

Andrzej Biały ur. się 28 VII 1952 r. w Przasnyszu. Ukończył szkołę Podstawową Nr 2 i Liceum Ogólnokształcące Nr 36 w Przasnyszu, a w 1977 r. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych na Uniwersytecie Warszawskim – praca magisterska „Współczesne zjawiska zboczowe w okolicach Murzynowa nad Wisłą”.

W latach 1 IX 2011–28 II 2013 stypendysta Unii Europejskiej i stażysta na Wydziale Historycznym Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku.

Doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie historia najnowsza. Rozprawa doktorska „Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939” napisana i obroniona w 2017 r. w Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieyszтора w Pułtusk.

Autor 7 publikacji naukowych w języku rosyjskim i 6 w języku polskim. Uczestnik 17 konferencji naukowych w tym 6 międzynarodowych. Członek Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego i Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Przasnyskiej. W uznaniu nieocenionych zasług dla kultury polskiej autor otrzymał nagrodę specjalną Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939

Andrzej Biały

Andrzej Biały

Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939

ISBN: 978-83-948904-3-8

**Mniejszość polska
na Białorusi Sowieckiej
w latach 1921-1939**

Andrzej Biały

**Mniejszość polska
na
Białorusi Sowieckiej
w latach 1921–1939**

Przasnysz 2018

Praca *Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939* jest poszerzoną wersją rozprawy doktorskiej mgr. Andrzeja Białego, napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr. hab. Romualda Turkowskiego, jaka powstała na Wydziale Historycznym Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusku.

Copyright by Andrzej Biały

Recenzent wydawniczy:
prof. dr hab. Zdzisław Julian Winnicki

Opracowanie techniczne, skład komputerowy i łamanie:
Bogusław Kruszewski

Tłumaczenie streszczenia:
Język rosyjski - Andrzej Biały
Język białoruski - Ігар Шаўчук, Ірына Бялы
Język angielski - Przemysław Stusiński

Projekt okładki:
Michał Jurczak

Wydawca:
Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Przasnyskiej

Publikację finansowo wsparli:
Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
Starostwo Powiatowe w Przasnyszu
Fundacja SCALAM
Bank Spółdzielczy w Przasnyszu

ISBN:
978-83-948904-3-8

Druk i oprawa:
Drukarnia J.J Maciejewscy

*Wszystkim Kresowiakom ze wschodnich
rubieży Rzeczypospolitej Obojga Narodów*

Podziękowanie

W tym miejscu pragnę podziękować władzom Republiki Białoruś, Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku, w szczególności Wydziałowi Historycznemu, Dyrekcji Narodowego Archiwum Republiki Białorusi, Państwowego Archiwum Miasta i Okręgu Mińskiego, Państwowych Archiwów w Bobrujsku, Mołodecznie, Dzierżyńsku (Kojdanowie) oraz Biblioteki Narodowej w Mińsku, z których gościnności korzystałem.

Szczególnie jednak dziękuję pracownikom w/w instytucji za okazaną pomoc, wyrozumiałość, cierpliwość oraz okazaną braterską serdeczność. Dziękuję promotorowi Panu profesorowi Romualdowi Turkowskiemu za opiekę naukową podczas przygotowywania rozprawy, która była podstawą niniejszych studiów/monografii. Jestem winien także ogromną wdzięczność Panu profesorowi Zdzisławowi Julianowi Winnickiemu za liczne, zazwyczaj wielogodzinne rozmowy i konsultacje naukowe, które pozwoliły mi przygotować niniejszą pracę.

Pragnę także podziękować przyjaciołom i kolegom za pomoc, i wsparcie duchowe w czasie kłopotów życiowych i zdrowotnych. Dziękuję lekarzom za dar życia oraz za opiekę. Szczególnie pragnę podziękować mojej najbliższej rodzinie: Mamie Janinie, Bratu Wiesławowi i Małżonce Irinie za okazaną pomoc, wsparcie i zrozumienie. To właśnie dzięki ich wsparciu mogłem ukończyć niniejszą książkę.

Autor

SPIS TREŚCI

CZEŚĆ I

Zdzisław J. Winnicki

Recenzja wydawnicza dysertacji dra A. Białego pt. „Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939” 11

Nota redakcyjna **14**

Wstęp **15**

Rozdz. I. Sytuacja na Kresach Północno-Wschodnich

Rzeczypospolitej w latach 1918–1927 **35**

1.1. Skutki I wojny światowej 35

1.2. Losy Polaków 43

1.3. Walka Polski o opanowanie kresów Północno-Wschodnich 56

1.3.1. Zagłębie Dąbrowskie 59

1.3.2. Tło rewolucyjne 60

1.3.3. Pierwsze walki 62

1.3.4. Pierwszy etap wojny 64

1.3.5. Ofensywa z lata 1919 roku 65

1.3.6. Wojna 1920 roku 67

1.3.7. Ofensywa radziecka i Bitwa Warszawska 70

1.4. **Próba zawarcia pokoju. Następstwa traktatu ryskiego** 77

1.5. **Powroty Polaków, przyczyny pozostania** 93

1.5.1. Jeńcy wojenni 93

1.5.2. Repatrianci 99

1.6. Podsumowanie 109

Rozdz. II. Polacy i ich losy przed utworzeniem Rejonu

Narodowościowego (1921–1925) **111**

2.1. Stan liczebny ludności polskiej 111

2.2. **Struktura socjalna ludności** 130

2.3. Stosunki polsko-białoruskie 133

2.4. **Kultura i oświata** 137

2.5. Gospodarka na wsi i w mieście 138

2.6. Podsumowanie 141

Rozdz. III. Utworzenie Polskiego Rejonu Narodowościowego, jego funkcjonowanie	143
3.1. Przyczyny powołania Rejonu	143
3.2. Biuro Polskie	149
3.3. Zjazdy włościańskie	159
3.3.1. Zjazd włościan białoruskich pochodzenia polskiego w Mińsku (28 II–3 III 1926 r.)	159
3.3.2. I Wszechbiałoruski Zjazd Kobiet i Robotnic Polek w Mińsku (1925-1926)	167
3.3.3. Zjazd Polaków niemieszkających w Polsce	181
3.4. Rozwój oświaty i kultury	187
3.4.1. Oświata, programy nauczania, szkoły z językiem polskim	187
3.4.2. Polskie periodyki – ogólnokrajowe i regionalne	196
3.5. Gospodarka na wsi	204
3.6. Podsumowanie	207
Rozdz. IV. Rola Kościoła katolickiego (rzymskokatolickiego) wśród społeczności polskiej	209
4.1. Rys historyczny katolicyzmu na ziemiach białoruskich	209
4.2. Kościół katolicki na Wschodzie w dobie bolszewizmu	213
4.3. Antyreligijne akty prawne	222
4.4. Postanowienia antyreligijne	230
4.5. Piśmiennictwo antyreligijne	238
4.6. Walka z Kościołem katolickim	245
4.7. Bezbożnicy i ich działalność	256
4.8. Podsumowanie	262
Rozdz. V. Likwidacja Polskiego Rejonu. Terror i ludobójstwo państwa sowieckiego wobec Polaków na Białorusi (1937–1938)	265
5.1. Przyczyny likwidacji Rejonu	265
5.2. Oskarżenia i oddziaływania ideologiczne	278
5.3. Założenia „Operacji polskiej” NKWD	282
5.4. Wymordowanie i wysiedlanie ziemiaństwa oraz drobnej szlachty	291
5.5. Wysiedlenia z Rejonu i strefy nadgranicznej	299
5.6. Przyczyny gospodarcze i polityczne	310
5.7. Kolektywizacja	319
5.8. Walka z polskimi chłopami zwanymi kulakami	325
5.9. Rozmiary eksterminacji Polaków	336
5.10. Podsumowanie	349
Zakończenie	351
Bibliografia	359
Spis tabel, diagramów i map	405
Załączniki	465
a) archiwalne	465
b) prasowe	487
Zdjęcia	497

Streszczenie rozprawy w języku polskim	503
Streszczenie rozprawy w języku białoruskim	507
Streszczenie rozprawy w języku rosyjskim	511
Streszczenie rozprawy w języku angielskim	515

Część II

Aneks

Wprowadzenie	523
1. Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska w latach 1937–1938 ...	526
2. Lista Polaków jako osoby bez określonej narodowości rozstrzelane na terenie Mińska w latach 1937–1938	5
3. Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska w latach 1937–1938 urodzonych na ziemiach współczesnej Rzeczypospolitej Polskiej	5
4. Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska w latach 1937–1938 (Memoriał wersja w języku rosyjskim)	6
Podziękowanie	6

Prof. zw. dr hab. Zdzisław Julian Winnicki
Instytut Studiów Międzynarodowych
Zakład Badań Wschodnich
Uniwersytet Wrocławski

**Recenzja wydawnicza dysertacji dra Andrzeja Białego
pt. *Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939.***

Recenzowana rozprawa jest dziełem wybitnym. W polskim piśmiennictwie naukowym nie było dotąd tak wyczerpującego, źródłowego opracowania tematyki genezy, rozmieszczenia, funkcjonowania oraz w efekcie martyrologii ludności polskiej, która po ustaleniach traktatu ryskiego z 1921 roku pozostała jako grupa autochtoniczna na obszarze przejętym przez władze sowieckie. Ponadto dr Biały ukazał ustalone w wyniku analizy źródeł zasady i kierunki polityki sowieckiej wobec Polaków zamieszkujących okęgi (później obwody) Białoruskiej SSR ze szczególnym uwzględnieniem ludności zamieszkujących tereny Mińszczyzny, Mohyłowszczyzny i graniczących z nimi rejonami.

Podstawową zaletą rozprawy jest właśnie to, że dr Biały – podkreślmy, jedyny badacz z Polski – dotarł do nieznanych, często dotąd niedostępnych materiałów, dokumentów, jakie zachowały się w obecnie białoruskich archiwach. O istnieniu zasobów tych badacze krajowi mogli się jedynie domyślać, że istnieją, natomiast nikt do nich dotąd nie dotarł. Ponadto, dr Biały – znów, jako jeden z bardzo nielicznych – dotarł do zbiorów bibliotecznych centralnych i lokalnych na Białorusi, gdzie zachowały się materiały niezwykle cenne takie jak polskojęzyczna prasa sowiecka nakierowana na ideologizację blisko 300 tys. Polaków (pierwotny obszar RSRS do 1924/36 r. zamieszkiwało ogółem około 1.5 mln. mieszkańców różnych narodowości). Prasa ta, mimo jej ideologicznego charakteru, jest cennym źródłem wskazującym na rozmieszczenie terytorialne ludności polskiej, jej prosowiecką aktywizację, kształcenie w języku polskim, udział w sowieckich instytucjach administracyjny i politycznych, a także poprzez krytykę ukazującym jej nastawienie, stosunek do kolektywizacji oraz stopniowo likwidowanych zgrupowań religijnych i placówek Kościoła katolickiego traktowanego wówczas (i będącego faktycznie) jako „Kościół polski”. A. Biały dotarł także do współczesnych (znów: mało znanych w Polsce) opracowań naukowych dotyczących problematyki polskiej w ówczesnej BSRS, zarówno opracowanych na zlecenie

władz dzisiejszej Republiki Białoruś, jak również powstających niezależnie. Do tego należy dodać fakt bezpośrednich kontaktów dra Białego z badaczami najnowszej historii BSRs, instytucji badających martyrologię czasu represji stalinowskich ze szczególnym wskazaniem na materiały białoruskiej sekcji *Memoriału*.

Łącznie, dało to wyśmienita podstawę do sformułowania tematu, ustalenia struktury pracy, a także analitycznego przedstawienia kluczowych kwestii, odnoszących się do statusu „białoruskiej Polonii” (takiego pojęcia używano w piśmiennictwie II RP). A. Biały przedstawił zagadnienia: „Sytuacji na kresach północno-wschodnich Rzeczypospolitej w latach 1918–1927” (cezura związana z ukształtowaniem się granic BSSR oraz przyjęcia jej konstytucji”); *statusu ludności polskiej w BSRs przed rozpoczęciem polityki budowy polskiej autonomii sowieckiej w tej republice*; problematyki praktycznego funkcjonowania tej *autonomii* ze szczególnym uwzględnieniem funkcjonowania tzw. Kojdanowsko (Dzierżyńsko) – Polskiego Rejonu Narodowościowego rozlokowanego tuż przy granicy II RP, poszerzona o zagadnienia inne tj. ideologiczna aktywizację „chłopów i robotników” narodowości polskiej w skali całej BSRs. Wreszcie, dr Biały przedstawił, a następnie przeanalizował naukowo status i losy Kościoła katolickiego i wiernych katolików w tej republice sowieckiej; wreszcie okoliczności likwidacji *polskiej autonomii sowieckiej* na ówczesnej Białorusi wraz z wskazaniem przyczyn, metod i poznanych dotąd (ze źródeł) rozmiarów represji i martyrologii polskiej, czego apogeum była tzw. „Operacja polska” i jej główny symbol: doły śmierci w podmińskich Kuropatach i związana z tą polityką niemal totalna depolonizacja kraju.

Do tekstu rozprawy załączono niezwykle drobiazgowo pozyskane dane statystyczne, listy ofiar, tabele oraz pozyskaną w Mińsku ikonografię z epoki.

Całość owych dokumentów pomieszczono w odrębnym tomie – Aneksie, który sam w sobie stanowi bezpośrednio niezwykle szczegółowe źródło badawcze cenne nie tylko z uwagi ilustracji naukowej recenzowanej rozprawy, ale będącym uprawnionym źródłem samodzielnym dla badaczy problematyki *poloników sowieckich* na obszarze międzywojennej Białorusi sowieckiej.

Język pracy jest komunikatywny, warsztat naukowy (odsyłacze, przypisy) tabele i ikonografia prawidłowe. Nieliczne tzw. literówki lub niedostatki stylistyczne nie umniejszają w niczym naukowego, poznawczego oraz dydaktycznego charakteru przedłożonego dzieła.

Jedyną wadą strukturalną według recenzenta jest sam fakt pomieszczenia w rozprawie rozdziału pierwszego. To częsta wada formalna prac doktorskich, gdy doktoranci chcą opisywać okoliczności związane z merytoryczną częścią badawczą ich prac. Tutaj jest podobnie, gdyż kwestie poruszone przez dra Białego w sygnalizowanym rozdziale są naukowo zbadane i wielokrotnie, z różnych punktów widzenia opisane. Wydaje się, iż Autor przedstawiając

treści (główne) mało rozpoznane, a dla czytelnika tzw. *powszechnego* nieznanego w ogóle, licząc się z publikacją swych ustaleń, chciał tym kwestionowanym tutaj rozdziałem ułatwić w/w czytelnikowi wprowadzenie do treści merytorycznych.

Sumując, uznać należy opracowanie dra Andrzeja Białego za dzieło w swej treści, szczegółowości i nowości wybitne, pionierskie i rekomendować je do publikacji. Autorowi z kolei (znając Jego naukowe zamierzenia) życzyć kontynuacji niezwykle potrzebnych eksploracji źródłowych w archiwach białoruskich.

/-/ Zdzisław J. Winnicki

Nota redakcyjna

Fotografie i dokumenty pochodzą z archiwum autora.

Wszystkie tytuły dokumentów, bibliografii, tabel, zdjęć itp. autor rozprawy tłumaczył osobiście z języka rosyjskiego i białoruskiego.

Dokumenty archiwalne, tabele i ich zawartość zostały opublikowane w oryginalnej formie – autor nie ingerował w ich kształt i treść, bowiem nie chciał pozbawić ich autentyczności.

Braki lub niejasności, a dotyczące treści zawartej w załącznikach, związane z brakiem podpisów, dat, tytułów, autorów, pojedyncze karty dokumentów archiwalnych, książek, skrótowych nazw instytucji, organizacji itp., wynikają ze specyfiki pracy tamtejszych archiwistów oraz omawianego okresu.

Różne nazwy tych samych instytucji, a znajdujące w dokumentach (Archiwum w Dzierżyńsku, Kojdanowie), związane są z częstymi zmianami polityczno-administracyjnymi. Autor zachował autentyczne nazwy i informacje znajdując się w dokumentach.

Aby uniknąć błędów wynikających z tłumaczenia oraz aby kolejni badacze tematu mieli mniej kłopotów w poszukiwaniu dokumentów podano także oryginalną pisownię rosyjską i białoruską.

Stosowane oznaczenia w archiwach białoruskich i ich odpowiedniki polskie: **Фонд** – zbiór, zespół; **Опись** – podzespół; **Дело** –teczka, sprawa.

WSTĘP

1. Przyczyny podjęcia pracy

Podstawowym powodem, który zdecydował o kierunku moich badawczych zainteresowań i zgłębieniu tematu ludności polskiej na ziemiach Białorusi sowieckiej w międzywojniu – była potrzeba serca i osobisty obowiązek w stosunku do kresowiaków. Mój ojciec pochodził z Galicji Wschodniej i poczuwał się do związków z tymi ziemiemi. W mojej rodzinie długo żywa była legenda, że to jeszcze król Jan Olbracht przekazywał nadziały ziemi Jakubowskiemu herbu Topór w okolicach miejscowości Łoszniów koło Trembowli w Galicji Wschodniej. Potwierdza to *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych narodów słowiańskich*.

Trzeba stwierdzić, że nie wszystkie narody dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów odnosiły się przyjaźnie do Polaków. Na terenie Galicji Wschodniej, w czasie II wojny światowej i po niej wymordowanych zostało ponad 300 tysięcy Polaków. Winni tego ludobójstwa byli nacjonaści ukraińscy z UON i UPA. Ukraińcy ze Wschodniej Galicji współpracowali z Niemcami hitlerowskim. Stworzyli bowiem ochotniczą Dywizję SS Hałyczyna (14 Dywizja Grenadierów Waffen SS-Galizien)¹. Podobnie wrogo nastawieni do Polski i Polaków byli Litwini. W czasie wojny polsko-bolszewickiej Litwa współpracowała z Sowietami. Udostępniła swoje terytorium, a po Bitwie Warszawskiej przewoziła kolejną na wschód niedobitki sowieckich armii. W czasie II wojny światowej Litwini kolaborowali z III Rzeszą Niemiecką. Oddziały litewskich strzelców (szaulisów) w Ponarach pod Wilnem wymordowały ponad 100 tysięcy mieszkańców Wilna i Wileńszczyzny (Polaków, Żydów, Białorusinów).

Natomiast wobec Polaków nie podjęto tego typu działań na terenie Białorusi. Okazało się, że Białorusini to najbardziej przyjazny Polakom naród dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, gdyż czują się oni spadkobiercami tradycji Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po powstaniu republiki białoruskiej na tych ziemiach, odradza się historia wspólnej państwowości i są kultywowane

¹ Relacja pułkownika Jana Niwińskiego w zbiorach autora. Jan Niwiński Honorowy Przewodniczący Patriotycznego Związku Organizacji Kresowych i Kombatanckich, weteran walk z UPA, dowódca samoobrony wsi Rybeza na Wołyniu i Podolu w latach 1943-1944. Żołnierz 4 DP im. Jana Kilińskiego 1 Armii Wojska Polskiego, zdobywca Kołobrzegu (marzec 1945).

wspólne tradycje. Powraca się do historii walk Rzeczypospolitej Obojga Narodów o utrzymanie niezależności, do historii powstań narodowych, wojen napoleońskich i udziału w nich Białorusinów. Prezentuje się historię sławnych Polaków, którzy urodzili się na Białorusi. Podkreśla się wspólne tradycje i bardzo ściśle powiązania rodzinne występujące do dziś. Tymczasem, sytuacją mniejszości polskiej, która została na Białorusi, środowisko naukowe nie zajmowało się do tej pory prawie wcale. Pojawiają się, co prawda szczątkowe opracowania (dotyczące np. duchowieństwa czy wygnańców polskich tu osiedlonych), brakuje jednak całościowego spojrzenia na ten problem. Do dzisiaj brak jest kompleksowego opracowania tekstów i badań na temat losów Polaków na Białorusi Radzieckiej w pierwszej połowie XX wieku (zwłaszcza lat 1918–1939). Badacze polscy omijali ten temat i nie zagłębiali się w trudny okres, pomiędzy obiema wojnami światowymi. Kresowiaków traktowano po macoszemu, niezależnie od ustroju Polski. Ludność kresową postrzegano, jako zrusyfikowanych Polaków. Nieodpowiednio prowadzona polityka sprawiła, że ślady dawnej świetności, zasięg kultury polskiej i religii katolickiej już się zatarty, a ludność pochodzenia polskiego się zmniejszyła.

Badania tego tematu były także utrudnione przez sytuację polityczną. W okresie istnienia ZSRR, podczas badań, występowały trudności w dostępie do materiałów archiwalnych i opracowań naukowych. W ostatnich latach jednolite wystąpienia naukowców ZSRR, Rosji i Białorusi wymusiły na władzach dostęp do materiałów archiwalnych czy księgozbiorów. Jednak po kilku latach łagodniejszej polityki, niektóre materiały archiwalne ponownie zostały utajniane.

Wreszcie trzeba pamiętać, że na poruszany problem inaczej będzie patrzył Polak, inaczej zaś – badacz z terenu dawnego ZSRR. To wszystko powodowało, że do tej pory podobna tematyka nie znalazła się w kręgu zainteresowań badawczych naszych historyków.

2. Stan badań naukowych

Jak wskazano powyżej, kompleksowych opracowań naukowych tej tematyki praktycznie nie ma. Po drugiej wojnie światowej, kiedy Polska znalazła się w radzieckiej strefie wpływów, problem Polaków na wschód od Bugu, stał się tematem tabu. Zmieniło się to dopiero po 1989 roku. Do tej pory, zrobiono najwięcej w dziedzinie badań duchowieństwa na interesującym nas terenie. Uczynił to przede wszystkim ks. Roman Dzwonkowski z KUL². W swojej pracy ukazał walkę Kościoła katolickiego o przetrwanie w państwie ateistycznym. Uwidocznili szczególnie martyrologię duszpasterzy, począwszy od biskupów, a skończywszy na zwykłych księżach. Jego praca obejmuje cały okres ZSRR, również po 1939 roku. Jest to podstawowa publikacja dokumentująca los Kościoła i duchowieństwa w tamtych czasach.

Badania dotyczące Polaków w Sowieckiej Białorusi prowadził również Zdzisław Julian Winnicki, który pisał o Rejonie Kojdanowskim³.

² Roman Dzwonkowski SAC, *Bez sądu, świadków i prawa*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2002.

³ Zdzisław Julian Winnicki, *Szkice Kojdanowskie, Kojdanowsko-Polski Region Narodowościowy w BSR. Uwagi o genezie oraz przesłanki funkcjonowania. Stan badań problematyki*, GAJT, Wrocław 2005; *O Mińsku Litewskim mieście dawnej Rzeczypospolitej*, tom II, Stowarzyszenie Wspólnota Polska, Oddział Dolnośląski, Wrocław 1999; *W krainie Wielkiej Niedzwiedzicy, śladami Sergiusza Pisaseckiego*,

Stworzył on pierwsze opracowania Polskiego Rejonu Narodowościowego wykonane przez Polaka. Zawierają one bardzo istotne wiadomości o historii, powołaniu, funkcjonowaniu oraz rozwiązaniu rejonu dzierżyńskiego. Tekst ten przynosi również obraz życia dawnych mieszkańców okolic Mińska oraz ówczesne problemy Polaków.

Szczególne znaczenie mają materiały zaprezentowane na sesji naukowej poświęconej Sergiuszowi Piaseckiemu. Był to polski pisarz narodowości białoruskiej, urodzony w Lachowiczach na Białorusi. W swoich opowiadaniach opisywał on historie z terenów pogranicza Białorusi Radzieckiej po traktacie ryskim, a także dawny przedwojenny rejon Mińska jego mieszkańców i ich życie. Znamienne jest to, że publikacje ukazujące dawne życie i historie ludności polskiej, stworzył Polak, patrzący inaczej niż Białorusin lub Rosjanin.

Mariusz Korzeniowski, Marek Mądzik, Dariusz Tarasiuk⁴ napisali z kolei o tułaczym losie wygnańców. Opracowanie to ukazuje ludność polską, wygnańców z ziem Królestwa Polskiego, oraz ludność obszarów Zachodniej Białorusi, zmuszonych w czasie I wojny światowej, zarządzeniem dowódcy Frontu Zachodniego, do opuszczenia swych ziem rodzinnych przed wkroczeniem wojsk niemieckich. Ukazane są tu zarówno organizacje państwowe (carskie), jak i społeczne organizowane przez Polaków (kresowiaków) zamieszkałych na ziemiach białoruskich. Przedstawiona została ponadto opieka nad wysiedleńcami w czasie wojny oraz pomoc przy powrotach do odrodzonej Polski.

Kolejna znamienna kwestia, to powrót wysiedleńców oraz ludności polskiej do odrodzonej Polski na podstawie ustaleń pokoju ryskiego. O prześladowaniach Polaków w ZSRR pisał również Mikołaj Iwanow⁵. Jest to pierwsze opracowanie, dotyczące Polaków w ZSRR po traktacie ryskim. Autor ukazał w niej mało znaną historię życia Polaków, a szczególną uwagę skierował na ich główne skupiska (Białoruś i Ukrainę). Przedstawił zachodzące zmiany (wywłaszczenie, walka z obszarnikami, przyspieszona kolektywizacja, walka z bogatym chłopstwem itd.). Szczególną uwagę skupił na „Operacji polskiej” NKWD przeciwko Polakom. Wszystkie informacje opierał o licznie zgromadzoną dokumentację, pochodzącą z archiwów radzieckich. Znaczenie tego opracowania jest niebagatelne, ponieważ było pierwszym tak szeroko poruszającym wspomniany temat.

Autor wydał jeszcze jedną publikację, w której rozszerzył, opracowane już materiały, o informacje zawarte w Archiwum Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie oraz dokładniejszy opis „Operacji polskiej” NKWD. Można przypuszczać jednak, że Iwanow nie miał możliwości poznania nowych dokumentów, dotyczących tego tematu, a znajdujących się czy to na Białorusi czy w Rosji.

Z kolei Jerzy Kumaniecki w swych pracach szczegółowo omówił genezę,

Materiały z sesji pod redakcją Zdzisława J. Winnickiego, Stowarzyszenie Wspólnota Polska, Oddział Dolnośląski, GAJT, Wrocław 2001.

⁴ Mariusz Korzeniowski, Marek Mądzik, Dariusz Tarasiuk, *Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007.

⁵ Mikołaj Iwanow, *Pierwszy naród ukarany, Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*, PWN, Warszawa–Wrocław 1991; *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina „Operacja Polska” 1937–1938*, Kraków 2014.

przebieg rokowań pokoju ryskiego⁶. Ukazał m.in. prace poszczególnych komisji, przedstawił normalizację stosunków międzynarodowych w czasie ich prac. Zajmował się również podejściem Rosjan do realizacji traktatu ryskiego. Kumaniecki przedstawił i omówił niezwykle ważny dokument ukazujący tajną instrukcję dotyczącą dokonania zwrotu polskiego mienia gospodarczego i kulturalnego. Ukazał wreszcie Polaków zamieszkałych w ZSRR, których los był uzależniony od stosunków między obu państwami.

Piotr Eberhardt⁷ zajął się historią ludności kresowej – jej pochodzeniem, okresem przybycia, liczebności i rozmieszczenia oraz zmian, które zachodziły tu od najdawniejszych czasów aż do współczesności. Roman Wapiński⁸ przedstawił społeczeństwo polskie, w tym jego zwyczaje oraz patriotyzm lokalny. Andrzej Leszek Szczęśniak⁹ opisał deportacje ludności, które trwały na świecie w XX wieku. Szczególną uwagę skupił na deportacjach ludności polskiej przez państwo radzieckie. Aleksy Deruga¹⁰ ukazał, jak wyglądała i czym się kierowała polityka polska, w momencie tworzenia się odrodzonej Polski. Stanisław Ciesielski, Wojciech Materski i Andrzej Paczkowski¹¹ napisali z kolei opracowanie, przedstawiające represje na narodzie polskim po I wojnie światowej, w stosunku do ludności zamieszkałej na terenie byłego ZSRR, w tym represje po 17 września, czyli po agresji Rosji Radzieckiej na Polskę. Przedstawiono tu postępowanie władz radzieckich stosunku do jeńców oraz ludności miejscowej. Marian Leczyk¹² ukazał wzajemne stosunki Rzeczypospolitej Polskiej ze swoimi sąsiadami oraz uzgodnienia, umowy, traktaty rozmowy oficjalne i nieoficjalne. Wreszcie znany przedwojenny polski publicysta, Stanisław Mackiewicz (Cat)¹³, przedstawił rozważania nad postępowaniem, życiem, zachowaniem się społeczeństwa w państwie radzieckim.

Jednak, żaden ze wspomnianych autorów, nie pisał o losie Polaków, ich życiu na Białorusi za czasów ZSRR. Z tego powodu brak jest w polskich pracach naukowych i popularnonaukowych dotyczących tego okresu historii Białorusi, informacji o Polakach tam żyjących. Do tej pory nie zajmowano się tym problemem, zwłaszcza życiem Polaków w latach międzywojnia. Oczywiście istnieją liczne prace dotyczące Białorusi Zachodniej i problemów tam występujących. Wiele napisano o okresie od 17 IX 1939 r., o skutkach wejścia Armii Czerwonej.

⁶ Jerzy Kumaniecki, *Tajny raport Wojkowa*, Warszawa Oficyna Wydawnicza „Gryf”, Warszawa 1991; tegoż: *Po traktacie ryskim. Stosunki polsko-rosyjskie 1921–1923*, Książka i Wiedza, Warszawa 1971; tegoż: *Pokój polsko-radziecki 1921*, IKS PAN, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1985.

⁷ Piotr Eberhardt, *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*, PWN, Warszawa 1998; tegoż: *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, PWN, Warszawa 1996; tegoż: *Polska i jej granice. Z historii polskiej geografii politycznej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2004.

⁸ Roman Wapiński, *Polacy i sąsiedzi – dystanse i przenikanie kultur*, Część 1, 2 i 3, „Prace Zakładu Historii Myśli i Kultury Politycznej Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego”, Gdańsk 2000,

⁹ Andrzej L. Szczęśniak, *Deportacje XX wieku*, POLWEN, Radom 2002.

¹⁰ Aleksy Deruga, *Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918-1919)*, Zakład Historii Stosunków Polsko-Radzieckich PAN, Książka i Wiedza, Warszawa 1969.

¹¹ Stanisław Ciesielski, Wojciech Materski, Andrzej Paczkowski, *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, KARTA, Warszawa 2000, 2002; Wojciech Materski, *Polska a ZSRR 1923–1924, Stosunki wzajemne na tle sytuacji politycznej w Europie*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1981.

¹² Marian Leczyk, *Polska i sąsiedzi, stosunki wojskowe 1921-1939*, Wydawnictwo Filii Uniwersytetu Warszawskiego, Białystok 1997.

¹³ Stanisław (Cat) Mackiewicz, *Myśl w obcęgach. Studia nad psychologią społeczeństwa Sowietów*, Wydawnictwo LTW, Warszawa 1998.

W dużej mierze bazowano na materiałach krajowych: Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Instytutu im. Józefa Piłsudskiego w USA i Centralnego Archiwum Wojskowego oraz z licznych prywatnych archiwach polskich za granicą.

Tymczasem, po rozpadzie ZSRR, nastąpiło otwarcie archiwów białoruskich, dysponujących materiałami źródłowymi, obrazującymi życie Polaków na Białorusi Radzieckiej. W białoruskich archiwach okręgowych (wojewódzkich) i rejonowych (powiatowych), udostępniono wiele zespołów archiwalnych, w których znalazły się materiały o Polakach. Stanowią one zaś niezwykle bogatą skarbnicę wiedzy o dawnych Kresach Wschodnich i Polakach tam żyjących – w tym dokumentację problemów i sytuacji życiowych Polaków obywateli Białorusi Radzieckiej.

Jest rzeczą oczywistą, że stan posiadania archiwów uległ zmianie. W szczególności dotyczy to okresu międzywojennego i II wojny światowej. Ewakuacja w 1941 roku spowodowała zniszczenia i zagubienie licznych dokumentów. Celowo też niszczone akta świadczące lub potwierdzające niewygodne lub drażliwe tematy związane z mniejszością polską. Udostępnione dokumenty, stanowią jedynie część wszystkich dokumentów archiwalnych. Wyżej wymienione materiały archiwalne można podzielić, z jednej strony na materiały władz i instytucji cywilnych, oraz z drugiej – władz wojskowych i ministerstwa spraw wewnętrznych. Ich wartość jest bardzo istotna, ponieważ znajdują się w nich informacje dotychczas nieznanne. Oczywiście nie były one do tej pory publikowane, a ich znaczenie jest jeszcze istotniejsze, ponieważ stanowią one dostępną część zasobów archiwalnych, dotyczących Białorusi Wschodniej, która pozostała w Republice Białoruś po rozpadzie Związku Radzieckiego.

Istotnym źródłem stała się także historiografia Białorusi Radzieckiej poświęcona społeczności polskiej od momentu powstania państwa radzieckiego do momentu rozpadu ZSRR – zarówno ta polska, jak i białoruska czy rosyjska. Jest to przeważnie literatura typowo propagandowa, ukazująca dobrodziejstwa władzy radzieckiej w stosunku do ludności narodowości polskiej, która miała mieć znaczący udział w tzw. rewolucji światowej. Po zmianie kursu pokazywano w niej Polaków, jako wrogów ludu i władzy radzieckiej, którzy nie wypełniali postanowień bolszewików. Z tymi to wrogami ludu trzeba było walczyć i ich zniszczyć, oczywiście zgodnie z prawem państwa robotników i chłopów.

Jednym z pierwszych zadań, które postawiła sobie władza radziecka, było całkowite zniszczenie religii, co pozwoliłoby ukształtować człowieka radzieckiego. Walka z Kościołem katolickim odbierana było, jako uderzenie w polskość i spotykało się ze stanowczym oporem. Liczna literatura propagandowa antykościelna ukazywała w złym świetle księży katolickich, ich zwierzchników - proboszczów i biskupów. Oskarżała ich także o współpracę z wywiadem polskim. Znajdowano odstępców, którzy twierdzili, że Kościół katolicki to wroga organizacja działająca w ZSRR. Wychwalała natomiast politykę prowadzoną przez partię bolszewicką. Celem propagandowym takich akcji, było ukazanie srogości, a zarazem łaskawości władzy radzieckiej, z jednoczesnym zdyskredytowaniem Kościoła.

Innym tematem poruszonym w poznanych tekstach było ukazanie rozwoju polskiej kultury, szkolnictwa, działalności polskich włościan oraz wkładu Polaków w zwycięstwo rewolucji radzieckiej. Przykładem tego jest

praca o Polskim Technikum Pedagogicznym w Mińsku, przygotowującym kadry pedagogiczne dla szkół polskich, aby wychowywały dzieci i młodzież w duchu radzieckim. Ukazuje to wszystko wkład polskich rewolucjonistów w walce o utrzymanie władzy radzieckiej na Białorusi, lecz także stosunek do rewolucji różnych warstw społeczeństwa polskiego. Władysław Chrzczonowicz¹⁴ opisywał np., w jaki sposób on sam wystąpił z kościoła w Witebsku. Jan Leszczyński¹⁵ relacjonował z kolei proces księży mińskich, oskarżonych o przynależność do Polskiej Organizacji Wojskowej oraz niewypełnianie dekretów rządu radzieckiego. W związku z tym, że była to rozprawa obserwowana przez ludność ZSRR i inne kraje – ukazano srogość a zarazem łaskawość władzy radzieckiej – pozycja propagandowa, mająca zdyskredytować Kościół katolicki i księży. Чуслав Дамброўскі¹⁶ (Czesław Dąbrowski) pisał o Polskim Technikum Pedagogicznym w Mińsku, przygotowującym kadry pedagogiczne dla szkół polskich, aby wychowywały dzieci i młodzież w duchu radzieckim. Natomiast А.Ф. Хацкевич (A.F. Hackiewicz)¹⁷ ukazuje wkład polskich rewolucjonistów w walce o utrzymanie władzy radzieckiej na Białorusi, ale także stosunek do rewolucji różnych warstw społeczeństwa polskiego. І.М. Лушчыцкі (I.M. Łuszczycycki)¹⁸ szerzej ukazuje życie, osiągnięcia oraz aktualne w owym czasie problemy, z jakim spotykali się mieszkańcy Polskiego Rejonu Narodowościowego. Kolejni autorzy: А.И. Валахович (Wałachowicz) oraz А.Н. Кулагин¹⁹ (Kułagin) stworzyli opracowanie, ukazujące historię i aktualne życie i problemy Dzierżyńszczyzny. W zasadzie jest to broszura propagandowa, ukazująca historię pierwszej na Białorusi Stacji Maszynowo-Traktorowej, utworzonej na Dzierżyńszczyźnie. Stefan Heltman²⁰ natomiast przetłumaczył na język polski i opracował *Kodeks rolny*, ukazujący przepisy prawne i postanowienia związane z prowadzeniem gospodarstwa rolnego na terenie Białorusi Radzieckiej.

¹⁴ Władysław Chrzczonowicz, *17 lat mojego kapłaństwa*, Kijów na Ukrainie 1925; tenże, *W jaki sposób wystąpił z kościoła w Witebsku ksiądz proboszcz Chrzczonowicz*, Wydawnictwo Państwowe Białorusi, Mińsk 1925.

¹⁵ Jan Leszczyński, *Procesy księży w Mińsku*, Zarys sprawozdawczy pod redakcją J. Leszczyńskiego, Wydawnictwo Partyjne С.В.К.Р.В. «WPIERIOD», «NAPRZÓD», Mińsk 1922.

¹⁶ Чуслав Дамброўскі, *Праца Польскага Пэдагагічнага Тэхнікума ў Менску і яе сучасныя вынікі*, Мінск 1925 (Czesław Dąbrowski, *Praca Polskiego Technikum Pedagogicznego w Mińsku i jego aktualne rezultaty*, Mińsk 1925).

¹⁷ Хацкевич А. Ф., *Польские интернационалисты в борьбе за Власть Советов в Белорусии*, НТ, Минск 1967; tenże: *Солдат великих боев. Жизнь и деятельность Ф. Э. Дзержинского*, Наука и Техника, Минск 1987 (A. F. Hackiewicz, *Polscy internacjonalisci w walce o władzę radziecką na Białorusi*; tenże: *Żołnierz wielkich bojów. Życie i działalność F.E. Dzierżyńskiego*, Nauka i Technika, Mińsk 1987).

¹⁸ Лушчыцкі І. М., *Саветы нацыянальна-польскага Дзяржынскага раёну на новым этапе б койданаўшчыны*, Беларуска Акадэмія Навук Інстытут Савецкага Будаўніцтва і права, Менск 1932 (I. M. Łuszczycycki, *Rady narodowościowe Polskiego Dzierżyńskiego Rejonu na nowym etapie. (były Kojdanowski)*, Białoruska Akademia Nauk, Instytut Radzieckiego Budownictwa i Prawa, Mińsk 1932).

¹⁹ Валахович А. И., Кулагин А. Н., *Дзержиницзна прошлое и настоящее*, Минск 1986; Валаханович А. И., *Первая в Белоруссии. К 50-летию организации койдановской МТС*, Минск 1980 [A. I. Wałachowicz, A. N. Kułagin, *Dzierżyńszczyzna w przeszłości i obecnie*, Nauka i Technika, Mińsk 1986, tenże: *Pierwsza na Białorusi. W 50-lecie utworzenia kojdanowskiego MTS (Stacji Motorowo-Traktorowej)*].

²⁰ Stefan Heltman, *Kodeks rolny Socjalistycznej Republiki Rad Białorusi* Wydawnictwo Państwowe, Mińsk 1926.

Po rozpadzie ZSRR wielu badaczy białoruskich zaczęło opisywać szerzej nowe aspekty życia mniejszości polskiej na tych terenach. Badania У.І. Адамушко²¹ (Adamuszek), А. Вялікі²² (Wialiki), И. Кузнецов²³ (Kuzniecowa), Т. Протько²⁴ (Pratko), И.А. Пушкін²⁵ (Puszkin), В.Н. Жук²⁶ (Żuk) pozwoliły rzucić nieco światła na ostatni okres w życiu Polaków na tych terenach. W pracy У. І. Адамушко (Adamuszek) ukazano, jakie represje stalinowskie spadały na poszczególne narody ZSRR. А. Вялікі (Wialiki) opracował przebieg „Operacji polskiej” NKWD, zaś И. Кузнецов (Kuzniecowa) zaprezentował przepisy prawne i ich stosowanie, a także ustalił dane statystyczne represjonowanych. Т. Протько (Pratko) opisała kolektywizację prowadzoną na terenie wsi białoruskiej. Z kolei И. А. Пушкін (Puszkin) opracował i napisał monografię mniejszości narodowych w okręgu mohylowskim.

Całą monografię społeczności polskiej w Białorusi Radzieckiej w latach 1921–1939 opracował В. Н. Жук (Żuk). Jest to pierwsza tak dokładna i całościowa praca, dotycząca społeczności polskiej, wykonana przez historyka białoruskiego. Rozprawa jest oparta na bazie licznych archiwaliów, zawiera dużą liczbę informacji i bogatą bibliografię.

Wskazani wyżej badacze, w trakcie pracy nad najnowszą historią Białorusi, opisaniem utrwalania władzy radzieckiej, kolektywizacji, represji w okresie stalinizmu, uwypuklali zarazem problemy polskiej mniejszości narodowej. W ich pracach pojawiają się całe sekwencje dotyczące Polaków, co pozwala na dokładniejsze opisanie całego problemu.

²¹ Адамушко Уладзімір І., Платонаў Р. П., Селяменеў В. Д., Фалей Я. С. – Беларускі-Навуова-Даслджы Інстытут Документазнаўства і Архіўнай Страны, Нацыянальны Архіў Рэспублікі Беларусь, Дэпартамент па Архівах і Справодству Міністэрства Юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Пасля крутога павароту, Ідэолага-палітычная барцьба ў Беларусі 1932-1936. Документы, матэрыялы, аналіз, Мінск 2008 (Włodzimierz Adamuszek, R.P. Platonow, B.D. Sieljamielow, J.S. Falej, Białoruskie-Nowe-Wyklady, Instytut Dokumentacji i Archiwistyki Państwa, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Departament Archiwalnych i Sprawozdawczości Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Białoruś; *Po ostrym zakręcie. Ideologia politycznej walki w Białorusi 1932–1936*. Dokumenty, materiały, analiza, Mińsk 2008).

²² Вялікі Анатолий, Міністэрства адукацыі, Рэспублікі Беларусь Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка», Знакамітыя Мінчане Матэрыялы Беларуска – Польскай навунковай конференцыі Мінск 9 лістанпада 2004 г Мінск-Вроцлаў 2005; А. Вялікі, Польскія – Помешчыкі-Хроніка знішчэння 1917-1930 гг. (Anatol Wieliki, Ministerstwo Edukacji Republiki Białoruś Instytucja Naukowa Białoruskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Maksima Tanki, *Znakomici Mińszczanie*, materiały z białorusko-polskiej konferencji naukowej, Mińsk, 9 listopada 2004 г., Mińsk–Wrocław 2005).

²³ Кузнецов Игорь, Шелкопляс В.А., *История государства и права Беларуси*, «Дикта», Минск 1999; (Igor Kuzniecowa, W.A. Szelkopjas, *Historia państwa i prawa Białorusi*, Wyd. Dikta, Mińsk 1999).

²⁴ Протько Татьяна, *Становление советской тоталитарной системы в Беларуси (1917–1944гг.)*, Минск ТЕСЕИ 2002 (Tatiana Protko, *Tworzenie radzieckiego systemu totalitarnego na Białorusi w latach 1917-1944*, Wydawnictwo TESEI, Mińsk 2002).

²⁵ Пушкін Ігар Аляксандравіч, *Нацыянальныя меншасці БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці. 20-я гады ХХ ст.*, Аўтарэферат Нацыянальнай Акадэміі Навук Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры, Мінск 2002 (Igor Aleksandrowicz Puszkin, *Mniejszości narodowościowe BSRR i życie społeczno-polityczne oraz kulturalne w latach 20. XX wieku*, autoreferat, Narodowa Akademia Nauk Białorusi, Białoruski Państwowy Uniwersytet Kultury, Mińsk 2002).

²⁶ Жук В.Н., *Польское национальное меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси Государственное научное учреждение, Институт истории, Минск 2008 (W. N. Żuk, *Polska Mniejszość narodowa na Białorusi w latach 1921–1939*, Narodowa Akademia Nauk Białorusi, Państwowy Urząd Naukowy „Instytut Historii”, Mińsk 2008).

Wiele publikacji opracowali też badacze rosyjscy. Jest to istotny wkład w opracowanie dziejów mniejszości narodowej w ZSRR w latach 20. XX wieku. Jedną z takich monografii o mniejszości polskiej jest praca И. И. Костюшко²⁷ (Kościszko). Przeprowadzona przez niego analiza, opierająca się na literaturze i dokumentach z rosyjskich archiwów, jest jednym z najlepszych opracowań na ten temat. Publikacja ta jest ważnym dziełem, pozwalającym poznać losy Polaków pod panowaniem bolszewików. Z kolei praca А.В. Бабенко²⁸ (Babienko) to monografia, ukazująca stosunki polityczne między Polską a ZSRR. Przedstawiono w niej zapatrywania poszczególnych państw, a także wszelkie kontakty i uzgodnienia dotyczące polityki międzynarodowej.

W literaturze fachowej ukazały się ponadto artykuły poświęcone analizowanej tematyce (napisali je m.in. А. Э. Гурьянов (Gurianow), В. Н. Хаустов (Hustow), Н. В. Петров (Pietrow) czy А. Б. Рогинский²⁹ (Roginiskij). Artykuły ukazały nieznane fakty z represji dokonywanych na Polakach w ZSRR – tak na komunistach, jak i zwykłych obywatelach. Łatwiej także dzięki temu poznać przyczyny natury politycznej dokonania tej strasznej zbrodni na Polakach.

3. Baza źródłowa pracy

3.1. Archiwalia

Niniejsza praca jest oparta na szerokiej bazie źródłowej dostępnych i odnalezionych tekstów polskich i białoruskich. Autor przeprowadził kwerendę w Narodowym Archiwum Republiki Białorusi i zapoznał się z zasobami tego archiwum. Dotarł do dokumentów związanych z ludnością polską i Kościołem katolickim. Podobna kwerenda została przeprowadzona w Państwowym Archiwum Miasta i Okręgu Mińskiego. W tym archiwum zebrano materiały dotyczące Polskiego Rejonu Narodowościowego, Mińska i okolic. Część materiałów znaleziono także w archiwach w Bobrujsku, Mołodecznie, Borysowie oraz Dzierżyńsku.

1. W Narodowym Archiwum Republiki Białorusi ze szczególną uwagą zbadano zespół (Фонд 4п ЦК КПБ) o nazwie: Национальный Архив Республики Беларусь, Фонд 4п Опись 1 Центральный Комитет Коммунистической Партии (большевиков) Белоруссии, Крайние даты 1918–1941 гг. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, opis 1, Centralnego Komitetu Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, z dokumentami z lat 1918–1941). Jest to największy zespół zawierający ponad 13 tys. teczek. Zawiera on dokumenty dotyczące takich zagadnień jak: dekrety,

²⁷ Костюшко И.И., *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Институт славяноведения Российской академия наук, Москва 2001 (I. I. Kościszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR w latach 20.*, Instytut Słowiańszczyzny, Rosyjska Akademia Nauk, Moskwa 2001).

²⁸ Бабенко О. В., *Польско-советские отношения в 1924–1928 гг.: от противостояния к сотрудничеству*, МГУ им. М.В. Ломоносова; РАН, ИНИОН. Москва. 2007 [с. 230] (O.W. Babienko, *Stosunki polsko-radzieckie w latach 1924-1928. Od konfrontacji do współpracy*, MGU im. M.W. Lomonosowa RAN, INION Moskwa 2007).

²⁹ Гурьянов А. Э., *Исторический Сборник «МЕМОРИАЛ»*, 1 выпуск 1, Репрессии против поляков и польских граждан «ЗВЕНЬЯ». Москва 1997 г, л 160; Хаустов В. Н., *Из предистории массовых репрессий против поляков. Середина 1930-х гг.*; Петров Н. В., Рогинский А. Б. (НИПЦ «Мемориал») *Польская операция НКВД 1937-1938 гг.* (А.Е. Gurianow, *Zbiór historyczny, MEMORIAL*, wyd. 1, *Represje przeciw Polakom i polskim obywatelom*, ZWIENJA, Moskwa 1997; W. N. Hrustow, *Z historii poprzedzającej masowe represje przeciw Polakom. Połowa lat 30. XX w.*), N. W. Pietrow, A.B. Roginicki, *Polska operacja NKWD w latach 1937-1938*, MEMORIAL.

zarządzenia, postanowienia, raporty, sprawozdania ze szkoleń zebrań (władz partyjnych, i rządowych), ale także rozkazy policji politycznej i wojska. Pojawiają się w nim też informacje o walce z byłymi ziemianami, kułakami, organizacjami kontrrewolucyjnymi, o wysiedleniach. Są także listy aresztowanych zesłańców, wyroki, nazwy kolonii karnych i więzień, informacje, sprawozdania o działalności Biur Polskich, rozwoju kolektywizacji i rozkułaczeniu na wsiach polskich, szkolnictwie polskim, zjazdach Polaków–obywateli BSRR, walce z religią, Kościołem katolickim, donosy na księży i wiele innych ważnych zagadnień. Liczne są ponadto informacje, raporty o oczyszczaniu strefy przygranicznej z ludności tam zamieszkałej oraz o sytuacji w strefie przygranicznej.

2. Kolejnym zespołem był НАРБ Фонд 6, Опись 1, ЦИК БССР (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Centralny Zespół, 6 Komitet Wykonawczy BSRR lata 1920–1937). Zespół zawiera dokumenty archiwalne dotyczące m.in. nacjonalizacji, kolektywizacji, wysiedleni. Są tu także pisma komitetów ziemskich, akty lustracji, wytyczne walki z kułactwem, decyzje prokuratury o przejęciu gospodarek, raporty o postępie kolektywizacji, raporty o kolektywizacji w Rejonie Kojdonowskim, Lepelskim, pisma do Konsulatu Polskiego oraz pisma o przyznaniu obywatelstwa polskiego

3. W zespole НАРБ Фонд 7 Опись – 1, Совет Народных комиссаров /СОВНАРКОМ, СНК/ БССР Инвентарная опись 1 Крайние даты 1920–1941 гг (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 7, opis 1, Rada Ludowych Komisarzy Białoruskiej Sowieckiej Socjalistycznej Republiki BSRR, obejmujący lata 1920–1941) można znaleźć m.in. postanowienia, wytyczne do realizacji poszczególnych postanowień władzy radzieckiej, związanych z wysiedleniem byłych ziemian zamieszkujących na terenie byłych folwarków, zarządzenia związane z wyzwoleniem Białorusi od Polaków, protokoły z zebrań centralnych władz Partyjnych i Rządowych Białorusi, skargi i prośby obywateli do władz, dokumenty o wprowadzaniu gospodarki spółdzielczej, organizacji kołchozów i sowchozów gospodarek państwowych oraz napotkanymi kłopotami.

4. НАРБ Фонд–48 Опись–1, Наркомзем БССР 1921–1927 гг. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 7, opis 1, Ludowy Komisarjat Planowania i Kierowania Produkcją Rolną BSRR, lata 1921–1927) zawiera dokumenty archiwalne m.in. z nacjonalizacji folwarków, majątków ziemskich, w tym ich nazwy i nazwiska byłych właścicieli, szczegółowe opisy, remanenty, spisy zasobów poszczególnych majątków, zestawienia dokumentów, plany rolne. Są też sprawozdania Komisji Komitetu Ziemskiego ze swojej działalności na terenie rejonów i guberni, a także prace dotyczące działalności Komisji Ziemskich instrukcje przekazywania czasowego użytkowania ziemi.

5. Kolejne zespoły: Народный Комитет Внутренних Дел /НКВД/ БССР, Декабрь 1920 - декабрь 1930 г (Narodowy Komisarjat Spraw Wewnętrznych, grudzień 1920 – grudzień 1930), a także НАРБ Фонд р 34, Опись 1 Декабрь Народный Комитет Внутренних Дел /НКВД/ БССР Крайние даты 1920 – 1941, NARB (Zespół r 34 opis 1, Narodowy Komitet Spraw Wewnętrznych – z dokumentami z lat 1920-1941) – skrywa dokumenty archiwalne NKWD dopuszczone do wglądu. Dotyczą one strefy przygranicznej, zarządzeń CzK, instrukcje, wytyczne, zarządzenia, protokoły zebrań, zasady

wprowadzania w życie dekretów władzy radzieckiej. Są spisy wygnańców z poszczególnych rejonów, listy osób, które otrzymały wize polskie, różnego typu zaświadczenia o identyfikacji mieszkańców, legitymacje wygnańców (pojedyncze i rodzinne -różne typy), listy konsulatu polskiego, pisma do konsulatu polskiego, pisma dotyczące wyjazdów, listy i pozwolenia na reemigracje wygnańców z poszczególnych rejonów, druki pozwolenia na wyjazd, wize polskie, rozkazy związane z walką z bandytyzmem i reakcją a także o wprowadzonym terrorze na Białorusi.

6. Następny zespół dokumentów to: Народный Комитет Внутренних Дел /НКВД/ БССР НАРБ Фонд р 34, Опись 2, Народный Комитет Внутренних Дел /НКВД/ БССР Крайние даты 1920–1941 (NARB Zespół r 34, opis 2, Narodowy Komitet Spraw Wewnętrznych, zawierający dokumenty z lat 1918–1941) – to informacje o organizacjach pomocy głodującym na Białorusi Zachodniej, o występującym tam głodzie, różnego typu pisma dotyczące kolonii karnych, więźniów, wyroki sądu. Są pisma o ułaskawieniu, zestawienia kolonii i więzień, raporty z poszczególnych kolonii karnych, ucieczki, raporty pokontrolne, pisma dotyczące obozów pracy dla nieletnich listy więźniów przeznaczonych na wywózkę, listy przewozowe.

7. Wiele cennych materiałów dostarczyły także archiwa miasta Mińska – Государственный Архив Минской Области (Państwowe Archiwum Mińska i Okręgu Mińskiego). Zespoły archiwalne ukazują całe spektrum problemów występujących w Mińsku i obwodzie mińskim. W związku z tym, że tu znajdowały się główne skupiska Polaków i Polski Rejon Narodowościowy, zasoby archiwalne odgrywały znaczącą rolę w czasie kwerendy. Zespoły archiwalne zawierają akty i listy osób, otrzymujących ziemie, spisy ludności, mających prawa wyborcze, spisy kołchozów, kułaków, informacje, skargi, decyzje, postanowienia partyjne i rządowe dotyczące szkół, stanu ekonomicznego, melioracji, rejonu kojdanowskiego, pisma komisarza ziemskich, plany użytkowania ziemi, pisma wojsk pogranicza. Są informacje o wrogiej działalności w Dzierżyńsku, polecenia usunięcia ze stanowisk, ogłoszenia dotyczące rejestracji wspólnot religijnych, komplet dokumentów wspólnoty religijnej potrzebnych do rejestracji i inne, listy znacjonalizowanych majątków poszczególnych (ujezdów) powiatów wraz ze spisami zasobów (remanent), listy wysiedlonych byłych właścicieli ziemskich, decyzje o nadzwyczajnym podatku i inne podobne zestawienia. Wskazane powyżej zespoły archiwalne ukazują całe spektrum problemów występujących w Mińsku i obwodzie mińskim w analizowanym okresie. W związku z tym, że tu znajdowały się główne skupiska Polaków i Polski Rejon Narodowościowy, zasoby archiwalne stawały się istotnym źródłem informacji. Zawierają one m.in. akty i listy osób otrzymujących ziemie, spisy ludności mających prawa wyborcze, spisy kołchozów, spisy kułaków, informacje, skargi, decyzje, postanowienia partyjne i rządowe dotyczące szkół, stanu ekonomicznego, melioracji, Rejonu Kojdanowskiego, pisma komisarza ziemskich, plany użytkowania ziemi, pisma wojsk pogranicza, informacje o wrogiej działalności w Dzierżyńsku, polecenia usunięcia ze stanowisk, ogłoszenia dotyczące rejestracji wspólnot religijnych, komplet dokumentów wspólnoty religijnej potrzebnych do rejestracji i inne, listy znacjonalizowanych majątków poszczególnych (ujezdów) powiatów wraz ze spisami zasobów (remanent), listy wysiedlonych byłych właścicieli ziemskich, decyzje o nadzwyczajnym podatku.

Ponadto podczas badań przeprowadzonych w trakcie pisania pracy skorzystano z następujących źródeł:

- Белорусский государственный архив кинофотодокументов (Państwowe Białoruskie Archiwum Dokumentów Filmowo-Fotograficznych) – 2022720 г. Дзержинск ул. Фоминых 1. Archiwum zawiera zdjęcia o życiu ludności w ZSRR, a także okres wojny polsko-bolszewickiej (wygnańców, polskich jeńców wojennych w czasie transportu w głąb Rosji Sowieckiej);

- Зональный государственный архив в г. Молодечно (Państwowe Strefowe Archiwum w Mołodecznie). Tutejsze dokumenty archiwalne to m.in.: relacje i meldunki wywiadowcze dotyczące stosunków oraz sytuacji panującej na terenie BSRR w najbliższym sąsiedztwie, budowy umocnień wzdłuż granicy, meldunki dowódcy pułku КОР „Wilejka”;

- Зональный государственный архив в г. Бобруйска (Państwowe Strefowe Archiwum w Bobrujsku) – zawiera dokumenty archiwalne stanowiące raporty, meldunki, sprawozdania, wytyczne wydawane przez urzędy partyjne i państwowe, a także spisy oraz listy osób. Dotyczą one przejmowania majątków ziemskich, wysiedleń byłych ziemian, kułaków, tworzenia kolchozów, nadawania ziemi oraz różnego typu zaświadczenia;

- Зональный государственный архив в г. Полоцке (Państwowe Strefowe Archiwum w Połocku). W tym archiwum znajdują się materiały w katalogach różnych urzędów i instytucji: Centralnego Komitetu Wykonawczego Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (Центральный Исполнительный Комитет БССР), Związku Narodowych Komunistów BSRR (Совет Народных комиссаров /СОВНАРКОМ, СНК /БССР.), Centralnego Komitetu Komunistycznej Partii bolszewików Białorusi), Narodowego Komisariatu Dzielienia Ziemi (Наркомзем БССР Народный Комиссариат Земледелия, Narodowego Komitetu Spraw Wewnętrznych (Народный Комитет Внутренних Дел /НКВД/ БССР), Borysowskiej Okręgowej Komisji Kontroli (Борисовская окружная контрольная комиссия ОКК), Centralnej Komisji Kontroli Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi z Braclawia w Rejonie i Okręgu Borysowskim (Центральной контрольной комиссии КП (большевиков) Белоруссии г. Браслав, Борисовского района, Борисовского округа), Słuckiej Rejonowej Rady Delegatów Pracowników i jego Komitetu Wykonawczego miasta Słucka (Слуцкий районный Совет Депутатов трудящихся и его исполнительный Комитет г. Слуцк, Слуцкого рна), Mińskiego Okręgowego Komitetu Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, (Минский Окружной Комитет Коммунистической Партии (большевиков) Белоруссии), Mińskiego powiatowego oddziału ziemskiego zarządzającego państwowymi majątkami (Минский уездный земельный отдел по управлению народными именьями), Komisji Ziemskiej Komitetu Wykonawczego Komitetu Mińskiego Okręgu Rady (Земельная Комиссия исполнительного Комитета Минского окружного Совета РК и КД за 1920-1929 г., г. Минск).

Podczas zbierania materiałów autor skorzystał także z materiałów znajdujących się w Białoruskim Państwowym Archiwum Dokumentacji Filmowo-Fotograficznej w Dzierżyńsku (Kojdanów), stolicy dawnego Narodowego Rejonu Polskiego. Tam znajdują m.in. liczne zdjęcia przedstawiające prace delegacji polskiej i radzieckiej podczas prowadzonych pertraktacji

w Rydze. Są tu ponadto zdjęcia jeńców polskich z okresu wojny polsko-bolszewickiej czy też fotografie ukazujące wygnańców (bieżeńców). Pokazują one, w jakich warunkach zamieszkiwali oni w tym okresie – ich ubrania, stan zdrowia itd. Oprócz tego dużo jest zdjęć, przedstawiających normalne życie przeciętnego obywatela. Znajdują się także zdjęcia z Dzierżyńska i okolic.

Po rewolucji październikowej, bolszewicy w drugim swoim dekreście „O ziemi”, dokonali jej nacjonalizacji wraz z nieruchomościami. Tak więc ziemia i majątki stały się własnością państwa. Dawni właściciele ziemscy zmuszeni byli opuścić swoje posiadłości, pozostawiając wszystko na swoim miejscu. W archiwach znajduje się bardzo dużo różnego typu dokumentów, dotyczących powyższego problemu. Są nadto różnego typu postanowienia, rozporządzenia, instrukcje komitetów wykonawczych, ministerstw - rolnictwa, spraw wewnętrznych, sił zbrojnych – dowództwa frontu zachodniego itp. Istotną część dokumentacji stanowią akty przejęcia ziemi i majątków, ich inwentaryzacje oraz planowane sposoby ich zagospodarowania. Oprócz dekretów, postanowień, znajdują się w zbiorach także wytyczne dotyczące realizacji i sposobu ich wykonania z drobiazgowymi instrukcjami wydawanymi przez władze centralne oraz miejscowe. Udało wśród nich znaleźć m.in. postanowienia Rządu Republiki Białoruś, w których stawiano sobie za cel, aby Białoruś Radziecka była jedynym państwem, w którym nie mam posiadaczy ziemskich. To zarządzenie ma wyznaczony termin wykonania. Są także raporty i protokoły informujące o wykonywaniu tegoż rozporządzenia oraz trudności, z jakimi się spotkano w czasie realizacji. W badanych archiwach są również listy, postanowienia dotyczące byłych ziemian wydawane przez władze centralne i miejscowe władze bolszewickie; przez te dokumenty byli właściciele ziemscy stawali się obywatelami drugiej kategorii.

Często spotyka się ponadto odwołania od decyzji nacjonalizacji i wysiedleń po za granice Białorusi. W licznych teczkach występują akty i spisy znacjonalizowanych majątków ziemskich, ich nazwy oraz nazwiska byłych właścicieli, a także specyfikacje majątku z wyszczególnieniem wszystkich rzeczy znajdujących się w posiadłości. Oprócz tych dokumentów są zestawienia pracowników majątku i mieszkańców okolicznych wiosek, którzy otrzymali ziemię do zagospodarowania. Są bardzo liczne zaświadczenia potwierdzające nadanie ziemi – z podziękowaniem dla rodziców, których synowie służą w Armii Czerwonej.

Jak wiadomo z „Dekretu o ziemi”, jedynym prawowitym i posiadaczem ziemi jest państwo. Obywatel jest jedynie użytkownikiem tego kawałka, który posiada w dzierżawie lub dano mu do użytkowania. Dokładnie o zasadach użytkowania i posiadania ziemi bolszewicy wyjaśniali w dekreście „O socjalizacji”. Zgodnie z wytycznymi bolszewików rozpoczęto kolektywizację, która miała na celu całkowite uzależnienie obywatela od państwa. Wszelkie majątki ziemskie przekształcano w kolchozy i sowchozy. Zasady rządzące realizacją tych postanowień oraz postanowienia znajdują się w licznych teczkach. Są tam akty prawne, zarządzenia, tematy szkoleń, wytyczne do ich realizacji i sposobu ich wykonania. Występują protokoły szkoleń oraz materiały archiwalne z różnego typu posiedzeń, narad instancji wszelkiego szczebla, na których omawiano problemy związane z kolektywizacją. Po kolektywizacji wielkich majątków ziemskich przystąpiono do zmiany zasad zarządzania małymi gospodarstwami rolnymi. W licznych teczkach znajdują się zarządzenia, postanowienia,

sprawozdania i plany kolektywizacji poszczególnych regionów, a także trudności, z którymi się spotykano.

Bardzo mały postęp w kolektywizacji gospodarstw, a nawet występowanie z już skolektywizowanych gospodarstw rolnych, wywołało stanowcze posunięcia władz państwowych. Wprowadzono odgórnie kolektywizację na wsi radzieckiej. Wydano odpowiednie dekrety i zarządzenia, którymi postanowiono zniszczyć warstwę społeczną bogatego chłopą–kułaka. Przedstawiano go, jako wroga państwa i zakazywano mu przesiedlać się bez zgody organów państwowych. Świadcstwa bezwzględnej realizacji tego założenia, także znajdują się w archiwach. Są to m.in. sprawozdania z narad i szkoleń na różnym szczeblu, wytyczne do realizacji postanowień, zestawienia statystyczne wszelkiego typu oraz napotymane trudności w czasie realizacji zarządzeń. Są także listy wysiedlonych kułaków i ich rodzin, akta konfiskaty, podatki ponad normatywne. Występują też świadectwa najbardziej drastycznych posunięć władz, polegających na zsyłaniu do obozów pracy lub rozstrzelaniu. Nie brak odwołań od podjętych decyzji przez organy władzy państwowej, które stanowią znaczną dokumentację.

Inną grupę stanowią materiały dotyczące Kościoła katolickiego, sposoby jego przystosowania się do rzeczywistości, a także trudności, jakie napotkali duchowni. Z tego zakresu mamy teczki zawierające postanowienia, zarządzenia, instrukcje dotyczące praw kościelnych, organizacji religijnych, a także wytyczne, jak je interpretować w duchu bolszewickim. Archiwa skrywają także m.in. teksty wykładów dla młodzieży i starszych krytykujące światopogląd chrześcijański. Oprócz tego można znaleźć listy praktykujących katolików z poszczególnych wiosek i parafii, a także meldunki o księżach wykonujących posługę duszpasterską. Bardzo duże znaczenie ma nie tylko ideologiczna walka z Kościołem katolickim, lecz także z samą religią. Sporo miejsca w archiwach zajmują materiały dotyczące Cerkwi prawosławnej, listy zwierzchników Cerkwi do przedstawicieli rządu. Wszystkie te informacje znajdują potwierdzenie w dokumentach archiwalnych.

Jeszcze innym tematem archiwaliów jest liczebność i rozmieszczenie Polaków. Bardzo ważne dokumenty, to teczki zawierające listy prezentujące stan liczebny Polaków w poszczególnych powiatach, ich strukturę zawodową, wiekową itd. Występują tu w dużym nagromadzeniu materiały ze spisu powszechnego ludności, dokonywanego zresztą tendencyjnie. Świadczą o tym bardzo liczne listy, skargi, wyrazy oburzenia na samowolne zaliczanie rodzin, a czasami całych wiosek do narodowości białoruskiej przez aktywistów dokonujących spis. Pokrzywdzeni piszą do polskich gazet, polskich biur, a także do władz naczelnych Białorusi i Moskwy. Podkreślają w listach, że pomimo uwag i zastrzeżeń, samowolnie zostali zaliczeni do Białorusinów i prawosławnych, mimo że są Polakami i katolikami.

Między dokumentami dotyczącymi wygnańców oraz Polaków znajdujących się na terenie Białorusi Radzieckiej, można znaleźć prośby, całych rodzin i pojedynczych osób, o pozwolenie o powrót do Polski. Są więc podania o wizy, decyzje wizowe polskiego konsulatu, zbiorcze i pojedyncze decyzje wizowe. Widoczne i występujące w dużej liczbie są informacje o rezygnacji z obywatelstwa radzieckiego i prośby otrzymanie obywatelstwa polskiego. Są oficjalne listy repatriantów, ankiety, miejsce pobytu w Białorusi, różnego typu zaświadczenia Milicji i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, a także odwołania od decyzji – tak władz bolszewickich, jak i polskich.

Liczne materiały, znajdujące się w archiwach, związane są bezpośrednio ze sprawami politycznymi Polski i Białorusi. Dotyczą one rozmów wstępnych przed zawarciem pokoju, wyznaczenia wspólnej granicy, bezpośrednich kontaktów przedstawicieli państw, naruszeń granicy i sytuacji w strefie zdemilitaryzowanej. Znajdują się także dokumenty dotyczące paszportów i rejestracji organizacji charytatywnych, pomagających głodującej ludności Zachodniej Białorusi. Jednym z bardzo interesujących wpływów oddziaływania propagandy bolszewickiej na ludność białoruską, żydowską, a także polską, jest zjawisko występowania o przyznanie obywatelstwa radzieckiego. Występowali o nie zarówno członkowie partii komunistycznych, jak i zwykli obywatele, którzy uwierzyli w hasła głoszone przez bolszewików. Są to najczęściej chłopci białoruscy, którzy uwierzyli, że otrzymają ziemię na własność i możliwość zamieszkania w samodzielnym państwie białoruskim.

Podczas kwerendy archiwów natknięto się także na dokumentację Zjazdu Włościan Białoruskich pochodzenia polskiego. Znajdują się tam listy uczestników, ankiety, przemówienia, deklaracje podjęte podczas zjazdu. Podobne dokumenty występują ze Zjazdu Kobiet–Włościanek pochodzenia polskiego oraz dokumenty dotyczące Zjazdu Polonii w Warszawie. W licznych teczkach znajdują się materiały z dotyczące wszelkich problemów społeczności polskiej, zamieszkałej na terytorium całej Białorusi Radzieckiej. Tymi sprawami zajmowano się Polskie Biuro przy Centralnym Komitecie Komunistycznej Partii Białorusi (bolszewików). Są materiały świadczące o życiu kulturalnym (teatr, szkoły, gazety i czasopisma wydawane w języku polskim), społecznym i o ogólnym poziomie życia Polaków.

Dokumenty zawierają liczne zestawienia osób, przyznających się do narodowości polskiej w poszczególnych rejonach, a także dokumenty ze Zjazdu Polaków mieszkających poza Polską.

Najbardziej znamienity rys archiwalny, dotyczący Polaków, to temat Polskiego Rejonu Narodowościowego. W licznych materiałach z nim związanych można zapoznać się z życiem codziennym, problemami miejscowej ludności. Na podstawie protokołów posiedzeń Komitetu Polskiego Regionu Narodowościowego widać, jak kształtowano człowieka radzieckiego. Zgromadzone dokumenty mówią o życiu kulturalnym, szkolnictwie, bibliotekach, gazetach i czasopismach. Istotne są materiały zawierające perspektywiczne plany rozwoju Polskiego Regionu Narodowościowego, organizacji partyjnych, ich składu, realizacji wytycznych, listy wykluczonych z partii i ich odwołania oraz gospodarstw rolnych kierowanych przez Polaków. Bardzo ważne są dokumenty związane z działalnością miejscowej gazety wydawanej w języku polskim. Najważniejszy wydaje się wszakże protokół dotyczący rozwiązania Polskiego Regionu Narodowościowego.

W bardzo dużej liczbie występują dokumenty, ilustrujące walkę z bandytyzmem i kontrrewolucją. Są to dokumenty, zawierające raporty z posiedzeń dowództwa czy szkoleń, meldunki. Są też raporty i informacje oddziałów specjalnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o walce z wszelkimi przejawami wystąpień przeciw władzy radzieckiej. Są tu także informacje o dokonywanych odkryciach różnego typu siatek szpiegowskich, listy agentów oraz zatrzymanych, jak również raporty o naruszeniu porządku rewolucyjnego, a także postępowania w stosunku do obywateli, kiedy tereny Białorusi były zajęte przez Polskę.

Oddzielne sprawy, to rejon graniczny z Polską. Tu, z licznych raportów wojsk, chroniących granicę, można zapoznać się z życiem w strefie przygranicznej. Są więc informacje, jakie przygotowania przeprowadzano na wypadek wojny, jak przygotowywano aprowizację, jakie miały być zobowiązania ludności miejscowej itp. Bardzo istotne są raporty, dotyczące działalności wywiadowczej, prowadzonej na terenie strefy przygranicznej. W związku z tym, że strefę przygraniczną w dużej mierze zamieszkiwali Polacy, ich też najbardziej dosięgały represje. O tym zaświadczały liczne dokumenty zgromadzone w teczkach, a które dopiero niedawno zostały odtajnione. W archiwach znajdują się wreszcie gazety wydawane w Gułagach, a w nich artykuły dotyczące Polaków, listy kolonii i zakładów karnych, ich miejsca występowania itd. Tu można przeczytać m.in. prośby o ułaskawienie, odwołania, a także listy amnestionowanych ze względu na rocznice rewolucji październikowej.

Duża liczba dokumentów to meldunki, raporty, rozkazy, wytyczne i postanowienia, relacje dowództwa oddziałów NKWD do walki z kontrrewolucjonistami i kułakami oraz służby więziennej. Z kwerendy wynika, że Polacy stanowili nieproporcjonalnie dużą grupę skazanych i zesłanych, szczególnie po 1937 r, po likwidacji Polskiego Regionu Narodowościowego. Widać to szczególnie przy analizie zestawień nazwisk i wyznania skazanych lub aresztowanych.

3.2. Źródła drukowane

W Bibliotece Narodowej udało się zbadać liczne źródła drukowane, stanowiące zestawienia wydawanych dekretów, zarządzeń i uchwał Rządu radzieckiego i Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików). Do najważniejszych z nich należą:

- Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР 1917–1954 – Государственное Издательство Юридической Литературы, Москва – 1954 (*Zbiór dokumentów dotyczących prawa zarządzania ziemią w ZSRR i RSFSR 1917–1954*, Państwowe Wydawnictwo Literatury Prawa, Moskwa 1954. Praca zbiorowa);

- Главное Архивное Управление при Совете Министров БССР Институт Истории Партии при ЦК КПБ Филиал Института Марксизма – Ленинизма при ЦК КПСС Институт Истории Академии Наук БССР Центральный Государственный Архив Октябрьской Революции и Социалистического Строительства БССР Кооперативно – колхозное строительство в Белорусской СРР (1917–1927 гг.); Сборник документов и материалов Редакционная коллегия М.П. Косюг, В.В. Лашкевич, М.Е. Стрельцов, Составители Т.А. Воробьева (ответствен) Р.С. Васильева, Э.Л. Козловская, И.П. Ломако, М.Т. Минько, Л.П. Нартыш-Блук, К.Ф. Плахотникова, Издательство Наука и Техника, 1980;

- Институт Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС, Институт Истории Академии Наук СССР Декреты Советской Власти Том 1, 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г., Государственное Издательство Политической Литературы, Москва 1957 (Instytut Marksizmu i Leninizmu przy KC KPZR, Instytut Akademii Nauk ZSRR, Dekrety Władzy, tom I, 25 października 1917 – 16 marca 1918 r. wydano w 1957 r., tom III, 11 lipca – 9 listopada, tom IV, 10 listopada 1918 – 31 marca 1919 r., wydano

w 1964 r., Państwowe Wydawnictwo Politycznej Literatury Moskwa 1957 r. praca zbiorowa);

- **Собрание Законов и Распоряжений, Рабоче – Крестьянского Правительства, Союза Советских Социалистических Республик** издаваемое Управлением Делами Совета Народных Комиссаров С.С.С.Р, 3 апреля 1925 г № 21 Отдел первый, Содержание, Постановление Президиума Центрального Исполнительного Комитета, 136. О лишении бывших помещиков права на землепользование и проживание в принадлежавших им до Октябрьской революции хозяйств (Zbiór ustaw i rozporządzeń Robotniczo-Chłopskiego Rządu Związku Socjalistycznej Republiki Radzieckich, wydawnictwo Zarządu Sprawami Ludowych Komisarzy ZSRR);

- **Собрание Раконов и Распоряжений, Рабочего – Крестьянского Правительства Российской Социалистической Федеративной Советской Республики** издаваемое Народным Комиссаром Юстиции 10 мая 1927. г, № 37 Отдел первый Содержание Постановления Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров Ст. 245. О порядке оставления в пользовании бывших помещиков и прочих лиц освобожденных от выселения имущества обслуживающего потребности в жилище и потребности сельского хозяйства (Zbiór ustaw i rozporządzeń Robotniczo-Chłopskiego Rządu Rosyjskiej Socjalistycznej Federacji Radzieckiej Republiki, wydawnictwo Ludowym Komisarzem Sprawiedliwości);

- **Собрание закошов и распоряжений рабоче крестьянского правительства СССР – 1932** (Zbiór ustaw i rozporządzeń Robotniczo-Chłopskiego Rządu ZSRR – 1932);

- **Собрание закошов и распоряжений рабоче крестьянского правительства БССР – 1938** (Zbiór ustaw i rozporządzeń Robotniczo-Chłopskiego Rządu BSRR – 1938).

3.3. Prasa

W czasie kwerendy wybrano ponadto zestaw tytułów prasowych, które również mogły dostarczyć ciekawych informacji, na temat sytuacji Polaków na Białorusi. Należały do nich gazety rosyjskie i białoruskie wydawane w języku polskim – jak „**Трибуна Радзеека**” (ogólnokrajowa), gazeta Komsomołu „**Gwiazda Młodzieży**”, a także periodyki regionalne.

Do szczególnie istotnych można zaliczyć „**Штурмовец Койдановшчыzny**” (zachowały się dwa egzemplarze), „**Штурмовец Дзержыньшчыzny**”, „**Орке**”, „**Млот**”, także „**Ударник Дзержинщины**”. W trakcie kwerendy natknięto się również na antyreligijne czasopismo zatytułowane „**Bezbożnik**”.

Bardzo pomocne w badaniach okazały się wydawnictwa propagandowe wydawane przez Rząd Białorusi i ZSRR. Do najistotniejszych można zaliczyć wydawnictwa antyreligijne – jak *Proces Księży Mińskich* oraz *Kodeks Rolny* wydane w języku polskim.

Analizie poddano następujące egzemplarze:

- „Trybuna Radziecka” – gazeta codzienna, wydawana przez Wydawnictwo Prawdy Organ CW WKP(b), (analiza numeru 151, z 2 VII 1934, rok 9). „Trybuna Radziecka” była ogólnokrajową gazetą skierowaną do Polaków zamieszkałych na terenie całego ZSRR poruszającą i ukazującą ich życie i problemy.

- „Młot” – gazeta codzienna, wydawana przez Komunistyczną Partię Rosji i Komunistyczną Partię Robotniczą Polski, (analiza numeru 14, z 5 stycznia 1919 r., oraz numeru 192 (180) z 24 grudnia 1919). Była to gazeta skierowana do ludności polskiej zamieszkałej na terenie BSRR. Poruszała i przedstawiała cały zakres problemów, z którymi spotykali się ówczesni mieszkańcy Białorusi Radzieckiej. Prezentowała rozwój szkolnictwa, kultury polskiej, a także życie i problemy wiejskie.

- „Orka” – tygodnik włościański, wydawany przez Organ CK KP(b)B. (analizie poddano numer 1, rok 1, z 28 marca 1926 r.) – to kolejna gazeta skierowana do społeczności polskiej zamieszkałej w przeważającej liczbie na wsi i poruszająca problemy wsi polskiej. Utworzono ją na wniosek delegatów I Zjazdu Wszelbiałoruskiego Włościan Polskich w miejsce Młota.

- „Szturmowiec Kojdanowski” – Organ Kojdanowskiego RK KP(b)B, RWK i RR Zw. Zaw. Gazeta regionalna, wychodząca co drugi dzień (analiza numeru 33, z kwietnia 1932 roku).

- „Szturmowiec Dzierżyńszczyzny” – Organ Dzień. KR KP(b)B, R K W i Rej. Rady Zw. Zaw. i Rej. Rady Zw. Zaw., gazeta regionalna (analiza numeru 52 (284), z 14 czerwca 1934 roku).

Korzystano ponadto z takich periodyków, jak:

- „Gwiazda Młodzieży” – dwutygodnik młodzieży robotniczo–chłopskiej Związku Sowieckich Republik Radzieckich, Organ KC. R.L.K.Ż.M. KC. i L.Ż.M.B.

- „Sierp” – tygodnik popularno-ludowy wydawany w Kijowie;

- „Bezbożnik” – propagator walki z religią (dla Polaków była drukowana strona po polsku);

Poza tym zapoznano się z gazetami wydawanymi w zakładach i koloniach karnych.

W Narodowym Archiwum Białorusi w Mińsku znajdują się egzemplarze gazet wydawanych dla więźniów:

- **МЫСЛЬ ЗАКЛЮЧЕННОГО** – organ naukowo-wychowawczy Części Homelskiej Оир Итд – miesięcznik (analiza numeru 1, listopad 1927);

- **ТВОРЧЕСТВО ЗАКЛЮЧЕННОГО** – organ naukowo-wychowawczy Ministradowma (nr 3, z 19 lutego 1928);

- **ЭХО КАМЕРЫ** – gazeta naukowo-wychowawcza części Mohylewskiego Okręgowego Domu Poprawczego (numer 3, z 20 sierpnia 1928 r.).

Wyżej wymienione gazety pozwoliły poznać atmosferę tamtych lat i problemy, którymi żyło ówczesne społeczeństwo, ale zarazem prześledzić politykę narodowościową oraz sytuację polityczną i gospodarczą, a także zmiany zachodzące w stosunku do społeczeństwa polskiego.

3.4. Pamiętniki

Aby zrozumieć mentalność, życie i stosunki panujące na Kresach, należało zapoznać się z liczną literaturą pamiętnikarską byłych mieszkańców Białorusi.

Źródła pamiętnikarskie reprezentowane są przez pamiętniki i wspomnienia byłych właścicieli ziemskich mieszkańców Białorusi Wschodniej, którzy po rewolucji bolszewickiej byli zmuszeni opuścić te tereny. Do nich należą pamiętniki i wspomnienia Mariana Zdziechowskiego, *Tragedia Kresów, Maraton*, Warszawa 1989, Edwarda Woyniłłowicza, *Wspomnienia 1847–1928*, Skład Główny w Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, Wilno 1931, Hipolita Korwin-Milewskiego, *Siedemdziesiąt lat wspomnień 1855–1925*, Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf”, Warszawa 1993, Mieczysława Jałowieckiego, *Na skraju Imperium*, Czytelnik, Warszawa 2005, Melchiora Wańkowicza, *Szczeniące lata*, Czytelnik, Warszawa 1971, Antoniego Kieniewicza, *Nad Prypiecią dawno temu... Wspomnienia z zamierchłej przeszłości*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1989, Marii Czapskiej, *Europa w rodzinie*, Res Publica, Warszawa 1989, Janiny z Puttkamerów-Żółtowskiej, *Inne czasy, inni ludzie*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1998, ks. Waleriana Meysztowicza, *Poszło z dymem, Gawędy o czasach i ludziach*, Oficyna Wydawnicza „Pokolenie”, Warszawa 1989, Józefa Mineyki, *Wspomnienia z lat dawnych*, opracowanie Maria Wrede przy współpracy Marii Sierockiej-Pośpiechowej, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1997, Konstantego Skirmunta, *Moje wspomnienia 1866–1945*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998, Józefa Dowbora-Muśnickiego, *Wspomnienia*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2003. Wszystkie wymienione wyżej teksty, wyszły spod pióra byłych mieszkańców ziem, znajdujących się za kordonem oraz świadków ówczesnych zdarzeń. Do tej pory nie został wydrukowany II tom *Wspomnień* Edwarda Woyniłłowicza, zawierający gorzką prawdę o II Rzeczypospolitej, która wyparła się Polaków, zamieszkujących kresy oraz krytykę marszałka Józefa Piłsudskiego.

4. Cel i układ pracy

Najważniejszym celem przeprowadzonych badań było poznanie warunków życia i problemów, z jakimi spotykali się Polacy – obywatele bolszewickiej Białorusi w latach 1921–1939. W czasie licznych kwerend w archiwach i bibliotekach białoruskich udało się dotrzeć do materiałów archiwalnych dotyczących Polski i Polaków, które polskiemu środowisku naukowemu są albo w ogóle nieznane, albo też znane w znikomym stopniu.

Autorowi udało się znaleźć materiały, które pozwoliły odpowiedzieć na następujące pytania:

1. Jaki był stan liczebny społeczeństwa polskiego, jego struktura zawodowa, pozycja ekonomiczna na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939?
2. Jakie były problemy życiowe, z którymi spotykali się obywatele polscy mieszkający we wskazanym okresie na Białorusi Sowieckiej?
3. Jak rozwijała się w tym czasie polska kultura masowa (kluby, oświata, szkolnictwo, czasopisma, gazety polskie)?
4. Jak wyglądała walka z ziemiaństwem polskim i szlachtą ze strony władz radzieckich?
5. Jak przebiegała kolektywizacja i walka z kułakami (bogatymi gospodarzami), i jakie były tego skutki?
6. Jak wyglądała walka z religią oraz strukturami Kościoła katolickiego, oraz jakie były skutki tej walki podjętej przez bolszewików?
7. Jak wyglądał przebieg tzw. „Operacji polskiej” i jakie były jej konsekwencje?

Innym problemem było spojrzenie na podjęty temat przez Polaka. Istotna jest tu analiza zebranych dokumentów z perspektywy osoby, która nie jest obciążona propagandą radziecką, przez dekady ciężącą nad wszelkiego typu badaniami, które podejmowali historycy radzieccy, rosyjscy czy białoruscy. Podobnie rzecz się ma z interpretacjami dokumentów źródłowych, a także ustosunkowaniem się do tez, stawianych przez autorów pochodzących z ZSRR, Rosji, Białorusi, którzy już tym tematem się zajmowali.

W rozprawie zastosowano układ chronologiczno-problemowy, opisujący zarówno najważniejsze epizody z życia Polaków na Białorusi w analizowanych latach, jak i zmianę ich położenia w czasie. Praca składa się z 5 rozdziałów. Autor zamierzał ukazać w nich przebieg odradzania się Rzeczypospolitej na terenach wschodnich oraz występujące problemy z tym związane. Temu też w znaczącej mierze podporządkowana jest cała praca.

Ważnym problemem w całej rozprawie, stało się ukazanie sytuacji polityczno-społecznej i narodowościowej ludności polskiej (kresowiaków), która z różnych powodów pozostała na ziemiach, należących do BSRR. Konstrukcja pracy porusza najistotniejsze tematy związane z ludnością polską, zamieszkałą w latach 1921–1939 na terenie Białorusi Sowieckiej.

W rozdziale **pierwszym** ukazano skutki I wojny światowej – zarówno w wymiarze globalnym, jak i regionalnym, z uwzględnieniem sytuacji na ziemiach polskich i jej ludności. Nacisk położono na opis wojny bolszewicko-polskiej, o opanowaniu kresów północno-wschodnich, ze szczególnym uwzględnieniem terenów Białorusi. Bazując na licznych wspomnieniach uczestników ówczesnych wydarzeń, przedstawiono zachodzące tam wydarzenia.

Informacje uzupełniono licznymi opracowaniami i pracami naukowymi. Na podstawie dokumentów drukowanych i zapisków pamiętnikarskich ówczesnych elit politycznych ukazano, jak w owym czasie postrzegana była Rzeczpospolita i Wielkie Księstwo Litewskie, a w szczególności relacje Polski i Białorusi. Poruszono zagadnienia związane z traktatem ryskim. Omówiono przebieg obrad skład delegacji i postanowienia Traktatu, ze szczególnym uwzględnieniem praw Polaków, zamieszkujących na Białorusi Sowieckiej. Tu wreszcie poddano interpretacji realizację ustalonych punktów traktatu – tak przez Rzeczpospolitą, jak i Rosję Sowiecką. Następnym zagadnieniem, jakże ważnym, była sprawa powrotu licznej masy Polaków do swojej ojczyzny Polski oraz trudności, z jakim się spotykali.

W rozdziale **drugim** przedstawiono losy mniejszości polskiej, zamieszkującej na terenie Białorusi Sowieckiej, przed utworzeniem Polskiego Regionu Narodowościowego. Na podstawie aktów prawnych, wydanych przez władze radzieckie, a dotyczące bezpośrednio i pośrednio Polaków, pokazano ich miejsce w tym państwie. Bazując na dokumentach archiwalnych, przedstawiono stan liczebny, strukturę socjalną Polaków i w poszczególnych regionach, jak również stosunki polsko-białoruskie panujące na wsi. Ukazano rozwój kultury i oświaty polskiej na wsi i w mieście. Tu również zanalizowano pozycję społeczną Polaków oraz ich wkład w rozwój gospodarczy Białorusi na wsiach i w miastach.

W rozdziale **trzecim**, przedstawiono powody, którymi się kierowano podczas powoływania do istnienia Polskiego Regionu Narodowościowego. Przedstawiono m.in. prace Biura Polskiego w tych regionach Białorusi Sowieckiej, gdzie żyli Polacy. Opisano znaczenie Wszechbiałoruskiego Zjazdu Włościan–Polaków, a także Chłopek i Robotnic–Polek.

Następnie zajęto się omówieniem rozwoju oświaty, programami nauczania, szkołami z językiem polskim. Analizie poddane zostały gazety i periodyki wydawane na tym terenie w języku polskim. Przedstawiono działalność artystyczną, rolę chórów, kół zainteresowań. Wiele miejsca poświęcono życiu społecznemu i służbie zdrowia, a także kwestii poborów do wojska.

W **czwartym** rozdziale ukazano szeroko losy Kościoła katolickiego w całej Białorusi Sowieckiej. Omówiono akty prawne dotyczące Kościoła i wyznawców, zajęto się wykonaniem postanowień antykościelnych, walką z Kościołem, a także liczną literaturę antykościelną. Pokazano działalność ateistów i rad parafialnych. Podkreślono rolę Kościoła katolickiego w polskim społeczeństwie kresowiaków.

W ostatnim, **piątym** rozdziale pracy, przedstawiono politykę masowego terroru wobec społeczeństwa polskiego. Przybliżono przyczyny likwidacji Polskiego Regionu Narodowościowego, jak również strukturę mniejszości polskiej i ich sytuację życiową – począwszy od likwidacji ziemiaństwa i szlachty, poprzez ich wysiedlenia, aż do przymusowej kolektywizacji. Zajęto się tu także analizą oskarżeń wobec Polaków (tak komunistów i zwykłych obywateli), oraz oddziaływaniem ideologicznym na tę społeczność. Wskazano na najważniejsze miejsca przymusowych zesłań i więzień. Zapoznano się z rozkazami poprzedzającymi „Operację polską” oraz rozkazem NKWD 00485, nakazującym jej rozpoczęcie. Ukazano w końcu skalę etnicznego oczyszczania strefy przygranicznej z Polską.

ROZDZIAŁ I

SYTUACJA NA PÓŁNOCNO-WSCHODNICH KRESACH RZECZYPOSPOLITEJ W LATACH 1918–1927

1.1 Skutki I wojny światowej

Bardzo słuszne słowa napisał Hipolit Korwin-Milewski, który stwierdził, że: „(...) w XVIII wieku Państwo Polskie runęło nie tak pod ciosami swoich przeciwników, albowiem wszystko przeszło prawie bez walki, jak wskutek braku własnej żywotności i z winy samego narodu niezbędnych dla obrony i trwałości wielkiego państwa organów: wojska, finansów, sprawiedliwości, administracji itp.”³⁰. Analizując posunięcia władz polskich, samowolę, wszechwładzę magnaterii, przekupstwo oraz sławetne *liberum veto* — wszystko to potwierdza twierdzenie Milewskiego, ukazując, jaka choroba była przyczyną upadku państwa.

Po rozbiorach, ziemie Rzeczypospolitej znalazły się pod zarządem trzech różnych zaborców, którzy starali się utrwalić aktualny stan posiadania. Jednak, dawni jej obywatele i ich potomkowie, nigdy nie pogodzili się z zaistniałą sytuacją. W ich umysłach istniała Rzeczypospolita Obojga Narodów. Czuli się jej obywatelami: Korony (Polak, Koroniarz) i Wielkiego Księstwa Litewskiego (Litwin). Wspólnie podejmowali próby odrodzenia dawnej państwowości, uczestniczyli w wojnach i powstaniach. Korona wspomagала Litwę, a Litwa — Koronę. Odrębność życia w poszczególnych zaborach wymuszała germanizacja i rusyfikacja. Podtrzymywanie jedności narodowej przejęło ziemiaństwo, w szczególności magnateria i bogata szlachta. Robiła to m.in. przez utrzymywanie kontaktów rodzinnych z różnymi odgałęzieniami swoich rodów, występującymi w zaborach. Zjazdy rodzinne, spotkania, wizyty a także małżeństwa utrwały więzi rodowe, ale i narodowe. Następowala wymiana wszelkich wiadomości dotyczących ziem polskich.

Trzeba zauważyć, że kraje należące do obszaru Rzeczypospolitej Obojga Narodów, stanowiły w ciągu wieków jedno państwo, które powstało nie drogą przymusu i zaborów, ale drogą dobrowolnej unii Polski z Litwą, ziem ruskich i Prus. Można zatem mówić o ludności Rzeczypospolitej, jako o jednym narodzie w znaczeniu politycznym, chociaż składa się ona z kilkunastu odrębnych narodowości, zachowujących i utrwalających swoją odrębność etnograficzną³¹.

³⁰ Hipolit Korwin-Milewski, *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*, Warszawska Oficyna Wydawnicza, „Gryf”, Warszawa 1993, s. 303.

³¹ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wrocław 1994, s. 228.

Inną bardzo ważną cechą dawnego państwa polskiego było to, że w Europie, obok Czech, powstało ono nie z zaboru obcego terytorium, ale z przekształcenia państwa dynastycznego w państwo narodowe.

Mimo buty i pychy szlacheckiej, więcej było w Rzeczypospolitej Obojga Narodów ludzkiego traktowania poddanego przez dziedzica i nawzajem dziedzica przez chłopą, niż w państwach wytworzonych przez najazdy germańskie. W podświadomości i szlachty, i włościan tkwiło poczucie wspólnoty rodowej i plemiennej³². Poza tym, Rzeczpospolita charakteryzowała się tym, że nie niszczyła narodowości ludów, wchodzących w jej skład, nie zacierała ich indywidualności, lecz jednoczyła i równała między sobą, jako członków jednej wielkiej ojczyzny, naznaczając każdemu miejsce w ogólnej reprezentacji narodowej³³.

Pod wpływem dziedzictwa i tradycji polskie środowiska polityczne były usposobione negatywnie wobec rozwiniętych aspiracji narodów kresowych. Ich dążenia do niepodległości oraz ich odrębność tolerowano – pod warunkiem wszakże, że kolidowało to z interesami terytorialnymi narodu polskiego. Inne polskie środowiska polityczne, które odrzucały zasady nacjonalizmu integralnego (ideologicznego), w mniejszym lub większym stopniu żywiły nadzieję, że uda się doprowadzić do restytucji dawnej Rzeczypospolitej³⁴.

Oczywiście, wyższe grupy społeczne nie tylko reprezentowały polskość, zwłaszcza na dalszych Kresach Wschodnich, lecz także stanowiły główne jej oparcie. Niejednokrotnie, dzięki istnieniu majątności ziemiańskiej, mogły występować i niższe społeczne grupy ludności polskiej (np. robotnicy). Ponadto, na tych ziemiach żywsza była tradycja dawnego narodu politycznego. Nawiązywały do niej również i działające tam polskie grupy polityczne, które wykazywały mniejszą lub większą gotowość liczenia się z aspiracjami narodów kresowych. Ponieważ jednak większość wielkiej własności ziemskiej należała do Polaków – konflikty na tle narodowym pojawiały się coraz częściej³⁵.

Różnego typu teorie obecne były w środowisku społeczeństwa polskiego. Głównym jednak celem była niepodległość i niezależność. Kwestia, jak przysła Rzeczpospolita miała wyglądać, to już była sprawa regulacji po odzyskaniu niepodległości.

Niepodległościowcy reprezentowali pogląd, że odradzająca się Polska powinna dążyć do zapewnienia sobie poprawnych stosunków z Niemcami, a następnie swój wzrok skierować na wschód. Celem ich polityki było rozbitcie Rosji, uważanej przez Marszałka Piłsudskiego za wroga numer jeden państwa polskiego, i stworzenie na jej obszarach federacji państw kresowych pod hegemonią Polski³⁶.

Podkreślano przy tym istotne cechy przyszej Polski. Musiała ona być terytorialnie dużym państwem, ze względu na trwałość zagrożenia ze strony Rosji i Niemiec, a także ze względu na to, że poza granicami ziem zdecydowanie

³² Stanisław Grabski, *Myśli o dziejowej drodze Polski*, Książnica Polska, Glasgow 1944, repr. Wydawnictwo Czasopism i Książek Technicznych NOT-SIGMA, Warszawa 1989, s. 20.

³³ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny...*, dz. cyt., s. 212.

³⁴ Tamże, s. 206.

³⁵ Tamże, s. 227–228.

³⁶ Adolf Juzwenko, *Polska a „biała” Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.)*, Instytut Historii PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973, s. 16.

polskich (czy też za takie uznawanych) znajdowały się liczne skupiska ludności narodowości polskiej³⁷.

Pomimo różnic ideologicznych, występujących pomiędzy stronnictwami, niemal wszyscy uważali, że przyszłe państwo polskie powinno stanowić kontynuację dawnej Rzeczypospolitej, co najwyżej tylko w nieco zmodyfikowanej postaci. Faktem jednak jest, że odmienny pogląd występował w potocznych wyobrażeniach o przyszłym państwie, u Polaków mieszkających w dorzeczu Wisły, a inny – u mieszkańców Kresów.

Znamienne jest, że trwalszą pamięć o potędze Rzeczypospolitej na wschodzie, spotykano wśród Polaków mieszkańców ojczyzn kresowych. Dla nich wejście tych małych ojczyzn w skład przyszłego państwa polskiego, traktowane było jak oczywistość³⁸. Jak uważał Hipolit Korwin-Milewski, naród polski był liczny, stary i żył długo własnym życiem, posiadał swoje własne cechy i obyczaje narodowe, aby zniknąć z historii dziejów³⁹.

Duma narodowa i potrzeba wolności sprawiały, że Polacy nie pogodzili się z sytuacją zaistniałą zaraz po zaborach. Odzwierciedlało się to w powstaniach i walkach skierowanych przeciw zaborcom, ponawianych nawet wtedy, jeśli były nieudane.

Po krwawym stłumieniu powstania styczniowego, ludność polska pozostała hasła romantyzmu i podjęła hasła pozytywizmu. Postanowiono wzmocnić gospodarczo ziemie polskie, tak pod względem przemysłowym, jak i rolniczym. Dlatego w tym okresie następuje gwałtowny rozwój przemysłu i wysokotowarowych gospodarstw rolnych na wysokim poziomie. Podnoszono poziom życia ludności polskiej, choć nie zapominano o wolnej Polsce. Oprócz pracy organicznej, przygotowywano się do walki zbrojnej, czego dowodem mogą być różnego typu szkolenia dla młodych ludzi w poszczególnych zaborach (Drużyny Strzeleckie, Związek Strzelecki, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Drużyny Bartoszewskie, Drużyny Podhalańskie, Harcerstwo, skauting, organizacje gimnastyczne i inne występujące pod różnymi nazwami). W ten sposób przygotowywano przyszłe kadry żołnierzy przyszłej Polski. Miała to być wojna między poszczególnymi zaborcami, której zbliżające się sygnały nadeszły pod koniec XIX wieku.

Rywalizacja między mocarstwami światowymi o strefy wpływów doprowadziła do konfliktu, który przekształcił się w I wojnę światową. Była to chwila, której naród polski oczekiwał i nie mógł przegapić. Nadarzała się okazja przekazania swojej opinii światu i ukazania swoich praw do istnienia, odrodzenia Polski. Najpierw jednak trzeba było zająć stanowisko, za kim się opowiedzieć. W końcu wojna nie toczyła się pomiędzy Polską a innymi krajami zaborczymi, tylko między samymi zaborcami.

Część Polaków, z Dmowskim i Komitetem Narodowym Polskim, opowiedziała się za Rosjanami i całą Ententą. Wódz naczelny, wielki książę Mikołaj Mikołajewicz ogłosił manifest do Polaków, w którym wzywał do wspólnej walki z wrogiem Słowiańszczyzny, obiecując przywrócenie wolności politycznych. Jednak odezwa nie była zgodna z polityką Rosji carskiej w stosunku do Polaków. Jak podaje M. Jałowiecki, powołując się na rozmowę z dygnitarzem wyznaczonym

³⁷ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny...*, dz. cyt., s. 247.

³⁸ Tamże, s. 236.

³⁹ Hipolit Korwin-Milewski, *Siedemdziesiąt lat wspomnień...*, dz. cyt., s. 253.

na cywilnego gubernatora Prus Wschodnich, „(...) wielki Książę popełnił wielką nieostrożność, ogłaszając swoją odezwę do Polaków, bo po wojnie trzeba będzie to wszystko szybko odwołać, aby nie dać się Polakom rozpanoszyć”⁴⁰.

W 1915 roku, po opanowaniu całego Królestwa przez wojska państw centralnych, kwestia polska przestała być aktualna. Myślano o neutralizowaniu poczynań niemieckich i austriackich w zamierzeniach pozyskiwania Polaków. Jednak Rosja nie miała zamiaru układać się z Polakami na zasadach partnerstwa i wzajemnej lojalności. Roman Dmowski, widząc brak możliwości efektywnego działania na terenie Rosji, opuścił Piotrogród i udał się do Europy Zachodniej. Tam postanowił pozyskać sojuszników Rosji do swojej koncepcji, a następnie do wywarcia nacisku na Piotrogród odnośnie do kwestii polskiej.

Tymczasem, inna część polskich ugrupowań politycznych, z Jozefem Piłsudskim na czele, postawiła na państwa centralne. Po wybuchu wojny rosyjsko-austriackiej oddziały strzeleckie dowodzone przez Piłsudskiego wkroczyły do Królestwa Polskiego. Co zaskakujące jednak, spotkały się one z obojętnością ludności, a czasami nawet z wrogością. Plany wywołania ogólnego powstania okazały się nierealne. To niepowodzenie podkopało argumenty do dalszej współpracy z państwami centralnymi.

Piłsudskiego wsparli politycy galicyjscy i powołali Naczelny Komitet Narodowy w Krakowie. Pod jego patronatem rozpoczęto tworzenie Legionów Polskich, których komendantem został z czasem Józef Piłsudski.

Ten zaś, mimo że podlegał dowództwu austriackiemu, starał się prowadzić własną politykę w stosunku do Austrii i Niemiec. Żądał stanowczo wyraźnych ustępstw w sprawie polskiej. W pewnym momencie wstrzymał pobór do Legionów, a wszystkie siły skierował do rozwijania Polskiej Organizacji Wojskowej.

Dopiero przedłużająca się wojna sprawiła, że potrzeba polskiego rekruta stawała się kwestią kluczową. W dniu 5 listopada 1916 roku dowódcy niemiecki i austriacki stacjonujący na terenie Królestwa ogłosili słynny manifest dwóch cesarzy. Zapowiadano w nim utworzenie „samodzielnego”, choć wcale nie niepodległego, Królestwa Polskiego. Chodziło oczywiście o pozyskanie polskiego rekruta i całkowite uzależnienie od Niemiec. To posunięcie państw centralnych wpłynęło jednak pozytywnie na samą wizję przyszłego państwa polskiego, które mogło być stworzone dzięki państwom Ententy.

Niestety Rosja nie czyniła nic, aby uwiarygodnić głoszone informacje, dotyczące Polski. Dopiero upadek caratu w 1917 roku, a potem rewolucja bolszewicka, w zasadniczy sposób wpłynęła na pozycję Polski w targach politycznych. Początkowo państwa Ententy uważały sprawę polską za wewnętrzną sprawę Rosji. Po rewolucji bolszewickiej, zaczęto liczyć się z Polakami, jako przyszłymi partnerami w stosunkach międzynarodowych. Z drugiej strony, rozpad frontu wschodniego spowodował zmniejszenie zainteresowania rekrutem polskim. Tym razem nie chodziło już o pozyskiwanie mięsa armatniego, ale o stworzenie specjalnego bufora przeciwko rodzącemu się państwu bolszewickiemu. Fasadowe państwo polskie miało spełniać rolę zapory zabezpieczającej Niemcy przed zagrożeniem za wschodu. Z tego względu 12 września 1917 roku powołano do istnienia najwyższą władzę

⁴⁰ Mieczysław Jałowiecki, *Na skraju Imperium*, Czytelnik, Warszawa 2005, s. 223

państwową Królestwa – Radę Regencyjną. W jej skład weszli: arcybiskup Aleksander Kakowski, książę Zdzisław Lubomirski oraz hrabia Józef Ostrowski.

Jednakże pierwszą otwartą deklaracją dotyczącą niepodległości Polski, która wyszła od państw zaborczych, była wydana przez bolszewików proklamacja z 29 marca 1917 roku, uznająca niezależne państwo polskie. Uczynił to w Piotrogradzie pierwszy Sowiec robotniczych i żołnierskich deputatów. W związku z proklamacją państw centralnych z 1916 roku, rozwiązało to wątpliwości Ententy względem przyszłości naszego kraju⁴¹.

Widać więc, że powstanie odrodzonej Polski, to nie tylko waleczność rodaków, lecz także w dużej mierze układ zaistniałych zdarzeń, które polscy przywódcy polityczni i wojskowi odpowiednio wykorzystali. Sprawdziła się przepowiednia genialnego Zygmunta Krasińskiego, że Polska będzie „(...) nie dzięki zacnym, nie z woli Boskiej, ale dzięki Szatanowi” (czyli bolszewikom)⁴². Wraz z końcem I wojny światowej, odżyły różne ruchy narodowościowe, które w końcu XIX i na początku XX w. objęły narody Południowej i Wschodniej Europy. Odrodziły się lub narodziły na nowo takie narody jak: Serbowie, Bułgarzy, Rumuni, Czesi, na wschodzie zaś – Litwini, Łotysze, Białorusini i Ukraińcy. Narody te nie tylko dojrzały do niepodległości i były tego świadome. Chciały samodzielności i nie potrzebowały obcej pomocy i opieki⁴³. Przepowiadał to Aleksander Legnicki, który w styczniu 1917 r. pisał, że „(...) polityka Jagiellońska, z tendencją na wschód dziś ma przed sobą nieprzepartą zaporę: rozbudzoną świadomości narodową u ludów, które należały do dawnej Rzeczypospolitej”⁴⁴. Utworzenie niepodległych państw – był to cel elit politycznych, budzących się ludów Europy. Dlatego narody, wchodzące w skład dawnej Rzeczypospolitej, ciągnęły w stronę niepodległości, nie chcąc odtworzenia dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Świadczyły o tym liczne ugrupowania polityczne, które zyskiwałyby zwolenników na dawnych kresach. Powołano Zachodnioukraińską Republikę Ludową na terenie Galicji Wschodniej ze Lwowem, Ukraińską Centralną Radę w Kijowie, Białoruską Radę Narodową w Mińsku i Litewską Tarybę Ludową w Kownie.

Faktem jest, że na terytorium nowo tworzących się państw (dawniejszych Kresach Rzeczypospolitej Obojga Narodów), zamieszkiwało dużo Polaków kresowiaków (tubylców), którzy uważali te ziemie za swoją ojczyznę i oczekiwali opieki ze strony Polski. Byli to polscy obszarnicy, drobna i średnia szlachta, a także chłopci, którzy w latach wspólnej państwowości zasiedlali wyludnione ziemie i je zagospodarowywali. Przez całe stulecia zaścianki szlacheckie – oprócz ochrony granic przed państwem moskiewskim i Tatarami, rozwijały tu rolnictwo, współżycząc z miejscową ludnością. Dlatego też liczba kresowiaków, zamieszkałych poza terenami etnicznymi, była znaczna. Stanowili oni elitę ludności tamtych terenów – tak pod względem intelektualnym, jak i ekonomicznym. Z tych to terenów pochodziło około 40% osiągnięć intelektualnych narodu polskiego. Dlatego też przed odrodzonym państwem polskim stanął problem pogodzenia aspiracji polskich z aspiracjami

⁴¹ Por. Hipolit Korwin-Milewski, *Siedemdziesiąt lat wspomnień...*, dz. cyt., s. 258–259.

⁴² Tamże.

⁴³ Zbigniew Żałuski, *Drogi do pewności*, Iskry, Warszawa 1984, s. 31.

⁴⁴ Aleksander Lednicki, *Z lat wojny. Artykuły, listy, przemówienia(1915–1918)*, Warszawa 1921, s. 24.

nowo tworzonych państw przez dawne narody, wchodzące w skład Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Istotnym problemem odradzającej się Polski było to, że traktat wersalski pominął zupełnym milczeniem problem polskich granic wschodnich. Była to konsekwencja faktu, że ani Rosja, ani inne państwa, które wyłoniły się w tej części Europy (lub chciały się wyłonić), w pertraktacjach wersalskich nie uczestniczyły. Koalicja zastrzegła sobie regulacje kwestii wschodniej granicy Polski. Nie spieszyła się z decyzjami, czekając na dalszy rozwój wypadków, na to, jakie będą dalsze losy Rosji - w tym, kto wygra, trwającą wówczas wojnę domową pomiędzy rewolucjonistami i zwolennikami dawnego systemu politycznego⁴⁵.

Ententa starała się głównie nie podejmować jednoznacznych wiążących decyzji. Oczywiście, rozpatrywano wszystko tak, aby powstałe państwa były uzależnione od państw koalicji i nie były w stanie prowadzić swojej własnej polityki. Polska, jako największy kraj, mogący skupić wokół siebie gros innych tworców politycznych, była postrzegana jako kraj niewygodny. Według wstępnych założeń, Polska miała być politycznie i gospodarczo uzależniona od Francji. Ta, w swojej polityce międzynarodowej, chciała uczynić z Polski straszaka dla Niemiec, w razie konfliktu z Francją. Takie założenia były wykładnią polityki zagranicznej rządu Francji w stosunku do naszego kraju.

Dlatego szeroki plan zabezpieczenia Polski, forsowany m.in. przez Józefa Piłsudskiego, był niewygodny dla państw zachodnich. Polakom zaś chodziło o stworzenie między Moskwą a Niemcami zjednoczonej grupy narodów, zdolnych do stawienia oporu od wschodu i zachodu, od Rosji i od Niemiec. Koncepcja ta sięgała korzeniami jeszcze do czasów jagiellońskich, a nawet opierała się na polityce Bolesława Chrobrego. Niestety, na początku wieku XX była bardzo trudna do wykonania. Kraje Ententy poczuły się zagrożone. Oczywiście obawiały się imperializmu niemieckiego i internacjonalizmu radzieckiego. Ale świat zachodni, a szczególnie Francja walczyła o to, by nie dopuścić do unii na międzymorzu⁴⁶. Ten bowiem mógłby się w przyszłości obrócić przeciwko Zachodowi, gdyby któryś z dwu głównych wrogów, uzyskał wystarczająco silne wpływy w tej grupie państw.

Podczas negocjacji, wersalskich kraje Ententy, starały się narzucić swoją wolę polskim władzom. O próbach ingerencji w sprawy wschodniej granicy na niekorzyść (osłabienie) Polski, świadczy choćby decyzja Rady Najwyższej z 18 lipca 1919 r. Choć miała ona charakter czysto wojskowy, wpływała na prowadzoną politykę przez polskich negocjatorów. Określała ona linię, mającą oddzielać strefę działania wojsk polskich i litewskich. Przebiegała ona wzdłuż Niemna, a dalej równoległe z linią kolejowa Grodno–Wilno i Dynabork (tzw. linia Focha). Dopiero kilka miesięcy później (uchwała z 2 grudnia, ogłoszona po sześciu dniach) Rada Najwyższa określiła tymczasową granicę wschodnią Polski, pozwalając po wyznaczonej linii rozciągnąć suwerenność Rzeczypospolitej. Na mocy tego ustalenia, Polska otrzymała tylko Ziemię Białostocką jako tę, która nie należała do dawnego Królestwa Kongresowego, a wchodziła w skład dawnej Rzeczypospolitej. Dla Litwy natomiast wydzielono północną część Suwalszczyzny.

⁴⁵Józef Piłsudski, *O państwie i armii*, T. 1; *Wybór pism*, T. 2, oprac. Jan Borkowski, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1985, s. 44.

⁴⁶X. Walerian Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1993, s.165.

Zastrzeżono jednak, że ta decyzja nie przesądza praw Polski, do ziem leżących poza tą linią, co do których jeszcze nie podjęto żadnego postanowienia⁴⁷.

Jak widać, sprzymierzeni mieli inne plany, co do Polski i jej bytu. Jak wcześniej zaznaczono, Polska miała być państwem wasalnym, wykonującym polecenia Koalicji. Plany związane z Polską popsuł Józef Piłsudski, który 14 listopada objął władzę w kraju, gdy przyjął tytuł Naczelnika Państwa i powołał rząd z przewagą socjalistów. Dwa dni później przesłał telegramy do rządów sprzymierzonych, oznajmiające ponowne ustanowienie niepodległej Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁸.

To postanowienie, o powołaniu rządu polskiego, bez konsultacji i zgody koalicji, wywołało na Zachodzie konsternację. Polska dla Ententy miała jednak duże znaczenie. Dlatego stwierdzono, że jedyną nadzieją na uratowanie Polski dla zachodnich wpływów, było znalezienie kompromisu pomiędzy Piłsudskim a Komitetem Narodowym. Dlatego też sprzymierzeni, acz niechętnie, zgodzili się przyznać Polsce niepodległość, choć nie byli zadowoleni z tego rozwiązania. Mieli przygotowany własny rząd, który czekał w Paryżu – Komitet Narodowy Polski. Tworzyła go grupa ludzi poważnych, o poglądach w zasadzie konserwatywnych, cieszących się zaufaniem. W Polsce zaś był Piłsudski, którego znali słabo i któremu mniej ufali. Przybrał on rolę dyktatora i powołał grupę nieznaną im osób do utworzenia rządu, nie pytając nawet o pozwolenie. Był to dla sprzymierzonych nie tylko irydujący afront, lecz także bardzo niebezpieczny przykład⁴⁹. To posunięcie Józefa Piłsudskiego pokazało Koalicji, że mają do czynienia ze zdecydowanym człowiekiem, przywódcą, który wie, czego chce i do czego dąży. Po stanowczych posunięciach Józefa Piłsudskiego, Europa Zachodnia skłonna była godzić interesy narodu polskiego, wraz z respektowaniem części dążeń narodów kresowych, wychodząc z założenia, że od dążeń tych nie można abstrahować⁵⁰.

Bardzo istotne i trafne spostrzeżenia dotyczące przyszłej Polski ukazał Wacław Nałkowski. Zwracał uwagę na wpływy, jaki na losy Polski wywierały i wywierają poglądy oraz poczynania samych Polaków. Mając na uwadze czasy porozbiorowe, przestrzegał przed przecenianiem przeszłości, dziedzictwa i tradycji. Stwierdzał, że przyszłość Polski nie będzie zależała od jej przeszłości, lecz od stosunku Polaków do przyszłej ludzkości oraz jakim będą w niej ogniwem, w czym i w jakim stopniu będą jej użyteczni. W poprzednich czasach Polacy byli tarczą dla Europy Zachodniej i tym przyczynili się do jej rozwoju, odegrali wielką rolę historyczną, teraz jednak mają inne zadania.

„Polska – stwierdził Wacław Nałkowski – jest, rzecz można, pasem transmisyjnym, przez który zachód Europy oddziałuje na wschód i nawzajem. Sądzę, że Polska, jako kraina przejściowa, ma granicę zachodnią i wschodnią dość chwiejną i stąd można dać dwa pojęcia Polski: jedno obszerniejsze, uwzględniające stosunki dziejowe, zwłaszcza fakt unii, a także kolonizacji Polski na wschód. Ta Polska sięgałaby mniej więcej od linii Nysy i Odry do Dźwiny–Dniepru. Drugie – ściślejsze ogniskowe, uwzględniające głównie stosunki etnograficzne.

⁴⁷Józef Piłsudski, *O państwie i armii*, dz. cyt., s. 45.

⁴⁸ Adam Zamojski, *Paderewski*, przeł. Agnieszka Kreczmar, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1992, s. 188.

⁴⁹ Tamże, s. 189.

⁵⁰ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny...*, dz. cyt., s. 95.

Taka Polska to północny stoku Karpat ku Bałtykowi, nie dochodząca ani na zachód, ani na wschód do powyżej oznaczonych linii. Polska jest nie tylko „krajem pół”, ale też krajem przejściową i to w dwóch kierunkach: ze wschodu na zachód i z południa na północ”⁵¹.

Kolejnym, a ważnym punktem decydującym o stosunku koalicji do Polski, była rewolucja w Rosji. Od tego momentu, sprawa polska zaczęła nabierać coraz większej wagi w Europie. Najważniejszy spośród tego był fakt, że w Rosji władzę objęli bolszewicy i w Brześciu Litewskim zawarli pokój z Niemcami. Nie można było uważać Rosji za potencjalnego wschodniego alianta w dalszej walce z Niemcami. Tę rolę musiał objąć inny kraj. I wybór padł na Polskę. Idea Polski niepodległej, która pierwsze oficjalne poparcie uzyskała od Stanów Zjednoczonych, znalazła gorętszy aplauz we Francji i Wielkiej Brytanii⁵².

Trzeba jednak podkreślić, że Polska sama mogła decydować o wschodnich granicach, choć w tej sprawie zastrzegły sobie głos mocarstwa zachodnie, a nie brakowało im możliwości oddziaływania na przebieg procesu ustalania granic. Państwa koalicji nie miały dostatecznego rozeznania, co do stosunków na Litwie i Białej Rusi. Ze względu na stosunek do przyszłej Rosji nie chciano jej pozbawiać terytoriów, które uważano, zwłaszcza Białoruś, za należne do niej jakoby z racji etnograficznej⁵³.

Piłsudski uważał, że w dobrze pojętym interesie własnym, dążyć musimy nie tylko i nie tyle do korzystnego wyznaczenia swoich granic wschodnich, ile do trwałych rozwiązań odgradzających Polskę od Rosji właściwej (etnicznej) pasmem państw, które z powodu rosyjskiego zagrożenia szukać w nas będą sojusznika. Program polityczny dotyczący kresów wschodnich Piłsudski streszczał w dwóch następujących tezach:

- 1) Uwolnić te obszary od przemocy i dominacji rosyjskiej.
- 2) Dać miejscowej ludności możliwość decydowania o swojej przyszłości i formach organizacyjnych życia narodowego.

W pełni realna wydawała się Piłsudskiemu możliwość odtworzenia na nowych zasadach unii obejmującej Litwę i Białoruś. W razie unii Polska zgodziłaby się na pozostawienie przy Litwie obszarów z ludnością polską, Wilna nie wyłączając. „Wilna chcą wszyscy... Ja chcę z niego zrobić łącznika, a nie przedmiot sporu”. Przekonanie, że polskiej granicy wschodniej nie da się ustalić bez generalnej rozprawy z Rosją, było w Polsce powszechne i w sposób naturalny łączyło się ze stosunkiem polskiej opinii publicznej do rewolucji bolszewickiej. Ogólna niechęć do terroru, nie zaślepiała Polaków na tyle, aby mogli pragnąć odrodzenia Rosji carskiej.

W lipcu 1919 r. do Warszawy przyjechał szef angielskiej misji wojskowej w Rosji, generał Tom Briggs. Usiłował on nakłonić polskie władze wojskowe do współdziałania z Denikinem, który miał w tym czasie duże sukcesy w walce z bolszewikami. Jego poglądy polityczne, odnośnie do Polski, nie uległy jednak żadnej zmianie. Dlatego Piłsudski nie zgodził się na proponowaną współpracę, nie tylko dlatego, że nie wróżył Denikinowi większych szans, ale przede wszystkim dlatego, że imperializm Rosji białej uważał za równie groźny jak „internacjonalizm” Rosji Czerwonej⁵⁴.

⁵¹ Tamże, s. 196.

⁵² Adam Zamoyski, *Paderewski*, dz. cyt., s. 184.

⁵³ Józef Piłsudski, *O państwie i armii*, dz. cyt., s. 47

⁵⁴ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski. Życie i czyny, myśli*, Warszawa 1989, s. 75.

1.2. Losy Polaków

Problem wygnańców (bieżeńców) z terenów Królestwa Polskiego pojawił się w pierwszych latach I wojny światowej. Po klęskach armii rosyjskiej na froncie z Niemcami, ludność zmuszona została do opuszczenia swoich miejsc zamieszkania. Było to związane z rozkazem szefa sztabu armii gen. Januszkiewicza, który nakazywał mieszkańcom zachodnich terenów Imperium Rosyjskiego (Królestwa Polskiego i zachodnich obszarów Wielkiego Księstwa Litewskiego) przesiedlać się z całym dobytkiem na wschód do Rosji. Nad wykonywaniem tegoż rozkazu czuwali kozacy, którzy następnie palili wsie, zostawiając Niemcom pustą ziemię. Propaganda rosyjska głośno mówiła o okrucieństwach dokonywanych przez niemieckich żołnierzy na ludności prawosławnej. To wszystko sprawiało, że olbrzymie masy ludzi ruszyły z całym dobytkiem na wschód.

Atmosferę panującą w tym czasie ukazała Maria Czapska, bezpośredni świadek zdarzeń. O zdarzeniach pisała w swoich wspomnieniach m.in. tak:

„Po kontrofensywie niemieckiej 1915 roku odступująca armia rosyjska zarządziła ewakuację ludności z za Buga i Narwi. Kozacy puszczali z dymem opustoszałe wsie i miasteczka. Gościniec nasz wypełniony był tłumem wozów chłopskich załadowanych jakąś resztką chudoby, wozów przykrytych budami z płótna lub dykty. Ciągnęli już tak od kilku tygodni, noga za nogą, w cztery rzędy, na wschód, bezradni i bezwolni wobec klęski wojny, ognia, głodu i zarazy. Ciągnęli w nieznaną, znacząc krzyżami drogę swego wygnania. Wieczorem łąki i pola okoliczne pokrywały się ogniskami, dym gryzący snuł się po ziemi. W parku rąbano drzewa na ogniska. Była już późna jesień. Dzieci i starcy umierali z głodu, zimna i chorób”⁵⁵.

Drogi ani okoliczne miejscowości nie były przygotowane na pochód tak wielkiej masy ludzi. Przesuwające się grupy ludności niszczyły okolice. Opisał to we wspomnieniach inny naoczny świadek, prezes Mińskiego Towarzystwa Rolniczego - Edward Woyniłłowicz:

„Po klęskach poniesionych w Galicji i Królestwie, po wzięciu Warszawy i Brześcia, gdy naprzód szeregi cofającej się armii, a jednocześnie za nią i tłumy uciekinierów z Królestwa zaczęły deptać nasze plony, siejąc wszędzie trwogę i spustoszenie. Nie mogę przesądzić o całym kraju, ale w mojej okolicy spustoszenia czynione przez uciekinierów były daleko dotkliwsze i postępowanie ich daleko więcej demoralizowało ludność miejscową niż zachowanie się wycofujących wojsk... Uchodźcy z pewną satysfakcją jechali przez łąny zasiane, przez pola nie zżęte z uczuciem zupełnej bezkarności, odpowiadając na wszelkie rekryminacje: «my nie tyle straciliśmy»”⁵⁶.

Pisząc dalej, autor ukazywał ogrom nieszczęścia ludzi, ale także krytykował ich zachowanie na polach i zagrodach. Kawalkady wozów pokrytych brezentem, dążących bezwiednie na wschód, gdziekolwiek się zatrzymywały, pozostawiały kompletną pustynię.

„Jeśli pierwsze masy uchodźców były przymuszane do opuszczania zagród rodzinnych przez Kozaków, to już następne grupy pomne propagandy, szły owczym pędem. Coraz większe trudności wystąpiły na jesieni, która wcześniej pojawia się na Białorusi. Wygnańcom zaczęły dokuczać chłody i słoty. Pojawiły się choroby zakaźne (cholera), które zebrały znaczną ilość ofiar. Ludzie ci nie tylko stracili dorobek życia, ale także i swoich najbliższych, lub ginęli całymi rodzinami. Szlaki przejścia wygnańców znaczone zostały licznymi grobami, w których chowano zmarłych

⁵⁵ Maria Czapska, *Europa w rodzinie*, Res Publica, Warszawa 1989, s. 262.

⁵⁶ Edward Woyniłłowicz, *Wspomnienia 1847–1928*, Skład Główny w Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, Wilno 1931, s. 185.

z wycieńczenia, chorób. Na początku grzebano zmarłych w trumnach, potem już tylko ciało zakopywano lub przysypywano ziemią⁵⁷.

Jak wyglądało miejsce postoju wygnańców, widać na zdjęciach ukazujących obozowiska wygnańców pod Bobrujskiem i Baranowiczami. Podobne spostrzeżenia, ukazujące wygnańców, przedstawił z punktu widzenia żołnierza generał Józef Dowbor-Muśnicki, walczący z Niemcami na froncie zachodnim. Tragiczny los, który spotkał wygnańców, poruszył nawet starego frontowego żołnierza. Stwierdził on, że cofające się na wschód oddziały rosyjskie z okolic Brześcia na Baranowicze, miały nie tylko kłopoty z zaopatrzeniem w wodę, ale z masą wypędzonych ludzi. Wzdłuż dróg ciągnęły się rzędy mogił, porzucone dzieci, padnięte bydło, ludzie snuli się głodni i wynędzniali. Widząc ten bezmiar nieszczęść, niektórzy dowódcy cofali ich na stronę niemiecką, widząc w tym jedyne wyjście w zaistniałej sytuacji, a zarazem zmniejszając zamęt i odblokowując drogi dla wojska⁵⁸.

Oleg Łatyszonek i Eugeniusz Mironowicz w *Historii Białorusi...* opisali sprawę wygnańców. Podkreślili stosowanie taktyki spalonej ziemi przez armię rosyjską. Rząd rosyjski rozpowszechniał kampanię propagandową o mordowaniu przez żołnierzy niemieckich ludności prawosławnej. To spowodowało masową ucieczkę tejże ludności na wschód. Podają także, że ludność katolicka zostawała na miejscu, namawiana przez katolicki kler. Pojawia się przy tym pytanie, dlaczego tak dużo było polskich wygnańców? Autorzy nie wspominają rozkazu o masowych wysiedleniach wydanego przez szefa sztabu armii Januskiewicza. A przecież dotyczył on nie tylko prawosławnych, lecz także i katolików. Znając nastawienie Kozaków do Polaków, na pewno wykonywali rozkaz dokładnie. Jak podają dalej autorzy, w Rosji w 1916 roku przebywało ok. 1,3 miliona wysiedlonych z ziem białoruskich, a w roku 1918 ich stan liczebny powiększył się o następny milion⁵⁹. Należy podkreślić, że taktyka spalonej ziemi, stosowana przez Kutuzowa w czasie wojen napoleońskich, była nieprzydatna i błędna. Sztab armii rosyjskiej nie wziął pod uwagę dobrze rozwiniętej sieci kolei. Dlatego, wydany rozkaz, był tylko przyczyną wielu tragedii i nieszczęść milionów istnień ludzkich.

Główną masę wygnańców w guberniach białoruskich stanowili mieszkańcy Królestwa Polskiego. Istniały trzy szlaki wygnańców z tego terenu. Pierwszą grupę stanowili mieszkańcy strefy przygranicznej Królestwa: Lubelszczyzny, Ziemi Chełmskiej i Ziemi Łomżyńskiej. Ten pierwszy strumień kierował się różnymi drogami, trasą z Włodawy do powiatu kobrańskiego, po trasie Brześć–Moskwa. Drugi szlak wyznaczała linia Prużany–Słonim–Baranowicze oraz Białystok–Wołkowysk–Słonim–Baranowicze. Trzecia z grup uchodźczych wędrowała szlakiem silnie rozczłonkowanym na północy. Tę grupę stanowili głównie mieszkańców Kowieńszczyzny i Wileńszczyzny. Ponadto wiele osób było wywożonych koleją na północ bez wcześniejszych ustaleń i planów⁶⁰.

⁵⁷ Edward Woyniłłowicz, *Wspomnienia...*, dz. cyt., s. 185.

⁵⁸ Józef Dowbor-Muśnicki, *Wspomnienia*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2003, s. 111–112.

⁵⁹ Oleg Łatyszonek, Eugeniusz Mironowicz, *Historia Białorusi od połowy XVIII do końca XX wieku*, Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej, Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2002.

⁶⁰ Antoni Kuczyński (red.), *Kościół katolicki na Syberii. Historia. Współczesność. Przyszłość*, Wydawnictwo DTSK Silesia, Wrocław 2002, s. 457; Mariusz Korzeniowski, Marek Mądzik, Dariusz

Rząd carski niekonsekwentnie planował wysiedlenia. Do jesieni 1915 r., na nieokupowanych terytoriach guberni mińskiej, zebrano się powyżej 100 tysięcy ludzi. Na tyłach 4 armii, między Nowogródkiem a Mińskiem, pod odkrytym niebem zgromadziły się ogromne grupy uciekinierów. Podobnie w okolicach Kojdanowa, Stołbców, Mira znajdowało się 35 tysięcy osób, także często pod gołym niebem: w lasach, na polach, często w domach lub mieszkaniach pod wsiami, w folwarkach i majątkach. Nie mając środków dla siebie i dla dobytku, byli w tragicznym położeniu. Dlatego rujnowali miejscowych mieszkańców i zagrażali tyłom armii. Z tej to przyczyny zostały rozgrabione majątki: Stańkowo, Pózanpol, Świdry. To powodowało skargi ziemian, na które szybko reagowały władze wojskowe i cywilne⁶¹.

Ciekawe dane, dotyczące polskich uchodźców, podają białoruscy autorzy, którzy piszą, że zaraz na początku wojny, tj. w sierpniu 1915 r., 2 tysiące pierwszych wygnańców przybyło do Kaługi. Przybywali oni z 12 zachodnich guberni (szczególnie z polskiej, krajów bałtyckich oraz guberni grodzieńskiej i mińskiej). Do końca roku ich liczba zwiększyła się do 6,5 tysiąca⁶². Natomiast w guberni orłowskiej, według danych 1916 roku, oceniano, że wygnańców jest powyżej 52 tysięcy. Były to osoby z guberni kowieńskiej, wileńskiej oraz z Królestwa Polskiego. Spośród nich w większości były to osoby narodowości ruskich (Wielkorusinów, Białorusinów i Małorusinów) – 53%. Pozostałe narodowości przedstawiały się następująco: Polacy – 29,4%, Łotysze – 10,3%, Żydzi – 4,1%, Litwini – 0,4%, Niemcy (koloniści) – 2%; pozostałe narodowości stanowiły 0,8%.

Od czerwca 1915 roku uchodźcy przybywali do Briańska koleją żelazną, a także konno, szosą od Smoleńska i Homla. Wzdłuż tych dróg była organizowana pomoc, zwłaszcza medyczna, przez organizację państwową północną oraz organizacje-związki ziemskie i miejskie. Pomoc oferowały kółka pomocy społecznej, komitety pomocy bieżącym, które ze swoich środków organizowały pomoc dla uciekinierów. Rodzinom wielodzietnym wydawano odzież, obuwie, przygotowywano prezenty na Wielkanoc i Boże Narodzenie⁶³. Hucewicz uważa, że w guberniach białoruskich znajdowało się bardzo wielu uchodźców, głównie z Królestwa Polskiego. I tak: w guberni mińskiej w 1917 r. naliczono 122 tys. osób; w mohylowskiej – 94 tys.;

Tarasiuk, *Tulaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 15.

61 А.И. Валахович, А.Н. Кулагин, *Дэжынніцызна прошлое и настоящее*, Наука и Техника, Минск 1986, s. 28–29 (A.I. Wałachowicz, A.N. Kułagin, *Dzierżyńszczyzna dawniej i dziś*, Wyd. Nauka i Technika, Mińsk 1986, s. 28–29).

62 В.А.Космач, *Первая Мировая Война история геополитика уроки истории и современность* (к 90-летию окончания Первой Мировой Войны и началу формирования Версальско Вашингтонской системы международных отношений). Материалы международной научной конференции Витебск, 11–12 ноября 2008 г., УО БГУ им. П.М.Машерова, Витебск 2008 (W.A. Kosmacz, *Pierwsza wojna światowa. Historia geopolityka lekcje historii i współczesność* (w 90-lecie zakończenia I wojny światowej i początku formowania się wersalsko-waszyngtońskiego systemu stosunków międzynarodowych (materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Witebsk 11–12 listopada 2008 roku, Wyd. im. P.M. Maszerowa, Witebsk 2008); И.Б.Белова, *Бежанцы из Западных Территорий в Центральной России (по материалам Калужской и Орловской губерний)*, s. 143 (I.B. Bielowa, *Wygnańcy z zachodnich terytoriów do Rosji centralnej (na podstawie materiałów z guberni kałuskiej i orłowskiej)*, s. 143).

⁶³ Tamże, s. 144,

w witebskiej – 28 tys. Byli to tylko uchodźcy polscy, głównie chłopci⁶⁴. Inne dane podawane są w pracy radzieckiego autora P. Olszańskiego, który stwierdził, że na terenie Rosji przebywało około 3 milionów uchodźców. W tej liczbie byli mieszkańcy terenów, które przeszły w ręce Polaków na mocy traktatu ryskiego, ludzie z terytorium Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy, urzędnicy, a także robotnicy ewakuowani z Polski na wschód wraz z zakładami przemysłowymi. Według danych Nadzwyczajnej Komisji Repatriacyjnej przy rządzie polskim, opartego na dokumentach Centralnego Wszechrosyjskiego Cesarstwa, w 1 stycznia 1917 roku na terenie Rosji było 3 mln. 112 tys. 180 osób narodowości polskiej, rozsianych w sumie w 69 guberniach⁶⁵. Pewna część uchodźców wyjechała do Polski w latach 1918–1919. Repatriacja przebiegała żywiołowo i nie była rejestrowana. Dlatego brak dokładnych danych o liczbie Polaków, powracających do ojczyzny w tym okresie.

W ostatniej fazie I wojny światowej, front stanął na linii Baranowicz, w odległości około 120 km od Mińska. Taki stan trwał do początku 1918 roku. W związku z tym część uchodźców zatrzymała się w Mińsku, zajmując opuszczone na przedmieściach domki po ewakuowanych rosyjskich kolejarzach. Reszta pociągnęła dalej na wschód⁶⁶.

Autorzy *Tulaczego losu*, opierając się na różnych źródłach, podają zróżnicowane liczby wygnańców z Królestwa. Kształtowały się one średnio na poziomie miliona, w tym 900 tys. osób zarejestrowanych i ok. 150 tys. ewakuowanych urzędników państwowych, kolejarzy, handlowców i przemysłowców, niezarejestrowanych w Radzie Zjazdów Polskich Organizacji Pomocy Ofiarom Wojny. Natomiast, Komitet Wielkiej Księżny Tatiany Mikołajewny podawał liczbę 3 mln. 100 tys. uchodźców; z czego Polaków (stan na luty 1918 roku) było ponad 600 tys. Inne liczby podawał z kolei Ludowy Komisariat do Spraw Polski. W raportach za 1918 roku wskazywano, że na 5 mln. uchodźców, ok. 1.5 mln. stanowili Polacy, czyli ok. 30%⁶⁷.

W czasie I wojny światowej działał Centralny Komitet Opiekuńczy, który starał się przeciwdziałać rozproszeniu i wywożeniu wygnańców na dalekie kresy lub w głąb Rosji, w celu zasiedlenia i zagospodarowania tamtych terenów (do czego dążył rząd rosyjski). Dlatego największe skupiska wygnańców znajdowały się na ziemiach zabranych. Na Białorusi ponad 200 tysięcy osób, blisko granicy z Królestwem – w guberniach: mińskiej, mohylewskiej i witebskiej⁶⁸.

Centralny Komitet Opiekuńczy starał się, aby polscy wieśniacy mogli osiąść jak najbliżej kraju w granicach guberni, przez które przejeżdżali. Komitet brał pod uwagę przede wszystkim możliwości łatwiejszego powrotu do Polski. Takie postępowanie sprawiło, że większość włościan udało się

⁶⁴ А.Ф. Хвцкевич, *Польские интернационалисты в борьбе за Власть Советов в Белоруссии*, НТ, Минск 1967 s. 9–10 (A. F. Chackiewicz, *Polscy internacjoniści w walce o władzę radziecką na terenie Białorusi*, N.T. Mińsk 1967, s. 9–10).

⁶⁵ П.Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921–1924*, Издательство НАУКА, Москва 1974, s. 20. Autor powołuje się na Archiwum Akt Nowych, Akta Stanisława Kauzika t. 2 (P. N. Olszański, *Umowa ryska i rozwój stosunków radziecko-polskich w latach 1921–1924*, Wyd. Nauka, Moskwa 1974, s.20).

⁶⁶ Maria Czapska, *Europa w rodzinie*, dz. cyt., s. 262.

⁶⁷ Mariusz Korzeniowski, Marek Mądzik, Dariusz Tarasiuk, *Tulaczy los...*, dz. cyt., s. 23.

⁶⁸ Tamże, s. 21, 37.

rozlokować blisko kraju. Inne grupy wygnańców, w tym gorzej zorganizowane grupy urzędników i inteligencji, zostały w ogóle pominięte w rejestrach i wykazach. Wieśniacy byli scementowani odwiecznymi, tradycyjnymi więzami społecznymi i rodzinnymi. Trzymali się razem, zarówno w drodze na wygnanie, jak i w miejscach osiedleń. To im pozwoliło przetrwać najgorszy okres. Grupy urzędnicze i inteligentkie nie czuły się związane, dlatego też nie potrafiły same zadbać o odpowiednie kontakty⁶⁹. Kolejna fala wygnańców związana była z wojną polsko-bolszewicką z lat 1919–1920⁷⁰.

Autorzy polscy i rosyjscy bardzo różnią się w danych statystycznych, dotyczących polskich uchodźców na terenie Rosji, już po wybuchu rewolucji i rozpoczęciu wojny z Polską. I. Kościuszko podaje na przykład, że w czasie działań wojennych przeciwko Polsce, Armia Czerwona wzięła do niewoli zaledwie kilka tysięcy polskich żołnierzy, a w Federacji Rosyjskiej znajdowało się w tym czasie 60 tysięcy jeńców wojennych⁷¹. Tymczasem Antoni Kuczyński podaje, że w wyniku wojny polsko-bolszewickiej, bardzo wielu Polaków znalazło się na Syberii. Ten teren stanowił część powołanej, 10 lipca 1918 roku, Rosyjskiej Socjalistycznej Federacji Republiki Radzieckiej. Liczbę jeńców wojennych z 1915 roku i lat następnych szacowano łącznie na ok. 3 miliony osób⁷². Czym wyjaśnić tak wielkie rozbieżności? Wydaje się, że przede wszystkim uwarunkowaniami politycznymi wynikłymi z wydarzeń późniejszych w najnowszej historii obu państw. Autor przypuszcza, że celem tego poczynania było ukazanie jak najmniejszej liczby Polaków, w szczególności zamieszkałych na dalekich kresach, oraz jeńców wojennych jak i wygnańców. Chciano w ten sposób Polaków przebywających w Rosji Radzieckiej zaliczyć do ludności rosyjskiej, oraz zatrzymać ją w kraju, jako dobrych fachowców potrzebnych do rozwoju i odbudowy przemysłu.

W społeczeństwie polskim pojawiały się różnego koncepcje co do przyszłego państwa polskiego pod względem ustrojowym, narodowym i terytorialnym. Programy federacyjne występowały w różnych odmianach i były głęboko zakorzenione w polskiej tradycji czasów porozbiorowych⁷³. Naród polski odrzucał rewolucję, jako sposób realizacji swych aspiracji. Natomiast, Narodowa Demokracja i część sprzymierzonych z nią konserwatystów, reprezentowała w każdej politycznej konstelacji i sprawie, polski interes narodowy⁷⁴. Ze skonkretyzowanym programem, dotyczącym Polski w momencie odzyskiwania niepodległości, wyszła jedynie Narodowa Demokracja. Program, który Roman Dmowski zawarł w swych memoriałach z 1917 roku, pozostał w swych generalnych ujęciach, praktycznie niezmienny także w czasie procesu kształtowania się granic II RP⁷⁵.

⁶⁹ Antoni Kuczyński (red.), *Kościół katolicki na Syberii...*, dz. cyt., s. 463.

⁷⁰ Tamże, s. 453,457. Zob. także: Mariusz Korzeniowski, Marek Mądzik, Dariusz Tarasiuk, *Tulaczy los*, dz. cyt., s. 15.

⁷¹ И.И.Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Институт славяноведения Российской академия наук, Москва 2001 s. 8, Российский Государственный Архив Социально политической Истории (РГАСПИ), Ф. 63, Д. 22, Л. 4 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, Instytut Słowiańszczyzny, Rosyjska Akademia Nauk, Moskwa 2001 s. 8; Rosyjskie Państwowe Archiwum Historii Socjalno-Politycznej RGASPI, Zespół 63, Teczka 22, s. 4.

⁷² Antoni Kuczyński (red.), *Kościół katolicki na Syberii*, dz. cyt., s. 452–453.

⁷³ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 74.

⁷⁴ Roman Dmowski, *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1991, s. 9.

⁷⁵ Roman Wapiński, *Polska i male ojczyzny Polaków*, dz. cyt., s. 274.

Dmowski uważał, że nowoczesna Polska powinna być tylko demokratyczną i narodową, utworzoną na „etnicznym polskim pniu”. W owym czasie ruch narodowy (narodowodemokratyczny) był jednym z głównych nurtów wielkiej fali politycznego przebudzenia, jaka poruszała Polskę po dzieścioleciach popowstaniowego zastoju⁷⁶. Głównym celem, który postawił sobie Roman Dmowski oraz Narodowa Demokracja (ND), było wstąpienie Polski na widownię polityczną Europy, jako czynnik samodzielny, jako podmiot polityki międzynarodowej zwarty i świadomy swych interesów⁷⁷. Koncepcja inkorporacyjna ND zakładała włączenie do Polski, możliwie jak największej ilości obszarów dawnej Rzeczypospolitej. Przyjmowano, że ludność, która została zgermanizowana, zrussyfikowana lub wynarodowiona, podlegać będzie stopniowej polonizacji w ramach odradzania się państwa⁷⁸. Koncepcja ta była w gruncie rzeczy rozumiana różnorako. W odniesieniu do terytorium przyszłej Polski, teoretycy Narodowej Demokracji, głównie Popławski i Dmowski, wysuwali co najmniej dwa pomysły. W sensie węższym, Polskę miały stanowić ziemie uznane za etnograficznie polskie, w sensie szerokim - Polską miały być te tereny, na których polskość silnie zaznaczała swoją obecność, choć historycznie do naszego kraju nie należały⁷⁹.

Koncepcja Dmowskiego stwierdzała, że przyszłe państwo polskie ma stanowić kontynuację dawnej Rzeczypospolitej, co najwyżej w nieco zmodyfikowanej postaci. Można powiedzieć, że odmienny charakter miały wyobrażenia Polaków z dorzecza Wisły. Dla przeciętnego Polaka z regionów centralnych, państwo polskie miało takim być w ścisłym tego słowa znaczeniu. Oczywiście nie musiało być państwem narodowym, w którym byłaby realizowana polityka, zgodna z zasadami integralnego nacjonalizmu. Miało być jednak krajem, który w swej polityce wewnętrznej i zewnętrznej będzie kierował się interesem narodowym Polaków. Granice jego terytorium wyznaczono tam, gdzie kończył się (mniej lub bardziej) zwarty obszar zasiedlenia przez Polaków⁸⁰.

Dmowski i inni przywódcy Narodowej Demokracji uważali, że jedyną przyszłością Polski jest mocne, zwarte państwo narodowe. Największej groźby dla Polski upatrywano ze strony Niemiec, a ponieważ niektóre mniejszości (zwłaszcza Żydzi i Ukraińcy) były podatne na wpływy niemieckie, stanowić miały element niebezpieczny⁸¹. Przywódca endecji w swoich pracach pisał, że jego ideą nie była Polska, jako mocarstwo ani także tzw. Wielka Polska. Takie postępowanie to były zwykłe nakazy „samozachowawczego instynktu narodowego” – „Najprostszy instynkt samozachowawczy mówi nam, że mając na wschodzie i na zachodzie potężnych sąsiadów, ostoimy się tylko, jako rzeczywista siła polityczno-militarna, a jest nią państwo zdolne do skutecznego bronięcia swych granic” – pisał między innymi Dmowski i podkreślał także, że obrona zbyt ciasnych granic jest niemożliwa⁸².

⁷⁶ Roman Dmowski, *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, dz. cyt., s. 5, 7.

⁷⁷ Tamże, s. 10.

⁷⁸ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 74.

⁷⁹ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, dz. cyt., s. 230.

⁸⁰ Tamże, s. 236.

⁸¹ Adam Zamoycki, *Paderewski*, dz. cyt., s. 181.

⁸² Stanisław Grabski, *Myśli o dziejowej drodze Polski*, dz. cyt., s. 161.

Jeszcze przed obaleniem caratu przez rewolucję radziecką, Roman Dmowski opracował własną koncepcję granic państwa polskiego. W specjalnym memoriale, złożonym brytyjskiemu ministrowi spraw zagranicznych, Arturowi Balfourowi, w końcu marca 1917 roku, przedłożył stosowny projekt i argumenty na ich poparcie. Dmowski przedstawił niewielkie zmiany w stosunku do pierwotnych założeń, które stały się *de facto* osnową oficjalnych polskich roszczeń terytorialnych. W memoriale padło stwierdzenie, że:

„(...) określić terytorium przyszłego państwa (...) nie można ani na podstawie ściśle historycznej, ani też czysto lingwistycznej. Odbudowanie Polski w jej granicach historycznych z 1772 r. nie jest bodaj możliwe dzisiaj i nie dałoby bardzo silnego państwa. Podstawą siły Polski jest obszar, na którym masa ludności mówi po polsku, jest świadoma swej narodowości i przywiązania do polskiej sprawy. Ten obszar nie zamyka się w granicach Polski 1772 roku.”⁸³.

Dmowski daleki był od przyjęcia polityki rezygnacji. Skłonny był tylko do wyrzeczenia się tej części krajów zabranych, w których polskość zaginęła niemal całkowicie. Liczył na to, że w wielu miejscach dysponujący przewagą cywilizacyjną żywioł polski będzie w stanie utrzymać się, a nawet umocnić tam swoje wpływy.

Dokonanie ograniczenia zasięgu aspiracji terytorialnych do bliższych Kresów Wschodnich i wschodniej Galicji, tworzyły obawy przed wchłonięciem zbyt licznych rzesz ludności ukraińskiej i białoruskiej. Nacjonalizm Dmowskiego odgrywał w tym przypadku rolę dwojaką. Z jednej strony przesądzał o przyjęciu polityki polonizacyjnej, jako polityki realizowanej wobec narodów kresowych, ale z drugiej, skłaniał się do dostrzegania jej ograniczeń, a w następstwie do wyrażania obaw przed zbyt dużym ich udziałem w społeczeństwie przyszłej Polski. Ograniczenia zasięgu granicy wschodniej mocno zaprzętały Dmowskiego. Chciał on Polski silnej z dominacją Polaków, ale też chciał Polski dużej pod względem powierzchni.

Widać to m.in. w liście do Joachima Bartoszewicza z 19 lipca 1917 r.:

„Kłopot wielki jest z granicą wschodnią. Żeby być silnym na zewnątrz, trzeba nam się dość daleko na wschód posunąć, ale dla zachowania siły wewnętrznej nie można się posunąć za daleko, bo stracimy polski charakter państwa. W tym względzie północny wschód (Litwa, Białoruś) jest dla nas bezpieczniejszy od południowego wschodu (Ukraina)”.

Kolejnym problemem, z którym zetknął się Dmowski, było poczucie wyższości wobec narodów kresowych i Rosjan. Było ono determinowane akceptacją poglądu o wyższości cywilizacji zachodnioeuropejskiej. Polska, mimo opóźnień w swym rozwoju, była z tą cywilizacją związana od wieków i tworzyła jej wschodnie przedmurze. Była obszarem, na którym spotykały się wpływy Zachodu i Wschodu. Stąd w większym stopniu wpływy cywilizacji zachodnioeuropejskiej zaznaczały się na jej ziemiach zachodnich. Na wschodzie Polacy stawali się głównymi reprezentantami tej myśli (przynajmniej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej)⁸⁴.

Oczywiście, poczucie wyższości Dmowskiego wobec Rosjan, nie wykluczało uznania ich przewagi w dziedzinie organizacji państwa. To też stawało

⁸³ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, dz. cyt., s. 267–268; por. R. Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, Warszawa 1926, s. 446.

⁸⁴ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, dz. cyt., s. 231.

się jednym z głównych ograniczeń aspiracji terytorialnych na wschodzie, dlatego, to na zachodzie widziano większe możliwości ekspansji narodowej⁸⁵.

Znamienne jest, że nastroje większości narodowo aktywnych Polaków nie korespondowały z propozycjami rozwiązań federacyjnych. Gros z nich zamieszkiwało w Królestwie, w Galicji Zachodniej i w Wielkopolsce. Z tymi dzielnicami wiązano przyszłość Polski, jako państwa narodowego. Dla znacznej części Polaków Kresy Wschodnie były krainą wręcz egzotyczną. Jeśli nawet dysponowano wiedzą o ich związkach z Rzeczpospolitą przedrozbiorową. Była to wiedza nader znikoma. Te szczątkowe informacje, w niewielkim stopniu sprzyjały więzi i poczuciu bliskości z narodami kresowymi⁸⁶.

Dmowski, jako główny ideolog Narodowej Demokracji, polemizując z Piłsudskim dowodził, że „jeśli się mówi o potrzebie państwa silnego, to nie można wymawiać wyrazu federacja. Federacja to była słabość, a nie siła, zwłaszcza jak się nie miało z kim federować”⁸⁷.

W społeczeństwie polskim istniała jeszcze inna znacząca koncepcja zagospodarowania ziem litewsko-białoruskich. Zwolennicy programu federacji dążyli do tego, by wskrzesić dawne historyczne Wielkie Księstwo Litewskie w jego granicach po unii lubelskiej z 1569 roku, obejmujące terytoria etnograficzne litewskie i białoruskie, a przesiąknięte polską kulturą, by następnie związać to państwo z Polską, w myśl dawnej tradycji. Poszczególne części Wielkiego Księstwa, w których różne pierwiastki mają przewagę, mogłyby w jego granicach zachować pewne odrębności, tworząc jakby kantony: litewski, polsko-białoruski (przeważnie katolicki) i białoruski (przeważnie prawosławny). Polska, zyskałaby przez to na bezpieczeństwie (separacja od Rosji), a jednocześnie uszanowano by zasadę uznania narodów, gdyby do takiego państwa włączono całą ludność litewską i białoruską. Koncepcja federacyjna zakładała, że tej ludności nie można będzie narzucać państwowości polskiej. Przeciwnie – należy pomagać jej w budowie własnego państwa. To pomogłoby w pozyskaniu tej ludności, a żywioł polski silny na Litwie i Białorusi, zająłby przodujące stanowisko, ażeby się z czasem więzy, łączące to państwo z Polską, mogły za wspólną zgodą zacisnąć⁸⁸.

Duża grupa Polaków, koncepcję federacyjną rozumiała jako przyjęcie rozwiązania federacyjnego, zwalniającego od konieczności ustalenia, gdzie, w znaczeniu narodowym, kończy się na wschodzie Polska. Był to jednak raczej wyraz dążeń nielicznych środowisk przywódczych i opiniotwórczych oraz chęci zachowania polskości na obszarach spornych, niż dążność do uwzględnienia aspiracji narodów kresowych w ich pełnym wymiarze⁸⁹.

Takie założenia i cele miała przyszła odrodzona Rzeczpospolita. Poza tym jej główny ideolog i twórca, Józef Piłsudski, sprawę nowej Rzeczypospolitej widział o wiele szerzej. Jak twierdził, przed odrodzoną Polską stało zagadnienie granicy nie z punktu widzenia praw historycznych, lecz dzisiejszej polskiej racji stanu, a to wymagało „zabezpieczenia polskiej granicy wschodniej”⁹⁰.

⁸⁵ Tamże, s. 231

⁸⁶ Tamże, s. 272.

⁸⁷ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 74.

⁸⁸ Józef Piłsudski, *O państwie i armii...*, dz. cyt., s. 45.

⁸⁹ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, dz. cyt., s. 223.

⁹⁰ Józef Piłsudski, *O państwie i armii*, dz. cyt., s. 67.

Józef Piłsudski federację wiązał w ścisłym związku ze stosunkiem do Rosji. „Rozbicie Rosji po szwach narodowościowych, rozbicie imperium rosyjskiego na główne części składowe i usamodzielnienie przemocą wcielonych w skład imperium krajów” – to były cele, do których dążył i w tym upatrywał gwarancje bezpieczeństwa niepodległości Polski. „Tylko Rosja pozbawiona swoich podbojów przestanie być groźnym sąsiadem”⁹¹. Potwierdzenie tego planu znajdujemy w pismach Józefa Piłsudskiego opracowanych przez Jana Borkowskiego, który pisze:

„Zamysły Piłsudskiego sięgały dalej – zmierzał do rozbicia Rosji. Tylko to w jego rozumieniu, mogło przynieść trwale zabezpieczenie Polski od przyszłych najazdów ze wschodu. Polski nie stać było na przedsięwzięcie takiej miary. Mogłoby ono być spełnione tylko wówczas, gdyby okazało się, że narody pozostające do niedawna pod panowaniem carskim, dążą do uzyskania niepodległości z taką siłą i uporczywością, że rząd sowiecki nie umiałby ich utrzymać w «więzieniu narodów»”⁹².

Piłsudski widział brak szans na prowadzenie aktywnej polityki na zachodzie Polski, wspartej działaniami wojennymi (granica zależała od decyzji koalicji). Dlatego mniej interesował się dzielnicą pruską niż Kresami północno-wschodnimi. Widząc podejście koalicji do Polski, jej brak zdecydowania, co do granicy wschodniej, sam zdecydował o jej przebiegu. Upatrywał w Rosji głównego wroga Polski, dlatego chciał wykorzystać osłabiający ją kryzys wewnętrzny, do zepchnięcia jej na wschód, przynajmniej po granicę Rzeczypospolitej z 1772 r. Na wschodzie, sądził, Polska miała szansę wprowadzenia w życie odpowiadających jej rozstrzygnięć, nawet wbrew stanowisku mocarstw zachodnich. Z pewnością szanse te przeceniał, ale rzeczywiście możliwości prowadzenia przez Polskę samodzielnej polityki na wschodzie były nieporównywalnie większe niż na zachodzie⁹³.

Znamienne jest oświadczenie Piłsudskiego dotyczące obszarów zajmowanych w trakcie realizacji swojej koncepcji i trakcie wojny polsko-bolszewickiej. Jak podaje Antoni Lenkiewicz, Naczelnik stwierdził:

„Wola krajów przez nas zajętych była dla niego czynnikiem decydującym. Za nic w świecie nie chciałbym, żeby Polska posiadała wielkie przestrzenie zamieszkałe przez ludność wroga do nas usposobioną”⁹⁴.

Józef Piłsudski widział szerzej problem polityczny koncepcji federacyjnej. Zakładał m.in. częściowe uregulowanie stosunków politycznych w Europie środkowo-wschodniej. Zakładał więc zbudowanie federacji państw regionu: Polski, Litwy, Białorusi, Ukrainy i Estonii, a także Rumunii. Federacja miała polegać na wspólnej obronie przed zbolszewizowanym wschodem. Zakładała też koordynację polityki zagranicznej wymienionych państw. Polska miała odgrywać, w tak zbudowanym sojuszu, rolę dominującą. Wynikało to zarówno z racji jej położenia geograficznego, potencjału demograficznego, jak i z tradycji historyczno-cywilizacyjnych. Zamyśl ten, systematycznie deprecjonowany przez politycznych przeciwników Piłsudskiego, posądzających Naczelnika Państwa o zgubne dla kraju mocarstwowe zapędy, spotkał się także z chłodnym, nieufnym przyjęciem u potencjalnych partnerów Polski.

⁹¹ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 74.

⁹² Józef Piłsudski, *O państwie i armii*, dz. cyt., s. 68.

⁹³ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, dz. cyt., s. 278.

⁹⁴ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 76–77.

Wynikało to z obawy przed zdominowaniem przez silniejszego sąsiada młodych państwowych. Co gorsza, 19 kwietnia 1919 roku Piłsudski z pomocą wojska zajął Wilno. Wydał wówczas odezwę do mieszkańców „byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Była ona odzwierciedleniem idei federacyjnej, której przeciwnikami byli narodowcy. Tymczasem całe społeczeństwo wileńskie „chciało zostać włączone do Polski”⁹⁵. Jak podaje Walerian Meysztowicz, znający zdarzenia z pierwszej ręki, reakcja Zachodu była bardzo szybka. Alianci, wówczas jeszcze potężni, byli przeciwni wszelkim federacjom korzystnym dla Polski⁹⁶. Ten sam autor cytuje m.in. Michała Juchniewicza: „Litwini to Jagiełło, Chodkiewicz, Mickiewicz, Piłsudski i ja – a wy to Lietuvisy”⁹⁷. Jeszcze przed pełniejszym ujawnieniem się aspiracji narodów kresowych, w styczniu 1917 r., Aleksander Legnicki pisał, że: „Polityka Jagiellońska, z tendencją na wschód, dziś ma przed sobą nieprzepartą zaporę: rozbudzoną świadomość narodową u ludów, które należały do dawnej Rzeczypospolitej”⁹⁸.

W związku z powyższym, powołując się na opracowanie Borkowskiego:

„Koncepcja federacyjna musiała się też zacieśnić do terytoriów białoruskich, co więcej iść w kierunku rozbudzenia świadomości narodowej wśród ludności białoruskiej, gdzie jej u tej ludności brakowało. Głównie Polacy, zwolennicy federacji, oświadczyli się za państwowością białoruską i stawali się jej głosicielami”⁹⁹.

Dlatego wszystkie partie białoruskie, jak najdalej idące, chciały połączenia z Polską, pewnego zabezpieczenia swojej kultury białoruskiej, możliwości rozwoju kultury¹⁰⁰. Jeśli nawet uznać wszystkie wątpliwości i zastrzeżenia wobec wschodniej polityki Piłsudskiego za nieistotne i przyjąć, że rzeczywiście dążył on do oparcia stosunków z narodami kresowymi na zasadach federacyjnych, uwzględniających ich interesy, to i tak trzeba stwierdzić, że podejmowanym przez niego działaniom towarzyszyła na ogół realizacja zasad polityki inkorporacyjnej. Dominanta tej polityki nie była związana na tyle z oddziaływaniem Narodowej Demokracji, ile z naturalnymi dążeniami Polaków, także mieszkańców ojczyzn kresowych. Dążyli oni do skupienia w granicach państwa polskiego całości ziem objętych powszechnymi ich aspiracjami¹⁰¹.

Piłsudski: „(...) odwołując się do idei Jagiellońskiej, zdawał sobie sprawę z jej niepopularności wśród części narodów dawnej Rzeczypospolitej. Rozważał w 1937 roku – czy może być dla narodu wspomnienie bardziej bolesne, jak wspomnienie powolnej utraty świadomości narodowej u Litwinów w ciągu okresu jagiellońskiego i pojagiellońskiego. Częstuując ich Jagiellonami, popełniamy nietakt, uderzamy w punkt, który jest dla nich najboleśniejszy, najbardziej drażliwy. Właśnie wspomnienie jagiellońskie jest głównym powodem niemożliwości uregulowania stosunków polsko-litewskich”¹⁰².

⁹⁵ Stanisław Mackiewicz (Cat), *Historia Polski od 11 listopada 1918 r. do 17 września 1939 r.*, Wyd. Plus, Londyn 1992, s. 117.

⁹⁶ X. Walerian Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, dz. cyt., s.33.

⁹⁷ Tamże, s. 31.

⁹⁸ A. Legnicki, *Z lat wojny. Artykuły, listy, przemówienia (1915–1918)*, Warszawa 1921, s. 24.

⁹⁹ Józef Piłsudski, *O państwie i armii*, dz. cyt., s. 46.

¹⁰⁰ Tamże, s. 43.

¹⁰¹ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, dz. cyt., s. 285.

¹⁰² Tamże, s. 285; A. Bocheński, *Historia i polityka. Wybór publicystyki*, Wybór, oprac. i przedmowa Marcin Król, Warszawa 1989, s. 153.

Bardzo trafnie, stosunki panujące w byłym Wielkim Księstwie Litewskim, określił Czesław Miłosz:

„*Commonwealth* nie mógł być wskrzeszony, nie mogło być wskrzeszone Wielkie Księstwo Litewskie, które już rozpadło się na narodowości nienawidzące panującej Rosji, ale również nienawidzące się wzajemnie, co tronowi (caratowi—H. D.) dawało możliwość wygrywania jednych przeciwko drugim”¹⁰³.

Polityczne koncepcje i plany Piłsudskiego, dotyczące ukształtowania wschodniej granicy państwa, spełzyły więc na niczym. Nie udało się też doprowadzić w żadnej formie do federacji polsko-litewskiej. Plan Piłsudskiego, zmierzający do stworzenia wokół Rosji systemu narodowych państw burżuazyjnych, okazał się nie do zrealizowania. Słabość ruchu rewolucyjnego w Polsce w chwili tworzenia się państwowości i olbrzymia rola mobilizująca hasła narodowościowych utwierdziły Piłsudskiego w przekonaniu o możliwości przeciwstawienia hasła narodowych hasłom społecznym¹⁰⁴. Polityk ten przecenił stopień rozkładu i dążeń odśrodkowych, które wniosła rewolucja do państwa rosyjskiego i nie docenił instynktu państwowego władzy sowieckiej¹⁰⁵.

W swoich spostrzeżeniach, Stanisław Grabski zauważał, że Piłsudski rozumiał, iż taka Polska, w której byłoby niecałe tylko 50% Polaków, nie miałaby trwałej egzystencji. Marszałek chciał nie tyle rozszerzenia wschodnich granic Polski, ile odsunięcia jak najdalej na wschód Rosji. Pragnął oddzielenia się od niej sojuszniczymi samoistnymi państwami: Litwą, Białorusią i Ukrainą. Uważał bowiem imperializm rosyjski za najgroźniejszego wroga Polski i nie wierzył w trwałość jakiegokolwiek sojuszu z Rosją – zarówno czerwoną, jak i białą¹⁰⁶. To jednak nigdy nie udało się wprowadzić w czyn.

Oprócz programu Piłsudskiego w środowisku polskim pojawiły się inne koncepcje federacyjne, które były głęboko zakorzenione w polskiej tradycji czasów porozbiorowych¹⁰⁷. Potrzebę utworzenia federacji mającej zabezpieczyć niepodległość Polski oraz poszerzyć oddziaływanie polityczne, gospodarcze i kulturalne na sąsiadów widzieli także inni politycy:

- **Koncepcja Ignacego Paderewskiego** – był on zwolennikiem jak najszerzej federacji z Litwą i takiego postawienia sprawy, by wytworzyć rodzaj Stanów Zjednoczonych, by Litwa „była rozbita na parę jednostek i z Polską sfederowana, i że ten pomysł da się znakomicie pogodzić z ideą Litwy federacyjnej”¹⁰⁸; Piłsudski dążył do federacji, a jego współpracownik polityczny, książę Eustachy Sapieha, zainspirował projekt, znany później, jako pierwszy projekt Hymansa.
- Projekt belgijskiego ministra **Hymansa** – pomysł przedstawiony 28 czerwca 1921 roku, zalecany przez Ligę Narodów Polsce i Litwie. Projekt ten przewidywał istnienie sejmu w Wilnie dla kantonu wileńskiego, sejmu w Kownie dla kantonu kowieńskiego, wspólnego sejmu dla obu kantonów. Polska propozycję Hymansa przyjęła, Litwa odrzuciła. Hymans wystąpił z drugim projektem, który przewidywał

¹⁰³ Czesław Miłosz, *Rodzinną Europą*, Warszawa 1990, s. 20.

¹⁰⁴ Richard Pipes, *Rosja Bolszewików*, przeł. Władysław Jeżewski, MAGNUM, Warszawa 2013, s. 335.

¹⁰⁵ Józef Piłsudski, *O państwie i armii*, dz. cyt., s. 68.

¹⁰⁶ Tamże, s. 53.

¹⁰⁷ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski...*, dz. cyt., s. 74.

¹⁰⁸ Józef Piłsudski, *O państwie i armii*, dz. cyt., s. 43.

państwo litewskie z wyodrębnionym autonomicznie Wilnem. Ten pomysł również był odrzucony przez Litwinów¹⁰⁹.

- Pomysł **Mariana Świechowskiego** na podział państwa litewskiego; zakładał on podział na kantony – polski z Wilnem, białoruski z Mińskiem i litewski z Kownem¹¹⁰; była to koncepcja Towarzystwa Straży Kresowej.
- **Władysław Skrzyński** i jego myśl federalistyczna, była zbieżna z koncepcją Piłsudskiego. Wiązała się ona ze szkołą monarchii habsburskiej. Przedstawił pomysł nowej, czy odnowionej monarchii habsburskiej, który wśród Polaków galicyjskich przyjmował formę przyszłej monarchii austro-węgiersko-polskiej.

„Popuszczając wodze wyobraźni marzyła się monarchia od morza do morza, z Litwą, Łotwą, Estonią, Białorusią, Ukrainą, Rumunią. Byłaby to potęga zabezpieczająca pokój w Europie i zdolna do stawienia czoła nawet zespolonej z Berlinem Moskwie. Pomysł był fantastyczny, nie liczył się z nacjonalizmami tych prawie dziesięciu narodów, które ponad bezpieczeństwo przekładały absolutną niezależność”¹¹¹.
- Koncepcja **Michała Bobrzyńskiego**, ambasadora Polski w Watykanie, zakładała ona również związane z Austrią, która „potrzebna była Polsce po prostu dlatego, aby zrównoważyć zbyt wielką dysproporcję sił Polski oraz połączonych Niemiec i Rosji”¹¹².
- Program terytorialny **kół ziemskich** był czymś pośrednim pomiędzy programem federacyjnym a inkorporacyjnym, Łączył zasady prostej aneksji, wziętej od inkorporacjonistów, z zasięgiem granic zapożyczonych od federalistów¹¹³.
- Większość Polaków, mieszkańców ojczyzn kresowych, skłonna była zaakceptować przejawy odrębności współmieszkańców, Litwinów, Białorusinów i Rusinów, „byleby nie naruszały one obyczajowych i społecznych klimatów swojskości”¹¹⁴.
- Część **kresowców** optowała za ideą „krajowości”; z jej realizacją wiązano nadzieje zarówno na utrzymanie owej swojskości, jak i obecności polskości na Kresach północno-wschodnich¹¹⁵.
- **Ignacy Daszyński** wysuwał postulat „utworzenia samoistnego państwa polskiego, złożonego z niepodzielnego, dostatecznie od wschodu rozszerzonego i zabezpieczonego Królestwa Polskiego i Galicji”¹¹⁶.
- **Socjaliści**, we wszystkich trzech zaborach, wyrzekli się solidarności narodowej w imię rzekomego „postępu” i nadrzędnej solidarności internacjonalistycznej z Niemcami, Rosjanami, Austriakami. Posłowie socjalistyczni we wszystkich trzech parlamentach zaborczych konsekwentnie odmawiali wejścia do polskich grup parlamentarnych dołączając do odpowiednich partyjnych klubów¹¹⁷.

¹⁰⁹ Stanisław Mackiewicz (Cat), *Historia Polski...*, dz. cyt., s. 155.

¹¹⁰ Tamże, s. 154.

¹¹¹ X. Walerian Meysztowicz, *To, co trwałe*, dz. cyt., s. 105-106.

¹¹² Stanisław Mackiewicz (Cat), *Historia Polski...*, dz. cyt., s. 52.

¹¹³ Adolf Juzwenko, *Polska a „biała” Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.)*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1973, s. 24.

¹¹⁴ Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, s. 301-302.

¹¹⁵ Tamże.

¹¹⁶ Adolf Juzwenko, *Polska a „biała” Rosja*, dz. cyt., s. 13.

¹¹⁷ Roman Dmowski, *Niemcy, Rosja...*, dz. cyt., s. 9.

- **Ugodowcy** „w imię opacznie pojętego realizmu politycznego gotowi byli milcząco pogodzić się z gwałtem rozbiorów, a jedność narodową poświęcić na ołtarzu” państwowej lojalności wobec mocarstw zaborczych. Oznaczało to zamknięcie horyzontu polityki polskiej w granicach każdego zaboru i zgodę na rozbięcie narodu na trzy części, na istnienie zamiast narodu polskiego polskojęzycznych: Prusaków, Austriaków czy Rosjan”¹¹⁸.
- Wreszcie **komuniści** (Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski) nie myśleli o federacji narodowej, tylko klasowej. W 1920 r. po wejściu do Warszawy, Komitet miał przekazać swoją władzę w ręce Komunistycznej Partii Polski. Ta zaś miała wezwać polski lud pracujący do stworzenia rewolucyjnego rządu, po czym zjazd delegatów robotników i włościan miał powołać do życia rząd radziecki. Był to kolejny krok do wstąpienia do rodziny republik radzieckich.

Podsumowując politykę okresu międzywojennego, trzeba podkreślić wielkość Józefa Piłsudskiego, jako polityka dalekowzrocznego. Jego dar przewidywania spełnił się już za kilka lat. Jak przewidział, ofiarami Rosji Radzieckiej i faszystowskich Niemiec była nie tylko Polska, lecz także państwa narodowe, którym Piłsudski proponował zawarcie federacji lub jakiejś innej formy współpracy lub jedności.

W swojej pracy Stanisław Cat-Mackiewicz stwierdził, że jedną z głównych przyczyn nieudania się całego systemu wschodniej polityki Piłsudskiego, polegającej na dążeniu do rozczłonkowania Rosji i stworzeniu państw z Polska sfederowanych, była klęska wojsk polskich pod Kijowem, militarna przegrana wyprawy kijowskiej.

Autor wskazywał jednak i na inne przyczyny:

- a) Naród polski nie rozumiał polityki Piłsudskiego. Mówiono, że Piłsudski to radykał, antyklerykał, filosemita. Prasa opozycyjna, którą posiadała Endecja, tłumaczyła Polakom to, że Piłsudski, co mogłoby być polskie, chce oddać Ukraińcom, Litwinom lub Białorusinom. Na to nie godził się prawie nikt, a nawet legionista, który bezgranicznie Piłsudskiemu ufał, wołał, aby było inaczej.
- b) W wyniku nagonki prasy, Piłsudski jeszcze w roku 1919 był dla ziemianina, księdza i kamienicznika straszakiem socjalistycznym, kuzynem bolszewizmu i człowiekiem oddającym ziemie polskie Ukraińcom. Ten wizerunek zawdzięczał on prasie obozu przeciwnego spowodowany brakiem prasy własnej.
- c) Dmowski był przeciwny rozczłonkowaniu Rosji, ponieważ z Francuzami uważał Rosję za siłę antyniemiecką, nie miał kompleksu narodowej wyższości Piłsudskiego w sprawie ukraińskiej. Razem ze Stanisławem Grabskim obawiał się powstania państwa ukraińskiego ze względu na oddziaływanie na Galicję Wschodnią i ze względu na to, że taka Ukraina mogłaby się stać dziedziną wpływów niemieckich.
- d) Ukraina przy Polsce – to było cofnięcie się do stanu XVII wieku i usiłowanie odrobienia tych wszystkich błędów, które popełniliśmy od tych czasów.
- e) Dla Litwinów, federalizm Piłsudskiego w żadnym wypadku nie był koncepcją na ich korzyść. W federalizmie, w zwrocie do idei jagiellońskiej,

¹¹⁸ Tamże, s. 8.

widzieli drapieżne szpony polskiego imperializmu. Litwini o wiele bardziej gotowi byli do ugody z Dmowskim aniżeli z Piłsudskim.

f) Ukraina kijowska była narodowo zbyt słaba, w przeciwieństwie do dużego rozagatowania Ukraińców galicyjskich¹¹⁹.

Jak stwierdził Cat-Mackiewicz:

„Dola i niedola Polski była związana ze stosunkiem Niemiec do Rosji i Rosji do Niemiec. Był okres, w którym Rosja i Niemcy szły razem, a jednak Polska nie upadła, ostała się i utrzymała. Był to okres zaraz po wojnie. Niemcy i Rosja szły wówczas razem, zawarły między sobą układ w Rapallo. Polska nie upadła, ale to tylko dlatego, że wówczas nie było prawie Niemiec i nie było Rosji, do tego stopnia ich siły były pomniejszone w tym okresie. Niemcy rozbite w wojnie światowej, częściowo okupowane przez wojska zwycięskiej Ententy, bez armii i pieniędzy, nie były zdolne do złamania w czymkolwiek świeżo narzuconego im traktatu wersalskiego. Sowiety były również po świeżej klęsce w wojnie światowej, również nie miały ani wojska ani pieniędzy, natomiast miały wojnę domową na całym prawie terytorium”¹²⁰.

Dalekowzroczność Piłsudskiego i Aleksandra Meysztowicza potwierdziły najbliższe lata. Układ w Rapallo, wzrastająca potęga Rosji Sowieckiej i Niemiec, ich współpraca, osłabiały Polskę i jej znaczenie, a przede wszystkim zagrażały jej niepodległości. Spozrzegł to Mackiewicz, gdy pisał: „Francja używa naszego kraju do dawania Niemcom małych zaliczek celem uzyskania ich przyjaźni”¹²¹.

Jak traktowana była przedmiotowo Polska w rozgrywkach francusko-angielskich, widać było w Locarno:

„Pakt zawarty w Locarno w roku 1925 pozostawił ogromną różnicę w traktowaniu zachodnich i wschodnich granic Niemiec. Nienaruszalność granicy francusko-niemieckiej była gwarantowana przez Anglię, nienaruszalność granicy niemiecko-polskiej była słabiutko gwarantowana jedynie polsko-niemieckim układem, nie gwarantowanym przez Anglię”¹²².

Egoistyczna polityka Francji i Anglii miała dla państwa polskiego bardzo złe skutki: „wobec bojkotu ze strony kapitału zachodniego staliśmy sami – nie tylko nieliczni, ale i niedozbrojeni”¹²³. W niedługim czasie Niemcy i Rosja Sowiecka przystąpiły do dzielenia Środkowej i Wschodniej Europy. Zrozumiały to poszczególne państwa, ale było już za późno na tworzenie jakichś wspólnych systemów obronnych.

1.3. Walka Polski o opanowanie kresów Północno-Wschodnich

Teoretycy i twórcy radzieckiego systemu ustrojowego na początku nie przewidywali tworzenia autonomicznych obszarów narodowościowych. Byli jej nawet przeciwni, odrębność narodowościową traktowali jako przeszkodę w rozwoju systemu radzieckiego (Róża Luksemburg na początku, także Feliks Dzierżyński). Jednak wraz z nową sytuacją trzeba było dokonać zmian w założeniach. Aby utrzymać i sprawować kontrolę nad tym systemem, Włodzimierz Lenin, jako polityk dość elastyczny, pierwszy zauważył taką konieczność i natychmiast przystąpił do jej realizacji.

Pierwsze kroki na tej drodze postawiono niemal równocześnie z dokonanym przez bolszewików przewrotem październikowym.

¹¹⁹ Stanisław Mackiewicz (Cat), *Historia Polski...*, dz. cyt., *passim*.

¹²⁰ Tamże, s. 207-208.

¹²¹ Tamże, s. 212-213.

¹²² Tamże, s. 208-209.

¹²³ X. Walerian Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, dz. cyt., s.165.

„Dekret o pokoju”, z 8 listopada 1917 roku, podnosił do rangi zasady konstytucyjnej stary, bolszewicki postulat o samookreśleniu się narodów oraz o prawie oderwania się od narodu panującego. Założenia te jednak odnosiły się tylko do warunków burżuazyjnych. W państwie komunistycznym nie brano pod uwagę możliwości oderwania się i pragnienia samodzielności od władzy, która od niego miała pochodzić. Była to rzecz niemożliwa z teoretycznego punktu widzenia. Dokument ten odrzucał ponadto aneksję, jako sposób przejścia terytorium przez przyłączenie do wielkiego lub silnego państwa, małej albo słabej narodowości bez ścisłej oraz wyraźnej i dobrowolnie wyrażonej zgody. Niezależnie od tego, kiedy to przyłączenie nastąpiło, jak również niezależnie od tego, jak dalece rozwinięty, lub zacofany był naród przemocą włączany lub utrzymywany w granicach danego państwa. Dotyczyło to zarówno Europy, jak i odległych krajów zamorskich¹²⁴.

Trzeba zaznaczyć, że wieloznaczność dekretów wydawanych przez władzę radziecką oraz ich proletariacka interpretacja i rozumienie prawa, dawały ogromne możliwości manewrowania zawsze w zgodności z prawem bolszewickim.

Następnym ważnym dokumentem spośród wydanych przez rząd radziecki była „Deklaracja praw narodów Rosji” z 15 listopada 1917 roku. Deklaracja podpisana została przez Przewodniczącego Rady Komisarzy Ludowych Włodzimierza Lenina oraz przez Ludowego Komisarza do spraw narodowościowych - Józefa Stalina w dniu 2 listopada. Władza Radziecka dała bezpowrotnie wolność narodom do tej pory cierpiącym pod uciskiem Imperium Carskiego. Narody Rosji miały prawo do połączenia się, ale już na innych zasadach niż te w państwie carskim.

Pierwszy Zjazd Rad w lipcu 1917 roku dawał narodom Rosji prawo samostanowienia. Drugi Zjazd Rad w odbył się w październiku i potwierdził stanowisko Pierwszego Zjazdu (niepodważalne prawo narodów Rosji do samookreślenia się i samostanowienia).

Spełniając wolę tych Zjazdów, Rada Komisarzy Ludowych postanowiła przyjąć za podstawę swojej działalności, zgodnie z decyzjami o narodowości Rosji, następujące zasady:

- 1) Równość i suwerenność narodów Rosji.
- 2) Prawo narodów Rosji do swobodnego samookreślenia, aż do oderwania się i utworzenia swojego niezależnego państwa.
- 3) Zniesienie wszystkich i wszelkich przywilejów i ograniczeń – narodowościowych i narodowościowo-religijnych.
- 4) Swobodny rozwój mniejszości narodowościowych i etnicznych grup mieszkańców terytorium Rosji¹²⁵.

¹²⁴ Собрание Указаний и Распоряжений Рабочего и Крестьянского Правительства Декабрь 1917 г. Nr 1 Отдел Первый, s. 2 (Zbiór Zarządzeń Sankcjonowanych Robotniczego i Włościańskiego Prawa, grudzień 1917 r., nr 1, Oddział Pierwszy, s. 2.)

¹²⁵ Институт Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС Институт Истории Академии Наук СССР Декреты Советской Власти Том 1, 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г. Государственное Издательство Политической Литературы Москва 1957 Ответственные корректоры З.И. Пулол и А.Л. Коробова, Технический редактор Н. Лебедева, s. 193,194 (Instytut Marksizmu i Leninizmu przy KC KPZR Instytut Nauk ZSRR Dekrety Władzy Radzieckiej Tom 1, 25 października 1917 r. 16 marca

Widać zatem, że władza radziecka obiecywała nadanie wszelkich praw narodom Rosji Radzieckiej. Jaki jednak cel przyświecał bolszewikom ogłaszającym samostanowienie narodów? Dekret dotyczący spraw narodowych miał po prostu pozwolić na szybkie zdobycie przez bolszewików zaufania wśród narodów ujarzmionych przez carat. Realizacja wszelkich zobowiązań napotykała jednak trudności, ponieważ hasła bolszewików, deklaracje zobowiązania i inne akty prawne nigdy nie były doprecyzowane. Zawsze znajdowała się furtka, która zgodnie z prawem kwestionowała dany akt lub pozwalała na jego inną interpretację.

Kolejnym ważnym dekretem władzy radzieckiej, a dotyczącym już bezpośrednio Polaków, była likwidacja 9 grudnia 1917 r. dekretu podpisanego przez Rząd Tymczasowy Aleksandra Kiereńskiego z reprezentacjami polskich organizacji o utworzeniu Komisji zajmującej sprawami Królestwa Polskiego. Do jej obowiązków należało:

- a) Strzec majątku państwowego i społecznych instytucji Królestwa Polskiego do momentu przekazania ich polskiemu państwu.
- b) Likwidować państwowe instytucje działające w Królestwie Polskim.
- c) Wypracować prawa odnośnie do spraw dotyczących poborowych (obowiązkowi służby wojskowej), jeńców wojennych itp.

Po likwidacji, wyżej wymienionej Komisji, na jej miejsce został powołany Komisarz do spraw narodowych polskich, który miał za zadanie zajmować się Polakami i sprawami polskimi¹²⁶.

Jeszcze innym dokumentem regulującym sprawę ludności polskiej był dekret „O polskich sprawach narodowych”. Informował on, że wszystkie urzędy rządowe oraz instytucje, podejmując decyzje, dotyczące Polaków, były zobowiązane kontaktować się z Komisarzem, zajmującym się sprawami Polaków. Podany był nawet adres komisarza - Piotrogród, ulica Siergiewska 30, Lud Polski¹²⁷). W ten sposób sprawy polskie nabrały większego znaczenia, ale było to podyktowane szczególnym znaczeniem narodu polskiego w planach Lenina. Jakie były zobowiązania władzy radzieckiej mówiące o pokoju i o prawach narodów Rosji Radzieckiej, określił już sam Lenin. Bardzo znamienne było stwierdzenie Lenina, co jest ważniejsze: prawo narodu do samostanowienia czy socjalizm. Dla przywódcy rewolucji ważniejsze oczywiście było to drugie. Skoro nie można było poświęcać Republiki Radzieckiej na zniszczenie przez imperializm – należało poświęcić naród kosztem socjalizmu. Inne rozumowanie było polityka burżuazyjna: „Czy można, naruszając prawo narodowości do samostanowienia, oddać na zjedzenie Radziecką Republikę, pozostawiając ją na uderzenia imperializmu w momencie, kiedy imperializm jest silniejszy? Nie, nie można. To nie socjalistyczna, to polityka burżuazyjna”¹²⁸. Życie ukazało sposoby realizacji poszczególnych dekretów. Począwszy od dekretu o pokoju, ziemi, samostanowienia narodów itd. – na zastrzeżenia dotyczące ich realizacji odpowiedź była jedna.

1928 r. Państwowe Wydawnictwo Politycznej Literatury Moskwa 1957 Odpowiedzialni korektorzy P.I. Pupil i A.L. Korobowa, Techniczny redaktor N. Lebedziewa, s.193, 194).

¹²⁶ Tamże.

¹²⁷ Tamże, s. 211-212.

¹²⁸ А.Е.Тарас, *Анатомия ненависти (Русско польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест,Минск 2010. s. 397, Ленин, *Полное собрание сочинений*, том 27, с. 9. (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści [konflikty rosyjsko-polskie od XVIII do XX wieku]*), Harbest, Mińsk 2010, s. 397; W. I. Lenin, *Pełny zbiór pism*, том 27, s. 9.

Rosja interpretowała prawo po proletariacku, a wszelkie inne są niewłaściwe, ponieważ skierowane przeciw klasie robotniczej i chłopom.

W marcu 1918 roku, w Piotrogradzie została utworzona Wysoka Rada Wojenna z Lwem Trockim na czele. Na niej postanowiono oprzeć tzw. linię zaporową do ochrony linii odgradzającej wycofujące się wojska niemieckie. W jej skład wchodziły oddziały żołnierzy rewolucyjnych, czerwona gwardia oraz czerwoni partyzanci. Oddziały te teoretycznie miały strzec porządku, lecz powołane były po to, aby zatrzymać ucieczkę ludności z terenów zachodnich, która poznała już dobrodziejstwo bolszewików. Od 17 listopada 1918 roku wojska te zaczęły się przesuwać w kierunku zachodnim.

Tymczasem odradzająca się Polska uważała, że po tym, jak władza radziecka odzegnała się od traktatów rozbiorowych carów rosyjskich oraz po wydaniu dekretu dotyczącego Królestwa Polskiego, Polacy mają prawo wrócić na ziemię Rzeczypospolitej z roku 1772. Rząd bolszewicki w Moskwie uważał jednak ziemię dawnej za rosyjskie, gdyż weszły one w skład Rosyjskiego Imperium. Sprawy narodowościowe Białorusinów, Litwinów czy Ukraińców-bolszewików nie interesowały¹²⁹. Zmiana władz w Rosji nie spowodowała takich zmian, na które liczyła Polska.

1.3.1. Zagłębie Dąbrowskie

O znaczeniu Polski i Polaków dla bolszewików świadczy to, że w grudniu 1918 i na początku stycznia 1919 roku w celu organizowania agitacyjno-propagandowej i organizacyjnej pracy w utworzonej Komunistycznej Robotniczej Partii Polski został powołany Centralny Komitet Wykonawczy. W skład niego weszli: Bobiński, Dzierżyński, Dolecki (Fenigsztejn), Łazowiet, Lenski (Leszczyński) oraz Unszlicht.

Pod koniec lutego 1919 roku w Litewsko-Białoruskiej Radzieckiej Socjalistycznej Republice znaczące stanowiska zajmowali Polacy – tak w Komitecie Centralnym, jak i Komitecie Wykonawczym Republiki. Na bazie Czerwonego Pułku Rewolucyjnej Warszawy utworzono Zachodnią Dywizję i prowadzono agitację do tworzonej Polskiej Armii Czerwonej. Organizowane poszczególne oddziały nosiły polskie nazwy, np. *1. Warszawski, 4. Warszawski, Lubelski, Siedlecki, Warszawski huzarski, Mazowiecki ułański*. Otwarto Szkołę Polskich Czerwonych Dowódców.

Bolszewicy przetrzymali do Polski nielegalnie grupy oficerów Zachodniej Dywizji. Ta grupa stanowiła elitę dowódczą wojennego aparatu Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, mającą za zadanie przygotowanie zbrojnego powstania. Do jej dyspozycji Komintern przeznaczył praktycznie nieograniczone środki finansowe. Mieli oni wspomagać legalne związki zawodowe, w których komuniści stanowili 1/3 liczbę członków. Planowano utworzyć Gwardię Czerwoną i zająć Zagłębie Dąbrowskie, stworzyć tam rząd pod przywództwem KPP i wezwać na pomoc Zachodnią Dywizję. Dla bezpieczeństwa kilka kluczowych stanowisk w Rządzie Litewsko-Białoruskiej Republiki Sowieckiej zostało przydzielone Polakom (Józef Unszlicht – Naczelnym Komisarzem Wojennym, Kazimierz Cichowski – Przewodniczącym Komitetu Wykonawczego). W przypadku wojny domowej w Polsce planowano ogłosić powstanie Polsko-Litewsko-Białoruskiej Republiki Radzieckiej i legalnie

¹²⁹ Tamże, s. 405.

wprowadzić armię litewsko-białoruską (cztery dywizje, których dowódcą byli generałowie carscy – Andrej Sniesarijew i Aleksandr Nowikow)¹³⁰. Widać tu dalekosiężne plany bolszewickie w stosunku do Polski oraz sposób na przeniesienie rewolucji na Europę.

1.3.2. Tło rewolucyjne

W dniach 2-6 marca 1919 roku z inicjatywy Lenina, w Moskwie została powołana tzw. Międzynarodówka Komunistyczna (Komintern). Założona została przez 19 partii komunistycznych, w tym także KPP. Celami Kominternu stało się m.in. propagowanie idei komunistycznych oraz rewolucja ogólno-światowa. Lew Kamieniew (Rozenfeld) powiedział, że oprócz oficjalnych rządów Europy istnieje jeszcze jeden rząd: „(...) rząd przeciwnej im klasy robotniczej. Ona nazywa się III Komunistyczny Internacjonal. Jego zadanie zamyka się w niebezpośrednim obaleniu wszystkich burżuazyjnych rządów Europy”.

Kominternem kierował Komitet Wykonawczy, którego przewodniczącym na początku był Grigorij Zinowiew. Metodą działania Kominternu była bojowa rzeczywistość. Wydawnictwa propagandowe, finansowane bez ograniczeń i bez limitu, także przesyłanie broni, robiły jednak swoje. Dnia 24 marca 1919 r. powołana została Republika Radziecka na Węgrzech, dwa tygodnie później w Bawarii (Spartakusowcy), podobnie w Słowacji. To sprawiło, że na Kremlu stwierdzono rewolucja światowa zaczyna się. Wierzano, że przemysł niemiecki, niemiecka organizacja oraz porządek będą podstawą wiary w urzeczywistnienie planów. Zjednoczenie Rosji radzieckiej z Niemcami stworzyłoby państwo silniejsze od wszystkich innych razem wziętych¹³¹.

Nowo powstałe partie komunistyczne w Europie miały nadzieję, że bolszewicy z Rosji pomogą im przejąć władzę w ich krajach, dlatego traktowali Komintern, jako sztab rewolucji do komunistów całego świata. Bolszewicy zrozumieli, że komuniści z Zachodu nie zwyciężą bez pomocy, dlatego trzeba im pomóc przejąć władzę. Dlatego cała działalność Kominternu była ukierunkowana właśnie na to. Schemat działań miał być wszędzie takim sam. Partia komunistyczna doprowadza do masowego nieporządku, wystąpień i oznajmia, że powołany rząd zwraca się o pomoc do Moskwy. W związku z tym w ramach pomocy internacjonalistycznej Armia Czerwona spieszy tam z pomocą.

Latem 1920 roku bolszewicy wprowadzili nową politykę rozprzestrzeniania rewolucji na kraje europejskie. Ale już wiosną 1919 roku, Polska odgrywała ważną rolę w planach Lenina i Kominternu. Według nowego planu, główne uderzenie miało być skierowane przeciwko niej. W nowych planach postanowiono utworzyć władzę radziecką w Polsce, jako prolog do rewolucji w Niemczech, a potem – rewolucji światowej. Planowano najpierw pokonać Polskę, a następnie Niemcy, Czechosłowację, Węgry i Rumunię. Poderwać miejscowy proletariat do powstania. Dokonać sowietyzacji tych krajów, likwidując miejscową burżuazję, kulaków i duchowieństwo. Dokonać tego miano na podstawie list osób przeznaczonych do likwidacji przez członków oddziałów Kominternu danego kraju.

Lenin był przekonany o zwycięstwie nad Polską, dlatego 19 lipca 1920 roku na drugim Kongresie Kominternu wygłosił odezwę do pracujących świata,

¹³⁰ Tamże, s. 493, 404.

¹³¹ Tamże, s. 391.

o czynne popieranie Czerwonej Rosji i sabotowanie wojennych dostaw do Polski. Po tym wezwaniu Lenina dużo delegatów opuściło Moskwę, aby jak najszybciej znaleźć się w swoich krajach i przygotowywać kraj od rewolucji. Jak bardzo wierzono w pokonanie Polski, świadczy Rezolucja Kongresu napisana przez Zinowiewa potwierdzająca słowa premiera Wielkiej Brytanii oraz manifest Kominternu.

„Jeśli pod uderzeniem Armii Czerwonej padnie białogwardyjska Polska i polscy pracujący wezmą władzę w swoje ręce, to Niemiec, Austriacy, Francuzi i Włosi pracujący będą mogli lżej wyzwolić się od swoich eksploatatorów, wiedząc, że za nimi idą pracujący Anglii i Ameryki”.

Kongres zwrócił się także do żołnierzy Armii Czerwonej, oświadczając, że „przyszła wojna jest najbardziej sprawiedliwa z wojen, jakie znała do tej chwili historia. Spowodowane to jest tym, że żołnierze nie tylko walczyli w interesach Radzieckiej Rosji, ale w interesach pracujących całego świata oraz Komunistyczny Internacjonalizm”¹³². Wymownie brzmi minimalny program Kongresu Kominternu, w którym „Armia Czerwona powinna być przygotowana tak, aby mogła wypełnić swoją ofensywną misję w każdym miejscu frontu. Granice tego frontu w bliskiej kolejności będą ustalać granice kontynentu”¹³³. Celem była sowietyzacja, wprowadzanie proletariackiego braterstwa, tworzenie nowych republik rad. Głoszenie haseł o równości, wolności i prawach poszczególnych narodów do samostanowienia, nie przeszkadzało traktować aktualnych granic, jako tymczasowych. Armia Czerwona była w każdej chwili gotowa pomóc i bronić republik robotniczych¹³⁴. Bolszewicy wychodzili z założenia, że po udanej rewolucji w Rosji przeniesienie jej na inne obszary jest obowiązkiem internacjonalistycznym. Na VII zjeździe Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) w rezolucji „O wojnie i pokoju”, zatwierdzającej pokój brzeski, stwierdzono, że gwarancją zwycięstwa rewolucji socjalistycznej w Rosji jest tylko przekształcenie jej w międzynarodową rewolucję socjalistyczną i podkreślono, że socjalistyczny proletariatus Rosji będzie wszystkimi siłami i wszelkimi znajdującymi się w jego posiadaniu środkami podtrzymywać bratnie rewolucyjne ruchy proletariatus całego świata¹³⁵. Podstawowym zagadnieniem spośród wszystkich programów bolszewików był tzw. wojenny program proletariackiej rewolucji. Polegał on na tym, że po przejęciu władzy w jakimś państwie konieczne było wystąpienie przeciw drugiemu. „Konieczne jest zjednoczenie narodów w socjalizmie bez większych lub mniejszych długów, zacięta walka socjalistycznych republik z zacofanymi państwami”.

¹³² Tamże, s. 426.

¹³³ Tamże, s. 427.

¹³⁴ Tamże.

¹³⁵ В. А. Ксмач, *Первая Мировая Война история геополитика уроки истории и современность*. Материалы международной научной конференции, Витебск, 11-12 ноября 2008 г. Витебск УО ВГУ им. П. М. Машерова 2008, Г. Н. Яковлева, *Большевистское ожидание мировой революции в 22 Взгляд из провинции*, s. 149 powołuje się na, Загладин Н. В. - История успехов и неудач советской дипломатии / Н.В. Загладин, *Международное отношение*, 1998. (W.A. Kosmacz, *Pierwsza wojna światowa historia geopolityki lekcje historii i współczesność*. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej Witebsk 11–12 listopada 2008 r. Witebsk UO WGU im. P. M. Maszerowa 2008, G. N. Jakowlewa, *Bolszewickie oczekiwania światowej rewolucji w latach, Spojrzenie z prowincji*, s. 149 powołuje się na N.W. Zagladzin, *Historia i osiągnięć i porażek radzieckiej dyplomacji [w:] tegoż, Stosunki międzynarodowe* 1998.

Już w pierwszych latach po zwycięstwie rewolucji starano się podtrzymać rewolucję na Zachodzie i Wschodzie, aby stworzyć wszechświatową Republikę Rad. Całe bogactwa, które zagrabiono w Rosji, zostały przeznaczone na wywołanie chaosu rewolucyjnego w Europie po zakończeniu wojny. Dlatego też pieniądze, broń oraz propagandowa literatura kierowane były przez bolszewickich emisariuszy do Niemiec, Bułgarii, Austrii, na Węgry, a także do innych krajów. W dniu 14 listopada 1918 roku po kapitulacji Niemiec Lenin nakazał, aby Trocki i Swierdłow do wiosny 1919 roku przygotowali 3-milionową armię do pomocy międzynarodowej rewolucji. Dlatego m.in. skonfiskowano całe zboże będące w posiadaniu chłopów i w spichlerzach. Nakazano 10-krotnie zwiększyć pobór do wojska. Nie skąpiono środków na realizację decyzji Lenina.

Na V Zjeździe Rady Związków powiatów referujący mówił o Polsce:

„Będziemy mieć nadzieję, że robotnicy Polski przebudzą się i zrozumieją, że tak dalej być nie może. My powinniśmy pomóc im obalić państwo panów. Rewolucja tam być powinna i my ją zrobimy. Nam ona jest potrzebna, aby bliżej podejść do Niemiec, gdzie kipi rewolucja”¹³⁶.

To romantyczne podejście do rewolucji, a właściwie utopijne, było oderwane całkowicie od rzeczywistości. Hasła głoszone przez przywódców były piękne, ale rzeczywistość była zgoła inna. Walczono z problemami wewnętrznymi, z zimnem, głodem, spekulacją... Powołanie milionowej armii było niemożliwe ze względu na masową dezercję, a przygotowanie zboża – nierealne. Kiedy przywódcy marzyli o ogólnoświatowej rewolucji, wszyscy inni myśleli, jak przeżyć.

1.3.3. Pierwsze walki

Po telegramie wysłanym do Lenina 18 marca 1919 roku, o rozruchach na terenie Europy, oddziały Armii Czerwonej uderzyły w dwóch kierunkach:

1) przez terytorium Galicji na Węgry, Austrię i Bawarię, 2) po sforsowaniu Dniepru na Besarabię, a potem na Rumunię i Bułgarię. W reakcji na to rząd polski przerzucił do Wschodniej Galicji przybyłą z Francji polską armię pod dowództwem Józefa Hallera. Rozbiła ona wojska Zachodnio-Ukraińskiej Republiki i tym sposobem zablokowała drogę ataku 1. Radzieckiej Armii na Węgry. Podobnie załamała się uderzenie w kierunku na Besarabię, zablokowane przez Denikina.

Nie otrzymawszy wsparcia Armii Czerwonej, radzieckie republiki w Bułgarii, Słowacji i na Węgrzech upadły, pokonane przez siły nazywane „reakcyjnymi”. Tym sposobem Polska uratowała po raz pierwszy Europę przed zalewem bolszewizmu. Połączenie się wojsk radzieckich z rewolucjonistami słowackimi oraz węgierskimi mogłoby mieć nieobliczalne skutki dla Europy. Doprowadziłoby to zapewne do zajęcia Czech (zakłady zbrojeniowe Austro-Węgier) i ułatwiło dojście do Niemiec¹³⁷. Błękitna armia pod dow. Józefa Hallera składała się z Polaków walczących w armii niemieckiej i austro-węgierskiej, wziętych do niewoli na froncie zachodnim oraz z ochotników Polaków z obu Ameryk. Była to najlepiej wyposażona część wojska polskiego.

¹³⁶ Tamże.

¹³⁷ A. E. Taras, *Anatomia nienawiści (Ruśsko-polskie konflikty w XVIII-XX w.)*, Харвест, Минск 2010, s. 392–393 (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 392–393).

Sześćdziesięcioletnia armia polska, od 2 maja rozpoczęła ofensywę i do końca miesiąca zajęła 80% terytorium Wschodniej Galicji. W tym samym czasie ze wschodu następowały oddziały Armii Czerwonej. Na początku lipca 1919 roku cała Galicja Wschodnia była zajęta przez wojska polskie. Na skutek klęski wojsk Rosyjskiej Radzieckiej Federacji Socjalistycznej oraz Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, Galicja Wschodnia weszła w skład państwa polskiego¹³⁸.

Po tych niepowodzeniach rewolucjoniści w Rosji musieli odłożyć plany globalnej rewolucji proletariackiej. Najważniejszym celem stało się teraz utrzymanie przy władzy i oczyszczenie własnego kraju z wrogów. Lenin jednak nie rezygnował a planów dalekosiężnych. Niejednokrotnie zaznaczał on, że wyzwolenie europejskiego proletariatu „zaczyna się od Polski”. To stwierdzenie pozwala zrozumieć szczególne znaczenie i podejście do ludności polskiej w ZSRR, a w szczególności w Ukraińskiej i Białoruskiej Republice Radzieckiej, w których znajdowały się największe jej skupiska. Ludność ta po odpowiedniej indoktrynacji miała do wykonania zadanie specjalne: miała być kadrą przyszłej Polskiej Republiki Radzieckiej. Dopiero po zmianie doktryny o rewolucji światowej nastąpiła systematyczna eksterminacja ludności polskiej z tych terenów.

Według najnowszych ustaleń pojawiały się dwie daty rozpoczęcia niewypowiedzianej wojny między Polską a Rosją Sowiecką. Do tej pory za jej rozpoczęcie uważano starcia na terytorium Białorusi Zachodniej w lutym 1919 roku – dokładnie 14 lutego, kiedy nastąpiły potyczki pod Berezyna i Mostami. Ostatnio pojawiła się jednak inna koncepcja, według której rozpoczęcie wojny było związane z atakiem Armii Czerwonej na Wilno¹³⁹. Na datę potyczki w okolicach Berezyny Kartuskiej powołuje się na przykład białoruski historyk, Zachar Szybieka¹⁴⁰.

Wskazanie początku konfliktu polsko-bolszewickiego podzieliło środowisko naukowe. Część badaczy przyjęła nowe spostrzeżenie (np. Janusz Oziemkowski), a część została przy dawnej dacie (np. Lech Wyszczelski). Uznanie daty rozpoczęcia wojny, zależy więc od tego, czy decydujące miało być zdarzenie czy wojskowe, czy polityczne.

Po zawarciu rozejmu 11 XI 1918 r., na froncie zachodnim Rosja Sowiecka wypowiedziała układ pokojowy zawarty w Brześciu i przygotowywała się do zajęcia obszarów do tej pory okupowanych przez Niemców. Zakładając, że w krajach zachodnich (w szczególności w Niemczech) wybuchnie rewolucja, Rosja Radziecka zgodnie ze swoją koncepcją postanowiła ją wesprzeć. Najbliższa droga do tego prowadziła przez Białoruś i Litwę do Prus. Bolszewicy zamierzali zająć wszystkimi ziemiami dawnego Cesarstwa Rosyjskiego, głosząc hasła równości społecznej oraz wyzwolenia narodów spod jarzma burżuazji i obszarników. W ten sposób chciano odbudować dawne imperium rosyjskie, a zarazem zapobiec krystalizowaniu się nieprzychylnych sił dla państwa radzieckiego.

¹³⁸ Tamże, s. 394-396.

¹³⁹ Jerzy Borzęcki, *Kiedy rozpoczęła się wojna polsko -sowiecka z lat 1919-1920?. Rozważania z punktu widzenia polityczno-militarnego*, „Dzieje Najnowsze”, R. XLV, 2013- 3, s. 25. Autor powołuje się na pracę Waldemara Rezmera, *4 stycznia 1919 roku – początek wojny Polski z Rosją Sowiecką*, „Przegląd Historyczny” 2009, tom X, nr 1, s. 55–68.

¹⁴⁰ Zachar Szybieka, *Historia Białorusi 1795–2000*, przeł. Hubert Łukaszewicz, Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin 2002, s. 236.

Te powody były przyczyną opracowania operacji militarnej „Cel Wisła”, mającej doprowadzić do zajęcia Kongresówki¹⁴¹. Zorganizowaną Armię Zachodnią skierowano na Białoruś i Litwę, z zadaniem zdobycia Polski. W jej składzie znajdowały się także polskie oddziały bolszewików. Wzmocniona, przez dodatkowe uzupełnienia, Armia Czerwona zajęła obszary obecnej Białorusi (11 XII zajęty został Mińsk) i Litwy (5 I, wieczorem 1919 r. - Wilno).

W dniu 29 grudnia 1918 roku polski minister spraw zagranicznych Leon Wasilewski wysłał notę do ludowego komisarza spraw zagranicznych Georgija Cziczierina z ostrzeżeniem, że Polska nie zawaha się przed wojną w obronie Wilna. Podkreślił, że Polska, część terytoriów Litwy i Białorusi, uważa za swoją własność¹⁴². Leon Wasilewski w nocy z 30 grudnia stwierdził, że wiele wypadków wskazuje na agresywną i imperialistyczną politykę rządu sowieckiego, którego wojska najechały Litwę i Białoruś i „zaprowadziły tam sowiecką administrację, ujarzmiając narody, odmawiając im prawa stanowienia o swoim losie”¹⁴³. Odpowiedź Cziczierina była znamienna. Minister stwierdził, że rząd sowiecki nie uważa Rady Regencyjnej za organ rządowy niepodległego państwa polskiego, ponieważ podczas okupacji niemieckiej takowe nie istniało, a Rada Regencyjna była w rzeczywistości tylko organem administracyjnym okupacji niemieckiej¹⁴⁴. W następnym oświadczeniu, z 7 stycznia 1919 roku, Cziczierin stwierdził, że armie sowieckie nie wtargnęły na żadne terytorium, które mogłoby być uważane, jako przynależne do Rzeczypospolitej Polskiej. Litwa tworzy niezależną republikę, tak samo Białoruś i nieznanym mu jest żaden przypadek, aby robotnicy albo chłopcy tych krajów wyrazili życzenie połączenia się z Polską¹⁴⁵.

4 marca 1919 roku poseł Polskiej Partii Socjalistycznej, Niedziałkowski, w liście domagał się rozstrzygnięcia sprawy granic Polski stosownie do woli ludności miejscowej, a w pierwszym rządzie Litwy i Białorusi. W tym celu z terytoriów spornych miały być ewakuowane wszystkie obce wojska i przeprowadzony plebiscyt „w pełnej swobodzie i wolności”. Rzekome wypowiedzenie się klasy robotniczej Litwy za federacją z Rosją było fikcją, ponieważ ani na Litwie, ani na Białorusi nigdy nie był przeprowadzony plebiscyt ludowy¹⁴⁶.

1.3.4. Pierwszy etap wojny

Wskutek interwencji wojsk sprzymierzonych w roku 1919 doszło do porozumienia z Niemcami, w którym ci zobowiązali się, nie wpuszczać wojsk sowieckich na opuszczane przez siebie terytoria byłej carskiej Rosji, aż do chwili, kiedy na miejscu oddziałów niemieckich staną wojska polskie¹⁴⁷. Na mocy tej umowy 8 lutego 1919 roku Polacy podpisali porozumienie z Niemcami o obsadzaniu przez wojska polskie obszarów opuszczanych przez Niemców. Piłsudski przygotował dwie grupy operacyjne w składzie 10 tysięcy żołnierzy. Grupa Północna, pod dowództwem generała Wacława Iwaszkiewicza,

¹⁴¹ Jerzy Borzęcki, dz. cyt.; *passim*.

¹⁴² Jerzy Borzęcki, dz. cyt. s. 25.

¹⁴³ Jan Dąbki, *Pokój ryski. Wspomnienia, pertraktacje, tajne układy z Joffem, listy*. Suplement, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1994, s. 18.

¹⁴⁴ Tamże, s. 8.

¹⁴⁵ Tamże, s. 11.

¹⁴⁶ Tamże, s. 12.

¹⁴⁷ Tamże.

działała na linii Grodno–Prużany. Do pierwszej potyczki doszło 14 lutego w okolicach miasteczka Mosty. Grupa Południowa, pod dowództwem generała Antoniego Liskowskiego, operowała na linii Prużany–Brześć. Ta grupa również po raz pierwszy starła się z Armią Czerwoną 14 lutego¹⁴⁸.

Grupa Zachodnia Armii Sowieckiej, traktowana jako zaporowa, została przekształcona w Front Zachodni. Ten krok wyjaśnia się „wtargnięciem Polaków na rdzenne ziemie rosyjskie”¹⁴⁹. Te dwie potyczki w dniu 14 lutego, w okolicy Mostów i Berezy Kartuskiej, były początkiem pierwszej wojny między Polską a Rosją Radziecką, która trwała 7 miesięcy.

W styczniu 1919 r. stan polskiej armii wynosił 100 tysięcy żołnierzy. W lutym przekroczył już 160 tysięcy¹⁵⁰. Pod koniec lata z Francji przybyła błękitna armia Józefa Hallera oraz dywizja Lucjana Żeligowskiego, sformowana na Kubaniu. Łącznie armia polska liczyła około pół miliona żołnierzy¹⁵¹.

Głównym celem, który stawiał sobie Józef Piłsudski, było zajęcie Wilna. W dniu 10 marca mianował nowego dowódcę frontu Litewsko-Białoruskiego, gen. Stanisława Szeptyckiego. Wojska polskie 17 kwietnia 1919 roku zajęły Lidę, a następnie skierowały się na Wilno. Piłsudski 2 kwietnia 1919 roku nakazał Szeptyckiemu zająć Wilno, co udało się 20 kwietnia. Ten krok wywołał w sowieckich przywódcach partyjnych falę oburzenia. Lenin wysłał do dowódców Frontu Zachodniego telegram z rozkazem powrotu do Wilna. Był to przejaw braku znajomości realiów wojennych oraz przyzwyczajenia do wydawania ostrych rozkazów bez możliwości ich wykonania. Jednocześnie Południowa Grupa, którą dowodził generał Adam Mokrzecki, zajęła Nowogródek (18 kwietnia), Baranowicze (19 kwietnia) oraz Wilejkę (26 kwietnia). Zajmując kolejne miasta i miasteczka, wojsko aresztowało członków wszechwładnych rad, rejonowych komitetów partii oraz przewodniczących komun, jako bolszewików i osoby współpracujące z nimi.

1.3.5. Ofensywa z lata 1919 roku

W maju polskie dowództwo postanowiono umocnić zdobycze z operacji wileńskiej. Grupa Józefa Lasockiego doszła do linii starych okopów niemieckich z lat 1915-1918. Dowodzący frontem generał Stanisław Szeptycki postanowił uderzyć na węzeł kolejowy Mołodeczno, a potem na Mińsk. W dniu 1 lipca 1919 roku nastąpił atak wojsk polskich, 4 lipca zajęto Mołodeczno i skierowano się na Mińsk. W tym samym czasie na Polesiu prowadziła walki grupa Antoniego Listowskiego, która zajmowała coraz większe obszary, w tym poleską linię kolejową, co pozwalało na szybkie przerzuty wojsk polskich w zagrożone rejony¹⁵².

Pod koniec lipca i na początku sierpnia 1919 roku nastąpiła kolejna ofensywa. Wojska polskie 28 lipca zaatakowały na całej długości frontu. Ofensywa była wzmocniona przerzuconymi oddziałami z Polski, a także ochotnikami z Ziemi Białoruskich (Polacy nie wprowadzili poboru do wojska

¹⁴⁸ A.E. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 406, (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 406).

¹⁴⁹ Tamże, s. 407,

¹⁵⁰ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 77.

¹⁵¹ A.E. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 408 (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 408).

¹⁵² Tamże, s. 411–414.

z tych ziem). Ochotnicy kierowani byli do Dywizji Litewsko-Białoruskiej, która rozrosła się do korpusu. Stosując taktykę błyskawicznego okrążania flankami, polskie wojska szybko posuwały się do przodu.

Do zajęcia Mińska, gen. Szeptycki przygotował znaczne siły: 12 tys. piechoty, 2 tys. kawalerzystów i 40 dział. Uderzenie nastąpiło 8 sierpnia 1919 r. z kilku kierunków, w wyniku którego Mińsk został tego samego dnia zajęty przez Polaków. Utrata Mińska zmusiła wojska radzieckie do cofnięcia się na całej linii frontu. Dużym sukcesem w letniej kampanii było współdziałanie piechoty i czołgów podczas zdobywania twierdzy Bobrujsk 28 sierpnia¹⁵³. Dalsze ataki wojsk polskich zostały jednak wstrzymane. Było to związane z tym, że Józef Piłsudski, jako Naczelnik, nie popierał stronnictwa Białych. Dlatego, w odpowiedzi na jesienną ofensywą wojsk Denikina na Moskwę, Piłsudski nakazał wstrzymać dalszy atak w kierunku na Smoleńsk–Moskwa. W tym czasie wojska polskie zdobyły i przekazały Łotwie miasto Dyneburg. Na pozostałym froncie prowadziły prace, polepszające swoje pozycje. Do połowy września Polacy doszli do zachodniej Dźwiny (Dźwisk–Połock) i Berezyny (Borisów–Bobrujsk).

Przerwanie polskiej ofensywy pozwoliło na przerzucenie prawie całego wojska z frontu Zachodniego (z Polską) do walki z Denikinem. Ten manewr pozwolił Armii Czerwonej rozbić wojska białych¹⁵⁴.

Dnia 20 maja 1919 r. polski wiceminister Spraw Zagranicznych Wróblewski zwrócił się do Ministra Spraw Zagranicznych Rosji Sowieckiej o wymianę zakładników. Zaproponował wymianę tychże na komunistów i bolszewików przetrzymywanych w polskich więzieniach. W trakcie rozmów ustalono listę 1574 Polaków więzionych w Rosji i 307 komunistów uwięzionych w Polsce. Ustalono także zasady powrotu do Polski abpa Mohylewa – Edwarda von Roppa, w zamian za co strona polska zagwarantowała bezpieczny wyjazd do Rosji komunisty Karola Radka. Do rozmów władze radzieckie skierowały Juliana Marchlewskiego, który znał osobiście dużo osób z polskiego rządu. Marchlewski, oprócz zagadnień związanych z zakładnikami, miał inny cel: sprawdzenie możliwości przystania rządu polskiego na propozycję zawarcia pokoju. Strona polska jednak nie podejmowała oficjalnych rozmów. Prowadziła je tylko po linii Polskiego Czerwonego Krzyża.

W owym czasie minister obrony Polski, generał Kazimierz Sosnkowski usilnie nalegał na państwa Ententy o jak najszybszą pomoc polskiej armii w dobrojeniu i umundurowaniu. Z podobną prośbą o pomoc do Wielkiej Brytanii zwrócił się premier polski Ignacy Paderewski, który pisał:

„Jeśli taka pomoc nie będzie nam dostarczona szybko, nasz bolszewicki front może być w każdej chwili przerwany na całej linii i wtedy można oczekiwać najgorszego”. Dlatego rozmowy z delegacją radziecką ograniczały się tylko do kwestii zakładników i jeńców¹⁵⁵.

Lenin i komisarze w 1919 roku znali polskie zagrożenie. Brali poważnie pod uwagę możliwość uderzenia Polaków w kierunku na Moskwę. Pamiętali o tym, że po kapitulacji Niemców, ich władza wisiła na włosku.

W tym więc czasie byli gotowi odstąpić Polakom zachodnie terytoria byłego Rosyjskiego Imperium, byle tylko zachować władzę i bezpieczeństwo. Stąd wynikła próba zawarcia pokoju. W odpowiedzi na brak reakcji rządu polskiego

¹⁵³ Tamże, s. 414–417.

¹⁵⁴ Tamże, s. 417–419.

¹⁵⁵ Tamże, s. 420–422.

bolszewicy rozpoczęli radiową kampanię propagandową. Informowano społeczeństwo polskie, że władza radziecka, w stosunku do Polski, prowadzi politykę pokojową i uznaje niezbywalne prawo narodu polskiego do samostanowienia. Dnia 2 lutego 1920 roku rząd radziecki ponownie zwrócił się do Rządu Polskiego z propozycjami pokojowymi. Ten jednak nie został zawarty.

1.3.6. Wojna 1920 r.

Na przełomie lipca i sierpnia 1919 roku Armia Czerwona rozbiła „białe” wojska Kołczaka. To pozwoliło odżyć idei przeniesienia rewolucji na inne kraje Europy. W dniu 27 lutego 1920 roku Lenin zwrócił się do Rady Wojennej Zachodniego Frontu z hasłem poczynienia przygotowań do wojny z Polską. Jeszcze trzy tygodnie wcześniej sam osobiście proponował wycofanie wojsk Armii Czerwonej do granic przedrozbiorowych Rzeczypospolitej z 1772 roku, jako podstawę zawarcia trwałego pokoju i nawiązania stosunków dyplomatycznych. Teraz parł do wojny.

Tego samego dnia, tj. 27 lutego, Lenin nakazał, aby część wojsk z Syberii i Uralu został skierowana na Front Zachodni. W tym czasie, po oczyszczeniu Ukrainy z wojsk Denikina, utworzono nowy Front Południowo-Zachodni, którego kierunek uderzenia miał przebiegać na linii: Równe–Brześć–Warszawa. Front ten wspomagał główne uderzenie na Zachód z Białorusi. Dnia 14 marca Lenin nakazał Tuchaczewskiemu i Ordżonikidze przerzucić na Front Południowo-Zachodni 1 Konną Armię Siemiona Budionnego, a na Zachodni – 3 korpus Konny Gaja. W tym czasie trwały walki w Berlinie i Lenin, który miał obsesję na tle rewolucji światowej, nakazał w pierwszej kolejności uderzyć na Polskę, aby pomóc robotnikom niemieckim.

Polacy, znając przygotowania do planowanej ofensywy i koncentrację wojsk w zachodnich rejonach, postanowili zaatakować jako pierwsi, by nie dopuścić do przejścia przez bolszewików inicjatywy na obu frontach. Józef Piłsudski planował zaatakować najczulsze i najsłabsze miejsce Rosji – buntującą się Ukrainę. Tu chciał rozbić główne siły rosyjskie, co miało zapewnić Polsce rzeczywisty pokój¹⁵⁶.

Tymczasem w Rosji plan uderzenia na Polskę był rozpatrywany już w lutym 1919 roku. Taką koncepcję propagował m.in. Szef Sztabu Rosji Sowieckiej Szaposznikow. Podczas swojego wystąpienia w Rewolucyjnej Radzie Wojennej przedstawił on założenia ataku na Polskę. Zakładał, że główne uderzenie będzie przebiegać na północ wzdłuż linii Mohylew–Baranowicze–Wołkowysk. To dlatego Józef Piłsudski, poszukując współpartnera do planowanej federacji, wspomógł Ukraińców Petlury i uderzył na Ukrainę, jeszcze przed planowanym atakiem Armii Czerwonej¹⁵⁷.

Zakłamanie Rosji Radzieckiej widać w relacjach ludzi żyjących w tamtych czasach. Po zdobyciu Kijowa przez wojska Piłsudskiego i Petlury Zofia Dzierżyńska wspominała przemówienie Lenina do żołnierzy Frontu Południowego.

Wódz rewolucji stwierdził w nim, że winnymi wywołania wojny są polscy ziemianie i kapitaliści, podburzeni przez Ententę, którzy narzucili wojnę. Wspominał o proponowanym Polsce pokojiu oraz nietykalności granic, chociaż

¹⁵⁶ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 89.

¹⁵⁷ А.Е. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 428–429 (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 428–429).

jego zdaniem granice przebiegały o wiele dalej niż czysto polskie ziemie zamieszkałe przez ludność polską. Uczulał żołnierzy, aby postrzegani byli przez swoje zachowanie nie jako ciemiężyciele, a jak wyzwoliciele. Oczywiście nic nie wspomina się o tym, że już lutym tegoż roku opracowany był przez sztab generalny, plan ataku na Polskę, a wszelkie rozmowy na tematy pokojowe były tylko grą na czas.

Działanie Piłsudskiego, nazwane później Wyprawą Kijowską, było atakiem wyprzedzającym. Jego celem było rozbitcie południowego zgrupowania wojsk Armii Czerwonej oraz próba stworzenia państwa buforowego w postaci quasi-samodzielnej Ukrainy. Ale i bolszewicy rozumieli, że posiadanie Ukrainy dawało ogromną przewagę. Dlatego też dokładali wszelkich starań, by nie dopuścić do usamodzielnienia się Ukrainy.

Dla Rosji utworzenie samodzielnego państwa ukraińskiego było nawet bardziej niebezpiecznym, niż oddanie Ukrainy Polsce¹⁵⁸.

Zdobycie Kijowa wywołało wzrost nacjonalizmu rosyjskiego. Wszelkie próby mające na celu utworzenie „samostijnej Ukrainy” wywoływały zdecydowaną kontrakcję, nie tylko w Rosji Radzieckiej jako państwa, ale całego rosyjskiego społeczeństwa. Polska chęć pomocy Ukraińcom w usamodzielnieniu spowodowała konsolidację wszystkich rosyjskich różnych odłamów politycznych, do tej pory obojętnych na problem wojny z Polską¹⁵⁹. Uwagi te znajdują potwierdzenie u Józefa Piłsudskiego, który stwierdził silny wzrost narodowego poczucia w szeregach Armii Czerwonej. Spowodowało to, dobrowolne wstępowanie do armii sowieckiej, wielkiej liczby oficerów z rozbitej armii Denikina, którzy jako fachowcy wprowadzili ład i dyscyplinę¹⁶⁰.

W kwietniu 1920 roku stan polskiej armii przedstawiał się następująco:

- 1) Piechota – 21 dywizji i dwie oddzielne brygady rezerwowe, razem 88 pułków.
- 2) Kawaleria: 6 brygad i 3 oddzielne pułki, razem 21 pułków, do tego 21 dywizjonów strzelców (z 2 szwadronów), po jednym w każdej dywizji.
- 3) Artyleria: 21 połowych artyleryjskich pułków (po 3 baterie), łącznie 189 połowe i 63 ciężkie baterie, do tego oddziały techniczne i wspomagające.

Łączna liczebność wojska polskiego dochodziła do 738 tys. żołnierzy¹⁶¹.

Trzeba nadmienić, że armia polska w latach 20. XX wieku nie była jednolita. Składała się z 4 formacji różniących się wyszkoleniem, uzbrojeniem, walecznością. Jak zauważył generał Dowbor-Muśnicki, można było wydzielić:

- wojsko wielkopolskie – zorganizowane na podstawach armii stałych; w jego skład wchodził żołnierze z zaboru pruskiego (Wielkopolska, Pomorze), wojskowo przeszkoleni i wcześniej uczestniczący w wojnie (bez tzw. kompleksu Kozaka) – najlepsza i najpewniejsza część polskiej siły zbrojnej;

¹⁵⁸ Józef Dowbor-Muśnicki, *Wspomnienia*, dz. cyt., s. 275.

¹⁵⁹ Tamże.

¹⁶⁰ Józef Piłsudski, *Rok 1920*, Michaił Tuchaczewski, *Pochód za Wisłę*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1989, s. 87.

¹⁶¹ А.Е. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 431 (А.Е. Тарас, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 431); „Polska zdobyła się na niewyobrażalny wręcz wysiłek i wiosną 1920 roku dysponowała już prawie 700 tysiącami żołnierzy, z tej ilości niemal 500 tysięcy na froncie wschodnim w jednostkach liniowych 300 tysięcy. Tuchaczewski oceniał stan liczebny żołnierzy sowieckich do polskich jak 100 do 160” – Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 88.

- dywizje legionowe, sformowane na podstawie wojsk ochotniczych. Wśród nich znajdowało się wielu żołnierzy niedoświadczonych, mający „dobry materiał ludzki, lecz niedoświadczony, zapalny, oślepiiony miłością dla swojego twórcy, politykujący”;
- Błękitna Armia gen. J. Hallera, doskonale wyposażona, ale niedoświadczona i niejednorodna; kadry z Francuzów, materiał ludzki – jeńcy z armii niemieckiej i austriackiej, część Polacy – ochotnicy z całego świata;
- formacje polskie, swoiste, bez specjalnego pochodzenia, dla których kadry dali wojskowi z I Korpusu Polskiego, armii austriackiej, rosyjskiej. I między tą ostatnią grupą wojsk istniała różnica w zależności od tego, skąd pochodziły kadry”¹⁶².

Na froncie na terenie obecnej Białorusi Polacy wystawili dwie armie. 1 Armia była dowodzona przez Luciana Żeligowskiego, a 4 Armią dowodził Stanisław Szeptycki. Te siły stanowiły razem 67 tysięcy żołnierzy. Polacy planowali ofensywę w dniu 17 maja. Ich stan liczebny na dzień 15 kwietnia 1920 r. łącznie 102 350 żołnierzy i oficerów (na froncie ukraińskim 35 000). Bolszewicy na Zachodnim Froncie zgrupowali 76 324 żołnierzy i dowódców. W maju doszło jeszcze uzupełnienie w liczbie 16 950 żołnierzy, co dawało w sumie 93 190 żołnierzy. Jeśli do tego doliczy się inne grupy związane z wojskiem (szpitale, koleje, wydzielone oddziały WCzK itp.), było to w sumie około 180 tysięcy osób¹⁶³.

Inne dane dotyczące stanu liczebnego wojsk polskich i bolszewickich podaje Józef Piłsudski. Według niego siła bojowa naszego wojska nigdy nie przekraczała liczby 200 tys. żołnierzy. Siły gen. Szeptyckiego (Front Białoruski) w lipcu 1920 roku wynosiły 110–120 tys. osób, podczas gdy Tuchaczewskiego w dniu 4 lipca tegoż roku według Piłsudskiego liczyły 200–220 tys. żołnierzy. Kolejne sprzeczne dane spotykamy w relacji Tuchaczewskiego odnośnie do całego stanu liczebnego wojska (żołnierze + grupy związane z wojskiem) – tam ocenia się te siły na 180 tys. żołnierzy. Piłsudski, opierając się na danych określających stan żywnościowy ludzi i koni z sierpnia 1920 roku dotyczących wojsk Tuchaczewskiego wskazuje, że ludzi było 794 645, a koni 150 572¹⁶⁴.

W marcu postanowiono zmienić głównodowodzącego Frontem Zachodnim. Został nim Michaił Tuchaczewski, który 28 kwietnia przedstawił plan pokonania Polaków, a dzień później już otrzymał nominację. Aby odciążyć Front Południowo-Zachodni, przyspieszył atak, który nastąpił 14 maja.

Wojska bolszewickie, korzystając z efektu zaskoczenia, przerwały front w dniu 15 maja i wdarły się na głębokość od 80 do 100 km na szerokości 150 km. W ciężkich walkach w dniach 23–26 maja Polacy odzyskali utracone pozycje. Efektem kontrataku polskiego było obniżenie ducha bojowego w dywizji 53, 12, 18 do tego stopnia, że cofały się prawie w panice pod naciskiem nieprzyjaciela. Według danych po operacji pozostało 1500 z 3157 żołnierzy w 53 dywizji, 1200 z 12 Dywizji, a w 18 dywizji 2000 z 5000¹⁶⁵. Ta wstępna operacja służyła do rozpoznania pozycji i reakcji Polaków na

¹⁶² Józef Dowbor-Muśnicki, *Wspomnienia*, dz. cyt., s. 272.

¹⁶³ А.Е. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 432, (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 432).

¹⁶⁴ Józef Piłsudski, *Rok 1920...*, dz. cyt., s. 17–18.

¹⁶⁵ Tamże, s. 36–37.

potencjalny atak. Józef Piłsudski uważał zaś, że głównym celem próbnego ataku radzieckiego było usunięcie efektu moralnego wywartego przez gwałtowną i z powodzeniem przeprowadzoną ofensywę polską na Ukrainie¹⁶⁶.

W krótkim czasie Front Zachodni otrzymał wzmocnienie dochodzące do 100 tysięcy żołnierzy, w tym 50 tys. tzw. dezertersów, którzy zostali zmobilizowani siłą z wiosek. Do tego doszedł Korpus Konny Gaja. Wszystko to nie tylko pokryło straty, ale podniosło ogólną liczebność wojsk przeznaczonych do natarcia. Przed natarciem Tuchaczewski w swoim rozkazie do żołnierzy ukazał cel i zadanie, które stało przed nimi, przedstawicielami państwa robotników i chłopów. Jego rozkaz brzmiał:

„Żołnierze robotniczej rewolucji! Skierujcie swoje spojrzenie na Zachód. Na Zachodzie tworzy się los światowej rewolucji. Po trupie białej Polski biegnie droga do światowego pożaru. Na bagnietach zaniesiemy szczęście i pokój pracującym ludziom. Na Zachód! Na Wilno, Mińsk, Warszawę – marsz !”¹⁶⁷.

Natarcie nastąpiło 4 lipca, o 5 rano. Tuchaczewski zgromadził 2/3 całego wojska na odcinku 90 km frontu. Wszystkie polskie kontrataki kończyły się niepowodzeniem wskutek potężnej masy nacierających wojsk. W walkach 4-7 lipca udało się rozbić północne skrzydło polskich wojsk w okolicach Połocka. To spowodowało szybkie postępy wojsk bolszewickich na zachód i odwrót Polaków. Podejmowane próby zatrzymania nie przyjaciela nie dawały rezultatu. W dniu 11 lipca został zajęty Mińsk, 14 lipca – Wilno, a 19 lipca bolszewicy sforsowali Niemen i weszli na etniczne polskie ziemie.

Tuchaczewski planował zdobyć Warszawę w połowie sierpnia. Zdobycie stolicy Polski i zniszczenie kraju uważał za prolog rewolucji proletariackiej w Europie Zachodniej. Doprowadzenie do takiej rewolucji będzie miało takie samo znaczenie, co rewolucja październikowa.

Letnia operacja, trwająca od 4 do 23 lipca spowodowała wyparcie Polaków z Białorusi i stratę ok. 10 tysięcy żołnierzy zabitych oraz rannych. Wraz z nimi opuściła tereny Białorusi zamożna część polskiego środowiska, w obawie przed komunistami i czekistami¹⁶⁸.

1.3.7. Ofensywa radziecka i Bitwa Warszawska

W związku z postępem wojsk radzieckich Lenin postanowił przygotować odpowiedni grunt do oficjalnego przejęcia władzy. Dlatego nakazał utworzenie Polskiego Biura przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Był to specjalny organ Komitetu Centralnego na Froncie Zachodnim. Do Polskiego Biura weszli: Feliks Dzierżyński, jako przewodniczący, Feliks Kon, Julian Marchlewski, Edward Próchniak, Józef Unszliht oraz F. J. Próchniak.

W owym czasie Polskie Biuro skierowało na Zachodni Front 5700 polskich bolszewików z 18 tys., którzy w owym czasie byli członkami RKP(b)¹⁶⁹.

¹⁶⁶ Tamże, s. 31.

¹⁶⁷ А.Е. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 446–449 (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 446–449).

¹⁶⁸ Tamże, s. 449–450; Richard Pipes, *Rosja Bolszewików*, przeł. Władysław Jeżewski, Wyd. MAGNUM, Warszawa 2013, s. 346–347.

¹⁶⁹ А.Е. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 467 (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 467).

Organem Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego Polski był „Goniec Czerwony” wydawany do 20 sierpnia 1920 roku¹⁷⁰.

Na tyłach wojsk polskich polscy komuniści w liczbie około 10 tysięcy zajmowali się sabotażem i dywersją. W dniu 28 lipca wojska radzieckie zajęły Białystok. W ciągu dwóch dni Dzierżyński utworzył naczelny organ Władzy radzieckiej w Polsce – Polski Rewolucyjny Komitet. Jego przewodniczącym został Julian Marchlewski, zaś członkami: Feliks Dzierżyński, Feliks Kon, Edward Próchniak, Józef Unszliht. Po wejściu do Warszawy Komitet miał przekazać swoją władzę w ręce Komunistycznej Partii Polski, ta zaś miała wezwać lud polski pracujący do stworzenia nowego rządu rewolucyjnego. Zjazd delegatów robotników i włościan miał z kolei powołać do życia nowy rząd radziecki.

W dniu 30 lipca Dzierżyński znajdował się w Wilnie, gdzie drukowano do rozplakatowania Manifest też z tą datą. W dokumencie zachęcano robotników i chłopów, aby wstępowali do Armii Czerwonej. W ten sposób mieli bronić Rosji Radzieckiej przed imperializmem Ententy oraz pomagać narodowi polskiemu w jego walce o wolność socjalną.

W końcu manifestu zostało powiedziane:

„Nie wierzcie, że Czerwona Armia niesie wam niewolnictwo czy ma zamiar na siłę wprowadzić wam komunizm. Po zniszczeniu waszych panów władza radziecka proponuje i polskim ludziom prawo do urządzania swojego życia według własnego uznania. Zechciejcie zachować u siebie aktualny porządek albo weźmiecie ziemię i fabryki w własne ręce – o tym zdecydujecie wy sami, polscy robotnicy i chłopci. Nie wojnę i przemoc, lecz pokój, braterstwo i związek proponujemy wam! Na naszych sztandarach nakreślony ognistymi literami to hasło, pod którym walczyli to polscy bojownicy o wolność – «Za naszą i waszą wolność»»¹⁷¹.

Rządy wprowadzone przez Polski Komitet Rewolucyjny spotkały się z brakiem poparcia u społeczeństwa. Powstające komitety Rejonowe składały się z miejscowych Żydów, fernali, analfabetów i robotników niewykwalifikowanych. Wprowadzano konfiskatę własności osobistej, zabierano nadziały ziemi zmuszano do tworzenia kolchozów, postępowano tak jak w Republice Litewsko-Białoruskiej. Mimo tego podjęto próbę utworzenia Polskiej Armii Czerwonej. Od 6 sierpnia Dzierżyński rozpoczął w Białymstoku formowanie 1 Polskiej Armii Czerwonej. Ale chętnych do wstępowania nie było. Dlatego, aby utworzyć tę armię, postanowiono zasilić ją jeńcami polskimi, znajdującymi się w obozach jenieckich w Rosji¹⁷².

Każdy żołnierz i dowódca wstępujący w szeregi Polskiej Czerwonej Armii składał bojową przysięgę. Jej tekst był przeanalizowany i zatwierdzony przez Polskie Biuro i Polski Rewolucyjny Komitet (Polrewkom).

Brzmiała on następująco:

„Zobowiązuję się na pierwsze zawołanie robotniczo-chłopskiego rządu bronić Republikę Radziecką Polski przed wszystkimi niebezpieczeństwami i napastnikami

¹⁷⁰ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 102.

¹⁷¹ С.С. Дзержинскя, *В годы великих боев*, Издательство Мысль, Москва 1975, s. 338 (Zofia S. Dzierżyńska, *W czasach wielkich bitew*, Wyd. Myśl, Moskwa 1975, s. 338).

¹⁷² А.Е. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 469 (А.Е. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 469); С.С. Дзержинскя, *В годы великих боев*, Издательство Мысль, Москва 1975, s. 338 (Zofia S. Dzierżyńska, *W czasach wielkich bitew*, dz. cyt., s. 338).

ze strony wszystkich jej wrogów, walczyć w imię Republiki Rad w imię socjalizmu i braterstwa narodów, nie szczędząc swoich sił i życia”¹⁷³.

Przesuwające się błyskawicznie na zachód, armie radzieckie nie pozwoliły Polakom na zorganizowanie zdecydowanego oporu. Na dodatek spory w Sejmie, brak stabilizacji, załamanie moralnie ludność. Wszystko to groziło upadkiem państwa i utratą niepodległości. Rząd polski wystąpił o pośrednictwo w negocjacjach pokojowych z Rosją Radziecką do przedstawicieli państw Ententy, obradujących w Spa. Wyrażając zgodę na negocjacje, państwa te zobligowały Polskę do daleko idących ustępstw. Premier Władysław Grabski szedł na wszelkie ustępstwa, byle tylko zachować państwowość polską.

W dniu 6 lipca 1920 roku premier przedstawił notę o sytuacji kraju:

„Polska walczy o zapewnienie sobie niepodległego bytu i o przyłączenie do Polski tych ziem, które są zamieszkałe przez ludność polską, pragnącą, aby nie była oderwana od kraju macierzystego. Polska gotowa jest w każdej chwili zawrzeć pokój na zasadzie stanowienia o sobie narodowości, zamieszkałych pomiędzy Polską a Rosją. Wojsko polskie zasłania Europę przed falą bolszewicką. Przerwanie tej tamy groziłoby niebezpieczeństwem całej zachodniej Europie. Naród polski zjednoczony w podniosłym i solidarnym wysiłku wszystkich warstw powstaje do obrony swych ognisk domowych. Polska, o ile będzie zmuszona do dalszej walki, potrzebuje wydatnej materialnej i moralnej pomocy aliantów”¹⁷⁴.

W dniu 9 lipca premier Grabski zgodził się na następujące warunki:

- 1) Rozejm z wycofaniem wojsk polskich do linii Curzona.
- 2) W konferencji pokojowej, która odbędzie się w Londynie, oprócz obu walczących stron, wezmą udział przedstawiciele Finlandii, Litwy, Łotwy i Galicji Wschodniej.
- 3) Polska zobowiązuje się zastosować do decyzji koalicji w sprawie Galicji Wschodniej, Śląska Cieszyńskiego, granic litewskich (Wilno dla Litwy) i traktatu polsko-gdańskiego¹⁷⁵.

Sytuacja w tym regionie Europy w ogóle była dla Polaków trudna. Tylko dwa państwa zaoferowały swoją pomoc (Węgry oraz Rumunia) i pomagały, przesyłając broń i amunicje w bardzo dużych ilościach specjalnymi pociągami. Zwłaszcza pomoc Węgier okazała się cenna. W tym czasie premierem Węgier był Pola Teleki. W dużej mierze to za jego sprawą przez przejście w Muszynie dostarczono 80 wagonów amunicji na teren Polski. Amunicja ta, dosłownie na kilka dni przed uderzeniem znad Wieprza, trafiła do Skierniewic. Stąd wysyłano ją bezpośrednio do oddziałów idących na front. Dzięki Węgom, armia polska była zaopatrywana także w broń różnego typu. Jednak już Czechy zajęły Zaolzie, na którym miał się odbyć plebiscyt, zaś Niemcy tradycyjnie były wrogo nastawione do Polski.

Wykonując podjęte zobowiązanie w stosunku do Polski, Anglia wystąpiła z propozycjami pokojowymi do Rosji Radzieckiej. Moskwa jednak odrzuciła to poselstwo. Zadeklarowała jednocześnie gotowość bezpośrednich rokowań z Polską i oświadczyła, że może jej zaproponować granice korzystniejsze od oferowanych przez państwa zachodnie. Akcja Grabskiego zakończyła się

¹⁷³ С.С. Дзержинская, *В годы великих боев*, Издательство Мысль, Москва 1975, s. 302 (Zofia S. Dzierżyńska, *W czasach wielkich bitew*, dz. cyt., s. 302).

¹⁷⁴ Jan Dąbski, *Pokój ryski...*, dz. cyt., s. 20.

¹⁷⁵ Richard Pipes, *Rosja Bolszewików*, dz. cyt., s. 347.

niepowodzeniem, a poczynione przezeń ustępstwa w Spa wywołały falę krytyki. Miało to bezpośredni wpływ na dymisję rządu¹⁷⁶.

Zaproponowane przez Rosję Radziecką warunki pokoju zawierały 14 punktów, które nie tylko ograniczały, ale wręcz pozbawiały Polskę niezależności. Rokowania, które odbywały się w Mińsku, na skutek panującej nieprzyjaznej atmosfery, zostały przeniesione do Łotwy, jako kraju neutralnego. Od tej pory negocjacje odbywały się w Rydze.

23 lipca rozpoczęła się bolszewicka „Operacja warszawska”, która trwała do 25 sierpnia. Jej celem było rozbicie głównych sił Polski i zajęcie Warszawy do 12 sierpnia. Takie zadanie postawiono przed Frontem Zachodnim. Tuchaczewski postanowił powtórzyć manewr Paszkiewicza z 1831 roku, polegający na przekroczeniu Wisły na północ od Warszawy i zaatakowaniu miasta od zachodu. Oprócz tego, Tuchaczewski chciał zająć tzw. korytarz gdański, którym dostarczane było zaopatrzenie dla Polaków z Francji i Anglii.

Założenia Tuchaczewskiego, że Polacy nie będą bronić się na wschodnim brzegu Wisły, okazały się mylne. Polacy dzięki dostarczonej broni organizowali oddziały ochotnicze i jednocześnie szykowali się do kontrofensywy.

Doradca francuski, generał Maxime Weygand, proponował plan uderzenia na Armię Czerwoną powyżej Warszawy, by ratować tzw. korytarz gdański, nawet kosztem Galicji Wschodniej. Inna koncepcja, opracowana przez szefa Sztabu Generalnego Tadeusza Rozwadowskiego, polegała na kontruderzeniu z okolic Garwolina lub Wieprza. Ostateczną decyzję podjął Józef Piłsudski, jako głównodowodzący. Naczelnik przychylił się do koncepcji, polegającej na wykonaniu kontruderzenia z terenów leżących na południe od Warszawy (znad Wieprza) w lewą flankę Frontu Zachodniego.

Znając główny kierunek uderzenia Armii Czerwonej, Piłsudski utworzył 5 Armię pod dowództwem gen. Władysława Sikorskiego, złożoną z ochotników, ale wzmocnioną 18 dywizją zaprawioną w bojach w Galicji Wschodniej. Ona to stanowiła kręgosłup 5 Armii rozlokowanej na rubieżach rzeki Wkry i twierdzy Modlin.

Zadania, które zostały postawione przez Tuchaczewskiego armiom 4, 15 i 3, nie zostały zrealizowane na skutek skutecznej obrony oddziałów Sikorskiego. To upewniało Tuchaczewskiego, że tu jest zgrupowane gros sił polskich. Tymczasem Piłsudski dokonał koncentracji wojsk poniżej Warszawy.

Ogólny plan głównodowodzącego Wojska Polskiego był następujący:

- 1) Związać przeciwnika na południu, osłaniając Lwów i naftowe zagłębie (rejon Drohobycza).
- 2) Nie dopuścić do obejścia na północy wzdłuż granicy niemieckiej, osłabić uderzenie przeciwnika idącego w kierunku Warszawy poprzez kontrataki (tereny umocnione przy przeprawach na prawym brzegu rzeki Wisły).
- 3) Centrum – zadanie ataku: szybko skoncentrować nad dolnym Wieprzem grupę manewrową z zadaniem uderzenia na tył i flankę przeciwnika atakującego Warszawę, rozbić ją.

Grupa wojsk nad górnym Wieprzem, zebrana do ukrycia koncentracji armii manewrowej ze wschodu i południowego wschodu, będzie wspomagać

¹⁷⁶ Tamże, s. 347–348; Jan Dąbski, *Pokój ryski...*, dz. cyt., s. 22.

armię manewrową z kierunku północno-wschodniego¹⁷⁷. W skład grupy uderzeniowej wchodziły najlepsze jednostki z doświadczeniem bojowym. Do nich zalicza się 1 i 3 Dywizję Legionów, będącej w składzie armii Austro-Węgier oraz 14 poznańską i 16 pomorską złożoną z byłych żołnierzy armii niemieckiej. Grupa uderzeniowa liczyła 43 tysiące piechoty, 4500 jazdy, 179 dział i 800 karabinów maszynowych¹⁷⁸. W dniu 13 sierpnia Józef Piłsudski przejął dowództwo nad frontem środkowym 18 sierpnia do natarcia przystąpiły wszystkie polskie armie. W ciągu pięciu dni 14-18 sierpnia wojska Frontu Zachodniego zostały okrążone i rozgromione.

Trzeba jednak zauważyć, że na powodzenie polskie wpłynęło kilka małych, ale istotnych zdarzeń:

- atak wojsk polskich pod Radzyminem (batalion por. Pogonowskiego) – atak na punkt sztabowy przegrupowującej się armii, co doprowadziło do chaosu w wojskach sowieckich;
- skierowanie wojsk frontu południowego na Lwów (Lenin uważał, że Warszawa padnie, a on, kierując wojska na południe, rozszerzy tam rewolucję);
- w dniu 15 sierpnia zagon ułanów kaliskich (203 Ochotniczego Pułku Ułanów) generała Aleksandra Karnickiego zaskoczył sztab 4 Armii Radzieckiej. Na skutek panicznej ucieczki w ręce kaliskich ułanów wpadła radiostacja, kancelaria dowództwa i magazyny. Była ona jedynym źródłem łączności z dowództwem frontu zachodniego w odległym Mińsku Litewskim. Brak kontaktu ze sztabem spowodował, że doborowa armia nie wzięła udziału w Bitwie Warszawskiej, przyczyniając się do ostatecznej klęski Rosjan.
- złamanie przez Polaków radzieckiego szyfru „Rewolucja” we wrześniu 1919 r.

Bitwa Warszawska spowodowała kolejne przesunięcie w czasie wizji światowej rewolucji. Wycofujące się wojska Armii Czerwonej spotkały się mściwością społeczeństwa polskiego za grabieże i bestialstwa. Część wojsk Frontu Zachodniego, która znajdowała się w korytarzu gdańskim (4 armia, 3 Korpus i dwie dywizje 15 armii – około 40–45 tysięcy żołnierzy) przekroczyły granicę Prus Wschodnich, by przedostać się na wschód. Wojska te były internowane, lecz właściwie zostały odesłane do granicy z Litwą. Tam na nie czekały składy pociągów, które następnie przewiozły te oddziały do Rosji Radzieckiej.

Polacy, po dwutygodniowych przygotowaniach, przeszli do natarcia na całej długości frontu. W bitwie nad Niemnem ponownie rozbito wojska Tuchaczewskiego, niszcząc 3 armię. W wyniku bitew warszawskiej i niemeńskiej Armia Czerwona straciła ponad 50 tysięcy żołnierzy. Mając przed sobą rozbitą i zdemoralizowaną armię, Polacy posuwali się coraz bardziej na wschód.

Na początku sierpnia Wojsko Polskie zajęło Mińsk bez walk. Droga do Moskwy była przed nim otwarta. Jednak Józef Piłsudski nie kontynuował dalszych walk, nie chciał pomagać Wranglowi, podobnie jak poprzednio Denikinowi w przejęciu władzy. W dniu 12 października 1920 roku podpisano przedwstępne układy pokojowe

Począwszy od Bitwy Warszawskiej do przedwstępnych układów, Polacy wzięli do niewoli powyżej 70 tysięcy jeńców, zdobyli 330 dział.

¹⁷⁷ A.E. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 452-555 (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 452-455);

¹⁷⁸ Antoni Lenkiewicz, *Józef Piłsudski*, dz. cyt., s. 109.

Zdobyli też powyżej 1 tysiąca karabinów maszynowych i około 10 tysięcy różnego typu środków transportu¹⁷⁹.

Bardzo często spotkać się można z krytycznymi uwagami dotyczącymi wyprawy kijowskiej. Stwierdza się, że była ona nie konieczna, a nawet szkodliwa. Odpowiedź na to mamy po latach, kiedy dotarto do źródeł archiwalnych. Potwierdziły one nie tylko zasadność takiego postępowania, lecz także dalekowzroczność Piłsudskiego. Na jesieni 1919 roku prowadzono układy z bolszewikami, podczas gdy w owym czasie Rosja radziecka, przygotowywała się do ataku. Tuchaczewski w tym czasie organizował dwie grupy uderzeniowe: smoleńską i kijowską. Dziś już wiadomo, że marsz na Kijów był nie tylko posunięciem polityczno-strategicznym, ale również koniecznością taktyczną. Trzeba było spróbować rozbić kolejno dwie siły uderzeniowe wroga: jedną północną, drugą południową. Ponad koniecznością taktyczną były też względy strategiczne: trzeba było się starać o stworzenie siły między Niemcami a Rosją Sowiecką, zdolnej do stawienia czoła na obu frontach, nieodróżniającej przed porozumieniem sąsiadów. Myśl stara jak unia jagiellońska¹⁸⁰.

Po zakończeniu wojny, Józef Piłsudski jako Wódz Naczelny w „Rozkazie na zakończenie wojny” podziękował za waleczność i poświęcenie żołnierzy walczących o wolną Polskę. Podkreślił, że był dumny z tego, iż w ciągu 2 lat walki powstało wspaniałe wojsko polskie. Zaznaczył, że mimo iż wojna była skończona, to trzeba być czujnym i gotowym do obrony tego, co zdobyli. Oświadczył, że złożył już wniosek do rządu, aby wynagrodzić wszystkich żołnierzy, ponieważ Polska nie zapomni im poświęcenia¹⁸¹.

Dla Lenina porażka Armii Czerwonej nie były klęską, lecz niepowodzeniem. Jak pisze Zofia Dzierżyńska, Lenin występując z referatem 22 września 1920 roku na IX Ogólnorosyjskiej Konferencji Rosyjskiej Partii Komunistycznej stwierdził, że „wojna z Polską, dokładnie, lipcowo-sierpniowa kampania radykalnie zmieniła nasze międzynarodowe położenie”. Było ono wynikiem odwrotu Armii Czerwonej spod Warszawy – ale według słów Lenina, wcale nie wynikiem klęski, tylko pomyłki.

Lenin potrafił w przemówieniu swoje niepowodzenie przemienić w sukces:

„Myśmy się srogo pomylili, jednak rachuby dyplomatów na naszą słabość i dowody, że Polska nas pokonała są niezgodne z prawdą. Byliśmy blisko zwycięstwa nad Polską, byliśmy i jesteśmy. Wobec tego teraz mamy setki zdobytych terytoriów. Na koniec nasze podejście pod Warszawę okazało się znaczącym wydarzeniem, które całkowicie zmieniło stosunek walczących wewnętrznych i zewnętrznych politycznych sił. Innym następstwem naszego przebywania pod Warszawą było olbrzymie oddziaływanie na rewolucyjny ruch Europy, a szczególnie Anglii”¹⁸².

Bardzo ciekawą ocenę niepowodzenia radzieckiego przedstawia Zofia Dzierżyńska w swoich wspomnieniach, cytując list od męża:

„Ja powinienem jednak, podkreślić, że nasza Armia Czerwona w sumie (z małymi wyjątkami) stanęła rzeczywiście na wysokości i dzięki swojemu dobremu

¹⁷⁹ А.Е. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 458-562 (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 458-462).

¹⁸⁰ X. Walerian Meysztowicz, *Gawędy o czasach i ludziach*, dz. cyt., s. 157.

¹⁸¹ Józef Piłsudski, *W walce o niepodległość. Wybór pism*, Łódzki Zespół Oświaty Niezależnej, Łódź 1986, s. 80-82.

¹⁸² С.С. Дзержинская, *В годы великих боев*, Издательство Мысль, Москва 1975, s. 358-359 (Zofia S. Dzierżyńska, *W czasach wielkich bitew*, dz. cyt., s. 358-359).

zachowaniu, dojrzałości powinna była być rewolucyjnym wzorcem. Ogólnie nie było grabieży, żołnierze rozumieli, że oni walczą tylko z panami i szlachtą, że przyszedli tutaj nie dla zdobycia Polski, a dla jej oswobodzenia. I ja wierzę, że następstwa, postępowania naszej Armii w szybkim czasie uwidoczną się. Nasza klęska – to nie wynik powstania Polski przeciwko «inwazji», a naszego przekraczającego siły człowieka, zmęczenia i wściekłego działania szlacheckich synów – polskiej białej gwardii”¹⁸³.

Reasumując wywody bolszewików, potrafili oni swojemu społeczeństwu przedstawić taką ocenę wojny polsko-radzieckiej, jaką chcieli. Przykładem jest informacja w pamiętnikach Zofii Dzierżyńskiej, która pisze, że

„(...) nie patrząc na niedociągnięcia w wyniku przedsięwziętych działań występowała przewaga sił Armii Czerwonej, Radzieckie władze, pragnąc uniknąć zimowej wojennej kampanii, z inicjatywy Lenina znowu zaproponowało Polsce zawarcie pokoju. Rząd polski, uświadamiając sobie niezdolność Polski do przedłużania wojny, przyjęło radziecką propozycję pokojową”¹⁸⁴.

Jeszcze 17 sierpnia rozpoczęły się radziecko-polskie pertraktacje w Mińsku. Dnia 21 września wznowiono je w Rydze, a 12 października podpisano porozumienia o rozejmie i wstępnych warunkach pokoju. Pokojowe negocjacje przebiegały jeszcze kilka miesięcy. Pokój z Polską został ostatecznie zawarty w Rydze 18 marca 1921 roku.

Co Feliks Dzierżyński wiedział o postępowaniu Armii Czerwonej w Polsce? Zapewne dużo, ale ze względu na to, że pisał do kobiety, nie chciał poruszać spraw drażliwych. To właśnie przez postępowanie jego czekistów oraz Armii Czerwonej nastąpiła radykalna zmiana stosunku do bolszewików. W liście, z 17 sierpnia 1920 roku, Feliks Kon pisał do Lenina: „(...) chłopci odnoszą się obojętnie do wojny i uchylają się od mobilizacji, natomiast robotnicza masa Warszawy, czeka przyjscia Armii Czerwonej”¹⁸⁵.

Podobne spostrzeżenia dotyczące stosunku chłopów i fernali do bolszewików miał inny naoczny świadek, który stwierdził, że w czasie, gdy większość ziemian walczyła z przeważającymi siłami wroga, po wsiach za sprawą „Ludowców” i „Wyzwolenia” lud siedział beczynnym, często raczej przeszkadzając niż pomagając.

„Z opowiadań uczestników kampanii wiem, że ziemianin idący w pierwszym szeregu miał za plecami opór, który trzeba było przewyciężać z rewolwerem w garści. Ten sam chłop zapewne byłby inny, gdyby nie był rozmyślnie deprawowany przez lewicowców, którzy na plecach chłopskich robili osobiste kariery, posługując się fałszem i demagogią. Dopiero nauuczka dana przez bolszewików na zajętych przez nich terenach Królestwa otworzyła chłopom oczy”¹⁸⁶.

Mieczysław Jałowiecki w swoich wspomnieniach podkreślał zaangażowanie i poświęcenie tak inteligencji, jak i ziemiaństwa.

„Po dworach pozostali ludzie starzy lub niezdolni do noszenia broni. Młodzież akademicka tworzyła całe pułki. Chłopi i robotnicy, podjudzeni agitacją lewicy, nie brali udziału. Chłopi wyczekiwali chwili, aby rzucić się na majątki, a robotnicy w czasie, gdy wróg był w granicach byłej Kongresówki, brali udział w paraliżujących strajkach, jak na przykład w zakładach użyteczności publicznej”¹⁸⁷.

¹⁸³ Tamże, s. 354–355.

¹⁸⁴ Tamże, s. 358.

¹⁸⁵ Tamże, s. 350.

¹⁸⁶ Mieczysław Jałowiecki, *Wolne Miasto*, Czytelnik, Warszawa 2002, s. 190–191.

¹⁸⁷ Tamże, s. 190.

1.4. Próby zawarcia pokoju. Następstwa traktatu ryskiego

Realizując idee federacji, Piłsudski 21 kwietnia 1920 roku zawarł porozumienie z Ukraińską Republiką Ludową. Polska uznała niezależność Ukrainy w zamian za oddanie Polsce Zachodniej Galicji i Wołynia. Umowa ta zawierała tajną część o wzajemnej współpracy wojsk pod dowództwem Józefa Piłsudskiego, ale nie było nic powiedziane o federacji. W dniu 25 kwietnia nastąpiło uderzenie wojsk polskich, jednak po okresie sukcesów nastąpiła klęska, która groziła utratą niepodległości Polski. Te wojenne powodzenia Armii Czerwonej sprawiły, że w szeregach przywództwa bolszewików ożyła idea rewolucji światowej, którą można będzie przenieść do Europy na bagnetach Armii Czerwonej¹⁸⁸.

Postępy Armii Czerwonej były tak znaczne, że zaskoczyły nawet dowództwo radzieckie. Demoralizacja armii polskiej osiągnęła stopień krytyczny. Rząd polski próbował nawiązać rozmowy z bolszewikami, dlatego 30 lipca 1920 roku wysłał delegację pokojową pod przewodnictwem dr. Władysława Wróblewskiego. Spotkała się ona z dowództwem Armii Czerwonej, która postanowiła zwlekać z rozpoczęciem rokowań pokojowych aż do zdobycia Warszawy. Polakom oświadczono, że rząd radziecki pragnie równocześnie omawiać sprawy rozejmu i pokoju, dlatego proponuje rozpoczęcie rokowań pokojowych 4 sierpnia w Mińsku. Delegacja polska, nie mając tak obszernych mandatów, wróciła 4 sierpnia 1920 roku do Warszawy.¹⁸⁹

Rząd polski w nocy do Sowieców z dnia 5 sierpnia, zwrócił uwagę na nielojalność sowiecką. Oświadczył, że gotów jest wysłać delegację do Mińska na rokowania w sprawie rozejmu i pokoju, ale pod warunkiem, że tej delegacji będzie dana swoboda działania i komunikowania się z rządem. Równocześnie rząd polski domagał się przerwania wojskowej akcji zaczepnej od chwili zaczerwienia pertraktacji¹⁹⁰.

Po ustaleniu daty przejazdu polskiej delegacji pokojowej do Mińska przez linię bojową na 14 sierpnia o piątej rano – wróciła ona do Warszawy. Rada Obrony Państwa i rząd wyznaczyły nową delegację, która miała przeprowadzić rokowania z bolszewikami. Delegacja pod przewodnictwem Jana Dąbskiego, podsekretarza Stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, złożona była z posłów sejmowych: N. Barlickiego (PPS), St. Grabskiego (ND), Wł. Kiernika (PSL „Piast”), A. Mieczkowskiego (NZL), L. Iwaszkiewicza (NPR), M. Wichlińskiego (ChD) oraz delegatów rządu: Władysława Wróblewskiego, Kazimierza Olszowskiego i gen. Antoniego Listowskiego.

Delegacja, zaopatrzona w pełnomocnictwa do zawarcia rozejmu i pokoju, wyjechała z Warszawy do Mińska dnia 14 sierpnia o godzinie czwartej rano, kiedy rozpoczynała się bitwa o stolicę państwa¹⁹¹. Rokowania polsko-radzieckie wznowiono 17 sierpnia i zakończyły się one 2 września 1920 roku.

¹⁸⁸ У.Ф. Ладысева, *Рижскі мірны договар 1921 г і лёсы народаў Усходняй Еўропы*, Матэрыялы міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі (Мінск сакавіка 2001 г.), Мінск БГУ 2001 л 7; К.Я. Поча, *Рижскі мир года и проблема безопасности прибалтийских государств*, (У.Ф. Ладысева, *Рыска умова пакојова 1921 г. і лосы народаў Вшходняй Еўропы*, матэрыялы канферэнцыі навукова-тэарэтычнай (Міньск, марзек 2001 г.), ВПУ, Міньск 2001, s. 7).

¹⁸⁹ Jan Dąbski, *Pokój ryski...*, dz. cyt., s. 23.

¹⁹⁰ Тамże, s. 23.

¹⁹¹ Тамże, s. 24-25.

Dalsze rozmowy prowadzono już w Rydze. Dnia 21 września odbyło się tam pierwsze posiedzenie obu delegacji. Polskiej przewodniczył Jan Dąbski. W jej skład wchodził: Norbert Barlicki, Władysław Kiernik, Stanisław Grabski, generał Mieczysław Kukliński, Adam Mieczkowski, Michał Wichliński, Witold Kamieniecki, Leon Wasilewski i Ludwik Waszkiewicz. Delegacji radzieckiej przewodniczył Adolf A. Joffe, a w jej skład wchodził: Dimitrij Z. Manuilski, Leonid L. Oboleński i Siergiej M. Kirow¹⁹².

W dniu 12 października 1920 roku zawarto umowę o preliminarzach pokojowych, a od 18 października zaczęło obowiązywać zawieszenie broni. Wycofano wojska na linię rozejmową, wcześniej uzgodnioną do ratyfikacji (Rosjanie zaraz po zawarciu umów o preliminarzach pokojowych wycofali swoje wojska spod granicy i skierowali je do walki z Wranglem oraz do stłumienia buntu marynarzy w Kronsztadzie). Trzeba zauważyć, że Polakom też zależało na zakończeniu wojny przed wyznaczonym na 20 marca 1921 r. plebiscytem na Górnym Śląsku.

Bardzo ciekawie zakończenie wojny polsko-bolszewickiej przedstawiają Rosjanie. Okazuje się, że pomimo niepowodzeń pod Warszawą Rosja Radziecka nie tylko przeprowadziła udaną inwazję, ale doprowadziła do pokoju korzystniejszego niż ten, jaki rząd radziecki, nie chcąc wojny, proponował Polsce w kwietniu 1920 roku. W literaturze rosyjskiej białopolskiej(!) wojska nie mogły się rozwinąć, ponieważ front się ustabilizował. Radzieckie dowództwo ściągnęło rezerwy i przygotowało kontruderzenie. Rząd polski z obawy, że nie da rady go odeprzeć, postanowił zawrzeć pokój¹⁹³. Oczywiście nie wspomina się o przegranej bitwie niemeńskiej ani o propozycjach Lenina i Trockiego, że chcieli oddać całą Białoruś do granic I rozbioru.

Polskiej delegacji miał przewodniczyć poseł Jan Dąbski, nowo mianowany przez Witosa podsekretarz stanu w MSZ, a w skład delegacji wchodził ponadto tak pozbawiony charakteru człowiek, jak prof. Stanisław Grabski. Dąbski zdążył już zyskać w ministerstwie miano „Jaś”, gdyż próbował gwizdać na swojego sekretarza. „Był to półinteligent, zdaje się nauczyciel ludowy z Galicji, o ukończonym tylko seminarium nauczycielskim” – tak wspomina go Mieczysław Jałowiecki¹⁹⁴, który dodawał też:

„Szybko okazał się w Ministerstwie Spraw Zagranicznych uchem Daszyńskiego i Witosa. Dąbski łączył w sobie wszystkie ujemne cechy półinteligenta wraz z niesłychaną zarozumiałością i arogancją. Sekretarz Dąbskiego doprowadzony do ostateczności chamskim zachowaniem, spoliczkował Dąbskiego w gabinecie w obecności paru osób. Sprawy honorowej nie było, bo i Dąbski nie był człowiekiem honoru”¹⁹⁵.

Jałowiecki jeszcze bardziej skrytykował skład polskiej delegacji pisząc następująco:

„Ta zbieranina, którą Rząd Rzeczypospolitej wysłał do Rygi na rokowania pokojowe, nie odznaczała się, niestety, ani rozumem, ani charakterem, a jeszcze mniej tym, co nazywamy «Kinderstube». Rezultat był wiadomy. Po tamtej stronie

¹⁹² Richard Pipes, *Rosja Bolszewików*, dz. cyt., s. 352.

¹⁹³ М. Г. Степанов, *Политические репрессии в СССР периода сталинской диктатуры (1928–1955 гг.). Взгляд советской и постсоветской историографии*, Абакан: Издательство ГОУ ДПО „ХРИПК и ПРО”, РОСА 2009 с. 98 (M.G. Stiepanow, *Polityczne represje w ZSRR w okresie stalinowskiej (w latach 1928–1955). Spojrzenie historiografii radzieckiej i poradzieckiej*. Wyd. GOY DPO „YRIPK i PRO”, „ROSA”, Abakan 2009 s. 98).

¹⁹⁴ Mieczysław Jałowiecki, *Wolne Miasto*, dz. cyt., s. 201.

¹⁹⁵ Tamże.

granicy z Rosją pozostały setki tysięcy hektarów polskiej ziemi i kilka milionów Polaków. Tysiące ludzi utraciło swoje gniazda rodzinne pozostawione za kordonem, jak moje Syługudyszki. Cała Mińszczyzna i Witebszczyzna, nie mówiąc o Mohylewsczyźnie, trafiła pod panowanie bolszewików. Inflanty Polskie odeszły do Łotwy. Miałem wrażenie, że przywódcom delegacji mniej chodziło o dobro Polski, a więcej o osobiste porachunki z Piłsudskim, który dzięki nim traktat ryski przegrał”¹⁹⁶.

W podobny sposób ukazał polską delegację ks. Walerian Meysztowicz, ale na podstawie relacji znajomego uczestnika delegacji Stanisława Jankowskiego, pochodzącego z rodziny szlacheckiej. Delegacja złożona była z delegatów rozmaitych partii sejmowych. Wyjechała z Warszawy w kierunku na Białystok, w pierwszych dniach sierpnia 1920 r., przed rozpoczęciem ofensywy znad Wieprza, kiedy sprawy Polski wyglądały bardzo źle. W Białymstoku lub w Grodnie pokazano im jadący do Warszawy komitet komunistyczny przeznaczony na objęcie rządów w Polsce. Byli to Marchlewski i Dzierżyński.

Zatrzymano ich w Mińsku, starając się oddzielić ich od wiadomości z frontu:

„(...) zwycięska dla nas bitwa nad Wisłą nie zmieniła tej atmosfery, z którą delegacji z Grabskim i Dąbskim na czele, wyjechali z Warszawy; był to nastrój klęski polskiej i moskiewskiego tryumfu; w takiej klęskowej nieodpowiadającej już rzeczywistości atmosferze zaczęły się rokowania; ona to ciążyła nad naszą delegacją nawet i później, gdy po rozbiciu wojsk moskiewskich rokowania przeniesiono z Mińska do Rygi. Z Mińska zachował wówczas Janikowski wspomnienie o licznej i wiernej Polsce ludności katolickiej; biskupie Zygmuncie Łozińskim, który odprawiając nabożeństwo niedzielne w swojej katedrze, pod okupacją sowiecką bez trwogi zaintonował „Boże coś Polskę” (potem siedział długo w moskiewskiej Łubiance; uwolniony, był biskupem pińskim i umarł w opinii świętości)”¹⁹⁷.

Dalej Walerian Meysztowicz krytycznie odniósł się do kwalifikacji dyplomatycznych członków delegacji. Szefowie polskiej delegacji, przywódcy partii sejmowych, nie mieli żadnej szkoły dyplomatycznej. Joffe, niezwykle zdolny przedstawiciel Sowietów, doświadczony w rozmaitych akcjach, autor m.in. traktatu sowiecko-chińskiego, był dla nich groźnym przeciwnikiem. W Rydze stworzył atmosferę, w której on, poruszający się w jakimś wielkim ryczącym samochodzie, z imponującą eskortą, wyglądał na pana sytuacji, na tego, który dyktuje warunki: wyczułem to sam po paru dniach pobytu w mieście. Joffe potrafił doprowadzić delegację polską do tego, że zostawienie Mińska Sowietom, Grabski uważał za swój tryumf („wycięcie mińskiego wrzodu”), że bardzo dbał o wysokość przyznanych przez Sowiety Polsce sum pieniężnych, oczywiście zupełnie nierealnych¹⁹⁸.

Czym można tłumaczyć te słowa krytyki? Czy tym, że są to słowa członków zanikającej warstwy społecznej? Czy zawierały one żdźbło prawdy? Trudno powiedzieć, lecz można rzec jedno: Polska nie miała w tym czasie wyrobionych polityków; panowała samowola, prywata złośliwość, mściwość, a sprawy Polski były załatwiane na samym końcu.

Te, szkodliwe dla Polski warunki pokoju Ryskiego, próbowali ratować prości członkowie delegacji, lecz – jak podaje w swoich wspomnieniach Meysztowicz – nic nie dało się zrobić. Warunki umowy były uzgodnione:

„(...) gdy Wszelaki i Jankowski, słusznie je oceniając, jako sekretarze starali się przeciągnąć podpisanie tekstu; mieli nadzieję, że z Warszawy przyjdą instrukcje,

¹⁹⁶ Tamże.

¹⁹⁷ X. Walerian Meysztowicz, *To, co trwałe...*, dz. cyt., s. 124–126.

¹⁹⁸ Tamże, s. 126–127.

bliższe ich myśli i myśli Marszałka; w ostatecznej potrzebie próbowali jeszcze odłożyć podpisanie, sabotując przez maszynistki, przepisanie tekstu – w czym im pomagała, Renia Jastrzębowska. (...) Zamiast stanowczych instrukcji z Warszawy przyszedł telegram: «Przyjeżdżam we wtorek – w ślad za mną Eustachy». Podpis: «Ciechanowski» [wiceminister; ministrem był Eustachy Sapieha]. Sześć komisji dołożyli wszelkich starań, by jednak ich podpisy «*avec les sceaux de armes*» znalazły się na papierze, zanimby jadący z Warszawy ministrowie odebrali im zaszczyt figurowania na «historycznym dokumencie» – tak przepadła ostatnia możliwość wprowadzenia do tekstu poprawek na naszą korzyść. Takiego pośpiechu właściwie nikt delegatom później darować nie mógł. Pokój kompromisowy wówczas był koniecznością, ale nasi delegaci przyjęli kompromis zbyt niekorzystny, zostawili Moskwie zbyt wielu Polaków i katolików, działając oczywiście w nastroju przygnębienia klęską – której nie było, zamykając oczy na zwycięstwo, odniesione przez niemiłego ich partiom dowódcę¹⁹⁹.

Bardzo celnie ocenił podpisany traktat ryski Roman Dmowski. Stwierdził, że:

„Podpisany w Rydze traktat był przez lata jedyną dla II Rzeczypospolitej podstawą prawną regulującą sprawę opieki nad przeszło milionową polską mniejszością narodową w ZSRR. Umożliwiał on m.in. polskim placówkom dyplomatycznym i konsularnym występowanie w obronie Kościoła katolickiego, prześladowanych Polaków oraz protestowanie przeciwko masowemu ludobójstwu Polaków w latach 1936–1938”²⁰⁰.

Osobliwość traktatu polegała także na tym, że pomimo znacznej liczby zawartych w nim wzajemnych zobowiązań, ich przestrzeganie zależało wyłącznie od dobrej woli stron. Nie przewidywał on bowiem żadnej formy międzynarodowej kontroli ani żadnych sankcji za naruszenie umowy. Nie sposób jednak było wyegzekwować przyjętych poprzednio zobowiązań²⁰¹.

Zanotowane w rozdziale VII traktatu ryskiego wzajemne zobowiązania, nie były oparte na dobrej woli obydwu stron ani na szczerym zamiarze zapewnienia nieskrępowanego rozwoju życia narodowego mniejszości. Zobowiązania te były w dużej mierze wymuszone przez stronę drugą, z nadzieją wykorzystania ich, jako ważnego argumentu w toku ewentualnej kolejnej polsko-radzieckiej konfrontacji, już na forum międzynarodowym.

Rzecznikiem koncepcji traktatu był Roman Knoll, późniejszy poseł Rzeczypospolitej w Moskwie. „Linia równowagi – pisał w liście do L. Wasilewskiego – pozostawiająca na Ukrainie tyłu Polaków, co Ukraińców, byłaby podstawą przyszłej granicy”. Opinia ta, wyrażona co prawda w nieco innych okolicznościach, stała się podstawą oficjalnego stanowiska strony polskiej w Rydze.

Radzieckie społeczeństwo pragnęło pokoju, zmęczone siedmioletnią wojną (światową i domową). Jednocześnie wyraźnie bankrutowała prowadzona w kraju od 1918 roku polityka komunizmu wojennego. Wybuchaly liczne powstania chłopskie, krytyczna sytuacja była nawet w Armii Czerwonej. Polska bowiem, poza państwami bałtyckimi, była jedynym krajem europejskim, który uznał rządy republik radzieckich *de jure*²⁰².

Podpisany 18 marca 1921 r. w Rydze traktat przewidywał uregulowanie

¹⁹⁹ Tamże, s. 127.

²⁰⁰ Roman Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, T. 1, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1988, s. 246.

²⁰¹ Tamże, s. 245.

²⁰² Roman Dmowski, *Polityka polska...*, dz. cyt., s. 67.

wzajemnych pretensji we wszystkich podstawowych zagadnieniach: politycznych, wojskowych, gospodarczych, rozrachunkowo-likwidacyjnych itp., w tym problem mniejszości narodowej w Związku Radzieckim. Był to pierwszy oficjalny dokument podpisany przez Rosję Radziecką²⁰³. Wobec niezgodnienia głównych zasad traktatu z państwami Ententy, Minister Spraw Zagranicznych Polski Sapięha uważał, rozwiązanie osiągnięte przez umowę za przejściowe, gdyż trwale mogłoby nastąpić tylko przy udziale Ententy²⁰⁴.

Wielotygodniowe rokowania prowadzone były w atmosferze nieufności i wzajemnych zarzutów, odnośnie do niedotrzymywania umowy rozejmowej oraz z powodu spornych kwestii natury ekonomicznej. Chodziło o ewakuację mienia wywiezionego do Rosji w latach I wojny światowej z obszarów przyznanych Polsce, w tym taboru kolejowego, rozliczenia z tytułu udziału ziem polskich w życiu gospodarczym Rosji, zwrotu dóbr polskiej kultury, a także nowych polskich postulatów granicznych, obejmujących obszar ok. 12 tys. km kwadratowych²⁰⁵. Z powodu znacznych rozbieżności, na początku 1921 roku, aby wzmocnić swoją pozycję przetargową, Polska podpisała umowy sojusznicze z Francją i Rumunią. Pokój podpisany w Rydze ostatecznie kończył wojnę Polski z Rosją Radziecką. Traktat ten wyznaczył wschodnią granicę Rzeczypospolitej oraz szczegółowo wyznaczył zasady pokoju i wzajemnych zobowiązań.

Jak wcześniej zauważyli Meysztowicz i Pieresławski, poziom komisji pozostawiał wiele do życzenia. Komisja Pokojowa nie posiadała żadnych kwalifikacji dyplomatycznych. Popelniała podstawowe błędy w przygotowaniu do tak ważnych negocjacji. Do nich można zaliczyć: brak jednego stanowiska, które miało obowiązywać na Konferencji pokojowej (4 koncepcje, wzajemnie się zwalczających ugrupowań²⁰⁶), brak kompetencji, brak przygotowania fachowego, partyjność, robienie Piłsudskiemu na złość, kompletny brak znajomości historii Kresów i problemów ludności tych terenów (teren Wielkiego Księstwa Litewskiego), chęć odegrania się na ziemiaństwie przez partie chłopskie itd. Brak było doradców, reprezentujących mieszkańców Kresów. Członkowie delegacji nie mieli też wyobraźni politycznej (Grabski zakładał upadek Rosji Radzieckiej w najbliższych latach). Inny problem to podejście do najważniejszych kwestii traktatu. Jan Dąbski uważał, że jest to kwestia granic, natomiast Grabski szczególną uwagę przykładął do uzyskania tzw. dobrych tytułów prawnych. Najważniejsi członkowie delegacji nie wzięli pod uwagę faktu, że Rosja Radziecka jest państwem proletariackim i obowiązuje tam proletariacka a nie burżuazyjna interpretacja prawa,²⁰⁷. Dowodem tych cech polskiej delegacji jest słabość zawartych umów.

²⁰³ Tamże, s. 343.

²⁰⁴ Adolf Juzwenko, *Polska a „biała” Rosja...*, dz. cyt., s. 67.

²⁰⁵ Wojciech Włodarkiewicz, *Ciernista droga realizacji Traktatu Ryskiego. Stosunki polsko-radzieckie w latach 1921–1926*, s. 2, dostęp: www.muzeum.niepodleglosci-home.pl/konferencja/referaty/_20.pdf.

²⁰⁶ Koncepcja federacyjna Józefa Piłsudskiego (jej zwolennikami byli ppłk Ignacy Matuszewski Karol Polakiewicz, Leon Wasilewski, eksperci Marian Szulakowski, Roman Knoll); kierunek inkorporacyjny Narodowej Demokracji Romana Dmowskiego (Stanisław Grabski); orientacja kompromisowa (Jan Dąbski, który pragnął zawrzeć szybko pokój); koncepcja ziemiańska i ludności WKL nie była brana pod uwagę, a jego przedstawiciele nie byli dopuszczeni jako rzeczoznawcy.

²⁰⁷ Stanisław Grabski w Rydze uzyskał wsparcie przedstawiciela PPS Norberta Balickiego, a także Władysława Kiernika z PSL „Piast” oraz Jana Dąbskiego. W poufnych rozmowach bolszewicy zgłaszali rezygnację z całej Białorusi na rzecz Polski, lecz propozycja spotkała się ze stanowczą odmową Grabskiego.

Słabością traktatu była fakultatywność wszystkich przyjętych w nim uzgodnień oraz rezygnacja na żądanie strony rosyjskiej od zwyczajowej procedury sankcji i arbitrażu, co stawiało pod znakiem zapytania realność przyjętych uzgodnień, dotyczących kwestii finansowych i zwrotu dóbr w naturze, obciążających głównie stronę rosyjską. W aspekcie międzynarodowym, strona polska rezygnowała z poparcia niepodległościowych aspiracji Białorusi i Ukrainy, i złamała układy z S. Petlurą. Z punktu widzenia polityki europejskiej traktat ryski był lokalną i bilateralną regulacją tymczasową, która nie mieściła się w ładzie wersalskim, dopóki nie uzyskała akceptacji mocarstw Ententy. Dopiero w marcu 1923 roku, po uznaniu traktatu przez Ententę, sytuacja w Europie Środkowo-Wschodniej ustabilizowała się, a Polska stała się oparciem dla republik nadbałtyckich²⁰⁸. Traktat ryski zakończył marzenia o federacji odrodzenia Rzeczypospolitej na nowych warunkach.

Koszt, jaki poniosła Rzeczpospolita, to oprócz strat obszaru terytorium, także milionową rzeszę polskich kresowian. Inaczej ocenił to wydarzenie w dniu 14 kwietnia 1921 roku premier Wincenty Witos, który stwierdził:

„Nie wdając się w szczegółowy rozbiór traktatu, należy stwierdzić z naciskiem, że pokój ryski, jako wynik wzajemnego porozumienia się stron zainteresowanych, ustala w sposób zdecydowany i definitywny całą wschodnią granicę Rzeczypospolitej. Ponadto traktat rozwiązuje szereg zagadnień pierwszorzędnych dla państwa naszego znaczenia i stwarza podstawę do przyjaznego ułożenia się stosunków politycznych i gospodarczych między Rzeczpospolitą a państwami, z którymi zawarliśmy pokój. Traktat, jako taki, jest tylko platformą, na której nastąpić ma praktyczne realizowanie jego treści. Rząd zdecydowany jest szczerze i lojalnie dotrzymać zobowiązań traktatowych, nie miesząc się w niczym w sprawy wewnętrzne państw z nami się układających, a oczekując tego samego od drugiej strony, wymagać będziemy, aby ta druga strona w niczym nie naruszała zobowiązań w traktacie przyjętych”²⁰⁹.

Dla Rosji Radzieckiej pokój z Polską był najważniejszym z zawartych układów pokojowych, ponieważ Polska mogła być wylegarnią niebezpieczeństwa dla władzy radzieckiej. Jako największe państwo burżuazyjne, graniczące z Rosją Radziecką, mogła być użyta w planach wojennych Ententy. Ponieważ nie wszyscy mieszkańcy strefy tzw. neutralnej mieli różne poglądy, co do przynależności państwowej, bolszewicy wydali instrukcję organizacyjną tejże strefy. Zawierała ona osiem punktów, w których zaznaczone były prawa własności, sposób zachowania się w tej strefie, prawa obywatela przebywającego w strefie itp.²¹⁰. Bardzo ciekawy jest raport o problemach, z jakim spotyka się ludność i władza

²⁰⁸ W. Materski, *Traktat ryski i jego waga międzynarodowa* [w:] *Rola i miejsce Polski w Europie 1914-1957*, red. A. Koryn, Warszawa 1994, s. 63-65; J. Kukułka, *Traktaty sąsiedzkie Polski Odrodzonej*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1998, s. 42-43, [cyt. za:] Wojciech Włodarkiewicz, *Ciernista droga*, dz. cyt., s. 3-4.

²⁰⁹ Przemówienie premiera W. Witosy w Sejmie o traktacie ryskim i plebiscycie na Górnym Śląsku na 223 posiedzeniu Sejmu Ustawodawczego, Warszawa, 14.04.1921, W. Witos, *Wybór pism*, wstęp, szkic biograficzny i opracowanie J. Borkowski, Warszawa 1989, s. 128-129, [cyt. za:] Wojciech Włodarkiewicz, *Ciernista droga*, dz. cyt., s. 4.

²¹⁰ НАРБ 34 НКВД, Оп.1, Д. 19, Л. 35, 35об, Проект положение районных революционных Комитетах Нейтральной Зоны, 40,40об, Проект положение районных революционных Комитетах Нейтральной Зоны, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1,teczka 19 s. 35, 35a, Projekt Sytuacja Rejonowych rewolucyjnych Komitetów w Neutralnej Strefie, 40, 40 a Projekt Sytuacja Rejonowych rewolucyjnych Komitetów w Neutralnej Strefie.

w strefie neutralnej oraz wprowadzaniu instrukcji organizacyjnej²¹¹. Traktat ryski zawierał 26 artykułów poprzedzonych wstępem oraz dołączonymi 10 załącznikami, w których zawarte były postanowienia i regulacje prawne dotyczące stron podpisujących pokój.

Traktat powołał 5 komisji:

- a) graniczna – do realizacji artykułu II,
- b) repatriacyjna – do realizacji artykułu IX,
- c) specjalna i reewakuacyjna – do realizacji artykułów XI, XVI, XV,
- d) rozrachunkowa – do realizacji artykułów XIV, XV, XVI, XVII.

Działalność wszystkich komisji była uzależniona od aktualnych stosunków politycznych między Polską a Rosją Radziecką²¹². Polska, mimo zwycięstwa, stała na gorszej pozycji i stawała się stroną proszącą o zwrot. Odnosiło się to do czterech komisji (oprócz granicznej).

Poszczególne artykuły traktatu obejmowały wszystkie kluczowe problemy. Jeśli chodzi o prawa Polaków, występowały one w kilku punktach poruszających różne kwestie związane z tym pobytem na terenie państw podpisujących traktat.

Ich układ wyglądał następująco:

- a) Artykuł I stwierdzał, że stan wojenny już nie istnieje między stronami,
- b) Artykuł II określał przebieg granicy między państwami, uznawał niepodległość tak Białorusi, jak i Ukrainy oraz zaznaczał, że strony w ciągu 14 dni od podpisania traktatu wycofają swoje wojska i administrację.
- c) Artykuł III regulował kwestie zrzeczenia się przez strony wszelkich praw i zobowiązań do ziem położonych na wschód od granicy przez Polskę i na zachód przez Białoruś i Ukrainę.
- d) Artykuł IV stwierdzał, że Polska nie posiada żadnych zobowiązań z tytułu tego, że była w imperium carskim.
- e) Artykuł V dotyczył poszanowania suwerenności stron i niemieszania się w wewnętrzne sprawy innej strony. Do tego należało powstrzymać się od wrogiej propagandy, tworzenia i popierania organizacji wrogich drugiej stronie.
- f) Artykuł VI określał i precyzował, kto może ubiegać się o obywatelstwo jednego z państw a także, jakie musi spełnić warunki obywatel ubiegający się o wyjazd; tu wskazano roczny termin ubiegania się o obywatelstwo polskie (Kaukaz i Azja – termin 1,5 roku).
- g) Artykuł VII zawierał kluczowe postanowienia dotyczące praw tak Polaków w państwie sowieckim, jak i obywateli Rosji, Ukrainy i Białorusi przebywających w Polsce. W jego myśl Rosja i Ukraina zapewniały osobom narodowości polskiej, znajdującym się w Rosji, Ukrainie i Białorusi na zasadzie równouprawnienia narodowości, wszystkie prawa, zabezpieczające swobodny rozwój kultury i języka oraz wykonywanie obrządków religijnych. Osoby narodowości polskiej miały prawo, w ramach ustawodawstwa wewnętrznego, pielęgnować swój język ojczysty, organizować i popierać własne szkolnictwo, rozwijać swoją kulturę i tworzyć w tym celu stowarzyszenia i związki. Strony zobowiązywały się nawzajem nie mieszać się

²¹¹ НАРБ 34 НКВД, Оп.1, Д. 19, Л. 42, 43, Из жизни в нейтральной зоне, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1,teczka 19, s. 42, 43, Z życia w strefie neutralnej.

²¹² Jerzy Kumaniecki, *Tajny raport Wojkowa*, Gryf, Warszawa 1991, s. 8.

bezpośrednio ani pośrednio do spraw ustroju i życia Kościoła oraz związków wyznaniowych, znajdujących się na terytorium drugiej strony. Zobowiązano się do poszanowania autonomii wewnętrznej kościołów i innych związków wyznaniowych, poręczono użytkowanie majątku w ich posiadaniu niezbędnego do wykonywania posługi religijnej. Zaznaczono, że wszystkie te swobody są dopuszczone i będą przestrzegane w granicach prawodawstwa wewnętrznego.

- h) Artykuł VIII stwierdzał, że strony zrzekały się wzajemnie zwrotów kosztów poniesionych w trakcie prowadzonej wojny.
- i) Artykuł IX utrzymywał w mocy wcześniejszy układ o repatriacji podpisany 24 lutego 1921 roku. Repatriacji podlegali zakładnicy, jeńcy, osoby internowane, jeńcy wojenni, wygnańcy oraz zakładnicy. Poza tym zobowiązano się do poszanowania pochówku ofiar wojny, ekshumacji i postawienia pomników.
- j) Artykuł X zatwierdzał amnestię całkowitą w sprawach politycznych dla obywateli drugiej strony.
- k) Artykuł XI regulował wzajemne zobowiązania dotyczących zabytków ruchomych i archiwaliów. W praktyce było jednostronne zobowiązanie się Rosji Radzieckiej do zwrotu wszelkich przedmiotów wywiezionych do Rosji, lub Ukrainy od 1 I 1772 roku z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.
- l) Artykuł XII stwierdzał, że mienie państwowe miało podlegać wzajemnej reewakacji. Strony zrzekły się wzajemnie wszelkich rozrachunków finansowych.
- m) Artykuł XIII zatwierdził, że z tytułu aktywnego udziału ziem Rzeczypospolitej Polskiej w życiu gospodarczym byłego cesarstwa rosyjskiego Rosja i Ukraina Radziecka zapłaci Polsce 30 milionów rubli w złocie (monetach lub w sztabach).
- n) Artykuł XIV dotyczył zasad wzajemnego zwrotu mienia państwowego (tabor kolejowy 29 mln rubli złotych, mienia rzecznego, drogowego) – tym zajęła się komisja mieszana.

W traktacie wiele miejsca poświęcono reewakuacji mienia osób prywatnych. Do tego zostało wliczone mienie samorządów oraz instytucji niepublicznych ewakuowanych na Wschód zaraz po rozpoczęciu I wojny światowej. Wyliczenia miały być dokonane w ciągu półtora roku od daty ratyfikacji, czym miała się zająć specjalna komisja. Kolejna sprawa, to wiarygodności w bankach rosyjskich i ukraińskich polskich osób prawnych i fizycznych, które miały być potraktowane na równi. W pozostałych artykułach traktatu, strony zobowiązywały się w ciągu sześciu tygodni do rokowań w celu zawarcia szczegółowych zagadnień współpracy handlowej, umowy pocztowo-telegraficznej, kolejowej, sanitarnej, weterynaryjnej, żeglugaowej oraz konwencji konsularnej. Strony uzgodniły także zasady tranzytu, ustaliły stacje graniczne przydatne do obsługi tranzytowej. Artykuł XXIII zwolnił Polskę z jakichkolwiek zadłużeń Imperium Rosyjskiego, artykuł XXIV zobowiązywał do nawiązania stosunków dyplomatycznych, zaś artykuł XXVI – do jego ratyfikacji w ciągu 45 dni od daty podpisania, co miało nastąpić w Mińsku²¹³. Podsumowując realizację postanowień traktatu ryskiego bardzo znamienne są

²¹³ Jerzy Kumaniecki, *Pokój polsko-radziecki 1921*, Instytut Krajów Socjalistycznych PAN, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1985, s. 76–78.

słowa Piotra Wojkowa, Przewodniczącego delegacji radzieckich w komisjach mieszanych (specjalnej i reewakuacyjnej), który stwierdził, że:

„W sprawach o oddanie mienia przemysłu, kolei, własności rolnej i innego, mającego szczególne znaczenie dla życia gospodarczego kraju trzeba było dokładać wszelkich wysiłków, żeby obronić naszą proletariacką gospodarkę do ostatniego gwoźdźdza. Ale w kwestiach oddania dóbr kultury: muzeów, bibliotek i archiwów zaspokoiliśmy lojalnie i bez zbędnych sporów prawie całą niezmierną sumę żądań Polski”²¹⁴.

Na te stwierdzenia trzeba jednak spojrzeć szerzej.

„Zasada, że zwycięzca zabiera archiwa publiczne, jeśli miała na celu utrzymanie swojej władzy na terenie podbitym, zyskała w dobie napoleońskiej tylko faktyczne potwierdzenie. Cesarz Francuzów zabrał całe Archiwum Watykańskie do Paryża. Archiwa Rzeczypospolitej Weneckiej w części zabrano do Paryża, w części do Wiednia. Miało to znaczenie prawnopolityczne, gdyż posiadanie archiwum było formalnym dowodem posiadania praw zwierzchnich na danym terytorium”²¹⁵.

Mimo, podpisania pokoju ryskiego, deklaracji o samostanowieniu narodów, a także o uznaniu Polaków do utworzenia własnego państwa, bolszewicy pozostawili sobie znaczącą część archiwów polskich, których posiadanie świadczyło o prawach do zwierzchności nad Polską.

Zaraz po podpisaniu traktatu postanowienia były realizowane zgodnie z zasadą głoszoną przez Lenina i Stalina o rozwoju kultury i języka. Na terytorium Białorusi Sowieckiej językami urzędowymi były cztery języki. W nich to można było zwracać się do poszczególnych urzędów: język rosyjski, białoruski, polski i hebrajski. Co prawda nastęrczało to dużo kłopotu, ale w początkowym okresie, zaraz po zwycięstwie rewolucji, należało pokazać światu, jak władza radziecka dba o swoich obywateli. Rozpoczęto realizację nauczania w języku polskim, tworzono szkoły, wydawano gazety polskie ogólnonarodowe i regionalne w języku polskim. Polacy cieszyli się względami szczególnie na terenie Białorusi. Mogli rozwijać wszelkie działy życia kulturalnego i narodowego.

To postępowanie związane było z realizacją tzw. korenizacji, której twórcą był Stalin. Polegała ona na przyznaniu uprawnień nierosyjskim narodom Rosji Sowieckiej do rozwoju kultury i podtrzymywania swojej tożsamości. Zakładała ona podział terytorialny wedle kryteriów narodowościowych oraz tworzenie lokalnych partii komunistycznych. Inna sprawa to stan liczebny Polaków. Wedle spisu powszechnego było ich 97 883, a według raportów partyjnych ponad 200 tys., skupionych nie tylko w strefie przygranicznej²¹⁶. Podczas realizacji polityki narodowościowej uwzględniono specyfikę polskiego społeczeństwa, tworząc narodowo-polskie gminy. Trudność polegała na tym, że ludność rozrzucona była po całej republice. Jednak z czasem, wraz z umocnieniem się bolszewików, stosunek do Polaków uległ radykalnej zmianie.

Słabością traktatu była także rezygnacja na żądanie strony rosyjskiej od zwyczajowej procedury sankcji i arbitrażu, co stawiało pod znakiem zapytania realność przyjętych uzgodnień dotyczących dóbr w naturze i kwestii finansowych

²¹⁴ Jerzy Kumaniński, *Tajny raport Wojkowa*, dz. cyt., s. 192.

²¹⁵ Kazimierz Sochaniewicz, *Sprawa rewindykacji archiwów i mienia kulturalnego Polski od Rosji*, Wydawnictwo T-wa Straży Kresowej, Warszawa 1923, s. 25

²¹⁶ НАРБ 4п ЦК КП(б)Б., Оп.1, Д.5568, Л.5, В Центральний Комитет ВКП(б), (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś CK KP(b)B, Zespół 4p, opis 1, teczka 55 568, strona 5, Do Centralnego Komitetu WKP(b).

odnoszących się do Rosji. Najprostszym przykładem, jest przepis dotyczący zwrotu dóbr kultury polskiej zrabowanych od czasów zaborów. Znajduje się tu bardzo dużo możliwości interpretacji, poza tym pozostaje jeszcze kwestia dowodu. Inną sprawą było to, że traktat do końca był niedopracowany. Traktat ryski był *de facto* dobrowolną umową dwóch państw, której realizacja zależała tylko i wyłącznie od dobrej woli stron. Minister spraw zagranicznych, Eustachy Sapieha twierdził, że bez aprobaty i gwarancji państw Ententy traktat miał małe znaczenie. Dlatego wydaje się, że nie był on traktowany jako dokument, którego przestrzeganie miało stać się dla bolszewików priorytetową sprawą polityczną. Chodziło o zakończenie walk z Polakami i przerzucenie wojsk z frontu zachodniego na południe.

Już po podpisaniu preliminarzy pokojowych, 12 października 1920 roku, bolszewicy przerzucili wojska frontu zachodniego na front południowy, w wyniku czego wojska Wrangla zostały rozbite. Po tym zwycięstwie nastąpiło usztywnienie pozycji Adolfa Joffe. Stał się twardszym negocjatorem, czując za sobą Armię Czerwoną. Wszelkie nadzieje na zmianę postanowień w preliminarzu już nie miały szans. Ta zmiana postępowania delegacji rosyjskiej pozwalała przypuszczać, że będą kłopoty z realizacją postanowień traktatu.

W celu skłonienia strony sowieckiej do realizacji postanowień traktatu, rząd polski we wrześniu z 1921 roku zagroził zerwaniem stosunków. To zdecydowało, że obie strony podjęły kolejne rokowania. W dniu 7 października podpisano porozumienie, które na jakiś czas poprawiły relacje dwustronne. Jednak kierownictwo polityczne Rosji Sowieckiej cały czas dążyło do zredukowania przyjętych zobowiązań ekonomicznych, a także reewaulacji mienia przemysłowego wywiezionego z ziem polskich do Rosji.

Jak już wcześniej pisano, w Rosji Sowieckiej panowało swoiste podejście do prawa. Uchwalane prawo było ustanawiane pod wyznaczony cel i potrzeby ideologiczne, które były akurat najważniejsze. Dla przykładu. Zgodnie z artykułem III traktatu ryskiego Rosja i Ukraina zrzekały się wszelkich praw do ziem, położonych na zachód od granicy oznaczonej w artykule II. Z tego punktu wynikało, że nastąpił podział ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na wschód od linii granicznej występowała Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka, a na zachód od niej Rzeczpospolita Polska. Jednak od samego początku pojawił się problem uznania granic. Tak władze BSRR, jak i opozycja emigracyjna, nie uznawały wyznaczonej granicy. Pojawiła się nazwa Białoruś Wschodnia, odnosząca się BSRR, i Białoruś Zachodnia, dotycząca terenów polskich, leżących na wschód od Bugu. Dodatkowo Białorusini uważali za swoje ziemie daleko przekraczające tereny etnograficzne.

Mimo różnic między rządem emigracyjnym a BSRR w sprawach politycznych i ustrojowych – oba te ciała łączyła sprawa podziału ziem białoruskich i ich zasięgu. Białorusini zastrzegli sobie, że podział Białorusi dokonany został przez Rosjan i Polaków bez ich udziału, choć zapominano jednak przy tym o uczestnictwie A. Czarwiakowa, jako doradcy – centralnej postaci władz BSRR.

Po traktacie ryskim, sytuacji na wschodniej granicy Polski nie stabilizował żaden inny traktat międzynarodowy. Istniał oczywiście traktat polsko-francuski, ale był on skierowany przeciw Niemcom. Problem wschodniej granicy był otwarty, ponieważ nie była ona zatwierdzona przez Ligę Narodów aż do 15 marca 1923 roku. Dopiero tego dnia została uznana przez Ententę,

ale odmówiono przyznania jej gwarancji. Stwierdzono, że to była sprawa wewnętrzna między Polską a Rosją Radziecką²¹⁷.

Wiadomo było też, że nawet po podpisaniu pokoju, Rosja Sowiecka nie zrezygnuje tak łatwo z podboju Europy. Dlatego kierownictwo polityczne i militarne Rosji różnymi środkami wspierało i organizowało działalność grup dywersyjnych we wschodniej Rzeczypospolitej. Dla przykładu. Tylko w 1924 roku odnotowano na wschodniej granicy RP 189 napadów rabunkowych i dywersyjnych oraz 28 akcji sabotażowych, przeprowadzonych przez około 1000 dywersantów²¹⁸. W gazetach radzieckich z tego okresu często pisano o sytuacji na tzw. Białorusi Zachodniej, czyli „Pańskiej Polsce”. Przedstawiano w mediach drukowanych niedolę, represje, a także walka partyzantów białoruskich z wojskiem, policją i obszarnikami. Ukazywano procesy tzw. powstańców walczących za robotniczo-chłopską Białoruś, których skazywano na karę śmierci lub na długoletnie więzienie. Powoływano się na organizacje dobroczynne, zbierające pieniądze na głodującą ludność tzw. Zachodniej Białorusi, okupowanej przez Polskę. To podkreślanie nazwy „Białoruś Zachodnia” w oficjalnych czasopismach, gazetach czy pismach urzędowych wyraźnie naruszało artykuł V traktatu.

Jak wyżej wspomniano, artykuł VI zawierał przepisy o prawach obywatelskich. Regulował zasady określania przynależności do danej narodowości, tak pojedynczych osób jak i całych rodzin. Oprócz wygnańców z I wojny światowej wspominał o prawach uczestników i ich potomków walk niepodległościowych z lat 1830–1865. Artykuł VII dotyczył gwarancji praw mniejszości narodowych na terenie podpisującego umowę państwa. Przyznano na zasadzie wzajemności wszelkie prawa zabezpieczające swobodny rozwój kultury języka oraz wykonywania obowiązków religijnych. Poza tym osoby narodowości polskiej miały prawo w ramach ustawodawstwa wewnętrznego pielęgnować swój język ojczysty, organizować i popierać własne szkolnictwo, rozwijać własną kulturę i tworzyć w tym celu stowarzyszenia i związki. Tak wyglądało to w teorii. Praktyka pokazała, co innego.

Oczywiście na początku wszystko przebiegało w miarę dobrze. Organizowano szkoły, stowarzyszenia, związki, kulturę i inne sposoby organizowania życia narodowego. Podobnie też, swobodę zapewniano związkom wyznaniowym. Jak stwierdzał artykuł VII, kościoły i stowarzyszenia religijne zobowiązują się nie mieszać do spraw ustroju i życia Kościoła oraz związków wyznaniowych znajdujących się na terytorium strony drugiej. Kościoły i związki wyznaniowe miały mieć prawo w granicach prawodawstwa wewnętrznego samodzielnie urządzać swoje wewnętrzne życie religijne, użytkować i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, koniecznego do wykonywania obrządku religijnego. Jednak to Kościół, jako jeden z pierwszych, odczuł faktyczne wykonywanie zasad traktatowych.

Artykuł IX i X to artykuły o repatriacji o poszanowaniu miejsc pochówku, ekshumacji, wniesienia pomników, oraz amnestii zupełnej w sprawach o charakterze politycznym. Amnestia zupełna był to frazes potrzebny do potrzeb

²¹⁷ У.Ф. Ладысева, *Ріжскі мірны договар 1921г і лёсы народаў Усходняй Еўропы*, материалы міжнародной навукова-гэарэтычнай канферэнцыі (Мінск сакавіка 2001г.) Мінск БГУ 2001л 10, (U.F. Ladysewa, *Ryska umowa pokojowa...*, dz. cyt., s. 10), К.Я. Почс, *Ріжскі мир года и проблема безопасности прибалтийских государств*, (K.J. Pocz, *Pokój Ryski...*, dz. cyt.).

²¹⁸ Wojciech Włodarkiewicz, *Ciernista droga*, dz. cyt., *passim*.

propagandowych. Jak ją realizowano ukazały następne lata w postanowieniach urzędów państwowych.

Dnia 8 października 1921 rozpoczęły prace komisja reewakuacyjna i komisja specjalna. Od samego początku prace przebiegały z oporami i pod różnymi pretekstami były przerywane przez stronę radziecką. Na początku, komisje realizowały trudne i terminowe zadania kompletowania dokumentacji, złożenia w terminie deklaracji reewakuacyjnych oraz zabezpieczenia mienia jej podlegającego. Rosjanie wykonywali różnego typu manipulacje i interpretacje, szukali różnego typu pretekstów, aby sabotować realizację postanowień Traktatu.

Mimo podpisania układu i wyznaczeniu granicy, Rosjanie oficjalnie nie uznawali przynależności do Polski Grodna i Wilna, a także nie oddali tamtejszych archiwów. Kolejny przykład podejścia Rosjan do traktatu pochodzi w 1923 roku. Rząd radziecki nie przyjął decyzji Rady Ambasadorów, z marca tegoż roku, o uznaniu wschodniej granicy Rzeczypospolitej na zasadzie *status quo* i zakwestionował kompetencje Ligi Narodów do tego obszaru. Natomiast w 1924 r. Rosjanie na forum międzynarodowym postawili sprawę przynależności Galicji Wschodniej do Polski²¹⁹.

Bardzo obszerny XI artykuł regulował wzajemne zobowiązania o zabytkach i archiwaliach. Przepisy te dotyczyły w zasadzie uprawnień polskich. Zobowiązywały stronę sowiecką, do zwrotu przedmiotów wywiezionych z Polski od 1 stycznia 1772 roku. Jeszcze w podpisanym przez Lenina specjalnym dekretem Rady Komisarzy Ludowych z dnia 17 stycznia 1918 roku „O ochronie pomników i przedmiotów sztuki należących do ludu polskiego” napisano m.in.:

„Przedmioty dawnych czasów, sztuki, biblioteki, archiwa i obrazy ogólnie muzealne przedmioty, gdziekolwiek by się znajdowały, uznane, jako narodowa własność ludu polskiego, jest otaczana ochroną przez władze robotniczo włościńskiego rządu do momentu przekazania polskim ludowym muzeum”²²⁰.

Szybko jednak pojawił się problem z ich przekazaniem, ponieważ „polskie reakcyjne koła wywołały wojnę i zatrzymały wykonywanie tego zarządzenia”. Dlatego „obowiązkiem radzieckiego rządu, było utrwalić to w umowie pokoju ryskiego”²²¹. Zatem Polska niezależna i do tego burżuazyjna, nie była brana w owym czasie pod uwagę. Co ciekawe, rząd radziecki często podkreślał, że otaczał i zwracał szczególną troskę na zabezpieczenie zabytków i archiwaliów polskich. Oświadczał także, że przy pierwszej nadarzającej się okazji, jest gotów oddać polskiemu narodowi wszystkie zabytki kultury i archiwa, wyrównując krzywdy wyrządzone przez carat. Praktyka była jednak inna. W wielu przypadkach zagrabione rzeczy nie były oddane, a ich istnienie utajniane. Trzeba było udowodniać, że się gdzieś tam znajdują i były skatalogowane, jako wywiezione z Rzeczypospolitej lub, że pochodziły z Polski. Bardzo dużo zabytków zabranych było, jako zdobycz wojenna lub konfiskata od osób prywatnych i one nie podlegały jakiemukolwiek spisowi. Podobnie rzecz wyglądała z przynależnością dokumentów o wartości historycznej. Problem, do kogo należy dany dokument, odgrywał znaczącą rolę, ale interpretacja była dowolna. Ze zwrotów wypadły np. wszelkie rzeczy będące tzw. trofeami wojennymi lat wojny polsko-ukraińskiej

²¹⁹ Wojciech Włodarkiewicz, *Ciernista droga...*, dz. cyt.

²²⁰ П.Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921–1924*, Издательство НАУКА, Москва 1974 s. 206, (P. N. Olszański, *Umowa ryska...*, dz. cyt., s. 206).

²²¹ Tamże, s. 629–632, 644–646.

i polsko-bolszewickiej. Co więcej, w traktacie zapisano, że zwrot dzieł kultury i sztuki miał nastąpić w ciągu 1 roku od momentu podpisania umowy, co w decydujący sposób wpływało na trudności w ich odzyskiwaniu.

Artykuł XIII dotyczył uznania wkładu gospodarczego ziem Rzeczypospolitej Polskiej wchodzącej w skład II RP w życiu gospodarczym Imperium Rosyjskiego. Z tego tytułu w ciągu roku od daty podpisania Traktatu Rosja i Ukraina sowiecka miały wpłacić 30 milionów rubli w złocie. Tego postanowienia nie wypełniono nigdy. Bolszewicy orzekli, że straty poniesione przez nich w wyniku działalności oddziałów Bałachowicza, Sawinkowa i innych a popieranych przez II Rzeczpospolitą, grubo przekroczyły 30 mln rubli w złocie, w związku z tym nie będą spłacać zobowiązania.

Artykuł XIV dotyczył zasad wzajemnego zwrotu taboru kolejowego. Kolejne akty dotyczyły reewakuacji mienia osób prywatnych. Chodziło tu także o mienie samorządów, jak i instytucji niepublicznych ewakuowanych na Wschód po wybuchu I wojny światowej z podkreśleniem, że dotyczy tylko tego mienia, które się zachowało. Rozliczenie miało nastąpić ciągu 18 miesięcy od daty ratyfikacji. Komisja reewakuacyjna uzyskała dwie raty za tabor szerokotorowy, który został w Rosji; poza tym – 26 wagonów, 10 kompletnych parowozów i akta 62 parowozów z tendrami²²². Więcej sukcesów nie było.

Końcowe artykuły traktatu zobowiązywały obie strony – w ciągu 6 tygodni od daty podpisania traktatu – do zawarcia umów o współpracy handlowej, konwencji konsularnej, umowy pocztowej, telegraficznej, kolejowej, sanitarnej, weterynaryjnej i żeglugowej. Oprócz tego oba państwa przyznały sobie wzajemne prawo tranzytu, z wyjątkiem towarów wojskowych i spirytusowych. Te akurat zobowiązania zostały w pełni wykonane przez Rosję Sowiecką, która w ten sposób chciała pokazać się, jako poważne państwo na arenie międzynarodowej i być uznawane nie tylko przez Polskę, ale i inne kraje. Chodziło m.in. o to, by nie było przeszkód do prowadzenia handlu z krajami zachodnimi (Stany Zjednoczone Ameryki, Anglia)²²³.

Jednym z podstawowych artykułów traktatu z Rygi jest artykuł stanowiący, że Rosja i Ukraina zrzekają się wszelkich praw i pretensji do ziem położonych na zachód od wyznaczonej w dokumencie granicy oznaczonych.

W artykule V zapisano m.in.:

„Obie Układające się Strony zapewniają sobie nawzajem całkowite poszanowanie suwerenności państwowej i powstrzymanie się od jakiegokolwiek mieszania się do wewnętrznych spraw Strony drugiej w szczególności do agitacji, propagandy i wszelkiego rodzaju interwencji lub od ich popierania. Obie Układające się Strony zobowiązują się nie tworzyć i nie popierać organizacji, mających na celu walkę zbrojną z drugą Układającą się Stroną, bądź czyniących zamach na jej całość terytorialną, bądź przygotowujących obalenie jej ustroju państwowego, lub społecznego drogą gwałtu, jak również organizacji, przypisujących sobie rolę rządu Strony drugiej lub części jej terytorium”.

Wyżej wymienione artykuły nigdy w pełni nie były respektowane. Już od samego początku w pismach rządowych i gazetach występuje pojęcie Białoruś Zachodnia. Jest ona przedstawiana, jako ziemia białoruska pod okupacją polską. Poziom życia miał być tam bardzo niski: głód, bezrobocie, nieposzanowanie praw mniejszości białoruskiej do jej kultury, szkolnictwa, religii itd.

²²² Wojciech Włodarkiewicz, *Ciernista droga*, dz. cyt.

²²³ *Traktat ryski – postanowienia*, www.konflikty.pl/a,509,Pozna_nowozytnosc,Traktat_ryski.html - 26k-

Dlatego rząd radziecki starał się, po różnych pretekstach, wpajać mieszkańcom BSRR poczucie jedności ze zniewolonymi przez Polaków mieszkańcami Białorusi Zachodniej. Mało tego, BSRR czuła się zobowiązana pomagać biednym i głodującym tych ziem. Dlatego w odpowiedzi na wewnętrzne zapotrzebowanie Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych BSRR, dnia 27 maja 1927 roku pod numerem 4937, zarejestrował Społeczny Komitet Pomocy Poszkodowanych na Skutek Nieurodzaju na Zachodniej Białorusi, a następnie zarejestrowany został Społeczny Komitet Pomocy Głodującym Chłopom Zachodniej Białorusi²²⁴.

Statut stowarzyszenia składał się z 5 punktów, nieco bardziej rozbudowany był zaś statut Komitetu. W obu dokumentach szczegółowo omówione były zadania Stowarzyszeń, prawa i obowiązki członków²²⁵. Były to organizacje typowo polityczne i propagandowe, mające na celu odpowiednio wychowywać i uświadamiać ludność Białorusi Radzieckiej wyższość ustroju ich państwa. Do pomocy w pracach Stowarzyszeń powołano Społeczny Komitet, który składał się z przedstawicieli takich organizacji jak: Czerwony Krzyż, Komsomoł, Partii, Przedstawicieli Kołchozów, Sowchozów i innych przedsiębiorstw, i organizacji państwowych. Prowadzona była intensywna propaganda zbiórki pieniędzy na zakup żywności dla ludności Białorusi Zachodniej. Akacja obejmowała całą ludność, dzieci, młodzież i ludzi dorosłych. Odbywały się konkursy, kto przekaże więcej rubli, publikowano, ogłaszano w gazetach ukazując zwycięzców. Komitet posiadał osobowość prawną i mógł wykonywać różne postanowienia²²⁶.

Działalność społeczna, jako taka miała małe znaczenie. O tak szerokiej kampanii pomocy całej BSRR decydowało znaczenie polityczne i socjalne. Ukazana została wyższość i dobrodziejstwa nowego ustroju – brak głodu. Dlatego więc, starano się zmobilizować jak najwięcej ludzi, aby czynnie lub moralnie wsparło²²⁷ męczonych braci w „pańskiej Polsce”. W dokumentach opisane były włościńskie komitety wzajemnej pomocy, zbierające składki pieniężne, zboże – na apel korespondentów czasopisma „Orka”, szkół polskich i pracowników czy MOPR²²⁸.

Oczywiście ludność zamieszkała w Polsce na terenie Zachodniej Białorusi miała, jak wynika z tytułów gazet i czasopism, bardzo trudne życie.

²²⁴ НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 724, Л. 1, Цэнтральнаму Камітэту Сялянскіх Вобчэств Узаемадапамогі БССР, Л. 2 в нарковн удел БССР, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1 teczka, 724, s. 1, Centralna Komisja Wiejskiej Pomocy Wzajemnej BSRR, s. 2 Do Narodowego Komitetu Spraw Wewnętrznych Oddział BSRR.

²²⁵ НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 724, Л. 6, Положение Об общественном Комитете Помощи пострадавшим от неурожая крестьянам в Западной Белорусии, 7, 7 об, Устав Общества Помощи Голодающим Селянам Западной Белоруссии, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1, teczka 724, s. 6, Informacja o społecznym Komitecie Pomocy poszkodowanym na skutek nieurodzaju włościąnom Zachodniej Białorusi s. 7, 7a – Ustawa o społecznej pomocy głodującym mieszkańcom wiosek Zachodniej Białorusi.

²²⁶ НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 724, Л. 6, Положенге Об общественном Комитете Помощи пострадавшим от неурожая крестьянам в Западной Белорусии, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1, teczka 724, s. 6, Informacja o społecznym Komitecie Pomocy poszkodowanym na skutek nieurodzaju włościąnom Zachodniej Białorusi.

²²⁷ НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 724, Л. 4, Наряды Кіраўнікоу СКУзаема дапамогі Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1, teczka, 724, s. 4, Narada Kierownictwa Społecznego Komitetu Wzajemnej pomocy.

²²⁸ *Na pomoc głodującym i więzionym braciom w Polsce i Białorusi Zachodniej*, „Orka” nr 7 (46), 13 lutego 1927 r., s. 1–2.

Władze polskie nie przestrzegały postanowień traktatu ryskiego i gnębiły ludność narodowości białoruskiej. Władze polskie nawet atakowały przedstawicieli mniejszości białoruskiej (posła Kościalkowskiego z Klubu Pracy, posła komunistycznego, Skrzypa, a szczególnie posła Hołowacza z Niezależnej Partii Chłopskiej oskarżonego o udział w białoruskiej organizacji powstańczej)²²⁹. W podobnym tonie wypowiedziano się w prasie o mniejszościach narodowych. Analizuje się np. zarządzenie Stanisława Grabskiego, o likwidacji szkół narodowościowych, wprowadzenia historii Polski i geografii Polski, nauki o Polsce współczesnej w języku polskim, oraz przenoszenie nauczycieli białoruskich i ukraińskich do miast polskich, szykanowania i polonizowania szkolnictwa²³⁰. Stronniczo przedstawia się działalność polskiego Korpusu Ochrony Pogranicza, która „organizuje napady, porwania, tworzy bandy i wysyła je na terytorium Białorusi Radzieckiej”²³¹. Często, incydenty wywołane przez Polaków, są na tyle groźne, że w sprawę muszą być zaangażowane najwyższe czynniki rządowe²³².

Przedstawianie takiej Polski miało na celu ukazanie, z jakim niebezpiecznym burżuazyjnym krajem graniczy Białoruś Radziecka. Dlatego obowiązkiem każdego obywatela jest współpraca z Wojskami Ochrony Pogranicza i pomoc w zwalczaniu dywersantów, szpiegów i organizacji kontrrewolucjonistów²³³. Inaczej jest ukazana działalność taka sama, ale już po stronie polskiej. Napady na urzędy państwowe, to już nie napady bandyckie, ale działania partyzanckie, mające na celu walkę o wyzwolenie okupowanej Białorusi²³⁴. Tego typu akty nie są wydarzeniami jednostkowymi. Gazety podkreślały, że ruch ten rozszerza się na terenie Białorusi Zachodniej, która dąży do połączenia się z Białorusią Radziecką. Jest to samoistna działalność narodowyzwolenicza ludu białoruskiego, a nie przypisywana działalności Władzy Radzieckiej, którą oskarża się o szkolenie i wspomaganie powstańców²³⁵.

Gazety ukazywały wreszcie terror, który był stosowany w stosunku do innego bratniego narodu, czyli Ukraińców na Zachodniej Ukrainie. W Polsce, posłów ukraińskich: Wasyńczuka, kozackiego - Czuczmaja skazano na katorgę; zwolniono ich dopiero po wpłaceniu kaucji. Natomiast Sąd w Łucku skazał na karę śmierci młodych partyzantów²³⁶.

Bazując na gazetach radzieckich, można dowiedzieć się, że propaganda radziecka przedstawiała życie jeńców w obozach radzieckich, jako całkiem dostanie. Przykładem jest Saratowski Obóz Jeniecki. Żywność, obuwie, ciepła odzież, zajęcia polityczne, gazety, teatr, kursy dla analfabetów. Podkreślano, że w Rosji radzieckiej jest podejście społeczne, ponieważ robotnik Polak

²²⁹ *Dziki terror jaśniepański na kresach*, „Młot”, nr 101(788), 9 maja 1925.

²³⁰ *Z dziejów ucisku mniejszości narodowościowych*, „Młot”, nr 284 (971), s. 2.

²³¹ *Polski Korpus Ochrony pogranicza trudni się przerzucaniem band na terytorium sowieckie*, „Młot” nr 158 (845), 16 lipca 1925.

²³² *Nowe napady na nasze terytorjum*, „Młot” nr 152(839), 9 lipca 1925.

²³³ *Likwidacja kontrrewolucyjnej grupy w okręgach słuckim i mińskim* (rozmowa z zast. Przew. GPU Białorusi, tow. Opańskim.), „Młot”, nr 280 (967), 1925.

²³⁴ *Na kresach, Napad na stację kolejową*, „Młot”, nr 69 (757).

²³⁵ *Ruch partyzancki na kresach szerzy się. Po zamordowaniu Babińskiego i Wieczorkiewicza*, „Młot”, nr 75 (762), 3 kwietnia 1925.

²³⁶ *Posłów Ukraińskich w Polsce skazano na katorgę. W Równym stracono kilku młodych partyzantów*, „Młot”, nr 104 (791), 13 maja 1925.

w mundurze wojskowym jest przede wszystkim robotnikiem. W podobnym tonie pisano listy z innych obozów jenieckich (obóz Kołpiński pod Piotrogradem). Jak podają w liście żołnierze, po kąpieli otrzymali nową bieliznę i umundurowanie. Przeprowadzono ich do koszar w Goldaju. Kierowano do pracy w cegielni, na stacji kolejowej i do wyrębu lasu. Odbywają się spotkania z politrukami, którzy wyjaśniają różnice między Polską burżuazyjną a Rosją Radziecką²³⁷.

Znaczenie propagandy radzieckiej uwidaczniało się także w informacjach o życiu w obozach jenieckich oraz o ich losie po powrocie do Polski. Za pomocą gazet informowano o aktualnej sytuacji dotyczącej ludności polskiej. Na przykład w artykule „Wymiana zakładników jeńców wojskowych i cywilnych oraz wygnańców”, informowano, że 24 lutego podpisano umowę i w ciągu 10 dni rozpocznie się wymiana jeńców i osób cywilnych, a w 25 lutego podpisano umowę o utworzeniu strefy pogranicznej²³⁸.

Bazując na pracach naukowców radzieckich, znajdujemy wiadomości, dotyczące repatriacji żołnierzy polskich jak również o ich życiu z Rosji Radzieckiej. Wymiana jeńców wojennych zaliczana była przez Rosję Radziecką do jednych najpilniejszych zadań²³⁹. Na początku zainteresowane strony zobowiązały się do najszybszej repatriacji wszystkich, znajdujących się na terytorium danego państwa, a więc zakładników, obywateli cywilnych znajdujących się w niewoli, obywateli internowanych, jeńców wojennych, wygnańców i emigrantów²⁴⁰. Zgodnie z ustaleniami komisji nie czekano na ratyfikacje, a komisje repatriacyjne przystąpiły do działania.

Radzieckie władze zaznaczyły, że trzeba na początku odesłać jeńców wojennych. Następnego dnia po podpisaniu pokoju, tj. 19 marca 1921 roku, odbyła się odprawa pierwszego pociągu z jeńcami polskimi z obozu w Smoleńsku²⁴¹. Następnie odesłano na zachód składy pociągów z jeńcami wojennymi z obozów orłowskiego, brańskiego i innych²⁴². Potwierdza to artykuł opisujący uroczyste pożegnania jeńców wojennych ze Smoleńska²⁴³. W innym artykule opisującym obóz jeniecki w Smoleńsku poinformowano, że w kwietniu wyruszył pierwszy pociąg z jeńcami do Polski z wagonami sanitarnymi. W dniu 16 kwietnia 1921 roku odbył się wiec dla jeńców w miejscowości Lublino. Podczas wiecu wystąpił Pierwszy Państwowy Teatr Polski dla ponad 300 jeńców. Podkreślono także, że obozie jenieckim

²³⁷ *Z życia jeńców – Polaków*, „Młot”, nr 7, rok 1921.

²³⁸ *Wymiana zakładników jeńców wojskowych i cywilnych oraz wygnańców*, „Młot”, nr 6, rok 1921.

²³⁹ П.Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921–1924*, Издательство НАУКА, Москва 1974, c. 21 (P. N. Olszański, *Umowa ryska...*, dz. cyt., s. 21): „Na stan z dnia 4 października 1920 roku, (...) w 21 obozach dla polskich jeńców wojennych żołnierzy i oficerów na terytorium Rosji znajdowało się 22 715 osób (Centralne Partyjne Archiwum Instytutu Marksizmu-Leninizmu przy Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego); dane Centralne Partyjne Archiwum Instytutu Marksizmu Leninizmu (Ф. 63, Оп.1, Д. 25, Л.3); Sprawozdanie Biura Polskiego przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Jak dokładne zaświadczenia dokumenty o ilości jeńców wojennych armii czerwonej znajdujących się w polskich obozach jenieckich autor nie posiada.

²⁴⁰ П.Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921–1924*, Издательство НАУКА, Москва 1974 c. 21 (P. N. Olszański, *Umowa ryska...*, dz. cyt., s. 21).

²⁴¹ Tamże.

²⁴² Tamże.

²⁴³ „Młot”, nr 14, 10 kwietnia 1921.

w Smoleńsku oczekuje powrotu do Polski 160 żołnierzy²⁴⁴. W następnych dniach polskojęzyczna gazeta „Młot” informowała o naradzie przedstawicieli obozów jeńeckich, w której brali udział delegaci z obozów z Piotrogradu (fabryka Koeniga), Samarki, Popówki, Kołpina, Paszy i Suzanina. Opisała ona organizację pracy wśród jeńców, sprawy gospodarcze, oświatowe, zwalczanie analfabetyzmu. Uchwalona rezolucja zbliżyła jeńców do robotników radzieckich²⁴⁵. W pierwszej połowie kwietnia na pograniczną stację Niegorełoje zaczęły przybywać pociągi z jeńcami radzieckimi²⁴⁶.

Jak widać z zamieszczonych informacji, w gazetach polskojęzycznych, pobyt w obozach radzieckich miał należeć wręcz do przyjemnych. Ludzie traktowani byli godnie, zabezpieczone były ich podstawowe potrzeby: żywność, ciepła odzież, obuwie, wymiana pościeli. Mało tego jeńcy mogli rozwijać się intelektualnie występując w teatrze i uczestniczyć w różnego typu zajęciach oświatowych w szczególności szkoleniach uświadamiających prowadzonych przez politruków. Tak przynajmniej wyglądała rzeczywistość prasie.

1.5. Powroty Polaków, przyczyny pozostania

Realizacja postanowień traktatu ryskiego, w Polsce przebiegała całkiem inaczej niż w państwie sowieckim. Po pierwsze, starano się pomagać ludności polskiej w powrotach do ziemi ojczystej. Utworzono placówki dyplomatyczne o szerokich kompetencjach, które realizowały postanowienia, wydawały wize wjazdowe, pomagały finansowo, udzielały porad. Ponieważ bardzo duża liczba Polaków nadal pozostawała na terenie Rosji Sowieckiej, ludność ta stała się czynnikiem rozgrywek politycznych. Wzajemne stosunki między rządami polskim i sowieckim w znaczący sposób odbijały się na realizacji postanowień traktatu przez drugą stronę.

Powroty Polaków do odrodzonej Polski, można podzielić: na powroty jeńców wojennych oraz powroty wygnańców i ludności narodowości polskiej. Jeńcy wojenni zgodnie z podpisanymi uzgodnieniami mieli pierwszeństwo powrotu. Pierwszym porozumieniem zawartym między Polską a Rosją Radziecką, obejmującym również problem opieki nad jeńcami wojennymi, była umowa podpisana przez przedstawicieli Rosyjskiego i Polskiego Czerwonego Krzyża 6 listopada 1920 roku w Berlinie. Głównym celem tej umowy było przedłużenie obowiązywania zawartych przez J. Marchlewskiego w Miklaszewiczach (2 i 9 listopada 1919 r.) umów o zwolnieniu przez stronę radziecką zakładników i wzajemnej wymianie jeńców cywilnych i internowanych. Porozumienie to nie obejmowało wymiany jeńców z toczącej się wojny polsko-radzieckiej²⁴⁷.

1.5.1. Jeńcy wojenni

W podpisanym w Rydze 12 października 1920 r. dokumencie kończącym działania wojenne między Polską a Rosją Radziecką, sprawę jeńców wojennych

²⁴⁴ *Z życia jeńców – Polaków*, „Młot” nr 21, rok 1921.

²⁴⁵ *Z życia jeńców – Polaków*, „Młot” nr 20, rok 1921.

²⁴⁶ П.Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921-1924*, Издательство НАУКА, Москва 1974 с. 21 (P. N. Olszański, *Umowa ryska...*, dz. cyt., s. 21).

²⁴⁷ J. Sieradzki, *Białowieża i Miklaszewicze. Do genezy wojny pomiędzy Polska a RSFRR w 1920 r.*, Warszawa 1959, s. 82–84, W. Gostyńska, *Stosunki polsko-radzieckie (1918–1919)*, Warszawa 1972, s. 307–310, [cyt. za:] Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce 1918–1924, Z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1991.

regulował artykuł VII. Zgodnie z jego brzmieniem obie strony zostały zobowiązane do powołania niezwłocznie komisji mieszanych, którym przysługiwać miało prawo sprawowania opieki i niesienia pomocy jeńcom wojennym i cywilnym, internowanym, zakładnikom oraz wygnańcom i emigrantom.

W Polsce, opiekę nad radzieckimi jeńcami wojennymi i cywilnymi z ramienia RCK, sprawowała S. Sempowska, natomiast w Rosji radzieckiej jeńcami polskimi zajmowała się K. Pieszkawa (żona Maksima Gorkiego)²⁴⁸. Po uzyskaniu zgody wydanej przez władze wojskowe Polski 2 listopada 1920 roku, Rosyjski Czerwony Krzyż mógł rozpocząć działalność na terenie obozów dla jeńców i internowanych.

Strona polska już w końcu października 1920 roku rozpoczęła realizację postanowień rozejmu, gromadząc jeńców cywilnych i internowanych, którzy mieli być przekazani niezwłocznie stronie radzieckiej. Jak wspomniano wcześniej, akcja ta nie dotyczyła jeńców wojennych, których wymianę miała rozpocząć się później²⁴⁹. Na początku, stronie radzieckiej zaproponowano wymianę 300 więźniów politycznych – działaczy ruchu robotniczego znajdujących się w polskich więzieniach i obozach – na taką samą liczbę Polaków znajdujących się w więzieniach i zesłaniach w republikach radzieckich. Po dyskusjach nastąpiła wymiana osób z listy imiennej, choć odbywało się to stopniowo, małymi grupami²⁵⁰.

Problemem jeńców i internowanych zajęto się już na pierwszym posiedzeniu wspólnej Komisji ds. Wymiany Jeńców, Uchodźców, Zakładników i Wygnańców. Dążąc do szybkiej wymiany jeńców i powrotu uchodźców z Rosji, strona polska starała się zwrócić szczególną uwagę na pracę tej komisji. Doprowadziło to, mimo początkowych trudności czynionych przez stronę radziecką, do szybkiego opracowania postanowień układu o repatriacji. Stało się to już 30 grudnia 1920 roku²⁵¹. Składał się on z 38 artykułów zgrupowanych w 4 działach. Układ ten nabierał mocy prawnej dopiero z chwilą parafowania go przez obie delegacje obradujące w Rydze nad traktatem pokojowym. Nastąpiło to na plenarnym posiedzeniu konferencji pokojowej 24 lutego 1921 r.

W traktacie pokojowym podpisanym w Rydze problemowi repatriacji poświęcono tylko jeden artykuł – IX. Podkreślono w nim, że układ o repatriacji, zawarty w lutym tego roku, pozostaje w mocy. Ustalono sposób obliczania wysokości nakładów poniesionych na utrzymanie jeńców wojennych, a spłatę kosztów miały ustalić komisje mieszane, na podstawie postanowień układu o repatriacji (artykuł X)²⁵². Znamienne jest, że strona polska zabroniła S. Sempołowskiej i grupie RCK wstępu do więzień i obozów jeńców wojennych, zarzucając jej działanie polityczne. Po proteście przywrócono poprzednie prawa, a ustępstwa władz polskich

²⁴⁸ A. Skrzypek, *Kronika koegzystencji. Zarys stosunków polsko-radzieckich w latach 1921–1939*, Warszawa 1982, s. 44, [cyt. za:] Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy...*, dz. cyt., s. 86.

²⁴⁹ Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy...*, dz. cyt., s. 87. Autor powołuje się na AAN, PRM, t. 22008/1920, pismo MSWojsk. Do PRM w sprawie wykonania art. 7 umowy o preliminarzach pokojowych z 1 XI 1920: CAW, KTW, t. 22, rozkaz MSWojsk. z 28 X 1920 w sprawie wykonania art. 7.

²⁵⁰ П.Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921–1924*, Издательство НАУКА, Москва 1974 s. 22 (P. N. Olszański, *Umowa ryska...*, dz. cyt., s. 22).

²⁵¹ A. Skrzypek, *Kronika koegzystencji...*, dz. cyt., s. 33, [cyt. za:] Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy...*, dz. cyt., s. 87.

²⁵² Jan Dąbski, *Pokój ryski...*, dz. cyt., s. 214.

wynikały z obawy możliwości natychmiastowego odsunięcia PCK, K. Pieszkowej, od działalności na rzecz polskich jeńców i repatriantów w Rosji Radzieckiej. W dniu 24 kwietnia 1921 roku przybyli przedstawiciele radzieccy komisji mieszanej ds. repatriacji i rozpoczęli swoją działalność na terenie Polski.

Znamienne jest, że strona radziecka przekazała stronie polskiej raport o sytuacji w obozach jenieckich na terenie Polski – na podstawie sprawozdań YMCA (Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej). W artykułach gazet polskich oraz zeznaniach jeńców, którzy uciekli z niewoli polskiej, stwierdzono m.in.:

„(...) brak urządzeń do spania. Jeńcy śpią na podłodze, bez materacy, koców, okna bez szyb, w ścianach dziury. U jeńców wojennych stwierdza się brak obuwia i bielizny oraz odzieży. Ustanowione racje żywnościowe dla jeńców są tylko na papierze. Obozowe lazarety i szpitale mają te braki”²⁵³.

Poza tym występowała bardzo duża śmiertelność, ludność dzielona była na kategorie, częstym zjawiskiem było bicie jeńców. W odpowiedzi na takie zarzuty Przedstawiciel Polski w Komisji ds. Spraw Wymiany Jeńców, Internowanych Uchodźców i Zakładników zaproponował, aby Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego odpowiedziało na zarzuty strony radzieckiej. Zaznaczył, że należy wspomnieć o warunkach, w jakich żyją jeńcy polscy i dołączyć relacje zbiegłych z niewoli jeńców polskich oraz sprawozdania delegatów PCK. Po tym piśmie, ten temat już nie był poruszany przez bolszewików.

Po podpisaniu preliminarium pokojowych w Rydze, ewakuowano jeńców z obszarów podległych Naczelnemu Dowództwu Wojska Polskiego do obozów jenieckich. Byli oni w obozach: Strzałkowie, Wadowicach, Łańcucie Pikulicach, Szczypiornie, Tucholi, a także w Dąbiu Łukowie. Poza tym jeńcy radzieccy przebywali w stacjach koncentrycznych, które ze względu na złe warunki pobytu zostały zlikwidowane (Rembertów, Modlin). Innymi miejscami pobytu jeńców radzieckich były stacje rozdzielcze w Puławach, Stryju, Białymstoku, Dorohusku, Lwowie oraz punkty wysyłkowe w Wołkowysku, Brześciu Litewskim, Kowlu, a także w punkach wymiany jeńców w Baranowiczach, Równem.²⁵⁴

Od początku listopada 1920 r. w obozach jenieckich w Polsce przebywało około 75–80 tys. jeńców radzieckich. W obozach jenieckich i na stacjach rozdzielczych znajdowało się 32 tys. ludzi; 40–45 tys. pracowało w instytucjach i u osób prywatnych. Osoby, pracujące w u osób prywatnych, otrzymywały codzienne wynagrodzenie w wysokości ok. 10 marek polskich. Liczba jeńców, przebywających w obozach, ulegała zmianom w związku z rozpoczęciem akcji wymiany z Rosją Radziecką (w marcu 1921 r.)²⁵⁵.

Sytuacja, przebywających w obozach jenieckich, uległa pogorszeniu od jesieni 1920 r. Jeńcy mieli tylko odzież letnią, brakowało im obuwia, ciepłej odzieży, koców czy lekarstw. Słabe odżywianie, nieogrzewane miejsc pobytu były przyczynami wybuchu epidemii tyfusu i cholery²⁵⁶.

²⁵³ Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy...*, dz. cyt., s. 89; autor powołuje się na pracę AAN, MSZ, Sekretariat delegacji RP w komisji mieszanej ds. repatriacji w Moskwie, t. 12673, memoriał przewodniczącego delegacji rosyjsko ukraińskiej z 9 I 1921 r. z załącznikami, k. 11–20.

²⁵⁴ Tamże, s. 91

²⁵⁵ Tamże. Autor powołuje się na CAW Oddz. I M S Wojsk., t. 276, komunikat nr 34 o sytuacji w obozach z 23 IX 1921 r.

²⁵⁶ Tamże. Autor powołuje się na CAW, Oddz. I M S Woj., t. 276, odpis pisma rtm. T. Tomaszewskiego

Przepełnienie obozów oraz epidemie wpłynęły na polepszenie warunków. W Strzałkowie rozpoczęto remont. Wstawiono nowe piece, wybudowano baraki szpitalne. Czynności te wpłynęły na spadek umieralności. Od wiosny 1921 roku polepszyły się warunki pobytu w obozach w Strzałkowie i w Tucholi.

W kwietniu 1921 r., po przybyciu delegacji radzieckiej do Warszawy, wyraźnie wzrosła liczba darów przekazywanych jeńcom przez Rosję Radziecką (w tym odzieży i obuwia). Przekazywano ją głównie osobom wracającym do Rosji. Od października 1920 r. w obozie jenieckim w Strzałkowie rozpoczął działalność Amerykański Związek Młodzieży Chrześcijańskiej (YMCA), oferujący pomoc w organizowaniu zajęć na terenie obozu (teatr, kino, szwalnia, zakłady fryzjerskie i biblioteki), a także zaopatrywał ich w produkty żywnościowe i piśmienne²⁵⁷. W obozach prowadzono intensywną działalność propagandową i oświatową, szczególnie wśród jeńców, którzy mieli być odesłani w pierwszych transportach do Rosji Radzieckiej. Działalność propagandowo-wychowawczą starano się łączyć z rozwijaniem pracy kulturalno-oświatowej. Związane było, że obozy wizytowane były przez delegacje zagraniczne. W Strzałkowie utworzono dwie szkoły dla analfabetów, bezpłatną herbaciarnię dla rekonwalescentów oraz czytelnię. Po rozpoczęciu wymiany nastąpiła zmiana w zachowaniu się jeńców. Uaktywniła się propaganda komunistyczna, dochodziło do bójek między komunistami a ich przeciwnikami²⁵⁸.

Strona polska, po uzgodnieniu zasad układu o repatriacji, oraz wymiany jeńców, spodziewała się szybkiego podpisania i wprowadzenia jej w życie. Ich podpisanie planowano na 20 stycznia 1921 r. Z końcem miesiąca miała już rozpocząć się wymiana. Przygotowano dwa punkty wymiany jeńców w Baranowiczach i Równem. Przeprowadzono reorganizację istniejących miejsc przebywania jeńców. Powołano do życia punkty koncentracyjne. Trzeba przy okazji zaznaczyć, że nie wszyscy jeńcy chcieli wracać do Rosji Radzieckiej. Aby jednak zostać w Polsce, jeńcy byli zobowiązani do dobrowolnego podpisania odpowiednich deklaracji, zgodnie z artykułem III układu o repatriacji²⁵⁹.

Kolejna instrukcja wydana przez Ministerstwo Spraw Wojskowych dotyczyła spraw technicznych wymiany. Punkty wymiany jeńców podzielono na dwie części: cywilną i wojskową. Wojskowa część podzielona była na stację wysyłkową jeńców radzieckich i stację przyjmującą jeńców polskich. Ustalono, że wymiana jeńców z Baranowicz odbywać się będzie na stacji Niegorełoje, a z Równego na stacji Zdołbunowo. Polska strona, zgodnie z układem o repatriacji, przygotowana była do odesłania około 4000 jeńców, tj. 2/3 przez Baranowicze i 1/3 przez Równę. Jeśli do tej liczby doliczymy internowanych cywilów, tygodniowo można było odesłać 8000 z Baranowicz i 3000 z Równego. Układ o repatriacji został podpisany w Rydze 24 lutego 1921 roku i pierwszy transport z radzieckimi jeńcami wojennymi został wysłany z Polski pod koniec marca²⁶⁰.

do D-twa Żandarmerii Wojskowej z 12 XI 1920 dot. sytuacji jeńców w Puławach.

²⁵⁷ Tamże, s. 99. Autor powołuje się na CAW, OJ i I nr 1 t.36, informacja Ekspozytury w Strzałkowie o przybyciu YMCA z 13 X 1920 r.

²⁵⁸ Tamże, s. 101.

²⁵⁹ Tamże, s. 103. Autor powołuje się na CAW, Oddz. I M S Wojsk., t. 276, Instrukcja w sprawie utworzenia PWJ z 16 I 1921, k. 3, CAW, Oddz. IV NDWP(SO), t.30, układ o repatriacji uzgodniony 30 XII 1920 r. a podpisany 24 II 1921 r., k. 2.

²⁶⁰ Tamże, s. 105. Autor powołuje się na CAW, KTW, t. 22, pismo naczelnika ruchu na stacji Brześć

Ważna jest informacja o obozach jenieckich i stosunku urzędów polskich do radzieckiej komisji repatriacyjnej, przedstawiona przez P. Olszańskiego. Autor opracowania stwierdza, że strona polska utrudniała, a wręcz uniemożliwiała kontakt z jeńcami oraz uniemożliwiała to, by można było otoczyć ich opieką. Podkreśla sztywny stosunek do żołnierzy, złe warunki sanitarne oraz rozstrzeliwanie jeńców za małe przewinienia. Te informacje nie zostały jednak poparte żadnym dokumentem²⁶¹. Wizytacje delegacji radzieckich w obozach, kończyły się postulatami i wnioskami o polepszenie położenia jeńców, zniesienie wszelkiej izolacji, zakazanie agitacji antybolszewickiej itp. W odpowiedzi na te postulaty strona polska odnosiła się pozytywnie.

Akcja wymiany jeńców rozpoczęła się pod koniec marca 1921 r. i przebiegała bardzo sprawnie. Brakowało jednak symetrii w tych działaniach. W początkowym okresie Polacy wysłali 21 tys. jeńców radzieckich, podczas gdy Rosjanie zwolnili w tym czasie tylko 11 tys. jeńców polskich. To było przyczyną skarg i protestów Polaków, a nawet wstrzymania transportów. Po otrzymaniu zapewnień ze strony radzieckiej, o przyspieszeniu ewakuacji jeńców polskich, wznowiono transporty z Polski. Zakończono je w połowie października 1921 roku. Do 15 października, ogółem do Rosji Radzieckiej odesłano 67 797 jeńców wojennych. Do Polski przybyło w tym czasie 26 440 (łącznie z grupą 318 oficerów). Po oficjalnym terminie zakończenia wymiany w Polsce przebywało w Strzałkowie 965 jeńców radzieckich, komunistów, w tym 195 oficerów. Stanowili oni gwarancje dla strony polskiej, że Rosjanie odeślą resztę jeńców polskich.

Znamienne jest to, że nie wszyscy jeńcy wojenni chcieli wyjechać do Rosji Radzieckiej. Osoby, które dobrowolnie podpisały oświadczenie, że rezygnują z powrotu mogły pozostać w Polsce. Liczba takich osób jest szacowana na mniej więcej tysiąc osób²⁶². W czasie pobytu, w obozach jenieckich na skutek epidemii tyfusu, cholery, a także warunków pobytu, sanitarnych, żywieniowych, zmarło około 16–18 tysięcy jeńców. Zgodnie z artykułem IX pokoju ryskiego, opiekę nad miejscami pochowku jeńców radzieckich, sprawowały instytucje polskie. Trzeba zauważyć, że tak sprawa jeńców wojennych, repatriantów, jak i wygnańców była sprawą przetargową w stosunku do państwa polskiego, któremu zależało na jak najszybszym ściągnięciu własnej ludności do ojczyzny. Władza bolszewicka szukała różnych pretekstów, aby ograniczyć i opóźnić powroty. Oskarżała, że Polska, łamiąc postanowienia punktu V traktatu ryskiego, udzieliła schronienia organizacjom antyradzieckim, które pod przewodnictwem Sawinkowa, a także Bułak-Bałachowicza organizowały na terytorium Białorusi antyradzieckie zbrojne bandy. Rząd polski miał popierać i finansować Kontrrewolucyjny Komitet Białoruski, który organizował bandy, wkraczające na teren Białorusi. Podkreślano, że polskie władze wojskowe nie tylko wiedzą o tym, lecz także pozwalają im działać i jeszcze im pomagają²⁶³.

Litewski do dyrekcji ruchu w Siedlcach z 6 IV 1921.

²⁶¹ П.Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921-1924*, Издательство НАУКА, Москва 1974 s. 22-23 (P. N. Olszański, *Umowa ryska...*, dz. cyt., s. 22-23).

²⁶² Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy...*, dz. cyt., s. 109. Autor powołuje się na CAW, OJ i I nr t. 21, wzór oświadczenia jeńców wojennych, którzy zdecydowali się pozostać w Polsce.

²⁶³ У.Ф.Лабысева, *Рыжскі мірны дагавор 1921 г. і лёсы народаў Усходняй Еўропы*, Матэрыялы міжнароднай навукова тэарэтычнай канферэнцыі (Мінск, 16-17 сакавіка 2001 г.), Мінск БГУ 2001; А.Г.Хохлов, *О нарушении некоторых статей Рижского мирного договора запрещающих*

Potwierdzać to miał sam Sawinkow, którego wypowiedź (podziękowanie dla Polski) opublikowały polskie gazety: „Polska przyszła z pomocą nam, Rosjanom. Ona dała możliwość rozbitym ostatkom rosyjskim wojsk, którzy uciekli przed bolszewikami, zorganizować się w armię”²⁶⁴.

Zdaniem Rosjan, występujący w owym czasie bandytyzm w strefie przygranicznej, pochodził głównie z Polski. W 1921 r. na terytorium Polski blisko granicy z Białorusią organizowane były bandy zbrojne. Za ich pomocą rząd naszego kraju mieszał się w wewnętrzne sprawy ZSRR, łamiąc V punkt pokoju ryskiego. Dlatego też rząd radziecki, w nocy do rządu polskiego informował, że w Nieświeżu działa Kontrewolucyjny Komitet Białoruski, który organizuje bandy wkraczające na teren Białorusi²⁶⁵.

W 1921 r. działalność band, które miał wspierać rząd polski, jeszcze się nasiliła. Potwierdzają to liczne dokumenty kierowane do Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych, informujące o aktualnym stanie bezpieczeństwa i prośby o wsparcie dodatkowymi funkcjonariuszami oddziałów²⁶⁶. W rozkazach tajnych poruszane są wytyczne, pouczenia, ale także ukazana jest dezercja wśród oddziałów wojsk wewnętrznych oraz metody walki z nią²⁶⁷. Bardzo ciekawe informacje można poznać z tajnych dokumentów i wytycznych skierowanych do oddziałów wojsk wewnętrznych wydawanych przez Ludowego Komisarza Sprawy Wewnętrznych BSRR²⁶⁸. W innych, bardzo ciekawych dokumentach, zaliczanych do ściśle tajnych, ukazane są comiesięczne raporty o bezpieczeństwie i przebiegu walki z bandytyzmem. W nich to przedstawiona była sytuacja w poszczególnych powiatach Białorusi dzień po dniu.

вмешательство во внутренние дела договаривающихся стран, s. 68 powołuje się na Документы внешней политики СССР. М. 1960. Т. 4. С. 203-209, Dokumenty zewnętrznej polityki ZSRR М. 1960. Т. 4. s. 203-209.

²⁶⁴ У.Ф.Лабысева, *Рыжскі мірны дагавор 1921 г. і лёсы народаў Усходняй Еўропы*, Матэрыялы міжнароднай навукова тэарэтычнай канферэнцыі (Мінск, 16-17 сакавіка 2001 г.), Мінск БГУ 2001 (U.F. Labysiewa, *Ryjska umowa pokojowa...*, dz. cyt.); А.Г.Хохлов, *О нарушении некоторых статей Рижского мирного договора запрещающих вмешательство во внутренние дела договаривающихся стран*, s. 67-68 (A.G. Hohłow, *O naruszeniach niektórych artykułów ryskiej umowy pokojowej...*, dz. cyt., s. 67-68); Autor powołuje się на Бюллетень НКВД, 1920, № 45, 25 ноября, С. 4.

²⁶⁵ У.Ф.Лабысева, *Рыжскі мірны дагавор 1921 г. і лёсы народаў Усходняй Еўропы*, Матэрыялы міжнароднай навукова тэарэтычнай канферэнцыі (Мінск, 16-17 сакавіка 2001 г.), Мінск БГУ 2001 (U.F. Labysiewa, *Ryjska umowa pokojowa...*, dz. cyt.); А.Г.Хохлов, *О нарушении некоторых статей Рижского мирного договора запрещающих вмешательство во внутренние дела договаривающихся стран*, s. 68. (A.G. Hohłow, *O naruszeniach niektórych artykułów ryskiej umowy pokojowej...*, dz. cyt., s. 68); Autor powołuje się na: Документы внешней политики СССР. М. 1960. Т. 4. С. 203-209, Dokumenty zewnętrznej polityki ZSRR М. 1960. Т. 4. S. 203-209.

²⁶⁶ НАРБ Ф. 34, НКВД Оп. 1, Д. 45, Л. 2, Комссариат Внутренних Дел Ресбел Доклад Заведывающего Управления Борисовского Уездисполкома Н. Храповича, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1,teczka 45, s. 2, Komisariat Spraw Wewnętrznych Republiki Białorusi, Wykład, Zarządzającego Kierowaniem Borysowskiego Powiatowego Wykonawczego Komisarza N. Chrapowicza.

²⁶⁷ НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 45, Л. 6, 60б, секретно циркулярно всем отделам управления уисполкомов ресвел, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1,teczka 45, s. 6, 6a, Tajne, Obowiązkowo do wszystkich Oddziałów Upoważnionych Komitetów Wykonawczych.

²⁶⁸ НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 45, Л. 94, Секретно циркуляр № 32 всем отделам управления уисполком ресбел, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1,teczka 45, s. 94, Tajne Okólnik Nr 32 Do wszystkich Oddziałów Zarządu Powiatowych Komitetów Wykonawczych Republiki Białorusi.

Raporty pochodzą z 1921 roku, a obejmują okresy od 23 kwietnia do 12 maja²⁶⁹, a następnie: 1–17 maja²⁷⁰, 2–10 czerwca²⁷¹, 6–15 lipca²⁷², 11–22 lipca²⁷³, 4–27 sierpnia²⁷⁴, 19–29 sierpnia²⁷⁵. Oprócz zestawień dwutygodniowych z poszczególnych miesięcy znajdują się tam krótkie raporty z przeprowadzonych akcji, które dotyczą między innymi niepowodzeń wykonanych operacji zbrojnych²⁷⁶.

Ogólnie jednak rzecz ujmując, realizacja postanowień traktatu ryskiego przebiegała w miarę sprawnie. Oczywiście występowały niezgodności z podpisanymi umowami, lecz były one związane z polską racją stanu. Trzeba podkreślić, że nie było żadnych sankcji w stosunku do strony przeciwnej za nierealizowanie ustalonych postanowień. Realizację poszczególnych paragrafów można porównać do handlu wymiennego – coś za coś. Tak Polska, jak i Rosja Radziecka miały swoje priorytety. Ugrać coś można było tylko przez wzajemne szachowanie się obu stron.

1.5.2. Repatrianci

W dniach 14–15 kwietnia 1921 r. odbyła się w polskim sejmie debata, na której miano ratyfikować traktat ryski. Na niej to Sejm II RP zatwierdził – specjalną ustawą – uchwały traktatowe, upoważniające Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego do jego ratyfikacji przez Polskę. W następnym dniu po debacie, traktat został ratyfikowany. Trzeba zaznaczyć, że traktat nie został ratyfikowany jednogłośnie, były głosy przeciwne²⁷⁷. Zadecydowała przewaga ugrupowań chłopskich i narodowych. Traktat ten podzielił społeczeństwo polskie i przekreślił koncepcje federacji.

Jak twierdzi Olszański, rząd polski nie wykonywał od samego początku postanowień artykułu VII traktatu ryskiego. Prowadził otwartą politykę polonizacji i dyskryminacji wygnańców. Rząd polski 17 grudnia 1920 roku

²⁶⁹НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 46, Л. 3, 3об, Срочно секретно сводка выдающихся происшествий на территории Белоруссии, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1,teczka 46, s. 3, 3a, ściśle tajne KOMUNIKAT wydających ważne na terytorium Białorusi).

²⁷⁰НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 46, Л. 14, 14об,, Срочно секретно сводка выдающихся происшествий на территории Белоруссии, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1,teczka 46, s. 14, 14 a, ściśle tajne. Komunikat wydających ważne na terytorium Białorusi).

²⁷¹НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 46, Л. 8,, Срочно секретно сводка выдающихся происшествий на территории Белоруссии, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1,teczka 46, s. 8, ściśle tajne. Komunikat wydających ważny na terytorium Białorusi).

²⁷²НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 46, Л. 142, 142 об,, Срочно секретно сводка выдающихся происшествий на территории Белоруссии, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1 te czka 46, s. 142, 142a, ściśle tajne. Komunikat wydających ważne na terytorium Białorusi).

²⁷³НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 45, Л. 89,, Срочно Секретно Сводка выдающихся происшествий на территории Белоруссии, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, Opis 1, Teczka 45, Strona 89, ściśle tajne. Komunikat wydających ważne na terytorium Białorusi).

²⁷⁴НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 46, Л. 10, 10об, Срочно Секретно Сводка выдающихся происшествий на территории Белоруссии, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1, te czka 46, s. 10, 10 a, ściśle tajne. Komunikat wydających ważne na terytorium Białorusi).

²⁷⁵НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 46, Л. 2, 2об,, Срочно Секретно Сводка выдающихся происшествий на территории Белоруссии, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD Opis 1 Teczka 46 Strona 2, 2a, ściśle tajne. Komunikat wydających ważne na terytorium Białorusi).

²⁷⁶НАРБ Ф. 34 НКВД, Оп. 1, Д. 45, Л. 90, Оперативно срочно секретно, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 1, te czka 46, s. 90, Do bardzo szybkiego wykonania tajne.

²⁷⁷ Stanisław Giza, *Jan Dąbski. Całe życie*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa 1979.

przyjął dekret o kolonizacji i dawaniu nadziałów ziemi na terenie Krańcach Wschodnich (Zachodniej Białorusi) i Galicji Wschodniej (Zachodniej Ukrainy) po wojnie radziecko-bolszewickiej. Otrzymywali go osadnicy wojskowi - 15 ha ze skarbu państwa lub z ziemi byłych obszarników rosyjskich. Wysiedlona ludność w czasie I wojny światowej, głównie prawosławna, po powrocie nie mogła odzyskać swojej ziemi, ponieważ nie powróciła do 1 kwietnia 1921 r. Ich ziemia została oddana osadnikom wojskowym. W owym czasie był uchwalony dekret o tym, że gospodarstwa niezajęte do 1 kwietnia tego roku, mogą być zajmowane przez osadników wojskowych, a sam traktat pokojowy był ratyfikowany dopiero 30 kwietnia. Po jego ratyfikacji rozpoczęły się powroty wysiedleńców do Polski. Przepis dotyczył wschodnich terenów Rzeczypospolitej²⁷⁸.

Jak widać, dekryty w zasadniczy sposób dyskryminowały ludność wysiedloną lub nieprzebywającą w swoich majątkach lub gospodarkach. Podejmując takie postanowienia, nie znali występujących realiów kresowych. Można też stwierdzić, że były one uchwalone specjalnie, choć wiedziano, że większość ludności kresowej, prawowitych właścicieli, znajduje się na terenie Rosji Radzieckiej i dopiero za kilka miesięcy rozpocznie się akcja repatriacyjna.

Po zakończeniu zmagani wojennych, w drugiej połowie kwietnia 1921 roku, delegacje Polski i Rosji Sowieckiej uzgodniły składy Komisji Mieszanej do Spraw Repatriacji. Uzgodniono kategorie osób uprawnionych do repatriacji, dzieląc ich na: jeńców wojennych, cywilnych, zakładników, internowanych, wygnańców i uchodźców. Umożliwiono im zabranie mienia w określonej wartości. W Komisji Mieszanej ustalano więc plany repatriacji w poszczególnych okresach (np. lipiec, sierpień)²⁷⁹. Masowa repatriacja rozpoczęła się 29 kwietnia 1921 r. Polacy przewidywali powrót około 40 tysięcy jeńców wojennych oraz około 500 tys. wysiedleńców i uchodźców. Do Polski wróciło tylko 23 335 jeńców wojennych. Aby ułatwić repatriację, ustalono, że można wyjeżdżać także na podstawie list grupowych wyjeżdżających.

W dniu 24 czerwca 1924 roku Komisja Mieszana stwierdziła, że masowa repatriacja się zakończyła, a następne wnioski będą załatwiane na drodze dyplomatycznej. Aby ułatwić powrót do Polski, podano przepisy w gazecie „Młot” (nr 36, z 3 VII 1921 r.), która z kolei powołała się na gazetę „Izwestia” z 1 czerwca 1921 r. Opublikowany artykuł informował, że:

„(...) osoby wedle traktatu pokojowego p1 art. 6 posiadają możliwość przyjęcia obywatelstwa, mający jakiegokolwiek dokumenty stwierdzające prawo paszport, metryka, wyciąg z metryki lub inne dokumenty stwierdzające przewidziane w art. 2. Do tego należy dołączyć podanie, ankietę urzędu, zgodę Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych. Wszystkie te czynności urzędowe dokonywane są bezpłatnie. Ankieta repatrijanta ubiegającego się o wyjazd posiadała następujące punkty do wypełnienia: Imię, imię ojca, nazwisko, wiek, rodzina ze wskazaniem stopnia pokrewieństwa, stopień wykształcenia, zajęcia zawód, stan, miejsce pochodzenia, gdzie przebywał w ciągu ostatnich 10 lat, tj. przed 1914, miejsce pobytu petenta wraz z rodziną, gdzie pracuje i jakie stanowisko zajmuje, spis załączonych dokumentów, podpis petenta”²⁸⁰.

²⁷⁸ П.Н. Ольшанский, *Рижский договор и развитие советско-польских отношений 1921-1924*, Издательство НАУКА, Москва 1974 s. 222 (P. N. Olszański, *Umowa ryska...*, dz. cyt., s. 222); „Izwestia”, nr z 17 IV 1921 r.

²⁷⁹ *Od Komisji Mieszanej do spraw repatriacji. Do polskich repatriantów*, „Młot”, nr 56, s. 2.

²⁸⁰ *Przepisy o przyjmowaniu obywatelstwa polskiego*, „Młot”, nr 36, 3 lipca 1921 r.

Analizując listy i dokumenty, wygnańców wyjeżdżających do Polski z poszczególnych rejonów BSRR, można zauważyć, że spełniały one przepisy podane w gazecie, choć czasami różniły się w szczegółach. Składały się one z trzech rubryk. Pierwsza zawierała dane osobiste: imię, nazwisko, imię ojca. Kolejna to dokumenty identyfikacyjne. W nich wymieniana była: legitymacja osobista, zaświadczenie wygnańca, zaświadczenia inne, paszport, zaświadczenie tożsamości, karta rejestracyjna, akty rejestracyjne, książeczki ubezpieczeniowe, polskie dokumenty ich kopie i odpisy. Wszelkie dokumenty, które w owym czasie były w posiadaniu lub się zachowały, a mogące potwierdzić pochodzenie i narodowość, były ważne. W trzeciej części (uwagi) znajdowała się przeważnie adnotacja o wykreśleniu ze stanu polskiego społeczeństwa zamieszkałego na Białorusi.

Listy były podpisywane przez Naczelnika Oddziału Obcokrajowców i Naczelnika Oddziału Wygnańców (Biezańców). Na listach znajdowało się przeważnie około 10–20 osób. Świadczą o tym listy wydane przez urzędy powiatowe (ujezdy) Bobrujska, Borysowa, Słucka²⁸¹. Aby móc wyjechać, trzeba było pisać do Pełnomocnika Delegacji Rosyjsko-Ukraińskiej, dołączając posiadane dokumenty, a dalej już drogą urzędową. Ekspozytura Rzeczypospolitej Polskiej w Rosji Radzieckiej, po załatwieniu wszelkich formalności, wysyłała wizy z niezbędnymi dokumentami. Trzeba podkreślić, że za pisma adresowane do urzędów sowieckich, a dotyczące spraw repatriacji, trzeba było zapłacić (przez kupno znaczków opłaty urzędowej lub dołączając zaświadczenie z opłatą)²⁸². Natomiast w instrukcji dotyczącej wyjazdów i otrzymywania obywatelstwa polskiego podkreślone było, że czynności te dokonywane są bezpłatnie. Wsiedleńcy, czekający na odjazd składu pociągu, mieszkali internatach domach Czerwonego Krzyża. Informacje o odjazdach były umieszczane w gazecie „Zwiedza”. Przy załatwianiu formalności, pobierano tzw. dobrowolne wpłaty, niezależnie od płci i wieku na rzecz lotników-inwalidów w wysokości jednego czerwonia²⁸³. Można było także samodzielnie składać podania o przyznanie wizy wyjazdowej. Opłata konsularna w 1923 r. wynosiła 120 rubli, którą trzeba było uiścić, aby dane podanie było załatwione²⁸⁴.

Do konsulatu zwracano się z różnymi problemami: o przedłużenie wizy, z oszustwami oraz o pomoc w wyjeździe. Należy zaznaczyć, że nie zawsze ważność wiz była zgodna z otrzymanym terminem wyjazdu składu pociągu.

²⁸¹ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 58, 58 об, Список Беженцев Слуцкого Уезда....., 61, Список Беженцев Бобруйского Уезда....., 65, Список Беженцев Борисовского Уезда....., 66, Список Беженцев Бобруйского Уезда....., 80, Список (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD Opis 2 Teczka 37 Strona 58,58a, Spis wygnańców Słuckiego Powiatu, 61, Spis wygnańców Bobrujskiego Powiatu, 65, Spis wygnańców Borysowskiego Powiatu, 80).

²⁸² НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 57, Do Pana Pełnomocnika Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji w Mińsku 60, Do Pana Pełnomocnika Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji w Mińsku 63. Do Pana Pełnomocnika Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji w Mińsku, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD Opis 2 Teczka 37 Strona 57, Do Pana Pełnomocnika Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji w Mińsku 60, Do Pana Pełnomocnika Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji w Mińsku 63. Do Pana Pełnomocnika Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji w Mińsku.

²⁸³ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 96, 97об, В Росийско-Украинскую Делегацию, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 2, teczka 37, s. 96, 97 a, Do Rosyjsko-Ukraińskiej Delegacji.

²⁸⁴ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 161, Do p. Władysława Саpa..., Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 2, teczka 37, s. 161, Do p. Władysława Саpa...

Wtedy to Konsulat opiekował się i pomagał Polakom w miarę swoich możliwości²⁸⁵. Odrzucenie przez bolszewików dawnych zasad administracji, powodowało duże trudności. Pojawiła się duża liczba wzorów dokumentów, świadectw wygnańca, wystawionych przez różne instytucje i miejsca. Nie było w owym czasie jednolitego wzoru. Zaświadczenia były takie, które zawierały zdjęcie, dane osobowe, miejsce urodzenia narodowość, kierunek wyjazdu, na jakiej podstawie ma wyjechać, stwierdzenie, że jest repatriantem, oraz ile bagażu może zabrać. Tego typu zaświadczenia wydawał urzędnik NKWD lub naczelnik do spraw wysiedlenia ludności. Inny typ świadectwa repatrianta miał kształt książeczki wydany przez Radę Wykonawczą. Zawierała ona numer, imię i nazwisko, narodowość, miejsce zamieszkania, miejsce docelowe wyjazdu²⁸⁶. Mniej więcej w 1923 r., pojawiły się nowe druki podania pozwolenie. Na tym podaniu trzeba było odpowiedzieć na 19 pytań²⁸⁷.

W czasie wojny domowej, mieszkańcy dawnego Imperium Rosyjskiego zobaczyli, czym jest władza sowiecka, w której podstawowym wrogiem jest wróg społeczny. Mordowanie całych grup społecznych, samowola, bezprawie, sprawiło, że każdy – nawet nie-Polak, starał się opuścić Rosję Sowiecką. Wykorzystywano wszelkie możliwe sposoby, aby wyjechać. Bardzo licznie o wyjazd ubiegali się nie tylko Żydzi, ale i rodowici Rosjanie. Jeśli mieli dokumenty lub możliwość ich zdobycia, potwierdzające powiązanie z Polską, starali się zdobyć je, aby mieć możliwość opuszczenia Rosji²⁸⁸.

Zawierucha wojenna I wojny, a potem wojny polsko-bolszewickiej sprawiła, że rodziny zostały porozrywane. Szukano ich m.in. przez Czerwony Krzyż. Odnajdywani Polacy znajdowali się w różnych sytuacjach, jednak bez względu na okoliczności ściągano ich do członków rodziny w Polsce. Pisano do różnych urzędów, tak polskich, jak i bolszewickich²⁸⁹. Nie zawsze ci biedacy otrzymywali wizy. Część otrzymywała odmowy, ponieważ Konsulat czekał na potwierdzenia lub dosłanie potwierdzenia z kraju, a część nie otrzymywała wiz bez podania przyczyn²⁹⁰. Wygnańcy wyjeżdżający całą rodziną otrzymywali wizy rodzinne, na których oprócz wyszczególnienia poszczególnych członków rodziny znajdował się numer wizy, okres ważności oraz wyznaczone miejsce przekroczenia granicy.²⁹¹ W skład społeczeństwa polskiego, przebywającego czasowo w Rosji, wchodzili ci Polacy, którzy przyjechali do pracy, zostali zmobilizowani w Królestwie Polskim do rosyjskiej armii, jeńcy wojenni,

²⁸⁵ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 172, 172об, Nr. 10138 W sprawie wyjazdu rodzin repatriantów Mankowicza Studeńko do Polski, Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD opis 2, teczka 37, s. 172, 172 a, Nr. 10138 W sprawie wyjazdu rodzin repatriantów Mankowicza Studeńko do Polski.

²⁸⁶ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 159, Беженский билет, 199, Беженцу Шкляру – Алексыху проживающему, 217, Удостоверение, 222, Удостоверение, 223, Nr. 481 Билет беженца., Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 2, teczka 37, s. 159, Legitymacja wygnańca, 199 Wygnańcy Szklarowi Aleksemu zamieszkującemu, 217 Zaświadczenie, 222, Zaświadczenie, 223, Nr. Legitymacja Wygnańca.

²⁸⁷ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 443, Заявление 443об, 444, Анкета, Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 2, teczka 37, s. 443, Zaświadczenie, 443 a, 444, Anketa.

²⁸⁸ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 400, Заświadczenie, Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD opis 2, teczka 37, s. 400, Zaświadczenie.

²⁸⁹ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 475, Do Ministerstwa Sprawa Zagranicznych, Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 2, teczka 37, s. 475, Do Ministerstwa Sprawa Zagranicznych.

²⁹⁰ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 579, Список Лиц 659 Заświadczenie, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 2, teczka 37, s. 579, Spis osób, s. 659 Zaświadczenie.

²⁹¹ НАРБ Ф.34 НКВД, Оп. 2, Д. 37, Л. 679 Spis na rep. Fijaś Teodora z rodziną.

ludność ewakuowana i wygnańcy²⁹². Po podpisaniu pokoju w Rydze nastąpiła ewakuacja do Polski wygnańców, internowanych i jeńców wojennych. Biuro Polskie przy CK RKP(b) starało się zatrzymać Polaków i przed wyjazdem do ojczyzny. W tym zasadnicze znaczenie propagandowe odegrała prasa. Bolszewicy przywiązywali ogromne znaczenie do prasy periodycznej, jako ważnego środka informacji politycznego oświecenia i wychowania. W 1921 roku wydawano liczne gazety w języku polskim, skierowane do określonych odbiorców. W Charkowie, dla wygnańców wydawano dwutygodnik „Na Barykady” w nakładzie 5 tysięcy egzemplarzy, zaś w Smoleńsku, „Iskrę Komunistyczną” w nakładzie 3 tysięcy egzemplarzy. Oprócz tego wydawane były miejscowe gazety dla polskich jeńców wojennych i wygnańców²⁹³.

W tych periodykach często opisywano życie codzienne w obozach jenieckich – z dobrym wyżywieniem, pełne wygód, z czystą bielizną, kąpielami w ciepłej wodzie, wyjściami do teatru, nowymi mundurami itp.²⁹⁴. Wydział Polityczny Partii Bolszewickiej starał się zmienić światopogląd żołnierzy, robiąc także spotkania delegatów obozów jenieckich z Piotrogradu (fabryka Koeniga), Samarki, Popówki, Kolpowa, Paszy i Suzanina²⁹⁵.

W prasie ukazywano ponadto, co czeka wygnańców po przyjeździe do Polski. Przedstawiano kłopoty z pracą, więzienie, głód, zniewolenie przez burżuazję i jaśniepanów²⁹⁶. Rodzi się zatem pytanie, dlaczego bolszewikom tak zależało na polskich żołnierzach? Odpowiedź znajdujemy m.in. w gazecie „Młot”, - w jednym z jej numerów napisano:

„Ruch rewolucyjny na Zachodzie wybucha żywiołowo we wszystkich krajach burżuazyjnych. Aby przyspieszyć zwycięstwo Rewolucji Wszechświatowej, dowiedzmy czynem, że proletariat potrafi zwyciężać również na froncie gospodarczym”²⁹⁷. Pobrzmiewa tu po raz kolejny koncepcja wszechświatowej rewolucji, w której zaprawieni w boju żołnierze polscy mogli odegrać bardzo dużą rolę.

Jeśli doszłoby do rewolucji, to mogliby oni stanowić kadrę przyszłej Polskiej Armii Czerwonej. Zgodnie z ustaleniami pierwszymi repatriantami mieli być jeńcy wojenni. Jak podają redaktorzy „Młota”, na ich cześć zorganizowano wiec pożegnalny w Smoleńsku 13 marca 1921 r.²⁹⁸. W innym numerze podaje się datę kwiecień 1921 r., kiedy pierwszy skład pociągu z jeńcami polskimi składał się z wagonów sanitarnych²⁹⁹. Trzeba jednak zaznaczyć, że propaganda prowadzona przez bolszewików w środowisku

²⁹² И. И.Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Институт славяноведения Российской академия наук, Москва 2001 s. 7 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20)*, Instytut Słowiański, Rosyjska Akademia Nauk, Moskwa 2001, s. 7).

²⁹³ И. И.Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Институт славяноведения Российской академия наук, Москва 2001 s. 133 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20)*, dz. cyt., s. 133); Российский Государственный Архив Социально политической Истории (РГАСПИ) Ф. 17 Оп. 112, Д. 475, Л. 248.

²⁹⁴ *Z życia jeńców – Polaków*, „Młot”, nr 6, 1921r.

²⁹⁵ *Z życia jeńców – Polaków*, „Młot”, nr 20, 8maja 1921 r.

²⁹⁶ *Ruch rewolucyjny na Zachodzie wybucha żywiołowo we wszystkich krajach burżuazyjnych*, „Młot”, nr 14, 10 kwietnia 1921 r.

²⁹⁷ *Aby przyspieszyć zwycięstwo Rewolucji Wszechświatowej, dowiedzmy czynem, że proletariat potrafi zwyciężać również na froncie gospodarczym*, „Młot” nr 14, 10 kwietnia 1921 r.

²⁹⁸ *Wiec odjeżdżających jeńców – Polaków*, „Młot” nr 14, 10 kwietnia 1921 r.

²⁹⁹ *Z życia jeńców – Polaków*, „Młot”, nr 21 1921 r.

jenieckim pewien odniosła sukces. Wiadomo bowiem, że część jeńców polskich pozostała dobrowolnie w Rosji Radzieckiej. Sprzyjały temu takie artykuły, jak choćby ten:

„Rosja chce jak najszybciej wysłać Polaków do Polski. Sprzeciwia się temu Polska, która chce każdego sprawdzić, z jakiej miejscowości pochodzi i kim jest. Obawa słuszna, ponieważ porządki, jakie zaprowadziła burżuazja, to jest straszne paskarstwo wyzysk, bezczelność i brutalność policji, urzędników rządowych, kwitnie szpiegostwo, katowanie znęcanie się, prześladowanie ludu pracującego. Wszystkie najpodlejsze ustawy, jakie były, teraz są w Polsce. Kto nie opuszczał Polski, ten nie widzi jej upadku. Ten, kto choć krótko przebywał w Rosji Radzieckiej, spostrzega różnicę. W Polsce uważają, że każdy wracający z Rosji Radzieckiej wiezie zarazę bolszewicką i dlatego starają utrudniać ich powrót. Repatrianci zamykani są do obozów koncentracyjnych i przetrzymywani za drutami, aż nie wyjaśnią pochodzenia, a potem odsyłani są do więzienia. Każdy powracający do jaśniepańskiej Polski powinien zdawać sobie z tego sprawę. Bolszewicy nawołują, aby czytać dla swojego dobra to, co pisze się w gazetach o Polsce, aby nie być zaskoczonym”³⁰⁰.

W podobnym tonie zwraca się do repatriantów gazeta „Młot” w artykule pt. *Kogo Polska przyjmuje, a kogo wypędza?* Jego autor pisze, że wygnańcy czekają lub samowolnie przekraczają granice bez wiz. Polskie władze takich obywateli dzielą na dwie kategorie. Jedną z nich jest burżuazja szumowiny, przestępcy i aferzyści. Druga, to wygnańcy robotnicy, którzy pracowali w urzędach sowieckich lub byli Armii Czerwonej. Ci nie mogą wykazać majątku lub nie mają nic na łąpówkę. Granice przekraczają, osoby posiadające niezaprzeczone dowody obywatelstwa polskiego lub pochodzenia polskiego, ale często się ich odsyła. Odsyłani do Rosji przyjmowani są serdecznie. Dlatego wygnańcy, którzy chcą własnymi siłami i na własne ryzyko przekonać się o gościnności, powinni się dobrze zastanowić. Niech jadą wtedy, gdy przyjdzie na nich kolej³⁰¹. Jest to kolejny przykład destrukcyjnej działalności radzieckiej propagandy na polskie środowisko repatriantów. Na przejściach granicznych repatrianci przechodzili dokładne badania. Jak przedstawiali to propagandyści radzieccy, przed chorobami zakaźnymi ostrzegał lekarz, a przed bolszewizmem czerwoną zarazą żandarm.

Trzeba przyznać, że wygnańcy napotykali różnego typu trudności tak ze strony radzieckiej, jak i polskiej. Sprawdzanie dokumentów potwierdzających polskość uwłaczało godności. Dowolna interpretacja, brak znajomości historii lub znajomości realiów życia w kraju bolszewików, doprowadzało do tragedii. Urzędnicy sami określali, kto jest Polakiem, kto jest komunistą, a kto służył w Armii Czerwonej. Wstrzymywano wydawanie wiz lub ich odmawiano. I tak np. przedstawiciel polskiego konsulatu zawiesił swoje urządowanie, ponieważ poczuł się urażony przez bolszewików i do momentu udzielenia mu satysfakcji, nie wydawał wiz repatriantom Polakom. Nieprzemyślane posunięcie odbiło się tylko na koczujących uciekinierach³⁰². Ludność polska, uciekając przed czystkami etnicznymi i społecznymi, często była pozbawiona nie tylko pieniędzy i majątku, lecz także zmuszona była do pozostawienia całego dorobku życia. W tych bardzo trudnych chwilach uciekinierom była udzielana pomoc

³⁰⁰ *Co czeka powracających do Polski?* „Młot”, nr 14, 10 kwietnia 1921 r.

³⁰¹ *Kogo Polska przyjmuje a kogo wypędza?* „Młot” nr 36, 3 lipca 1921 r.

³⁰² *Uwadze wygnańców*, „Młot” nr 52, 7 maja 1922 r.

w wyżywieniu przez fundację amerykańską „Ara”. Działalność tej fundacji pozwalała przeżyć znacznej grupie ludności, czasami pozbawionej jakichkolwiek środków materialnych³⁰³. Jak podaje gazeta „Młot”, Polska borykająca się z trudnościami gospodarczymi, na podstawie porozumienia z Francją i Belgią, skierowywała część repatriantów do tych państw³⁰⁴. Nie zawsze jednak wszystko przebiegało zgodnie z planem. Bardzo często pojawiały się problemy z otrzymaniem wizy. Związane były one nie tylko z wytycznymi rządowymi i II Oddziału Wojska Polskiego, lecz także ze względów formalnych. Bieżący pisali więc skargi, do konsulatów polskich, do urzędów radzieckich, a także prośby o pomoc³⁰⁵.

Rosja Radziecka starała się ukazać siebie, jako państwo godne szacunku i wszystkie trudności dotyczące repatriantów umiejętnie przerzucała na Polskę. Informowała ona w gazetach skierowanych do Polaków, że Polska strona zamknie granice i wstrzyma ruch. Informacje te opierała na nocie komisji mieszanej. Wszystkie prośby, o otwarcie dodatkowego przejścia, były załatwiane odmownie. Do tej pory Baranowicze przyjmowały 1000 osób a Równe 500. Oczywiście stronie polskiej zależało na jak najszybszym i jak największym ściągnięciu rodaków, ponieważ wiedziano, na co są narażeni. Zgoła inny jednak obraz wyłaniał się z dokumentów radzieckich.

Trzeba zaznaczyć, że stan liczebny Polaków powracających do Polski jest różny u różnych autorów. Według oficjalnych danych z Rosji do Polski w 1918 r. przyjechało około 200 tys. osób, a w 1919 r. – 286 tys.³⁰⁶. Od września 1922 r. z republik radzieckich do Polski przyjechało 470 tys. repatriantów oraz jeńców wojennych³⁰⁷. Według innych danych w pierwszej połowie 1921 r. do Polski wróciło 384 tys. osób (w tym przez Rumunię i Bułgarię 25 897 ludzi, także nie-Polacy). Oprócz tego naliczono około 300 tys. zarejestrowanych do wyjazdu³⁰⁸. Od 11 listopada 1919 do 30 września 1921 r. było to 336 tys. osób; do 30 lipca 1921 r. – 469 tys., a od października 1921 r. do końca lipca 1924 r. – 133 tys. ludzi³⁰⁹.

Niektóre osoby pragnące powrócić do ojczyzny nie otrzymały zezwolenia polskich władz na wjazd, natomiast część przebywających czasowo, postanowiła zostać w republikach radzieckich na skutek propagandy lub sytuacji życiowych. Usilna propaganda radziecka, oczerniająca „Pańską Polskę”, a poza tym złe podejście urzędników do wygnańców, którzy nie rozumieli sytuacji życiowych tych ludzi – były najczęstszymi przyczynami pozostania w Rosji.

³⁰³ *Repatrijanci nadal giną wskutek mrozu*, „Młot” nr 18, 1922 r.

³⁰⁴ *Na nowe wygnanie*, „Młot” nr 54.

³⁰⁵ НАРБ Ф.34, Оп. 2, Д. 37, Л. 581, 581 об, Уполномоченному Наркоминдел Ссср При Управ БСРР Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół NKWD, opis 2,teczka 37, s. 581, 581a, Do Pełnomocnego przez Ludowy Komitet ZSSR przy kierownictwie BSRR.

³⁰⁶ И. И.Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Институт славяноведения Российской академия наук, Москва 2001 s. 8 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20)*, dz. cyt., s. 8). Российский Государственный Архив Социально политической Истории (РГАСПИ) Ф. 63, Д. 4, Л. 19–22 (Rosyjskie Państwowe Archiwum Socjalno-Politycznej Historii PGASPI Zespół 63, teczka 4, s. 19–22).

³⁰⁷ Przypis źródło 321, s. 21.

³⁰⁸ И. И.Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Институт славяноведения Российской академия наук, Москва 2001 s. 9 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20)*, dz. cyt., s. 9).

³⁰⁹ Tamże.

Bardzo restrykcyjne przestrzeganie przepisów tłumaczono tym, że starano się uniemożliwić dostanie się do Polski komunistycznym agentom. Duże znaczenie miała też sytuacja ekonomiczna. Duża część ludności polskiej nie chciała pozostawić swojej ojcowizny. Tradycje narodowe, miłość do ziemi przodków sprawiały, że duża część ludności polskiej pozostała w ZSRR.

Nikołaj Iwanow twierdził, że znaczna część kresowiaków uważała pokój ryski za przejściowy, dlatego, według nich, Rzeczpospolita miała jeszcze wrócić na te ziemie. Podobnie uważali bolszewicy, którzy pokój ryski nazywali traktatem ważnym na chwilę, w momencie osłabienia państwa radzieckiego.

W sprawozdaniu Polskiego Centralnego Komitetu z sierpnia 1921 roku zaznaczono, że około 3500 polskich jeńców wojennych, stanowiących 10% wyjeżdżających, dobrowolnie odmówiło powrotu do Polski³¹⁰. Z kolei do 1 listopada 1921 r. do Polski było wysłanych 25 tysięcy jeńców wojennych, a około 2 tysięcy dobrowolnie zostało w państwie radzieckim³¹¹.

Na podstawie informacji archiwalnych, do których dotarł I.I. Kościuszko, pozostało w ZSRR stosunkowo wielu jeńców, bo aż 10 % ogółu wziętych do niewoli. Zastanawia tylko, czy owe 10% jest to liczba prawdziwa, a nie chwyt propagandowy, mający podkreślać to, że żołnierze bez niczyjego przymusu wybrali państwo radzieckie. Jest oczywiste, że bardzo dobrze pracująca propaganda, mająca wpracowane i sprawdzone schematy, potrafiła zmienić światopogląd u części żołnierzy i podejście do życia. Jednak na podstawie relacji tych, którzy wrócili z bolszewickich obozów jenieckich, życie w nich było koszmarem.

Znamienne jest, że ludność Kresów nie znalazła współczucia i pomocy w kołach rządowych i społecznych odrodzonej Polski. Wiadomości napływające ze Wschodu nie robiły większego wrażenia na rządzie. Społeczeństwo polskie wykazywało obojętność do spraw kresowych. Kresowców traktowano, jako ubogich krewnych, dla których wypada być grzecznym, ale dobrze pozbyć się ich, czym prędzej. Wszystko to ogromnie deprymująco wpływało na rzesze uchodźców, podobnie jak obostrzenia i utrudnienia dla ludności polskiej, tak dotkniętej przez los³¹². Część tych problemów ukazał w swoich wspomnieniach Edward Woyniłłowicz, były Prezes Mińskiego Towarzystwa Rolniczego.

Wymieniał on wśród najważniejszych następujące kwestie:

- Rząd polski sprawił, że deklaracja z 22 grudnia 1918 roku nawet nie wspominała o mieszkańcach Kresów:
„Rząd krajowy okazał się tylko partyjny, niweczący w swym programie wielowiekową pracę polskiego ziemiaństwa nad utrzymaniem tam polskiego posiadania. Przedstawiciele rządu stawiali ziemianom zarzut, iż dążą do autonomii i budzą poczucie odrębności białoruskiej, zamiast dążenia do bezpośredniego zlania się z Polską”³¹³.
- 13 stycznia 1919 roku opublikowano dekret rządu:
„(...) usuwający z Warszawy z powodów aprowizacyjnych ludność przybyłą do miasta po 10 VII 1918 r., a zatem ziemiaństwo kresowe. Jest to dowód

³¹⁰ Tamże.

³¹¹ Tamże.

³¹² Edward Woyniłłowicz, *Wspomnienia 1847–1928*, dz. cyt., s. 321.

³¹³ Tamże.

bezwzględności Korony dla Kresów i wdzięczności za to, co prowincje owe przed pół rokiem, jeszcze dla wygnañców z Korony świadczyły z tą różnicą, iż uchodźcy ci mogli na miejscu pozostać. Kresy pokryły się organizacjami opiekującymi się uchodźcami z Korony”³¹⁴

- Nowy minister skarbu Stanisław Karpiński odmówił wszelkich subsydiów uchodźcom. „Nikogo to jednak nie zdziwiło, albowiem był to normalny stosunek rządu i społeczeństwa”³¹⁵.
- Kolejne nieprzewidywane trudności ze strony władz polskich to decyzja zabraniająca przywożenia do Warszawy kapitałów rosyjskich – „a zatem to, co udało się uchronić od bolszewików, ma znowu być narażone na straty, zamiast przynosić zysk dla państwa polskiego i jego obywatelom”³¹⁶
- Lekceważenie interesów kresowych – 3 listopada ustanowiono dekret o pożyczce państwowej, która miała być wypłacana dłużnikom od 1 XI 1919 r. w takiej walucie, w jakiej była wydana, a jeśli nie będzie ustalona waluta w państwie, to w tej walucie. Kiedy jednak zwrócono się według dekretu z 3 listopada 1918 o pożyczce, pomocy tej nie otrzymali. „Kto wniósł w markach ten mógł otrzymać w markach w wyznaczonym terminie. Pomocy pozbawieni zostali kresowiaci”³¹⁷.
- Kresowiaci pomagali sobie wzajemnie, tworząc kasy wkładowo-pożyczkowe dla rzeszy uchodźców, pozostających coraz to w trudniejszych warunkach. Organizacje Kresowe, mając swoje fundusze, chciały urządzić dla wracających punkty obiadowe, czytelnie itp., ale otrzymały od władz oświadczenie, że jest na to powołana organizacja rządowa „Jur” i że organizacjom kresowym do tego wtrącać się nie należy. „Interesy kresowiaków zupełnie zostały zaniedbane, a specjalnie tych, którzy na terytorium Kongresówki się schronili, czyli prawie wszystkich z Białorusi i Ukrainy”³¹⁸.
- „(...) w Warszawie, pociąg wiozący więźniów, powracających z bolszewickich więzień, zatrzymano dwie wiorsty od dworca. Nikt na nich nie czekał, ani się nie zatroszczył. Matki niosące dzieci musiały iść pieszo do dworca, dźwigając tobołki, chorzy przystawali po drodze. Tak przyjmowała Warszawa powracających więźniów cudem uratowanych z rąk czerezwycząjki”³¹⁹.
Potwierdzeniem takich sytuacji jest informacja w „Młocie”, na podstawie artykułu zamieszczonego w „Dzienniku Białostockim” pod znamienym tytułem: *Repatrianci giną z mrozu*. Informowano w nim, że w nocy z 4 na 5 lutego na stacji Biała Podlaska znaleziono 3 trupy koło pociągu z repatriantami. Dzieciom, sierotom jęczącym z zimna przy zamarznętej matce, nikt na stacji nie pomógł³²⁰.
- Dekret z 17 stycznia o kolonizacji, pozwalał żołnierzem polskim, by oddziały „samorzutnie zajmowały majątki, które były najlepiej zagospodarowane, poddzierżawiali je sami, nie pracując, nie pytając, kogo były lub czyje są”³²¹.

³¹⁴ Tamże.

³¹⁵ Tamże, s. 245.

³¹⁶ Tamże, s. 259.

³¹⁷ Tamże, s. 223-234.

³¹⁸ Tamże.

³¹⁹ Tamże, s. 321.

³²⁰ *Repatrianci nadal giną wskutek mrozu*, „Młot” nr 18, 1922 r.

³²¹ Edward Woyńłowicz, *Wspomnienia 1847–1928*, dz. cyt., s.324.

- Po wkroczeniu wojsk polskich na Białoruś, urzędnicy stosowali prawa wydane przez bolszewików, a rząd nie dawał rozporządzenia o kasacji postanowień sowieckich. „Uchylenie sowieckich rozporządzeń agrarnych nastąpiło dopiero przez komisarza mińskiego Władysława Raczkiewicza po licznych petycjach ziemian”³²².
- Stosowanie podpisanego traktatu ryskiego nie było w pełni zrozumiałe. Na interpelację posłów, dotyczącą Traktatu, rząd przyznał się do niemożności wyjaśnienia kilku kwestii i polecił ks. Eustachemu Sapiesze przygotowanie wyjaśnienia.

„Delegacja polska nie rozumiała, co podpisuje i pokazała, jak jej sprawy dotyczące kresów były obojętne. Niewyjaśniona też pozostawała sprawa obrony spraw majątkowych. Pojawiło się pytanie, czy lepiej brać świadectwa w odnośnych urzędach, że kresowiaci są obywatelami polskimi, czy też raczej uważać siebie za poddanych Bolszewi i korzystać z praw opcji, prosić o przyjęcie poddaństwa polskiego, ponieważ optanci mają zastrzeżone traktatem pewne prawa majątkowe, zaś obywatele polscy korzystają w Bolszewi tylko z praw najbardziej uprzywilejowanej narodowości”³²³;
- „(...) interpelacja dotycząca obrony mienia kresowców w Bolszewi upadła większością jednego głosu, jako że nie należy przed ratyfikacją pokoju sprawy poruszać”³²⁴.
- Z niepowodzeniem spotkały się wszelkie próby podjęcia sprawy kresowiaków w prasie. Pisma nie chciały podejmować tego niewygodnego tematu³²⁵;
- Sprawa zwrotu majątków skonfiskowanych przez zaborców za działalność polityczną. Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych stwierdziło, że nie mogą być zwrócone byłym właścicielom. Gros tych majątków obejmowało kresy”³²⁶.

Reasumując, w postępowaniu rządu II Rzeczypospolitej trudno było dopatrzyć się spojrzenia perspektywicznego. W dalszym ciągu decydowały potrzeby chwili i zaspokojenie swoich ambicji. Poświęcenie dla ojczyzny, w Polsce było niedoceniane lub nawet wyśmiewane. W 1863 r. kresowiaci krwią znaczyli granice dawnej Rzeczypospolitej. Szli beznadziejnie, ponosząc następnie skutki powstań w ucisku, konfiskatach i prawach wyjątkowych. Teraz ojczyzna Kościuszki, Tadeusza Rejtana, Adama Mickiewicza, Stanisława Moniuszki okazała się dla Polski niepotrzebna. Edward Woyniłłowicz tak scharakteryzował pierwszy Sejm odrodzonej po zaborach Rzeczypospolitej:

„W kręgach [*Sejmu – przyp. aut.*] zaczął pojawiać się sposób przeprowadzania uchwał i określania rozpatrywania na podstawie nie motywów rzeczowych, ale na podstawie rzekomo patriotycznych poglądów przez nieliczną grupę członków uważających siebie za upoważnionych do wydawania patentów prawomyślności. (...) Mało nadziei, aby ten Sejm nie złożony z prawdziwej inteligencji mógł horyzont polityczny rozjaśnić i kraj uporządkować. Będą tam rozprawy mityngowe lub wiecowe, a nie radzenie o potrzebach kraju. Posłowie to przedstawiciele partii, a nie przedstawiciele narodu (...) przeważnie chłopci, z myślą o cudzej koniczynie, o cudzym lesie, a nie o troskę o Ojczyźnie”³²⁷.

³²² Tamże, s.260.

³²³ Tamże, s. 322–323.

³²⁴ Tamże, s. 323; Bogusław Gałka, *Ziemianie w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 40.

³²⁵ Edward Woyniłłowicz, *Wspomnienia 1847–1928*, s. 222, 319.

³²⁶ Bogusław Gałka, *Ziemianie i ich organizacje Polsce lat 1918-1939*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1999, s. 37-40.

³²⁷ Edward Woyniłłowicz, *Wspomnienia 1847–1928*, s. 325.

1.6. Podsumowanie

Niniejsza dysertacja, poświęcona sytuacji Polaków pozostających na ziemiach Białoruskiej SRR w okresie międzywojennym, została podzielona na rozdziały, traktujące o najważniejszych zagadnieniach z tym związanych. Jednak, przed właściwym opisem tego zagadnienia, zwłaszcza jeśli chodzi o sytuację w Polskim Rejonie Narodowościowym, najpierw nakreślono tło historyczne, które rzutowało na losy polskich kresowiaków na Białorusi.

Wśród najważniejszych przyczyn problemu wygnańców (bieżańców) wskażano wydarzenia z pierwszej wojny światowej. Dlatego szerzej przedstawiono los mieszkańców wypędzonych z Królestwa Polskiego oraz pomoc okazywaną im przez polską ludność kresową. Bazując, na opracowaniach polskich, radzieckich, rosyjskich i białoruskich, przedstawiono również przebieg walk o opanowanie kresów północno-wschodnich. Dzięki licznej literaturze, można było przedstawić z różnych stron (także narodowych) poglądy na tę kwestię. Analiza dokonana w rozdziale I przedstawia ponadto poglądy przedstawicieli polskich ugrupowań zaangażowanych w sprawy niepodległości Polski. Dzięki licznym dokumentom archiwalnym, można było m.in. skorygować dotychczasowe twierdzenie dotyczące faktów historycznych oraz przebiegu zaistniałych zdarzeń, w tym mało znane fakty, często przemilczane lub nieznanne polskiemu środowisku.

Udało się, dzięki temu m.in. przedstawić plany bolszewików związane z Polską zaraz po 1918 roku, oraz ich kolejne próby realizacji zamierzeń. Ukazano mało znane fakty związane z przebiegiem wojny polsko-bolszewickiej, w tym z Bitwą Warszawską. Przedstawiono drogę do zawarcia pokoju ryskiego oraz nieznanne fakty zawarte w pamiętnikach ludzi biorących udział w negocjacjach pokojowych lub pośrednio z tym związanych. Istotnym elementem z punktu widzenia tematu dysertacji były następstwa zawartego pokoju w Rydze, w tym realizacja przez strony jego konkretnych zapisów.

Dużą część pracy zajmuje opis sytuacji ludności polskiej, która znalazła się na terytorium państwa bolszewickiego, już po pokoju z 1921 roku. Dokładnie zostały opisane trudności, z którymi spotykali się repatrianci – ze strony bolszewików i ze strony Polski, obawiającej się napływu różnego typu agitatorów. Jest to problem słabo do tej pory zbadany, ale faktycznie mający istotny wpływ na analizę wydarzeń z pierwszych lat powojennych, jeśli chodzi o działania II Rzeczypospolitej podejmowane w stosunku do rodaków pozostających po drugiej stronie granicy.

ROZDZIAŁ II

POLACY I ICH LOSY PRZED UTWORZENIEM REJONU NARODOWOŚCIOWEGO (1921–1925)

2.1. Stan liczebny ludności polskiej

Do dziś, liczba ludności narodowości polskiej na Białorusi Sowieckiej, nie została dokładnie określona. Można przyjąć, że kształtuje się od około 90 do ponad 300 tys. osób. Wszystko zależy od autora i od dokumentów, którymi dysponuje, lub jaką kwestię chce zobrazować.

Trudno określić stan liczebny Polaków w Rosji Radzieckiej, ponieważ kiedy prowadzono pierwszy spis (23–28 sierpnia 1920 r.) pod kontrolą znajdowało się 70% powierzchni kraju. Dlatego też wykorzystano dane statystyczne Rosji carskiej. W styczniu 1914 r. gubernię mińską zamieszkiwało ok. 3 milionów osób, z tego mniejszość polska stanowiła 10%, czyli 300 tysięcy osób³²⁸. Carska statystyka określa liczbę Polaków na 10% całego społeczeństwa Białorusi.

Dane statystyczne z 1919 r. informowały, że społeczeństwo polskie stanowi 5% ogółu ludności Białorusi. Ten stan rzeczy związany był z wrogim, w czasie wojny z Polską, stosunkiem białoruskich Polaków do władzy radzieckiej. Polacy bali się prześladowania, w związku z czym ukrywali swoje pochodzenie. To zjawisko zachodziło na tych obszarach, gdzie miejscowe środowisko nie zapoznało się dostatecznie z polityką narodowościową władzy radzieckiej i gdzie Biuro Polskie nie rozwinęło swojej pracy w środowisku polskim. Z drugiej strony istotne było, że pod wpływem Kościoła katolickiego, katolicycy Białorusini uważali się za Polaków i dlatego trudno jest określić stan liczebny naszych rodaków³²⁹.

Tego typu tłumaczenia środowisk białoruskich, wyjaśniało kłopoty z określeniem liczebności Polaków, a zarazem pozwalało na zmniejszenie tych wielkości

³²⁸ НАРБ, ф 4, оп 7, д 273, л 188, НАРБ ф 4 оп 11, д.3, л 136 Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 7,teczka 273, karta 188.

³²⁹ НАРБ. Ф. 4 п, Оп. 1, Д. 1941, Л 46, Характеристика польского населения в шести уездах Белоруссии (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 1941, karta 46. Charakterystyka polskiego społeczeństwa w sześciu powiatach Białorusi).

w statystykach. W określeniu liczby Polaków uwzględniano przyrost naturalny ludności, ale w środowisku wiejskim z roku 1922, nie uwzględniono przy tym miast³³⁰. W opracowaniu na temat społeczeństwa polskiego na Białorusi podaje się, iż na dawnej Białorusi mieszkało około 100–120 tysięcy Polaków³³¹.

Autorzy białoruscy starają się w różny sposób pomniejszyć stan liczebny Polaków na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego, a w szczególności na ziemiach białoruskich. Zaznaczają, że polska grupa narodowościowa zaliczana do autochtonów ma, co prawda korzenie polskie, lecz nie składała się wyłącznie z genetycznie polskich elementów. Znaczna ich część składała się z genetycznie białoruskich grup narodowościowych, które w okresach poprzednich przeszły na katolicyzm i uległy polonizacji³³². Pod koniec XIX i na początku XX wieku liczba polskiej ludności Białorusi i Litwy stanowiła 5,5–5,6%. Na terenie Białorusi Polacy grupowali się w powiecie mińskim. Tak pisał U. W. Tuczej, pomijając inne skupiska ludności polskiej³³³.

Jak podaje E. F. Sawczuk, liczba społeczności polskiej, według danych CK KP(b)B za rok 1925, w tym czasie wynosiła 169 648 ludzi. W tym pod względem majątkowym było: 50% – średniozamożnych, biedniaków – 25%, kułaków – 10%, robotników – 12%, robotników rolnych – 3%³³⁴. Sawczuk uważa, że liczba ludności polskiej na Białorusi była zgodna ze spisem powszechnym, a więc na ogólną liczbę 4 mln 983 tysięcy ludności, Polacy stanowili 2%, czyli 96 tysięcy³³⁵.

Jeszcze inaczej, liczebność społeczeństwa polskiego, przedstawia żydowska sekcja przy CK KP(b)B. Podała ona następujące dane: Polaków na Białorusi sowieckiej było 87 915, spośród nich 14 510 mieszkało w miastach na wsi 73 405³³⁶. Większą liczbę Polaków obywateli białoruskich podaje Witali Żuk, który uważał, że Polaków było ok. 170 tysięcy. Stwierdza on, że liczba 300 tysięcy, podawana przez M. Iwanowa, jest zawyżona o 130 tysięcy³³⁷. Z kolei I. I. Kościuszko szacuje te dane jeszcze inaczej. Według niego w BSRR w 1926 r. mieszkańców wsi było 77 833, w tym 37 555 mężczyzn i 40 278 kobiet. Cała ludność polska wynosiła 97 498 osób³³⁸.

³³⁰ Тамże, ф 30, оп 11, д 4325, л 19,20.

³³¹ Тамże, Ф. 4 п, Оп. 1, Д. 1941, Л 46.

³³² J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków na Białorusi Radzieckiej w świetle powszechnych spisów ludności w okresie międzywojennym* [w:] *Problemy świadomości narodowej ludności polskiej na Białorusi*, Grodno 2003, s. 159.

³³³ Тамże.

³³⁴ Е.Ф.Савчук, *Советская власть и польское население БССР в первой половине 1920-х гг* [w:] *Российские и славянские исследования Сборник X статей* Выпуск 1 Отв. Ред.; О.А. Янковский, А.П. Сальков, Мн. Минск: БГУ 2004, s. 202 – autor powołuje się na НА РБ. Ф. 4, Оп. 20, Д. 2, Л 77,78. (E.F. Sawczuk, *Władza sowiecka i polska społeczeństwa BSRR w pierwszej połowie lat 20 XX wieku* [w:] *Rosyjskie i słowiańskie badania*, zbiór artykułów, pod red. O. A. Jankowski, A.P. Sawczuk, Państwowy Uniwersytet Białoruski, Mińsk 2004, s. 202).

³³⁵ Тамże.

³³⁶ Тамże – autor powołuje się na НА РБ. Ф. 4, Оп. 7, Д. 14, Л 135.

³³⁷ В.Н. Жук, *Польское население меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси, Государственное научное учреждение, Институт истории, Минска 2008, s. 26.; (W.N. Żuk, *Polska mniejszość narodowa w BSRR (w latach 1921–1939)*, Narodowa Akademia Nauk Białorusi, Państwowy Urząd Naukowy, Instytut Historii, Mińsk 2008, s. 26).

³³⁸ Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. Краткие сводки. Москва 1926. Выпуск IV Таб.1 С. 2-3 – [сyt. za:] И.И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Ответственный редактор – А.Ф. Носкова, *Российская академия наук Институт славяноведения*,

Inny badacz J. Gajdel, w oparciu o zebrane dokumenty dotyczące spisu z 1924 r., wykonanego przez Biuro Polskie, szacuje liczbę Polaków na 200 tysięcy osób³³⁹. Organizatorzy Zjazdu Polaków, niezamieszkałych w Polsce, który miał odbyć się w Warszawie uważali, że na Białorusi Sowieckiej mieszka 250 tys. Polaków, przydzielono miejsce dla 5 delegatów³⁴⁰. Polski badacz Białorusi, Zdzisław Julian Winnicki uważa, że, za powstającą granicą, pozostała liczna, ponadtrzystutysięczna rzesza autochtonicznych Polaków – mińszczan³⁴¹. Podobną liczbę wskazywał M. Iwanow³⁴².

Autor niniejszego opracowania przyjmuje liczbę Polaków na Białorusi szacowaną na 300 tysięcy za wiarygodną. Czyni tak na podstawie zebranych dokumentów (raporty Biur Polskich, KC KP(b)B, dokumenty dotyczące przebiegu spisu powszechnego 1926 r.) i własnych analiz.

Za tą liczbą przemawiają następujące dokumenty archiwalne:

a) Stwierdzenie Stefana Heltmana, Przewodniczącego Biura Polskiego, że: „Ludność polska w Związku Radzieckim wynosiła w omawianym okresie około półtora miliona; z tego na Białorusi sowieckiej mieszkało około trzystu tysięcy. Była to głównie ludność wiejska”³⁴³.

b) Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP(b)B za okres od 1/IV – 1925 do 1/V – 1926 roku:

„Według danych statystycznych za rok 1924 ludności polskiej na Białorusi jest 87 915 osób / 11510 w miastach/. Według danych statystycznych za ostatni rok brak danych; przedwojenna podaje 300 000 ludności polskiej, ale jest to razem z Białorusinami katolikami. (...) Można twierdzić, że liczba 200 tys. mniej więcej w przybliżeniu prawidłowo określi ilość ludności polskiej”³⁴⁴;

c) Sprawozdanie Biura Polskiego C.B.K.P.B. za 1923 rok, wskazujące na następujące liczby:

„(...) [obwody] Borysowski – około 40 000; Miński – 30 000; Czerwiński – 21 000; Słucki – 9000; Bobrujski – 9044; Mozyrski – 4421; ogółem – 112.465. Należy zaznaczyć, że dane do Bobrujskiego i Mozyrskiego zostały zebrane rok temu, te zaś, które zbieraliśmy ostatnim czasie, wykazują podwójną lub potrójną, a czasem i poczwórną liczbę Polaków. Obecnie praca polska wymaga wzmocnienia przede wszystkim w przyłączonych obszarach witebszczyzny i homelszczyzny, gdzie znajduje się około 200 tysięcy ludności polskiej”³⁴⁵;

Москва 2001, s. 16, (Ogólnozwiązkowy spis ludności 17 grudnia 1926 r. Krótkie komunikaty. Moskwa 1926, Wydanie IV Tablica 1 s. 2-3, [cyt. za:] I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, Dz. cyt., s.16).

³³⁹ Tamże, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 3, Л 136, Ф. 4, Оп. 11, Д. 29, Л 26, Ф. 4, Оп. 11, Д. 31, Л 132-134, Ф. 4, Оп. 8, Д. 2, Л 257.

³⁴⁰ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 2993, Л 61. I-szy Zjazd Polaków z zagranicy w Warszawie /Odezwa Komitetu Organizacyjny program, ordynacja wyborcza, regulamin obrad, NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1,teczka 2993, s. 61.

³⁴¹ Z.J. Winnicki, *W Mińsku Litewskim–mieście dawnej Rzeczypospolitej*, tom II, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Wrocław 1999, s. 16.

³⁴² M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany...*, dz. cyt., s. 81.

³⁴³ S. Heltman (oprac.), *Kodeks rolny Socjalistycznej Republiki Rad Białorusi*, Wydawnictwo Państwowe, Mińsk 1926.

³⁴⁴ НАРБ Ф 4 п Оп 1 Д 2999 Л 74, Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP/b/B za okres od I/IV- 25 r. do I/V- 26 r.. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, karta 74.

³⁴⁵ НАРБ Ф 4 п Оп 1 Д 1914 Л 3, 10, Sprawozdanie Biura Polskiego C.B.K.P.B. za 1923 rok. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 1914, karta 3, 10.

d) Pismo do Centralnego Komitetu Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików):

„Według spisu 1926 r. polskiej ludności w BSRR było 97 208, w tym 77 883 stanowiło ludność wiejską. Koniecznie jednak trzeba zaznaczyć, że faktyczna liczba polskiej społeczności jest znacznie większa, jak podaje spis powszechny, tak jak znacząca część katolików w BSRR uważa się za Polaków. Biorąc to pod uwagę, można wnioskować, że liczba społeczności polskiej jest dużo większa niż 200 000 osób. Skupieni oni byli w strefie przygranicznej”.

Pismo, napisane ok. 1932 r., podpisał sekretarz KC KP (b) Białorusi, Gikało³⁴⁶.

e) Kolejne potwierdzenie występowania 300 tys. Polaków na Białorusi Sowieckiej znajdujemy w gazecie „Młot” nr 36 (450), s. 4 z 1924 r., gdzie w artykule *Po naradzie Biur Polskich rozszerzonej Białorusi* jest napisane:

„Biorąc pod uwagę znaczenie sowietyzowania trzystutysięcznej ludności polskiej Białorusi ...”.

Jak podaje I.I. Kościuszko, w BSRR w r. 1926 polskich mieszkańców wsi było 77 833, w tym 37 555 mężczyzn i 40 278 kobiet. Ogółem ludność polska wynosiła 97 498 osób³⁴⁷. Uwzględniając zestawienie według grup społecznych, za Kościuszką można przyjąć, że spośród mieszkańców wsi największą liczbę stanowili włościanie, których było 49 312 osób i stanowili 93,1% całego polskiego społeczeństwa, zamieszkującego w BSRR³⁴⁸. Według autora, najwiernejsze dane o liczebności Polaków na Białorusi podaje raport partyjny. Przesłanką jest, że w owym czasie organy partyjne znały najlepiej rzeczywisty stan liczebny Polaków, a spis powszechny był tylko potrzebny do oficjalnego przedstawienia liczebności. Jest rzeczą znamioną, że wszyscy autorzy białoruscy i rosyjscy twierdzą, że liczebność Polaków jest zgodna ze spisem. Jest to dziwne, bo potwierdzają różnego typu oszustwa dokonywane przez wykonujących spis.

W okresie międzywojennym na terenie ZSRR przeprowadzono trzy powszechne spisy ludności. Odbyły się one w latach 1926, 1937 oraz 1939. Poza tym odbyły się jeszcze trzy spisy. W 1920 r., przeprowadzony w warunkach wojny oraz spisy ludności miejskiej z 1923 i z 1931 r. Na skutek sytuacji polityczno-gospodarczej na terenie spisowym były one niekompletne. Dwa pozostałe z lat 1937 i 1939, z powodów czysto politycznych nie były ujawnione (były świadectwem obrazującym tragedię i zagładę Polaków). Należy zaznaczyć także, że w 1924 r., został przeprowadzony przez Biuro Polskie nieoficjalny spis Polaków, mieszkańców Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej³⁴⁹.

Przeprowadzony w 1917 r. spis wykazał, że na terytorium guberni mińskiej znajduje się 50,5 tys. ludności narodowości polskiej. Przy obliczaniu nie brano

³⁴⁶ НАРБ Ф 4 п Оп 1 Д 5568 Л 5, В Центральный Комитет ВКП(б)., Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 5568, karta 5, Do Centralnego Komitetu Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików).

³⁴⁷ Всесоюзная перепись населения 17 декабря 1926 г. Краткие сводки. Москва 1926. Выпуск IV Таб.1 С. 2-3., [cyt. za:] И.И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 16 (Ogólnozwiązkowy spis ludności 17 grudnia 1926 r. Krótkie komunikaty, Moskwa 1926, Wydanie IV Tablica 1, s. 2-3, [cyt. za:] I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 16).

³⁴⁸ Tamże s. 22, Kościuszko powołuje się na *Практическое разрешение национального вопроса в Белорусской Социалистической Советской Республике*. Минск, 1928. Ч. II. С 22-27; РГАСПИ. Ф. 63 Д. 369. Л. 118 (*Praktyczne rozwiązanie problemu narodowościowego na Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej* Mińsk 1928, część II s. 22-27, Rosyjskie Państwowe Archiwum Socjalno Politycznej Historii Zespół 63, teczka 369, karta 118).

³⁴⁹ J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 165.

pod uwagę danych statystycznych największych miast powiatowych guberni mińskiej. Udział procentowy ludności polskiej wynosił 3,8% mieszkańców guberni mińskiej³⁵⁰. Dane zebrane w archiwum ukazują ludność polską z podziałem na mężczyzn i kobiety. Ciekawostką jest liczba Polaków w Kojdanowie, która wynosiła łącznie 482 osoby, w tym mężczyzn 232, a kobiet 250³⁵¹. Na tej bazie władza radziecka stworzyła Polski Rejon Narodowościowy.

Podczas analizy wyników kolejnego spisu, z 1920 r., okazało się, że nawet jego terminy są rozbieżne. Według Jana Gajdela omawiany spis przebiegał od 23 do 28 VII 1920 r.³⁵². Inaczej rzecz przedstawiają badacze białoruscy, którzy podają, że spis powszechny ludności, który odbył się w kwietniu 1920 roku, był całkowicie rzetelny, przedstawiający wiernie ówczesną sytuację demograficzną i gospodarczą³⁵³. Odbył się on w pod koniec wojny polsko-bolszewickiej. Spis powszechny z 1920 r. był jedyną statystyczną operacją, odbywającą się pod jednym kierownictwem i według tych samych wytycznych dla całego terytorium Rosji radzieckiej. Spis ludności odbył się w miastach, razem ze spisem zakładów przemysłowych. Natomiast spis na wsi był związany ze spisem gospodarstw rolnych. Pozwolił on rządowi radzieckiemu ustalić, jakim zasobem ludzkim i gospodarczym operuje. Spis ten odbył się 28 IV 1920 r., a jego deklaracja składała się z 18 punktów. W pkt. 4 kwestionariusza znajdowało się pytanie: „Do jakiej narodowości się poczuwa?, Język ojczysty?”. Dołączono do niego instrukcję wyjaśniającą cel i znaczenie spisu oraz sposób jego wykonania.

Lenina najbardziej interesował wynik spisu, ukazujący skład społeczny Rosji w stosunku do spisu z 1897 r. Na tej podstawie poznano stan liczebny Rosji Radzieckiej, który wynosił 125,6 miliona obywateli³⁵⁴. Spis z 1920 r. wykazał, że na terytorium ówczesnej Białorusi Radzieckiej mieszkało 54 196 tysięcy ludności narodowości polskiej³⁵⁵. Te, tak duże rozbieżności, można wytłumaczyć kilkoma istotnymi czynnikami. Do nich zaliczyć trzeba: anarchię po przewrocie bolszewickim, wojnę domową, wojnę polsko-bolszewicką oraz represje państwowe. To wszystko zadecydowało, że ludność polska, mieszkająca w strefie przyfrontowej, ukrywała swoją narodowość. Jak podaje J. Gajdel, bazując na dokumentach archiwalnych, represje dotyczyły ludności polskiej, która przyznawała się do swojej narodowości. Ludność, która przyznała się do polskości, wywożona była do Smoleńska i osadzana w więzieniach, jako element kontrrewolucyjny³⁵⁶.

Po analizie przytoczonych informacji, dotyczących spisu z 1920 r., można wywnioskować, dlaczego, mimo niesprzyjających warunków, został on przeprowadzony i jaki miał cel. Nie chodziło tu tylko o określenie stanu gospodarczego, określenie zniszczeń Rosji Radzieckiej przed przystąpieniem do odbudowy.

³⁵⁰ Tamże, s. 166, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 1, Д. 594, Л 16-17об, НАРБ. Ф. 3, Оп. 1, Д. 4325, Л 13-14об.

³⁵¹ НАРБ. Ф. 4 п, Оп. 1, Д. 993, Л 16. *Список волостей Белоруссии с указанием польского населения (по переписи 1917 г.)*, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 993, karta 16, *Spis włościan Białorusi z wyszczególnieniem polskiej społeczności [według spisu 1917 r.]*).

³⁵² J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 165.

³⁵³ Н.Я. Воробьев, *Всесоюзная перепись населения 1926 г.* (N.J. Worobiow, *Wszechrosyjski spis powszechny ludności 1926 r.* Mińsk 1957, s. 11).

³⁵⁴ Tamże, s. 10-14.

³⁵⁵ J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 166, autor powołuje się na: M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939*, Warszawa–Wrocław 1991.

³⁵⁶ J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 166.

Władza radziecka, pokazując na konferencji pokojowej w Wersalu bardzo mały stan liczebny ludności polskiej na Kresach, miała na celu: niedopuszczenie do referendum na Kresach Wschodnich; udowodnienie, że Kresy Wschodnie są częścią państwa radzieckiego i nie należy mieszać się w ich wewnętrzne sprawy oraz ukazanie, że Rosja Radziecka poczyniła kroki w celu zagospodarowania tych „ruskich ziem”.

Kolejnym spisem, był spis ludności, ale tylko miast, miasteczek, osad przemysłowych, posiadających powyżej 500 mieszkańców. Rozpoczął się 15 marca 1923 roku i trwał 7 dni, do 22 marca 1923 r.³⁵⁷. Objął swoim zasięgiem ludność narodowości polskiej na Białorusi. Polaków według spisu mieszkało tam wówczas ponad 7 tysięcy, z tego 6 199 – w większych miastach i 884 – w małych³⁵⁸. Omawiany spis nie był adekwatny do rzeczywistego stanu, ponieważ większość ludności narodowości polskiej stanowili mieszkańcy wsi. W dalszym ciągu prowadzona była też polityka represji i zastraszania.

Sytuacja zmieniła się w 1924 roku, po XII Zjeździe Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików), kiedy to przystąpiono do realizacji postanowień, dotyczących spraw mniejszości narodowych, zamieszkujących Białoruś, w tym mniejszości polskiej. Wyznaczone Biuro Polskie przystąpiło do określenia jej stanu liczebnego. Komuniści polscy postawili sobie za cel, zmienić „reakcyjną spuściznę administracji carskiej wobec przynależności narodowościowej ludności Kresów”. Chcieli wykorzystać nadarzający się moment do odtworzenia przez lata skrywanej rzeczywistości. Wiedzieli, że wpływ na wynik spisu ma sytuacja polityczna, a więc wroga ustrojowo Polska i jej oddziaływanie na ludność polską, a także wpływ miejscowego duchowieństwa katolickiego.

Chcąc, uzyskać jak najbardziej wiarygodne dane statystyczne mniejszości polskiej na Białorusi, Sowietci kierowali się dwiema zasadami. Po pierwsze. Na podstawie analizy danych statystycznych miała zapaść decyzja o utworzeniu polskich radzieckich jednostek administracyjnych wyłącznie na tym obszarze, na którym liczba mieszkających tam Polaków była dostatecznie duża. Po wtóre, by w polskim środowisku, w tych regionach zapewnić dostateczną kontrolę ze strony kierownictwa partyjnego³⁵⁹.

Znamienne jest, że w licznych opracowaniach autorów, tak rosyjskich, jak i białoruskich, nie wspomina się o tym spisie. Spis, zorganizowany przez Biuro Polskie, rozpoczął się latem 1924 r. Jego cechą charakterystyczną był sposób prowadzenia, a więc delikatność, uprzejmość oraz otwartość. Rachmistrze starali się pozyskać zaufanie ankietowanych, eliminując nieufność, związaną z represjami społeczności polskiej. Mimo nowatorskiego prowadzenia spisu, którego głównym celem było określenie liczby społeczeństwa polskiego, istniały także cele polityczne. Do nich należał sondaż w następujących kwestiach: a) Jaki jest stosunek ludności polskiej na Białorusi do władzy radzieckiej oraz partii komunistycznej? b) Jaki wpływ wywiera duchowieństwo katolickie na Polaków? c) Jaki jest poziom oświaty dorosłych? d) Jaka jest liczba analfabetów?³⁶⁰.

³⁵⁷ Н.Я. Воробьев, *Всесоюзная перепись населения 1926 г.*, Государственное Статистическое Издательство, Москва 1957, s. 16–17 (N.J. Worobiew, *Wszechrosyjski spis powszechny ludności 1926 r.*, Państwowe Wydawnictwo Statystyczne, Moskwa 1957, s. 16–17)

³⁵⁸ J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 166.

³⁵⁹ Tamże, s. 167, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 7, Д. 273, Л 62, НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 40, Л 187.

³⁶⁰ Tamże; autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 4, Л 52.

Dane znacząco różniły się od oficjalnych danych statystycznych. Zebrał je J. Gajdel w swojej pracy, bazując na odnalezionych materiałach archiwalnych³⁶¹.

Pomimo wykazania, że oficjalne dane statystyczne w znacznym stopniu odbiegają od zebranych, można stwierdzić, iż ostatnie nie są one pełne. Powodem tego był okres przeprowadzenia spisu. Przeważająca część ludności polskiej mieszkała na wsi, a okres letni to czas wyętej pracy na roli, dlatego znaczna część Polaków nie została objęta spisem. Innym problem było to, że nie prowadzono spisu w regionach o równowadze narodowościowej, tylko tam, gdzie znajdowały się wyraźne większe skupiska ludności polskiej. Biuro Polskie unikało prowadzenia działalności wśród tzw. Białorusinów-katolików³⁶². Badacze rosyjscy i białoruscy, jako jeden ze sposobów zaniżania liczby ludności polskiej, wykorzystują obecnie tezę, że Polacy zaliczali do mniejszości polskiej wszystkich katolików, także katolików-Białorusinów, których był znaczny procent. Inna sprawa, to twierdzenie na Białorusi, że Polacy nie istnieją, a ci, co są – to spolonizowani Białorusini.

Bardzo istotną kwestią, nieporuszaną przez środowiska naukowe (polskie, rosyjskie oraz białoruskie), byli Polacy wyznający prawosławie. Brak jest danych, a problem nadal czeka na zbadanie. Nie można jednak wykluczyć, że jakiś procent ludności polskiej, mieszkającej na Białorusi, stanowili wyznawcy prawosławia, którzy nie zostali uwzględnieni w ogólnym zestawieniu.

Powołując się na pracę J. Gajdla i odnalezione przez niego dokumenty w archiwum, widać zasadnicze różnice między spisem przeprowadzonym przez Biuro Polskie, a oficjalnym Centralnego Biura Statystycznego. Tak więc, jak podaje autor, „(...)dobitnym przykładem może być okręg połocki, w którym spis Biura Polskiego wykazał obecność 10 tysięcy ludności polskiej. Natomiast z danych uzupełniających okazało się, że w okręgu tym mieszka ponad 17 tysięcy Polaków³⁶³. Podobnie sprawa przedstawia się w okręgu kalinińskim. Spis wykazał, że mieszkało tam 25 tys., a po uzupełnieniu około 100 tys. Polaków. Te rozbieżności w każdym z dziesięciu okręgów (od kilkuset do kilku tysięcy) sprawiają, że ludność polska była reprezentowana znacznie liczniej.

Do końca grudnia 1924 r., do centrali Biura Polskiego w Mińsku, spływały dane uzupełniające z poszczególnych okręgów. Gajdel, na podstawie zebranych dokumentów, dotyczących spisu z 1924 roku, wykonanego przez Biuro Polskie, szacuje liczbę Polaków 200 tys. osób³⁶⁴. W dalszej części pracy wskazuje na interesujące porównania oficjalnej statystyki poszczególnych okręgów i regionów. Komitet Partii miasta Lelczyce, okręgu mozyrskiego, podawał, że ludności polskiej jest 10%, tj. ponad 2000, gdy tymczasem według Centralnego Biura Statystycznego, ludności polskiej było w regionie tylko 769 osób³⁶⁵. Podobne nieścisłości znajdują się w okręgu słuckim. Według Biura Polskiego Polaków było około 12 tys., tymczasem Centralny Urząd Statystyczny stwierdził, że było ich 7760 oraz 15 tysięcy Białorusinów-katolików. Podobnie sprawa przedstawiała się w okręgu połockim. Centralne Biuro Statystyczne szacowało liczbę Polaków na 7000 oraz 9500 katolickich

³⁶¹ Tamże, s. 167–168.

³⁶² Tamże, s. 168, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 1, Д. 4, Л 52.

³⁶³ Tamże.

³⁶⁴ Tamże, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 3, Л 136, Ф. 4, Оп. 11, Д. 29, Л 26, Ф. 4, Оп. 11, Д. 31, Л 132-134, Ф. 4, Оп. 8, Д. 2, Л 257.

³⁶⁵ Tamże, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 29, Л 25, 26.

Białorusinów, podczas gdy Biuro Polskie stwierdzało, że okręg zamieszkuje 10 tys. Polaków³⁶⁶. Szczególne godne uwagi jest to, że według Centralnego Urzędu Statystycznego Białorusinów-katolików było więcej lub tyle samo, co ludności polskiej.

Podobne przykłady tendencyjnego zaniżania liczby ludności polskiej znaleźć można w dokumentach spisu powszechnego z 1926 roku. W roku 1925, według oficjalnych danych Centralnego Urzędu Statystycznego, ludności polskiej zamieszkałej na Białorusi Radzieckiej było około 89 900³⁶⁷. Do wszechzwiązkowego spisu powszechnego ludności, Centralne Biuro Statystyczne ZSRR rozpoczęło przygotowania już w 1924 r. Centralny Komitet Wykonawczy Rady Komunistów Narodowych ZSRR postanowił, że spis ludności ma się odbyć w grudniu 1926 r., a faktycznie jednak rozpoczął się on już 3 września tego roku³⁶⁸.

Centralne Statystyczne Biuro zaproponowało do opisania następujące problemy: demografia, gospodarka rolna i przemysłowa, handel i spółdzielczość³⁶⁹. Przygotowania spisu ludności zakończyły się w 1925 r., a ankieta osobista została opublikowana w biuletynie Centralnego Komitetu Statystycznego Nr 104 1 lipca 1925 roku. Obszar, program spisu, oraz zasady jego wykonania zostały opublikowane na początku 1926 roku w specjalnych wydawnictwach CUS. Trzeba było oczywiście przygotować rachmistrzów, zdolnych do przeprowadzenia spisu. Przeprowadzano kursy i starano się, aby rachmistrzowie działali jako ochotnicy. Stwierdzono, że podstawą kompletowania kadry rachmistrzów są pracownicy szkół, częściowo studenci, uczniowie szkół średnich. Postanowiono także, że rachmistrze powinni być zwolnieni od swojej pracy zawodowej w tym czasie³⁷⁰.

Należy zaznaczyć, że w dniach od 25 lutego do 3 marca 1925 roku zorganizowano konferencję związaną ze spisem. Na zjeździe postanowiono ograniczyć prace statystyczne w okresie spisu, przygotować deklaracje osobiste i rodzinne w języku rosyjskim, i języku urzędowym danej republiki, zatwierdzić datę rozpoczęcia spisu na grudzień 1926 r.³⁷¹

Ostateczną decyzją, wyznaczającą rozpoczęcie spisu, było postanowienie Centralnego Komitetu Wykonawczego i Komitetu Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z dnia 3 września 1926 r. Stwierdzało ono, że wszechzwiązkowy spis ludności należy przeprowadzić w grudniu 1926 r. Szczegółowe zadania do realizacji wyznaczone zostały w 10 punktach³⁷². Dniem rozpoczęcia spisu był piątek, 17 grudnia 1926 r. Spis trwał siedem dni w miastach i 14 dni na wsi. Zasadniczym zadaniem spisu było określenie liczby ludności, z wyszczególnieniem poszczególnych narodowości. Wprowadzenie list rodzinnych pozwoliło ustalić rzeczywisty stan ludności miejskiej. Instrukcje spisowe były

³⁶⁶ Tamże, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 50, Л 3, Ф. 4, Оп. 1, Д.73, Л 15.

³⁶⁷ Tamże, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 60, Л 74, Ф. 4; por. ААН, MSZ sygn.10 568, k. 87, 97, 115.

³⁶⁸ Н.Я. Воробьев, *Всесоюзная перепись населения 1926 г.*, Государственное Статистическое Издательство, Москва 1957, s. 17 (N.J. Worobiow, *Wszechrosyjski spis powszechny ludności 1926 r.*, dz. cyt., s. 17).

³⁶⁹ Tamże.

³⁷⁰ Tamże, s. 18.

³⁷¹ Tamże.

³⁷² Tamże, s. 20–21.

wysłane do miejscowości. Zawarto w nich wyjaśnienia i przykłady, na podstawie których obywatel mógł przygotować odpowiedź. Instrukcje te miały być do wglądu nie później niż 1 listopada 1926 roku.

Opracowano ponadto szczegółowy plan pracy Centralnego Biura Statystycznego, począwszy od 18 września 1926 r. do 28 stycznia 1927 r.³⁷³. Oficjalnie, dane ze spisu powszechnego, przeprowadzonego w 1926 r. podają, że na „Białorusi Sowieckiej znajdowało się 97 208 tysięcy Polaków; w większości stanowili mieszkańcy wiosek, w ilości 77 883”. Należy jednak zaznaczyć, że faktyczna liczba polskiego społeczeństwa była wyższa, niż pokazuje to spis powszechny, ponieważ znacząca część katolickiego społeczeństwa w Białorusi Sowieckiej uważała siebie za Polaków. Biorąc to pod uwagę, należy oszacować liczebność polskiego społeczeństwa, na co najmniej 200 tys. osób. Znaczny procent społeczeństwa polskiego mieszkał w regionach przygranicznych (Pleszewicze, Kopylski, Kojdanów). W owym czasie organy partyjne знаły najlepiej rzeczywisty stan liczebny społeczeństwa polskiego, a spis powszechny był potrzebny tylko do oficjalnego przedstawienia liczebności³⁷⁴.

Co prawda od 1920 r. obowiązywała zasada korienizacji, lecz w marcu 1923 r. XXII Ogólnobiałoruska Partyjna Konferencja wprowadziła tzw. białorutenizację³⁷⁵. Podjęta decyzja pozwoliła na rozwinięcie w szerokim stopniu białorusyzacji, która apogeum osiągnęła 1924 r.³⁷⁶. Odtąd Białorusin, mówiący po polsku, był spolonizowanym Białorusinem³⁷⁷. To wszystko odbiło się na społeczeństwie polskim podczas omawianego spisu powszechnego.

Plenum KC K(b)PB, w styczniu przyjęło specjalne postanowienie o Białorusinach–katolikach, zabraniające uważać katolików za Polaków. Natomiast Biuro Polskie KC KP(b)B około 400 tys. katolików uważało za Polaków i sądziło, że o narodowości decyduje deklarowana przynależność

³⁷³ Tamże, s. 21.

³⁷⁴ НАРБ Минск 4п КЦ КПБ оп 1 д 5568 л 5., В Центральний Комитет ВКП(б) [Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Mińsk 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1,teczka 5568 karta 5, Do Centralnego Komitetu Wszecchrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików)].

³⁷⁵ И.И. Костюшко, *Польское национально-освободительное движение в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 32 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 32). W marcu 1923 r. XXII Ogólnobiałoruska Konferencja Partyjna w swoim postanowieniu nakazała: „Szczególną uwagę partia powinna skierować na rozwijanie prasy, teatrów, klubów i w szczególności kulturalno-oświatowych instytucji działających w języku narodowym (białoruskim, żydowskim, rosyjskim i polskim)”.

³⁷⁶ Tamże s. 32. Białorusyzacja republiki z 1924 r. przybrała bardziej intensywny charakter. Na kierownicze stanowiska wysuwani byli Białorusini: w partii, w rządzie, związkach zawodowych, spółdzielniach, a także w części Armii Czerwonej przechodzono na białoruski język, dużą uwagę zwracano na rozwijanie białoruskiej kultury.

³⁷⁷ НАРБ Минск ф 4п КЦ КПБ оп 1 д 2998 л 93. Protokół I Wszecchbiałoruskiego Zjazdu chłopów-Polaków w Mińsku od dnia 28-go lutego do dnia 3-go marca 1926 r., Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Mińsk 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1,teczka 2998 karta 93, Przeczytać tam można m.in.: „Na Białorusi mamy wielu ludzi, o których nie zawsze wiadomo, do jakiej należą narodowości. Mówią po polsku i białorusku, uważają się jedni za Polaków, a inni za Białorusinów, niektórzy za katolików, a inni jeszcze za wprost za «tutejszych». Są tacy, którzy uważają się za Białorusinów, gdyż urodzili się na Białorusi lub Polakami, gdyż są katolikami. To są rozumowania niesłuszne. Narodowość nie zależy od miejsca urodzenia. Polakiem może być człowiek, urodzony zarówno w Polsce, jak i na Białorusi, we Francji czy w Ameryce. Katolikami mogą być Polacy, ale także i Francuzi, Niemcy i Białorusini. Narodowość nie zależy od wyznania religijnego. Wobec tego pogmatwania pojęć, każdy musi sam o tym decydować, jakiej jest narodowości. Pod tym względem nie może być żadnego przymusu”; *1 Wszecchbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 51, 4 marca 1926 r.

narodowa i wyznaniowa³⁷⁸. W odpowiedzi na białorusenizację społeczeństwa polskiego, Oddział Agitacyjno-Propagandowy Biura Polskiego, postanowił przygotować społeczeństwo polskie do planowanego spisu powszechnego. Swoją działalność rozpoczął już od czerwca 1925 r., deklarując gotowość do przygotowań, a od czerwca 1926 kontaktowano się z sekcjami polskimi, omawiając przyszły spis powszechny. Dnia 10 sierpnia 1926 roku, Oddział Agitacyjno-Propagandowy Biura Polskiego, podjął decyzję o konieczności ukazania znaczenia spisu powszechnego dla społeczeństwa polskiego dla KC WKP(b), a zarazem wskazał, iż trzeba walczyć z ukrywaniem narodowości z obawy na prześladowania, wiązaniem narodowości z wyznaniem i przynależności państwowej. Proponowano wydanie list spisowych w różnych językach, w tym języku polskim, oraz ogłoszeń o wyborach w języku polskim³⁷⁹. To jednak nie wystarczyło, dlatego na zebraniu Biura Polskiego, 18–20 listopada 1926 roku, podjęto decyzję, aby redakcja gazety „Świt” zamieszczała artykuły, które wyjaśniałyby znaczenie spisu powszechnego oraz pytania, na które należy szczególnie zwrócić uwagę w czasie prowadzonej kampanii agitacyjnej³⁸⁰.

Według instrukcji spisu powszechnego, o przynależności narodowej danej osoby decyduje jej oświadczenie, jaki język jest jego ojczystym. Jeśli językiem ojczystym był język polski – dany obywatel jest Polakiem. Inaczej przestawiał się problem, gdy dana osoba nie знаła języka polskiego lub nie miała jasno sprecyzowanego poczucia przynależności do danej grupy narodowościowej i uważała się za tutejszych³⁸¹. Przy, niejasno sprecyzowanych zasadach określania narodowości, można było dokonywać różnego typu naruszeń, interpretacji zasad określania zawartych w instrukcji – celowo lub nieświadomie. W niektórych miejscach Polacy obawiali się prześladowań lub z innych przyczyn określali siebie, jako Białorusini³⁸². Rachmistrze zgodnie z poleceniem lub swoim uważaniem jednych Polaków zaliczali do Polaków, zaś innych do Białorusinów.

O skali oszustw można zapoznać się z pracy I. I. Kościuszki, który powoływał się na sprawozdania inspektora Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR I.F. Akimowa. Ten miał stwierdzić, że, przy tworzeniu się w 1925 roku Szectakowskiej Polskiej Rady Wiejskiej Mińskiego okręgu, Polacy stanowili 85% mieszkańców, a po spisie, w 1926 roku, Polacy

³⁷⁸ И.И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 12 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 12).

³⁷⁹ Tamże, s. 13, powołuje się na РГАСПИ Ф. 63. Д. 356. Л. 85.

³⁸⁰ Tamże, s. 13, powołuje się na РГАСПИ Ф. 63. Д. 356. Л. 126.

³⁸¹ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 2998 Л. 67; Protokół I Wszecbiałoruskiego Zjazdu Chłopów – Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r., Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Mińsk 4п Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1,teczka 2998 karta 67, „Na Wszecbiałoruskim Zjeździe Chłopów – Polaków w Mińsku 18 lutego-3 marca 1926 r., Głos z miejsca: „Białoruski język my lepiej rozumiemy niż polski. Tylko mniejszość zjazdu dobrze mówi po polsku”.

³⁸² НАРБ Ф. 4 Оп. 1 Д. 2998 Л. 97 Na Wszecbiałoruskim Zjeździe chłopów – Polaków w Mińsku 18 lutego-3 marca 1926 r., tow. Płatkowski (okr. miński): „W niektórych miejscowościach zauważyć można jeszcze fakty niezrozumienia polityki narodowościowej prze władze, które ludność polską uważają za coś odrębnego od ludności innych narodowości”; Л. 99 Tow. Orłowski (okr. witebski): „W naszym rejonie Kuzniecowskim Polacy dopiero w tym r. dowiedzieli się, że mogą zupełnie swobodnie posługiwać się językiem polskim. Ukrywano swoją polskość, obawiano się wysiedlenia. Gdy wybierano delegatów na regionalną konferencję ludności polskiej, to delegaci drżeli ze strachu myśląc, że zostaną wysłani i choć pochodzili z biedoty. Dopiero po konferencji zmienili się przekonania”.

stanowili już tylko 15%. Do polskich wiosek kierowani byli jako rachmistrze Białorusini³⁸³. Podobnie, rzecz miała się w Narejkowskiej Radzie Wiejskiej regionu kojdanowskiego, w którym z 673 gospodarstw aż 537 deklarowało wiarę katolicką. Tylko jednak w 203 uważano się za Polaków. Te tak istotne różnice związane były z zastraszaniem lub nastawieniem rachmistrzów³⁸⁴. Potwierdzają to dokumenty znajdujące się w Narodowym Archiwum Białorusi. Jednym z nich, jest list korespondenta do redakcji gazety „Orka” Janiny Zuracek, która informuje, że w Dobromyślańskiej Radzie Wiejskiej, w rejonie łożnianskim, rejestrator zebrał kilka rodzin włościan (Mężynski, Paderewski, Jeleński, Żeromski, Żołnierski Suchodolski, Popiółkowski), czujących się Polakami do jednego domu gdzie, pomimo ich żądań, aby zaliczyć ich do Polaków, rejestrator zapisał ich jako Białorusinów. Rejestrator uważał wszystkich za Białorusinów. Tłumaczył przy tym, że człowiek, który się urodził na Białorusi, musi być Białorusinem. Tak zatem, dziecko rodziców rdzennych Polaków przybyłych z Korony, a urodzone w BSRR – jest Białorusinem. Włościanie po skończonym spisie rozeszli się z niesmakiem, ale także z obawą i strachem, aby im nie zamieniono polskiej szkoły na białoruską. Korespondentka stwierdza w konkluzji, jeśli choć niewielki procent rejestratorów tak się zapatruje na rzeczy, to można być pewnym, że liczba Polaków na Białorusi okaże się bardzo nieznacząca i w ogóle „(...) spis ludności nie będzie wcale zrobionym dokładnie, jak to sobie władza życzyła. Trudno więc z tego wnioskować, aby spis ludności mógł być dokładnym”³⁸⁵.

Podobne spostrzeżenia, dotyczące spisu znajdują się w liście W. Kozłowskiego do Polskiego Biura CK KPB(b). Dotyczy on wydarzeń, które zaszły w wioskach polskich Downarach, Bułynkach w Rubiłkowskiej Radzie Wiejskiej, w rejonie samochańskim. Prowadząca zadała dwa pytania: Kto rozumie po polsku i gdzie się urodził? Natomiast o narodowość nie pytała, po czym wszystkich zaliczyła do Białorusinów, choć ludność tych wsi to Polacy. Stwierdziła kategorycznie, że ten, kto się urodził na Białorusi, ten nie może być Polakiem³⁸⁶.

Podobnie aroganckie było zachowanie rejestratora w stosunku do mieszkańców zaścianka Bryjelmo w rejonie bereżyńskim (okręg borysowski). Opisał to, w zawiadomieniu skierowanym do gazety „Orka”, jej korespondent Lipień. Rejestrator autorytatywnie wszelkie uwagi skwitował: „(...) on dobrze zna, jak spisać ludność polską zamieszkałą na Białorusi Sowieckiej: narodowość białoruska – język polski”. Było to jednak całkowicie niezgodne

³⁸³ И.И. Костюшко, *Польское национально-освободительное движение в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 14 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 14); autor powołuje się na РГАСПИ Ф. 3316. Оп. 20. Д. 211. Л. 6, 13, 67, 74.

³⁸⁴ Tamże, s.14, powołuje się na НАРБ Ф. 3316 Оп. 23 Д. 1339 Л. 51. Później na posiedzeniu Komisji Okręgowej Centralnego Komitetu Wykonawczego CCCP wyszło na jaw, że w Narejkowskiej Radzie Wiejskiej Polacy nazywają siebie Białorusinami z powodu obaw przed wywózką Polaków powołuje się na НАРБ Ф. 3316 Оп. 23 Д. 1339 Л. 51

³⁸⁵ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 10, Powszechny Spis Ludności, Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1,teczka 3003 karta 10, Powszechny Spis Ludności.

³⁸⁶ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 18., Biuro Polskie CKK RBb, Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1,teczka 3003, karta 18, Biuro Polskie CKK RBb.

z informacją zawartą w pierwszym styczniowym numerze „Orki” z 1927 roku³⁸⁷.

Bywało, że rejestratorzy zwoływali na zebranie całą wieś lub zaścianek i, aby szybciej zrobić spis, pomijali niektóre punkty w czynnościach spisowych. W miejscowościach, w których nie przeprowadzono specjalnych szkoleń przygotowawczych (np. w radzie zubaszewskiej), odbiło się to na ludności polskiej, ponieważ w wyniku polityki carskiej wielu zapomniało polskiej mowy i deklarowało przynależność narodową do Białorusi³⁸⁸.

Istotną informację, przedstawił w gazecie „Gwiazda” mieszkaniec Trosińskiej Rady Wiejskiej regionu samochołowskiego, korespondent Ruszkowski. Uczestniczył on, w spisie od 17 do 30 grudnia 1926 roku, jako rejestrator. Zwrócił uwagę na wpisy ankiety dotyczące narodowości. Wymienione były następujące narodowości: Białorusin, Rosjanin, Polak, Żyd, Ukraińiec, Litwin, Niemiec. Podobnie było z językiem ojczystym. W połowie trwania spisu przybył do niego instruktor Łasicki, będący w delegacji jako zastępca Okręgowego Statystycznego Biura i wydał zarządzenie, aby poprawiać osobiste deklaracje i wpisywać wszędzie „Białorusin” z wyjątkiem Żydów. Polacy na Białorusi nie istnieją. Język wpisywać białoruski. Korespondent Polak stwierdza, że co innego mówiono mu na szkoleniach, a teraz po nowym zarządzeniu instruktora trzeba było ścierać gumką zapis „Polak” i wpisywać „Białorusin”. Wyżej wymieniony zastanawia się, po co wydawać tak duże pieniądze, aby potem oszukiwać zmieniając rzeczywiste dane³⁸⁹.

Z informacji listu obywatela Janowicza, ze wsi Kołodziejno (rejon kopylski, okręg słucki) wynikało, że tamtejsi włościanie polscy byli bogatsi niż białoruscy. Miejscowe ziemiaństwo było także polskie. W roku 1918 bolszewicy brali ich, jako zakładników, ale także ich wysiedlano. Te posunięcia władzy ludność polska dobrze pamiętała. Obawiano się podobnych zarządzeń i bywało, że z obawy część Polaków deklarowała pochodzenie jako białoruskie. Autor zaznacza, że Polskie Biuro nie przeprowadziło żadnej kampanii wyjaśniającej i szkoleniowej, choć wówczas była ona bardzo konieczna³⁹⁰.

W podobnym tonie spis powszechny przedstawia nauczycielka z zaścianka Olgino-Dubrówka. Stwierdza ona, że 14 milionów rubli, które rząd wyasygnował na wszechzwiązkową rejestrację ludności, nie będzie należycie zużyte. Prasa, zebrania i instruowanie wyjaśniały, jak powinno się rozumieć sprawę narodowościową. Mimo to pojawiały się niedokładności

³⁸⁷НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 19, Mińsk Redakcja „ORKI” Zawiadomienie, Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików opis 1, teczka 3003, karta 19, Mińsk Redakcja „ORKI” Zawiadomienie.

³⁸⁸НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 20., Zubaszewicka rada Bobrujski rejon Bobrujskiego okręgu 28 grudnia 1928 r. Spis ludności, Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1, teczka 3003, karta 20, Zubaszewicka rada Bobrujski rejon Bobrujskiego okręgu 28 grudnia 1928 r. Spis ludności.

³⁸⁹НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 25, В редакцию газеты „ЗВЕЗДА”. Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1, teczka 3003, kartka 25, Do redakcji gazety „GWIAZDA”.

³⁹⁰ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 30, jak przeszedł u nas ogólny spis ludności /wieś Kołodziejno, rejon Kopylski, okr. Słucki/. Archiwum Republiki Białorusi Mińsk 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1, teczka 3003, karta 30, „Echa Wszechzwiązkowej rejestracji ludności Olgino-Dubrówka rejon Kliczewski okr. Bobrujski”.

w podziale etnograficznym. Przyczyna tkwiła w tym, że nie wszyscy rejestratorzy byli dostatecznie przygotowani i świadomi instrukcji spisowej. W pytaniu o narodowość za podstawę brano mowę, zamieszkanie i miejsce urodzenia. Nauczycielka wytykała stronniczość rejestratorów, którzy, pomimo deklaracji danej osoby, wpisywali to, co uważali za stosowne. Zaznaczała, że w małych miejscowościach, tam, gdzie nie dociera gazeta „Orka”, tego typu oszukaństwa będą nagminne³⁹¹.

Skargi na rejestratorów składano w różnych miejscowościach i do różnych instytucji państwowych. Ze skargi, pochodzącej z Pietrowskiej i Draczewskiej Rady Wiejskiej, skierowanej do Rejonowego Komitetu Wykonawczego w Smiłowiczach wynika, że rejestratorzy nie zadawali pytania 4. i 5. odnośnie narodowości i języka ojczystego, sami wpisywali „Białorusin” i „język białoruski”. Mieszkańcy zaznaczyli, że oni byli Polakami, którzy mieszkają na Białorusi. Inna uwaga to zapisywanie całych zaścianków jako białoruskie bez uprzedniego kontaktu z ludnością³⁹².

Na podstawie raportu, pochodzącego z Połockiego Okręgowego Statystycznego Biura, można zapoznać się ze strukturą zawodową rejestratorów spisu statystycznego. Podstawową część stanowili pracownicy szkół, urzędnicy radzieckich zakładów pracy i, niewielu, miejscowych wykształconych włościan. W składzie rejestratorów znajdowało się 2 członków partii i 8 komsomolców. Przy wyborze ankierów brano po uwagę skład narodowy rejonu, dlatego też było kilku Polaków. W miasteczkach ankierami byli także Żydzi. Wskazany raport dotyczył skargi obywatela Spickiewicza na zachowanie się ankiera w wsi Sieliszcze. Biuro Statystyczne poinformowało, że rejestratorowi zwrócono uwagę po nieprawidłowym postępowaniu.

Został on pouczony jak należy wykonywać spis. Następnie Biuro Statystyczne przedstawiło dane potwierdzające, że spis został dokonany prawidłowo. Podał dane porównawcze liczebności Polaków przed spisem i po spisie. I tak w Czereposzczinskiej Radzie Wiejskiej w ewidencji za styczeń 1925 r. Polaków było 198, a po spisie w 1926 r. – 665. W Kubliczkiej Radzie Wiejskiej, po ewidencji z 1925 r. Polaków nie było, a po spisie 1926 r. okazało się, że jest ich 106. Podobnie w Mało-Doleckiej Radzie Wiejskiej według ewidencji z 1925 roku było 22 Polaków, a po spisie 1926 r. ich liczba wzrosła do 393 osób. W Wiejskiej Radzie Ostrow-Soroczyński przed spisem było 21 osób polskiej narodowości, a po spisie 1926 r. liczba ich wzrosła do 313. Przyniesione dane, zdaniem zarządzającego Połockim Okręgowym Statystycznym Biurem, obalają twierdzenie obywatela Spicewicza, że w spis służy do tego, aby Polacy w Białorusi Sowieckiej zniknęli³⁹³.

Znakomitym przykładem, pokazującym tendencyjność i wykonywanie

³⁹¹ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 27. Echa Wszechzwiązkowej rejestracji ludności. Olgino-Dubrówka rejon Kliczewski okr. Bobrujski, Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1, teczka 3003, karta 27, Echa Wszechzwiązkowej rejestracji ludności. Olgino-Dubrówka rejon Kliczewski okr. Bobrujski.

³⁹² НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 26, Заявление в рик сміловічскага раёну, Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1, teczka 3003, karta 26, Oświadczenie, do rejonowego komitetu wykonawczego.

³⁹³ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 28 6,29., Секретно в редакцию газеты „ОРКА”, Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1, teczka 3003, karta 28 6,29, Tajne. Do redakcji gazety „ORKA”.

pleceń Biur Statystycznych jest lista mieszkańców wsi Logowiszcze Borysowskiej Rady Wiejskiej (rejon żydkowski, okręg mozyrski). Dokument przedstawia listę wioski z podziałem na narodowość, wykonaną przez rejestratora w czasie spisu powszechnego 1926 r. Wymienionych jest 60 mieszkańców, w tym tylko 15 Polaków. Po dochodzeniu wyjaśniającym okazało się, że Białorusinów było 8, zaś Polaków 52. Jest to przykład realizacji wytycznych białorusinizacji i wykazywania, że na Białorusi Sowieckiej nie ma Polaków³⁹⁴.

Jeszcze inaczej przedstawia się stan ludności polskiej według danych zawartych zestawieniu „Skład narodowościowy ludności Białorusi w poszczególnych regionach według spisu powszechnego 1926 r.” Według tego źródła, Polaków łącznie było 97 396 osób – w tym w „rejonie dzierżyńskim” aż 2656³⁹⁵. Nasuwa się więc pytanie, kiedy dane te zostały opracowane, skoro w owym czasie nie istniał jeszcze rejon dzierżyński.

Reasumując spostrzeżenia związane ze spisem powszechnym z 1926 r., można wyciągnąć następujące wnioski:

- Spis był typowym posunięciem politycznym, a nie statystycznym.
- Przy pomocy spisu zrealizowano wprowadzenie zarządzenia Biura Statystycznego, dotyczące Polaków obywateli Białorusi Sowieckiej, głoszące że Polacy na Białorusi nie istnieją.
- Falszowanie z urzędu deklaracji narodowościowych
- Niesprecyzowane jasno pytania o zasady deklaracji dotyczące narodowości i języka.
- Dowolna interpretacja kwestii narodowości i języka przez ankierów.
- Wysyłanie do polskich wiosek ankierów – aktywistów białoruskich.
- Wypełnianie ankiet ołówkiem, nanoszenie poprawek po starciu gumką.
- Brak ankiet wyborczych w języku polskim.
- Niewprowadzanie korekt do raportów ankierów po dokonaniu dochodzenia wyjaśniającego powtórny spis uwzględniający narodowość.
- Odgórnie ustalone liczby Polaków w danych miejscowościach.
- Agresywna propaganda zastraszania Polaków po wojnie polsko-bolszewickiej.
- Obawy przed wysiedleniem i wywózką na Syberię (dwukrotne próby wysiedlenia Polaków ze strefy przygranicznej – przed ofensywą z 1920 r. oraz w latach 1922 – 1923, już po zakończeniu repatriacji).
- Wysiedlenia ludności ziemiańskiej, szlachty, dawnych urzędników państwowych carskich i polskich (w pierwszej kolejności Polaków).
- Białorutenizacja życia – Plenum KC KPR(b), które odbyło się w styczniu 1926 roku, przyjęło deklarację „O Białorusinach-katolikach”, w której, w imieniu kierownictwa republikańskiej organizacji partyjnej, ostro przestrzegano przed „dowolnym” zaliczaniem rdzennej miejscowej ludności katolickiej do narodowości polskiej.

³⁹⁴ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 32. Деревня Лаговище Броніславскаго с/сов. Житковичскаго району Мозирскаго округа, Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1,teczka 3003, karta 32, Wioska Łagowiszcze Bronisławskiej gminy Żytkowiczeskiego Rejonu Mozyrskiego Okręgu .

³⁹⁵ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3049 Л. 1-6, Нацыянальны склад насельніцтва па раёнах БССР па перапісу 1926 года, Archiwum Republiki Białorusi Mińsk Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1,teczka 3049, karta 1–6, Skład narodowościowy ludności w rejonach BSRR według spisu powszechnego 1926 r.

I. Kościuszko potwierdzał, że kilkakrotnie poruszany był problem przesiedlenia części Polaków do innych miejscowości. W 1926 roku Oddział Agitacyjno-Propagandowy Biura Polskiego zwracał uwagę na przesiedlenie Polaków z przeludnionych wiosek³⁹⁶. Nasuwa to jednak pytanie: Czy rzeczywiście takie były zamierzenia i czy oczyszczano polskie wioski z elementu „niepokornego, antyradzieckiego, niepoprawnego politycznie”? Jak podaje Kościuszko, na podstawie informacji A. Żmijewskiego, na Syberii dawano ziemię do tej pory nieuprawianą, leśne ugory – na zagospodarowanie, której trzeba było poświęcić dwa–trzy lata. A. Żmijewski proponował przesiedlać Polaków grupami, aby można było móc organizować kolchozy³⁹⁷. I. Kościuszko stwierdza, że „rozkułaczeni wieśniacy – Polacy z Białorusi wysłani byli w północne i wschodnie rejony Federacji Rosyjskiej”³⁹⁸.

Władze państwowe zdawały sobie sprawę, że dane pochodzące ze spisu nie przedstawiają realnej wartości. Co prawda w korespondencji wewnętrznej podnoszą stan liczebny Polaków, ale i to nie jest zgodne z prawdą.

Świadczą o tym liczne skargi Polaków do gazet i organizacji partyjnych na sposób przeprowadzania spisu i osób dokonujących spis powszechny³⁹⁹. Liczne skargi od społeczeństwa i osób prywatnych, zainteresowanych spisem powszechnym, doprowadziły do sprawdzenia i powtórzenia spisu w niektórych ośrodkach. Na Białorusi dokonano powtórzenia spisu. Okazało się, że w trzech miejscowościach liczba Polaków była zaniżona aż 4-krotnie. Faktem jednak jest, że dane z powtórnego spisu nie były już brane pod uwagę w końcowym zestawieniu⁴⁰⁰. I. I. Kościuszko uważa, że w spisie powszechnym, pewna część Polaków nie została ujęta, lecz do nich zostali zaliczeni katolicy Białorusini. Można wnosić, że więcej niż połowa polskiej mniejszości narodowej polskiej już nie władała językiem polskim⁴⁰¹.

Znamienne jest to, że Biuro Polskie na Białorusi podkreślało, iż liczba ludności polskiej była bardzo zaniżona. Zastępca Kierownika Biura Polskiego przy Ludowym Komisariacie Oświaty, ob. Andrzejak, w sprawozdaniu dla Komisji Mniejszości Narodowych przy Centralnym Komitecie Wykonawczym Białorusi stwierdzał, że właściwa liczba Polaków wynosi około 300 tys. osób⁴⁰². Podobnie też Stefan Heltman w *Kodeksie Rolnym Socjalistycznej Republiki Rad Białorusi* pisze, że „Ludność polska w Związku Radzieckim wynosi około półtora miliona; z tego na Białorusi Sowieckiej mieszka około trzystu tysięcy.

³⁹⁶ И.И. Костюшко, *Польское национально-освободительное движение в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 24 (I. I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 24); autor powołuje się na РГАСПИ Ф. 63. Д. 356. Л. 43.

³⁹⁷ Tamże, s. 25, autor powołuje się na РГАСПИ Ф. 63. Д. 367. Л. 63-64.

³⁹⁸ Tamże, s. 25.

³⁹⁹ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1 Д. 3003 Л. 3 – Lękają się spisu ludności, 9 – Zryw polityki narodowościowej, 13 – o. Miński r. Smisłowiecki r. w. Pietrowickiej, 15 – Proszę redakcję umieścić moje artykuły w „Orce” – Archiwum Republiki Białorusi Miński 4п Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1, teczka 3003, karta 3– Lękają się spisu ludności, 9 – Zryw polityki narodowościowej, 13 – o. Miński r. Smisłowiecki r. w. Pietrowickiej, 15 – Proszę redakcję umieścić moje artykuły w „Orce”.

⁴⁰⁰ И.И. Костюшко, *Польское национально-освободительное движение в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 15 (I. I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 15).

⁴⁰¹ Tamże.

⁴⁰² J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 175; autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 33, Л 94, Ф. 4, Оп. 11, Д. 9, Л 290.

Jest to w dodatku ludność wiejska, ludność chłopska”⁴⁰³. Do oficjalnych statystyk z 1926 r. ustosunkowywali się polscy naukowcy okresu międzywojennego. Byli zdziwieni nagłym zmniejszeniem liczebności społeczeństwa polskiego. Edward Maliszewski zauważał, że niezrozumiałą jest nagły zanik ludności polskiej, ponieważ w latach 1918–1920, a potem w latach repatriacji (1921–1924) warstwa ziemiańska była stosunkowo nieliczna, a jej liczba nie miała znaczącego wpływu na ogólną liczbę Polaków⁴⁰⁴.

Bardzo ciekawym rozwiązaniem, zmniejszającym liczebność Polaków na Białorusi, było wprowadzenie pojęcia „spolonizowany Białorusin”. W ten sposób rozwiązywano wiele problemów ludnościowych. W spisie powszechnym nie było pytania odnośnie do wyznania. Umożliwiało to dowolną interpretację liczby i przynależności katolików. Co ciekawe, w oficjalnych zestawieniach katolików białoruskich, zdecydowaną większość stanowili Białorusini-katolicy, w liczbie ok. 400–500 tysięcy. Jak podaje J. Gajdel, według władz państwowych są to wyłącznie Białorusini-katolicy⁴⁰⁵. Pomimo wprowadzenia terminów „spolonizowany Białorusin” i „katolik białoruski”, Kościół katolicki postrzegany był jako Kościół polski, a nawet nazywany był Kościołem polskim, katolików zaś uważano za Polaków. Jeśli chodzi o prawosławie – to był Kościół Białorusinów i to oni stanowili przeważającą liczbę wyznawców.

Znamienne są, według władzy radzieckiej, definicje określające „Białorusinów-katolików”. Podaje je w swojej pracy Gajdel:

- Białorusini wiary katolickiej – „(...) z bardzo słabą znajomością języka polskiego, potrzebnego podczas mszy i modlitwy. Pod wpływem duchowieństwa, które było jednocześnie wyrazicielem i polskiej kultury polskiej państwowości, uważają się za Polaków”.
- Najbardziej zubożała część polskiego społeczeństwa, która „na skutek przyczyn historycznych zapomniała swój język, gdyż pod rządami władz carskich nie było środków na utrzymanie chociażby nielegalnych szkół polskich, uległa asymilacji, ale wciąż uważali się za Polaków”⁴⁰⁶.

Bardzo ciekawym zestawieniem liczby ludności polskiej, a także katolików, jest porównanie oficjalnych danych Centralnego Urzędu Statystycznego ze spisu z 1926 r., Biura Polskiego z 1924 r. i spisów parafialnych Kościoła katolickiego w Związku Radzieckim z lat 1923 i 1925. Sposobów zafałszowania liczby ludności polskiej na Białorusi jest dużo. Do nich zaliczymy chociażby: dowolną interpretację kwestii narodowościowej, religijnej oraz bezpośredni nacisk na ludność, ukrywanie przez ludność polską swego pochodzenia w obawie przed represjami rządu radzieckiego (ze względu na wojnę polsko-bolszewicką), a także zemsta społeczeństwa białoruskiego za represje strony polskiej w czasie tej wojny⁴⁰⁷.

Następnym sposobem była świadoma polityka zaniżania liczebności polskiej mniejszości narodowej. Problem ten został przedstawiony w gazecie dla polskiej ludności Białorusi. Najwięcej trudności i nieporozumień wywołały

⁴⁰³ S. Heltman (oprac.), *Kodeks rolny Socjalistycznej Republiki Rad Białorusi*, dz. cyt., s. 4.

⁴⁰⁴ E. Maliszewski, *Białoruś Sowiecka i jej stosunki narodowościowe*, „Sprawy Narodowościowe” 1927, nr 5–6, s. 516, [cyt. za:] J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 175.

⁴⁰⁵ Tamże, s. 175, powołuje się na HAPБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 11, Л 173, Ф. 4, Оп. 11, Д. 87, Л 8.

⁴⁰⁶ Tamże, powołuje się na HAPБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 76, Л 106.

⁴⁰⁷ Tamże, s. 176, powołuje się na HAPБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 112, Л 34.

na Białorusi pytania o narodowość i język ojczysty. Jeżeli wziąć pod uwagę złożoność stosunków narodowościowych, pomieszanie religii i narodowości, przynależności państwowej i narodowości, miejsca urodzenia i narodowości, słabo rozwiniętą świadomość ludności i często niski poziom kulturalny rejestratorów, a także agitację ze strony wrogich nam elementów – to będzie zrozumiałe, że przy spisie tym nieuniknione były pewne błędy⁴⁰⁸. Takie podejście do przeprowadzenia spisu i sposób jego realizacji budzą liczne zastrzeżenia i uwagi. Można przyjąć, że rejestratorzy wykonywali zaplanowane zadania, których głównym celem było podanie zmniejszonego stanu populacji polskiej. Zniekształcenia i presja rejestratorów na ludność cywilną spowodowała, że ich działalność spotkała się z niezadowolaniem i potępieniem ludności katolickiej. W licznych skargach do prasy, organizacji polskich oraz urzędów rządowych i partyjnych, ukazywali oni nadużycia, prowadzących spis. Domagano się weryfikacji wyników spisu, a nawet ponownego spisu. Biuro Polskie na Białorusi nie zgadzało się z oficjalnymi danymi, lecz nie mogło otwarcie wystąpić z wnioskiem o unieważnienie całego spisu.

Liczne protesty obywateli Białorusi spowodowały, że władze podjęły decyzje o ponownym przeprowadzeniu spisu w trzech miejscowościach. Wyniki przeprowadzonego ponownie zaskoczyły przeciwników polskości. Okazało się, że liczba Polaków, w kolejnej akcji spisowej, wzrosła prawie czterokrotnie⁴⁰⁹. Te dane statystyczne skompromitowały władze. Dlatego też znaleziono winnych fałszerstw i przeprowadzono procesy, zrzucając na nich winę. Samo państwo odcięło się od tego procederu.

Oczywiście przeprowadzenie tego typu operacji wymagało zgody, a nawet odpowiednich wytycznych władzy radzieckiej, które należało sumiennie wykonać. Ujawnienie skali nieprawidłowości spowodowało, że zajęto się tym problemem w Mińsku. Zachował się nawet ściśle tajny dokument, obrazujący skalę tych problemów. Jest to sprawozdanie dyrektor Okręgowego Urzędu Statystycznego w Mińsku, Titowej, pod tytułem „O zniekształceniach podczas spisu powszechnego z 1926 r.”. Jego autorka na podstawie skrupulatnej analizy istoty nieprawości i uchybień, których dopuszczono się podczas spisu, doszła do wniosku, że w republice została przeprowadzona ukierunkowana, konsekwentna kampania dyskryminacji ludności polskiej, w wyniku, której liczba Polaków została zanizowana trzykrotnie⁴¹⁰.

Badacz Mikołaj Iwanow uważał, że większość katolickiej ludności Białorusi miała niepolski rodowód, a swoją polskość zaczęła odczuwać i manifestować po przejściu na katolicyzm. Jest to fakt bezsporny. Przyznając, że większość ludności katolickiej na dalszych Kresach ma pochodzenie białoruskie, a podstawą określania przynależności narodowej tej ludności powinna być jej subiektywna świadomość narodowa, stwierdzona w oświadczeniach podczas spisu. Nie jest zresztą ważne, z jakich przesłanek ta świadomość narodowa wynikała.

Stosując takie kryterium określania przynależności narodowej, możemy stwierdzić, że dane o liczbie ludności na Białorusi zostały w trakcie spisu

⁴⁰⁸ *Jak przeszedł spis powszechny*, „Orka” nr 1, 2 stycznia 1927 roku.

⁴⁰⁹ M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany...*, dz. cyt., s. 135.

⁴¹⁰ Tamże, s. 34.

powszechnego w 1926 r. zaniżone⁴¹¹. Trzeba jednak zaznaczyć, że:

„(...) począwszy od Katarzyny II każde panowanie przynosiło nowe surowe ukazy i zarządzenia, ograniczające liczebnie uprzywilejowany stan szlachty polskiej. Nie mogąca wykazać się wywodami szlachectwa i genealogiami sięgającymi aż jedenastu pokoleń wstecz, nie posiadająca ziemi lub uczepiona pańskiej kłamki, drobna szlachta polska była spychana do stanu chłopskiego, z okropnymi wówczas tego konsekwencjami”.

Do tego należy doliczyć procesy „oczyszczania” mozołnych, kosztownych dociekań rodowodów, często daremnych, jak również tysiące drobnej szlachty polskiej, wysiedlonej po każdym powstaniu w głąb Rosji lub na Syberię.⁴¹² Ludność ta, mimo że straciła klejnot szlachecki, znajomość języka polskiego i stała się warstwą chłopską, nie wyrzekła się jednak wiary katolickiej. Drobna szlachta polska zamieniona na chłopów białoruskich to właśnie owi „białoruscy katolicy”.

Znaczący wpływ, na wyniki i sposób przeprowadzenia powszechnego spisu ludności w 1926 r., miały rozbieżności ideologiczne między komunistami radzieckimi. Dotyczyły one istoty tworzenia szerokiej autonomii narodowościowej dla ludności polskiej zgodnie z zasadą „korienizacji”, zasadą powrotu do korzeni. Przeciwnikami autonomii byli na Białorusi liderzy, białorutenizacji. Argumentowali oni, że odrodzenie polskości na socjalistycznej podstawie może tylko zaostrzyć antagonizmy narodowościowe, a także sprzyjać dalszemu umacnianiu potężnego polskiego nacjonalizmu kresowego. Kontrargumenty polskich komunistów były także bardzo istotne. Podkreślali oni międzynarodowe znaczenie eksperymentu polskiego szczególnie w permanentnej rewolucji światowej (Polska, Niemcy itd.), oraz powoływali się na decyzje X Zjazdu Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików), stwierdzającego prawo każdego uciskanego narodu do tworzenia autonomicznych, demokratycznych form życia narodowego⁴¹³. Bardzo istotne do oceny liczebności Polaków na Białorusi Sowieckiej było oficjalne stanowisko Organizatorów I Zjazdu Polaków z Zagranicy, który odbył się w Warszawie od 14 do 21 lipca 1929 r. Liczbę ludności polskiej na Białorusi Sowieckiej oceniano na 250 tysięcy, co można uznać za oficjalne stanowisko Polski.

Bardzo ciekawe stanowisko odnośnie do spisu i otrzymanych danych zajmuje Jan Gajdel, który stwierdza, że spis powszechny, największe znaczenie w kontekście polityki narodowościowej, ma w odniesieniu do eksterminacji ludności polskiej w ZSRR w latach 30. XX wieku⁴¹⁴.

Kolejny spis w ZSRR, który odbył się w 1931 roku, dotyczył ludności miejskiej i nie przedstawiał całego obrazu statystycznego. Piotr Eberhart, w pracy pt. *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie* przedstawił teoretyczne dane dotyczące ludności polskiej. Za podstawę przyjął on oficjalne dane ze spisu powszechnego z 1926 roku. Przyjął on za oficjalny przyrost naturalny liczbę 15% i podał, że Polaków w roku 1931 powinno być ok. 107,4 tys. osób. Autor, obliczając tę liczbę, nie uwzględnił (lub nie znał) skali terroru związanego z kolektywizacją i oczyszczaniem

⁴¹¹ Tamże, s. 81.

⁴¹² M. Czapska, *Europa w rodzinie*, dz. cyt., *passim*.

⁴¹³ M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany...*, dz. cyt., s. 78

⁴¹⁴ J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 179.

strefy przygranicznej, jaki panował w państwie radzieckim i był skierowany szczególnie przeciw Polakom, którzy posiadali dobrze prosperujące gospodarstwa rolne.

Według Spisu Powszechnego 1937 r. w ZSRR żyło 636 220 Polaków, z tego w USRR – 417 613, a w BSRR – 119 881, w Federacji Rosyjskiej РСФСР – 92 078 ludzi. Na Ukrainie i na Białorusi 2/3 Polaków mieszkało na wsiach⁴¹⁵. II Wszeczwiązkowy Spis Powszechny Ludności odbył się w nocy z 5 na 6 stycznia 1937 r., ale już w sierpniu tegoż roku, na podstawie specjalnego postanowienia rządu radzieckiego, podpisanego przez Stalina i Mołotowa, został uznany za wykonany źle i na wiele lat utajniony. Wielu twórców i organizatorów spisu represjonowan. Do tego spisu przygotowywano się, dokonując w 1932 roku, w kilku wybranych miejscowościach inwentaryzacji mieszkańców. Czas wykonania spisu był wyznaczony na rok 1935, lecz, na skutek decyzji Stalina, zmieniono go na rok 1936. Spis powszechny odnotowywał aktualny stan liczebny ludności miast i wsi – w odróżnieniu od spisu z 1926 r., który obejmował w miastach stale zameldowanych. W styczniu 1937 roku prowadzona była bardzo aktywna propaganda, informująca, że uczestnictwo w spisie jest długiem i obowiązkiem obywatela względem państwa. Drukowano broszury w dużych nakładach, organizowano wykłady oraz spotkania, pogadanki z mieszkańcami. Wydawnictwa podkreślały, że spis był przeprowadzany zgodnie z inicjatywą i życzeniem Stalina.

Podczas tego spisu popełniono całą masę błędów. Przede wszystkim naruszono elementarne naukowe zasady spisu powszechnego - ogłaszano wyniki przed jego organizacją. Oczekiwano, że jego wyniki ukażą gwałtowny rozwój, wspaniałe osiągnięcia, wyjątkowe sukcesy tych terenów. Te oczekiwania były wynikiem wzrostu liczby ludności, poziomu jego wykształcenia oraz wzrostu ateizacji społeczeństwa. Głównym wskaźnikiem rzeczywistego dobrobytu miał być wzrost ludności państwa, większy niż w krajach kapitalistycznych. Według Stalina, wzrost ludności, powinien być, zgodnie z planem, w 1933 roku wynieść około 168 mln. ludzi, a cztery lata później już 180 mln. mieszkańców. Jako podstawę planu przyjęto przyrost ludności po okresie wojennym.

Wszelkie jednak prognozy, dotyczące podniesienia poziomu życia, okazały się pomyłką. Szczególnie aktywna kolektywizacja, prowadzona w latach 1932–1933, oraz masowe represje były głównymi przyczynami małego przyrostu naturalnego. W sumie naliczono aż trzy projekty tego spisu. Dopiero trzeci z nich został zaakceptowany przez komisję obradującą w składzie: Mołotow, Mikojan, Kaganowicz, Bucharin. Stalin dokonał jeszcze poprawek, wprowadził pytania dotyczące religii i przynależności do grup społecznych.

⁴¹⁵ Исторические Сборники «Мемориала», Выпуск 1, Репрессии против поляков и польских граждан Редакционная коллегия издательской программа Общества, А.Ю. Даниэль, Л.С. Еремина, Т.И. Касапкина, М.М. Кораллов, Н.Г. Охотин, Я.З. Рачинский (председатель), Редактор Л.С.Еремина, Москва 1997; Н. В. Петров, А.Б. Рогинский (НИПЦ Мемориал), «Польская операция» НКВД 1937–1938 гг., s. 25; autorzy powołują się na: Всесоюзная перепись раселения 1937 года: Кароелие итоги. М., 1991. С. 83, 85, 94 (Zbiory Historyczne «Memorial», Represje przeciw Polakom i polskim obywatelom, Kolegium redakcyjne wydawniczego programu Społeczeństwo «Memorial», A.J. Daniel, L.S. Eremina, T.I. Kasatkina, M.M. Korallow, N.G. Ohotin, J.P. Raczinskij, redaktor L.S. Eremina, Moskwa 1997; N.W. Pietrow, A.B. Rogiński (NIPC Memorial), „Operacja polska” NKWD w latach 1937–1938, s. 25); autorzy powołują się na: Wszechrosyjski spis ludności 1937 r., dz. cyt., s. 83–85, 94.

Wpisano też pytanie o obywatelstwo. Związane to było z wprowadzeniem Konstytucji ZSRR. Napisane w niej było, że obywatele powinni zdecydowanie rozumieć i deklarować swoją przynależność do państwa radzieckiego⁴¹⁶.

Zwraca uwagę fakt, że śludzy kościelni byli zgrupowani w jednej grupie z niepracującymi, tak jak w poprzednim spisie. Duchowni i pracownicy cerkwi byli zakwalifikowani do kategorii ludzi „wolnych zawodów” – inteligencji niepracującej na państwowej posadzie. Włączenie religii i stowarzyszeń do spisu powszechnego było zapotrzebowaniem statystycznym. Przy okazji można było dowiedzieć się o przekonaniach religijnych, a także negatywnym stosunku społeczeństwa do pytania dotyczącego religii i wiary. Statystycy, wprowadzali różnego typu sposoby opisu oraz instrukcje dla rachmistrzów, dotyczące zapisywania informacji o religii, narodowości, języku itp. Wszechzwiązkowy spis ludności, a wcześniej przygotowania do niego, były wykorzystane do walki Cerkwią prawosławną, Kościołem katolickim, opozycją wewnątrzpartyjną

Według spisu z 1937 r. aż 2 miliony 400 tysięcy osób było zamkniętych w koloniach karnych oraz więzieniach. Przyjmuje się, że około 6% tej grupy w 1937 roku stanowili strażnicy. Dlatego samych więźniów było ok. 2,3 miliona(!). Tymczasem według danych bieżących w styczniu 1937 r. w więzieniach przebywało ich 2700.

Trzeci powszechny spis ludności – ostatni przedwojenny, został przeprowadzony w styczniu 1939 r. Liczba ludności ZSRR wzrosła w stosunku do roku 1937 o około 8,5 mln. i osiągnęła liczbę 170,5 mln. Co ciekawe, pomimo ogólnego wzrostu, liczba ludności Białorusi spadła z 5,2 mln. w 1937 r. do 4,98 mln. w 1939 r. Przyczyną takiego spadku liczebności były olbrzymie represje stosowane przez władze radzieckie w latach 1937–1938. Objęły one szczególnie ludność polską, zgodnie z przeprowadzaną przez NKWD „Operacją polską”. Dane spisu z roku 1939 wykazały, że ludności polskiej na Białorusi Sowieckiej pozostało tylko 58 380⁴¹⁷. Po „Operacji polskiej” liczebność Polaków gwałtownie się zmniejszyła (o 65,5 tys.).

Trzeba zwrócić uwagę na to, że to są dane są oficjalne. Zatem, nawet na ich podstawie można sobie wyobrazić, jak olbrzymią i bezwzględną eksterminację zrealizowano na ludności polskiej⁴¹⁸.

2.2 Struktura socjalna ludności

Badając tę problematykę, M. Iwanow stwierdza, że polska mniejszość narodowa na Białorusi na początku XX wieku wyodrębniła się w postaci trzech jakościowo odmiennych grup.

Pierwsza z nich składała się z autochtonicznych Polaków – Kresowiaków i odznaczała się rozwiniętym poczuciem odrębności etnicznej i kulturowej. W wyniku polityki rusyfikacyjnej caratu w okresie zaborów część ludności zapomniała język polski. Pozostało jednak głęboko zakorzenione poczucie

⁴¹⁶ Ю.А. Поляков, *Всесоюзная перепись населения 1937 г., Краткие итоги*, Академия Наук СССР, Ордена Трудового Красного Знамени, Институт Истпри СССР, Москва 1991, s. 4-7 (J.A. Polakow, *Wszechzwiązkowy spis ludności 1937 r. Pierwsze wyniki*, Akademia Nauk ZSRR Orderu Pracy Czerwonego Znak, Instytut Historii ZSRR, Moskwa 1991, s. 4-7).

⁴¹⁷ J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków...*, dz. cyt., s. 7, 21, 70-71.

⁴¹⁸ P. Eberhardt, *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 71.

polskości. Do tej grupy autochtonów Iwanow zalicza ludność, która „nigdy nie posługiwała się prawdziwym językiem polskim”. Istnieje u nich jednak bardzo mocna świadomość przynależności historycznej do narodu polskiego.

Drugą grupą, pod względem liczebności, były pozostałości emigracji zarobkowej w Rosji z XIX i początku XX wieku. Ze względu na pozycję i swój majątek tylko nieliczni zdecydowali się zostać w ZSRR. Byli to wysoko wykwalifikowani robotnicy z dużych ośrodków przemysłowych, rzemieślnicy oraz inteligencja.

Do trzeciej grupy Iwanow zaliczył przymusową emigrację polityczną z II Rzeczypospolitej. Stanowiła ona 1–1,5 % całej zbiorowości Polaków. Była ona jednak bardzo aktywna politycznie i stanowiła elitę kierowniczą. Oprócz tych grup byli jeszcze jeńcy, którzy zdecydowali zostać w ZSRR, a także zesłańcy i ich potomkowie na Syberii i Kaukazie. W podziale na ludność miejską i wiejską procent Polaków – robotników znacznie przewyższał udział robotników ruskich.

Skład społeczny Polaków na Białorusi niewiele różnił się rodzimego. O wiele lepiej kształtował się w środowisku robotniczym. Robotnicy na dalekich Kresach zdominowali pewne działy gospodarki, które stały się tzw. polską specjalizacją. Do nich zaliczano m.in.: przemysł papierniczy – 4,3 %, przemysł zapalczany – 5,6 %, kolej – 8,9%, przemysł szklarski – 10,6% (w porównaniu z ogółem wszystkich zatrudnionych pracowników⁴¹⁹).

Pomimo opuszczenia przez inteligencję polską podczas repatriacji Białorusi Radzieckiej, pozostała jeszcze znaczna jej część, która zajęła różne szczeble nowej władzy. Znamienne było, że w najwyższych instancjach państwowych i partyjnych liczba ich była bardzo duża. Malala za to wraz z obniżaniem się znaczenia stanowisk urzędniczych. Wyszło to w czasie przygotowań do białorutenizacji w 1925 roku.

Okazało się, że stanowiska kierownicze w nadmierny sposób są obłożone przez Polaków. Dane te stały się poważnym problemem politycznym dla kierownictwa Białorusi Radzieckiej. Jak podaje M. Iwanow:

„Wśród etatowych pracowników KC KP(b)B Polaków było 12,1%, w Komitecie Centralnym Republiki (CKW) – 8%, w Radzie Komisarzy Ludowych – 7,5%, w organach bezpieczeństwa (GPU – Głównoje Polityczeskoje Uprawlenie), a także w kierownictwie republikańskiej organizacji związków zawodowych – 6,2%. Wśród członków okręgowych komitetów wykonawczych Polaków było 2,3%, w radach miejskich – 3,3%; w rejonowych radach wiejskich – 0,9%”⁴²⁰.

Ten nikły udział ludności polskiej na niskich szczeblach władzy (w szczególności na wsi) potwierdzał, że ludność autochtoniczna jest konserwatywna, nieufna do władzy radzieckiej, a co najistotniejsze – zachowała lojalność do odrodzonej Polski. Przeciwnieństwem do nich byli uczestnicy rewolucji.

Pozycja materialna ludności miejskiej na Białorusi była stosunkowo wysoka. Polacy stanowili grupę robotników wykwalifikowanych, a poszczególne zawody przechodziły z ojca na syna, dlatego w rzemiośle dominowały tradycje rodzinne. Inteligencja polska zamieszkała w miastach, podobnie jak robotnicy i nie chciała utracić swojej pozycji społecznej oraz sytuacji majątkowej. Liczono się z tym, że sprawy polityczne i ekonomiczne powrócą do normalności i znowu wszyscy będą żyć na dawnym poziomie, sprzed rewolucji.

⁴¹⁹ M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany...*, dz. cyt., s. 83.

⁴²⁰ Tamże, s. 85.

Rozpatrując problem wsi na Białorusi, musimy cofnąć się do czasów rozbiorów. Przed 1772 rokiem znaczna część ziemi należała do Polaków. Po III rozbiorze, a zwłaszcza po powstaniach, władze carskie konsekwentnie dążyły do osłabienia pozycji polskich właścicieli ziemskich. Konfiskowano majątki włościańskie, a nawet wydano dekret, zabraniający kupowania ziemi przez Polaków. Sprzedanej ziemi już nie można było odkupić. Walka o zachowanie ziemi w rękach polskich sprawiła, że gospodarstwa rolne, w szczególności polskiej szlachty, stały na wysokim poziomie – jako jedyne źródło utrzymania i podstawa niezależności, szczególnie finansowej. Szlachta zagrodowa była grupą społeczną upowszechniającą tu osiągnięcia agrotechniki. Wydajną pracą podkreślała swój status społeczny. To na nich wzorowali się zamożni rolnicy. Dzięki temu gospodarstwa polskie były bogatsze, zasobniejsze, nowocześniejsze. Te cechy polskiej wioski sprawiały jedną z największych trudności w kolektywizacji wśród Polaków. Na Kresach przeważał w osadnictwie polskim typ gospodarki chutorowej.

Szlachta zagrodowa wyróżniała się swoimi tradycjami i trzymała się z dala od pozostałej masy włościan. Mieszkali oni w chutorach i prowadzili zamożny sposób życia. Między nimi jednak także pojawiały się tendencje do podziałów i rozwarstwień pod względem majątkowym⁴²¹.

Trudno jest obecnie wskazać, jaką pozycję zajmowały grupy polskiej szlachty i włościan, w okresie NEP („Nowej Ekonomicznej Polityki”), ponieważ w pierwszych 3 latach nie zajmowano się tym problemem. Sytuacja zmieniła się w momencie, kiedy pracownicy polityczni komitetów rejonowych otrzymali zadanie zapoznania się z życiem społecznym, materialnym i strukturą społeczno-socjalną wsi polskiej. Przeprowadzone w 1924 roku badania wskazały, że wieś polska pod względem społecznym przedstawia się następująco: biedacy, parobkowie, robotnicy rolni stanowili 31,8% całej społeczności wiejskiej, średniozamożnych było 56,8%, natomiast zamożnych i kułaków – 10%⁴²². Mimo zasadniczych różnic między istniejącymi danymi, a danymi ze spisu z 1926 roku, zebrane dane zasługują na uwagę, ponieważ w procentach ukazują różnice klasowe Polaków-włościan. Jak wykazują dane oficjalne, w grudniu 1926 r. liczba Polaków – biedaków w BSRR wynosiła 20%, średniozamożnych – 70%, zamożnych i kułaków zaś – 10%⁴²³. Porównując dane z lat 1924 i 1926 wynika, że w ciągu tych dwóch lat część ludności z grupy biedaków podniosła swój status społeczny i przeszła do grupy rolników średniozamożnych.

Jeśli chodzi o robotników narodowości polskiej, to statystyka radziecka w roku 1924, w sześciu powiatach, wskazuje ich liczebność na 8 tysięcy⁴²⁴. Po powiększeniu terytorium BSRR, po spisie powszechnym w grudniu 1926 roku, ich liczebność wynosiła 10 tysięcy⁴²⁵. Znaczna część polskiej inteligencji wyjechała

⁴²¹ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1, Д. 1941 Л. 46, Характеристика польского населения в шести уездах Белоруссии (Archiwum Republiki Białorusi Mińsk 4п КС Комуністычнай Партыі Бальшэвікоў, opis 1, teczka 1941, karta 46, Charakterystyka polskiego społeczeństwa w sześciu powiatach Białorusi).

⁴²² В. Н. Жук, *Польское национальное меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси, Государственное научное учреждение, Минск 2008, s. 25 (W.N. Żuk, *Polska mniejszość narodowa w Białorusi...*, dz. cyt., s. 25).

⁴²³ Tamże, s. 25; autor powołuje się na НАРБ Ф. 701 Оп. 1, Д. 92 Л. 189, Ф. 701 Оп. 1, Д. 96 Л. 3.

⁴²⁴ Tamże; autor powołuje się na НАРБ Ф. 701 Оп. 1, Д. 92 Л. 189, Ф. 701 Оп. 1, Д. 96 Л. 3, autor dodatkowo znalazł НАРБ Ф. 4п Оп. 1, Д. 1941 Л. 47.

⁴²⁵ Tamże; autor powołuje się na: *Всесоюзная перепись населения 1926 года*. М. Изд. ЦСУ СССР, Т.: Белорусская Советская Социалистическая Республика: Занятия – 155 с, s. 2-3.

w 1920 roku do Polski. Nieliczni, którzy zostali, w szczególności agronomowie, technicy, nauczyciele, fachowcy pracujący w radzieckich przedsiębiorstwach, nie uczestniczyli w życiu politycznym i nie odgrywali wielkiej roli. Dlatego przed władzą radziecką stało zadanie stworzenia inteligencji radzieckiej narodowości polskiej.

Reasumując, można zauważyć stabilizację w życiu społeczeństwa polskiego, a wśród biednych warstw wzbogacanie się i podnoszenie standardu życia. Jednak po przeanalizowaniu powyższych oficjalnych danych, dotyczących Polaków, widać stronniczość władzy sowieckiej, która podkreśla istniejącą klasowość ludności jako pozostałość dawnej epoki. Pod względem zamożności, Polacy w przeważającej części należeli do grupy średniaków - łącznie ok. 80%), czyli ludności znajdującej się na raczej dobrym poziomie. W sprawozdaniu nie wspomina się jednak o tym, że poziom gospodarek i zasobność, ludność zawdzięcza tylko swojej wytężonej pracy.

2.3. Stosunki polsko-białoruskie

Polskie społeczeństwo na Białorusi tworzyli w większości przesiedleńcy z Polski, którzy przybyli na Białoruś w różnych okresach. Najstarszymi polskimi przesiedleńcami byli Polacy, wzięci do niewoli w czasie wojen do XIV wieku. Po ustanowieniu unii, między Królestwem Polskim i Wielkim Księstwem Litewskim, osiedlali się oni na ziemiach białoruskich i tu stopniowo polonizowali ludność białoruską. Bojarzy litewscy polonizowali się i współuczestniczyli w przesiedlaniu polskich chłopów oraz szlachty nieposiadającej ziemi (tzw. szlachta zagrodowa, szaraczki). Aby zabezpieczyć swoje wpływy i ekonomiczną władzę nad chłopami, ziemianie uzyskali wsparcie Kościoła katolickiego w polonizacji miejscowego społeczeństwa.

Kolejna fala chłopów zaczęła przybywać z Polski na Białoruś z powodu głodu ziemi na terenie Korony pod koniec XIX i na początku XX wieku. Polscy chłopci dzierżawili lub kupowali grunty, głównie z pomocą banków i ziemian-Polaków, i osiedlali się całymi wioskami. W tym też czasie, w związku z rozwojem miast, zaczęli napływać z Polski na Białoruś rzemieślnicy i robotnicy, w większości wykwalifikowani, w deficytowych zawodach – np. w budowanych na Białorusi fabrykach i zakładach przemysłowych. Przeważali robotnicy hut szkła, kolei żelaznych, zakładów drzewnych itp.⁴²⁶. Tak przedstawiana była oficjalna historia pochodzenia ludności polskiej na ziemiach białoruskich, należących niegdyś do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Coraz częściej w podobnych historiach pojawiało się przy tym twierdzenie, że występujący na Białorusi Polacy to spolonizowani Białorusini. Podejście to jest stronnicze, ponieważ stanowi potwierdzenie, głoszonej przez carat tezy, że Białorusini są częścią Wielkorusów (Rosjan).

Oczywiście, pierwsze zasiedlanie ziem Wielkiego Księstwa Litewskiego, odbywało się przez jeńców polskich. Po połączeniu się Wielkiego Księstwa

⁴²⁶ Практическое разрешение Национального вопроса в Белорусской Социалистической Советской Республике, Часть 2, Работа среди национальных меньшинств в БССР, По материалам Центральной Национальной Комиссии ЦИК БССР, Издание Национальной Комиссии ЦИК БССР, Минск – 1928 г.с. 10 (Praktyczne rozwiązanie narodowego problemu w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej Część 2, Praca między mniejszościami narodowościowymi w BSRR, Na podstawie materiałów Centralnej Komisji Narodowościowej, Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, Wydawnictwo Narodowej Komisji CKW BSRR, Mińsk 1928, s. 10).

Litewskiego i Królestwa Polskiego nastąpiła pokojowa kolonizacja ziem wschodnich Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Podyktowane było to aspektami obronnymi i gospodarczymi. Tworzenie zaścianków szlacheckich przez szlachtę polską spełniało obie te powinności.

Po pierwsze, biedna szlachta, w zamian za nadziały i dzierżawę ziemi, miała strzec granicy z Wielkim Księstwem Moskiewskim, które parło na zachód, podbijając sąsiednie ziemie. Po drugie, zagospodarowanie opustoszałych ziem i tworzenie wydajnych gospodarstw rolnych pozwoliło na powiększenie populacji Wielkiego Księstwa Litewskiego. Do szlachty należało 6% populacji Białorusi⁴²⁷.

Wraz z Polakami do Wielkiego Księstwa Litewskiego przyszedł Kościół katolicki, skupiający początkowo głównie Polaków, o czym świadczy występująca, zakorzeniona na Białorusi nazwa, Kościół katolicki – „Kościół polski”. Białorusini byli wyznania prawosławnego, a ich patriarchat znajdował się w Moskwie. W ten sposób pośrednio byli uzależnieni od Wielkiego Księstwa Moskiewskiego. Aby ograniczyć wpływy Rosjan, wprowadzono Cerkiew unicką, niezależną od Patriarchatu Moskiewskiego.

Polonizacja nie przebiegała tu jednak żywiołowo. Wielkie Księstwo Litewskie miało zagwarantowane swoje prawa. Przykładem tego jest np. Kodeks Litewski, napisany w języku białoruskim, obowiązującym w sądach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Tak więc, szlachcic polski, mieszkający na terenie WKL, musiał znać język białoruski, aby się sądzić. Dopiero Katarzyna II odwołała ten kodeks i wprowadziła prawa rosyjskie.

W imperium rosyjskim obszar Białorusi charakteryzował się tym, że było tutaj ponad 20% szlachty ziemskiej europejskiej części Rosji. W pięciu zachodnich guberniach szlachta stanowiła 4,5% ogółu ludności, natomiast w 50 guberniach wielkoruskich – tylko 1%. Cechą szlachty Białorusi była wielowyznaniowość. Według danych z 1862 roku, w guberniach wileńskiej, witebskiej, grodzieńskiej, mińskiej i mohylewskiej, mieszkało 9 929 ziemian. Mieli oni ziemię oraz chłopów pańszczyźnianych. W tej liczbie aż 93,3% było katolikami. Najwięcej szlachty prawosławnej mieszkało w guberni witebskiej (12,6%), zaś najmniej – w mińskiej (1,9%)⁴²⁸.

Zdaniem autora rozprawy, katolicy białoruscy są to Polacy, którzy z różnych względów stali się Białorusinami. Autor sądzi przez analogię do obywateli polskich innych narodowości, którzy po asymilacji w środowisku, kolejne pokolenia identyfikowały się z Polską. Stawali się Polakami, choć pozostawali w wierze przodków. Przykładem są rody niemieckie, które czuły się Polakami, choć nie wyrzekły się wiary - różnych odłamów protestanckich. Polacy na Białorusi byli postrzegani jako „pany”, „dziedzice”, „Lachy”. Nie przyznawano im prawa do „tutejszości”, choć większość z nich od wieków była „tutejsza”⁴²⁹.

W różnych dokumentach z początków lat 20. XX wieku można spotkać się z wrogim nastawieniem wobec ludności polskiej na Białorusi.

⁴²⁷ O. Łatyszonek, E. Mironowicz, *Historia Białorusi od połowy XVIII do końca XX wieku*, dz. cyt., s. 14.

⁴²⁸ *Europa nieprovincjonalna*, red. Krzysztof Jasiewicz, Rytm, Warszawa 1999; w tym opracowaniu interesujące są zwłaszcza teksty J. Pruszyńskiego, *Grabież i niszczenie dziedzictwa kulturowego Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej*, Eugeniusza Mironowicza, *Antypolska konspiracja białoruska w latach 1919–1925*, B. Skaradińskiego, *Fenomen litewsko-białoruskich formacji Wojska Polskiego 1918-1921*.

⁴²⁹ Tamże, s. 161.

Przykładem jest relacja, która opisywała, z jakim traktowaniem Polaków spotkał się pełnomocnik Biura Polskiego w Borysowie, ob. Wąsok, w trakcie odwiedzin miejscowości Gajno i Słoboda. Polacy utożsamiani byli z panami i szlachtą i kontrrewolucją⁴³⁰.

Poza wcześniejszymi animozjami na tle wyznaniowym, bardzo dużą rolę odegrała wojna polsko-bolszewicka. Polska armia przedstawiana była, i do dziś jest ukazywana w historiografii radzieckiej i białoruskiej, jako armia zaborcza, nazywana „białopolaki”, choć wojska polskie nigdy nie współpracowały z „białymi”. Propaganda przedstawiała miejscowych Polaków jako „V kolumnę”, współpracujących z wojskami polskimi, których celem było zniewolenie Białorusinów i zabranie, otrzymanej kiedyś przez nich, ziemi. Działalność WCzK walczącej wszelkimi sposobami z kontrrewolucją i mającej olbrzymią władzę, sprawiła, że ludność polska żyła w ciągłym strachu. W obawie przed represjami, Polacy często nie przyznali się do polskości. Inna kwestia to poziom gospodarstw Polaków. Były one większe, bogatsze, lepiej prowadzone. Powodowało to zazdrość i doprowadzało do konfliktów etnicznych i wyznaniowych oraz narodowościowych. W 1925 r. represje w stosunku do Polaków nasiliły się pod wpływem masowych wysiedleń tzw. kułaków.

W Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, polska ludność wiejska, była bardziej zamożna niż białoruska. W związku z tym rozwój gospodarki rolnej u włościan Polaków był szybszy. Wyraźnym odróżnieniem gospodarstw polskiej ludności wiejskiej było rozprzestrzenienie się łąk i pastwisk oraz uprawa roślin okopowych. Do gospodarowania łąkami i pastwiskami, w wydajnym systemie dużych powierzchni, stosowała się większość polskich gospodarstw. Tempo rozwoju rolnictwa polskiego w BSRR było wyższe od białoruskiego, szczególnie w zakresie uprawy łąk i pastwisk, hodowli. W polepszeniu rasowości i ilości bydła, uprawy roślin okopowych, uprawy roślin przemysłowych. Jeśli chodzi o sposób użytkowania ziemi, w polskich wioskach przeważała: szachownica – 40%, osady szerokopasmowe – 35% i chutory – 25%⁴³¹.

Stosunek Polaków do innych narodowości zależał od pozycji socjalnej. Wśród robotników stosunki układały się dobrze, w środowisku włościan natomiast w niektórych miejscowościach powstawały tarcia na tle wyznaniowym. Konflikt polegał głównie na tym, że w niektórych miejscowościach, kościoły zostały zamienione na cerkwie (np. w Hajno-Słobocku). Patriotyzm Polaków ściśle związany był z katolicyzmem. W związku z tym zaznaczał się bardzo duży wpływ Kościoła i tradycji narodowej, szczególnie u bogatych włościan i w środowisku kobiet. Jednak, w wyniku wzrostu międzynarodowego znaczenia Rosji Radzieckiej, powoli jednak słabły wpływy Kościoła katolickiego.

Jak pisano w jednej z ocen pt. „Charakterystyka polskiego społeczeństwa w sześciu powiatach Białorusi” (brak daty dokumentu, których powiatów dotyczy, z kontekstu jednak wynika, że pochodzi sprzed 1926 roku),

⁴³⁰J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków*, dz. cyt., s. 165; autor powołuje się na НАРБ, ф 4, оп 11, д 1, л 15, НАРБ ф 4 оп 11, д.38, л 20, ф 4 оп 11, д.43, л 150,152, ф 4 оп 11, д.76, л 101,

⁴³¹ НАРБ 4п, ЦК КПБ Оп 1, Д 3000, Л 51 Материалы об экономическом и культурном состоянии польнаселения в БСРР, БСРР. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 3000, karta 51. Materiały o ekonomicznej i kulturalnej sytuacji społeczeństwa polskiego w BSRR.

w omawianych powiatach było 50 kościołów i 8 księży. Potomkowie szlachty herbowej, gospodarzący na chutorach, stroniła zarówno od Polaków, jak i Białorusinów. W ich mniemaniu, pozycja społeczna i dawne zasady postępowania, nie pozwalały na bratanie się z osobami o niższym statusie społecznym⁴³².

W 1920 roku, w deklaracji dot. niepodległości Białorusi, ogłoszono równouprawnienie języków – białoruskiego, rosyjskiego, polskiego i żydowskiego w instytucjach państwowych, organizacjach i instytucjach kultury. Kierownictwo KPB składało się z komunistów nie-Białorusinów i nie rozumiało specyfiki narodów Białorusi, a szczególnie narodu białoruskiego. Wszelkie postulaty i sugestie komunistów białoruskich były odrzucane. W marcu 1921 roku X Zjazd RPK podjął uchwałę „O aktualnych zadaniach partii w kwestii narodowej”. Postawiono zadanie pomocy narodom niewielkoruskim w zrównaniu się rozwojowym z Centralną Rosją. Do zadań należało:

- a) umacnianie radzieckiej państwowości, uwzględniające specyfikę narodu;
- b) rozwijanie posługiwania się językiem ojczystym w sądownictwie, administracji, instytucjach gospodarczych i w organach władzy przez zatrudnianie ludzi miejscowych znających życie i psychikę miejscowej ludności;
- c) rozwianie instytucji kulturalno-oświatowych, w tym szkolnictwa, prasy, teatrów, promowanie języka ojczystego;
- d) organizowanie kursów i szkolnictwa prowadzącego zajęcia w języku ojczystym, przygotowującego miejscową kadrę wykwalifikowanych działaczy i robotników⁴³³.

Kwestia narodowościowa była także przedmiotem obrad XII Zjazdu Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików), który się odbył w kwietniu 1923 roku. Palącym był problem, który Józef Stalin przedstawił w swoim referacie. Zwrócił bowiem uwagę na niebezpieczeństwa, jakie podczas realizacji NEP-u, pojawiają się w rozwiązywaniu kwestii narodowościowych. Twierdził, że należy ograniczyć wielkoruski szowinizm i miejscowy nacjonalizm, tworząc ze związku różnych narodów, na bazie radzieckiego systemu władzy, reprezentację narodów związkowych, a także powołać do życia organy reprezentujące poszczególne republiki i narodowości.

Na VII Zjeździe w marcu 1923 r. Komunistyczna Partia Białorusi przyjęła rezolucję o kwestii narodowej. Postanowiono więcej uwagi poświęcić rozwojowi kultur narodowych, w walce z wielkoruskim szowinizmem, z białoruskim nacjonalizmem, a także zwiększyć rolę języka białoruskiego. Proces białorutenizacji rozwijał się szczególnie po 15 lipca 1923 r., kiedy to za zgodą KC KPB Centralny Komitet Wykonawczy Białorusi podjął decyzję „O praktycznych przedsięwzięciach w kwestii polityki narodowościowej”⁴³⁴. Jednak proces ten, choć skierowany na odrodzenie kultury, języka czy tradycji narodowych, był przejawem nacjonalizmu skierowanego przeciw Polakom, żyjącym na Białorusi. Uwidoczniło się to szczególnie w czasie spisu powszechnego, kiedy rachmistrze realizowali wytyczne Centralnego Komitetu

⁴³² НАРБ. Ф. 4 п, ЦК КПБ Оп. 1, Д. 1941, Л 47., Характеристика польского населения в шести уездах Белоруссии, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 1941, karta 47, (Charakterystyka polskiego społeczeństwa w sześciu powiatach Białorusi).

⁴³³ H. Głowacka, *Białoruś 1914–1929. Kultura pod presją polityki*, s. 95.

⁴³⁴ Tamże, s. 97.

Wykonawczego Białorusi – ograniczali lub eliminowali występowanie Polaków. Zgodnie z zasadą: Na Białorusi brak Polaków, są tylko spolonizowani Białorusini.

2.4. Kultura i oświata

Polacy uczyli się w szkołach ogólnych, dlatego pod względem umiejętności pisania i czytania, reprezentowali podobny procent w stosunku do pozostałej części społeczeństwa. Czytać i pisać po polsku potrafił nieznaczny procent Polaków. W polskich szkołach uczyło się 25–30% dzieci, choć prowadzone były kursy walki z analfabetyzmem⁴³⁵. Umiejętność pisania i czytania, wliczając dzieci do 7 lat, Polacy posiadli w połowie. Mężczyzn nieumiejących pisać i czytać było na Białorusi 43%, a kobiet – 57%.

Przyjmując za wiarygodną i adekwatną charakterystykę społeczeństwa polskiego, sporządzoną na bazie wybranych 6 powiatów Białorusi Radzieckiej, można stwierdzić, że w Biurze Polskim, istniejącym przy Komitecie Centralnym Komunistycznego Związku Młodzieży, a także Biurze Polskim przy Komitetach Powiatowych Komunistycznego Związku Młodzieży, główną uwagę zwracano na polską wieś, na której, w środowisku polskiej młodzieży, zauważano silny pęd do Komsomołu. Powstawały kółka samokształceniowe, np. w powiecie słuckim – 200 osób. Najbardziej aktywna, polska młodzież znajdowała się w fabrykach – 30–40 osób w kółkach Komsomołu. Młodych ludzi posyłano na Uniwersytet Zachodni - członkowie partii i Komsomołu, a także do Moskwy, na kursy Czerwonych Dowódców – 110. Stanowili oni 30% członków Komsomołu – głównie robotników i włościan. Zaznacza się w opracowaniu, że młodzież uwalniała się od wpływu starszych i religijnych przesądów⁴³⁶.

Istotny jest dokument, informujący o położeniu Polskiego Technikum Pedagogicznego, skierowany do Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Białorusi przez Sekretariat Polskiego Biura przy KC KPB. W piśmie tym zwrócono uwagę na aktualne i przyszłe problemy szkoły oraz na jej przyszłe istnienie, związane kształceniem przyszłej kadry nauczycieli Polaków. W związku z likwidacją byłego Instytutu Pedagogicznego Nauk Przyrodniczych, Polskie Technikum Pedagogiczne otrzymało budynki naukowe i internat od Hapkom-poca - Ludowego Komisariatu Oświaty. Budynek składał się z 15 pomieszczeń o powierzchni 192 m², bez wentylacji, ciemnych, nieprzystosowanych na Szkołę Wyższą, w którym miało uczyć się 114 studentów.

„W gabinetach chemii i fizyki brak nie tylko mebli, ale tablic i potrzebnych pomocy naukowych itp. Internat, w którym mieszka 80 osób, ma powierzchnię 62m². Jest rozrzucony po różnych punktach miasta i dlatego brak jest możliwości zajmowania się młodzieżą. Ilość łóżek i pościeli jest nie wystarczająca. Kuchnia zajmuje 11 m² razem ze stołówką dla 114 studentów”.

Kuchnia miała tylko najpotrzebniejsze rzeczy, tj. kocioł, miski itp. Pralnia zajmowała tylko 1,8 m². Tak wyglądała rzeczywistość Polskiego Technikum Pedagogicznego w Mińsku. W owym czasie, oprócz pierwszego naboru 96 studentów, przyjęto 74, zatem było ich 170. Wszelkie kroki dyrekcji, zmierzające do polepszenia warunków socjalnych, były skierowane do Polskich Biur i instytucji partyjnych Republiki. Ostatecznie nie odniosły one skutku. Obiecane pomieszczenia, oddawane były innym instytucjom. Zaspokajano się brakiem pieniędzy na remonty, nie biorąc pod uwagę, że 8 września rozpoczyna się kolejny

⁴³⁵ НАРБ Ф. 4п Оп. 1, Д. 1941 Л. 47.

⁴³⁶ Tamże.

rok szkolny i nowy nabór. Dlatego Biuro Polskie zwróciło się z prośbą o pomoc do KC KPB, ponieważ bez jego pomocy Technikum trzeba byłoby zamknąć. Natomiast zamknięcie było niemożliwe ze względów politycznych⁴³⁷. Jak widać, względy polityczne i cele postawione przez KC WKP (b), w stosunku do mniejszości polskiej, decydowały o rozwoju i działalności uczelni, kształcącej przyszłych nauczycieli polskich dzieci.

Interesujące są informacje dotyczące chęci polskiej młodzieży do wstępowania w szeregi Armii Czerwonej. Zauważono to szczególnie w czasie poboru ochotników do Szkoły Czerwonych Dowódców. Osoby, nieprzyjęte przez komisje wojskowe, chciały wstąpić na ochotnika do Armii Czerwonej. Podkreślano, że osoby, które zostały przyjęte do Szkoły Dowódców, mają prawidłowy światopogląd⁴³⁸.

Procent, dzieci objętych obowiązkiem nauczania w latach 1926–27, wynosił 80 %, izb czytelniczych w 1926/27 rok było 23⁴³⁹. Gazety, wydawane w języku polskim, z trudem docierały do wiosek. W związku z kłopotami z kolportażem, a także z powodu, że włościanie rzadko prenumerowali gazety, więcej czytano w fabrykach. Stan czytelnictwa, w ujęciu statystycznym w wybranych powiatach, został opracowany przed 1926 rokiem. Można to ocenić, zapoznając się z tytułami gazet, które w owych powiatach czytano. Znamienne jest, że obie gazety miały swoich korespondentów na terenach powiatów – „Młot” – 100, „Gwiazda” – 60. Informowali oni o aktualnych problemach wsi polskiej i społeczeństwa polskiego⁴⁴⁰.

2.5. Gospodarka na wsi i w mieście

Cechą charakterystyczną rejonów przygranicznych było to, że przejawiał się silny wpływ Kościoła katolickiego i ciążenie ku Polsce, szczególnie wśród bogatych chłopów. Powodem tego była bliskość granicy, zza której przenikały wiadomości o sytuacji w Polsce. Następstwem tego były ucieczki do kraju, chociaż, ogólnie nastrój w przygranicznym społeczeństwie polskim, był sprzyjający dla Rosji. Biedacy w większości popierali władzę radziecką. Rolnicy polscy wypełniali swoje zobowiązania, a podatek płacono w 98%. Wraz z umacnianiem się władzy radzieckiej, Polacy wstępowali do terenowych władz państwowych (obwodowych i rejonowych), co wspomagało społeczeństwo polskie. Bliskość granicy sprawiała, że biedacy zajmowali się kontrabandą. Szmuglowali za granicę głównie tzw. samogon⁴⁴¹.

⁴³⁷ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1, Д. 1919 Л. 38, 39, В ЦК КПБ О положении в Польском Педтехникуме, Archiwum Republiki Białorusi Mińsk 4п (Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików, opis 1, teczka 1919, s. 38, 39. Do KC KPB O sytuacji w Polskim Technikum Pedagogicznym).

⁴³⁸ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1, Д. 1941 Л. 48 Характеристика польского населения в шести уездах Белоруссии, (Archiwum Republiki Białorusi Mińsk 4п Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików opis 1, teczka 1919, s. 48, Charakterystyka polskiego społeczeństwa w 6 powiatach Białorusi).

⁴³⁹ НАРБ 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 3000, Л 52, Материалы об экономическом и культурном состоянии польнаселения в БССР (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4р, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 3000, s. 52. Materiały o ekonomicznej i kulturalnej pozycji społeczności polskiej w BSR).

⁴⁴⁰ НАРБ Ф. 4п КЦ КПБ Оп. 1, Д. 1941 Л. 48, Характеристика польского населения в шести уездах Белоруссии (Archiwum Republiki Białorusi Mińsk 4п Komitet Centralny Komunistycznej Partii Bolszewików opis 1, teczka 1919, s. 48, Charakterystyka polskiego społeczeństwa w sześciu powiatach Białorusi).

⁴⁴¹ НАРБ 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 1941, Л 46. Характеристика польского населения в шести уездах Белоруссии (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4р, Komitet Centralny

Polskie rady wiejskie zaczęły powstawać w drugiej połowie 1924 roku. Na początku 1925 r. istniały dwie takie rady. Zgodnie z zarządzeniem władz ZSRR, mogły one powstać tam, gdzie ludności polskiej było co najmniej 1160 osób. Na terenie Białorusi przyjęto próg 1200 osób. Jednak praktycznie tego progu nie przestrzegano. Dlatego w 1929 roku, na Białorusi było już 51 rad niebiałoruskich, z tego tylko 22 rady były polskie. Zrzeszały one oficjalnie tylko 19% zarejestrowanych oraz tylko 23,7 tys. mieszkańców wiosek. Od 1925 roku, liczba polskich rad w ZSRR zwiększyła się z 2 do 40 (w 1933 r.), jednak represje w stosunku do Polaków spowodowały ponowny ich spadek – do 34 w roku 1937.

Ciekawym dokumentem w tej sprawie, jest opracowanie poświęcone ekonomicznemu i kulturalnemu stanowi ludności polskiej w BSRR. Na podstawie danych, z wybranych polskich rad wiejskich, można zapoznać się pozycją ekonomiczną i kulturalną rolników Polaków w BSRR.

Na terenie Białorusi polskich rad wiejskich powstało w sumie 23. Do tego trzeba doliczyć jedną mieszaną radę żydowsko-polską. Trzeba jednak zauważyć, że polskie społeczeństwo w małym stopniu objęte było radami wiejskimi. Związane to było z nieodpowiednią działalnością z narodowościowymi polskimi radami wiejskimi⁴⁴².

Dane dotyczące zabezpieczenia polskiej ludności w ziemię i bydło, oprócz niektórych rad wiejskich w całej BSRR, nie istnieją. Według materiałów, ujawnionych w Ludowym Komitecie Komisariatu Spraw Wewnętrznych, udział niektórych grup społecznych w latach 1926–1927, w odrębnych miejscach przedstawiał się następująco:

- Szaciłowska Rada Wiejska miała gospodarstw wiejskich 281, w tym zajmujących się rolnictwem – 183 (głównie Polacy), w nich bez koni było 24 gospodarstwa. Posiadających ziemie wielkości 3 dziesięcin – 105, gospodarstw, od 3–5 dziesięcin – 69, gospodarstw od 5–8 dziesięcin było – 8, od 10 – tylko 1 gospodarstwo. Uprawiających łąki do 1 dziesięciny – 51 gospodarstw, 1–3 dziesięciny – 124 gospodarstwa, od 4 dziesięcin – 5 gospodarstw i 1 gospodarstwo mające 8,5 dziesięciny. Podobne zróżnicowanie pojawiło się w liczbie koni. I tak gospodarstw mających 1 konia było 75, 2 konie – 23 gospodarstwa. Podobne zróżnicowanie było w liczebności bydła rogatego. Gospodarstw posiadających 1 sztukę bydła – było 31, 2 sztuki – 75, 3 sztuki – 38, 4 sztuki – 21, 5 sztuk – 9, 6 sztuk – 3 gospodarstwa, mających 8 sztuk rogacizny - 1;

- Według dokumentów Janowskiej Rady Wiejskiej – biedaków było 20% średniozamożnych – 74% majątnych – 6%;

- W Marchlewskiej Polskiej Radzie Wiejskiej (okręg oszmiański) biedaków było 191, średniozamożnych 121 i kułaków (chciwców) 3;

- Wiesołowska Rada Wiejska w swych dokumentach wykazała, że biedaków było 50%, średniozamożnych – 47%, majątnych – 3%;

- Według danych w 675 polskich gospodarstwach w 4 rejonach okręgu witebskiego jest inny podział grup. I tak: biedacy stanowią 16%,

Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 1941, s. 46. Charakterystyka polskiej społeczności w sześciu ujazdach (powiatach) Białorusi).

⁴⁴² НАРБ 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 3000, Л 49. Материалы об экономическом и культурном состоянии польнаселения в БССР, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 3000, s. 49, Materiały o ekonomicznej i kulturalnej pozycji społeczności polskiej w BSRR.

średniozamożni – 75,8%, zaś majątni – 8,2%. Do kooperacji przystąpiło 40% z 675 gospodarstw;

- Dokumenty wykazały, że w Stańkowskiej Rady Wiejskiej (białoruskiej) rejonu surażskiego, okręgu witebskiego – Białorusini uprawiali średnio 4–5 dziesięcin ziemi, natomiast Polacy 8–10⁴⁴³;

Odnosnie form gospodarowania Polaków można stwierdzić, że przeważała tzw. trójpolówka. Według danych Jarosławskiej Rady Wiejskiej, ogólny wygląd gospodarstw różnił się od innych (białoruskich) rad szczególnie tym, że były większe, bardziej powszechne uprawy traw - łąki i pastwiska oraz hodowały lepsze rasy bydła domowego. W późniejszych latach, coraz popularniejsza stawała się uprawa roślin okopowych, w tym ziemniaków. Sianie traw odbywało się niesystematycznie, ale zgodnie z gospodarskimi zasadami. Widać było lepszą wydajności w gospodarstwach, które długo użytkowały ziemię i miały jej klasę. W gospodarstwach, które otrzymano niedawno, nie widać było stosowania nawożenia. Odnosnie użytkowania ziemi na wsi, wydzielano następujące rodzaje uprawy: wąskie zagony, wioski – 40%, pasiołki (szerokie zagony) – 35% i chutory – 25%.

Według dokumentów z obszaru Marchlewskiej Rady Wiejskiej (Orsza) w użytkowaniu ziemi, przeważają duże uprawy powierzchniowe. Znaczna część przeszła w ostatnim roku na hodowlę i korzystała z porad gospodarskich. Siano także rośliny techniczne, kłęczaste. W latach 1925–26 żyto stanowiło 479 dziesięcin, pszenica jara – 4 dziesięciny, jęczmień – 50 dziesięcin, owies – 34 dziesięciny, gryka – 5,5 dziesięcin, groch – 4,5 dziesięciny, bób – 4 dziesięciny, konopi – 7,5 dziesięciny, len – 56 dziesięcin, koniczyna, w latach 1924–1925, – 61,25 dziesięciny, w 1926 r. – 83,5 dziesięciny, trawy pastewne – 17,5 dziesięciny, kartofle, w polu – 206,75 dziesięciny, na działkach przydomowych – 35,75 dziesięcin.

Według danych Wiesiołowskiej Rady Wiejskiej, formą prowadzenia gospodarki rolnej była trójpolówka, jako forma dająca jednoznaczne możliwości na przejście do gospodarki wielkopowierzchniowej. Takich gospodarstw było 4. W kwestii gospodarki ziemią komisja napisała:

„W Janowskiej Radzie Wiejskiej, użytkowanie ziemi w gminie było ukierunkowane z rozdania ziemi byłych ziemian rolnikom niepracującym, (obrezki) zabieranie ziemi powyżej maksymalnej normy chutorom, oddanie jej ludności nie posiadającej ziemi bez rolnym lub małorolnym. Zarząd Ziemski posiadał 1 000 dziesięcin ziemi, z których 300 dziesięcin posiadało dokumenty prawne, a 700 jeszcze nie miało załatwionych spraw kredytowych. Zarząd Ziemski posiadał 59% ogółu ziemi, z tego otrzymał od władzy radzieckiej 33,3 %, a do rewolucji (reforma stołypinowska) 26,7%. W Marchlewskiej (Orsza) Gminnej Radzie Wiejskiej były dokumenty świadczące, że Zarząd Ziemski nie przeprowadzał prawidłowego działania, ponieważ było pismo z prośbą jednej wioski o przejście do osiedla kolchozowego”⁴⁴⁴.

⁴⁴³ НАРБ 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 3000, Л 50. Материалы об экономическом и культурном состоянии польнаселения в БССР, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4р, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 3000, s. 50. Materiały o ekonomicznej i kulturalnej pozycji społeczności polskiej w BSRR.

⁴⁴⁴ НАРБ 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 3000, Л 51, Материалы об экономическом и культурном состоянии польнаселения в БССР (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4р, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 3000, s. 51. Materiały o ekonomicznej i kulturalnej pozycji społeczności polskiej w BSRR).

Opołonska Rada Wiejska częściowo prowadziła sprawy ziemskie gospodarstw, które dawano małorolnym i bezrolnym. Brak było danych, oprócz Szaciłowskiej Gminnej Rady Wiejskiej, ukazujących ilość ziemi, bydła. Najbardziej charakterystyczne formy gospodarowania uwidoczniono w Janowskiej, Marchlewskiej i Okołowskiej Gminnej Radzie Wiejskiej.

Ciekawostką było, że w BSRR w okręgu mozyrskim (rejon lepelski) powstał jeden wiejski kolektyw. Zorganizowali go rok wcześniej fernali i robotnicy rolni. Zespół liczył 7 rodzin, 45 dziesięcin pastwisk, 80 dziesięcin łąk, dziesięcinę ogrodu, 10 krów rasy niemieckiej oraz 6 koni. Jednak jego stan i rozwój nie był najlepszy.

Znaczna część robotników polskich pracowała w hutach szkła, zakładach papierniczych, gdzie stanowili 50 - 90% pracowników. Oprócz tego udział Polaków był w innych działach gospodarki: kolejnictwie i przemyśle chemicznym. Duża liczba Polaków pracowała w Hutach Szkła „Komintern”, „Październik”, „Czerwona Brzezina”, „Czerwony Październik”, tartaku imienia Lenina, hutach, Szklowskich fabrykach „Spartak” oraz „Walka”⁴⁴⁵.

Jak podaje W. Żuk, w 1925 r. w Witebsku mieszkało 500 robotników Polaków, a w okręgu 900. Pracowali w fabryce Dwina - łącznie 109 i Jowna, powyżej 200. Oprócz wielu Polaków pracowało na kolei w Żłobinie, Połocku oraz zakładach naprawczych Homla. Istotną sprawą było, w strefie przyfrontowej, ukrywanie narodowości polskiej kolejarzy z powodu czystki w 1920 r.⁴⁴⁶. Potwierdza to Kościuszko, pisząc, że na podstawie materiałów narady Komisji Narodowościowej Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR, w sierpniu 1930 r. stwierdzono, że większość polskich kolejarzy nie przyznawała się do narodowości polskiej⁴⁴⁷.

Reasumując, można zauważyć stabilizację w życiu społeczeństwa polskiego, a wśród biednych warstw podnoszenie standardu życia.

2.6. Podsumowanie

W dalszej części pracy zanalizowano dane, dotyczące stanu liczebnego społeczeństwa polskiego, na terenie Białorusi Radzieckiej. Uczyniono to na podstawie opracowań i dokumentów politycznych oraz spisów powszechnych z okresu międzywojennego. Dzięki nim udało się także ocenić nacjonalistyczne podejście w stosunku do Polaków oraz tendencje do zaprzeczania istnienia Polaków na tym terenie. Ujawniało się to m.in. w twierdzeniach, że Polacy to spolonizowani Białorusini, a osoby wyznania katolickiego – to głównie białoruscy katolicy, choć sam Kościół katolicki miał być „Kościołem polskim”. Tu przedstawiono też strukturę społeczeństwa polskiego – zgrupowanego głównie na wsi lub w wybranych miastach. Ludność polska mieszkała w „miastach kolejarzy”, obok hut szkła itp. Znalazło się też miejsce na analizę rozwoju polskiego szkolnictwa na Białorusi, miejscowej prasy, wydawnictw, klubów oraz różnego typu ośrodków kultury.

⁴⁴⁵ Tamże, s. 25, 26.

⁴⁴⁶ Tamże, s. 26.

⁴⁴⁷ И.И. Костюшко, *Польское национально-освободительное движение в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 21 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 21).

RODZIAŁ III

UTWORZENIE POLSKIEGO REJONU NARODOWOŚCIOWEGO I JEGO FUNKCJONOWANIE W LATACH 1925–1937

3.1. Przyczyny powołania Rejonu

Na podstawie „Deklaracji praw narodów Rosji”, każdy naród, mieszkający na terenie państwa radzieckiego, miał niezbywalne prawo do zachowania swojej narodowości, rozwoju swojej kultury narodowej oraz statusu ekonomicznego⁴⁴⁸. Decyzja, o równouprawnieniu języków: białoruskiego, rosyjskiego, polskiego i żydowskiego, skłoniła lokalne władze do poszukiwania nowych rozwiązań, aby budować wspólnotę kraju i narodu.

Już w latach 20. XX w. pojawiły się pierwsze próby rozwiązania problemów mniejszości narodowych w ZSRR. W 1922 roku polscy rewolucjoniści Feliks Kohn i Julian Marchlewski na IV Kongresie Kominternu zaproponowali stworzenie polskich administracyjnych jednostek w przygranicznym pasie granicy radziecko-polskiej, w miejscach zamieszkania Polaków. W ten sposób polscy komuniści-emigranci chcieli wypróbować praktycznie model przyszłej socjalistycznej Polski⁴⁴⁹. N. Iwanow doszukiwał się, co najmniej dwóch powodów stworzenia podobnego rejonu:

- a) Wyrwanie z wpływów burżuazyjnej Polski mniejszości polskiej mieszkającej przy granicy i poddanie ich wpływowi ideologii komunistycznej.
- b) Ochrona ludności polskiej przed nacjonalizmem białoruskim, który ujawnił się po wprowadzeniu (korienizacji) białorusizacji.

Białoruscy nacjonaldemokraci, w celu szerzenia waśni narodowościowych, wysunęli teorię, że na Białorusi nie ma Polaków, a są spolonizowani

⁴⁴⁸ Институт Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС Институт Истории Академии Наук СССР Декреты Советской Власти, Том 1, 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г Государственное Издательство Политической Литературы Москва 1957, nr 29, s. 39 (Dekrety Władzy Radzieckiej, t. 1, 25 października 1917 r. – 16 marca 1918 r., Instytut Marksizmu i Leninizmu przy KC KPZR, Instytut Historii Nauk ZSRR, Państwowe Wydawnictwo Politycznej Literatury Moskwa 1957, nr 29, s. 39.

⁴⁴⁹ Л.М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён*, Белта, Мінск 2004 s. 148 (L.M. Drabowicz, *Pamięć o rejonie dzierżyńskim*, Belta, Mińsk 2004, s. 148).

Białorusini. W myśl tej teorii chciano doprowadzić do zupełnego zaniku rozwoju szkolnictwa polskiego. Do dzisiaj zresztą, resztki tej teorii znajdują praktyczne uzasadnienie w lekceważeniu pracy masowej wśród Polaków, w nieotwieraniu polskich instytucji oświatowych, braku budowania polskiej kultury, narodowościowej.⁴⁵⁰

Wydaje się, że istnieje jeszcze jedna istotna przyczyna utworzenia Polskiego Rejonu Narodowościowego. Było to zapoznanie się z potencjałem intelektualnym Polaków, mieszkających w BSSR. By można było go zniszczyć przy każdej nadarzającej się okazji. Pozbawiony inteligencji i ludzi aktywnych, zastraszonego naród, można było łatwiej przekształcić na bezwolnych „ludzi radzieckich”. To, że polityczne motywy, były głównym powodem stworzenia Polskiego Rejonu Narodowościowego, potwierdzają szczegółowe pisma skierowane w lutym 1932 r. do KC WKP(b). Można z nich wyczytać m.in., że wydzielenie w BSRR Polskiego Regionu, będzie miało wielkie polityczne znaczenie tak za granicami, jak i BSRR. Posunięcie to wyrwie z rąk „wroga klasowego” dużą część społeczeństwa, używanego do ataku na polskie społeczeństwo w BSRR.

Zakładanie polskich rad wiejskich na Białorusi rozpoczęto w 1926 roku. Za zgodą kierownictwa WKP(b), w Rejonowym Komitecie Partii wydzielono Polskie Biuro, które zajmowało się wszystkimi kwestiami narodowościowymi Polaków, ludzi pracy Regionu Kojdanowskiego. Powodem wydzielenia i organizacji była znaczna liczba ludności pochodzenia polskiego, mieszkająca w wioskach (Путчынскага) Putczyzna, (Нарэйкаўскага) Narejki, (Навасадскага) Nowosady, (Регарэльскага) Regarelsk. W tym rejonie 35% mieszkańców stanowili Polacy⁴⁵¹. Pod koniec 1927 r., partia i rząd radziecki zaproponowały podjęcie szybszych kroków w celu tworzenia rad polskich. W styczniu 1928 r., w tej sprawie, odbyło się spotkanie mieszkańców wsi: (Іяліка) Ijalika, (Балыя) Bałyja, (Нарэйкі) Narejki, (Талкачоўшчына) Tałkaczowszczyzna, (Плашава) Płaszowa, (Бенякова) Bieniakowa, (Дулічы) Dulicz⁴⁵². Liczba ludności w tych wsiach wynosiła dokładnie 3277. Większość z nich - 81%, stanowili Białorusini. Ponieważ Polaków było niewiele, Komitet Rejonowy Partii postanowił zwiększyć liczbę wiosek polskich. Stąd przekształcono Narejki (Нарэйкаўскі) w wieś polską, zamieniono także kilka szkół na polskie.

W dniu 25 lipca 1931 r., zgodnie z decyzją Prezydium Komitetu Wykonawczego BSRR, w rejonie kojdanowskim zorganizowano wydzielone polskie rady wiejskie: (Путчынскі) Putczyn, (Паланеўскі) Połaniecka, (Ляхавіцкі), Lachowicka, (Нарэйкаўскаю) Narejkowska. Następną decyzją KC KP(b)B było wprowadzenie języka polskiego, jako urzędowego i przepisanie w ciągu 15 dni wszystkich dokumentów w języku polskim. Podobnie rzecz się miała ze szkołami polskimi. W 1925 r. szkół polskich było tylko 5, w 1930 r. – 7, ale już w 1931 r. – 23, zaś w roku 1932 – aż 40. Pod koniec 1931 r. na terenie rejonu stworzono 57 polskich kołchozów. Było to wywoływanie polskości trochę na zawołanie. Realizując leninowską politykę narodowościową, 15 marca 1932 r. cały ten region został przemianowany na Polski Rejon Narodowościowy.

⁴⁵⁰ Nikołaj Iwanow, *Zapomniane ludobójstwo*, dz. cyt., s. 80.

⁴⁵¹ Сватаслаў Асіноўскі, *Беларуская Мінчушчына* nr 6, Мінск 1996, Анатоль Вялікі, *Крах польскага эксперымента*, s. 48 (Stanisław Asinojski, *Białoruska Mińszczyzna*, nr 6, Mińsk 1996; Anatol Wieliki, *Krach polskiego eksperymentu*, s. 48).

⁴⁵² Тамże.

Dołączono do niego jeszcze szereg wiosek polskich z rejonów zasławskiego i uzdzińskiego, a także z miejskiej rady mińskiej. Decyzję o utworzeniu Polskiego Rejonu podjął Komitet Centralny Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Uczynił to samowolnie, bez uzgodnienia z dowództwem Białoruskiego Okręgu Wojennego.

W marcu 1932 r. powstał nowy podział rejonu. Składał się z 17 rad wiejskich (gmin), w tym 10 rad polskich. Do wymienionych czterech polskich doszło jeszcze dodatkowych sześć: Boryska, Nowosadzka, Nehorejska, Rubiłkowska, Stalinska, Fanipolska (Fahipal-Wjazanska) oraz sześć białoruskich rad wiejskich oraz jedna mieszana – żydowsko-polska. Skład i przynależność do rejonu kojdanowskiego obrazuje dokument z dnia 23 marca 1932 roku. Jest to postanowienie Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych BSRR „O administracyjnym i terytorialnym podziale rejonu kojdanowskiego”⁴⁵³.

W dniach 28–30 kwietnia 1932 r. odbył się VII Zjazd Rady Kojdanowskiego Polskiego Rejonu Narodowościowego. Na zjeździe, oprócz pierwszego sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, oraz władz republiki, byli także Feliks Kon i Zofia Dzierżyńska. Dnia 21 IV 1932 roku podjęto decyzję o nadaniu nazwy Polskiemu Rejonowi Narodowościowemu – Dzierżyński, a miastu Kojdanow–Dzierżyńsk⁴⁵⁴. Aby wspomóc rejon w rozwoju, w latach 1932–1933 dofinansowano go kwotą 1,5 miliona rubli, co znacznie przekraczało wsparcie finansowe typowego rejonu. Rozwijało się budownictwo, administracja, polskie szkolnictwo. W 1935 r. w BSRR było 135 szkół, kluby, czytelnie itp. W 31 maja 1932 roku w Kojdanowie otwarto polskie technikum rolnicze – 120 studentów). W tym roku, w dawnym majątku hrabiego Czapskiego także otwarto Polską Szkołę Pedagogiczną przygotowującą nauczycieli do klas młodszych i przedszkolaków. Szkoła w latach 1933–1934 liczyła 110 słuchaczy. W Dzierżyńsku w tym samym czasie działał teatr przy kołchozie. Wydajna praca i rozwój narodowej kultury trwały do połowy lat 30. XX w. Rejon jednak kilkakrotnie podlegał krytyce z powodu niskiego procentu skolektywizowanych gospodarstw. Ten stan rzeczy tłumaczono głęboko zakorzenionym polskim przywiązaniem do gospodarki indywidualnej⁴⁵⁵. Co istotne, dofinansowanie Polskiego Rejonu Narodowościowego miało także znaczenie polityczne. Trzeba było pokazać wyższość gospodarki socjalistycznej, skolektywizowanej nad zacofaną burżuazyjną Polską. Dlatego też to właśnie tu powstała pierwsza na Białorusi baza maszynowo-traktorowa.

Naukowcy białoruscy stronnico podchodzili do przyczyn powołania Polskiego Rejonu Narodowościowego i stanu liczebnego Polaków. Uważali, że kierownictwo rejonu stanowili emigranci polityczni z Polski, którzy zawyżali procentowy udział polskiego społeczeństwa. Twierdzili, że w 1926 r. w rejonie było 5% Polaków, natomiast 1932 roku – 60%. Uważali, że była to sztucznie

⁴⁵³ Л.М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён*, Белта, Мінск 2004, s. 150-152 (L.M. Drabowicz, *Pamięć o rejonie dzierżyńskim*, dz. cyt., s. 150-152); zob. także: Сватаслаў Асіноўскі, *Беларуская Мінущына*, nr 6 Мінск 1996, Анатоль Вялікі, *Крах польскага эксперымента*, s. 49 (Stanisław Asinojski, *Białoruska Mińszczyzna*, dz. cyt., s. 49).

⁴⁵⁴ Сватаслаў Асіноўскі, *Беларуская Мінущына* nr 6 Мінск 1996, Анатоль Вялікі, *Крах польскага эксперымента*, s. 49 (Stanisław Asinojski, *Białoruska Mińszczyzna*, dz. cyt., s. 49).

⁴⁵⁵ М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён*, Белта, Мінск 2004 s. 149 (L.M. Drabowicz, *Pamięć o rejonie dzierżyńskim*, dz. cyt., s. 149).

zawyżona liczba, ponieważ do Polaków zaliczano miejscowych Białorusinów-katolików. Twierdzili, że zarząd rejonu, polonizował Białorusinów środkami administracyjnymi w szkołach itp.⁴⁵⁶. Usilne przekształcanie Polaków na Białorusinów jest znane. Świadczą o tym liczne dowody ze spisu powszechnego 1926 r. Ewenementem było też zaliczenie Feliksa Dzierżyńskiego do Białorusinów. Pojawiło się tam takie stwierdzenie: „Feliks Edmundowicz Dzierżyński urodził się w rodzinie spolonizowanego białoruskiego szlachcica Mińskiej Gubernii”⁴⁵⁷. Sam Dzierżyński zawsze podkreślał, że jest Polakiem urodzonym na Litwie, w Wielkim Księstwie Litewskim.

Ciekawym dokumentem, ukazującym Polaków w Republice Białoruskiej, był raport sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, Gikały, dla członka Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii, Kagnowicza zatytułowany: „O organizacji w BSRR Polskiego Rejonu Narodowościowego”. Był to ściśle tajny raport. Na jego podstawie można prześledzić, co zadecydowało i jak przebiegało powołanie Polskiego Rejonu Narodowościowego. W czasie powołania, wzięto pod uwagę, szczególnie ważną w BSRR, organizację pracy w środowisku pracujących Polaków.

Biuro Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi 11 lutego 1932 r. przyjęło postanowienie o konieczności przekształcenia rejonu kojdanowskiego w Polski Region Narodowościowy. Z ogólnej liczby 51 131 osób ludności miejscowej w rejonie kojdanowskim, aż 25 264 osoby były narodowości polskiej - 49,41% –byli to głównie włościanie i robotnicy państwowych gospodarstw rolnych. Wymieniony region skolektywizowano w 88%. Z ogólnej liczby 111 spółdzielni kolchozów, aż 57 było polskich. Dodatkowo znajdowało się tu dziewięć państwowych gospodarstw rolnych (sowchozów), w których znaczną część stanowili Polacy. To wskazywało na to, że rejon ten ma przewagę polskiego społeczeństwa. Dlatego wypełniał wiele przesłanek, by go przekształcić w Polski Rejon Narodowościowy.

Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi uznał, że wydzielenie takiego rejonu będzie miało duże znaczenie polityczne –w samej BSRR i za granicą. Jego utworzenie miało wzmocnić wpływ partii wśród ludności polskiej. Stwierdzono, że to posunięcie zmobilizuje ludność do walki z kulakami i pańską Polską. Uznano, że przy odpowiednim umocnieniu polskimi kadrami partyjnymi, kierownictwo Rejonu Narodowościowego wzmocni swoją pozycję w organizacjach republikańskich. Będzie się też przyczyniać do organizacyjno-gospodarczego rozwoju kolchozów i całej gospodarki rejonu, a wreszcie też spowoduje przyspieszenie przeprowadzenia gospodarczo-politycznej kampanii i mobilizacji mas do walki z polskim szowinizmem i klerykalizmem.

Do pracy w Kojdanowskim Rejonie skierowano polskich komunistów. Wprowadzono też mobilizację wewnątrz KPB(b) i w Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Posłano w przygraniczne regiony komunistów-Polaków. Raport kończy się prośbą, w której Komitet Centralny KPB(b) prosi Komitet Centralny Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) o zatwierdzenie postanowienia reorganizującego rejon

⁴⁵⁶ Tamże, s.150.

⁴⁵⁷ А.Е. Тарас, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 518 (А.Е. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 518).

kojdanowski i przekształcenia go w Polski Region Narodowościowy⁴⁵⁸. Takie posunięcie pozwalają uzmysłwić sobie, jak wyglądała możliwość podejmowana samodzielnych decyzji republikańskich w tamtych czasach.

Podobnie interesujące dane, dotyczące strefy przygranicznej, znajdują się w raporcie opracowanym przez organa (III ОІГУ) Głównego Zarządu Politycznego (Policja Polityczna) za lata 1934–1938, podpisanym przez zastępcę Zjednoczonego Państwowego Urzędu Politycznego BSRR Białorusi – Grodisa oraz naczelnika Osobnego Oddziału (Kontrwywiadu) BSRR Białorusi, Najiokajtisa. Informacje w nim zawarte dotyczyły Polaków zamieszkujących przygraniczne tereny Białorusi z Polską.

Tereny przygraniczne zawsze miały bardzo ważne znaczenie dla ZSRR, szczególnie ze względów militarnych i strategicznych. ZSRR, jako jedyne państwo o innym ustroju, cały czas było narażone na wojnę. Najbardziej prawdopodobny atak mógł przyjść z zachodu. Państwem graniczącym właśnie od zachodu była Polska. Bolszewicy, po dotkliwej porażce w wojnie 1919–1920, nie zapomnieli tej hańby i czekali na okazję do rewanżu. Ludność polska, która pozostała po traktacie ryskim na ziemiach radzieckich, nie pogodziła się istniejącą sytuacją. Oczekiwała na połączenie z Polską po wojnie, która w najbliższym czasie miała wybuchnąć. Władza radziecka wiedziała o nastrojach, które panowały w strefie przygranicznej i cały czas prowadziła szczegółowe rozpoznanie nastrojów przez służby wywiadowcze i kontrwywiadowcze. Rozpracowanie społeczeństwa było jednym z ważniejszych zadań. Radzieckie służby bezpieczeństwa chciały wiedzieć wszystko, co się dzieje na terenach traktowanych jak „V kolumna”.

Szczęśliwie, parasolem ochronnym roztoczonym nad Polakami było zadanie, postawione przez Lenina podczas wciąż planowanej rewolucji permanentnej. W 18 rejonach pogranicznych żyło około 50 tysięcy Polaków, co stanowiło około połowę wszystkich Polaków zamieszkujących terytorium BSRR. Polacy stano-wili 10% wszystkich mieszkańców rejonów pogranicznych. Jak stwierdzono, klasowo wroga warstwa wszystkich mieszkańców pogranicza stanowiła 1-2 %. W środowisku polskim natomiast, stanowiła ona znacznie więcej, ok. 4–5 %. A przecież na tym terytorium znajdowały się trzy polskie rady wiejskie.

Po przeanalizowaniu powyższych danych widać stronnicość władz bolszewickich, a zarazem podkreślanie klasowości tutejszej ludności polskiej.

Pod względem zamożności, mieszkańcy w przeważającej części, należeli do grupy średniej (ok. 80%), a więc znajdowali się raczej na dobrym poziomie życia⁴⁵⁹. W sprawozdaniu nie wspomina się jednak o tym, że wysoki poziom gospodarki i zasobność, ludzie zawdzięczają tylko swojej mozolnej i wytężonej pracy.

⁴⁵⁸ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 5568, Л 12,12 об, В ЦК ВКПб тов Кагановичу Об организации в БССР польского национального района (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1 teczka 5568 s. 12,12a).

⁴⁵⁹ НАРБ Ф 4п, КЦ КПБ Оп 1, Д 5575, Л 39., РГ- 4 экз., Совершенно секретно. докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 5575, s. 39, RG – 4 egz. Ścisłe tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

Podpisana z 1935 roku przez rząd umowa polsko-niemiecka spowodowała pogorszenie stosunków polsko-radzieckich. Najbardziej odczuła to ludność polska strefy pogranicza. W dniu 14 maja 1936 r. polskie rady wiejskie zostały przemianowane na białoruskie. Dotyczyło to rad: **Бараўскі** (Boradzkiej), **Навасадскі** (Nowosadzkiej), **Нарэйкаўскі** (Narejkowskiej), **Негазэльскі** (Nehorelskiej), **Рубілкаўскі** (Rubiłkowskiej), **Сталінскі** (Stalińskiej), **Фаніпальскі** (Fanipolskiej). W dniu 31 lipca 1937 r. Rejon Dzierżyński został rozwiązany. Jego terytorium podzielono między rejony: **Заслаўскі** (Zasławski), **Мінцы** (Miński) i **Уздзенскі** (Uzdziński). Pozostałe trzy polskie rady wiejskie zostały przyłączone do rejonu mińskiego i Rady Putczyńskiej rejonu zasławskiego. W dniu 23 sierpnia 1937 r. zostały zamienione na białoruskie rady wiejskie.

Dekrety dotyczące Polskiego Rejonu Narodowościowego:

1. O reorganizacji rejonu kojdanowskiego w narodowy Polski Rejon Narodowościowy⁴⁶⁰.
2. O zmianie nazwy miasteczka Kojdanowo na miasto Dzierżyńsk⁴⁶¹.
3. O zamianie Kojdanowskiego Polskiego Rejonu Narodowościowego na Dzierżyński Polski Rejon Narodowościowy⁴⁶².
4. O organizacji w Zasławskim Rejonie Nowodworzyczkiej i Gucianskiej Rady Wiejskiej (gminy)⁴⁶³.
5. O reorganizacji Rejonu kojdanowskiego w narodowy Polski Rejon Narodowościowy.

Rejon autonomiczny (administracyjno-terytorialny) istniał w BSRR w latach 1932–1937. W Kojdanowie 15 marca 1932 roku stworzono Polski Rejon Narodowy, a na jego bazie, w dniu 29 czerwca tego roku, utworzono **Dzierżyński Polski Okręg Narodowy**.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Собрание законов и распоряжений рабоче крестьянского правительства БССР - 1932, nr 19, Art 74, Постановы Прэзідыума Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта БССР, „Пра рэарганізацыю Койданаўскага раёну нацыянальны польскі раён 15 марта 1932 г.”, s. 9 (*Zbiór ustaw i rozporządzeń robotniczo-chłopskiego rządu BSRR 1932*, nr 19, art. 74; Postanowienie Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR „O reorganizacji rejonu kojdanowskiego w Polski Rejon Narodowościowy”, 15 marca 1932 r., s. 9).

⁴⁶¹ Собрание закошев и распоряжений рабоче крестьянского правительства БССР - 1932, nr 33, Art 145, Постановление Центрального Исполнительного комитета и Совета Народных Комиссаров БССР, „О переименовании местечка Койданово в город Дзержинск 3 мая 1932 г.”, s. 8 (*Zbiór ustaw i rozporządzeń robotniczo-chłopskiego rządu BSRR 1932*, nr 33, art. 145, Postanowienie Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych BSRR, „O przemianowaniu miasteczka Kojdanowo w miasto Dzierżyńsk 3 maja 1932 г.” s. 8).

⁴⁶² Собрание закошев и распоряжений рабоче крестьянского правительства СССР - 8 июля 1932, nr 51 Art 307, О переименовании Койдановского национального польского района в Дзержинский район и г. Койданова в г. Дзержинск. s. 1 (*Zbiór ustaw i rozporządzeń robotniczo-chłopskiego rządu ZSRR – 8 lipca 1932*, nr 51, art. 307, „O przemianowaniu Kojdanowskiego narodowościowego polskiego rejonu w Dzierżyński rejon i miasta Kojdanowo w miasto Dzierżyńsk”, s. 1).

⁴⁶³ Собрание закошев и распоряжений рабоче крестьянского правительства БССР 1932 nr 19 art. 73 Пра арганізацыю ў Заслаўскім раёне Новадворшчынскага і Гудзянскага нацыянальных польскіх саветаў, s. 2, 9 сакавіка марта 1932 (*Zbiór ustaw i rozporządzeń robotniczo-chłopskiego rządu BSRR 1932*, nr 19, art. 73 „O organizacji w Zasławskim rejonie Nowodworszyczynskiej i Gucianskiej polskiej narodowościowych rad wiejskich”, s. 2).

⁴⁶⁴ Л.М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён*, Белта, Мінск 2004 s. 148, (L.M. Drabowicz, *Pamięć o Dzierżyńskim Rejonie*, Belta, Mińsk 2004, s.148).

3.2. Biuro Polskie

Po rewolucji bolszewickiej, władza państwowa w republice radzieckiej została przejęta przez komisarzy ludowych, którzy zarządzali poszczególnymi dziedzinami życia państwowego. Byli to przewodniczący poszczególnych komisji. Jedną, z nowo utworzonych komisji był, Komisariat do Spraw Narodowości. Jak podaje Walentyna Najdus, jako pierwszy, na początku listopada 1917 r., powstał Komisariat do Spraw Polskich, poprzedzając prace w Komisariacie do Spraw Narodowości. Komisariat ten był poprzednikiem tzw. Biur Polskich.

Organizatorem Komisariatu do Spraw Narodowości był Polak, Stanisław Pestkowski (Stalin w tym czasie był zajęty w Komitecie Wojskowo-Rewolucyjnym)⁴⁶⁵. Podstawą prawną działalności Komisariatu była Deklaracja Praw Narodów Rosji, proklamowana 2 XI 1927 r. Ciekawostką jest, że tzw. Komisariat Polski od początku oparty był na zasadzie samodzielnego decydowania ludności polskiej w Rosji nie tylko w aspekcie prawno-państwowym, lecz także w aspekcie życia codziennego. Komisarzem do spraw polskich został członek Komitetu Wykonawczego SDKPiL w Rosji Julian Leszczyński. Zatwierdzenie Leszczyńskiego uległo jednak pewnej zwłoce, ponieważ pojawiły się zastrzeżenia Lenina. Dopiero 28 listopada, zarządzeniem Stalina, a nie dekretem Rady Komisarzy Ludowych, powołano Leszczyńskiego na komisarza. Na terenach zachodnich, czyli o dużej liczbie Polaków, komisarzem WRK do spraw polskich mianowano Stanisława Bersona. Tę osobę wskazał Komitet Wojskowo-Rewolucyjny Frontu Zachodniego, rozkazem z 6 listopada 1917 roku. Po ukonstytuowaniu się Rady Komisarzy Zachodniego Okręgu i Frontu, Bergson został komisarzem od spraw narodowości, a na stanowisko komisarza do spraw polskich powołano przewodniczącego Zjednoczenia Socjalistycznego Polskiego w Mińsku Stefana Heltmana⁴⁶⁶.

Znaczenie i pozycja Komisariatu do Spraw Polskich, została ugruntowana dekretem Rady Komisarzy Ludowych z 12 grudnia 1917 roku. Dekret ten podpisał Lenin – prezes Rady Komisarzy i Stalin – Komisarz Ludowy do Spraw Narodowości. Dekret ten stwierdzał m.in., że komisarze wszystkich instytucji rządowych, przy wydawaniu rozkazów lub rozporządzeń w sprawach polskich, w szczególności w sprawach, dotyczących polskich żołnierzy i wygnańców, obowiązani byli komunikować się uprzednio z Komisariatem Polskim przy Komisariacie Ludowym do Spraw Narodowości⁴⁶⁷.

Po przejściu kompetencji Komisji Likwidacyjnej do spraw Królestwa Polskiego, Komisariat stał się instytucją, mającą za zadanie ochronę spraw polskich, Polaków, opiekę społeczno-państwową nad wygnańcami, jeńcami i żołnierzami polskimi itp. Działalność w Komisariacie stała się ważną szkołą działalności państwowej. Komisariat Polski wydawał pismo – „Wiadomości Komisariatu”⁴⁶⁸.

Na skutek różnego podejścia do spraw Polski i rewolucji bolszewickiej, powołano Radę Polskich Organizacji Rewolucyjno-Demokratycznych. W dniu 24 listopada (7 grudnia) odbyło się pierwsze posiedzenie Rady Organizacji

⁴⁶⁵ Walentyna Najdus, *Lewica polska w Kraju Rad 1918–1920*, Warszawa 1971, s. 19.

⁴⁶⁶ Tamże, s. 22.

⁴⁶⁷ Tamże, s. 22-23.

⁴⁶⁸ Tamże, s. 186.

Rewolucyjno-Demokratycznych przy Komisariacie Polskim. Kompetencje Rady polegały na tym, że „Rada jest instytucją społeczno-rewolucyjną. Roztacza ona ogólną kontrolę nad działalnością Komisariatu, mobilizuje i wyraża opinię społeczną”. Tak Rada stała się instrumentem zwierzchnim nad Komisariatem Polskim⁴⁶⁹.

W pewnym momencie pojawiły się tarcia między komisariatami a radami, odnośnie kompetencji i zależności, a także animozje między poszczególnymi członkami różnych lewicowych polskich partii. Dlatego w marcu 1919 roku, na VIII Zjeździe Rosyjskiej Komunistycznej Partii postanowiono ujednoczyć struktury partyjne, przez likwidację grup i sekcji narodowościowych. Polscy komuniści należeli i do rosyjskiej, i polskiej partii komunistycznej. Nie poświęcali jednak należytej uwagi sprawom polskim. W dniu 21 VI 1919 r., przedstawiciele polskich partii podjęli decyzje o rozwiązaniu polskich grup partyjnych. Na zebraniu Komitetu Centralnego Rosyjskiej Komunistycznej Partii, w dniu 9 czerwca, po referacie informującym o rozwiązaniu polskich grup Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, została złożona propozycja utworzenia sekcji polskich przy komitetach miejscowych i powołania, zamiast Centralnego Komitetu Wykonawczego, Centralnego Biura Polskiego przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Partii Komunistycznej⁴⁷⁰. W dniu 25 czerwca 1919 r., kierując się sugestiami Komitetu Centralnego Rosyjskiej Komunistycznej Partii, postanowiono utworzyć nowy Urząd: Centralne Biuro Agitacji i Propagandy Wśród Polaków w Rosji⁴⁷¹.

Jednak projekt utworzenia biur polskich nie odpowiadał wszystkim środowiskom komunistów polskich. Dlatego też na początku września, grupa moskiewskich pracowników partyjnych, powołała Biuro Wykonawcze Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, które miało przejąć funkcje Centralnego Komitetu Wykonawczego i reprezentować partię na II Międzynarodówce. Na tym jednak nie skończyły się rozszady w życiu partyjnym na terenie Rosji Radzieckiej. Znowu pojawiły się walki między frakcjami komunistów. Przepychanki te zakończył przez Sekretariat Biura Organizacyjnego Komitetu Centralnego Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików), który stwierdził, że Polskie Biuro Agitacji i Propagandy będzie pracować w środowisku ludności posługującej się językiem polskim. To zadecydowało między innymi, że Polskie Biuro Agitacji i Propagandy przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Komunistycznej Partii stało się niezależne od zwierzchnictwa i kontroli Biura Wykonawczego, które jednak zastrzegło sobie pewne prawa. Biuro Polskie przejęło kontrolę nad organizacją życia Polaków w Rosji Radzieckiej⁴⁷². Pełne kierownictwo nad ruchem komunistów polskich nastąpiło po likwidacji podwójnego kierownictwa - Biura Wykonawczego Komunistycznej Partii Robotniczej Polski i Polskiego Biura Agitacji i Propagandy przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Partii Komunistycznej, po dyskusji na konferencji, zwołanej w Moskwie 1 maja 1920 roku, przez komunistów-Polaków. Wtedy to, jako głównego i jedyne przedstawiciela Polaków, wybrano Biuro Polskie⁴⁷³.

⁴⁶⁹ Tamże, s. 29.

⁴⁷⁰ Tamże, s. 264.

⁴⁷¹ Tamże, s. 265.

⁴⁷² Tamże, s. 269-271.

⁴⁷³ Tamże, s. 290-291.

W oparciu o źródła trudno jednoznacznie określić datę powołania Biur Polskich na terenie Białorusi Sowieckiej. W czasie gromadzenia materiałów do rozprawy, autor spotkał się z kilkoma różnymi datami utworzenia biur, podawanymi przez różnych autorów – tak polskich, jak i białoruskich. Najwcześniejszą datę podaje Nikołaj Iwanow, który twierdzi, że Biura Polskie, jako Polskie Sekcje Narodowościowe, zostały utworzone w marcu 1919 roku. Stało się to podstawie uchwał VII Zjazdu Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Miały one zająć się uporządkowaniem życia partyjnego Polaków w ZSRR. Stanowiły one element leninowskiej polityki narodowościowej, planującej sowietyzację poszczególnych narodów przez pozorne poszerzanie praw mniejszości, budujących komunizm. Następnie Biura Polskie przejęły funkcje kierowania i koordynacji procesów tworzenia polskiej autonomii socjalistycznej w ZSRR⁴⁷⁴.

Lenin był teoretycznym zwolennikiem niepodległości Polski, jednak pod warunkiem, że będzie ona rządzona przez komunistów. Takiego rządu w owym czasie jeszcze nie było. Należało więc go stworzyć. Dlatego w maju 1920 roku założono tzw. Biuro Polskie kierowane przez Feliksa Dzierżyńskiego, afiliowane przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików).

Adam Miodowski stwierdza, że Komunistyczna Partia Robotniczej Polski zwróciła się do Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików) z propozycją powołania na wychodźstwie załóżka proletariackiego rządu. Propozycję tę przedstawiono 15 stycznia 1919 r., argumentując ją tym, że jest to warunek powodzenia wojny rewolucyjnej siłami Armii Czerwonej przeciw Polsce. To w dalszej perspektywie miało nastawić pozytywnie społeczeństwo do rewolucji i pozwolić na przejęcie władzy przez komunistów. Idea ta została odrzucona, lecz po kilku miesiącach, już w trakcie zmagania wojennych, powrócono do niej. Postępy Armii Czerwonej sprawiły, że Biuro Organizacyjne Komunistycznej Partii Rosji wydało decyzję o powołaniu Biur Polskich, które za zadanie miały pozyskanie i powołanie kadr dla przyszłego rządu komunistycznego. A. Mioduszewski podaje, że 18 lipca 1920 r. na czele Biur Polskich stanął Feliks Dzierżyński⁴⁷⁵.

Inną datę podaje A. E. Taras, badacz białoruski, który twierdzi, że zgodnie z decyzją Lenina, w dniu 19 lipca 1920 r. zostało utworzone Polskie Biuro Komitetu Centralnego Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). Stanowiło ono specjalny organ Komitetu Centralnego RKP(b) na froncie zachodnim. W skład Biura Polskiego weszli: Feliks Dzierżyński, jako przewodniczący, Feliks Kohn, Julian Marchlewski, Edward Próchniak, Józef Unszliht oraz F. J. Próchniak, jako sekretarz techniczny.

W owym czasie Biuro Polskie skierowało na front zachodni 5700 polskich bolszewików z 18 tys., którzy w owym czasie byli członkami RPK(b)⁴⁷⁶.

Lenin nie bardzo wierzył w samorzutny wybuch powstania robotniczego na ziemiach polskich, dlatego przyjął propozycję Unszlichta – utworzenia Tymczasowego Komitetu Rewolucyjnego wspieranego przez Armię Czerwoną.

⁴⁷⁴ Nikołaj Iwanow, *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina. „Operacja Polska” 1937–1938*, Znak Horyzont, Kraków 2014, s. 425.

⁴⁷⁵ Adam Miodowski, *Nieudana próba ustanowienia w Polsce systemu rządów sowieckich (lipiec-sierpień 1920 r.)*, dostęp w: http://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/846/1/BTH_11_2013_Miodowski.pdf

⁴⁷⁶ A. E. Taras, *Anatomia nienawисти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск 2010, s. 467 (A. E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 467).

W jego skład wejść mieli komuniści polscy z Rosji. Przygotowania do tego trwały od maja 1920 r., kiedy zwołana naprędce Konferencja Komunistów Polskich uznała, że dla akcji politycznej na froncie zachodnim należy zmobilizować wszystkich komunistów polskich w Rosji. Początkowy sceptycyzm KC partii bolszewickiej, wyrażający przekonanie, że tego typu działania są przedwczesne, został jednak przełamany 19 lipca. Zdecydowano wówczas przeprowadzić mobilizację wśród polskich komunistów, a następnie przenieść ich na zachodnią linię frontu.

Jednak, z liczby 18 tysięcy polskich komunistów w Rosji Radzieckiej, udało się zmobilizować jedynie 5,7 tys. chętnych. 900 z nich skierowano do aparatu politycznego Armii Czerwonej, resztę do obsady administracyjnej komitetów rewolucyjnych. W maju Biuro KC zatwierdziło Biuro Polskie, będące *de facto* jedną z agend KC partii bolszewickiej. W jej skład weszli ci sami ludzie, którzy później tworzyli oficjalny organ prowizorycznej władzy naczelnej, białostocki TKRP z tym, że przewodniczącym BP został Dzierżyński. Biuro Polskie miało działać na bezpośrednim zapleczu Frontu Zachodniego. Podobną rolę pełniło Biuro Polskie Juliana Leszczyńskiego utworzone na froncie południowo-zachodnim, na terenach prawobrzeżnej Ukrainy. Zofia Dzierżyńska kierowała trzecim, tzw. „Małym Biurem”, działającym w Moskwie. Do jego zadań należały sprawy propagandowe i kontakty KC partii bolszewickiej z ramienia obu biur, a także opieka nad przyszłymi jeńcami polskimi.

Najważniejszą i decydującą rolę odgrywało Biuro Dzierżyńskiego. Znamienne jest, że Biuro Polskie wyznaczało swoich pełnomocników przy poszczególnych armiach na froncie południowo-zachodnim, a także zachodnim. Biuro Polskie, zgodnie z planem miało przejąć władzę i sprawować ją do momentu, kiedy proletariats polski nie powoła rządu rewolucyjnego w Warszawie. Po wkroczeniu wojsk Armii Czerwonej na ziemie polskie, kompetencje Biura miał przejąć miał Tymczasowy Komitet Rewolucyjny Polski z Marchlewskim na czele. Zgodnie z planem, ustanowienie tymczasowej władzy rewolucyjnej radzieckiej na wschodnich kresach Polski, miało opierać się nie na emigrantach komunistach, uczestnikach rewolucji i wojny domowej, lecz na Armii Czerwonej. Przewidywania wybuchu rewolucji na terenie Polski, nie sprawdziły się. Stwierdzono, że miejscowy, polski proletariats jest zbyt słaby, a wprowadzanie rewolucji przy pomocy obcej armii nie powiedzie się⁴⁷⁷. I tak też się stało.

Po przegranej wojnie polsko-bolszewickiej i niepowodzeniach we wprowadzeniu rządów komunistycznych w Polsce, znaczenie biur polskich podupadło. Dlatego postanowiły one przejąć, kierować wszystkimi sprawami społeczeństwa polskiego w ZSRR.

Ukazuje to dobitnie Zofia Dzierżyńska w swoim piśmie:

„Oddziaływanie na ludność polską w BSRR znajduje się niemal wyłącznie w rękach partii komunistycznej. Partia komunistyczna prowadzi ożywioną działalność kulturalno-oświatową wśród ludności polskiej. Czyni to z dwóch powodów. Po pierwsze, popieranie mniejszości narodowych na Białorusi uważa za skuteczny środek przeciwstawiania się nacjonalizmowi białoruskiemu, który w miarę wzrostu świadomości narodowej w społeczeństwie białoruskim usiłuje się wyzwolić z narzuconych mu form oficjalnej polityki narodowościowej. Po wtóre, ludność polska stanowi element najbardziej odporny na wpływy partii i stąd konieczność zwrócenia

⁴⁷⁷ Walentyna Najdus, *Lewica polska...*, dz. cyt., s. 297-300.

przez nią szczególnej uwagi na sprawę jej urabiania w duchu komunistycznym. Chodziło tu o to, aby eliminować wrogie Związkowi Radzieckiemu burżuazyjne ugrupowania obszarnicze oraz klerykalne Polski, które swoimi wpływami starają się przeniknąć w szeregi polskiej ludności⁴⁷⁸.

Kolejnym, ważnym zadaniem, jakie miały biura polskie do wypełnienia, było przeciwstawienie się nacjonalizmowi białoruskiemu.

Jak pisze Eugeniusz Princ, naczelny gazety „Orka”:

„Białoruscy nacjonaldemokraci w interesach faszyzmu polskiego w celu szerszenia waśni narodowościowych wysunęli teorie, że na Białorusi nie ma Polaków, a są spolonizowani Białorusini. W myśl tej teorii opracowano niegdyś plany przewidujące zupełny zanik rozwoju szkolnictwa polskiego. Dzisiaj resztki tej teorii znajdują praktyczne uzasadnienie w lekceważeniu szerokiej pracy masowej wśród ludności polskiej, w nieotwieraniu polskich instytucji oświatowych, tam gdzie trzeba to zrobić, w niezrozumieniu całej głębi zadania budownictwa kultury polskiej, narodowościowej, co do formy i socjalistycznej, co do treści⁴⁷⁹.

W roku 1921 istniało ogółem w ZSRR 96 biur polskich, podlegających Centralnemu Biuru Polskiemu przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). Na Białorusi, oprócz Centralnego Biura w Mińsku, istniały jeszcze takie biura w: Bobrujsku, Borysowie, Homlu, Mohylewie oraz w Witebsku. W latach 1923–1924 nastąpił podział na trzy grupy komunistów polskich, przebywających w ZSRR. Część z nich przyjęła obywatelstwo radzieckie i poświęciła się pracy partyjnej. Inni związali się z Komunistyczną Partią Polski. Jeszcze inni zaś podjęli się sowietyzacji polskiej ludności kresowej⁴⁸⁰. Niezależnie od Centralnego Biura Polskiego przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Partii Komunistycznej Biura Polskie powoływane były przy organach partyjnych, komitetach partii poszczególnych republik, okręgów i regionów partii.

Znamienne jest, że w stosunku do innych instytucji administracyjnych i społecznych działających w środowisku polskim Biura Polskie były jednostkami nadrzędnymi. Sekretarzami Biura Polskiego byli: Stanisław Heltman (1921–1924), Zofia Dzierżyńska (1924–1928) i Jan Nejman (1928–1930). Na czele władz Biura Polskiego Białorusi Radzieckiej stali: Jan Cieślak (1921–1922), Stefania Przedecka (1923–1925), Piotr Wnorowski (1925–1929). W składzie biura byli: J. Kłys, A. Kaczorowski-Piasko, Ładowski⁴⁸¹.

Po wyznaczeniu nowych zadań, stojących przed biurami polskimi na Białorusi, nastąpił ich dynamiczny rozwój. W roku 1924 było już 11 biur rejonowych w: Mińsku – 2, Borysowie, Bobrujsku, Mozyrz, Słucku, Orszy, Mohylewie, Witebsku, Kalininie i Połocku po jednym. Łącznie pracowało w nich 82 osoby⁴⁸². Czym zajmowały się Biura Polskie, po wyznaczeniu nowych zadań, ukazuje sprawozdanie z zebrania, które odbyło się w dniach 16–18 czerwca 1923 roku. Obecni byli sekretarze sześciu biur powiatów: mińskiego, słuckiego, torysowskiego, bobrujskiego i ihumeńskiego. Brakowało przedstawiciela powiatu mozyrskiego.

⁴⁷⁸ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 2993, Л 149. Białoruś Sowiecka, Życia mniejszości polskiej na Białorusi Sowieckiej, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1 teczka 2993, s. 149.

⁴⁷⁹ Cyt. za: Nikołaj Iwanow, *Zapomniane ludobójstwo...*, dz. cyt., s. 80.

⁴⁸⁰ Tamże, s. 426.

⁴⁸¹ Tamże, s. 427.

⁴⁸² Tamże, s. 428.

Porządek dzienny narady obejmował 8 punktów: 1) Sprawozdanie biur; 2) Sytuacja międzynarodowa; 3) Propaganda antyreligijna; 4) Praca wśród młodzieży; 5) Oświata; 6) Praca na wsi; 7) Prasa; 8) Wolne wnioski.

Po otwarciu narady i wyborze prezydium, do którego zostali powołani Hetman, Szmit, Jazurek, Kłysa, na sekretarza Szaszkiewicz, głos zabarała przewodniczyła Prздеcka, sekretarz Biura Polskiego przy Biurze Centralnym KPB. Złożyła ona sprawozdanie z pracy Biura, uwydatniając nowe zadania, stojące przed Polskimi Biurami, do których należało współdziałanie i pomoc: 1. biurom polskim powiatowym; 2. biurom młodzieży; 3. biurom oświatowym; 4. prasie; 5. klubom; 6. instytucjom wydawniczym; 7. ogólnym instytucjom oświatowym. Podkreśliła także osiągnięcia w kampanii antyreligijnej, propagowanie gazety „Młot” i „Gwiazdy Młodzieży” oraz pracę oświatową związaną z partią. Ukazała ponadto znaczenie dla młodzieży, oświatowców i bezpartyjnych polskiego Klubu im. Róży Luksemburg, który został wciągnięty do listy klubów państwowych. Opisała także działalność biura na tle oświatowym i wychowawczym (pozyskano 33 miejsca na 6 kursach dokształcających dla nauczycieli). Polskie Domy Dziecka w Mińsku i jeden w Słucku kierowane były przez komunistów. Ujemną cechą działalności była liczba komunistów Polaków, których na Białorusi jest tylko 242, a w samym Mińsku 200.

Po wstępnych informacjach, dotyczących działalności Biura Polskiego w Mińsku, głos zabierali poszczególni przedstawiciele biur powiatowych: Słuck – Kochanowski, Bobrujsk – Wodniak, Ihumeń – Szala, gubernia Witebska – Jazurek, Orsza – Jazurek, gubernia homelska – Szmit.

Poruszane przez nich tematy, to skład liczebny biura oraz ich działalność, liczba szkół polskich, przeprowadzonych zebrań, przeprowadzonych kampanii, wyniki werbunku do szkoły Czerwonych Komunardów, liczba komunistów, komsomolców oraz inne osiągnięcia. Tego typu sprawozdania składały poszczególne Biura Polskie, prześcigając się w osiągnięciach. Oczywiście, jak każda narada, zjazd lub inne zebranie, także ta dyskusja kończyła się rezolucją. Taką też podjęto na analizowanym zebraniu. Potwierdziła ona słuszność polityki Biur Polskich, podkreśliła konieczność walki z polskim szowinizmem, wpływem kleru i burżuazji oraz zwracała uwagę na objęcie swoją działalnością większej liczby osób pochodzenia polskiego, szczególności w miastach.

Do kolejnych zadań należało informowanie o pracy i potrzebach komitetów, partii i Biura. Poza tym należało informować w prasie polskiej i niepolskiej o działalności biur, omawiać poszczególne zagadnienia działu pracy, informować o wszelkich ważnych przejawach życia ludności polskiej⁴⁸³.

Przykładem działania białoruskiego Biura Polskiego jest list wysłany przez Komitet Centralny KP(b) Białorusi do Biura Polskiego w Witebsku. Znajduje się w nim informacja o naborze do Szkoły Czerwonych Komunardów, naborze do, do której okręg witebski otrzymał 3 miejsca, oraz prawo organizacji Szkoły Ruchomej. Szkoły Rolniczej miała otrzymać większe fundusze, ponieważ trzeba było utworzyć internat dla uczniów-komsomolców z innych rejonów. Poza tym poruszane były problemy życiowe ludności polskiej: brak „Czerwonych Kącików” w szkołach, niesnaski narodowościowe, ludzkie, karygodne, niedopuszczalne postępowanie

⁴⁸³ Konkurs na dobrego nauczyciela polskiego, „Młot” nr 74 i 75, 1923 r.

pracowników radzieckich w stosunku do ludności polskiej, nieprzyjmowanie podań w języku polskim⁴⁸⁴.

Wśród dokumentów, obrazujących życie Polaków na terenie BSRR można znaleźć sprawozdania, zestawienia, raporty, odczyty, referaty lub jeszcze inne formy sprawozdawcze. Dokumenty te, gromadzone przez specjalnie do tego powołane urzędy Biura Polskie różnego szczebla, uwidaczniają rzeczywisty obraz życia polskiego społeczeństwa. Obejmują one określony okres (przeważnie rok) i poruszają bardzo istotne zagadnienia codzienności. Raporty można podzielić na republikańskie, okręgowe i rejonowe oraz obejmujący różny okres. Przykładem jest sprawozdanie Biura Polskiego do Centralnego Biura Komunistycznego Partii Białorusi za sierpień i wrzesień 1923 roku. Dotyczy ono powiatów: mińskiego, borysowskiego, bobrujskiego, słuckiego i ihumańskiego.

Przykładowa informacja dotycząca np. powiatu mińskiego wygląda tak:

„W ciągu okresu sprawozdawczego były 2 posiedzenia Biura, jedna narada powiatowa komunistów Polaków i 3 gminne konferencje Polaków bezpartyjnych w gminie kojdanowskiej, ostroszycko-gorodeckiej i starsiedleckiej. Wieców i pogadanek na tematy przeprowadzanych kampanii odbyło się 54 w gminie kojdanowskiej 17, ostroszycko-gordeckiej 1, starsiedleckiej 6, białoruckiej 4, stańkowskiej 5, zasławskiej 5 chotenczyckiej 1, porad i wskazówek ludności polskiej udzielono 103. Zorganizowano kółek: likwidacji analfabetyzmu – 1/20 osób, bez wykształcenia politycznego – 1/7 osób, posłano do szkoły czerwonych komunardów 17 osób /członków partii 1, komsomolców 6 i bezpartyjnych 10/, do Techniki Pedagogicznej – 5, na Rabfak – 2, do wyższej szkoły dramatycznej – 1. Poza tymi informacjami poruszana jest praca w Klubie imienia Róży Luksemburg, praca wśród młodzieży, znaczenie gazety „Młot” oraz praca kulturalno-oświatowa”⁴⁸⁵.

Przykładem innego raportu jest informacja Biura Polskiego Komitet Centralny Białoruskiej Partii Komunistycznej (bolszewików) Białorusi obejmująca okres od 1 kwietnia 1926 roku do 1 sierpnia 1927 roku. Tematy opisane w tym raporcie są dość obszernie, ponieważ ich objętość wynosi ponad 35 stron⁴⁸⁶.

Innym wyczerpującym dokumentem, jest Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP(b)B za okres od 1 kwietnia 1925 r. do 1 maja 1926 r. skierowane do Moskwy. Jest to bardzo obszerne opracowanie, ponieważ zawiera ono aż 74 strony. Składa się z kilku rozdziałów opracowanych dość szczegółowo⁴⁸⁷. Przedstawia krótką wzmiankę o pracy Biura oraz charakteryzuje ludność polską na Białorusi. Liczbę ludności miejskiej szacuje na 11 610, natomiast

⁴⁸⁴ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2993, Л 152,152об, Pofne! Do Biura Polskiego KP/b/B w Witebsku, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2993, s. 152, 152 a.

⁴⁸⁵ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 628, Л 3,3об, Sprawozd. Biura Polskiego CBKPB w Mińsku za sierpień i wrzesień 1923 r., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p KC KPB, opis 1, teczka 628 s 3, 3a.
⁴⁸⁶ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 3000, Л 12, 40, 41, 42, 43, 44, 45. Ответ польбюро ЦК КП(Б)Б от 1-го августа 1926 г. по 1-ое августа 1927г., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p KC KPB, opis 1, teczka 3000, s. 12, 40, 41, 42, 43, 44, 45, Odpowiedź Biuro Polskie KCKP(b)B od 1 sierpnia 1926 r. do 1-go sierpnia 1927 r.

⁴⁸⁷ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2993, Л 74. Выписка из воззвания организационного комитета сезда поляков в Варшаве, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 2993, s 74, Wyciąg z wezwania organizacyjnego komitetu zjazdu Polaków w Warszawie.

wiejskiej, na 87 915 (za 1924 r.). Jednak nie wiadomo, na ile są to wiarygodne dane, skoro informacje przedwojenne wskazywały na 300 tys. osób⁴⁸⁸. Kolejnym, istotnym punktem sprawozdania, był opis nastrojów na wsi polskiej. Omówiono też skład socjalny, stosunek do władzy radzieckiej, aktywność społeczną, walkę o prawa mniejszościowe, walkę z wypaczeniami urzędników radzieckich. Wszystkie uwagi poparte były przypadkami, jakie miały miejsce i zajmowały znaczną część sprawozdania.⁴⁸⁹ W kolejnej części podany był skład i biura Biura Polskiego KCKP (bolszewików) Białorusi. We wskazanym czasie istniało 10 biur z pracownikami etatowymi oraz 61 pełnomocników nieetatowych. W okresie sprawozdawczym odbyło się 37 posiedzeń Biura Polskiego Komitetu Centralnego i Plenum Biura Politycznego, na którym omówiono plan pracy wśród ludności polskiej a także zebrania i stan liczebny Polaków komunistów – 792, narad okręgowych – 15, rejonowych – 10⁴⁹⁰. Kolejnym tematem, który opisano, była praca masowa. Dotyczyła ona różnych spotkań, zebrań, wieców, pogadarek. Takich spotkań w okresie wyborczym odbyło się 621. Udziałem w nich wzięło 28 tysięcy osób. Poruszano też tematy: rocznicę śmierci Lenina, kwestie Armii Czerwonej, Międzynarodowego Dnia Kobiet, rocznicę oswoobodzenia Białorusi itd.⁴⁹¹

Kolejnym tematem były praca propagandowa oraz kampania werbunkowa, w której chodziło o szkoły partyjne w Mohylewie i Witebsku oraz tzw. Ruchome Szkoły Partyjne. One to podnosiły poziom polityczny społeczeństwa polskiego oraz werbowały do szkół komsomolców – 213 osób⁴⁹². Następnym elementem charakteryzującym pracę Biur, była opieka i współpraca z radami polskimi w terenie i w Mińsku, a także pomoc w organizowaniu nowych rad. Poczesne miejsce zajmowało omówienie znaczenia pracy wśród kobiet, ich problemów⁴⁹³.

Jednym z najważniejszych zadań, jakie Biura Polskie miały do wykonania w środowisku polskim, była walka z religią. Z zebranych danych wynikało, że na terenie Białorusi czynne były 83 kościoły, w których działalność religijną prowadziło 44 księży. Kościoły i parafie miały stać się celem ataku i propagandowego przeciwdziałania. Prowadzono działalność antyreligijną w postaci pogadarek, zebrań, odczytów, kursów specjalnych wykładów itp.⁴⁹⁴ Biuro Polskie miało także zajmować się wydawnictwami, prasą i rozpowszechnieniem literatury polskiej.

Szczególną uwagę Biuro kierowało na pracę wśród młodzieży, ponieważ informacje o niej zajmują największą część sprawozdania. Poza tym pojawiały się tematy likwidacji analfabetyzmu, oddziaływania ideologii komunistycznej,

⁴⁸⁸НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2993, Л 74,75. Выписка из воззвания организационного комитета сезда поляков в Варшаве, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2993, s. 74, 75, Wyciąg z wezwania organizacyjnego komitetu zjazdu Polaków w Warszawie

⁴⁸⁹НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2993, Л,77, 78. Do Biura Polskiego KC WKP/b/ dla tow. Dzierżyńskiej, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi opis 1,teczka 2993, s. 77, 78, Do Biura Polskiego KC WKP/b/ dla tow. Dzierżyńskiej.

⁴⁹⁰ Tamże.

⁴⁹¹ Tamże, s. 79-80.

⁴⁹² Tamże, s. 80-81.

⁴⁹³ Tamże, s. 81.

⁴⁹⁴ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2993, Л 80,81. Тов. Вноровскому. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2993, s. 80, 81.

wzrostu liczebności komsomolców oraz słabej pracy masowej z młodzieżą i dziećmi. Przyczyny tego ostatniego stanu rzeczy tłumaczono brakiem odpowiednio przygotowanej kadry polskojęzycznej oraz literatury polskiej⁴⁹⁵.

W sprawozdaniu oceniono wszystkie okręgi Białorusi oraz scharakteryzowano problemy, jakimi zajmował się dany okręg. Należały do nich problemy: 1. Biura Polskiego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi; 2. Budownictwa komsomolskiego, pracy z pionierami, pracy masowej wśród młodzieży; 3. Pracy agitacyjno-propagandowej; 4. Pracy masowej; 5. Pracy kulturalno-oświatowej; 6. Rozpowszechniania literatury polskiej; 7. Rad i sądów polskich; 8. Pracy wśród kobiet; 9. Pracy antyreligijnej; 10. Stosunku ludności polskiej do władzy radzieckiej; 11. Statystyki; 12. Kościołów, duchowieństwa i ich działalności.

Omówienie tych problemów były szczegółowo ujęte w sprawozdaniach okręgów, ponieważ zawierają one średnio ok. 9–10 stron.

Chodzi o okręgi: bobrujski⁴⁹⁶, borysowski⁴⁹⁷, słucki⁴⁹⁸, miński⁴⁹⁹, witebski⁵⁰⁰, kalininowski⁵⁰¹, orszański⁵⁰².

Oprócz wymienionych działań, Biura Polskie reprezentowały interesy Polaków i dbały o nie. Staraly się reagować na wszelkie przejawy dyskryminacji Polaków przez urzędników radzieckich, nadinterpretację przez nich dekretów i postanowień. Przykładem jest dekret o wysiedlaniu ziemian i walka z kułakami. Wówczas to poszkodowani Polacy zwracali się do Biur Polskich o pomoc i interwencję. Świadczą o tym listy drobnej i zaściankowej szlachty, przeznaczonej do wywózki w inne obszary ZSRR, na Syberię, Daleki Wschód, do Kazachstanu tylko dlatego, że mają nie właściwego pochodzenia⁵⁰³.

⁴⁹⁵НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 85,86,87,88,89. Polskie Rady Wiejskie Na Białorusi, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 85-89, Polskie Rady Wiejskie na Białorusi.

⁴⁹⁶НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 92-101, Okręg bobrujski Biuro Polskie K.P./B/ B, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 92–101.

⁴⁹⁷НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 102-111. Okręg borysowski Biuro Polskie K.P./b/ B, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 102–111.

⁴⁹⁸НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 112-123., Okręg słucki Biuro Polskie K.P./b./B, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1teczka 2999, s. 112–123.

⁴⁹⁹НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 124-134., Okręg Miński Biuro Polskie K.P./b/ B,. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 124–134.

⁵⁰⁰НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 135-140. Okręg witebski Biuro Polskie K.P./b./B, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 135–140.

⁵⁰¹НАРБ Ф 4п, ЦК КПБ Оп 1, Д 2999, Л 141. Okręg kaliniński Biuro Polskie K.P./b./B Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 141.

⁵⁰²НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 141a,142,143, Okręg Połocki Biuro Polskie K.P./b./B Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 141a, 142, 143, НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 144, 145, 146, 147, 148, Okręg orszański Biuro Polskie K.P./b./B, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 144, 145, 146, 147, 148.

⁵⁰³НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2459, Л 53,53об Do Polskiego Biura Okręgowego MK KPB, NARB

Podobnie było ze skargami na nieprzestrzeganie zasad przeprowadzenia spisu powszechnego, stosowanie nacisków, przekłamań, a nawet szantażu czy gróźb⁵⁰⁴. Innym przykładem działalności Biur był raport republikański, dotyczący ekonomicznego i kulturalnego stanu polskiego społeczeństwa w BSRR. Poruszał on sprawy podziału administracyjnego, ludności miejskiej i wiejskiej, szkolnictwa, kultury, rolnictwa itp. w rejonach i radach wiejskich⁵⁰⁵. Podobne, dwumiesięczne sprawozdania omawiały prace Biura za miesiące czerwiec i lipiec 1923 r. Do ogólnych, dochodziły informacje z powiatów: mińskiego, borysowskiego, bobrujskiego, śluckiego, ihumeńskiego i mozyrskiego. Kolejne dane dotyczyły funkcjonowania szkoły partyjnej, klubu im. Róży Luksemburg, pracy z młodzieżą, gazety „Młot” oraz pracy kulturalno- oświatowej. Jak podawał raport, w czasie wakacyjnych miesięcy odbyło się szkolenie nauczycieli polskich w liczbie 40 osób. Przygotowywana była narada nauczycieli polskich, na której poruszone zostać miały następujące tematy: 1) Sytuacja polityczna Białorusi; 2) Oświata w Polsce i u nas; 3) Nauczyciel, jako pedagog; 4) Nauczyciel, jako społecznik⁵⁰⁶.

Bardzo często brak jest danych, szczególnie jeśli chodzi o rok sporządzenia dokumentu. Sprawozdanie z działalności Biura Polskiego w Mińsku od marca do maja pochodziło prawdopodobnie z 1923 roku. Tak, jak w poprzednich sprawozdaniach, także tu na plan pierwszy wysunęła się walka z religią i Kościołem katolickim. Pozostałe punkty sprawozdania były podobne⁵⁰⁷.

Po okresie korienizacji (białorutenizacji) nastąpiła generalna zmiana linii partii w sprawach narodowościowych. Nowa koncepcja charakteryzowała się likwidacją hasła o rosyjskim wielkomocarstwowym szowinizmie, jako pozostałości czasów carskich i wprowadzeniem nowego – „O konieczności pierwszoplanowej walki z miejscowym drobnoburżuazyjnym nacjonalizmem”. To spowodowało, że w BSRR, a także w innych republikach nierosyjskich, rozpoczęła się kampania demaskowania tzw. nacjonalistów. Oskarżano ich o skażenie marksistowsko-leninowskich zasad polityki narodowościowej.

Podobnie zmiana koncepcji miała miejsce na Białorusi. Tu zaczęto demaskować tzw. narodowych demokratów. Odbywało się to przy akompaniamencie poważnych oskarżeń. Przypisywano im sabotowanie procesu tworzenia „polskiej socjalistycznej autonomii narodowościowej”. Byłym przywódcom białorusinizacji zarzucano kontynuację carskiej polityki rusyfikacyjno-kolonizacyjnej, usuwanie Polaków nie znających języka białoruskiego i zastępowanie ich Białorusinami katolikami⁵⁰⁸. Zmiana polityki władz radzieckich w stosunku do spraw narodowościowych w znacznie odbiła się na

Zespół 4p KC KPB, opis 1, teczka 2459, s. 53, 53 a.

⁵⁰⁴НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 3003, Л 18, Biuro Polskie C.K.K.P.B/b/, NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1, teczka 3003, s. 18, Biuro Polskie C.K. K.P./b/ B.

⁵⁰⁵НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 3000, Л 12, „Отчет Польбюро ЦК КП(б)Б От 1-го апреля 1926 г. По 1-ое АВГУСТА 1927 г., 49,50,51, материалы об экономической и культурном состоянии польнаселения в БССР NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1, teczka 3000, s. 12, Sprawozdanie Biura Polskiego KC KPB od 1-go kwietnia 1926 r. do 1-go sierpnia 1927 r., s. 49, 50, 51. Materiały o ekonomicznym i kulturalnym pozycji polskiego społeczeństwa w BSRR.

⁵⁰⁶НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 628, Л 19,19о6, 20, Sprawozdanie Biura Polskiego przy C.B.K.P.B. za czerwiec i lipiec 1923 rok., NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1, teczka 2459, s. 19, 19 a, 20, Sprawozdanie Biura Polskiego przy C.B.K.P.B.

⁵⁰⁷НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 628, Л 25, 26, 27, 28.

⁵⁰⁸Nikołaj Iwanow, *Zapomniane ludobójstwo...*, dz. cyt., s. 79.

środownisku polskim. W momencie dobrej współpracy Polaków z biurami polskimi następowała ich likwidacja. Decyzja została podjęta przez Stalina i kierownictwo WKP(b). Rozwiązano wszystkie podobne sekcje narodowościowe. Był to czas przejścia kraju do etapu „natarcia socjalizmu na całym froncie, do socjalistycznej industrializacji i powszechnej kolektywizacji”. Stalin i jego zwolennicy przystąpili do konsekwentnej centralizacji i bezwzględnego podporządkowania sobie kraju i partii⁵⁰⁹. Nikt jednak nie przypuszczał, że jest to początek likwidacji ludności polskiej na Białorusi, którą po latach będzie się nazywać „Operacją polską”.

3.3. Zjazdy włościańskie

3.3.1. Zjazd włościan białoruskich pochodzenia polskiego w Mińsku (28 II–3 III 1926 r.)

W dniach od 28 II do 3 III 1926 r. w Mińsku odbył się I Wszechbiałoruski Zjazd Chłopów–Polaków. Obrady rozpoczęły się w Centralnym Klubie Komunistycznym im. Karola Marksa, a następnie przeniesiono je do Klubu im. Róży Luksemburg. Na Zjazd przybyło 90 delegatów. Łącznie odbyło się 8 posiedzeń. Wygłoszono 5 referatów, przyjęto 4 rezolucje, ogłoszono list otwarty do chłopów z Polski, wysunięto postulaty dotyczące życia Polaków. Powołano do życia nowy tygodnik wsi polskiej – „Orka”. Zjazd był posunięciem typowo politycznym, mającym ukazać Rzeczypospolitej Polskiej, jak Białoruś Sowiecka dba o swoich obywateli narodowości polskiej. Związane to było z toczącymi się rozmowami handlowymi. Kolejnych zjazdów już nie było – ani w monografiach o Polakach autorów rosyjskich i białoruskich, ani w encyklopediach nie znaleziono żadnych wiadomości o organizacji kolejnych spotkań.

Dokumenty, pozostałe po wspomnianym zjeździe, dzielą się na 2 części. Pierwsza z nich to protokół zjazdu, przedstawiający wszelkie zdarzenia tam zachodzące (łącznie 50 stron). Druga część, to protokół posiedzenia Komisji Mandatowej liczący w sumie 2 strony. Ponadto pewne materiały udało się znaleźć w Centralnej Bibliotece Republiki Białoruś. Były to artykuły z dwu gazet wydawanych w języku polskim. I tak w artykule z „Gwiazdy Młodzieży” znaleziono notkę informacyjną o zjeździe. Jej autor, na samym początku podał błędną datę spotkania⁵¹⁰. W tym artykule znalazł się także list otwarty uczestników zjazdu do chłopów polskich. Dużo dokładniejszą relację przytacza z kolei dziennikarz gazety „Młot”. Obrady zjazdowe były zrelacjonowane w sumie w czterech numerach tego periodyku⁵¹¹.

W pracy, cytowanej już wielokrotnie I. Kościuszki, także znalazła się wzmianka o tym zjeździe. Kościuszko także podaje błędną datę zjazdu. Píše bowiem, że: „(...) 22 lutego–3 marca 1926 r., to data, kiedy odbywał się Wszechbiałoruski Zjazd Chłopów–Polaków. Zjazd przyjął rezolucje o: położeniu ZSRR, odbudowie gospodarki rolnej, polityce narodowościowej,

⁵⁰⁹ Tamże, s. 60.

⁵¹⁰ *I-szy Ogólnobiałoruski zjazd chłopów–Polaków*, „Gwiazda Młodzieży” nr 5, rok 1926 r. W artykule tym podaje się datę od 1 do 4 marca 1926 roku.

⁵¹¹ Obrady Zjazdu były relacjonowane na pierwszych stronach „Młota” – dotyczy to wydania z 2 marca (wtorek), nr 49 (1033); 3 marca (środa), nr 50 (1034); z 4 marca (czwartek), nr 51 (1035) i 5 marca (piątek), nr 52 (1036).

udziale chłopów w budownictwie radzieckim”⁵¹². Te kilka zdań wskazuje na małą wagę, jaką przywiązywano do tego typu spotkań. O Zjeździe wspomina jeszcze Igor Puszkin w omówieniu gazety „Młot”, wydawanej także w języku polskim⁵¹³. Podobnie informacje, dotyczące zjazdu i rezolucji wówczas przyjętych, znajdują się w Biuletynie Informacyjnym⁵¹⁴.

Materiał dokumentalny prezentuje przebieg i zagadnienia poruszane podczas Zjazdu. Pierwszy zjazd chłopów był bardzo istotnym wydarzeniem dotyczącym polskich włościan na Białorusi Sowieckiej. Istniejące materiały archiwalne: sprawozdania, protokoły, listy, kwestionariusze osobowe, a także legitymacje, mandaty delegatów przyczynią się do poszerzenia wiedzy o Polakach, żyjących na Białorusi Sowieckiej oraz przebiegu samego zjazdu.

Do dzisiaj brak jest danych dotyczących organizatorów zjazdu. Najprawdopodobniej organizatorem mogło być Polskie Biuro, Oddział Agitacyjno-Propagandowy Komitetu Centralnego, ponieważ cały zjazd był posunięciem typowo propagandowym. Można stwierdzić, że był on także bardzo dobrze dopracowany pod względem organizacyjnym. Świadczą o tym dokumenty: plan dnia, mandaty delegatów, ankieta przeprowadzona przed rozpoczęciem się zjazdu. Przykładem jest zachowany plan dnia, który wręczano delegatom. Dokument zatytułowany „Porządek dnia” zawiera 5 punktów. Informuje on, jakie referaty będą wygłaszane i przez kogo. Co ciekawe, brak jest daty, lecz z kontekstu wynika, że dotyczy on 1 marca 1926 r., tj. drugiego dnia zjazdu. Wówczas z referatem „O zewnętrznej i wewnętrznej sytuacji ZSRR” wystąpił tow. Czerwiakow. Z dokumentów można też dowiedzieć się, że na piątym posiedzeniu trzeciego dnia Zjazdu tow. Heltman z Biura Polskiego wygłosił referat pod tytułem „Polityka narodowościowa i udział chłopów–Polaków w budownictwie radzieckim”. Uwzględniając fakt, że przeważająca część ludności polskiej pochodziła ze wsi, stąd dla podkreślenia jej wkładu w rozwój państwa, wystąpił przedstawiciel Ludowego Komisariatu Rolnictwa tow. Remizow. Referat, który wygłosił nosił tytuł: „Odbudowa gospodarki rolnej BSSR”⁵¹⁵.

Kolejnym istotnym dokumentem, dotyczącym zjazdu jest mandat delegata nr 105. Brzmiał on następująco:

„Zaświadcza się, iż okaziciel niniejszego tow. Piasko (Biuro Polskie CK KP(b)B),

⁵¹² И.И. Костюшко, *Польское национально-меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 105 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 105).

⁵¹³ Ігар Пушкін, *Нацыянальныя меншасці БССР у граадска – навічыным і культурным жыцці (20-я гады XX ст)*, Манаграфія Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь Установа адукацыі Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання „Магілёў” 2004, s. 97 (*Mniejszości narodowe BSRR w życiu społeczno-politycznym i kulturalnym w latach 20. XX wieku*, Ministerstwo Edukacji Republiki Białoruś, Urząd Edukacji, Mohylew 2004, s. 168). Na I Wszeczbiałoruskim zjeździe chłopów – Polaków postanowiono zamiast gazety „Młot” wydawać tygodnik „ORKA” – organ KC KP(b) B – periodyku, który przeznaczony był dla włościan i wydawany w Mińsku, tw., НАРБ ф 701, оп.1, д 43, л 33-35.

⁵¹⁴ Практическое разрешение национального вопроса в Белорусской Социалистической Советской Республике, Часть 2, Работа среди национальных меньшинств в БССР, По материалам Центральной Национальной Комиссии ЦИК БССР, Издание Национальной Комиссии ЦИК БССР, Минск 1928 г. s. 133-138 (Praktyczne rozwiązanie Narodowościowego problemu na Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej, Część 2, Praca między mniejszościami narodowościowymi na BSRR. Na podstawie materiałów Centralnej Komisji Narodowościowej CKW BSRR, Wydanie Narodowościowej Komisji CKW BSRR, Mińsk 1928 r., s. 133-138).

⁵¹⁵ НАРБ 4п ЦК КПБ, оп 1, д 2998 л. 45об, Porządek dzienny, NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1,teczka 2998, s. 45 a, Porządek dzienny.

jest delegatem Wszechbiałoruskiego Zjazdu Chłopów – Polaków. Z prawem głosu decydującego. Przewodniczący Komisji Organizacyjnej”. Mandat został wystawiony w Mińsku dnia 28 lutego 1928 roku.

Na mandacie widnieje pieczęć okrągła w języku białoruskim: „Komunistyczna Partia bolszewików Białorusi”⁵¹⁶.

Kolejnym bardzo istotnym ze względów organizacyjnych była „Ankieta” delegata przeprowadzona wśród uczestników zjazdu. Składała się ona łącznie z 22 pytań. Wypełniano ją w dzień przed rozpoczęciem zjazdu, tj. 27 lutego 1926 roku. Przepuszczalnie postąpiono tak ze względów organizacyjnych i statystycznych i na potrzeby komisji mandatowej.

W związku z tym, że jest to unikalny dokument, przedstawiono go w całości.

„Ankieta 1. Okręg, rejon, rada wiejska, wieś; 2. Nazwisko, imię, imię ojca; 3. Jakim językiem włada; 4. Pochodzenie; 5. Wykształcenie (piśmienny, mało-piśmienny, niepiśmienny), 6. Wiek; 7. Partyjność; 8. Stan rodzinny, ilość członków rodziny; 9. Liczba ziemi, bydła, koni; 10. Ile miał ziemi do rewolucji październikowej? Ile otrzymał po rewolucji Październikowej; 11. Jak długo pracuje na roli; 12. Jaką prowadzi gospodarkę (wzorową, wielopolówkę, trzypolówkę); 13. Czy oprócz gospodarki rolnej zajmuje się jakąś pracą dodatkową i jaką; 14. Czy pracował w fabrykach – gdzie, kiedy, jak długo, w jakim charakterze; 15. Czy zajmował stanowiska z wyborów, jeśli tak, to jakie, i jak długo; 16. Czy bierze udział w pracy społecznej, jeśli nie – to dlaczego; 17. Czy prenumeruje gazety; 18. Jeśli prenumeruje „Młot”, to wskazać, jakie braki; 19. Czy jest korespondentem i jakich pism; 20. Czy służył w armii, jakiej, jak długo, w jakim charakterze; 21. Czy są w rodzinie komuniści, komsomolcy, pionierzy; 22. Czy był na konferencjach, zjazdach i jakich.”⁵¹⁷.

Z ankiety możemy wnioskować, jakie kwestie interesowały nie tylko organizatorów zjazdu, lecz także organy policji politycznej, która trzymała pieczę nad zjazdem. Trzeba zaznaczyć, że pytania te pozwoliły określić wiek, płeć, zaangażowanie społeczno-polityczne, a także zasobność gospodarstw i poziom intelektualny delegatów. Zapewne wszystkie dane w przyszłości zostały wykorzystane w czasie akcji – czy podczas kolektywizacji, czy walki z kułakami, bądź „Operacji polskiej” NKWD.

Trzeba jednak podkreślić, że wszelkie tezy głoszone na zjeździe w dużej mierze nie miały pokrycia lub były częścią zaplanowanych celów propagandowych Rosji Sowieckiej.

Zjazd rozpoczął obrady 28 lutego 1926 r. w Mińsku. Uroczyste otwarcie nastąpiło o godzinie 5 po południu w Centralnym Klubie Komunistycznym im. Karola Marksa. W imieniu Centralnego Komitetu Wykonawczego BSSR Zjazd otworzył tow. Ignatowski, zastępca przewodniczącego CKW. Od drugiego dnia, tj. od 1 marca 1926 r. Zjazd odbywał się w polskim klubie im. Róży Luksemburg. Na zjazd przybyło 90 osób z głosem decydującym oraz 21 z głosem doradczym (w tej liczbie przedstawiciel polskiego regionu narodowościowego dołbyszańskiego na Ukrainie)⁵¹⁸.

⁵¹⁶ НАРБ 4п ЦК КПБ, оп 1, д 2998 л. 45, Mandat nr105, NARB Zespół 4p KC KPБ, opis 1,teczka 2998, s. 45, Mandat nr 105.

⁵¹⁷ НАРБ 4п ЦК КПБ, оп 1, д 2998 л. 53, Ankieta, NARB Zespół 4p KC KPБ, opis 1,teczka 2998, s. 53, Ankieta.

⁵¹⁸ И.И. Костюшко, *Польское национально-освободительное движение в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 78 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 78). Na wniosek KC KP(b)U WUCWK 21lipca 1925 r. przyjęto uchwałę o utworzeniu polskiego regionu narodowościowego. Z sąsiadujących rejonów okręgu wołyńskiego wydzielono terytorium z centralnym miasteczkiem Dołbysz z powierzchnią 650 km kw. Pierwszy zjazd rady regionu odbył się 27–30 lutego

Na zjeździe delegatami było 75 mężczyzn i 15 kobiet. Podział według stanu społecznego był następujący: chłopów i chłopek 87, robotnic – 1 i 2 pracowników sowieckich. Jeśli chodzi o wykształcenie – piśmiennych było 55, mało piśmiennych – 33, niepiśmiennych – 2. Pod względem zamożności przeważali delegaci posiadający do 10 dziesięcin. Jeśli chodzi o wiek – przeważali delegaci mający od 25 do 45 lat⁵¹⁹.

Pierwszą czynnością Zjazdu było wybranie prezydium złożonego z 15 delegatów. Powołano osoby, które zostały jednogłośnie wybrane: towarzysze Ignatowski (zastępca przewodniczącego CKW BSSR), Wołyński (CK KP /b/B), Karp (zastępca przewodniczącego Rady Kom. Lud.), Abramowicz (okręg mozyrski), Wnorowski (Biuro Polskie CK KP/b/B), Mileszkiewicz (okr. bobrujski), Heltman (Biuro Polskie CK KP/b/B), Zagórska (okręg miński), Polikowski (przedstawiciel polskiego rejonu dołbyszańskiego na Ukrainie), Bejlin (Biuro Żydowskie CK KP/b/B), Piotrowski (okręg Borysowski), Jucho (okręg słucki), Pleczoro (okręg mohylowski), Wasowski (redaktor „Młota”), Sapieszko (okręg słucki). Powołano także prezydium honorowe, w którego skład weszli: Kalinin, Stalin, Rykow, Feliks Kohn, Krynicki, Czemiakow, Adanowicz. Do sekretariatu powołani zostali towarzysze: Skuratowicz (okręg miński), Mirecki (redakcja „Młota”), do komisji mandatowej towarzysze: Lucjoński (okręg połocki), Rybołowicz (okręg witebski) i Piasko (Biuro Polskie CK KP/b/B)⁵²⁰.

W trakcie zjazdu często nawiązywano do sytuacji międzynarodowej i podkreślano, że państwo robotników i chłopów było iskierką nadziei dla ludów kolonialnych oraz uzależnionych. To powodowało, że cały czas było zagrożone przez tzw. światowy kapitalizm. Podkreślano szczególnie, że mimo, że ideologicznie Rosja Sowiecka była zwalczana, jednak odgrywała coraz większą rolę w handlu światowym. Przemawiała za tym szczególnie bogata baza surowcowa w ZSRR: „(...) walka idzie o naftę (...), której dużo jest u nas. Mamy także wiele surowców, jak miedź, rudę żelaza itp.”⁵²¹.

Jak widać, już wtedy rozumiano znaczenie ropy naftowej w przyszłym rozwoju, ale także znaczenie potężnej bazy surowcowej, tak potrzebnej Europie i światu. Poza tym znaczenie Rosji Sowieckiej umacniały same kraje kapitalistyczne, bowiem walczyły między sobą o pozyskanie nie tylko surowców, lecz także radzieckiego rynku zbytu na swoje towary. Takie umacnianie się władzy radzieckiej było zarazem przyczyną do rewolucjonizowania proletariatu światowego⁵²². Warto odnotować, że rolnictwo radzieckie rozwijało się, ale jednak powoli. Przyczyn tego było kilka. Były to: niska kultura

1926 r. Na wniosek Biura Politycznego Oddziału Agitacyjno-Propagandowego wybranym władzom zaproponowano nazwać rejon imieniem Juliana Marchlewskiego, a Dołbysz przemianować na Marchlewsk. tw.

⁵¹⁹ НАРБ ф 4п ЦК КПБ, оп 1 д 2998 л 192, Protokół posiedzenia Komisji mandatowej Wszechbiałoruskiego Zjazdu chłopów-Polaków z dnia 2/III 1926 r., NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1, teczka 2998, s. 192, Protokół z posiedzenia Komisji mandatowej Wszechbiałoruskiego Zjazdu chłopów-Polaków z dnia 2/III 1926 r.; *1 Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków „Młot”* nr 51, 4 marca 1926 r.

⁵²⁰ НАРБ ф 4п ЦК КПБ, оп 1 д 2998 л 62, Protokół 1-go Wszechbiałoruskiego Zjazdu chłopów-Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r., NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1, teczka 2998, s. 62, „Protokół 1-go Wszechbiałoruskiego Zjazdu Chłopów – Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r.;

1 Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków, „Młot” nr 49, 2 marca 1926 r.

⁵²¹ Tamże л 68.

⁵²² Tamże л 69.

rolna, stosunki rolne, brak urzędzeń rolnych, słaba organizacja zbytu produktów oraz brak kapitału. Zmiany następowały wolno, kosztem olbrzymich wyrzeczeń.

Bolszewicy tłumaczyli niski poziom życia w następujący sposób:

„Jedynym na świecie państwem, które prowadzi zupełnie pokojową politykę, jest Związek Radziecki. Robotnicy i chłopi chcą spokojnie budować swoje życie. (...) Ale zważywszy na imperialistyczne dążenia burżuazji, masy pracujące Związku Radzieckiego rozumieją, aby spokojnie pracować nad budową lepszego życia, muszą zawsze być czujne (...), muszą wzmacniać swą Armię Czerwoną, która broni granic państwa radzieckiego”⁵²³.

Utrzymanie niezależności i obrona państwa były priorytetami w polityce ZSRR, a przeciwwagą planów i wizji oraz dokonań państwa radzieckiego była burżuazyjna Polska. Ją właśnie przedstawiono, jako kraj zaprzeczony w niewolę kapitałowi zagranicznemu. Podkreślano, że burżuazja polska ciągle wyprzedawała kraj i uzależniała go coraz bardziej ekonomicznie. Ciężar kryzysu natomiast ponosił lud pracujący robotnicy i chłopi. W Polsce panowała drożyzna, bezrobocie, głód, a pieniądź tracił wciąż na wartości⁵²⁴. Zapowiedziane i uchwalane reformy rolne nie były wprowadzone w życie. Te katastrofalne warunki sprawiały, że w Polsce wzrastał ruch rewolucyjny. Mimo strasznej sytuacji gospodarczej, rząd nie zmieniał polityki. Polska wydawała ogromne sumy na utrzymanie wojska i policji, a niezadowolone społeczeństwo starało się wykorzystać za pomocą terroru. W stosunku do ludzi walczących o swoje prawa, stosowano prowokację, rozstrzelano rewolucjonistów, bojowników. Stosowano gazy trujące, wtrącano do więzień nawet posłów partii komunistycznych”⁵²⁵. Pojawiały się także inne zarzuty. Polska nie przestrzegała postanowień traktatu ryskiego, zarówno jeśli chodzi o narodowość, jak i religię. Panował ucisk narodowościowy, który przybierał straszne formy. Mniejszości narodowościowe nie miały równych praw. Burżuazyjny rząd polski nie pozwalał na otwieranie szkół, wydawanie czasopism, rozwój kulturalny, a aktywiści narodowi wtrącani byli do więzień⁵²⁶. Tak prezentowany obraz Polski jawił się, jako kraj zła i nierówności. Jedynym rozwiązaniem tego problemu, by przyszła nowa czerwona Polska⁵²⁷. Podjęto więc rezolucję o sytuacji w Polsce, a także postanowiono napisać list otwarty do chłopów w Polsce.

Bardzo istotnym zagadnieniem poruszonym na Zjeździe była polityka narodowościowa i życie mniejszości polskiej na Białorusi. W owym czasie, zgodnie z zasadą równości wszystkich narodowości zamieszkujących w BSSR,

⁵²³ НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ, оп. 1, д. 2998, л. 72, „Protokół I-go Wszechbiałoruskiego Zjazdu chłopów – Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r., NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1,teczka 2998, s.72, Protokół I-go Wszechbiałoruskiego Zjazdu Chłopów – Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r.; *1 Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 49, 2 III 1926 r.

⁵²⁴ НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ, оп. 1, д. 2998, л. 78, Protokół I – go Wszechbiałoruskiego Zjazdu chłopów – Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r. tow. Polkowski (z Ukrainy) dzieli się o strasznej nędzy, jaka panuje w Polsce. Mam szwagra, który przed trzy lata jechał do Polski, jak do rajy a teraz przyniera głodem, *1 Wszechbiałoruski Zjazd Chłopów-Polaków*, „Młot” nr 50, 3 marca 1926 r.

⁵²⁵ Tamże.

⁵²⁶ Tamże.

⁵²⁷ НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ, оп. 1, д. 2998 л. 78 Tow. Adamowicz (okr. mozyrski) wskazuje na wielkie różnice panujące między nami a burżuazyjną Polską szlachecką. O tym powinniśmy dobrze pamiętać i wytłumaczyć po powrocie naszym wyborcom. Niech żyje przyszła czerwona Polska.; *1 Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 50, 3 III 1926 r.

każdy naród miał prawo do swobodnego rozwoju kulturalnego i narodowościowego. Ludność polska, mieszkająca na Białorusi Sowieckiej, miała szczególne względy u bolszewików. Nie było to podyktowane głośzoną przez Stalina zasadą korienizacji, powrotu do korzeni, ale zadaniem postawionym przed mniejszością polską przez Komintern⁵²⁸. Miała ona stanowić przyszłą kadrę tzw. Czerwonej Polski. Dlatego wszystkie poczynania były skierowane, aby wychować radzieckiego Polaka. Oficjalnie głośzono zasady polityki narodowościowej⁵²⁹. Mniejszościom narodowościowym przyznano prawo tworzenia narodowych rad wiejskich, rejonów. Na Białorusi w owym czasie funkcjonowało 12 polskich rad wiejskich, a 3 następne były w trakcie organizacji.

W związku z tym, że ludność polska była rozrzucona po całej republice, ustalono, że tam, gdzie znajduje się przynajmniej 500 Polaków, można będzie tworzyć radę wiejską, obsługującą ludność w języku ojczystym⁵³⁰. Jednak rzeczywistość wyglądała inaczej. Co prawda od 1920 r. obowiązywała zasada korienizacji, czyli powrotu do korzeni, lecz dopiero w marcu 1923 r. XXII Ogólnobiałoruska Partyjna Konferencja wprowadziła tzw. białorusinizację⁵³¹. Podjęta tam decyzja pozwoliła na rozwinięcie w szerszym stopniu białorusizacji, która osiągnęła apogeum w 1924 r.⁵³². Odtąd Białorusin, mówiący po polsku, był spolonizowanym Białorusinem⁵³³. To wszystko odbiło się na społeczeństwie polskim podczas spisu powszechnego w r. 1926 r.

⁵²⁸ Е.Ф.Савчук, *Советская власть и польское население БССР в первой половине 1920-х гг* [w:] Российские и славянские исследования Сборник X статей Выпуск 1 Отв. Ред.; О.А. Янковский, А.П. Сальков, Мн. Минск: БГУ 2004, s. 204 (E.F. Sawczuk, *Władza sowiecka i polska społeczeństwa BSRR*, dz. cyt., s. 204. Aktualność pracy w tym kierunku podjęta w związku z ożywieniem się rewolucyjnych wystąpień robotników w Niemczech i w Polsce jesienią 1923 r., które z nową siłą pobudziły nadzieje na możliwość bliskiego zwycięstwa światowej rewolucji. Praca w środowisku polskim w tym przypadku w zabezpieczeniu jego narodowo-kulturalnych zapotrzebowań przedstawiała się ważnym środkiem oddziaływania na pracujących sąsiedniej Polski, uaktywniania ruchów rewolucyjnych na Zachodzie. Ten argument wysuwa się na czołowe miejsce teraz i na następne lata.

⁵²⁹ НАРБ ф 4п. ЦК КПБ, оп. 1, д. 2998 л. 91, 1. Prawo samostanowienia narodu o sobie, aż do swobodnego wyjścia ze Związku, 2 Równość wobec prawa bez różnicy narodowości, 3 Całkowite równouprawnienie językowe, 4 równość ekonomiczna, 5 walka z pozostałościami dawnego ucisku, z przesadami i waściami narodowościowymi; *1 Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 51, 4 marca 1926 r.

⁵³⁰ НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ оп. 1, д. 2998, л. 91, 92, *1 Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 51, 4 marca 1926 r.

⁵³¹ И.И. Костюшко, *Польское национальноеменичество в СССР (1920-е годы)*, Москва 2001, s. 32 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR (w latach 20. XX w.)*, dz. cyt., s. 32). W marcu 1923 r. XXII Ogólnobiałoruska Konferencja Partyjna w swoim postanowieniu nakazała: „Szczególną uwagę partia powinna skierować na rozwijanie, prasy, teatrów, klubów i w szczególności kulturalno-oświatowych instytucji działających w języku narodowym (białoruskim, żydowskim, rosyjskim i polskim)”.

⁵³² Tamże s. 32. Białorusinizacja republiki w 1924 r. przybrała bardziej intensywny charakter. Na kierownicze stanowiska wysuwani byli Białorusini: w partii, w rządzie, związkach zawodowych, spółdzielniach a także w części Armii Czerwonej przechodzą na język białoruski, dużą uwagę zwracano na rozwijanie białoruskiej kultury.

⁵³³ НАРБ ф 4п ЦК КПБ оп 1 д 2998 л 93, Na Białorusi mamy wielu ludzi, o których nie zawsze wiadomo, do jakiej należą narodowości. Mówią po polsku i białorusku, uważają się jedni za Polaków, a inni za Białorusinów, niektórzy za katolików, a inni jeszcze za wprost za „tutejszych”. Są tacy, którzy uważają się za Białorusinów, gdyż urodzili się na Białorusi lub Polakami, gdyż są katolikami. To są rozumowania niesłuszne. Narodowość nie zależy od miejsca urodzenia. Polakiem może być człowiek, urodzony zarówno w Polsce, jak i na Białorusi, we Francji czy w Ameryce. Katolikami mogą być Polacy, ale także i Francuzi, Niemcy i Białorusini. Narodowość nie zależy od wyznania religijnego. Wobec tego pogmatwania pojęć każdy musi sam o tym decydować, jakiej jest narodowości. Pod tym względem nie może być żadnego przymusu; *1 Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 51, 4 marca 1926 r.

Inną sprawą było wysiedlanie Polaków z Białorusi.⁵³⁴ Bolszewicy białoruscy postanowili wysiedlić wszystkich byłych ziemian, ponieważ, zgodnie z podjętą uchwałą, chciano, aby BSSR była jedynym państwem na świecie, gdzie nie ma ziemian. Wszystkie te problemy zawarto w rezolucji w sprawie narodowości. Zjazd podjął uchwałę, w której stwierdził, że należy koniecznie:

„(...) w dalszym ciągu tworzyć polskie rady wioskowe, a w pierwszym rządzie postawić na ich pracę, rozszerzyć sieć szkół polskich, zaopatrzyć je w podręczniki, pomoce szkolne i odpowiednie budynki. Przejąć na utrzymanie okręgowych wydziałów oświaty te szkoły polskie, które utrzymuje sama ludność. Dążyć do utworzenia w każdym okręgu polskiej 7-latki z internatem, a w pierwszym rządzie szkoły wiejskie przekształcić na 2- i 4-kompletowe. Poczynić energiczne kroki w celu zwiększenia ilości nauczycieli Polaków i podniesienia ich kwalifikacji. W szkołach białoruskich na żądanie ludności i w miarę potrzeby wprowadzić język polski, jako przedmiot. Wydawać książki w języku polskim treści rolniczej. Zorganizować polską szkołę rolniczą dla młodzieży włościańskiej, jak również szkołę zimową krótkoterminową dla dorosłych włościan. W celu jak największego przystosowania prasy polskiej do potrzeb mas włościańskich wydawać tygodnik rolniczo-włościański zamiast codziennego „Młota”, jednocześnie powołać do życia tygodnik, przeznaczony dla robotników i aktywu wiejskiego. Zaopiekować się dziećmi bezdomnymi na wsi. Prowadzić szeroką kampanię wyjaśniającą w sprawach narodowościowych, dążąc do jak największego zbliżenia ludności polskiej do ludności białoruskiej, żydowskiej, i innej”⁵³⁵.

Kolejnym posunięciem politycznym był list otwarty przygotowany przez Prezydium Zjazdu, a skierowany do chłopów w Polsce. Poruszał kwestie społeczne i polityczne. Ukazywał osiągnięcia władzy radzieckiej na szczeblu gospodarczym i społecznym. Wykazywał wyższość ustroju Białorusi Sowieckiej w porównaniu z Polską. Delegacje chłopów zapraszał do odwiedzenia Białorusi, aby naocznie przekonać się o poziomie życia. Proponowany tekst listu został poszerzony o kwestię wolności religijnej⁵³⁶, choć ten problem praktycznie na Białorusi nie występował. Już z samego założenia współistnienie teorii marksistowskiej i religii było przecież sprzeczne. Kościół szybko został oddzielony od państwa, a jego wpływy i działalność systematycznie ograniczano⁵³⁷. We wspomnianej wcześniej narodowościowej

⁵³⁴ НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ оп. 1, д. 2998, л. 92,93, Протокол I-го Всехбелорусского Зjazdu хлопів – Полaków в Мінску од дня 28 лютого до дня 3 марца 1926 р. Wysiedlanie obszarników (...) wrogowie nasi starają się przedstawić jako prześladowanie narodowościowe ludności polskiej. Obszarników wysiedlamy – to prawda. Ale czy tylko Polaków? Wśród wysiedlonych było Rosjan 90, Polaków 54 (...) wysiedlano nie tylko Polaków specjalnie, lecz byłych obszarników bez różnicy narodowości. A dlaczego? Dlatego, że byli obszarnicy wyzyskiwali ludność, straszili ja i okazywali pomoc wrogom Władzy Radzieckiej. *I Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 51, 4 marca 1926 r.

⁵³⁵ НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ оп. 1, д. 2998, л. 106, I Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków Młot 51 (1035), 4 marca 1926 r., s. 106, NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1,teczka 2998, s. 106 „Protokół I-go Wszechbiałoruskiego Zjazdu chłopów–Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r.”

⁵³⁶ НАРБ ф 4п ЦК КПБ оп 1 д 2998 л 104 Towarzysz Chrczonowicz proponuje dodać, że nie ma u nas prześladowań religijnych, *I Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 52, 5 marca 1926 r.; „Gwiazda Młodzieży” nr 52, rok 1926.

⁵³⁷ *Декреты Советской Власти*, Том 1, 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г., Институт Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС, Институт Истории Наук СССР, Государственное Издательство Политической Литературы, Москва 1957 (Dekrety Władzy Radzieckiej Tom 1, 25 października 1917 r. -16 marca 1918 r. dz. cyt., – dekret 248 z dnia 20 stycznia 1918 r. „Dekret o wolności działania kościelnych i grup religijnych tw s. 371-373, Pierwszy dekret związany z religią został wydany 20 I 1918 r. przez Radę Narodowych Komisarzy Rosyjskiej Federacji „O oddzieleniu Cerkwi od państwa i szkoły od Cerkwi”. Zawiera on 13 postanowień mówiących o prawach i obowiązkach Kościoła i wiernych oraz obowiązkach w stosunku do państwa. od r. 1918 wydanych było do 1939 r. 120 różnych dekretów,

rezolucji i liście do chłopów polskich przytaczane są liczne osiągnięcia władzy radzieckiej. W Kraju Rad rozwija się samorządność, szkolnictwo, czytelnictwo, kultura, język polski coraz bardziej zyskuje na znaczeniu⁵³⁸.

Zjazd, na wniosek tow. Mireckiego, przyjął plan pięcioletni opracowany przez Ludowego Komisarza Rolnego, który polegał na: organizacji stowoków rolnych, mechanizacji, melioracji, nadzieleniu ziemią małorolnych i bezrolnych, kredytowaniu spółdzielni rolnych, organizacji przetwórstwa produktów rolnych w celu zbliżenia ich do rynku – zakłady obróbki lnu, gorzelnie i krochmalnie, suszarnie owoców, organizacji specjalnych rodzajów kooperatyw (spółki nasienne, melioracje, maszynowe, maślane), rozwoju hodowli bydła (podniesienie zasiewu pasz) i jakościowe jego polepszenie (bydło rasowe, punkty zarodowe), organizowanie zaopatrzenia gospodarstw wiejskich w środki produkcji rolnej – nasiona, maszyny, nawozy, szerokim kredytowaniu gospodarstw nieposiadających koni, w celu ułatwienia im ich kupna⁵³⁹.

Inna sprawa to дума narodowa. Polska wioska, polskie gospodarstwo miało być lepsze pod każdym względem od gospodarstwa białoruskiego. Dlatego też po przedstawieniu propozycji planu pięcioletniego zebrani delegaci postanowili dokonać w nim zmian.

Przedstawiono je następująco:

„Zastąpić kredyt leśny w naturze na kredyt pieniężny długoterminowy; w rejonach mało leśnych wstrzymać w przyszłości wyrąb lasu na sprzedaż, przeznaczając go na potrzeby ludności miejscowej; obecny sposób podziału budulca między ludność (równo podział między ludnością) zastąpić w roku przyszłym przez zależność od istotnych potrzeb z takim wyrachowaniem, aby w ciągu najbliższych lat 10 odnowić wszystkie zabudowania wiejskie; przyspieszyć przekazanie lasów miejscowego znaczenia w tych rejonach, gdzie tego jeszcze nie zakończono, unikając nieporozumień, jakie dotychczas miały miejsce; materiał leśny z działek przekazanych od funduszu rolnego, pochodzących z byłych lasów włościańskich – przekazać miejscowej ludności bezpłatnie; las powinien być wycięty (w miarę możliwości) w ciągu jednej zimy, aby umożliwić przystąpienia do uprawy roli; zwrócić uwagę na racjonalną gospodarkę leśną w lasach zarówno państwowych, jak i znaczenia miejscowego (prawidłowy wyrąb, ochrona lasów); drzewo na opał i budulec wydawać w najbliższych rewirach leśnych; zwrócić na racjonalne na racjonalne postępowanie przy obcinaniu gospodarstw, przekraczających normę; wzmocnić pomoc nasienną dla ludności; wzmocnić opiekę lekarską na wsi; uregulować i przyspieszyć sprawę urządzeń rolnych, usuwanie szachownic itp.; dążyć do przechodzenia na opał mineralny (węgiel, torf) fabryk i kolei, a także o gospodarstw wiejskich w celu ochrony lasów; wykorzystać

postanowień zwalczających religię; por.: Н.Н. Покровский, С.Г. Петров, *Архив Кремля Политбюро и церковь 1922 – 1925 гг.*, Новосибирск, Москва 1997.

⁵³⁸ НАРБ Минск ф 4п оп 1 д 2998 л 104, 105, Na Białorusi istnieje 108 szkół polskich 4-letnich z 10000 dzieci, jest 5 siedmiolatek, jest Technika Pedagogiczna szkół białoruskich z wykładem języka polskiego 57, polskich izb czytelniczych mamy 19, na utrzymaniu ludności 9, domów dziecięcych 5, kolonię rolną. Mamy także wydział polski przy Instytucie Kultury Białoruskiej, 3 sądy polskie w Mińsku, w Borysowie i Mohylewie, pismo codzienne „Młot” (pojawia się po Zjeździe tygodnik rolniczo-włościański „Orka”), polskie wydawnictwo książek i podręczników, księgarnia „Kultura” w Mińsku oraz księgarnie okręgowe i rejonowe „Bielgosizdatu” (...) Dawniej drukowaliśmy każdą książkę w 2–3 tysiącach egz., a teraz po 8–10 tysięcy, 1 *Wszeczbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 52, 5 marca 1926 r.

⁵³⁹ НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ, оп. 1, д. 2998, л. 107. NARB Zespół 4p KC КПБ, opis 1,teczka 2998, s. 107, Protokół I-go Wszeczbiałoruskiego Zjazdu chłopów–Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r.

racjonalnie były zabudowania folwarczne i starać się o ochronę ich przed zniszczeniem”⁵⁴⁰.

Przeważającą część zjazdu stanowiły referaty, dyskusje, listy dziękczynne do Komunistycznej Partii oraz rządu radzieckiego, związków zawodowych i Armii Czerwonej. W wystąpieniach ukazywano Polskę, jako kraj imperialistyczny, dążący do wojny z Związkiem Radzieckim. Podkreślano katastrofalne położenie robotników i chłopów wykorzystywanych przez burżuazję i szlachtę. Związek Radziecki natomiast był ukazywany, jako kraj tolerancji narodowościowej i religijnej, w którym mniejszości narodowe mogły rozwijać swoją kulturę i język. Tu ludzie mieli pracę, żyli dostatnio, rozwijali się pod względem intelektualnym. Wysiedlenia obejmowały tylko obszarników, ponieważ ludzie ci wyzyskiwali innych, straszili ich, pomagali wrogom władzy radzieckiej i dlatego wysiedleń żądali ludzie⁵⁴¹.

Zjazd był zatem klasycznym posunięciem propagandowym, a zarazem przykładem powolnej sowietyzacji społeczeństwa polskiego. Świadczy o tym wypowiedź delegata zjazdu tow. Adamowicza (okręg mozyrski): „Niech żyje przyszła czerwona Polska”⁵⁴². Trzeba jednak pamiętać, że ludność polska, mieszkająca na Białorusi była kartą przetargową, wykorzystywaną przy każdej nadarzającej się okazji. Ich położenie zależało od stosunków międzynarodowych Polski z Rosją Sowiecką. Można przypuszczać, że gest Władzy Radzieckiej w stosunku do Polaków, jakim był Zjazd, związane było z odbywającymi się w Warszawie rozmowami handlowymi obu państw, bowiem: „(...) 3 marca, Izba handlowa polsko–sowiecka rozpoczęła, już swą działalność, polegającą głównie na regulowaniu stosunków gospodarczych między Polską a SSSR”⁵⁴³. Kolejna kwestia, potwierdzająca wydzwięk polityczny tego zdarzenia. Był to Zjazd jednorazowy, mający wywołać określony skutek propagandowy. Po pierwsze pokazano Polakami w Polsce i za granicą, do czego doszli Polacy na Białorusi Radzieckiej. Ukazano: rozwijające się polskie gospodarstwa rolne na Białorusi, walkę z analfabetyzmem, rozwój kultury narodowej, literatury, czasopism, czytelní. Nawiązywano także do sytuacji, jaką mają mniejszości narodowe w Polsce, ale także Polacy, którzy nie akceptują się niesprawiedliwej polityki polskiego rządu.

3.3.2. I Wszechbiałoruski Zjazd Kobiet Chłopek i Robotnic Polek w Mińsku (1925–1926)

Plany, jakie władza radziecka miała w stosunku do Polaków zamieszkających na Białorusi, prowadziły do tego, by przełamać niechętny stosunek, a czasami wrogość Polaków do nowej władzy. Dlatego też bolszewicy starali się tę nieufność przełamywać różnymi sposobami.

Oczywiście zmiana nie nastąpiła od razu. Stopniowo usuwano wzajemne uprzedzenia i animozje. Jednym ze sposobów zmiany polityki, że władza radziecka traktuje równo swoich obywateli, oraz przestrzega praw narodów stanowiących jej integralną część, był I Wszechbiałoruski Zjazd Kobiet

⁵⁴⁰НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ, оп. 1, д. 2998, л. 107, 108. NARB Zespół 4p KC КПБ, opis 1,teczka 2998, s. 107, 108, Protokół I-go Wszechbiałoruskiego Zjazdu chłopów–Polaków w Mińsku od dnia 28 lutego do dnia 3 marca 1926 r.

⁵⁴¹ Tamże.

⁵⁴² НАРБ ф 4п оп 1 д 2998 л 78; *I Wszechbiałoruski Zjazd chłopów–Polaków*, „Młot”, nr 52, 5 III 1926 r.

⁵⁴³ *I Wszechbiałoruski Zjazd chłopów Polaków*, „Młot” nr 51, 4 marca 1926 r.

Chłopek i Robotnic. Miał on podkreślać znaczenie równouprawnienia i roli kobiet w życiu państwa radzieckiego. Pierwszy Zjazd Wszechbiałoruski Chłopek i Robotnic Polek rozpoczął się 23 stycznia 1925 r. w Mińsku. Obrady odbywały się w klubie im. Karola Marksa. Tematy obrad dotyczyły wpływu Lenina na życie kobiet pracujących, równouprawnienia, pozycji kobiet w życiu państwa i ich wkładu w rozwój gospodarki kraju, a także zadań, które postawiła przed kobietami partia i władza radziecka. Jak można przypuszczać Zjazd był typowym posunięciem propagandowym. Miał za zadanie nie tylko uaktywnić polskich obywateli Białorusi, ale też wpłynąć na zmianę stosunku mniejszości polskiej do władzy radzieckiej. Rozwój szkolnictwa i popieranie kultury polskiej miały udowodnić wyrozumiałość bolszewików, a zarazem pokazać, jak przestrzegana jest ustawa o równości wszystkich obywateli i narodów Białorusi Sowieckiej. W ten sposób chciano przełamać uprzedzenia i pozostałości z okresu wojny polsko-bolszewickiej.

Zjazd otworzyła przewodnicząca Przedecka, która w swoim wystąpieniu zwróciła uwagę na przebudzenie kobiet po Wielkiej Rewolucji Październikowej. Twierdziła, że Lenin pokazał kobietom drogę do wolności i dał wytyczne do realizacji w swoim testamencie. Następnie Przedecka przedstawiła zadania, stojące przed każdą delegatką po powrocie do swojej wioski oraz prosiła o aktywny udział w zjeździe. Zjazd trwał 3 dni, a w jego trakcie wygłoszono 5 referatów, przyjęto 5 rezolucji, wysłuchano 3 prelegentów, napisano protest i list do komunistów polskich.

Pierwszą czynnością po otwarciu I Zjazdu stało się wybranie prezydium, do którego zostali powołani: Krynicki (KC KPB), Czerwiakow (OCWK), Adamowicz i Heltman (Snowarkom), Płoszrowska, Przedecka (Politbiuro KC KPB), Muratowi, Kagan i Gibher (Żenstdel), Ignatowski, Kłys (Narkompros), Wonsowski (gazeta „Młot”), Samochwałow, Pansk (NKłksmb), Endakow (Sapyn), a także: Szuba – robotnica, Kotwicz – włościanka, Gruszkowska – robotnica, Ugolnik – włościanka, Kuniecewicz (okręg borysowski), Onoszko i Bordanowska (okręg bobrujski), Płoszrowska (okręg mozyrski), Lipień i Szuba (okręg miński), Starodinowa i Dobrzycka (okręg kalinicki). Powołano także prezydium honorowe, w skład którego weszli: Stalin, Kalinin, Zinowiew, Dąbał, Krupska, Klara, Cetkin, Łancucki, Krulkowski. Po wybraniu sekretariatu i komisji mandatowej zatwierdzono jednogłośnie program Zjazdu. Składał się on 6 punktów i zawierał następujące tematy:

- 1) Rok bez Lenina,
- 2) Lenin i kobiety pracujące,
- 3) Społeczna i kulturotwórcza praca kobiet na wsi,
- 4) Problemy dotyczące gospodarką ziemią w rolnictwie,
- 5) Spółdzielnie kooperacje,
- 6) Aktualne problemy.

Jako pierwszy na zjeździe wystąpił tow. Heltman, który powitał w imieniu Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Białorusi Zjazd kobiet Polek. Wspominał, że zjazd jest formą uczczenia pamięci Lenina, który był znany z tego, że jako pierwszy dążył do równouprawnienia kobiet oraz podkreślał ich szczególne znaczenie w polityce narodowościowej. Wspominał także słowa Lenina, że każda kucharka może umieć rządzić państwem. Dlatego, realizując testament Lenina, trzeba wszystko robić, aby przygotować kobiety do rządzenia. Stwierdził także, że I Zjazdem Włościanek–Polek jest najlepszym

przykładem tego, iż Komunistyczna Partia jest dobrym uczniem tow. Lenina. Partia wychodzi naprzeciw robotnikom i chłopom, chce poznać ich kłopoty i niedostatki. Prelegent podkreślił, że Zjazd ma na celu zrównać kobiety pod względem prawnym i przygotować je do normalnej pracy na równi z mężczyznami. Osiągnięcia te zależą od samych pracujących i dlatego trzeba razem zabrać się do pracy. Stwierdził także, że władza radziecka, to władza ludzi pracy i tym różni się od innych, że wszystko jest robione dla dobra ludzi pracy, a ludzie ci pochodzą z państwa radzieckiego. Podkreślił kierowniczą rolę partii, wszak to ona daje wskazówki, jak trzeba pracować i postępować nie tylko rządowi, lecz także ludziom. Stwierdził, że robotnicy i włościanie nie są wrogami kobiet, a że nie mogą zrozumieć równouprawnienia, jest to związane z zakorzenionymi burżuazyjnymi nawykami i małą jeszcze świadomością komunistyczną. Swoje wystąpienie Heltman zakończył apelem, skierowanym do kobiet delegatek od bolszewików. Mówił: „Komunistyczna Partia wzywa delegatki do wspólnej pracy, aby zjazd wpłynął na kobiety do energicznej pracy społecznej dla dobra wsi”⁵⁴⁴.

Po wprowadzeniu i wskazaniu olbrzymiego wkładu Lenina dla Partii i dla równouprawnienia kobiet, głos zabrał przewodniczący Centralnego Komitetu Wykonawczego BSSR, tow. Czerwiakow. On z kolei nawiązał do rocznicy śmierci Lenina. Podkreślił, że na Białorusi obchodzi się rocznicę przygotowaniem do wypełnienia testamentu Lenina i dlatego Zjazd wyznaczy wytyczne do ich wykonania. Następnie poruszył bardzo ważną kwestię narodowościową. Zaznaczył, że 4 lata wcześniej istniał jeszcze front polsko-radziecki i nikt nie myślał o tym, że będzie się rozmawiać po polsku. Polscy ziemianie przedstawiali komunistów jako żandarmów rosyjskich, identycznych jak żandarmi carscy. Po zakończeniu wojny skończyła się dominacja ziemian i rozpoczęła się normalna chłopska praca na roli. Skutki wojny były jednak dalej widoczne. W owym czasie, jeśli ktoś zwracał się do polskiego włościanina po polsku, ten odchodził lub mówił, że nie jest Polakiem, ale też nie Białorusinem. Polacy w tym czasie obawiali się prześladowań i długo trzeba wyjaśniać, że dla władzy radzieckiej, a szczególnie tej na Białorusi Sowieckiej wszyscy obywatele są równi. Dlatego zaproponował w pierwsze dni pracy Zjazdu, niezależnie od narodowości, aktywnie uczestniczyć w socjalistycznej budowie Białorusi Radzieckiej. Podkreślił, że od powstania BSSR minęło 5 lat i jest to pierwszy zjazd włościanek-Polek, na którym powinno się porozmawiać o wszystkich niedostatkach i o tym, co trzeba dalej robić. Zaznaczył, że Zjazd jednoczy włościan Polaków, dla których Białoruś Sowiecka jest ich ojczyzną. Podkreślił także, że inaczej byłoby, gdyby Białoruś była kapitalistycznym państwem. Autor wystąpienia potwierdził, że wieśniacy mają jeszcze dużo niedogodności, lecz wszystkie uwagi powinny być wysłane do rządu. Zaznaczył, że rząd nie stoi nad robotnikiem, ponieważ jest to rząd robotniczo-chłopski. Zadanie zjazdu – dyskusja nad polepszeniem pracy na wsi i walka z biedą. Walka z biedą będzie cięższa niż walka z kapitalistami i ziemianami, ponieważ będzie trwała wiele lat i potrzeba na to czasu i środków. Trzeba rozwijać przemysł i budownictwo, a zarazem rozwijać kulturę, oświatę

⁵⁴⁴ НАРБ Ф. 4п. ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 1937, Л. 58, Протокол I-го Всебелорусского сезда крестьянок и работниц полек NARB Zespół 4p KC КПБ, opis 1, teczka 1937, s. 58 (Protokół I Wszechbiałoruskiego Zjazdu Włościanek i Robotnic-Polek).

i świadomość. Wskazał na polepszanie poziomu życia, jaki nastąpił w ciągu ostatnich 3 lat. Wszystko jednak, jego zdaniem, zależało od wyborców, kogo będą wybierać do rad wiejskich. Pod koniec wystąpienia Czeriakow nawiązał do sojuszu robotniczo-chłopskiego i znaczenia kobiet w rewolucji, jaki podkreślał Lenin. Lenin twierdził, że władza robotników i chłopów zwycięży tylko wtedy, gdy wezmą w niej udział miliony mężczyzn z milionami kobiet. Czerwiakow zakończył wystąpienie apelem do delegatek i ludności Białorusi, aby razem wziąć się do pracy, gdyż „tylko wtedy zwycięży się biedę i niedostatki oraz zbuduje się świetlaną przyszłość”⁵⁴⁵.

Po wystąpieniu Czerwiakowa głos zabrali przedstawiciele różnych organizacji, przedsiębiorstw i społeczności. Byli to przedstawiciele włościan rejonu kojdanowskiego, pionierów, Komsomołu, żołnierzy Armii Czerwonej, huty szkła, III Kominternu, pracownic fabryki Daina, włościanek z okręgów witebskiego i mohyleckiego. Oprócz powitań były także apele, pozdrowienia dla delegatek Zjazdu w imieniu Ludowego Komisariatu Oświaty Oświecenia. Zjazd pozdrowił tow. Kłys. W wystąpieniu zaznaczył, że zjazd odbywa się w sali, w której kiedyś zbierali się panowie. Teraz w niej włościanie zastanawiają się, jak budować nowe życie, a nad tym powinna myśleć przede wszystkim kobieta, ponieważ to ona ma wychowywać nowe pokolenie.

W imieniu polskich nauczycieli zjazd pozdrowiła tow. Sobolewska. Wskazała ona m.in. na niską kulturę polskiej wsi, dlatego jej zdaniem, każda kobieta powinna współpracować z nauczycielami w celu wychowania nowego pokolenia. Z kolei pisarz tow. Cwikowej namawiał włościanki do tego, aby ich dzieci wstępowały do Komsomołu i pionierów, a potem do partii. Bardzo znamienity był apel końcowy w jego wystąpieniu: „Niech następną naszą konferencja odbędzie się w Czerwonej Warszawie”.

W trakcie obrad podjęto decyzję napisania listu protestacyjnego przeciw terrorowi, jaki panuje w Polsce⁵⁴⁶. W liście tym wskazano na szereg problemów ważnych dla delegatek obecnych na zjeździe. Z treści listu wynikało, że już same delegatki są świadome wagi zaistniałego wydarzenia. Zjazd miał świadczyć o tym, iż kobiety – Polki wyzwalają się z niewolniczej pracy i przystępują do działalności społecznej. Zaznaczano, że w Polsce miliony kobiet nie ma takich praw. Dlatego Zjazd powinien być hasłem rzuconym do wiosek polskich w celu umocnienia władzy radzieckiej na Białorusi i Radzieckiej Ukrainie. List miał być zarazem wezwaniem włościanek polskich do zniszczenia burżuazji, polskich fabrykantów i ziemian oraz utworzenia na ich miejsce władzy robotników i włościan, która przyniesie milionom włościan i robotnikom Polski prawdziwą wolność. Autorzy stwierdzali, że głęboko wierzą, iż Zjazd zrobi bardzo dużo dla wyzwolenia kobiet-włościanek całej Polski. Na koniec zaapelowano do delegatek o to, aby były wyzwolone od wiekowych przesądów, przeszłości i były wolnymi kobietami. Tak, jak każdy list czy referat, także ten kończył się wychwalaniem: „Rządu Robotników i Chłopów, Związku Radzieckiego, Włościańskiego Internacjonalizmem, Braterstwa Chłopów i Robotników”. Był także apelem skierowanym przeciw

⁵⁴⁵ НАРБ Ф. 4п. ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 1937, Л. 58, 59, Протокол I - го Всебелорусского сезда крестьянок и работниц полек, NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1,teczka 1937 s. 58, 59 (Protokół I Wszecchbiałoruskiego Zjazdu Włościanek i Robotnic-Polek).

⁵⁴⁶ Тамże, s. 59–60.

Polsce: „Niech żyje Polska Republika Radziecka”. Pod protestem podpisali się Członek Prezydium i zastępca Sekretarza Generalnego, Dąbal i zastępczyni Bogaiewska⁵⁴⁷.

Po odczytaniu protestu, odczytano również list od Biura Polskiego Centralnego Komitetu Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) do uczestniczek Zjazdu. Po wstępnych pozdrowieniach Biuro Polskiego Centralnego Komitetu Rosyjskiej i Komunistycznej Partii uznało otwarcie I Zjazdu Włóścianek–Polek Radzieckiej Białorusi ważnym dniem wszystkich pracujących ZSRR. W liście zaznaczono, że do dzisiejszego dnia w kapitalistycznych krajach, w tym w Polsce, istnieje ucisk i wyzysk mas pracujących. Istnieją tam różne prawa dla kobiet i mężczyzn. W ZSRR natomiast Wielka Rewolucja Październikowa zlikwidowała ucisk klasowy i zagwarantowała równość między robotnikiem a chłopem i mężczyzną a kobietą. Powstał sojusz robotników i chłopów. Po zniszczeniu wrogów przystąpiono do budowy Rosji Radzieckiej. Przystąpiono do odbudowy i rozbudowy przemysłu, rozwoju rolnictwa oraz poprawy poziomu życia. Zaznaczono, że Rosja Radziecka to kraj, gdzie nie ma wyzysku, ziemia będzie dawać urodzaj, a fabryki będą pracować dla wszystkich. W ZSRR kobiety-włóścianki i robotnice otrzymały równe prawa z mężczyznami. Jednak w codziennym życiu było jeszcze do tego daleko. Mąż nie pozwalał chodzić na zebrania, rozwijać się naukowo lub uważać się za równą w pracy. Dlatego władza radziecka uważała, iż trzeba podnieść świadomość, kulturę oraz oświatę włóścian i włóścianek. Lepsza przyszłość robotników i włóścian ma być szczęściem wszystkich pracujących. Bolszewicy podkreślili w liście, że robotnicy i chłopci powinni zgodzić się z wytycznymi Lenina o budowie i zarządzaniu robotniczo-włóściańskim państwem. Pierwszym krokiem powinna być walka z istniejącym pośród robotników chłopów analfabetyzmem i religijnymi przesądami, które przeszkadzały w rozwoju oświaty i świadomości. Zdaniem Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii głównym zadaniem zjazdu było zapoznanie się z wykonaną już pracą i nakreślenie dalszej drogi do szybszego zwycięstwa komunizmu, ponieważ on wyzwoli w końcu i kobiety⁵⁴⁸.

W pierwszym dniu Zjazdu odczytano także list od Komunistycznej Robotniczej Partii Polski, w którym, po wstępnych pozdrowieniach, poinformowano o trudnych warunkach, bezrobociu, politycznym i ekonomicznym ucisku, jaki istniał w Polsce. Dotyczyło to w większym stopniu kobiet polskich. W Polsce triumfowała reakcja, a tysiące robotników i robotnic siedziało w więzieniach. Komuniści polscy twierdzili, że wszędzie tam, gdzie toczy się walka robotnika, tam dołączała się do tego protestu pracująca Polka. Dążyła ona do lepszego życia i wolności. Droga do wolności kobiet prowadziła przez walkę o władzę robotnika i chłopca. W tych pozdrowieniach uwydatniała się kobieca solidarność, ponieważ wyrazicielem życzeń był kobiety z oddziału przy Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii Polski.

Po przeczytaniu powitalnych listów, postanowiono wysłać telegramy do Międzynarodówki Włóściańskiej, Komitetu Centralnego Rosyjskiej Partii

⁵⁴⁷ Tamże, s. 60-61.

⁵⁴⁸ Tamże, s. 61-62. Po odczytaniu listu uczestnicy zjazdu wznosili okrzyki: Życzymy wam powodzenia w pracach zjazdu! Niech żyje I-sza konferencja włóścianek polek Radzieckiej Białorusi! Niech żyje Radziecka Władza! Niech żyje ZSRR! Niech żyje komunizm!

Komunistycznej oraz Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Polski. Podkreślono w nich podkreślono znaczenie i zasługi komunistycznych partii i władzy radzieckiej w dziedzinie wyzwolenia i równouprawnienia kobiet⁵⁴⁹.

Pierwszy dzień zjazdu kończył referat pod tytułem „Rok pracy bez Lenina”, wygłoszony przez tow. Stokowskiego. W wykładzie podkreślono znaczenie Lenina dla Międzynarodowego Proletariatu, a w szczególności dla robotników i włościan Rosji Radzieckiej, których był wodzem. Pod kierownictwem Lenina, proletariats Rosji wyzwolił się, obalił władze burżuazji i ziemian, utworzył państwo robotników i chłopów. Na grobie wielkiego nauczyciela proletariats Rosji dał zobowiązanie dokładnie wypełnić jego wolę. Mówca podkreślił, że patrząc na rok poprzedni, powinno się zauważyć, iż pod kierownictwem Komunistycznej Partii robotnicy i włościanie wykonali te zobowiązania. Tu również wystąpiły porównania sytuacji w ZSRR i w Polsce, które uwydatniały wyższość władzy radzieckiej. Podobnie stronniczo, ukazywano stosunki panujące w tamtym czasie w obu krajach. W Polsce panować miał terror polityczny i ekonomiczny skierowany przeciw robotnikom i włościanom. W ZSRR natomiast robotnicy i włościanie brali bezpośredni udział w tworzeniu gospodarki. Te polityczne i ekonomiczne osiągnięcia były rezultatem wspólnej pracy robotników i włościan w ich państwie⁵⁵⁰.

Podsumowaniem pierwszego dnia obrad była rezolucja, którą podjął I Zjazd Włościanek–Polek. Po wysłuchaniu wykładu „Rok pracy bez Lenina” zjazd złożył wniosek, że partia komunistyczna i władza radziecka wypełniają testament Lenina. Zjazd stwierdził także, że pod kierownictwem partii prawidłowo realizuje się drogę wyznaczoną przez tow. Lenina, dlatego ZSRR zbliża się do komunizmu⁵⁵¹.

Drugi dzień zjazdu rozpoczął się od referatu tow. Predeckiej, zatytułowanego „Lenin i pracująca kobieta”. Mówiono w nim o równouprawnieniu, walce z uciskiem, niewolnictwem kobiet w krajach kapitalistycznych. Podkreślano wkład rewolucji socjalistycznej, partii komunistycznej, w której biorą udział kobiety. Wszelkie poczytania i dążenia kobiet wiązano z partią, walką klasową i Leninem. W referacie padło też stwierdzenie, że wyzwolenie kobiet powinno być sprawą samej kobiety. Kobieta sama powinna starać się walczyć, by zrzucić kajdany i zniszczyć niewolnictwo. W trakcie referatu padło wiele gorących słów na temat rewolucji i samych kobiet. Prздеcka twierdziła, że bez udziału szerokich mas pracujących kobiet, budowa jutrzejszego lepszego życia, była niemożliwa. Ale do ideału nadał było daleko – obciążeniem wg prelegentki były ucisk rodzinny i prace domowe. Chwalono rolę komunistycznej partii i władzy radzieckiej, tworzącej komunalne stołówki, domy dziecka, aby w ten sposób odciążyć kobiety od wszelkich obowiązków. Tow. Predecka stwierdziła ponadto, że kiedy robotnicy i włościanie przejęli w 1917 r. w swoje ręce władzę, burżuazja oskarżała ich o niszczenie demokracji, naruszenie wolności. Na te zarzuty Lenin odpowiedział, że władza radziecka jest normalną demokracją, demokracją mas pracujących. Pojawiły się również wątki antyreligijne. Prelegentka stwierdziła, że kobieta była wyzyskiwaną robotnicą, obywatelką drugiej kategorii, na którą nałożone były kajdany religii.

⁵⁴⁹ Tamże, s. 62.

⁵⁵⁰ Tamże.

⁵⁵¹ Tamże, s. 62–63.

Demokracja radziecka rozerwała religijne kajdany, które wiązały kobietę z mężczyzną i dała jej pełne prawa. Dlatego kobiety powinny te prawa starać się wykorzystać do pracy, w zwykłej gospodarce, pracy społecznej i kulturalnej. Przy okazji padło stwierdzenie, że w radzieckiej budowie powinny uczestniczyć nie setki, nie tysiące, a miliony kobiet. Dopiero wtedy one zabezpieczą zwycięstwo komunizmu. Aby jednak uczestniczyć w tych dokonaniach, powinny się uczyć. To ułatwiła kobietom władza radziecka, przekazując wszystkie szkoły i wyższe uczelnie pracującym i ich dzieciom. Na zakończenie przemówienia prelegentka zaznaczyła, że kobiety wykonują testament Lenina, który polecił im uczyć się uczestniczyć budowie i kierowaniu państwem radzieckim. Dlatego kobiety będą szły pod sztandarem partii komunistycznej, która realizuje zamierzenia Lenina i razem z nią będą dążyć do lepszego jutra do komunizmu⁵⁵².

Po zakończeniu referatu rozpoczęła się dyskusja, w której uczestniczyło 30 osób. Poruszano tematy dotyczące problemów życiowych. Tow. Barańczuk wskazała na przykład, że człowiek religijny, zdaniem miejscowych komunistów, mimo szczerych chęci, nie może być zarazem członkiem partii. Baranowska zachwycała się faktem, że rewolucja zniszczyła zależność kobiet od mężczyzny oraz oddzieliła religię od państwa. Inna dyskutantka, Tościanowska, mówiła o ciemnocie wioski i dużych przeciwnościach w wyzwolaniu kobiet, że kobiety powinny się uczyć. I dalej. Madiszewska zwróciła uwagę na konieczność organizacji szkół w wioskach oraz na konieczność polepszenia warunków szkolnych. Postulowała, aby tą sprawą zajęła się każda kobieta. Do problemów oświaty nawiązała tow. Kuzniecowa. Wskazywała na niedostateczną liczbę podręczników w szkołach. Postulowała, aby o tych trudnościach dawać znać odpowiednim władzom. Sprawy religii poruszyła tow. Szaraj, która stwierdziła, że kobiety, choć same są religijne, to swoje dzieci powinny zapisać do Komsomołu i pionierów. Podobnie, kwestię religii poruszyła tow. Sitkowa. Stwierdziła ona, że Kościół jest główną przeszkodą w wyzwoleniu kobiet. Kobiety powinny być raz na zawsze zerwać z religią, dlatego że to ona trzyma kobiety w ciemnocie. Wrogie nastawienie komсомolców i komunistów do wierzących ukazała tow. Onoszko. Natomiast Stradzino i Chodkiewicz stwierdziły, że nie ma dobrych nauczycieli, takich, którzy umieli nauczyć i wychować nowe pokolenie na dobrych obywateli radzieckiego państwa.

Podobnie o ciemnocie panującej na wsi mówiły jeszcze tow. Wiśniewska, Buraczenko, Igołnik, Sobolewska, Zaprszewska, Wołochowska i Bansiłowa. Dyskusję kończyło wystąpienie tow. Muratowej, która odpowiedziała na niektóre pytania poruszane w dyskusji. Stwierdziła ona, że władza sowiecka nikogo nie zmusza do wyrzeczenia się religii – to jest osobista sprawa, decyzja każdego z obywateli. Podkreśliła także, że kobiety odgrywają bardzo ważną rolę w wiejskiej gospodarce, ponieważ niektóre problemy gospodarstwa znają lepiej niż mężczyźni. Kobiety powinny też uczestniczyć aktywnie w radzieckim budownictwie, ponieważ były doskonałymi organizatorami. Dlatego też wszystkie kobiety powinny uczestniczyć w pracach komitetach wzajemnej pomocy, w radach, kooperacji spółdzielni itp. Zaznaczyła przy tym, że w tej dziedzinie zrobiono mało i dlatego kobiety powinny się więcej uczyć.

⁵⁵² Tamże, s. 64.

W kończącym słowie, tow. Predecka wskazała na zainteresowanie, jakie przejawia partia w normalnym życiu kobiety. Kobieta radziecka powinna być oświecona, zorganizowana, działać w organizacjach, uczestniczyć w politycznym i gospodarczym życiu państwa, ponieważ to droga do wyzwolenia kobiet⁵⁵³. Po wysłuchaniu referatów Zjazd uchwalił rezolucję, w której stwierdził, że jedynie przy pomocy partii komunistycznej, pracujące kobiety mogą wyzwolić się z wszelkiego rodzaju niewolnictwa i ucisku. Ze w realny sposób urzeczywistnił się nakaz Lenina: rozwijać się naukowo, uczestniczyć społecznej pracy w radach wiejskich, komitetach gminnych, stowarzyszeniach wzajemnej pomocy, zarządach kooperacji, kobiecych organizacjach i w ten sposób rzeczywiście niszczyć niewolnictwo, w którym setki lat tkwiły kobiety. Dlatego zjazd wzywał wszystkie pracujące kobiety miast i wsi do zjednoczenia się: „(...) pod flagą Leninowskiej Komunistycznej Partii i Władzy Radzieckiej, aby aktywnym uczestnictwem, pracujące kobiet pobudowały nowe życie”⁵⁵⁴.

Po uchwaleniu rezolucji głos zabrał Pierwszy Zastępca Członka Rady Komisarzy Ludowych, komisarz Heltman. Jego wypowiedź dotyczyła zagadnień związanych z ziemią orną na Białorusi. Poruszył on trzy zagadnienia: ogólną charakterystykę rolnictwa Białorusi, nieużytki i kulturę rolną oraz rozwój hodowli bydła zarodowego. Autor zaznaczył, że Białoruś jest krajem rolniczym, ponieważ 80% ludności zajmuje się uprawą roli. Stąd na Białorusi jest słabo rozwinięty przemysł. Występujący nadmiar rąk robotniczych na wsi, powiększał się. Powiększała się także liczba mieszkańców wiosek, co pociągało za sobą konieczność odejścia nadwyżki ludności do miasta. Zwiększenie się rąk do pracy w mieście, wymuszało rozwój przemysłu i w ten sposób problem włościański związany był z rozwojem przemysłowym kraju. W dalszym ciągu wystąpienia scharakteryzował rolnictwo na Białorusi. Wskazał, że gęstość zaludnienia na Białorusi jest mała i objawia się to tym, że na 4 miliony Białorusinów, aż 3 miliony mieszka na wsi. O tym, że nie można wykarmić takiej liczby mieszkańców decydowało to, że wydajność pracy na roli oraz urodzajność ziemi były na bardzo niskim poziomie. Dlatego zdaniem prelegenta powinno się zwiększyć urodzajność ziemi.

W swoim wystąpieniu Heltman poruszył także kwestię własności ziemi. Przed rewolucją, włościanie dysponowali 35% całego areалу rolnego, obecnie to aż 54%. Na Białorusi było 660 tys. włościańskich gospodarstw, średnie gospodarstwo posiadało 8 dziesięcin. Autor wskazał także, że ustawy nowego państwa zagwarantowały to, że nikt nie ma prawa odbierać ziemi włościanom. Tylko tym, którzy mieli dużo ziemi i nie mogli sami jej obrobić, czyli kułakom, dokonywane były obcinki. Dalej Heltman przedstawił, jakie zamierzenia są w planie na najbliższy okres. Dotyczyło to przede wszystkim zwiększenia ilości uprawianej ziemi oraz zmniejszania powierzchni lasów i nieużytków. Wskazywał więc na nieużytki, które na Białorusi zajmują około 10% ziemi. Oprócz tego jest dużo bagien, łęgów zalewowych. Jedynym wyjściem było przeprowadzenie melioracji. Wojna zniszczyła początki, które poczyniono w guberniach. Władza radziecka doceniała znaczenie tego przedsięwzięcia i wyasygnowała na meliorowanie gruntów duże sumy. Heltman stwierdził, że włościanie powinni brać szerszy udział w tej pracy, organizując się w towarzystwa.

⁵⁵³ Tamże, s. 64–65.

⁵⁵⁴ Tamże, s. 65.

Według danych w kwietniu 1924 roku było 184 towarzystwa melioracyjne, a w październiku – 194. Prowadziły one melioracje na 17 tys. dziesięcin. Kończąc temat melioracji zaznaczył, że władza radziecka otworzyła specjalny kredyt dla tych włościan, którzy chcą przeprowadzić u siebie meliorację. W wystąpieniu mówca wskazał też na przyczyny niskiej kultury rolnej i wydajności rolnictwa Białorusi. Jedną z nich miał być kształt posiadanego pola. Ziemia ciągnęła się wąskimi paskami na dużych przestrzeniach. To utrudniało gospodarzkę i powodowało zmniejszenie wydajności urodzaju i dlatego należało dokonać komasacji. Nie zgadzało się z tym bogate chłopstwo i mieszkańcy chutorów, którzy nie chcieli pracować wspólnie przez dawanie pracy biednym włościanom.

Kolejną zmianą w gospodarowaniu, którą trzeba było wprowadzić na wsi białoruskiej, była zamiana trójpolówki na płodozmian, by mniej ziemi było niezagospodarowane. Zdaniem Heltmana, wieś polska powinna wprowadzić nowe sposoby użytkowania i uprawy ziemi związane z zasiewami nowych, wydajnych odmian, a także wprowadzić płodozmian, który powiększa produktywność ziemi, szczególnie piaszczystej.

Ostatnie zagadnieniem referatu była hodowla bydła zarodowego. Heltman stwierdził, że kobieta głównie zajmuje się hodowlą żywego inwentarza, dlatego to ona powinna zająć się hodowlą zarodowych krów, świń, gęsi, kaczek, kur itp. Dlatego trzeba organizować kooperatywy, spółdzielnie. Wszystkie nadwyżki można sprzedać za granicę, co przyniesie bardzo duże dochody. Kończąc długi, wielowątkowy referat o rolnictwie, Heltman wskazał włościanom, jakie zadania czekają Polaków na wsi. Są to: podniesienie poziomu gospodarstwa rolnego i jego uzbrojenia technicznego, zwiększenie wydajności plonów z dziesięciny, odpowiednie przygotowanie ziemi, polepszenie ras bydła i rozwijanie ich hodowli. W ostatnim słowie autor powołał się na powiedzenie: „Kolektyw to wielki człowiek”. Tak więc od jedności i współpracy Polaków zależała przyszłość Białorusi Sowieckiej⁵⁵⁵.

Potem rozpoczęła się dyskusja, w której zgłaszano uwagi i spostrzeżenia⁵⁵⁶. Włościanie narzekali na postępowanie komunistów na wsi, wysokie ceny produktów przemysłowych, na oszukaństwa włościan, którzy podczas obliczania podatku wiejskiego podają zaniżone stany posiadanej ziemi. Poza tym wspomniano o dodatkowych zarobkach, zmianach ziemi podczas komasacji. Porównano ciężkie życie i warunki pracy robotników do zadań chłopów, którzy pracują od rana do wieczora, a żyje się im o wiele gorzej. Poruszono sprawę opieki medycznej na wsi, rozwoju kooperacji i pomocy państwa dla rolnictwa. Użalano się na duże podatki, ale także chwalono nowoczesność spółdzielczości, która polepsza wydajność, daje pracę kobietom. Mówiono, że mimo trudności należało się cieszyć, ponieważ można spokojnie gospodarzyć. Gospodarka nie tylko nie upadała, ale cały czas się rozwijała. Wyjaśniono, że tak jak wszędzie istnieją niepotrzebne elementy, lecz kontrole usuwają z szeregów taki element⁵⁵⁷.

⁵⁵⁵ Tamże, s. 66-67.

⁵⁵⁶ Dyskutanci: Januszewiczow, Pancewicz, Ronicka, Spuraszowicz, Dobrowiecka, Buraczenowa, Kuzniecowa, Kiedmusz, Zborowska, Onoszko, Muratow i Buraczenok.

⁵⁵⁷ НАРБ Ф. 4п. ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 1937, Л. 68, Протокол I-го Всебелорусского сезда крестьянок и работниц полек NARB Zespół 4p KC KPB, opis 1,teczka 1937, s. 68, (Protokół I Wszecbiałoruskiego Zjazdu Włościanek i Robotnic-Polek).

Heltman, po dyskusji, przyznał, że na wszystkie pytania nie potrafi odpowiedzieć, a z tym trzeba zwrócić się do agronomów. Wyjaśnił, że władza radziecka postara się zapoznać z wszystkimi uwagami dotyczącymi prowadzenia gospodarstw, otworzy szkoły rolnicze i wskaże, jak należy współpracować z agronomami. Na koniec zaapelował o organizowanie kooperacji spółdzielni, ponieważ odgrywają one bardzo ważną rolę w rozwoju rolnictwa⁵⁵⁸. Po wysłuchaniu referatu o problemach rolnictwa na Białorusi Sowieckiej w polskich wioskach oraz dyskusji, delegatki napisały rezolucję dotyczącą tej kwestii, która głosiła:

„Dzięki prawidłowej gospodarce ziemią Władzy Radzieckiej i Komunistycznej Partii gospodarka ziemią rolą wyszła z zapaści, systematycznie wzrasta i staje się lepsza. Dalszy rozwój rolnictwa i podnoszenie rozwoju naszej ojczyzny możliwe jest przy przekształceniu starego systemu gospodarczego na nowy.

Odbudowa naszej gospodarki rolnej powinna przebiegać w następujący sposób:

- a) Konieczne przerwanie starego systemu użytkowania ziemi z trójpolówki – przejść na płodozmian.
- b) Kooperacja we wiosce jest jednym z licznych sposobów polepszenia położenia włościan, jednak do tego czasu nie posiada ona odpowiedniego zainteresowania szerszych mas włościan oraz brak na to środków.

Konieczne jest zwiększyć uwagę na hodowlę bydła zarodowego. Z powodu wyniszczenia lasów w Białorusi koniecznie trzeba poważnie zająć się pracami nad wykorzystaniem torfu i organizować kooperacje, spółdzielnie, stowarzyszenia.

Konferencja – stwierdziła konieczność większej pomocy agronomów w gospodarkach włościan.

Konferencja – stwierdza, że kobieta współcześnie bardzo mało działała w stowarzyszeniach i życiu państwowym.

Konferencja – wzywa delegatki, aby aktywnie uczestniczyły w pracach rad wiejskich KOB, Kooperacji, gdyż tylko przy aktywnym udziale kobiet będzie można zlikwidować opóźnienie i zacofanie naszego rolnictwa i polepszyć włościanom życie.

Konferencja – stwierdza, że aktualny system podatkowy jest prawidłowy, koniecznie tylko w radzie wiejskiej KOB patrzeć na prawidłową rejestrację podatku.

Konferencja – stwierdza, że zwołanie w ostatnim czasie konferencji polskiego społeczeństwa związane jest z potrzebą wyjaśnieniem całego rzędu pytań i uważa się koniecznym zwoływać częściej takie zebrania⁵⁵⁹.

Po podjęciu rezolucji, głos zabrał tow. Gawpisz, który wygłosił wykład o znaczeniu kooperacji dla rolnictwa i władzy radzieckiej. Stwierdził, że robotnicy i włościanie, po przepędzeniu obszarników, energicznie zabrali się do pracy, aby w formie kooperacji rozwijać przemysł i radzieckie rolnictwo. Ta, bowiem nie była na należyłym poziomie, choć w miastach robotnicze spółdzielnie rozwijały się dobrze. Oczywiście – wrogiem kooperacji był kułak i spekulant. Niedawno jeszcze kooperacje organizowali kułacy i handlowcy, dlatego kooperacja rozwijała się źle. Spowodowane było tym, iż włościanin miał z kłopoty z kupnem: soli, nafty, mydła, gwoździ, zapalek, cukru, maszyn rolniczych. Jednak, dzięki staraniom władzy radzieckiej i ciągłemu rozwojowi radzieckiego przemysłu, te niedostatki zostały już zlikwidowane. Jak zaznaczył prelegent, dużym problemem dla wsi były wysokie ceny na produkty przemysłowe, a niskie ceny na produkty rolne. Partia zwróciła uwagę na to, dlatego podniesiono ceny na produkty rolnicze i obniżono ceny na produkty przemysłowe.

⁵⁵⁸ Tamże, s. 69.

⁵⁵⁹ Tamże.

Miało to polepszyć położenie włościan i uchronić produkty rolnicze przed tym, by wpadły w ręce handlarza i spekulanta. Jak stwierdził Gawpisy wielkim niedostatkim kooperacji było, że nie było „dobrej gospodyni”. Tą gospodynią powinna być kobieta, ponieważ to ona wie, czego potrzeba w gospodarstwach domowych a także, czego potrzebuje gospodarstwo rolne i dlatego uczestnictwo kobiet w kooperacji było nieodzowne. Pod koniec referatu prelegent wskazał, jakiego typu kooperacje powinny powstać. Jednym z pilniejszych zadań było zwiększenie urodzajności ziemi rolnej, dlatego powinno się organizować towarzystwa melioracyjne, ale także: torfowe, ogrodnicze, pszczelarские, mleczne, obuwnicze, kowalskie, pralnicze, młynarskie, krawieckie, żłobki. Zaznaczył także, że przed kooperacją stało olbrzymie zadanie w dziedzinie polepszenia stanu bydła zarodowego i pszczelarstwie poprzez zdobycie wydajnych gatunków pszczół⁵⁶⁰.

Po wysłuchaniu Zjazd podjął kolejną rezolucję:

„I Wszechbiałoruski Zjazd Włościanek Polek, wysłuchawszy wykładu o kooperacji, stwierdza że:

Dzięki właściwemu kierownictwu partii komunistycznej kooperacja konsumencka i rolnicza w dużej części pozwoliła na podniesienie poziomu naszego gospodarstwa. Dzięki niej wzmocniono przemysł państwowy, a także udało się zjednoczyć robotników i włościan w wymianie przedsięwzięć; takim sposobem daje się możliwość zbytu włościaninowi swojego produktu bez pomocy prywatnego handlowca.

W ostatnim roku kooperacja wiejska znacząco się zwiększyła i umocniła, co podkreśla otwarcie nowych oddziałów kooperatywnych, punktów, co wyraźnie ukazuje, że kooperacja w pełni odpowiada zapotrzebowaniom szerokich włościańskich mas ze wsi.

Jednocześnie zjazd podkreśla, że kooperacja mogłaby lepiej służyć potrzebom naszych włościan, jeśli by w pracy kooperacji aktywnie uczestniczyły kobiety i szerokie masy włościan.

Zjazd wzywa delegatki, a także wszystkie kobiety Polki na Białorusi do aktywnej pracy w kooperacjach, by w ten sposób tworzyć mocną, zdrową kooperację, mogącą w dostateczny sposób zaspokoić niedostatki naszego włościaństwa i powszechnego życia”⁵⁶¹.

Bardzo istotny temat poruszyła w wykładzie pt. „Praca i społeczna praca na wiosce” tow. Łysa, przedstawicielka „Kultury Proletariackiej i Oświaty”. Stwierdziła ona, że polska oświata w Białorusi ma dużo niedostatków. Polskich szkół jest mało, brak jest dobrze przygotowanych nauczycieli, szkoły są słabo przygotowane itp. Jednak oświata wśród Polaków się rozwija. W ówczesnej Białorusi było 146 szkół, do których uczęszczało 7700 dzieci, 2 dziesięciolatki i 6 domów, w których w zastępstwie szkół razem uczyło się powyżej 8000 polskich dzieci.

Władza radziecka wg Łysej starała się rozszerzyć siatkę polskich szkół i domów dziecka, lecz brak było nauczycieli i wychowawczyń. Dlatego powołano w Mińsku Polskie Technikum Pedagogiczne, które przygotowuje nowych, „czerwonych nauczycieli” i wychowawców. W Polskim Technikum Pedagogicznym uczy się 150 osób, które wrócą na wieś, aby rozwijać oświatę i walczyć z ciemnotą. Aby sprostać zapotrzebowaniu na światomych i dobrych komunistów, partia i władza radziecka z Mińska powołała polski oddział w centralnej szkole partyjnej.

⁵⁶⁰ Tamże, s. 70.

⁵⁶¹ Tamże, s. 70-71.

Absolwenci mieli być kierowani do wiosek polskich, w tym 30 komunistów i komsomolców-Polaków, którzy jeszcze uczyli się. Referentka podkreśliła, że władza radziecka dbała o polskich pracowników w Rosji i na Ukrainie. Dla nich powstało Polskie Technikum Pedagogiczne w Leningradzie, a w Kijowie polskie oddziały przy Uniwersytecie Komunistycznym w Moskwie oraz przy szkole partyjnej na Ukrainie. Oprócz tego istniała w Moskwie szkoła „Czerwonych Dowódców”, do której szła polska młodzież. Szkoły polskie były na utrzymaniu państwowym, a ich liczba systematycznie się zwiększała. Łysa stwierdziła, że trzeba uczyć nie tylko dzieci, ale i sami Polacy powinni dążyć do oświaty. Zaznaczyła, że przez czytanie i pisanie można poznać, jak uprawiać lepiej ziemię i gospodarzyć. Dlatego rolnicy i rolniczki powinni odwiedzać izby czytelnicze, w których zawsze można znaleźć odpowiednie gazety i książki. Zachęcała nie tylko do czytania, lecz także do pisania o swoich problemach, wątpliwościach, o wiosce, o kooperatywach, a także do zadawania pytań. Najważniejsza, zdaniem prelegentki, była sprawa podręczników dla szkół. Zdawano sobie sprawę z tego, że akcja nie obejmie wszystkich dzieci, wszystkich szkół. Prelegentka zaprzeczyła tezę o przesładowaniu religii w szkołach. Stwierdziła, że nie ma jej tam, ponieważ nie należy łączyć nauki i religii. Dodała zarazem, że władze nie pozwalają nikomu publicznie szydzić z religii. W razie jakichkolwiek problemów czy wątpliwości radziła zwracać się do redakcji wydawanej w języku polskim gazety „Młot”. Do pracy kulturalno-oświatowej mieli być wyznaczani nauczyciele, komsomolcy, których zadaniem była prenumerata gazet i czytanie ich mieszkańcom, a także korespondencja z redakcją i ewentualne zgłaszanie uwag⁵⁶². Na koniec wykładu po raz kolejny wzniesiono uroczyste okrzyki⁵⁶³. Po wysłuchaniu delegaci podjęli rezolucję i stwierdzili, że:

„Władza Radziecka prowadzi politykę kulturalno-oświatową prawidłowo, daje Polakom prowadzić kulturalno-oświatową działalność w polskim języku. Ciemnota jest wielką przeszkodą w budownictwie radzieckiego państwa i zbliżenia się do partii komunistycznej. Biorąc to pod uwagę, delegatki uważają za konieczne, by prowadzić walkę z analfabetyzmem, utworzyć czytelnie i pomagać szkołom. Delegatki po swoim powrocie będą aktywnie uczestniczyć w zajęciach oświatowych w czytelniach, szkołach będą prowadzić zebrania szkoleniowe”⁵⁶⁴.

Na koniec wystosowano apel–wezwanie do włościan Polaków Białorusi zaczynający się od słów:

„Do pracujących Białorusi. My, zebrani w Mińsku ze wszystkich wiosek i fabryk, na Wszechbiałoruski Zjazd Kobiet–Polek.

Towarzysze robotnicy i robotnice włościanie i włościanki! My, pracujące kobiety, żyliśmy długo w ciemnocie, nas ciemnił car, ciemnił jasnie wielmożny pan ziemianin. Ciężko żyło się we wiosce, gdzie nie mieliśmy żadnych praw. Nie mogliśmy myśleć i tym, aby zebrać się, omówić nasze niedostatki i bolączki. Zwycięska rewolucja październikowa, bohaterska walka robotników i włościan odebrała władze carowi i burżuazji – sam pracujący naród został gospodarzem swojego szczęścia.

Władza radziecka i partia dały nam od razu równouprawnienie. Kobieta

⁵⁶² Tamże, s. 71–72.

⁵⁶³ Można było usłyszeć m.in.: „Niech żyje oświecenie oświata na Białorusi we wszystkich językach! Niech żyje Polskie Technikum Pedagogiczne wychowujący nauczycieli! Niech żyje rozwija się kultura i oświata! Niech żyje włościanin, dążący do oświaty do rozwoju umysłowego!?” – tamże, s. 72.

⁵⁶⁴ Tamże, s. 71–72.

pracująca, robotnica, włościanka na równi z mężczyznami ma możliwość tworzenia nowego życia. Zniknął narodowościowy ucisk. Wszyscy mogą mówić w swoim języku ojczystym i uczyć swoje dzieci w tym języku.

Długoletni ucisk spowodował, że znaczna część Polaków, pracujących mas na radzieckiej Białorusi, długo jeszcze po rewolucji pozostaje w ciemnocie. Polski włościanin nie wierzył, że można rozmawiać po polsku. Lecz prawidłowa polityka narodowościowa władzy radzieckiej: organizacja polskich szkół, rad wiejskich, uznanie polskiego języka za jeden z języków urzędowych, państwowych – przekonało wszystkich, że władza radziecka to władza wszystkich pracujących bez wyjątku na narodowość.

Dziś my mamy możliwość zbierania się na zjazdach i omawiania w języku ojczystym wszystkie nasze niedostatki i radzić o ich rozwiązaniu, jak podnieść nasz dobrobyt. My, delegatki kobiet pracujących Polek, zrozumiałyśmy, że dla naszego zniszczonego gospodarstwa i lepszego zrozumienia przyszłości konieczna jest nasza praca, nasze uczestnictwo w pracach czytelnicy i kółek walki z analfabetyzmem.

Władza radziecka i partia komunistyczna robią wszystko, aby podnieść naszą kulturę i dobrobyt naszej ojczyzny. Wszystko pozostałe zależy tylko wyłącznie od nas samych.

My, delegatki kobiety, zwracamy się do wszystkich pracujących z wezwaniem do każdej włościanki i włościanina, robotników i robotnic naszego radzieckiego państwa – o podjęcie społecznej pracy pod kierownictwem partii komunistycznej, partii Lenina, o ostateczne zwycięstwo komunizmu.

Towarzysze! My nigdy nie powinniśmy zapomnieć, że tam, za kordonem, pod butem polskich panów i burżuazji, zniewolone są miliony ludzi pracy. Kiedy będziemy silniejsi, tym wcześniej podniesie się będzie nasza kultura i dobrobyt pracujących, tym szybciej nasi bracia za kordonu połączą z nami”⁵⁶⁵.

Po zapoznaniu się z apelem, głos zabrał tow. Adamowicz. Podkreślił, że jednym z celów zwołania zjazdu była pomoc i uczestnictwo w spojrzeniu na tę część włościan-Polaków, która jeszcze aktualnie nie całkiem dobrze odnosi się do władzy radzieckiej. Prelegent stwierdził, że taka sytuacja występuje tylko dzięki oszukańczej pracy polskich księży, którzy chcą, aby polski włościanin był wrogo nastawiony do władzy radzieckiej. Ta zaś chce, aby wszystkie narody korzystały z rozwoju swych obywatelskich praw. W Polsce burżuazyjnej miało, wg niego, być niemożliwe. Prześladowanymi byli białoruscy włościanie, zamykano białoruskie szkoły itp. Dlatego białoruscy włościanie pełną duszą powitali nową władzę.

Następnie mówca nawiązał do referatu o wsi, ziemi, gospodarstwach rolnych, przyroście ludności, wzroście urodzaju, maszynach rolniczych melioracji. Wspomniał o tworzeniu osad rolniczych, pozytywnie wpływających na podniesienie gospodarności i rozwoju. Polscy włościanie mieli, wg niego, zamieszkiwać przeważnie w chutorach i nie garnęli się do osad. Napomknął także o hodowli i rozwoju kooperacji, wkładzie kobiet w rozwój rolnictwa oraz zaangażowaniu i uczestnictwie kobiet w pracy społecznej i państwowej. Stwierdził, że zjazd powinien dodać nowych sił do pracy na wsi, ponieważ kobiety delegatki są gospodarzami Białorusi Radzieckiej i odpowiadają za wszystkie niedostatki, i nadużycia na wsi. Kobiety powinny zorganizować się i na miejscu domagać się dla siebie polepszenia życia. Na koniec wezwał delegatki, aby razem z władzą radziecką tworzyły nowe życie na wsi i wprowadzały wszystkie posunięcia rządu robotniczo-chłopskiego oraz, by okazały

⁵⁶⁵ Tamże, s. 72–73.

władczyniami i przywódcami naszej ojczyzny⁵⁶⁶. Po podsumowaniu zjazdu zabrała głos tow. Przediecka, która oficjalnie przystąpiła do zamknięcia zjazdu. Podziękowała delegatkom, ale zarazem przypomniała o obowiązkach, które na nich spoczywają. Stwierdziła, że nie tylko I Zjazd powinien zostać w pamięci, ale i zobowiązana, jakie podjęto. Autorka stwierdziła ponadto:

„Towarzysze! W najbliższym czasie rozjedziecie się we wszystkie kierunki Białorusi do swoich wioseczek, wiosek i chutorów się wprowadzić w życie. Dlatego zadaniem delegatek jest pobudzić polską wioskę do przyciągnięcia ją do wspólnej pracy i przekonać do władzy radzieckiej. Ponadto zadaniem delegatek jest wprowadzenie w życie testamentu Lenina, o którym na zjeździe tak dużo się mówiło”⁵⁶⁷.

Według niej, również Polki powinny korzystać i posługiwać się prawami na równi z innymi narodowościami, które dała partia komunistyczna, partia Lenina. Powinny być zatem obecne zawodowo wszędzie: w kooperacji, radzie wiejskiej, szkole, czytelnicy, a także uczestniczyć w pracach społecznych. Wszędzie iść razem ręką w rękę z żenotdzielami – odpowiednik Koła Gospodyń Wiejskich. Kobiety nie powinny jednak zapominać o bliskich i wspólnej pracy z partią i lokalnym Polskim Biurem. Przediecka zauważyła, że po wystąpieniach delegatek widać, że zadania, które stoją przed nimi, były dla większości zrozumiałe, co potwierdziło setki pytań. Delegatki jasno mówiły, jak wiele z nich było do tej pracy wystarczająco przygotowanych i dlatego, w codziennej pracy w wiosce, nie powinny zapominać o tym, że tylko silny związek miasta z wioską, robotnika z włościaninem, z międzynarodową rewolucyjną awangardą komunistycznej partii, może dać całkowite do końca wyzwolenie – komunizm⁵⁶⁸. Po tym wystąpieniu zjazd został zamknięty.

Z danych posiadanych przez autora, językiem zjazdu był język polski, ponieważ protokół zjazdu jest tłumaczeniem rosyjskim z języka polskiego, a tłumaczenia dokonał sekretarz Biura Polskiego Komitetu Wykonawczego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, Dukaszewski.

Jak wspomniano, na pierwszym zjeździe, już w roku następnym miało być zorganizowane przez KC KP(b)B kolejne takie spotkanie. Zwołano je na 7 marca 1926 roku. Tak, jak poprzednio, sprawami organizacyjnymi zajął się Oddział Agitacyjno-Propagandowy. Program zjazdu opracował Sekretarz KC KP(b)B, Gołodied. W jego punktach znalazły się:

1. Położenie międzynarodowe i wewnętrzne – ref. tow. Gołodied.
2. Kolejne zadania w dziedzinie wzmocnienia gospodarki wiejskiej – ref. tow. Pryszczepow.
3. O pracy chłopki w radzie wiejskiej, kompomocy wzajemnej i kooperacji – ref. tow. Adamowicz.
4. Medycyna na wsi – ref. Barsukow⁵⁶⁹.

Nie udało się jednak dotrzeć do żadnych danych, które świadczyłyby o tym, że drugi zjazd włościanek doszedł do skutku. Wygląda więc na to, że pierwszy zjazd był tylko posunięciem propagandowym, ukazującym działalność władzy radzieckiej nie tylko przed opinią polską, lecz także światową.

⁵⁶⁶ Tamże, s. 72–73.

⁵⁶⁷ Tamże, s. 73–74.

⁵⁶⁸ Tamże, s. 73–74.

⁵⁶⁹ CK. KP(b)B zwołuje na dzień 7 marca r. b. Ogólno-Białoruski Zjazd Chłopek, „Młot” nr 54, rok 1926.

3.3.3. Zjazd Polaków niemieszkających w Polsce

Jednym z przejawów okazywania radości z odzyskania niepodległości przez Polskę był Zjazd Polaków z Zagranicy. Zorganizowały go: Związek Ochrony Zachodnich Kresów, Polskie Towarzystwo Emigracyjne i Towarzystwo im. Adama Mickiewicza. Listy informacyjne o planowanym zjeździe wysłano wszędzie tam, gdzie mogli znajdować się polscy emigranci. Władzom chodziło o pokazanie, jak wielkim wydarzeniem było ponowne pojawienie się Polski na mapach.

Jednym z większych skupisk Polaków na świecie, był ówczesny Związek Radziecki. Dlatego też organizatorzy, w listopadzie 1926 roku do redakcji „Młota” wysłali list informujący o planowanym zjeździe. Poinformowali o terminie 3 maja 1927 roku, jako dacie rozpoczęcia zjazdu. Miał on trwać trzy dni i odbywać się w sali Rady Miejskiej w Warszawie.

Zgodnie z planem, delegaci mieli zwiedzać ojczysty kraj, w tym Kraków, Lwów i Poznań, oraz spotykać się z przedstawicielami instytucji samorządowych i organizacji społecznych. Najważniejszym jednak zadaniem zjazdu miało być ustosunkowanie się środowisk polskich z zagranicy do idei powołania Związku Polaków z Zagranicy – organizacji, której celem miało być skuteczne utrzymanie stałej łączności kulturowej między sobą oraz z krajem, Polaków, zamieszkałych za granicą. W planach znalazło się także utworzenie muzeum prac Polaków z zagranicy. Ekspozyty do muzeum mieli przysłać sami rodacy emigranci⁵⁷⁰.

Do wysłanego listu dołączona była odezwa, skierowana do Polaków z zagranicy, podpisana przez Komitet Honorowy, Marszałka Sejmu – Macieja Rataja i Marszałka Senatu, Wojciecha Trąpczyńskiego oraz Komitet Organizacyjny⁵⁷¹, a także dołączono program zjazdu. Wśród tematów miały znaleźć się takie zagadnienia, jak położenie i zadania Polaków za granicą, szkolnictwo i oświata pozaszkolna, zagadnienia gospodarcze skupisk polskich za granicą, opieka nad emigrantami w kraju imigracyjnym czy też organizacja wszechświatowej współpracy Polaków⁵⁷².

Następny dokument zawierał Ordynację Wyborczą. Ukazywała ona zasady wybierania delegatów, tak terytorialne, jak i liczbowe z poszczególnych państw, oraz ich prawa i obowiązki. Według przybliżonych danych, liczba delegatów powinna sięgać 120. Na Białoruś Radziecką, liczącą przypuszczalnie 250 tys. osób, wypadało 5 delegatów, podobnie jak na Ukrainę Radzieckiej, na której przyjmowano, że żyje 300 tys. Polaków. Z Rosji Radzieckiej mogło przybyć 4 delegatów. Obliczano bowiem, że żyje tam około 100 tysięcy Polaków⁵⁷³. Oprócz tego do zaproszenia dołączono regulamin zjazdu, składający się z 10 punktów⁵⁷⁴. Po otrzymaniu listu informacyjnego odnośnie planowanego zjazdu w Warszawie problemem tym zajął się Komitet Centralny

⁵⁷⁰ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 2993, Л 57, Komitet Organizacyjny Zjazdu Polaków z Zagranicy. Do Szanownej Redakcji „MŁOT” w Mińsku (Białoruś), NARB Zespół 4p KC КПБ, opis 1, teczka 2993, s. 57.

⁵⁷¹ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 2993, Л 58,59. I-szy Zjazd Polaków Z Zagranicy w Warszawie (Odezwa Komitetu Organizacyjnego program, ordynacja wyborcza, regulamin obrad), NARB Zespół 4p KC КПБ, opis 1, teczka 2993, s. 58, 59.

⁵⁷² Tamże, s. 60.

⁵⁷³ Tamże, s. 61.

⁵⁷⁴ Tamże, s. 62.

Wszechrosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). Komitet doszedł do wniosku, że jest to wspaniała okazja do „bezkrwawego przekazania płomienia rewolucji na świat” przez wystąpienia na forum zjazdu odpowiednio dobranych i przeszkolonych delegatów. To wszystko ujęto w raporcie Komitetu Centralnego poświęconemu Zjazdowi Polaków Żyjących za Granicą w Warszawie 3 maja 1927 roku. Komitet nakazał zamieścić informacje o planowanym zjeździe we wszystkich gazetach wychodzących w ZSRR.

Bolszewicy podejrzliwie podeszli do idei zjazdu. Stwierdzili, że od zewnątrz program zjazdu zajmuje się organizacją, zabezpieczeniem, ochroną interesów polskiej mniejszości w różnych państwach. Jednak w rzeczywistości, zadaniem zjazdu było stworzenie nacjonalistyczno-katolickiego związku Polaków, mieszkających poza granicami. Miała to być organizacja skierowana przeciw rewolucji i Kominternowi, ale głównie przeciw ZSRR. Zdaniem autorów, powodem zjazdu było ponadto wzmocnienie sympatii do Polski, szczególnie na Białorusi i Ukrainie. Jednak głównym zadaniem w rzeczywistości było wzmocnienie antyradzieckiej działalności agentów i przygotowaniu ich podczas ataku na ZSRR. Dlatego też postanowiono skierować wytyczne do Biur Polskich, jak należy postępować i jak należy przygotować się do Zjazdu. Dlatego nakazano nasilenie prac ideologicznych w środowisku polskim robotników i chłopów, aby „podnieść ich poziom świadomości”. Uznano za konieczne:

1. Odpowiednio umocnić pracę w podniesieniu gospodarności, politycznego i kulturalnego poziomu życia polskiego ludu pracującego ZSRR i radzieckiego budownictwa w polskiej wiosce;
2. Wykorzystać organizowany w Warszawie Zjazd Polaków do szerokiej kampanii agitacyjnej w środowisku polskich mas pracujących.

Wspomnianą kampanię przygotowano w określony sposób. W wytycznych wzięto nawet pod uwagę możliwość odmowy przyjęcia delegacji. Założono, iż nie ma sensu nie informować Polaków o planowanym zjeździe, ponieważ i tak dowiedzą się oni o tym pomysle. Dlatego nakazano przygotować zawczasu informację o zjeździe, ale tak, by mieć kontrolę nad poczynaniami społeczeństwa i aby wybrani delegaci nie reprezentowali wrogiej opcji. Istotne było także, by odmowa uczestnictwa w Zjeździe nie była wykorzystywana przez siły wrogie wobec ZSRR.

W dalszej części pisma rozpatrywano korzyści, które można osiągnąć przez wysłanie odpowiednio przygotowanej delegacji. Spodziewano się, że wystąpienia zjazdowe będą miały szeroki oddźwięk nie tylko dla Polski, lecz także dla Europy świata. Dostrzeżono, że podczas Zjazdu będzie można się upomnieć o los ludności białoruskiej, ukraińskiej i więzionych komunistów, a na spotkaniach z robotnikami i chłopami przedstawić życie na Białorusi Radzieckiej. Informacje o Zjeździe przenikną niewątpliwie do polskich mas pracujących mimo wszystko i mogą wywołać aprobatę zjazdu, i chęć posiadania na nim swoich przedstawicieli, nie tylko spośród wrogich elementów polskiego społeczeństwa - kułaków, części inteligencji i małej miejskiej burżuazji, ale wśród polskiej, wiejskiej biedoty, a także robotników będących pod wpływem katolickiego duchowieństwa i nieoderwanych do tego czasu od nacjonalistycznej ideologii⁵⁷⁵.

⁵⁷⁵ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2993, Л 69-72; Сов. секретно. В ЦК ВКПб докладная записка по

Przystępując do kampanii wyborczej przed zjazdem, Komitet Centralny wyznaczył 8 zagadnień do realizacji w środowisku polskim przez konferencje, zjazdy, zebrania i mityngi. Do wykonania tych postanowień zobowiązano: organizacje partyjne różnych szczebli, urzędy państwowe, organizacje związkowe tam, gdzie mieszkali Polacy, ale przede wszystkim głównie Biura Polskie. Dlatego też podjęto decyzje o przetłumaczeniu informacji o Zjeździe i rozesłano po całym ZSRR. Głównym celem miało być wybranie i odpowiednie przygotowanie delegatów na Zjazd Warszawski.

Do głównych momentów kampanii zaliczono:

- a. wyjaśnienie charakteru, celu i organizacji przyjęcia zjazdu,
- b. zdemaskowanie idei narodowościowej, jedności narodowej i przeciwstawienie jej międzynarodowej klasowej solidarności pracujących,
- c. porównanie położenia ekonomiczno-prawnego polskich robotników i włościan w ZSRR i w Polsce (sprawy rolne, socjalne zabezpieczenie, oświata itd.),
- d. porównanie położenia mniejszości narodowych w ZSRR i w Polsce,
- e. podanie przyczyn masowej emigracji z Polski i położenie jej na emigracji w burżuazyjnych państwach,
- f. problemy wojny i pokoju i radzieckiego budownictwa
- g. umocnienie solidarności robotników i włościan ZSRR i Polski przez wzajemne wysyłanie delegacji,
- h. ukazanie niedostatków w budownictwie w rejonach polskich i znalezienie sposobu i środków, aby je wyeliminować.

Postulowana kampania powinna bazować na miejscowych konferencjach, jako wcześniejszych sprawdzonych metodach organizacji ogólnozwiązkowego Zjazdu Pracujących Polaków. Na wszystkich zebraniach, mityngach, zjazdach powinny być omawiane pytania, dotyczące gospodarki, kultury i radzieckiego budownictwa w środowisku polskiego społeczeństwa w ZSRR, a także zobowiązania delegatów na warszawski zjazd. Cała kampania powinna być uzupełniona broszurami, wydawnictwami i periodykami. Zobligowano organizacje partyjne, związki zawodowe, kulturalno-oświatowe i inne w rejonach, w których mieszkali Polacy, do wykonywania instrukcji Komitetu Centralnego w celu osiągnięcia maksymalnie aktywnego uczestnictwa w tej kampanii. Zauważono konieczność korelacji z kampanią, prowadzoną przez komitety Komunistycznej Partii Polski oraz inne sekcje Kominternu w tych krajach, w których znajdują się skupiska polskich emigrantów (Francja, Niemcy, Czechosłowacja, Stany Zjednoczone Ameryki, Kanada, Brazylia itd.). Zaproponowano przetłumaczenie zaproszenia na Zjazd Warszawski na język rosyjski oraz cały plan przeprowadzenia kampanii agitacyjnej i wyborczej⁵⁷⁶. Zaproszenie i dokument, przedstawiający cele zjazdu w Warszawie, zgodnie z wytycznymi Komitetu Centralnego, zostało przetłumaczone na język rosyjski i wysłane do Komitetów Partii. W odezwie potwierdzono, że organizacją zjazdu zajmują się trzy polskie organizacje: Związek Ochrony Zachodnich Kresów,

вопросу осызываемом в Варшаве на 3/V-1927 г. С'езде Поляков Живущих Вне Пределом Польши., 74 Выписка из воззвания организационного комитета сезда поляков в Варшаве (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2993, s. 69–72, Ścisłe tajne. Do KC WKP(b) Dokładny raport odnośnie do kwestii organizowanego w Warszawie w 3 V 1927 г. Zjazdu Polaków mieszkających poza granicami Polski, 74, Wyciąg z odezwy organizatorów Komitetu Organizacyjnego Zjazdu Polaków w Warszawie).

⁵⁷⁶ Tamże, s. 70–72.

Polskie Towarzystwo Emigracyjne i Towarzystwo im. Adama Mickiewicza⁵⁷⁷. Po podjęciu decyzji o uczestnictwie delegatów z ZSRR w zjeździe postanowiono odpowiednio się do niego przygotować. Przygotowanie obrazuje dokument zatytułowany „Projekt planu przeprowadzenia kampanii organizacyjno-wyborczej do zjazdu w Warszawie”. Zawiera on 11 punktów, w których zapisano najważniejsze wytyczne:

1. W Mińsku, Charkowie oraz w Moskwie miały powstać sztaby wyborcze na zjazd, złożone z przedstawicieli ośrodków polskiej kultury, organizacji społecznych, przedstawicieli narodowych kooperacji, klubów raz uczelni, które wyznaczył Wszechzwiązkowy Komitet Organizacyjny.
2. Drogą do Zjazdu Pracujących Polaków w Moskwie miała być kampania agitacyjno-wyborcza prowadzona w rejonach, miastach i okręgach.
3. Do przeprowadzenia konferencji należało utworzyć komitety w okręgach i dużych miastach złożonych z przedstawicieli polskich organizacji społecznych i kulturalno-oświatowych i w rejonach.
4. Wybory miały być przeprowadzone zgodnie z wymogami i prawem radzieckiej konstytucji.
5. Rejonowe i miejskie konferencje miały składać się z przedstawicieli robotników i chłopów, oraz organizacji społecznych i kulturalnych.
6. Rejonowe konferencje wybierały delegatów na konferencje okręgowe, miejskie i okręgowe konferencje – na ogólnozwiązkowy Zjazd Pracujących Polaków, z których wybierano właściwych delegatów na zjazd do Warszawy.
7. Na konferencjach miały być omawiane pytania, dotyczące gospodarki i kultury polskiego społeczeństwa w ZSRR.
8. Odpowiedzialną instytucją, za przeprowadzenie wszystkich kampanii, było Biuro Polskie i organizacje partyjne. Aby kampania była jak najlepsza, należało delegować odpowiedzialnych komunistów.
9. Biuro miało poprowadzić szeroką kampanię ustną i drukowaną – w czasopiśmie, gazetach, listach, broszurach. W ten sposób chciano ukazać osiągnięcia ZSRR w dziedzinie polityki narodowościowej, w szczególności odnośnie do Polaków.
10. Do przeprowadzenia kampanii wydzielono odpowiednie środki finansowe.
11. Do politycznego kierownictwa kampanii, zorganizowana była komisja, składająca się z 5 przewodniczących: Biura Politycznego Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików), Oddziału Agitacyjno-Politycznego Komitetu Centralnego, Polskiej Sekcji Kominternu, Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych i Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego.

Podobne komisje należało zorganizować przy Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi i Komitecie Centralnym Komunistycznej Partii (bolszewików) Ukrainy⁵⁷⁸.

⁵⁷⁷ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 2993, Л 73, 74. Выписка из воззвания организационного комитета сезда поляков в Варшаве, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 2993, s. 73, 74, Wyciąg z odezwy organizatorów Komitetu Organizacyjnego Zjazdu Polaków w Warszawie.

⁵⁷⁸ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 2993, Л 71, Сов. секретно. В ЦК ВКП(б) Докладная записка по вопросу осозываемом в Варшаве на 3/V-1927г. Съезде Поляков Живущих Вне Пределом Польши., 74 Выписка из воззвания организационного комитета сезда поляков в Варшаве, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1

W środowisku polskich komunistów zdania odnośnie do uczestnictwa w Warszawie były podzielone. Świadczy o tym list Wnorowskiego, sekretarza Biura Polskiego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, skierowany do Biura Polskiego Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). Jego autor informował, że sprawa warszawskiego zjazdu była omawiana na Biurze Politycznym. Większość (4 przeciw 3) wypowiedziała się przeciw wysłaniu delegatów ludności polskiej w ZSRR. Na posiedzeniu Biura Komitetu Centralnego przyjęta została propozycja większości Biura Politycznego. Informował także, że do Sekretariatu Centralnego Komitetu Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii oraz do Biura Politycznego Centralnego Komitetu Wszechrosyjskiej Partii zostanie wysłany specjalny list z motywacją. Biuro Komitetu Centralnego proponowało zwołać republikańskie konferencje ludności polskiej i przeciwstawić je zjazdowi warszawskiemu. Na nich powinna być podjęta uchwała przeciw udziałowi ludności polskiej BSRR w Zjeździe. Uznano, że zjazd to zabieg taktyczny ze strony imperializmu polskiego. Dalej Wnorowski twierdził, że zjazd warszawski sprawia, iż trzeba będzie ostatecznie ustalić stanowisko i poczynić odpowiednie kroki przygotowawcze, jeśli trzeba będzie zwołać republikańskie konferencje. Latem nie uda się prze prowadzić we wsiach masowych zebrań i konferencji rejonowych. Wreszcie autor zwracał się z prośbą, aby jak najszybciej podano decyzje Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Partii Komunistycznej. Podkreślał także, że powinno się zwołać Biuro Polityczne z udziałem sekretarzy większych okręgów oraz redaktorów gazet „Sierp” i „Młot”⁵⁷⁹. W odpowiedzi Zofia Dzierżyńska poinformowała Wnorowskiego o błędach jego spostrzeżeń, dotyczących antagonizmów między ludnością polską i białoruską. Natomiast w punkcie 4. listu ustosunkowała się do Zjazdu w Warszawie. Punkt widzenia Biura Polskiego był następujący. Uważało ono, że należy przeprowadzić kampanię pod kątem wyboru delegacji i wysłania jej na zjazd, zaznaczając jednocześnie, że „jeśli będzie możliwe – wysłać delegację”. Dzierżyńska podkreślała, że opracowano dokładny projekt raportu i wysłano go do Komitetu Centralnego, o co prosił sekretarz Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, Krynicki. Co prawda, była liczna grupa działaczy partyjnych przeciwnych wyborowi i wysłaniu delegatów do Warszawy. Wśród nich byli Unszlicht, Kon i inni. Jednak ostateczna decyzja wskazywała na to, by wysłać do Warszawy delegatów reprezentujących ZSRR⁵⁸⁰.

W dniu 5 VI 1927 roku sekretarz Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi - Wasilewski, po postanowieniu KC WKP(b) ustalił, że na terenie BSRR zostaną przeprowadzone wybory delegatów na zjazd Polaków mieszkających poza Polską. Otwarcie zjazdu miało nastąpić 14 lipca 1927 r. W związku z tym postanowiono przeprowadzić szkolenia, wyjaśniając przedstawicielom polskiego społeczeństwa w miastach i na wsi

teczka 2993, s. 71, Ścisłe tajne. Do KC WKP(b) Dokładny raport..., dz. cyt. s. 4).

⁵⁷⁹ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 2993, Л 77,78. Poufne. Do Biura Polskiego KC WKP(b) dla tow. Dzierżyńskiej, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, tecza 2993, s. 77, 78., Do Biura Polskiego KC.WKP(b).

⁵⁸⁰ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 2993, Л 79, 80, 81. Тов Вноровскому (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, tecza 2993, s. 79–81, Do tow. Wnorowskiego).

idee zjazdu. Należało także dokonać wyboru spośród delegatów na zjazd okręgu, a z nich następnie na Zjazd Wszechbiałoruski. Wszystkie te działania powinny zakończyć się do 30 czerwca 1927 r.

Aby tę akcję odpowiednio przygotować, należało najpierw dokładnie sprawdzić delegatów na zjazdy okręgowe i Wszechbiałoruski. Do tego zaś należało zmobilizować, przygotowanych komunistów Polaków. Wszystkie szczegóły dotyczące prowadzonej akcji były przekazane sekretarzom polskich biur okręgowych, aby zapoznać z tym polski aktyw. Do kierowania tym zadaniem wydzielono komisje, w skład których mieli wchodzić: sekretarz okręgu partii, przewodniczący okręgu Państwowego Zarządu Politycznego, oraz sekretarz Biura Polskiego. Praca, związana z przygotowaniem do zjazdu, była prowadzona tylko w imieniu polskiego społeczeństwa i organizacji społecznych. Kampania miała być prowadzona tak, by nie były w nią zamieszane radzieckie organy partyjne i osoby zajmujące wysokie stanowiska partyjne⁵⁸¹.

Warszawski Zjazd Polaków, przygotowywany od 1925 roku, był formalnie kierowany przez prezydium złożone z Marszałka Sejmu, Macieja Rataja; Marszałka Senatu, Wojciecha Trąmpczyńskiego oraz szefa Komitetu Organizacyjnego, Franciszka Bąkowskiego. Organizatorzy ustalili, że zjazd dla podkreślenia łączności wszystkich Polaków, bez względu na miejsce osiedlenia, winien mieć jednolity charakter. Celem zjazdu było kulturalne zbliżenie Polaków z Macierzą. Ponadto podjęto decyzję, że zjazd ma być nie tylko manifestacją narodowej łączności, ale powinien ustalić stan i potrzeby zagranicznych skupisk polskich oraz wypracować wskazówki organizacyjne na przyszłość⁵⁸². Zgodnie z zasadami obliczono, że w Zjeździe powinno wziąć udział 120 delegatów. Jednak, na skutek próśb napływających ze środowisk zagranicznych, powiększono tę liczbę do 128. Termin zjazdu ustalono na dzień 3 maja 1927 r. Jednakże na krótko przed otwarciem, 25 marca 1927 r., zjazd został odwołany. To decyzję tłumaczono brakiem odpowiednich przygotowań do jego przeprowadzenia.

W dniu 21 marca 1929 r., blisko w 2 lata po odroczeniu zjazdu, odbyło się zebranie Komitetu Organizacyjnego. Na nim powołano nowy komitet i ustalono nowy termin zjazdu na dzień 14 lipca 1929 r. Komitet składał się z Prezydenta Ignacego Mościckiego, Marszałka Józefa Piłsudskiego i Prymasa Polski kard. Augusta Hlonda. Do Komitetu Honorowego powołano marszałków Sejmu, Senatu, premiera, Ministra Spraw Zagranicznych oraz Ministra Pracy i Opieki Społecznej⁵⁸³. Odtworzony Komitet podjął decyzję o zwołaniu zjazdu według zasad, planu i programu, opracowanego i ustalonego w roku 1927. Dokonano jedynie kilku zmian, w celu większej jasności programu.

Zmieniony program zjazdu wyznaczał 4 działy, zgodnie z którymi miały przebiegać prace zjazdu: 1) sprawy kulturalno-oświatowe, 2) zagadnienia gospodarcze, 3) sprawy organizacyjne, 4) życie społeczne Polaków za granicą.

Ustalone wcześniej zasady ordynacji wyborczej nie zostały zmienione,

⁵⁸¹ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 4702, Л 109, 109об. Сов. секретно. на правах шифра. подлежит возврату 15/vi. всем окружкомам КП(б)Б, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 4702, s. 109, 109 a, Ścisłe tajne. Na prawach szyfru. Podlega zwrotowi do 15/V do wszystkich komórek partyjnych KP(b)B.

⁵⁸² *Pamiętnik z 1-go Zjazdu Polaków z Zagranicy 14-21 lipiec 1927*, Warszawa–Poznań–Kraków, Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy, dostęp: <http://sbc.org.pl/Content/124823/iii569150.pdf>.

⁵⁸³ Tamże, s. 19.

powiększono jedynie liczbę mandatów do 134 osób z 25 państw. Przygotowania do zjazdu na terenie Rosji Radzieckiej przebiegały inaczej niż w pozostałych krajach. Po raz kolejny rozwinęto na dużą skalę akcję przygotowawczą do zjazdu. Organizowano zgromadzenia, wiece, zbierano fundusze na wyjazd delegacji. Podkreślano, że jedynym zadaniem delegacji ma być propaganda ustroju komunistycznego i przeciwstawienie się „burżuazyjnym” i „nacjonalistycznym” zamierzeniom Polski, do których należy realizacja idei łączności narodowej Polaków, rozsianych po świecie. Delegacja Polaków z ZSRR miała przeciwstawić idei zjazdu – ideę łączności komunistycznej.

To spowodowało, że po gruntownym zapoznaniu się z sytuacją, jaka istniała w Rosji Sowieckiej, Komitet Organizacyjny 28 lipca wystosował pismo do organizacji polskich w Rosji Radzieckiej, w którym uzasadnił odmowę udziału delegacji Polaków z ZSRR. List miał następującą treść:

„Stosownie do przepisów obowiązującej na I-szy Zjazd Polaków z Zagranicy ordynacji wyborczej, Komitet Organizacyjny przewidział dla przedstawicieli Polaków, zamieszkałych na terytorium Z.S.R.R. 14 mandatów. Z głosów prasy komunistycznej w Z.S.R.R. („Orka”, „Sierp” i „Trybuna Radziecka”) dowiadujemy się, że sposób i zasady wyborów delegacji na zjazd w Warszawie nie idą po linii przyjętej przez organizatorów i inicjatorów zjazdu, albowiem przeczą zasadzie swobodnego wypowiedzenia się ogółu ludności polskiej w wyłonieniu reprezentacji. Prócz tego zaś istnieje zasadnicza rozbieżność ideologiczna, co do celów zjazdu między organizatorami wyborów delegacji z Z.S.R.R., a Komitetem Organizacyjnym i wszystkimi innymi poza Rosją skupieniami polskimi Zagranicą, co jasno wynika ze sposobu ujęcia znaczenia zjazdu przez wspomniane wyżej pisma, stwierdzające, że delegaci z Z.S.R.R. mają przeciwstawić się hasłu duchowej jedności wszystkich Polaków zagranicznych. Te względy zmuszają nas do stwierdzenia, że udział w Zjeździe delegatów, wybranych przez Wszechukraiński Komitet, jest niemożliwy i niecelowy. Ubolewamy, że powyższe okoliczności nie pozwolą wziąć udziału w Zjeździe reprezentantom ogółu Polaków, zamieszkałych w Rosji Sowieckiej”⁵⁸⁴.

Organizatorzy zjazdu uznali, że rzeczywistym powodem przyjazdu delegacji z ZSRR miało być szerzenie propagandy komunistycznej, a nie sprawy narodu polskiego. Odnalezione dokumenty archiwalne potwierdzają, że tak właśnie miało być. Głównym celem delegacji radzieckiej miało być głoszenie hasła rewolucji październikowej. Bolszewicy brali pod uwagę, że ich delegacja może spotkać się z odmową uczestnictwa, lecz starali się wykorzystać nadarzącą się okazję do przedstawienia Polski w niekorzystnym świetle.

3.4. Rozwój oświaty i kultury

3.4.1. Oświata, programy nauczania, szkoły z językiem polskim

Oświata, którą tworzą na terenach zajętych przez bolszewików, miała być socjalistyczna, co do treści, narodowa zaś, co do formy. Podobnie było z kulturą dla Polaków tworzoną w całkowitym oderwaniu od procesów kulturotwórczych w II Rzeczypospolitej. Program wcielania jej w życie przewidywał zarówno izolację od Polski, jak i kształtowanie wrogich nastrojów wobec dawnej ojczyzny. Cechą polskiej kultury proletariackiej było oddzielenie procesu tworzenia w ZSRR z ówczesnymi procesami kulturotwórczymi zachodzącymi w Polsce. By wychowanie dzieci i młodzieży odbywało się

⁵⁸⁴ Tamże, s. 23.

w duchu marksistowskim, zwoływano konferencje i narady szkoleniowe dla oświatowców i wychowawców. W latach 20. XX w. odbyła się II Ogólnobiałoruska Narada Oświatowców Polskich. Po wystąpieniu z referatami: O pracy pozaszkolnej nauczyciela, O pracy wśród kobiet i O współpracy nauczycielstwa i Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży oraz po dyskusji podjęto rezolucję, w której podsumowano omówione tematy. Uznano że:

„(...) masy nauczycielskie pod kierownictwem władzy radzieckiej coraz głębiej wnikają w podłoże społecznej pracy na wsi, nauczyciel pedagog i zarazem społecznik może spełniać szczytne zadanie krzewienia proletariackiej kultury na wsi wśród dorastającego pokolenia. Koniecznym było zapoznanie się z warunkami kulturalnymi, ekonomicznymi i bytowymi wsi, które mają znaczenie w dalszej pracy pozaszkolnej nauczyciela na wsiach polskich. Ludność polska znajduje się jeszcze pod wpływem kleru katolickiego i przesądów narodowościowych była bardziej pod tym względem bardziej zacofana od ludności innych narodowości”⁵⁸⁵.

Kolejnym tematem poruszonym w rezolucji, był problem szkoły polskiej na Białorusi. Zwrócono uwagę na specyfikę szkoły polskiej i wychowanie młodzieży. Uznano, że do tej pory nauczyciel polski brał słabo angażował się do pracy w kółkach, działalności antyreligijnej, sportowej itp. W tych zdaniach wskazano na współpracę z Komsomołem. Wspólna praca miała pozwolić na należyte organizowanie i pobudzenie młodzieży do pracy społecznej i życia kolektywnego, zaś aktyw młodzieży powinien rekrutować się z młodzieży chłopskiej przy współpracującej z kołami Komunistycznej Partii Białorusi.

Innym ważnym tematem była praca w środowisku kobiet, które odgrywają znaczącą rolę, ale należą do najbardziej zacofanej części społeczności wiejskiej. Dlatego trzeba wśród kobiet podjąć walkę z analfabetyzmem, ją rozwijać i dostosowywać do potrzeb warunków. Szczególną uwagę przypisano likwidacji analfabetyzmu u kobiet. Delegatki i aktywistki miały swoją postawą wciągnąć coraz większe masy kobiet do zmienionej sytuacji. Podkreślono znaczenie pracy oświatowców wśród młodzieży, która poddawała się negatywnym wpływom, a jedynie w pracy w kolektywie dawała możliwość realizowania się.

W rezolucji poruszono znaczenie prasy polskiej i jej oddziaływanie na środowisko. Doceniono znaczenie ściennych gazetek, obrazujących życie kulturalno-ekonomiczne i aktualne problemy wsi, wnikające dogłębnie w prace rad wiejskich, szkoły, świetlicy, kooperacji. Podjęto wnioski, aby spopularyzować wśród polskich mas chłopskich gazety w języku polskim: „Młot” i „Gwiazda Młodzieży”, natomiast wśród kobiet-chłopek pisma „Białoruska Robotnica” i „Sielanka”. Zobligowano nauczycieli do popularyzacji czytelnictwa a także do pomocy w organizacji sieci korespondentów oraz kół przyjaciół tych gazet. Praca korespondentów, ich meldunki, relacje pozwolą na poznanie aktualnych problemów szkolnictwa, mieszkańców polskiej wsi, pracy społecznej i pozaszkolnej. Te wytyczne, ujęte w rezolucji sprawiają, że w praktyce stała się ona pobożnym życzeniem:

„Udział nauczyciela w szerokiej pracy społecznej wsi powinien rozciągać się we wszystkich kierunkach, objąć pracę w Radzie Wiejskiej, szczególnie wnikając w pracę

⁵⁸⁵ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ., Оп 1, Д 1914, Л 192 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 1914, s. 192, „Rezolucja przyjęta na II-jej Ogólnobiałoruskiej Naradzie Oświatowców Polskich).

sekcji kulturalno-oświatowej, w kooperacji – przez kooperowanie i szerzenie wpływów kooperacji w pracy swej pracy wśród ludności polskiej, świetlicy oraz w pracy nad podniesieniem agronomicznej wiedzy wsi białoruskiej. W pracy swej nauczyciele powinni wciągnąć kobiety chłopki do pracy w Radach Wiejskich, Komitetach Wzajemnej Pomocy itp., prowadzić pracę uświadamiającą w celu wyrwania kobiet Polek spod wpływu kleru katolickiego”⁵⁸⁶ – głosiła rezolucja.

Te zadania daleko jednak wykraczały poza możliwości nauczycieli. Kolejna rezolucja, przyjęta na II Ogólnobiałoruskiej Naradzie Oświatowców Polskich, potwierdzała systematyczny rozwój i pogłębienie się tej pracy w ciągu ostatniego roku. Podkreślała rozwój sieci oświatowej i stale zwiększające się zapotrzebowanie kulturalno-oświatowe ludności polskiej. Uwydatniała podniesienie się poziomu kwalifikacji nauczycieli i ich znaczny, dobrowolny udział nie tylko w pracy społecznej, politycznej i oświatowej - likwidacja analfabetyzmu, kółka oświatowe, izby czytelnicze, ale także w pracach instytucji sowieckich (rady wiejskie, kooperatywy, komitety pomocy wzajemnej itp.) Rezolucja wskazywała, że linia polityki narodowościowej powzięta na poprzednich naradach oświatowców, zgodnie z postulatami władzy radzieckiej, była prawidłowa i dawała pożądane rezultaty. Rezolucja zawierała wytyczne do dalszego i szybszego rozwoju polskiej pracy oświatowej na Białorusi.

Narada Oświatowców uznała za konieczne:

- 1) Przygotowanie kadry nauczycieli placówek, których dotąd nie można było otworzyć ze względu na braku odpowiednich sił oświatowych.
- 2) Stałe doksztalcanie pracowników oświaty (nauczycieli, inspektorów, izb czytelniczych) przez organizowanie kursów letnich, konferencji okręgowych, rejonowych, tworzenie bibliotek pedagogicznych przy szkołach, wydawanie „Stronic Czerwonej Oświaty” i „Ku nowej szkole”.
- 3) Zaspokajanie potrzeb materialnych szkolnictwa, a przede wszystkim zapotrzebowania szkół w podręczniki i pomoce naukowe, budowę lokali szkolnych, remont istniejących i uposażenie szkół w inwentarz szkolny.
- 4) Odpowiednie kierownictwo metodyczne pracy oświatowej ze strony inspektoratu okręgowego i centralnego, które wyraża się w stałych i systematycznych objazdach szkół i udzielaniu wskazówek ustnych i pisemnych - objazdy powinny być tak obliczone, aby dawały możliwość dokładnego zapoznania się z pracą danej instytucji.
- 5) Unikanie częstych zmian personalnych w składzie inspektorów okręgowych celem utrzymania łączności w pracy metodycznej i organizacyjnej.
- 6) Zakładanie przy siedmiolatkach polskich, ze względu na ich charakter, okręgowych internatów dla młodzieży pozamiejskowej, aby dać możliwość kształcenia się dzieciom polskiej biedoty wiejskiej.
- 7) Poczynienie kroków w kierunku założenia szkół dla polskiej młodzieży chłopskiej, dla podniesienia kultury rolniczej wśród polskich mieszkańców wsi.
- 8) Nadanie bardziej życiowego, ambitnego charakteru zarówno siedmiolatom miejskim, jak i szkołom wiejskim przez zakładanie warsztatów, pracowni, ogrodów.
- 9) Rozbudowę sieci polskich etatowych instytucji oświatowych i politycznych (kluby, izby-czytelnie, likpunkty, szkoły wieczorowe dla młodzieży i dorosłych itp.), ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb ludności wiejskiej.

⁵⁸⁶ Tamże, s. 192–193.

- 10) Zaopatrzenie istniejących już nieetatowych polskich izb czytelniczych w literaturę i gazety w języku polskim.
- 11) Zaopatrzenie okręgowych i rejonowych księgarni Białoruskiego Towarzystwa Wydawniczego w książki i podręczniki polskie.
- 12) Wzmocnienie działalności wydawniczej dla ludności polskiej, zwłaszcza ze względu na brak podręczników szkolnych, popularnych broszur antyreligijnych oraz literatury dziecięcej.
- 13) Dalszą rozbudowę polskich instytucji wychowawczych, przedszkolnych, jako ogródki i placówki zabaw⁵⁸⁷.

Reakcję władz spowodowało posługiwanie się językiem polskim przez katolików na Białorusi. Dnia 6 sierpnia 1925 r. Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi zatwierdził uchwałę o szkołach w zależności od ludności. Uznano w niej język polski za zbędny dla katolików i obligowano ich do nauki języka białoruskiego. W roku szkolnym 1925-1926 było na Białorusi 98 polskich szkół, w 1926/27 – 138, w tym 127 podstawowych. W roku 1927/28 do polskich szkół chodziło 63,9% polskich dzieci w wieku 8–11 lat. Opieką nad dziećmi zajmowały się przedszkola i place zabaw. W 1926 r. działały w języku polskim 2 domy dziecka, a łącznie 4 w roku szkolnym 1926/27⁵⁸⁸. Rozwój szkolnictwa podstawowego związany był z przygotowaniem kadry pedagogicznej. By przygotować kadre pedagogiczną dla szkół polskich, w 1923 roku w Mińsku otwarto Polskie Technikum Pedagogiczne. Jednak zaspokajało ono tylko 35–40% potrzeby edukacyjne. W 1926 roku otwarto 2-letnie kursy pedagogiczne, przygotowujące kadre nauczycielską (było 42 słuchaczy). Od roku 1925/26 w technikum pedagogicznym rozpoczęto przygotowywania do nauki nauka języka polskiego w szkołach białoruskich. Kadry pedagogiczne przygotowywane były także w Komunistycznym Uniwersytecie Narodów Zachodu w Moskwie. Wyższą kadre uniwersytecką przygotowywano w Nauczycielskim Wydziale Państwowym Uniwersytetu Białoruskiego, na którym była powołana Katedra Języka Polskiego. Przygotowywana była także kadra w szkołach partyjnych. Od 1925 roku w Mińsku pracował Komunistyczny Uniwersytet im. Lenina⁵⁸⁹. Studiowało na nim 513 słuchaczy (w tym 5,6% stanowili Polacy).

Literatura polska grupowała się wokół gazety „Orka”, wychodzącej, po zamknięciu gazety „Młot”, co tydzień od 1926 r. Kiedy w styczniu 1928 roku zamknięto redakcję „Gwiazdy Młodzieży”, „Orka” zaczęła wychodzić dwa razy w tygodniu. Plan wydawniczy zakładał, że 5% wydawnictw będą stanowiły wydawnictwa w języku polskim. Główną przedstawicielką polskiej literatury w Białorusi Sowieckiej była Helena Romanowska⁵⁹⁰.

Ze sprawozdania Biura Polskiego na Białorusi, tyczącego Wydziału Polskiego w Instytucie Kultury Białoruskiej, który formalnie istniał od 30 marca 1925 r., wynika, że Wydział Polski w najbliższym czasie postanowił

⁵⁸⁷ Национальный Архив Республики Беларусь Ф 4, Оп 1, Д 1914, Л 199 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 1914, s. 199, Rezolucja przyjęta na II-ej Ogólnobiałoruskiej Naradzie Oświatowców Polskich).

⁵⁸⁸ Леонід Лыч, Удадзімір Навіцкі, *Гісторыя Культурны Беларусі*, Мінск ВП 1997, Развіццё культуры нацыянальных меншасцяў s. 254 (L. Lycz, W. Nowicki, *Historia kultury Białorusi*, Mińsk, WP, 1997, rozdział pt. *Rozwój kultury mniejszości narodowych*, s. 254).

⁵⁸⁹ Tamże, s. 255.

⁵⁹⁰ Tamże, s. 256.

ograniczyć swoją pracę do trzech celów:

1. Prowadzenie badań odrębności językowej Polaków na Białorusi z uwzględnieniem tych odrębności w języku literackim, badanie twórczości ludowej, wydanie słownika polsko-białoruskiego, opracowanie i wydanie prowincjonalizmów i błędów językowych rozpowszechnionych na Białorusi oraz zbieranie i opracowanie polskiej twórczości literackiej na terenie ZSRR.

2. Badanie historii Polaków na Białorusi, zwłaszcza osadnictwa polskiego, wyjaśnienie tych faktów w odniesieniu do historii Białorusi, z mającymi związki z Polską i „polskością”, gromadzenie i opracowywanie materiałów dotyczących udziału ludności polskiej w rewolucji październikowej.

3. Badania etnograficzne, w których występują trudności wynikające z bliskiego pokrewieństwa plemiennego i językowego Polaków i Białorusinów, a także ze względu na dwujęzyczność części ludności.

Punktem wyjścia do pracy było gromadzenie materiałów, sporządzanie spisów bibliotecznych, tworzenie bibliotek itd. Na tej podstawie planowano rozwijać prace wydziału. Pod względem organizacyjnym Wydział Polski składał się z prezydium i 3 sekcji: etnograficznej, językowo-literackiej i historycznej. Te natomiast dzieliły się na działy: przeszłość przedrewolucyjna i współczesność porewolucyjna⁵⁹¹. Wyznaczono do opracowania następujące tematy:

- a) Monografia *O ludności polskiej na Białorusi*.
- b) Rok 1917 od rewolucji do rewolucji.
- c) Udział partii polskich w ruchu 1905–7 na Białorusi.
- d) Polskie błędy językowe na Białorusi.
- e) Słownik białorusko-polski i polsko-białoruski.
- f) Polska twórczość literacka po rewolucji.
- g) Rys historyczny oświaty polskiej na Białorusi.
- i) Akademia w Połocku.
- j) Bogusz Siestrzeńcewicz i Katarzyna II.
- k) Reformacja na Białorusi.
- l) Więzienie etapowe w Mińsku.
- ł) Osobliwości dialektu polskiego na Białorusi⁵⁹².

Od roku szkolnego 1927/1928 do 1928/1929 liczba polskich punktów literatury wzrosła z 19 do 42, zaś liczba uczących się w nich z 483 do 2400. Liczba szkół dla słabo piśmiennych (małogramotnych) zwiększyła się z 6 do 19. Klasy polskie przy 9 szkołach łotewskich były biednie wyposażone. Miały kłopoty ze stypendiami. Postawiono przed nimi zadanie polepszenia istniejących warunków i objęcie nimi większej liczby ludności tak, aby objęły dzieci biedaków i średniozamożnych, a także dzieci mniejszości, które swoich szkół i klas nie posiadały. Procent dzieci w wieku szkolnym odpowiada w przybliżeniu procentowi danej narodowości w ogólnej populacji danego kraju. Procent dzieci polskich był jednak wyższy. We wszystkich szkołach dzieci polskie stanowiły 3,52% wszystkich uczących się, natomiast procent polskiego społeczeństwa szacunkowo określany był na 2%. Z ogólnej liczby dzieci polskich objętych nauką, w szkołach narodowych uczyło się 63,9% uczniów.

⁵⁹¹ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 90, Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP(b)B za okres od I/IV- 25 r. do I/V-26 r. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 2999, s. 90, Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP(b)B za okres od I IV 1925 r. do I V 1926 r).

⁵⁹² Tamże, s. 9-91.

W polskich szkołach – siedmiolatkach w 1929 r. uczyło się: dzieci robotników – 30%, urzędników i rencistów i emerytów – 17%, robotników rolnych, wychowanków domów dziecka i miejskich biedaków – 9%, biednych włościan – 12,5%, włościan średniozamożnych – 15%, włościan zamożnych i rzemieślników – 6% oraz innych – 3 %.

W opisie szkół narodowych w BSRR, władze zarzucały polskim szkołom, występujący w nich klerykalizm i religijny fanatyzm. Dostrzegały silny wpływ księży i organizacji kościelnych. Wszelkie działania wierzących postrzegane były, jako stała praca niszcząca i rozkładająca istniejące życie szkoły. W szkołach zaobserwowano też antysemityzm. Władze wprowadziły przeciwdziałanie tym zjawiskom, polegające na wymianie kadry nauczycielskiej na wierną ideologicznie oraz rozbudowie pracy komórek „bezbożników” wśród uczestników starszych grup siedmiolatek. Za sukces szkoły uznawano, jeśli komórki ateistów obejmowały 80–90% uczniów⁵⁹³.

Biblioteki typowo narodowościowe nie istniały, lecz prawie przy każdej powszechnej bibliotece był oddział polski. Za szczególny sukces należy uznać organizację teatru wędrownego, obsługującego polskie wioski. Należy także zauważyć wydawanie polskich gazet.

W szkołach, w tym i dla mniejszości narodowych, przygotowywano pracowników socjalnych dla organizacji politycznych oraz przemysłu. Nauka przebiegała w języku polskim. Polskie Technikum Pedagogiczne w 1925 r. przygotowało 11 takich osób, w 1927 r. – 23, w 1928 r. – 41, w 1929 r. – 38, a w 1930 r. – 52. Oprócz tego na Wydziale Pedagogicznym Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego 2 grupy polskich studentów uczyły się dodatkowych przedmiotów po polsku. W Instytucie Hercena w Leningradzie uczyło się w Polskim Technikum Pedagogicznym 45 osób. W Mohylewie w Politycznym Technikum Uświadamiania istniał wydział polski z 57 uczestnikami, z których 18 osób kończyło kurs i pracowało w polskich czytelnich⁵⁹⁴.

Inne spojrzenie na temat polskiej oświaty przedstawiła członkini partii i delegatka na I Wszechbiałoruski Zjazd Włościanek i Robotnic. Stwierdziła, że polska oświata w Białorusi ma dużo niedostatków. Polskich szkół jest mało, potrzebują one dobrze zawodowo przygotowanych nauczycieli. Szkoły mają braki w wyposażeniu materialnym. Mimo tych mankamentów, oświata pośród Polaków rozwija się niezłe. We współczesnej w Białorusi dzieci polskiego pochodzenia miały do dyspozycji 146 szkół, do których uczęszczało 7700 dzieci; istniały 2 dziesięciolatki i 6 domów, w których w zastępstwie szkół razem uczyło się powyżej 8000 polskich dzieci. Władza radziecka starała się rozszerzyć siatkę polskich szkół i domów dziecka, brakowało jednak nauczycieli i wychowawców. Z poczynań władzy wynikało, że przez podporządkowanie sobie szkolnictwa uda się wychować polską kadrę nauczycielską w duchu bolszewickim. Jej zadaniem miała być indoktrynacja polskiej mniejszości i przerabianie jej na ludzi radzieckich⁵⁹⁵.

⁵⁹³ НАРБ Ф. 4п ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 92, Л. 186 об, Культурное обслуживание зап. нацменьшинств (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 92, s. 186 a, Kulturalne usługi zachodnich mniejszości narodowościowych).

⁵⁹⁴ Tamże, s. 187.

⁵⁹⁵ НАРБ Ф. 4п ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 1937, Л. 71, 72, Протокол 1-го Всехбелорусского с-езда крестьяноки робокниц Полек (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 1937, s. 71, 72, Protokół z 1-go Wszechbiałoruskiego

Szkoły polskie wizytowali inspektorzy. Kontrolowane zagadnienia przedstawia sprawozdanie inspektora szkół polskich przy Mińskim Wydziale Oświaty Ludowej za okres czasu od 1 stycznia do 10 czerwca 1923 r.

W lutym 1923 r. w mieście Mińsku istniały:

- Siedmioletnia szkoła polska nr 6 licząca 465 uczniów,
- Niepełna szkoła siedmioletnia nr 33 licząca 282 uczniów,
- Szkoła wieczorowa dla dorosłych licząca 55 uczniów,
- Dom dziecka nr 12 (dzieci w wieku od 12 do 16 lat) – 72 uczniów,
- Dom dziecka nr 16 (dzieci w wieku od 9 do 12 lat) – 45 uczniów,
- Dom dziecka nr 8 (dzieci w wieku od 3 do 9 lat) – 60 uczniów,
- Ogródek dziecięcy nr 14 (dzieci w wieku od 3 do 6 lat) – 40 uczniów,
- Ogródek dziecięcy nr 14 (dzieci w wieku od 3 do 8 lat) – 80 uczniów

Razem 1049 uczniów⁵⁹⁶.

Jak wcześniej napisano, weryfikowano politycznie oświatowców-Polaków. Postanowieniem Ludowego Komitetu Oświaty wszyscy pracownicy oświaty w oznaczonym terminie zostali przeegzaminowani z zakresu konstytucji sowieckiej i ekonomii politycznej. Pomóc w nauce miały okazać koła polityczne. Jako pomoce polecano: konstytucję sowiecką oraz *Elementarz komunizmu*, których autorami byli Bogdanow i Stiepanow. Wspomniane wydawnictwa można było nabyć w księgarni polskiej „Kultura”. Poza tym w księgarni można było kupić kalendarze na rok 1923. Na Białorusi powołano komisję do zbierania składek na rzecz Komunistycznej Partii Robotniczej Polski i więźniów politycznych w Polsce⁵⁹⁷.

Aby sprawdzać poziom nauczania, korygować go, a zarazem ukierunkowywać odpowiednio pracę – odbywały się zebrania szkoleniowe oświatowców mińskich. Powoływał je inspektor szkół polskich. Na szkolenia przybywali nauczyciele szkół polskich, wychowawcy, kierownicy domów i ogródków dziecięcych, wykładowcy i słuchacze Polskiego Technikum Pedagogicznego oraz personel techniczny. Tematy szkoleń: *O wychowaniu antyreligijnym*, *O znaczeniu prasy*, *Koedukacja*, *O księgach świętych*, *Wypadki polityczne*, *Program szkoły*, *Psychologia dziecka*⁵⁹⁸.

Gazeta „Prawda” ogłaszała konkursy na dobrego nauczyciela-Polaka w Republice Rad. Z kolei w „Młocie” oraz w gazecie „Trybunie Komunistycznej”, przedrukowano tekst konkursu, powołując się na okólnik Polskiego Centralnego Biura Oświatowego. Zwrócono się do mas pracujących, aby wzięły jak najszerszy udział w konkursie i listownie przesyłać zgłoszenia o dobrych nauczycielach. Podano najważniejsze punkty, które należało uwzględnić przy pisaniu charakterystyki: 1) nauczyciel, jako wychowawca młodzieży, siewca oświaty na wsi, oraz kierownik radzieckiej szkoły pracy; 2) opis szkoły, jej charakteru, odczuwanych przez nią potrzeb wprowadzanych przez nią reform i ulepszeń; 3) stosunek nauczyciela do młodzieży i odwrotnie; 4) stosunek nauczyciela do ludności miejscowej i jego praca wśród tej ludności; 5) osobisty stosunek do władzy radzieckiej; 6) udział nauczyciela w pracy społecznej poza

Zjazdu Chłopek i Robotnic-Polek).

⁵⁹⁶ *Z życia ludności polskiej*, „Młot” nr 26, 4 marca 1923 r.

⁵⁹⁷ Tamże.

⁵⁹⁸ Tamże, *Z życia ludności polskiej. Sprawozdanie inspektora szkół polskich (dokończenie)*, „Stroniczka Oświatowca” nr 7, 4 lipca 1923 r.

szkołą: kooperatywy, związki, komisje itp. W skład komitetu konkursowego wchodziło po jednym przedstawicielu Biura Polskiego, CKKPR, Centralnego Polskiego Biura Oświatowego, Stow. Kulturalno-Oświatowego „Praca”, Spółdzielni Wydawniczej „Trybuna” i redakcji „Trybuny Komunistycznej”.

Przyznano 3 nagrody:

I nagroda – od Spółdzielni Trybuna: książki za 50 rubli złotem, od „Trybuny Komunistycznej” i od redakcji „Młota” – roczna prenumerata;

II i III nagroda – od „Trybuny” książki na 25 rubli złotem; od redakcji „Trybuny Komunistycznej” – półroczna prenumerata, od redakcji „Młota” – półroczna prenumerata⁵⁹⁹.

Mimo zachęt konkurs nie cieszył się dużą popularnością. Przyczyną tego była stała niepewność jutra. Dlatego ludność nie chciała się afiszować swoją aktywnością, ponieważ mogła być ona źle odczytana w różnych środowiskach. To zaś mogło doprowadzić do prześladowań nauczyciela i jego rodziny.

Jak podaje N. Iwanow, w stolicy BSRR znajdowały się następujące instytucje oświatowe, pracujące na rzecz społeczeństwa polskiego:

1. Polskie Technikum Pedagogiczne – (160, w tym 40 na specjalnym Wydziale Dziecięcego Ruchu Komunistycznego).
2. Mińskie Polskie Technikum Przedszkolne (40).
3. Wydział Polski Mińskiego Technikum Dziennikarskiego (10).
4. Wydział Polski Mińskiego Technikum Bibliotekarskiego (10).
5. Wydział Polski Mińskiego Dziennego Rabfaku (Raboczij Fakultet) dla studiujących robotników (30).
6. Wydział Polski Mińskiego Wieczorowego Rabfaku (30).
7. Roczne kursy nauczycielskie szkół polskich (80).
8. Sześciomiesięczne kursy nauczycieli polskich (40).
9. Sześciomiesięczne polskie kursy polityczno-oświatowe (60).
10. Roczne kursy nauczycielskie przedszkolne (120).
11. Sześciomiesięczne kursy dla działaczy pionierskich (30).
12. Kursy przygotowawcze dla PTP (80)⁶⁰⁰.

W Mińsku – stolicy Białorusi Radzieckiej, w latach 30. XX w. funkcjonowało sporo instytucji kulturalno-oświatowych: Polski Instytut Pedagogiczny, Polskie Technikum Pedagogiczne im. Bronisława Wesołowskiego, Teatr Polski, Polski Sektor Naukowy Akademii Nauk i trzy szkoły polskie⁶⁰¹.

Pewien obraz oświaty przynosi nam także raport, opracowany przez organy Głównego Zarządu Politycznego (policja polityczna) za lata 1934–1938⁶⁰². Ukazuje on szkolnictwo w okresie poprzedzającym „Operację polską” oraz w trakcie jej trwania. W przygranicznych rejonach istniało w sumie 22 polskie szkoły i szereg szkół mieszanych, w których język polski wykładany był jako oddzielny przedmiot. W ostatnich latach przed wojną, liczba polskich szkół znacząco się zmniejszyła. Popsuła się także jakość wychowawcza, poziom nauki w polskich, a szczególnie w ostatnim roku szkolnym.

⁵⁹⁹ *Narada Biur Polskich Okręgu Zachodniego*, „Młot” nr 74, r. 1923; *Konkurs na dobrego nauczyciela polskiego*, „Młot” nr 75, 1923 r.

⁶⁰⁰ *Nikołaj Iwanow, Zapomniane ludobójstwo...*, dz. cyt., s. 102.

⁶⁰¹ *Tamże*, s. 89.

⁶⁰² Raport został podpisany przez zastępcę Zjednoczonego Państwowego Urzędu Politycznego BSRR Białorusi – Grodisa oraz Naczelnika Osobnego Oddziału (Kontrwywiadu) BSRR Białorusi, Nawiokajtisa.

Przyczyną była niewłaściwa opieka nad szkołami ze strony polskich organów władzy. Szereg szkół nie było zaopatrzonych na zimę w drewno i dlatego w czasie mrozów zajęcia się nie odbywały. Inspektor rejonu nie interesował się stanem polskich szkół i nic nie robił, aby polepszyć poziom i jakość zajęć. Inspektor rejonu kopylskiego, Narejko nie zwracał uwagi na pracę polskich szkół i nie udzielał się. Można przypuszczać, że działanie takie było celowe i, ze względu na poziom i jakość, miało doprowadzić do likwidacji szkół. Podobne zjawisko występowało w rejonie pleszczenickim. Niedbałe podejście do nauczycieli obowiązków wpływało na działalność szkół, na jakość nauki. Przykładem takiego postępowania było opuszczenie miejsca pracy bez uprzedzenia. W ten sposób, nauczycielka z Omniszewskiej szkoły, Orłowska, spowodowała przerwę w zajęciach na okres 5 dni. Podobne zachowanie wykazywał nauczyciel Łukaszewskiej polskiej szkoły z rejonu zasławskiego, Friszkievicz, który spóźniał się notorycznie na lekcje. Stąd we wczesnych godzinach szkoła była zamknięta, a dzieci wracały do domu. Podobnie postępował nauczyciel polsko-białoruskiej szkoły chutoru Nauć, w rejonie żitkowickim, Siemaszko. Zostawiał szkołę często zamkniętą, a sam w tym czasie chodził na polowania⁶⁰³.

Oprócz braku poczucia obowiązku w środowisku nauczycielskim pojawiały się zjawiska natury kryminalnej. Nauczycielka z okołowskiej szkoły polskiej, będąca przewodniczącą komisji socjalnej, otrzymała 2 pary obuwia, z których jedną parę w cenie rynkowej sprzedawała swojej znajomej. Ta sama nauczycielka, kiedy otrzymała dla uczniów buty, a rozdzieliła je pośród osób średniozamożnych prawie bezpłatnie.

Inny przykład niegodnego zachowania. Oto pracownik polskiej szkoły we wiosce Korgowo, Okołońskiej Rady Wiejskiej, Kazimierz Suchocki, podchodził tylko służbowo do pracy. Stracił wszelki autorytet w środowisku. Suchocki występował na zebraniach za kolektywizacją, zaś na bankietach i spotkaniach u rolników indywidualnych przy alkoholu odradzał wstąpienie do kolchozów i krytykował posunięcia władzy radzieckiej w wiosce. Natomiast Kuczyński, nauczyciel polskiej szkoły z miejscowości Hatajewicze, w rejonie pleszczeńskim mówił o sobie, że jest „tylko nauczycielem”, dlatego nie uczestniczył żadnej w pracy społecznej i wymigiwał się od wszelkich dodatkowych obciążeń.

Stan sanitarny w niektórych szkołach był poniżej wszelkich kryteriów. I tak w Omniszewskiej szkole polskiej podłogi myto 2 razy w miesiącu, brak było szatni, a przy szkole brakowało ustępu. Nie tylko szkoła była źle utrzymana. Zastrzeżenia budził także postępowania pracowników. Oto nauczycielka Orłowska, mieszkająca przy szkole, trzymała w swoim mieszkaniu 2 świnie. Podobnie postępował przewodniczący rady wiejskiej, który także mieszkał przy szkole.

W szkołach często panował niewyobrażalny brud. W jednej z placówek uczniowie zmieniali pościel raz w miesiącu. Wśród uczniów szerzyły się kradzieże. W związku ze tragicznym położeniem materialnym, złym stanem sanitarnym szkoły, miały miejsce ucieczki uczniów ze szkoły.

⁶⁰³ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 48,, РГ- 4 экз. Совершенно секретно. докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р., (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 5575, s. 48, RG – 4 egz. Ścisłe tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

Wśród personelu nauczycielskiego nie było dobrej atmosfery w pracy, a za to były kłótnie, donoszenie jeden na drugiego, co wpływało na naukę⁶⁰⁴.

Na podstawie tych informacji widać, jak wyglądało środowisko pedagogiczne. A że były to szkoły polskie, być może specjalnie nie zwracano uwagi na taki stan. Może, stawiając na złych nauczycieli szkół, starano się obniżyć poziom nauczania i doprowadzić do samolikwidacji placówek? Trudno jednoznacznie ocenić sytuację, ponieważ całe życie ówczesne zależało od postanowień i wytycznych partyjnych. Trzeba brać pod uwagę, że społeczeństwo polskie zawsze było postrzegane, jako społeczeństwo krnąbrne i niepewne.

3.4.2. Polskie periodyki – ogólnokrajowe i regionalne

Na terenie BSRR do połowy lat 20. XX w. wydawano dużo gazet w języku polskim. Były to: „Wolny głos”, „Iskra komunizmu”, „Młody towarzysz”, „Towarzysz”, „Głos słuchacza”, „Trybuna Komunistyczna”, bo bolszewicy przywiązywali dużą wagę do tego instrumentu propagandy.

Najważniejszym wydawnictwem Polaków w BSRR był „Młot”, a potem „Orka”. Oba tytuły wyróżniały się prostym językiem, zrozumiałym dla mieszkańców wsi⁶⁰⁵. Podstawowymi tematami w tych wydawnictwach były: stosunki między ZSRR, BSRR a Polską, polityka międzynarodowa, polityka państw europejskich, walka z Kościołem, kolektywizacja, oraz życie i problemy codzienne ludności.

W połowie lat 20. XX w. problem propagandy antyreligijnej zaczął bardziej przykuwać uwagę kierownictwa struktur antyreligijnych. W 1925 r. Polskie Biuro przy Komitecie Centralnym RKP(b) nakazało oddziałom zbierać świadectwa dyskredytujące duchownych katolickich i przysyłać je, jako korespondencje do gazety „Młot”, „Sierp” oraz „Gwiazda Młodzieży”. W tym także roku, dokładnie 8 lutego, w Mińsku ukazała się decyzja inspektorów polskiej kultury, że otwarto strony tzw. „Strony Bezbożnika” w „Młocie” i „Gazecie Młodzieży”, na których postanowiono szydzić z duchowieństwa katolickiego. Podobne postanowienia w 1927 i 1928 r. przyjął Oddział Agitacyjno-Propagandowy Komitetu Centralnego KP(b)B oraz w Polskim Biurze Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików)⁶⁰⁶.

Dziennik „Młot” (Молот) – to organ Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi. Wcześniej był organem różnych partii, w tym Socjaldemokracji Królestwa Polskiego i Litwy, Komunistycznej Robotniczej Partii Polski w Rosji, Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Litwy i Białorusi, Polskiego Biura przy Centralnym Biurze Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, Polskim Biurze przy Czasowym Białoruskim Biurze Centralnego Komitetu Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików), Czasowym Białoruskim Biurze Komitetu Centralnego Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików).

⁶⁰⁴ Tamże, s. 49.

⁶⁰⁵ http://www.hist.bsu.by/images/stories/files/nauka/izdania/istochnik/8/Sidorenko_BN.pdf.

В. Н. Сидорено, Газетна политическая карикатура как источник по истории поляков. БССР в 1920–1930 гг., s. 48, (W.N. Sidorenko, *Gazeta polityczna karykatura jako źródło historii Polaków na BSRR w latach 1920–1930*, s. 48).

⁶⁰⁶ А. Д. Лебедев, Газетная пропаганда как средство борьбы с влиянием католической церкви в БССР (1920-е гг.), s. 9, (A.D. Lebediew, *Propaganda gazetowa jako środek walki z wpływami Kościoła katolickiego na BSRR (w latach 20. XX w.)*, s. 9).

Zawsze drukowano go w języku polskim. Ukazywał się od 18 grudnia 1919 roku do 7 marca 1926 roku. Gazeta zajmowała się sprawami politycznymi Polaków mieszkających na terenie Białorusi Radzieckiej. Informowała o polityce i problemach ZSRR, polityce krajów kapitalistycznych. Jedna lub dwie strony poświęcone były problemom Polski i polityce rządu polskiego. Ukazywała osiągnięcia władzy radzieckiej i ludzi, a także udzielała porad prawnych i ogólnozyciowych⁶⁰⁷. Jednym słowem, gazeta „opiekowała” się Polakami.

„Młot”, w okresie wojny zmieniała kilkakrotnie miejsce wydawania. Najpierw wydawano go w Mińsku (1918), potem kolejno w Wilnie (1919), Smoleńsku (1920) i ponownie w Mińsku (1921–1926). Wydano łącznie 1038 numerów (w 1918 r. – 10 numerów, w 1919 r. – 94, w 1920 r. – 72, w 1921 r. – 109, w 1922 r. – 153, w 1923 r. – 152, 1924 r. – 269, 1925 r. – 296, 1926 r. – 52). Ostatni 54 numer ukazał się 7 marca 1926 r.⁶⁰⁸.

Decyzję, o przekształceniu „Młota” w gazetę bardziej włościańską, podjęto na I Zjeździe Włościan Polskich. Miała ona być skierowana do mieszkańców wsi, bo ta stanowiła większość społeczeństwa polskiego zamieszkałego na Białorusi Radzieckiej. „Młot” został przekształcony w gazetę „Orka”. Podjęła ona tematykę wiejską, wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu czytelników na polskiej wsi. „Orka” (Пашня), była oficjalnym organem Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi. Wydawano ją od 28 marca 1926 r. do 22 czerwca 1937 r. Z początkiem 1929 roku przekształcono ją w tygodnik. Ogółem wydano 1340 numerów⁶⁰⁹. Czasopismo w bibliotekach i czytelnich wiejskich miało liczne grono czytelników i stosunkowo dużą ilość prenumeratorów – ok. 1300. Była gazetą skierowaną dla rolników. Zajmowała się problemami polskiej wsi, także sprawami ludności polskiej, jednak zgodnie z wytycznymi Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, ochroną interesów mniejszości narodowych. Gazeta promowała różne aspekty kolektywizacji wsi – industrializację, budownictwo na wsi, w mieście. Pomagała, szkoliła, informowała czytelników o wyborach. Zajmowała się również problemami rad wiejskich, rozwijaniem kultury pracujących Polaków, problemami socjalno-ekonomicznymi. „Orka” prezentowała też zwyczaje Polaków i adaptację ich na Białorusi. Działanie redakcja opierała na licznych korespondentach, pracujących na wsi i w mieście. W kolegium redakcyjnym byli dziennikarze polscy i białoruscy. Byli też m.in.: Władysław Kowalski (1930-1937), książę Henryk Czapski (1933-1937), Helena Romanowska (1929-1936), Jadwiga Maszyńska-Heltman (1931-1937), Stefan Heltman, Jerzy Mirecki. Gazetę zamknięto po rozpoczęciu tzw. „Operacji polskiej”, mającej na celu likwidację Polskiej Organizacji Wojskowej. W związku z tym rozwiązany został Polski Rejon Narodowościowy, a redaktorzy,

⁶⁰⁷ Н А Р Б Ф4п, Оп. 1, Д. 2459, Л. 37, 37об, Do Zarządu gazety Młot. Jak odbywa się wysiedlanie w rejonie Połczyńskim, 53, 53 об, Podanie. Do Polskiego Biura Okręgowego MK KPB, 55, 55 об Do Redakcji „Młota”. Drodzy towarzysze (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 2459, s. 37, 37 a, Do Zarządu gazety Młot. Jak odbywa się wysiedlanie w rejonie Połczyńskim, 53, 53 a, Podanie. Do Polskiego Biura Okręgowego MK KPB, 55, 55 a Do Redakcji „Młota”. Drodzy towarzysze).

⁶⁰⁸ Л.М. Драбовіч, Памяць Дзяржынскі Раён, Белта, Мінск 2004, s. 145 (L.M. Drabowicz, *Pamięć o rejonie dzierżyńskim*, dz. cyt., s. 145).

⁶⁰⁹ W 1926 r. wydano 39 numerów, w 1927 r. – 52, w 1928 r. – 103, w 1929 r. – 101, w 1930 r. – 96, w 1931 r. – 130, w 1932 r. – 143, w 1934 r. – 173, w 1935 r. – 178, w 1936 r. – 150, w 1937 r. – 84. Ostatni numer wyszedł 22 czerwca 1937 r.

współpracownicy, korespondenci zostali poddani represjom. Część z nich została rozstrzelana, a pozostali zesłani na Sybir, do Azji Centralnej, na Daleki Wschód lub Daleką Północ⁶¹⁰. Gazeta prowadziła następujące działy:

- 1) Wiadomości ogólne,
- 2) W republikach sowieckich,
- 3) Co dzieje się w Jaśniepańskiej Polsce?
- 4) W krajach kapitalizmu,
- 5) Życie na wsi,
- 6) Kącik korespondenta,
- 7) Z życia kobiet,
- 8) Kronika białoruska,
- 9) Poradnik gospodarczy,
- 10) Jak oszczędzać w gospodarstwie włościańskim?
- 11) Informacje Redakcji,
- 12) Wiedza i technika,
- 13) Skrzynka pocztowa.

W 1923 r. w Mińsku powołano „Gwiazdę Młodzieży” (Звезда Молодёжи). Była to gazeta codzienna skierowana do komsomolców–Polaków. Jej nakład kształtował się w różnych latach na różnym poziomie, od 800 do 1200 egzemplarzy. W związku z trudnościami wydawniczymi, pod koniec lat 20. XX wieku przejęła ją „Orka”⁶¹¹.

Oprócz ogólnokrajowych gazet, na Białorusi wydawano prasę regionalną: „Promień”, gazetki ścienne: „Czerwony Trener Polowy”, „Związkowiec”, gazetę komsomolską „Nasza Szkoła”.

Prasa odgrywała znaczącą rolę polityczno-kulturalną. W Polskim Rejonie Narodowościowym wydawanych było jeszcze 6 codziennych gazet, w tym 4 w sowchozach, a 1 w Stacji Maszyno-Traktorowej w Kojdanowie. Od 15 I 1929 r. w Kojdanowie wydano pierwszy numer gazety rejonowej „Czerwony Kojdanowiec” – jedną z pierwszych gazet regionalnych na Białorusi Sowieckiej. W 1930 roku wydawano ją pod tytułem „Traktor”, a w latach 1931–1932 – „Szturmowiec Kojdanowszczyzny”. Od numeru 90. w roku 1932 do 1937 r. nosiła tytuł: „Szturmowiec Dzierżyńszczyzny” (Udarnik Dzierżyńszczyzny)⁶¹². Była jedyną gazetą Dzierżyńskiego Polskiego Rejonu Narodowościowego na Białorusi Radzieckiej. Była to gazeta społeczno-polityczna, ukazująca życie społeczne, kulturalne i gospodarcze regionu. Utrzymywała ścisły kontakt z mieszkańcami, żyła miejscowymi problemami. Odpowiadała na liczne listy, petycje, pomagała rozwiązywać problemy. W 1929 roku Kojdanów miał 11 ulic i 14 zaułków. W Rejonie w 1925 mieszkało 44 787 ludzi⁶¹³. „Szturmowiec Dzierżyńszczyzny” był organem Rejonowego Komitetu Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi i Rejonowego Komitetu Wykonawczego.

⁶¹⁰ Л.М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён*, Белта, Мінск 2004 s. 145-146 (L.M. Drabowicz, *Pamięć o rejonie dzierżyńskim*, dz. cyt., s. 145-146).

⁶¹¹ В. Н. Жук, *Польское национальное меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси, Государственное научное учреждение „Институт истории” Минск 2008 s. 47 (W.N. Żuk, *Polska mniejszość narodowa...*, dz. cyt., s. 47)

⁶¹² А.И. Валахович, А.Н.Кулагин, *Дзержинщина прошлое и настоящее*, НАУКА И ТЕХНИКА, МИНСК 1986 s. 40 (A.I. Wałachowicz, A.N. Kułagin, *Dzierżyńszczyzna: przeszłość i współczesność*, „Nauka i Technika”, Mińsk 1986, s. 40).

⁶¹³ Тамże.

Pod taki samym tytułem wychodziła w Kojdanowie, gazeta w języku białoruskim a potem, od 7 lipca 1931 do 21 grudnia 1935 r., w Dzierżyńsku. Łącznie wydano 462 numery⁶¹⁴. Nakład z językiem białoruskim dochodził do 5000 egzemplarzy. Początek wydawania zbiegł się z kampanią Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi dotyczącą nadania mniejszościom narodowościowym statusu samodzielnych równoprawnych terytorialnie jednostek administracyjnych. Była to szeroka akcja oświatowo-propagandowa tworzenia i rozwijania polskich rad wiejskich w całym rejonie. W rejonie dzierżyńskim była czwarta część polskich rad wiejskich na Białorusi. Wszystkich polskich rad wiejskich na Białorusi było 41.

W numerze zamieszczano materiały o działalności Polskich Rad Wiejskich, szkół, Stacji Maszynowo-Traktorowej MTC rejonu kojdanowskiego. Redaktorami gazety byli m.in. Jan Rochowicz-Kłys, J. Kirsztejn, W. Romanowski⁶¹⁵. Periodyk ten wydawano co 2 dni i składał się z 4 stron. Układ gazety wyglądał następująco: sprawy krajowe i ogólnozwiązkowe ZSRR, sprawy krajowe niższej rangą i regionalne, sprawy ogólnooświatowe, język polski.

Kolejna, gazeta regionalna to „Droga Oddziału Politycznego” (Палігаддзельскі шлях). Był to organ informacyjno-polityczny oddziału MTC Stacji Maszynowo-Traktorowej. Wychodziła na terytorium Puteczyńskiej Polskiej Narodowej Rady Wiejskiej rejonu dzierżyńskiego w 1934 r. Znanych jest 9 numerów, wydawanych od 23 IV do 22 VIII 1934 r.. Gazeta wychodziła w języku polskim i białoruskim. Składano ją w drukarni „Szturmowca Dzierżyńszczyzny”. Pracowali tu m.in.: Kazimiera Dyszloniak, Helena Romanowska czy Jan Rochowicz-Kłys. Na nieszczęście dla nich, w późniejszym czasie redaktorzy i współpracownicy oraz korespondenci gazety jako polscy szpiecy, dywersanci, terroryści – członkowie tzw. POW, zostali bezzasadnie oskarżeni i aresztowani. Część z nich otrzymała najwyższy wyrok, a część została zesłana na Sybir, Daleką Północ lub Daleki Wschód⁶¹⁶.

Na Białorusi występowały także gazety i czasopisma z innych republik radzieckich, a drukowane w języku polskim. Do nich zaliczyć można „Trybunę Radziecką” (Советская Трмбуна), „Sierp”, (Серп), „Kultura Mas” (Культура Масс) oraz miesięcznik „Bądź gotów” (Будь готов)⁶¹⁷ i „Sztandar Pioniera” – miesięcznik wydawany w Kijowie⁶¹⁸. Była też prasa młodzieżowa: „Młody komunista”, wydawany w Moskwie⁶¹⁹, a także „Towarzysz” – gazeta młodzieży szkolnej, również wydawana w stolicy ZSRR⁶²⁰.

Na Białorusi pojawiały się ponadto czasopisma o tematyce nie tylko politycznej, ale zgodne z obowiązującą linią. Do nich można zaliczyć gazety walczące z religią, propagujące agresywny ateizm: „Bezbożnik” (Безбожник),

⁶¹⁴ W 1931 r. wydano 4 numery, w 1932 r. – 1, 1933 r. – ??, w 1934 r. – 60, a w 1935 r. – 118. Ostatni numer gazety wyszedł 21 grudnia 1935 r.

⁶¹⁵ Л.М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён*, Белга, Мінск 2004 s. 146 (L.M. Drabowicz, *Pamięć o rejonie dzierżyńskim*, dz. cyt., s. 146).

⁶¹⁶ Tamże.

⁶¹⁷ В. Н. Жук, *Польское национальное меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси, Государственное научное учреждение „Институт истории” Минск 2008 s. 47-48 (W.N. Żuk, *Polska mniejszość narodowa...*, dz. cyt., s. 47-48).

⁶¹⁸ *Warunki przyjęcia do polskich zakładów naukowych*, „Gwiazda Młodzieży” nr 16.

⁶¹⁹ *Warunki prenumeraty na komunistyczną prasę polską wychodzącą w Federacji Rosyjskiej*, „Młot” nr 103, r. 1922.

⁶²⁰ Tamże.

„Antyreligijny człowiek” (Антирелигиозник), „Wojujący Bezbożnik”. Pierwsze z tych czasopism było dwutygodnikiem ilustrowanym, wydawanym w języku rosyjskim, choć mającym strony polskie skierowane do Polaków. Wśród Polaków, zwłaszcza w środowisku wiejskim, stanowiącym zasadniczą część Polaków na Białorusi Radzieckiej, nie cieszył się wielką popularnością. Publicyści pisali w nim, że Polacy – obywatele Białorusi Radzieckiej powinni kojarzyć Kościół katolicki, nie jako swojego obrońcę, ale wroga propagującego kontrrewolucję i przedstawiciela zachodniego kapitału burżuazyjnego.

Po zmianie orientacji na światową rewolucję w Komitecie Centralnym Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików), nastąpiła diametralna zmiana polityki w stosunku do Polaków zamieszkałych na Białorusi. Do tej zmiany przyczyniła się polityka zagraniczna Polski. Zbliżenie Polski z Rumunią i Niemcami hitlerowskimi, odczytywane zostało przez rząd radziecki, jako zagrożenie niepodległości. To, a także późniejsza „Operacja polska” doprowadziły do zaprzestania polskiej działalności publicystycznej i edytorskiej. Oprócz prasy, władze na Białorusi starały się oddziaływać na polską mniejszość także za pomocą innych narzędzi kulturalnych, edukacyjnych i wychowawczych. Do narzędzi propagandowo-oświatowych należy zaliczyć:

1) Organizacje turystyczne – na początku lat 20. XX wieku w rejonie zorganizowano Towarzystwo Turystyczne skupiające powyżej 60 osób. Lokalne koła krajoznawcze powstawały w szkołach, gospodarstwach państwowych, w różnych instytucjach. Jednak szybko działalność tego Towarzystwa zamarła⁶²¹. Z kolei w Mińsku zorganizowano koło Krajoznawcze przy Polskim Technikum Pedagogicznym. Stworzyli je słuchacze pod kierownictwem wykładowcy PTP Kamockiego oraz Kłysa z Centralnego Polskiego Biura Oświatowego. Pierwsze zebranie koła odbyło się 15 października 1926 roku; następne – 20 listopada⁶²². Później brak jest danych na temat działalności koła. Wreszcie działalność turystyczna była rozwijana na Wydziale Polskim Instytutu Kultury Białoruskiej. Postanowiono tu zorganizować polskie sekcje turystyczne przy filiach Instytutu⁶²³.

2) Kluby, teatr – na Białorusi Radzieckiej istniały łącznie dwa polskie kluby: jeden w Mińsku, a drugi w Witebsku, oraz 3 polskie sekcje przy ogólnych klubach w Mohylewie, Połocku i Homlu⁶²⁴. Polski klub im. Róży Luksemburg w Mińsku zorganizowano w 1921 roku i zrzeszał 160 członków. Zarząd stanowili: Stawiński, Długokęcki, Bagiński, Pisaskowa, Andrzejewski. Istniała w nim sekcja kobiet i sekcja młodzieży, kółka dramatyczne, „żywej gazety”, kultury fizycznej, polityczna, muzyczna. Ich praca miała na celu przygotowywanie się do wystaw i przedstawień. Klub był na utrzymaniu państwowym i otrzymywał 4000 rubli. Klub prenumerował następujące

⁶²¹ Л. М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён*, Белга, Мінск 2004 s. 145 (L. M. Drabowicz, *Pamięć o rejonie dzierżyńskim*, dz. cyt., s. 145).

⁶²² *Zorganizowało się kółko krajoznawcze przy PTP w Mińsku*, „Gwiazda Młodzieży”, nr 4.

⁶²³ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 90, Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP/b/B za okres od I/IV-25 r. do I/V-26 r., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 90, Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP/b/B za okres od I/IV-25 r. do I/V-26 r.

⁶²⁴ В. Н. Жук, *Польское национальное меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси, Государственное научное учреждение „Институт истории”, Минск 2008 s. 46 (W. N. Żuk, *Polska mniejszość narodowa...*, dz. cyt., s. 46).

tytuły: *Prawdę*, *Izwestia*, „*Zwiedzę*”, *Gwiazdę Młodzieży*”, „*Gazetę Robotniczą*”, „*Białoruską Wioskę*”, „*Orkę*”, a z czasopism – „*Ogoniok*” i „*Pioniera*”. W klubie urządzono 45 odczytów, 45 przedstawień „żywej gazety” i spektakli koła dramatycznego, wyświetlono 36 filmów i odbyło się osiem koncertów⁶²⁵.

Przy klubie im. Róży Luksemburg funkcjonowało kółko likwidacji analfabetyzmu politycznego. Liczyło 18 członków, w tym 14 kobiet⁶²⁶. Wyjątkowym sposobem działalności była grupa teatralna „*Kropidło*”. Miał to być przykład „żywej gazety” Polskiego Klubu Robotniczego im. Róży Luksemburg pod kierownictwem E. Bogińskiego. W składzie „*Kropidla*” występowali: M. Czechowiczówna St. Goldin, K. Dyszlonkówna, starosta *Kropidla*, W. Mickiewicz, H. Dąbrowska, H. Romanowska, S. Fornalski, T. Malcówna, J. Piasko, G. Czesniakówka W. Rosso, J. Ćwirko, H. Strzyżewski i inni⁶²⁷. Ta grupa prowadziła akcje antykościelne. Występowała na terenie całej republiki. Bolszewicy bardzo dużo wagi przykładali do odpowiedniego wychowania młodzieży i dzieci. Wychowanie podporządkowane było ideologii komunistycznej. Dlatego, oprócz pracy w szkole i w organizacjach młodzieżowych, oddziaływali na kluby robotnicze, organizując tam różne kółka zainteresowań.

Poruszano takie zagadnienia jak: praca polityczna i wychowawcza wśród młodzieży niezorganizowanej, organizowanie rozumnego odpoczynku i zabaw dla młodzieży, pomoc zarządowi klubu w jego pracy, kierowanie przy zestawieniu planu, kwestie organizacyjne, praca masowa, kółka zainteresowań, życie i byt młodzieży⁶²⁸.

Do działalności typowo propagandowej, przypisana była akcja poboru do wojska. Jak mówi jedna z notatek, poborowi szli do Armii Czerwonej, aby walczyć głównie z wrogiem społecznym i klasowym. Wśród licznej literatury w punkcie poboru urządzono czytelnię, wystawę książek. Brakowało jednak wydawnictw w języku polskim, chociaż do wojska szli Polacy z rejonu kojdanowskiego i uździeckiego. W czytelni funkcjonowało biuro informacyjne, gdzie pogranicznicy prowadzili pogadanki z poborowymi o armii i jej składzie społecznym i zadaniach. Pobór dotyczył rocznika 1905, a przebieg poboru przedstawiono w gazecie młodzieżowej⁶²⁹.

3) Akcje pomocowe. Społeczeństwo polskie, znając trudności państwa radzieckiego, wspomagało się wzajemnie. Do licznych społecznych przedsięwzięć Polaków, wespół z polskimi gazetami, była pomoc dla najzdolniejszej polskiej młodzieży. Organizowano więc składki, konkursy, zawody i innego typu przedsięwzięcia, których celem było pozyskanie pieniędzy z przeznaczeniem na zbożne cele.

W dniu 14 sierpnia 1923 r. powołano Komisję Pomocy Polskiej Młodzieży Szkolnej, a już 23 sierpnia opracowano plan pracy. Członkowie Komisji wspierali swoimi składkami polskie dzieci, chcące się uczyć. W gazetach polskich często pojawiały się komunikaty dotyczące prowadzonych akcji np.

⁶²⁵ НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 2999, Л 131., Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP/b/B za okres od I/IV-25 r. do I/V-26 r. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 131. Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP/b/B za okres od I/IV-25 r. do I/V-26 r.

⁶²⁶ Tamże, s. 133.

⁶²⁷ *Kropidło*, „*Gwiazda Młodzieży*”, nr 13.

⁶²⁸ *Stronniczka Młodzieży Szkolnej*, „*Gwiazda Młodzieży*” nr 9.

⁶²⁹ *Pobór do wojska*, „*Gwiazda Młodzieży*” nr 137, rok 1927.

„Składki na fundusz szkolny”, „Kto da więcej”⁶³⁰. Powołując się na patriotyzm i powinność moralną, przedstawiano program i zachęcano do wstępowania do Komisji. Przykładem takiego ogłoszenia, jest informacja zamieszczona w gazecie „Młot”:

„Komisja Pomocy Polskiej Młodzieży Szkolnej przy CPBOB. Celem jej było umożliwienie biedniejszej młodzieży polskiej kształcenia się przez zapewnienie odzieży, pożywienia i pomocy naukowej. Pozyskane środki pochodziły ze: składek ofiarodawców, wieczorków, przedstawień, urządzanych zbiórek publicznych, rozmieszczania puszek KPPMS, werbowania członków komisji opłacających składki.”⁶³¹.

Kolejną inicjatywą, która miała jednoczyć społeczeństwo polskie było wspólne budowanie obronności Związku Radzieckiego. Było to współfinansowanie superczołgu im. Feliksa Dzierżyńskiego. W „Orce” wydzielono miejsce, gdzie ukazywały się wiadomości o stanie konta zbiórki oraz lista ofiarodawców z zakładów pracy, wsi, osób prywatnych z zaznaczeniem ofiarowanej kwoty⁶³².

Inną typowo polityczną inicjatywą było utworzenie w 1927 roku Towarzystwa Pomocy Głodującym i Uwięzionym Zachodniej Białorusi. W gazetach polskich zwracano się z apelem o pomoc dla ludności Zachodniej Białorusi. W związku z tym, że większa część społeczeństwa polskiego i białoruskiego miała rodzinę w Polsce i wierzyła propagandzie radzieckiej, mimo że sama głodowała, oddawała ruble na kupno żywności dla „braci z Białorusi Zachodniej”. Powoływano Komitety Wzajemnej Pomocy. Przekazywano składki pieniężne, zboże w odpowiedzi na apel korespondentów i polskich pracowników MOPR⁶³³.

Podobnie w codziennej prasie pojawiały się apele dotyczące różnego typu akcji. Gazeta „Młot” podała informacje, że powstała komisja do zbierania składek na rzecz krzywdzonej w Polsce i na Białorusi, zapewne chodziło o tzw. Białoruś Zachodnią, będącą częścią Polski, Komunistycznej Partii Robotniczej Polski oraz więźniów. Podawano adresy sklepów, w których kupowanie rzeczy wspierało pokrzywdzonych. I tak w księgarni „Kultura”, Mińsk ul. Plac Wolności były w sprzedaży kalendarze na rok 1923⁶³⁴.

4) Działalność sądów polskich. Na Białorusi były trzy polskie sądy: w Mińsku, Borysowie i Mohylewie. Ich kompetencje ograniczono do spraw drobnych. Dotyczyły: ustalenia podatków, odpowiedzialności za niepłacenie, spadków, rozwodów itp. Sądy były wykorzystywane do procesów politycznych, pokazowych rozpraw z Kościołem katolickim, przemysłników, uciekinierów, kułaków oraz przeciwników kolektywizacji.

⁶³⁰ *Z życia ludności polskiej. Z działalności Komisji Pomocy Polskiej Młodzieży Szkolnej*, „Młot” nr 103.

⁶³¹ *Z życia ludności polskiej*, „Młot” nr 104.

⁶³² *Budujemy tank im. F. Dzierżyńskiego*, „Orka” nr 34.

⁶³³ *Na pomoc głodującym i więzionym braciom w Polsce i Białorusi Zachodniej*, „Orka” nr 7, 13 lutego 1927 r.; НАРБ Ф.34 МВД БССР, Оп. 1, Д. 724, Л.1, Цэнтральнаму Камітэту Сялянскіх Вобчастов Узаемадапамогі БССР, 2, В наркомвнудел Б.С.С.Р. 4, Павестка ДКЮ, 6, положение об общественном Комитете Помощи пострадавшим от неурожая крестьянам в Западной Белоруссии 7,7об, Устав общества помощи голодающим селянам Западной Белоруссии, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p MSW BSRR, opis 1,teczka 5568, s. 1, Centralny Komitet Wiejskiej Społecznej Pomocy BSRR, 2, Do Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych BSRR, 4, Program dnia, 6, Ustawa o Społecznym Komitecie Pomocy Cierpiącym na skutek nieurodzaju chłopom Zachodniej Białorusi, 7, 7a Statut Stowarzyszenia pomocy głodującym mieszkańcom wsi Zachodniej Białorusi.

⁶³⁴ *Z działalności komisji do zbierania składek na rzecz K.P.R.P. w Polsce na Białorusi*, „Młot” nr 26, 4 marca 1923 r.

Duże znaczenie polityczno-propagandowe miało to, że sprawy toczyły się w języku polskim. Sprawy ważniejsze odbywały natomiast się na wyższych szczeblach władzy sądowniczej⁶³⁵.

Ciekawe informacje, dotyczące działalności społecznej przedstawiono w artykule z „Orki”. Stało się to z okazji wystawy mniejszości narodowościowych BSRR, która odbyła się w Mińsku dnia 6 listopada 1927 r. Dwa dni później udostępniono ogółowi. Wystawa obejmowała różnego typu dziedziny: fotografię, okazy gospodarki rolnej, rękodzieło, drobny przemysł, wytwory Polaków i Żydów. W tekście podkreślono, że Białoruś zamieszkuje 4 mln. 983 tys. 240 osób.

Polacy na Białorusi w ujęciu statystycznym stanowili 1,96% ogółu ludności. Populacja miejska stanowiła 2,32% ogólnej liczby mieszkańców miast, natomiast populacja wiejska – 1,86% ogółu ludności wiejskiej. Polskich rad wiejskich istniało 23 (1926 r. - 13), izby sądownicze - 3. Polaków było: w Armii Czerwonej – 2,6%, członków KPБ – 3,3%, członków LZKMB – 2,3%, związków zawodowych – 2,97%, rad wiejskich – 2,3%, rad miasteczkowych – 2,7%, rad miejskich – 2,5%, członków okręgowych komitetów wykonawczych – 3,8%, CW BSRR – 3,5%, zarządów kooperacji – 0,5%, szkół 4-latek – 3773 i 7-latek – 253. Szkoły polskie stanowiły 2,3% i 2%, zaś uczniowie - 3,3% i 3,6% liczby z roku szkolnego 1924-25. Dzieci polskich w ogródkach dziecięcych – 2,0%; domach dziecięcych – 2,4% liczby z r. szkolnego 1924-25. W 1922 r. sprzedano 6882 książki polskie, a w 1926 r. – 50 660⁶³⁶.

Powyższe zestawienie pozwala na zapoznanie się z aktywnością społeczną Polaków w życiu Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Podobnie aktywność społeczno-polityczną obrazuje zestawienie udziału w organizacjach politycznych, społecznych, spotkaniach, konferencjach, wiecach.

Do działalności społeczno-politycznej należy zaliczyć też działalność w Komsomole. Organizacja, mimo silnego nacisku propagandowego, nie miała jednak takiego znaczenia i nie odgrywała takiej roli, jak w środowisku innych narodów Białorusi.

Komunistyczny Związek Młodzieży funkcjonował przy Biurach Polskich, a jego działalność była ukierunkowana na młodzież polską. Dane zawarte w dokumencie ukazują miejsca funkcjonowania, a zarazem głównych działaczy ogólnokrajowych, rejonowych i miejskich:

- Biuro Centralne w Mińsku – etatowe–sekretarz H. Panek, członkowie Pinczałkówna, Bogdach, Przedeka
- Biuro Polskie KZM w Borysowie – etatowe–instruktor T. Rutkowski członkowie–Anuzina, Rogiński
- Polskie Biuro powiatu Mińskiego – czasowo nieetatowy zatwierdzony etat sekretarza, sekretarz–Pińczalkówna, członkowie: Kirntejn, Haydach, Fornt, Oszczowicz, instruktorzy–Ugorkomołow, KZM dla pracy polskiej etatowi w rejonie słuckim–T. Mamczyc, w rejonie witebskim–T. Kazynow, w Rejonie Kalińskim–T. Sokołowski.

Pracę ideologiczną prowadzili działacze partyjni, oddelegowani do pracy w Komsomole: w rejonie bobrujskim–T. Kenig, w rejonie czerwińskim–T. Józnicki i Szala, w rejonie orszańskim–T. Otachel, w rejonie mohylewskim

⁶³⁵ Nikołaj Iwanow, *Zapomniane ludobójstwo*, dz. cyt., s. 93.

⁶³⁶ *Wystawa prac mniejszości narodowościowych BSSR*, „Orka” nr 46, rok 1927.

–T. Kochański. W rejonie mińskim istniało także biuro nieetatowe KZM w Kojdanowie, które tworzyli: Kwiatkowski–sekretarz, Zarębski–członek biura (partyjny), komsomolec wiejski.

Źródło: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 1919, Л 83 Spis Biur Polskich KZM, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespól 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1 teczka 1919, s. 83, Spis Biur Polskich KZM.

3.5 Gospodarka na wsi

Znaczącym elementem, obrazującym Polaków w strefie przygranicznej były polskie kołchozy oraz stosunki w nich panujące. Bazując na raporcie Policji Politycznej NKWD, można powiedzieć, że we wszystkich pogranicznych regionach było 21 polskich kołchozów - 13 w polskich radach wiejskich. Kolektywizacja polskiego społeczeństwa obejmowała 32% wszystkich gospodarstw. Okołowska Polska Rada Wiejska była skolektywizowana w 55%, Omniszewska – w 40%, a Łancucka – w 15–20%⁶³⁷. Warto jednak pamiętać, że dane ulegały cały czas zmianie. Część kołchozów rozwiązywała się, a na ich miejsce powstawały nowe – czy to wyznaczane odgórnie, czy jako obrona przed wywózką.

Co ciekawe, że wszystkie uwagi i zastrzeżenia dotyczące złej działalności kołchozów dotyczą szlachty i bogatych chłopów. Oskarżani są oni o kradzieże i wszelkie niegodziwości. Nie wspomina się o tym, że Polacy mają bardzo silnie rozwinięte poczucie własności prywatnej oraz poczucie wartości, w przeciwieństwie do osób biednych – podstawowy element przy tworzeniu kołchozów, którzy nie mieli praktycznie nic. Dlatego kołchozy tworzone przez szlachtę i kułaków były silne. Kołchozy najuboższych upadały, a na ich miejsce powstawały nowe, zgodnie z wytycznymi partii.

Uwidacznia to raport o wiosce Nawłowszczizna z Niegorełowskiej Rady Wiejskiej. Po wprowadzeniu stanowczych zadań kułakom i tzw. antyradzieckim elementom, został zorganizowany szlachecki kołchoz o nazwie „Czerwony Sztandar”. Weszła do niego w większości szlachta, mająca mocne więzi z zagranicą. Kolektywizacja tej wsi przysła tutaj w określonym celu – ukryć się przed dotkliwym indywidualnym opodatkowaniem. Kiedy postawiono propozycję połączenia się kołchozu z innym kołchozem, o nazwie Bolszewik, w którym duży wpływ miały osoby biedne, kołchoźnicy z „Czerwonego Sztandaru” pod różnymi pretekstami odmówili połączenia się ze słabszym kołchozem.

Tworzenie kołchozów miało różne podłoże. Przykładem obrony przed wywózką i nadmiernym podatkiem, był kołchoz w wiosce Nowa Miezinowka rejonu kojdanowskiego. Szlachta pod przewodnictwem Stanisława Klimowicza, a powodem były trudne do wykonania plany dostaw, prowadziła agitację za wstąpieniem całej wioski do kołchozu, bez indywidualnego inwentarza. I tak się stało, dlatego w ten sposób bogaci kułacy i antyradziecki element uciekł od nałożonego kontyngentu.

Inaczej sprawa wyglądała, kiedy członkowie różnili się pod względem majątkowym. Na przykład, kiedy organizacja kołchozu była zarejestrowana

⁶³⁷ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 44,, РГ- 4 экз. Совершенно секретно. Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespól 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 5575, s. 44, RG – 4 egz. Ściśle tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR.

i rozpoczęły się wybory zarządu, wówczas kułacka grupa wystawiła swoich kandydatów. Biedniejsi członkowie zaś swoich kandydatów, którzy odrzucili zgłaszanych przez bogatych. Następnego dnia zamożna część wyszła z kołchozu i pociągnęła za sobą najbardziej chwiejnych członków, tych także biedniejszych. W rezultacie z 22 gospodarstw, stanowiących kołchoz, zostało tylko 12 gospodarstw. Stojący na czele kułackiej grupy Klimowicz podczas wstępowania do kołchozu wypowiadał się, że trzeba doprowadzić kołchoz do tego stanu, aby on szybko się rozpadł, a potem wrócić do gospodarowania „po staremu”.

Kolejnym nietypowym był kołchoz Białoruska Wioska z wioski Żiwica, z rejonu kojdanowskiego. Osobowy skład kołchozu stanowili ochotnicy polskiej armii, byli kułacy, kontrabandziści i dezernerzy Armii Czerwonej. Według kryterium socjalno-majątkowego kołchoz miał być przeważnie średnio bogaty lub zamożny. Na podstawie informacji o składzie społecznym kołchozu można się było domyślić jego oceny. Stwierdzono, że praca i dyscyplina w kołchozie nie istnieje, a wspólne dobro jest grabione. W efekcie kołchoz szybko znalazł się w stanie upadku.

Bardzo interesująco wyglądał kołchoz im. J. Marchlewskiego. Był to jeden z największych polskich kołchozów, opisany, jako „nadzwyczaj зараżony cudzymi elementami”, które udało się prawidłowo ukierunkować. Tu, na budowę chlewni dla świń zdjęto z podatku 7 tysięcy rubli. Przewodniczący zarządu dowiedział się o tym umorzeniu kredytu przypadkowo. Jednakże chlew nie został pobudowany w czasie. Zarząd nie potrafił wyjaśnić, gdzie podziały się pieniądze. Tak samo było z kredytami umorzonymi na przygotowanie stołówek – razem 1 tysiąc rubli, z których rozliczono tylko 82 ruble. O pozostałych pieniądzech nie było nic wiadomo. Zapasy ziemniaków według planu wykonania były w 50%, a ziarna – w 64%. Przez niegospodarność, znaczna część ziemniaków zamarzła w kopcach. Polecenia pracy w terminie nie były wykonywane, czuło się brak rozkradzionego majątku. Między indywidualnymi gospodarzami miały pojawiać się opinie, że lepiej iść do sowchozu, niż pracować w takim kołchozie⁶³⁸.

Na podstawie takiej charakterystyki widać, że brak było w nim gospodarza. Potwierdzała się maksyma potwierdzająca sąd, że „rzecz wspólna znaczy niczyja”. Inna sprawa to polityka tzw. urawniłowki i eliminowanie ludzi zdolnych, dążących do czegoś w życiu i postrzeganie ich jako niebezpiecznych.

Podobne przyczyny zadecydowały o powstaniu kołchozu Szlak Komun z wioski Siepury w rejonie kopylskim. Do kołchozu dostali się kułacy, mający wcześniej gospodarstwa, rozwijające się i z siłą najemną. Byli to: Pozniak, Roman Ciechnowicz i średniozamożny Babicki, były ekonom w majątku. Pozostali mieszkańcy nie chcieli jednak wstępować, twierdząc: „My do kołchozu nie pójdziemy, dopóki nie wygonicie kułaków”. Mało tego, członek kołchozu, Patomski, miał wręcz zastraszać osoby, rekrutujące nowych członków kołchozu. Miał on m.in. mówić do jednego z gospodarzy: „Ja słyszałem, że ciebie szybko obłożą kontrolną liczbą, potem dadzą podatek dla indywidualnych gospodarzy i tak zniszczą, dlatego pozostaje ci jedno – jak możesz najszybciej zapisz się do kołchozu”.

⁶³⁸ Tamże, s. 45.

Innym przykładem zniszczenia jedności społeczeństwa polskiego, były stosunki panujące w kolchozie „Czerwony Rolnik” w rejonie pleszczenickim. Miały się tu znajdować „wrogie elementy” wobec władzy ludowej. W dokumentach zachowała się informacja, że przewodniczący, niejaki Feliks Babski, kandydat Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, potajemnie zabił u siebie 2 świnie i sprzedał po cenie handlowej, czym dał zły przykład pozostałym kolchoźnikom i gospodarzom indywidualnym.

Wiedzę o życiu wsi polskiej na Białorusi obrazuje także informacja o Polskich Narodowych Radach Wiejskich. Na terytorium rejonów pogranicznych istniały 3 polskie narodowe rady wiejskie: Omniszewska i Okołowska w rejonie pleszczenickim, a także Łancucka w rejonie kojdanowskim. Podczas wyborów z 1929 r. do Omniszewskiej Rady Wiejskiej na liczbę 908 osób wyborców, poszło na wybory 676 osób, w tym 266 kobiet. Do Rady Wiejskiej wybrano 24 osoby: 4 Białorusinów i 20 Polaków, w tym 7 Polek. Do Rady Wiejskiej wybrano: członków WKP(b)–4, członków Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży–3, robotników produkcyjnych–2, pracowników rolnych–3, robotników sezonowych–1, kolchoźników–18, rolników indywidualnych–6. Przewodniczącym rady wiejskiej został Aleksander Babski, sekretarzem Michał Dyniec członek Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, były sekretarz komórki partyjnej, wyrzucony za pijaństwo.⁶³⁹ W Okołowskiej Radzie Wiejskiej, spośród 999 wyborców w wyborach uczestniczyło 681 Polaków, w tym 365 kobiet. Do rady wybrano 24 osoby. Wśród nich było: Białorusinów–5, Żydów–1, Polaków–18, w tym 5 Polek. Do Rady Wiejskiej wybrano: członków Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi –1; członków Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży–3, robotników sezonowych–1, kolchoźników–8, rolników indywidualnych -14, później 11 odsunięto od Rady, urzędników–2. Przewodniczącym Rady Wiejskiej został wybrany Leonowicz Kazimierz, Polak, średniozamożny gospodarz, kandydat Komunistycznej Partii (b) Białorusi, który w 1927 roku wstąpił do kolchozu „Czerwony Sztandar”. Pod koniec 1929 r. Leonowicz był nominowany przez Rejonowy Komitet Wykonawczy na przewodniczącego Omniszewskiej Rady Wiejskiej. W ciągu 4 miesięcy pracy nie potrafił wyrobić sobie autorytetu w grupie biednych i średniozamożnych. To zadecydowało, że stanowiska nie piastował długo. Po tym niepowodzeniu Leonowicz wyjechał do Polski, gdzie pracował jako robotnik rolny. Sekretarzem Rady Wiejskiej był Alfons Kożuro, były ochotnik do Armii Czerwonej i aktywny społecznik.

W Łancuckiej Radzie Wiejskiej, w badanym okresie przewodniczącym był Zrzelski, członek Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi. W radzie zasiadało: 5 członków Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, a 14 - z Leninowskiego Komunistycznego Związku Młodzieży. Przewodniczący Zrzelski jako robotnik był słaby, niedbale podchodził do pracy i uchylał się od pracy.

W pracy polskich narodowych rad wiejskich pojawiały następujące niedociągnięcia. Polaków z Omniszewskiej i Okołowskiej Narodowej Rady Wiejskiej nie obsługiwano w języku polskim, a rozmowy z interesantami prowadzone były wyłącznie po rosyjsku. Pracownicy wymienionych rad pojawiali się rzadko, na co rejon nie zwracał uwagi. Były to odstępstwa od wytycznych klasowej linii partii. I tak na przykład, w okresie zimowym wywóz

⁶³⁹ Tamże, s. 46.

wyrąbanego lasu w Omniszewskiej Radzie Wiejskiej przebiegał bez przestrzegania klasowych norm wywózki. Z 22 tys. metrów sześciennych część przydzielonego drzewa miało zostać rozdzielone między potrzebujących. Przy podziale drzewa, brano za podstawę ilość koni. Dla indywidualnych gospodarzy norma przydziału wynosiła 60 metrów sześciennych na jednego konia, natomiast w kolchozach normy nie było wyznaczone⁶⁴⁰. Innym przykładem niestosownego postępowania było zachowanie przewodniczącego Borejszy. Został on odwołany, ponieważ zamiast prowadzenia kampanii informacyjnej o budownictwie, rozwoju i tworzeniu kolchozów, prowadził politykę nacisku na sektor indywidualny. Jak sam twierdził: „Robi to dlatego, aby rolnikom indywidualnym utrudnić wstępowanie do kolchozów”.

Pojawiały się też przypadki tajnego uboju bydła mlecznego, na które Rada Wiejska nie reagowała. Brak przygotowania i kompetencji doprowadził nawet do zerwania zebrania w Okołowskiej Radzie Wiejskiej. W jego trakcie, na którym omawiano wiejskie plany zasiewów i kontraktacji, nauczycielka z tutejszej szkoły, Czudowska, nauczyciel Szabuna i członek Biura Rejonowego Komitetu Leninowskiego K ZM, nie znając prawdziwych liczb kontraktacji, sprzeczali się między sobą. To wywołało niezadowolenie zebranych i zerwanie zebrania. To przykład, kiedy ludzie niekompetentni zabierali głos w sprawach, o których nie mieli pojęcia, a zarazem przykład upolitycznienia rolnictwa⁶⁴¹.

3.6. Podsumowanie

Obszerny fragment dysertacji poświęcono na omówienie planów bolszewickich w stosunku do ludzi narodowości polskiej pozostających w granicach Rosji Radzieckiej, a także działań podjętych po to, by je zrealizować. Dlatego też wiele miejsca zajmuje tu historia utworzenia Biur Polskich i zadań, które miały do wykonania. Podobny cel towarzyszył autorowi podczas opisu celów, zadań oraz samego przebiegu wszechbiałoruskich zjazdów Polaków (m.in. chłopów białoruskich pochodzenia polskiego czy zjazdu robotnic-Polek), a także zamierzeń zjazdu Polaków niezamieszkałych na Białorusi. Wreszcie podjęto kwestię utworzenia samego Polskiego Rejonu Narodowościowego – Kojdanowskiego, później Dzierżyńskiego.

Ważne miejsce w niniejszej pracy zajmuje analiza oświaty, kultury, polskiego szkolnictwa (od podstawowego po wyższe), mającego służyć Polakom w tym rejonie. Podobnie też zajęto się analizą licznych polskich periodyków – ogólnokrajowych i regionalnych, ukazujących się na Białorusi w latach międzywojnia

⁶⁴⁰ Tamże, s. 47.

⁶⁴¹ Tamże, s. 48.

ROZDZIAŁ IV

Rola Kościoła rzymskokatolickiego wśród społeczności polskiej

4.1. Rys historyczny katolicyzmu na ziemiach białoruskich

W XVII-wiecznej Polsce przeważała religia katolicka i przyjęło się kojarzyć Polaka z katolicyzmem. W Wielkim Księstwie Litewskim panowało jednak i prawosławie, i katolicyzm. Korona i Litwa długo zachowywały swoją odrębność terytorialną i prawną. Liczne wojny z Moskwą i Tatarami spowodowały wyludnienie terenów Wielkiego Księstwa, dlatego trzeba było zabezpieczyć granice Rzeczypospolitej. Rozwiązanie było bardzo proste. Z przeludnionych regionów Korony przesiedlono wielką rzeszę drobnej szlachty. Otrzymawszy tam ziemię, czy to w dzierżawę, czy na własność, zagospodarowywali ją po swojemu. Tworząc zaścianki, szlachta budowała strażnice, które miały strzec i bronić granic państwa. Za otrzymaną ziemię *nobiles* zobowiązani byli do wystawiania chorągwi lub dawania żołnierza.

Ciągły stan zagrożenia sprawił, że mieszkańcy Kresów byli bardzo wartościowymi żołnierzami. Bliskość niebezpiecznych granic nie tylko wyrabiała u nich waleczny charakter, lecz także i patriotyzm. Ciągłe zagrożenie oraz poczucie wyższości, nobilitacja, posiadanie klejnotu szlacheckiego wpływały na poczucie jedności szlacheckiej, stąd „Bracia szlachta”. Rodziny szlacheckie ze wschodu czuwały się do wspólnoty z Polską, ale zarazem były uczuciowo związane z Wielkim Księstwem Litewskim, co zawsze podkreślali.

Trzeba zaznaczyć, że do rozbiorów Polski, ruchy migracyjne na Białorusi i Ukrainie trwały nieprzerwanie z różnym nasileniem. Wraz ze szlachtą na tereny Wielkiego Księstwa Litewskiego wkraczał także Kościół katolicki. Przybywali przedstawiciele różnych zakonów (głównie jezuiti), misjonarze, ale także ludzie sztuki sakralnej i inni⁶⁴². Rozwijały się różnego typu stowarzyszenia i zakony niosące „słowo Boże”. Były one wsparciem duchowym mieszkających tam Polaków i Białorusinów–katolików.

Ta ekspansja Kościoła katolickiego spotkała się jednak z oporem Cerkwi prawosławnej. Białorusini byli związani z prawosławiem, którego zwierzchność należała do patriarchatu moskiewskiego, podporządkowanego carowi

⁶⁴² Roman Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, dz. cyt., s. 68.

Wszechrusi. W owym czasie był to główny wróg Rzeczypospolitej. Próbą rozwiązania tego problemu była unia religijna. Zdecydowano się na wyrwanie się spod prawosławnych wpływów Moskwy i oddanie się Rzymowi. Proces ten był długotrwały i w zasadzie nie został dokończony. Przerwał go upadek Rzeczypospolitej szlacheckiej.

Po rozbiorach Polski, Cerkiew prawosławna przystąpiła do kontrnatarcia, z poparciem carów Rosji. Religia prawosławna, jako religia państwowa, miała wszelkie poparcie u cara. Na początku została zlikwidowana Cerkiew unicka. Po jej likwidacji na terenie cesarstwa rosyjskiego postanowiono wyeliminować Kościół katolicki.

Rosjanie tradycyjnie traktowali Wielkie Księstwo Litewskie za tereny ruskie, a Białorusinów – za rosyjską grupę językową, która w okresie osłabienia została zajęta przez Polskę. Dlatego cała późniejsza polityka carów rosyjskich miała jeden wspólny cel, niezależnie od tego kto rządził. Tym celem było zjednoczenie wszystkich terenów, gdzie występuje prawosławie, parcie na zachód, zdobycie dostępu do Morza Bałtyckiego i Czarnego. Dlatego też ziemie Wielkiego Księstwa Litewskiego (Gubernie Zachodnie, Ziemię Zabrane), postrzegane jako ruskie, podlegały innym przepisom prawnym niż Królestwo Polskie i Cesarstwo Rosyjskie. Mieszkający tu Polacy, stojący na wyższym poziomie intelektualnym i materialnym, wsparci przez Kościół katolicki, mieli silniejszą pozycję. Aby rusyfikacja tych ziem się powiodła, trzeba było zniszczyć szlachtę polską i wspierający ją Kościół katolicki.

Już więc od pierwszego rozbioru postępowało osłabianie pozycji Polaków i samego Kościoła na tych ziemiach. W Wielkim Księstwie Litewskim pojawiali się nowi posiadacze ziemscy, głównie rosyjscy. Byli to generałowie i oficerowie zasłużeni w walkach z powstańcami polskimi lub urzędnicy zasłużeni dla imperium carskiego. Otrzymywali ziemie, zabrane magnaterii i szlachcie, za udział w walkach powstańczych. W związku z tym Kościół katolicki – traktowany jako Kościół polski, był tutaj podwójnie prześladowany i za katolicyzm, i za polskość. Rządząco-wojujące prawosławie starało się zniszczyć swego konkurenta, a carat usiłował uczynić z Kościoła narzędzie rusyfikacji.

Wszystkie powstania ludności polskiej z lat 1792-1795, 1831, 1863-1864, oprócz bezpośrednich restrykcji w stosunku do ludności, uderzały także w Kościół katolicki. Na skutek ukazów carskich, szlachta, która stanowiła znaczny procent Wielkiego Księstwa, traciła swoją nobilitację i stawała się masą chłopską, np. przez brak dokumentów potwierdzających stan szlachecki lub brak pieniędzy na wykupienie potwierdzenia klejnotu. Klasztory, kościoły, zgromadzenia były likwidowane za działalność powstańczą, a dobra przekazywane Cerkwi prawosławnej. Zwłaszcza powstanie styczniowe doprowadziło do niespotykanego terroru, ofiar, zsyłek, konfiskat i zarazem – do jeszcze większego ograniczenia roli religii katolickiej. Wprowadzono np. zakazy wszelkich zewnętrznych przejawów kultu katolickiego⁶⁴³.

Pisze o tym Maria Czapska:

„Te dalekie rozgałęzienia wpływów osadnictwa polsko-katolickiego były zaraz po rozbiorach podcinane i tępione. Począwszy od Katarzyny II każde panowanie przynosiło nowe surowe ukazy i rozporządzenia, ograniczające liczebnie uprzywilejowany stan szlachty polskiej. Nie mogąca wykazać się wywodami szlachectwa

⁶⁴³ Roman Dmowski, *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, dz. cyt., s. 33.

i genealogiami sięgającymi aż jedenastu pokoleń wstecz, nie posiadająca ziemi lub uczeplona pańskiej klamki, drobna szlachta polska była spychana do stanu chłopskiego, z okropnymi wówczas tego konsekwencjami. Nie zliczyć w ciągu XIX w. procesów „oczyszczania”, mozolnych, kosztownych dociekań rodowodów, często daremnych, nie zliczyć również tysięcy drobnej szlachty polskiej, wysiedlonej po każdym powstaniu w głąb Rosji lub na Syberię⁶⁴⁴.

Katolicyzm kojarzył się tu z Polską i dawną Rzeczpospolitą. To świadectwo oddziaływania religii i kultury polskiej trzeba było zniszczyć. Pretekstem do eliminacji polskości i religii były powstania narodowe.

Jak podaje Krzysztof Jasiewicz, po powstaniu listopadowym:

„(...) sekwestrem objęto ponad 200 klasztorów, w tym ich bogate biblioteki, uzasadniając to pomocą udzielaną „buntownikom” przez kler katolicki. Na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego władze administracyjne w asyście wojska niszczyły kościoły obrządku rzymsko- i greckokatolickiego”⁶⁴⁵.

Szczególnie czasy panowania Aleksandra III wryły głęboki ślad na stosunku Polaków do Rosjan. Za jego panowania tępiono systematycznie wszystko, co miało najmniejszą styczność z polskością i wiarą katolicką. Represje, które spadły po powstaniu styczniowym na polskość i katolicyzm, były ogromne. Chłopi uwolnieni i uwłaszczeni przez cara, intensywnie rusyfikowani przez duchowieństwo prawosławne i szkółki cerkiewne, coraz bardziej wrogo odnosili się do Polaków. Atakowali niezasobnych ziemian, w tym chutory szlacheckie swoich sąsiadów, katolików. Unia stanowiąca więź religijną pomiędzy elementem polskim, od dawna tu zasiedziałym, a ludem miejscowym, była tępiona od pierwszego rozbioru. Maria Czapska pisała, że starzy ludzie pamiętali wielkie święta obchodzone wspólnie, w obrządku greckokatolickim. Jednak ślady prześladowania i poczucie krzywdy z powodu przymusowego wcielenia do Cerkwi prawosławnej przetrwały aż do ogłoszenia w 1905 r. wolności religijnej⁶⁴⁶.

Podobnie rodzice uczniów Marii Czapskiej bardzo dbali o język polski, chociaż między sobą mówili po białorusku. Ludzie ci nie mieli wyraźnej świadomości narodowej: na pytanie, czy są Polakami, odpowiadali, że są „tutejsi”, katolicyzm i polskość były „pańskie”, to ich pociągało. „Naszego języka uczyć się nam nie trzeba – toż my jego znamy” – tak tłumaczyli⁶⁴⁷. Jak twierdzi Mackiewicz, Kościół był w owym czasie jedynym polskim urzędem do załatwiania spraw prawno-publicznych, w granicach dawnego państwa polskiego. „Tam, gdzie się kończył barok kościołów, tam kończyła się Polska, za Orszą, Mohylewem, Połockiem chłop mówił, że z Polski jedzie do Rosji”⁶⁴⁸.

Odrębność Kościoła od państwa ukazuje Cat-Mackiewicz, opisując kancelarię parafialną:

„Jeśli (...) chodzi mu o metrykę urodzenia czy metrykę ślubu rodziców, czy inny akt stanu cywilnego, idzie do kancelarii kościelnej. I tu kończy się Rosja. Akt wydają mu co prawda napisany po rosyjsku, ale załatwiają go już po polsku, pisarz czy zakrystian, czy ksiądz, który mu ten akt wydaje, mówi z nim po polsku, a ponieważ wydanie metryki jest czynnością urzędową, więc należy się wyrazić, że urzęduje w języku polskim. W całej tej kancelarii nie ma portretu cara, tylko albo portret

⁶⁴⁴ Maria Czapska, *Europa w rodzinie*, Res Publica, Warszawa 1989, s. 153.

⁶⁴⁵ *Europa nie prowincjonalna*, dz. cyt., s. 203.

⁶⁴⁶ Maria Czapska, *Europa w rodzinie*, dz. cyt., s. 153-154.

⁶⁴⁷ Tamże, s. 157.

⁶⁴⁸ Stanisław Cat-Mackiewicz, *Klucz do Piłsudskiego*, Iskry, Warszawa 1992, s. 139.

papieża z podpisem oczywiście polskim, albo, jeśli rozmowa urzędowa ma miejsce w zakrystii, to portret Stanisława Augusta, albo jakiś inny portret hetmana czy wojewody, czy senatora polskiego. Jeśli ktoś szuka metryki dziadka lub pradziadka, to oczywiście w tych aktach znajdzie już polszczyznę, bezboleśnie przejdzie do czasów polskich”⁶⁴⁹.

Bardzo ciekawe informacje podaje w pracy Mieczysław Jałowiecki. Informuje o zachowaniu się prawosławnych popów, którzy mając poparcie władz, niszczyli wszelkie świadectwa występowania religii katolickiej, nie ograniczając się do zajmowania i przekształcania w cerkwie dawnych kościołów:

„Po roku 1863 na samej tylko Witebszczyźnie i Inflantach zamknięto około 125 kościołów. Większość z nich zamieniono w cerkwie. Niemal w każdym z tych kościołów były w podziemiach groby rodzinne fundatorów, były po zakrystiach cenne dokumenty, były różne wartościowe pamiątki rodzinne, pasy słuckie. Te pasy słuckie zdzierano ze szczątków, które pozostawały w trumnach i popi sprzedawali takowe za bezcen handlarzom”⁶⁵⁰.

W swoich wspomnieniach Mieczysław Jałowiecki, ukazując panujące stosunki panujące na Ziemiach Zabrzanych, pisze o ograniczeniach i zakazach dotyczących duchowieństwa katolickiego. Stwierdza on, że: „Duchowieństwo katolickie prześladowano również na każdym kroku. Księżom nie wolno było wydalać się z granic parafii bez zezwolenia powiatowego naczelnika policji”⁶⁵¹. Podobnie było na wschodnich terenach Wielkiego Księstwa.

W swoich spostrzeżeniach Maria Czapska pisze:

„W Mińszczyźnie, jak i na całych ziemiach wschodniej Rzeczypospolitej, aż do Dźwiny i Dniepru, gęsto rozsypane były zaścianki i okolice, tj. całe wsie szlacheckie, bytem zrównane z ludem okolicznym, ale różniące się wyznaniem rzymsko-katolickim i przywilejami szlacheckimi od pańszczyźnianych chłopów”.

Podobnie widzi to Roman Wapiński:

„Po stuletnim tępieniu rozlegała się tam wszędy aż po Dźwinę stara pieśń kościelna polska, a jest jeszcze w samych sześciu guberniach litewskich przeszło półtora miliona Polaków, jest w stołecznym mieście Wilnie przeszło połowa ludności, 100 tysięcy Polaków, jest własności ziemskiej polskiej blisko 60 tysięcy kilometrów kwadratowych, tj. prawie tyle, co połowa Królestwa Polskiego”⁶⁵².

Te nieliczne wspomnienia byłych mieszkańców Kresów ukazują ścisły związek Kościoła katolickiego i jego znaczenie dla mieszkańców tych ziem. Z tych wynurzeń kresowiaków wynika, że Kościół nie tylko był lepszem społeczeństwem polskiego, lecz także wychowawcą, nauczycielem, wyznacznikiem moralności i etyki. Dlatego nie można się dziwić tak wielkiej wierze Kresowiaków. Można powiedzieć, że symbioza polskiej ludności kresowej z Kościołem jest cały czas aktualna. Pozwoliła ona przeżyć okresy powstań, rusyfikacji, ale i spowodowała załamanie się koncepcji stworzenie Polaka radzieckiego, dzięki któremu miano przekształcić Polskę w Polską Republikę Radziecką. Mimo usilnych działań na polu kultury, oświaty oraz na polu antyreligijnym, stosunek do wiary wyniesiony z domu nie uległ zmianie. W tych trudnych warunkach kresowiaczy potwierdzili nie tylko swoją polskość, lecz także przywiązanie do Kościoła – wiary. Wykiwając i nawet zgoda lekceważąc własny kler, Rosjanie nie chcieli się dać przekonać o wyższości

⁶⁴⁹ Stanisław Cat-Mackiewicz, *Klucz do Piłsudskiego*, dz. cyt., s. 138.

⁶⁵⁰ Mieczysław Jałowiecki, *Na skraju Imperium*, Czytelnik, Warszawa 2005, s. 141.

⁶⁵¹ Tamże, s. 33.

⁶⁵² Roman Wapiński, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, dz. cyt., s. 243.

duchowieństwa katolickiego. Profesor Milukow nazwał Kościół prawosławny „duchowym cyrkułem policyjnym”. Rzeczywiście, jedynie uzależnienie Kościoła od władz świeckich i uznanie cesarza za głowę Cerkwi, dawało rządowi możliwość trzymania w ryzach, przez parę stuleci, milionów ludzi. Od „wiernego poddanego” żądano tylko uczęszczania do cerkwi i spełniania obowiązku spowiedzi. Duchowieństwo zaś przy każdej okazji rozwijało tęzę władza cesarza i rządu pochodzi od Boga. „Prawosławie, dlatego tak łatwo upadło, ponieważ popi w istocie rzeczy byli jedynie urzędnikami w szatach duchownych”⁶⁵³.

Wspólny los Polaków katolików i samego Kościoła katolickiego jednoczył ich w walce z caratem. Ludność polska na ziemiach białoruskich była zróżnicowana pod względem ekonomicznym i statusu społecznego. Przy wrogim stanowisku cara i Cerkwi prawosławnej Kościół katolicki jeszcze bardziej cementował jedność Polaków. Poczucie przynależności do Kościoła i do Polski widać szczególnie u kresowiaków:

„Nie widzieliśmy nigdy, by interesy prawdziwie tych obu społeczności mogły być naprawdę sprzeczne – zawsze je można było ułożyć zgodnie z potrzebą stron obu. Kościół był Polsce potrzebny – Polska była katolicka. Rzeczypospolita była Kościołowi potrzebna, bo broniła ziem, na których mógł rozwijać swobodnie swoją działalność”⁶⁵⁴.

Dopiero po wystąpieniach z 1905 r. rząd rosyjski wprowadził częściową tolerancję religijną i narodowościową. Kościół zaczął odzyskiwać znaczenie i pozycję. Społeczeństwo polskie wykorzystało to szybko, gdyż wiedziało, że może to być krótkotrwała odwilż. I tak na przykład udało się dzięki temu wybudować kościół przez Edwarda Woyniłłowicza, Prezesa Mińskiego Towarzystwa Rolniczego, w intencji zmarłych dzieci: syna Szymona i córki Zofii. Kościół pobudowano w stylu neogotyckim. Podyktowane to było przezornością, albowiem kościoły i klasztory katolickie w stylu barokowym, przejmowane przez Cerkiew prawosławną ukazami carskimi, zamieniane były na cerkwie prawosławne. Kościoła katolickiego w stylu gotyckim na cerkwie w nie dawało się już przerobić.

Faktycznie też po chwilowych ustępstwach wraz ze wzmocnieniem rządu carskiego wycofywano się stopniowo z podjętych zobowiązań. Coraz większe znaczenie zyskiwały ruchy nacjonalistyczne. Ograniczano wcześniejsze prawa narodowe i religijne. Odczytać to można z wystąpień polskich deputowanych w czasie obrad Dumy.

4. 2. Kościół katolicki na Wschodzie w dobie bolszewizmu

Po rewolucji bolszewickiej, Kościół katolicki, choć nie od razu, odczuł restrykcje związane z walką z religią. Władza radziecka na początku potraktowała Kościół katolicki łagodnie, jako krzywdzony przez władzę carską. Jednak po zniszczeniu Cerkwi prawosławnej, przystąpiono do niszczenia także tej instytucji. Choć pod względem liczby wiernych nie stanowił on w Rosji Radzieckiej dużej siły, bardzo szybko uznano za szczególnie niebezpieczny. Według istniejących szacunków, na Wschodzie na początku lat 20. XX w. było ok. 1 600–1 650 tys. katolików. Przeważającą część

⁶⁵³ Józef Dowbor-Muśnicki, *Wspomnienia*, dz. cyt., s. 32-33.

⁶⁵⁴ X. Walerian Meysztowicz, *To, co trwałe*, dz. cyt., s. 129.

stanowili Polacy (ok. 70–80%). Największymi wpływami katolicyzm cieszył się na byłych kresach I Rzeczypospolitej (Białoruś i prawobrzeżna Ukraina). Tu polska ludność autochtoniczna była silnie związana z katolicyzmem obrządku łacińskiego i liczyła więcej niż 90% ogółu wiernych⁶⁵⁵. Oczywiście Kościół katolicki, postrzegany jako „Kościół polski”, był ostoją polskości oraz symbolem więzi duchowej z Macierzą. Umożliwiał kultywowanie nie tylko tradycji, lecz także języka narodowego. Wszelki atak na Kościół katolicki, był więc równoznaczny z atakiem na ludność polską i walkę z polskością⁶⁵⁶. Dodatkowym powodem takiej walki było, że znaczna część społeczności polskiej zamieszkiwała strategiczne dla Rosji Radzieckiej rejony zachodnich krańców państwa, niedaleko granicy z Polską. W latach 1919–1920, gdy toczyła się wojna z Polską, Rosjanie bardzo obawiali się „V kolumny”.

Dla bolszewików istotny był proces polonizacji Kościoła katolickiego, który dokonywał się w ZSRR. Związane to było z opuszczeniem Rosji przez większość cudzoziemców–katolików⁶⁵⁷. Dlatego też starano się wszelkimi sposobami zniszczyć polskość i Kościół (administracyjnie i propagandowo, przez dyskredytację księży, rad parafialnych itd.).

W jakiejś mierze mogło też chodzić o to, co można było przeczytać w relacji Mieczysława Jałowieckiego – o honor Polaków:

„Po abdykacji carskiej spotkałem w tym czasie hrabiego Adama Zamoyskiego, jednego z osobistych adiutantów cara. Miał na sobie mundur i epolety z cyframi fligeladiutanta. Niech się pan nie dziwi (...), ręczę, że i pan, jako Polak nie postąpiłby inaczej. Ja w takiej chwili, jako człowiek honoru, nie mam prawa ich opuścić. Z całej świty carskiej, przy osobie cara i jego żony pozostało lojalnie zaledwie dwóch oficerów: Polak hr. Zamoyski i któryś z baronów bałtyckich. Reszta dezerterowała i pośpiesznie upiękzyła swoje mundury czerwonymi kokardkami”⁶⁵⁸.

W dniu 18 marca 1921 r. władze sowieckie ratyfikowały ryski traktat pokojowy między Polską a Ukrainą. Na mocy art. VII tegoż traktatu strony zobowiązały się do zapewnienia na zasadzie równouprawnienia oraz wzajemności osobom narodowości polskiej w Rosji, na Ukrainie i Białorusi swobodnego rozwoju kultury, języka, szkolnictwa i życia religijnego oraz poszanowania praw Kościoła i stowarzyszeń religijnych „w granicach prawodawstwa wewnętrznego”, do samodzielnego urządzania swojego życia wewnętrznego. Szybko się okazało, że umowy były interpretowane dowolnie, ponieważ brak było praktycznie jakichkolwiek gwarancji jego przestrzegania⁶⁵⁹.

Zamieszkujący na Białorusi Polacy, stanowiący znaczną część wiernych Kościoła katolickiego, próbowali na mocy odpowiednich przepisów traktatu ryskiego dochodzić swoich praw. W odpowiedzi dowiadywali się od przedstawicieli władz, że jest on jedynie pozbawiony znaczenia tzw. „formalnością papierkową”. W dniu 27 kwietnia 1922 r. rząd polski wysłał oficjalną notę z uwagami o naruszeniu przez stronę radziecką art. VII traktatu ryskiego. Nota jednak nie przyniosła żadnego efektu⁶⁶⁰. Wierząc w dobrą współpracę

⁶⁵⁵ Antoni Kuczyński (red.), *Kościół Katolicki na Syberii, Historia, Współczesność, Przyszłość*, Wydawnictwo DTSK Silesia, Wrocław 2002. s. 433.

⁶⁵⁶ Tamże, s. 434.

⁶⁵⁷ Tamże, s. 433.

⁶⁵⁸ Mieczysław Jałowiecki, *Na skraju Imperium*, Czytelnik, Warszawa 2005, s. 33.

⁶⁵⁹ Antoni Kuczyński (red.), *Kościół katolicki na Syberii...*, dz. cyt., s. 439-340.

⁶⁶⁰ Tamże, s. 440.

i wspólną chęć życia w pokoju, nie sprecyzowano zasad stosowania zaleceń traktatu w praktyce. Niepozorna klauzula, ograniczająca zakres obowiązywania tych praw jedynie „w ramach ustawodawstwa wewnętrznego”, w istocie przekreślała rękojmię ryskiego traktatu pokojowego⁶⁶¹.

Znamiennym było, że mimo licznych utrudnień w rozwijaniu życia religijnego przez władze radziecką – to życie kwitło. Dla przykładu, mimo zakazów wciąż prowadzona była działalność edytorska literatury katolickiej (oczywiście nielegalnie). W tajnym piśmie Biura Politycznego Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi nr 272/p informowano Biuro Polityczne Mozyrskiego Okręgu, że pojawiły się polskie kalendarze o nazwie „Rzymskokatolickie na 1927 rok”. Zostały one wydane pod redakcją księdza K. Łupinowicza i rozprowadzone po okręgu mozyrskim przez księdza Kasperowicza w polskich wioskach Pieńki, Drozdy, Tworczewka, Kystownica, Aleksandrowka, Jasienszczyzna i Narewszczyzna. Tego typu kalendarze były rozprowadzane w latach poprzednich, tylko pod tytułem: „Kościelno-katolicki”. Jest to prosty przykład rozwoju życia religijnego w środowisku polskim, które żyło własnym życiem zgodnie z kalendarzem katolickim i przestrzegającym kościelnych świąt. Jak duże znaczenie propagandowe miał ten fakt, co świadczy, że wiadomość została utajniona.⁶⁶²

Kolejny przykład znaczenia Kościoła katolickiego oraz szacunku i przywiązania Polaków do swoich przywódców duchowych pojawia się w informacji Biura Polskiego w Moskwie do redakcji „Sierpa”. Obawiając się wystąpień Polaków, w piśmie oznaczonym jako ściśle poufne, z dnia 28 października 1928 roku informowano, że w „Orce” z 30 października będzie notatka o areszcie mohylewskiego biskupa Słoskana. Proszono o nieumieszczanie żadnych informacji o tym areszcie – w gazetach „Trybuna Radziecka” i „Sierp”. Pismo osobiście podpisał Sekretarz Biura Polskiego CK KP/b/B, Wnorowski, potwierdzając jednocześnie znaczenie informacji⁶⁶³. Obawy, związane z protestami przeciw uwięzieniu biskupa Słoskana, odnajdujemy w kolejnym tajnym piśmie, kierowanym do Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi. W związku z aresztowaniem mohylewskiego biskupa informowano, że w niektórych miejscach księży i aktywni członkowie komitetów parafialnych prowadzili kampanię wśród wierzących. Zbierano pieniądze na pomoc dla bpa Słoskana, a także agitowano, aby wymusić zwolnienie biskupa z aresztu. W związku z powyższym polecono wszystkim z Okręgowego Politycznego Biura, aby w tych miejscach, w których prowadzona była działalność kontrrewolucyjna, prowadzić pracę wyjaśniającą przyczyny aresztowania. Zgodnie z pismem, należało wyjaśniać, że poczynania władz wynikały z działalności szpiegowskiej biskupa Słoskana na zlecenie sąsiedniego burżuazyjnego państwa.

⁶⁶¹ Tamże, s. 439-340.

⁶⁶² НАРБ Ф 4п., Оп. 1, Д. 2993, Л. 27,28, В Прльбуро ЦК КП(б)Б На nr 272/p, Kalendarz Kościelno-Katolicki na 1926 rok, Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zbiór 4p, opis 1,teczka 2993, karta 27, 28, Do Biura KC KP(b)B na nr 272/r, Kalendarz Kościelno-Katolicki na 1926 rok.

⁶⁶³ НАРБ Ф 4п., Оп. 1, Д. 2993, Л. 180, Комуністычна Партія (большавіков) Беларусі Цэнтральны Комітэт Biuro Polskie, Менск 28/X. Do Biura Polskiego С.К.В.К.Р./b/ w Moskwie, Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zbiór 4p, opis 1,teczka 2993, karta 180, Komunistyczna Partia (bolszewików) Białorusi Komitet Centralny Biuro Polskie, Mińsk 28 X, Do Biura Polskiego CK WP/b/ w Moskwie.

O tym napisano w „Orce” z 30 października 1927 r. Podkreślono, że aresztowanie biskupa nie miało żadnych związków z administrowaniem diecezją mohylewską. Sprawa była zapewne bardzo poważna, ponieważ obawiano się, aby protesty i akcje poparcia nie rozprzestrzeniły się na inne republiki. Zarządzenie podpisał sekretarz polskiego biura Komunistycznej Komitetu Centralnego KP(b)B ⁶⁶⁴. Wymienione dokumenty są świadectwem powiązania Kościoła katolickiego z polskością i roli, którą odgrywał w społeczeństwie kresowym.

Również ciekawe wiadomości zawiera raport dotyczący Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi. Jest to pismo do sekretarza Komitetu Centralnego KP(b)B, Krynickiego, z 8 stycznia 1927 r. Powiadamiano w nim, że Kościół katolicki na Białorusi, tak jak wcześniej, nadal odgrywa znaczącą rolę w życiu społecznym. Swoją działalnością i wpływami objął dużą liczbę wiaryzących, tworząc różnego typu organizacje religijne: stowarzyszenia, bractwa, kółka. Te organizacje przejęły dużą liczbę katolików w miastach i na wsi. Kościół katolicki starał się objąć swoim wpływem wszystkie klasy społeczne społeczeństwa i polskiego, i białoruskiego. Zdaniem komunistów, Kościół chciał zaszczerpić tu „ducha religijnego fanatyzmu”. Organizacje kościelne przykładały dużą wagę do działalności prokatolickiej, którą władze postrzegały, jako konspiracyjne formy działalności. Należało, zatem zwrócić uwagę na aktywność Kościoła w ostatnich latach.

Według danych KPO Głównego Zarządu Politycznego Białorusi, na terytorium Białorusi istniało co najmniej kilka religijnych stowarzyszeń i kółek, mogących stanowić zagrożenie dla istnienia państwa⁶⁶⁵. Jednym z nich był zakon tercjanów, powołany jako trzeci świecki zakon św. Franciszka. Franciszkanie mają klasztory męskie i żeńskie. Do tercjarstwa przyjmowano natomiast katolików płci męskiej i żeńskiej powyżej 14 roku życia, na podstawie listów polecających dwóch członków zgromadzenia. Charakter działalności tej organizacji często wychodził poza religijną. Zakon zajmował się bardziej zwykłymi sprawami społeczności. Tercjanie przygotowywali się do przemienienia społeczeństwa przez wzmacnianie rodziny, utrzymywanie porządku oraz wspomaganie Kościoła zorganizowaną formą działalności. Organizowanie takich stowarzyszeń polecono Kościołowi i dlatego istniały one prawie przy każdej parafii. Członkowie stowarzyszenia powinni powiadamiać księdza o pojawiających się naruszeniach zasad religijnych, zachowaniu i działalności, a także wzmacniać katolicyzm środowisku wiaryzących. Duże znaczenie w tej organizacji i w działalności odgrywali księża.

W samym Mińsku działało około 80 członków tercjarstwa⁶⁶⁶. Na podstawie danych, w każdy piątek część członków stowarzyszenia zbierała się w zakrystii

⁶⁶⁴ НАРБ Ф 4п., Оп. 1, Д. 2993, Л. 181, Комуністычна Партія (большавіков) Беларусі Цэнтральны Комітэт Менск 29 октября. 1927 г Сов. секретно всем польбюроок КП(б)Б, Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zbiór 4р, opis 1,teczka 2993, karta 181, Komunistyczna Partia (bolszewików) Białorusi Komitet Centralny Biuro Polskie, Mińsk 29 października 1927 r. Ścisłe tajne Do wszystkich okręgowych Biur Polskich KP(b)B.

⁶⁶⁵ НАРБ Ф 4п., Оп. 1, Д. 2993, Л. 11, Совершенно секретно. Секретарю ЦК КП(б)Б тов. Криницкому - копия секретарю Польбюро ЦК КП(б)Б Вноровскому. (лично в собственные руки)., (Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zbiór 4р, opis 1,teczka 2993, karta 11, Ścisłe tajne, Do sekretarza KC KP(b)B tow. krynickiego – kopia dla sekretarza Biura Polskiego KC KP(b)B Wnorowskiego [osobiście do rąk własnych]).

⁶⁶⁶ Tamże, s. 12.

przy kościele katedralnym, aby czytać książki religijne. Członkowie stowarzyszenia regularnie odwiedzali kościoły i uczestniczyli we wszystkich spotkaniach, obradując nad utrzymaniem kościoła. Byli zobowiązani obserwować wszystkich katolików miasta Mińska. Do zadań należało powiadamianie księdza o wszelkiej działalności parafian, odwiedzanie chorych katolików i zapraszanie do nich księdza z ostatnim namaszczeniem. Tercjarstwo występowało przy kościołach w Borysowie, Oszmianie, a także Mohylowie. Ta prężna struktura organizacyjna odgrywała znaczącą rolę w życiu społeczeństwa katolickiego. Oczywiście, w raporcie rządowym, tercjarstwo zostało przedstawione, jako organizacja fanatyków religijnych, donosicieli księzkowskich oraz stróżów moralności. Działalność opiekuńczo-charytatywną wobec ludzi starszych, katolików i katoliczek, którą zorganizowano w budynku, otrzymanym na podstawie umowy z Okręgowym Komitetem Wykonawczym, nazwano w dokumencie „nielegalnym klasztorem”. W poczynaniach stowarzyszenia dopatrywano się działalności wywrotowej, kontrrewolucyjnej. Sprawdzony podczas zaborów sposób istnienia i funkcjonowania stowarzyszenia, w środowisku Polaków kresowych, przynosił znaczący wkład w rozwój patriotyzmu, zachowanie tożsamości narodowej i religijnej, jednoczył Polaków. To jednak nie mogło podobać się przedstawicielom władzy bolszewickiej.

Najbardziej rozpowszechnionym wśród polskich katolików na Białorusi były kółka różańcowe. W Kościele katolickim odmawiano różaniec każdego roku przez cały miesiąc (w listopadzie). Ta typowa modlitwa chrześcijańska składa się 15 części, dlatego organizowano grupy 15-osobowe do odmówienia różańca. Kółka organizowane były zgodnie z wiekiem, dla mężczyzn i kobiet, dziewczynek i chłopców oraz dla panien i młodzieńców. Każdy członek kółka różańcowego powinien być moralnym i śledzić moralność innych. Kółka te istniały przy każdym kościele. W Mińsku kółek różańcowych było powyżej 12 (łącznie ok. 180 osób), natomiast w Połocku czy Orszy tworzone je przy Kościele rosyjskim - dla ludzi w wieku szkolnym. Z kolei we wiosce Aleksandrowka (rejon narwiański, okręg mozycki) zorganizowanych było aż 5 kółek różańcowych złożonych z kobiet. Kółka występowały również w okręgu słuckim: w rejonie kopylskim - wsie: Bobowne, Kołosowiszczina, Wienia, Pieczyrana, Dymiczi, Bielezino, Boszkany i Szestakiw, a także w rejonie gorskim – wsie: Zamość, Winnica i Leńki⁶⁶⁷.

Kółka różańcowe wspomagały się odpowiednią literaturą, aby wciągnąć jak największą liczbę młodzieży. Przy kościołach organizowane były chóry, w których czynny udział brała ludność w różnym wieku. Na przykładzie danych rządowych widać, że oddziaływanie stowarzyszeń katolickich miało charakter nie tylko religijny. Te wspólnoty jednoczyły, uczyły i wychowywały ludność polską.

Oprócz najbardziej rozpowszechnionych stowarzyszeń tercjanów i kółek różańcowych, istniały jeszcze inne organizacje religijne. Do nich zaliczały się kółka dobroczynne. Występowały one we prawie wszystkich miastach Białorusi – Mińsk, Bobrujsk, Mohylew, Połock, i innych. Cały majątek i środki tych stowarzyszeń weszły we władanie Komitetu Rady Narodowej.

⁶⁶⁷ НАРБ Ф 4п., Оп. 1, Д. 2993, Л. 13, „Овершено секретно”. Секретарю цк КП(б)Б тов. Криничкому, копия секретарю польбюро ЦК КП(б)Б вноворском. (лично в собственные руки). Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zbiór 4р, opis 1, teczka 2993, karta 13.

Do stowarzyszenia dobroczynnego zaliczane było Stowarzyszenie Wincentego a' Paulo. Powołano je do okazywania pomocy potrzebującym i chorym. Stowarzyszenie miało na celu czynne okazywanie miłosierdzia przez niesienie pomocy materialnej i moralnej, pomocy biednym oraz chorym za pośrednictwem osobistego odwiedzania potrzebujących. W regulaminie stowarzyszenia uwzględniona jest także pomoc wykluczonym i więzionym dzieciom. Stowarzyszenie stawiało za przykład Wincentego a' Paulo, który w czasie francuskiej rewolucji opiekował się dziećmi, odzyskiwał je, zbierał i karmił. Dlatego za przykładem Wincentego wszędzie zaczęto organizować takie stowarzyszenia⁶⁶⁸. Zasady obowiązujące w stowarzyszeniu pozwalały nie tylko pomagać czynnie potrzebującym Polakom, lecz także wychowywać i ukazywać miłosierdzie chrześcijańskie. Przez tę działalność zasady głoszone przez Kościół lepiej docierały świadomości Polaka.

Do innych istotnych stowarzyszeń religijnych należy zaliczyć:

- 1) Stowarzyszenie św. Serc Jezusa i Marii, które powstało z kobiet nazywanych sercankami. Centrum tego stowarzyszenia znajdowało się w Polsce w Nowym Mieście koło Krakowa.
- 2) Stowarzyszenie Niepokalanego Poczęcia św. Marii Dziewicy, tzw. „niepokalanki” – mające za cel wychowanie dzieci, przygotowywanie do życia zakonnego. Stowarzyszenie propagowało swoje ideały głównie w różnych szkołach z dziewczynkami.
- 3) Męskie towarzyszenie Sług Marii (kongregacja Świętej Marii Dziewicy), które dzieliło się na trzy grupy. Pierwsza z nich propagowała swój sposób działania wśród włościan, druga – w środowiskach robotniczych, trzecia – w gronie inteligenckim. Najlepszymi odznakami męskich organizacji było przebywanie w tym samym stanie do momentu wstąpienia do stowarzyszenia oraz staranna konspiracja. Hasłem stowarzyszenia było: „Wszystko dla Chrystusa za pośrednictwem Marii”, a emblematem – Niepokalane Serce Marii Dziewicy przebite mieczem, a pod nim lśniąca czara.

Stowarzyszenia te nie były dokładnie sprawdzane przez służby bezpieczeństwa na terytorium Białorusi, chociaż było wiadomo, że istniały, a pojedynczy członkowie mieszkali w miastach i wioskach.

Na przykład przy rosyjskim Kościele w okręgu połockim funkcjonowały następujące koła:

1. Koło Marii Dziewicy skupiające niezamężne kobiety o stanie liczebnym od 13 do 15 osób.
2. Sercanki – 5 osób.
3. Alojzy Gonzaga – 9 chłopców.
4. Św. Franciszki (to samo co tercjarstwo) – 9 osób⁶⁶⁹.

Przy kościele połockim były dwa stowarzyszenia:

- Stowarzyszenie Niepokalanego Poczęcia Marii.
- Stowarzyszenie Serca Jezusowego.

Jak wcześniej zaznaczono, religia katolicka była jednym z podstawowych czynników, pozwalających przetrwać lata rusyfikacji. Była też czynnikiem wychowującym i kształtującym naród polski. Działalność oświatowo-kulturalna przyczyniała się do wzrostu katolicyzmu wśród włościan i robotników.

⁶⁶⁸ Tamże, s. 14.

⁶⁶⁹ Tamże, s. 15.

Dlatego działania kościelne, a zwłaszcza katechizacja, były przez Główny Urząd Polityczny postrzegane, jako niepoprawne⁶⁷⁰.

Ciekawym dokumentem, ilustrującym znaczenie Kościoła dla społeczeństwa polskiego na Białorusi, jest sprawozdanie Polskiego Biura Komitetu Centralnego KP(b)B, obejmujące okres od 1 VIII 1926 do 1 VIII 1927 r. Przedstawiono w nim ówczesny stan społeczeństwa polskiego i jego rzeczywistą aktywność religijną. Wykonano dwojaki opracowania dotyczące Kościoła. Można przypuszczać, że aktywność katolików była o wiele większa niż to przedstawiono, ponieważ rzeczywiste dane mogły dać powód do oskarżenia o nieskuteczną walkę z Kościołem katolickim. Aktywność Kościoła mogła być także niższa, a jej demonizowanie mogło być podstawą do oskarżenia o powiązania z faszystowską Polską, działania kontrrewolucyjne i ingerencję w wewnętrzne sprawy ZSRR. Oczywiście jednak wszystko zależało od potrzeby danej chwili.

Sprawozdanie Biura Polskiego ukazywało nasilenie działalności katolickiego duchowieństwa, które przejawiało się bardzo częstymi wyjazdami do wiosek. Wyjazdy te były związane z organizowaniem nielegalnych różnego typu kółek religijnych, przede wszystkim we wioskach (różaniec, szkaplerz, tercjanie, nabożeństwa majowe). Organizatorami i prowadzącymi kółek byli głównie członkowie kościelnych rad parafialnych pod bezpośrednim kierownictwem księży⁶⁷¹. Bazując na danych z poszczególnych okręgów ujawniono kółka: w okręgu słuckim było ich 15, w mińskim – aż 100, w mozyrskim – 3, w borysowskim – 4. W ostatnim okręgu prowadzona była kampania zbierania środków na budowę nowego kościoła w miasteczku Kliczew. Jej inicjatorem był ksiądz oraz aktywni członkowie kościelnej rady parafialnej, a także zamożni włościanie. Społeczeństwo polskie, pod wpływem księdza, wniosło postulat do organów władzy o oddanie w użytkowanie księżom konfiskowanych pomieszczeń i ziemi, a także bezpłatnej asygnaty na drzewo do lasu z przeznaczeniem na pobudowanie nowego kościoła.

Bez powodzenia prowadzone były kampanie antyreligijne dotyczące odpustów, na które przybywało dużo wierzących w różnym wieku. Istotną była działalność biskupa, mieszkającego w Mohylewie, który jeździł po całej Białorusi i udzielał sakramentu bierzmowania (drugi chrzest), podkreślając wspólnotę Kościoła i wierzących i jednocześnie budował swój religijny autorytet. Ta działalność duszpasterska była tak sugestywna, że występowały przypadki przystępowania do bierzmowania członków Komunistycznego Związku Młodzieży (Bobrujsk, Witebsk) oraz dzieci w wieku szkolnym. W opracowaniu podkreślono wzmożoną pracę księży w polskich radach wiejskich i punktach przygranicznych. Zaobserwowano także, że księża starają się wpłynąć na biedniejszą część polskiego społeczeństwa, pytając się, jaka pomoc ekonomiczna jest im potrzebna. W ten sposób dyskredytują słabą pracę urzędów państwowych. Dokument potwierdził fakt rozprowadzania kalendarza katolickiego wydanego w Moskwie. W opracowaniu przedstawiono ciekawą uwagę, ukazującą stosunek do religii i do organizacji państwowych.

⁶⁷⁰ Tamże, s. 16.

⁶⁷¹ НАРБ Ф 4п., Оп. 1, Д. 3000, Л. 12, 40, Отчет Польбюро ЦК КП(б)Б ОТ 1-го апеля 1926 г. по 1-ое августа 1927 г. (Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zbiór 4p, opis 1, teczka 3000, karta 12, 40, Odczyt Biura Polskiego KC KP(b)B OD 1-go sierpnia 1926 r. do 1-go sierpnia 1927 r).

Na podstawie swoich materiałów stwierdzono, że wierzący rodzice biją dzieci, które wstąpiły do pionierów lub Komsomołu, oczywiście przy błogosławieństwie księdza. Zaznaczono także, że główną opoką księży byli kułacy, a także znacząca część średniozamożnych i część biedoty.

Potwierdzeniem znaczenia księży w społeczeństwie polskim na Białorusi jest postawa osób biednych, które na borysowszczyźnie dawały pieniądze na budowę kościoła, choć byli i tacy, co odmawiali – np. w okręgach Orsza czy Mozir. Należy podkreślić także wpływ na rodziny polskie zamieszkałe w miastach wśród robotników, w szczególności w przemyśle szklarskim. W sprawozdaniu pojawiają się m.in. takie słowa: „Wymuszona działalność katolickiego duchowieństwa i jego wpływ na społeczeństwo uwydatnia się nie tylko ekonomicznym rozwojem, dostatkami kułackich elementów we wioskach i rozwojem małej burżuazji w miastach”⁶⁷².

Opierając się na tych stwierdzeniach, można było przypuszczać, że kolejną grupą społeczną, w którą uderzy władza radziecka, będzie bogate chłopstwo, ponieważ ono stanowiło bazę ekonomiczną duchowieństwa i przez swoją aktywność osłabiało polityczną pracę na wioskach i antyreligijną propagandę. Znamienne było to, że tak w miastach, jak i na wsiach polskich propagandy antyreligijnej nie dało się prowadzić. Sprowadzała się ona wśród Polaków do antyreligijnych kampanii w czasie Wielkanocy, Bożego Narodzenia oraz innych świąt w prowadzonych przez komsomolców nie-Polaków. Głównym problemem władz w walce z religią był brak przygotowanego polskiego aktywu antyreligijnego. Dla przykładu. We wszystkich wioskach całej BSRR była tylko jedna komórka Związku Bezbożników, która mieściła się w Łancuckiej Radzie Wiejskiej. Fakty ukazane przez komunistów w sprawozdaniu samorządowym nie tylko dyskredytowały działalność propagandy antyreligijnej, lecz także nasuwały pytania, dlaczego jej oddziaływanie jest tak małe? Jedną z głównych przesłanek była właśnie pronarodowościowa rola, którą Kościół odgrywał na tych terenach⁶⁷³.

Mimo olbrzymich nakładów, szerokiej akcji propagandowo-agitacyjnej, sowietyzacja Polaków nie powiodła się. Polacy zachowali swoją religię i katolickie wartości moralne przekazywane z pokolenia na pokolenie. Broniła swojej ziemi, wiary, swoich świątyń, świadectw nie tylko katolicyzmu, lecz także świadectw zasięgu dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

W strefie pogranicza Białorusi z Polską wydzielono rejony z pogranicznymi zespołami wierzących. Do nich zaliczono sześć zespołów, oznaczonych od numeru 13 do 18. W zespole 14. rejonowego zespołu pogranicznego były cztery rady parafialne działające przy 4 kościołach. Według spisu 1929 roku wierzących zaś było:

- kościół chataiewiczski (Хатаевичский) – 2400,
- kościół okołowski (Околовский) – 3000,
- kościół omniszewski (Омнишевский) – 3000,
- kościół dziedziłowiczski (Дзедзиловичский) – 2400.

W tym zespole liczba katolików Polaków przewyższała liczbę białoruskich katolików. Taka sytuacja trwała w innych rejonach strefy pogranicznej. Liczba wierzących katolików znacznie się zmniejszyła, podobnie jak użytkowanych

⁶⁷² Tamże, s. 41.

⁶⁷³ Tamże, s. 42.

kościółach, jednak wszystkie dane użytkowanych kościołów były prawdziwe⁶⁷⁴. Dużą liczbę wierzących i szczodrość Polaków z 14. zespołu potwierdza fakt, że ksiądz Jaroszewicz, mimo dużego podatku (powyżej 5000 rubli, budynek o wymiarach 11 m x 9 m w wycenie majątku kosztował 150 rubli), „za pierwsze pół roku już wpłacił”. Dobrze zorganizowany i bogaty zespół sprawnie zbierał pieniądze, a co miesiąc posyłał w ramach „braterskiej pomocy” kościołom w Homlu, Mohylewie, Rogaczewie 50–100 rubli.

W innych rejonach liczba przychodzących do kościołów w tym czasie kształtowała się następująco:

- kościół rosicki (Росицкий) – 1/I przybyło 300 osób, 6/I – 1000 osób, 18/I – 800, 2/II – 2000, 25/II – 2500, 5/IV (Wielkanoc) – 2000 (według innych danych – 4000),
- kościół wołoniecki (Волонецкий) – 25/I przybyło 120 osób, 5/IV – 2000,
- kościół drissienski (Дриссенский) – 30/I przybyło 400 osób, 5/IV – 200,
- kościół zamszanski (Замшанский) – 5/IV przybyło 2000 osób,
- kościół oswiejski (Освейский) – 5/IV przybyło 450 osób.

W rejonie 15. pogranicznego zespołu wierzących według raportu liczba wiernych przedstawiała się następująco:

- kościół koreński (Кореньский) – 23/II odwiedziło 800 osób; spowiadało się w ciągu 2 dni – 400 osób,
- kościół zasławski (Заславльскый) – 10/X 1930 r. odwiedziło 500 osób; 13/IV 1931 r. – 400 osób; spowiadało się 300 osób,
- kościół zasławski (Заславльскый) 13/IV 1931 r. – 250 osób; spowiadających się 150 osób; 14/IV 1931 r. widziano 350 osób; spowiadających się 250 osób.

W Rejonie 16. zespołu pogranicznego wierzących, dane prezentują się w ten sposób, że kościół kojdanowski (Койдановский) i pleszewski (Плешевские) odwiedza 500 wierzących, a uzdienski (Узденский) w czasie przyjazdu księdza odwiedza 10–50 osób.

W Rejonie 17. zespołu pogranicznego wierzących znajdowały się dwa kościoły: kopylski (Копыльскому) i bobownianski (Бобовнянскому). Liczba wierzących w 1931 roku zmniejszyła się. Nastąpiło jednak zbliżenie do Kościoła osób średnio- i małozamożnych. W pierwszym kwartale tego roku w Łancuckiej Polskiej Narodowej Radzie Wiejskiej powstało kółko różańcowe. Na wyniki wpłynęły odwiedziny duszpasterskie księdza tzw. domów antyradzieckich i zamożnej części polskiego społeczeństwa⁶⁷⁵. W rejonie 18. zespołu pogranicznego, wierzących w pierwszej poł. 1931 roku nie było. Cała praca księdza w pogranicznej strefie sprowadzała się do aktywizacji środowisk katolickich. Praca przejawiała się przez rozpowszechnianie kółek religijnych, które miały wpływ na społeczeństwo.

⁶⁷⁴ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 49., РГ- 4 экз. Совершенно секретно. докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 5575, s. 49, RG-4 egz. Ścisłe tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR.

⁶⁷⁵ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 50., РГ- 4 экз. Совершенно секретно. докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 5575, s. 50, RG -4 egz. Ścisłe tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR.

I tak na przykład. W Łancuckiej Polskiej Narodowej Radzie Wiejskiej, we wioskach Kołodzina i Stieputy było 5 kółek różańcowych, skupiających 75 osób. We wiosce Diczki, w rejonie zasielskim wznowiło swoją działalność kobiece koło różańcowe utrzymujące kontakt z księdzem. We wiosce Dikczki, w rejonie zasławskim wznowiły także swoją działalność kółka różańcowe, podobnie we wiosce Tabory z tego samego rejonu.

Oprócz duszpasterskiej działalności dużą rolę, w postaci kół parafialnych i religijnych, odgrywał aktyw kościelny, który skupił się na przyciągnięciu dzieci w wieku szkolnym i młodzieży do Kościoła. I tak na przykład: w szkole polskiej w Łancucku, przed katolicką Wielkanocą zapisało się dużo młodzieży do uczestnictwa w przeprowadzeniu antyreligijnej Wielkanocy. Próby i przygotowania wieczoru odbywały się regularnie, ale w oznaczonym terminie nikt nie przyszedł i antyreligijny wieczór się nie odbył.

Działalność księży w niektórych przypadkach nie osiągała celu, co szczególnie wyraźnie widać w pracy 2 rad parafialnych. Przykładowo: w kościele uzdińskim kilkakrotnie zostały unieważniane wybory rady parafialne z powodu niestawiania się wierzących na wybory. Te odbyły się bez uczestnictwa wierzących, a do rady parafialnej zostały wybrane osoby, na które nie było zgody ze strony samego Kościoła katolickiego. W kościele kojdanowskim rada parafialna została wybrana bez uczestnictwa wierzących. Po przyjeździe do Kojdanowa, ksiądz Puczkar-Chmielewski sam wyznaczył zaocznie członków rady parafialnej. Nowa rada parafialna była w rozsypce, a dwóch członków rady parafialnej odmówiło współpracy⁶⁷⁶. Ze wszystkich wskazanych zespołów wierzących tylko w jednym z nich, oznaczonym numerem 13., nie występowała żadna praca antyreligijna na miejscu – przynajmniej od 1930 r.⁶⁷⁷

4. 3. Antyreligijne akty prawne

Zgodnie z doktryną marksistowską, religia była jednym z elementów, za pomocą którego burżuazja utrzymywała w ciemnocie i posłuszeństwie lud oraz wykorzystywała masy pracujące. Partia postanowiła zlikwidować religie i wpoić światopogląd materialistyczny, dlatego instytucje partyjne i państwowe otrzymały prawo do wydawania różnego rodzaju decyzji prawnych skierowanych przeciwko związkom wyznaniowym. Akty prawne wydane przez władze radziecką, które służyły do walki z religią, ze względu na swoją wagę można podzielić na kilka kategorii. Najważniejsze z nich to konstytucja, dekrety i różne zarządzenia poszczególnych szczebli władzy, począwszy od instytucji centralnych, poprzez republikańskie, okręgowe, aż po rejonowe i gminne.

Prawo do wydawania dekretów i zarządzeń miały także wszelakie urzędy. Oprócz władz centralnych istniały instytucje i organizacje, które z założenia miały możliwość zgodnie z konstytucją zwalczać związki wyznaniowe i prowadzić działalność antyreligijną.

Do instytucji decyzyjnych walczących z Kościołem zaliczają się:

- Biuro Polityczne Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików),
- Rada Komisarzy Ludowych Ros. Fed. Socjalistycznej Republiki Radzieckiej,

⁶⁷⁶ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 50, РГ- 4 экз. Совершенно секретно. докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 5575, s. 50, RG – 4 egz. Ścisłe tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR.

⁶⁷⁷ Тамże.

- Ludowy Komisariat Sprawiedliwości,
- Komitety Wykonawcze Rad Delegatów Robotniczych i Włościańskich Rosyjskiej Federacji Socjalistycznej Republiki Radzieckiej,
- Biura Kościelne przy Komitetach Wykonawczych,
- WCzK – tzw. Czerieżwyczajki, Wszechrosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kontrewolucją i Sabotażem,
- OGPU – Zjednoczony Państwowy Urząd Polityczny,
- GUGB – Główny Zarząd Bezpieczeństwa Państwowego,
- NKWD Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych,
- Urząd Likwidacji Instytucji Religijnych.

1. **Konstytucja Rosji Radzieckiej (1918)**

Bolszewicy po przejściu władzy wydali kilka dekretów, które potem znalazły swoje miejsce w Konstytucji z dnia 10 lipca 1918 r. uchwalonej przez III Wszechrosyjski Zjazd Rad⁶⁷⁸. Była to ustawa zasadnicza, która regulowała podstawy państwa radzieckiego i ustanawiała struktury polityczno-gospodarcze państwa robotniczo-chłopskiego. W myśl tego aktu podstawowego wprowadzony został światopogląd naukowego marksizmu i komunizmu. Nowością w konstytucji bolszewickiej był brak podziału władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, występowała za to ogólnikowość i ideologizm, co wywoływało chaos prawny⁶⁷⁹.

Konstytucja składała się z 6 rozdziałów 17 ustępów i 90 punktów. Zatwierdzała ona nazwę państwa „Rosyjska Federacja Socjalistyczna Republika Radziecka”. Rozdział 1, ustęp 1, punkt 1, 2, stwierdzał, że: „Najwyższą władzą w państwie jest Wszechrosyjski Zjazd Rad Delegatów Robotniczych, Chłopskich, Czerwonoarmistów i Żołnierskich zwoływany dwa razy w roku”. Między zjazdami władzę sprawował Wszechrosyjski Centralny Komitet wykonawczy, który powoływał rząd Radę Komisarzy Ludowych. W ustępie 2. dominują sprawy ustrojowe i polityczne podkreślające nacjonalizację ziemi, przemysłu, banków itp.

Bardzo istotnym są dwa punkty z rozdziału 1 (ust. 2, par. 3 pkt. f, g)⁶⁸⁰. Wprowadzają one obowiązek pracy i utworzenie Armii Czerwonej, potrzebnej do walki z reakcją, burżuazją i politycznym i ideologicznym podejściem do społeczeństwem⁶⁸¹. W tych punktach zaprezentowano podział społeczeństwa

⁶⁷⁸ Декрет СНК РСФСР от 23.01.1918, „Об отделении церкви от государства и школы от церкви”, Сбор законов РСФСР, т. 1, с. 861, 1988 г., Rada Ludowych Komisarzy Rosyjskiej Federacji, Dekret z 23 stycznia 1918 r., O oddzieleniu Kościoła od państwa i szkoły od Kościoła.

⁶⁷⁹ Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918 – <http://1917.net.pl/node/149KonstytucjaRadziecka1918r>. http://chomikuj.pl/tomasiu20/Prawo+U*c5*81*2c+rok+I+2011/Powszechna+historia+pa*c5*84stwa+i+praw+Teksty+*c5*bar*c3*b3d*c5*82owe/Konstytucja+Rosji+Radzieckiej+z+1918+r.+1587940941.dpc#

⁶⁸⁰ Dosłownie punkty te brzmiały następująco: „f) w celu zniszczenia pasożytniczych warstw społecznych i organizacji gospodarstwa ustanawia się powszechny obowiązek pracy; g) w interesie zachowania pełni władzy w ręku mas pracujących i w celu usunięcia wszelkiej możliwości przywrócenia władzy wyzyskiwaczy postanawia się uzbrojenie pracujących, utworzenie socjalistycznej Czerwonej Armii robotników i chłopów oraz całkowite rozbrojenie klas posiadających” – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸¹ „III Wszechrosyjski Zjazd Sowieców Robotniczych, Żołnierskich i Włościańskich Deputatów uważa, iż obecnie, w chwili decydującej rozprawy proletariatu ze swymi wyzyskiwaczami, nie ma miejsca dla tych wyzyskiwaczy w żadnym z organów władzy. Pełna władza całkowicie i wyłącznie należy się masom pracującym i ich pełnomocnej reprezentacji – sowiecom (radom)” (...)

„Podstawowe zadanie Konstytucji, obliczone na obecną dobę przejściową, leży w ustanowieniu

pod względem socjalnym, w którym wszystkie grupy społeczne poza robotnikami, chłopami i żołnierzami należą do wyzyskiwaczy, dla których nie ma miejsca w żadnym z organów władzy. Tam też podkreślone jest to, że konstytucja jest przejściową, a jednym z podstawowych celów polityki zagranicznej jest ustanowienie dyktatury proletariatu i zwycięstwo socjalizmu we wszystkich krajach.

Po wprowadzeniu światopoglądu marksistowskiego, jako państwowego, religia została pozbawiona znaczenia, o czym mówi punkt 13 konstytucji⁶⁸². Wprowadzenie ustawowego rozdzielenia państwa od Kościoła pozwoliło zgodnie z prawem na walkę z Kościołem i religią. Znamienne jest to, że propaganda antyreligijna była zgodna z prawem i popierana przez bolszewików, natomiast wszelkie poczynania religijne traktowane były jak wystąpienia kontrrewolucyjne.

Istotny w rozpatrywanej tematyce także były punkty 3 f i 18, w których dzieli się społeczeństwo na dobrych i pasożytów⁶⁸³. Wprowadzenie obowiązku pracy i zasady, „Kto nie pracuje, ten nie je!” odbiło się na duchowieństwie. Związane było z tym, że nie wszystkie wykonywane prace były traktowane, jako pożyteczne⁶⁸⁴. Ludzie wykonujący pracę niepożyteczną należeli do ludzi wyizolowanych ze społeczeństwa i pozbawieni wszelkich praw w tym wyborczego, jako tzw. lisieńcy⁶⁸⁵. Do tej grupy należało duchowieństwo, ponieważ zgodnie z marksizmem nie pracowali pożytecznie i twórczo.

Wolność wypowiedzi i zgromadzeń przysługującą obywatelowi potwierdzał 14. i 15. punkt ustawy zasadniczej, której interpretacja zależna była od aktualnej ideologii⁶⁸⁶. Znamienne jest ideologiczne podejście, a zarazem

dyktatury proletariatu miejskiego i wiejskiego oraz najbiedniejszego włościanstwa pod postacią silnej wszechrosyjskiej władzy radzieckiej, w celu zupełnego zgniecenia burżuazji, zniesienia wyzysku człowieka przez człowieka i wprowadzenia socjalizmu, który nie będzie miał ani podziału na klasy, ani władzy państwowej” – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸² „W celu zabezpieczenia rzeczywistej wolności sumienia pracujących Kościoł zostaje oddzielony od państwa, a szkoła od Kościoła i uznaje się zupełną swobodę religijnej i antyreligijnej propagandy dla wszystkich obywateli” – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸³ „Republika Rosyjska pracę uznaje za obowiązek wszystkich obywateli republiki i głosi hasło: "Nie pracujący nie będzie jadł!" – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸⁴ „Prawo czynne i biernie wyboru do sowietów mają niezależnie od religii, narodowości, zamieszkania itp. następujący obywatele obojga płci Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Sowieckiej Rzeczypospolitej, którzy przed dniem wyborów ukończyli osiemnaście lat:

a) wszyscy zarabiający na życie pracą produktywną i ogólnie pożyteczną, a także osoby zajmujące się domowym gospodarstwem, przez co zabezpieczające możliwość produktywnej pracy pierwszym, a mianowicie: robotnicy i pracownicy wszystkich rodzajów i kategorii, pracujący w handlu, przemyśle, gospodarstwie wiejskim itp., chłopci i kozacy-rolnicy, nie korzystający z pracy najmniej w celu osiągnięcia własnych zysków” – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸⁵ „Nie mają prawa wyborczego biernego ani czynnego: a) osoby wyzyskujące pracę najemników w interesie własnych zysków; b) osoby żyjące z dochodów nie osiągniętych pracą, jak na przykład z procentu od kapitału, dochodu z przedsiębiorstw, intraty z majątku itp.; c) prywatni kupcy, handlarze i pośrednicy handlowi; d) mnisi i słudzy duchowni Cerkwi i wszelkich kultów religijnych; e) urzędnicy i agenci dawnej policji, korpusu żandarmerii i ochrony, a także członkowie byłego panującego domu rosyjskiego; f) osoby uznane przez odnośne władze za umysłowo chore lub obłąkane, a także osoby pozostające pod kuratelą; g) osoby skazane za jakiegokolwiek haniebne występki na czas ustanowiony prawem lub wyrokiem sądowym” – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸⁶ „W celu ugruntowania rzeczywistej swobody wypowiedzenia swego zdania Republika Rosyjska znosi zależność prasy od kapitału i oddaje w ręce klasy robotniczej i biednego włościanstwa wszystkie techniczne i materialne środki, potrzebne do wydawania gazet, broszur, książek i wszelkich innych publikacji drukarskich i gwarantuje im swobodny rozwój w całym kraju. 15. W celu ustanowienia dla

ukazanie światu niebywałej tolerancji, jaka panuje w państwie robotników i chłopów. Rosja Radziecka kreowała się w niej na opiekunkę wszystkich cudzoziemców pokrzywdzonych przez burżuazję ze względów ideologicznych, ale także i religijnych. Zawarte jest to w punkcie 21 ustawy zasadniczej⁶⁸⁷.

Kolejnym bardzo ważnym zagadnieniem była równość wszystkich, bez względu na narodowość, obywateli państwa radzieckiego. Zaznaczyć trzeba, że Białoruś Sowiecka w owym czasie była mieszanką narodowości. W jej skład wchodziły cztery główne nacje: Białorusini, Rosjanie, Żydzi, Polacy oraz kilkanaście innych pomniejszych. Ustawa zasadnicza regulowała prawa wszystkich mniejszości⁶⁸⁸.

Konstytucja Federacji Rosyjskiej stanowiła podstawę, na bazie której uchwalono w 1919 roku Konstytucję Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Wszystkie ustawy zasadnicze były zbieżne z konstytucją radziecką, a instytucje związkowe w republice były jej kopią. Konstytucja opracowana przez bolszewików, miała wskazywać klasowy system dyktatury proletariatu, zaś normy w niej zawarte wskazywały główny cel – utworzenie socjalizmu. Bazując na tym, ukazano, jak określała prawa człowieka, którymi mogli się cieszyć obywatele nienależący do grup wyłączonych - liszeńców.

Prawa człowieka nie zostały zebrane w osobnym rozdziale, znajdują się one w punktach i tak: w ramach praw osobistych – prawo do wolności i równego traktowania; w ramach praw politycznych – prawo wolności zgromadzeń, wolności prasy i sumienia; praw socjalnych – prawo do pracy, dostęp do bezpłatnej edukacji⁶⁸⁹.

Po analizie pierwszej konstytucji z 1918 roku widać, że jest to niedemokratyczna ustawa zasadnicza. Już na samym początku zaznacza, że państwem tym rządzą robotnicy i chłopci, którzy stanowią grupę uprzywilejowaną. Brak jakiegokolwiek wzmianki o inteligencji pracującej i innych grupach ludności. Ta grupa ludzi zgodnie z teorią marksistowską nie tworzyła rzeczy użytecznych. Wszelka praca umysłowa była mniej warta, a duchownych – zbyteczna.

Partia i rząd radziecki za pomocą swojej konstytucji zamierzali ukazać światu nowoczesne państwo, w którym człowiek jest wolny, ma swobodę światopoglądu, w którym występuje równouprawnienie kobiet i mężczyzn, pracy jest pod dostatkiem, a państwo dba o swoich obywateli. Wszystkie te sformułowania były piękne, ale interpretacja aktu zasadniczego była interpretacją proletariacką, która zmieniała się w zależności od wytycznych partii bolszewickiej. Dlatego też mimo wolności wyznania istniała także usankcjonowana prawem możliwość walki i jej krytyki.

pracujących rzeczywiście wolności zebrań Republika Rosyjska, uznając prawo obywateli republiki radzieckiej do swobodnego urządzania zebrań, mityngów, manifestacji itp., oddaje do rozporządzenia klasy robotniczej i biednego chłopstwa wszystkie lokale przydatne do urządzania zebrań ludowych wraz z umeblowaniem, światłem i opałem” – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸⁷ „Republika Rosyjska bierze w opiekę wszystkich cudzoziemców ściganych za religijne lub polityczne przestępstwa” – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸⁸ „Republika Rosyjska, uznając równe prawa wszystkich obywateli bez względu na ich przynależność rasową lub narodową, oświadcza, że ustanowienie lub dopuszczenie jakichkolwiek na tym tle przywilejów, jak również jakiegokolwiek ucisku mniejszości narodowych lub ograniczenie ich praw byłoby czymś przeciwnym zasadniczym prawom republiki” – *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz. cyt.

⁶⁸⁹ Paweł Sydor, Przemysław Domagała, *Prawa człowieka w Konstytucji ZSRR*, www.bibliotekacyfrowa.pl/content/37386/018.pdf, dostęp: 1.03.2014 r., s. 349-351.

Problem był jednak w tym, że krytyka i walka z religią była celem państwa radzieckiego, popierano ją prawnie i finansowo⁶⁹⁰.

2. Konstytucja z 1924 r.

Po I Zjeździe Rad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich ogłoszono w 1924 r. nową konstytucję radziecką. Zawierała ona akt założycielski państwa o nazwie: Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, ustalała federacyjną strukturę państwa, w której zasady organizacji ograniczały funkcje ustawodawcze i wykonawcze władz republik na rzecz władz związkowych. W kwestii wolności i swobody poglądów nic się nie zmieniło. W dalszym ciągu obowiązywała zasada walki z religią, jako pozostałością burżuazyjnych, imperialistycznych czasów (zgodnie wykładnią i interpretacją proletariacką). Na podstawie konstytucji z 1924 roku wszystkie republiki, tworzące ZSRR powołały swoje konstytucje. Białoruska Socjalistyczna Republika Radziecka powołała do życia swoją w 1927 roku.

Analizując interesujący nas rozdział I tego aktu i jego poszczególne artykuły, można zauważyć, że konstytucja białoruska m.in. uznaje i zatwierdza rozdział Kościoła od państwa⁶⁹¹, daje swobodę religijną, ale także prawo ateistom do swobodnej krytyki religii. Skoro zaś ta ostatnia była zgodna z konstytucją – szybko przeistoczyła się w otwartą walkę z Kościołem, co było zgodne z prawem radzieckim. Brak w niej jest niej możliwości krytykowania ateistów przez wierzących zgodnie z prawem. Takie wystąpienie było odczytywane, jako uderzenie w podstawy ustrojowe państwa.

W kolejnych artykułach konstytucja jeszcze raz podkreśla równość praw obywateli bez względu na ich narodowość i rasę (natomiast brak jest równości pod względem społecznym). W dalszym ciągu jest wydzielona grupa ludzi pozbawiona praw publicznych, uznawana za wrogów państwa – pasożytów, do których zalicza się duchowieństwo. Podkreśla się swobody ekonomiczne, których jednak się nie realizuje. Podkreśla się, że podstawowym zadaniem państwa radzieckiego jest podniesienie dobrobytu mas pracujących i budowa państwa socjalistycznego⁶⁹².

Istotnym postanowieniem konstytucji było prawo do swobodnego posługiwania się swoim językiem narodowym w życiu publicznym oraz do nauki rozwoju i swojej narodowej kultury. Podkreśleniem znaczenia tego

⁶⁹⁰ *Konstytucja Rosji Radzieckiej 1918*, dz.cyt.

⁶⁹¹ Art. 12. „W celach zapewnienia ludowi pracującemu istotnej wolności sumienia, Kościół zostaje oddzielony od państwa i szkoła od Kościoła, swoboda religijnej i antyreligijnej propagandy przyznaje się wszystkim obywatelom” - *Конституция Нашей Дзяржавы (1919, 1927, 1937, 1978, 1994)*, Мастацкая Літаратура, Мінск 2011, s. 130 (*Konstytucja Naszego Państwa (1919, 1927, 1937, 1978, 1994)*, Literatura Piękna, Mińsk 2011 s. 130).

⁶⁹² „Socjalistyczna Radziecka Republika Białorusi uznaje równość praw obywateli, bez względu na ich rasową i narodową przynależność” (...)

„Socjalistyczna Radziecka Republika Białorusi na podstawie całkowitego unicestwienia ucisku narodowościowego zapewnia swobodny ekonomiczny i kulturowy rozwój i podniesienie dobrobytu mas pracujących wszystkich zamieszkujących ją narodowości i organizuje szeroki ich udział w budownictwie socjalistycznym przez Rady Robotników, Chłopów i deputowanych Armii Czerwonej.

Dla bardziej szerokiego i pełnego wciągnięcia mas pracujących, mniejszości narodowych Białoruskiej Socjalistycznej Radzieckiej Republiki do pracy nad ekonomicznym i socjalistycznym budownictwem w miejscowościach, gdzie masy pracujące tej narodowości stanowią większość ludzi, są organizowane Rady, pracujące w języku danej narodowości, i jak najbardziej uwzględniające w swojej pracy narodowe właściwości”. – *Конституция Нашей Дзяржавы*, dz. cyt.

paragrafu było to, że konstytucja została wydana w czterech językach obowiązujących na Białorusi Radzieckiej. Znaczenie tego prawa było znamienne, jednak można twierdzić, że ustanowienie go podyktowane było celami politycznymi⁶⁹³.

Ponieważ konstytucja stwierdzała także, że: „W celach zapewnienia obywatelom wolności sumienia Kościół Białoruski SRR oddzielony jest od państwa i szkoła od kościoła. Wolność wyznania religijnych kultów i wolności antyreligijnej propagandy przyznaje się wszystkim obywatelom”⁶⁹⁴. Jak więc widać, walka z religią była zgodna z prawem. Należy podkreślić, że realizacja tego artykułu była wykonywana zgodnie z proletariackim rozumieniem prawa. Wolność kultu istniała, ale tak była obwarowana przepisami, że praktycznie jej nie było. Propaganda antyreligijna i walka z religią była popierana zarówno przez partię bolszewików jak i rząd.

3. Konstytucja z 1936 r. (stalinowska)

Na Białorusi od 1937 r. obowiązywała nowa konstytucja, potwierdzająca posiadane prawa ludności, które zostały ujęte w rozdziale „Podstawowe prawa i obowiązki obywateli”. W paragrafie 99 tego aktu podkreślono prawo do bezpłatnego kształcenia na różnych poziomach oraz pomocy finansowej państwa. Podkreślono znaczenie kobiet białoruskich i ich równe prawa (par. 97). Akt potwierdzał także równość ludności względem prawa bez względu na rasę i narodowość, a także prawa do rozwoju gospodarczego i kulturalnego (par. 98). Znamienne jest, co podkreśla konstytucja, że wszelkie nawoływania do nienawiści na tle rasowym lub narodowościowym, miało być karane z urzędu. W tym przypadku pojawia się proletariackie stosowanie, rozumienie i interpretacja prawa, według którego „pierwszeństwo w zsyłce” mieli obywatele (ziemianie, szlachta, kułacy) narodowości polskiej.

Kościół Białoruski SRR oddzielony był od państwa, a szkoła – od kościoła. Wolność wyznania religijnych kultów i wolność antyreligijnej propagandy przyznaje się wszystkim obywatelom. Znamiennym paragrafem był paragraf 100., który brzmi: „W zgodności z interesami pracowników i w celach umocnienia socjalistycznej budowy obywatelom Białoruskiej SRR gwarantuje się prawem: a) wolność słowa, b) wolność druku, c) wolność zebrań i wieców, g) wolność ulicznych pochodów i manifestacji”⁶⁹⁵. Jest to wyraźne *novum* w polityce państwa radzieckiego. Uważa się, iż w owym czasie pozycja partii bolszewickiej była na tyle silna, że nie obawiała się żadnej siły wewnętrznej. Można jednak przypuszczać, iż był to sposób na uwidocznienie aktywnej warstwy obywateli samodzielnie myślących, rozwijających swoją narodową kulturę, język i tradycje. Obywatele ci byli oskarżani o nacjonalizm

⁶⁹³ St. 21. Za wszystkimi obywatelami Socjalistycznej Radzieckiej Republiki Białorusi przyznaje się prawo swobodnego używania z języka ojczystego na zjazdach, w sądzie, administracji i życiu społecznym. Narodowym mniejszościom zapewnia się prawo i realną możliwość nauki w szkołach w języku ojczystym. W państwowych i społecznych urzędach i organizacjach Socjalistycznej Radzieckiej Republiki Białorusi ustala się całkowite równouprawnienie języków. białoruskiego, żydowskiego, rosyjskiego i polskiego.

„Opublikowanie ważniejszych aktów prawodawczych dokonywa się w językach białoruskim, żydowskim, rosyjskim i polskim” – Консцітуцыя Нашей Дзяржавы, dz. cyt.

⁶⁹⁴ Tamże.

⁶⁹⁵ Tamże.

i straceni w okresie wielkiego terroru. Najważniejszą nowością konstytucji było zrównanie duchowieństwa pod względem praw z innymi obywatelami. Nastąpiła likwidacja wykluczonych⁶⁹⁶.

Znamienne jest, że w owym czasie życie religijne na terenie ZSRR praktycznie już nie istniało, zostało zniszczone. Kościół, tak prawosławny, jak i katolicki – były rozbite. Oddziaływania Watykanu i Polski nie skutkowały, a nawet przyczyniały się do jeszcze większych represji. Duchowieństwo prawie nie istniało, a kościoły i domy modlitw zostały zamienione na muzea ateizmu lub składy i magazyny towarów szybko niszczących mury.

4. Inne akty prawne

Pomysłodawcą i inicjatorem radzieckiej walki przeciw religiom był osobisty przyjaciel Lenina pochodzenia żydowskiego, Jemielian Michałowicz Jarosławski, przywódca Związku Wojujących Bezbożników. Aby skutecznie walczyć z kościołem, bolszewicy powołali urząd LIRU – Urząd Likwidacji Instytucji Religijnych. Przez pół roku dekret był martwą literą. Dopiero 30 IX 1918 roku ogłoszono do niego akty wykonawcze:

Dekret WCIK z 3 sierpnia 1922 r. (Wszzechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego) szczegółowo regulował rejestracje związków i stowarzyszeń religijnych. Trzeba zaznaczyć, że w owym czasie kluby sportowe miały w Rosji Sowieckiej większe prawa niż wspólnoty religijne.

Rozporządzenie WCIK z 9 kwietnia 1929 roku zabraniało gminom religijnym m.in.: organizowania osobnych zebrań modlitewnych, kółek biblijnych, literackich, wycieczek, bibliotek, czytelni, ogródków dziecięcych, tworzenia kas pomocy wzajemnej, okazywania pomocy materialnej swoim członkom. Tak o tej polityce pisał Joseph Ratzinger:

„Traktat pokojowy z Polską w marcu 1921 r. gwarantował swobody mniejszości polskiej w Rosji. Bezpośrednim następstwem było wstrzymanie działań wymierzonych w polskich katolików. Ale już w następnym roku na parafie katolickie w Rosji, na Białorusi i Ukrainie spadły konfiskaty i represje, powodujące wiele lokalnych konfliktów”.

Tajna instrukcja Lenina z 1922 r. nakazywała wykorzystanie regionalnych antagonizmów dla przeprowadzenia pokazowych procesów wobec „reakcyjnego duchowieństwa”. W wyniku tych procesów stracono ok. 8100 kapłanów, mnichów i zakonnic. Wspomniany już Związek Bezbożników, współpracował ze wszystkimi komisariatami, z organami bezpieczeństwa, partiami komunistycznymi za zagranicą. Przywódca Związku Wojujących Bezbożników – Jemielian Jarosławski, w 1922 roku stworzył potężny koncern wydawniczy „Ateist”, który drukował olbrzymią liczbę plakatów, broszur, książek i czasopism antyreligijnych. Pismo „Bezbożnik” stało się organem Związku Bezbożników i miało swoje odpowiedniki w innych językach (wydawano je przeszło w 80 językach). Oprócz wydawnictw obcojęzycznych pismo kierowane było do różnych grup społecznych, utrzymując cały czas generalną linię ideologiczną. Ateistyczna działalność przynosiła olbrzymie zyski. Ciekawostką jest to, że wydawnictwa ateistyczne były zorganizowane na styl zachodni, w formie spółek akcyjnych, co w państwie bolszewickim było rzadkością.

⁶⁹⁶ Antoni Kuczyński (red.), *Kościół Katolicki na Syberii*, dz. cyt., s. 441.

Kolejne posunięcie antyreligijne pojawiło się jesienią 1929 r., gdy WCIK wprowadził sześciodniowy tydzień i usunięto rosyjską nazwę niedzieli. Jeszcze wcześniej, bo w 1927 r. WCIK wydało zakaz stawiania na mogiłach krzyży. W 1930 r. ukazało się zarządzenie o oddaniu sowietom Biblii, literatury religijnej i książeczek do nabożeństwa. Obowiązywało ono osoby prywatne, cerkwie i kościoły. Na początku lat 30. XX wieku zaczęto popularyzować powiedzenie: „Boga niet!” i odpowiedź: „I nie budiet!”.

Oto wykaz dodatkowych aktów prawnych regulujących sprawy religijne w Rosji bolszewickiej:

- Dekret wydany 23 I stycznia 1918 r. przez Radę Ludowych Komisarzy Rosyjskiej Federacji – „O oddzieleniu kościoła od państwa i szkoły od kościoła”;
- Instrukcja Ludowego Komisarjatu Sprawiedliwości i rozporządzenie Ludowego Komisarza Sprawiedliwości „O zasadach realizacji dekretu o oddzieleniu Kościoła od państwa⁶⁹⁷ (zbiór praw rok 1918, nr 62);
- Rozporządzenie Ludowego Komisarza Sprawiedliwości z dnia 14 II 1919 r. zalecające usunięcie ze świątyń wszystkich znajdujących się tam relikwii⁶⁹⁸;
- Rozporządzenie z grudnia 1921 r. nakładające na kapłanów wymóg każdorazowego przedłożenia odpowiedzialnym przedstawicielom szkiców kazań;
- Szczegółowe przepisy regulowały bicie w dzwony (ich dźwięk – jak tłumaczono – „przeszkadzał ludziom pracy”), a nawet używanie ambony. Wykorzystując przepis o braku osobowości prawnej organizacji religijnych, zabroniono druku ksiąg i czasopism, z zatem przejawiania swej działalności na zewnątrz. Z czasem zakazano także chrztu dzieci⁶⁹⁹;
- Okólnik do Naczelników Biur Kościelnych przy prowincjonalnych Komitetach Wykonawczych w sprawie nauczania religii w kościołach itp. Oraz w domach prywatnych z dnia 3 stycznia 1922 r. Zakazywał on nawet domowego wychowania w duchu religijnym, a za czyn kryminalny uznawał on już sam kontakt młodzieży do lat osiemnastu z osobami duchownymi. Zastrzeżenie to, nieprzypadkowo bardzo ogólne, dawało władzom w istocie nieograniczone możliwości interpretacyjne⁷⁰⁰;
- Dekret Ogólnorosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego Rad Delegatów Robotniczych i Włościańskich z dnia 26 II 1922 r. zarządzający konfiskatę kosztowności włącznie z przedmiotami ściśle sakralnymi⁷⁰¹;
- Dekret z 27 grudnia 1922 r. zarządzający zabranie z kościołów, cerkwi itp. wszystkich przedmiotów wartościowych na walkę z głodem;
- Nowy Kodeks Karny Rosyjskiej Socjalistycznej Rosyjskiej Federacji Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Kodeks z 1926 r. był podobny do poprzedniego. Najważniejsze były przestępstwa przeciwko państwu, a więc przestępstwa kontrrewolucyjne, przeciwko władzy, a także, zaliczane do najważniejszych naruszeń, przekroczenie przepisów o rozdziale Kościoła

⁶⁹⁷ Antoni Kuczyński (red.), *Kościół Katolicki na Syberii*, dz. cyt., s. 442-443.

⁶⁹⁸ Szerokim echem odbiła się profanacja relikwii bł. Andrzeja Boboli w Połocku na Białorusi, jezuita, polskiego męczennika z XVII w., którego kult szerzył się zarówno w Polsce, jak i na ziemiach byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego – tamże, s. 442.

⁶⁹⁹ Tamże.

⁷⁰⁰ Tamże, s. 442-443.

⁷⁰¹ Tamże, s. 445.

- od państwa. Specyfiką prawa radzieckiego było uznanie przestępstw kontrrewolucyjnych za najpoważniejsze. Paragrafy o niesprecyzowanych konstrukcjach słownych, z nie do końca określonymi pojęciami, pozwalały na bardzo szeroką interpretację. W ramach solidarności międzynarodowej ludzi pracy, wszelkie działania przeciw innemu państwu radzieckiemu, było uważane za przestępstwo, chociaż dane państwo nie było częścią ZSRR;
- Tajna instrukcja Lenina z 15 III 1922 r. nakazująca wykorzystywanie regionalnych antagonizmów do przeprowadzenia nowych procesów pokazowych wobec duchowieństwa. Lenin zalecił to w poufnej notatce członkom Biura Politycznego Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików);
 - Wspólna instrukcja Ludowego Komisarjatu Sprawiedliwości i Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych o nauczaniu religii poza szkołą z 22 grudnia 1923 r.;
 - Dekret z 1929 roku o wysiedleniu z budynków państwowych „elementu niepracującego” i „klasowo wrogiego”. Duchowni, zakwalifikowani do tej kategorii, zmuszeni zostali do opuszczenia pomieszczeń;
 - Rozporządzenie WCIK z dnia 9 kwietnia 1929 r., na mocy którego zabrano gminom religijnym m.in. możliwość organizowania osobnych zebrań modlitewnych, kółek biblijnych, literackich, wycieczek, biblioteki.

4. 4. Postanowienia antreligijne

W pierwszych dniach po przejęciu władzy bolszewicy rozpoczęli walkę (prawną, propagandową i administracyjną) z religią, w tym z Kościołem rzymskokatolickim. Związane było to z głoszoną teorią marksistowsko-leninowską zakładającą, że jest to część walki klasowej proletariatu z kapitalizmem. Marks głosił: „Religia jest opium ludu. Zlikwidowanie religii, jako iluzji szczęścia ludu, jest potrzebne do szczęścia”⁷⁰². Wrogie oddziaływanie religii uwypuklił inny teoretyk komunizmu W. Lenin, który twierdził, że: „Istnienie religii i kościoła oraz organizacji religijnych marksizm uważa za ograny burżuazyjnej reakcji, służące jej obronie, oraz do eksploatacji i ogłupiania klasy robotniczej”⁷⁰³. W innym wystąpieniu Lenin uwypuklał znaczenie religii: „Nasz program jest całkowicie zbudowany na naukowym i przy tym materialistycznym światopoglądzie. Wyjaśnienie naszego programu, niezbędnie wymaga przeto i wyjaśnienia rzeczywistych, historycznych i ekonomicznych źródeł zaćmienia religijnego. Nasz program niezbędnie wymaga i propagandy ateizmu”⁷⁰⁴.

Zgodnie z wytycznymi bolszewicy wiernie wykonywali swoje wizje, dążąc do całkowitego zerwania pomiędzy klasami wyzyskującymi a ich organizacją

⁷⁰² У.Навіцкі, У.Заваянюк, Рэпрэсмы Духавенства рымска – каталіцкай царквы ў БССР (20–30-ыя гг.), s. 97 (U. Nowicki, U. Zawalniuk, *Represje duchowieństwa Kościoła rzymskokatolickiego na BSR (lata 20.-30. XX wieku)*, s. 97; Н.І.Стужынская, Політычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX стагоддзі, Матэрыялы навукова - практычнай канферэнцыі (Мінск 27-28 лютага 1998 г.), Белврускі Хельсінскі камітэт Беларуская Асацыяцыя вхвар палітычных рэпрэсій, Мінск 1998 (N.I. Stuzynska, *Polityczne represje na Białorusi w XX stuleciu. Materiały z konferencji naukowej (Mińsk 27–28 lutego 1998 r.)*, Białoruski Komitet Helsiński, Białoruskie Stowarzyszenie Ofiar Politycznych Represji, Mińsk 1998; autorka powołuje się na pracę: Маркс К. Энгельс Ф, Соч. 2-е изд. Т. 1. С. 415 (K. Marks, F. Engels, *Pisma*, tom 1, s. 415).

⁷⁰³ Тамże, s. 416; autorka powołuje się na pracę, В. И. Ленин Полн. Собр. Соч. Т 17 (W. I. Lenin, *Pełny zbiór pism*, tom 17).

⁷⁰⁴ Roma Juchniewiczówna, *Kościół, religia, kler*, Wydawnictwo Państwowe Białorusi, Mińsk 1925, s. 91.

propagandy religijnej. Domagali się czynnego wyzwolenia mas pracujących z przesądów religijnych. Dlatego zorganizowano szeroką propagandę naukowo-oświatową i antyreligijną⁷⁰⁵. Na początku władza radziecka przystąpiła do walki z religią i skierowała się przeciw Cerkwi prawosławnej. Można to tłumaczyć tym, że popów i całe duchowieństwo prawosławne uważano za urzędników carskich, Cerkiew prawosławną zaś – za jeden z filarów podtrzymujących państwo carów, dlatego trzeba było ją całkowicie zniszczyć.

Inaczej miała się sprawa z Kościołem katolickim. Na początku traktowano go, jako organizację pokrzywdzoną przez Rosję carską przez prześladowania, zamykanie kościołów i konfiskaty. Jednak, gdy tylko bolszewicy umocnili się u władzy, przystąpiono do realizacji wytycznych Marksa i Lenina.

Jednym pierwszych dekretów dyskryminacyjnych był dekret z 23/20 stycznia 1918 r. nr 592 – o oddzieleniu kościoła od państwa i szkoły od kościoła⁷⁰⁶. „Dekret o oddzieleniu kościoła od państwa” został już wcześniej wprowadzony w życie w państwach takich, jak Stany Zjednoczone Ameryki, Francja, Szwajcaria, więc nie był wymysłem bolszewików. Z innych jednak pobudek dokonała tego burżuazja, a z innych – proletariat. Burżuazja dążyła do osłabienia jego samoistnej roli oraz do podporządkowania go swoim interesom klasowym⁷⁰⁷. W państwie proletariackim nastąpiło oddzielenie kościoła od państwa, ponieważ religia przeszkadzała proletariatowi w tworzeniu jej wielkiego dzieła sprawiedliwości społecznej. Walcząc z nim, usuwano go całkowicie z życia politycznego i społecznego⁷⁰⁸.

Dekret składa się z 13 punktów, precyzujących opisane wyżej postanowienie. W pierwszym z punktów zaznacza się, że Kościół musi być oddzielony od państwa, oraz że zabronione było mieszanie się do polityki państwa, oraz ograniczanie jakiegokolwiek swobody obywateli przez swoją działalność. W tym postanowieniu nie chodziło o prześladowanie religii lub łamanie Kościoła, jako instytucji religijnej, lecz o sprowadzenie go do jego właściwej roli, ograniczającej się wyłącznie dziedziną religijną, wyłączając wszelkie funkcje państwowe i społeczne⁷⁰⁹. Kolejne punkty podkreślają wolność wyznania i prawo uczestniczenia w obrządkach religijnych, jeśli nie naruszają obowiązującego porządku. Następne punkty podkreślają, że przekonania religijne nie zwalniają od obowiązków i obywatelskich w stosunku do państwa. Dalej dekret informował, że rejestrację ślubów i urodzin przejmuje państwo, a naukę religii przejmują obywatele. Kolejne punkty zaznaczały, że szkoła była od tej chwili oddzielona od religii i użytkowanie budynków szkolnych lub innych pomieszczeń, gdzie odbywają się zajęcia z dziećmi przez księży, było

⁷⁰⁵ Tamże, s. 102.

⁷⁰⁶ Редакционная коллегия: Т.С.Горбунов, Ф.А.Новикова, И.С.Кравченко, Н.М.Мешков, А.И.Азаров, *Великая Октябрьская Социалистическая Революция в Белоруссии*, Документы и материалы, 1917 – 40 лет 1957, *Победа Социалистической Революции и употребление Советской Власти в Белоруссии (октябрь 1917 г. – март 1918 г.)*, Том II, Государственное Издательство БССР, Редакция политической литературы, Минск 1957 nr 592 s. 818-820 (T.S. Gorbunow, F.A. Nowikowa, I.S. Krawczenko, N.M. Mieszkow, A.I. Azarow (red.), *Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa na Białorusi. Dokumenty i materiały 1917 – 40 lat 1957, Zwycięstwo Rewolucji Socjalistycznej i wprowadzenie Władzy Radzieckiej na Białorusi październik 1917 rok – marzec 1918 rok*, tom II, Państwowe Wydawnictwo BSRR, Mińsk 1957, nr 592 s. 818-820.

⁷⁰⁷ Roma Juchniewiczówna, *Kościół, religia, kler*, dz. cyt., s. 94-95.

⁷⁰⁸ Tamże, s. 99.

⁷⁰⁹ Tamże, s. 90.

niedopuszczalne. Wszystkie kościelne i religijne stowarzyszenia podlegają prawu osobistemu i nie otrzymują wsparcia finansowego od samorządów, i państwa. Wymuszanie wykorzystywania soborów i stowarzyszenia, jako ich własności było niedopuszczalne.

Najważniejsze jednak punkty dekretu znajdują się na jego końcu. Kościół i organizacje religijne zostały pozbawione osobowości prawnej. Żadne kościelne i religijne stowarzyszenia nie miały prawa własności. Cały majątek kościoła i organizacji kościelnych stał się własnością państwa, a ich majątki i bogactwa przekazano ludności wierzącej, zorganizowanej w rady parafialne. Związane to było z konstytucją sowiecką, która pozbawia duchowieństwa prawa wyborczego (winno ono interesować się wyłącznie sprawami nieba, a nie ziemi). Duchowieństwo zostało pozbawione możliwości wstępowania w charakterze członków do organizacji posiadających prawa jurydyczne⁷¹⁰. W ostatnim, bardzo istotnym stwierdzeniu zarządzono, by budynki i przedmioty kultu religijnego lub potrzebne do liturgii rzeczy były bezpłatnie oddane do użytkowania istniejącym stowarzyszeniom religijnym, na podstawie oddzielnych postanowień wydawanych przez władze miejscowe lub centralne. To najistotniejsze postanowienie, dotyczące użytkowania kościołów, budynków i przedmiotów dopisał Lenin już po analizie treści dekretu, tuż przed podpisaniem. Tym dekretem bolszewicy całkowicie przejęli kontrolę na religią i życiem religijnym państwa. Był to zarazem przyczynek do dalszego niszczenia religii zgodnie z tezami Marksa i Lenina.

Jednak, po ukazaniu się dekretu, pojawiły się niepokoje wśród ludności Mińska. Dlatego też, aby rozładować napięcie, 26 stycznia przewodniczący rady robotników żołnierskich delegatów miasta Mińska wydał: „Obwieszczenie Mińskiej Rady do mieszkańców miasta Mińska i okolic w związku z prowokacyjnymi wiadomościami o likwidacji kościołów”. W oświadczeniu tym prostymi słowami wyjaśnił, jak należy rozumieć poszczególne zawarte dekrete postanowienia. Nawoływał, aby nie dawać wiary prowokatorom, którzy rozpuszczają nieprawdziwe wiadomości, dyskredytując w ten sposób rząd robotniczo-chłopski⁷¹¹.

Na tej podstawie zaczęto ogłaszać obowiązkowe postanowienia komitetów wykonawczych dotyczące zasad funkcjonowania i rejestracji stowarzyszeń religijnych. Na przykładzie Obowiązkowego Postanowienia nr 20 Powiatowego (Ujezdnego) Borysowskiego Komitetu Wykonawczego, ogłoszonego 24 lipca 1924 r., które obejmuje 9 pozycji, można zapoznać się obowiązkami i trudnościami funkcjonowania religii oraz stowarzyszeń religijnych na terenie ZSRR. W pierwszym punkcie podaje on ostateczną datę powtórnej rejestracji stowarzyszenia religijnego, zaznaczając, że bez niej nie będą mogły działać

⁷¹⁰ Tamże, s. 91.

⁷¹¹ Редакционная коллегия: Т.С. Горбунов, Ф.А. Новикова, И.С. Кравченко, Н.М. Мешков, А.И. Азаров, *Великая Октябрьская Социалистическая Революция в Белоруссии, Документы и материалы, 1917 – 40 лет 1957, Победа Социалистической Революции и употребление Советской Власти в Белоруссии (октябрь 1917 г. – март 1918 г.)*, Том II, Государственное Издательство БССР, Редакция политической литературы, Минск 1957, nr 592, s. 846, (T.S. Gorbunow, F.A. Nowikowa, I.S. Krawczenko, N.M. Mieszkow, A.I. Azarow (red.), *Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa na Białorusi. Dokumenty i materiały 1917 – 40 lat 1957, Zwycięstwo Rewolucji Socjalistycznej i wprowadzenie Władzy Radzieckiej na Białorusi październik 1917 rok – marzec 1918 rok*, tom II, Państwowe Wydawnictwo BSRR, Mińsk 1957, nr 592 s. 846.

żadne stowarzyszenia religijne lub jakiegokolwiek kultu. W trzecim punkcie zaznacza się, że istniejące i działające stowarzyszenia religijne, powinny razem z zaświadczeniami o powtórnej rejestracji załączyć statut stowarzyszenia (wszystko w 3 egzemplarzach). Kolejne dokumenty to spis członków stowarzyszenia i komitetu wykonawczego stowarzyszenia (rady parafialnej) według określonego wzoru. Kwestionariusz członka stowarzyszenia religijnego składał się 8 punktów: 1 – imię nazwisko; imię ojca, 2 – wiek, 3 – miejsce zamieszkania; adres, 4 – stan socjalny, położenie, 5 – stan społeczny przed rokiem 1914, 6 – przynależność do aktualnej lub innej warstwy społecznej do rewolucji, 7 – stan majątkowy, 8 – zaświadczenia stwierdzające okres przynależności do danego kultu. Wszystkie zaświadczenia powinny mieć potwierdzenie opłaty zgodnie z obowiązującymi przepisami. Do tego w wyżej podanej formie powinny być dołączone spisy: prezbiterian, biskupów, kaznodziejów oraz innych wybieranych odpowiedzialnych osób.

W punkcie czwartym obwieszczenia Komitet Wykonawczy informował, że: 1) istniejące lub tworzące się stowarzyszenie musi posiadać minimum 50 miejscowych członków, którzy nie posiadali ograniczenia praw wydanych przez sąd; 2) statut stowarzyszenia podlegającego rejestracji nie mógł zawierać zadań i metod działalności sprzecznych z Konstytucją ZRRR i jej prawami.

Kolejnym ograniczeniem, zawarte w punkcie piątym była konieczność uzyskania zgody na ogólne zebrania stowarzyszeń religijnych, mających charakter zjazdów lub obrad. Taką zgodę mogły wydawać odpowiednie władze gminne lub powiatowe. W kolejnym punkcie podane były zadania urzędów gminnych w stosunku do stowarzyszeń religijnych, które miały obowiązek przyjąć wypełnione deklaracje, druki zgodnie z obowiązującymi wymogami przesłać do instancji wyższej, a także wydać potwierdzenie o przyjęciu dokumentów. W punkcie 7 zaznaczało się, że w przypadku, gdy dane stowarzyszenie nie dokona rejestracji do 1 września 1924 roku, będzie uważane za nieistniejące. Zaznaczano przy tym, że w przypadku działalności stowarzyszenia będzie ono pociągnięte do odpowiedzialności karnej zgodnie paragrafem 119 paragrafu kodeksu karnego. W punkcie 8 informowano, że statut stowarzyszenia pozostawał w miejscu, w którym została dokonana powtórna rejestracja danego stowarzyszenia. Natomiast w punkcie ostatnim postanowienia stwierdzało się, że trzeba obowiązkowo informować o wszelkich zmianach zachodzących w składzie religijnego stowarzyszenia, rady parafialnej i księżach wykazanych w punkcie 3 tegoż postanowienia. Informacje powyższe, powinny być składane co dwa miesiące, uwzględniając nowych członków wspólnoty, których dane trzeba złożyć według ustalonego wzoru ankiety. Postanowienie zostało podpisane przez Przewodniczącego Komitetu Wykonawczego oraz sekretarza. Nakład druku ogłoszenia wynosił 300 egzemplarzy⁷¹².

W podobnym tonie jest Obowiązkowe Postanowienie nr 32, wydane przez Borysowski Okręgowy Komitet Wykonawczy, z 22 IX 1924 roku „O zakończeniu umów o bezpłatnym użytkowaniu budynków znaczenia religijnego

⁷¹² Учреждение „Государственный архив Минской области”, Фонд 5, Опись 1, Депо 2, Лист 22., Обязательное постановление nr 20, Борисовского Уездного Исполнительного Комитета 24 июля 1924 года”, (Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu Zespół 5, opis 1,teczka 2, karta 22, Obowiązkowe zarządzenie Borysowskiego Powiatowego Komitetu Wykonawczego 24 czerwca 1924 r.)

(kościół) przez związki wyznaniowe”. Obwieszczenie to informuje, powołując się na zarządzenie z nr 20 z 24 VII 1924 roku, o rejestracji związków wyznaniowych w Okręgowym Komitecie Wykonawczym złożonych statutach (regulaminach) napisanych przez duże grupy wierzących. Okazało się jednak, że niektóre z nich nie złożyły wymaganych dokumentów w Komitecie (Ujezdny) Powiatowym w dziale spraw związanych z oddzieleniem kościoła od państwa, odnośnie do kwestii bezpłatnego użytkowania domów modlitw i przedmiotów potrzebnych do odprawiania kultu (mszy), choć ostateczny termin minął 1 sierpnia 1924 roku.

W związku z zaistniałą sytuacją Borysowski Okręgowy Komitet Wykonawczy postanowił:

1. Religijne stowarzyszenia i związki wierzących, niemające do tej pory zakończonych umów, zobowiązane są w ciągu dwóch tygodni, tj. do 15 października, zrobić zestawienie w trzech egzemplarzach całego majątku, znajdującego się w ich użytkowaniu, ruchomego i nieruchomego, wycenić go i opisy złożyć w Rejonowych Komitetach Wykonawczych oraz listę osób odpowiedzialnych za ich bezpieczeństwo.
2. Rejonowe komitety wykonawcze, po otrzymaniu tych zestawień we wskazanym terminie, sprawdzą prawdziwość tegoż opisu i wyceny, i prześlą do Okręgowego Komitetu Wykonawczego, razem z protokołem kontroli i z podpisami odpowiedzialnych za ich ochronę;
3. Związki wierzących i religijnych stowarzyszeń, mające mniej niż 50 członków niekaranych przez sąd i chcący otrzymać opisany majątek w bezpłatne użytkowanie, powinni wybrać na zebraniu ogólnym, na które uzyskano zgodę Rejonowego Komitetu Wykonawczego, nie mniej niż dwóch przedstawicieli, upoważnić tych przedstawicieli w Okręgowym Komitecie Wykonawczym oraz zawrzeć z nimi notarialne umowy. W przypadku, gdy wierzący nie chcą zawrzeć takiej umowy, powinni o tym poinformować na piśmie Rejonowy Komitet Wykonawczy, który obejmie ochroną dany majątek i powiadomi o tym Okręgowy Komitet Wykonawczy.
4. Po terminie 2 tygodni w wyznaczonym punkcie 1. Rejonowy Komitet Wykonawczy oraz organy Milicji Rejonu sprawdzą wszystkie religijne stowarzyszenia i związki wierzących z obowiązku posiadania umowy i czy są wypełnione wszystkie postanowienia przez stowarzyszenia do tej pory niemające umowy i czy dzierżawcy złożyli spisy majątku Rejonowemu Komitetowi Wykonawczemu. Zaznacza się, że za ukrywanie części majątku kara administracyjna wynosi 300 rubli lub 3 miesiące pracy przymusowej.
5. Dzierżawcy wszelkiego majątku religijnego muszą mieć umowy odpowiedzialności. W przypadku zagubienia lub zniszczenia będą oddani pod sąd przez Borysowską Okręgową Prokuraturę.
6. To postanowienie nie zmienia obowiązkowego postanowienia nr 20 o rejestracji religijnych stowarzyszeń, taka rejestracja, powinna odbyć się niezależnie od wszystkiego.

Postanowienie zostało podpisane przez Przewodniczącego Borysowskiego Okręgowego Komitetu Wykonawczego oraz przez sekretarza⁷¹³.

⁷¹³ Учреждение „Государственный архив Минской области” Фонд 5, Опись 1, Депо 2, Лист 31., Обязательное постановление пг 32, Борисовского Уездного Исполнительного Комитета город Борисов. 22 октября 1924 года „о заключении союзами верующих договоров о бесплатном

Jak widać, członkowie stowarzyszeń religijnych często nie zdążyli wykonać obowiązkowych procedur. Krótkie terminy, wyznaczone przez władze oraz ogólna dezaprobata urzędników do spraw religii, gnębiły wierzących. Widać to między innymi w zarządzeniach, które teoretycznie dawały możliwość uzyskania zezwoleń, ale w praktyce piętrzyły tylko utrudnienia. Inna sprawa to widoczne utrudnienie i wszechobecne kary w postaci mandatów, czasami przekraczających możliwości finansowe stowarzyszeń. Podejście bolszewików do religii uwidacznia się także w związku ze sprawami dóbr kościelnych i stowarzyszeń religijnych, a także budynków na nich stojących. Dokument nr 5656 wydany 25 września 1924 r. przez Borysowski Okręgowy Komitet Wykonawczy jest instrukcją dla Rejonowych Komitetów Wykonawczych tegoż okręgu, w odpowiedzi na liczne pytania napływające do urzędów od ludności. Jest to odpowiedź, a zarazem szkolenie pracowników, ponieważ nie mieli oni odpowiedniej wiedzy dotyczącej spraw kościelnych.

W instrukcji podano, iż jest ona szerszym wyjaśnieniem, ponieważ informacje zawarte w gazecie „Zwieszda”, były tylko nic niewyjaśniającą namiastką informacji. Instrukcja powołuje się na dekrety i zarządzenia wydane przez państwo radzieckie. Składa się z 8 punktów, które można podzielić na dwie części. Pierwsza zawiera wyjaśnienie dotyczące ziemi i budynków kościelnych, ich zagospodarowania i przejęcia (podane są przykłady postępowania). Druga natomiast dotyczy wysiedleń ziemian i tzw. kułaków, oraz przejmowania ich domostw⁷¹⁴.

Reasumując zebrane wiadomości, stwierdzono, że do zarejestrowania stowarzyszenia religijnego potrzeba kilku zasadniczych dokumentów. Do nich należą: zgłoszenie dotyczące rejestracji danego związku religijnego, statut stowarzyszenia, spis niekaranych członków w liczbie ponad 50 osób, skład rady parafialnej, spis majątku ruchomego i nieruchomego stanowiącego własność państwa oraz podpisaną notarialnie dzierżawę budynków i przedmiotów kościelnych potrzebnych do liturgii.

Podczas kwerendy w archiwum miasta Mińska i obwodu mińskiego znaleziono dokumenty rejestracji stowarzyszenia religijnego w wiosce Hotaiewiczze. Te rzadkie dokumenty dość dokładnie opisano. Bardzo ciekawym dokumentem jest statut Rzymskokatolickiego Związku Wierzących guberni mińskiej, regionu pleszewskiego. Składa się z 9 punktów i został zarejestrowany przez Komitet Wykonawczy, o czym świadczą znaczki opłaty wysokości 2 rubli. Dla przykładu. Niezwykle represyjny mandat za wykroczenie religijne wynosił 300 rubli, a budynek długości 19 i szerokości 11 metrów był wyceniany także na 300 rubli. Pierwszy punkt statutu informował: Związek Wierzących Hotowiczskiego Kościoła Rzymskokatolickiego jednoczy

пользовании имуществом религиозного значения” (Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu Zespół 5, opis 1, teczka 2 karta 31, Obowiązkowe zarządzenie nr 32 Borysowskiego Powiatowego Komitetu Wykonawczego 24 czerwca 1924 r., o zakończeniu umów związków bieżących dotyczących bezpłatnego korzystania majątku o znaczeniu religijnym).

⁷¹⁴ Учереждение „Государственный архив Минской области” Фонд 5, Опись 1, Депо 3, Лист 5, 5 об., Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu Zespół 5, opis 1, teczka 3 karta 5, 5 ob., СССР Борисовский Окружной Исполнительный Комитет 25/IX-24/г., nr 5656, Циркулярно, Всем Райисполкомам Борисовского Округа и Борисовскому Окружному Коммуналдепу /копия Окружному Прокуратору /Борисовскому РИКу, ZSRR Borysowski Okręgowy Komitet Wykonawczy 25/IX-24/ r. nr 5656, Zarządzenie, do wszystkich Rejonowych Komitetów Wykonawczych Borysowskiego Okręgu i Borysowskiego Komunalnemu Oddziału /kopia dla Okręgowego Prokuratora/ Borysowskiego RKW.

obywateli w oddawaniu chwały wszechmocnemu Twórcy i miłości do cudownie uratowanego Jezusa Chrystusa. Punkt drugi informował, że związek wierzących zbiera się w kościele w niedziele i zwykle dni, aby uczestniczyć w nabożeństwie, usłyszeć słowo świętej Ewangelii i otrzymać duchowe błogosławieństwo. W kolejnym, trzecim punkcie podano, że związek zarządza majątkiem Kościoła otrzymanym zgodnie z umową zawartą z Państwem. Z kolei w piątym stwierdzano, że członkiem stowarzyszenia może być każdy obywatel i obywatelka wyznania rzymskokatolickiego.

W kolejnych punktach statutu poruszano następujące kwestie:

- Przyjęcie do stowarzyszenia i usunięcie ze stowarzyszenia wynikało ze spełniania osobistych potrzeby obywateli;
- Środki stowarzyszenia do pokrycia wydatków związanych z posiadaniem kultowym majątkiem związane były z dobrowolnymi ofiarami zbieranymi od wierzących;
- Wszystkie świeckie problemy, pojawiające się środowisku stowarzyszenia, rozwiązywane były na ogólnym zebraniu stowarzyszenia, w otwartym głosowaniu większością głosów;
- Do wypełnienia swoich postanowień, a w szczególności w razie nieuczciwości przedstawicieli stowarzyszenia zbierano radę parafialną,
- Proboszcz kościoła był nauczycielem życia religijnego i nauki kościoła rzymskokatolickiego, przyjmował stowarzyszenie tylko takie, które stało w jedności z kościołem katolickim.

Statut podpisał przewodniczący Rady Parafialnej i jej członkowie Hotowiczskiego Związku Wierzących Kościoła Rzymskokatolickiego⁷¹⁵. Zachowany statut miał niekompletną listę członków – liczyła tylko 33 osoby w różnym wieku. Były tam osoby młode (3-letnie) i w podeszłym wieku (80-letnie), a wiadomo, że aby zarejestrować stowarzyszenie, musiało być 50 niekaranych osób⁷¹⁶. Jednak pełna lista się nie zachowała.

Bardzo ciekawa była ankieta duchownego – sługi religijnego kultu (księdza), stosowana w umowie, przy oddaniu w użytkowanie parafii religijnego majątku (mienia religijno-liturgicznego). Była ona wydrukowana urzędowo i stanowiła źródło wiedzy i wiadomości, które były zbierane przez służby wewnętrzne.

W ankiecie znajdowały się następujące pytania:

- 1) Imię, nazwisko, imię ojca, 2) Wiek, 3) Wykształcenie, 4) Wykonywaną aktualnie powinność, 5 a) Ile lat wykonywał posługę kapłańską?, b) Ile lat był księdzem? 6) Jakie miał nagrody i wyróżnienia, za co i przez kogo były nadane?, 7) Czym zajmował się do momentu zostania kapłanem, wskazać szczegółowo, gdzie był kapłanem, jaki czas, kim był służbowo?, 8) Jakie miał aktualnie dodatkowe miejsce pracy, gdzie?, 9) Stosunek do służby wojskowej: a. - do r. 1917, b. - do 1919 r., c. aktualnie. 10) Czy posiadał na swoim utrzymaniu rodzinę, jeśli tak to ile osób, ich wiek?, 11) Czy ktoś z rodziny

⁷¹⁵ Учреждение „Государственный архив Минской области” Фонд 5, Опись 1, Депо 51, Лист 1, 1 об. (Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu Zespół 5, opis 1, teczka 51 karta 1, 1 ob., Устав Хотавичского Римско Католического Союза Верующих Минской губернии Плесценницкого района, Statut Hotaiewiczskiego Rzymskokatolickiego Związku Wierzących guberni mińskiej, rejonu pleszczenickiego).

⁷¹⁶ Тамże.

pracował na państwowym etacie, gdzie mianowicie?, 12) Wyuczony zawód lub specjalność?, 13) Stan, grupa społeczna, posiadany majątek ruchomy lub nieruchomy, gdzie i jaki?, 14) Czy był członkiem partii politycznych, kiedy, jakich i jak długo?, 15) Do jakiej partii należał lub jaką partię darzy sympatią, identyfikuje się aktualnie?, 16) Czy był sądzony do 1917 r. i po 1917 r., za co?, 18) Czy wyrażał życzenie, chęć zajęcia się pożyteczną pracą państwową nie wykluczając?, 19) Dodatkowe dobrowolne oświadczenia, co badany chce dodać do ankiety? U dołu znajdowało się także pouczenie: „Na wszystkie pytania powinny być dane zrozumiałe odpowiedzi. Za oszukaństwa w ankiecie osoba wypełniająca będzie odpowiadać przed Sądem Republiki”⁷¹⁷. Dzięki pytaniom z ankiety dużo łatwiej było inwigilować duchownych, sformułowane pytania stanowią informacje pozwalające stawiać różnego typu zarzuty księżom (np. uchylania się od pracy potrzebnej społeczeństwu i państwu).

Kolejny dokumentem koniecznym do rejestracji stowarzyszenia, była umowa dzierżawy. Był to standardowy druk, zawierający 14 punktów wyszczególniających prawa i obowiązki biorących w dzierżawę budynki i potrzebne przedmioty liturgiczne. Na jego początku było stwierdzenie, że niżej podpisani obywatele zawierali umowę z NKP Białoruskiej Republiki, jej pełnomocnym przedstawicielem, w dniu sporządzenia – na bezpłatne użytkowanie budynku i znajdujących się przedmiotów zgodnie z niżej podanymi zasadami. I tak:

- 1) Zobowiązują się dbać i chronić otrzymane świadectwa kultury narodu rozumieją i są świadomi obowiązku, jaki na nich spoczywa.
- 2) Chronić budynki i otrzymane przedmioty a także udostępniać je wierzącym, aby mogli je użytkować do potrzeb kultu.
- 3) Pomieszczenia kościelne mają użytkowane tylko do potrzeb kultu. Nie mogą być przeznaczone na miejsce zebrań politycznych, miejscem rozpowszechniania gazet i broszur antypaństwowych, miejscem do podburzania ludności.
- 4) Zobowiązani są ze swoich dochodów regulować wszelkie opłaty i dbać o stan techniczny budynków.
- 5) Posiadać spis inwentarza majątku ruchomego i nieruchomego oraz wszelkich przedmiotów liturgicznych posiadanych i otrzymanych z innych kościołów.
- 6) Zobowiązani są udostępniać kościół w dni nieświętece Likwidacyjnemu Oddziałowi do sprawdzenia stanu i liczebności majątku
- 7) Za zniszczenia lub sprzedaż powierzonych przedmiotów ponoszą wspólną odpowiedzialność.
- 8) Zobowiązują się zwrócić otrzymane rzeczy w takim samym stanie i w wyznaczonym przez państwo okresie.
- 9) Na cmentarzach kościelnych i na innych cmentarzach wyprowadzać swoich wierzących w przypadku zainteresowanych osób uroczystym obrzędkiem religijnym, jednakowym dla wszystkich bez segregacji obywateli za opłatę jednakowej wysokości, która powinna być NKP Białoruskiej Republiki podawana.

⁷¹⁷ Учреждение „Государственный архив Минской области”, Фонд 5, Опись 1, Депо 51, Лист 61. (Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu Zespół 5, opis 1,teczka 51, karta 61., Анкета священнослужителей религиозного культа, Анкета каплана odprawiającego nabożeństwa religijnego kultu).

- 10) Nieprzyjęcie zobowiązań NKP Białoruskiej Republiki wychodzących i wynikających z umowy lub naruszenia zastrzegł sobie pociągnąć do odpowiedzialności z całą surowością rewolucyjnych postanowień i umowa może być uważana za rozwiązana
- 11) NKP zastrzegł sobie możliwość rozwiązania umowy wynajmu w ciągu dwóch tygodni od podania daty rozwiązania, pozwany użytkownik będzie ponosić wszystkie konsekwencje zerwania umowy wynajmu.
- 12) Każda z osób, podpisująca umowę wynajmu może w każdej chwili zrezygnować, informując pisemnie odpowiednie instytucje.
- 13) Nikt nie miał prawa odmówić obywatelowi, który należał do zgromadzenia, a niesądzonemu podpisać umowę wynajmu i uczestniczyć w zebraniach osób, które podpisały umowę wynajmu.
- 14) Podpisana umowa przechowywana będzie u Likwidacyjnego Oddziału Narodowej Komisji Prawa, a kopie w miejscowej radzie, a druga w radzie parafialnej u osób podpisujących umowę.

Podpisaną umowę dzierżawy, aby była prawomocna, musiał zatwierdzić najpierw notariusz⁷¹⁸.

Kolejnym, zachowanym dokumentem, pozwalającym zapoznać się z realiami życia, funkcjonowania stowarzyszeń religijnych, była jawna lista rady parafialnej. W dokumencie tym wymienieni są członkowie rady z imienia i nazwiska, wieku, z wyszczególnieniem przewodniczącego oraz opiekuna duchowego, proboszcza. Dany dokument został zatwierdzony opłatą skarbową w postaci 2 znaczków o nominale 1 rubel każdy⁷¹⁹.

Następnym dokumentem jest spis wszystkich rzeczy stanowiących ruchomy i nieruchomy majątek przekazany stowarzyszeniu w użytkowanie przez państwo. Wyszczególnione są poszczególne rzeczy (w ujęciu ilościowym) oraz podana wartość szacunkowa. Wszystko to jest zsumowane i potwierdzone podpisem z pieczęcią Komitetu Wykonawczego⁷²⁰.

Na podstawie zachowanych dokumentów stowarzyszeń wierzących można poznać trudności, z jakimi spotykały się organizacje w funkcjonowaniu. Trzeba podkreślić, że każdy urząd władzy miał prawo do zażądania dokumentów nowych lub do uzupełnienia wcześniejszych. Zwraça uwagę represyjna wysokość mandatów za niedopełnienie polecenia oraz bardzo krótkie terminy ich wykonania, często nierealne do wykonania.

4.5. Piśmiennictwo antyrelijne

Jak wcześniej zaznaczono, działalność partii bolszewickiej była skierowana przeciw religii, ale nie ograniczała się ona tylko do wydawania licznych

⁷¹⁸ Учереждение „Государственный архив Минской области”, Фонд 5, Опись 1, Дело 51, Лист 63, 63об, 64. Договор, (Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu Zespół 5, opis 1, teczka 51, karta 63, 63 об, 64. Umowa).

⁷¹⁹ Учереждение „Государственный архив Минской области”, Фонд 5, Опись 1, Дело 51, Лист 65. (Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu Zespół 5, opis 1, teczka 51 karta 65, Совет Союза Верующих Хотавичского Римско Католического Костела, Rada Związku Wierzących Hotaiewiczskiego Kościoła rzymskokatolickiego).

⁷²⁰ Учереждение „Государственный архив Минской области”, Фонд 5, Опись 1, Дело 51, Лист 66, 66об, 67,67об, (Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu Zespół 5, opis 1, teczka 51 karta 66, 66 об, 67, 67 об. Опись зданий имущества Хотавичского Римско Католического Костела Составляя 25/VIII 1922 г., Spis stanu budynków majątku wierzących Hotaiewiczskiego Kościoła rzymskokatolickiego).

dekretów ograniczających działalność. Przede wszystkim dążono do wychowania i przekształcenia starszego i młodego pokolenia w społeczeństwo ateistyczne. Ten główny cel starano się osiągnąć, promując literaturę antyreligijną, a także różnego typu publikacje wspierające ten ruch. Spośród licznej listy pozycji antyreligijnych szczególnie znaczenia miały następujące pozycje:

Władysława Chrzczonowicza, *17 lat mojego kapłaństwa* i *Po 17 latach mego kapłaństwa*, Romy Juchniewiczówny, *Kościół, kler i religia*, Róży Luksemburg, *Kościół a socjalizm*, Leszczyńskiego, *Proces arcybiskupa Cieplaka i 14 księży*, Jana Wiślaka, *O duchach, duszy i zbawieniu wiecznym*. Pozycje cieszyły się największym powodzeniem i były wielokrotnie wznawiane⁷²¹.

Polityka prowadzona przez bolszewików w stosunku do religii znajdowała czasem wsparcie w środowisku księży, którzy porzucali stan kapłański. Przypadki takie były wykorzystywane bardzo skrupulatnie przez bolszewicką propagandę. Tak było z księdzem Władysławem Chrzczonowiczem, proboszczem kościoła św. Barbary w Witebsku, który 14 XII 1924 r., zamiast mszy wygłosił przemówienie informujące o wystąpieniu ze stanu duchownego. Wywiad do gazety „Młot” posłużył następnie do opracowania broszury informacyjnej dla ludności⁷²². Wydawcy, we wstępie podkreślają, że broszura na małą objętość (skrócona do niektórych pytań wywiadu) i bardzo tania (10 kopiejek), ponieważ powinna dotrzeć do jak największej liczby obywateli. Bolszewicy informowali zarazem, że „(...) my, jako bolszewicy, nie zgadzamy się z niektórymi twierdzeniami, wnioskami autora, jednak wydajemy broszurę bez żadnych zmian w treści i stylu”⁷²³. To ostateczne stwierdzenie zaprzecza poprzedniemu „skrócona do niektórych działów wywiadu”, a więc do tych działów, które przedstawiały Kościół katolicki w charakterze zgodnym z rolą, ukazaną w teorii marksistowskiej. Znaleźć to można w książce, napisanej przez Władysława Chrzczonowicza pt. *17 lat mojego kapłaństwa*. Kościół katolicki ukazany został, jako agentura krajów burżuazyjnych (głównie Polski), wyzyskujący ludzi pracy, utrzymujący ją w ciemności i w zależności⁷²⁴.

Według Władysława Chrzczonowicza biskupi i księża prowadzili odmienny od głoszonego tryb życia. Autor pisze, że biskupów cechuje:

„(...) bezwzględna samowola, nie licząca się ani z prawem kościelnym, ani z Rzymem, ani z Bogiem, oraz sybarytyzm, bezczelne kreowanie swej powagi i godności – popędliwość i wyrafinowana mściwość za najmniejszy brak pokory u podwładnych, zazdrość względem tych, co zażywali pewnej popularności”⁷²⁵.

Oprócz tej ogólnej charakterystyki, autor przedstawił także przyczyny złego stosunku hierarchów kościelnych w stosunku do niego.

Zatem wygłaszał złośliwości: „Kluczyńskiemu rozeszło się o nieucalowanie „świętej rączki”, Cieplakowi – o nieużycie w całości „boskiego” imienia „Waszej Eksceleńcji”, Roppowi – o nieoświecenie „Jaśnie oświeconego barońskiego fackum”⁷²⁶. W podobny sposób scharakteryzował kapłaństwo:

⁷²¹ Национальный Архив Республики Беларусь Ф 4п, Оп 1, Д 2452, Л 129. Barak nazwy dokumentu.

⁷²² Władysław Chrzczonowicz, *Po 17 latach kapłaństwa. W jaki sposób wystąpił z kościoła w Witebsku ksiądz proboszcz Chrzczonowicz*, Wydawnictwo Państwowe Białorusi, Mińsk 1925, s. 7.

⁷²³ Władysław Chrzczonowicz, *17 lat mojego kapłaństwa. Były proboszcz kościoła św. Barbary w Witebsku*, Polskie Wydawnictwo Komunistyczne „TRYBUNA”, Kijów 1925, s. 5.

⁷²⁴ Tamże, s. 6, 7.

⁷²⁵ Tamże, s. 16.

⁷²⁶ Tamże, s. 23.

„Najgłówniejsze mi rzeczywistemu cnotami kapłaństwa Chrystusowego, jak wszyscy wiemy, były próżniactwo, karty, pijaństwo i rozpusta, we wszystkich odmianach”⁷²⁷. Wystąpienie księdza Chrzczonowicz odbiło się głośnie echem na Białorusi. Mimo licznych próśb, listów parafian do archidiecezji oraz ugodowego stanowiska⁷²⁸ Archidiecezji, ksiądz Chrzczonowicz podtrzymał swoje stanowisko⁷²⁹. Znaczenie opuszczenia stanu duchownego odgrywało znaczącą rolę, ponieważ ukazywało bolszewikom, że Kościół katolicki można rozbić od środka, czego namacalnym przykładem był wspomniany były ksiądz.

Inne znaczenie ma książka Andrzeja Wiślaka pt. *Klerykalizm w Polsce i walka z nim*. Prezentuje ona pozycję, którą zajmuje Kościół katolicki w II Rzeczypospolitej. Autor stwierdza, że Polska jest jednym z najbardziej klerykalizowanych krajów na świecie. Brak jest oddzielenia Kościoła od państwa i nie będzie ono przeprowadzone. Według autora Kościół katolicki zajmuje stanowisko szczególnie uprzywilejowane między wszystkimi wyznaniem i rzeczywistości jest Kościołem państwowym. Można zauważyć to np. w tekstach przysięgi prezydenta czy urzędnika, które są przysięgami religijnymi. Ciekawostką jest przysięga prezydenta, która jest tak sformułowana, że złożyć ją może tylko rzymski katolik. Inną kwestią jest obecność dostojników kościelnych na wszystkich uroczystościach państwowych: otwarciu posiedzeń sejmu i senatu, przyjęciach dostojników zagranicznych, przeglądach wojsk, w święta narodowe itp. Księża odgrywają znaczącą rolę w szkolnictwie i pobierają wysokie pensje rządowe, biskupi zaś mają pobory równe ministrom. Oprócz pensji rządowych i opłat, pobieranych od ludności, księża czerpią jeszcze niemałe dochody z dużych majątków ziemskich. Jakby tego było mało, Kościół szykuje się także do nałożenia specjalnych podatków, które według konkordatu dochodzić mogą do 25% wszystkich podatków bezpośrednich⁷³⁰. Autor, postawił pytanie, dlaczego rząd polski tak postępuje? Odpowiedź była dla niego prosta: To wynik właściwej i świadomej polityki burżuazji polskiej. Jak dalej stwierdza Wiślak:

„(...) szybko zaostrzają się przeciwieństwa klasowe, inaczej mówiąc – rewolucja październikowa i naciągająca rewolucja w krajach kapitalistycznych zmuszają burżuazję do energicznego posługiwania się wszelkimi środkami, przy pomocy, których ma ona nadzieję powstrzymać falę ruchu robotniczego i chłopskiego. Religia była zawsze ochroną klas posiadających przed protestami mas wyzyskiwanych – i teraz spełnia tę rolę”.

Wiślak przekonywał też, że klerykalna polityka Józefa Piłsudskiego, Sklerykalizowanie szkół i zapewnienie księżom olbrzymich dochodów, ma na celu jedno - zahamowanie rewolucyjnego ruchu mas⁷³¹. Autor stwierdzał ponadto stanowczo, że „faszystowska Polska” jest narzędziem w rękach wielkich mocarstw imperialistycznych, przygotowujących wojnę przeciwko ZSRR. Znaczącą rolę odgrywa w tym Kościół katolicki przez wydawnictwa religijne, kazania i propagandę, która jest skierowana przeciw ZSRR.

⁷²⁷ Tamże, s. 19.

⁷²⁸ Władysław Chrzczonowicz, *Po 17 latach kapłaństwa...*, dz. cyt. s. 12: „(...) wyższa władza duchowna zwolniła go od obowiązków (...) wyższa władza duchowna, ciągle sądzi, że ksiądz Chrzczonowicz wróci jeszcze na łono kościoła, posyłając do niego listy z propozycjami powrotu”.

⁷²⁹ Tamże, s. 12-15.

⁷³⁰ Andrzej Wiślak, *Klerykalizm w Polsce i walka z nim*, Centralne Wydawnictwo Ludów ZSRR Moskwa–Charków–Mińsk, w roku 13. od Rewolucji Październikowej, 1930, s. 1-2, 6.

⁷³¹ Tamże, s. 28.

Wiślak podkreślał, że księża katolicy w ZSRR bardzo gorliwie zajmują się szpiegowaniem na rzecz „faszystowskiej Polski” i pozostają w stałych kontaktach konspiracyjnych z księżmi w Polsce. Autor, podsumowując wywody, twierdził, że Kościół katolicki zajmuje przygotowaniami się do wojny z Sowietami, a Kościół polski jest w tym szczególnie aktywny⁷³². Dlatego nie można się dziwić podejściu władzy radzieckiej do tej instytucji, która nie tylko nie szanuje praworządności radzieckiej, ale jest agendą obcego wrogiego państwa.

W podobnym duchu pisał Jan Wiślak w broszurze pt. *O duszy, duchach i zbawieniu wiecznym*. Podobnie jak poprzednie, wydana została przez to samo wydawnictwo moskiewskie zajmujące się walką z religią⁷³³. Jej autor postawił sobie za cel zdyskredytowanie religii i wiary. Stwierdza m.in., że świat duchów został stworzony, ponieważ był pomocny do utrzymania dogodnego dla panów i kapłanów porządku społecznego. Kapłani i panowie doprowadzili swoje umysły do doskonałości, zajmując się podniosłymi zagadnieniami filozoficznymi (nie interesowały ich sprawy jada i odzieży), podczas gdy chłop i robotnik, pogrążony w wiecznej biedzie, ciągle myślał o tym, co zjeść i czym wykarmić swoje dzieci. Tak więc, panowie i kapłani uważali się za coś lepszego, za duszę społeczeństwa, podczas gdy ciałem jest bezkształtna masa chłopska i robotnicza. „Jak dusza rządzi ciałem, tak panowie i kapłani ludzkością. Jak ciało winno być we wszystkim posłuszne duszy, tak samo lud pracujący, winien poddawać się rozkazom panów i kapłanów” – można przeczytać w broszurze⁷³⁴. Podobnie i inne uwagi dyskredytujące rolę religii, w nawiązaniu do rewolucji i stosunków społecznych, zawarł w sformułowaniach:

„Wszystko, co pochodzi od ludu pracującego, jest złe i zbrodnicze. Lud jest pełen złych skłonności, podaje się bezkrytycznie swym zwierzęcym namiętnościom i pozostawiony samym sobie, pozbawiony kierownictwa panów i kapłanów, rychło zbacza na szatańskie bezdroża. I wszystko doprowadza do ruiny. Tak więc lud pracujący, dla jego własnego dobra i dobra powszechnego, należy krótko trzymać, pamiętając, że jest on zawsze krnąbrny, jak rozbrykane konie i ponosi ku przepaści: karmić należy go tylko tyle, aby miał dość sił do pracy”.

Co ciekawe, wszelkie akty nieposłuszeństwa wobec Boga - aniołów, Adama i Ewy, uważa Wiślak za pierwsze akty rewolucyjne. Paradoksalnie jednak zauważa: „Kościół katolicki był pierwszą na świecie międzynarodówką, stawiającą sobie za cel przebudowę świata”⁷³⁵. I dalej pisze:

„Nauki moralno-polityczne poparte wpływami olbrzymiej organizacji międzynarodowej, zwanej Kościołem katolickim – to dla panów rzecz stokroć cenniejsza niż najlepsze baty, kajdany i więzienia. Religia chrześcijańska dokonała sztuki jedynej w swoim rodzaju: przekonała niewolnika, że dobrowolnie i z możliwie największym, ze szczerym wysiłkiem powinien na pana pracować. Więcej – religia chrześcijańska wzmówiła w niewolnika, że moralnym jego obowiązkiem jest z całego serca miłować swego pana i zdziercę. Pan Jezus w niebie za wszystkie krzywdy ci zapłaci”⁷³⁶.

Jakie wielkie znaczenie miała walka z religią, a w szczególności w środowisku polskim, można zauważyć w innej pozycji propagandowej Romy

⁷³² Tamże, s. 29-30.

⁷³³ Centralne Wydawnictwo Ludów SSSR, w nakł. 5000 sztuk, w cenie 10 kopiejek.

⁷³⁴ Jan Wiślak, *O duszy, duchach i o zbawieniu wiecznym*, Centralne Wydawnictwo Ludów SSSR, Moskwa 1925, s. 8-9.

⁷³⁵ Tamże, s.31-43.

⁷³⁶ Tamże, s. 38-39.

Juchniewiczówny pt. *Kościół, religia, kler*⁷³⁷. Już na we wstępie autorka podkreśla, że „jednym z najważniejszych działów oświaty komunistycznej wśród ludności polskiej SSR jest bezwzględna propaganda antyreligijna”. I dalej pisze: „Narady biur polskich, narady inspektorów kultury polskiej i nauczycieli Polaków, konferencje młodzieżowe itd. to poparcie literatury antyreligijnej, która sprawi, że masy sowieckich Polaków nie zostaną wykorzystane przez obce i wrogie państwa”. Autorka zdradza też wprost cel, który sobie postawiła:

„(...) dać, jeśli nie wyczerpujący materiał do propagandy antyreligijnej, to przynajmniej, chociaż taki materiał, który mógłby tej propagandzie przyjść z pomocą – wykorzystać w postaci czytanek popularnych w szkołach dla dorosłych i dla wspólnego czytania i pogłębiania w kółkach antyreligijnych młodzieży. (...) Pracę niniejszą poświęcam w pierwszej linii nauczycielom Polakom”⁷³⁸.

Czasami, śledząc przyczyny powstania książki, trzeba się zastanowić, jak bezwzględni byli komuniści działający „dla dobra ludu pracującego szanując ich i ich prawa obywatelskie, konstytucyjne”. Bolszewicy twierdzili, że zasadniczym dążeniem religii jest utrzymanie człowieka w niewiedzy, w przeciwnym bowiem razie, religia straci sama egzystencję istnienia. W odpowiedzi na pytanie: „Czy komuniści prześladowają religię i wierzących”, autorka broszury stwierdza, że oczywiście – nie. Co prawda, wśród ludności nieświadomej panuje pogląd, że bolszewicy są strażnikami interesów proletariackich, lecz mają wadę – prześladowają religię. Odpowiedź na wyżej postawione pytanie składa się z dwóch części, (charakterystyczne dla bolszewików). Pierwsza część potwierdza dobrą wolę i poszanowanie prawa, druga – pozbawia znaczenia część pierwszą. To wszystko wynika z dążenia do dobra. Wyrachowanie połączone z obłudą władzy radzieckiej przedstawione zostało w słowach:

„Komuniści nie stosują żadnych metod represji w walce ze światopoglądem religijnym, (choć religia i jej rzecznicy, duchowieństwo, stosują gwałt w walce z komunistami). Komuniści pragną jeno udostępnić masom pracującym prawdziwą i rzetelną wiedzę zazdrośnie ukryta dotychczas przez burżuazję”⁷³⁹.

Władza radziecka oddziela tylko czynności religijne od czynności państwowych, pozbawia Kościół prawa o możliwości wtrącania się do polityczno-społecznego i gospodarczego życia państwa proletariackiego – taki sens bije z omawianej książki. Rewolucja uspołeczniła ziemię kościelną i klasztorną, zniszczyła wszelkie przywileje duchowieństwa, odebrała Kościołowi państwowe, administracyjne, wychowawcze i filantropijne funkcje. Ogłosiła swobodę wyznania i jej całkowitą wolność. Wszelkie prawa, regulujące stosunek Kościoła i państwa, zostały uregulowane w stosownym dekrete. Tak, zatem według prawa radzieckiego, każdy może wierzyć jak chce, jak mu się podoba, ale wiara lub niewiara, takie lub inne wyznanie, jest kwestią prywatną każdego obywatela, nie zaś przywilejów politycznych lub społecznych.

Dalej zaś czytamy:

„Państwo robotniczo-chłopskie nie uznaje niewoli, uświęconej przez Kościół, oraz że jego zadaniem jest zniszczenie wszelkiego ucisku klasowego i stworzenie jasnego państwa pracy, czyli posiada ono cele wręcz odmienne od celów Kościoła i religii”⁷⁴⁰.

⁷³⁷ Roma Juchniewiczówna, *Kościół, religia, kler*, dz. cyt., s. 3.

⁷³⁸ Tamże, s. 3-4.

⁷³⁹ Tamże, s. 15-16.

⁷⁴⁰ Tamże, s. 67-68.

Negatywny stosunek komunistów do religii wynikał z zachowania się duchowieństwa różnych wyznań w czasie wojny domowej i interwencji obcych państw. Klasztory, cerkwie, kościoły, plebanie przeistaczały się w sztaby konspiracyjne, składy amunicji, wydziały agitacyjne, organizacje pomocnicze kontrrewolucjonistom. W tej broszurze propagandowej ukazany jest także Kościół katolicki, zrzeszający Polaków zamieszkałych na Białorusi Sowieckiej. To Kościół bardziej kontrrewolucyjny, z duchowieństwem wrogim do rewolucji radzieckiej. Kościół, mający strukturę monarchistyczną nie mógł i nie chciał przystosować się do zmienionych warunków politycznych w Rosji. Wyłom w stosunkach społecznych był niebezpieczny dla burżuazji, a także powodował zachwianie się Kościoła, co groziło nawet jego upadkiem⁷⁴¹.

Z czasem znaczenie duchowieństwa katolickiego wśród Polaków i katolików zamieszkałych Związek Radziecki zaczęło maleć. Jednak bezpośrednio, pierwsze uderzenie bolszewików skierowane było przeciw Cerkwi prawosławnej, byłego urzędu carskiej Rosji, opoace caryzmu. Kościół katolicki, jako represjonowany za rządów carskich, nie podlegał takim naciskom, a nawet – korzystając z tarcia wewnątrz Cerkwi prawosławnej, starał się nawrócić Rosjan na katolicyzm. Jak podaje autorka, za namową papieża usiłował tego dokonać arcybiskup Cieplak wraz z grupą oddanych mu duchownych.

Po nieudanej misji kleru katolickiego, podczas głodu w roku 1921, doszło do konfliktu Kościoła katolickiego i władzy radzieckiej. Arcybiskup Cieplak, w odpowiedzi na rozporządzenie rządu radzieckiego, dotyczące konfiskaty wszelkich kosztowności kościelnych, których Kościół był właścicielem wydał dekret: „O oddzieleniu Kościoła od państwa i szkoły od Kościoła”.

W Leningradzie, w 1921 r. wydał rozporządzenie, aby kler katolicki przeciwdziałał wszystkim próbom konfiskaty dóbr kościelnych. Jak podaje dalej autorka, odgórne polecenie arcybiskupa znalazło posłuch u księży katolickich i wiernych. Księża w Mińsku Białoruskim i Leningradzie przeciwstawili się zarządzeniom wydanym przez rząd radziecki. Swoje postępowanie tłumaczyli tym, że Kościół rządzi się swoimi prawami zawartymi w kodeksie kanonicznym. Uważali także, że zobowiązania i gwarancje podpisane w traktacie ryskim o religii, wolności wyznawania ludności polskiej będą zwyczajowo respektowane. Tymczasem bolszewicy, powołując się na zawarte umowy, wykazali, że wszystkie umowy będą przestrzegane, jeśli będą zgodne z wewnętrznym prawem radzieckim. Dlatego, dopominanie się realizacji niezgodnej z potrzebami danej chwili, było postrzegane, jako kontrrewolucyjna działalność księży katolickich, wykorzystujących polskie pochodzenie większości katolików, do bieżącej działalności.

Z lektury tekstu można wywnioskować, że to kler katolicki starał się połączyć kwestie religii z kwestią narodowościową i starał się stworzyć monopol na polskość. Utrzymywał ścisły kontakt z Polską burżuazyjną, skąd otrzymywał instrukcje i zapomogi na kontrrewolucyjną i szpiegowską działalność. O taką działalność zostali oskarżeni księża z Mińska: Lisowski, Wasilewski, Tomaszewski, a następnie skazani na karę śmierci. Potem, z powodów politycznych, ulaskawiono ich przez wzgląd na prześladowanie katolicyzmu podczas panowania caratu.

⁷⁴¹ Tamże, s.75-76.

Trzeba uwzględnić to, że bolszewicy niczego nie robili bez określonego celu. Być może, potrzeba było pokazać ludności miłosierdzie władzy radzieckiej na Białorusi w wielkim skupisku Polaków. W innym procesie, który odbywał się w Leningradzie, księdza Budkiewicza i innych, bolszewicy nie byli tak łaskawi. Księża zostali oskarżeni o agitację kontrrewolucyjną ustną i pisemną, wydawanie nielegalnie gazety, podżeganie ludności do buntów i szpiegostwa na rzecz Polski burżuazyjnej, za co wydano wyroki śmierci⁷⁴².

Autorka podaje ponadto jedną z przyczyn wyodrębniania terytoriów zamieszkałych przez większe skupiska ludności polskiej, w obrębie jednostki administracyjnej (polskie rady wiejskie na Białorusi). Była nią właśnie walka z wpływami Kościoła katolickiego. Prowadzenie sprawiedliwej i słusznej polityki narodowościowej przez władzę radziecką w stosunku do ludności polskiej, coraz bardziej poczęło ją rewolucjonizować i sowietyzować. Księża poczuli się zagrożeni, ponieważ polskie rady zaczęły popierać władzę sowiecką, przez co tracili wpływ na społeczeństwo polskie.

Zmiany spowodowane narodowościową polityką radziecką doprowadziły do tego, że praca księży stała się trudniejsza, mniej owocna i bardziej niebezpieczna. Księży traktowano jak szpiegów Polski i Watykanu. Potwierdzenie tej tezy dał ksiądz Andrzej Fedukowicz, który wystąpił z Kościoła. Wystosował list do papieża, w którym prosił o zwolnienie go, jako księdza, z działalności szpiegowskiej na rzecz Polski (podobnie jak całe duchowieństwo), ponieważ zgodnie z powołaniem powinien prowadzić działalność duszpasterską, a nie szpiegowską. List ten potwierdził brak rozgraniczenia u księży katolickich obowiązków pasterskich od działalności kontrrewolucyjnej i szpiegowskiej. Ten bezprecedensowy list księży określili, jako prowokację i fałszerstwo, przygotowane pod presją. Jak było naprawdę – trudno stwierdzić, lecz znając bolszewików ich wyrachowanie i bezwzględność można wszystkiego się spodziewać. W każdym razie wiadomo, że ksiądz Fedukowicz nie wytrzymał presji i odebrał sobie życie⁷⁴³.

Kolejnym księdzem, który wystąpił ze stanu duchownego, był Kazimierz Nanowski z diecezji kamienieckiej. Napisał list zaadresowany do nuncjusza papieskiego w Warszawie. W liście powołał się na Konstytucję SSSR i twierdził, że katolicy otrzymali pełne prawa polityczne. Wskazał na zgodne współżycie ludności katolickiej z władzą radziecką, jednak jeśli chodzi o księży, stosunki układały się źle. Winni tego byli niektórzy księża i rząd Polski, którzy podburzali ludność, a nawet domagali się przyłączenia Podola do Polski. Podobnie winne były konsulaty polskie na podstawie instrukcji rządu domagające się od księży różnych usług⁷⁴⁴. Te listy oraz broszury propagandowe zdaniem autorki demaskują tajne konszachty księży i prałatów w SSSR z burżuazją polską, potwierdzając jeszcze raz fakt, że kler katolicki, zamiast zająć się wyłącznie sprawami religii i Kościoła – bierze czynny udział w polityce i systematycznie szpieguje na szkodę państwa robotników i chłopów.

Jeśli poprzednie zdarzenia były związane tylko z wystąpieniem na piśmie do papieża i nuncjusza, to wspomniany ksiądz Władysław Chrzczonowicz, wyrzekł się stanu duchownego w sposób spektakularny – w czasie mszy.

⁷⁴² Tamże, s.78–80.

⁷⁴³ Tamże, s. 81–84.

⁷⁴⁴ Tamże, s.84–85.

Po 17 latach kapłaństwa, jak podaje autorka antyreligijnej broszury, przekonał się pod wpływem rewolucji proletariackiej, że w ciągu tych lat oszukiwał ludzi. Wezwał kler katolicki, aby podążył jego śladem⁷⁴⁵.

Oprócz omówionych książek i broszur antyreligijnych, wydawane były, głównie w Moskwie przez Centralne Wydawnictwo Ludów ZSRR, inne pozycje antyreligijne, przeważnie w nakładzie 5000 egzemplarzy i cenie 10–30 kopiejek. Najciekawsze z nich to: N. Lenin, *O religii i kościołach*, A. Wiślak, *Klerykalizm w Polsce i walka z nim*, M. Zarowiadnyj, *Jak człowiek opanował przyrodę?*, N. Rubakin, *O cudownych uzdrowieniach, Opowiadania o duchach i widmach, Pośród tajemnic i cudów*, K. Timirlaziew, *Czarodzieje, czyli o tym, jak człowiek zwalcza przyrodę*”, R.A. Cwietowa, *Pochodzenie świata*, St. Heltman, *Pochodzenie świata i człowieka*, S. Rubinstejn, *O błyskawicy, grzmocie i pror. Eliaszu*, E. Perkowicz, *Dlaczego zerwałem z kościołem i religią*”, B. Przybyszewski, *Religia a nauka. Podręcznik dla kół antyreligijnych*, część I, część II, J. Komorowska, *Przodkowie człowieka*⁷⁴⁶.

Zbliżone do nich były pozycje antyreligijne z księgarni „Kultura”, takie jak: Stiepanowa, *Pochodzenie Boga, Zarys wierzeń religijnych*, Kautsky, *Pochodzenie chrześcijaństwa*, Niemojewski, *Bóg–Jezus*, Józef Chmura, *Kościół a socjalizm*, Bebel, *Chrześcijaństwo a socjalizm*, Łunaczarski, *Wstęp do rewolucji*”, wydawnictwa „Młot”, *Worek Judaszów* itp. Były one przeznaczone dla klubów, czytelnicy, bibliotek, a także dla osób indywidualnych.

4.6. Walka z Kościołem katolickim

Od pierwszych zwycięstwa władzy radzieckiej miała miejsce konfrontacja z religią w tym z Kościołem katolickim. Religia, w założeniach teoretyków komunistycznych, była iluzją szczęścia i trzeba było z nią walczyć. Istnienie religii i Kościoła oraz organizacji religijnych rząd radziecki uważał za organy burżuazyjnej reakcji służące obronie eksploatacji klasy robotniczej⁷⁴⁷. Po rewolucji październikowej rozpoczęła się ateizacja i walka z religią. Podstawą prawną do walki z religią był dekret z 23 I 1918 r. „O oddzieleniu religii od państwa i szkoły od religii”. Na jego podstawie przejmowano wszelki majątek, budynki, a nawet rzeczy liturgiczne na własność państwa. Na tej podstawie zwalczano też działalność duszpasterską, jako agitację kontrrewolucyjną.

Negatywne podejście władzy radzieckiej do Kościoła katolickiego znalazło oddźwięk papieża Benedykta XV. Moskwie nie podobało się memorandum z 9 V 1922 r., w którym mówiło się o konieczności zachowania swobody wyznania w Rosji. W nim to Święty Synod wyrażał żądanie, aby zachować wolność religii, jako podstawę wszelkiej cywilizacji. Papież proponował podpisanie umowy gwarantującej całkowitą wolność sumienia dla wszystkich obywateli Rosji, możliwość prywatnego i publicznego odprawiania obrządków religijnych, a także zachowanie wszelkiej własności, którą Kościół i związki wyznaniowe miały do czasów rewolucji⁷⁴⁸. To jednak wywołało przeciwną reakcję do zamierzonej.

⁷⁴⁵ Tamże, s. 86- 87.

⁷⁴⁶ Andrzej Wiślak, *Klerykalizm w Polsce i walka z nim*, dz. cyt., s. 33.

⁷⁴⁷ У. Новицькі, У. Завальнюк, *Рэпрэсіі духавенства рымска катліцай царквы...*, dz. cyt. (U. Nowicki, U. Zawalniuk, *Represje duchowieństwa Kościoła rzymskokatolickiego w BSRR...*, dz. cyt., s. 97).

⁷⁴⁸ Tamże.

Akcja ucisku ekonomicznego nasilała się. Zamykano kościoły, niszczone życie religijne, represjonowano także duchowieństwo katolickie. Szczególnie nastąpiło to po wprowadzeniu dekretu z 23 lutego 1922 r. dotyczącego konfiskaty kościelnych kosztowności na rzecz głodujących. Katolicy i prawosławni uważali to posunięcie za specjalne uderzenie w religię. Księżę i ludność cywilną broniących kościołów przed grabieżą, skazywano w trybunałach rewolucyjnych. Nakładano kary finansowe, wtrącano do więzień, wysyłano na kolonie karne lub wręcz skazywano na karę śmierci. Np. 1 czerwca 1922 r. na karę 3 lat więzienia został skazany ksiądz katedry mińskiej Jan Wasilewski.

W dniach 21–23 kwietnia 1923 r. w Moskwie odbył się proces duchownych katolickich z arcybiskupem Janem Cieplakiem – głową Kościoła katolickiego w ZSRR. On to po ukazaniu się dekretu o konfiskacie kościelnych kosztowności, wydał rozporządzenie stwierdzające, że w Kościele katolickim obowiązuje prawo kanoniczne i nie należy wykonywać poleceń państwowych: tworzenia dwudziestek – rad parafialnych, podpisywania dokumentów dotyczących własności kościelnej. Posunięcie uznano za wystąpienie przeciwko władzy radzieckiej. Jednym z dokumentów, które znaleziono przy arcybiskupie, były jego *Historyczne notatki o oddzieleniu Kościoła od państwa bolszewickiej Rosji*. Dokument ten był podstawą do oskarżenia arcybiskupa i innych księży o walkę z władzą radziecką. Arcybiskup z godnością bronił Kościoła i wierzących i nie szedł na żadne kompromisy. Opierając się na prawie kanonicznym, umiejętnie potrafił neutralizować oskarżenia, czym wzbudzał szacunek nawet u stronnicych dziennikarzy⁷⁴⁹. Proces wzbudzał protesty w całym katolickim świecie, skąd płynęły petycje, listy, telegramy z poparciem dla oskarżonego i prośbami o ulaskawienie. Pomimo tego sąd skazał arcybiskupa na karę śmierci, którą zamieniono na 10 lat kolonii karnej. Jednak, w nocy z 31 III na 1 IV 1923 r. w ramach wymiany, został zwolniony i wyjechał do Polski. Natomiast ks. Budkiewicza rozstrzelano⁷⁵⁰.

Trzeba zaznaczyć, że bolszewicy nie tylko niszczyli duchowieństwo, religię, kościoły, lecz także profanowali świętości poszczególnych religii. Nadawali temu duży rozgłos medialny, szydząc i wyśmiewając wiernych. Przeciwdziałającym się tej procedurze aresztowano i skazywano. Przykładem takiego postępowania było aresztowanie księdza Józefa Łukianowicza 7 VII 1922 r. Podstawą do aresztowania była odmowa wydania na profanację relikwii św. Andrzeja Boboli. Księdza osądzono w Trybunale Wojennym Guberni Witebskiej. Powołując się na arcybiskupa mohylewskiego Jana Cieplaka, w tym czasie aresztowano około 50 duchownych, natomiast w czasie wojny z lat 1919–1920 na terenie współczesnej Białorusi zaginęło kilkunastu

⁷⁴⁹ Tamże.

⁷⁵⁰ Н.Н. Покровский, С.Г. Петров, *Архивы Кремля Политбюро и церковь 1922–1925 гг.* Книга 2, Новосибирск, „Сибирский хронограф”, Москва РОССПЭН 1998 s. 415, nr II – 175/286 Постановление Президиума ЦИК СССР „о высылке из пределов Союза ССР” католического архиепископа Я.Г. Цепляка. Из протокола заседания Президиума ЦИК СССР № 7 п. 14, от 21-го марта 1924 г., (N.N. Pokrowskij, S.G. Pietrow, *Archiwum Kremļa Biuro Polityczne i Kościół (w latach 1922–1925)*, Książka 2 Nowosibirsk „Syberyjski chronograf” Moskwa, „ROCCNEN” 1998, s. 415, nr II – 175/286, Decyzja Decyzja Prezydium CKW ZSRR „o opuszczeniu terytorium ZSRR” katolickiego arcybiskupa J.G. Cieplaka Z protokołu posiedzenia Prezydium CKW ZSRR nr 7 p. 14, od 21 III 1924 r. Postanowienie Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego 29/III-23r. nakazuje obywatelowi Janowi Cieplakowi – pozbawionemu wolności i przebywającemu w surowej izolacji – opuszczenie terenu ZSRR).

księży⁷⁵¹. W odpowiedzi na dekret z 23 lutego 1922 r. Polska, powołując się na postanowienia **traktatu ryskiego**, wysłała notę protestacyjną, w której wyrażała stanowcze niezadowolenie z grabienia **cennych rzeczy z kościołów katolickich**. Na stanowczy protest strony polskiej, **Komitet Wykonawczy nie dał odpowiedzi i prawnego uzasadnienia podjętej decyzji**.

Autor sądzi, że dekret ogłoszony 23 lutego 1922 roku, jako wymuszony przez klęskę głodu na Powołżu, Ukrainie i innych terenach Rosji Radzieckiej, za posunięcie typowo polityczne. Klęska głodu była tylko pretekstem do jego ogłoszenia. Władza radziecka w swoich założeniach miała zniszczyć religię. Dekret uderzał nie tylko w podstawy ekonomiczne kościołów, lecz także tradycje narodowe; prowadził także do niszczenia zabytków kultury i narodu. Do przyczyn niszczenia religii przez bolszewików można było zaliczyć:

- 1) Założenie ideologii marksistowskiej, w której religia była narzędziem ucisku ludu pracującego.
- 2) Założenie, że utrzymywała ludzi w ciemnocie i w uzależnieniu.
- 3) Była przeszkodą we wprowadzaniu socjalizmu.
- 4) Współpraca z organizacjami kontrrewolucyjnymi lub ich organizowanie.
- 5) Otwarte występowanie przeciw władzy radzieckiej w walce ideologicznej.

Dlatego bolszewicy, chcąc zniszczyć religię, musieli przejąć bogactwa należące do kościołów, a więc zniszczyć ją ekonomicznie. Jednak, nawet tak bezwzględni politycy, musieli się liczyć z opinią publiczną świata. Co jest ciekawe, wszystkie bolszewickie przepisy prawne są bardzo logiczne i zawierają stwierdzenia korzystne dla nich. Zatem państwo, jako właściciel wszelkich ziem, budynków, fabryk, budowli obrządku religijnego, mogło robić, co chciało. Panujący głód trzeba było jakoś zlikwidować. Po I wojnie światowej, wojnie domowej i rewolucji najbardziej urodzajne tereny, na skutek suszy, stały się miejscem klęski głodu. Zachodnie kraje burżuazyjne, mające nadwyżki żywności, sprzedawały ją, ale tylko za złoto. Rosja nie posiadała złota, ale miały go różne wyznania, domy modlitw. Tym faktem tłumaczyli bolszewicy swoje postępowanie.

Po wprowadzeniu przymusowego przejmowania kosztowności, papież, chcąc ratować relikwie i zabytki kultury narodów, zaproponował władzy radzieckiej odkupienie ich (tak prawosławnych, jak i katolickich)⁷⁵². Na ten apel jednak papież nie otrzymał odpowiedzi.

⁷⁵¹ Ларыса Міхайлік, *Лёсы каталіцкага духавенства у першай палове стагоддзя на тэрыторыі Беларусі*, s. 14 (Larysa Michajlik, *Losy katolickiego duchowieństwa w pierwszej połowie stulecia na terytorium na terytorium Białorusi*, s. 14; autorka powołuje się na pracę: J. Wróbel, *Polityka ZSRR wobec Kościoła katolickiego w latach 1917-1939* [w:] *Polacy w Kościele katolickim w ZSRR*, Lublin 1991, s. 91); *Няхай сведчанне іх веры не забудзецца, Лёс каталіцкага Касцёла на Беларусі ў 1917-1953 гадах*, Непакалянаў 2000. (*Niech świadectwo ich wiary nie zostanie zapomniane, Los Kościoła katolickiego na Białorusi w latach 1917-1953*, Niepokalanów 2000).

⁷⁵² Н.Н. Покровский, С.Г. Петров, *Архивы Кремля Политбюро и церковь 1922–1925 гг.* Книга 2, Новосибирск, „Сибирский хронограф”, Москва РОССПЭН 1998 s.258, nr 25-6 Цифротелеграмма наркома иностранных дел Г.В. Чичерина в Наркоминдел о реакции папы Римского на изъятие ценностей и арест патриарха Тихона 16 мая 1922 г. (Telegram szyfrowany Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych G.W. Cziczeryna do Ludowego Komisarza Komitetu Wykonawczego o reakcji Papieża Rzymskiego na rekwizycje cerkiewnych cennych precjozów i aresztowanie Patriarchy Tichona 16 maja 1922 r. Otrzymana po rozszyfrowaniu 17/V o godzinie 12 minut 10Z Santa Margarita Ligiure, Narodowy Komitet Spraw Zagranicznych m, Moskwa. Piccarodo zastępca Gasparri w imieniu Papieża prosi uwolnić Tichona przy okazji proponuje kupić zabrane z cerkwi przedmioty kultu i zostawić je jak przepustkę(1 grupy) biskupa Cieplaka, pieniądze wkrótce wręczy Ta uwodzicielstwo ale

Bardzo interesującą informację dotyczącą złota zabranego z domów modlitw, cerkwi i kościołów, znaleźć można w dokumencie archiwalnym pt.: *Dokąd idzie cerkiewne złoto?*. Na podstawie dekretu Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego, od 26 lutego 1922 r. postanowiono z cerkwi zabierać wszystkie cenne rzeczy i je sprzedawać, a środki ze sprzedaży przeznaczyć na walkę z głodem. Grabieże dokonywane w cerkwiach doprowadzały do protestów wierzących. W wyniku tego setki ludzi zginęło, a kilkadziesiąt tysięcy wysłano do więzień lub kolonii karnych. Informacje o konieczności zebrania złota i srebra na pomoc dla umierającego Powołża, znajdowały się w ogólnokrajowych gazetach, na plakatach, którymi, jak podaje dokument, oklejone były wszystkie zakłady pracy. Mimo tego większość ludności nie dowierzała rządowi. Obawiała się nawet, że zaledwie maleńka część zgrabionego złota dotrze do głodujących. Aby wyjaśnić pojawiające się wątpliwości, wypada zwrócić uwagę na dwa fakty. Po pierwsze, we francuskiej gazecie „Le Journal” z 8 marca 1922 r. pojawił się wywiad doktora Guwera – naczelnika APA, który oświadczył, że amerykańska administracja w ostatnich dwóch miesiącach dla głodujących i do obsiania pól Powołża dostarczyła do portów Morza Czarnego powyżej 21 milionów pudów⁷⁵³ ziarna. Z tej ilości władza radziecka wywiozła w głąb kraju tylko 1,5 miliona, ok. 54 570 ton zboża. O takim rozdysponowaniu ziarna zdecydował podobno fatalny transport kolejowy. Dlatego też Amerykanie zmuszeni zostali do przerw w dostawach, dopóki z portów nie zostanie wywiezione zboże. Stanowi to potwierdzenie faktu, że amerykańskie dostawy ziarna nie były w pełni wykorzystywane. Nasuwa się zatem pytanie. Na co potrzebne było złoto z cerkwi i kościołów?

Odpowiedź znajduje się w dalszej części dokumentu w odpowiedzi kierowniczkii Głównego Muzeum Natalii Trockiej żony Bronsztejna-Trockiego, ludowego komisarza spraw wojskowych. Wszystkie najcenniejsze przedmioty cerkiewne, z punktu widzenia archeologicznego oraz sztuki. Teraz nie czas rozsądzać. Trzeba stworzyć nową rewolucję, tylko złotem można osiągnąć uznanie naszej władzy⁷⁵⁴. Podobne posunięcie nastąpiło po 1917 r., kiedy pod pozorem reorganizacji ograbiono muzea, biblioteki, archiwa i zbiory kościelne, które zostały wyprzedane za granicę⁷⁵⁵. Do tej pory nie wiemy o wszystkich poczynaniach władzy radzieckiej. Plan ogólnoswiatowej rewolucji pod przewodnictwem bolszewików cały czas trwał, a wzmoczenie jego realizacji uaktywniło się szczególnie po obaleniu caratu i Rządu Tymczasowego.

Bazując na dokumentach Kremlowskiego Archiwum, odnajdujemy potwierdzenie, że procesy księży katolickich były przygotowane bardzo dokładnie, a wszelkie dokumenty i korespondencja oznaczone, jako „ściśle tajne”. Były to procesy typowo polityczne. Przykładem tego jest proces księży

sprzedaż prawosławnych cerkiewnych przedmiotów katolikom spowoduje burzę w Rosji. 16/V-22 Czczerin).

⁷⁵³ 1 pud – 16,38 kg, czyli łącznie 343 980 ton ziarna.

⁷⁵⁴ Н.Н. Покровский, С.Г. Петров, *Архивы Кремля Политбюро и церковь 1922–1925 гг.* Книга 2, Новосибирск, „Сибирский хронограф”, Москва РОССПЭН 1998 s.125-126, nr II – 75 (N.N. Pokrowski, S.G. Pietrow, *Archiwum Kremļa Biuro Polityczne i Kościół (w latach 1922–1925)*, Książka 2 Nowosybirsk „Syberyjski chronograf” Moskwa, „ROCCNEN” 1998, s.125–126, nr II – 75 Листовка „Куда идет церковное золото” распространявшаяся в Рогожско Симоновском районе г. Москвы [не позднее 1 апреля 1922 г. – Уlotka „Dokąd idzie złoto z cerkwi?”, rozprzestrzeniana w Rogosko-Simonowickim Rejonie m. Moskwy (nie później niż 1 kwietnia 1922 r.).

⁷⁵⁵ Krzysztof Jasiewicz (red.), *Europa nie prowincjonalna...*, dz. cyt., s. 208.

katolickich w Mińsku, którzy za odmowę wydania kosztowności z kościołów, zostali aresztowani. Postanowiono prowadzić proces w języku polskim, aby odniósł on pożądaną efekt w polskim środowisku na terenie Białorusi i ZSRR, w Polsce i na całym świecie. Oskarżycielami mieli być Polacy z Moskwy wraz członkiem Biura Polskiego Komitetu Centralnego Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików) - Leszczyńskim. W związku z tym, że proces miał dotyczyć księży katolickich i Polaków oraz miał odbyć się w środowisku polskim, Biuro Polskie KC RKP stwierdziło, że proces powinien być odpowiednio przygotowany i ono to uczyni. Przemawiało za tym, że jako Polacy znali mentalność oskarżonych i wiedzieli, czego się można w czasie trwania procesu spodziewać. Inna sprawa, na którą zwrócono uwagę, było to wykorzystanie doświadczenia, jakiego nabyto w czasie procesów katolickich księży w Mińsku, Homlu, Petersburgu i Moskwie oraz prawosławnych w Moskwie i Szuja.

Rozpatrywano różne aspekty procesu i stwierdzono, że może dać świetny materiał propagandowy, jeśli będzie dobrze przygotowany, może wywołać antagonizm między religią prawosławną a katolicką, może pokazać, że Kościół katolicki nie jest organizacją uprzywilejowaną, jak sami określają, na podstawie traktatu ryskiego.

Biuro Polskie podkreśliło także odmienną rolę religii katolickiej w sferze duchowej przenikanie jej do osobowości, posiadanie uniwersalnego charakteru oraz powiązanie z nacjonalizmem polskim. Liczono też po prostu na znaczenie propagandowe tego wydarzenia, choć rozłamu wśród wierzących nikt się nie spodziewał. Wzięto pod uwagę to, że proces negatywnie odbije się na arenie międzynarodowej i dyplomacji w krajach katolickich, głównie w Watykanie, a papież ponownie poruszy problem odpowiedzialności arcybiskupa Cieplaka. Problemem była też Polska, która mogła ostro się sprzeciwiać procesowi, opierając się na zapisach pokoju ryskiego.

I tak już 28 IV 1922 roku Polska napisała notę protestacyjną w sprawie zabierania cennych rzeczy z kościołów katolickich. Biorąc to pod uwagę Biuro Polskie KC KPR ustaliło, że prowadzenie procesu możliwe jest jedynie na następujących zasadach:

1. Doprowadzić proces do logicznego zakończenia i nie komplikować.
2. Utworzyć pomoc prawną z Mińska, oprócz Leszczyńskiego znawcy prawa radzieckiego i prawa kanonicznego.
3. Wykazać polityczne i społeczne przestępstwo.

Zasady te miały szczególne znaczenie, ponieważ proces miał nabrać szerokiego rozgłosu i znaczenia międzynarodowego. Wzięto pod uwagę, możliwość not dyplomatycznych skierowanych na prawny aspekt procesu, na co szczególnie zwracała uwagę obrona. Dostrzegano konieczność bardzo starannego przygotowania materiału do jego przeprowadzenia. Te wymogi zadecydowały, że sekretarz Polskiego Biura odłożył proces jeszcze o kilka dni⁷⁵⁶.

⁷⁵⁶ Н.Н. Покровский, С.Г. Петров, *Архивы Кремля Политбюро и церковь 1922–1925 гг.* Книга 2, Новосибирск, „Сибирский хронограф”, Москва РОССПЭН 1998 s. 224–226; nr II – 75 (N.N. Pokrowski, S.G. Pietrow, *Archiwum Kremļa Biuro Polityczne i Kościół (w latach 1922–1925)*, Książka 2 Nowosybirsk „Syberyjski chronograf” Moskwa, „ROCCNEN” 1998, s. 224–226, nr 24–21), Записка Польского Бюро ЦК РКП(б) в ЦК РКП(б) о суде над католическими польскими священниками в Белоруссии 15 мая 1922 г. Raport Biura Polskiego KC RKP(b) do KC RKP(b) o sądzie nad polskimi księżmi katolickimi na Białorusi 15 maja 1922 r.

Po tygodniu proces się rozpoczął. W tym czasie strona oskarżająca wzmocniła się o dodatkowych oskarżycieli posiłkowych, znających temat: Czerluczewicza, Tołmarka i Piestkowskiego. Prokuratura otrzymała dodatkowy czas na zapoznanie się z materiałami i na dopracowanie przebiegu procesu. O roli, jaką przykładano do procesu polskich księży, świadczy korespondencja na najwyższych szczeblach władzy państwa radzieckiego. Pierwszy Sekretarz Partii, Józef Stalin był na bieżąco informowany o przebiegu procesu – już wtedy wszelkie podejmowane decyzje podlegały jego akceptacji. W całej korespondencji z procesu księży katolicycy występowali jako „polscy księży katolicycy”⁷⁵⁷.

Staranne przygotowywanie się do procesu mińskich księży miało olbrzymie znaczenie propagandowe w skali międzynarodowej. Wynika to z propagandowej broszury pt. *Procesy księży w Mińsku. Zarys sprawozdawczy* pod redakcją J. Leszczyńskiego, wydanej po procesie. Na początku autor wyjaśniał przyczyny jej wydania. Stwierdzał, że proces odbił się echem w całej Rosji Radzieckiej i poza jego granicami, w tym w Polsce, a za jej pośrednictwem po całej Europie. Autor broszury, fakty i komentarze uważa za kłamliwe, zarówno te przekazywane przez księży, jak i korespondentów zagranicznych. W odpowiedzi na taki postępowanie bolszewicy postawili sobie zadanie:

„(...) ukazać ten obraz przewrotności i matactw księżowskich, który przesunął się podczas trzy dni trwającego procesu, przed oczyma tysięcy robotników i włościan zedrzeć – maskę Chrystusową z winowajców i odsłonić prawdziwe oblicze sług mamony, jakimi są owi faryzeusze w sutannach. Chcemy ich niecne postęпки postawić przed sądem jak najszerszych nas ludu pracującego”⁷⁵⁸.

W trakcie procesu miało ponadto dojść do zdekonspirowania kontrrewolucyjnej, agenturalnej i szpiegowskiej działalności księży katolickich na rzecz Polski. Podkreślono, że proces miał nie tylko ostrzegać, lecz także wychowywać. Trybunał Rewolucyjny Republik Sowieckich, przestrzegając równości praw swoich obywateli, po trzydniowym procesie ukarał przedstawicieli kościoła katolickiego, „który tutaj w państwie dyktatury proletariatu wysługiwał się burżuazyjnej Polsce i odmówił wykonania dekretów o rozdzieleniu kościoła od państwa i wycofaniu kosztowności kościelnych, szukał tam oparcia”. Ukazano bezwzględność proletariatu dla wrogów, burżuazji i ich

⁷⁵⁷ Tamże, s. 227, nr 24-22. Шифротелеграмма секретаря ЦБ КПБ В.А. Богущого в ЦК РКПб И.В.Сталину о составе суда над католическими польскими священниками в Белоруссии и планируемом приговоре [15 мая 1922 г.], s. 227, 228, nr 24-23 Шифротелеграмма И.В.Сталина секретарю В.Г.Кнорину с предложением об отсрочке суда над католическими польскими священниками в Белоруссии [15-16 мая 1922 г.], s.228, nr 24-24, Записка И.В.Сталина в Польское Бюро ЦК РКП(б) С.Гельману об отсрочке суда над католическими польскими священниками в Белоруссии [16 мая 1922 г.], s. 229, nr. 24-26, Шифротелеграмма секретаря ЦБ КПБ В.А.Богущого в ЦК РКПб И.В.Сталину о составе суда над католическими польскими священниками в Белоруссии и планируемом приговоре [26 мая 1922 г.]. Tamże, s. 227, nr 24-22 Telegram szyfrowany sekretarza СВ КПБ В.А. Богущкого до КС РКП(б) J.W. Сталина odnośnie składu sędziowskiego na sprawę dotyczącą polskich księży katolickich na Białorusi i planowanych przygotowaniach [15 maja 1922 r.] s 227, 228, nr. 24-23. Telegram szyfrowany J.W. Stalina do sekretarza W.G. Knorskiego z propozycją odroczenia rozprawy nad polskimi katolickimi księżmi na Białorusi [15-16 maja 1922 r.], s. 228 nr 24-24, Notatka J.W. Stalina do Polskiego Biura KC RKP(b) S. Heltmana o odroczenie Sądu nad polskim katolickimi księżmi na Białorusi [16 maja 1922r.], s. 229, Nr. 24-26 Telegram szyfrowany sekretarza BC КПБ В.А. Богущкого до КС РКПб J.W. Сталина о składzie sędziowskim odnośnie rozprawy dotyczącej polskich księży katolickich na Białorusi planowanych przygotowaniach [26 maja 1922 r.]

⁷⁵⁸ *Procesy księży w Mińsku. Zarys sprawozdawczy*, pod redakcją J. Leszczyńskiego, Wydawnictwo Partyjne C.B.K.P.B. „WPIERIOD”, Mińsk 1922, s. 3.

popleczników, w tym Kościoła. Znamiennym jest, że bolszewicy swoje postępowanie tłumaczyli dobrem ludu pracującego, wyciąganiem go z ciemnoty, zakłamania, przesądów, średniowiecznego światopoglądu oraz jak zwykle jarzma kapitału⁷⁵⁹. Jak dużą uwagę przypisywano do odpowiedniego naświetlenia procesu, niech świadczą słowa zapisane na początku broszury. „Niechaj, więc każdy, komu broszura nasza trafi do rąk, przeczyta ją uważnie od początku do końca i niechaj innych do czytania zachęci”⁷⁶⁰. Przedstawiono w niej przebieg procesu, a także nawiązano do procesu arcybiskupa Jana Cieplaka. W trakcie procesu starano się udowodnić szpiegowską działalność duchownych i dyplomatów polskich na rzecz Polski:

„Poparcie żądań Arcybiskupa Cieplaka przez dyplomację polską, odczytano jako prowadzone przez duchowieństwo katolickie w Republikach Sowieckich, polityczne misjonarstwo polskiego rządu. Na to samo wskazuje praktyka duchowieństwa katolickiego w Republikach Sowieckich, szczególnie na Białorusi, znajdującej się w bezpośrednim sąsiedztwie z państwem polskim”⁷⁶¹.

Dyplomacja polska, podpisując pokój w Rydze, uwzględniła prawa Polaków i Kościoła katolickiego na terenie ZSRR. Artykuł VII traktatu pokojowego zawierał klauzulę, na mocy którego:

„Rosja i Ukraina zapewniają osobom narodowości polskiej, znajdującym się w Rosji, na Ukrainie i Białorusi, na zasadzie równouprawnienia narodowości, wszystkie prawa, zabezpieczające swobodny rozwój kultury i języka oraz wykonywanie obrządków religijnych. Wzajemnie Polska zapewnia osobom narodowości rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej, znajdującym się w Polsce, wszystkie te prawa. Osoby narodowości polskiej, znajdujące się w Rosji, Ukrainie i Białorusi, mają prawo, w ramach ustawodawstwa wewnętrznego, pielęgnować swój język ojczysty, organizować i popierać własne szkolnictwo, rozwijać swoją kulturę i tworzyć w tym celu stowarzyszenia i związki. Z tych samych praw, w ramach ustawodawstwa wewnętrznego, korzystać będą osoby narodowości rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej, znajdujące się w Polsce”⁷⁶².

Zawarte umowy prawne, były w różny sposób interpretowane tak przez stronę polską jak i radziecką. Strona radziecka twierdziła, że duchowieństwo nie chce przestrzegać wewnętrznego prawodawstwa państwa radzieckiego oraz dekretu o oddzieleniu kościoła od państwa i kościoła od szkoły, nie chce się stać prywatnym stowarzyszeniem wiernych do wypełniania praktyk religijnych. Bolszewicy uważali, że Kościół katolicki chciał się stać kościołem wojującym i rządząco-nauczającym⁷⁶³.

Odmienne rozumienie i podejście do aktów prawnych spowodowało, że „powstała teoria o wewnętrznej niepodległości kościoła katolickiego w Rosji”. Jej uzasadnienie można znaleźć w liście księdza arcybiskupa Cieplaka do Społkomu Piotrogradzkiego oraz w nocie dyplomatycznej polskiego przedstawiciela w Rosji Radzieckiej. W nocie tej stwierdza się, powołując się na artykuł VII Traktatu Ryskiego, że:

„Kościół katolicki w Republikach Sowieckich jest wewnętrznie zupełnie niepodległym, rządzi się tylko własnymi kanonicznymi prawami. Władza świecka nie może

759 Tamże.

760 Tamże, s. 4.

761 Tamże, s. 7.

762 Szerzej o tym w rozdziale I niniejszej rozprawy.

763 *Procesy księży w Mińsku...*, dz. cyt., s. 6.

się wtrącać ani do stosunków pomiędzy duchowieństwem a wiernymi, ani do spraw majątkowych kościoła. Jednym słowem – państwo w państwie”⁷⁶⁴.

Taki rozumowanie księży zakładało, że stwierdzenie „w ramach ustawodawstwa wewnętrznego”, „w granicach prawodawstwa radzieckiego” nie dotyczą Kościołów i stowarzyszeń, do których należą Polacy. Interpretacja taka nie była przyjmowana przez bolszewików. Zaznaczali, że w trakcie rokowań biskup Szelażek żądał w swoim projekcie artykułu:

„(...) uznania kościoła i stowarzyszeń religijnych za instytucje autonomiczne, rządzące się zasadami prawa kanonicznego, z prawem posiadania własności, majątku ruchomego i nieruchomości, które do nich należały”, lecz z tych żądań strona polska musiała się wycofać⁷⁶⁵.

Znamienna jest wykładnia i interpretacja, dotycząca tzw. proletariackiego rozumienia prawa spraw społecznych, internacjonalistycznych lub innych. Stosując je, zawsze można znaleźć rozwiązanie korzystne dla komunistów. Sprawy religii i kodeksu kanonicznego, obowiązującego w Kościele na sali rozpraw rozwiązano następująco:

„Kodeks kościoła katolickiego, czyli wrogiej nam organizacji (...) proponuje (...) liczyć się z tym przeżytkiem. (...) Sąd nasz obowiązuje kodeks rewolucyjny, a nie kanoniczny”⁷⁶⁶, (...) Prawo kościelne musi ustąpić w takich razach przed świeckim. Wszak cała rewolucja znajduje się w sprzeczności z kanonami. (...) Każdego obywatela Republiki Sowieckiej obowiązuje prawodawstwo sowieckie”⁷⁶⁷.

Dlatego też, gdy nie pomogły napomnienia, władza radziecka użyła siły. W Rosji Radzieckiej w tym czasie głód groził 34 milionom obywateli. Państwa kapitalistyczne, mające nadwyżki zboża, nie chciały udzielić Rosji pożyczki. Za zboże żądano zapłaty złotem, co bolszewicy uznali za przyzwolenie do konfiskat wszelkich kosztowności w cerkwiach i kościołach. Ten ostateczny krok bolszewików został wymuszony stanowiskiem burżuazji światowej⁷⁶⁸. Opór duchowieństwa przeciw dekretowi o rabowaniu kosztowności z kościołów na zakup chleba został złamany. Jak zaznaczono wcześniej, bolszewicy każdą nadarzącą się możliwość, starali się wykorzystać do celów propagandowych. W broszurze podkreślono, że za tę sytuację nie ponoszą winy rzesze wierzących i uczciwych katolików. Powinni oni jedynie obserwować i wyciągnąć wnioski „jak nisko upadł i dalece ugrzązł w bagnie kłamstw i faryzeuszostwa Kościół wojujący z władzą Rad”⁷⁶⁹.

Proces przebiegał zgodnie z wcześniej ułożonym scenariuszem. Wspomniano, o materiałach znalezionych podczas rewizji mieszkań ks. Wasilewskiego i Lisowskiego. Były to listy pasterskie biskupa Nowakowskiego, lista składek z pieczęcią Polskiej Organizacji Wojskowej oraz książeczki członkowskie Związku Chrześcijańsko-Demokratycznego. Wszystko to stanowiło dodatkowe obciążenie. Jak wcześniej zaznaczono, w czasie przygotowań do procesu na oskarżyciela powołano Jana Leszczyńskiego, znającego prawo kanoniczne i radzieckie. Leszczyński interpretując je „po proletariacku”, wykazał błędy w rozumowaniu księży odnośnie do świętości precjozów i ich praw do nich w rozumieniu kodeksu kanonicznego, a także traktatu ryskiego.

⁷⁶⁴ Tamże.

⁷⁶⁵ Tamże, s. 26.

⁷⁶⁶ Tamże, s. 27.

⁷⁶⁷ Tamże, s. 28.

⁷⁶⁸ Tamże, s. 24.

⁷⁶⁹ Tamże, s. 16.

Oskarżyciel stwierdził, że zamierzeniem duchowieństwa było doprowadzenie do konfliktu ze świecką władzą radziecką, aby państwo polskie miało korzyść dyplomatyczną. Klerowi nie chodziło o kosztowności, lecz o zasadę niezależności od państwa⁷⁷⁰.

Wraz z księżmi oskarżone zostały osoby cywilne. Księża, którym udowodniono winę, zostali skazani na więzienie: ks. Jan Wasilewski na 3 lata, ks. Michał Tomaszewski – 4 lata, a ks. Adam Lisowski – na karę śmierci. Jak podaje autor broszury, sąd robotniczy wykazał litość i karę śmierci zamienił ks. Adamowi Lisowskiemu na 5 lat więzienia i przymusowych robót⁷⁷¹. Wyrok, jak można przypuszczać, był wcześniej ustalony wraz propagandowym zmniejszeniem kary. W procesie chodziło o ukazanie stanowczości i bezwzględności w stosunku do wrogów, ale także okazanie dobrej woli i litości, w odpowiedzi na liczne prośby ludzi pracy tak z Rosji Radzieckiej, jak i świata kapitalistycznego. W ten sposób ukazano ludzką twarz władzy radzieckiej oraz to, że słucha ona głosu ludu pracującego i spełnia jego wolę.

Trzeba podkreślić, że pozycja Kościoła katolickiego w Rosji radzieckiej przedstawiała się zgoła inaczej niż Cerkwi prawosławnej. Mając wsparcie w Watykanie oraz w środowisku katolików na świecie, nawet bolszewicy musieli się z tą społecznością liczyć. Mimo że jednym z podstawowych celów marksizmu była walka z religią, to ważniejsze w tym momencie było uznanie państwa robotników i chłopów na arenie międzynarodowej i nawiązanie stosunków dyplomatycznych z jak największą liczbą krajów. Dlatego opracowano projekt zasad funkcjonowania, postępowania i współzycia społeczeństwa wierzących katolików w ZSRR. Po zakończeniu został on przedłożony komisji antyreligijnej przy Komitecie Centralnym Rosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). Projekt napisany w grudniu 1924 r. składał się z 13 punktów, w których zostały wyszczególnione zasady współzycia i funkcjonowania w Rosji Radzieckiej.

W I punkcie podkreślono odmienne zasady funkcjonowania stowarzyszenia, mającego zwierzchnie władze centralne w Watykanie. Hierarchia kościelna wyznaczana za granicą, musiała otrzymać pozwolenie Ludowego Komisariatu Spraw Zagranicznych Rządu Radzieckiego. Należy zaznaczyć, że hierarchia wyznaczona za granicą, nie podlega eksterytorialności i zobowiązana była do przestrzegania prawa oraz podlegała prawu ZSRR.

W II nałożono ograniczenie na zakony mnichów oraz ich klasztory - zakonnicy nie mają prawa pobytu na terytorium ZSRR.

Punkt III mówił o tym, że strefa działania katolickich organizacji oraz kapłanów podlegała ogólnemu prawu, jakie obowiązywało na terenie ZSRR i obowiązywało całe społeczeństwo katolickie.

Wg punktu V sprawowanie obrządku religijnego odbywało się w języku łacińskim.

Kolejny, punkt VI informował, że religijne i dobroczynne stowarzyszenia, bulle papieskie, brewiarze i encykliki nie mogły być publikowane, drukowane i rozprzestrzeniane bez zgody władzy radzieckiej.

Punkt VII stwierdzał, że zmiany pobytu i podróże mogły odbywać się za zgodą władz radzieckich.

⁷⁷⁰ Tamże, s. 8, 24.

⁷⁷¹ Tamże, s. 43.

Według kolejnego punktu biskupi i metropolici zamieszkiwali na terenie swojej diecezji.

Punkt IX mówił, że duchowni działający na terytorium ZSRR, bezpośrednio podlegali tylko wyłącznie hierarchom działającym na terenie ZSRR.

Następny punkt stwierdzał, że wyżsi hierarchowie i metropolici mogli kontaktować się z Watykanem tylko przez Ludowy Komisariat Spraw Zagranicznych. Nie mogli mieć bezpośredniej służbowej łączności z hierarchami innych krajów.

W XI punkcie zaznaczono, że mianowanie i przenoszenie księży następowało po poprzednim zgłoszeniu do władz radzieckich, które mają prawo odsunięcia i akceptacji bez wcześniejszego podania informacji o kandydacie.

Punkt XII stwierdzał, że Kościół katolicki zobowiązuje się respektować prawo ZSRR dotyczące szkół.

Ostatni, XIII informował, że informacja dotycząca otwarcia seminariów dla osób powyżej 18 roku życia, chcących być duchownym, będzie uregulowana w późniejszym terminie⁷⁷².

Kolejny dokument potwierdza znaczenie Kościoła katolickiego i środowiska katolików w Rosji. Jest to pismo Komisarza Spraw Zagranicznych, Cziczerina do członków Biura Politycznego Komitetu Centralnego Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików). Podobnie zresztą, jak pismo kolegium Narodowego Komisariatu Spraw Zagranicznych oraz Antyrelijnej Komisji Komitetu Centralnego Rosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) z 9 grudnia 1924 r. Poruszany w nim problem to statut wierzących Kościoła katolickiego. Do materiałów, jakie rozesłał Komisarz Spraw Zagranicznych, należały z propozycje komisji autorstwa tow. Jarosławskiego (Bezbożnik) dotyczącymi projektu statutu katolików w wykonaniu Krasikowa oraz zasadnicze tezy odnoszące się do kwestii katolików. Przedstawiciele wymienionych instytucji mieli rozwiązać ten podstawowy problem. Poza tym mieli także zająć stanowisko w kwestii powoływania nowych księży spośród ludności ZSRR.

W piśmie informowano, że poprzednio dążono do tego, by Watykan przysyłał księży Włochów lub Niemców. Aktualna sytuacja międzynarodowa, zdaniem Mierzwińskiego, zastępcy przewodniczącego CzK, czyni takie postępowanie niebezpiecznym. Spowodowane może być tym, że przysłany ksiądz Włoch lub Niemiec może okazać się faszystą⁷⁷³. Dlatego wnioskowano, aby na księży powoływać miejscowych. Oprócz tego, na wniosek przeanalizować zasady uczestnictwa biskupów i księży w procesjach, zebraniach rad parafialnych. Do kolejnych zadań przeznaczonych do analizy, należały: rejestracja, kontakty, stosunki z hierarchią kościelną oraz zakazy dotyczących katolickich duchownych. Podkreślono konieczność dokładnego rozpracowania niektórych problemów, aby stały się użyteczne dla policji

⁷⁷² Н.Н. Покровский, С.Г. Петров, *Архивы Кремля Политбюро и церковь 1922–1925 гг.* Книга 2, Новосибирск, „Сибирский хронограф”, Москва РОССПЭН 1998 s. 460; nr II – 75 (N.N. Pokrowski, S.G. Pietrow, *Archiwum Kremļa Biuro Polityczne i Kościół (w latach 1922–1925)*, Książka 2 Nowosybirsk „Syberyjski chronograf” Moskwa, „ROCCNEN” 1998, s. 460 nr12-80) Проект основных положений о католическом вероучении в СССР предложенный Антирелигиозной комиссией ЦК РКП(б) [не позднее 9 декабря 1924 г.], Проект основных положений о католическом вероучении в СССР предложенный Антирелигиозной комиссией ЦК РКП(б) [не позднее 9 декабря 1924 г.], Проект основных положений о католическом вероучении в СССР предложенный Антирелигиозной комиссией ЦК РКП(б) [не позднее 9 декабря 1924 г.].

⁷⁷³ Mikołaj Iwanow, *Pierwszy naród ukarany...*, dz. cyt., s. 307.

politycznej CzK⁷⁷⁴. Widać więc, jak istotne znaczenie dla państwa radzieckiego, miały stosunki z Kościołem katolickim. Mimo innych założeń systemowych, przeważała konieczność obecności w świecie dyplomacji i nawiązywanie stosunków dyplomatycznych i gospodarczych z coraz to większą liczbą państw.

Jednak wraz z umacnianiem się władzy bolszewików, wzmacniana była kontrola działalności księży i ich lojalności do władzy. Jak podało NKWD, w styczniu 1924 r. na terenie Białorusi było 36 duchownych wrogo nastawionych do władzy. Skład narodowościowy duchownych: 13 księży Polaków, 12 Białorusinów, 3 o nieustalonej narodowości, 4 Litwinów oraz 4 Białorusinów – przedstawiciele antyklerykalnej Cerkwi. Z myślą o takich osobach rozwijano działalność prowokacyjną mającą ich zdyskredytować.

Przykładem prowokacji przywódców NKWD było zbieranie przez duchownych wśród wiernych z okręgów Mohylewa i Słucka podpisów pod petycją odnośnie do przyłączenia tych ziem do Polski Kolejnym formą prowokacji była informacja, jakoby księża katolicycy namawiali białoruskich katolików, aby zabierali swoje dzieci i oddawali do szkół polskich. Księża zostali aresztowani i zesłani. Część z nich została wezwana na rozmowy i stała się współpracownikami. Czekistom potrzebne były informacje o księżach, a w szczególności te, które pozwoliłyby aresztować duchownego i ukazać go w złym świetle.

W maju 1922 roku w Mińsku przed Wojennym Trybunałem BSRR odbył się proces tzw. Księża Mińskich. Zostali oni oskarżeni o ukrywanie własności państwowej, kradzież, nieprzestrzeganie prawa radzieckiego i udział organizacji kontrrewolucyjnej, jaką miała być Polska Organizacja Wojskowa. Był to proces pokazowy, mający zastraszyć społeczeństwo, a zarazem okazaniem pobłażliwości władz dla osób wciągniętych w takie działania. Nieświadom niczego, niewykształceni robotnicy byli wykorzystani przez duchownych do wystąpienia przeciw państwu robotników i chłopów. Oskarżeni zostali skazani na więzienie. Jedynym ratunkiem była wymiana na więźniów politycznych z innych krajów.

Walcząc z religią, NKWD „odnajdywała” różnego typu organizacje sprzeciwiające się władzy radzieckiej. Na Wyspach Sołowieckich, gdzie utworzono specjalne obozy koncentracyjne, „odkryto” antyradziecką organizację. Ponoć grupa miała prowadzić antyradziecką agitację, potajemnie odprawiać obrzędy kultu religijnego oraz szpiegować. Aresztowano 32 duchownych, ab7 skazano na więzienie w Leningradzie, pozostali otrzymali dodatkowe wyroki⁷⁷⁵.

⁷⁷⁴ Н.Н. Покровский, С.Г. Петров, *Архивы Кремля Политбюро и церковь 1922–1925 гг.* Книга 2, Новосибирск, „Сибирский хронограф”, Москва РОССПЭН 1998 s. 461–462; nr II – 75 (N.N. Pokrowski, S.G. Pietrow, *Archiwum Kremļa Biuro Polityczne i Kościół (w latach 1922–1925)*, Książka 2 Nowosybirsk „Syberyjski chronograf” Moskwa, „РОССНЕН” 1998, s. 461,462, nr12-81 Письмо наркома иностранных дел СССР Г.В.Чичерина членам Политбюро ЦК РКП(б) коллегии НКВД и Антирелигиозной комиссии ЦК РКП(б) о рассылке документов относительно католического вероучения в СССР 9 декабря 1924 г., s 463, nr 12–82 Постановление Политбюро ЦК РКП(б) „о проекте положения о католическом вероучении” в СССР. Из протокола заседания Политбюро nr 40, п. 2А от 11 декабря 1924 г. Строго секретно, (List Ludowego Komisarza Spraw Zagranicznych ZSRR G.W. Cziczeryna do członków Biura Politycznego Komitetu Centralnego RKP(b) kolegium NKWD i Antyreligijnej Komisji KC RKP(b) o rozsyłaniu dokumentów dotyczących katolickich zasad wiary w ZSRR 9 grudnia 1924 r. s. 463 nr 12-82 Postanowienie Biura Politycznego KC RKP(b) „o projekcie ustawy katolickich zasad wiary” w ZSRR Z protokołu narady Biura Politycznego nr 40, p, 2A od 11 grudnia 1924 r. Ścisłe tajne.)

⁷⁷⁵ Ларыса Міхайлік, *Лёсы католіцкага духавенства у першай палове стагоддзя на тэрыторыі*

Wspomniana wcześniej POW składała się katolików i duchownych. Po zakończeniu wojny i pokoju ryskim jej działalność zakończono. Według jednak organów NKWD została tylko zawieszona i od 1924 roku POW wznowiła działalność na Białorusi Sowieckiej. Polegała ona na szpiegowaniu, przygotowaniu do dywersji oraz na innych działaniach przeciw Sowieckiej Białorusi.

Na początku lat 30. XX wieku NKWD rozpoczęło aresztowania, w szczególności katolików aktywnych w radach parafialnych. W Mińsku aresztowano 24 osoby, natomiast w Homlu – już dziesiątki ludzi. Jako przywódca filii POW w Mińsku, aresztowano proboszcza katedralnej parafii ks. Adama Puczkarczmialeckiego, a w Homlu proboszcza ks. Konstanty Andreksusa⁷⁷⁶. Nowa fala represji rozpoczęła się w 1937 r. Polaków oskarżono o szpiegostwo i aktywne przygotowywanie dywersji. Katolicy zostali uznani za „V kolumnę”, działającą na niekorzyść władzy radzieckiej. To już nie były aresztowania profilaktyczne, ale eksterminacja narodu. Polak-katolik uznany był za wroga i podlegał jedynej karze. Ich przywódcami byli księża katolicy, dlatego oni, podobnie jak cywile, podlegali srożej karze. Osoba oskarżona o przynależność do POW nie podlegała amnestii. Od początku stycznia 1937 r. fala aresztowań objęła całą Białoruś. Aresztowano polskich katolików i księży. Część rozstrzeliwano, a część wywożono na zsyłki do Azji Środkowej, na Syberię lub Daleki Wschód.

Terror ten „oczyścił” pogranicze oraz zniszczył Kościół katolicki. Aresztowani w czasie czystki wysocy urzędnicy państwowi po amnestii przyznawali, że POW i jej aktualna działalność antypaństwowa zostały wymyślone przez NKWD w Moskwie⁷⁷⁷.

Polityka represji w stosunku do Kościoła katolickiego na Białorusi w latach 1937-1938 była częścią ogólnej polityki terroru, stosowanej w owym czasie w całym ZSRR. W tym czasie na karę śmierci skazano 120 katolickich księży⁷⁷⁸. Na terytorium całego kraju radzieckiego w latach 1919-1939 represjom poddano około 400 katolickich księży⁷⁷⁹.

4.7. Bezbożnicy i ich działalność

Głównym inicjatorem walki z religią był Żyd, Jemielian Michałowicz Jarosławski, przywódca Związku Walczących Bezbożników. Walka z religią była jednym celów władzy radzieckiej. Związek Bezbożników współpracował z komisariatami milicji, z organami bezpieczeństwa, z partiami komunistycznymi z zagranicy, młodzieżą komunistyczną. Aby tę walkę uczynić skuteczniejszą, J. M. Jarosławski utworzył przedsiębiorstwo „Ateist”, które drukowało miliony plakatów, broszur, książek i czasopism. Głównym czasopismem był dwutygodnik ilustrowany zatytułowany „Bezbożnik”, wydawany w Moskwie przy ul. Sekretny Przejazd 3, a potem przy ul. Oczyszczenia Maryi Panny 10, gdzie mieściła się redakcja i główne biuro. Wydawano go łącznie w 80 językach,

Беларусі, s. 17 (Larysa Michajlik, *Losy katolickiego duchowieństwa...*, dz. cyt., s. 17); autorka powołuje się na pracę: *Крoвь мучеников есть семя Церкви под ред. Д. Парравичини, А.Юбдин, Москва с. 117–123 (Krew męczenników jest nasionami Cerkwi, pod red. D. Parrawinczini, A. Jubdin, Moskwa s. 117–123; Няхай сведчанне іх веры не забудзецца, Лёс каталіцкага Касцёла на Беларусі ў 1917–1953 годах, Непакалянаў 2000 (Niech świadectwo ich wiary nie zostanie zapomniane, Los Kościoła katolickiego na Białorusi w latach 1917-1953, Niepokalanów 2000).*

⁷⁷⁶ Tamże.

⁷⁷⁷ Tamże, s. 18.

⁷⁷⁸ Tamże, s. 17.

⁷⁷⁹ Tamże, s. 15.

w tym w języku polskim. Tak jak wszystkie czasopisma, broszury czy książki antyreligijne, spełniające określone zadanie partyjno-państwowe, były bardzo tanie. Najczęściej prenumerowały go szkoły, czytelnie i kluby⁷⁸⁰. W czasopiśmie skierowanym do Polaków, obywateli Rosji Sowieckiej, ukazywano Kościół tak w Polsce, jak i na miejscu. W różnych artykułach dotyczących Polski ukazywano powiązania Kościoła z burżuazją i ziemiaństwem. Korzystano także z korespondentów zagranicznych, którzy opisywali zdarzenia, które miały miejsce w Polsce.

Przykładowo, w artykule zatytułowanym *Wspólny front czarnych w Polsce* autor opisywał, że w Polsce wolnomyśliciele i ateści nie mają równych praw. Z oskarżenia o szerzenie antyreligijnej propagandy lub za posiadanie legalnego pisma wolnomyślicieli, można było znaleźć się w więzieniu, co podobno miało miejsce w Warszawie, Krakowie i Grudziądzu. Autor pokazał także wpływ popów ukraińskich na religijnych szowinistów występujących przeciw klasie robotniczej oraz popów narodowości białoruskiej popierających Józefa Piłsudskiego. Podobnie sprawa się przedstawiała się z rabinami. Rabini zbierali młodzież i starszych w celu lepszego zapoznania ich z religią. Wysyłali petycje o niszczeniu religii w ZSRR. Takie działania duchowieństwa popierane były przez burżuazję, ponieważ służyły do utrzymania wyzysku klasy robotniczej i chłopskiej⁷⁸¹.

Korespondencje z zagranicy służyły do dyskredytowania religii. W podobnym tonie, w artykule pt. *Arcybiskup Cieplak*, została podana informacja o śmierci arcybiskupa. Przedstawiony był on jako kontrrewolucjonista i szpieg, który wystąpił przeciw władzy radzieckiej. Po opuszczeniu przez niego Rosji Sowieckiej Polska i światowa burżuazja, traktowała go jako męczennika. Po wyjeździe za granicę, arcybiskup Cieplak podróżował po Europie i Ameryce, prowadząc agitację przeciwko państwu robotników i chłopów. Po śmierci w USA, został pochowany w Wilnie. W jego pogrzebie uczestniczyli liczni przedstawiciele władz państwowych i kościelnych, także dawni „wrogowie rabini”. Wszelkie zdarzenia opisane w dwutygodniku były komentowane w duchu proletariackim. Twierdzono między innymi: „Wszystkie religie służą kapitałowi, a kapitał potrzebuje od nich jedności do szybkiej walki z rewolucyjnymi ruchami”⁷⁸².

Kolejny przykład walki z religią, stanowi relacja z XIV Wszzechrosyjskiego Zjazdu Rad walczących z religijnym uzależnieniem i otumanieniem, który się odbywał w Moskwie w dniach 26 VI-13 VII 1930 r. Na Zjeździe apelowano do rządu, aby nasilił antyreligijną działalność oraz zwiększył liczbę zamykanych świątyń różnych wyznań i sekt. Proponowano, aby budynki świątyń, jako zbędne, obłożyć zwiększonymi podatkami, zamienić je na ośrodki kultury, szkoły, kluby, czytelnie, kina. Proponowano zdejmowanie dzwonów i przetapianie ich w hutach, by tak rozwijać przemysł państwa. Świątynie w żadnym wypadku nie powinny być zamieniane w muzea ateizmu, ponieważ

⁷⁸⁰ Prenumerata na rok wynosiła 3 ruble 60 kopiejek; na pół roku – 1,8 rubla, a na kwartał – tylko 90 kopiejek.

⁷⁸¹ Безбожник nr 11, июнь 1926, с. 3, Единный фронт черных сил Полши (Из письма польского безбожника – эсперантиста), (Zjednoczony front czarnych sił Polski (Z listu polskiego bezbożnika esperancisty), „Bezbożnik” nr 11, czerwiec 1926 r. s. 3).

⁷⁸² Безбожник nr 4, февраль 1927, с.15, Архиепископ Цепляк, М. Ш. (Arcybiskup Cieplak M. Sz., „Bezbożnik” nr 4, luty 1927 r., s. 15).

wystawiane rzeczy są zbędne. Trzeba także wzmocnić działalność antyreligijną w szkołach. W czasie wakacji prowadzić specjalne kursy antyreligijne dla nauczycieli, a dodatkowo należało jeszcze bardziej obniżyć cenę literatury antyreligijnej – plakatów, broszur, książek. Ponieważ lista postulatów była długa, zjazd zwrócił się do Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego o pomoc w ich wypełnieniu. Wszelkie kwestie poruszane podczas zjazdu zebrał autor artykułu w podsumowaniu:

„(...) antyreligijną pracą należy nasilić, szybciej wprowadzać w życie życzenia ludności – dotyczące zmykania świątyni, szybciej wprowadzić w szkołach antyreligijne wychowanie, objąć szerzej propagandą antyreligijną mieszkańców miast i wsi, w ten sposób dać opór klasowemu wrogowi występującemu pod przykryciem fanatyzmu religijnemu”⁷⁸³.

Po XVI Zjeździe Wszechrosyjskiego Komunistycznej Partii (bolszewików) ukazał się artykuł w następnym numerze „Bezbożnika”. Nosił tytuł *XVI Zjazd WKP(b) w walce z religią*. Na zjeździe, według wytycznych rezolucji KC „Partia powinna umocnić i rozwijać znaczące osiągnięcia uzyskane w dziedzinie wyzwolenia mas reakcyjnego wpływu religii”. Wyznaczono nowe zadania partii w walce z religią. Zjazd był zarazem odpowiedzią 3,5 miliona bezbożników radzieckich na „krzyżową” kampanię papieską „sługi międzynarodowej burżuazji”. Bezbożnicy, wypełniając plan pięcioletni, w cztery lata budują socjalizm i tym „karczują korzenie religii”. Partia bolszewików powinna wzmocnić pracę antyreligijną, jak głosiła rezolucja, a kto nie akceptuje, powinien być poddany ostrej krytyce.

W odpowiedzi na wystąpienie Stalina, w którym powiedział: „Kolektywizacja, walka ze szkodnikami, antyreligijna propaganda itp. stanowi niezmiennie prawo robotników i chłopów ZSRR zatwierdzone w naszej Konstytucji. Konstytucję ZSRR powinniśmy i będziemy wypełniać z całą konsekwencją” – tego zadania podjęli się bezbożnicy. Zjazd pod kierownictwem bolszewików ZSRR, podjął się wypełnić decyzje WKP(b): „(...) zabezpieczyć w dalszej walce bolszewickie tempo socjalistycznego budownictwa, wykonać pięcioletni plan w cztery lata i nieprzerwanie likwidować kułactwo, jako klasę na podstawie przyspieszonej kolektywizacji w całym Związku Radzieckim”. We wszystkich poczynaniach gospodarczych, politycznych czy innych zawsze była podkreślana walka klasowa z burżuazją i jej sprzymierzeńcem, czyli religią⁷⁸⁴. XVI Zjazd Wszechrosyjskiej Partii (bolszewików) odegrał znaczącą rolę w życiu państwa, a także Związku Wojujących Bezbożników. W numerze 13. „Bezbożnika”, poruszono problemy, jakimi zajmował się Zjazd. Wystąpienia antyradzieckie burżuazyjnych krajów, „krzyżowy pochód” organizowany przez rzymskiego papieża – wszystko to pokazywało dążenie do wojny z ZSRR. Odpowiedzią był Zjazd, który ukazał zwarte państwo i społeczeństwo budujące socjalistyczne państwo. O tym w swoim referacie wspominał Stalin. Oceny wspomnianego „krzyżowego pochodu” dokonała rezolucja zjazdu mówiąca, że w nim „wyraziła się nienawiść międzynarodowej burżuazji do jedynego w świecie państwa proletariackiej dyktatury”. Zjazd wysunął także zadanie dla

⁷⁸³ Безбожник nr 14, 1929 г., с. 12, Делегаты Всероссийского Съезда Советов о борьбе с религиозным дурманом, Т. Левичев, (*Delegaci Wszechrosyjskiego Zjazdu Rad o walce z religijnym odurzeniem*, „Bezbożnik” nr 14, 1927, s. 12).

⁷⁸⁴ Безбожник nr 15-16, август 1930 г., с. 3, Съезд ВКП(б) в борьбе с религией, Т. Левичев (*Zjazd WKP(b) w walce z religią*, „Bezbożnik” nr. 15-16, sierpień 1930 r., s. 3).

Partii, która: „(...) powinna umocnić i rozwijać powodzenia, osiągnięcia w oswojeniu mas pracujących od reakcyjnego wpływu religii”. Wszystkie wytyczne dotyczące walki z religią, Związek Wojujących Bezbożników przyjął do realizacji i zobowiązał się do wytrwałej pracy antyreligijnej. Walka z religią, jak stwierdzono, to walka dla dobra klasy wykorzystywanej przez najbardziej reakcyjne stowarzyszenia pracujące dla międzynarodowej burżuazji⁷⁸⁵.

Częstym tematem poruszonym w „Bezbożniku” była Polska i religia. W jednym z artykułów, będącym korespondencją z Polski, zaprezentowano rozwój ruchu „wolnomyślicieli”, który decyzją polskiego ministra spraw wewnętrznych został oficjalnie zakazany. Polskie stowarzyszenie „Wolnomyślicieli” założone zostało przez inteligencję pochodzenia burżuazyjnego w 1921 roku. Burżuazyjni intelektualiści, według korespondencji, wnieśli bezproduktywną, scholastyczną dyskusję, zajmując się „odnajdywaniem nowych bogów”. Wydawali gazetę „Myśl Wolna”. Pojęcie „wolnomyśliciel”, jak podkreślano, nie znaczyło to samo, co ateista. Red. Kubiński w „Myśli Wolnej” pisał, że „Brak Boga obowiązkowo doprowadzi do degradacji etnicznej równości”. Kolejny red. gazety, Jan Baudouin de Courtenay ostro krytykował bezbożników w Związku Radzieckim. Twierdził, że uczenie religii w szkole i w domu zostało zastąpione religią Marksa. Takie elitarne i burżuazyjne podejście nie wpłynęło na ich rozwój. W Warszawie było 312 członków, a na prowincji około 100.

W 1926 roku kierownictwo stowarzyszenia przeszło w ręce proletariackich „wolnomyślicieli”. Walkę z religią zaczęto traktować jak walkę z burżuazją. Dlatego liczba członków stowarzyszenia wzrosła, szczególnie na Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainie. Oficjalnym organem stowarzyszenia, wydawanym w Warszawie była gazeta, „Myśl”. W Łodzi wydawane były jeszcze dwie gazety: „Wolnomyśliciel” (żydowski) i „Antyklerykał” (w języku polskim). Rozwój organizacji został zatrzymany w czasie VI kongresu, który odbywał się w Łodzi. Stowarzyszenie zostało oskarżone przez prasę burżuazyjną, która nazwała go „komunistycznym zjazdem”, w którym uczestniczą udział przedstawiciele z Moskwy. Stowarzyszenie zostało oskarżone o działanie agenturalne pod kierownictwem radzieckim i w następstwie tego rozwiązane.

Przywołany artykuł miał znaczenie propagandowe. Obrazował bowiem, jak zwalczana była wolna myśl w Polsce. Dopóki nie była ona skierowana przeciw religii i burżuazji, mogła istnieć, jednak, kiedy kierowała się zasadami proletariatu przeciw religii i burżuazji, oskarżono ją o agenturalność i rozwiązano⁷⁸⁶. Autor uskarżał się, że mimo dobrze rozwijającego się ruchu, został on oskarżony o powiązania z Moskwą i rozwiązany. Nic się jednak nie wspomina o Kominternie, który miał nieograniczone fundusze, a którego zadaniem było rozbicie jedności państw i propagowanie rewolucji proletariackiej. Partie na Białorusi Zachodniej i Ukrainie Zachodniej były finansowane i kierowane przez bolszewików.

Artykułem dotyczącym tzw. konstytucji stalinowskiej i stosunku do niej bezbożników jest tekst, który ukazał się w 1936 r. Omawia on znaczenie konstytucji dla ludu pracującego i jej wyższość nad innymi konstytucjami,

⁷⁸⁵ Безбожник nr 13, 1930 г, с. 3, *Вопросы антирелигиозной пропаганды на XVI Съезде ВКП(б)*, (*Pytania antyreligijnej propagandy na XVI Zjeździe WKP(b)*), „Bezbożnik” nr 13, 1930, s. 3).

⁷⁸⁶ Безбожник nr. 15–16, август 1930 г, с.14, *Движение пролетарских Свободомыслящих в Польше*, (*Письмо из Польши*), Мрвдулевский, преревод эсперанто Е. Шведовой, (*Ruchy proletariackich wolnomyślicieli w Polsce. List z Polski*, „Bezbożnik”, nr. 15–16, sierpień 1930 r.).

nawet krajów mieniących się kolebkami demokracji. Związane to jest z przekonaniem władzy o wyższości rad pracowniczych i socjalistycznej ekonomiki w mieście i na wsi. Autor podkreślił, że: „Wszystkie artykuły Konstytucji ukazują różnice między krajem socjalistycznym, a ginącymi i rozpadającymi się krajami kapitalistycznymi”. Autor tekstu zwrócił też uwagę na sprawy kobiet w ZSRR. W konstytucji, art. 122o równości z mężczyzną wspominał. Z dumą podkreślano, że punkt dotyczący praw kobiet jest jedyny na świecie i tylko państwo radzieckie zdecydowało się na taki ruch. W innych państwach burżuazyjnych kobiety mogą tylko pomarzyć o takim prawie. Podobnie wychwalany był artykuł 123 konstytucji, mówiący o równych prawach wszystkich obywateli ZSRR, niezależnie od narodowości i rasy, we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego jak i politycznego. Natomiast artykuł następny, potwierdzał prawa do wolności sumienia. Zatem konstytucja stalinowska pozwalała wyznawać taką religię, jaką się chce, ale także zezwalała na propagandę antyreligijną, która miała być „niepodważalnym prawem robotników i chłopów ZSRR zagwarantowanym w Konstytucji”. Dlatego też w Rosji Radzieckiej była i będzie prowadzona walka z religią, która jest reakcyjną ideą sprzeczną z marksizmem. Bezbożnicy powinni nie tylko popierać konstytucję stalinowską, lecz także nauczyć się jej oraz wyciągnąć wnioski, aby jeszcze bardziej skutecznie walczyć z religią. Z treści tego artykułu wynikało nie tylko potwierdzenie walki z religią, ale także rosnący kult Stalina. Nieustannie bowiem są podkreślane jego zasługi, uwagi, spostrzeżenia oraz „dobroć”, którą okazał przez nową Konstytucję, która ma na uwadze jedynie dobro ludzi radzieckich⁷⁸⁷.

W „Bezbożniku”, w nr. 9 z 1936 r. ukazał się z kolejny artykuł dotyczący nowej konstytucji i stosunku duchowieństwa do niej. Według nowej konstytucji zmiana polega na tym, że duchowni otrzymają prawa wyborcze i zostaną zrównani we wszystkich prawach z pozostałymi obywatelami ZSRR. Przestaną być „liszeńcami”, ludźmi pozbawionymi wszelkich praw politycznych i społecznych. Po zatwierdzeniu konstytucji wielu duchownych planowało porzucić stan duchowny, zwłaszcza osoby młode, które według autora tylko czekały na tę chwilę. Według autora art. wielu duchownych ubiera się jak każdy obywatel i nie nosi ubrań duchownego, goli brody, uczęszcza do kina i teatru. Pojawiają się jednak problemy, ponieważ zwierzchnia władza kościelna nie wyraża zgody na takie zachowanie. Inną ciekawostką są liczne listy do rejonowych komitetów wykonawczych, miejskich oraz wiejskich od członków rad parafialnych, by budynki stowarzyszeń religijnych przeznaczać na szkoły, kluby, czytelnie lub inne ośrodki kultury⁷⁸⁸.

W tym samym numerze „Bezbożnika” pojawił się też tekst poświęcony kwestii likwidacji klas społecznych. Artykuł stanowił, wyselekcjonowane z różnych gazet i czasopism, wypowiedzi obywateli reprezentujących całą gamę zawodów. W tekście jest zatem mowa, m.in. o dopuszczeniu duchownych do wyborów. Dzięki nowej konstytucji duchowni różnych wyznań mieli się stać obywatelami na równych prawach. Artykuł przytacza różne zdania na ten

⁷⁸⁷ Безбожник nr 7, 1936 г., с. 9, *Сталинская Конституция*, Ф.Олещук (*Konstytucja stalinowska*, „Bezbożnik” nr 7, 1936, s. 9).

⁷⁸⁸ Безбожник nr 9, 1936 г., с. 7, *Проект Сталинской Конституции и духовенство*, (*Projekt Konstytucji Stalinowskiej a duchowieństwo*, „Bezbożnik” nr 9, 1936, s. 7).

temat – zarówno popierające te zmiany, jak i je krytykujące. Głównym zarzutem była niezmiennie walka duchownych z socjalizmem. W czasie wojny domowej, popierali oni kontrewolucjonistów, agitowali przeciw tworzeniu kolchozów, komunistom, a także przeciw wiejskiej biedocie, popierali kulaków. Wysuwano także obawy, aby „prawa otrzymane w nowej konstytucji, najbardziej demokratycznej w świecie, przedstawiciele różnych wyznań nie wykorzystali przeciw socjalizmowi”. Inny czytelnik stwierdzał: „Co będzie z popem, kiedy otrzyma prawo głosu zgodnie z nową Konstytucją? Przecież on jest i tak bezczelny. Jak takich, religijnych robotników, w prawach pracowników naszej ojczyzny, zrównywać?”. W podobnym tonie jest inna wypowiedź: „Wszystkich duchownych trzeba pozbawić głosu wyborczego lub według mnie: prawa wybierania i bycia wybranym duchownym nie dawać”.

Takich wypowiedzi w artykule jest wiele, lecz jak zaznacza autor, „w naszej ojczyźnie, gdzie ostatecznie zwyciężył ustrój socjalistyczny, dla wszystkich obywateli jest miejsce do pracy, a duchowni osobistą pracą odkupią swoją byłą przeszłość”. Do wypowiedzi popierających likwidację „lischeńców” można zaliczyć cytaty:

„Niech przestaną zajmować się swoim zawodem, wtedy można będzie zrobić z nich pełnoprawnych obywateli” lub: „Tym duchownym, którzy zerwali z religią i zajmują się zwykłą potrzebną pracą, tym tak, kto jednak chce być dalej duchownym – wykluczyć go z praw wyborczych”.

W tak dynamicznej sytuacji, spowodowanej nową konstytucją, bezbożnicy zmuszeni zostali do zwiększonej aktywności i szerokiego kontaktu z masami pracującymi. Ta zwiększona działalność antyreligijna sprawiła, że duchowni zaczęli rozumieć, iż nastał koniec ich posług. Zacięta propaganda antyreligijna bezbożników, a w szczególności zapowiadana konstytucja stalinowska sprawiły, że nowy akt prawny był oczekiwany ze zniecierpliwieniem. Zrównanie w prawach publicznych duchowieństwa wywołało radość księży, którzy ślali do Stalina listy wdzięczności. Te listy, obrazujące zachodzące zmiany w duchowieństwie, były umieszczane w „Bezbożniku”: „Stalinowska konstytucja otworzyła mi oczy. Ja jestem bezgranicznie zadowolony i szczęśliwy. Teraz będę równoprawnym synem naszej ojczyzny. Będę miał prawo do pracy i matkę ojczyznę, którą kocham. Ostatecznie zrywam ze swoją przeszłością” – tego typu zobowiązania można znaleźć w wielu artykułach. Każdy z nich zaś musiał się kończyć gloryfikacją Stalina i hołdami dla niego. Artykuł także składa wiernopoddańczy hołd:

„Konstytucja stalinowska szeroko otwiera drzwi do nowego życia, przed wszystkimi – dlatego, kto chce osobiście pracować i uczestniczyć w budowie bezklasowego socjalistycznego społeczeństwa. Konstytucja wzywa ludzi oddanych idei socjalizmu, aby w sposób nieprzejednany walczyli z wrogami, zdrajcami i sprzedawcami ojczyzny. Gniew narodu przeciw wrednym mordercom tow. Kirowa, którzy zamierzali doprowadzić do zniszczenia naszego, kochanego towarzysza Stalina, pokazuje jeszcze raz, że masy pracujące, jednogłośnie życzą sobie zostawić sprawy ojczyzny pod kierownictwem naszej partii Lenina – Stalina”⁷⁸⁹.

Cytowane teksty pokazują, jak w owym czasie rozwijał się kult Stalina. Nawet konstytucja została nazwana „stalinowską” i na każdym kroku podkreślano jego zasługi w jej tworzeniu. Podkreśla się jej postępowość,

⁷⁸⁹ Безбожник nr 9, 1936 г, с.5, 6, 7, Страна обслуживает проект Сталинской Конституции (По страницам газет) (Stronnica wyjaśniająca projekt konstytucji stalinowskiej, „Bezbożnik” nr 9, 1936).

wychodzenie naprzeciw potrzebom ludzi państwa radzieckiego, ale i prawo łaski Stalina w stosunku do duchowieństwa. Ukazuje się wpływ konstytucji na zmiany w środowisku duchownych, które zmienia stosunek do władzy radzieckiej i Stalina, a nawet wyraża wdzięczność i żal, że wcześniej tego nie zrobiła.

Jeszcze jeden artykuł z numeru „Bezbożnika” udowadnia, jak prawo łaski w stosunku do duchownych wzmogło niechęć do wierzących. Dyskusja nad zrównaniem praw wszystkich obywateli ZSRR ujawniła liczne grono ludzi wrogo nastawionych do tych zmian. Uważali oni, że w odpowiedzi na te zmiany należy uaktywnić i bardziej wzmóc działalność antyreligijną, aby wymazać z umysłów ludzi przeżytki kapitalizmu⁷⁹⁰.

Walka administracyjna z religią polegała na proletariackiej interpretacji prawa zgodnej z wytycznymi partii bolszewickiej. Konstytucja gwarantowała wolność sumienia i prawo do sprawowania obrzędów religijnych, ale także prowadzenie propagandy antyreligijnej. Jak zaznaczono wcześniej, wszystko zależało od wytycznych partii i jej interpretacji prawa. Prowadzenie działalności duszpasterskiej było traktowane, jako działalność kontrrewolucyjna i szpiegowska, na zlecenie międzynarodowej burżuazji. Propaganda antyreligijna miała za zadanie oświecić ciemnych ludzi, a zarazem wyciągnąć ich spod wpływu Kościoła, który był narzędziem międzynarodowego kapitału. Tę stronniczą interpretację często spotykamy w licznych dekretach, zarządzeniach i innych postanowieniach administracyjnych, często niezgodnych z konstytucją.

Zmiany sytuacji katolików na Białorusi spowodowane były przez kilka czynników. Swoje piętno na tym odcisnęły wojny (światowa, rewolucyjna oraz wojna polsko-bolszewicka). Powstanie nowych państw po upadku carskiej Rosji sprawiło, że trzeba było dokonać nowego podziału administracyjnego na Białorusi, także diecezjalnego, co stało się w 1923 roku. Reforma powołała archidiecezję mohylewską, obejmującą wschodnią Białoruś i diecezję mińską – centralna Białoruś. Po dojściu do władzy bolszewików, pojawiła się dramatyczna sytuacja. Wykorzystując różną interpretację prawa, władza radziecka pozbawiła Kościół katolicki władz zwierzchnich. Arcybiskup Jan Cieplak, wraz z 14 księżmi, został aresztowany za działalność kontrrewolucyjną i nieszanowanie dekretów władzy radzieckiej. Został skazany na pobyt w łagrach, lecz dzięki wymianie opuścił ZSRR. Na jego miejsce Władysław Sołtan został powołany przez Stolicę Apostolską, lecz on także za działalność szpiegowską i kontrrewolucyjną został aresztowany w 1928 roku. Po kampanii na rzecz uwolnienia, w ramach wymiany, opuścił więzienie, w 1933 r. Od tego momentu Kościół katolicki na Białorusi został bez władz zwierzchnich. Postępująca ateizacja, drastyczne kary administracyjne w stosunku do duchownych i wierzących, brak władz zwierzchnich miejscowego Kościoła doprowadziło do prawie całkowitego zaniku życia religijnego.

4.8. Podsumowanie

Obszerny fragment dysertacji poświęcono na omówienie planów bolszewickich w stosunku do ludzi narodowości polskiej pozostających w granicach Rosji Radzieckiej, a także działań podjętych do tego, by je zrealizować.

⁷⁹⁰ Безбожник nr 9, 1936 г, с. 6, *Использовать право антирелигиозной пропаганды* - П. Р., *Wykorzystywać prawo antyreligijnej propagandy*, „Bezbożnik” nr 9, 1936).

Dlatego też wiele miejsca zajmuje historia utworzenia Biur Polskich i zadań, które miały do wykonania. Podobny cel towarzyszył autorowi podczas analizy celów, zadań oraz przebiegu wszechbiałoruskich zjazdów Polaków (m.in. chłopów białoruskich pochodzenia polskiego czy zjazdu robotnic Polek), a także zamierzeń zjazdu Polaków niezamieszkałych na Białorusi. Wreszcie podjęto kwestię utworzenia Polskiego Rejonu Narodowościowego – Kojdanowskiego, później Dzierżyńskiego.

Ważne miejsce w niniejszej pracy zajmuje analiza oświaty, kultury, polskiego szkolnictwa (od podstawowego po wyższe), mających służyć Polakom w rejonie. Podobnie też zajęto się analizą licznych polskich periodyków (ogólnokrajowych i regionalnych) ukazujących się w latach międzywojnia na Białorusi. Wiele uwagi poświęcono roli Kościoła katolickiego w społeczności kresowiaków, a także miejsca katolicyzmu w całym regionie białoruskim, w dobie rządów bolszewickich. Stąd też nieodzowne stało się m.in. przeanalizowanie antykościelnych aktów prawnych oraz postanowień instytucji niższych rangą.

Ukazano również sam przebieg walki z Kościołem katolickim, duchowieństwem oraz wierzącymi. Przedstawiono także walkę o konstytucyjne prawa ludności do wolności wiary, oraz przystosowanie się do występujących warunków życia w państwie ateistycznym.

ROZDZIAŁ V

LIKWIDACJA POLSKIEGO REJONU. TERROR I LUDOBÓJSTWO PAŃSTWA SOWIECKIEGO WOBEĆ POLAKÓW NA BIAŁORUSI (1937–1938)

5.1. Przyczyny likwidacji Rejonu

Podstawową przyczyną likwidacji Polskiego Rejonu Narodowościowego były sprawy polityczne. Nastąpiła bowiem zmiana koncepcji odnośnie do roli ZSRR i jego stosunku do tzw. rewolucji permanentnej.

Jak podaje E.A. Taras, liczni autorzy radzieccy stwierdzają, że począwszy od 1925 roku Józef Stalin przygotowywał ZSRR do wojny napastniczej w Europie. Dlatego całe wojenne budownictwo, rozwój przemysłu i przygotowania do przyszłej wojny były głównym celem wszystkich stalinowskich pięcioletek. Podczas wystąpienia w styczniu 1925 roku na Plenum Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) Stalin powiedział:

„Jeśli wojna się zacznie, to nam nie trzeba siedzieć ze złożonymi rękoma – będziemy musieli przystąpić do niej, ale przystąpić jako ostatni. My przystąpimy tylko dlatego, aby rzucić rozstrzygający ciężar na talerz wagi, odważnik, ciężar, który mógłby przeważyć. Tak więc pojawiła się nowa koncepcja realizacji przeniesienia rewolucji światowej”.

Zgodnie z założeniami i głoszonymi hasłami, ZSRR mógł prowadzić tylko wojnę obronną. Dlatego program wojenny Stalina aż do jesieni 1939 roku był ukierunkowany na to, aby przekształcić ZSRR w potężną wojskową bazę wypadową do dalszego eksportu rewolucji światowej. Stalin postanowił czekać na wojnę między mocarstwami europejskimi by, kiedy one się wzajemnie osłabiły, wspomóc silniejszego i osiągnąć swoje zamierzone cele. Czekać na sprzyjającą sytuację polityczną, a także moment, kiedy wrogowie zmuszą się do przejścia do ataku, Stalin rozwijał przemysł ciężki i wojenny. W ten sposób popierał myśl Lenina „ZSRR (...) zmuszony będzie siłą okoliczności warunków podjąć pochód przeciw innym pozostałym reakcyjnym kapitalistycznym krajom, aby pomóc proletariatu tych krajów wyzwolić się od burżuazji”⁷⁹¹.

⁷⁹¹ A. E. Taras, *Анатомия ненависти (Русско-польские конфликты в XVIII-XX вв.)*, Харвест, Минск

Doświadczenia wojny polsko-bolszewickiej pokazały, że w społeczeństwach rozwiniętych idee rewolucyjne nie są przyswajane tak, jak sądzili twórcy rewolucji bolszewickiej. Pomimo znacznych różnic socjalno-społecznych, dla ludzi ponad wszystko najważniejsze były wolność i patriotyzm, którego nie doceniali bolszewicy. To było między innymi przyczyną klęski wojsk bolszewickich. W obliczu utraty wolności i niezależności sprawy państwowe brały górę nad sprawami socjalnymi. Warto przypomnieć choćby to, że Józef Piłsudski odmówił w 1920 r. współpracy z Denikinem, ponieważ Denikin nie widział Polski, jako wolne i niezależne państwo, a jedynie jako część składową Cesarstwa Rosyjskiego. To zadecydowało, że Piłsudski w czasie uderzenia wojsk Denikina w kierunku Moskwy, wstrzymał natarcie wojsk polskich i przyjął propozycję Marchlewskiego o przerwaniu walk.

Te doświadczenia, wyniesione z wojny polsko-bolszewickiej, dowodziły, że naród polski zachowuje się inaczej. Jego przywiązanie do ojczyzny oraz wiary katolickiej było tak duże, że w przyszłości mogło sprawiać kłopoty podczas powtórnej próby wprowadzania Polskiej Republiki Rad. Dlatego też istnienie Polskiego Rejonu Narodowościowego na terenie dzisiejszej Białorusi uznano za zbędne. Obywatel białoruski pochodzenia polskiego nie był do końca pewny, ponieważ utożsamiał się z Polską leżącą za miedzą, którego członkowie rodziny właśnie tam się znajdowali. Stopniowo „likwidowano” najpierw kulturę poszczególnych narodów, a potem także ich elity – intelektualistów, których oskarżano o nacjonalizm.

Kolejną sprawą, która wpłynęła na stosunek władzy radzieckiej do Polaków zamieszkałych w ZSRR, była polityka Polski w stosunku do państwa radzieckiego, a także jej aktywność polityczna w Europie. Wszelkie posunięcia gospodarcze i polityczne rządu polskiego odczytywane były, jako skierowane przeciwko Rosji radzieckiej. Dotyczyło to szczególnie współpracy z Rumunią. Sojusz polsko-rumuński o wzajemnej pomocy, Polsko-Rumuńska Izba Handlowa oraz dobre kontakty polityczno-gospodarcze z Niemcami miały być tego przykładem. Odzwierciedleniem, istniejących stosunków międzypaństwowych, było podejście do mniejszości polskiej, które najbardziej odczuwało wszelkie zachodzące zmiany.

Także samo położenie graniczne sprawiało, że Rejon Polski nie zyskał uznania w oczach Rosjan. W związku z tym, że ZSRR graniczył z państwami kapitalistycznymi, postanowiono uznać je za kraje wrogie pod względem ideologicznym oraz militarnym. Dlatego też obywatele radziecy pochodzący lub mający swoje korzenie w tych krajach stali się ludźmi niepewnymi lub wręcz wrogami państwa radzieckiego. Niszczenie wrogich społeczności czy grup narodowych rozpoczęto właśnie od Polaków. Nie był to akt nagły. Eskalacja napięć społeczno-politycznych była stopniowa, co przewidziano w Postanowieniu Biura Komitetu Centralnego KPB(b) o likwidacji rejonu dzierżyńskiego z dnia 22 sierpnia 1937 roku⁷⁹². Od marca 1934 roku

2010, s. 534-535 (A.E. Taras, *Anatomia nienawiści...*, dz. cyt., s. 534-535).

⁷⁹² Собрание Законов и Распоряжений Рабоче Крестьянского Правительства Союза советских социалистических республик 1932 Постановы Прэзідыума Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта БССР 22. Аб ліквідацыі Дзержынскагараёна; рог. Собрание законов и распоряжений рабоче крестьянского правительства БССР – 1938, № 1, Art 22, Постановы Прэзідыума Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта БССР, „Аб лыквідаці Дзержынскага рёна 31 ліпеня 1937 г.”, s. 45 (Zbiór Ustaw i rozporządzeń Robotniczo-Chłopskiego Rządu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich,

następował proces odwrotny w stosunku do lat poprzednich. Najpierw stopniowo wyciszano i ograniczano tłumaczenia dokumentów na język polski z białoruskiego. Aby udowodnić, że proces jest oddolny, władze partii inspirowały rodziców, aby występowały w obronie języka białoruskiego. Rodzice tłumaczyli to np. oporem dzieci w nauce języka polskiego, który miał być dla nich niezrozumiały – inaczej niż rodzimy język białoruski. Pojawiały się żądania zamiany szkół polskich na białoruskie.

W sierpniu 1934 roku Rejonowy Komitet Partii przyjął dekret „O narodowościowym szkolnym budownictwie w rejonie”. Przyjęcie tej deklaracji zdecydowało o zamianie części szkół polskich na szkoły białoruskie. Jej następstwem było także to, że komisja KC KPB(b) i Ludowego Komisariatu Oświaty BSRR podjęła prace nad stanowiskiem, co do szkół narodowościowych. W wyniku tego nastąpiła reorganizacja. I tak: 9 szkół polskich zamieniono na białoruskie, w stosunku do 8 szkół miano podjąć decyzję w przyszłości, w 14 szkołach zostały zlikwidowane polskie klasy. Pozostało jedynie 14 klas polskich. W 1933 roku polskich szkół było 38. Od 1935 roku następowało niszczenie szkolnictwa w zwiększonym tempie. Pojawił się ponadto atak na polskość rejonu. Decyzją Biura Dzierżyńskiego Rejonowego Komitetu KP(b)B, gazeta rejonowa „Szturmowiec Dzierżyńszczyzny”, wydawana w języku polskim, miała być wydawana już tylko po białorusku⁷⁹³; w tym języku miały odbywać się zajęcia w Polskim Fakulciecie Robotniczym (szkoła polskich robotników poszerzająca wiedzę)⁷⁹⁴.

O zamknięciu instytucji polskich zdecydowała Rada Komisarzy Ludowych Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, o czym poinformowano Biuro Polityczne Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi i Komitet Centralny WKP(b). Uchwała z 23 sierpnia 1937 roku nie tylko likwidowała, lecz także uzasadniała powody jej uchwalenia. Uchwała Rady Komisarzy Ludowych BSSR z dnia 23 sierpnia 1937 roku, Mińska Rada Komisarzy Ludowych postanawia:

„W uzupełnieniu do uchwały z 10 sierpnia 1937 roku „O likwidacji szkolnictwa w zakresie polonizacji ludności białoruskiej” – zlikwidować następujące polskie instytucje, jako utworzone przez polskich szpiegów, którzy przeniknęli do partyjnych i sowieckich organów kierowniczych w celu przeprowadzenia polonizacji, i przemia nować instytucje polskie na białoruskie:

- a) Polski Wydział Mińskiego Instytutu Pedagogicznego,
- b) Polski Wydział Instytutu Mniejszości Narodowych,
- c) Zaoczny Polski Oddział Mniejszości Narodowych,
- d) Polski Oddział Fakultetu Robotniczego [Rabfaka] BDU (Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego),
- e) Polski Wydział Zaoczny Instytutu Pedagogicznego,
- f) Przedszkole we wsi Potaszyna w gminie potaszyńskiej rejonu chojnickiego,

Decyzja Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej Nr 22 O likwidacji Rejonu Dzierżyńskiego z dnia 31 lipca 1937 roku. s. 45).

⁷⁹³ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 10730, Л 24. „Секретарию ЦК КП(б)Б тов. Волковичу, Докладная записка” (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 10730, karta 24, „Sekretarzowi Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, Dokładna notatka”).

⁷⁹⁴ Сватаслаў Асіноўскі, *Беларуская Міншчына*, т. 6, Мінск 1996; Анатоль Вялікі, *Крах „польскага эксперымента”*, op. cit., s. 50 (Stanisław Osiński, *Białoruska Mińszczyzna*, Nr 6, Mińsk 1996; Anatol Wieliki, *Krach polskiego eksperymentu*, op. cit., s. 50).

- g) Przedszkole im. Dzierżyńskiego w gminie tawaryczewskiej rejonu mozyrskiego,
- h) Polską grupę dziecięcą przy przedszkolu im. Kominternu w gminie rymowieckiej rejonu bobrujskiego,
- i) Dom dziecka w Homlu.

Przewodniczący Rady komisarzy Ludowych BSSR, D. Walkowicz.
Kierownik Kancelarii RKL BSSR, I. Konnikau⁷⁹⁵.

Od stycznia 1936 roku szkoły mieszane polsko-białoruskie zamienion na czysto białoruskie. W wyniku takiej działalności w nowym roku szkolnym 1936-1937 w rejonie nie było już szkół polskich. Lecz nie był to koniec „polskiego eksperymentu”. Prawdziwa tragedia przysłała w 1937 roku, a najtragiczniejszym okresem w historii dla rejonu dzierżyńskiego były wydarzenia z lat 1937–1938. W dniu 2 sierpnia 1937 roku Biuro KC KP(b)B na posiedzeniu podjęło uchwałę „O likwidacji rejonu dzierżyńskiego i polskich rad wiejskich”, a także przemianowaniu ich na białoruskie. Tak samo nakazywało podobnym instytucjom działalność w języku białoruskim. Te decyzje miały być wprowadzone w życie w ciągu dwóch tygodni. Natomiast decyzją Ludowego Komisariatu Oświaty należało przekształcić sieć polskich szkół na białoruskie.

Nasuwa się pytanie. Czym podyktowana była ta zmiana stosunku do społeczeństwa polskiego? Odpowiedź na te kwestie znajdujemy we wspomnianej decyzji Prezydium KC KP(b)B. Podkreślano w niej, że w ciągu wielu lat rejon był: „(...) zaśmiecony szpiegowskimi i wrogimi elementami. Na stanowiskach kierowniczych w rejonie byli szpiegdy, zdrajcy i wrogie elementy, które utrzymywały związki z burżuazyjną Polską”. Dlatego też Prezydium KC KP(b)B zaproponowało likwidację rejonu, jako jednostki administracyjnej i terytorialnej. W konsekwencji 12 rad wiejskich przyłączono: trzy do powiatu mińskiego, do powiatu uzdzieńskiego – dwie oraz do powiatu zasławskiego⁷⁹⁶.

Spis nauczycieli rejonu dzierżyńskiego w latach 1936-37 wykazywał istnienie 93 szkół. Systemem obejmowano wszystkie szkoły polskie, białoruskie, rosyjskie i żydowskie – tak miejskie, jak i wiejskie. Łącznie w Rejonie Dzierżyńskim było zatrudnionych 288 nauczycieli, a w Szkole Polskiej w Dzierżyńsku – ośmioro⁷⁹⁷.

Natomiast spis przewodniczących kolchozów z wyszczególnieniem na rady wiejskie rejonu dzierżyńskiego obejmuje 80 kolchozów. Przy nazwie kolchozu dołączona jest krótka charakterystyka przewodniczącego oraz postanowienie, co do jego dalszych losów. O Dzierżyńskiej Radzie Wiejskiej Kolchoz Gaj Białoruski pisano zatem, że: „Świerczewski Zenon, miejscowy, jest nastawiony antyradziecko. Z poprzedniego miejsca pracy przepędzony za przekręty w piekarni. Był skazany na trzy miesiące przymusowej pracy, w pracy pije alkohol, nie posiada autorytetu”. Podsumowaniem oceny

⁷⁹⁵ Zdzisław Julian Winnicki, *Szkie Kojudanowskie. Kojudanowsko-Polski Region Narodowościowy w BSRR. Uwagi o genezie oraz przesłanki funkcjonowania. Stan badań problematyki*, Wrocław 2005, s. 44.

⁷⁹⁶ Свагаслаў Асіноўскі, *Беларуская Мінчушчына* № 6 Мінск 1996, Анатоль Вялікі *Крах „польскага эксперымента”*, s. 50 (Stanisław Osiński, dz. cyt., Anatol Wieliki, dz. cyt., s. 50).

⁷⁹⁷ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 10069, Л 23-34. „Список учителей Держинского района за 1936-37 г. учебный год (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 10069, karty: 23–34, „Spis nauczycieli Rejonu Dzierżyńskiego w roku szkolnym 1936-1937”).

postawy moralnej i politycznej było zwolnienie z pracy⁷⁹⁸. Najdokładniej całościową likwidację Polskiego Rejonu Narodowościowego (rejonu dzierżyńskiego) przedstawiono w raporcie sporządzonym przez specjalną brygadę powołaną do likwidacji, pod kierownictwem Rudzienki. Raport adresowany był do Mielnikowa, Sekretarza KC WKP(b) od Wołkowa i Lewickiego, Sekretarza KC KP(b) Białorusi. Dokument nosił nazwę: „Dokładny raport o metodach stosowanych w związku z likwidacją Rejonu Dzierżyńskiego”. Podzielony jest na 5 części, w których omówione są poszczególne zagadnienia związane z likwidacją Polskiego Rejonu Narodowościowego.

W pierwszej części opisano cel kontroli, skład osobowy organizacji partyjnych, a także stan i poziom organizacji partyjnej. W drugiej zawarte były wiadomości o kontroli komsomolskich organizacji. Trzecia część dotyczyła kontroli radzieckich kadr, a czwarta kontroli składu nauczycieli. Ostatnia, piąta obejmowała nacjonalizację i polonizację rejonu oraz jej metody wprowadzania. W części tego raportu przedstawiono rezultat przeprowadzonej kontroli składu organizacji partyjnych. W Rejonie Dzierżyńskim w kierownictwie rejonu doszukano się organizacji szpiegowskiej. Jej szefów uznano za wrogów ludu i prowadzących kontrrewolucyjną działalność na terenie Rejonu. Sekretarzami RK KP(b) Białorusi w owym czasie byli: Wilczek, Puszczin, Dombrowski, Lubobcew. Wszyscy zostali aresztowani, jako wrogowie ludu. Podobnie aresztowano przewodniczących Rejonowego Komitetu Wykonawczego: Wąsowskiego i Rudnickiego, których też oskarżono o szpiegostwo oraz przedstawiono ich, jako wrogów ludu. Po sprawdzeniu składu organizacji partyjnej byłego rejonu dzierżyńskiego stwierdzono, że był on „nieprzydatny i zachwaszczony”. Jak pisano:

„(...) szpiedzy i wrogowie ludu, w ciągu szeregu lat upowszechniali działalność kontrrewolucyjną w rejonie i rejonowych organizacjach partyjnych. W pogranicznych, szczególnie ważnych punktach (radach wiejskich, kolchozach i na stacji Niegoriłoje), działali jako szpiedzy, osoby związane silnie z rodziną z zagranicy. Uznano ich za pijaków, osoby zdemoralizowane, niepewne dla partii i rządu radzieckiego”.

W Rejonie Dzierżyńskim w organizacjach partyjnych było 274 członków i kandydatów KP(b)B. W związku z likwidacją rejonu do Mińskiej Rady Wiejskiej PK KP(b)B odeszło 238 osób, do Zasławskiego – 29 osób, a do Uzdenskiego – 7 osób⁷⁹⁹.

W dalszej części dokumentu pisano, że po przeprowadzonej kontroli list 238 osób przekazanych Mińskiemu RK KP(b) Białorusi okazało się, że są to osoby związane swoim urodzeniem z zagranicą – 58. Potraktowano ich, jako element szpiegowski – 45 osób. Spośród wszystkich członków partii i kandydatów zostawiono tylko 96 osób, które mogły zostać i pracować w rejonach przygranicznych. W wyniku kontroli przekazano podstawowym organizacjom partyjnym i rejonowym KP(b) Białorusi sprawdzenie tzw. partyjności.

⁷⁹⁸ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 10069, Л 35-51, Список председателей колхозов в разрезе сельскихсоветов (Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 10069, karty 35-51, Spis przewodn. kolchozów z podziałem na rady wiejskie [gminy]).

⁷⁹⁹ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 10069, Л 1, ЦК ВКП(б) тов. Маленкову. - ЦК КП(б)Б тов. Волкову. тов. левицкому - Докладна записка о мероприятиях в связи с ликвидацией Держинского района (БССР) (Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 10069, karta 1, KC WKP(b) tow. Mielenkowi KC KP(b)B tow. Wołkowi, tow. Lewickiemu Dokładna notatka o przedsięwzięciach podjętych w związku z likwidacją Rejonu Dzierżyńskiego).

Część kontrolowanych została przekazana do osobistego rozpatrzenia przez NKWD (65 osób – spisy ludności nr 1 i 2). W wyniku tego, zostało wykluczonych z partii: Mińskiego Regionu KP(b)B 39 członków, z Zasławskiego – 13 i z Uzdzińskiego – 2 osoby. Dodatkowo aresztowano 10 osób przez organy NKWD. W wyniku personalnego sprawdzenia komunistów Rejonowego Komitetu KP(b)B usunięto z partii 29 członków (spis 3). Znalaziono członków i kandydatów, którzy byli silnie związani z zagranicą i pochodzili z klasowo wrogich grup społecznych. Z tego powodu nie mogli oni mieszkać w strefie przygranicznej i zostali wysłani w odległe rejony (29 osób). Do powtórnego sprawdzenia jeszcze raz przez NKWD skierowano 15 osób (spis 5).

Najbardziej „zanieczyszczone” według sowieckiej wykładni były organizacje partyjne w organizacji partyjnej RKW przedsiębiorstwa leśnego, kooperacje oraz organizacje kooperacyjne. Ludzi takich jak Wąsowski, Kyrgański nazywano wrogami ludu. Ich zwolennicy znajdowali się w organizacji partyjnej Rady Wiejskiej Niegorielskiej oraz na stacji Niegorieleje znajdującej się na samej granicy. Była to stacja przeładunkowa, gdzie odbywały się międzynarodowe operacje transportowe. Z ogólnej liczby 26 komunistów podstawowej organizacji partyjnej stacji Niegorieleje, 12 uznano za politycznie niepewnych. Dlatego też postanowiono wywieźć ich do regionów oddalonych, a część z nich przekazać do podstawowej organizacji partyjnej w Mińsku, do sprawdzenia ich partyjności⁸⁰⁰.

Podobna sytuacja była w Niegorielskiej Terytorialnej Organizacji Partyjnej sowchozu Niegorieleje. Tutaj uznano, że szczególnie „zachwaszczony wrogami ludu i cudzym elementem” było kierownictwo Rejonowego Komitetu Trjonowego Komitetu Wykonawczego oraz Przedsiębiorstwa Leśnego organizacji kooperacji i sowchozu. W składzie kierownictwa robotników rejonowego komitetu wykonawczego znajdowali się: Wąsowski, zarządzający Kyrgańskim Rejonowym Zarządem Służby Zdrowia oraz Kriłow, zarządzający Łazowskim Rejonowym Zarząd Służby Zdrowia - wyrzucony z partii. Wszyscy zostali oskarżeni o zdradę i szpiegostwo, a następnie aresztowani.

W zarządzie Lasów Państwowych dyrektorem i członkiem organizacji partyjnej był Pawłowski, były porucznik carskiej armii. Jak ustalono, ojciec Pawłowskiego był ziemianinem w Rejonie Zasławskim (BSRR). Pawłowski był przerzucony do rejonu dzierżyńskiego przez wroga narodu Puszczyzna, z którym razem pracowali w Polsce. Uznano, że w składzie Zarządu Lasów Państwowych znaleźli schronienie antyradzieccy działacze i szpiedzy. Pawłowski ochraniał ich i za to został wyrzucony z partii i aresztowany.

Podobnie naczelnik Zarządu Lasów Państwowych, Michał Daszkiewicz ukrył przed partią swoje szlacheckie pochodzenie i stopień oficerski. W Rosji carskiej służył w oddziałach ochrony granic. Dwa razy zostawał na terytorium okupowanym (w latach 1918–1920). W ostatnich latach utworzył kułackie gospodarstwo. W składzie pracowników Zarządu Lasów Państwowych zatrudniał ludzi podejrzanych o szpiegostwo, uznanych za klasowo wrogi element. Za swoją wrogą działalność w stosunku do władzy radzieckiej został aresztowany i wyrzucony z partii. Powodem oskarżenia o zdradę państwa było pochodzenie, miejsce urodzenia i kontakty z Polską. Przedstawiciel Rejonowego Zarządu Kupców, Michał Sosnowski, urodzony w Polsce, oskarżony

⁸⁰⁰ Tamże, II 2.

został o to, że utrzymywał kontakty z innym kupcem Rozenblatem. Kupiec, jak stwierdziła policja polityczna, był trockistą. Przy wyborze do Rady Miasta wykluczony został z partii, ponieważ oskarżał klasę robotniczą. W 1936 r. rozpuścił i stracił 105 tysięcy rubli, a 1937 roku 24 tys. W 1936 r. został usunięty z pracy w kooperacji za kradzież⁸⁰¹. Uznano, że zatrudniał i sprzyjał m.in. kupcom, spekulantom, szkodnikom, i wrogiemu elementowi. Za te przewinienia został wyrzucony z partii i aresztowany.

Podobne zarzuty dotyczyły innych przedstawicieli na stanowiskach kierowniczych i ich zastępców. Oskarżano ich o szpiegostwo, wrogość do ZSRR, powiązania i kontakty z rodzinną mieszkającą w Polsce lub nieodpowiednie pochodzenie społeczne, tzn. cudze. Takim przykładem był Fiodor Lubowiecki, którego brat wstąpił do korpusu Dowbor-Muśnickiego i Michał Tyrła, który miał rodzinę w Polsce. Podobne oskarżenia były w stosunku do Wiktora Horko, zastępcy dyrektora stacji Maszyno-Traktorowej itp. Każda z grup pracowniczych posiadała listę wyrzuconych z partii. Znamienne jest także to, że szpiegów i wrogów znajdowano wśród sekretarzy komórek partyjnych. Jak podaje dokument, na 25 sekretarzy organizacji partyjnych wyrzuconych zostało 3, aresztowanych jako wrogów ludu – 2, przeznaczonych do wysiedlenia w odległe tereny – 4⁸⁰². Jeszcze gorzej wyglądała praca partyjna w kolchozach. Wytknięto tu całkowity brak pracy partyjnej oprócz okresu kampanii wyborczych lub innych wydarzeń partyjno-państwowych. Na co dzień kolektywy agitacyjne nie pracowały. Kontrole nie omijały organizacji komsomolskich Polskiego Rejonu Narodowościowego, a w szczególności aktywu sekretarzy komitetów, członków komitetów i innych funkcyjnych. Przeprowadzona kontrola wykazała, że w skład komsomolców wchodzi 63 Polaków. Wszystkich było 200, z tego wyrzucono 20. W dokumencie podano charakterystyki komsomolców o nazwisku polskim, ukazując ich niepoprawność polityczną. I tak np. Andrzej Zaborski „z narodowości Polak, nauczyciel, posiadał brata i dwie siostry w Polsce, utrzymywał z nimi kontakt”⁸⁰³.

Podobne oskarżenia skierowane zostały w stosunku do Bronisława Wasokiewicza, któremu wytknięto antyradziecką działalność ojca oraz jego prace nad rozłożeniem kolchozu. Natomiast Wincentemu Mińce, także Polakowi, zarzucono, że utrzymuje kontakty z polskimi szpiegami. Pozostali komsomolcy-Polacy zostali oskarżeni i wykluczeni, jako szpiedzy – 7 osób i wrogowie narodu – 10 osób. Wybory pokazały, że wielu komsomolców było wiarygodnych. Zaliczono do nich Polaków: Stańczyka Józefa, Izbinckiego Franciszka, Aleksandrow Cecylię, Diabro Józefa⁸⁰⁴.

Zdaniem władz bardzo źle prowadzono pracę nad właściwym kształtowaniem postawy moralnej komsomolców w przygranicznych radach wiejskich. Przejawiało się to tym, że nie przychodzili na zebrania, nie opłacali składek. Rozprzestrzeniało się pijaństwo i chuligaństwo, panowała demoralizacja. Stan liczebny komsomolców nie powiększał się. Komsomolców przejętych z organizacji z Polskiego Rejonu Narodowościowego kierowano do kół w Mińsku, aby tam ich przeszkolić i uaktywnić. Prowadzono dla nich szkolenia polityczne oraz kontrwywiadowcze, dotyczące wykrywania faszystowskich szpiegów

⁸⁰¹ Tamże, JI 3.

⁸⁰² Tamże, JI 4,5.

⁸⁰³ Tamże, JI 6.

⁸⁰⁴ Tamże, JI 7,8.

i dywersantów, zapoznając ich metodami i sposobami pracy⁸⁰⁵. Przeprowadzono również ustawowe kontrole kadr rad wiejskich i kołchozowych. Znaczna część przedstawicieli rad wiejskich naruszała zasady rewolucyjne i była związana z antyradzieckimi elementami przeciwnikami ZSRR.

Dla przykładu: Łantiew i Dosin wydalenii z partii, w pracy dopuszczali się samowoli, przeprowadzali masowe konfiskaty majątku – tak kołchozowego, jak i osobistego. Szydzili z kołchoźników, organizowali pijaństwa razem z wrogami władzy radzieckiej: Wąsowiczem, Dombrowskim, Soroką.

Z 77 skontrolowanych przewodniczących kołchozów, 37 przewidziano do niezwłocznego usunięcia z pracy, jako klasowo cudzych i szkodliwych. Natomiast pozostałych 40 zakwalifikowano do ponownej weryfikacji. I tak Daniłowiczowi zarzucano prace ekonoma u ziemianina, współpracował z Polakami, członkostwo w bandzie, pomoc polskiemu oficerowi w przekroczeniu granicy, kontakty z Polską. Kolejny przykład to Safronow. Miał w Polsce brata i ojca, dwukrotnie był karany partyjnie za kradzież i służył w czechosłowackiej armii. Szewcowa oskarżono za poręczenie przyjęcia do partii wydane przez szpiega polskiego Rusaka, chociaż wiedział o jego szpiegowskiej działalności. Wińkowskiego oskarżono o oszukiwanie w obliczeniach za swoich kuzynów w Polsce⁸⁰⁶.

Reasumując, przeprowadzona kontrola w środowisku rad wiejskich oraz Komsomołu Dzierżyńszczyzny, była podstawą do akcji oczyszczania rad z wrogiego elementu tych, którzy mieli powiązania z Polską albo im je zarzucano. Podjęto następujące decyzje. Spośród 77 przewodniczących kołchozów, 37 osób pozbawiono stanowiska, a 40 skierowano do powtórnego sprawdzenia. Skierowano do kontroli 20 aktywistów partyjnych oraz dokonano wyborów nowych przewodniczących kołchozów. Postanowiono dokonać zmian 37 przewodniczących kołchozów. Pozostali zostali powtórnie sprawdzeni. Natomiast 12 przewodniczących rad wiejskich postanowiono wymienić, jako związanych z klasowo obcym elementem. Postanowiono także przerzucić komunistów z innych rejonów do podtrzymania i wzmocnienia władzy radzieckiej w rejonie Dzierżyńszczyzny. Policja polityczna aresztowała 2 przewodniczących rad wiejskich, 9 kołchozów i 10 brygadzystów za działalność antyradziecką.

Po likwidacji rejonu dzierżyńskiego przeprowadzono szkolenia, wyjaśniające przyczyny jego likwidacji. Do tego zadania oddelegowano 53 osoby z miejscowego koła partyjnego. Aktywiści przeprowadzili (w dniach 9–11 sierpnia) zebrania w 77 kołchozach, ukazując przyczyny podjętej decyzji. Wraz z decyzją o likwidacji rejonu, przedstawiano decyzję o ulgach. Było to posunięcie, które spowodowało większe zainteresowanie i chęć wstępowania do kołchozów. Decyzje miały dwa cele: dopomóc w prowadzeniu bezpośredniej walki z wrogami narodu i zwrócić uwagę na ochronę granic państwa oraz zobowiązać do szybszego zakończenia prac rolnych i zwiększenia wydajności⁸⁰⁷.

Kontrola składu nauczycielskiego

Innym istotnym zagadnieniem wyjaśniającym przyczynę likwidacji Polskiego Rejonu Narodowościowego było szkolnictwo i kadra nauczycielska,

⁸⁰⁵ Tamże, JI 9.

⁸⁰⁶ Tamże, JI 10.

⁸⁰⁷ Tamże, JI 11.

mająca za zadanie wychować młode pokolenie ludzi radzieckich. Zarzucono jej kontrrewolucyjną pracę w nauczaniu ojczystego języka w Rejonie Dzierżyńskim – przez nasilenie polonizacji białoruskich dzieci oraz zatrudnianie nauczycieli z obcych klasowo warstw społecznych i o niskich kwalifikacjach zawodowych. Uznano, że nauczyciele nie mieli odpowiedniego przygotowania politycznego. Poza tym sabotowali naukę języka rosyjskiego i białoruskiego. W wyniku takich oskarżeń, wiele szkół nazwano szkołami białoruskimi, a dzieci przez długi okres uczyły się po polsku. Liczne grono nauczycieli było po 6-miesięcznych kursach nauczycielskich. Zdarzały się często osoby bez umiejętności czytania i pisania. Przykładem był Polak Janyca, który po 6-miesięcznym kursie na jednej kartce zrobił 80 błędów. Tak przygotowani nauczyciele musieli uzyskiwać słabe efekty swojej pracy – m.in. to, że do następnej klasy przechodziło poniżej 50% uczniów szkoły powszechnej - Dobryniewska – 45%, Ledzkowska – 42%, Rudzicka – 45%. Kolejny zarzut to, że wśród nauczycieli znajdowały się osoby związane rodzinnie z Polską i były rozpracowywane przez NKWD⁸⁰⁸ W następstwie przeprowadzonej kontroli z 76 nauczycieli, 20 zostało zwolnionych z pracy, a 22 zostało wysłanych do pracy w odległych rejonach kraju. W byłym Rejonie Dzierżyńskim zostało 34 nauczycieli. W miejsce zwolnionych zostali przysłani inni nauczyciele z BSRR.

Aby polepszyć kierowanie szkołami, w rejonie mińskim powiększono ich skład o 10 osób. Na pomieszczenia szkolne i mieszkania nauczycieli przeznaczono 300 tys. rubli do rozdzielenia w zależności od potrzeb. Oddział Szkół i Nauki KC KP(b)B i Ludowy Komisariat Oświaty przeprowadziły kontrole pozostałych nauczycieli (od 29 sierpnia do 1 września 1937 roku). W wyniku tego postanowiono przenieść pozostałych nauczycieli Rejonu Dzierżyńskiego i przeprowadzić konieczną zamianę. Tak problem nauki języka polskiego, polskiej kadry nauczycielskiej został rozwiązany. Wywiezieni w dalekie obszary ZSRR nie tylko stracili kontakt z językiem polskim i polsnością, lecz także wielu uległo rusyfikacji.

Nasilona polonizacja rejonu i jej metody

Następną przyczyną likwidacji Polskiego Rejonu Narodowościowego była „wzmózona polonizacja regionu prowadzona przez burżuazyjnych nacjonalistycznych najemników polskiego faszystwu”. Stwierdzono, że wzmózona polonizacja prowadzona jest na kilka sposobów:

1. Z powodu braku w Rejonie Dzierżyńskim polskiego społeczeństwa białoruskie szkoły były zamienione w polskie. Nastąpiło to przez pomieszczenie 9 białoruskich szkół z polskimi kompletami⁸⁰⁹ i utworzenie 12 niepełnych średnich i średnich szkół polskich. Twórcy tego posunięcia zostali oskarżeni o „faszyzm polski”, który nie liczył się z falą protestu uczniów, rodziców i nauczycieli rejonu. Pojawiały się inspirowane przez władzę listy protestacyjne przeciw tego typu działalności. Uczniowie pisali: „My uczniowie polskiego kompleksu szkół w domu polskiego języka nigdy nie słyszeliśmy i mamy uczyć się po polsku bardzo ciężko i dlatego prosimy zamienić w naszej szkole polski na białoruski język”. W podobnym tonie pisali do rad szkolnych rodzice uczniów, domagając się nauki w języku białoruskim, a nie w polskim, którego

⁸⁰⁸ Tamże, JI 12.

⁸⁰⁹ Tamże, JI 13.

jakoby nie rozumiano. Protestów i oświadczeń od rodziców, uczniów, nauczycieli i przewodniczących rad wiejskich było bardzo wiele. Mimo tego, w 1936 roku na terenie Polskiego Rejonu Narodowościowego było 12 szkół polskich. W roku szkolnym 1936/37 zostały zamienione na białoruskie. W Dzierżyńsku pozostała polska średnia szkoła⁸¹⁰. W wyniku kontroli stwierdzono, że podstawowym miejscem polonizacji było Polskie Technikum Pedagogiczne, przygotowujące przyszłą polską kadre pedagogiczną. Podobną polonizację prowadzono w Stańkowskiej Radzie Wiejskiej, gdzie nie było wielu Polaków. Zostały tu utworzone polskie robotnicze zajęcia fakultatywne, na których zmuszano Białorusinów do nauki po polsku.

2. Zarzucano napastliwe przeneradawianie Białorusinów. Szczególnie miało się to uwidocznic w czasie spisu powszechnego. Uważano, że do tego celu stworzono agitacyjne punkty pod sztandarem wyjaśnienia narodowościowej polityki ZSRR. Tworzono słuchowiska radiowe w języku polskim. Przykładem wymuszenia zmiany narodowości, było zajęcie podczas zmiany dokumentów. Przewodniczący Polskiej Rady Wiejskiej Dombrowski wymusił na Pietkiewiczu zmianę narodowości z białoruskiej na polską, powołując się na jego przodków katolików.

3. Polonizowano radzieckich pracowników handlu. Przykładem takich działań miało być choćby wprowadzanie w urzędach Polskiego Rejonu Narodowościowego języka polskiego, jako obowiązującego. Wąsowski prowadził w języku polskim rozmowy, a także korespondencje z niepolskimi radami wiejskimi oraz z rejonowymi komitetami wykonawczymi. Pracowników instytucji pod karą zwolnienia z pracy, zmuszano do nauki języka polskiego, chociaż nie byli Polakami. Komunista Smolski został okrzyknięty, przez rejonową gazetę, wielkomocarstwowym szowinistą tylko dlatego, że na zebraniu podstawowej organizacji partyjnej poprosił pracownika redakcji Zabołocką, by mówiła w ogólnie zrozumiałej mowie białoruskiej.

4. Zarzucano przymuszanie ludzi do zamawiania gazet i literatury w języku polskim. Do tego celu prowadzone były kampanie reklamowe polskich gazet: „Trybuny Radzieckiej”, „Orki” i innych. To wystarczyło, by uznać takie działania za przejaw polonizacji. Hamowano wydawanie publikacji centralnych i republikańskich gazet w języku rosyjskim i białoruskim. Do tego na 1-majowych świętach zachwalano polskie robotnicze zajęcia fakultatywne⁸¹¹.

5. Za polonizację Rejonu uznano zmiany nazw szeregu starych kolchozów na polskie nazwy. W 8 sowchozach, w byłym rejonie Dzierżyńskim, pozostały stare nazwy ziemiańskie: Fanipol, Królestwo, Różampol, B. Nowosielki i Niegorelcki⁸¹².

Najcenniejszym dokumentem, związanym z omawianym zagadnieniem, jest „Konspekt wykładu wyjaśniającego posunięcia związane z likwidacją rejonu Dzierżyńskiego”. Można znaleźć w nim też wiele propagandowych informacji, które wskazują na sposób myślenia władz radzieckich w czasie akcji likwidacyjnej Polskiego Rejonu Narodowościowego. W tym dokumencie można m.in. znaleźć informację, że w ciągu kilkunastu lat kierownictwo rejonu stało na czele szpiegów i wrogów władzy ludowej. Byli nimi m.in. sekretarze: Wilczek,

⁸¹⁰ Tamże, JI 14.

⁸¹¹ Tamże, JI 15.

⁸¹² Tamże.

Puszczyn, Dombrowski, Marianow, Lubowcew, którzy zostali aresztowani, jako wrogowie narodu. Za to samo przestępstwo i szpiegostwo na rzecz Polski zostali aresztowani Przewodniczący Rejonowego Komitetu Wykonawczego – Wasowski i Rudnicki. Oni to w ważnych punktach strefy przygranicznej, w organizacjach partyjnych Niegorełoje, radach wiejskich i kołchozach, współpracowali z osobami mocno związanymi z Polską i prowadzącymi działalność szpiegowską. W organizacji partyjnej Rejonu Dzierżyńskiego składającej się z 54 osób – 24% to osoby urodzone w Polsce lub mające związki z Polską. To wystarczyło, aby przypisać im zniszczenie partyjnej i komsomolskiej organizacji, oskarżyć o pijaństwo, demoralizację, zaniedbania organizacji partyjnych i brak wychowawczej pracy w rejonie⁸¹³.

W kwestii oczyszczenia Komsomołu, organizacji partyjnych, kołchozowych i nauczycielskich wprowadzono sprawdzanie partyjności. W rezultacie tej akcji 65 osób skierowano do weryfikacji, a do 14 sierpnia 1937 r. wyrzucono z partii 54 osoby, natomiast 10 aresztowało NKWD. Powodem tego były związki z zagranicą. Było zaś wiadomo, że osoby kompromitujące się swoim zachowaniem nie mogły mieszkać przy granicy i były wyznaczane do przeniesienia w oddalone tereny. Poza tym podlegały one dalszej kontroli i krytyce oraz indoktrynacji partyjnej i specjalnych organów. Powyżej 200 komsomolców przeszło kontrolę personalną, która objęła komsomolski aktyw, komsomolców-Polaków i członków ważniejszych organizacji z Rejonowego Komitetu Wykonawczego stacji Niegorełoje, Niegorielskiej Rady Wiejskiej. W wyniku tego 20 osób wyrzucono z Komsomołu, 15 osób odsunięto z kierownictwa w Komunistycznym Związku Młodzieży Pracy, a w 5 organizacjach unieważniono wybory organów KZM. Z 77 przewodniczących kołchozów 37 zwolniono natychmiast. Po kontroli z całego nauczycielskiego składu, liczącego powyżej 200 osób, sprawdzono 76 osób, z tego 20 zwolniono, a 22 przewieziono do dalszych rejonów⁸¹⁴.

Potem zorganizowano zebrania i kursy dla wszystkich komunistów, którzy odeszli do rejonu mińskiego. Na tych zebraniach zapoznawano komunistów z decyzjami KC WKPB i Rady Komisarzy Ludowych, z decyzją KC KP(b)B o rozwiązaniu (od 2 VII 1937 r.) Rejonu Dzierżyńskiego. Kolejnym posunięciem była organizacja zebrań organizacji partyjnych w całej BSRR, i zapoznanie uczestników z decyzją o rozwiązaniu rejonu oraz analizy materiałów kompromitujących komunistów. Podobne zebrania przeprowadzono we wszystkich kołchozach. W 64 przeprowadzono zebrania partyjne i wyniku rozliczeń, 27 przewodniczących kołchozów straciło pracę. Złożono 85 skarg do komisji kontrolującej były Rejon Dzierżyński. Od komunistów i bezpartyjnych wpłynęły materiały stawiające w złym świetle aż 115 osób⁸¹⁵.

Biuro KC KP(b)B powołało specjalną komisję sprawdzającą, składającą się z aktywistów organizacji partyjnych i komsomolskich, która miała ocenić kadry radzieckich przedsiębiorstw handlowych, kadry szkół i spółdzielni produkcyjnych (kołchozów) byłego już Rejonu Dzierżyńskiego.

⁸¹³ Tamże, JI 54. Конспект доклада о мероприятиях в связи с ликвидацией Держинского района (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 10069, karta 54, „Konspekt wykładu o podjętych przedsięwzięciach związanych z likwidacją Rejonu Dzierżyńskiego”).

⁸¹⁴ Tamże, JI 52.

⁸¹⁵ Tamże, JI 53.

Sporządzono dokument potwierdzający wyniki kontroli i postanowień pokontrolnych, przedstawionych w poprzednich sprawozdaniach⁸¹⁶. Zawiera on dodatkowe informacje o postanowieniach biura KC KP(b)B Rejonu Dzierżyńskiego. Jego autorzy rekomendowali rejonowym komitetom (mińskiemu, zasławskiemu i uzdzieckiemu) mobilizację kołchoźników do „bolszewickiej walki z likwidacją następstw szkodliwej działalności szpiegów i zdrajców oraz szybsze wykonanie zadań gospodarczo-politycznych w rejonie”. Zobowiązano te komitety, by nie później niż do 15 IX 1937 r. przeprowadzić wybory przewodniczących rad wiejskich w byłym Rejonie Dzierżyńskim i wymienić przewodniczących na sprawdzonych robotników. Dodatkowo nakazano poinformować Radziecki Oddział Handlowy KC KP(b)B i w ciągu 3 dni wybrać grupę sprawdzonych robotników, jako przewodniczących rad wiejskich byłego Rejonu Dzierżyńskiego, a także przeprowadzić wybory przedstawicieli rad wiejskich, rejonowych komitetów wykonawczych, rad miejskich i członków prezydium miasta – „w tajnym głosowaniu, w pełni zgodnie z konstytucją”⁸¹⁷. Prace przy wyborach przewodniczących kołchozów miały się zakończyć do 10 września 1937 roku. Wreszcie Ludowemu Komisarzowi i RK KP(b)B nakazano do 1937 roku przeprowadzić zastąpienie dotychczasowych kadr – oddanymi kadrami nauczycielskimi we wszystkich szkołach w tym rejonie⁸¹⁸. Stosowne zmiany miały być zrealizowane do 15 września 1937 roku.

Znamienna jest informacja, zobowiązująca do znalezienia mieszkań dla kierowniczych kadr robotników oraz zobowiązanie komitetów z rejonu mińskiego, zasławskiego i uzdienskigo, by „nie później niż do 1 września 1937 roku zakończyć rozmieszczanie przysyłanych komunistów w związku z przejęciem nowych terytoriów”. Na podstawie tych zarządzeń można było przyjąć, że usuwanie narodu polskiego z tych ziem już się rozpoczęło. Tym bardziej, że wkrótce potem pojawiły się przepisy, głoszące, że „uważa się za konieczne w mińskim rejonie stworzyć rejonowy oddział NKWD”⁸¹⁹.

Polacy, zamieszkujący teren Białorusi Sowieckiej, byli rozrzućeni po całym terytorium. Była to ludność głównie wiejska. Przeważali w niej potomkowie szlachty zagrodowej, podkreślający swoją pozycję społeczną, materialną oraz odrębność narodową. Uważali oni ziemię Białoruską za ziemię praopców i nie wyjechali do Polski, świadomie przyjęli obywatelstwo radzieckie. Białorusi traktowali, jako swoją ojczyznę. Środowisko Polaków skoncentrowane w zachodnich obwodach Białoruskiej SRR dało podstawy do powołania Rejonu Narodowościowego Dzierżyńszczyzny.

Te przywileje, począwszy od łagodnego podejścia do Kościoła katolickiego, tworzenie szkół polskich, walki z analfabetyzmem, rozwój kultury, czytelnicy, organizacji polskich, uznanie języka polskiego, jako jednego

⁸¹⁶ Там же, Л 20. Всем Членом Бюро ЦК КП(б)Б – По докладу комиссии о ликвидации Держинского района (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 10069, karta 20. „Do wszystkich członków Biura Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Białorusi zgodnie wykładem komisji o likwidacji Rejonu Dzierżyńskiego”).

⁸¹⁷ Там же, Л 21.

⁸¹⁸ Там же.

⁸¹⁹ Там же, Л 22., Всем членом Бюро ЦК КП(б)Б – По докладу комиссии о ликвидации Держинского района (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1,teczka 10069, karta 22. „Do wszystkich członków Biura Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Białorusi zgodnie wykładem komisji o likwidacji Rejonu Dzierżyńskiego”).

z państwowych, a także zmuszanie społeczności polskiej do wykorzystywania możliwości, jakie daje władza radziecka w rozwoju społeczności polskiej i kultury polskiej. Wszystko to miało jeden cel – sowietyzację ludności polskiej.

Polityka w stosunku do sowieckich Polaków zmieniła się radykalnie wraz z przejściem ZSRR do fazy forsownej kolektywizacji, do której środowisko to odniosło się bardzo niechętnie. W latach 1930-33 odbyła się akcja „likwidacji kułaków, jako klasy”, której ofiarami w zachodnich obszarach Białorusi padło wielu Polaków. Ich gospodarstwa były większe, lepiej prowadzone, a gospodarze niechętni kolektywizacji, dlatego w myśl instancji partyjnych – poszły na „pierwszy ogień” w akcji rozkułaczania.

Inną kwestią, na ogół pomijaną, jest „łagodna” deportacja z 1935 roku – do wschodnich rejonów Białorusi przeprowadzona w ramach akcji „poprawy bezpieczeństwa pasa nadgranicznego”. Podstawę deportacji była uchwała Rady Komisarzy Ludowych ZSRR z 28 kwietnia 1936 r., która określała liczbę podlegających jej gospodarstw, polskich i łącznie z nimi potraktowanych niemieckich na 15 tysięcy.⁸²⁰

Nie mamy wiarygodnych danych o skali tych represji, wiadomo tylko, że deportacje białoruskich Polaków, głównie do Kazachstanu, miały miejsce znacznie później, niż przeprowadzone na Ukrainie. Wywózki z terenu polskiego Rejonu Dzierżyńskiego (tzw. Dzierżyńszczyzny) rozpoczęły się wiosną 1938 roku i objęły „prawie całą ludność polską”, przy czym nie są znane żadne liczby. Zważywszy na to, że w II połowie lat 30. XX w. Dzierżyńszczyzna liczyła około 45 tysięcy ludności, w tym około 50% mieszkańców polskiego pochodzenia. Przyjęto roboczo, że było to nie mniej niż 20 tysięcy osób.

Brak jest też ustaleń, jeśli chodzi o represje przeciw Polakom – obywatelom sowieckiej Białorusi przed tzw. wielką czystką (wielkim terrorem). Nie ma danych, dotyczących strat żywołu polskiego w trakcie operacji „rozkułaczania” wsi białoruskiej, deportacji z lat 1930-33. Znamy tylko liczby, którymi posłużył się w lutym 1933 roku przewodniczący Państwowego Zarządu Politycznego (OGPU) BSRR, Leonid Zakowski. Zgodnie z jego wystąpieniem na plenum KC KP(b)B, tylko w latach 1932–33 NKWD Białoruskiej SRR, „(...) aresztowało na wsiach białoruskich około 30 tysięcy kontrrewolucyjnych, kułackich, bandyckich, politycznych elementów”. Można założyć, iż większość aresztowanych była Polakami.

Wstępem do represji z lat 1937-1938 była tzw. sprawa Polskiej Organizacji Wojskowej, sfabrykowana w „początkach lat trzydziestych, jako jedna z kilku prowokacji wymierzonych w mniejszości narodowe Ukraińskiej SRR”. Represjonowanym wymierzano na ogół karę 3 lat łagrów, ale po powrocie trafiali oni na listy osób przeznaczonych do rozstrzelania w ramach akcji represyjnej lat 1937–1938⁸²¹.

Główna i najbrutalniejsza fala represji, wymierzona w sowieckich Polaków, miała miejsce w latach wielkiego terroru 1937–1938. Jak już dziś wiadomo, w przeprowadzonej od sierpnia 1937 do września 1938 r. akcji represjonowano 21 tysięcy obywateli białoruskich, w tym ponad 9 tysięcy Polaków. Z materiałów sprawozdawczych NKWD BSRR i NKWD ZSRR wiemy, że na 15 747 spraw rozpatrzonych do 1 VI 1938 r., aż w 14 031 zapadły najwyższe wyroki.

⁸²⁰ Tamże.

⁸²¹ Tamże, s. 4.

Zakładając z dużym prawdopodobieństwem, utrzymanie tej proporcji także w później sprawach, uzyskujemy liczbę 8–9 tys. białoruskich Polaków skazanych na najwyższy wymiar kary.

Podsumowując dane dotyczące represji wobec Polaków–obywateli ZSRR przed wrześniem 1939 roku, należy przyjąć szacunek 250 tysięcy osób, jako pułap wyjściowy do dalszej weryfikacji. Na tę liczbę składają się:

- a) represje na Białorusi i Ukrainie przed 1936 rokiem – 80 tysięcy (30 + 50);
- b) deportacje 1936 (Ukraina) i 1938 roku (Białoruś) – 80 tysięcy (60 + 20);
- c) represje w okresie wielkiego terronu 1937–1938 (wyłączając deportacje)⁸²².

5.2. Oskarżenia i oddziaływanie ideologiczne

Masowe represje w latach 1937–1938 w stosunku do osób narodowości polskiej odbywały się zgodnie z prawem. Było to prawomocne następstwo całej konfrontacyjnej polityki radzieckiego przywództwa lat 1920–1930 w stosunku do Polski. W tym czasie istniało obustronne wzajemne niedowierzanie. Miały na to wpływ: niepowodzenie polityki ustanowienia w Polsce radzieckiego reżimu w wyniku wojny radziecko-polskiej i rezultatu pokoju ryskiego. Poza tym istotne były działania Kominternu ukierunkowane na destabilizację wewnętrznej polityki i sytuacji w Polsce oraz przygotowywanie przewrotu popierającego komunizm.

Do 1939 roku radziecki rząd uważał Polskę za bazę wypadową dla państw europejskich oraz do działalności wyrotowej skierowanej przeciw ZSRR, a także pole przyszłej wojny. Rozwijanie wzajemnych stosunków polsko-angielskich, a potem polsko-niemieckich postrzegane było, jako zagrożenie dla ZSRR. Poza tym sama Polska miała być potencjalnym przeciwnikiem. Polskie służby wywiadowcze prowadziły aktywną działalność w rozpoznaniu potencjału wojennego, zarówno w strefie przygranicznej, jak i w głębi kraju. Polska pamiętała o niedawnym wtargnięciu Armii Czerwonej na teren Rzeczypospolitej. Dlatego należało mieć wiarygodne informacje o przygotowaniach wojsk radzieckich, obligowanych decyzjami Biura Politycznego KC WKP(b). Przedstawiane one były, jako przygotowywanie się na agresywne plany Piłsudskiego w stosunku do ZSRR. Pamiętano, że pochód polskiej armii na Kijów w 1920 roku był realnym zagrożeniem.

Sowieckie opracowania wywiadowcze wskazywały, że Polska, rozpięta politycznie między Niemcami, ZSRR i Francją, dążyła do zachowywania neutralności. Dowództwo radzieckie interpretowało to jednak, jako specjalne posunięcia dezinformujące. Zatem Polska cały czas była traktowana, jako potencjalny przeciwnik. Dlatego też jedną z przyczyn tak masowych represji ludności polskiej⁸²³ oraz ludności mającej kontakty lub związki z Polską była

⁸²² St. Ciesielski, W. Materski, A. Paczkowski, *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Ośrodek Karta, Warszawa 2000, s. 3-4.

⁸²³ Исторические Сборники „Мемориала”, Выпуск 1, Репрессии против поляков и польских граждан Редакционная коллегия издательской программа Общества „Мемориал” А.Ю. Даниэль, Л.С. Еремина, Т.И. Касаткина, М.М. Кораллов, Н.Г. Охотин, Я.З. Рачинский (председатель), Редактор Л.С.Еремина, ЗВЕНЬЯ, Москва 1997; В. Н. Хустов, *Из предыстории массовых репрессий против Поляков Середина 1930-х гг.* s. 10-11; autor powołuje się na: Архив Федеральной Службы Безопасности Российской Федерации Фзхив ФСБ РФ. (Zbiory Historyczne „MEMORIAŁU”, wyd. 1, Represje w stosunku do Polaków i obywateli polskich. Redakcja kolegium wydawniczego społecznego programu „Memoriał”: A.J. Daniel, L.S. Eremina, T. I. Kasakina, M. N. Korallow, N. G. Ohotin, J. Z. Raczinskij (przewodniczący), L.S. Eremina, „ZWENJA”, Moskwa 1997, s. 10-11; W.N. Hrustow,

kwestia potencjalnej obrony przed domniemaną „V kolumną”, mogącą ujawnić się wśród Polaków. Nie może zatem dziwić to, że od 1929 roku, w stosunku do polskich komunistów, mieszkających na terenie ZSRR, zajmujących różne stanowiska, pojawiały się zarzuty o przynależność do POW, która wspomagała legiony Piłsudskiego w okresie I wojny światowej.

W tajnym rozkazie Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Państwowego ZSRR z 11 sierpnia 1937 roku „O faszystowskiej – powstańczej, szpiegowskiej dywersyjnej i terrorystycznej działalności polskiego wywiadu” przekonywano, że POW prowadzi swoją działalność w dalszym ciągu i w bardzo szerokim zakresie. Organizacja miała prowadzić w ZSRR akcję szpiegowską i dywersyjną, a jej członkowie przejęli, objęli i głęboko wniknęli do Komunistycznej Partii Polski. Informowano także, że POW wysyła prowokatorów w celu rozbijania spójności państwowej, wykorzystuje kanały partyjne do wprowadzania szpiegów i dywersantów na teren ZSRR. Podkreślano, że działalność tej organizacji nakierowana jest na przeobrażenie komunistycznej partii w dodatek do piłsudczyzny⁸²⁴.

Domniemana działalność POW w 1929 r. była jedną z przyczyn dyskredytacji Komunistycznej Partii Polski w ZSRR. W ogóle w latach 1934–1935 wiele czynników sprzyjało represjom ludności polskiej, a w szczególności przedstawiciele KPP oraz jej autonomicznych organizacji – Komunistycznej Partii Zachodniej Białorusi i Komunistycznej Partii Zachodniej Ukrainy. Na represyjną politykę wobec komunistycznych ruchów narodowościowych miała wpływ zmiana podejścia samego ZSRR. W 1935 roku VII Kongres Kominternu postanowił stworzyć jeden robotniczy front. Dlatego polityka oparcia się na komunistycznych partiach narodowych różnych krajów świata, w tym przypadku i Polski, stała się nieaktualna. Sytuacji nie ułatwiały także kontakty władz polskich z umacniającymi się siłami hitlerowskimi III Rzeszy. Głośnym echem w ZSRR odbiła się m. in. w tym wizyta w Polsce Hermana Göringa, który polował na terenie Puszczy Białowieskiej w lutym 1935 roku.

Dowodem, na zaostrzający się kurs wobec Polaków na Białorusi, jest m. in. postanowienie Biura Politycznego Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) z 31 maja 1934 roku. Nakazało ono, aby Państwowy Zarząd Polityczny znalazł i udowodnił powiązania POW z prowokatorami w KPP. Przeprowadzone śledztwa wykazały, że kontrewolucyjna działalność nie była prowadzona⁸²⁵. W wyniku raportów jednak nie uwierzono i kierownictwo radzieckie przystąpiło do rozprawy ze swoimi współtowarzyszami z KPP. W 1935 roku Biuro Polityczne KC WKP (b) podjęło decyzję o zamknięciu tzw. okienek – miejsc przekraczania granicy ZSRR i Polski. Od tej pory nie można było przekraczać granicy i całe kierownictwo KPP nie mogło opuścić ZSRR.

Od początku 1936 roku trwała czystka wśród emigrantów politycznych. Szczególną uwagę zwrócono na polskich emigrantów komunistów. Sekretarz Komitetu Wykonawczego Kominternu Manuilski 19 stycznia 1936 r. zwrócił

Z historii masowych represji przeciw Polakom w połowie lat 30. XX w.; autor powołuje się na Archiwum Federacyjnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej.

⁸²⁴ Tamże, s.11; autor powołuje się na Архив Федеральной Службы Безопасности Российской Федерации Архив ФСБ РФ.

⁸²⁵ Tamże, s.12; autor powołuje się na Архив Президента Российской Федерации (ФПРФ) Ф. 3, Оп. 58, Д. 245, Л. 58., Д. 246, Л. 131.

się do sekretarza KC WKP(b) Jeżowa z propozycją omówienia sposobów i metod walki ze szpiegami i dywersantami przenikającymi na teren ZSRR pod przykryciem członków braterskich partii komunistycznych⁸²⁶. Chodziło tu szczególnie o komunistów polskich, których obwiniano o umożliwienie przenikania do ZSRR szpiegów i elementów wywrotowych. Po otrzymaniu raportu od Naczelnika Wydzielonego Oddziału NKPD ZSRR - Gaja, który twierdził, że NKWD notuje znaczny wzrost napływu emigrantów, oraz po zapoznaniu się z dokumentami N. Jeżow przekazał Stalinowi specjalny meldunek. Był on zatytułowany: „Emigranci polityczni podejrzewani o szpiegostwo, sprawy rozpracowywane przez NKWD”⁸²⁷.

Kolejne posunięcia walki z Polakami to dążenie do zatwierdzenia przez KC postanowienia o ochronie terytorium ZSRR przed przenikaniem szpiegów terrorystów i dywersantów. Zostało ono zatwierdzone w lutym 1936 roku. Na jego mocy Międzynarodowa Organizacja Pomocy Wojownikom Rewolucji (powstała w 1922 roku) straciła prawo przyznawania członkom komunistycznych partii pozwolenia na przyjazd do ZSRR. Od tej pory prawo to należało tylko do NKWD. Posunięcie tłumaczono tym, że na terytorium ZSRR zgromadziła się duża liczba emigrantów politycznych, którzy są normalnymi agentami krajów kapitalistycznych⁸²⁸.

Kominternowi i NKWD ZSRR postawiono zadanie, by w ciągu trzech miesięcy dokonać ewidencji i kontroli kilku organizacji, w tym Międzynarodowej Organizacji Pomocy Bojownikom Rewolucji i Komitetu Wykonawczego Komunistycznego Międzynarodówki, Zawodowej Międzynarodówki, Czerwonej Międzynarodówki Związków Zawodowych.

Na podstawie tego raportu została powołana specjalna komisja, w której składzie znajdowali się: sekretarz KC WKP(b) – N. Jeżow, naczelnik bezpieczeństwa NKWD ZSRR – Gaj oraz sekretarz Komitetu Wykonawczego Kominternu Manuszewski⁸²⁹.

Po zakończeniu kontroli komisja zobowiązana została do przedstawienia Komitetowi Centralnemu spis emigrantów według trzech kategorii:

1. Emigranci polityczni należący do grupy, których należy wysłać poza granice ZSRR przez organy NKWD, jako podejrzanych o szpiegostwo lub o wrogą działalność.
2. Emigranci polityczni, których proponuje się wysłać za granicę do wykonywania działalności podziemnej – według zadań Kominternu i Międzynarodowej Organizacji Pomocy Bojownikom Rewolucji.
3. Emigranci polityczni, którzy zostaną w ZSRR, dla których przebywanie w kraju rodzinnym było niebezpieczne⁸³⁰.

Nie czekając na ukończenie spisu, już 15 marca 1936 roku odbyło się zebranie komisji Komitetu Centralnego, na którym podjęto decyzję, że z dniem 1 kwietnia 1936 roku należy zapoznać się z spisami według sekcji Kominternu – poczynając od Polaków. W dniu 1 lipca 1936 roku Gaj oszacował liczbę emigrantów politycznych na 5678, z tego wobec 2210 znaleziono kompromitujące ich materiały. Emigranci polityczni z Polski według NKWD

⁸²⁶ Tamże.

⁸²⁷ Tamże.

⁸²⁸ Tamże.

⁸²⁹ Tamże.

⁸³⁰ Tamże.

stanowili grupę składającą się z 1189 osób⁸³¹. Zgodnie z postanowieniem KC WKP (b) komisja pozwalała na aresztowania emigrantów politycznych. Z 368 polskich emigrantów, mieszkających w Moskwie, komisja postanowiła aresztować 53 osoby, 238 podejrzanych skierować za granicę, a 77 pozwoliła pozostać w ZSRR. Na podstawie zebranych wiadomości o emigrantach politycznych i ich pracy ustalono, że z tej grupy 6 osób pracowało w przemyśle zbrojeniowym, w ciężkim – 40, zaś w innych działach przemysłu – 39⁸³². Zebranie danych stanowiło przygotowanie do przeprowadzenia w szybkim tempie masowych represji – nie tylko w stosunku do emigracji politycznej. W okresie poprzedzającym wielki terror przyjmuje się, że 35% aresztowanych w całym ZSRR oskarżonych było o szpiegostwo i przynależność do polskiego wywiadu. W 1935 roku na 6409 aresztowanych 2253 było Polakami, a w 1936 roku na 3 669 – 1 275⁸³³.

Na początku 1936 r. nastąpiła zmiana podejścia do uchodźców z innych krajów, w tym przede wszystkim z Polski. Uwidaczniała się ona w tzw. czystce nie tylko Komintern, lecz także NKWD. W organizowaniu kampanii przeciw Polakom ogromną rolę odegrał N. Jeżow, sekretarz KC WKP(b) Przewodniczący Komisji Kontroli Partyjnej. Od 1935 r. sprawował kontrolę nad organami bezpieczeństwa państwowego zgodnie z linią KC. Miał, duże możliwości wpływania na decyzje podejmowane przez Stalina. Pierwszą oznaką „zdemaskowania” polskich szpiegów, znajdujących się w organach bezpieczeństwa państwa, była sprawa Makowskiego–zastępcy naczelnika Wydzielonego Oddziału NKWD, byłego rezydenta radzieckiego wywiadu w Polsce. Podobnie, jak wielu Polaków, przyjęty był do organów bezpieczeństwa przez Feliksa Dzierżyńskiego. Znaczącą część pracowników kontrwywiadu stanowili Polacy. Byli to dawni kadrowi pracownicy polskich służb specjalnych. Makowski został aresztowany. Jeżow, wykorzystując tę sytuację, zdyskredytował przy okazji działalność Wydzielonego Oddziału NKWD, w którym pracowali Polacy, a tym samym Jagodę⁸³⁴.

We wrześniu 1936 roku N. Jeżow objął stanowisko ministra spraw wewnętrznych i mocno nasilił walkę z domniemanymi polskimi szpiegami. Aresztowano pracowników bezpieczeństwa, w tym byłych rezydentów i naczelników oddziałów. Stosowano fizyczne wymuszanie zeznań (tortury) i siłą zmuszano oskarżonych do przyznania się do przynależności do POW oraz współpracy z polskim wywiadem. Pracownicy Kominternu i NKWD, podczas tortur, podawali nazwiska setek innych Polaków – „szpiegów polskich”.

W tajnym piśmie NKWD ZSRR z 11 sierpnia 1937 roku, poświęconemu działalności polskiego wywiadu, N. Jeżow zwrócił uwagę, że wszystkie urzędy bezpieczeństwa zostały „przeniknięte i opanowane przez agentów polskich”. Dlatego jeszcze w tym samym roku wprowadzono plan „oczyszczenia” radzieckiego społeczeństwa. Polegało to masowych represjach wobec wszystkich Polaków, na których były pisane donosy. W tym czasie pracownicy Kominternu, NKWD, przywódcy partyjni i urzędnicy rządowi byli pierwszymi

⁸³¹ Tamże. W Moskwie znajdowały się 464 osoby, na Ukrainie – 264, na Białorusi – 201, w obwodzie leningradzkim – 86, w obwodzie swierdłowskim – 70, na Krymie – 44, w Kazachstanie – 40, zaś w okręgu czelabińskim – 20. Z tej grupy Polaków wobec 489 z nich znaleziono kompromitujące dokumenty.

⁸³² Tamże.

⁸³³ Tamże, s. 10-11.

⁸³⁴ Tamże, s.12.

ofiarami masowych represji: Julian Leński-Leszczyński, Tomasz Dąbal, Mieczysław Łoganowski, Józef Unslicht⁸³⁵.

5.3. Założenia „Operacji polskiej” NKWD

Bardzo interesujące opracowanie, dotyczące „Operacji polskiej” NKWD z lat 1937–1938 przedstawił dwaj autorzy rosyjscy, którzy ukazali wytyczne tej akcji, zawarte w nich zasady, założenia oraz sam mechanizm ich realizacji. Zasadniczym dokumentem, obrazującym operację, jest rozkaz NKWD ZSRR nr 00485. Został on zatwierdzony przez Biuro Polityczne KC WKP (b) 9 sierpnia 1937 r. (П51/564), a 11 sierpnia został podpisany przez Jeżowa. Następnie, razem z tajnym pismem „O faszystowsko-powstańczej, szpiegowskiej, dywersyjnej, defetystycznej i terrorystycznej działalności polskiego wywiadu w ZSRR”, zatwierdzonym wcześniej przez Salina i po podpisaniu przez Jeżowa, został rozesłany do wszystkich organów NKWD. Konieczność jednoczesnego wydania i wysłania tych dokumentów związana była z niezwykłością tej operacji. Poprzedzający ją pierwszy rozkaz Nr 00447 wydany 30 czerwca, wyszedł bez pisma przewodniego. Związane było z tym, że:

- a) Poprzedzały go miesięczne intensywne przygotowania (ewidencja kontyngentu, ludzi podlegających aresztowaniu, zestawy tzw. „trójek”, korekty limitów aresztowanych i przeznaczonych do rozstrzelania).
- b) Rozkaz w swojej treści był zrozumiały zarówno przez naczelników, jak i szeregowego pracownika NKWD. Napisano go prostym językiem, był konkretny i przedstawiał realną potrzebę wykonania. Rozkaz skierowany był przeciwko znanej kategorii ludności – kulakom, kryminalistom, członkom byłych partii politycznych, duchowieństwu itd. Byli to ludzie, których uważano w ZSRR za wrogi element, z którym walczone przez wiele lat. Rozkaz 00447 był, więc zadaniem „trójek”, która miały zniszczyć tradycyjnych wrogów władzy radzieckiej. Nowością była tylko skala terroru – w ciągu 4 miesięcy w ZSRR miano aresztować, przeprowadzić śledztwa i osądzić 300 tysięcy osób⁸³⁶.

Znamienne jest, że rozkaz 00485 powinien być inaczej odbierany, ponieważ nie jest w nim mowa o wszystkich Polakach, jako takich, lecz o „polskich szpiegach”. Problem ten trudno wiązać z oficjalną interpretacją państwa i internacjonalistycznymi hasłami głoszonymi przez ZSRR. Powodem było to, że w środowisku pracowników NKWD było stosunkowo dużo Polaków. Pojawiały się liczne pytania dotyczące określenia kategorii osób podlegających aresztowaniu. I tak na przykład. Czy dotyczyło to tych, którzy przybyli do ZSRR, uciekając z Polski i nielegalnie przekroczyli granice, albo też czy wszyscy jeńcy wojenni podlegają zatrzymaniom, czy tylko ci, których podejrzewa się o wrogą działalność?

Tego typu wytyczne były nowością w OPGU–NKWD. W rozkazie wydanym przez Jeżowa i odczytanym naczelnikom nic nie wspomniano o wszystkich Polakach. To niedomowienie i nadinterpretacja spowodowały, że wszyscy zrozumieli, że dotyczy on absolutnie wszystkich Polaków. Do nich zaliczyć można było polskich emigrantów politycznych, byłych polskich jeńców wojennych, którzy zostali w ZSRR, członków partii i innych. Rozkaz wywołał zdziwienie, jednak było ono wytłumaczone tym, że jest on za

⁸³⁵ Tamże, s. 10–11.

⁸³⁶ Tamże, s. 22.

przyzwoleniem Stalina i Biura Politycznego KC WKP(b), dlatego trzeba Polaków zniszczyć całkowicie. Przewidując taką reakcję pracowników organów bezpieczeństwa w stosunku do rozkazu, dodano tajny uzupełniający rozkaz, który wyjaśniał i uzasadniał rozkaz 00485. Tekst wyjaśniający zawierał 30 stron. Został on zapełniony zmyślonymi faktami. N. Jeżow przedstawiał pełen fantazji obraz działalności polskiego wywiadu na terytorium ZSRR w ciągu ostatnich 20 lat. Działalność wywiadowcza była kierowana i wykonywana przez POW wraz z Oddziałem II Sztabu Generalnego. Agenci POW bardzo wcześniej przejęli kierownictwo KPP i polskiej sekcji Kominternu. Z ich pomocą, szpiegdy przenikali do wszystkich dziedzin państwa radzieckiego, także do NKID, NKWD, RKKA – jako emigranci polityczni, wymienieni więźniowie polityczni, uciekinierzy. Liczba ich sięgała tysięcy osób. Stawali się nowymi agentami tworzącymi nowe grupy szpiegowsko-dywersyjne w miejscowym środowisku polskim. Kierowało ich działalnością moskiewskie centrum działające zgodnie ze wskazówkami z Warszawy. Niektóre, działające grupy i osoby podlegały bezpośrednio pod Warszawę lub Konsulaty Polskie w ZSRR⁸³⁷. W owym czasie, czyli w sierpniu 1937 roku, dowództwo organizacji było już zniszczone, dlatego głównym zadaniem organów NKWD, które pozostało do wykonania, była całkowita likwidacja szerokich dołów polskiego wywiadu z POW. W rozkazie przedstawiono 6 kategorii osób wytypowanych do aresztowania:

1) Ujawnieni w procesie śledztwa i do tej pory niepozyskani aktywniejsi członkowie POW według załączonego spisu.

Śledztwo dotyczące POW prowadzone było intensywnie przez Centralny Aparat NKWD ZSRR od grudnia 1936 do lipca 1937 roku. Uzyskane informacje zostały zebrane w specjalnych tomach, które wraz zezami referatu Jeżowa były przedstawione na Plenum KC WKP(b) i które uzasadniały słuszność rozkazu 00485. Jednocześnie z dokumentów były usunięte nazwiska, które potem weszły do listy niewykrytych aktywnych członków POW. Część informacji została powiększona i rozesłana do organów NKWD wraz z tajnym rozkazem.

2) Wszyscy pozostali w ZSRR jeńcy polskiej armii.

Zasadnicza część jeńców polskich z okresu wojny bolszewicko-polskiej powróciła do Polski na początku 1921 roku; część z nich na skutek bolszewickiej propagandy pozostała w ZSRR. Liczebność ich we wrześniu 1930 r. oceniano na ok. 1,5–3 tys. osób.

3) Zbiegowie uchodźcy z Polski, niezależnie od czasu przybycia ich do ZSRR.

O ucieczce z Polski do ZSRR decydowały czynniki różnego typu. Do nich można zaliczyć propagandę, warunki ekonomiczne, socjalne, a także rodzinne. Uchodźcy pochodzili głównie z biednych warstw ludności polskiej. Po przekroczeniu nielegalnie granicy byli zatrzymywani przez ochronę granic lub sami się do niej zgłaszali. Podlegali kontroli, w czasie którego dzielono ich na grupy: a) cofanych z powrotem do Polski, b) aresztowanych pod zarzutem szpiegostwa, kontrabandy, przemytu lub innych przestępstw, c) członków rewolucyjnych organizacji, posiadających rekomendacje, uwalnianych z pozwoleniem zamieszkania na terenie

⁸³⁷ Tamże, s. 23.

ZSRR⁸³⁸, d) ludzi, którzy mieli prawo prosić o schronienie w ZSRR, w tym dezertyrzy i niemający do czynienia z ruchem rewolucyjnym. Ludność ta nie była zatrzymywana, ale wysyłana do pracy w wydzielonych okręgach, gdzie byli pod obserwacją organów Połączonego Głównego Zarządu Politycznego, Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych. Zobowiązani byli do rejestrowania się cyklicznie w odpowiednich urzędach. Po okresie trzech lat otrzymywali oficjalne obywatelstwo radzieckie i mogli zmienić miejsce zamieszkania. Co ciekawe, centralnego spisu uchodźców z Polski nie prowadzono.

Jeżow, występując w styczniu przed kierownictwem Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Państwowego Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych, stwierdził że uchodźców z Polski jest ponad 100 tysięcy. Zaznaczył także, że bardzo wielu z nich ukryło się lub zagubiono ich miejsce pobytu. Z tego powodu poszukiwanie ich było bardzo ważnym zadaniem stojącym przed organami bezpieczeństwa.

4) Emigranci polityczni i pochodzący z wymiany politycznej z Polski.

5) Byli członkowie PPS i innych polskich antysowieckich partii politycznych.

Tym rozkazem zniszczono prawie całe zaplecze osobowe polskiej komunistycznej emigracji w ZSRR oraz ludzi związanych z PPS, którzy w wyniku wymian aresztowanych między Polską i ZSRR (w latach 1920–1930) znaleźli się w ZSRR. Według tajnego pisma więźniowie polityczni byli specjalnie osadzani w więzieniach, aby byli bardziej wiarygodni.

6) Najbardziej aktywna część miejscowych antysowieckich i nacjonalistycznych elementów z rejonów polskich⁸³⁹.

Po utworzeniu BSRR duża część młodzieży i inteligencji, aktywistów białoruskich, zgrupowanych w Białoruskim Nacjonalistycznym Centrum przedostawała się legalnie i nielegalnie na ten teren. Chcieli oni uczestniczyć w budowie państwowości białoruskiej. Po latach większość z nich została oskarżona o nacjonalistyczno-faszystowskie poglądy oraz o szpiegostwo na rzecz Polski⁸⁴⁰.

Powyższy punkt rozkazu dotyczył aresztowania Polaków w miejscach ich stałego zamieszkania. Spis powszechny, przeprowadzony w 1937 r. w ZSRR ujawnił, że mieszkało tu 636 220 Polaków (na USRR – 417 613, na Białorusi – 119 881, a w Federacji Rosyjskiej – 92 078)⁸⁴¹. Tak na Ukrainie, jak i na Białorusi ponad 2/3 Polaków mieszkało na wsi. Znamienne jest, że różnego typu represje w stosunku do Polaków przebiegały praktycznie cały czas, począwszy od powstania BSRR. Związane były one m.in. z nacjonalizacją majątków, wysiedlaniem byłych ziemian, walką z religią (Kościołem katolickim), kolektywizacją, oczyszczaniem strefy przygranicznej itd. W 1936 roku z strefy przygranicznej Ukrainy z Polską wysiedlono od 36 do 45 tysięcy Polaków. Było to jeszcze przed rozpoczęciem Operacji Polskiej NKWD.

⁸³⁸ Tamże, s. 24.

⁸³⁹ Tamże, s. 25.

⁸⁴⁰ Захар Шыбека, „Спадчына” 2-3, 2002, Да 1989 г. часопіс выходзіў пад назвай, „Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”; Ігар Кузьняцоў, „Польскі Фактор ” альбо Тэхналогія палітычных фабрыкацыяў 30-х гадоў, s. 27, (Zahar Szybeka, „Dziedzictwo”, nr. 2–3, 2002. Od 1989 czasopismo wychodzące pod tytułem „Pomniki historii i kultury Białorusi”; Igor Kuzniecowa, *Czynnik polski lub technologia politycznych fabrykacji (oskarżeń) w latach 30*).

⁸⁴¹ Исторические Сборники „Мемориала”, Выпуск 1, dz. cyt. s. 25.

Należy jeszcze podkreślić, że rozkaz 00485 zakazywał wypuszczać na wolność osób, które kończyły odbywać swoją karę, a skazane były za szpiegostwo na rzecz Polski. Na dwa miesiące przed zakończeniem kary, dokumenty sprawy były przesyłane do Narad Osobowych przy NKWD, gdzie wydawane były nowe wyroki. Kontyngenty podlegających aresztowaniu rozszerzono 2 X 1937 r. o członków rodzin aresztowanych rozkazem 00485. Rodziny aresztowano nowym rozkazem – „O represjonowaniu żon zdrajców ojczyzny, członków organizacji prawicowo-trockistowskich, szpiegowsko-dywersyjnych osądzonych przez Kolegium Wojenne i Wojenny Trybunał”. Rozkaz ten wydano jeszcze 15 sierpnia 1937 roku. Wytycznym podlegały żony osadzonych oraz dzieci powyżej 15. roku życia, jeśli zostały uznane za niebezpieczne dla państwa. Żony skazywane były zgodnie z wyrokiem Osobowych Narad NKWD na pobyt w obozie od 5 do 8 lat, dzieci zaś do obozów i kolonii karnych. Dzieci małe, w wieku do 1,5 roku wysyłane były do domów dziecka.

Jednak wypełnienie rozkazu dot. żona technicznie nie było możliwe. Liczba żon i dzieci aresztowanych Polaków, zgodnie z rozkazem z 15 VIII 1937 r.⁸⁴² okazała się większa niż oczekiwano, a możliwości osadzenia w więzieniach, obozach i domach dziecka były ograniczone. To spowodowało, że Jeżow wydał zarządzenie, aby żony skazanych Polaków były wysiedlane z miejsc zamieszkania⁸⁴³. Na podstawie rozkazu 00485 i dodatkowego rozkazu Jeżowa wszelkie kontakty z przedstawicielami dyplomatycznymi konsulatów (polskiego, niemieckiego lub innego) powodowało natychmiastowe aresztowanie.

Inny ważny problem, poruszany w tajnym piśmie, dotyczącym realizacji rozkazu 00485, stanowiło podejście do szeregowych pracowników, rolników czy kolejarzy strefy przygranicznej. Starano doprowadzić do tego, by człowiek czuł się osaczony z możliwością natychmiastowego oskarżenia o działalność we wszelkich dziedzinach – np. za szpiegostwo na terenach wojskowych, organizowanie dywersji, szkodzenie gospodarce narodowej, terror, członkostwo w powstańczych komórkach i przygotowywanie do powstania antyrządzieckiego w czasie wojny lub o domniemaną agenturę. Te działania miały być inspirowane przez ośrodki dywersyjne w Polsce. Wydarzenia historyczne z ostatnich lat (wojna światowa, walka z kontrrewolucją, wojna bolszewicko-polska) oraz kontakty międzyludzkie z obcokrajowcami sprawiały, że można było w zasadzie każdego oskarżyć o wrogą działalność⁸⁴⁴.

Rozkaz, przypominający tajną instrukcję, był aktem pozwalającym postawić oskarżenie praktycznie każdemu i był często używany podczas „Operacji polskiej” NKWD. Był też wzorcem do wykorzystywania w kolejnych represjach NKWD w latach 1937–1938. Wprowadzał on bowiem m.in. nowy porządek sądenia. Po zakończeniu śledztwa informacja z charakterystyką i stopniem winy aresztowanego odsyłana była co 10 dni do rozpatrzenia materiałów śledczych przez komisję tzw. dwójki – Naczelnika NKWD i prokuratora. Zadaniem owej „dwójki” było zaliczenie danego obwinionego do jednej z dwóch kategorii kary: rozstrzelania lub więzienia od 5 do 10 lat. Listy te wysyłane były do Moskwy, gdzie zatwierdzał je Ludowy Komisarz Spraw Wewnętrznych Mikołaj Jeżow i Prokurator Generalny Andrej Wyszyński.

⁸⁴² Tamże, s. 26.

⁸⁴³ Tamże.

⁸⁴⁴ Tamże, s. 27.

Masowy napływ tzw. „albumów list” obwinionych sprawił, że do ich zatwierdzenia zostawały powołane jeszcze inne osoby. Wszelkie odwołania w praktyce nie były uwzględniane. Uważano, że pojęta decyzja była ostateczna. Albumy przeznaczone były dla aresztowanych niższych warstw społecznych. Aresztowani, oskarżeni o działalność szpiegowsko-dywersyjną, uznawani za grupę dowódczą byli sądzeni przez Kolegia Wojenne Sądu ZSRR i Wojenne Trybunały⁸⁴⁵.

„Operacja polska” miała być rozpoczęta 20 VIII 1937 roku i zakończona 20 XI 1937 roku, jednak termin jej cały czas się przedłużał, razem z terminami przeprowadzenia innych tzw. operacji nacjonalistycznych i narodowościowych. Jej ostateczny termin zakończenia wyznaczono na 1 VIII 1938 r. Na Białorusi została ostatecznie zakończona miesiąc później, tj. do 1 IX 1938 r.

Wprowadzenie tzw. „albumów” i przekazywanie ich do zatwierdzenia przez Centrum w Moskwie spowodowało, że Moskwa nie była w stanie ich przejrzeć (na początku 1938 roku osądzonych było 500 tysięcy osób). Pojawiły się zaległości, dlatego latem w Centrum zebrało się ponad 100 tysięcy „albumów” do przejrzania. Rozwiązaniem tego problemu były tzw. specjalne „trójki”, powołane przez Biuro Polityczne w dniu 15 września 1938 roku. W skład „trójek” wchodziły najważniejsze miejscowe osoby: miejscowy przywódca partyny, prokurator i naczelnik NKWD. Znamienne jest, że miejscowe „trójki” otrzymały prawo uniewinnienia obwinionych.

Było to świadectwem, że polityka represji powoli dobiegała końca. Okres działania „trójek” był wyznaczony na dwa miesiące. Miały one prawo przejrzeć dokumenty aresztowanych do 1 sierpnia 1938 roku. Sprawy aresztowanych, po tej dacie, przesyłane były do sądów, trybunałów, Wojennego Kolegium lub do tzw. Osobiennych Trojek – OCO. Specjalne „trójki” tworzone były tylko do początku października. W ciągu dwóch niecałych miesięcy rozpatrzyły one wszystkie zaległe sprawy narodowościowe. Z prawie 108 tys. osób aresztowanych uniewinniono 137 osób. Działalność „trójek” zakończyła się z dniem 15 listopada 1938 roku. Dwa dni później, 17 listopada, wspólne postanowienie KC WKP(b) i CHK ZSRR poinformowało o wstrzymaniu wszystkich masowych operacji.

Następny rozkaz podpisał nowy Komisarz Ludowy, Ławrientij Beria⁸⁴⁶. Rozkaz 00485 był wzorem do prowadzenia innych operacji narodowościowych – m.in. przeciw Rumunom, Łotyszom czy Finom. W społeczeństwie, tak zróżnicowanym narodowościowo jak ZSRR, zawsze można było wyznaczyć kontyngenty przeznaczonych do aresztowania.

W systemie masowych represji w ZSRR z lat 1937–1938 narodowościowe represje zajmują ważne miejsce. Związane były ze stalinowskim odczuciem nadciągającej wojny i strachem przed „V kolumną”. Stalin strzegł ZSRR przed wrogim okrażeniem przez głównego przeciwnika Niemców oraz kraje graniczące. Według niego byli to realni lub potencjalni wrogowie. Granica ZSRR według rozumowania Stalina to nieprzerwana linia frontu. Przekraczający granicę od strony krajów sąsiedzkich, niezależnie od przedstawionych motywów, sposobów i czasu pojawienia się w ZSRR, traktowani byli, jako realni lub potencjalni wrogowie. Ich klasowa przynależność lub polityczna

⁸⁴⁵ Tamże, s. 28–29.

⁸⁴⁶ Tamże, s. 30–31.

przeszłość nie miała żadnego znaczenia. Nie powinni być traktowani jak bracia z tej samej klasy społecznej, ratujący się ucieczką od ucisku burżuazji lub towarzysze w rewolucyjnej walce. Powinni natomiast być wykluczeni, jako przedstawiciele wrogich państw, ponieważ te państwa zamierzały zniszczyć lub osłabić ZSRR. Stalin uważał wręcz, że graniczące z ZSRR państwa, znajdują się w stanie niewypowiedzianej (do czasu) wojny⁸⁴⁷.

Dzisiaj wiadomo, że idee narodowej państwowości i wojenno-narodowościowego przeciwdziałania, które pojawiły się w połowie lat 30. XX w., miały dominujące znaczenie w zamierzeniach Stalina. Odsunięto na plan dalszy klasową walkę i skierowano uwagę na narodowe operacje NKWD w latach 1937–1938 przeciw wszystkim związanym bezpośrednio lub pośrednio z państwami tzw. wrogiego okrężenia. Dlatego sądy, trybunały i Wojenne Kolegia Wysokiego Sądu skazały na rozstrzelanie w latach 1937–1938 około 19% wszystkich oskarżonych. Jeśli zaś chodzi o udział procentowy rozstrzelanych na skutek wyroku „trójek”, które zgodnie z rozkazem 00447 mogły je także wydawać, liczba rozstrzelanych była jeszcze wyższa i wynosiła 49,3% wszystkich oskarżonych. „Trójki”, od wyroku których nie można się było odwołać, skazywały na karę śmierci 2-krotnie więcej niż urzędy państwowe. Można przypuszczać, że miały one za zadanie zastraszyć ludność, przez skazywanie na śmierć bez procesu, a tylko na podstawie decyzji urzędniczej.

Według innych danych, od 25 sierpnia 1937 roku do 15 listopada 1938 r. „trójki” we wszystkich narodowych operacjach rozpatrzyły 346 713 spraw, w których osądzono 335 513 osób. Z tego skazano na rozstrzelanie 245 157 osób, tj. 73,66% całej liczby osądzonych. W trakcie operacji bardzo surowo traktowano Polaków, na co wskazuje także statystyka. Do rozpatrzenia było w sumie 143 810 akt ludzi, z których osądzono 139 835 osób. W tej liczbie wydano 111 091 wyroków śmierci przez rozstrzelanie, co stanowi 77,25% liczby rozpatrywanych spraw i 77,44 % liczby osądzonych. Znamienne jest, że nie było żadnych dyrektyw odnośnie skali wielkości „Operacji polskiej” NKWD oraz innych narodowościowych operacji w regionach. W odróżnieniu od operacji, zgodnie z rozkazem 00447, każdy region otrzymywał określone limity do osądzenia, zgodnie z pierwszą i drugą kategorią. Jednak wszystko zależało od konkretnego naczelnika NKWD, dlatego udział procentowy poszczególnych kategorii skazańców był różny w regionach.

Na szczególną uwagę, zasługuje srogość kar dla zbiegów. Zgodnie z postanowieniem Biura Politycznego KC WKP(b) od 31 stycznia 1938 roku należało rozstrzeliwać wszystkich nowych zbiegów, jeśli tylko udowodni się, że przekroczyli granicę we wrogim celu. Jeśli nie można było dowieść wrogich celów, zbiega skazywano na 10 lat więzienia⁸⁴⁸.

„Operacja polska” nie wyróżniała się w udziale procentowym aresztowanych, ale ogólną liczbą osób, które trafiły do więzień. Operacja ta była nie tylko pierwszą narodową, lecz także największą, przed wybuchem II wojny światowej, ze wszystkich podobnych operacji przeprowadzonych w ZSRR. Przyczynę tego można wyjaśnić w następując:

- 1) Polska w latach 1920–1930 uważana była za najbardziej niebezpieczne państwo zagrażające ZSRR – tym bardziej, że była bezpośrednim sąsiadem.

⁸⁴⁷ Tamże, s. 32.

⁸⁴⁸ Tamże, s. 32–33.

- 2) W ZSRR istniał głęboko zakorzeniony mit o szczególnej perfidności Polaków.
- 3) Zbiegów z Polski było w ZSRR o wiele więcej niż innych państw.
- 4) Polaków mieszkających w ZSRR było o wiele więcej, niż innych narodów.
- 5) Zgodnie z logiką z końca lat 30. XX wieku uważano, że baza polskiego wywiadu w ZSRR była dużo większa niż wywiadów obcych państw.
- 6) Masowość represji „Operacji polskiej” opierała się także na tym, że Stalin nie lubił Polski i Polaków.

Należy zaznaczyć, że narodowościowe operacje były prowadzone przeciwko wszystkim z krajom tzw. wrogiego okrążenia. Jednak nie narodowość była kryterium przestępczości, a urodzenie i mieszkanie w takim państwie oraz stopień utrzymywania więzi z krajem ojczystym. W tym przypadku urodzenie się, mieszkanie lub utrzymywanie kontaktów z zagranicą, były podstawami przeprowadzenia czystki w armii w czerwcu i lipcu 1938 r. Dlatego zostali wydaleny nie tylko praktycznie wszyscy żołnierze obcej narodowości, lecz także duża liczba żołnierzy z narodów ZSRR.

Jedną z tradycyjnych metod inwigilacji ludności związanej z represjami stosowanymi w praktyce OGPU i NKWD była zasada ankiety. Tradycyjna ankieta dotyczyła klasowej, socjalnej pozycji lub politycznego zapatrywania. Jeśli chodzi o narodowościowe operacje w latach 1937–1938, nowością stała się ankieta dotycząca związku z zagranicą, który wcześniej uważano za podstawę do podejrzenia.

Zasadniczym celem, który postawił sobie Stalin, rozpoczynając narodowe operacje w ZSRR, było zniszczenie potencjalnych baz wrogich krajów znajdujących się w jego kraju⁸⁴⁹. Kolejnym celem było całkowite odcięcie i ograniczenie powiązań międzynarodowych, utworzenie kontroli nad wszelkimi osobistymi kontaktami obywateli z zagranicą, niedopuszczalnymi przez państwo radzieckie. Temu służyły nie tylko represje, lecz także inne sposoby: zagłuszanie obcych radiostacji, kontrola listów zagranicznych, wszelkiej korespondencji, wprowadzenie specjalnych praw itp. W rezultacie w okresie lat 1937 i 1938 r. utworzono grupę obywateli, których trzeba było się wystrzeżać, ponieważ byli niebezpieczni przez swoje powiązania z zagranicą.

„Operacja polska” mało różniła się od innych akcji skierowanych przeciwko innym narodom. Na początku aresztowano tych, którzy wcześniej żyli w Polsce, a potem znaleźli się w ZSRR. Następnie uwięziono tych, którzy podtrzymywali kontakty z Polską, a potem bliskie otoczenie tych ludzi i częściowo dalsze. Większość aresztowanych stanowili Polacy, choć nie wszyscy. Ówczesne źródła nie podawały danych o zestawie narodowościowym aresztowanych i osądzonych w latach 1937-1938. Brak danych tłumaczy się, że w 1937 roku i w pierwszych miesiącach 1938 r. nie było zestawień uwzględniających narodowość aresztowanego i skazanego. Dane te znajdowały się w tzw. „albumach” i dokumentach, które przesyłano do rozpatrzenia. Dla NKWD ważna była statystyka wykonania, powodu aresztowania, planu liczby aresztowanych, według jakiej kategorii, z jakiego zakładu został zabrany, jak został skazany itp. Narodowość była tu elementem drugorzędny⁸⁵⁰. W maju 1938 roku wznowiono centralizowanie liczby aresztowanych już według narodowości.

⁸⁴⁹ Tamże, s. 34.

⁸⁵⁰ Tamże, s. 34–35.

Nowe podejście do sprawy poprzedziła dyrektywa NKGB ZSRR, bardziej ogólna od istniejącej. Wcześniej w paszporcie zapisywano narodowość, do jakiej poczuwał się obywatel. Teraz natomiast patrzono na narodowość rodziców na podstawie paszportu lub innych dokumentów. Wprowadzenie nowych zasad określania narodowości nie było przypadkowe i jak każde zarządzenie radzieckie miało jakiś cel polityczny. Jednym z nich było łatwiejsze określenie tożsamości podejrzanych i aresztowanych.

W dniu 16 maja 1938 roku NKWD ZSRR nakazał wszystkim organom dołączać do sprawozdań zestawienia aresztowanych z wyszczególnieniem narodowości. Od tego momentu pojawiły się zestawienia represji z podziałem na poszczególne narody. Jednak regiony raczej nie wypełniały tego rozkazu i nie wyszczególniały narodowości, dlatego zestawienia są niepełne. Brak jest na przykład danych osadzonych przez „trójki” za okres wrzesień–listopad 1938 r.

Ciekawe, a zarazem kontrowersyjne stwierdzenie przedstawiają rosyjscy autorzy Memoriału. Uważają oni, że utożsamianie pojęcia „Polacy” i „Operacja polska” jest błędem. Według danych „Memoriału”, specjalne trójki osądziły w ciągu 2 miesięcy 105 032 osoby różnych narodowości. Narodowość polską uznawano na podstawie wpisu dokonanego w paszporcie, w innym dokumencie, na podstawie ustnego oświadczenia lub według woli przesłuchującego. Spośród 36 768 osadzonych przez „trójki” najwięcej było Polaków – 21 258. Nie byli oni jednak jedyną narodowością poszkodowaną w trakcie działań represyjnych.

„Operacja polska” rozwijała się nierównomiernie w czasie. Autorzy wspomnianego raportu uważają, że liczba osadzonych Polaków w 1937 roku była większa niż wiosną następnego roku. Można się z tym zgodzić, ponieważ w roku 1937 operacja prowadzona była na terenie Ukrainy, gdzie Polacy byli bardziej liczni niż na Białorusi. Rzeczywistych danych faktycznie jednak brak. Opierając się na badaniach autorów rosyjskich, możemy przypuszczać, że w „Operacji polskiej” osądzono 140 tys. ludzi, tj. 10% całej liczby osadzonych w latach politycznego terroru. W ciągu 2 lat wielkiego stalinowskiego terroru aresztowano 1,6 mln. osób. Wśród nich było 118–120 tys. Polaków. W wyniku „Operacji polskiej” aresztowano 96–99 tys. osób, natomiast pozostali zostali aresztowani zgodnie z rozkazem 00447 oraz w trakcie innych działań represyjnych⁸⁵¹.

Znamiennym przykładem stronniczości, a zarazem wrogiego nastawienia do Polaków i wszystkiego co polskie, jest „odtajniona” skarga na wyrok skierowana do Kolegium Sędziowskiego Spraw Kryminalnych Sądu Najwyższego BSRR (już po śmierci Stalina). Dotyczyła ona Witolda, Wiktora Spicewicza urodzonego w 1901 roku. Wyrok „trójki” został, 28 stycznia 1956 roku zaskarżony przez Zastępcę Prokuratora BSRR. W 1935 r. Spicewicz został wydalony z partii, a do aresztowania pracował jako nauczyciel. Decyzją Specjalnej Trójki NKWD BSRR w dniu 15 XI 1938 r. został uznany za winnego, po czym osadzono go w areszcie. Oskarżenie i uzasadnienie wyroku „trójki” polegało na tym, że Spicewiczowi przypisano członkostwo w POW. Zadanie, które miał rzekomo wykonać, polegało na tym, by jako pracownik szkoły prowadził aktywną działalność antyradziecką. Kolejny zarzut to sabotowanie budowy białoruskich szkół, krzewienie w szkołach języka polskiego

⁸⁵¹ Tamże, s. 36–38.

i przygotowywanie do zorganizowania **powstańczych oddziałów zbrojnych skierowanych przeciw władzy radzieckiej złożonych z Polaków**. Spicewicz, został skazany przez W. Tyszkiewicza, na podstawie zeznania samoistnego z przesłuchania przeprowadzonego w październiku 1937 roku Tyszkiewicz stwierdził, że Spicewicz był uczestnikiem organizacji kontrrewolucyjnej. Natomiast sam oskarżony oświadczył, że w 1931 roku został zwerbowany do tej organizacji przez sekretarza Rejonowego Komitetu Partii Puszczyzna, razem z byłym przewodniczącym Rejonowego Komitetu Wykonawczego. Spicewicz wycofał się z tych zeznań, twierdził bowiem, że zostały wymuszone na torturach przez I. Kofmana, który w 1946 roku za „łamanie prawa” został wyrzucony z organów bezpieczeństwa państwowego. Nie zwrócono uwagi na dodatkowe dochodzenie przeprowadzone w 1939 roku. Obaliło ono zarzut o kontrrewolucyjnej działalności oskarżonego. Wyrok „trójki” nie był zmieniony przez prokuratorów w 1940 roku. W wyniku dochodzenia sprawdzającego w 1955 r. ustalono, że tworzenie jednej polskiej szkoły w rejonie dzierżyńskim (w latach 1932–1934) i wprowadzenie w szkołach równoległych polskich klas, wynikało nie z inicjatywy miejscowych organów partyjnych i radzieckich, ale na skutek wykonywania Postanowienia Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR. Od 15 marca 1932 roku Rejon Dzierżyński został wszakże zamieniony na narodowy polski. Zgodnie z tą decyzją, wydano specjalne zarządzenie, na podstawie którego część szkół białoruskich zamieniono w szkoły polskie. Natomiast Rejonowy Oddział Szkolnictwa Narodowego zlecił Spicewiczowi zabezpieczyć i wypełnić to zadanie postawione przez rząd BSRR⁸⁵².

Podsumowując. Głównym rozporządzeniem, na podstawie którego eksterminowano obywateli białoruskich narodowości polskiej, był rozkaz nr 00485 NKWD ZSSR. Po jego upowszechnieniu społeczeństwu radzieckiemu wpojono, że „Każdy Polak to szpieg!”. Wiadomo, że do rozkazu nr 00485 był dołączony tajny list uzupełniający. Liczył 30 kartek, na których opisano 20-letnią działalność polskiego wywiadu w ZSRR. Działalność ta kierowana była przez POW razem z II Oddziałem Polskiego Sztabu Generalnego. Organizacje te przejęły przywództwo w KPP oraz w Kominternie, ale także wniknęły do aparatu Ludowego Komitetu Spraw Zagranicznych LKSZ i Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych NKWD. Z ich pomocą tysiące szpiegów i grup dywersyjnych przeniknęło na terytorium ZSRR. Werbowali do działalności szpiegowskiej miejscowych Polaków, odwodzili nimi i wykonywali polecenia Warszawy lub Konsulatu Polskiego w ZSRR⁸⁵³. Z początkiem kolektywizacji rozpoczęły się represje – wysiedlenia całej ludności Białorusi. W 1929 r. DPU wykryło wiele polskich organizacji szpiegowskich. Od tego lata wysiedlono z Białorusi ponad 1500 rodzin polskich⁸⁵⁴.

⁸⁵² НАРБ Ф 188, „Верховный Суд БССР”, Оп 3, Д 270, Л 84,85 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 188 Sąd Najwyższy BSRR, opis 3, teczka 270, karta 84, 85).

⁸⁵³ Н. В. Петров, А. Б. Рогирский (НИПЦ „Мемориал”), *Польская Операция НКВД 1937-1938 гг.*, s. 22, Наша Воколіца Зборнік навуковых работ, Гомель УА, „ГВУ імя Францішка Скарыны” 2010 (N. W. Pietrow, A. B. Rogozinskij, NIPC „Memorial”, *Polska operacja NKWD w latach 1937–1938*, s. 22., „Nasza Okolica”, Zbiór naukowych prac, Homel UA 2010).

⁸⁵⁴ Л. Лыч, У. Навіцкі, *Гісторыя Культуры Беларусі*, ВП „ЭКАПЕРСПЕКТЫВА”, Мінск 1997, Развіццё культуры нацыянальных меншасцяў s. 258 (L. Lycz, W. Nowicki, *Historia kultury Białorusi*, WP „EKOPERSPEKTYWA”, Mińsk 1997, *Rozwój kultury mniejszości narodowych*, s. 258).

5.4. Wymordowanie i wysiedlenie ziemiaństwa oraz drobnej szlachty

Wielka Rewolucja Październikowa zniosła władzę obszarników i kapitanlistów, oraz ustanowiła dyktaturę proletariatu. Zniesiona została własność ziemska: obszarnicza, cerkiewna, klasztorna, a także inna prywatna, bez wykupowania. Nowa władza przejęła na zasadzie konfiskaty także wszelkie budynki, żywy i martwy inwentarz i oddała je w użytkowanie ludziom pracującym. Konfiskata majątków obszarniczych i wysiedlenie ziemian wiązało się z likwidacją obszarników, jako klasy społecznej.

Można natknąć się na twierdzenie, że likwidacja wymienionych klas była następstwem ich poparcia dla kontrrewolucji. Nic bardziej mylnego. Rewolucja październikowa już w samych założeniach miała likwidację tych właśnie klas. Pieśni rewolucyjne, ulotki, odezwy nawoływały do zniszczenia wroga śmiertelnego, wroga klasowego. Twierdzono, że są tylko wrogowie społeczni, a nie wrogie narody. Po prześledzeniu postępowania bolszewików, można zauważyć, jak po kolei eliminowano poszczególne warstwy społeczne. Z tego powodu stały się zastraszoną masą ludzką, wykonującą wszystkie decyzje grupy wizjonerów, którzy nie liczyli się z kosztami.

„Dekret o ziemi” został przyjęty na posiedzeniu Zjazdu Rad Robotników i Żołnierskich Delegatów 26 października 1917 roku. Dekretem tym likwidowano wszelką własność prywatną, społeczną organizacji i związków wyznaniowych. Od tej pory ziemia i majątek trwały stały się własnością wspólną – państwa radzieckiego, bez jakiegokolwiek rekompensaty. Majątki wraz z zabudowaniami narzędziami i inwentarzem martwym i żywym przechodziły pod zarząd komitetów ziemskich wiejskich lub powiatowych. Jeśli chodzi o duże majątki, te dostawały się pod Zarząd Powiatowych Komitetów Ziemskich. Dekret o konfiskacie ziemi nie obejmował szeregowych włościan, chłopów oraz kozaków⁸⁵⁵.

Skonfiskowane majątki, ziemie i wszystkie ich części składowe ruchome i nieruchome - narzędzia, bydło, konie, magazyny ze zbiorami itp. zostały zinwentaryzowane dokładnie przez komitety wiejskie. Akta konfiskaty obejmowały kilka stron. Składały się z informacji, że majątek został znacjonalizowany decyzją Ludowego Komisariatu Ziemskiego Białorusi. Podana była data, numer protokołu i punkt postanowienia. Taką informację podpisywał dokonujący konfiskaty i urząd, który reprezentował. Dalej, w dokumentacji podawano charakterystykę majątku, położenie własności itp. Potem szczegółowy remanent wszystkich rzeczy należących do niego. Remanenty majątku były bardzo skrupulatne i do dokumentów wpisywano m.in. rzeczy osobiste, krzesła, wozy konne, brony, stoły, maselnice, taczki do smoły itp.⁸⁵⁶.

⁸⁵⁵ Институт Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС Институт Истории Академии Наук СССР Декреты Советской Власти Том 1, 25 октября 1917 г. – 16 марта 1918 г., Государственное Издательство Политической Литературы Москва 1957, Ответственные корректоры З.И. Пупол и А.Л. Коробова, Технический редактор Н. Лебедева, s. 17-18 (Instytut Marksizmu i Leninizmu przy KC KPZR Instytut Historii Akademii Nauk ZSRR, Dekrety Władzy Radzieckiej, tom 1, 25 października 1917 r. – 16 marca 1918 r., Państwowe Wydawnictwo Politycznej Literatury, Moskwa 1957, s. 17–18).

⁸⁵⁶ НАРБ. Ф. 48, Минсельхозпрод (Министерство сельского хозяйства и продовольствия) Республики Беларусь Оп. 1, Д. 103, Л 1. СПРАВКА, Национализация..., 2, 2об, 3, 3об, 4, 4об, 5, 5об Акт о приеме на учет, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1,teczka 103, s. 1, Informacja. Nacjonalizacja ..., s. 2, 2a, 3,3a, 4, 4a, 5, 5a, Akt o przejściu do rejestracji); НАРБ. Ф. 48 Оп. 1 Д. 102, Л 1, 4, 4об, 5, 5об, 6, 6об. Справка,

Można w dokumentach odnaleźć akta konfiskat majątków znanych Polaków. Na przykład, ogromny majątek Smiłowicze - Lwa Wańkowicza - spis składa się z kilkunastu kart⁸⁵⁷) lub majątki hrabiego Karola Oskara Milewskiego: Matyjasowo⁸⁵⁸, Miagowicze⁸⁵⁹ i Jurkowicze⁸⁶⁰, hrabiego Tyszkiewicza: Lelbicz⁸⁶¹, Łagojsk, Zagorodzie⁸⁶² lub ziemi cerkiewnej⁸⁶³.

Po pewnym czasie używano specjalnie opracowanych druków⁸⁶⁴. Aby konfiskaty przebiegały sprawnie i można było wytłumaczyć zachodzące zmiany w gospodarce ziemią. W 1919 roku opracowano specjalną instrukcję o socjalistycznych zmianach stanu posiadania ziemi. Wydał ją Ludowy Komisariat Gospodarki Ziemią⁸⁶⁵. Był też okólnik o problemach własności ziemi i sposobu gospodarowania. Te i inne przepisy zapisano w 13 punktach, na które wskazano odpowiedzi w 4-stronicowej broszurze⁸⁶⁶.

Działalność komitetów zajmujących się ziemią była kontrolowana. Odbywały się zebrania, na których przedstawiciele poszczególnych rejonów przedstawiali ilość znacjonalizowanej ziemi, plany jej zagospodarowania, a także sposób przekazywaniu jej bezrolnym i małorolnym, którzy chcieli powiększyć stan swojego posiadania⁸⁶⁷. Instruktorzy rolni byli przygotowywani do rozwiązywania innych problemów, nie tylko związanych z ziemią. Jako komuniści wykonywali pracę społeczno-polityczną. Zapoznać się można z tym analizując okólniki i tematy do dyskusji w miejscach zamieszkiwania ludności⁸⁶⁸.

Национализация... (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1,teczka 102, s.1, Informacja. Nacjonalizacja, s. 1, 4, 4a, 5, 5a, 6, 6a).

⁸⁵⁷ НАРБ. Ф.48 Минсксельхозпрод Республики Беларусь, Оп. 1, Д. 107. Л. 11, 11б, 12, 12об, 13, 13об, 14, 14об, 15, 16, 16об, 17, 17об, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 25 об, 26.....Опись націоналізованым імяні Смільовіччы Л Л Ваньковіча (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1, teczka 107, s. 11 11a, 12, 12a, 13, 13a, 14, 14a, 15, 16, 16a, 17, 17a, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 25a, 26. Spis.. majątku Smysłowicze Lwa Wańkowicza).

⁸⁵⁸ Тамże, Д. 109, Л 66, 66об Акт графу Карлу Оскар Милевскому (Akt nacjonalizacji majątku hrabiego Karola Oskara Milewskiego)

⁸⁵⁹ Тамże, Л 49,49об.

⁸⁶⁰ Тамże, Л 40,40об.

⁸⁶¹ Тамże, Оп. 1, Д. 117, Л 63,64,64об.Опмсць. Імяні Лельціцы Граф Тышкевіч (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1, teczka 117, s. 63, 64, 64a Opis majątku Lelcicehrabiego Tyszkiewicza).

⁸⁶² Тамże, Д. 103, Л 1, 2, 2об ,3, 3об, 4, 4об, 5, 5 об.

⁸⁶³ Тамże, Оп. 1, Д. 109, Л 22 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1, teczka 109, s. 22, Nacjonalizacja ziemi cerkiewnej).

⁸⁶⁴ Тамże, Оп. 1, Д. 109, Л 77об, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1, teczka 109, s. 77a, Wiejski Sąd s. 55, opis, s.42 Rejestracja ludności).

⁸⁶⁵ Тамże, Оп. 1, Д. 207, Л 5. Інструкцыя па прымяненню палажэння о сацыялістычным землеустраістве (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1, teczka 207, s. 5, Instrukcja o stosowaniu zasady socjalistycznego użytkowania ziemi).

⁸⁶⁶ Тамże, Д. 208, Л 4, 4об, 5, 5об. Ціркулярно Всем Уездным Волостным Земельным Отделам Землемерам и Сельским Советам Республики Белоруссии (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1, teczka 208, s. 4, 4a, 5, 5a, Ważne. Do wszystkich Powiatowych Wiejskich Ziemskich Oddziałów i Rad Wiejskich Republiki Białoruś).

⁸⁶⁷ Тамże, Д. 208, Л 39об, 41, 41об, 42, 42об, 43,43об (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1, teczka 208, s. 39a 41, 41a, 42, 42a, 43, 43a).

⁸⁶⁸ Тамże, Д. 207, Л 89, 89об, 90, 90об, 91, 91об, 92, 92об, Перечень циркуляров полученных из

Konfiskata obejmowała nie tylko dużych właścicieli ziemskich, lecz także całą społeczność. Ludność chłopska cieszyła się z tego, że otrzymała ziemię, a otrzymała ją w dzierżawę. Aby bardziej przywiązać ludzi do ziemi, starano się tworzyć tzw. gospodarstwa rodzinne. Podstawą takiego posunięcia był katastrofalny stan rolnictwa i hodowli. Dlatego na bazie sowchozów starano się tworzyć gospodarstwa rodzinne. Szczególnie tyczyło to hodowli, kiedy dana rodzina odpowiadałaby za hodowlę lub uprawę danej rośliny. Bazując jednak na fornalach, bezrolnych, radziecka gospodarka rolna stopniowo się załamywała. Próbowano zatem, powrócić do starych, wypróbowanych metod gospodarstw rodzinnych, jednak ich rozwój skutecznie ograniczały odgórne zarządzenia władz państwowych⁸⁶⁹.

Kwestię konfiskaty ziemi regulowały przedstawione niżej akty prawne:

1) Dekret z dnia 4 grudnia 1917 roku Nr 7 art. 105 „O Komitetach ziemskich i o uregulowaniach przez nich stosunków rolnych na wsi”. Po krótkim wprowadzeniu, czym są komitety, w dalszej części szczegółowo przedstawiono w nim zadania: zasady gospodarki ziemią, rejestrację ziemi, dbanie o prawidłowe gospodarowanie, aby nie traciła wartości, nie ulegała dewastacji i nie zaniżano jej wartości itp.⁸⁷⁰.

2) Dekret z dnia 19 lutego 1918 roku nr 25 art. 346 „O socjalizacji ziemi”. W dekrete tym przedstawiono zasady tyczące ziemi w Federacji Rosyjskiej. Jest on obszerny, ponieważ składa się aż z 13 rozdziałów. Dekret regulował m.in., kto ma prawo jej użytkowania, jakie są zasady przekazania jej w użytkowanie, a także ustalał rolnicze normy pracy, normy użytkowania ziemi przy przekazaniu ziemi pod budownictwo rolne, przemysł rolno-spożywczy, na cele związane z kulturą itp., przeprowadzki i formy użytkowania ziemi⁸⁷¹.

3) W dniu 16 września 1918 roku Ludowy Komisariat Rolnictwa dekretem nr 13 polecił oddziałom terenowym przyspieszyć wywłaszczanie, konfiskatę majątków prywatnych oraz aby przesyłały listę wykluczonych byłych ziemian, ale lojalnych do władzy radzieckiej. Osobom tym pozwolono użytkować swoje włości (w ilości zgodnie z obowiązującą tam normą), ale bez pomocy najmniejszej siły tzw. parobków. Wszelkie szczegółowe informacje o byłych obszarach, uprawiających swoje były ziemie terenowe oddziały powinny przysyłać do guberni obwodu⁸⁷².

Центр. Щтдела Землеустр. Наркозема Р.С.Ф.С.Р. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1,teczka 207, s. 89, 89a, 90, 90a, 91, 91a, 92, 92a, Wykaz zarządzeń otrzymanych od Centralnego sztabu Gospodarki Ziemią R.R.F. S.R.).

⁸⁶⁹ Тамже, Д. 128, Л 9, 9об, Положение об организации семенных хозяйств (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 48 Zespół Ministerstwa Rolnictwa i Żywności Republiki Białoruś, opis 1,teczka 128, s. 9, 9a, zasady organizacji rodzinnych gospodarstw rolnych).

⁸⁷⁰ Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР 1917–1954, Государственное Издательство Юридической Литературы, Москва 1954, с. 16-23, Принято СНК РСФСР 4 декабря 1917 г. (СУ 1917г. № 7 ст. 105); О Земельных Комитетах и об Урегулировании ими Сельскохозяйственных отношений (Zbiór dokumentów o ustawodawstwie ziemskim ZSSR i RRFSR 1917-1954 Państwowe Wydawnictwo Literatury Prawa, Moskwa 1954, Dekret Centralnego Wszechrosyjskiego Komitetu Wykonawczego 19 luty 1918 г. (SU 1918 г. Nr. 25, str. 346 O Socjalizacji ziemi, s. 16-23).

⁸⁷¹ Тамже, s. 23–31.

⁸⁷² Вестник Московского Университета, Научный Журнал, Серия 2, История, Март–Апрель, Издательство Московского Университета 1961, Н. И. Немаков, *К вопросу о землепользовании*

4) W dniu 1 października 1918 r. Ludowy Komisariat Rolnictwa rozesał postanowienie pt. „Instrukcja o byłych właścicielach ziemskich i o ich majątkach”. W instrukcji podano, że wysiedlane z majątków niepracujące osoby, mają takie samo prawo osiedlenia się w dowolnym miejscu na terytorium republiki na równi z solidnymi obywatelami. Wprowadzenie dekretu o socjalizacji ziemi sprawiło, że znaczna część byłych właścicieli ziemskich, głównie drobnych, otrzymała ziemię z nadzieją do prowadzenia gospodarstwa, ale bez korzystania siły najemnej. Jednak po zakończeniu wojny domowej, kiedy partia ogłosiła nową politykę ekonomiczną (NEP), część wywłaszczonych ziemian zwracała się z pytaniami, czy można wykorzystywać do odtworzenia, w różnych formach swoich praw do byłego gospodarstwa, część kapitalistycznych elementów w gospodarstwie rolnym. Niektórzy ziemianie wprowadzali się do dawnych swoich pomieszczeń i rozpoczęli prowadzenie gospodarstwa, przejmując pod różnymi pretekstami ziemię byłych włościan. Byli obszarnicy rozpoczęli nawet domagać się zwrotu swoich majątków⁸⁷³.

5) W odpowiedzi stawiane postulaty, żądania zwrotu znacjonalizowanej ziemi, 15 XI 1922 r. Wszechrosyjski CKW wydał decyzję, w której odrzucił wszystkie pretensje odnośnie do odebranych majątków i potwierdził dekret władzy radzieckiej o unieważnieniu własności obszarników do ziemi. Poza tym, w odpowiedzi na źle rozumiany NEP, pojawiły się wysiedlenia ziemian po decyzjach miejscowych komitetów wykonawczych oraz oddziałów ziemskich. Dotyczyły one tych ziemian, którzy otrzymali ziemię z byłych majątków. Podkreślono, że wszystkich obowiązuje Kodeks Rolny i tylko on stanowi wykładnię⁸⁷⁴.

6) Kolejnym dekretem, dotyczącym ziemi i byłych właścicieli ziemskich, był dekret z 8 XII 1922 roku, Nr 76, art. 946. - dekret Komisarza Sprawiedliwości Prawa „Ogólne wyjaśnienie na pytania: 1) o żądaniach byłych ziemian w sprawie zwrotu odebranych majątków, 2) zabronieniu odebrania ziemi od ziemian, którzy po rewolucji zostali obdzienieni ziemią”⁸⁷⁵.

Pod koniec 1923 roku poczęły docierać informacje, że w niektórych miejscowościach zamieszkuje znaczna liczba byłych ziemian, którzy otrzymali nadzieję ziemi i budynki byłych majątków. W maju 1924 roku Ludowy Komisariat Rolnictwa nakazał, aby gubernialne komisariaty rolne złożyły

бывших помещиков в первое десятилетие Советской Власти, s. 21–22 (Zwiastun Moskiewskiego Uniwersytetu Czasopismo Naukowe, Seria 2, Historia marzec–kwiecień, Wydawn. Moskiewskiego Uniwersytetu 1961; N.I. Niemakow, *Problem użytkowania ziemi byłych ziemian w pierwszym dziesięcioleciu Władzy Radzieckiej*, s. 21–22).

⁸⁷³ Tamże, s. 22.

⁸⁷⁴ Собрание Указаний и Распоряжений, Рабочего-Крестьянского Правительства Российской Социалистической Федеративной Советской Республики издаваемое Народным Комиссаром Юстиции 8 декабря 1922 г. № 76 Отдел первый, Содержание Ст. 946 Циркулярное разъяснение по вопросам об отклонении домогательств бывших помещиков о возврате отобранных имений и о воспрещении отобрания земли у помещиков, которые после революции были наделены землей. s.1353–1354. (Zbiór Sankejonowanych Rozporządzeń Państwa Robotniczo-Chłopskiego Rosyjskiej Socjalistycznej Federacji Republiki Radzieckiej wydane Ludowym Komisarzem Sprawiedliwości 8 grudnia 1922 r. Nr 76, Oddział pierwszy, Ref. 946, Ogólne wyjaśnienia tematu dotyczącego pretensji byłych ziemian dotyczących zwrotu odebranych majątków niezgodnego odebrania ziemi ziemianom, którzy po rewolucji otrzymali nadzieję ziemi, s. 1353–1354.

⁸⁷⁵ Tamże.

sprawozdania, dotyczące byłych ziemian. Wykazano w nich, że znaczna liczba byłych właścicieli ziemskich pozostała w swoich byłych majątkach i bezprawnie użytkowała ziemię, na zasadzie układów dobrosąsiedzkich z miejscowym społeczeństwem. Obrabiali oni pola wraz z włościanami lub oddzielnie izolowane kawałki ziemi. Niektórzy byli właściciele ziemscy wyrobili sobie pozwolenie na uprawianie ziemi u władz wiejskich. Jednak większość z nich, potrafiła załatwić pozwolenie na użytkowanie ziemi bez potrzeby łamania stosowanych rozporządzeń, głównie w niższych urzędach, za cichą zgodą miejscowej społeczności⁸⁷⁶.

7) Kolejny dekret z 12 marca 1925 roku nr 9 art. 78 – „O wysiedleniu byłych posiadaczy ziemskich, mieszkających na gospodarstwach, należących do nich na podstawie dekretu o ziemi z 26 października 1917 roku”. Jest to jeden z podstawowych aktów prawnych, dotyczący nie tylko ziemi, lecz także jej byłych właścicieli. Aby zakończyć prace związane z przejęciem ziemi, posiadaczy ziemskich i zakończyć likwidację przypadków eksploatacji ostatnich pracujących włościan, Centralny Komitet Wykonawczy i Rada Ludowych Komisarzy BSR na jego podstawie wprowadziły następujące regulacje:

1. Wszystkich byłych ziemian, mieszkających w gospodarstwach, należących do nich do momentu wydania dekretu o ziemi (26 X 1917 r.) należało wysiedlić oraz zająć ziemię i budynki znajdujące się w ich użytkowaniu

(Uwaga nr 1: Przez pojęcie „ziemianin” należy rozumieć, że jest to duży posiadacz ziemi, niezależnie od warstwy społecznej i bliskich kuzynów, jeśli żył, wykorzystując dochód bez pracy, wykorzystując pracę najemną i w aktualnie użytkuje ziemię z budynkami swoje lub członków rodziny lub mieszkających z nimi).

Uwaga nr 2: Skutek tej decyzji obejmuje także osoby zajmujące odpowiedzialne urzędy przy starym reżimie, a mające w użytkowaniu ziemię w rejonie ich wcześniejszej pracy).

2. Zabronić nadziałów ziemi byłym ziemianom z ich byłych własności, a także oddawać w dzierżawę te własności (pozwolono dać nadziały z ich ziemi w innych rejonach, wyznaczonych do kolonizacji oraz przeniesienia na zasadach zawartych w kodeksie ziemskim).

3. Do planowanego urzeczywistnienia postanowienia byłych posiadaczy ziemskich podzielono na trzy kategorie:

a) Kategoria 1.: Byli posiadacze ziemscy, ziemianie prowadzący gospodarstwo lub mieszkający w swoich dawnych majątkach w granicach okręgów, wchodzących w pograniczną strefę i pośrednio stykającą się z nią. Wszyscy byli właściciele ziemscy, których bliscy mieszkają za granicą lub uczestniczyli w walce z władzą radziecką, w oddziałach białych armii, lub zajmowali odpowiedzialne urzędy w starym reżimie.

b) Kategoria 2.: a) Byli ziemianie, posiadacze ziemscy, prowadzący gospodarstwo w swoich byłych majątkach, pozostających w ich użytkowaniu; b) Byli ziemianie, byli właściciele ziemscy mieszkający w majątkach, dworach, muzeach, które objęte zostały ochroną Urzędu Ludowego Komisariatu Oświaty lub Ludowego Komisariatu Rolnictwa;

⁸⁷⁶ „Вестник Московского Университета. Научный Журнал”, Серия 2, История, dz. cyt., s. 23; („Zwiastun Moskiewskiego Uniwersytetu Czasopismo Naukowe” Seria 2, dz. cyt. s. 23; autor powołuje się na ЦГАОР и СС Ф.1235, Оп 70, ед. хр.84, л. 96., CGAOR i SS F. 1235, Op.70 ed. hr. 84, s. 96).

- c) Kategoria 3.: a) Wszyscy pozostali byli ziemianie, właściciele ziemscy, prowadzący gospodarstwo w swoich poprzednich majątkach, na zasadzie jednoosobowej pracy gospodarstwa indywidualne lub w składzie spółdzielni i komuny, jako jej kierownik, naczelnik lub kierownik naczelnik szeregowych członków.

Ostatnim terminem wysiedlenia byłych ziemian, posiadaczy ziemskich były daty: 1 IV 1925 r. (kategoria nr 2), 1 IX 1925 roku (kategoria nr 2); 1 I 1926 r. (kategoria nr 3). Dodatkowo zastrzeżono, że ziemianie, posiadacze ziemscy 2. i 3. kategorii mają prawo zebrać plony w 1925 roku. Natomiast wszystkie umowy, zawarte między byłymi właścicielami ziemskimi z rolnymi, lub innymi państwowymi organami, zostały unieważnione jako niezgodne z postanowieniami ludowymi.

4. Przedstawić Ludowemu Komisariatowi Rolnictwa i wydać do rozwinięcia tegoż postanowienia instrukcję, w której należało zwłaszcza określić porządek nieużytkowania odzyskanej przejętej ziemi i budynków⁸⁷⁷.

Po zapoznaniu się z treścią powyższego dekretu widać, jak planowo niszczone nie tylko niezależną warstwę społeczną, lecz także całe klasy społeczne. Aby uwiarygodnić dekrety władzy radzieckiej, grupa byłych posiadaczy ziemskich zgodnie z prawem, była eliminowana systematycznie i planowo. Podział na grupy ułatwiał zadanie, a zarazem ukazywał efektywność i realizację postanowień rewolucji. Trzeba zauważyć, że wysiedlenia ziemian stanowiły praktyczną szkołę postępowania, którą zastosowano w późniejszych latach przyspieszonej kolektywizacji, a potem w latach tzw. wielkiej czystki.

8) W dekrete z 20 III 1925 r. Centralny Komitet Wykonawczy i Związek Ludowych Komisarzy ZSRR przyjął zarządzenie „O pozbawieniu byłych posiadaczy ziemskich prawa do użytkowania ziemi i mieszkania w gospodarstwach należących do nich do rewolucji październikowej”. Siedem lat po rewolucji byli ziemianie, którzy zostali na ziemi, nie zmienili swoich przyzwyczajeń. Eksploatowali okolicznych mieszkańców. Zatrudniali włościan do prac najemnych, i stosowali w niej poddaństwo, organizując rolnicze spółdzielnie produkcyjne. Większość byłych ziemian była wrogo nastawiona do władzy robotniczo-chłopskiej. Zazwyczaj otrzymano ziemię na drodze oszustw i poświadczenia nieprawdy⁸⁷⁸.

W dniu 22 czerwca 1925 roku wydano rozwinięcie wyżej wymienionego dekretu. Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Ludowych Komisarzy, na wniosek Ludowego Komisariatu Rolnictwa oraz

⁸⁷⁷ Собрание Узаконений и Распоряжений, Рабочего-Крестьянского Правительства Бепоруссой Социалистической Советской Республики № 9, 19 марта 1925 г., Ст 78 О выселении помещиков, живущих в хозяйствах, принадлежавших им до издания закона о земле 26 октября 1917 года с. 4-5, Zbiór Sankcjonowanych Rozporządzeń Robotniczo-Chłopskiego Państwa Rosyjskiej Socjalistycznej Federacji Radzieckiej Republiki wydane Ludowym Komisarzem Sprawiedliwości Nr 9, 19 marca 1925 r. Ref. 78 O wysiedleniu ziemian mieszkających w gospodarstwach należących do nich do momentu wydania dekretu o ziemi z dnia 26 października 1917 r., s. 4–5).

⁸⁷⁸ Tamże, s. 257–260 (Postanowienie Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego 136. O pozbawieniu byłych ziemian prawa użytkowania ziemia i zamieszkiwanie należących do nich do Rewolucji Październikowej gospodarstw); „Вестник Московского Университета, Научный Журнал, Серия 2, История, dz. cyt., s. 23, 24 б. (N.I. Niemałow, *Problem użytkowania ziemi byłych ziemian w pierwszym dziesięcioleciu władzy radzieckiej*, s. 23, 24a).

Ludowego Komisariatu Finansów zatwierdziło „Instrukcję o porządku wysiedlenia byłych posiadaczy ziemskich i likwidacji ich stosunku do majątku”. Przy komitetach wykonawczych utworzono specjalne komisje zajmujące się sprawami wysiedlenia byłych posiadaczy ziemskich⁸⁷⁹. Prawie wszyscy byli ziemianie, wyznaczeni do wysiedlenia, pisali skargi i prośby do komitetów wykonawczych⁸⁸⁰. Duża część starała się zmienić swoje personalia, załatwiać sobie fałszywe dokumenty o pochodzeniu chłopskim, upijali chłopów, aby u nich uzyskać poparcie i orędowanie⁸⁸¹. Władza radziecka postanowiła wpływać na los byłych ziemian i rozpatrywała ich działalność, tak przed rewolucją, jak i po niej. Komitet Wykonawczy postanowił, że osoby, które nie zostały wysiedlone, mogą prowadzić gospodarkę rolną na powierzchni nieprzekraczającej przyjętych norm pracy ziemi rolnej.

W związku z tym Prezydium Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego, 4 kwietnia 1927 roku zatwierdziło instrukcję o zasadach pozostawienia majątku w użytkowaniu byłych ziemian i wyzwolenia ich od wysiedlenia. Majątki byłych właścicieli ziemskich gwarantujące potrzeby mieszkaniowe oraz potrzeby wiejskiego gospodarstwa, przekształcone w wyniku pracy, nie podlegały zwrotowi. Natomiast ta część, która przewyższała normalne potrzeby pracy na roli, podlegała konfiskacie. Podkreślono, że w przeszłości dochodziło do walki klasowej między elementami socjalistycznymi i kapitalistycznymi, w okresie przełomowym tworzenia się państwa socjalistycznego. Dlatego też zaznaczono, że szkoderstwo, niszczenie przez:

„(...)burżuazyjnych szantażystów, sabotaż kulackich elementów kampanii zbiorów, żniw, i innych działań władzy radzieckiej przedstawia ostrą klasową walkę. Poinformowano, że państwo radzieckie podjęło decyzję o likwidacji kulaków, jako klasy społecznie szkodliwej, z powodu ich bezwzględnej walki z kolchozami, organizowania polityki antyradzieckiej, szerzenia krwawego terroru w stosunku do aktywistów partyjnych i państwowych. Znaczna część byłych ziemian, którzy schronili się po wsiach, wystąpiła razem z kulakami przeciw władzy radzieckiej. Dlatego w okresie masowej kolektywizacji i likwidacji kulactwa jako klasy społecznej, duża część byłych właścicieli ziemskich zjednoczyła się z kulakami co przesądziło o ich losie”⁸⁸².

⁸⁷⁹ НАРБ. Ф. 4 п ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 2459, Л 1, Постановление Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров БССР О Высе-Лении Помещиков 2, 3, Инструкция По Применению Постановления ЦИК и СНК БССР 5, 5 об, 6, 6об, ... 23-го Апрля 1925 г. 8 - 16, 25 - 29, 30 - 33, Выписка из заключения Комиссии по делам выселяемых помещиков и крупных землевладельцев, 38(I) 38(II). Список Б. помнщиков выселенных (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4р СК КПБ, opis 1 teczka 2459, s. 1. Postanowienie Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Narodów BSRR o wysiedleniu ziemian 2, 3, Instrukcja o stosowaniu postanowienia СКВ i RKL BSRR ...5, 5а, 6, 6а, ... 23-go kwietnia 1925 г., 8 - 16, 25 - 29, 30 - 33, Sprawozdanie z zamknięcia pracy Komisji dotyczącej wysiedlenia obszarników i wielkich posiadaczy ziemskich., 38 (I) 38 (II) Spis byłych obszarników wysiedlonych...).

⁸⁸⁰ НАРБ. Ф. 4 п ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 2459, Л 37, 37об. \ Do zarządu gazety „Młot”. Jak się odbywa wysiedlanie w rejonie Polczyńskim, 53, 53об. Podanie. Do Polskiego Biura Okręgowego МК КПБ, 55, 55об. Do Redakcji „Młota” Towarzysze!, 42, 42об, 43, 43об, На Ваш запрое, 47, 47об. Как происходит выселение в нашем Толчинском Районе, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4р СК КПБ, opis 1, teczka 2459, s. 37, 37 а, Do zarządu gazety „Młot”, *Jak się odbywa wysiedlanie w rejonie Polczyńskim*, 53, 53а, Podanie. Do Polskiego Biura Okręgowego МК КПБ, 55, 55а, Do redakcji „Młota” Towarzysze !, 42, 42а, 43, 43а, На Ваш проект 47, 47 а Jak przebiega wysiedlanie w naszym Tolczyńskim).

⁸⁸¹ „Вестник Московского Университета, Научный Журнал”, Серия 2, История, dz. cyt., s. 24.

⁸⁸² Тамże, s. 27.

9) Dekret z 10 maja 1927 roku, nr 37 art. 245: „O porządku zasadach pozostawionych w użytkowaniu byłych ziemian i innych osób zwolnionych od wysiedlenia, majątku użytkowanego dla potrzeb mieszkaniowych i potrzeb gospodarki wiejskiej”⁸⁸³. Ten dekret był podsumowaniem trwającej od powstania ZSRR walki z wrogiem społecznym, którym był obszarnik. Po nim przystąpiono do podsumowania i zamknięcia trwającej akcji. W protokołach Centralnej Komisji Wykonawczej BSRR są informacje o jej pracy, dokonaniach i spostrzeżeniach:

- Komisja Wysiedlenia byłych obszarników działa zgodnie z prawem i wytycznymi komitetu partii i komisariatu sprawiedliwości;
- Znaczna część obszarników narodowości polskiej i rosyjskiej uciekła na okres rewolucji i wojny domowej za granicę, przeszła na stronę białych armii lub do band. Część ziemian pozostała w swoich byłych majątkach, skąd prowadziła tajną walkę. To zadecydowało o konieczności wysiedlenia obszarników wraz z rodzinami;
- W pracy dotyczącej wysiedlenia byłych obszarników oprócz organów władzy brało udział sąsiedzkie społeczeństwo włościan, które dbało o prawidłowy przebieg wysiedlenia, a swoim zaangażowaniem ukazywało polityczny charakter tej akcji;
- Uwzględniając specyfikę składu narodowościowego Białorusi i jej złożoności historycznej, na terytorium republiki znajduje się dużo osób pochodzenia szlacheckiego, którzy byli dzierżawcami lub półdzierżawcami i sami obrabiali ziemię;
- Należało przyjąć stwierdzenie, że większość ziemi uzyskanej po wysiedleniu obszarników sprzedano biednemu chłopstwu do produkcji rolnej. Podobnie trzeba zauważyć, że podobnie postąpiono z żywym inwentarzem oraz zabudową folwarczną zgodnie z dekretem o wysiedleniu obszarników;
- Centralna Komisja powinna przygotować dokładne sprawozdanie z kampanii wysiedlenia obszarników do 10 III 1927 r.;
- Prokuratura – poprzez milicję, w ciągu miesiąca miała przeprowadzić kontrole wykonania wszystkich decyzji⁸⁸⁴.

Jak już zaznaczono wyżej, w 1927 roku zakończono wysiedlanie obszarników ze znacjonalizowanych majątków. Dnia 1 maja postanowiono zakończyć wszystkie sprawy związane z wysiedleniem obszarników i uznano, że problem został rozwiązany. Tak więc, obszarnicy, posiadacze ziemscy, bogata

⁸⁸³ Собрание Указаний и Распоряжений, Рабочего-Крестьянского Правительства Российской Социалистической Федеративной Советской Республики издаваемое Народным Комиссаром Юстиции 10 мая 1927. г № 37 Отдел первый Содержание Постановления Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета и Совета Народных Комиссаров Ст. 245. О порядке оставления в пользовании бывших помещиков и прочих лиц освобожденных от выселения имущества обслуживающего потребности в жилище и потребности сельского хозяйства. s.418, 419, 420. (Zbiór Sankcjonowanych Rozporządzeń Robotniczo – Chłopskiego Państwa Rosyjskiej Socjalistycznej Federacji Radzieckiej Republiki wydane Ludowym Komisarzem Sprawiedliwości 10 maja 1927 r. Nr. 37 Oddział pierwszy Centralnego Wszechrosyjskiego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych Art.245 O porządku pozostawianie w użytkowania byłych obszarników i innych osób wolnych od wysiedlenia z majątków użytkowanego potrzebnego do życia i potrzeb prowadzenia gospodarstwa wiejskiego. s. 418, 419, 420).

⁸⁸⁴ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л 23. Выписка из протокола Nr. 74 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 6 Zespół Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, opis 1, teczka 1454, s. 23. Wypis z protokołu Nr. 74)

szlachta – grupy te przestały istnieć lub były spacyfikowane, dlatego nie miały już większego znaczenia społecznego⁸⁸⁵.

Znamienna jest logiczność wydawanych dekretów i różnego typu zarządzeń wydawanych przez bolszewików. Wydanie dekretu o nacjonalizacji ziemi oraz o wysiedleniu posiadaczy ziemskich było potwierdzeniem tego, co zapowiadała władza radziecka. Powołano komitety ziemskie, które nacjonalizowały majątki ziemskie i otaczały je opieką do czasu podjęcia decyzji, co z nimi robić dalej. Przejęcie majątków i rozdanie ziemi chłopom bezrolnym i małorolnym nastawiło te grupy pozytywnie do bolszewików. Niedługo potem, pojawił się nowy dekret, o zasadach przekazywania zdobytej ziemi, lecz nie danej na własność!. Trzeba pamiętać, że ziemia w ZSRR miała być wspólna, choć obywatel mógł ubiegać się o jej dzierżawę⁸⁸⁶.

Tereny Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego – mimo słabszych ziem niż w innych częściach Cesarstwa Rosyjskiego, było jednym z głównych dostarczczyeli produktów rolnych. To także decydowało, że właściciele ziemscy czuli się niezależni od państwa. Byli po prostu niezależni finansowo. Posiadali dobrze prosperujące gospodarstwa. Zniszczenie tej niezależności finansowej przyniosło później katastrofalne skutki. To partia decydowała, komu dać pracę, a komu nie, jeśli dać to, na jakich warunkach. Dlatego obywatele stawali się współczesnymi niewolnikami własnego państwa.

Mimo wszystko ziemianie, którzy pozostali w ZSRR, umieli się przystosować. Stosowali różnego typu metody, omijali przepisy lub wykorzystywali luki prawne. Potrafili znaleźć poparcie u ludności miejscowej i wśród przedstawicieli partyjnej i państwowej władzy lokalnej. Można przypuszczać, że wchodziły tu w grę następujące czynniki. Gospodarstwa byłych ziemian dostarczały żywności powyżej wyznaczonego kontyngentu, co stawiało daną grupę w korzystnej pozycji. Panujące od wieków przekupstwo urzędników rosyjskich, niezależnie od ustroju pozwalało, przystosować się ludności polskiej do nowych warunków egzystencji.

5.5. Wysiedlenia z Rejonu i strefy nadgranicznej

Pierwsze uderzenie bolszewików było skierowane w drobną szlachtę i ziemiaństwo, które mimo wszystko czuło się związane z Wielkim Księstwem Litewskim – Białorusią. Ta grupa przechodziła w swojej historii już bardzo wiele – ograniczanie praw w okresie carskim, po powstaniu kościuszkowskim, listopadowym czy styczniowym. Mimo wszystko udawało się znajdować sposoby, aby pozostać na swoim miejscu. Podobnie także teraz myślano. Bolszewicy jednak traktowali ich wrogo. Tu wrogiem był każdy człowiek o innym niż robotnik czy chłop statusie społecznym. Te grupy społeczne tworzyły dochód, pracowały, inne zaś były na ich utrzymaniu. Dlatego też rolnictwo indywidualne, mimo że wydajne towarowo, było złe z punktu widzenia klasowego, społecznego. Powodowało ono różnice ekonomiczne, a zarazem podtrzymywało niezależność finansową i wolność osobistą tej szlachty, która pozostała na miejscu. Trzeba pamiętać przy tej okazji o mentalności szlachty, pozytywistycznym podejściu do ziemi i jej umiłowaniu.

⁸⁸⁵ Tamże, Д. 1237, Л 2. Радиограмма Nr. АП 76/66, (Radiogram Nr. AP 76/66).

⁸⁸⁶ Ciekawostką jest to, że nawet w okresie carskiej Rosji i intensywnej rusyfikacji, nie było takich obostrzeń np. wobec Polaków, pozostających pod władzą cara.

Szlachta pamiętała rozporządzeni carskie, które głosiły, że raz stracona ziemia przez Polaka, była stracona na zawsze. Do tego gospodarka szlachecka miała świecić przykładem. Dlatego też przedstawiciele polskiej szlachty tak mocno cierpieli od władzy bolszewickiej. Ta starała się m.in. przesiedlić ziemian na tereny dziewicze, przeznaczone do zagospodarowania, na Daleki Wschód, Kazachstan, Ural. Przesiedlano całe rodziny, ponieważ wiedziano, że ludzie ci potrafią zagospodarować ziemię oddaną im w użytkowanie. Wysiedlanych było wielu, tak szlachty, jak i większych posiadaczy ziemskich. Listy osób przeznaczonych do wysiedlenia sporządzały Ludowe Komisariaty Rolnictwa oraz specjalne Komisje do Wysiedlenia Byłych Ziemian. W zestawach osób przeznaczonych do wysiedlenia podawano: skład komisji, rozpatrywany okręg, paragraf, pod który podlegał wysiedlany, nazwę komisji, imię i nazwisko obywatela, jego pozycję społeczną przed rewolucją i po rewolucji, wiek, stan rodziny, majątek przed rewolucją, ile ziemi miał po rewolucji, co robił w czasie rewolucji, uczestnictwo w armii białych lub czerwonych itp. Przy każdym z byłych właścicieli znajdowała się adnotacja o podjętej decyzji. Decyzja zatwierdzała wysiedlenie poza granice republiki, do innego okręgu republiki lub wstrzymująca wysiedlenie⁸⁸⁷.

Wysiedlenia dotyczyły nie tylko obszarników ziemskich. Pod zarządzenia dotyczące walki z obszarnikami z kontrrewolucją, podciągano różne zachowania, odpowiednio je interpretując. Dlatego wysiedlano ludność miejscową w odległe tereny, aby je zagospodarować i pozbyć się ludności niepewnej. Powodem były względy polityczne, gospodarcze, „obronne” – obawa przed „V kolumną” lub też czysto propagandowe – zastraszenie ludzi. Wysiedlenia w rewolucyjnej Rosji trwały od początku jej istnienia. Wraz z utrwalaniem władzy bolszewickiej zmieniali się tylko wysiedleńcy. Na początku wywożono wrogów politycznych i wrogów klasowych (obszarników, burżuazję, inteligencję). Z czasem najważniejszą grupą wrogą proletariatu stało się społeczeństwo polskie. Wysiedlani mieli to nieszczęście, że znaleźli się za kordonem. Byli oni zakładnikami, barometrem stosunków politycznych i gospodarczych panujących między ZSRR a II Rzeczpospolitą. W czasie wojny polsko-bolszewickiej, a potem po pokoju ryskim Polacy podlegali represjom nie tylko ze strony władz

⁸⁸⁷ НАРБ.Ф.4п ЦК КПБ, Оп.1, Д. 2459, Л 66, 66об, 67, 67об, 68, 68об, Протокол. Nr. 12 Заседания Центральной Комиссии по выселению бывших помещиков, 69, 69об, 70, 70об, 71, 71об, Протокол. Nr.13 Заседания Центральной Комиссии по выселению бывших помещиков 72, 72, об73, 73об, 74, 74об., Протокол. Nr.14 Заседания Центральной Комиссии по выселению бывших помещиков, 75, 75об, 76, 76об, 77, Протокол. Nr.15 Заседания Центральной Комиссии по выселению бывших помещиков, 78, 78об, 79, 79об, Протокол. Nr.16 Заседания Центральной Комиссии по выселению бывших помещиков, 80, 81, 81об, 82, 82об, Протокол. Nr. 17 Заседания Центральной Комиссии по выселению бывших помещиков, 87, 87об, 88, 88об, 89. Протокол. Nr.18 Заседания Центральной Комиссии по выселению бывших помещиков, 90-98. Заключение по делам выселяемых помещиков. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 4 п Zespół KC КПБ, opis 1,teczka 2459, s. 66, 66a, 67, 76a, 68, 68a, Protokół 12 Posiedzenia Centralnej Komisji dotyczącej wysiedlenia byłych obszarników, 69, 69a, 70, 70a, 71, 71a, Protokół 13 Posiedzenia Centralnej Komisji dotyczącej wysiedlenia byłych obszarników, 72, 72a 73, 73a, 74, 74a., Protokół 14 Posiedzenia Centralnej Komisji dotyczącej wysiedlenia byłych obszarników, 75, 75a, 76, 76a, 77, Protokół 15 Posiedzenia Centralnej Komisji dotyczącej wysiedlenia byłych obszarników, 78, 78a, 79, 79a, Protokół 16 Posiedzenia Centralnej Komisji dotyczącej wysiedlenia byłych obszarników, 80, 81, 81об, 82, 82об Protokół 17 Posiedzenia Centralnej Komisji dotyczącej wysiedlenia byłych obszarników, 87, 87об, 88, 88об, 89. Protokół 18 Posiedzenia Centralnej Komisji dotyczącej wysiedlenia byłych obszarników, 90-98 Zakończenie w sprawie wysiedlania obszarników.

rządowych czy partyjnych, lecz także przez ludności miejscowej. Trzeba było ukrywać swoją narodowość i udowodniać swoją lojalność w stosunku do władzy radzieckiej.

W dniu 26 października 1917 roku został wydany „Dekret o nacjonalizacji ziemi i majątków obszarników”. Jego realizacja przebiegała w różnym tempie i z różnymi skutkami. Obszarnicy, wykorzystując przepisy prawa radzieckiego, przystosowywali się do nowego trybu życia. Zajmowali dawne majątki, z członkami rodzin tworzyli komuny i spółdzielnie produkcyjne. Tym sposobem wykorzystywali okoliczną ludność i zarazem prowadzili działalność antyradziecką. Skupiało się to szczególnie w rejonach przygranicznych, co stanowiło zagrożenie dla BSRR. Obszarnicy sprzed rewolucji, w czasie wojny domowej, a potem podczas wojny z Polską, zajmowali eksponowane stanowiska. Powiązania z dawnymi mocodawcami jednak pozostawały i uważano ich za komórki szpiegowsko-kontrrewolucyjne. Aby przerwać przystosowywanie się obszarników do nowych warunków życia, 21 lutego 1925 r. potwierdzono poprzednie dekrety o obszarnikach i przystąpiono do ich stanowczej realizacji⁸⁸⁸. Aby podczas wykonania dekretu nie było niejasności, 17 kwietnia 1925 roku Centralny Komitet Wykonawczy i Związek Ludowych Komisarzy BSRR wydał instrukcję dla Ludowego Komisariatu Ziemskiego (Rolnictwa) o stosowaniu decyzji Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Ludowych Komisarzy BSRR z dnia 21 lutego 1925 roku, o wysiedleniu obszarników. Instrukcja nakazywała:

- Utworzenie Centralnej Komisji przy Ludowym Komisariacie Rolnictwa do kierowania pracą związaną z wprowadzeniem w życie postanowienia Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Ludowych Komisarzy BSRR z dnia 21 lutego 1925 roku. W jej składzie miał się znaleźć Ludowy Komisariat Rolnictwa, Ludowy Komisariat Sprawiedliwości oraz przedstawiciele Głównego Zarządu Politycznego lub ich zastępcy na podstawie oddzielnego zarządzenia Związku Ludowych Komisarzy, a w okręgach przy Okręgowych Komitetach Wykonawczych Komisji – przedstawiciele Okręgowego Oddziału Rolnego, Okręgowego Głównego Zarządu Politycznego i Okręgowego Pomocnika Prokuratora⁸⁸⁹;
- Prowadzenie dokładnych wyliczeń stanu wszystkich obszarników i ich rodzin, posiadających ziemię, żywy i martwy inwentarz, dzielenie obszarników na kategorie, ustalenie terminu wysiedlenia (przybliżony termin wskazany w zarządzeniach) i informowanie przez organy milicji o wysiedleniu, które ma się odbywać w odpowiednim porządku. Robić to wszystko miały okręgowe komisje za pośrednictwem rejonowych komitetów wykonawczych;
- Przekazanie obszarnikom, jeśli złożyli prośbę o uprawianie ziemi, nadziałów z zasobów kolonizacyjnych. Tych, którzy nie chcieli użytkować ziemi, wysiedlano poza granice BSRR, bez prawa mieszkania w stolicach republik radzieckich, a także w Iwano-Wizniesińskim, Leningradzie, Rostowie nad Donem, Odessie i na Zakaukaziu;

⁸⁸⁸ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л 59, Очеретный доклад о выселении б помещиков из Белорусской ССР, 38, Очеретный доклад о выселении быв. помещиков из Белорусской ССР (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 34 Zespół 6 CKW BSRR, opis 1, teczka 1454, s. 59, Wykład szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR, s. 38. Wykład szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR).

⁸⁸⁹ Tamże, Л 59, 59об.

- Stworzenie kategorii osób podlegających wysiedleniu i określenie osób, które wysiedleniu nie podlegały. Do tych ostatnich mieli należeć:
 - Byli właściciele ziemscy pracujący lub półpracujący, którzy zdobyli wspólnie za pośrednictwem banków rolnych lub drogą uzależnienia siebie płatnościami za ziemię ratami i pracowali na ziemi ze swoją rodziną z zatrudnieniem osób przy dobrowolnej lekkiej pracy;
 - Osoby, które sami lub ich bliscy członkowie rodziny aktywnie walczyli po stronie władzy radzieckiej w oddziałach Armii Czerwonej;
 - Osoby posiadające szczególne zasługi, podkreślone decyzją przez Centralny Komitet Wykonawczy, Związek Ludowych Komisarzy ZSRR lub Centralny Komitet Wykonawczy, Związek Ludowych Komisarzy BSRR;
 - Osoby wskazane przez Prezydium Okręgowych Komitetów Wykonawczych. Prezydium to otrzymało prawo zgłaszania do Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR ubieganie się niezatwierdzania postanowień o wysiedleniu pojedynczych osób, mających zasługi dla władzy radzieckiej i rewolucji oraz w przypadkach nieuwzględnionych w instrukcji⁸⁹⁰;
 - Opracowanie metod i form rejestracji osób podlegających wysiedleniu, ziemi, budynków żywego i martwego inwentarza otrzymanego przez nich, a pochodzących z ich byłych majątków na zasadzie osobistego użytkowania w rolnictwie;
 - Przekazanie budynków, żywego i martwego inwentarza należącego wcześniej do majątku od dnia remanentu, nacjonalizacji i wydania instrukcji – do odpowiedniego Okręgowego Punktu Rolnictwa;
 - Utratę prawa do ziemi i użytkowania w danej miejscowości przez określone grupy obszarników i posiadaczy ziemskich. Osoby podlegające wysiedleniu powinny zdać wszystko, co jest w ich użytkowaniu, zwłaszcza budynki, urządzenia, żywy i martwy inwentarz nabyty przez nich po 1 lutego 1921 r. w części BSRR, znajdujący się pod polską okupacją, i po 1 stycznia 1918 r. w pozostałej części. Nie można było zabrać: plonów, oziminy z 1924 r. i jarego zasiewu z 1925 r., przedmiotów domowego użytku nienależących do zestawu do gospodarstwa wiejskiego, a także żywności;
 - Rozliczenie z byłymi obszarnikami, członkami gospodarstw kolektywnych miał przebiegać zgodnie z ustawami danego kolektywu;
 - Decyzje komisji okręgowych powinny być ostateczne i należy je wykonywać niezwłocznie.

Centralna Komisja przystąpiła do pracy 23 kwietnia 1925 roku i przesłała do komisji okręgowych wytyczne, aby dokładnie przejrzeć spisy wyszukanych przez rejonowe komitety wykonawcze obszarników przeznaczonych do wysiedlenia. Wytyczne wskazywały na stanowczość przy podejmowaniu decyzji. Wyznaczono także termin na przeanalizowanie i ostateczne zatwierdzenie spisów przeznaczonych do wysiedlenia, tj. do 3 maja 1925 roku⁸⁹¹. Na pierwszym posiedzeniu Centralnej Komisji pojawił się spis przeznaczonych do wysiedlenia, wskazujący na grupę 2700 osób. Na skutek działania komisji okręgowych i wyznaczania osób przeznaczonych do wysiedlenia, zaczęły napływać skargi do Centralnej Komisji od osób prywatnych, zaznaczających

⁸⁹⁰ Tamże, JI 39.

⁸⁹¹ Tamże, JI 39 o6.

dokładne podejście do materiałów odnośnie wysiedlenia. W spisach często umieszczano osoby niepodlegające wysiedleniu lub mające zasługi dla władzy radzieckiej i rewolucji, lub mające bardzo małą ilość ziemi, którą do rewolucji nabyli przy pomocą Banku Rolnego. Oprócz tego, błędy w doborze kontyngentu do wysiedlenia, wynikały z działania ludzi, ich zainteresowania majątkiem wysiedlanych (ziemia, narzędzia, inny dobytek). Stosowano także dekret do osób niebędących obszarnikami, niezwiązanych z rolnictwem, mieszkających w miastach, lecz niewygodnych w danym Okręgu. Zatem, dekret ten był stosowany, do pozbywania się opozycji w sposób legalny. Do tej pory stosowano go również, jako sposób na pozbycie się wrogich elementów, kułaków i innych osób, podczepiając pod wysiedlanie obszarników.

O istnieniu takich sytuacji wiedziano, dlatego pojawiły się informacje, że jeśli takie sytuacje się zdarzają, należy zwrócić się do Głównego Urzędu Politycznego, a nie do Komisji Wysiedlenia Obszarników. Jednakże Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR decyzją z 24 III 1925 roku nakazało wszystkim okręgowym komitetom wykonawczym, aby przedstawili Centralnej Komisji Wysiedlenia Obszarników wysiedlanie osób wrogich politycznie. Materiały zostały złożone przez Okręgowe Komisje Wysiedlania Obszarników. To zadecydowało, że Centralna Komisja z rozwagą podejmowała decyzje o wysiedleniu. Dlatego też, liczba osób przeznaczonych do wysiedlenia przez Centralną Komisję, zasadniczo różniła się od tych wskazanych przez komisje okręgowe. Z kolei te ostatnie korzystały z danego im prawa do wysiedlania i wprowadzały w życie swoje decyzje bez zatwierdzenia Centralnej Komisji. Dopiero po wydaniu decyzji Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Komisarzy Ludowych z dnia 3 kwietnia 1925 roku można było pisać skargi i odwołania do Centralnej Komisji Wysiedlenia Obszarników. Decyzja informowała, że każda decyzja komisji okręgowej, aby miała moc prawną, musi być zatwierdzona przez Centralną Komisję Wysiedlenia Obszarników.

Życie pokazało, że można było zesłać człowieka bezprawnie bez zatwierdzenia wyroku⁸⁹². Bywały i takie przypadki, kiedy grupy mieszkańców zbierały podpisy, wymuszając wysiedlenia na Centralnej Komisji mimo braku podstaw. Centralna Komisja Wysiedlenia Obszarników zajmowała się analizą dokumentów, uwzględniając kategorię i terminy zakończenia akcji. Były też przypadki unieważnienia całych list obszarników zaliczonych do pierwszej kategorii - okręg mohylewski, bez patrzenia na to, że zgodnie z postanowieniem Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Komisarzy Ludowych z 21 II 1925 r. i zgodnie z instrukcją z 17 IV 1925 r. powinno się zaliczyć ich do kategorii pierwszej podlegającej wysiedleniu.

Wysiedlenia obszarników pierwszej kategorii przebiegało w szybkim tempie, lecz niekiedy zdarzało się, że przesunęło się z 1 kwietnia do 15 maja, a w niektórych okręgach do 1 czerwca. Stosowano różne metody przesunięcia wyroku. Rozpatrywano jedną sprawę po kilka razy, na podstawie różnych wyroków, zbierano zbyt mało informacji i faktów potrzebnych do wysiedlenia. Prace związane z wysiedleniem obszarników pierwszej kategorii nie dla wszystkich przebiegały prawidłowo. Polscy komuniści Biura KC KP(b) Białorusi – towarzysze partyjni Heltman i Przedziecka, protestowali, że Komisja przyjęła zbyt twardy kurs wysiedlania obszarników, a w szczególności

⁸⁹² Tamże, JI 60 o6, 61, 39 o6, 40.

prześladowania Polaków⁸⁹³. W rezultacie ich interwencji, pojawiła się dyrektywa KC KP(b) Białorusi o bardziej ostrożnym podejściu w pracy przy wysiedlaniu obszarników. W stosunku do Polaków była ona stosowana do końca pracy Komisji.

Do obszarników należących do pozostałych kategorii Centralna Komisja podchodziła z nabytym już doświadczeniem, dając im dłuższy czas na przygotowania. Wytyczne Centralnej Komisji z czerwca i lipca 1925 roku miały liczne uzupełnienia, wyjaśniające dalszą pracę Komisji Wysiedleń. Instrukcje pozwoliły na planowe i szybsze wysiedlenie obszarników⁸⁹⁴. Przy rozpatrywaniu indywidualnych spraw Centralna Komisja brała pod uwagę, ilość posiadanej ziemi do rewolucji, wykorzystanie pracy najemnej oraz stosunek do poddanych i okolicznych mieszkańców. Pozostawiano na swoich ziemiach bogatych właścicieli ziemskich, którzy na ziemi pracowali osobiście lub zdobyli ziemię za pomocą Banków Rolnych. Wysiedlenie stosowano także w stosunku do byłych obszarników, posiadających do rewolucji nieduże kawałki ziemi na podstawie postanowienia lub instrukcji dotyczącej wysiedlenia z innych powodów. W czasie działalności Centralna Komisja Wysiedleń przeprowadziła 29 zebrań, na których rozpatrzono 792 kwestie związane z wysiedleniem.

Zgodnie z decyzją i postanowieniami Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Ludowych Komisarzy z 21 II 1925 r. wysiedlenie wszystkich obszarników powinno być zakończone 1 stycznia 1926 roku. Jednak nie przebiegało to zgodnie z planem. Dlatego Centralna Komisja, 18 VI 1927 r. na ostatnim posiedzeniu rozpatrzyła dużą liczbę skarg dotyczących wysiedlenia. Decyzją Centralnej Komisji Kontroli Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi postanowiono, że prace Centralnej Komisji trzeba zakończyć⁸⁹⁵. Pozostawiono jednak komisjom okręgowym prawo do zakończenia ciągnących się spraw, po dokonaniu wyjaśnienia na miejscu, uzupełniając je szczegółami dotyczącymi wysiedleń. Postanowienie podyktowane było tym, że miejscowe władze miały już odpowiednie doświadczenie, aby prawidłowo rozwiązywać występujące problemy.

W związku z przyłączeniem terytorium Homelszczyzny do Białorusi, wobec okręgu homelskiego i reczyckiego, wydano zarządzenie o wysiedleniu osiadłych tam obszarników z BSRR. W okręgu homelskim była tylko jedna osoba do wysiedlenia, a w reczyckim – dwie. Osoby te po otrzymaniu decyzji, zostały wysiedlone⁸⁹⁶.

⁸⁹³ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58. Протокол № 29 Заседания Центральной Комиссии по выселению б. помещиков от 18 июня 1927 года. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 1454, s. 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58. Protokół № 29 Zebrania Centralnej Komisji odnośnie do wysiedlenia byłych obszarników od dnia 18 czerwca 1927 roku).

⁸⁹⁴ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л,40,40об. Очеретный доклад о выселении б помещиков из Белорусской ССР, 60, 61 об Очеретный доклад о выселении быв. помещиков из Белорусской ССР (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 1454, s. 40, 40 a. Wykład szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR, s. 60, 61a. Wykład szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR).

⁸⁹⁵ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1237, Л 2.. Радиограмма №. АП 76/66, Нар. Arch. Rep. Białoruś, 6 Zespół Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, opis 1,teczka 1237 s. 2, Radiogram №. AP 76/66.

⁸⁹⁶ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л 41.. Очеретный доклад о выселении б. помещиков из Белорусской ССР, 62. Очеретный доклад о выселении быв. помещиков из Белорусской ССР (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 1454, s. 41. Wykład

Jeśli chodzi o przestrzeganie terminów wysiedlenia określonych kategorii obszarników, to w związku z pojawieniem się wielu spraw spowalniających tempo prac, potrzeba było starannej lustracji już na miejscu. Były więc wyjazdy członków Centralnej Komisji. Skutkiem tego następowały zmiany terminów dodatkowych śledztw i wnioski o zmianę kategorii obszarnika. Dlatego, dążąc do zakończenia i likwidacji pracy w Okręgowych Komisjach, postanowiono dać zaświadczenia zaplanowanego wysiedlenia pod względem kategorii. Prawo mieszkania w BSRR, oprócz strefy przygranicznej, mieli wyłącznie obszarnicy, którzy byli niedołączni lub biedni, dlatego nie mogli być wysiedleni do dalszych rejonów, a zostawienie ich na terytorium BSRR nie było nieszkodliwe. Z wysiedlonych poza terytorium BSRR tylko nieznaczna część (10–12 rodzin) wyjechała, jako kolonizatorzy na Syberię. Pozostali przesiedlili się do sąsiednich republik (Rosyjska Radziecka Federacja Socjalistyczna Republika i USRR) oraz do miast sąsiadujących z Białorusią. Instrukcja Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rada Komisarzy Ludowych z 18 IV 1925 r. dała prawo wysiedlanym osiedlania się poza obszarem BSRR, lecz poza określone przez instrukcje punkty. Dlatego większość wysiedlonych, nie chcąc ponosić większych wydatków, wybierała miejsca bliżej Białorusi. To prawo, było po części wykorzystywane przez wysiedleńców z własności, leżących przy granicy, a mieszkających aktualnie blisko granicy w sąsiedniej z BSRR⁸⁹⁷.

Bardzo interesujące informacje o prowadzonej akcji wysiedlenia obszarników zawierają wykłady Centralnej Komisji – Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR i Centralnej Komisji Kontroli KP(b) Białorusi. Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR stwierdziło, że duża część obszarników pochodzenia polskiego i rosyjskiego w okresie rewolucji i wojny domowej uciekała z BSRR do białych armii i do band. Tylko nieznaczna część byłych obszarników i członków ich rodziny pozostała w swoich dawnych majątkach. Oni cały czas prowadzili podziemną walkę przeciw władzy radzieckiej. Niewielka liczba pozostałych obszarników jest przyczyną tego, że wysiedlonych obszarniczych rodzin jest niewiele⁸⁹⁸. Uchwalono także, że linia polityczna komisji związana z wysiedleniem była prawidłowa, a postępowanie usprawiedliwione. Szczególnie zaznaczono szerokie i aktywne uczestnictwo chłopów w pracy nad wysiedleniem byłych obszarników, którzy zapewniali prawidłowe, osobiste podejście do każdego wysiedlenia i nadawało kampanii dużego znaczenia politycznego⁸⁹⁹.

Zaznaczono, że rozsądne podejście komisji podczas rozpatrywania spraw o wysiedleniu, spowodowane było względami statystycznymi, a w szczególności specyfiką narodowościową Białorusi.

szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR, 62. Wykład szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR).

⁸⁹⁷ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л 43, Очеретный доклад о выселении б помещиков из Белорусской ССР, 64, Очеретный доклад о выселении быв. помещиков из Белорусской ССР, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 1454, s. 43. Wykład szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR. 64 Wykład szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR).

⁸⁹⁸ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л 38, 38об, 39, Очеретный доклад о выселении б помещиков из Белорусской ССР, 60, 61 об, Очеретный доклад о выселении быв. помещиков из Белорусской ССР, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 1454, s. 38, 38 a, 39, Wykład szkicujący wysiedlenie byłych obszarników z Białoruskiej SSR, 38, 61a).

⁸⁹⁹ Тамże, Л 43об.

Związane to było z dawną historyczną złożonością. Na terytorium republiki mieszkało wiele szlachty, w szczególności Polaków i częściowo Łotyszy. Oni byli częściowo dzierżawcami lub w połowie właścicielami obrabianej przez siebie ziemi, zakupionej z kredytów Banków Rolnych.

Po wykładzie Centralnej Komisji Kontroli KP(b) Białorusi zaaprobowano linię pracy Centralnej Komisji. Zaproponowano m.in., aby przeanalizować niektóre skargi na wysiedlenia obszarników, w stosunku do których pojawiły się błędy. Nakazano także okręgowym komisjom sporządzić sprawozdanie z przeprowadzonej kampanii. Kolejną instytucją oceniającą przebieg wysiedlania ziemian była Inspekcja Ludowego Komisariatu Robotniczo-Chłopskiego. Przeprowadziła dochodzenie z wykonania postanowienia decyzji Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Ludowych Komisarzy BSRR o wysiedlaniu byłych obszarników. Najważniejsze niedociągnięcia to: zbyt duża ostrożność ze strony Centralnej Komisji w podejściu do wysiedlanych, w rezultacie niewielka liczba wysiedlonych, niedokładna rejestracja majątku wysiedlonych, brak danych o miejscach wszystkich przebywania wysiedlonych, brak instrukcji o wysiedleniu, o swobodzie wyboru miejsc wysiedlenia, brak dostatecznego nadzoru nad wysiedlonymi do miejsc zsyłki, zgodnie z instrukcją⁹⁰⁰. Niedociągnięcia te wynikały głównie z pozostawienia okręgowym komisjom praw ostatecznego rozpatrywania wysiedlenia. Następnie pośpieszne przygotowania prac związanych z wysiedleniami, szczególnie po deportacji pierwszej kategorii. Także specyficznych warunków pracy, w związku z przewagą na Białorusi małych właścicieli ziemskich pozostałych po rewolucji październikowej. Po zakończeniu akcji wysiedlania, a właściwie po eliminacji ziemian, Białoruś ogłosiła się jedynym krajem na świecie, w którym nie ma już obszarników, posiadaczy ziemskich. Jak zaznaczono, akcja niszczenia szlachty stanowiła naukę do prowadzonych w przyszłości akcji przeciw innym grupom społecznym, a potem przeciw narodowi polskiemu.

Problem tzw. strefy przygranicznej był poruszany już wcześniej na naradach Biura Politycznego i przez dowódców frontu zachodniego - wynika to ze wspomnień Zofii Dzierżyńskiej. Pierwszy raz, problem Polaków zamieszkałych na zachód od Mińska, poruszono w czasie ofensywy radzieckiej w 1920 roku. Wtedy Feliks Dzierżyński wstrzymał decyzje, argumentując tym, że wywózki Polaków na Sybir i eksterminacja zwiększą determinację wojsk polskich broniących Warszawy i burżuazyjnej Polski. Drugą próbą rozwiązania kwestii terenów przygranicznych, był okres po zakończeniu wojny i podpisaniu traktatu pokojowego. Wtedy F. Dzierżyński także zablokował decyzję o wysiedleniach Polaków dla oczyszczenia strefy przygranicznej, podjętą przez Dowództwo Frontu Zachodniego. Zakomunikował Biuru Politycznemu, że on i jego zastępca Mierzwiński – Polak, zajmą się tą sprawą i ją rozwiążą. Dopóki żył F. Dzierżyński i Mierzwiński, Polacy, w szczególności mieszkający w strefie przygranicznej, byli chronieni. To ciekawy wątek, który jednak nie został w żaden sposób zauważony w opracowaniach polskich, rosyjskich i białoruskich.

Dnia 5 III 1930 r. Biuro Polityczne WKP(b) podjęło decyzję o wysiedleniu Polaków z okręgów przygranicznych BSRR. Dotyczyło to okręgu połockiego, mińskiego, borysławskiego i mozyrskiego w BSRR oraz Prawobrzeżnej Ukrainy. Decyzja liczyła 12 punktów do realizacji. Można zauważyć, że bolszewicy

⁹⁰⁰ Tamże, JI 44.

i w tej akcji zastosowali wypróbowany sposób z czasu wysiedleń ziemian i szlachty. Eksmisji z terenów przygranicznych z Polską podlegali sądzeni za bandytyzm, szpiegostwo, działalność kontrrewolucyjną, zawodową kontrabandę. Stanowczo podkreślono, że niezależnie od tego, czy prowadzona jest przyspieszona kolektywizacja kułackich gospodarstw, najpierw powinni być wysiedlani obywatele polscy. Przebiegały one zgodnie z wyznaczonymi limitami. Początkowo zamierzono wysiedlić 3 tys. ludzi, jednak potem ta liczba wzrosła do 3,5 tys. Wysiedlenia ze strefy przygranicznej miały głównie tło społeczno-polityczne. W wytycznych podkreślano, aby wysiedlać z BSRR były szlachtę wraz z rodzinami oraz rodziny szlacheckie, niezależnie od ich statusu majątkowego. O wysiedleniu decydował GZP oraz miejscowe organizacje polityczne, które decydowały, czy przebywanie Polaków w okolicy granicy jest niebezpieczne.

Na miejsce wysiedlonych kierowano grupy dawnych żołnierzy Armii Czerwonej, „czerwonych partyzantów”, absolwentów szkół średnich, komсомолców, członków partii itd. Sprowadzeni ludzie otrzymywali pensje o 10 procent wyższe niż w centrum, a także mieli dostęp do produktów deficytowych. Podobnie było w Królestwie Polskim, kiedy urzędnicy carscy mieli większe apanaże niż w centralnej Rosji. Ich zadaniem było strzec granicy, rozwijać kolektywizację, rozwijać ekonomicznie i kulturalnie strefę przygraniczną oraz współpracować z GZP. W decyzji z 5 V 1930 roku szczególną uwagę zwrócono na jeden punkt, a dotyczący przekraczania granicy przez Białorusinów i Polaków. Podkreślono w ten sposób, jak poważnie władza radziecka traktuje ten problem. Trzeba podkreślić, że poziom życia w strefie przygranicznej był znacznie wyższy. Decyzją Komitetu Centralnego strefa przygraniczna z centrali republiki otrzymywała specjalne subsydia. Znajdowało się tu więcej sprzętu rolniczego, baz maszynowo-tractorowych, spółdzielni handlowych, sklepów państwowych. Powodem była polityka, a mianowicie dążenie do stagnacji rozwoju i wysokiego poziomu życia na Białorusi. Nauczyciele, lekarze, agronomowie, administracja lasów i inteligencja pracująca musiała wstąpić do partii lub przenieść ich w inne miejsca. Sprowadzano nowych specjalistów w ramach tzw. wymiany. Starano się zwiększyć liczebność Polaków w partii i organizacjach państwowych⁹⁰¹.

W dniu 11 marca 1930 roku Biuro Polityczne Centralnego Komitetu WKP(b) wydało decyzję o wysiedleniu kułackich, polskich kontrrewolucyjnych elementów z Ukrainy i Białorusi. Zawierała 8 szczegółowych wytycznych o postępowaniu policji politycznej. Ta, nowa decyzja podkreślała, jakie znaczenie dla władzy radzieckiej miała akcja wysiedlenia polskich kułaków,

⁹⁰¹ И. И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР...*, dz. cyt., s. 161 (I.I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR...*, dz. cyt., s.161); Ю.У. Несцярович, У.В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям*, Мінск 2005 (J. I. Niesciarowicz, U. W. Fiadisaј, *Przeszłość powinna służyć ludziom*, Mińsk 2005); В. Н. Жук, *Политика сплошной коллективизации в судьбах...*, dz. cyt., autor powołuje się na: *Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. Документы и материалы в пяти томах. 1927–1939* /Под. Ред. Данилова и др., Минск 2000, t. 2, s. 413. (W.N. Żuk, *Polityka ciągłej kolektywizacji...*, dz. cyt., s. 115, autor powołuje się na: *Трагедия радзеецкей вси. Колькетывизация, розкулачэне. Док. і матэрыялы в пяці томач 1927-1939*, pod red. Daniłowa i in., Mińsk 2000, t. 2, s. 413; <http://swbplus.bszbw.de/bsz252466837inh.pdf;sessionid=0461D1BF373813285> мартаг Еблорусси3В18D46AE45F5?1350435693386: Решение Плитбюро ЦК ВКП(б) о польских селениях в пограничных областях 5 марта 1930 г. (Decyzja Biura Politycznego KC Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) o polskich osiedlach w przygranicznych obwodach 5 marca 1930 roku).

kontrewolucjonistów, szlachty, szpiegów. Podkreślono w niej, aby informować o wszelkich ingerencjach polskiego rządu w stosunku do prowadzonych czystek terenów przygranicznych. Zaznaczono, że akcja wysiedlania powinna przebiegać spokojnie, bez rozgłosu i w bardzo krótkim terminie tak, aby nie było antyradzieckich wystąpień. Nakazano informować i wykonywać wyprzedzające posunięcia przeciw wszelkim masowym wystąpieniom w regionach przygranicznych. Wzmocniono ilościowo skład wojskowych grup operacyjnych Głównego Zarządu Politycznego oraz innych rezerw tej formacji⁹⁰². Potem przystąpiono do oczyszczania z rejonów przygranicznych „elementów kontrrewolucyjnych i bandyckich”, w szczególności z tzw. jedynek. Były to osoby zaliczane do pierwszej kategorii wrogów władzy radzieckiej. Jak podawało sprawozdanie Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego z sierpnia 1930 roku, dotyczące wysiedleń kułaków II i III kategorii, do kułaków z USRR i BSRR dołączali także kułacy I kategorii z przygranicznych terenów BSRR.

Jak widać, obawiano się reperkusji politycznych ze strony Polski. Dlatego przykładano duże znaczenie do organizacji, szybkości przeprowadzenia akcji oraz nie nagłaśniano akcji, choć przygotowywano się na wszelką ewentualność. Wysiedleńcy kierowani byli kopalń Dalekiego Wschodu i na Aldan w Jakucji⁹⁰³. W listopadzie 1930 roku, na Dalekim Wschodzie i w Jakucji, przebywało 3309 kułaków I kategorii wysiedlonych z Białorusi. W okresie od 12 do 15 listopada 1930 roku z Białorusi zesłano ich rodziny, łącznie 5519 ludzi⁹⁰⁴. Zgodnie z danymi Personalnego Oddziału Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego, w 1930 roku z BSRR na „Dalekie Kresy” ZSRR wywiezionych zostało 11 079 kułaków (II kategorii) i tzw. jedynek. Razem, poza granice wywieziono 52 914 mieszkańców Białorusi. Ilość zesłanych przedstawiała się następująco: północne krańce – 4763 rodzin (22 810 osób), Ural – 4467 rodzin (21 273), Daleki Wschód – 1561 rodzin (7309), Jakucja – 287 rodzin (1522)⁹⁰⁵.

Na terenach przygranicznych BSRR w latach 30. XX w. istniało przekonanie, że władza radziecka, zabierając włościanom ziemie i majątki, doprowadzi do wyniszczenia wiosek. Uważano także, że Polska i inne kapitalistyczne kraje wypowiedzą wkrótce wojnę ZSRR i zajmą Białoruś Radziecką.

⁹⁰² <http://swbplus.bszbw.de/bsz252466837inh.pdf;sessionid=0461D1BF373813285mapraEблорусси3В18D46 AE45F5?13504356933868>: Решение Пплитбюро ЦК ВКП(б) о выселению кулацко - польских контрреволюционных элементов на Украине и в Белоруссии 11 марта 1930 г. (Decyzja Biura Politycznego Komitetu Centralnego Wszechrosyjskiej Komunistycznej Partii (bolszewików) o wysiedleniu polskich kułackich kontrrewolucyjnych elementów z Ukrainy i Białorusi 11 marca 1930 r.).

⁹⁰³ И.И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР...*, dz. cyt., s. 161 (I. I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR...*, dz. cyt., s. 161, Ю.У. Несцяровіч, У.В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям...*, dz. cyt. (J.I. Niesciarowicz, U.W. Fiadysaj, *Przeszłość powinna służyć ludziom*, dz. cyt.) В.Н. Жук, *Политика сплошной коллективизации в судьбах...*, dz. cyt., s. 115, autor powołuje się na: *Трагедия советской деревни...*, dz. cyt., s. 593, 596 (W.N. Żuk, *Polityka ciągłej kolektywizacji los i nastroje w społeczeństwie polskim BSRR*, dz. cyt., s. 115; autor powołuje się na: *Трагедия радзеецкей вёси...*, dz. cyt., s. 593, 596).

⁹⁰⁴ ГУ Национальный Фрхив Республики Беларусь Ф 4 п, Оп 21, Д 250, Л 1-2, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zesrół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 21, teczka 250 karta 1–2); Ю.У. Несцяровіч, У.В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям*, dz. cyt., В.Н. Жук, *Политика сплошной коллективизации в судьбах...*, dz. cyt., s. 115, autor powołuje się na: *Трагедия советской деревни...*, dz. cyt., s. 706.

⁹⁰⁵ Ю. У. Несцяровіч, У. В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям*, dz. cyt., В. Н. Жук, *Политика сплошной коллективизации в судьбах...*, dz. cyt., s. 115, autor powołuje się na: *Трагедия советской деревни...*, dz. cyt., s 406, 422, 423, 745, 747, 748.

Skończą się rządy bolszewików i włościanie otrzymają wszystko, co im odebrano. Przyczyną tych nastrojów było obłożenie włościan bardzo wysokimi podatkami, o czym mówili Polacy przygranicznych terenów. Mieszkańcy pogranicza mieli swoje rodziny za kordonem i często przekraczali granice. Mogli zatem porównać poziom życia i swobód, jaki panował w Polsce i na Białorusi. To skutkowało tym, niemający wyjścia uciekali do Polski. Szczególnie dobrym do tego było Polesie. Na podstawie danych Korpusu Ochrony Pogranicza na przełomie lat 1930/31 (do 15 lutego) z BSRR uciekło na Polesie 143 osoby, a wśród nich było zaledwie 3 Polaków⁹⁰⁶.

W 1931 roku przeprowadzono kampania wielkich wysiedleń. Dnia 20 II na posiedzeniu Biura Politycznego KC WKP(b) omawiane były ważne plany. Chodziło o to, by w ciągu 6 miesięcy deportować 200 - 300 tysięcy rodzin. Kierownictwo Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego, 15 marca 1931 r. przesłało instrukcje do przedstawicieli regionalnych, dotyczące przeprowadzenia nowych wysiedleń, związanych z walką z kułakami⁹⁰⁷. Przywództwo BSRR: sekretarz Komitetu Centralnego, W. Szaranowicz i przewodniczący Rady Komisarzy Ludowych BSRR - N. Gołodzed podpisali 20 maja 1931 roku zarządzenie Nr 308 cc. Rozesłali je sekretarzom partii i przewodniczącym rad narodowych. Były szczegółowe plany robocze wysiedleń kułackich rodzin z Białorusi. W decyzji zwracano uwagę funkcjonariuszom Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego, aby w pierwszej kolejności (tj. do 23 maja) zatrzymać mężczyzn nadających się do pracy. W ten sposób starano się ograniczyć ucieczkę ich do Polski. Zgodnie też z zarządzeniem kobiety z dziećmi miały otrzymywać informacje o wysiedleń na 2–4 dni przed terminem. Rodziny miały się z spotykać dopiero na dworcach kolejowych, tuż przed wyjazdem. Pociągi jadące na wschód miały wywozić skazanych między 1 a 14 czerwca⁹⁰⁸.

Rezultaty wysiedleń z Białorusi zamieszczone są w komunikacie nr 6 Wydziału Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego „O przebiegu wysiedlenia kułaków”. Wynika z niego, że 12 VI 1931 r. z BSRR na Ural wywieziono 1859 rodzin kułackich (8219 osób). Po za tym w drodze było 5 składów pociągów, które miały dostarczyć na Ural 1 983 rodziny (8557 osób). W tym czasie do wywózki było przygotowane 1100 rodzin – tj. 5000 ludzi⁹⁰⁹. Polaków wysiedlano głównie z 17 pogranicznych rejonów.

⁹⁰⁶ Ю. У. Несцяровіч, У. В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям*, dz. cyt., В. Н. Жук, *Політыка спloшной калектывізацыі в судьбах...*, dz. cyt., s. 115, autor powołuje się na: *Трагедія сoветсoкoй дeрeвнi...*, dz. cyt., s. 117; С.А. Федзeчкa, *Нeлeгaльнaя эмiгрaцыя пaмiж БССР i Пoльшчaй у пaчaткy 30-x гaдoў ХХ стaгoддзa, Гiстoрыя Бeлaрyсi нoвaя дaслeдoвaннi i выклaдaннi* (Мaтэрыялы рэсп нaвук-пpaкт кaнф, Мiнск 25 кaстрычнiкa 2002 г.), Рэд: У. В. Тургaй (гaл. Рэд.) i iнш. Мн 2002 s 174, ГУ Нaцioнaльнyй Фрхив Рeспyблiкi Бeлaрyсь Ф 4 п, Оп 21, Д 279, Л 92 тв.

⁹⁰⁷ Ю. У. Несцяровіч, У.В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям*, dz. cyt., В.Н. Жук, *Політыка спloшной калектывізацыі в судьбах...*, dz. cyt., s. 115, autor powołuje się na: *Трагедія сoветсoкoй дeрeвнi...*, dz. cyt., t. 3, s. 90; *История сталиновского Гулага. Конец 1920-х - Первая половина 1950-х годов: Собрание документов в 7 т.* Минск 2004, т. 1, s. 64.

⁹⁰⁸ ГУ Нaцioнaльнyй Архив Рeспyблiкi Бeлaрyсь Ф 4 п, Оп 21, Д 277, Л 325-329 тв. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4р, opis 21, teczka 227, karta 325-329

⁹⁰⁹ Ю. У. Несцяровіч, У.В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям*, dz. cyt., В.Н. Жук, *Політыка спloшной калектывізацыі в судьбах...*, dz. cyt., s. 115, autor powołuje się na: *Трагедія сoветсoкoй дeрeвнi...*, dz. cyt., t. 3, s. 143, тв.

W majowej operacji wysiedlono stąd 860 rodzin (3928 ludzi), z tego 388 było zaliczanych do kułackich, a 472 rodziny zaliczano do kułaków w przeszłości. Z kołchozów usunięto 101 rodzin, nie wysiedlono 794 osoby. W czasie wysiedlania uciekło 109 mężczyzn i 91 kobiet⁹¹⁰.

Większość ludzi sprzeciwiała się wywózce i kolektywizacji. Jedną z form włościańskiego protestu było nielegalne przekraczanie granicy i emigracja do Polski. Jak podają źródła, latem 1931 roku polski KOP zatrzymał 377 uciekinierów, w tym tylko 23 Polaków⁹¹¹.

5.6. Przyczyny gospodarcze i polityczne

Mieszkańcy strefy przygranicznej byli niezadowoleni związane z kolektywizacji, niesprawiedliwości przy ustalaniu podatków oraz z wywozek. Na tych obszarach, od 1 stycznia do 15 sierpnia 1931 r. doszło do ośmiu masowych wystąpień przeciw władzy radzieckiej. Interesujące jest spostrzeżenie GPU, które dotyczyło działalności polskiego kontrwywiadu na terenie BSRR w środowisku włościańskim. Twierdzono, że przyczyną niepokojów na Białorusi był polski kontrwywiad. On, wykorzystując niezadowolenie mieszkańców przygranicznych wsi, organizował ucieczki tzw. średniaków do lasu. Kułacy, którzy uciekli z zsyłki, organizowali bandy grabiące kołchozy oraz napadali na ośrodki władzy. Ciekawą rzeczą jest, że większość w lasach stanowili Białorusini, ale przywódcami i organizatorami istniejących grup byli Polacy⁹¹².

W połowie 1931 roku w przygranicznych regionach BSRR istniało 21 polskich kołchozów, z tego 13 było zorganizowanych w 3 polskich wiejskich radach narodowych. Uwzględniając liczbę polskich skolektywizowanych gospodarstw – zostało 32%. Liczba takich gospodarstw była różna i kształtowała się pomiędzy 20,5 a 55%. W pogoni za wymyślonymi procentami kolektywizacji w regionach dokonywano różnego typu nadużyć i oszustw. Widać to na przykładzie rejonu kojdanowskiego, w którym pod koniec lata 1931 roku kolektywizacja wynosiła 95%⁹¹³. Według stanu na czerwiec 1931 roku w BSRR istniało 151 polskich kołchozów, które obejmowały 4130 gospodarstw, w tym: 1167 biedoty, 2453 średniozamożnych i 510 robotników rolnych i urzędników⁹¹⁴. W rezolucji Biura Komitetu Centralnego KP(b) Białorusi z 6 VI 1931 r. „O pozycji pracy w środowisku polskich mas pracujących” podano, że procent kolektywizacji polskich wiosek nie był niższy od średniej w BSRR⁹¹⁵. Wkrótce jednak liczba polskich kołchozów uległa

⁹¹⁰ ГУ Национальный Фрхив Республики Беларусь Ф 4 п, Оп 21, Д 279, Л 39, (Narodowe Archiwum Republiki Białorus Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 21,teczka 279, karta 39).

⁹¹¹ ГУ Национальный Фрхив Республики Беларусь Ф 4 п, Оп 21, Д 250, Л 2 tw.; Ю.У. Несцяровіч, У.В.Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям*, dz. cyt., В.Н. Жук, *Політыка сплюшной калектывізацыі в судьбах...*, dz. cyt., s. 119, autor powołuje się na: *Трагедия советской деревни...*, dz. cyt., t. 2, s. 173–174.

⁹¹² ГУ Национальный Архив Республики Беларусь Ф 4 п, Оп 21, Д 392, Л 149 (Narodowe Archiwum Republiki Białorus Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 21,teczka 392, karta 149, brak tytułu).

⁹¹³ ГУ Национальный Архив Республики Беларусь Ф 4 п, Оп 21, Д 279, Л 94, tw. В.Н. Жук, *Політыка сплюшной калектывізацыі в судьбах...*, dz. cyt. s. 120–121; *Победа колхозного строя в Белоркесской ССР* Мн 1981, s. 209–210.

⁹¹⁴ Н.Жук, *Політыка сплюшной калектывізацыі в судьбах...*, dz. cyt., s. 121; У. В. Турай, *Латышскі этнас у сацыяльна эканамічным і культурным жыцці Беларусі*, Минск 2002, s. 120 tw.

⁹¹⁵ ГУ Национальный Фрхив Республики Беларусь Ф 4 п, Оп 3, Д 42, Л 233, 234, 246, (Narodowe Archiwum Republiki Białorus Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 3,teczka 42, karta 233, 234, 246, brak tytułu).

zmniejszeniu, co świadczyło, że były to tylko dane statystyczne, potrzebne do sprawozdań, a w sierpniu 1931 roku liczba ich spadła do 134⁹¹⁶. We wrześniu 1931 roku, Biuro Polityczne Komitetu Centralnego KP(b)B, podjęło decyzję o zakończeniu kolektywizacji do końca 1932 roku. Spowodowało to usilne tworzenie kolchozów. W wyniku tego liczba polskich kolchozów w BSRР wzrosła na dzień 1 X 1931 r. do 154⁹¹⁷.

Zastanawiające są uchwały o tworzeniu tzw. kolchozów międzynarodowych podjęte przez rejonowe komitety partyjne. Plenum KC KP(b)B uprzedzało, że takie eksperymenty się nie sprawdzą. I tak faktycznie było. Międzynarodowe kolchozy stawały się białoruskimi i podlegały białoruskim radom wiejskim. W ten sposób liczba polskich kolchozów raptownie się zmniejszyła. Wydaje się, że posunięcia rejonowych białoruskich rad wiejskich miały 3 cele. Po pierwsze, chodziło o przejęcie lepiej gospodarujących kolchozów polskich, po drugie – zmniejszenie udziału kolchozów polskich w ogólnobiałoruskim zestawieniu kolektywizacji wsi, po trzecie wreszcie – eliminację lepiej gospodarujących kolchozów polskich. Od wiosny 1932 r. liczba uciekinierów za polską granicę zaczęła rosnać. Byli to głównie Białorusini. Prawdopodobnie były to skutki podwyższenia podatku, co szczególnie odczuli tzw. średniacy, gospodarze indywidualni. Negatywnie odbierano tzw. czystki kolchozów.

Kolejne uderzenie w gospodarstwa indywidualne stanowiła odmowa wypasania zwierząt na łąkach kolchozowych, zła polityka cenowa i informacje o zbliżającej się wojnie z Polską. To wszystko spowodowało liczne wyjścia z kolchozów. Poziom kolektywizacji gospodarstw w całej republice zniżył się z 50,4 % w dniu 1 stycznia 1932 r., do 43,3% w dniu 1 stycznia 1933 roku. Najbardziej uwidocznił się ten problem w regionach o dużych skupiskach Polaków - rejon kojdanawski, kopylski, osipowski, tołoczewski⁹¹⁸.

W realizacji ciągłej kolektywizacji brały udział organy Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego. W pierwszej połowie 1930 roku przygotowali sprawy, których celem było zastraszenie znacznej części włościan, mających inne spojrzenie na sprawę kolektywizacji niż przywództwo kraju. Na przełomie grudnia 1932 roku i stycznia 1933 r. w BSRР organy Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego zarejestrowały 46 540 kułacko-antyradzieckich elementów. Od maja 1932 roku do 4 stycznia 1933 r. aresztowano ponad 43 tysiące osób⁹¹⁹. W dniu 15 kwietnia 1933 roku, zgodnie z decyzją tzw. „trójki” działającej przy Zjednoczonym Państwowym Zarządzie Politycznym

⁹¹⁶ В.Н. Жук, *Политика сплошной коллективизации в судьбах...*, dz. cyt., s. 122, М. Гнилякевич, *Наимены Белорусской ССР //Революция и национальности*, № 4 s. 22, Я. Лушчыцкі, *Саветы нацыянальна польскага Дзяржынскага раёна на новым этапе (б Койданаўшчына)*, Менск 1932, s. 16.

⁹¹⁷ В.Н. Жук, *Политика сплошной коллективизации в судьбах...*, dz. cyt., s. 122; *Победа колхозного строя в Белорусской ССР*, Мн 1981, s.209; Г. Мулаков, *Руководство в новой обстановке // Революция и национальность 1932*. № 1.

⁹¹⁸ В.Н. Жук, *Политика сплошной коллективизации в судьбах...*, dz. cyt., s. 123; *Победа колхозного строя в Белорусской ССР* Минск 1981, s. 201,213; ГУ Национальный Архив Республики Беларусь Ф 4-п, Оп 21, Д 368, Л 73, 74 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 21,teczka 368, karta73, 74).

⁹¹⁹ Т.С. Протько, *Становление советской тоталитарной системы в Белоруси (1917-1941) гг.*, Минск 2002; В.Н. Жук, *Политика сплошной коллективизации в судьбах...*, dz. cyt., s. 122; *Победа колхозного строя в Белорусской ССР*, Мн 1981, s. 201, 213 tw; ГУ Национальный Фрхив Республики Беларусь Ф 4 п, Оп 21, Д 368, Л 73, 74, tw. s. 398.

osądzono grupę 16 Polaków, 14 z nich skazano na karę śmierci przez rozstrzelanie oraz konfiskatę mienia, a ich rodziny skazano na 3-letnią zsyłkę na Syberię. Pozostali dwaj otrzymali karę 10 lat pobytu w zakładzie reedukacji społecznej. Wszyscy, oprócz jednego zostali oskarżeni i osądzeni za to, że byli członkami organizacji powstańczej i kontrrewolucyjnej, prowadzili kontrrewolucyjną działalność, mającą na celu zniszczenia kolchozów i w wyniku ich działalności wszystkie kolchozy Marchlewskiej Polskiej Rady Wiejskiej się rozpadły⁹²⁰.

Staraniem Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego, partyjnych i organizacji urzędów radzieckich liczba kolchozów wzrastała. Polskie kolchozy specjalizowały się w hodowli bydła i produkcji ziarna. Jeśli występowały pojedyncze rodziny, wtedy tworzone kolchozy mieszane. Trzeba zaznaczyć, że wielu Polaków było wciągniętych do kolchozów wbrew własnej woli. Istotne jest to, że w środowisku wysiedlonych za granicę BSRR, duży udział stanowili Polacy, tzw. „jedynoczki” szczególnego znaczenia, przeciwnicy, wrogowie władzy radzieckiej oraz ich rodziny. Uwidoczniło się to szczególnie wiosną i jesienią 1930 roku oraz w maju 1931 roku. Tylko w tych 2 latach na Daleki Wschód, do Jakucji i na Ural wysiedlono powyżej 12,5 tys. osób. Polskie wsi podchodziły różnie do nowej formy gospodarki i kolektywizacji. Dla zamożnej i średniej grupy włościan wciągnięcie ich do kolchozów oznaczało radykalne złamanie zasad i przyzwyczajień. Dlatego ta część wyrażała stanowczy sprzeciw przystępowania do kolchozu. Biedota i pracownicy rolni, w związku z polepszeniem ich statusu ekonomicznego, odbierali ten krok pozytywnie. Przyczyną niezadowolenia Polaków były wysokie podatki i rozkułaczanie.

Podejście polskich włościan do rozkułaczania oraz wywózek wyglądało różnie. W jednych rejonach (np. lepelskim) rozkułaczanie przebiegało przy aktywnym uczestnictwie biedoty, w innych (np. kojdanowskim) – włościanie polskiej narodowości, w tym także biedacy, protestowali przeciw decyzjom miejscowych władz. Na początku lat 30. XX wieku w środowisku polskim pojawiła się forma protestu przeciw kolektywizacji, polegająca na masowej nielegalnej emigracji. Szczególnie dało się to odczuć w przygranicznych okręgach: mińskim, bobrujskim i mozyrskim⁹²¹. Według spisu powszechnego z roku 1926 Polaków na Białorusi było 97 883 osób. Eksterminacja sprawiła, że stan liczebny populacji polskiej gwałtownie spadł. Przyczyniły się do tego wysiedlenia, wywózki i sankcje w stosunku do Polaków.

Jak podają źródła białoruskie oraz dokumenty, gospodarstwa Polaków były bogatsze i większe (tzw. chutory) i niezależne ekonomicznie. To powodowało, że jako pierwsze przeznaczono je do kolektywizacji. W dokumentach Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego znajdują się wskazówki, dotyczące szczególnego zwalczania polskiej szlachty bez względu na stan majątkowy.

⁹²⁰ ГУ Н. А. Р. Б. Ф 188, Оп 3, Д 290, Л 136-136 об тв Народове Архивум Републики Бiałоруś, zespól 188, opis 3,teczka 290, karta 136-136 a.

⁹²¹ Т.С. Протыко, *Становление советской тоталитарной системы в Белорусии...*, dz.cyt., Ю.У. Несцяровіч, У.В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць людзям*, dz. cyt., В.Н. Жук, *Політыка спloшной каллектывізацыі в судьбах...*, dz. cyt. s. 1227 (Pročko T.C., *Tworzenie totalitarnego systemu stalinskogo na Białorusi (w latach 1917-1941)*, dz. cyt.; J.I. Niesciarowicz, U.W. Fiadysaj, *Przeszłość powinna służyć ludziom*, dz., cyt.; W. N. Żuk, *Polityka przyspieszonej kolektywizacji...*, dz. cyt., s. 1227).

Polski szlachcic, już w 1930 roku, był postrzegany jako „element kulacki, kontrrewolucyjny”. Dlatego autora dziwią opinie rosyjskich i białoruskich autorów, że „ludność narodowości polskiej też podlegała represji”.

Potwierdzeniem obrony przed wywózkami były ucieczki do Polski całych rodzin. Jak poważna była to sprawa, świadczą raporty, w których informowano, że ucieczki i nastroje emigracyjne wśród mieszkańców Białorusi pojawiały już wcześniej, ale ostatnio uległy nasileniu. Przykładem jest informacja skierowana do sekretarza KC KP(b) Białorusi oraz do przewodniczącego Rady Ludowej Białorusi. Informowano w niej o problemach dotyczących wydłużonego czasu pracy oraz emigracyjnych nastrojów w rejonie żytkowski i turowskim. Zaznaczono, że z tych rejonów „w roku 1933 uciekło 61 osób, a z miejscowości granicznych – 47 osób”. Problem ten nasilił się szczególnie u bieżańców, którzy po ustaleniu granicy pozostali w ZSRR, ponieważ ich ziemie znalazły się w BSRR. Analizując strukturę chętnych do opuszczenia BSRR, stwierdzono, że spośród osób starających się o wyjazd do Polski, w 75% stanowią rolnicy indywidualni, bieżańcy, średniacy, w 10% to kołchoźnicy, w 1,7% - urzędnicy i w 8,9% - kulacy. Informowano także, że kolportowali oni informacje o wojnie z Polską, a także sabotowali prace rolne. Na dodatek osoby, które opuściły BSRR, w listach zachwalali życie w Polsce. Działo to destrukcyjnie na adresatów listów. Podkreślano, że osoby te pracowały jako agenci, wysyłani przez polskie agendy do wzniesienia niepokoju i szpiegowania. Dlatego trzeba być uważnym i reagować na wszelkie prowokacje i działania wywiadowcze. Aby znaleźć przyczyny tych zjawisk, wymienione rejonu poddano analizie ekonomicznej. Z analiz tych wynikało, że teren był zaniedbany, błotnisty, bez przemysłu. Przeważała gospodarka rolna typu chutorowego o niskiej świadomości i kulturze. To sprawiło, że tylko 48% ziemi skolektywizowano. Pozostała część to zacofane gospodarstwa indywidualne. W dokumentach poruszono także gospodarkę ziemią. Podkreślono, że kołchozy i gospodarstwa indywidualne oszukiwały, co do wykonywania planu. To wszystko odbijało się na poziomie życia tych w tych terenach. Zapomniano jednak przy tym wspomnieć, o różnych sposobach niszczenia gospodarki indywidualnej. Były to: walka z ziemianami, przyspieszona kolektywizacja, zawyżone podatki indywidualne, likwidacja kulaków, jako klasy społecznej i one to zmuszały do podejmowania takich decyzji⁹²².

Potwierdzeniem były kolejne raporty z 4 kwietnia 1934 roku od Zarządu Ochrony Pogranicza i Wojsk Głównego Zarządu Politycznego do KC KP(b) Białorusi, dotyczące nasilających się tendencji do emigracji z przygranicznych rejonów BSRR. Zwracano w nich uwagę, że kampania oczyszczania kołchozów z elementu kulackiego i wrogiego, wprowadzenie paszportów dla ludności w odległości 100 km od granicy, represje w stosunku do sabotażystów – nasiliły tendencje do ucieczek i nielegalnego przekraczania granicy, przede wszystkim ludzi mających rodzinę za kordonem.

⁹²² НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 7638, Л 222, 223, 224, 225. Секрекарю ЦК КП б тов Гиколо Пред Совнаркома БССР Голодод О продовальственных зарудениях и эмиграционных настроениях в жиековичском и еуровском районах БССР (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, opis 1, teczka 7638, karta 222, 223, 224, 225. Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi Sekretarzowi Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) towarzyszowi Gikało, Przewodniczącemu Rady Narodowej BSRR towarzyszowi Gołodied „O pracy przy produkcji żywności i nastrojach emigracyjnych w Żytkowskim i Tyrowskim Rejonach BSRR”).

I tak np., w ciągu ostatniego miesiąca z 3 gmin z rejonu pleszczeńskiego zatrzymano 21 rodzin podczas przekraczania granicy. Podobnie problem wyglądał w rejonach: żitkowskim, wiegolskim i krasnołódskim. W ciągu 5 miesięcy zatrzymano 18 uciekinierów oraz 7 rodzin. Z ostatnich danych wynikało, że z 11 rejonów zatrzymano powyżej 200 osób starających się uciec do Polski. Podkreślono, że tendencje te rozszerzały się szczególnie na wiosnę, a najbardziej w rejonach: turowskim, żitkowiczckim i dzierżyńskim. Tego typu postępowanie miejscowych źle wpływało na działalność kolchozów oraz pracę baz maszynowo-traktorowych. Rozpowszechniano propagandę, że każdy, kto ucieknie do Polski, a szczególnie z rogacizną, otrzyma pobyt stały i ziemię do uprawy. To powodowało, że zdarzały się przypadki sprzedaży majątku za złoto i ucieczki za granicę do Polski. Najwięcej tego typu sytuacji miało miejsce w powiecie disnienskim, w którym polskie organizacje rządowe organizowały pomoc głodującym.

Sytuacja ekonomiczna strefy przygranicznej w ogóle nie była dobra, mimo że należała do uprzywilejowanej. Jak wiadomo z dokumentów, strefa ta otrzymywała dodatkowe subsydia ogólnokrajowe i lokalne. Poza tym otrzymywała produkty reglamentowane w ZSRR. Nasuwa się pytanie: Jak wyglądało życie w głębi Białorusi i także w głębi ZSRR? Podobne informacje o nastrojach znajdujemy w raporcie opracowanym przez organy (ПП ОПУ) GZP (policja polityczna) za lata 1934–1938, podpisanym przez zastępcę Zjednoczonego Państwowego Urzędu Politycznego BSRR Białorusi – Grodiśa oraz naczelnika Osobnego Oddziału (Kontrwywiad) BSRR Białorusi – Najiokajtisa.

Zmiany w stosunkach klasowych na polskiej wsi, jakie zaszły w związku z przyspieszoną kolektywizacją, nie tylko pogłębiły polityczne podziały, lecz także zburzyły przejawy narodowej jedności, które uparcie kultywowali bogaci chłopci. Kułakom, którzy z polskich wiosek, oraz tzw. elementowi antyradzieckiemu zarzucano, że działali razem z duchowieństwem katolickim. „Natchnieni ideą zagraniczną – polskim faszyzmem”, prowadzili walkę z władzą radziecką, zmieniając tylko jej formy i metody. Poprzednio resztki szlachty i bogatych chłopów otwarcie występowały przeciw kolektywizacji. Obecnie taktyka uległa zmianie. Otwarte wystąpienia zdarzały się rzadko. Powodem były obawy o represje. Nową metodą przed rozparcelowaniem i wysiedleniem było wstępowanie do kolchozów. Jak stwierdzała policja polityczna, kułacy po przystąpieniu do kolchozów, starali się przejąć w swoje ręce ich kierownictwo. Następnie starali się wykorzystać je dla swojego zysku, doprowadzając kolchoz do rozpadu⁹²³.

To zastanawiające i stronnicze podejście w raportach NKWD dotyczy głównie wobec Polaków. Tylko w nich dostrzega się zachłanność i dążenie do niszczenia kolchozów. Nie bierze się pod uwagę, że szlachta polska czy też chłop polski mieli już wcześniej do czynienia z zarządzaniem dużym folwarkiem, lub gospodarstwem stojącym na wyższym poziomie. Ziemianie, przygotowując się do przejścia po swoich rodzicach ziemi, kończyli szkoły rolnicze nie tylko w Rosji, lecz także w innych krajach europejskich.

⁹²³ НАРБ Ф 4п, КЦ КПБ Оп 1, Д 5575, Л 39., РГ- 4 экз. Совершенно секретно. Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 5575, s. 39, RG – 4 egz. Ściśle tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

Majątki ziemiańskie Wielkiego Księstwa Litewskiego po powstaniu styczniowym stanowiły towarowe gospodarstwa rolne, wprowadzające najbardziej wydajne odmiany roślin i rasy zwierząt z krajów Zachodniej Europy. Jednym z zadań, które przed sobą postawili bolszewicy, było skłócenie i rozbitcie jedności polskiego społeczeństwa. Postanowiono izolować biedaków i średniozamożnych od bogatych chłopów, oraz walczyć z rozwijającymi się ruchami tzw. podkułaków, których postępowanie podobne było do taktyki kułaków. Wszystkie te informacje miała tajna policja, która gromadziła wszelkie informacje o ludności.

Oto kilka przykładów przystosowania się do polityki państwa. Włościański średniak Usielenok z wioski Potaszenia, z rejonu drissenskiego w 1930 r. został członkiem kołchozu im. Dzierżyńskiego, lecz dobrowolnie z niego wystąpił. Kiedy przyszły dla niego ciężkie czasy - duże zobowiązania podatkowe, znowu wstąpił do kołchozu i otwarcie mówił: „Przedłożony mi plan zadań zobowiązań zmusił mnie, bym wstąpił do kołchozu”. Natomiast otaczającym go obywatelom radził: „Wy nie patrzcie, że ja zapisałem się do kołchozu, ja się wykręcę, ale wy się nie zapisujcie”. Podobnie postąpił kułak Slirz z wioski Zborowiczki, z rejonu zasławskiego. Na zebraniu wiosną 1930 r. mówił: „My nie jesteśmy przeciw wstąpieniu do kołchozu, ale na razie się wstrzymujemy. Jeśli będzie spokojnie, to wstąpimy do kołchozu po wiosennej kampanii”. Kolejny kułak, Iwan Biesman z wioski Garbuzin w rejonie kojdanowskim, opodatkowany indywidualnym podatkiem, wstąpił do kołchozu, aby uciec od zobowiązań. Przed wstąpieniem rozprzedał całe bydło. W kołchozie nie tylko prowadził agitację antyradziecką, wspierał wrogie elementy, lecz także groził biedakom i kołchoźnikom. Stwierdził ponadto, że: „(...) jeśli by nie było śniegu, uciekłbym do swojej rodziny w Polsce. Przyjdzie jeszcze poczekać do lata”. Został więc wyrzucony z kołchozu. Postawiono mu zarzut działalności antyradzieckiej i usiłowania dokonania aktów terroru. We wsi Stroczyany z Borowskiej Rady Wiejskiej w rejonie kojdanowskim nałożono bardzo wysokie zobowiązania dla gospodarstwa. Wtedy „antyradziecka” grupa, składająca się z 7 zamożnych włościan, na czele z kułakami Parchimowiczem i Kłoczka, którzy w ostatnich latach, nie mogli się zdecydować na wstąpienie do kołchozu, stwierdziła: „Teraz my pójdziemy do kołchozu, kiedy zrobiono z nas wszystkich biedaków. Wiejska grupa biedaków przeciwstawiła się przyjęciu tej grupy do kołchozu”. We wiosce Pawłowszczy w rejonie kojdanowskim funkcjonował kołchoz „Czerwony Sztandar”, do którego weszły wszystkie polskie gospodarstwa ze wsi. Była to dawna szlachta. Na czele zarządu kołchozu stanął Downar-Sapolski, honorowy rodowy szlachcic, były sołtys, człowiek wybuchowy, który dokonywał wielu prowokacji. Mówił m.in. o wojnie i przyjeździe Polaków. Sapolski prosił kołchoźników, aby nie wydawali go i obiecał: „Już wkrótce przyjdą nasi, wtedy ja was wszystkich uratuję”. Kiedy pojawił się pomysł połączenia tegoż kołchozu z kołchozem „Bolszewik”, którego członkami byli biedni kołchoźnicy z wioski, pod różnymi pozorami kategorycznie z połączenia się wymówili⁹²⁴. Podane przykłady obrazują, jak

⁹²⁴ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 40,, РГ- 4 экз. Совершенно секретно. Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 5575, s. 40, RG – 4 egz. Ściśle tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

polscy rolnicy wykorzystywali prawo radzieckie, aby być finansowo niezależni. Na początku agitacji Polacy mało interesowali się kołchozami. Starali się udowodnić, że stawianie na kołchozy daje kiepskie wyniki rolne. Twierdzili, że wysiedlenia przebiegają nie według pozycji socjalnej, a według narodowości. Jak informuje raport, to twierdzenie nie sprawdziło się na konkretnych przykładach, podobnie jak dotyczące dobrej pracy w okrzepłych starszych kołchozach. Takie podejście do kolektywizacji było traktowane przez władzę, jako agitacja wroga ustrojowi⁹²⁵.

Prowadzona na szeroką skalę inwigilacja społeczeństwa wskazywała, że społeczeństwo polskie umiało wykorzystać chwilowe braki towarów przemysłowych, kłopoty państwowego i partyjnego aparatu przy przeprowadzaniu kampanii. Kułacy prowadzili agitację, dowodząc, że władza radziecka zabiera włościanom wszystko, co można i nic nie daje w zamian. Taka polityka doprowadziła biedne wsie do przekonania, że Polska, a z nią inne państwa, wypowiedzą wojnę ZSRR z nastaniem jesieni. Wojska polskie zajmą Białoruś zakończą mękę i zwrócą włościanom wszystko odebrane. Natomiast ci, którzy aktywnie pomagali wprowadzać kolektywizację i wstąpili do kołchozu, zajmowali kułacką ziemię, będą srogo ukarani. Taką propagandę głosił Pietrowicz, średniozamożny z chutoru Wołoszczyna z rejonu zasławskiego, mający liczną rodzinę w Polsce. Podobnie mieszkaniec Adachowski z wioski Pierwomajskoje z rejonu uszaczkowskiego – jego synowie uciekli do Polski, a kuzynów wysiedlono. Z kolei Wincenty Sosnowski, mieszkaniec wioski Ludwiszcze z rejonu żytkowskiego, twierdził, że „Jak tylko zacznie się wojna, ja wszystkich tych gadów zaduszę, aby nie nakładali pojedynczego indywidualnego podatku”⁹²⁶. Te relacje potwierdzają dobre rozeznanie w sytuacji panującej w środowisku przygranicznym.

Poza tęsknotą do Polski i wojny, która ich wyzwoli z niewoli radzieckiej, przepowiadano upadek państwa radzieckiego. Z wypowiedzi licznych mieszkańców terenów przygranicznych można wnioskować, że obecny stan uważali za przejściowy. Traktat ryski uważali tylko za rozwiązanie czasowe. Taką przyszłość widzieli i przepowiadali przeważnie bogaci chłopci, a także średniozamożni, których szczególnie obciążał podatek indywidualny i kolektywizacja. Przykładem tzw. aspołecznego podejścia było postępowanie Albina Matuszewicza z wioski Andrejewszczina z Połoniewskiej Rady Wiejskiej w rejonie kojdanowskim. Systematycznie uchylał się od wykonywania prac leśnych oraz nie uczestniczył w pracach dla uczenia pięciolecia. Twierdził, że władza radziecka szybko się załamie i tylko głupcy wypełniają normy i zobowiązania. Podobnie Iwan Bylina z wioski Nowaja Mieżinowka mówił: „Radziecka władza czuje swój koniec i aby odciągnąć zagładę – okrada włościan, wojna położy kres wszystkiemu temu”. Poparł go Aleksander Artiuszewski, twierdząc, że: „Radziecka władza okradnie włościan, a potem odda Białoruś Polsce”. Inny średniak ze wsi Nowaja Mieżinowka z Niegorewskiej Rady Wiejskiej, Stanisław Klimowicz, w czasie wykonywania zobowiązań w dostarczeniu ziarna twierdził: „Przyszła wiosna, Polacy naciskają bolszewików, aby oddawali

⁹²⁵ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 5575, Л 40

⁹²⁶ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 41., РГ- 4 экз. Совершенно секретно. Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 5575, s. 41, RG – 4 egz. Ściśle tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

ziarno za obywatelską wojnę i dlatego oni okradają włościan”⁹²⁷. Kolejnym jest wystąpienie Konstantego Szeszelewicza, mieszkańca wioski Downa w rejonie pleszczeńskim. Był to kułak, pozbawiony praw (liszeniec), który powiedział członkowi Rady Wiejskiej, Józefowi Szuszo: „Jak przyjdą Polscy, to wszyscy biedacy będziecie wisieć na drzewach – teraz wy nas niszczyacie, okładacie, okradacie, ale przyjdzie czas, kiedy my wam pokażemy”. W tych wystąpieniach kułacy jasno informowali, że jedyną nadzieją na polepszenie ich sytuacji będzie wojna i przyjsie Polaków. Na tej podstawie zakładano, że będą aktywnie uczestniczyć w walce z władzą radziecką.

Niektórzy kułacy mieli w Polsce rodziny i znajomych, a przewidując wysiedlenie, uciekali do Polski. Według niepełnych danych policji politycznej z Białorusi w ciągu 1930 roku z przygranicznych regionów uciekły do Polski 144 osoby, choć faktycznie liczba ta była znacznie większa. W pierwszym kwartale 1931 roku do Polski uciekło 31 osób, a do ucieczki przygotowywało się jeszcze 79 osób⁹²⁸.

Charakterystyczne było to, że w środowisku biedaków nie było tendencji ucieczek do Polski. Byli bardziej nastawieni proradziecko. Przejawem tego były zatrzymania przez kołchoźników i biedaków, kułaków, uciekających do Polski. Zatrzymanych uciekinierów oddawali straży granicznej, ale także donosili jej o kułakach, przygotowujących się do ucieczki. Najbardziej wyrażnym tego typu przypadkiem było aktywne uczestnictwo kołchoźników i biedaków z rejonu starobinskiego przy pojmaniu 2 uzbrojonych uciekinierów, żołnierzy 4. Dywizji.

Jedną z głównych przyczyn ucieczek kułaków do Polski, było ich wysiedlanie. Potwierdzają to liczne informacje wywiadowcze policji politycznej. Oto Tomasz Okulicz, mieszkaniec wioski Pribyłowo z rejonu żytkowiczskiego, mający rodzinne powiązania w Polsce, w czasie dyskusji z sąsiadami na temat planowanych wysiedleń, powiedział: „Dlaczego jechać w Kotłas? Lepiej uciec do Polski, za cztery miesiące znowu będziemy tutaj. Wrócimy z polską armią, rozprawimy się ze wszystkimi aktywistami i otrzymamy więcej ziemi niż nam zabrali”. Podobnie Borys Korbyt, mieszkaniec wioski Biełoje z rejonu łelczycyckiego, mający w Polsce członków rodziny – kuzynów, służących w polskiej żandarmerii wojskowej, w czasie przyjęcia powiedział: „Dłużej żyć nie można, wszystko zabierają. Ucieknę do Polski, ale przed ucieczką zabiję Priłyckiego. Ten pies swoją działalnością nie daje nam żyć” (Priłucki był aktywistą i demaskował kułaków w czasie kontroli zbierania należności dla państwa)⁹²⁹. Podobnie wyrażali się o ucieczkach i wojnie mieszkańcy wioski Filipowicze z rejonu kojdanowskiego kułak Biesman oraz Dominik Wykowski, mieszkaniec miasteczka Kojdanowo. Tego typu informacje potwierdzały stosunki panujące na wsi i usłużność biedaków w stosunku do władzy radzieckiej.

Polskie władze, uwzględniając te okoliczności robiły, co mogły, aby przyjmować kułaków. Przybyłych do Polski po 3-dniowym areszcie wypuszczano do rodziny, a tych, którzy nie mieli rodziny, w pierwszej kolejności wysyłano do pracy.

⁹²⁷ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 41.

⁹²⁸ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 42., РГ- 4 экз. Совершенно секретно. Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 5575, s. 42, RG – 4 egz. Ściśle tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

⁹²⁹ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 42.

Część z nich pozostała blisko granicy. Pozostałych kierowano do prac leśnych w Puszczy Białowieskiej, gdzie skoncentrowani byli Bałachowcy. Uciekinierom z rodziną dawano zasiłek w wysokości 100, pojedynczym - 50 złotych. W mieście Wilejka i miasteczku Ulia (woj. wileńskie) przystosowano koszary, w których koncentrowano i sprawdzano kułaków – uciekinierów, a zarazem przygotowywano ich do życia w Polsce. Najbardziej wykształceni kułacy wykorzystywani byli do agitacyjnych wystąpień w przygranicznym pasie. Innych, po przeszkoleniu wysyłano na Białoruś do działalności szpiegowskiej i dywersyjnej (np. sprawa Baranowskiego i bandy Gerasia). Byli oni także wykorzystywani do tworzenia określonych nastrojów w środowisku białoruskiej strefy przygranicznej. Przesyłali za linię graniczną listy do znajomych, że w Polsce żyje się dobrze i bogato. Informowali, że wszyscy uciekinierzy są przyjmowani oraz mają pracę. Podkreślali, że w krótkim czasie wrócą z polską armią, rozprawią się radzieckim aktywem. Przestrzegali też swoje rodziny przed wstępowaniem do kolchozów⁹³⁰.

Przykładem jest list sześciu uciekinierów do Polski, do mieszkańców Białorusi. Nadawcy listu, po zabójstwie przewodniczącego kolchozu wioski Żmurie, uciekli za granicę. Pisali później do swoich rodzin, że w Polsce zostali przyjęli dobrze i od razu dostali pracę, za którą otrzymują dużo pieniędzy. W Polsce jest wszystkiego dużo i tanio się żyje, a człowiek jest wolny. Informowali także, aby spodziewać się ich przyjscia z Polakami, a wtedy wszystkiego będzie do woli. Podobnie wyglądała treść listu innego uciekiniera, tym razem z zsyłki. Jesienią 1930 r. kułak Bawsunowski, w liście do rodziny, mieszkającej w rejonie żitkowiczskim, pisał, że Polacy przyjmują dobrze tych uciekinierów, którzy będąc jeszcze na Białorusi, okazywali Polsce pomoc. Podobny problem poruszał list skierowany do średniozamożnego rolnika Albina Matusiewicza z wioski Andrejewszcina z rejonu kojdanowskiego. W liście jego brat–żołnierz Polak, wspominał, że: „Jak przyjdzie wiosna 1931 roku, to może być, że będziemy żyć razem z wami”. W innym liście skierowanym do Józefa Duszewskiego, kolejjarza z rejonu kojdanowskiego, córka zaprasza brata, aby zaraz po powrocie z Wysp Sołowieckich (obóz koncentracyjny) przyjechał do niej do Polski, gdzie będzie mógł dostatnio żyć.

Od początku 1930 roku policja polityczna obserwowała liczniejsze przypadki prób grupowych przekroczeń granicy z Polską. Kolejnym spostrzeżeniem obrazującym sytuację panującą wśród Polaków, w szczególności w środowisku bogatych chłopów, była niepewność dnia następnego, oczekiwanie upadku władzy radzieckiej, wojny i połączenia się z Polską. Jak można przypuszczać, poczynania niektórych kułaków, były inspirowane przez policję polityczną, w celu rozpracowania polskiego wywiadu i kontrwywiadu (II Oddziału Polskiego Sztabu Generalnego). Wynikiem kontroli środowisk polskich były częste wywózki, przyspieszona kolektywizacja, a potem opisywana już „Operacja polska” NKWD⁹³¹.

⁹³⁰ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 43., РГ- 4 экз. Совершенно секретно. Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 5575, s. 43, RG – 4 egz. Ścisłe tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

⁹³¹ НАРБ Ф 4п КЦ КПБ, Оп 1, Д 5575, Л 44., РГ- 4 экз. Совершенно секретно. Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś

Na podstawie przytoczonych wiadomości archiwalnych, a dotyczących życia w strefie przygranicznej z Polską widać, że ludność przygranicza narodowości polskiej musiała przystosować się do istniejących warunków, aby przeżyć – tak jak było to już wielokrotnie w przeszłości.

5.7. Kolektywizacja

Po likwidacji obszarników i szlachty przystąpiono do likwidacji kolejnej warstwy klasy społecznej związanej z prywatną własnością ziemi. Byli to bogaci chłopci, uważani za wyzyskiwaczy, niezależni finansowo od państwa. Dążąc do wychowania zależnych całkowicie od partii i państwa chłopów-robotników rolnych, musiano zniszczyć niezależną klasę kułacką. Co prawda, kolektywizację wprowadzano stopniowo już od samego powstania państwa radzieckiego. Jednak na terenach dawnych Kresów wprowadzanie kolektywizacji nie przyjęło się. Zadecydowały tu czynniki historyczne i mentalne Polaków, wyrobione poczucie prywatności i indywidualnej własności.

Inną kwestią było wykorzystanie społeczeństwa polskiego w planach bolszewików („Radziecki eksperyment polski”), co skrzętnie wykorzystywali polscy komuniści i zastosowali środki przymusu. Jak podaje Iwanow, w 1929 roku polskich gospodarstw indywidualnych na Białorusi było 16 019, z tego 2995, czyli 29%, uznano za kułackie⁹³². Jeśli chodzi o kolchozy, to w 1929 roku na BSRR było ich 1733, w tym polskich tylko 22 (1%). Znamienne jest, że Polacy zamieszkujący Białoruś wykazywali znacznie mniejszy opór podczas kolektywizacji niż przy innych formach ucisku. Jak podaje Iwanow, decydowały o tym 3 czynniki: a) brak dobrze rozwiniętego systemu autonomii, duży stopień rozproszenia, b) duży nacisk działaczy partyjnych, c) wyższy poziom intelektualny poziom wiedzy ogólnej oraz świadomości politycznej w stosunku np. do ludności polskiej na Ukrainie. Na Białorusi mieszkańcami wsi była głównie szlachta zaściankowa, posiadająca doświadczenia w walce o polskość. Widząc bezsens walki z rozkułaczeniem, sami zakładali fikcyjne kolchozy, spółdzielnie produkcyjne, kooperatywy itp. Cechą Polaków był brak chętnych do udziału w rozkułaczaniu. Do wykonywania tej akcji trzeba było przywozić specjalne grupy tzw. dwudziestopięciotysięczników⁹³³.

W dniu 5 I 1930 r. Komitet Centralny WKP(b) przyjął decyzję o „Tempie kolektywizacji i metodach pomocy państwa budowy kolchozów (spółdzielni produkcyjnych)”⁹³⁴. Decyzja o przyspieszonej kolektywizacji objęła cały ZSRR.

Zespól 4p, Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1,teczka 5575, s. 44, RG – 4 egz. Ścisłe tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

⁹³² Mikołaj Iwanow, *Pierwszy naród ukarany...*, dz. cyt., s. 346, autor powołuje się na: CPARP ZSRR, 3316/27-766, s. 8.

⁹³³ Tamże, s. 347.

⁹³⁴ А. П. Врублевский, Т. С. Протко, *Из истории репрессии против белорусского крестьянства 1929–1934 гг.*, Академия Наук Беларуси, Институт Истории „Наука і Тэхніка”, Минск 1992, s. 45; Н. Жук, *Из истории польского национального меньшинства в БССР...*, dz. cyt., s. 13, autor powołuje się na: Директивы КПСС и Советского Правительства по хозяйственным вопросам.- М.: Гос. изд-во Политической литературы, Т. 2 (1929–1945) гл. С. 137–139; Урок даёў історыя /Под общ. ред. В.Г. Афанасьева и Г.Л. Смирнова.- М.: Политиздат, 1989.- С.146-148, 150, 151. (А.Р. Wróblewskij, T.S. Protko, *Historia represji przeciw białoruskiemu chłopstwu w latach 1929–1934*, Akademia Nauk Białorusi, Instytut Historii „Наука і Техніка” Mińsk 1992, s. 45; N. Żuk, *Historia polskiej mniejszości narodowej w BSRR...*, dz. cyt. s.13, autor powołuje się na Dyrektywy KPZR i Radzieckiego Rządu dotyczące problemów gospodarczych – М.: Gos. izd.- w Politycznej Literaturze Т. 2 (1929-1945) s. 137-139:

Wyznaczone zostały tereny i terminy, do kiedy miała być przeprowadzona - najszybciej główni producenci rolni. Trzeba zauważyć, że decyzja o przyspieszonej kolektywizacji była typową decyzją polityczną. Nie chodziło o samodzielne spółdzielnie produkcyjne, lecz o stworzenie takich przedsiębiorstw rolnych, których z góry można było ustalić rodzaj produkcji i zasiewów, plony oraz twarde ceny produktów rolnych, niezależnie od ceny produkcji. Urzędy kontroli państwowej miały bardzo duże uprawnienia i mogły w zasadzie zrobić wszystko. To administracyjne kierowanie systemem gospodarek kolektywnych było związane ze zniszczeniem całego stworzonego systemu gospodarki rolnej powstałej w czasie NEP (Nowej Ekonomicznej Polityki). Własność państwowa stała się najważniejsza, kolchoźnicy stawali się już tylko teoretycznie właścicielami kolchozu. Urzędnicy partyjni i rządowi decydowali, co i kiedy siał, kiedy zbierać plony, decydowali również o wynikach ich pracy. Takie działania prowadziły do braku zainteresowania pracą, wynikami, a w konsekwencji do ubożenia ludności, upadku gospodarki i produkcji rolnej⁹³⁵.

Białoruś, jako mająca złe ziemie uprawne, miała zakończyć kolektywizację w 5 lat od decyzji Plenum. Decyzja o tym została przedyskutowana na Plenum KC KP(b) Białorusi. Nie zwracając uwagi na to, że republika należy do głównych producentów ziarna, plenum podjęło decyzję o zakończeniu kolektywizacji do końca 1931 roku. Aktywiści partyjni i rządowi uważali nawet, że Białoruś jest w stanie doprowadzić kolektywizację w 100% już w 1930 roku. W lutym tego roku spośród 100 rejonów, w 24 z nich wprowadzono kolektywizację na poziomie od 42% do 86%.

Ciągła kolektywizacja na Białorusi miała także wpływ na Polaków. Na zebraniu polskich pracowników KC KP(b) Białorusi, 5–9 grudnia 1929 roku podjęto rezolucję „O kolektywizacji polskich pracowników rolnych w BSRR”. Założono, że kulacy mają wpływ na polską biedotę i średniozamożnych chłopów. Podobnie też, jak elementy klerykalne, mogą te grupy przygotowywać do wojny z ZSRR. Biuro Polityczne doszło do wniosku, że kolektywizacja w środowisku polskim ma szczególne znaczenie i dlatego powinna przebiegać szybciej niż we wsiach białoruskich.

Dlatego przed okręgowymi biurami polskimi postawiono trzy zadania, które, jak się okazało, były nierealne do wykonania:

- 1) Do końca 1930 roku skolektywizować wszystkie polskie rady wiejskie.
- 2) Prowadzić prace nad rozszerzeniem i umocnieniem istniejących słabych i niedoinwestowanych kolchozów, a w szczególności na terenach zajętych po wysiedleniu obszarników przez biedaków, pracowników rolnych, fernali i średniaków.
- 3) Uaktywnić w praktycznej pracy aktyw biedaków i fernali, a także współpracować i przyjmować do polskich kolchozów inne narodowości, ponieważ jest to związane z internacjonalizmem ludzi pracy⁹³⁶.

Lekcje daje historia /Pod wspólną redakcją W.G. Afanasiewa i G.L. Smirnowa M., *Politizdat* 1989. s. 146-148, 150-151.

⁹³⁵ A. П. Врублевский, Т. С. Протко, *Из истории репрессии против белорусского крестьянства...*, dz. cyt., s. 45 (A. P. Wróblewski, T. S. Protko, *Historia represji przeciw białoruskiemu chłopstwu...*, dz. cyt., s. 45).

⁹³⁶ В. Н. Жук, *Из истории польского национального меньшинства в БССР...*, dz. cyt., s. 13, autor powołuje się na: НАРБ Ф. 4п. Оп. 11, Д. 122, Л. 45, 50, 51, 52. (N. Żuk, *Historia polskiej mniejszości narodowej w BSRR...*, dz. cyt., s. 13, autor powołuje się na: NARB Zespół 4p, opis 11,teczka 122, s. 45, 50, 51, 52.

Kolektywizacja i wysiedlanie kułaków na terenie polskich wsi przebiegały w różny sposób i z różnym skutkiem. Znamienne jest, że bogate, dobre gospodarstwa w stosunku do białoruskich zaliczane były do kułackich lub półkułackich. W okręgu homelskim w gminie Podosowski (powiat czeczerski) spośród 53 polskich rodzin wysiedlonych zostało 21. Podobnie było w gminie Lubawinska w rejonie byda-koszelowskim. Spośród 228 polskich gospodarstw wysiedlonych zostało 78⁹³⁷.

Siłowe metody rozkułaczenia na terenie wsi polskich przebiegały zgoła inaczej niż w pozostałych wsiach BSRR. Tak jak można było przypuszczać, nad sprawami klasowymi często brała wyższość więź narodowa. Wtedy to miejscowi stawali w obronie wysiedlanych Polaków, nie tylko czynnie, lecz także administracyjnie (np. pisano petycje, prośby itp.). W obronie brali udział wszyscy, bez względu na stan majątkowy, co było zaskoczeniem dla działaczy partyjnych. Zjawiska te były powszechne, co obrazuje N. Żuk⁹³⁸.

Jednym ze sposobów walki z masową kolektywizacją, były ucieczki mieszkańców przygranicznych wsi do Polski (o czym jest mowa powyżej w tym rozdziale). Innym sposobem ratowania się przed wywózką, była ucieczka do lasu. Tam tworzyły się grupy, składające się uciekinierów kułaków oraz osób wyznaczonych na zsyłkę. Ich celem było przedostać się do Polski, nielegalnie przekraczając granice⁹³⁹.

Powodów wysiedlenia Polaków ze strefy przygranicznej można wymienić kilka. Dopóki istniała teoria rewolucji permanentnej, Polacy odgrywali znaczącą rolę w jej wykonaniu. Kiedy jednak od niej odstąpiono, Polacy zaczęli być traktowani jak dywersanci, stanowiący duże zagrożenie w czasie ewentualnej wojny z Polską. Dlatego też Polaków wysiedlano z 17 pogranicznych rejonów BSRR – nie tylko z wiosek, lecz także z kołchozów.

Według danych z połowy 1931 r. w przygranicznych rejonach BSRR było 21 polskich kołchozów; 32% gospodarstw rolnych było skolektywizowanych. Dane o kolektywizacji są średnią, ponieważ udział ten kształtował się w przedziale od 20 do 55%. Należy nadmienić, że wysokie tempo kolektywizacji było związane z „odpowiednim dostosowaniem przepisów” do dobrowolnego wstępowania do kołchozów. Według stanu na czerwiec 1931 r. na terenie BSRR było 151 polskich kołchozów, które obejmowały 4130 gospodarstw, w tym 1167 osób biednych i 2453 średniozamożnych, a także 510 pracowników rolnych i urzędników⁹⁴⁰.

W wyniku realizacji rezolucji Biura Politycznego KC KP(b) Białorusi z 6 VI 1931 roku „O stanie prac w środowisku polskich mas pracujących” procent kolektywizacji polskich wsi nie był niższy od średniej BSRR. 1 czerwca 1931 r. udział procentowy tzw. biedaków i średniaków stanowił

⁹³⁷ И. И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР...*, dz. cyt., s. 72 (I. I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR...*, dz. cyt., s. 72).

⁹³⁸ В. Н. Жук, *Из истории польского национального меньшинства в БССР...*, dz. cyt., s. 23, autor powołuje się na НАРБ Ф. 4п. Оп.21, Д. 278, Л.74, Ф. 701. Оп.1, Д. 92, Л.190об. . (N. Żuk, *Historia polskiej mniejszości narodowej w BSRR...*, dz. cyt., s. 23, autor powołuje się na NARB Zespół 4p, opis 21 teczka 278, s. 74, Zespół 701, opis 1, teczka 92, s. 190 a).

⁹³⁹ Tamże, s. 20.

⁹⁴⁰ Tamże, s.75, powołuje się na М.П. Костюк, В.А. Полуян, А.Н. Сорокин [и др.]; редкол.: И.М. Волков [и др.] – Минск, 1981. - 120 (М.Р. Коściук, W.A. Polujan, A.N. Sorokin [i inni]; Red. Zespół I.M. Wołkow [i inni] – Mińsk1981).

32%, a 10 lipca już 34,2%⁹⁴¹. W niedługim czasie liczba polskich kolchozów na Białorusi zaczęła się zmniejszać, co świadczyło o ich sztucznym tworzeniu w poprzednim czasie. Nastąpiła fala samolikwidacji, dlatego do 1 VIII 1931 r. na terenie BSSR pozostały 134 polskie kolchozy⁹⁴². Najslabsze okazywały się oczywiście kolchozy, tworzone przez najuboższych. Ludzie ci nie byli przyzwyczajeni do własności prywatnej, żyli często z dnia na dzień. W kolchozach tych pojawiała się często niezadowolenie (np. z powodu braku karmy dla zwierząt czy ziarna). Władze partyjne uważały, że są to chwilowe trudności, a rozmowy o nich i samo niezadowolenie to działalność kułackich elementów - głównie Polaków, w szczególności rolników indywidualnych, którzy chcą to wykorzystać do własnych celów⁹⁴³.

W realizacji postanowień, dotyczących kolektywizacji, brała czynny udział policja polityczna - Główny Zarząd Polityczny. Od połowy lat 30. XX w. fabrykowali oni fałszywe dowody, mając na celu zastraszanie znacznej części chłopów, którzy byli przeciwni tworzeniu i rozwojowi kolchozów. Od 15 grudnia 1932 do 4 stycznia 1934 roku GZP aresztował 46 540 tzw. kułackich antyradzieckich elementów. Natomiast od 1 maja 1933 do 1 maja 1934 roku aresztowano kolejne 43 tysiące⁹⁴⁴. Aresztowani Polacy najczęściej oskarżani byli o działalność kontrrewolucyjną, organizację grup sabotażowych, za co otrzymywali najwyższy wyrok – karę śmierci. Nikt jednak nie przypuszczał zapewne w owym czasie, że jest to dopiero przymiarka do rzezi ludności polskiej z lat 1937–1938.

Upadające lub rozwiązujące się kolchozy, były jednak zaraz zastępowane przez nowe. Nacisk administracyjny i polityczny sprawiał, że coraz więcej rolników indywidualnych decydowało się wstąpić do kolchozu. Dlatego na jednym z zebrań Prezydium Rady Narodowości Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR informowano z dumą, że średnia kolektywizacja polskich gospodarstw na Białorusi i Ukrainie wynosi 80%⁹⁴⁵. Masową kolektywizację zaczęto wprowadzać od 1929 r. Pojawiły się wówczas polskie kolchozy, choć były one tworzone głównie przez biednych rolników i pracowników rolnych. Powoływano także kolchozy mieszane, w których pracowali ludzie różnych narodowości. Miały one znaczenie tylko propagandowe. Wydajność ich była mała, brakowało tam bowiem gospodarza i chęci do pracy.

Średniozamożni i bogaci Polacy prowadzili gospodarki indywidualne. Byli oni ukierunkowani na produkcję zwierzęcą lub na produkcję ziarna o dużej wydajności. Były to gospodarki zamożne, nowoczesne w stosunku do sąsiedzkich.

⁹⁴¹ Tamże, s. 27, autor powołuje się NARB Zespół 4p, Op. 1 Teczka 5902, strona 143.

⁹⁴² Tamże, s. 75, autor powołuje się na М. Гнилякевич, Нацмены Белорусской ССР /М. Гнилякевич/ Революция и национальности. – 1932. - № 4. – С.22, Лушчыцкі, Я., *Советы нацыянальна-польскага Дзяржынскага раёну на новым этапе* (б. Койданаўшчына), Я. Лушчыцкі. - Менск, 1932 - с.16, (М. Gniljakiewicz, *Zmiany narodowościowe Białoruskiej SSR*, М. Gniljakiewicz, Rewolucja i narodowości – 1932, nr 4, s. 22, J. Luszczycycki, *Rady narodowościowe Polskiego Rejonu Dzierżyńskiego na nowym etapie* (byłego Kojdanowskiego), J. Luszczycycki, Mińsk 1932, s. 16).

⁹⁴³ Tamże, s. 76, autor powołuje się na Ф. 4 п, Оп. 6, Д. 2577, Л1 57. W.N. (Zespół 4p, opis 6, teczka 2577, s. 57).

⁹⁴⁴ Т.С. Протко, *Становление советской тоталитарной системы в Беларуси*, dz. cyt., s. 398 (Т.С. Protko, *Kształtowanie radzieckiego systemu totalitarnego na Białorusi*, dz. cyt., s. 398).

⁹⁴⁵ Tamże, s. 32, autor powołuje się Президиум Совета Национальностей ЦИК Союза в разделе <<Совет Национальностей ЦИК Союза ССР>> // Революция и национальности. - 1935. - № 5. - С. 93, 95. (Prezydium Rady Narodowości CKW Związku w rozdziale <<Rada Narodowości CKW Związku SRR>> // Rewolucja i narodowości, 1935, nr 5, s. 93, 95).

Oczywiście państwo starało się nakłonić Polaków do chętniejszego wstępowania do kolchozów. Wykorzystywano do tego działania organizacyjno-propagandowe, a także siłowe. Dlatego na początku lat 30. XX w. liczba polskich gospodarstw rolnych, wykorzystujących koniunkturę polityczną, włączonych do kolektywizacji, wzrosła. Dochodziła do 70% i o 10% przewyższała średnią republiki. Kolektywizacja miała uzależnić całkowicie ekonomicznie od państwa i być jednym z etapów tworzenia tzw. człowieka radzieckiego, bezwolnego, pozbawionego własnej inicjatywy. Jak bardzo ważna była praca polityczno-masowa w kolektywizacji wsi, mówi dokument precyzujący sposoby, aby osiągnąć taki cel. Stalin kiedyś wypowiedział się o pracy na wsi: „Błędem byłoby przypuszczać, że członkowie kolektywu przekształcili się w socjalistów. Nie trzeba będzie jeszcze dużo popracować, aby chłopą-kolektywnika wychować, przebudować jego indywidualistyczną psychologię, przekształcić go w istotnego pracownika społeczeństwa”⁹⁴⁶.

Tymczasem kolektywizacja w rejonie dzierżyńskim była zaniedbana, podobnie zresztą jak praca polityczno-masowa. Wynikało to z małej aktywności Komsomołu, Wydziałów Oświaty Ludowej i Związków Kolektywów Rolnych, które nie doceniały jej znaczenia. W rejonie dzierżyńskim nie działały czytelnice, „Czerwone kąciki” i radioodbiorniki. Poza tym nie prowadzono systematycznej akcji antyreligijnej oraz akcja wychowania międzynarodowego kolektywników. Dlatego Rejonowy Komitet KP(b) Białorusi uznał, że taki stan należy zmienić. Zaproponował też zmiany, który należało natychmiast zrealizować, aby wpłynąć na poprawę kolektywizacji wsi polskiej⁹⁴⁷.

Wyznaczono 14 punktów do przerobienia i wykonania:

- 1) Kultrprop RK, Związek Kolektywników, RK komsomołu i RWOL w ciągu dwóch dekad miały spisać wszystkie chaty czytelnicze, pracowników, lepszych komsomolców i partyjniaków.
- 2) Przy wszystkich kolektywach i gospodarstwach radzieckich, trzeba było organizować „Czerwone kąciki”, w których należało wydzielić najlepszych, rozwiniętych spółdzielców. Związkowi Kolektywników Spółdzielców wydano przy tym rozporządzenie, by wydzielić najlepsze budynki dla „Czerwonych kącików”, przygotować je, zabezpieczyć literaturę i podłączyć radio.
- 3) Przy wszystkich SzMK, gospodarstwach radzieckich MST trzeba było organizować masowe kółka i kursy nauki obsługi maszyn rolniczych, kisenia, mechanizacji prac rolnych, kółka nauki użytkowania maszyn.
- 4) Rejonowy Wydział Oświaty Ludowej miał zorganizować przy centralnej bibliotece ruchome biblioteczki celu przesyłania ich do chat czytelniczych.
- 5) Przy „Czerwonych kącikach” i chatach czytelniczych miały być organizowane narady twórczo-metodyczne, które miały wciągnąć aktyw do pracy.
- 6) Rejonowa Rada Związków Zawodowych powinna systematycznie organizować brygady kulturalno-oświatowe złożone z pracowników miasta, by przenieść doświadczenia miejskiej pracy w kolektywie i wzmocnić je politycznie i gospodarczo.
- 7) Pełnomocnicy Litbiura (biura zajmujące się propagowaniem czytelnictwa)

⁹⁴⁶ НАРБ. Ф. 701 Комиссия по осуществлению национальной политики при ЦИК БССР 25, Оп. 1, Д. 101, Л 373–375 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 701 Zespół Realizacji polityki narodowościowej przy CKW BSRR, opis 1, teczka 724, s. 373–375).

⁹⁴⁷ НАРБ. Ф. 4 п ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 5902, Л 143 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 4 п Zespół KC КПБ, opis 1, teczka 5902, s. 143).

- powinni organizować systematycznie kino wyjazdowe – filmy wysyłane na wieś, oraz kino objazdowe.
- 8) Aby urzeczywistnić uchwały partii, do XV rocznicy rewolucji październikowej należało uruchomić wszystkie liknepy i szkoły małopięsiennych, zapewnić im literaturę i podręczniki w języku ojczystym – z takim rozliczeniem, aby do 1 stycznia ostatecznie likwidować resztki niepiśmienności.
 - 9) Od 10 listopada sprawdzić stan chat czytelniczych. W Biurze RK wysłuchać sprawozdania o pracy kulturalno-masowej sekretarzy komisji partyjnych Niegorskiej Rady Wiejskiej, Dobryniewskiej, Stalinckiej i Stankowskiej.
 - 10) 13 listopada zwołać rejonową naradę pracowników chat czytelniczych, „Czerwonych kącików” i przewodniczących sekcji kultury, na której poinstruować o formach i metodach pracy kulturalno-masowej.
 - 11) Przy przeprowadzeniu pracy szczególnie uwagę zwrócić na pracę wśród kobiet, na wciągnięcie ich do kółek i szkół. Organizować w kolektywach żłobki dziecięce i instytucje przedszkolne.
 - 12) Rejonowy Komitet Komsomołu powinien wysłuchać sprawozdań kilku komórek komsomolskich do pracy kulturalno-masowej i przedsięwziąć szereg działań dotyczących organizacji tej pracy.
 - 13) Zapewnić „Czerwonym kącikom” literaturę i całą pracę w języku ojczystym.
 - 14) Pod osobistą odpowiedzialność tow. Kolika, do 15 listopada zorganizować przy rejonie Radę Kulturalnego Budownictwa, by kierować całą pracą kulturalno-masową⁹⁴⁸.

Bardzo interesujący jest dokument z lustracji wspólnot ziemskich na terenie Riżkowskiej Rady Wiejskiej (rejon szkłowski, okręg mohylewski), sporządzony przez inspektora Centralnego Komitetu Wykonawczego w dniach 12–14 lutego 1928 r., Inspekcja wspólnot ziemskich Riżkowskiej i Dańkowieczewskiej wykonywano z punktu widzenia ideologicznego. W małym stopniu zajmowała się rzeczywistą pracą na roli.

Zadania, które miał przed sobą inspektor, to: wzmocnienie kierowniczej roli rady wiejskiej, wzmocnienie wpływu biedaków w wspólnocie ziemskiej, pozbawienie kułaków prawa głosu, uregulowanie pracy wspólnot ziemskich i ich wzajemnych stosunków z innymi społecznymi organizacjami.

W dalszej części raportu poruszono także zagadnienia ideologiczne:

- 1) Regulamin wspólnoty ziemskiej.
- 2) Organy zarządzające wspólnotą ziemską.
- 3) Praca wspólnot ziemskich i ich rola w gospodarskim budownictwie wsi.
- 4) Organizacja biedaków we wspólnotach ziemskich i radach wiejskich. Aktywność poszczególnych grup społecznych.
- 5) Partyjne kierownictwo wspólnot ziemskich.
- 6) Kierowanie Radami Wiejskimi i praca Rejonowych Komitetów Wykonawczych ze wspólnotami ziemskimi⁹⁴⁹.

Raport szczegółowo informował o zagadnieniach, ale były to tylko zagadnienia polityczne. Brak było tematów związanych z pracą kołchoźnika na roli

⁹⁴⁸ НАРБ. Ф. 4 п ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 5902, Л 143, 143 об. ... (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś 4 p Zespól KC KPB, opis 1,teczka 5902, s, 143, 143 a...).

⁹⁴⁹ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1849, Л 31-38, Акт обследования земельных обществ 39–44, Акт обследования 45–50. АКТ обследования земельных обществ... (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespól 6 CKW BSRR, opis 1 teczka 1454, s. 31–38, Akt lustracji społeczności rolnych 39-44 Akt lustracji społeczności rolnych, 45-50 Akt lustracji społeczności rolnych).

i jego problemami życiowymi. Zajmowano się rozważaniami teoretycznymi, całkowicie oderwanymi od życia kolchozowego. Pozwala to lepiej zrozumieć, dlaczego kolektywizacja przynosiła takie, a nie inne efekty.

5.8. Walka z polskimi chłopami zwanymi kułakami

Pod koniec lat 20. XX w., kierownictwo partii doszło do wniosku, że sposób budowy państwa robotników i chłopów, przebiega prawidłowo i socjalizm jest już blisko. Oczywiście występowały niezgodności związane z NEP i dlatego trzeba było je zlikwidować, w tym całkowicie przejąć środki produkcji oraz doprowadzić do całkowitej kolektywizacji. Aby tego szybko dokonać, wybrano metody państwowego przymusu i masowych represji. W likwidacji kułaków, jako klasy społecznej, możemy wyróżnić dwa okresy. Pierwszy, od 1926 do 1929 roku, kiedy tylko występowały metody ekonomicznego przymusu, oraz drugi, trwający od roku 1929 aż po rok 1934, kiedy to kułacy podlegali masowym represjom. W 1925 roku gospodarstwa, które posiadały od 0,1 do 2 dziesięcin ziemi, ale nie miały koni, bydła rogatego i inwentarza, zaliczane były do najbiedniejszych. Do gospodarstw średnich zaliczane były te mające od 2 do 6 dziesięcin zasiewu, w których był konia lub dwa, bydło, trzoda chlewna i które korzystały czasami z siły najemnej. Do kułaków zaliczano osoby, posiadające powyżej średniej w danym rejonie – powyżej 3 koni, bydło rogate, zwierzęta gospodarskie i korzystali bez przerwy z pracy najemnej. Kułackie gospodarstwa można było podzielić na trzy rodzaje pod względem uzyskiwania dochodu: a) pożyczanie narzędzi rolniczych, b) dzierżawieniu ziemi, c) wykorzystywaniu pracy najemnej. Dochód kułackiego gospodarstwa był średnio 4,6 razy wyższy od najbiedniejszych i 2,6 razy od gospodarstw średnich⁹⁵⁰. Te różnice w dochodzie były solą w oku mieszkańców wsi, kiedy władza radziecka mówiła o równości społeczeństwa.

Pierwszą oznaką zapowiadającej się walki z kułakami, było wystąpienie na XV Zjeździe, podczas którego stwierdzono, że nie jest prawdą, iż nie można pokonać kułaków za pomocą administracyjnych zarządzeń i Głównego Zarządu Politycznego. Dlatego już w lutym 1929 r. Centralny Komitet Wykonawczy i Rada Komisarzy Ludowych ZARR podpisały „Ustawę o jednomyślnym podatku rolniczym”. Biedota była z niego zwolniona, natomiast kułacy mieli stawki tak wyśrubowane, że doprowadzało to do ich ruiny.

Wystąpienie Stalina z 27 grudnia 1929 roku zatytułowane „Pytania dotyczące polityki rolnej ZSRR” zwiastowało kolejną fazę walki. Utworzona, w grudniu 1929 r., przez Centralny Komitet WKP(b) Komisja do Realizacji Rzeczywistej Kolektywizacji Gospodarstw Wiejskich, wyznaczyła w czasie przyspieszonej kolektywizacji nieekonomiczne metody walki z kułakami. Nowa polityka zastała zatwierdzona przez Centralny Komitet Wykonawczy i Radę Ludowych Komisarzy ZSRR. Od 1 I 1930 r. obowiązywała decyzja „O metodach wzmacniających socjalistyczne przekształcenia gospodarstw rolnych w rejonach nieprzerwanej kolektywizacji i o walce z kułakami”⁹⁵¹. Skutkiem tej polityki były likwidacja źródeł bogactw wsi, pracy najemnej,

⁹⁵⁰ А. П. Врублевский, Т. С. Протко, *Из истории репрессии против белорусского крестьянства...*, dz. cyt., s. 10 (A.P. Wróblewski, T. S. Protko, *Historia represji przeciw białoruskiemu chłopstwu...*, dz. cyt., s. 10); autory powołują się na: W.P. Osmołowski, *Kolektywizacja na Białoruskiej SRR. Doświadczenie i nauka.*

⁹⁵¹ Tamże, s. 47-48.

dzierżawy, a także wprowadzanie nadzwyczajnych środków wprowadzających konfiskatę majątków i wysiedleń w odległe rejony ZSRR. Bolszewicy, korzystając z wcześniejszych doświadczeń przy likwidacji klasy obszarników, których podzieli na grupy, tu postąpili podobnie.

W dniu 30 stycznia 1930 r. Biuro Polityczne KC WKP(b) zatwierdziło decyzję Komitetu Centralnego WKP(b) „O metodach i sposobach likwidacji kułackich gospodarstw w rejonach nieprzerwanej kolektywizacji”.

Komitet Centralny WKP(b) zaproponował podział kułaków na trzy kategorie:

- 1) Silnych gospodarstw rolnych, których właściciele uczestniczyli w walkach kontrrewolucyjnych przeciw władzy radzieckiej. Kułacy tej grupy powinni być poddani represjom: aresztowaniom, sądowni, wysiedleniom z całą rodziną i konfiskatom.
- 2) Silnych ekonomicznie gospodarstw, których właściciele posługiwali się siłą najemną, wykorzystywali biedotę wiejską, ale nie uczestniczyli w wystąpieniach kontrrewolucyjnych. W stosunku do nich nakazano wywłaszczenie ze środków i wysiedlenie w odległe rejony kraju;
- 3) Słabszych ekonomicznie gospodarstw, których właściciele posługiwali się siłą najemną, nie występowali aktywnie przeciw władzy radzieckiej. Tych gospodarzy po rozkułaczeniu można było przyjąć do kolchozu na okres próbny, który trwał 2–3 lata⁹⁵².

W styczniu 1930 roku Rada Ludowych Komisarzy BSRR zatwierdziła decyzję „O prowadzeniu gospodarki ziemią w związku z kolektywizacją. Tym postanowieniem, zabroniono przyjmować kułaków do jakiegokolwiek kolektywizowanego gospodarstwa, spółdzielni kooperacji itp. oraz pozbyć się ich z już istniejących kolchozów i kooperacji. Po tych decyzjach, kułak był kojarzony z kontrrewolucjonistą, wrogiem klasy robotniczej i chłopskiej. Decyzja stanowiła, że nierozkułaczeni nie mogą przekraczać 3–5% ogólnej liczby gospodarstw chłopskich.

Interesujące jest to, że oprócz kułaków, zostało stworzone pojęcie „podkułacy”, odnoszone do gospodarzy posiadających w miarę dostatnie gospodarstwa rolne. Do nich z czasem zaczęto zaliczać także wszystkich, którzy wystąpili z krytyką warunków życia w kolchozie.

W dniu 5 marca 1930 r., Biuro Polityczne KC WKP(b), podjęło decyzję o wysiedleniu z pogranicznych okręgów BSRR (połockiego, mińskiego, bobrujskiego i mozyrskiego) oraz prawobrzeżnej Ukrainy osób, osądzonych za bandytyzm, szpiegostwo, działalność kontrrewolucyjną, kontrabandę, a także, niezależnie od tego, czy jest prowadzona kolektywizacja, kułaków polskiej narodowości. Tych ostatnich trzeba było wysiedlić w pierwszej kolejności. Do wysiedlenia zaplanowano 3,5 tys. osób, lecz zapewne ich liczba była znacznie wyższa. W tym gronie znajdowały się m.in. były rodziny szlacheckie, niezależnie od stanu majątkowego, oraz osoby wskazane przez Główny Zarząd Polityczny⁹⁵³.

W 1931 roku przeprowadzona była kolejna kampania mająca prowadzić do wysiedlenia chłopów. Dnia 20 lutego tego roku Biuro Polityczne KC WKP(b)

⁹⁵² Tamże, s. 49; autorzy powołuje się na: *Кратка история СССР*. М. Л., 1964. Ч. 2. С. 244., 10. (*Krótką historia ZSRR* M. L. 1964, cz. 2, s. 244, 10).

⁹⁵³ И.И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР...*, dz. cyt., s.101; Н. Жук, *Из истории польского национального меньшинства в БССР...*, dz. cyt., s. 22 (I. I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR...*, dz. cyt., s. 22).

ustaliło plany, by w ciągu 6 miesięcy deportować 200–300 tys. kułackich rodzin. Podobne zarządzenie, 20 V 1931 roku wydał sekretarz Komitetu Centralnego KP(b) Białorusi - nr 308 cc, w którym dokładnie przedstawiono plan i kolejność wysiedlenia rodzin kułackich z radzieckiej Białorusi⁹⁵⁴. W dniu 7 sierpnia 1932 r. wydano rozporządzenie Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych ZSRR „O ochronie majątku przedsiębiorstw państwowych, kołchozów i kooperacji i umocnieniu społecznej socjalistycznej posiadania własności, zgodnie z którym grabieżcy społecznej własności, stają się wrogami narodu”. Ten przepis całkowicie pozbawiał praw członków kołchozów. W zależności od interpretacji można było być rozstrzelanym, skazanym na co najmniej 10 lat oraz na konfiskatę mienia. Znamienne jest, że jako wróg narodu obywatel nie podlegał amnestii. To postanowienie miało swoją nazwę obiegową. Nazywano je „Dekretem o 5 kłosach”. Za kradzież z kołchozowego pola 5 kłosów można było być skazanym na 10 lat ograniczenia wolności – w tym czasie na Białorusi już pojawił się głód. Dekret przyjęto i zatwierdzono w pełnym brzmieniu przez Centralny Komitet Wykonawczy oraz przez Radę Komisarzy Ludowych BSRR w dniu 13 sierpnia 1932 r.⁹⁵⁵.

Na początku 1933 roku walka z kułakami przekształciła się w walkę z chłopskimi gospodarstwami indywidualnymi. W dniu 23 lutego 1933 roku Rada Ludowych Komisarzy BSRR podjęła decyzję „O uzupełnieniu wykrytych kułackich gospodarstw”. Decyzja została wydana przez Komisarza Finansów, który nakazał przeprowadzić kontrole wszystkich gospodarstw indywidualnych i obłożyć podatkami pomimo prawidłowej działalności. Właściciel gospodarstwa indywidualnego miał do zapłacenia oprócz podatku rolnego, ubezpieczenia, samoopodatkowania – jednorazowy podatek, tzw. *культсбор*. Przyjęcie decyzji o planowaniu rolnictwa zgodnie z wytycznymi partii widać w decyzji z 13 lutego 1933 r., kiedy to Rada Ludowych Komisarzy BSRR i Komitet Centralny KP(b) Białorusi podjęły uchwałę „O sposobach organizacji wiosennego siewu”. Na skutek działań skierowanych przeciwko indywidualnym gospodarstwom nie trzeba było długo czekać. Już w roku 1933 na Białorusi pojawiły się znamiona głodu na wsi, który się rozszerzał, choć był skrzętnie ukrywany w prasie. Wszelkie wzmianki o głodzie i trudnych warunkach życia w kołchozach były traktowane, jako kontrrewolucyjna działalność kułaków⁹⁵⁶.

Tłumacząc rosyjskie słowo „kułak”, nasuwa się odpowiednik polski, który określa człowieka o cechach ujemnych – „skąpiec”, „chciwiec”, „kutwa”. Tak określano osoby prowadzące gospodarstwo rolne, które w przeciwieństwie

⁹⁵⁴ Tamże, s. 13 autor powołuje się na НАРБ Ф. 4п. Оп.21, Д. 277, Л.325-329, *Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачение.1927–1939*. Документы и материалы. В 5 т./ Рос. акад. наук, Институт рос. истории; гл. ред. совет; В. Данилов [и др.] - М.; РОССПЭН,1999.- Т. 3 (конец 1930-1933 гг.) / Редкол.: И. Зеленин [и др.] -2001- С. 90 (NARB Zespół 4p, opis 21, teczka 277, s. 325-329, *Трагедия радзиецкай вяскі. Калектывізацыя і розкулачэнне1927–1939*. Dokumenty i materiały. W 5 Т. / Rosyjska.Akademia Nauk Instytut ros. Historii Gł. Rew. Rad.; W. Daniłow [i inni] – M.ROSSPEN 1999. т. 3 (koniec 1930-1933 R.), Red. Kolegium I.Zielenin [i inni] – 2001, s. 90).

⁹⁵⁵ А. П. Врублевский, Т. С. Протко, *Из истории репрессии против белорусского крестьянства...*, dz. cyt., s. 64-65 (A. P. Wróblewski, T. S. Protko, *Historia represji przeciw białoruskiemu chłopstwu...*, dz. cyt., s. 10); autorzy powołują się na SZ BSRR 1932, nr 52. s. 236.

⁹⁵⁶ Tamże, s. 57-59.

do gospodarstw spółdzielczych i państwowych przynosiło dochód. Rolnik pracujący na własnej roli dla siebie był bardziej wydajny niż nieprzyzwyczajeni do pracy fernali, bezrolni itp. Inną sprawą był brak motywacji do pracy w kolchozach i sowchozach oraz zbyt rozwinięta samorządność i żądania socjalne pracowników. Bogate gospodarstwa chłopskie były przykładem, że może istnieć niezależna grupa społeczna. Właśnie ta niezależność finansowa była solą w oku, na którą państwo radzieckie nie mogło sobie pozwolić.

Walka z kułakami przebiegała w różną intensywnością. Jednak miała ona inne podłoże niż tylko ideologiczne. Był to problem obrony państwa. Główny wróg ZSRR - Polska, na początku lat 30. XX wieku utrzymywała bliskie kontakty z Niemcami. II Rzeczpospolita próbowała także tworzyć pakt wojskowy wzajemnej pomocy z Rumunią, Czechami i krajami bałtyckimi (tzw. Mała Ententa). Polski wymusiły rozbudowę przemysłu ciężkiego w głębi ZSRR. Jednak, aby cokolwiek budować, trzeba mieć ludzi, którzy by budowali i trzeba mieć za co. Rząd radziecki miał pieniądze na maszyny i urządzenia potrzebne do budowy. Brak jednak było środków na opłacenie pracowników. Problem ten rozwiązano, tworząc tzw. elementy szkodliwe społecznie oraz elementy występujące przeciw władzy ludu. Ich eliminacja z życia polegała na tym, że wysyłano ich na wielkie budowy, do obozów pracy, kolonii karnych. Nie dość, że więźniowie nie byli na utrzymaniu państwa, to musieli na siebie zarobić, wykonując wyśrubowane normy. Byli to współcześni niewolnicy, pracujący za marne racje żywnościowe i za życie. Przyjmowano, że średni okres eksploatacji człowieka na zsyłce trwał 3 miesiące. Aby jednak mieć odpowiednio przygotowaną kadrę do walki z tą grupą społeczną, rozbudowywano domy dziecka, szkoły z internatami, w których przeprowadzano indoktrynację dzieci i młodzieży, tworząc nowe „Oddziały Czerwonych janczarów”.

Przed przystąpieniem do zasadniczej walki, trzeba było przeszkolić odpowiedni aparat, który by tę akcję przeprowadził. Po XV Zjeździe Partii, w 1926 r. przystąpiono do zdecydowanego ataku na kułaków. Do tej akcji trzeba było mieć przeszkolonych ludzi. Dlatego też Centralny Komitet Wykonawczy ZSRR zwrócił się do Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR, aby ten do 20 lipca 1928 r. przeszkolił osoby, które miały przeprowadzić walkę z kułakami. Zaznaczono, że należy uwzględnić następujące zagadnienia:

- a) ograniczenie rozwoju osobistego kapitału w wiosce i eksploatacyjnych ambicji kułaka, przeprowadzenie opodatkowania klasowego pierwszeństwa w kredytowaniu, zaopatrzenie w maszyny, walka o przestrzeganie przez kułaków prawa radzieckiego;
- b) rozwijanie programów socjalistycznej budowy i rozszerzenia socjalistycznych elementów w wiosce;
- c) stosunek różnych grup socjalnych w przeprowadzeniu ataku na kułaka: nowe formy walki kułaków, nastawienie średniozamożnych rolników do ataku;
- d) naukę podstaw ekonomii, elementów wzmacniających kułaków – takich jak:
 - lichwiarstwo i jego przystosowanie się, dostosowanie,
 - handel prywatny z punktu widzenia sposobu i form uchylania się od podatku, (handel wymienny),
 - porządek i formy dzierżawy przez biedaków ziemi otrzymanej z nadziałów i wykorzystywanie cudzej pracy,

- prywatne przedsiębiorstwo (różnego rodzaju umowy, dzierżawy przedsiębiorstw)⁹⁵⁷.

W odpowiedzi pismo z Centralnego Komitetu Wykonawczego ZSRR, Centralny Komitet Wykonawczy BSRR opracował program praktycznej nauki walki z kułakami po XV Zjeździe Partii. Obejmował on 9 problemów, które trzeba było uwzględnić w czasie kampanii antykułackiej. Z nich miały być wydzielone zagadnienia, na które trzeba było zwrócić szczególną uwagę.

I. Skup zboża, dostawy zboża:

- Jakie rodzaje przymuszeń do zdawania ziarna zastosować w czasie kampanii skupu zboża i jakie są jej rezultaty,
- Osobista praktyka (stopień, formy, metody i rezultaty) zastosowania istniejących paragrafów, zasad, punktów Głównego Kodeksu (zgodnie z par. 107. Głównego Kodeksu Rosyjskiej Radzieckiej Federacji Republiki Socjalistycznej) w walce z kułakami i osobami, które przetrzymują ziarno,
- W czym wyraziło się uczestnictwo biedaków i parobków (robotników rolnych), podczas przeprowadzania kampanii skupu zboża.

Analizując tematy szkolenia, widać, że można było stosować różne środki, począwszy od wymuszeń (zapewne siłowych), do wprowadzenia odpowiednio interpretowanych paragrafów Kodeksu Karnego. Aby uwiarygodnić i usprawiedliwić takie postępowanie, szukano poparcia i aprobaty wśród najbiedniejszych (w tym robotników rolnych), choć zarazem zmuszano ich do czynnego uczestnictwa w tzw. kampanii skupu zboża.

II. Chłopska pożyczka:

- formy i metody funkcjonowania chłopskiej pożyczki wśród różnych grup socjalnych chłopskiego pochodzenia i ograniczenie praw do pożyczek,
- ciężar gatunkowy zamożno-kułackiej grupy wśród biorących pożyczki.

W temacie dotyczącym pożyczki ukazano formy i metody, w jaki sposób można uzyskać pożyczkę od państwa. Jednak już na początku podkreślono, że pożyczka jest przeznaczona dla grupy socjalnej chłopskiej, ale nie całej. Grupa bogatych chłopów-kułaków ma ograniczenia w jej uzyskaniu. Podzielona jest ze względu na zamożność, zapewne na zaangażowanie polityczne, jako grupa niepewna ideologicznie.

III Samoopodatkowanie:

W praktyce prawidłowo było wyznaczone samoopodatkowanie i zabezpieczona tzw. linia:

- opodatkowania wysokich bogatych warstw wsi,
- przestrzeganie gospodarczego funkcjonowania i postępowego charakteru,
- przyciągnięcie części wiejskich zobowiązań ludowych w formie pieniężnej.

Jednym ze sposobów walki z kułakami był specjalny podatek – samoopodatkowanie. Był to podatek wyrównujący dochody poszczególnych mieszkańców wsi. Dobry, bogaty gospodarz miał obowiązek nałożyć na siebie podatek i oddać do państwu nadwyżkę od średniego dochodu. Wysokość podatku była kontrolowana, czy nie była za mała w stosunku do dochodów.

⁹⁵⁷ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1899, Л 8. ЦИК- у БССР (Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zespół 6 CKW BSRR, opis 1, teczka 1899, s. 8, Do Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR).

W razie zbyt niskiego zaniżania, podatek był wyznaczany z urzędu. Postępowanie to było traktowane, jako jedno z zobowiązań ludowych wobec państwa.

IV. Kampania siewna:

Rezultat akcji siewnej z punktu widzenia wypełnienia wytycznych kierowniczych organów o ograniczeniu eksploatatorskiej akcji skierowanej przeciw kułakom:⁹⁵⁸

- w kredytach,
- w zaopatrzeniu w maszyny,
- w stworzeniu i przydzieleniu materiału siewnego z miejscowych zapasów,
- praktyczne przygotowanie ziemi biedaków – za pomocą narzędzi i inwentarza kułaków, zamożnych i średnich gospodarzy,
- wpływ niedostatków w wyposażeniu biedaków i uboższych warstw masy średników na prowadzony ostatnio nacisk w stosunku do kułaków.

V. Ustrój gospodarczy rolnictwa:

Omawiając to zagadnienie, należało pokazać zmiany, które zaszły w ustroju gospodarczym rolnictwa po XV Zjeździe Partii. Chodziło przede wszystkim o stosunek biednych i średnich warstw chłopstwa do obowiązkowych wysiedleń zamożnych gospodarzy w rejonach o małych zasobach ziemi.

VI. Ekonomiczne korzenie zasilające kułaków:

Tu koniecznie trzeba było omówić i ukazać źródła oraz korzenie wzmacniające kułaków, w tym:

- lichwiarstwo i formy jego przystosowania,
- handel prywatny z punktu widzenia formy ucieczki od podatku,
- porządek zasady i formy dzierżawy nadziałów ziemi od ludzi biednych,
- użytkowanie – eksploatacja cudzej pracy,
- prywatne przedsiębiorstwo majątkowe (w tym różnego rodzaju dzierżawy przedsiębiorstw produkcyjnych).

VII. Rozwój socjalistycznych elementów na terenie wsi w wyniku decyzji XV Zjazdu Partii:

W tych postulatach podkreślano zmianę polityki na nakazową (przewaga ideologii nad ekonomią).

- Zgodnie z linią kołchozowego budownictwa należało zrównać dynamikę tempa z 1927 i pierwszej połowy 1928 roku:
 - Spowodować wzrost liczby nowo organizowanych kołchozów, organizując średniej wielkości gospodarstwa kolektywne, jednoczyć w jednym kołchozie dwór, ziemię oraz zestaw socjalny i majątkowy.
 - Reorganizować utworzone wcześniej kołchozy, a w przypadku rozpadu i ich likwidacji poznać przyczyny tego zjawiska.
 - Zwiększyć rygory związane ze scalaniem środków produkcyjnych⁹⁵⁹, co dotyczyło przejęcia kołchozowych maszyn lub towarzystw o wspólnym gospodarzeniu, eksploatacji maszyn i innych form ich użytkowania.

⁹⁵⁸ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1899, Л 1. Програма изучения практики наступления на укулака за время после XV Парте'езда (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 1899, s. 1, Program nauki praktycznego natarcia na kułaka w czasie po XV Zjeździe Partii).

⁹⁵⁹ Тамże, Л 2.

- Dbać o efektywność kołchozów – areal zasiewów, praca na roli, wykorzystanie maszyn, dane o zbiorach, wydajność.
- Badać, w czym wyrażają się konkretnie przedsięwzięcia kooperacji rolnych i innych organów w polepszeniu gospodarności, obsłudze kołchozów i stymulowaniu dalszego wzrostu kolektywizacji.
- Dbać o rozmach i jakość propagandy masowej kolektywizacji, uczestnictwo w niej biedoty i średniozamożnych – rezultaty wciągania komunistów i komsomolców do kołchozów.
- Charakterystyka pracy specjalnych organów stojących na czele kołchozów ich predyspozycji w kierunku objęcia kierownictwa nad dużymi kołchozami. Pomoc organów w wyborze form kolektywizacji, walka ze złymi i przypadkami sztucznego rozpowszechniania się kołchozów.
- Precyzować, w czym wyraża się organizacyjna rola kołchozów w techniczno-kulturowej zmianie indywidualnych gospodarstw chłopskich.
- Zgodnie z linią tworzenia kooperacji:
 - Spowodować wzrost członkostwa (we wszystkich rodzajach kooperacji), zwiększyć tempo wzrostu tworzenia się kooperacji socjalno-majątkowych, grup chłopstwa.
 - Zwiększyć kooperację wszystkich biednych i większości średniozamożnych rolników oraz specjalne przedsięwzięcia zapewniające wypełnienie planu.
 - Rezultaty pierwszej wyborczej kampanii w 1928 roku z punktu widzenia wzmocnienia przedstawicieli biedaków w wyborczych organach kooperacji i wyzbycie się kulaków.
 - Wzmocnić tworzące się kooperacje zgodnie z linią budowy przemysłu, opierając się na gospodarce wiejskiej.
- Zgodnie z linią kontraktacji. Praktyka kontraktacji i inne rodzaje umów dotyczące gospodarstw chłopskich z istniejącymi państwowymi organizacjami i kooperacjami:
 - Procent obejmujący kontraktacje (wydzielonymi rodzajami)⁹⁶⁰ różnych warstw socjalno-majątkowych, w stosunku do grup gospodarstw i wszystkich gospodarstw.
 - W czym wyrażają się założenia klasowej linii w kontraktacji jako narzędzia kolektywizacji i przemysłowego kontraktowania. Przewidziano w umowach specjalne zasady warunki, jakie stymulują społeczne kształcenie.
 - W czym wyraża się ekonomiczne i kulturalno-techniczne podejście do gospodarstw zawierających kontraktacje.
- Zgodnie z linią stanu majątkowego sowchozów:
 - ekonomiczny stan majątkowy sowchozów i ich styl informacyjny,
 - byt, poziom życia pracowników,
 - związek sowchozów z chłopami i zmiana stosunku chłopów do sowchozów – w czym się ona wyraża.

VIII. Ekonomiczne i polityczne rezultaty ataku na kulaków

Tu akcentuje się, jakie praktyczne przedsięwzięcia stosować przeciw bogatym gospodarzom, które ci ostatni najbardziej odczują, w jaki sposób

⁹⁶⁰ Tamże, JI 3.

antagonizować poszczególne grupy społeczne i ukierunkowywać stosunek biednych, średniozamożnych i innych do kułaków tak, aby były zgodne z wytycznymi XV Zjazdu Partii.

- Czy atak na kułaka wpłynął i w jakim stopniu na: skrócenie zasiewów, zmniejszenie ilości maszyn, jakość pracy na ziemi, sztuczne nawożenie ziemi, zmniejszenie liczebności bydła, zmianę metod i sposobów dzierżawy, uprawy i kredytowania biedaków przez kułaków.
- Jakie przyjmowano posunięcia, kroki mające być przeciwwagą w zjawisku wymienionym w punkcie 1. ze strony organów państwowych i organizacji społecznych.
- Reakcja różnych grup kułaków i zamożnych na atak władzy radzieckiej: formy i organizacja oporu, kontratak, antyradziecka działalność, agitacja i ich charakter, skrywanie nadwyżek i stosowanie pracy najemnej, działania przeciw kolektywizacji, akty terroru, polityczny bandytyzm, organizowanie babskich buntów i wykorzystywanie średniozamożnych i biedotę, elementów drużyn, zastępców urzędników państwowych i społecznych przy organizacji odparcia ataku⁹⁶¹.
- Stosunek biednych, parobków i średniozamożnych do ataku na kułaków: ich nastroje, aktywność, poparcie prowadzonych posunięć.
- Jakie błędy występowały w praktycznym ataku na kułaka – ich rola w stosunku do poszczególnych socjalno-ekonomicznych grup chłopstwa.
- Punkt VIII programu szkolenia walki.

IX. Ocena stanu i pracy radzieckiego aparatu

Ukazane zadań organów partyjnych w wypełnieniu zadania polegającego na eliminacji grupy społecznej – bogatych rolników, jako ostatnich niezależnych ekonomicznie ludzi państwa radzieckiego.

- Stan radzieckiego aparatu (z dołu do góry) z punktu widzenia jego przygotowania do ataku, umiejętności ataku, zabezpieczenia klasowej linii i kierownictwa w przeprowadzeniu systematycznych posunięć odnośnie do ataku na kułaka.
- Kształt i jakość kierownictwa różnych zastępów radzieckiego aparatu w praktycznym ataku na kułaka.
- W jakim stopniu kierownictwo gwarantuje przyzwolenie dla zadań stojących przed radzieckim aparatem, w związku z atakiem na kułaka.
- Jakie konieczne przedsięwzięcia, należy podjąć w celu polepszenia stanu i jakości pracy radzieckiego aparatu, w związku z atakiem na kułaka⁹⁶².

Opracowano plan szkoleniowy dla aktywistów, którzy mieli tę akcję realizować. Po dokładnym przeanalizowaniu planu i programu szkolenia można zauważyć, że tematykę przygotowali fachowcy z różnych dziedzin. Podstawą było prawne uzasadnienie akcji.

Opiera się ona na Kodeksie Głównym (par. 7.), ale także na głosie biednych rolników, robotników rolnych czy parobków. Bolszewicy uzasadniali swoje postępowanie potrzebą państwa oraz wspomnianych grup społecznych. Odbieranie zapasów ziarna rolnikom bogatszym zostało nazwane „pożyczką”.

⁹⁶¹ Tamże, II 4.

⁹⁶² Tamże, II 5.

Za zboże płacono ustalone ceny, czasami poniżej kosztów produkcji. Bogaty chłop miał do zapłacenia liczne podatki, jako prowadzący gospodarkę indywidualną. Natomiast biedacy byli z tych podatków zwolnieni. Kołchozy, kooperacje, których założycielami i głównymi członkami byli biedacy i parobcy, przynosiły straty. Nie pomagały wszelkie subsydia państwa. Chłopi mający prywatne gospodarstwa musieli sami się opodatkować, a wysokość daniny podlegała kontroli przez tych, którzy nie płacili żadnych podatków. Kampania siewna miała przebiegać bez zakłóceń, lecz zbiory i ich zagospodarowanie było pod kontrolą.

Istotną część szkolenia, miała polegać na szukaniu przyczyn dostatku kułaków. Zakładano, że jest to wynik różnego typu afer i bezlitosnej eksploatacji pracowników najemnych. Do realizację działań kontrolnych włączano biedaków i parobków, aby aktywnie uczestniczyli w walce z kułakami. Miało być przeprowadzone badania socjalne, polityczne i ekonomiczne. Poszukiwano uzasadnienia tworzenia kolektywizacji, jej wyników i realizacji wytycznych partii. Powoływano się na opinię biedoty, która, mimo że miała wszelkie dostępne warunki - subsydia państwa, brak podatków, nie potrafiła gospodarzyć, wypracować zysku w różnego typu kolektywach - kołchozy, sowchozy, kooperacje. Potrafiła brać, dzielić i decydować, jak warstwa rządząca, na której opinii cały czas powoływała się Partia Bolszewików.

Inną sprawą było celowe niszczenie ludzi dążących do osiągnięcia czegoś w życiu. Ma to odzwierciedlenie w kolejnym punkcie programu walki kułakami. Polecono sprawdzanie, czy przedsięwzięto odpowiednie środki do walki z nimi i jakie skutki ekonomiczne, społeczne, i polityczne będą ich efektem.

Na zakończenie szkolenia, omawiano kwestię oceny pracy różnych stopni organizacji, działaczy partyjnych urzędów i urzędników państwowych w walce z kułakami. Nic więc dziwnego, że po odpowiednim przeszkoleniu „Czerwonych janczarów”, potrafili oni wydać NKWD rodziców broniących dzieci przed głodem (przykład Pawlika Morozowa).

Istotą planowego ataku na kułaka na przełomie 1927 i 1928 roku były kwestie ekonomiczne i polityczne. Kampania skupu na terenie BSRR charakteryzowała się tym, że przeprowadzono ją różnymi metodami. W niektórych okręgach zdawanie ziarna odbywało się przymusowo - okręg miński, mozyrski i in.), w pozostałych nie stosowano tej metody - np. okręg homelski. Na tych, którzy przetrzymywali ziarno, nakładano kary finansowe: egzekucję podwyższonego wiejskiego podatku, opłaty ubezpieczeniowe, egzekucję sum z samoopodatkowania, zadłużenie sądowe, opłaty i mandaty. Rzadko pojawiały się przypadki aresztowania sprzedawców, którzy spekulowali mąką. Mozyrski Okręgowy Komitet Wykonawczy stwierdził 8 przypadków i z tej liczby 3 osoby skazano na wysiedlenie poza granice okręgu, zaś 2 sprawy oddano do sądu okręgowego. W okręgu mohylewskim tutejszy Okręgowy Komitet Wykonawczy dokonał 11 kontroli kułackich gospodarstw i 81 prywatnych piekarni. Zarekwirowano produkty piekarnicze na łączną sumę 18 673 rubli. Ustalono, że piekarz przekroczył pozwolenie na skup ziarna i jego magazynowanie, ponieważ kupował ziarno do rolników i kooperacji. W okręgu mińskim wymuszenia stosowano w stosunku do młynarzy i kaszarników. Podpisywano zobowiązania do sprzedaży nadwyżek ziarna wyłącznie spółdzielczym i państwowym piekarniom. Jednak i w tych przypadkach rejonowy komitet

wykonawczy zatrzymywał osoby prywatne za spekulacyjny skup ziarna⁹⁶³. Kiedy już po pierwszych podsumowaniach ataku na kułaków zauważono, że nie zawsze przynosiły one pożądany skutek.

Dla przykładu, kułakom nie wolno było pożyczać maszyn rolniczych. Tymczasem gospodarstwa kułackie były powierzchwniowo zbyt małe do stosowania maszyn. Próbowano także walczyć z półlegalnym obrotem ziemią. Po akcji wysiedleń za granice Białorusi lub na Syberię pojawiła się możliwość półlegalnej dzierżawy ziemi. Jednocześnie wzrosła cena ziemi – np. do 100–150 rubli w okręgu mozyrskim. Walkę podziemnym handlem ziemią podjął Okręgowy Komitet Wykonawczy. Wprowadził zarządzenia o przejmowaniu gospodarstw niespełniających wymaganych wytycznych.

Walka kułaków przyjmowała różne formy. Było to straszenie biedaków głodem, zrywanie samoopodatkowania - okręg homelski, straszenie członków rad wiejskich zabójstwem przy poborze samoopodatkowania - okręg mozyrski, prowokacje przeciw władzy radzieckiej, kolektywizacji, różnym typom gospodarzenia. Wreszcie – namawianie biednych i średniozamożnych rolników do wspólnych wystąpień – okręg mohylewski. Jednakże polityka państwa skierowana do najmniej zamożnych – bardzo dogodne kredyty, kampania atakująca kułaków, przynosiła w tych grupach poparcie dla władzy radzieckiej. Stąd pojawiały się samoistne ataki najbiedniejszych mieszkańców wsi na gospodarstwa kułackie, konfiskaty ziarna, podpalenia, jak w okręgu mohylewskim czy mozyrskim⁹⁶⁴.

Walka z kułakami według partii szła zgodnie z linią polityczną i miała poparcie proletariatu wiejskiego. Ale rzeczywistość wyglądała nieco inaczej. Niedostatki na wsi wynikały z nikłej pomocy ze strony rejonowych komitetów. To wykorzystali kułacy, którzy zrywali propozycje samoopodatkowania, przekupywali urzędników i działaczy niższych szczebli. Dzięki temu nabywać towary deficytowe⁹⁶⁵.

W wyniku braku skutecznych szkoleń, atak na kułaków był postrzegany, jako atak na wieś i na chłopów. Kułacy prowadzili wrogą agitację, wciągali pod swoje wpływy biedniejszych, którzy na zebraniach rad wiejskich blokowali uchwały przeciw kułakom. Postanowiono zatem polepszyć skład aparatu partyjnego i rządowego. Zdecydowano się także szkolić, ograniczać biurokrację, wciągać działań praktycznych robotników rolnych⁹⁶⁶. Innym przyczyną rozkułaczenia było najmowanie ludzi do pracy. Doskonale ilustruje to postanowienie prokuratura republiki tyjące obywatela Bieleckiego. Prokuratura zdecydowała o rozkułaczeniu tegoż. Stwierdzono m.in., że jego gospodarka była prawidłowo opodatkowana, jednak za systematyczne korzystanie z pracy parobków, dawanie ziarna biedakom za odpracowanie lub na procent – należy się kara. Bieleckiego pozbawiono majątku, i wysiedlony poza granice BSRR⁹⁶⁷.

⁹⁶³ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1899, Л 148. Итоги практики наступления на кулака по БСРР – 1927–28 г (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 1899, s. 148, Praktyczne rezultaty natarcia na kułaka na Białorusi).

⁹⁶⁴ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1899, Л 174. Экономические и политические результаты наступления на кулака (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 1899, s. 174, Ekonomiczne i polityczne rezultaty ataku na kułaka).

⁹⁶⁵ Тамże, Л 175.

⁹⁶⁶ Тамże, Л 176.

⁹⁶⁷ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 2130, Л 33., Комисariat Ludowy Sprawiedliwości, Narodowe

W podobny sposób stracił swoją gospodarkę Aleksander Ślászyski. Podatki, wyliczone przez radę wiejską, były prawidłowe, płacił je też terminowo. O wysiedleniu zdecydowało używanie siły najemnej do pracy w polu⁹⁶⁸. Tę samą karę prokurator orzekł wobec Alesia Kasiańczyka, którego winą było zatrudnianie pracowników najemnych i trzymanie parobków⁹⁶⁹. Sprawy kułaków, często nie miały finału sądowego, a decyzje najczęściej podejmował prokurator. Najpopularniejszym przestępstwem było oskarżenie o niepłacenie należitych podatków, w tym odpowiednio wysokiego samoopodatkowania.

Kolejnego przykład rozkułaczony był Aleksander Prudnicki. Oprócz tego skonfiskowano mu młyn i pozbawiono prawa wyborczego. W ten sposób pozbawiano go wszelkich środków do życia. W państwie radzieckim człowiek taki nie miał możliwości przetrwania⁹⁷⁰.

Często karą wymierzaną kułakowi przez sąd lub prokuraturę, był wyrok bez uzasadnienia. Można znaleźć w dokumentach choćby taką informację. Oto prokuratura republiki powiadamiała, że w wyniku śledztwa, w związku oświadczeniem obywatela Marcina Karpowicza, postanawia się, że jego gospodarstwo była rozkułaczona prawidłowo i dlatego jego skarga została odrzucona bez wyroku sądowego⁹⁷¹.

Kułacy często się nie zgadzali z decyzjami prokuratorów. Pisali do Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR odwołania i skargi na krzywdzące ich wyroki. W skargach starali się wytłumaczyć, że ich gospodarstwo zaliczono do średnich a nie do kułackich.

W odpowiedzi na takie skargi dokonywano dokładnej kontroli. Na ich podstawie można poznać, jak wielki gospodarstwo był zaliczane do kułackiego. I tak gospodarkę u Wasila Kościnkowicza, którą on zaliczał do średnich, stanowiło: 9,5 dziesięcin (1,0925 ha – skarbowa lub większa 1,4567 ha), koń, 2 krowy, 7 cielaków, 5 prosiaków. Parobcy pracowali na umowach wiązanych. Gospodarstwo przynosiło nieproporcjonalne dochody z pracy najemnej i z handlu wieprzowiną. To zadecydowało, że podlegała rozkułaczeniu bez wyjaśnień.⁹⁷²

Jednak o rozkułaczeniu decydowały nie tylko sprawy ekonomiczne. Krytykowanie władzy radzieckiej, kolektywizacji, nawoływanie biedaków do buntu – to czynniki, które również mogły decydować o rozkułaczeniu, jak w przypadku Józefa Iwanowskiego⁹⁷³.

Znając chłopską chytrość oraz zapalczywość komunistów lub komсомolców niezających życia, można się było spodziewać, że w czasie rozkułaczenia pojawiały się różnego typu nieprawidłowości, o czym świadczą liczne dokumenty⁹⁷⁴. Do Centralnego Komitetu Wykonawczego, co jakiś czas

Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 2130, s. 33, Komisariat Ludowy Sprawiedliwości

⁹⁶⁸ Tamże, ЛІ 52.

⁹⁶⁹ Tamże, ЛІ 53.

⁹⁷⁰ Tamże, ЛІ 27.

⁹⁷¹ Tamże, ЛІ 25.

⁹⁷² Tamże, ЛІ 66.

⁹⁷³ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 2130, ЛІ 162. У Прэзыдыум Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту Б.С.С.Р., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 2130 s. 162, Do Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR.

⁹⁷⁴ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 2130, ЛІ 286, Пракурору Рэспублікі, 291, Заключение, 293, Komisariat Ludowy Sprawiedliwości, 294, 294об Народному Комиссариату Юстиции БССР. Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 CKW BSRR, opis 1,teczka 2130, s. 286, Do

wysyłano listy osób, wyznaczonych przez prokuraturę do rozkułaczenia. Lista zawierała numer kolejny kułaka, nazwisko, imię ojca, nazwę rady wiejskiej, rejonu, oraz numer sprawy, pod jakim znajduje się ona w Centralnym Komitecie Wykonawczym⁹⁷⁵.

Po roku 1930 walka z kułakami jeszcze przyspieszyła. Jak podaje dokument z lipca 1933 roku, liczba kułaków wysiedlonych z 48 regionów BSRR (z 27 rejonów brak danych) wynosiła 973 osoby. Jeśli do tego doliczyć żonę i średnio 3 dzieci, daje nam to około 5 tysięcy osób⁹⁷⁶.

Na V Zjednoczonym Plenum Komitetu Centralnego i Centralnej Komisji Kontroli KP(b) Białorusi, w lutym 1933 roku, przedstawicielka Głównego Zarządu Politycznego Białorusi podała, że w ciągu 10 miesięcy, od maja 1932 do lutego 1933 roku, aresztowano 30 tys. kontrrewolucjonistów, kułaków, bandycko-politycznych elementów⁹⁷⁷. W latach 1933–1934 na Białorusi zlikwidowano 3 tysiące kontrrewolucyjnych, dywersyjnych organizacji i grup, i rozkułaczono 35 tysięcy rodzin, co stanowiło 4% wszystkich gospodarstw rolnych republiki⁹⁷⁸.

Akcja, skierowana przeciw gospodarstwom indywidualnym, przebiegała dalej, lecz wróg społeczny, jakim był kułak, już praktycznie nie istniał. Dlatego po zakończeniu likwidacji ziemiaństwa - nacjonalizacja majątków, wysiedlenia ziemian i szlachty, oraz likwidacji bogatych chłopów - ciągną kolektywizacja, rozkułaczanie, nacjonalizacja majątku, wysiedlenia, przystąpiono do kolejnych działań. Była to już nie wroga warstwa społeczna, ponieważ takie już nie istniały, lecz grupa narodowościowa. Chodzi oczywiście o Polaków. Wszelkie poczynania władzy radzieckiej, związane z niszczeniem warstw społecznych, związane były z tworzeniem współczesnego niewolnika, uzależnionego całkowicie ekonomicznie od państwa. Wszelka niezależność ekonomiczna była niszczone, nawet kosztem śmierci tysięcy osób. W tym pomagało prawo radzieckie, a szczególnie jego proletariacka interpretacja.

5.9. Rozmiary eksterminacji Polaków

Temat związany z eksterminacją Polaków na Białorusi przed wybuchem II wojny światowej jest we współczesnej literaturze praktycznie niezbadany. Dokumentów, które mogłyby poświadczyć szacunki liczbowe, jest bardzo niewiele. Zasadnicza ich część jest utajniona lub znajduje się w instytucjach,

Prokuratora Republiki, 291 Orzeczenie, wyrok, 293 Komisariat Ludowy Sprawiedliwości, 294, 294a. Do Ludowego Komisariatu Sprawiedliwości BSRR.

⁹⁷⁵ НАРБ. Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 2130, Л. 214, 214об, 215, 215об СПИС заяў прысланых ЦВК 215об, 216, 216об, 217. СПИС заяў прысланых ЦВК Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6 СКВ BSRR, opis 1,teczka 2130, s. 214, 214a, 215, 215a (Spis wezwań przesłanych przez Komisariat Ludowy Sprawiedliwości, 216, 216a, 217 215a Spis wezwań przesłanych przez Komisariat Ludowy Sprawiedliwości, 216, 216a, 217).

⁹⁷⁶ Государственный Архв Минской Области Ф157п, Оп.1, Д.186, Л.109,110,111, сеакрэтна усім сакратарам ГК і РК КП(б)Б (Państwowe Archiwum Mińskiego Obwodu Zespół 157p, opis 1, teczka 186, s. 109, 110, 111., Tajne Do Sekretarzy ... i Rejonowych Komitet Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi).

⁹⁷⁷ А.П. Врублевский, Т.С. Протько, *Из истории репрессии против белорусского крестьянства...*, dz. cyt., s. 60-61; autorzy powołują się na ЦПА КПБ, Ф. 4, Оп. 20, Д.95, Л. 7. (A.P. Wróblewski, T.S. Protko, *Historia represji przeciw białoruskiemu chłopstwu...*, dz. cyt., s. 60-61, autorzy powołują się na CPA KPB Zespół 4, opis 20, teczka 95, s. 7).

⁹⁷⁸ Tamże, autorzy powołują się na ЦПА КПБ, Ф. 4, Оп. 21, Д.635, Л. 3, 17, (CPA KPB, Zespół 4, opis 21, teczka 635, s. 317).

które nie mogą – lub nie chcą, udostępniać swoich archiwów. Dlatego trzeba opierać się na nielicznych opracowaniach badaczy, którzy mieli szczęście dotrzeć do nich.

Na przykład problem. Gdzie zostali pochowani represjonowani Polacy? Trudno powiedzieć, ponieważ miejsc pochówku nawet w samym Mińsku jest co najmniej kilka. Zdecydowana większość – to miejsca nieznanne. Te już odkryte – są nam znane raczej dzięki przypadkowi niż świadomym działaniom poszukiwawczym. W owym czasie niszczone ludność na wiele sposobów, utajniając zarówno miejsca śmierci, jak i pochówku.

Na Białorusi, największym miejscem kaźni jest uroczysko Kuropaty, gdzie pochowano wielu ludzi. Tej liczby nie da się dzisiaj oszacować, nawet w przybliżeniu. Według danych spisu państwowego BSRR w 1931 roku w republice mieszkało 103 675 Polaków, tj. około 2% społeczeństwa. Po lustracji okazywało się, że w niektórych miejscowościach znajdowało się więcej Polaków niż występowało poprzednich spisach. Z drugiej strony, w innych spisach zwiększono liczbę Białorusinów, gdyż wliczano do nich katolików. Dlatego liczba Polaków nie jest dokładnie znana, co zostało opisane już w poprzednich rozdziałach tego opracowania. Ilu z nich zginęło w czasie „Operacji polskiej”, czy też w trakcie innych działań o charakterze represyjnym? To powinno stać się przedmiotem dokładniejszych badań.

Niniejsza praca dopiero ten temat sygnalizuje.

Akty prawne i raporty dotyczące rozkułaczenia oraz terroru w latach 1930–1938.

1) **Dyrektywa Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego o utworzeniu przy grupach operacyjnych planów wysiedlenia kułaków**, z 18 stycznia 1930 roku⁹⁷⁹.

Dyrektywa dotyczy utworzenia grup operacyjnych, których zadaniem było przygotowanie planów wysiedlenia ludności, uznanej za kułaków. Zawiera ona 9 zadań wyznaczonych do realizacji. Należało je bezwzględnie wykonać, a o jej przebiegu meldować. W razie jakichkolwiek ważnych trudności, należało się kontaktować z centralą za pomocą telegrafu. Wyżej wymienioną dyrektywę podpisał szef NKWD Gienrich Jagoda oraz Ewdokimow.

2) **Zarządzenie Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego nr 44/21 „O likwidacji kułaka jako klasy społecznej”**, z 2 lutego 1930 roku⁹⁸⁰.

Zarządzenie to informuje, jak należy likwidować kułaków. Wydzielono cztery grupy ludności zaliczanych do kułaków, oraz wskazano, skąd należy najszybciej wysiedlać. Nakazano wysiedlać szybko i bezwzględnie tak,

⁹⁷⁹ *История Сталиновского Гулага, Конец 1920-х первая половина 1950-х годов*, Том 1, *Массовые репрессии в СССР*, Ответственные редакторы Н. Верт, С.В. Мироненко, Ответственный составитель, И.А. Зюзина, Москва, РОССПЭН 2004 s. 93 Директива ОГПУ о создании при ПП ОГПУ оперативных групп и разработке планов выселения кулаков. 18 января 1930 г. (*Historia obozu stalinowskiego od końcach lat 1920 do pierwszej połowy lat 1950*, t. 1, *Masowe represje w ZSRR*, redaktorzy: N. Wert, S. S. Mironienko, Moskwa 2004. s. 93, Dyrektywa Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego o utworzeniu przy grupach operacyjnych planów wysiedlenia kułaków z 18 stycznia 1930 roku).

⁹⁸⁰ Tamże, s. 94, Приказ ОГПУ nr 44/21 О ликвидации кулака как класса, 2 февраля 1930 г. (Zarządzenie Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego nr 44/21 О likwidacji kułaka, jako klasy społecznej, 2 II 1930 r.).

aby kułacy odczuli to, jako uderzenie władzy radzieckiej. Wyznaczono także limity wysiedleń z poszczególnych obszarów ZSRR oraz miejsca, do których kierowano wysiedlonych. Określono szczegółowo terminy wysiedleń, a także w 13 punktach określono dodatkowe zadania. Do tego zarządzenia dodano specjalną instrukcję o postępowaniu w punktach zbiorczych rodzin kułackich przed wywózką. Zarządzenie podpisał Ewdokimow.

3) **Zestawienie Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego o wywóźce rozkułaczonych, w miejsca zesłania, na dzień 15 kwietnia 1930 roku**⁹⁸¹.

Raport obrazuje skalę wysiedleń z poszczególnych obszarów ZSRR. Ukazuje stan liczbowy wysiedlonych – z wydzieleniem, mężczyzn, kobiet i dzieci. Przedstawiono także ilość składów pociągów i kierunki wysiedleń.

4) **Dokładny Raport Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego o przeprowadzeniu masowych operacji, związanych z wysiedleniem kułaków, według stanu majątkowego na dzień 15 maja 1931 roku.** (nie wcześniej niż 15 maja 1931 roku)⁹⁸².

Raport przedstawia stan liczbowy wywózek kułaków od 1 I do 1 V 1931 r. Wywózki kierowane były na Ural, do Kazachstanu, Zachodnią Syberię, Wschodnią Syberię, Daleki Wschód, Ałdan, Kołyma.

5) **Okólnik–Zarządzenie Prokuratury Rosyjskiej Socjalistycznej Federacji Republik Radzieckich nr 37/c „O zastosowaniu sądowych represji przez urzędników radzieckiego aparatu państwowego z 27 lipca 1931 roku”**⁹⁸³.

W zarządzeniu Prokuratura Federacji Rosyjskiej ukazała przebieg akcji walki z kułakami (procentową liczbę osadzonych w poszczególnych rejonach), oraz przekazała dodatkowe wytyczne, aby te akcje nasilić. Zarządzenie podpisał Naczelny Prokurator ZSRR, Andrej Wyszynski.

6) **Operacyjny Rozkaz Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00447 „O operacji dotyczącej represjonowania byłych kułaków, kryminalistów i innych antyradzieckich elementów”**, z 30 lipca 1937 roku⁹⁸⁴.

Rozkaz wydany przez nowego szefa tajnej policji, Jeżowa, zakładał wprowadzenie represji nie tylko w stosunku do resztek kułaków i tzw. elementów kontrewolucyjnych, lecz także w stosunku do ogółu ludności. Każdy obywatel państwa miał czuć się zagrożony i niepewny jutra. Jeżow wyznaczył dokładny

⁹⁸¹ Tamże, s. 105, Сводка ТО ОГПУ о вывозе раскулаченных в места высылки по состоянию на 15 апреля 1930 г., 15 апреля 1931 г. (Komunikat Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego o wywóźce rozkułaczonych w miejsca zesłania na dzień 15 kwietnia 1930 roku).

⁹⁸² Tamże, s. 106, Докладная записка СПО ОГПУ о проведении массовой операции по выселению кулаков по состоянию на 15 мая 1931 г., Не ранее 15 мая 1931 г. (Dokładny raport Zjednoczonego Państwowego Zarządu Politycznego przeprowadzeniu masowych operacji związanych z wysiedleniem kułaków, według stanu majątkowego na dzień 15 maja 1931 roku. Nie wcześniej niż 15 maja 1931 roku).

⁹⁸³ Tamże, s. 107, Циркулярное письмо Прокуратуры РСФСР № 37/с о применении судебных репрессий должностным лицам советского аппарата 27 июня 1931 г. (Ogólnik Zarządzenie Prokuratury Rosyjskiej Socjalistycznej Federacji Republik Radzieckich nr 37/c, O zastosowaniu sądowych represji przez urzędników radzieckiego aparatu państwowego z 27 lipca 1931 roku, s. 107).

⁹⁸⁴ Tamże, s. 268, Из оперативного приказа НКВД СССР № 00447 „Об операции по репрессированию бывших кулаков уголовников и др. антисоветских элементов”, 30 июля 1937 г., s. 268 (Operacyjny rozkaz Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00447, O operacji dotyczącej represjonowania byłych kułaków, kryminalistów i innych antyradzieckich elementów, 30 lipca 1937 roku).

dzień rozpoczęcia operacji, a także wyznaczył kontyngenty ludzi podlegających represji w poszczególnych republikach. Przedstawił ponadto, jakie grupy jej podlegają. Wprowadził zasady prowadzenia operacji, zasady prowadzenia śledztwa i orzekania winy, powołał „trójki” zastępujące sąd w celu szybszego wydania wyroku.

7) **Rozkaz operacyjny NKWD ZSRR Nr 00485 „O operacji dotyczący represjonowania członków Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) w ZSRR”**, z 11 sierpnia 1937 r.⁹⁸⁵.

Rozkaz operacyjny mający na celu likwidację społeczeństwa polskiego m.in. na Białorusi sowieckiej. Pod przykrywką walki z POW, która już nie istniała, postanowiono zniszczyć Polaków, nie tylko w strefie przygranicznej, lecz także wewnątrz ZSRR. Metody i termin realizacji tego zadania, Nikołaj Jeżow zawarł w 9 punktach.

8) **Rozkaz operacyjny Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00486 „O represjonowaniu żon i umieszczeniu dzieci osadzonych „zdrajców Ojczyzny”**, z 15 sierpnia 1937 roku⁹⁸⁶.

Zgodnie z rozkazem operacyjnym represjom za szpiegostwo i działalność kóntrewolucyjną podlegały rodziny skazanych. Rozkaz zawiera 36 szczegółowych wytycznych i wskazywał sposoby jego wykonania.

9) **Rozkaz operacyjny Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00693 „O represjonowaniu osób przekraczających granice państwowe ZSRR”**, z 23 października 1937 roku⁹⁸⁷.

Rozkaz wydany przez Jeżowa dotyczył osób, które przekroczyły granice ZSRR ze względu politycznych, ideologicznych czy też ekonomicznych. W wytycznych Jeżow wskazał wyniki pracy policji politycznej w środowisku emigrantów. Na ich podstawie nakazał, że większość to sieć agentów, których należy zniszczyć. Aby tego dokonać, wyznaczył 4 zadania stojące przed NKWD.

10) **Rozkaz operacyjny Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00606 „O powołaniu specjalnych Trójek do rozpatrywania spraw osób aresztowanych zgodnie z rozkazem Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00485 i innych”**, z 17 września 1938 roku⁹⁸⁸.

Rozkaz powoływał do życia tzw. specjalne „trójki”, których zadaniem było

⁹⁸⁵ Тамже, Оперативный приказ НКВД СССР Nr 00485 „Об операции по репрессированию членов Польской военной организации (ПОВ) в СССР”, 11 август 1937 г. (Rozkaz operacyjny NKWD ZSRR Nr 00485, O operacji dotyczącej represjonowania członków Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) w ZSRR, z 11 sierpnia 1937 r.).

⁹⁸⁶ Тамже, s. 277, Оперативный приказ НКВД СССР Nr 00486 „Об операции по репрессированию жен и размещении детей осужденных „изменников Родины”, 15 августа 1937 г., s. 277 (Rozkaz operacyjny Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00486 O represjonowaniu żon i umieszczeniu dzieci osadzonych „zdrajców Ojczyzny”, z 15 sierpnia 1937 roku).

⁹⁸⁷ Тамже, s. 284, Оперативный приказ НКВД СССР Nr 00639 „Об операции по репрессированию перебежчиков - нарушителей госграницы СССР”, 23 октября 1937 г. (Rozkaz operacyjny Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00693 O represjonowaniu osób przekraczających granice państwową ZSRR, z 23 października 1937 r.).

⁹⁸⁸ Тамже, s. 286 Оперативный приказ НКВД СССР Nr 00486 „Об операции по репрессированию жен и размещении детей осужденных „изменников Родины”, 15 августа 1937 г. s. 286 (Rozkaz operacyjny Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr 00606 „O powołaniu specjalnych „trójek” do rozpatrywania spraw osób aresztowanych zgodnie z rozkazem Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych ZSRR Nr. 00485 i innych”, z 17 września 1938 roku).

szybsze rozpatrywanie śledztw i wydawanie wyroków. Szczegółowy skład i zadania tych „trójek” ujęto w 10 punktach.

11) **Rozkaz NKWD ZSRR nr 00689 „O zmianach operacyjnego rozkazu NKWD ZSRR Nr. 0046 o porządku aresztowań żon zdrajców Ojczyzny”, z 17 października 1938 roku**⁹⁸⁹.

W związku z olbrzymimi aresztowaniami ludzi podejrzanych o działalność antypaństwową i ich rodzin pojawiły się kłopoty z wykonaniem zsyłek. Dlatego też wydano nowy rozkaz nr 00689, w którym w 5 punktach przedstawiono nowe zadania i sposób ich wykonania.

12) **Wyciągi, wypisy z protokołów narad Biura Politycznego WKP(b) odnośnie do zwiększenia limitów represjonowanych, zgodnie z rozkazem NKWD nr 00447 „O operacji represjonowania byłych kułaków, kryminalistów i innych antyradzieckich elementów”, z 1 IX 1937 – 29 września 1938 roku**⁹⁹⁰.

Dokumenty te wskazują na zwiększanie wyznaczonych wcześniej limitów aresztowanych w poszczególnych okręgach, co doprowadziło m.in. do rywalizacji, w którym z okręgów udało się aresztować więcej ludzi.

13) **Telegram I zastępcy Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR M. P. Frinowskiego do Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR N. Jeżowa o przedłożonym limicie do represjonowania kontrrewolucyjnego elementu z ДБК**⁹⁹¹.

Jednym ze świadectw podnoszenia limitu rywalizacji w liczbie aresztowanych jest meldunek, prośba o zatwierdzenie limitu aresztowań 15 tysięcy ludzi I kategorii i 5 tysięcy II kategorii.

Pod koniec 1938 r. nastąpiła zmiana wyższego kierownictwa NKWD. Pojawiła się nadzieja na wprowadzenie sprawiedliwości. Właśnie to wyraża dokładne, szczegółowe sprawozdanie pierwszego sekretarza KC KP(b) Białorusi,

⁹⁸⁹ Министерство культуры и массовых коммуникаций Российской Федерации Федеральное архивное агентство Государственный архив Российской Федерации Гугеровский институт войны революции и мира История Сталинского Гулага Конец 1920 – х - первая половина 1950 - х годов Собрание документов в семи томах Редакторы совет издания : Ю.Н. Афанасьев П. Грегори, Е. Даниелсон, В. А. Козлов (председатель), Р. Конквест, С. В. Мироненко, А. И. Солженицын, А. К. Сорокин, О. В. Хлевнюк, В. С. Христофоров, А. О. Чубарьян, Т. Эммонс, А. Н. Яковлев, Том 1, Массовые репрессии в СССР Ответственные редакторы Н. Верт, С. В. Мироненко, Ответственный составитель И. А. Зюзоина, Москва РОССПЭН 2004 с.с., Приказ НКВД СССР Nr 00689 „Об именовании оперативного приказа НКВД СССР Nr. 00486 о порядке ареста жен изменников Родины”, 17 октября 1938 г с. 287-288 (Rozkaz NKWD ZSRR Nr. 00689 „O zmianach operacyjnego rozkazu NKWD ZSRR Nr. 0046 o porządku aresztowań żon zdrajców Ojczyzny” z 17 października 1938 roku).

⁹⁹⁰ Тамже, s. 290-293, Выписки из протоколов заседаний Политбюро ВКП(б) по вопросам увеличения лимитов репрессированных по приказу НКВД СССР Nr. 00447 „Об операции по репрессированию больших кулаков уголовников и дрких антисоветских элементов”, 2 сентября 1937г. - 29 августа 1938 г. (Wyciągi, wypisy z protokołów narad Biura Politycznego WKP(b) odnośnie do zwiększenia limitów represjonowanych zgodnie z rozkazem NKWD nr 00447 „O operacji represjonowania byłych kułaków, kryminalistów i innych elementów antyradzieckich” z 1 września 1937 – 29 września 1938 r.

⁹⁹¹ Тамже, s. 299, Телеграмма первого заместителя наркома внутренних деп СССР М. П. Фриновского наркому внутренних дел СССР Н. И. Ежову о представлении лимита для репрессирования „контрреволюционного” элемента по ДБК, 28 июля 1938 г. (Telegram pierwszego zastępcy Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR M P Frinowskiego do Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych ZSRR N. Jeżowa o przedłożonym limicie do represjonowania kontrrewolucyjnego elementu z ДБК 28 lipca 1938 r.).

P. K. Ponomarienki. Znaleźć w nim można charakter i skutki „pracy” reper-syjnej organów karzących w Białorusi. Jednak w dalszym ciągu, odbywało polowanie na „wrogów ludu”, tylko już nie w tej skali jak poprzednio. Trwało ono w zasadzie do śmierci Stalina w 1953 roku

Bilans operacji związanej z polskim, niemieckim i łotewskim wywiadem w BSRR od sierpnia 1937 do września 1938 r. na podst. raportów NKWD ZSRR:

Aresztowano 21 407 polskich szpiegów, dywersantów i uczestników powstańczych operacji. Okresy aresztowań:

- a) od 24 VII 1937 do 1 I 1938 roku – 12 052 osoby,
- b) od 1 I 1938 do 1 IV 1938 roku – 3 889 osób,
- c) od 1 IV 1938 do 1 X 1938 – 5 666 osób.

W czasie przeprowadzania operacji dotyczącej polskiej agentury uniewin-niono 451 osób. W czasie operacji aresztowano i zdemaskowano: uciekinierów z Polski – 3088, polskich legionistów – 894, emigrantów politycznych – 468, byłych przemytników bywających osobiście w Polsce – 1024, byłych członków polskich partii politycznych – 94.

W czasie śledztwa wykryto i zlikwidowano: szpiegowskich rezydentur – 467, szpiegów – 13 042, dywersantów – 2679, zdemaskowano powstańców i członków POW – 4425 - powstańcy tworzyli 522 grupy powstańcze, o 11 rozgałęzio-nych organizacjach, kontrrewolucyjnego nacjonalistycznego aktywu polskich kolonii – 575.

Skład narodowościowy aresztowanych przedstawia się następująco: Żydów (w tej liczbie większość jest polskimi żydami – emigrantami politycz-nymi i uciekinierami z Polski) – 1059, Rosjan – 383, Ukraińców – 181, Niemców – 105, Łotyszy – 122, Litwinów – 133, Innych – 110.

W ujęciu socjalno-społeczno-politycznym aresztowani charakteryzują się następująco w dwóch etapach operacji:

Pierwszy etap (okres od 1 VIII 1937 do 1 III 1938 r.)

- 1) z 3593 kołchoźników – Polaków, którzy przekroczyli granice (uciekierów), politycznych emigrantów, byłych policjantów polskich legionistów itp. – 30%.
- 2) z 1716 robotników odpowiadających ww. kategorii – 45%.
- 3) z 685 rolników indywidualnych odpowiadających ww. kategorii – 45%.
- 4) z 2837 urzędników odpowiadających ww. kategorii – 48%.

Drugi etap (okres od 1 VI do 1 IX 1938 r.)

- 1) z liczby 1556 kołchoźników – 1033 osób lub 68 % było uciekinierami (Polakami), którzy przekroczyli granice, emigrantami politycznymi, żołnie-rzami z armii polskiej i armii białych, byłymi bandytami i kontrrewo-lucjonistami itd.

W okresie od 1 VII 1938 r. powrócono do przeprowadzenia dodatkowych badań – 996 osób.

Wyniki przeglądu dokumentów śledczych, jakie znajdują się w NKWD ZSRR i wydzielonej „trójce” NKWD BSRR:

1. Z liczby aresztowanych 15 747 osób, zostało osadzonych do 1 VII 1938 r. postanowieniem Ludowego Komisariatu Spraw Wewnętrznych ZSRR i Pro-kuratora Związku jako 1. kategoria – 14 037 osób.
2. Z całej liczby spraw rozpatrzonych przez specjalne „trójki” NKWD BSRR

– 6770, osądzono w 1. kategorii 4500. Nie dopuszczono do rozpatrzenia przez „trójki” i zwrócono do ponownego przejrzenia – 196 spraw⁹⁹².

Z bilansem operacji związanej z polskim, niemieckim i łotewskim wywiadem w BSRR na przestrzeni sierpnia 1937 roku i września 1938 można zapoznać się na podstawie raportów NKWD ZSRR. Z nich wynika, że aresztowanych polskich szpiegów, dywersantów oraz uczestników tzw. powstańczych operacji było 21 407 osób.

Przeprowadzono 3 operacje skierowane przeciw wrogom władzy radzieckiej. Przebiegały one od połowy 1937 roku do końca 1938 roku, a liczba aresztowanych w tych okresach została przedstawiona powyżej.

W czasie przeprowadzania operacji przeciw POW zostało uniewinnionych tylko 451 osób. Jak wynika z raportów, w czasie tej operacji aresztowano i zdemaskowano uciekinierów z Polski – 3088, byłych legionistów polskich - 894, emigrantów politycznych – 468. Aresztowano także byłych członków polskich partii politycznych - 94 oraz przemytników, którzy bywali w Polsce – 1024.

Jak wynika danych raportów w czasie śledztw wykryto i zlikwidowano: 467 ośrodków szpiegowskich, 13 042 szpiegów i 2679 dywersantów. Poza tym zdemaskowano 4425 członków POW. Powstańcy tworzyli 522 oddziały powstańcze, które należały do 11 rozgałęzionych organizacji powstańczych. W koloniach polskich wykryto 575 kontrrewolucyjnych nacjonalistów polskich. Znany jest także skład narodowościowy aresztowanych, który wskazuje, że najwięcej było ludności żydowskiej pochodzenia polskiego 1059 osób, którzy byli emigrantami politycznymi i uciekinierami z Polski⁹⁹³.

Ciekawy jest trzystronicowy raport skierowany do sekretarza KC KP (b) Białorusi, Ponomarienki, przesłany przez Ludowego Komisarza Spraw Wewnętrznych majora Bezpieczeństwa Państwowego. Dotyczy on likwidacji wszelkich ruchów antyradzieckich na terenach przygranicznych⁹⁹⁴. Informuje on mianowicie o rozbiciu antyradzieckiego podziemia na terenie Białorusi oraz o likwidacji znacznej liczby szpiegowsko-dywersyjnych gniazd polskiego wywiadu. Píše też o oczyszczeniu rejonów pogranicznych z elementu antyradzieckiego. Na terenie akcji oczyszczania, w przygranicznych rejonach republiki, mieszkała ludność, którą opisywano, jako dużą liczbę byłych kulaków, sekciarzy, byłych członków band, eserowców, członków Bundu (Powszechny Żydowski Związek Robotniczy), osób związanych z Polską oraz innego elementu antyradzieckiego.

Jednak do końca problem tzw. wrogię antyradzieckiego elementu nie został rozwiązany. W Mińskim Obwodzie Przygranicznym mieszkało około

⁹⁹² У. Адамушка, *Палітычныя рэпрасіі 20–50-ых годоў на Беларусі*. Мн. Беларусь, 1994., с. 55–57, И. Н. Кузнецов, В. Г. Мазец, *История Белоаруси в документах и материалах*, „Амалфея”, Минск 2000, *Об итогах операции по польской немецкой и латвийской агентуре в БССР проводившейся в период августа 1937–сентябрь 1938 г. на основе приказов НКВД СССР* s. 499–500, (W. Adamuszek, *Polityczne represje w latach 1920-1950 na Białorusi*, Мн. Białoruś 1994, s. 55–57; I. N. Kuzniecowa, W.G. Mazec, *Historia Białorusi w dokumentach i materiałach*, „Амалфея”, Mińsk 2000; О wynikach operacji dotyczącej polskiej, niemieckiej i łotewskiej agenturze w BSRR występującej na przełomie sierpnia 1937 a sierpniem 1938 roku na podstawie dokumentów NKWD ZSRR).

⁹⁹³ Тамże.

⁹⁹⁴ И.Н. Кузнецов, В.Г. Мазец, *История Белоаруси в документах и материалах*, dz. cyt., L 256; Об итогах операции по польской немецкой и латвийской агентуре в БССР проводившейся в период августа 1937 г. - сентябрь 1938 г. на основе приказов НКВД СССР s. 499–500; У. Адамушка, *Палітычныя рэпрасіі...*, dz. cyt., с. 55-57).

1000 niepożądanych osób, z których powyżej 300 to byli kulacy, powyżej 100 – członkowie kościelno-sekciarskiego aktywu, około 200 byłych uczestników band politycznych, 50 byłych eserowców, 150 byłych członków Bundu, 50 byłych żandarmów i policjantów, 24 byłych oficerów carskiej i białej armii, 65 żydowskich klerykałów i powyżej 100 osób różnego antysowieckiego elementu.

W Poleskim Obwodzie Pogranicznym, mieszkało około 800 członków antyradzieckiego elementu. Wśród nich około 200 byłych kulaków, 200 członków aktywu kościelno-sekciarskiego, powyżej 200 uczestników band politycznych, około 50 - Bundu, około 50 byłych syjonistów i powyżej 100 innych przeciwników władzy radzieckiej.

W przygranicznych rejonach obwodu witebskiego, mieszkało 1300 elementu antyradzieckiego, w tym: 100 byłych kulaków, około 600 sekciarzy i aktywu kościelnego, powyżej 100 byłych żandarmów i policjantów, 150 byłych członków band politycznych, 50 byłych oficerów carskiej i białej armii, 150 byłych eserowców, 80 byłych członków Bundu, 20 byłych syjonistów i innych przeciwników władzy ludu.

Oprócz tego na terytorium Białorusi mieszkała duża liczba bliskich członków rodzin osób represjonowanych przez NKWD za działalność antyradziecką. W rejonach przygranicznych BSRR miało mieszkać ok. 8 tys. członków rodzin represjonowanych.

Jak widać, policja polityczna miała dokładnie, z podziałem na rodzaj i stan ilościowy, rozpracowane tzw. elementy antyradzieckie. Wskazuje to na skuteczność inwigilowania społeczeństwa. Można przypuszczać, że pozostawienie tak znacznej liczby opozycji czy też ludzi podejrzanych, niewygodnych, miało swoje uzasadnienie w tym, aby utrzymywać ludzi w niepewności życia.

Inny problem to ukazywanie wrogiej działalności Zachodu, szczególnie Polski, co pozwalało utrzymywać atmosferę stałego zagrożenia i tłumaczyło niepowodzenia gospodarcze, i postępowanie władz. Wnioski te potwierdzają oskarżenia w raporcie. Stwierdzono w nim jednoznacznie: „wszystkie te elementy są bazą dla szpiegowsko-dywersyjnej, wrednej i terrorystycznej pracy zagranicznego wywiadu”. Praca kontrwywiadu wykazała, że owe „elementy” prowadziły aktywną działalność antyradziecką na terytorium BSRR, w szczególności w rejonach przygranicznych.

Liczne odmowy udziału rolników indywidualnych w wyborach do Rady Najwyższej BSRR odczytano, jako „silny wpływ elementów antyradzieckich”, szczególnie sekciarskich. Wybory odbyły się 26 VI 1938 r. Tego typu zdarzenia w znacznej mierze dotyczyły przygranicznych rejonów. I tak w drissenskim rejonie przygranicznym 34 osoby odmówiły uczestnictwa w wyborach. W starodorożskim rejonie przygranicznym takiej odmowy dopuściło się aż 500 rolników indywidualnych. Podobne zjawiska miały miejsce w innych rejonach przygranicznych i pogranicznych. W 1938 r. na Białorusi wybuchło powyżej 600 pożarów, z tego około 100, w wyniku podpaleń. Podpalenia przyniosły straty państwu na sumę 2 mln. 346 tys. 983 ruble. W wyniku śledztw ustalono, że wiele powstałych pożarów w rejonach przygranicznych (np. pleszczenickim, starobinskim i innych), były rezultatem wrogiej działalności w wioskach. Znaczna część tych podpaleń, powstała wskutek działania miejscowych rodzin represjonowanych oraz agentów zagranicznych wywiadów i została zakwalifikowana, jako działalność antyradziecka na wsi na terenie BSRR.

Na terenie Białorusi dość często udawało się „wykryć” ugrupowania powstańcze i grupy dywersyjne, szczególnie w kołchozach, które tworzyli byli kulacy, zakrystianie, sekciarze i, tzw. obce elementy socjalne. Formacje dywersyjne wykryto oczywiście w rejonach przygranicznych. Wydarzenia świadczyły o aktywnym oporze części społeczeństwa w pogranicznych rejonach Białorusi, wspomaganym zapewne przez zagraniczne wywiady⁹⁹⁵.

Przykładowym świadectwem walki ze wszystkim, co polskie i związane z Polską, była sprawa wykrycia przez organy NKWD w miejscowości Lepel członków POW. Grupa składała się z 7 uciekinierów, przebywających w różnych okresach w Polsce, byłych mieszkańców okręgu lepelskiego, skierowanych przez Polaków do pracy wywiadowczej. Jej zorganizowanie przypisano wywiadowi polskiemu. Organizacja miała działać od 1922 aż do 1936 roku i przeniknąć na tyły Armii Czerwonej by tu, podczas ataku zbrojnego Polski na ZSRR, wywołać zbrojne powstanie przeciw władzy. Do innych zadań grupy miało należeć: niszczenie kołchozów, masowy terror w stosunku do członków KP(b) Białorusi i aktywistów, oraz działaczy społecznych⁹⁹⁶.

Z zeznań, wydobytych w czasie śledztwa, obywatel Franciszek Spiridowicz tydzień przed atakiem Polski miał przybyć do ZSRR z transportem broni i dowodzić działaniami. W śledztwie ujawnione zostały zadania, które grupa miała do wykonania: a) organizować kadry, werbować do organizacji; b) wyzyskiwać możliwości pozyskania uzbrojenia, nawiązując kontakty z armią oraz z osobami posiadającymi broń; c) prowadzić aktywną działalność, prowadząca do załamania się kołchozów i gospodarki rolnej; d) zbierać wszelkie informacje objęte tajemnicą państwową i wojskową. Ustalono, że agenci przeprowadzili aktywną działalność i wciągnęli do organizacji łącznie 57 osób, uzyskali wiele tajnych informacji spraw wojskowych oraz polityczno-ekonomicznych z obszarów Połocka, Witebska, Borysowa i okolic. Sieć agentów pozwoliła na zebranie tak dużej bazy danych⁹⁹⁷. Sieć wywiadowcza obejmowała Lepel i rejon lepelski, biegomski oraz bobrujski i miasta Mińsk czy Leningrad. Łącznie z tej siatki aresztowano 8 osób, 4 z nich przyznało się całkowicie do zarzucanych im czynów, a 2 – częściowo⁹⁹⁸. Trzeba zaznaczyć, że w owym czasie dopuszczono wszystkie metody przesłuchań, szczególnie w stosunku do wrogów narodu. Załączony spis aresztowanych obejmował 8 osób z wyszczególnieniem krótkiej charakterystyki aresztowanego⁹⁹⁹.

Działanie NKWD doprowadziło do wykrycia jeszcze innych skutków działalności. W kołchozie „Nowa Kowalewszczyzna”, ujawniono kradzież 6 koni, nieukończenie żniw, trudności z zebraniem zbóż, opóźnienie siewów na

⁹⁹⁵ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 13217, Л 1,2,3,, Совршенно Секретно Секретарю ЦК КП(Б)Б Т. Пономаренко Лично (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, opis 1, teczka 13217, karta 123,, Ściśle tajne: Do Sekretarza Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi – Т. Ponomarienko, К. 1, 2, 3).

⁹⁹⁶ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 12057, Л 62,, Справка Лепельского Окружного Отдела НКВД БССР по Делу Вскрутой Польской ПОВ Станческого Шпионской Организации (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p Komitet Centralny Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, opis 1, teczka 12057, karta 62, Informacja Lepelskiego Okręgowego Oddziału NKWD BSRR. O wykryciu tajnej polskiej POW [Polskiej Organizacji Wojskowej] – twórcy szpiegowskiej organizacji).

⁹⁹⁷ Tamże, Л 63.

⁹⁹⁸ Tamże, Л 64.

⁹⁹⁹ Tamże, Л 65-66.

22 hektarach. Skutkowało to oskarżeniem jeszcze 43 osób związanych ze sprawą Lepelska i aresztowano 27 z nich¹⁰⁰⁰. Jak widać, policja polityczna, aby unaocznić walkę z reakcją, dołączała do prowadzonej akcji także inne zdarzenia kryminalne, oskarżając o wszystkie tzw. elementy antyradzieckie.

W październiku 1927 roku na terenie BSRR było 12 więzień. Znajdowały się one w Mińsku, Witebsku, Mohylowie, Homlu, Bobrujsku, Borysowie, Oszmianie, Połocku, Słucku, Mozyrze, Czerykasku, Peczycku oraz 13 kolonii gospodarek wiejskich: (Расьвет) Raswiet, (Зьвязда) Zwiastda, (Лескавічы) Leskawicze, (Хацінічы) Haciniczy, (Дзягілева) Dziagilewa, (Зара) Zara, (Воля) Wolia, (Юрцава) Jurcawa, (Прабуджэньне) Prabydzeńne, (Чырвоны Сьцяг) Czerwony Ścieg, (Серп) Sierp, (Пукава) Pykawa, (Саматыяю) oraz Samatyajaju¹⁰⁰¹. Jak warunki panowały w więzieniach, trudno powiedzieć. Na podstawie relacji świadków można powiedzieć, że były niewyobrażalnie ciężkie. Być może dla zachowania pozorów prowadzono pracę wychowawczą i przystosowawczą do życia w społeczeństwie po ich opuszczeniu. Według danych prowadzono np. kursy dla więźniów, którzy mogli podnieść swoje wykształcenie na kursach zaocznych. Więzienia miały także materiały potrzebne do samokształcenia¹⁰⁰². Były to jednak, jak się zdaje, tylko pozory, skrywające dużo bardziej ponury obraz tych miejsc. Na podstawie raportów z inspekcji zakładów karnych można dowiedzieć się, jakie problemy były w nich najistotniejsze i czym się zajmowano. Raporty ujawniają także stan liczbowy - z podziałem na kobiety i mężczyzn, a także ruch więźniów¹⁰⁰³. Na pierwszym miejscu charakteryzowano kolonię karną, prezentując dyscyplinę i morale uwięzionych, jak również pracę polityczno-wychowawczą i kulturalną w środowisku, politykę wychowawczą i przygotowanie do pracy w środowisku urzędniczym oraz stosunek kolonii do organizacji i społeczeństwa¹⁰⁰⁴.

Ważnym aspektem wychowawczym i życia kulturalnego więźniów były gazety wydawane w więzieniach oraz koloniach karnych. Poruszały one aktualne problemy samego dotyczące państwa i życia więźniów osadzonych w zakładach karnych.

Przykładem wydawanych gazet są:

¹⁰⁰⁰ Тамże, Л 76-77.

¹⁰⁰¹ НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 819, Л 523, СьПІС колькасьці штук зьвестак аб руху зьявольеных які я утрымоўваюцца ш мясцой Зьявольенья БССР за пэрыяд з Мая м-ца па Кастравік 1927 года уключена., Spis danych dotyczących ruchu więźniów, Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 835, Л 633., СьПІС Справіцельна – Працоўных устаноў БССР, ад якіх павінны накіроўвацца справаздачы абруху зьявольеных і іншых М/З у адрас ЦСУ. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 835, karta 633).

¹⁰⁰² НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 828, Л 42,43., „Таблица Распределения заключенных по кружкам самообразования и группам с указанием заочных курсов и учебных матерялов приспособленных для самообразования”, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 828, karta 42, 43, „Tablica rozmieszczenia osadzonych według kółek samokształcących z przedstawieniem grup istniejących zaocznych kursów oraz materiałów naukowych do tego potrzebnych”.

¹⁰⁰³ НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 835, Л 158. Начальнику Управления Местами Заключение – Рапорт, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 835, karta 158, „Do Naczelnika zarządzającego miejscami odosobnienia (więzieniami) – raport.

¹⁰⁰⁴ НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 842, Л 17, 17об, 18, 18об, 19, 19, 20, 20об, 21, 21об, 22об., Начальнику Витебского Окружного Исправдома Пом. Нач-ка Зав. Учвоспичастью Воид Левинсца Н С Докладна Запискаб, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 34 NKWD Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Białoruskiej BSRR, opis 1, teczka 842, karta 17, 17об, 18, 18об, 19, 19, 20, 20об, 21, 21об, 22об, „Do Naczelnika Witebskiego Okręgowego Więziennictwa...”).

1. **МЫСЛЬ ЗАКЛЮЧЕННОГО** („Myśl Więźnia”), organ naukowo-wychowawczej części homelskiej ОИР ИТД (miesięcznik, nr 1, listopad 1927 roku¹⁰⁰⁵). Artykuły w nim zawarte poruszają zagadnienia polityczne, w tym ogólnopaństwowe. Ukierunkowują politycznie i ukazują osiągnięcia władzy radzieckiej (tak w ZSRR, jak i na terenie Białorusi). Omawiano także problemy i osiągnięcia w pracy wychowawczej więźniów, ich pracę nad samodoskonaleniem na terenie republiki i obwodu homelskiego.
2. **ТВОРЧЕСТВО ЗАКЛЮЧЕННОГО** („Twórczość Więźnia”), organ naukowo-wychowawczy Министарства (nr 3 z 19 II 1928 roku¹⁰⁰⁶). Artykuły ukazywały życie więźniów ZSRR oraz na Białorusi. Gazeta informowała, w jaki sposób następują zmiany ideowe w środowisku więźniów i jak wyglądał ich rozwój intelektualny. Prezentowały, że oprócz kary można zdobyć nie tylko wykształcenie, zawód, lecz także zajmować się twórczością z różnych dziedzin.
3. **ЭХО КАМЕРЫ** („Echo Celi”), gazeta naukowo-wychowawcza części Мохылеўскага Округоваго Дому Поправчаго (nr 1, 20 VIII 1928 r.). Artykuły z tego pisma mają tytuły wychowawcze: *Praca wychowuje, Szkoła przeobraża przez pracę*. Podstawowym było zadanie postawione wychowawcom: „Dać zamkniętym nawyki pracy i ambicji osobistych, porządku większości ludzi kultury, życia – to jest zadanie wychowawcze pracy między zamkniętymi w ścianach instytucji wychowawczych”¹⁰⁰⁷.

Oprócz raportów naczelników kolonii karnych i więzień były one systematycznie kontrolowane przez różnych inspektorów zarządzających miejscami odosobnienia. W ten sposób rząd chciał mieć aktualne dane o liczbie przetrzymywanych, warunkach oraz co najważniejsze o panujących nastrojach. Raporty obejmowały 19 punktów, których należało ściśle przestrzegać¹⁰⁰⁸. Mimo rygoru, w koloniach karnych, zdarzały się ucieczki. Po takim zdarzeniu obowiązkowo trzeba było sporządzić raport dotyczący czasu, miejsca zdarzenia oraz samego uciekiniera¹⁰⁰⁹. W koloniach karnych, jedną z działań był wyrąb drzew. Kolonie karne miały wyznaczone plany dostarczenia odpowiedniego drewna – w tym określonego gatunku drzew. Plan ten koniecznie musiał być wykonany, a najlepiej przekroczony¹⁰¹⁰.

¹⁰⁰⁵ НАРБ Ф 34 МВД БССР, Оп 1, Д 839, Л 5, МВД БССР (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Białoruskiej BSRR, zespół 1, opis 1, teczka 839, karta 5).

¹⁰⁰⁶ Национальный Фрхив Республики Беларусь Ф 34, МВД БССР Оп 1, Д 839, Л 3 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Białoruskiej BSRR, Zespół 34, opis 1, teczka 839, karta 3).

¹⁰⁰⁷ НАРБ Ф 34 МВД БССР, Оп 1, Д 839, Л 7 (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Ministerstwo Spraw Wewnętrznych Białoruskiej BSRR, Zespół 1, opis 1, teczka 839, karta 7).

¹⁰⁰⁸ НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 843, Л 22, 22об, 23, 23об, 24, Начальнику Управления Местами Заключение, Инспектора Управления Местами Заключение Баранова А. Н. Доклад (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 843, karta 22, 22об, 23, 23об, 24, Do Naczelnika Zarządzającego Więzzeniami, Inspektora Zarządu Więzzeniami Baranowa A. N. Wykład. НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 880, Л 65,71,73,74, „Сообщение О Побеге”, Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 880, karta 65,71,73,74, Informacja o ucieczce Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 932, Л 172,173,174., НКВД ССР Отдел Трудовых Колоний Начальнику Отк Нквд БССР Суржанту Госбезопасности Тов Эпштейн горю Минск”, Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 932, karta 172, 173, 174 Ludowy Komisarjat Spraw Wewnętrznych ZSRR, Oddział Kolonii (Obozów) Pracy, Do Naczelnika ОКР LKSW BSRR sierżanta Bezpieczeństwa Państwowego tow. Epsztejna miasto Mińsk.

¹⁰⁰⁹ НАРБ Ф 34, Оп 1, Д 880, Л 65,71,73,74.

¹⁰¹⁰ НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 819, Л 311, 311 об brak nazwy dokumentu.

W czasie „Operacji polskiej”, jedną z grup podejrzanych, byli emigranci i nielegalni uciekinierzy polityczni z Polski. Mimo że byli czynnymi działaczami KPP i Związku Komunistycznej Młodzieży, zgodnie z teorią Stalina, uznani zostali za szpiegów i wywrotowców przysłanych przez II Oddział Sztabu Generalnego, dlatego podlegali karze jak szpiegzy¹⁰¹¹. Wyrok sądu, jako oddzielny dokument, także mógł stanowić pewne źródło informacji. Każdy wyrok zawierał m.in. informację: imię i nazwisko skazanego, imię ojca (otczestwo), wiek, miejsce zamieszkania, wykonywany zawód, przynależność partyjną, wykształcenie, umiejętność pisania i czytania, zamożność, czy był karany (przez kogo) i z jakiego paragrafu, ile lat wyroku odbył¹⁰¹². Zdarzały się prośby o amnestię lub zmniejszenie wyroku. Kierowane były one do CKW BSRR, Oddziału Prywatnych Amnestii. Ich skutek był raczej mizerny, ale – jak bywało w kraju przyznającym się do demokracji, taka możliwość istniała¹⁰¹³.

Po zmianie na stanowisku ministra spraw wewnętrznych, aresztowania trwały nieustannie. Jeszcze przed wybuchem II wojny światowej NKWD aresztowało i wywoziło do kolonii karnych. Potwierdzają to liczne dokumenty: listy aresztowanych i spisy osób przeznaczonych do wywiezienia w oddalone tereny ZSRR. Spis kolejowy osądzonych zawierał 8 rubryk: nazwisko i imię, datę urodzenia, przez kogo był osądzony, kiedy, na podstawie, jakiego paragrafu, informacje o początku i końcu wyroku, a także wielkość kary.¹⁰¹⁴

Wiadomo, że na terenach graniczących z Polską znajdowały się liczne skupiska Polaków. Jednak po przeprowadzeniu czystki strefy przygranicznej i „Operacji polskiej” pozostały niewielkie grupki Polaków. Ściągano na nie ludność z całego ZSRR. By zachęcić nowych osadników, wprowadzono liczne udogodnienia - wyższą pensję, dostęp do towarów reglamentowanych. Opracowywano liczne programy i wprowadzano decyzje o rozwoju strefy przygranicznej – „O okazaniu pomocy rejonom pogranicza”¹⁰¹⁵, o rozwoju handlu,¹⁰¹⁶ oraz o budownictwie¹⁰¹⁷. Eksterminacja Polaków w białoruskiej

¹⁰¹¹ НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 929, Л 555, Справка на Петрова Николая Васильевича г рождения быв студент Горещкого СУ Института политэмигрант из Польши (Notatka o Mikołaju Pietrowie synu Wasyla urodzonego 1905 byłym studente Goreckiego Instytutu emigranta politycznego z Polski), Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 929, karta 555).

¹⁰¹² НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 820, Л 189, 190, 191, 262,, Кр. Справа Nr. 1887 Прыговор, Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 820, karta 189, 190, 191, 262, Sprawa Nr 1887 Wyrok, Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 831, Л 70, 127, 128, Прыговор 166, Просба о помиловании, Прыговор 14. opis 1, teczka 831, karta 70, 127, 128. Wyrok 166, Проśба о уласкавіеніе, Wyrok 14.

¹⁰¹³ НАРБ Ф 34, Оп 1, Д 831, Л 127, 303, Zespół 34 NKWD, opis 1, teczka 820, karta 127, 303.

¹⁰¹⁴ НАРБ Ф 34, Оп 1, Д 934, Л 41, 95, 121,

¹⁰¹⁵ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 13136, Л 1-11., Постановление Совнаркома Белорусии И Бюро ЦК КП(б)Б., Об отказании помощи пограничным регионам. (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 13136, karty 1-11. Postanowienie Rady Narodowej Białorusi i Biura Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi, O okazanej pomocy przygranicznym rejonom).

¹⁰¹⁶ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 13233, Л 228, 229, 230, 331, 332, 333, 334, 335., Секретарю ЦК КП(б)Б Тов. Пономариенко Докладна Записка О состоянии торговли в приграничных районах БСРР, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 13233 karta 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235. Sekretarzowi Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii (bolszewików) Białorusi tow. Ponomarienko, Dokładny Raport O stanie handlu w przygranicznych rejonach BSRR.

¹⁰¹⁷ НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 13266, Л 3,4,5, Секретариюцк КП(б)Б Тов Грековой, Докладна Записка, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4 Centralny Komitet Komunistycznej Partii Białorusi, opis 1, teczka 13266, karta 3, 4, 5. Sekretarzowi KP(b)B tow. Giekałoj. Szczegółowy raport.

strefie przygranicznej pozostawiła ślady widoczne jeszcze dzisiaj. Wywózki doprowadziły do zaniknięcia śladów istnienia Polaków – nie tylko w Polskim Rejonie Narodowościowym, lecz także w całej strefie przygranicznej. Brak jest świadectw istnienia i występowania Polaków w Dzierżyńsku. Mieszkańcy to potomkowie przesiedleńców z głębi Rosji, którzy po eksterminacji Polaków zasiedlili opuszczone miejsca. Niektórzy z nich nic nie wiedzą o tym, że dawniej był tu Polski Rejon Narodowościowy.

Podsumowując dane dotyczące represji wobec Polaków – obywateli ZSRR przed wrześniem 1939 r., za pułap wyjściowy do dalszej weryfikacji należy przyjąć szacunek 250 tysięcy osób.

Na tę liczbę składają się: represje na Białorusi i Ukrainie przed 1936 rokiem – łącznie 80 tysięcy osób (30 + 50), deportacje z 1936 (Ukraina) i 1938 roku (Białoruś) – łącznie 80 tysięcy osób (60 + 20), represje w okresie wielkiego terroru z lat 1937–1938 – łącznie 90 tysięcy osób (wyluczając deportacje)¹⁰¹⁸.

Przyczyną spadku ludności były olbrzymie represje w latach 1937–1938. Objęły one szczególnie Polaków zgodnie z przeprowadzaną przez NKWD „Operacją polską”. Dane spisu z 1939 r. wykazały, że pozostali tu Polacy to tylko 58 380 osób.¹⁰¹⁹ Po „Operacji polskiej” liczebność Polaków gwałtownie zmniejszyła się o 65,5 tys. osób¹⁰²⁰.

W ostatnim czasie pojawiły się bardzo ciekawe opracowania I. Kuznicowa dotyczące terroru na terytorium radzieckiej Białorusi. Na podstawie zebranych informacji opracował on mapę miejsc masowych egzekucji i pochówków w latach 1928–1940. Miejsca te rozrzucone są po całym kraju, ale jest to co najmniej 50 miejsc, co już wskazuje na skalę represji¹⁰²¹. Ten sam autor ujawnia, że na terenie Mińska znajduje się 12 miejsc masowych mordów – w tym największe miejsce kaźni na Białorusi - osławione Kuropaty. Tam rozstrzelano około 300 tysięcy osób. Badania Kuznicowa pozwoliły nie tylko rozpoznać skalę terroru, lecz także zlokalizować miejsca jego występowania¹⁰²². Ten sam badacz opracował diagramy, ukazujące procentowy udział rozstrzelanych w Mińsku w latach 1930–1940, ze względu na typ oskarżenia (przyczyny)¹⁰²³, skład socjalny¹⁰²⁴, a także skład narodowościowy¹⁰²⁵.

Poza tym dostępny jest także wyciąg z oficjalnej bazy danych represjonowanych na Białorusi. Lista zawiera 5772 rozstrzelanych w Mińsku, w tym 1476 Polaków i 56 osób nieznanego narodowości, lecz o polskim brzmiącym nazwisku i imieniu. Lista zawiera: numer, nazwisko, imię, imię ojca, datę urodzenia, miejsce urodzenia, narodowość, zawód. Nie ma informacji, jaki okres obejmuje. Jednak na podstawie daty rozstrzelania członka rodziny, znajomego można określić, że dotyczyła ona roku 1937 lub 1938, a ta data znajduje się na liście.

¹⁰¹⁸ St. Ciesielski, W. Materski, A. Paczkowski, *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, Ministerstwo Sprawiedliwości, Ośrodek Karta, Warszawa 2000, s. 3–4.

¹⁰¹⁹ J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków ...*, dz. cyt., s. 7, 21, 70–71.

¹⁰²⁰ P. Eberhardt, *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*, Warszawa 1998, s. 71.

¹⁰²¹ За И. Кузнецов, *Masowe represje, miejsca pochowku (1928–1940)*.

¹⁰²² За И. Кузнецов, *Miejsca masowych rozstrzeliwań i pochówków (grobow) w Mińsku*.

¹⁰²³ За И. Кузнецов, *Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930–1940 (charakter winy)*

¹⁰²⁴ За И. Кузнецов, *Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930–1940 (skład socjalny)*

¹⁰²⁵ За И. Кузнецов, *Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930–1940 (skład narodowościowy)*

5.10. Podsumowanie

Po zmianie koncepcji tyczącej rewolucji światowej wszelkie udogodnienia i przywileje, którymi cieszyło się społeczeństwo polskie, stały się bezcelowe. Zgodnie z nową koncepcją Polska – jako państwo kapitalistyczne i graniczące z ZSRR, stało się największym wrogiem, zaś Polacy w BSRR uznani za przysłowiową „V kolumną”. To legło u podstaw likwidacji Polskiego Rejonu Narodowościowego, co zostało opisane w ostatnim fragmencie dysertacji. Oficjalnie, podstawą likwidacji były oskarżenia o polonizację ludności białoruskiej oraz o odstępstwa od linii partii bolszewickiej, nacjonalizm i faszyzm. To jednak pociągnęło za sobą prawdziwą gehennę narodu polskiego na Białorusi. Udało się m.in. dotrzeć do wytycznych, jak należało niszczyć polskość na tych ziemiach, co bolszewicy potrafili zapisywać w swoich dokumentach. Metody te zresztą ciągle udoskonalano, m.in. w czasie wysiedlania Polskiego Rejonu Narodowościowego oraz oczyszczania strefy nadgranicznej z Polaków. Działania te osiągnęły kulminację podczas tzw. permanentnej kolektywizacji, w czasie której niszczone rolników indywidualnych (kułaków).

W ostatnich latach przed wybuchem II wojny światowej działania o charakterze *quasi* prawnym przestały mieć dla władzy bolszewickiej jakiegokolwiek znaczenie. Dlatego też w latach 1937–1938 doszło do aktów o charakterze ludobójczym. Polak stał się symbolem zdrajcy, którego należało zabić, niezależnie od tego, czy był zwykłym obywatelem, czy członkiem partii komunistycznej. Znalazło to swoje odbicie w analizie przeprowadzonej pod koniec niniejszej rozprawy.

ZAKOŃCZENIE

1. Podsumowanie rozprawy

Rozprawa naukowa miała za zadanie ukazać sytuację ludności polskiej mieszkającej na Białorusi Radzieckiej, począwszy od zakończenia wojny polsko-bolszewickiej 1920 roku, do 17 września 1939 roku, tj. wkroczenia wojsk radzieckich na teren Polski, zgodnie z paktem Ribbentrop–Mołotow. Aby bardziej przybliżyć temat rozprawy, pierwszy rozdział stanowił wprowadzenie do zasadniczej treści.

Po zakończeniu I wojny światowej i zwycięstwie rewolucji bolszewickiej, uciskane przez cara narody, dążyły do odzyskania niepodległości. Narody stojące na wyższym poziomie rozwoju oraz mająca korzenie historyczne pragnęły utworzyć narodowe państwa. Wśród nich znajdowali się także Polacy, którzy po latach niewoli otrzymali odrodzoną Rzeczpospolitą Polską. Jednak na drodze do realizacji planu stanęła Rosja Radziecka. Mimo haseł o prawie do wolności narodów i samostanowienia (w tym narodów zniewolonych przez carat), dawny imperializm wziął górę. Występował on pod hasłem: „Wolności i równości społecznej, walki o rewolucję światową”. Rewolucja światowa, która mogła objąć całą Europę, zgodnie z założeniami Lenina, miała się rozpocząć po połączeniu wystąpień rewolucyjnych w Niemczech z rewolucją w Rosji. Na drodze stał jednak naród polski, który chciał być samodzielny i niezależny.

Zatem konflikt interesów doprowadził do wojny, która toczyła się ze zmiennym szczęściem. Jej przyczyny i przebieg są w różnie przedstawiane przez autorów radzieckich, rosyjskich, białoruskich czy polskich. Ostatecznie jednak zwyciężyła Polska, broniąc swojej niepodległości i Europy. Wówczas to uwidoczniło się braterstwo z Węgrami, kiedy w najbardziej krytycznym momencie wojny – na 3 dni przed uderzeniem znanym z Wieprza przybył z Węgier do Skierniewic, jadący przez Rumunię pierwszy pociąg. Było to osiemdziesiąt wagonów amunicji. Potem były następne transporty uzbrojenia. Trzeba podkreślić, że Polska dwukrotnie obroniła Europę przed rewolucją europejską, blokując połączenie się Armii Czerwonej z ruchami rewolucyjnymi w Europie.

Już podczas I wojny światowej, a następnie po rewolucji radzieckiej pojawiły się koncepcje nowej, odrodzonej Polski. Dotyczyły one formy, ustroju, powierzchni, składu narodowościowego. Znamienne jest, że środowiska polityczne i społeczne w różny sposób widziały Rzeczpospolitą. Spośród istniejących koncepcji dwie zyskały największe poparcie – inkorporacyjna Romana Dmowskiego i federacyjna Józefa Piłsudskiego.

W skutek walki politycznej zwyciężyła koncepcja Romana Dmowskiego, której przedstawiciele mieli znaczący wpływ na rokowania ryskie.

1. Po zakończeniu wojny polsko-bolszewickiej na terenach Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, w wyniku pokoju **ryskiego**, pozostała bardzo wielu **Polaków**. Byli to kresowiaci, potomkowie dawnych obywateli Rzeczypospolitej Obojga Narodów, wygnańcy z Królestwa Polskiego i Zachodniej Białorusi, żołnierze carscy i jeńcy po wojny polsko-bolszewickiej.

Na początku trzeba było dokonać repatriacji ludności polskiej do ojczyzny, co jednak nie przebiegało prawidłowo, gdyż pojawiały się różnego typu niedomówienia i niejasności. Polacy, powracający do kraju, byli zakładnikami, a ich los był odzwierciedleniem stosunków polsko-bolszewickich. Jak podają Winnicki i Iwanow, na Białorusi pozostało ponad 300 tysięcy Polaków, a liczba ta wydaje się zbliżona do rzeczywistej. Badacze białoruscy i rosyjscy określają ją na 97,5 tysiąca, jednak nie uwzględniano poprawek dokonanych po spisie Kościuszki. Jedynie białoruski badacz Witalij Żuk podaje, że Polaków było nie więcej niż 170 tysięcy.

Autor twierdzi, że ludność polska liczyła powyżej 300 tysięcy osób. Spadek liczby polskich katolików następował w skutek: agresywnej polityki antyreligijnej, strachu przed represjami, nacisku urzędów państwowych na zmianę narodowości. Jednak, najbardziej na liczebność Polaków na Białorusi Radzieckiej wpłynęła tzw. „Operacja polska”, w czasie której tysiące osób zamordowano lub wywieziono do kolonii karnych. Terror, który wówczas panował, sprawił, że pozostali Polacy w obawie o życie swoje i bliskich, nie przyznawali się do polskości.

2. W latach 1921–1929 w stosunku do społeczeństwa polskiego nie stosowano specjalną polityką rolną. Wysiedlano byłych właścicieli ziemskich, bogatych gospodarzy (kułaków), wśród których znaczną część stanowili Polacy. Aby wzmocnić gospodarczo kraj, po wojnie wprowadzono Nową Politykę Ekonomiczną (NEP). To okazało się dobrym posunięciem, bo przeważały gospodarstwa indywidualne (chutory). Były to gospodarstwa bogate, lepiej prowadzone i bardziej wydajne ekonomicznie. Specjalizowały się w uprawie zbóż i hodowli. Kolektywizacja wsi wśród Polaków nie przyjęła się, ponieważ nie była zgodna z ich mentalnością. Polacy nie wstępowali do spółdzielni ze swoją ziemią. Gospodarzyła raczej w dawnych majątkach, lecz była to grupa tzw. biedaków i średniaków. Tworzono kooperacje, specjalistyczne sklepy, spółdzielnie mleczarskie, hodowle drobiu i trzody chlewnej.

Załamaniem rozwoju gospodarstw indywidualnych nastąpiło wraz ze zwiększeniem nacisku na walkę klasową - wysiedlenia byłych obszarników oraz masową kolektywizacją. Obroną przed masową deportacją było wejście do kołchozów – mieszanych lub typowo polskich. Jednak te posunięcia także nie dawały pewności uniknięcia represji. Znaczna liczba rolników, gospodarzy polskich, prowadzących wydajne gospodarstwa rolne, została zaliczona do tzw. „jedynek” – osób, stanowiących szczególne zagrożenie, które w pierwszej kolejności powinno się deportować poza granice BSRR (Daleki Wschód, Kazachstan, Syberia), i to wraz z całymi rodzinami. Wprowadzona tzw. likwidacja kułaka, jako klasy społecznej, spotykała się ze sprzeciwem – szczególnie Polaków, którzy traktowali to, jako cios wymierzony w społeczeństwo polskie. Zgodnie z tym założeniem, wywożeni mieli być początkowo bogaci, potem „średniacy”, a na końcu biedacy. Obroną przed przyspieszoną kolektywizacją w latach 30. była masowa nielegalna ucieczka do Polski. Praktycznie każdy Polak i Białorusin, miał rodzinę za granicą, mógł i otrzymać wsparcie.

3. W dziedzinie kultury polityka narodowościowa w latach 20. XX wieku dawała w różnych aspektach wyraźne rezultaty. Język polski został zaliczony do języków urzędowych, dlatego też dzieci polskie mogły kształcić się w języku ojczystym oraz uczyć się go w szkołach mieszanych. Walka z analfabetyzmem, także wśród Polaków doprowadziła, że powołano szkoły dla polskich nauczycieli i pracowników kulturalno-oświatowych. Stworzono Polskie Technikum Pedagogiczne, następował także rozwój średnich i wyższych uczelni z językiem polskim, które przeprowadziły pracę polityczno-ideologiczną i kulturalno-oświatową. Jednak bolszewikom szczególnie chodziło o wychowanie Polaków w duchu lojalności wobec władzy radzieckiej – uważano, że proces ten przebiegnie szybciej, gdy treści będą realizowane w języku polskim. Władze, utworzyły dużą liczbę czytelni, bibliotek, wydawano znaczną liczbę książek i gazet w języku polskim. To wszystko podniosło poziom kulturalny społeczeństwa polskiego. Kulminacją polityki narodowościowej było powołanie Polskiego Rejonu Narodowościowego w Kojdanowie, przemianowanego potem na Dzierżyński Rejon Narodowościowy. Jednak działania w stosunku do polskiej społeczności, w latach 30. XX wieku (przede wszystkim w latach 1930–1933), zależały od wzajemnych stosunków między ZSRR i Polską.

W latach 1924–1939 w dziedzinie polityki narodowościowej nastąpiły zasadnicze zmiany. Zwyciężyła koncepcja walki z miejscowym nacjonalizmem. Zreorganizowano szkoły polskie i zamieniono na białoruskie. Te stanowcze posunięcia nastąpiły po tym, jak państwo polskie zaczęło otwarcie zbliżać się w swojej polityce do Niemiec hitlerowskich. Do 1937 roku zamknięto wszystkie polskie szkoły, ośrodki kultury i nauki. Nastąpiła atmosfera nieufności, podejrzliwości, donosicielstwa, oskarżeń o szpiegostwo, dlatego też bardzo wiele osób było oskarżanych, skazanych na karę śmierci lub zesłanych do ośrodków odosobnienia lub kolonii karnych.

4. W latach 1920–1930 wszelkimi sprawami Polaków na Białorusi Radzieckiej zajmowały się Biuro Polskie przy KC KP(b) Białorusi i Komisja Narodowościowa przy Centralnym Komitecie Wykonawczym Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Efektywność działania tych urzędów oceniana była na podstawie wyników tzw. sowietyzacji ludności oraz jego uczestnictwa w wyborach do organów władzy, przeprowadzanych przez organa polityczne i rządowe. Polacy byli członkami w organizacji pionierskich, komсомolskich, a także „Wojujących bezbożników”. Jednak było ich mało i nie byli szczególnie aktywni. Coraz więcej ludzi, szczególnie biedniejszych, brało udział w wyborach, natomiast bogatsi mniej. Aktywność polityczna biednych, wywoływała kontrakcje bogatych gospodarzy, co do których, w ramach przyspieszonej kolektywizacji, prowadzono walkę z kulakami. Doprowadzało to do rozbicia jedności polskiej wsi.

Inną przyczyną napięć w polskich terenach była walka z religią. Duchowni katolicy na różne sposoby starali się podtrzymać działalność katolickich stowarzyszeń i kościołów. Partia i Rząd Radziecki starały się usilnie wprowadzić całkowitą ateizację, zakazując istnienia wszelkich stowarzyszeń i kółek przy Kościele. To doprowadziło do zamknięcia i zniszczenia licznych kościołów i budynków, stanowiących świadectwo kulturowe mieszkańców Białorusi. Duchowieństwo traktowane było jako szpieg polscy.

5. Polska w latach 20. XX w., postrzegana była przez kierownictwo polityczne i wojskowe ZSRR, jako państwo stanowiące największe zagrożenie

polityczne i militarne. Być może przekonanie takie wywołała przegrana wojna. Zazwyczaj polityka wzajemnej nieufności nie uwidaczniała się szczególnie. Jednak nawiązanie dobrych stosunków Polski z Niemcami hitlerowskimi, odczytane zostało, jako zagrożenie dla państwa radzieckiego. Istnienie ludności pochodzenia polskiego w przygranicznych rejonach stanowiło zagrożenie. Polacy byli odbierani jako „V kolumna”, dlatego też w przygranicznej strefie wprowadzono tajną polityczną kontrolę nad ludnością polską. Kolejnym posunięciem było wydanie rozkazu 00485 z 11 sierpnia 1937 r. o likwidacji Polaków. Dokładne informacje o liczbie zamordowanych rodaków brak, wszystkie dokumenty na ten temat są wciąż utajnione.

2. Ustalenia badawcze

Po przeprowadzeniu kwerendy w archiwach i bibliotekach białoruskich udało się znaleźć wiele materiałów, dotyczących zagadnień, które postanowiono zbadać w tej pracy. Praca w Archiwum Narodowym w Mińsku, w Archiwum Mińska i Okręgu Mińskiego, a także w Bibliotece Narodowej, pozwoliła na rozświetlenie kilku istotnych kwestii.

a) Zebrano materiał przekraczający objętość pracy naukowej:

- Archiwum Narodowe Białorusi w Mińsku: zapoznano się z zawartością 11 katalogów, ponad 340 teczek tematycznych, wykonano 2016 kserokopii oraz 64 skanów dokumentów;

- Archiwum Miasta Mińska i Okręgu Mińskiego: przejrzano 31 katalogów i 243 teczki, wykonano 469 kserokopii dokumentów;

- Państwowe Archiwum Powiatowe: przejrzano 32 katalogi, 124 teczki, zrobiono 126 kserokopii i 72 zdjęcia dokumentów;

- Białoruskie Państwowe Archiwum Dokumentacji Filmowo-Fotograficznej w Dzierżyńsku: odnaleziono i zrobiono 32 kserokopie zdjęć;

- Państwowe Archiwum w Mołodecznie: przejrzano 5 katalogów i 14 teczek, zrobiono 53 kserokopie dokumentów.

b) Zapoznano się częściowo z archiwami Mińska i okolic Bobrujska, Mołodeczna, Dzierżyńska, Kojdanowa.

c) Ilość i jakość materiału zgromadzonego sprawiła, że dokonywano korekty, dodając dodatkowe tematy do rozprawy.

d) Analiza zebranego materiału pozwoliła na usystematyzowanie danych liczbowych w postaci 62 tabel.

e) Przeczytano, przeanalizowano i przetłumaczono na język polski liczne dokumenty pisane po rosyjsku i białorusku.

f) Przeczytano i przeprowadzono analizę porównawczą opracowań artykułów naukowców radzieckich, rosyjskich, białoruskich, łotewskich i polskich, ukazujących stanowisko na w/w temat.

g) Zgromadzono liczną literaturę tematu rosyjską, białoruską i polską oraz opracowania do dalszej pracy naukowej i kwerendy w archiwach białoruskich, w celu poszukiwań dokumentów związanych z Polakami w BSRR.

h) Nawiązano kontakty z naukowcami białoruskimi, prowadzącymi badania w tym zakresie.

i) Nawiązano kontakty z pracownikami archiwów białoruskich.

j) Wydano 5 publikacji w naukowych czasopismach białoruskich w języku rosyjskim.

k) Uczestniczono w 2 międzynarodowych konferencjach naukowych, jakie odbyły się w Mińsku (1 wystąpienie).

Plan i cele kwerendy zostały wykonane.

W Bibliotece Narodowej Białorusi odnaleziono gazety rosyjskie i białoruskie, wydawane w języku polskim: ogólnokrajową „Trybunę Radziecką”, gazetę Komsomołu – „Gwiazda Młodzieży”, a także wydania regionalne. Do szczególnie cennych można zaliczyć: „Szturmowiec Kojdanowszczyzny” (zachowały się tylko dwa egzemplarze), „Szturmowiec Dzierżyńszczyzny”, „Orka”, „Młot” oraz „Ударник Дзержинщины”. Wykonano 703 skany gazet wydawanych w języku polskim.

Odszukano bardzo pomocne wydawnictwa propagandowe, wydawane przez rząd Białorusi Radzieckiej. Do najistotniejszych można zaliczyć takie pozycje jak *Proces księży Mińskich* oraz *Kodeks Rolny* wydane w języku polskim. Udało się dotrzeć do 5 filmów, związanych tematycznie z tematem, zrealizowanych przez telewizję białoruską i Stowarzyszenie „Memoriał”.

Badania pozwoliły na poszerzenie zakresu prac nad tematem. W świetle znalezionych dokumentów, które ukazały nieznaną fakty z życia polskiej mniejszości narodowej, jakie miały miejsce w badanym okresie.

Liczne opracowania, dotyczące postawionych pytań, pozwoliły na skonfrontowanie wizji oraz interpretacji zagadnień przez badaczy polskich, rosyjskich i białoruskich, a także radzieckich z okresu międzywojennego. Bazowano głównie na dokumentach archiwalnych:

W **rozdziale pierwszym** przeanalizowano skutki I wojny światowej i jej wpływ na odrodzenie się państwowości polskiej. Przedstawiono przebieg wojny polsko-bolszewickiej, widzianej z perspektywy Białorusinów i Polaków, co pozwoliło na dokonanie analizy porównawczej. Przeanalizowano wybrane artykuły pokoju ryskiego oraz ukazano podejście poszczególnych krajów do ich realizacji. Przedstawiono koncepcje odrodzonej Polski, widziane przez polskie środowiska polityczne. Zebrano i przeanalizowano znaczną liczbę dokumentów, obrazujących problemy ludności polskiej powracającej do ojczyzny, wygnańców, zakładników oraz żołnierzy wracających z niewoli. Zapoznano się z przebiegiem i trudnościami w realizacji postanowień pokoju ryskiego, występującymi zarówno ze strony radzieckiej jak i polskiej.

W **rozdziale drugim** zebrano i zanalizowano liczny materiał, dotyczący ludności polskiej z okresu poprzedzającego utworzenie Polskiego Rejonu Narodowościowego. Odnaleziono dokumenty obrazujące przebieg spisów powszechnych oraz występujące w nich nieprawidłowości. Po analizie dokumentów ustalono liczbę ludności polskiej, okazało się, że była odmienna od oficjalnej. Ukazano strukturę społeczeństwa polskiego w BSRR oraz stosunki panujące między Polakami a Białorusinami. Zobrazowano rozwój polskiej kultury, oświaty, szkolnictwa itp. scharakteryzowano poziom gospodarczy polskiej wsi, kolektywizację, podziały społeczne, a także polską ludność miejską.

W **rozdziale trzecim** przybliżono cel utworzenia Polskiego Rejonu Narodowościowego. Zapoznano się z działalnością Biur Polskich i ich wpływ na społeczeństwo polskie Białorusi Radzieckiej. Przedstawiono zjazdy włościan, włościanek i robotnic Polek, a także przygotowania do zjazdu Polaków zamieszkałych na obczyźnie – zjazd w Warszawie. Zebrano dokumenty

i zapoznano się z życiem społeczeństwa polskiego po utworzeniu Polskiego Rejonu Narodowościowego. Przeanalizowano rozwój oświaty, programy nauczania, szkolnictwa z językiem polskim oraz rozwojem kultury narodowej. Odnaleziono czasopisma, gazety krajowe i regionalne w języku polskim, które przedstawiały ówczesne problemy, z jakimi spotykali się Polacy.

W **rozdziale czwartym** ukazano obraz Kościoła katolickiego. Zebrano i przeanalizowano liczne, wcześniej nieznane dokumenty, obrazujące walkę z Kościołem i religią, zawierające postanowienia, zarządzenia i instrukcje, dotyczące praw Kościoła katolickiego, organizacji religijnych, prasy antyreligijnej, a także wytyczne, jak je interpretować w duchu bolszewickim. Poznano procesy przygotowywania kadry nauczycielskiej, a także szkolenia dla młodzieży i starszych, krytykujące światopogląd chrześcijański. Zaznajomiono się z zarządzeniami, przepisami i innymi dokumentami. Odnaleziono i przeanalizowano spisy praktykujących katolików z poszczególnych wsi i parafii, a także meldunki o księżach, wykonujących posługę duszpasterską. Stwierdzono, jak wielkie znaczenie miała walka ideologiczna nie tylko z Kościołem, ale też ogólnie z religią.

W **rozdziale piątym** zaprezentowano dużą liczbę materiałów archiwalnych. Są to meldunki, raporty, rozkazy, wytyczne i postanowienia, relacje dowództwa oddziałów NKWD z walki z kontrrewolucjonistami i kułakami, oraz sprawozdania z danymi statystycznymi służby więziennej. Przedstawiono przyczyny likwidacji Polskiego Rejonu Narodowościowego. Zapoznano się z przepisami prawnymi władzy radzieckiej o eliminacji grup społecznych: ziemiaństwa, szlachty i bogatego chłopstwa, jako klasy społecznej. Przeanalizowano przyczyny wprowadzania przyśpieszonej kolektywizacji, która była akcją „szkoleniową”, poprzedzającą wielki terror. Ustalono, że jedyną i zasadniczą wadą człowieka w BSRR było pochodzenie i gospodarność.

W pracy prześledzono także przebieg wyniszczania ziemian na terenie Białorusi oraz wysiedlenia ich ze strefy przygranicznej z Polską. Przedstawiono przebieg kolektywizacji, a także bezwzględną walkę z bogatymi rolnikami. Opisano przebieg „Operacji polskiej” NKWD przeciwko Polakom, jako wrogom państwa radzieckiego. Było to podsumowanie niszczenia Polaków (ziemiaństwo, bogaci rolnicy, pozostała ludność polska). Potwierdza to nieproporcjonalnie wielu skazanych i zesłanych Polaków, szczególnie po 1937 roku, po likwidacji Polskiego Regionu Narodowościowego. Po „Operacji polskiej” NKWD liczba ludności polskiej zmniejszyła się o 65 500 – liczba oficjalna rozstrzelanych Polaków w Kuropatach oraz osób o polsko brzmiącym imieniu i nazwisku – 1532.

Badania, dotyczące walk na Białorusi, pozwoliły autorowi na ukazanie jej przez pryzmat spojrzenia tak Białorusinów, jak i Polaków. To daje możliwość bezstronności sądów zaprezentowanej tematyki.

3. Zagadnienia pozostające do opracowania

Ilość zebranych materiałów i różnorodność zagadnień przekraczała objętość dysertacji i nie pozwoliła na opracowanie w należyty sposób całego materiału, zebranego podczas kwerendy. Dlatego też rozprawa jest zbiorem

informacji o aktualnym stanie wiedzy o Polakach na Białorusi, opracowanym na podstawie dotychczas nieznanymi dokumentów. Autorowi udało się zasygnalizować jedynie istniejące tematy, które powinny być dokładnie przebadane. Ilość dokumentów zebranych i będących w zbiorach autora, a takimi są wszystkie zamieszczone w pracy, wskazuje, iż współpraca z białoruskimi archiwami, mimo różnych tendencji i propagandy, jest przyjazna i bardzo dobra.

Warto przy tym podkreślić, że Białorusini uważają się za spadkobierców Wielkiego Księstwa Litewskiego i wszelkie prace naukowe są postrzegane, jako pomoc w poznawaniu ich dziedzictwa narodowego. Uważam, że każdy z rozdziałów pracy mógłby być tematem samodzielnej rozprawy naukowej, ponieważ wówczas zostałyby przebadane archiwa okresu międzywojnia, stanowiące znaczącą ilość wiedzy o Polakach. Następne rozprawy naukowe, traktujące o podobnej tematyce, powinny się opierać na wciąż nieodkrytych dokumentach i materiałach źródłowych, dostępnych w archiwach białoruskich. Do najważniejszych działań, których nie udało się wykonać, należy zaliczyć: brak opracowania całego materiału zebranego podczas kwerendy i przywiezionego do Polski, brak kompleksowego badania zagadnień z kolejnych rozdziałów, niemożność zbadania zasobów Biblioteki Prezydenta Białorusi.

4. Wnioski na przyszłość

Dokonując kwerendy w archiwach i bibliotekach białoruskich, odnalazłem olbrzymią ilość materiału zgromadzonego w tych instytucjach. Istotne jest to, aby nie ograniczać się do archiwów stołecznych, do których zwykli kierować się badacze przybywający na Białoruś. Należy skierować się do innych okręgowych i rejonowych archiwów, oddalonych od stolicy, które dysponują o wiele ciekawszymi a niezbadanymi dokumentami. Odległość od Mińska do Witebska, Połocka, Orszy, Homla, Mozyra, Głubokoje sprawia, że są one niezbadane przez polskich naukowców.

Kolejną kwestią jest czas kwerendy, który ogranicza się do kilkunastu dni i jest zbyt krótki, aby należycie ją przeprowadzić. Należy wykorzystać serdeczność pracowników, którzy są bardzo przyjaźni i pomocni w poszukiwaniach, a także nawiązać kontakt z naukowcami białoruskimi, zajmującymi się podobną tematyką, którzy zawsze służą pomocą i ukierunkowaniem poszukiwań.

Tematyka do opracowania, dotycząca historii środowiska polskiego na terenach dzisiejszej Białorusi, jest bardzo obszerna. W archiwach białoruskich znajduje się olbrzymia ilość materiałów, o których nikt z polskich naukowców nie wiedział. Dotyczą one nieznanymi i niezbadanych zdarzeń, ale jakże ciekawych i znamienych dla polskiej kultury i tradycji.

Do najważniejszych wniosków na przyszłość należałoby zaliczyć:

1. Ustalenie rzeczywistej liczebności Polaków w BSRR i wszelkich danych o ludności polskiej do utworzenia Polskiego Rejonu Narodowościowego (szkolnictwo, oświata, czytelnictwo, kluby robotnicze, teatry, itp.).
2. Opracowanie list wygnańców powracających do Polski i ustalenie problemów, z jakimi się spotykali – na podstawie dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, gazet, czasopism i innych dokumentów.
3. Spisanie nacjonalizowanych majątków. Opracowanie kolektywizacji na wsi polskiej (nacjonalizacja ziemi i majątków, wysiedlenia ziemian, wysiedlenia bogatych chłopów, tzw. kułaków).

4. Opracowanie sposobów walki z religią i Kościołem katolickim w latach istnienia Białorusi Radzieckiej.
5. Zbadanie prasy polskojęzycznej, zwłaszcza regionalnej na Białorusi
6. Opracowanie problematyki polskiego szkolnictwa, z uwzględnieniem podstawowego celu, jakim było wychowanie Radzieckiego Polaka, a także walka z Kościołem.
7. Przedstawienie przebiegu realizacji „Operacji polskiej” z 1937 roku.
8. **Opisanie przebiegu zjazdów Polaków na Białorusi oraz przygotowania Polaków z Białorusi do I Zjazdu Polaków z Zagranicy w Warszawie.**
9. Zbadanie **materiałów dotyczących działań Komisji Narodowościowej przy Centralnym Komitecie Wykonawczym BSRR oraz jej wpływu na środowisko polskie.**
10. Opracowanie **działalności polskich dzieci i młodzieży** takich organizacjach jak: ЛКСМБ Кomsomołu (Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży Białorusi), Всесоюзная пионерская организация имени В. И. Ленина (Organizacja Pionierska im. W.I. Lenina), Октябрыта (Październiczki);
11. **Poznanie działalności polskiego środowiska Międzynarodowej Organizacji Pomocy Bojownikom Rewolucji, Towarzystwa Pomocy w Organizowaniu Obrony przed Atakiem Lotniczym i Chemicznym, Związku Wojujących Bezbożników;**
12. **Dokonać kwerendy w archiwach:** Witebska, Orszy, Mohylowa, Homla itd.

BIBLIOGRAGIA*

* Wszystkie tłumaczenia nazw instytucji, tytułów dzieł, dokumentów w językach rosyjskim i białoruskim podane są w nawiasach i w tłumaczeniu Autora pracy.

I. ARCHIWALIA

1. Центральный Государственный Архив Октябрьской Революции Социалистического Строительства Нацыянальны Архў Рэспублікі Беларусь.

(Centralne Państwowe Archiwum Rewolucji Październikowej Socjalistycznego Budownictwa, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś).

A) Центральный Комитет Коммунистической Партии (большевиков) Белоруссии, (Komitet Centralny Komunistycznej Partii(b) Białorusi) [WKP(b) Białorusi].

Крайние даты 1918–1941 гг, (**Daty skrajne lata 1918–1941**)

Фонд 4п, (**Zbiór 4p**), Опись 1, (**Opis 1**), Дело, (**Sprawa**)

Д - 160, Д - 172, Д - 173, Д - 475, Д - 628, Д - 650, Д - 993, Д - 2459, Д - 2491, Д - 2549, Д - 2572, Д - 2993, Д - 2997, Д - 2998, Д - 3000, Д - 3003, Д - 3005, Д - 3049, Д - 3701, Д - 3732, Д - 3733, Д - 4285, Д - 4702, Д - 5568, Д - 5575, Д - 6204, Д - 6224, Д - 6912, Д - 6988, Д - 7604, Д - 7638, Д - 7653, Д - 7656, Д - 8089, Д - 8365, Д - 8789, Д - 8790, Д - 8975, Д - 8996, Д - 10069, Д - 10730, Д - 10879, Д - 11996, Д - 12057, Д - 12933, Д - 12973, Д - 13136, Д - 13151, Д - 13172, Д - 13218, Д - 13219, Д - 13220, Д - 13233, Д - 13288, Д - 13304, Д - 14616, Д - 14617.

В) Центральный Исполнительный Комитет БССР 1920 – 1937 г.г., (Centralny Komitet Wykonawczy BSRR lata 1920-1937).

Фонд № 6, Опись №, Дело, Крайние даты 1920-1937,

Д - 1076, Д - 1237, Д - 1454, Д - 1621, Д - 1669, Д - 1687, Д - 1849, Д - 1899, Д - 2100, Д - 2130, Д - 2572, Д - 2740, Д - 2803.

С) Совет Народных комиссаров /Совнарком, СНК/БССР, (Rada Komisarzy Ludowych /Sownarkom, SNK/ BSRR).

Фонд 7, Опись 1, Дело, Крайние даты 1920–1941 гг.,

Д - 4, Д - 126, Д - 248, Д - 262, Д - 380, Д - 520, Д - 567, Д - 735, Д - 767,

Д) Наркомзем БССР 1921-1927 гг., (Narkomziem BSRR lata 1921-1927)

Фонд - 48, Опись 1, Дело 1.

Д - 100, Д - 101, Д - 102, Д - 103, Д - 104, Д - 105, Д - 106, Д - 107, Д - 108, Д - 109, Д - 117, Д - 121, Д - 122, Д - 128, Д - 207, Д - 208.

Е) Народный Комитет Внутренних Дел /НКВД/ БССР, (Ludowy Komitet Spraw Wewnętrznych /NKWD/ BSRR), Декабрь 1920-декабрь 1930 г. 1934 (Grudzień 1920-grudzień 1930 r. 1934).

Ф) Народный Комитет Внутренних Дел /НКВД/ БССР, (Ludowy Komitet Spraw Wewnętrznych /NKWD/ BSRR).

Фонд р 34, Инвентарная опись № 1, Крайние даты 1920-1941,

Д - 19, Д - 19а, Д - 25, Д - 26, Д - 31, Д - 32, Д - 33, Д - 35, Д - 37, Д - 45, Д - 46, Д - 48, Д - 80, Д - 82, Д - 97, Д - 133, Д - 144, Д - 145, Д - 153, Д - 159, Д - 209, Д - 210, Д - 231, Д - 237, Д - 287, Д - 690, Д - 724,

Д - 816, Д - 817, Д - 818, Д - 819, Д - 820, Д - 821, Д - 828, Д - 829, Д - 830, Д - 831, Д - 832, Д - 834, Д - 835, Д - 836, Д - 837, Д - 838, Д - 839, Д - 840, Д - 842, Д - 843, Д - 844, Д - 846, Д - 847, Д - 848, Д - 849, Д - 850, Д - 852, Д - 853, Д - 854, Д - 857, Д - 859, Д - 869, Д - 825, Д - 826, Д - 827, Д - 857, Д - 858, Д - 859, Д - 860, Д - 861, Д - 862, Д - 863, Д - 864, Д - 865, Д - 867, Д - 868, Д - 870, Д - 871, Д - 872, Д - 873, Д - 880, Д - 927, Д - 928, Д - 929, Д - 930, Д - 931, Д - 932, Д - 934.

Г) Народный Комитет Внутренних Дел /НКВД/ БССР (Ludowy Komitet Spraw Wewnętrznych /NKWD/ BSRR).

Фонд р 34, Инвентарная опись № 2, Крайние даты 1920–1930 гг., Д - 29, Д - 30, Д - 30а, Д - 31, Д - 32, Д - 37, Д - 38, Д - 38а, Д - 39, Д - 43а, Д - 45, Д - 51а, Д - 67, Д - 82, Д - 125.

2. Государственный Архив Минской области и его филиал в городе Молодечно, (Państwowe Archiwum Mińskiego Okręgu i jego filia w mieście Mołodeczno).

Путеводитель (1917 – 1941), Минск 1967, Przewodnik (1917 -1941), Mińsk 1967

Фонд -1842, Опись 2, Фонд 1865, Опись 1, Фонд1875 - Опись 2, Фонд- 4758 п Опись 1, Фонд — 3 Опись - 1, Фонд — 5 Опись - 1, Фонд — 5 Опись - 1, Фонд — 9 Опись - 1, Фонд — 48 Опись - 3, Фонд — 55 Опись - 1, Фонд — 517 п Опись - 1, Фонд — 196, Опись - 1, Фонд — 197, Опись - 1, Фонд — 199, Опись - 1, Фонд — 841, Опись - 1, Фонд — 841, Опись - 1.

3. Белорусский государственный архив кинофотодокументов 222720 г Дзержинск ул. Фоминых 1., (Białoruskie Państwowe Archiwum Kinofotodokumentów 222720 g, Dzierżyńsk ul. Fominych 1).

Архивный номер, (archiwalny numer).

0-21675, 0-21673, 0-25446, 0-30286, 0-126794, 1-14056, 0-75970, 1-608, 0-21676.

Каталожная карточка фотодокумента архивальный номер. (Katalogowa kartka foto dokumentu, numer archiwalny).

0-21675, 0-21673, 0-25446, 0-30286, 1-14056, 0-126794, 0-21676, 0-75970, 1-608, 0-21676.

4. Зональный государственный архив в г. Молодечно.

(Strefowe Państwowe Archiwum w m. Mołodecznie).

Минская обл. г. Молодечно ул. Либаво-Роменская, 69, Тел/факс 7 77 33,

1721 фф 246 817 ед. хр. 1919 – 2003, Время работы 8 – 17,

(Miński okręg, m. Mołodeczno ul. Libawo-Romienskaja, 69, Tel/fax 7 77 33,

1721 ff 246 817 jed. chr. 1919 - 2003, godziny otwarcia 8-17)

Ф - 25с, оп - 1, д - 1.

5. Зональный государственный архив в г. Бобруйска,

213826 Могилевская обл. г. Бобруйск ул. К. Либкнехта, 59, тел/факс 2 18 53,

(Strefowe Państwowe Archiwum w Bobrujsku).

959 фф, 217 399 ед.хр 1918 – 1941, 1944 – 2002 Время работы 8 – 17,

Ф - 528 оп - 1, Ф - 352 оп - 1, Ф - 281 оп 1, Ф - 330 оп - 1, Ф - 150 оп - 1, Ф -

386 оп - 1, Ф - 115 оп 1, Ф - 20 оп - 1, Ф оп, Ф 447 оп 1, Ф - 9 оп, Ф - 871 оп - 1,

Ф - 968 оп - 1.

6. Зональный государственный архив в г. Полоцке, 211400 Витебская

обл., г. Полоцк ул. Скорины тел/фах 44 86 03, 2018 фф, 329 012 ед. хр

1918 – 1941, 1943 – 2002, Время работы 8 – 17.

- (Strefowe Państwowe Archiwum w Połocku).
7. Государственный Архив Могилевской области г Могилев (Państwowe Archiwum Mohylewskiego Okręgu w Mohylewie).
 8. Государственный Архив Гомельской области г Гомель. (Państwowe Archiwum Homelskiego Okręgu w Homlu).
 9. Государственный Архив Витебской области г Витебск. (Państwowe Archiwum Witebskiego Okręgu w Witebsku).
 10. Зональный государственный архив в г. Мозыре. 247760 Гомельская обл. г. Мозырь ул. Октябрьская 2, тел /факс фф, ед. хр 1917 – 2002, Время работы 8/30 – 17/30. (Strefowe Państwowe Archiwum w Mozyrze).
 11. Зональный государственный архив в г. Глубокое. 211800 Витебская обл. г. Глубокое ул. Госпитальная, 5, тел 30 62 факс 2 20 23, 1963 ф 257 448 ед. хр 1947 – 1999, Время работы 8 – 17 (Strefowe Państwowe Archiwum w Głębokim).

II. ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Zd 1)** Сборник документов по земельному законодательству СССР и РСФСР 1917-1954, Государственное Издательство Юридической Литературы, Москва 1954.
(Zbiór dokumentów o gruntowym prawodawstwie ZSRR i 1917–1954 Rosyjskich FSRR, Państwowe Wydawnictwo Literatury Prawniczej, Moskwa 1954.)
- Zd 2)** Беларусь у пачатку Дзюгой сусветнай вайны (1 IX 1939–21 VI 1941) [Карты], Белкартаграфія, Мінск 2010. – 1 карта (2 л.)
(Białoruś na początku II wojny światowej (1 IX 1939 – 21 VI 1941) [Mapy], Belkartagrufia, Mińsk 2010 – 1 karta (2 karty).
- Zd 3)** Беларусь у 1919–1939 гг. Фарміраванне тэрытоўны рэспублікі [Карты], Белкартаграфія, Мінск 2007. – 1 карта (2 л.)
(Białoruś w latach 1919–1939. Formowanie terytorium republiki [Mapy] Belkartagrufia Mińsk 2007 – 1 mapa (2 karty).
- Zd 4)** Кооперативно-колхозное строи-тельство в Белорусской СРР (1917-1927 гг.) Центральный Государственный Архив Октябрьской Революции и Социалистического Строительства БССР Сборник докумен-тов и материалов, Издательство Наука и Техника, 1980.
(Spółdzielcze-kolchozowe budownictwo w Białoruskiej SRR w latach (1917–1927) Centralne Państwowe Archiwum Rewolucji Październikowej i Socjalistycznego Budownictwa BSRR. Zbiór dokumentów i materiałów, Wydawnictwo Nauka i Technika 1980).
- Zd 5)** Декреты Советской Власти Том 1, 25 октября 1917 г.–16 марта 1918 г. Институт Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС Институт Истории Академии Наук СССР, Государственное Издательство Полити-ческой Литературы, Москва 1957.
(Dekrety władzy radzieckiej, Tom 1, 25 października 1917 r.–16 marca 1918 r., Instytut Marksizmu Leninizmu przy CK KPZR Instytut Historii Akademii Nauk ZSRR, Państwowe Wydawnictwo Literatury Politycznej, Moskwa 1957).
- Zd 6)** Декреты Советской Власти Том III, 11 июля-9 ноября 1918 г. Институт Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС, Институт Истории Академии Наук СССР Государственное Издательство Политической Литературы, Москва 1964.

(Dekrety władzy radzieckiej Tom III, 11 lipca–9 listopada 1918 r. Instytut Marksizmu Leninizmu przy CK KPZR Instytut Historii Akademii Nauk ZSRR Państwowe Wydawnictwo Literatury Politycznej, Moskwa 1964).

Zd 7) Декреты Советской Власти Том IV, 10 ноября 1918–31 марта 1919 г., Институт Марксизма Ленинизма при ЦК КПСС Институт Истории Академии Наук СССР Государственное Издательство Политической Литературы, Москва 1968.

(Dekrety władzy radzieckiej Tom IV, 10 listopada 1918–31 marca 1919 r. Instytut Marksizmu Leninizmu przy CK KPZR Instytut Historii Akademii Nauk ZSRR Państwowe, Wydawnictwo Literatury Politycznej, Moskwa 1968).

Zd 8) О лишении бывших помещиков права на землепользование и проживание в принадлежавших им до Октябрьской революции хозяйств. Собрание Законов и Распоряжений, Рабоче-Крестьянского Правительства, Союза Советских Социалистических Республик: издаваемое Управлением Делами Совета Народных Комиссаров С.С.С.Р., 3 апреля 1925 г., № 21.

(O pozbawieniu byłych ziemian prawa do użytkowania ziemi i pobytu w należących do nich do rewolucji październikowej gospodarstw. Zebranie Praw i Postanowień, Robotniczo-Chłopskiego Rządu, Związku Radzieckich Socjalistycznych Republik. Wyd. Kierownictwo Sprawami Rady Komisarzy Ludowych Z.S.R.R. 3 IV 1925 r.).

Zd 9) О порядке оставления в пользовании бывших помещиков и прочих лиц освобожденных от выселения имущества обслуживающего потребности в жилище и потребности сельского хозяйства. Собрание Узаконений и Распоряжений, Рабочего-Крестьянского Правительства Российской Социалистической Федеративной Советской Республики издаваемое Народным Комиссаром Юстиции 10 мая 1927 г. № 37.

(O porządku pozostawienia w korzystaniu byłych ziemian i innych rodzin zwolnionych od wyprowadzki z mienia obsługującego zapotrzebowanie na mieszkanie i potrzeby gospodarki rolnej. Zbiór Praw i Postanowień, Robotniczo-Chłopskiego Rządu Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Radzieckiej wydanych przez Komisarza Ludowego Wymiaru Sprawiedliwości 10 maja 1927 g., nr 37).

Zd 10) Циркулярное разъяснение по вопросам об отклонении домогательств бывших помещиков о возврате отобранных имений и о воспреещении отобрания земли у помещиков, которые после революции были наделены землей. Собрание Узаконений и Распоряжений, Рабочего-Крестьянского Правительства Российской Социалистической Федеративной Советской Республики издаваемое Народным Комиссаром Юстиции 8 декабря 1922 г. № 76, Содержание Ст. 946

(Ogólne wyjaśnienie na pytania o odstępstwach na skutek nalegań byłych ziemian odnośnie zwracania odebranych majątków i o zakazie odebrania ziemi tym, którzy po rewolucji dostali nadziały ziemi. Zbiór Praw i Poleceń, Robotniczo-Chłopskiego Rządu Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Radzieckiej wydanych przez Komisarza Ludowego Wymiaru Sprawiedliwości 8 grudnia 1922 g. nr 76. Uchwała 946).

Zd 11) О выселении помещиков, живущих в хозяйствах, принадлежавших им до издания закона о земле 26 октября 1917 г. Собрание Узаконений и Распоряжений, Рабочего-Крестьянского Правительства

Белорусской Социалистической Советской Республики № 9, 19 марта 1925 г., Ст 78.

(O wyprawdzie ziemian, żyjących w gospodarkach należących do nich, do wydawania prawa o ziemi 26 października 1917 roku. Zbiór Praw i Postanowień, Robotniczo-Chłopskiego Rządu Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, nr 9, 19 marca 1925 r., art 78.)

L 12) О переименовании Койдановского национального польского района в Дзержинский район и г Койданова в г Дзержинск 8 июля 1932 г. Собрание закопов и распоряжений рабоче крестьянского правительства СССР – 1932, nr 51, art 307, Постановление президиума Центрального исполнительного комитета.

(O przemianowaniu Kojdanowskiego Polskiego Rejonu Narodowościowego w Dzierżyński Rejon i miasta Kojdanowo w miasto Dzierżyńsk, 8 lipca 1932 r, Zbiór Praw i Postanowień Robotniczo-Chłopskiego Rządu ZSRR-1932, nr 51, art 307, Uchwała Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego).

L 13) Аб лыквідаці Дзержынскага рёна 16 лютага 1938 г. Собрание закопов и распоряжений рабоче крестьянского правительства БССР - 1938, nr 1, art 22, Постановы Прэзідыума Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта БССР.

(O likwidacji Dzierżyńskiego Rejonu 16 lutego 1938 r. Zbiór Praw i Postanowień Robotniczo-Chłopskiego Rządu BSRR – 1938, nr 1, art.22 Uchwała Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR).

L 14) Пра рэарганізацыю Койданаўскага раёну нацыянальны польскі раён 25 мая 1932 г. Собрание закопов и распоряжений рабоче крестьянского правительства БССР – 1932, nr 19, art 74, Постановы Прэзідыума Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта БССР.

(O przekształceniu Kojdanowskiego Rejonu w Polski Rejon Narodowościowy 25 maja 1932 r. Zbiór Praw i Postanowień Robotniczo-Chłopskiego Rządu BSRR – 1932, nr 19, art 74, Postanowienia Prezydium Centralnego Komitetu Wykonawczego BSRR).

L 15) О переименовании местечка Койданово в город Койданово 15 июня 1932 г. Собрание закопов и распоряжений рабоче крестьянского правительства БССР – 1932, nr 33, art 145, Постановление Центрального Исполнительного комитета и Совета Народных Комиссаров БССР.

(O przemianowaniu miasteczka Kojdanowo w miasto Kojdanowo 15 czerwca 1932 Zbiór praw i postanowień Robotniczo-Chłopskiego Rządu BSRR – 1932, nr 33, art 145, Uchwała Centralnego Komitetu Wykonawczego i Rady Komisarzy Ludowych BSRR).

III ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1) Bar Krzysztof, *Stalin: Big Brother*, rozdział 3 Funkcjonowanie imperium Stalina, free.of.pl/s/Stalin/pracamgr/PDF/rozdzial3.pdf dostęp 4 VI 2014 Koło Naukowe Historyków Studentów UMCS Instytut Historii.

2) Białokur Marek, *Białorusini w myśli politycznej Joachima Bartoszewicza* „Białoruskie Zeszyty Historyczne” nr 23 dhttp://kamunikat.fontel.net/www/czasopisy/bzh/23/08.htm, dostęp 27 lipca 2013.

- 3) Bohun Tomasz, Jarosław Krawczyk, Bolesław Kubisz, *Bój o Polskę i Europę. O wojnie polsko-rosyjskiej 1918-1920 i Bitwie Warszawskiej z profesorem Andrzejem Ajnenkielem i dr. Hab. Januszem Odziemkowskim rozmawiają „Mówią Wieki”*, <http://portalwiedzy.onet.pl/4869,1581,1257897,5czasopisma.html>, dostęp 21 lipca 2014.
- 4) Chocimski Zenon, *Sprzymierzeńcy z Ducha*, <http://wydawnictwo.fonda.pl./arch/21-22/038.htm> 23 sierpnia 2014 – Sowietkie Ustawodawstwo.
- 5) Cwietkow Gennadij P., *Sowieckie ustawodawstwo i organy represji w latach 20-30. xx wieku* <http://zeslaniec.pl/33/Cwietkow.pdf>, dostęp 16 XI 2014 r.
- 6) *Deportacje w ZSRR Podstawy prawne i organizacyjne 1930-1952* <http://www.sciesielski.republika.pl/sovrep/deport1.html>, dostęp 21 XI 2014.
- 7) *Książd biskup Słoskan w wielkim niebezpieczeństwie, wtrącony do więzienia bolszewickiego. „Dziennik Białostocki”, 14 XI 1927 r.* <http://pbc.biaman.pl/Content/6161/Dziennik+Bia%C5%82ostocki+++nr++318++++14+listopada++1927.pdf> 5 listopad 2014.
- 8) Fuder, *„Jaka Polska?” Czyli walka o ustrój i granice państwa – 1912-22*, www.wp39.pl/jaka-polska-czyli-walka-o-ustroj-i-granice-panstwa...
- 9) Głogowska Helena, *Stan badań nad historia Białorusi XX wieku w Polsce* <http://pdf.kamunikat.org/2145-8.pdf>, dostęp 24 sierpnia 2012.
- 10) Głowacka H., *Białoruś 1914-1929 kultura pod presja polityki* <https://www.google.com/search?q=G%C5%82owacka+H+.+%E2%80%93+3+Bia%C5%82oru%C5%9B+19141929+kultura+pod+presja+polityki&ie=utf-8&oe=utf-8>, dostęp 23 II 2014.
- 11) Górski Artur, *Prawda o Radzie Regencyjnej (1995)*, www.artur-gorski.waw.pl/podstrony/publicystyka.html, dostęp 20 II 2010.
- 12) Górski Artur, *Idea jagiellońska (1997)*, www.artur-gorski.waw.pl/podstrony/publicystyka.html, dostęp 20 II 2010.
- 13) *GUŁag w radzieckim systemie represji (do 1941 r.)* <http://www.sciesielski.republika.pl/sovrep/gulag1.html#2>, dostęp 3 VII 2014.
- 14) *Bł. Leonid Fiodorow, egzarcha dla Rosjan grekokatolików* <http://www.cyrylimetody.marianie.pl/fiodorow.htm>, dostęp 6 XI 2014.
- 15) Frołow Sylwia, *Kobiety Feliksa*, <http://tygodnik.onet.pl/35,0,42220,artykul.html>, dostęp 30 października 2013
- 16) Januszewska-Jurkiewicz Joanna, *Raport atamana Tymoteusz Chwiedoszczeni dotyczący działalności partyzanckiej na terenie Białorusi sowieckiej w okresie 10–29 czerwca 1921 r.*, „Białoruskie zeszyty historyczne” nr 14. dostęp 21 stycznia 2011.
- 17) Ярошевич Флександр, *В Беларусі пишут „Чэрную книгу сталінізму”*, http://navny.by/rubrics/society/2024/02/12/ic_articles_116_184576/, dostęp 21 maja 2016.
(Jaroszewicz Aleksander, *Na Białorusi piszą „Czarną księgę stalinizmu”*.)
- 18) Kawalec Janusz, *Działalność polityczna polskich konserwatystów w latach 1919-1939*, // haggard.w.interia.pl/konser.html, dostęp 14 IX 2009.
- 19) Kawalec Krzysztof, *Roman Dmowski-Józef Piłsudski*, www.omp.org.pl/index.php?module=subjects&func=viewpag, dostęp 20 IX 2009
- 20) *Konstytucja Rosji Radzieckiej (1918)*

- <http://internacjonalista.pl/historia-i-wspoczesno/spor-o-rewolucyj-padziernikow/1290-konstytucja-rosji-radzieckiej.html> 21.07.2013, 23/11, **dostęp 4 lipca 2014.**
- 21) Крапивин Сергей, *Последних белорусских „кулаков” выселили после весеннего сева 1931 года ...* <http://news.tut.by/society/497298.html>, **dostęp 21 maja 2016.**
(Krapowiczin Siergiej, *Ostatnich białoruskich „kułaków” wysiedlono po wiosennych siewach 1931 roku...*)
- 22) Kozłowski Bartłomiej, *Wybory do Sejmu Ustawodawczego*, wiadomosci.polska.pl/kalendarz/kalendarium/article.htm?id=35296-26k, **dostęp 29 marca 2010.**
- 23) Kupisz Bogusław i Majewski Piotr M., *O zamachu majowym i rządach pilsudczyków z prof. Andrzejem z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego rozmawiają*, „Mówią Wieki”, <http://wiadomosci.onet.pl1335339,1292,1,2drukuj.html>, **dostęp 24 V 2011.**
- 24) Кузнецов Игор, *История которую мы не знали*, Белорусская интернет - библиотека, www.komunikat.org.
(Kuzniecow Igor, *Historia, której nie znaliśmy*, Białoruska biblioteka internetowa).
- 25) Кузнецов Игор, *Возвращение памяти - Партийные репрессии*, www.pogon.lt/powiadomienia-z-bialorusi/318-aleksander-smalianczuk-bialorusini-w-gronie-krajowcow.html, **dostęp 28 VIII 2013.**
(Kuzniecow Igor, *Cofnięcie w pamięci - Partyjne represje.*)
- 26) Maszkiewicz Mariusz, *Wielkie Księstwo Litewskie – to Europa*, kresy24.pl/showArticles/article_id/1/-55k, **dostęp 16 sierpnia 2012.**
- 27) Miodowski Adam, *Nieudana próba ustanowienia w Polsce systemu rządów sowieckich (lipiec–sierpień 1920 r.)*. Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytet w Białymstoku
http://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/846/1/BTH_11_2013_Miodowski.pdf, **dostęp 15 listopada 2014**
- 28) Mironowicz Eugeniusz, *Historia Białorusi od połowy XVIII do XX w.* rozdz. XXII, XXIV,
<https://www.google.com/search?q=Mironowicz+Eugeniusz%E2%80%9393+Historia+Bia%C5%82orusi+od+po%C5%82owy+XVIII+do+XX+w.+Rozdzia%C5%82+XXII+%2C+XXIV+&ie=utf-8&oe=utf-8>, **dostęp 11 V 2010.**
- 29) Mironowicz Eugeniusz, *Białorusini wobec państwa polskiego w latach 1918–1925*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” nr 1.
http://kamunikat.fontel.net/www/czasopisy/bzh/01/01art_miranowicz.htm, **dostęp 29 maja 2010.**
- 30) Mironowicz Eugeniusz, *Kształtowanie się struktury narodowościowej w BSRR (1921–1939)* <http://pdf.kamunikat.org/2196-3.pdf>, **dostęp 27 V 2010.**
- 31) Moszczyński Józef, *Pisma zbiorowe*, tom VII, Wstęp, www.madras.webpark.pl/tom7.htm, **dostęp 30 marca 2012.**
- 32) *Niedziela, dnia 6 Maja 1934 roku*, cena 10 gr. Ren XXIX. - Biblioteka ...
www.biblioteka.czest.pl/.../Goniec_Czestochowski_Nr_103_1934.pdf, **dostęp 12 czerwca 2012.**
- 33) *Niemieckie Grupy Armijne na wschodzie i ich dowództwa 1914–1918*, www.armianiemiecka.tpf.pl/Ammia/gramwsch.htm, **dostęp 15 III 2010.**
- 34) Nowek Jerzy Robert, *Zbrodnie sowieckiego wojującego ateizmu*, arkapana.republikapl.nowak1.html, **dostęp 29 kwietnia 2013.**

- 35) Paczkowski Andrzej, *Sowieckie represje wobec Polaków „Sprawa POW” i „Operacja polska” NKWD (1933-1938)*, http://www.videofact.com/mark/represje/Sov_represjePolakow.html, dostęp 16 lutego 2012.
- 36) Patelski Janusz, *Formowanie Wojska Polskiego a rocznica niepodległości*, http://opole.kik.opoka.org.pl/rocznica_niepodleglosci.htm, dostęp 28 lipca 2011.
- 37) *Ostatnia wojna Pierwszej Rzeczypospolitej* www.zakorzenie.most.org.pl/ns_wdrp/index.htm, dostęp 14 VI 2012.
- 38) *Udział żołnierza polskiego w walkach na frontach I wojny światowej*, [www /madreu.webpark.pl/txt03.htm](http://www.madreu.webpark.pl/txt03.htm), dostęp 24 marca 2012
- 39) Piłsudski Józef, *Rok 1920*, Przedmowa, <http://madreu.webpark.pl/rok20.htm>, dostęp 18 stycznia 2012.
- 40) Piłsudski Józef, *Rok 1920, I*, http://madreu.webpark.pl/rok20_1.htm, dostęp 18 stycznia 2012.
- 41) Piłsudski Józef, *Rok 1920, II*, http://madreu.webpark.pl/rok20_2.htm, dostęp 18 stycznia 2012.
- 42) *Pisma zbiorowe*, Tom I, http://madreu.webpark.pl/t1_04.htm, dostęp 23 kwietnia 2012.
- 43) Polonus J., *Z najnowszych dziejów, Traktat ryski*, www.zrodlo.krakow.pl/Archiwum/2005/11/31.html, dostęp 19 III 2010.
- 44) Процька Т, *Смяротнае пакаранне – спосаб трымаць грамадства ў паслушэнстве*, <http://euroradio.fm/report/protkska-smyarotnae-pakaran-ne-sposab-trymats-gramadstva-w-paslushenstve-63487>, dostęp 6 XI 2011.
(Pracka T., *Kara śmierci – sposób, aby utrzymać społeczeństwo w posłuszeństwie*).
- 45) *Procedury ideologiczne wobec religii w ZSRR*, www.gilsonociety.pl/app/.../Ks.+J.+Szymański,+Procedury.....pdf, dostęp 18 października 2014,
- 46) *Pisma zbiorowe*, Tom I, http://madreu.webpark.pl/t1_04.htm, dostęp 15 października 2011.
- 47) Rojek Wojciech, *Polacy w diasporze europejskiej pierwszej połowie XX w.*, <http://www.wbc.poznan.pl/content/39740/Polacy+w+diasporze+europejskiej+w+pierwszej+polowie+XX+wieku.gdf>, dostęp 21 marca 2012.
- 48) *Składy rządów II Rzeczypospolitej latach 1918-1939*, www.wp39.pl/sklady-rzadow-ii-rzeczypospolitej-w-latach-1918-1939, dostęp 25 X 2011.
- 49) Серебро Сургей, *Под Витебском найдено место расстрела жертв сталинских репрессий*, http://naviny.by/rubrics/society/2014/11/13/ic_articles_116_187534/, dostęp 21 maja 2016.
(Srebro Siergiej, *Pod Witebskiem znaleziono miejsce ofiar stalinowskich represji*).
- 50) Спасюк Елена, *Осудить преступления сталинизма береться народный трибунал*, http://naviny.by/rubrics/society/2015/02/12/ic_articles_116_188213/, dostęp 21 maja 2016.
(Spasiuk Helena, *Do osądzenia przestępstw stalinizmu przystępuje trybunał ludowy*).
- 51) Snopko E., *Okupacja niemiecka na kresach podczas I wojny światowej w spuściznie archiwalnej wybranych instytucji polskich (NKN, TRS, RR)*. www.bialystok.ap.gov.pl/dziedzictwo/pliki/repatriacje.pdf dostęp 9 IV 2012.

- 51) *Symposium 1 (14) 2005*,
sympozjum.scj.pl/index.php?option=com...view...12..., dostęp 17 VI 2012.
- 53) Шербаков Захар, *Сталинские репрессии. Запрещенная трагедия*.
http://naviny.by/rubrics/socjety/2015/10/29/ic_articles_116_190155/,
dostęp 21 maja 2016.
(Szczerbakow Zachar, *Stalinowskie represje. Zakazana tragedia*).
- 54) Tarasiuk Dorota, *Zarząd Cywilny Ziemi Wschodnich (1919–1920). Cele i trudności w ich realizacji*.
www.knhs.umcs.lublin.pl/kn/kn7.pdf, dostęp 25 luty 2012.
- 55) *Traktat ryski – postanowienia*,
www.konflikty.pl/a,509,Pozna_nowozytnosc,Traktat_ryski.html-26k-14,
dostęp kwietnia 2010.
Polska sekcja MIA przedstawia: Trocki Lew Dawidowicz, *spis dostępnych prac*.
[//marxists.architecturez.net/polski/trocki/index.htm](http://marxists.architecturez.net/polski/trocki/index.htm), dostęp 7 maja 2010
- 56) Trocki Lew, *Historia Rewolucji Rosyjskiej, Część I*,
<http://archiwumlbc.interia.pl/872trocki1.htm>, dostęp 4 maja 2010
- 57) Trocki Lew, Ofensywa, marxists.architecturez.net/polski/trocki/1930hrr/19.htm, dostęp 4 maja 2010.
- 58) Trocki Lew, *Pertraktacje w Brześciu*. Rozdz. XXXI,
<http://marxists.architecturez.net/polski/trocki/1930/mz/31.htm>, dostęp 3 V 2010.
- 59) Trocki Lew, *Miesiąc w Swijazsku*, Rozdział XXIII.
<http://marxists.architecturez.net/polski/trocki/1930/mz/33.htm> dostęp 3 V 2010
- 60) Trocki Lew, *Pokój*, Rozdz. XXXII.
marxists.architecturez.net/polski/trocki/1930/mz/32.htm, dostęp 3 V 2010.
- 61) *Walki o granice wschodnie II Rzeczypospolitej*.
http://www.eioba.pl/walki_o_granice_wschodnie_ii_rzeczyp, dostęp 13 V 2012.
- 62) *Wall Street i rewolucja bolszewicka w Rosji*,
www.socjalizm.itd.pl/artykuly/print.php?artkul+art_060123158.szk&t+Wal+l+Street+i+rewolucja+bolszewicka+w+Rosji&path_art=, dostęp 19 IX 2010.
- 63) Wawrzyński Tadeusz, *Dowództwa frontów 1919–1920*.
www.caw.wp.mil.pl/biuletyn/b20/b20_4.pdf, dostęp 9 sierpnia 2013.
- 64) Wichrowski Leszek, *Zdrada i zbrodnia wierni wrogom przeciwko narodowi i państwu polskiemu*, www.polishamericancongressnj.org/historiakomunizmu.pdf, dostęp 7 kwietnia 2012.
- 65) Winnicki Zdzisław Julian, *Czym był traktat ryski?*,
www.kresy24.pl/showArticles/article_id/44/, dostęp 23 III 2010.
- 66) Winnicki Zdzisław Julian, *Polonika w Mińsku Litewskim*, [kresy24.pl/showArticles/article_id/29/](http://www.kresy24.pl/showArticles/article_id/29/) - 36k dostęp 23 III 2010.
- 67) W. P., *Pułapki Traktatu Ryskiego*.
www.opoka.org.pl/biblioteka/H/HN/traktat_ryski_pulapki.html – 21k,
dostęp 15 III 2009.
- 68) Wiórko Adam, *Radziecka działalność szpiegowska w Drugiej Rzeczypospolitej*, www.knhs.umcs.lublin.pl/dzialalnosc.html-23k, dostęp 1 IV 2012.
- 69) Włodarkiewicz Wojciech, *Ciernista droga realizacji Traktatu Ryskiego – stosunki polsko-radzieckie w latach 1921–1926*.
www.muzeum.niepodleglosci-home.pl/konferencja/referaty_/20.pdf,
dostęp 6 IV 2010.
- 70) Woyno Jacek, *Materiały archiwalne do dziejów polskich formacji wojskowych w Rosji (1914–1920)*.

- http://www.cow.wp.mil.pl/biuletyn/b25/b25_6pdt, dostęp 18 III 2013.
- 71) **Wójcik Karol**, *Rewindykacja zbiorów i zabytków [Po Traktacie Ryskim]* www.zwoje-scrolls.com/zwoje04/text06p.htm, dostęp 5 września 2014
- 72) *Wybuch wojny a kwestia polska*, <https://www.swiatksiazki.pl/wcsstore/SwiatKsiazki/Attachment/4142.pdf>, dostęp 24 maja 2013.
- 73) **Wyszyński Robert**, *Przesiedlenia ludności polskiej z ZSRR w latach 1920–1960*, [orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/C39FFB2A2176F81CC1257B7A002D790C/\\$file/Strony odStudia_BAS_34-6.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/C39FFB2A2176F81CC1257B7A002D790C/$file/Strony%20od%20Studia_BAS_34-6.pdf), dostęp 14 wrzesień 2014
- 74) **Zechenter Anna**, IPN Oddział Kraków, Artykuł z wydania elektronicznego „Naszego Dziennika” <http://www.naszdziennik.pl/mysl/23484,syndykat-zbrodni.html>, dostęp 16 II 2014.
- 75) **Żarkowski Paweł**, *Kontrofensywa polska z nad Wieprza w sierpniu 1920 roku*. <https://www.google.com/search?q=%C5%BBarkowski+Pawe%C5%82%E2%80%93Kontrofensywa+polska+z+nad+Wieprza+w+sierpniu+1920+roku&ie=utf-8&oe=utf-8>, dostęp 29 marca 2013.

IV. Artykuły prasowe

a) Gazety

- „**Orka**”, Tygodnik Włociański Organ CK KP(b)B, Nr 1 z 28 II 1926 r., Nr 39 z 26 XII 1926 r., Nr 1 (40) z 2 I 1927 r., Nr 52 (91) z 25 XII 1927 r., Nr 1 (817) z 2 I 1934 r., Nr 99 (915) z 30 VII 1934.
- „**Trybuna Radziecka**”, Gazeta codzienna, Wydawnictwo Prawdy Organ CW WKP(b): Nr 151 z 2 lipca 1934r., Nr 294 z 22 XI 1934 r.
- „**Szturmowiec Kojdanowski**”, Organ Kojdan. RK KP(b)B, RWK i RR Zw: Nr 33 z 30 IV 1932 r., Nr 34 z 5 V 1932 r.
- Szturmowiec Dzierżyński**, Organ Dzień. KR KP(b)B, R K W i Rej. Rady Zw. Zaw: Nr 52 (284) z 14 VI 1934 r., Nr 112 (344) z 29 XII 1934 r.
- „**Ударник Дзержинщины**”, Орган Дзержинскага КП(б)Б і Райвыканкома, № 134 (614) 30 верасень 1936 г., VI год выд 1936 г. № 180 (660) 30 снежань 1936 г., VI год выд. 1936 г.
- „**Gwiazda Młodzieży**”, Dwutygodnik młodz. robotniczo-chłopskiej ZSRR, Mińsk, Nr 1–2 (68) z 31 I 1926, Nr 36 (103) z 29 XII 1926 r., Nr 1 z 7 I 1927 r., Nr 48 z 31 XII 1927 r.
- „**Młot**”, Organ Centralnego Komitetu Wykonawczego grup K.P.R.P. w Rosji, Smoleńsk, Wilno, Mińsk, Nr 14 z 5 I 1919 r., Nr 69 (57) z 18 III 1919 r., Nr 148(136) z 24 VII 1919 r., Nr 192 z 24 XII 1919 r., Nr 15 (209) 25 II 1920 r., Nr 20 z 20 II 1921 r., Nr 109 z 29 XII 1921 r., Nr 1 (110) z 1 I 1922 r., Nr 132 (241) z 12 XI 1922 r., Nr 1 (263) z 5 I 1923 r., Nr 143 (406) 30 XII 1923 r., Nr 55 (476) z 18 IV 1924 r., Nr 1 (689) 1 I 1925 r., Nr 296 (983) z 31 XII 1925 r., Nr 1 (984) z 1 I 1926 r., Nr 54 (1038) z 7 III 1926 r.
- „**Czerwona Straż**”, Jednodniówka poświęcona poborowi rocznika 1902, Organ ТВВСКРКРК і ТВСКК КЗМ, Mińsk, Kijów, Nr 269 (688) z 31 XII. 1924 r.
- „**Sierp**”, Tygodnik popularno-ludowy, Kijów 1925.
- „**Безбожник**” двухнедельный иллюстрированный журнал.
- „**Bezbożnik**”. Ilustrowany dwutygodnik, Lata: 1925–1939.
- „**Gazeta Polska**”, Pismo codzienne, Warszawa Nr 338 z 6 XII 1929 r., Nr 242 z 3 września 1930 r., Nr 357 z 31 XII 1930 r.

Gazety wydawane w zakładach poprawczych i więzieniach.

„Мысль заключенного” (Myśl Więźnia), Organ naukowo-wychowawczej części homelskiej Оир ИТД, miesięcznik, Nr 1, listopad 1927 r.

„Творчество заключенного” (Twórczość Więźnia), Organ naukowo-wychowawczy, Nr 3, 19 II 1928 r.

„Эхо Камеры” (Echo Celi), Gazeta naukowo-wychowawcza części Мохылевского Округового Дома Поправczego, Nr 1, 20 VIII 1928 r.

b) Czasopisma

1. Врублевский А.П., Протко Т.С., *Социалистический путь развития: Как мы начинали – Репрессии против крестьян*, „Хозяин”, Ежедневный Народный Журнал Учредители Союз Аграрников БССР и Министерство сельского хозяйства и продовольствия ССР, № 5 (636) Май 1991 г., „Полюмя”, Минск 1991.

(Wróblewski A.P., Protko T.S., *Socjalistyczna droga rozwoju: Jak zaczynaliśmy – Represje w stosunku do chłopów*, „Gospodarz”, Codzienne Ludowe Pismo Założyciele Związków Rolników BSRR i Ministerstwa Gospodarki Rolnej i Żywności SRR, Nr 5 (636), maj 1991 r, wydawn. „Połymia” Mińsk, 1991 r).

2. Врублевский А.П., Протко Т.С., *Социалистический путь развития : Как мы начинали – Борьба с «кулацкими идеологами»*, „Хозяин”, № 5 (636) Июнь 1991 г, <<Полюмя>>, Минск 1991.

(Wróblewski A.P., Protko T.S., *Socjalistyczna droga rozwoju: Jak zaczynaliśmy – Walka z «kulacką ideologią»*, „Gospodarz”, № 5 (636), czerwiec 1991 r, wyd. Połymia, Mińsk 1991).

3. Гарадзецкі Міхась, Спецперасяленцы, „Полюмя”, снежня 1922 г.

(Gorodecki Michaił, *Specjalni przesiedleńcy*, „Płomienie”, grudzień 1922.)

4. Вішнеўскі А., *Дыктатура і права*, „Літэратура і Мастацтва”, 10 II 1995 г.

(Wiszniewski I., *Dyktatura i prawo*, „Literatura i Sztuka”, 10 II 1995 r.).

5. Адбітак з часопісу „Наш Край” за 1929 год № 2 , 3 і 4, Друкарня Беларускае Акадэміі Навук, Менск 1929 , Ів Т. Шпілеўскі і Л. А. Бабровіч, *Мястэчка Койданава*.

6. Szpilewski I.T., Bobrowicz L.A., *Miasteczko Kojdanowo*, „Nasz Kraj”, nr. 2, 3 i 4, Drukarnia Białoruska Akademia Nauk, Mińsk 1929.

V. WSPOMNIENIA

1) Broniewski Władysław, *Pamiętnik 1918–1922*, PIW, Warszawa 1984.

2) Czapski Józef i Maria, *Dwugłos wspomnień*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1965.

3) Czapska Maria, *Europa w rodzinie*, Res Publica, Warszawa 1989.

4) Czapski, Grubiński, Herling-Grudziński, Krakowiecki, Obertyńska, Umiastowski, *My deportowani*, Wydawn. „ALFA”, Warszawa 1989.

5) Dąbski Jan, *Wojna i ludzie, Wspomnienia z lat 1914-1915*, Zakład Historii Ruchu Ludowego przy NK ZSL, Wstęp i przyp. Giza Stanisław, LSW, Warszawa 1969.

6) Dąbki Jan, *Pokój Ryski. Wspomnienia pertraktacje tajne układy z Joffem. Listy*, „Suplement” Szczecin 1981.

7) Dmowski Roman, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, Tom 1, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1988.

- 8) Dmowski Roman, *Myśl nowoczesnego Polaka*, Wydawnictwo Zachodnie, Warszawa 1934.
- 9) Dmowski Roman, *Pisma T. 4, Upadek myśli konserwatywnej w Polsce*, Antoni Gmachowski i s/ka, Częstochowa 1938.
- 10) Dmowski Roman, *Niemcy, Rosja i kwestia polska*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1991.
- 11) Dowbor-Muśnicki Józef, *Wspomnienia*, Dom Wyd. „Bellona”, Warszawa 2003.
- 12) Дзержинская София, *В годы великих боев*, Издательство «МЫСЛЬ» , Москва 1975.
- 13) Grabski Stanisław, *Myśli o dziejowej drodze Polski*, Książnica Polska , Glasgow 1944, Wydawnictwo Czasopism i Książek Technicznych NOT-SIGMA, Warszawa 1989.
- 14) Grabski Stanisław, *Pamiętniki*, T. 1–2, Czytelnik, Warszawa 1989.
- 15) Grabski Stanisław *O Sejmie, samorządzie i zadaniach państwa*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2001.
- 16) Grabski Władysław, *Myśli o Rzeczypospolitej, Autonomia, Reforma, Edukacja obywatelska, Wybór myśli politycznych i społecznych, wybór i wstęp* Maria i Marian Drozdowscy, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1988.
- 17) Hlakowiczówna Kazimiera, *Ścieżka obok drogi*, Tow. Wydawnicze „Rój”, Warszawa 1939.
- 18) Iwański August-senior, *Pamiętniki 1832–1876*, Iwański August-junior, *Wspomnienia 1881–1939*, PIW, Warszawa 1968.
- 19) Jałowiecki Mieczysław, *Na skraju Imperium*, Czytelnik, Warszawa 2005.
- 20) Jałowiecki Mieczysław, *Wolne Miasto*, Czytelnik, Warszawa 2002.
- 21) Jałowiecki Mieczysław, *Requiem dla ziemiaństwa*, Czytelnik, Warszawa 2003.
- 22) Jałowiecki Mieczysław, *Gaudeamus. Szkice z lat minionych*, Wydawnictwo Biblioteki Arkonii, Warszawa 2008.
- 23) Jaxa-Ronikier Bogdan, *Dzierżyński „Czerwony kat”* Oficyna Wydawnicza GRAF, Gdańsk 1990.
- 24) Kieniewicz Antoni, *Nad Prypecią dawno temu ... Wspomnienia zamierz- chłej przeszłości*, Ossolineum, Wydawnictwo 1989.
- 25) Korwin-Milewski Hipolit, *Siedemdziesiąt lat wspomnień (1855–1925)*, Warszawska Oficyna Wyd. Gryf, Warszawa 1993.
- 26) Lednicki Waclaw, *Pamiętniki*, Tom I, B. Świdorski – Londyn 1962.
- 27) Lednicki Waclaw, *Pamiętniki*, Tom II, B. Świdorski – Londyn 1967.
- 28) Lepecki Mieczysław. *Pamiętniki adiutanta Marszałka Piłsudskiego*, PWN, Warszawa 1988.
- 29) X. Meysztowicz Walerian, *Poszło z dymem. Gawędy o czasach i ludziach I*, Oficyna Wyd. „Pokolenie”, Warszawa 1989.
- 30) X. Meysztowicz Walerian, *To, co trwałe. Gawędy o czasach i ludziach II*, Nakładem Polskiej Fundacji Kulturalnej, Londyn 1974.
- 31) X. Meysztowicz. Walerian, *Gawędy o czasach i ludziach*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1993.
- 32) Mineyko Józef, *Wspomnienia z lat dawnych*, oprac. Maria Wrede przy współpr. Marii Sierockiej-Pośpiechowej, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1997.
- 33) Piłsudska Aleksandra, *Wspomnienia*, Instytut Prasy i Wydawnictw „Novum”, Warszawa 1989.

- 34) Piłsudski Józef, *O państwie i armii, tom 1, Wybór Pism, tom 2, W świetle wspomnień i innych dokumentów* (aneks) wybrał i oprac. Jan Borkowski, PIW, Warszawa 1985.
- 35) Piłsudski Józef, *Rok 1920, Michał Tuchaczewski–Pochód za Wisłę*, Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1989.
- 36) Piłsudski Józef, *Józef Piłsudski o sobie*, zebrał i wydał Z. Zygmuntowicz, Drukarnia „Sztuka” Lwów, Pl. Strzelecki 2, Agencja „OMNIPRESS” Spółdzielnia Pracy Dziennikarzy, Warszawa 1989.
- 37) Piłsudski Józef, *Wspomnienia o Gabryelu Narutowiczu*, Towarzystwo Wyd. „IGNUS” (E. WENDE i S-ka) SP. AKC, Warszawa 1923.
- 38) Piłsudski Józef, *Rok 1863, Wstęp i oprac.* Stefan Kieniewicz, KiW, Warszawa 1989.
- 39) Skirmunt Konstanty, *Moje wspomnienia 1866–1945*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Rzeszów 1998.
- 40) Wańkowicz Melchior, *Szczenięce lata*, Czytelnik, Warszawa 1971.
- 41) Wańkowicz Melchior, *Od Stołpów po Kair*, PIW, Warszawa 1969.
- 42) Wańkowicz Melchior, *Strzępy epopei. Szpital w Cichliniczach. Wrzesień żagwiący. Po klęsce*, Wydawca Prószyński Media Sp. z o.o, Warszawa 2009.
- 43) Wańkowicz Melchior, Zofia, *Korespondencja Zofii i Melchiora Wańkowiczów 1914-19139, King i Królik*, t. 1, oprac., wstęp, przypisy A. Ziółkowska-Boehm, Wyd. Naukowe TWÓJ STYL, Warszawa 2004.
- 44) Wańkowicz Melchior, Zofia, *Korespondencja Zofii i Melchiora Wańkowiczów 1939–1968, King i Królik*, t. 2, oprac., wstęp, przypisy A. Ziółkowska-Boehm, Wydawnictwo Książkowe TWÓJ STYL, Warszawa 2004.
- 45) Żółtowska Janina z Puttkamerów, *Inne czasy inni ludzie*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn 1998.
- 46) Żółtowska Janina z Puttkamerów, *Dziennik. Fragmenty wielkopolskie 1919–1933*, Wyd. WBPiCAK, Poznań 2003.

LITERATURA NAUKOWA

A

1. Адамушко В. И., Кладухин Ю. А., *Сборник нормативных документов по восстановлению прав граждан пострадавших в ходе политических репрессий 20-80 годов*, Главное Архивное Управление при Совете Министров Республики Беларусь Научно-информационный отдел по делам репрессированных граждан, Минск 1991.
(Adamuszko W. I., Kładuchin J. A., *Zbiór dokumentów normatywnych po przywróceniu praw obywateli, którzy ucierpieli na skutek politycznych represji 20-80 lat*, Główny Zarząd Archiwalny przy Radzie Ministrów Republiki Białoruś Naukowo-Informacyjny Oddział w Sprawach Represjonowanych Obywateli, Mińsk 1991).
2. Адамушко Уладзімір, *Палітычныя рэпрэсіі 20-50 годоў на Беларусі*, „Беларусь”, Мінск 1994.
(Adamuszko Uladimir, *Polityczne represje na Białorusi 20-50 lat*, Wyd. „Białoruś”, Mińsk 1994).
3. Адамушко В. И., Кладухин Ю. А., *Сборник нормативных документов по восстановлению прав граждан пострадавших в ходе политических репрессий 20-80 годов*. Главное Архивное Управление при

- Совете Министров Республики Беларусь Научно-информационный отдел по делам репрессированных граждан, Минск 1991.
(Adamuszko W.I., Kładuchin J.A., *Zbiór dokumentów normatywnych po przywróceniu praw obywateli, którzy ucierpieli na skutek politycznych represji 20-80 lat*, Główny Zarząd Archiwalny przy Radzie Ministrów Republiki Białoruś Naukowo-informacyjny oddział w sprawach represjonowanych obywateli, Mińsk 1991.)
4. Адамушко Уладзімір, *Палітычныя рэпрэсіі 20-50 годоў на Беларусі, „Беларусь”, Мінск 1994.*
(Adamuszko Uladimir, *Polityczne represje na Białorusi 20-50 lat*, „Białoruś”, Mińsk 1994.)
5. Адамушко Уладзімір, Платонаў Р.П., Селяменеў В. Д., Фалей-Белорускі Я.С., *Пасля крутога павароту, Ідэолага-палітычная барцьба ў Беларусі 1932-1936, Документы, матэрыялы, аналіз, Інстытут Документазнаўства і Архіўнай Страны, Нацыянальны Архіў Рэспублікі Беларусь, Дэпартамент па Архівах і Справядлівству Міністэрства Юстыцыі Рэспублікі Беларусь, Мінск 2008.*
(Adamuszko Uladimir, Płatonow R.P., Seliamenej W.D., Falej-Białoruski J. S. *Po ostrym zakręcie, Ideologia i polityczna walka na Białorusi w 1932-1936, dokumenty, materiały, analizy*, Instytut Dokumentoznawstwa i Archiwów Państwa, Narodowe Archiwum Republiki Białorusi, Departament Archiwów i Sprawozdastwa Białoruskiego Ministerstwa Sprawiedliwości, Mińsk 2008.)
6. Aftanazy Roman, *Materiały do dziejów rezydencji pod redakcją Andrzeja Baranowskiego*, t. I A, t. I B, PAN Instytut Sztuki, Warszawa 1986.
7. Aftanazy Roman, *Materiały do dziejów rezydencji*, red. Andrzej Baranowski, t. II A, t. II B, PAN Instytut Sztuki, Warszawa 1986
8. Aftanazy Roman, *Materiały do dziejów rezydencji*, red. Andrzej Baranowski, t. III A, t. III B, PAN Instytut Sztuki, Warszawa 1987.
9. Азарова А.И., Н.В.Власенко, И.С. Кравченко, М.М. Подольшецкого, В.А. Полуяна, *Проведение сплошной коллективизации сельского хозяйства Белорусской ССР, (ноябрь 1929 г.-1932 г.), Сборник документов и материалов, Издательство „Беларусь”. Минск 1973.,*
(Azirowa A.I., N.W.Własienko, I.S. Krawczenko, M.M. Podolszeckiego, W.A. Połujana – *Przeprowadzenie przyspieszonej kolektywizacji gospodarki wiejskiej Białoruskiej SRR (listopad 1929-1932 r.)*. Zbiór dokumentów i materiałów, Wyd. „Białoruś” Mińsk 1973.)

В

- 1) Бабенко Олександр. В, *Польско-советские отношения в 1924-1928 гг.: от противостояния к сотрудничеству*, МГУ им. М. В. Ломоносова; РАН. ИНИОН, Москва 2007.
(Babienko Aleksander W., *Polsko-radzieckie stosunki w latach 1924-1928 od sprzeczności do współpracy*, MPU im. M.W. Łomonosowa, RAN. INION, Moskwa 2007).
- 2) Бачышча Юрась. А, *Укладальнік, Гісторыя Беларусі найноўшага часу ў документах і матэрыялах. Хрэстаматыя Еўрапейскі Гуманітарны Універсітэт Вільня 2008.*

- (Baczyszczka Józef, A. *Układanka - Historia w ostatnich czasach na Białorusi w dokumentach i materiałach*. Tłumaczenie Europejski Uniwersytet Humanistyczny w Wilnie 2008.)
- 3) Bagiński Henryk, *Wojsko Polskie na Wschodzie 1914–1920*, Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1921.
 - 4) Бароўскі Борыс– 3 гісторыі політычных рэпрэсій 1920-50-х годоў на Беларусі, Маладзечна Друкарня „Перамора” 2010.
(Barojski Boris – *Z historii politycznych represji w latach 1920-50 na Białorusi*, Maładzieczna Drukarnia „Pieramora” 2010.)
 - 5) Biały Andrzej, *Белларусь в Возрожденной Польше*, Научные Труды Республиканского Института Высшей Школы, Исторические и психолого-педагогические науки, Сборник научных статей, Выпуск 13 Минск РИВШ 2013.
(Biały Andrzej, *Białoruś w Odrodzonej Polsce*, Prace Naukowe Republikańskiego Instytutu Wyższej Szkoły, Historyczne i filozoficzno-pedagogiczne nauki, Zbiór artykułów naukowych, Wydanie 13, Mińsk RIWSZ 2013.)
 5. Biały Andrzej, *Концепция Юзефа Пилсудского её реализация в процессе восстановления Речи Посполитой исторический обзор, 3 гісторыі навукі ў Беларусі (да 40-годдзя аддзеля гісторыі навукі Інстытута гісторыі НАН Беларусі)* Брэст БрДУ імя А. С. Пушкіна 2013.
(Biały Andrzej, *Konceptja Józefa Piłsudskiego jej realizacja w procesie odbudowy Rzeczypospolitej. Historyczny przegląd, O historii nauki na Białorusi (w 40. rocznicę Oddziału Historii Nauki Instytutu Historii N.A.N. Białorusi)*, Brześć BrPU im. A.S. Puszkina 2013.)
 6. Biały Andrzej, *Политика польских властей Речи Посполитой по отношению к Полякам Восточной и Центральной Белоруссии в 1918-1921 гг.*, Научные Труды Республиканского Института Высшей Школы, Исторические и психолого-педагогические науки, Сборник научных статей, Выпуск 14, Минск РИВШ 2014.
(Biały Andrzej, *Polityka władz Rzeczypospolitej w stosunku do Polaków ze Wschodniej i Centralnej Białorusi w latach 1918-1921*, Prace Naukowe Republikańskiego Instytutu Wyższej Szkoły, Historyczne i filozoficzno-pedagogiczne nauki, Zbiór artykułów naukowych, Wydanie 14, Mińsk RIWSZ 2014.)
 - 8) Biały Andrzej, *Zwalczanie kulactwa na Białorusi Sowieckiej w latach 1926-1934 jako jeden z środków eliminacji społeczności polskiej na tych terenach*, Rocznik Historyczny Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego Nr. 30 Warszawa 2014.
 - 9) Biały Andrzej, *Актуальность политических взглядов Мариана Здзеховского в современных условиях*, Научные Труды Республиканского Института Высшей Школы, Исторические и психолого-педагогические науки, Сборник научных статей, Выпуск 15, Минск РИВШ 2015.
(Biały Andrzej, *Aktualność politycznych wizji Mariana Zdziechowskiego we współczesnym świecie*. Prace Naukowe Republikańskiego Instytutu Wyższej Szkoły, Historyczne i filozoficzno-pedagogiczne nauki, Zbiór artykułów naukowych, Wydanie 13, Mińsk RIWSZ 2015.)
 - 10) Biały Andrzej, *Творчество популярных польских писателей – уроженцев Беларуси в межвоенный период, Twórczość popularnych*

polskich pisarzy – urodzonych na Białorusi w okresie międzywojennym. Научные Труды, Республиканского института высшей школы, Исторические и психолого-педагогические науки, Сборник, Научных трудов, Минск РИВШ 2016.

- 11) Bobryk Adam, *Kultura pogranicza-pogranicze kultur*, Siedleckie Stowarzyszenie Społeczno-Kulturalne „Brama”, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Siedlce – Pułtusk 2005, Wydawnictwo „Publica”, Drukarnia LOTOS Sp. z o.o.
- 12) Borzęcki Jerzy, *Kiedy rozpoczęła się wojna polsko sowiecka z lat 1919 – 1920? Rozważania z punktu widzenia polityczno-militarnego*, „Dzieje najnowsze”, Rocznik XIV 2013, 3 Polska Akademia Nauk, Instytut Historii, Wydawnictwo DiG Warszawa 2013.
- 13) Bujnowski Tadeusz, Krzysztof Stepniak, *Ostatni obywatele Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii-Curii Skłodowskiej, Lublin 2005.

C

- 1) Cabanowski Marek, *General Stanisław Bułak-Balachowicz ostatni Kmicic II RP, I wyklęci żołnierze wojny polsko – sowieckiej 1920 roku*, Oficyna Wydawnicza Mirecki, Warszawa 2013.
- 2) В. М. Целеш (аўтар-складальнік), *Мінск на старых поштоўках (канец XIX - пачатак XX ст, Выдавецтва <<Беларусь>> Мінск 1984*
Celesz W. M. (autor zestawu), *Mińsk na starych pocztówkach (koniec XIX – początek XX wieku*, Wydawca <<Białoruś>> Mińsk 1984.
- 3) *Chrzczonowicz Władysław były proboszcz kościoła św. Barbary w Witebsku – 17-cie lat mojego kapłaństwa*, Nakładem Spółki Wydawniczej „Trybuna” Kijów na Ukrainie, 1925.
- 4) Chrzczonowicz Władysław, pod redakcją i z wstępem S. H., *W jaki sposób wystąpił z kościoła w Witebsku ksiądz proboszcz Chrzczonowicz*, Wydawnictwo Państwowe Białorusi, Mińsk – 1925.
- 5) Chmielewska Gizela, *Ciern Kresowy, Opowieść o Edwardzie Woyniłłowiczu i jego rodzinie*, Wydawnictwo LTW, Łomianki 2011.
- 6) Ciesielski Stanisław, Wojciech Materski, Andrzej Paczkowski, *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, Ministerstwo Sprawiedliwości RP, Ośrodek KARTA, Warszawa 2000.
- 7) Ciesielski Stanisław, Wojciech Materski, Andrzej Paczkowski, *Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich*, Ministerstwo Sprawiedliwości RP, Ośrodek KARTA, Warszawa 2002.
- 8) Ciesielski Stanisław, Grzegorz Hryciuk, Aleksander Srebrakowski, *Masowe deportacje ludności w Związku Radzieckim*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- 9) Cimek Henryk- *Komuniści Polska Stalin 1918 – 1939*, Krajowa Agencja Wydawnicza, Białystok 1990.
- 10) Чапля Яраслаў, *Кулацкі эшалон*, Мінск <<Конфидо>> 2008.
(Czapla Jarosław, *Kulacki skład pociągu*, Mińsk <<Konfido>> 2008).
- 11) Чиринов П.Г., *Очерки истории Беларуси, „Вышэйшая школа” Минск 2000.*
(Czirinow P.G., *Wydzielone zdarzenia z historii Białorusi, „Wyższa Szkoła”, Mińsk 2000.*)

- 12) Czetwertyński Albert, *Czetwertyńscy na wozie i pod wozem*, Wydawnictwo Książkowe Twój Styl, Warszawa 2004.

D

- 1) Дамброўскі Чуслаў, *Праца Польскага Пэдагагічнага Тэхнікума ў Менску ў яе сучасныя вынікі*, Асьвета – часопісь Нар. Кам. Асьветы і саюзу прац. асьветы Б.С.С.Р. № 5(8) 1925 г. Ліпень- жнівень, 1-я Дзяржаўная друкарня ДВБ Мінск 1925.
(Dombrowski Czesław, *Prace Polskiego Technikum Nauczycielskim w Mińsku i jego ostatnie wyniki*, „Oświata” Magazyn Ludowego Komitetu Edukacji i Związków Pracowników Oświaty B.S.S.R. № 5 (8) 1925 lipiec-sierpień, 1-sza Państwowa Drukarnia DVB Mińsk 1925.
- 2) Daniel Jacek Krzysztof, *Jeneral Sikorski, Antologia w 65 rocznicę śmierci w Gibraltarze*, Waldemar Popioł, *Gen. Władysław Sikorski dowódca 5 armii w okresie wojny polsko-bolszewickiej w 1920 roku*. Zakład Poligraficzny Zbigniew Gajek Mielec, Zamość 2008.
- 3) Deruga Aleksy, Weronika Gostyńska, Jarosław Jurkiewicz, Prochor Olszański Aleksander Zatorski, *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich t. IV kwiecień 1921- maj 1926*, Polska Akademia Nauk Zakład Historii Stosunków Polsko-Radzieckich, Akademia Nauk ZSRR Instytut Słowianoznawstwa, Książka i Wiedza, Warszawa 1965..
- 4) Deruga Aleksy, *Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918-1919)*, PAN Zakład Historii Stosunków Polsko-Radzieckich, Książka i Wiedza, Warszawa 1969..
- 5) Деружинский Вадим Владимирович, *Забытая Беларусь*. Под общей редакцией А. Е.Тараса, ООО „Харвест”, Минск 2011.
(Dzierżyński Wadim Wadimirowicz, *Zapomiana Białoruś*. pod redakcja A.E. Tarasa, ООО „Harwest”, Mińsk 2011).
- 6) *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich t. II listopad 1918 - kwiecień 1920*. oprac. Gostyńska W., T. Kuźmiński, A. Leinwand, S. Wroński, A. Zatorski, PAN Pracownia Historii Stosunków Polsko-Radzieckich, Akademia Nauk ZSRR Instytut Słowianoznawstwa, Książka i Wiedza, Warszawa 1961.
- 7) *Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko – radzieckich t III kwiecień 1920–marzec 1921*, oprac.: Gostyńska W., I. Jaźborowska, A. Leinwand, S. Wroński, A. Zatorski, PAN Pracownia Historii Stosunków Polsko-Radzieckich, Akademia Nauk ZSRR Instytut Słowianoznawstwa, Książka i Wiedza, Warszawa 1964.
- 8) Драбавіч Л.М., *Память Дзяржынскі Раён*, Белта, Мінск 2004.
(Drabowicz, *Pamięć o Dzierżyńskim Rejonie*, Belta, Mińsk 2004.)
- 9) Дрозд Димитр, *Землевладельцы Минской губернии 1861-1900, Справочник*, <<Медисонт>> Минск 2010.
(Drozd Dymitr, *Posiadacze ziemscy Mińskiej guberni 1861-1900*, Informator <<Nedusont>>, Mińsk 2010.)
- 10) Dunin-Kozicka Maria, *Burza od wschodu*, Wydawnictwo „ARTUS”, Łódź 1990.
- 11) Dzwonkowski Roman SAC, *Bez sądu, świadków i prawa ...*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 2002.

- 12) Dzwonkowski Roman SAC, O. Gorbaniuk, J. Gorbaniuk, *Świadomość narodowa młodzieży polskiego pochodzenia z byłego ZSRR studiującego w Polsce*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002.
- 13) Dzwonkowski Roman SAC, *Z historii Kościoła Katolickiego w ZSRS 1917-1991, pogadanki w Radiu Watykańskim*, APOSTOLICUM, Ząbki.
- 14) Dzwonkowski Roman SAC, *Religia i Kościół katolicki w ZSRS 1917-1991. Kronika*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2010.

E

- 1) Eberhardt Piotr, *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*, PWN, Warszawa 1998.
- 2) Eberhardt Piotr, *Między Rosją a Niemcami. Przemiany narodowościowe w Europie Środkowo-Wschodniej w XX w.*, PWN, Warszawa 1996
- 3) Eberhardt Piotr, *Polska i jej granice, Z historii polskiej geografii politycznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.
- 4) Epsztein Tadeusz, Sławomir Górczyński, Andrzej Karpiński, *O polskich elitach raz jeszcze*, Instytut Historii PAN, Studia ofiarowane Profesor Janinie Leskiewiczowej z okazji 90. urodzin, Wydawnictwo DiG, Warszawa 2007.
- 5) Epsztein Tadeusz, *Edukacja dzieci i młodzieży w polskich rodzinach ziemiańskich na Wołyniu, Podolu i Ukrainie w II połowie XIX w.*, Wydawnictwo DiG, Warszawa 1998, Instytut Historii PAN.

F

- 1) Федорук Анатолий Т., *Старинные усадьбы Берестеицины*, <<БЕЛОРУСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ>>, Минск 2006.
(Fiedorczyk Anatol. T., *Stare dwory ziemi Brzeskiej <<Białoruska Encyklopedia>>*, Mińsk 2006.
- 2) Фисунув В.А., *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гісторычныя дысцыпліны навукowy зборнік*, Выпуск 2, Фисунув В. А., *Політыцеске рэпрэссыі х годав в Беларусі (істочніковедчыскі аналіз)*, Мінск БГУ 2005.
(Fisunow W.A., *Źródło studiów i specjalna historyczna kolekcja dziedzin naukowych*, zbiór, wydanie 2, Fisunow W. A., *Represje polityczne na Białorusi (analiza źródłowa)*, Mińsk BSU 2005.)
- 3) Frołow Sylwia, współp. Andrzej Niezzonek, *Dzierżyński miłość i rewolucja*, Wyd. Znak Horyzont, Kraków 2014.

G

- 1) Gałka Bogusław, *Ziemiańskie w parlamencie II Rzeczypospolitej*, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 1999.
- 2) Gałka Bogusław, *Ziemiańskie i ich organizacje Polsce lat 1918-193*, Wydaw. Adam Marszałek, Toruń 1999.
- 3) Ганчароў П., *Над сакратарыятам Дзеяржынскага вятворчага калгасна саўгасага ўпраўлення*, ВYДАВЕЦТВА <<БЕЛАРКСЬ>> Мінск 1964.
(Gonczarow P., *Sekretarz komitetu partyjnego Dzierżyńskiego produkcyjnego kołchozowo-rolniczego zarządu*, Wydawnictwo «Białoruś» Mińsk 1964).
- 4) Garlicki Andrzej, *Drugiej Rzeczypospolitej początki*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1998.

- 5) Garlicki Andrzej, *Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej*, Praca zbiorowa, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1986.
- 6) Garlicki Andrzej, *Piłsudski 1867–1935*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2012.
- 7) Генчикова С.М., *Репрессии в отношении учителей на гомельщине в 1930-е гг. XX века*, Міністарства адукаці Рэспублікі Беларусь, Установа адукаці <<Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францішка Скарыны>> Гістарычны Факультет Кatedра гісторыі Беларусі - Наша Ваколіца, Збрнік навуковых работ, Выпуск Рэдкалегія: В. П. Пічукоў (гавны рэдактар), А. Дз. Лебедзеў, В. А. Міхедзька, К. В. Саўчык, В. І. Сычоў, А. Р. Ячанка, Гомель УА <<ГДУ імя Франціска Скарыны>> 2010.
(Genczarowa S.M., *Represje w stosunku do nauczycieli na homelszczyźnie w 1930-tych latach XX wieku*, Ministerstwo Edukacji Republiki Białorusi, Postanowienie Edukacyjne <<Homelski Państwowy Uniwersytet im. Franciszka Skariny>> Instytut Historii, Katedra Historii Białorusi – Nasza okolica, **zbiór prac naukowych**, redakcja: W. P. Piczukoj - **główny redaktor**, A. Dz. Lebedziej, W. A. Michedzka, K. W. Sajczyk, W. I. Syczoj, A. R. Jaszczanka, Homel UA <<GDU im. Franciszka Skariny>>2010.)
- 8) Giertych Jędrzej, *Kulisy Powstania Styczniowego*, Dom Wydawniczy „Ostoja”, Kurytyba 1965.
- 9) Giza Stanisław, *Jan Dąbski. Całe życie*, LSW, Warszawa 1979.
- 10) Giżejewska Małgorzata, Tomasz Strzębosz, *Spółceństwo białoruskie, litewskie i polskie na ziemiach północno-wschodniej II Rzeczypospolitej (Białoruś Zachodnia i Litwa Środkowa) w latach 1931-1941*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1995.
- 11) Gostyńska Weronika, *Stosunki polsko-radzieckie 1918 – 1919*, PAN, Zakład Historii Stosunków Polsko-Radzieckich, Książka i Wiedza, Warszawa 1972.
- 12) Горбунов Т.С., *Великая Октябрьская Социалистическая Революция в Белоруссии, Победа Социалистической Революции и употребление Советской Власти в Белоруссии (октябрь 1917 г.–март 1918 г.)*. Документы и материвлы, 1917 40 лет 1957. Редакционная коллегия: Горбунов Т.С., Ф.А. Новикова, И.С. Кравченко, Н.М. Мешков, А.И. Азаров, Т. II, Государственное Издательство БССР, Редакция политической литературы, Минск 1957.
(Gorbunow T.S., *Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa na Białorusi. Zwycięstwo Socjalistycznej Rewolucji i wprowadzanie Władzy Radzieckiej na Białorusi (październik 1917 r.–marzec 1918 r.)* Dokumenty i materiały, t. II, kolegium red: Gorbunow T.S., Howikowa F.A., Krawczenko I. S., Mieszkow N.M., Azarow A.I., Państwowe Wydawnictwo BSRR, Redakcja Literatury Politycznej, Mińsk 1957.)
- 13) Гурьянов Александр, *Репрессии против поляков и польских граждан, В. Н. Хаустов, Из предыстории массовых репрессий против поляков Середина 1930-х гг.*, Н.В. Петров, А.Б. Рогинский, <<Польская операция>> НКВД 1937-1938 гг. Исторические Сборники (НИПЦ <<Мемориал>>), выпуск 1, <<ЗВЕНЬЯ>>, Москва 1997 г.
(Gurianow Aleksander, *Represje przeciw Polakom i polskim obywatelom, W.N. Hustow, O historii okresu poprzedzającego masowe represje w stosunku do Polaków. Połowa lat 1930*, Pietrow N.W., Roginskij A.B. <<Polska operacja>> NKWD w latach 1937-38, Zbiory Historyczne <<Memoriał>>, wyd. 1, <<Zwienia>> Moskwa 1997 r.)

H

- 1) Hauser Zbigniew, *Nowy ilustrowany przewodnik po zabytkach kultury na Białorusi*, Burchard Edition, Warszawa 2005.
- 2) Heltman Stefan, *Kodeks Rolny Socjalistycznej Republiki Rad Białorusi Spolszczył i objaśnieniami opatrzył Heltman S.*, Wydawnictwo Państwowe, Mińsk 1926.
- 3) Heller Michaił, Niekricz Aleksander, *Utopia u władzy. Historia Związku Radzieckiego od narodzin do wielkości 1917-1939*, tłum. Andrzej Mietkowski, Wydawnictwo ZYSK i S-ka, Poznań, 2016.
- 4) Хвцкевич Александр, *Польские интернационалисты в борьбе за Власть Советов в Белорусии*, НТ, Минск 1967.
(Hwackiewicz Aleksander, *Polscy internacjoniści w walce o władzę radziecką na Białorusi*, NT, Mińsk 1967.)
- 5) Хвцкевич Александр, *Солдат великих боев. Жизнь и деятельность Ф. Э. Дзержинского*, Издание пятое дополненное. Минск <<Наука и Техника>> Минск 1987.
(Hwackiewicz Aleksander, *Żołnierz wielkich bitew. Życie i działalność F. E. Dzierżyńskiego*, wyd. V uzupełnione, Mińsk <<Nauka i Technika>> Mińsk 1987.)

I

- 1) Ihnatowicz Ireneusz, Andrzej Biernat, *Vademecum do badań nad historią XIX i XX wieku*, PWN, Warszawa 2003.
- 2) Iwanow Mikołaj, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*, PWN, Warszawa–Wrocław 1991.
- 3) Iwanow Nikołaj, *Zapomniane ludobójstwo. Polacy w państwie Stalina „Operacja polska” 1937-1938*, ZNAK HORYZONT, Kraków 2014.

J

- 1) Яцевіч С.А., *Нацыянальныя Меншасці Беларусі, Кніга 2, Нацыянальныя Меншасці і Міжэтнічныя Зносіны на Беларусі ў Святле Гістарычных Фактаў*, Васіль Аннтолій Бабковў, *Польскія высяленцы і бежанцы на Беларусі 1915 год*, Анатолій Корсак, *Проблема нацыянальна-культурнага развіцця Беларускай меншасці ў смаленскай і заходняй абласцях у 1918–1939 гг.*, Леанід Лісоўскі, *Гісторыя Нацыянальных меншаненшасцей на нараўляншчыне*, Уладзімір Навіцкі, *Развіцце культур нацыянальных меншасцей Беларусі ў 1920-я годы*, Рыгор Лазько, *Пытанне аб польскай меншасці на Беларусі ў кантэксце савецка-польскіх адносін 1920–30-х гг.*, Рэспубліканскі центр нацыянальных культур, Брэст–Мінск–Віцебск 1996.
(Jacewicz S.A., *Mniejszości narodowościowe Białorusi*, Księga 2, *Narodowe mniejszości i międzyetniczne stosunki na Białorusi w świetle faktów historycznych*, Babkoj A.A., *Uchodźcy w Białorusi w latach pierwszej wojny światowej (1915-1916)*, Korsak A., *Problemy narodowe rozwoju kulturalnego Białoruskiej mniejszości w Smoleńskiej i Zachodniej Okręgach w latach 1918-1939*, Ligocki L. *Historia Narodowych mniejszości na Narawlawszczyźnie*, Nowicki W., *Rozwój kultur narodowych mniejszości Białorusi w latach 1920.*, Łazko G., *Pytanie o polską mniejszości na Białorusi w kontekście radziecko-polskich*

- stosunków 1920-30*, Republikańskie centrum kultur narodowych, Brześć–Mińsk–Witebsk, 1996.)
- 2) red. Janowska Halina i Tadeusz Jędruszczak, *Powstanie II Rzeczypospolitej. Wybór dokumentów 1866-1925*, LSW, Warszawa 1981.
 - 3) Jasienica Paweł, *Tylko o historii*, Prószyński Media Sp. o.o., Warszawa 2009.
 - 4) Jasiewicz Krzysztof, *Zagłada polskich Kresów. Ziemiaństwo polskie na Kresach Północno-Wschodnich Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939-1941*, Oficyna Wydawnicza Volumen, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1997.
 - 5) praca zbiorowa pod red. Jasiewicz Krzysztof, *Europa nie prowincjonalna, Jan Pruszyński, Grabież i niszczenie dziedzictwa kulturowego Kresów Wschodnich Rzeczypospolitej*, Eugeniusz Mironowicz, *Antypolska konspiracja białoruska w latach 1919-1925*, Bogdan Skaradiński, *Fenomen litewsko-białoruskich formacji Wojska Polskiego 1918–1921*, Instytut Studiów Politycznych, Oficyna Wydawnicza RYTM, Warszawa 1999.
 - 6) Jaśkiewicz Leszek, *Carat i sprawy polskie na przełomie XIX i XX wieku*, Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku, Pułtusk 2001.
 - 7) Jaśkiewicz Leszek, *Absolutyzm rosyjski w dobie rewolucji 1905-1907*, PWN, Warszawa 1982.
 - 8) Jaruzelski Jerzy, *Mickiewicz i konserwatyści*, Szkice do biografii, Czytelnik, Warszawa 1976.
 - 9) Jaruzelski Jerzy, *Stanisław Cat-Mackiewicz 1896-1966 Wilno–Londyn –Warszawa*, Czytelnik, Warszawa 1987.
 - 10) Jaxa-Ronikier Bogdan, *Dzierżyński „Czerwony kat”*, Oficyna Wydawnicza „GRAF”, Gdańsk 1990.
 - 11) Jędrzejewicz Waław, *Józef Piłsudski 1867–1935. Życiorys*, Wydawn. LTW, Warszawa 2002.
 - 12) Juchniewiczówna Roma, *Kościół, religia, kler*, Wydawnictwo Państwowe Białorusi, Mińsk 1925.
 - 13) Jurkiewicz Jan, *Rozwój polskiej myśli politycznej na Litwie i Białorusi w latach 1905-1922*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Wykonano w Zakładzie Graficznym UAM, Poznań 1983.
 - 14) Jurkowski Roman, *Ziemiaństwo polskie Kresów Północno-Wschodnich 1864-1904, Działalność społeczno-gospodarcza*, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Centrum Badań Europy Wschodniej, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, Duo, Warszawa 2001.
 - 15) Roman Jurkowski, *W krzywym zwierciadle. Próba krytycznego spojrzenia na ziemian kresowych przez pryzmat ich wspomnień i pamiątek*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2011, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław 1973.
 - 16) Juzwenko Adolf, *Polska a „biała” Rosja (od listopada 1918 do kwietnia 1920 r.)* PAN, Instytut Historii, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

К

- 1) Касцюк Міхась, *Гістарыяграфія гісторыі Беларусі: стан і перспектывы развіцця*, Жук В.Н., *Польское национальное меньшинство в БССР в годах в освещении современной Белорусской историко-графии*. Матэрыялы навуковай канферэнцыі прысвечанай 70-год-дзю

- Инстытута гісторыі НАН Беларусі (Мінск 6-7 крastrophe 1999 г.), <<Дэполіс>> Мінск 2000.
- (Kościuk Michaś, *Historiografia historii Białorusi: stopień i perspektywy rozwoju*, Żuk W.N., *Polska mniejszość narodowa na BSR w latach w świetle współczesnej białoruskiej historiografii*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa poświęcona 70-leciu Instytutu Historii NAN Białorusi (Mińsk 6-7 kwietnia 1999 r.), <<Depolis>> Mińsk 2000.)
- 2) Касцюк М., *Гісторыя Беларусі*, том пяты, *Беларусь у 1917–1945 гг.* „Современная Школа” „Экоперспектіва”, Мінск 2007.
- (Kościuk A. P., *Historia Białorusi. Białoruś w latach 1917-1945*, T. V. Współczesna Szkoła, „Ekopersktywa”, Mińsk 2007).
- 3) Коллектив авторов: Костюк А.П., В.А. Полуян, А.Н. Сорокин, М.Е. Стрельцов, А.А. Филимонов, *Победа колхозного строя в Белорусской ССР*, Академия Наук Белорусской ССР Институт Истории, <<Минск Наука и Техника>> 1981.
- (Kościuk A.P., Polujan W.A., Sorokin A.N. Strelcow M.E. Filimohow A.A., *Zwycięstwo tworzenia kolchozów na Białoruskiej SRR*, Akademia Nauk Białoruskiej SRR Instytut Historii, <<Mińsk Nauka i Technika>> 1981.)
- 4) Каляда В. І, *Мінск утра і сёння*, <<БЕЛОРУСЬ>> МИНСК 1988 , (Kaliada W.I., *Mińsk wczoraj i dzisiaj*, «Białoruś» Mińsk 1988).
- 5) Kamiński K. M., Zacharias Michał J., *Polityka zagraniczna II Rzeczypospolitej 1918-1939*, Мłodzieżowa Agencja Wydawnicza, Warszawa 1987.
- 6) Karpus Zbigniew, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce 1918-1924, Z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1991.
- 7) Касперович Эдвард, *Спецпереселенцы*, Минск, Беларусь 1998. (Kasperowicz Edward, *Specjalni przesiedleńcy*, Mińsk, Białoruś 1998.)
- 8) Kienzler Iwona, *Wielka Wojna 1914-1918*, BELLONA, Warszawa 2014.
- 9) Kieniewicz Stefan, *Historia Polski 1795-1918*, PWN, Warszawa 1970.
- 10) Kieniewicz Stefan, *Warszawa w Powstaniu Styczniowym*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1956.
- 11) Krasucki Stanisław, *Poleskie Towarzystwo Miłośników Wilna i Ziemi Wileńskiej Oddział w Bydgoszczy*, 1998.
- 12) Крэнь И.П., У.И.Навіцкі, І.А. Змітровіч, *Вктуальныя праблемы гісторыі Беларусі стан здабыткі і супярэчнасці перспектывы развіцця*, Матэрыялы рэспубліканскай навуковай канферэнцыі 3 – 4 мая 2002 года Гродна, У 4 яастках Частка 3, Устанора Адукацыі <<Гродзенскі Дзяжовўны універсітэт імя Янкі Купалы>> Кафедра Гісторыі Беларусі, Гродна 2003.
- (Kreń I.P., Nowicki U.I. Zmitrowicz I.A., *Aktualne problemy w historii Białorusi. Stan osiągnięć państwa, sprzeczności perspektywy rozwoju*, Materiały Republikańskiej Konferencji Naukowej 3-4 maja 2002 roku Grodno. W 4 części, 3 część Tworzenie Edukacji <<Grodzieński Państwowy Uniwersytet im. Janka Kupały>> Katedra Historii Białorusi, Grodno 2003.)
- 13) Колпакиди А.И., Серяков М.Л., *Щит и Меч, Руководители органов Государственной Безопасности Московской Руси Российской империи Советского Союза и Российской Федерации*, Энциклопедический Справочник, Москва Издательство <<ОЛМА-ПРЕСС>>, Санкт Петербург Издательский Дом <<НЕВА>> 2002.

- (Kołpakidi A.I., Sieriakow M. L., *Tarcza i miecz. Dowódcy organów Państwowego Bezpieczeństwa Moskiewskiej Rusi, Rosyjskiego Imperium, Związku Radzieckiego i Rosyjskiej Federacji*, Informator Encyklopedyczny, Moskwa, Wydawnictwo <<OLMA-PRESS>> Sankt Petersburg Dom Wydawniczy <<NEWA>> 2002.)
- 14) Коршук У.К., Беларускі археаграфічны штогоднік, Вупуск 6, В. Н. Жук, *Развитие образования и культуры среди польского населения БССР в 1930 е годы*, БелНДІДАС Мінск 2005.
(Korszuk U.K., *Białoruski archeograficzny*, Wydanie 6, W. N. Żuk, *Rozwój nauki i kultury w środowisku społeczności polskiej BSRR w latach 1930*. BełNDIDAS Mińsk 2005.)
- 15) Kornat Marek, *Bolszewizm totalitaryzm rewolucja Rosja, Początki sowietologii i studiów nad systemami totalitarnymi w Polsce (1918-1939)*, T. 1 -2, Księgarnia Akademicka, Kraków 2003.
- 16) Kornat Marek, *Polskie dokumenty dyplomatyczne 1938* Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2007.
- 17) Korzeniowski Leszek, Andrzej Pepłoński, *Wywiad gospodarczy historia i współczesność*, EAS, European Association for Security, Kraków 2005.
- 18) Korzeniowski Mariusz, Marek Mądzik, Dariusz Tarasiuk, *Tułaczy los. Uchodźcy polscy w imperium rosyjskim w latach pierwszej wojny światowej*. Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2007..
- 19) Kosim Sławomir, *Mińsk Białoruski 1941*, BELLONA, Warszawa 2009.
- 20) Космач В. А., *Первая Мировая Война: история, геополитика, уроки истории и современность*, М.В.Стралец, *Аднаўленне дзяржаўнай незалежнасці Польшчы ў 1918 г.: некаторыя аспекты сучаснага асэнсавання*, А.П.Косов, *Американская политика в отношении Советского государства в 1918–1939 гг.* И.Б.Белова, *Бежанцы из Западных Территорий в Центральной России (по материалам Калужской и Орловской губерний)*, Г.Н.Яковлева, *Большевистское ожидание мировой революции в 1918–1919 гг.: взгляд из провинции*, А.Д.Шелегов, *Белорусская Карта в польско немецкой борьбе за сфкры влияния в Восточной Европе в 1917–1920 гг.*, В.Ф.Радецкая, *О нека-торых проблемах беженства в Белавуси в годы Первой Мировой Войны*, Г.М.Братенков, *Религиозная жизнь в БССР между двумя мировыми войнами*, І.А.Пушкін, *Рэлігійнае жыццё нацыянальных меншасцей БССР у міжваенны час (1919–1939) гг.*, Г.Г.Краско, *К вопросу о характере политики Советского государства в отношении религиозных конфессий*, К 90-летию окончания Первой Мировой Войны и началу формирования Версальско Вашингтонской системы международных отношений. Материалы международной научной конференции Витебск, 11–12 ноября 2008 г. УО <<БГУ им. П.М. Машерова>> Витебск 2008.
- (Kosmacz W.A., *Pierwsza wojna światowa: historia, geopolityka, lekcje historii i współczesność*. M.W. Stalec, *Przywrócenie stanu niezależności Polski w 1918 -1919 latach: niektóre aspekty współczesnej interpretacji*, A.P. Kosow, *Amerykańska polityka w stosunku do Radzieckiego Państwa w latach 1918-1939*, I.B. Bielowa, *Wygnańcy z Zachodnich Terytoriów do Centralnej Rosji (na podstawie materiałów Kałuskiej i Orłowskiej Guberni)*, G.N. Jakowlewa, *Bolszewickie oczekiwanie światowej rewolucji*

- w latach 1918-1919: spojrzenie z prowincji*, A.D. Szelegow, *Białoruska Karta w polsko-niemieckiej walce strefy wpływu we Wschodniej Europie w latach 1917-1920*, W.F. Redeka, *O niektórych problemach wygnańców z Białorusi w latach pierwszej wojny światowej*, I.A. Puszkina, *Życie religijne mniejszości narodowych BSRR w okresie międzywojennym (1919-1939)*, G.G. Krasko, *Problem i charakterystyka polityki Radzieckiego Państwa w stosunku do religii*. Z okazji 90-lecia zakończenia pierwszej wojny światowej i początku formowania Wersalsko-Waszyngtońskiego systemu stosunków międzynarodowych. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Witebsk 11-12 XI 2008 r. UO <<BGU im. P. M. Maszerowa>> Witebsk 2008.)
- 21) Koseski Adam red., *Polonia w walce o niepodległość i granice Rzeczypospolitej 1914-1921*, Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusk, Pułtusk 1999).
 - 22) Костюшко И.И., *Польское национальное меньшинство в СССР (1920 -е годы)* Институт славяноведения, Российская академия наук Москва 2001. (Kościuszko I.I., *Polska mniejszość narodowa w ZSRR w latach 1920*. Instytut Słowianoznawstwa, Rosyjska Akademia Nauk Moskwa 2001.)
 - 23) Kozłowski Eugeniusz, *Przewrót majowy 1926 w relacjach i dokumentach*, KAW, Warszawa 1987.
 - 24) Kozłowski Eugeniusz – wybór i wstęp, Wincenty Witos, Jan Kwapiński, Adam Pragier, Maciej Rataj, Ignacy Daszyński, Jan Szembek, Felicjan Sławoj-Składkowski, Leon Bernacki, Stanisław Kopański, Tadeusz Kutrzeba, Tadeusz Machalski, Aleksander Pragłowski, Marian Romeyko, *Józef Piłsudski w opiniach polityków i wojskowych*, Wydawnictwo MON 1985.
 - 25) Kuczyński Antoni red., *Kościół Katolicki na Syberii, Historia, Współczesność, Przyszłość*. Uniwersytet Wrocławski, Instytut Historyczny, Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej, Ośrodek Badań Wschodnich, Centrum Duchowości Klaretyńskiej Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, Wydawn. DTSK Silesia, Wrocław 2002.
 - 26) Kumaniecki Jerzy, *Tajny raport Wojkowa*, Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf”, Warszawa 1991.
 - 27) Kumaniecki Jerzy, *Po traktacie ryskim, Stosunki polsko-rosyjskie 1921-1923*, KiW, Warszawa 1971.
 - 28) Kumaniecki Jerzy, *Pokój polsko-radziecki 1921*, Instytut Krajów Socjalistycznych PAN, Biblioteka Narodowa, Warszawa 1985
 - 29) Kurtyka Janusz, *General Leopold Okulicki „Niedźwiadek” (1898-1946)*, Biblioteka Historyczna, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1989.
 - 30) Kozłowski Maciej, *Zapomniana wojna*, Instytut Wydawn. „Świadectwo”, Bydgoszcz 1999.
 - 31) Кушнер Васіль – Беларускі Гістарычны Часопіс, № 1, Выдавецтва „Полыма” Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь, Мінск 1993, Платонаў Расціслаў, Сташкевіч Мікола, *Дзве аперацыі супраць „ворагаў народа”*, Бiałoruskie Historyczne Czasopismo Nr 1 „Wydawca Płyma” Ministerstwo Informacji Białorusi Mińsk 1993, Платонаў Расціслаў, Станкевіч Мікола, *Обе операцие против „wrogom ludu”*.
 - 32) Кузнецов Игорь Н., *Пособе по истории Белоруси, повторительный курс*, <<Современное слово>>, Минск 2004.

- (Kuzniecowa Igor N., *Pomoc naukowa w historii Białorusi, kurs powtórzeniowy*. <<Współczesne słowo>>, Mińsk 2004.)
- 33) Кузнецов Игорь Н., *История Беларуси в схемах и таблицах*, ИООО <<Современное слово>>, Минск 2004.
(Kuzniecowa Igor N., *Historia Białorusi w schematach i tabelach*. IOOO <<Współczesne słowo>>, Mińsk 2004.)
- 34) Кузнецов Игорь Н., *Масовые репрессии на территории Западной Сибири в годы и реабилитация жертв террора*. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Томск 1992.
(Kuzniecowa Igor N., *Masowe represje na terytorium Zachodniej Syberii w latach i rehabilitacja ofiar terroru*. Autoreferat dysertacji na uzyskanie stopnia naukowego kandydata nauk historycznych, Tomsk 1992.)
- 35) Кузнецов, Игорь, Мазец В.Г., *История Белоаруси в документах и материалах*, <<Амалфея>>, Минск 2000.
(Kuzniecowa Igor, Mazec W.G., *Historia Białorusi w dokumentach i materiałach*, <<Amalfeja>> Mińsk 2000.)
- 36) Кузнецов Игорь, В.А.Шелкопляс, *История государства и права Беларуси*, <<Дикта>>, Минск 1999.
(Kuzniecowa Igor, Szelkopłias W. A., *Historia państwa i prawa Białorusi*, <<Dikta>>, Mińsk 2004.)
- 37) Кузнецов Игорь, Тайны истории, Минск 1998.
(Kuzniecowa Igor, *Tajemnice historii*, Mińsk 1998.)
- 38) Кузнецов Игорь, *Без грифа <<секретно>> тайны архивов и материалов спецслужб*, <<Феникс>>, Ростов на Дону 2010.
(Kuzniecowa Igor, *Bez pieczętki „tajne” tajemnice archiwów i materiałów służb specjalnych*, <<Feniks>> Rostów nad Donem 2010.)
- 39) Кузнецов Игорь, *Неразгаданные тайны*, „Красико – Принт”, Минск 2000
(Kuzniecowa Igor, *Nierozszyfrowane tajemnice*, „Krasiko -Print”, Mińsk 2000.)
- 40) Кузнецов Игорь, *Засекреченные трагедии советской истории*, <<Феникс>>, Ростов на Дону 2008.
(Kuzniecowa Igor, *Sekretne tragedie radzieckiej historii*, <<Feniks>> Rostów nad Donem 2008.)
- 41) Кузнецов Игорь, Шелкопляс В.А., *История государства и права Беларуси*, <<Дикта>>, Минск 1999.
(Kuzniecowa Igor, Szelkopłias W. A., *Historia państwa i prawa Białorusi*, <<Dikta>>, Mińsk 1999.)
- 42) Кузнецов Игорь, *История без грима*, <<Парадокс>>, Минск 2004.
(Kuzniecowa Igor, *Historia bez charakteryzacji*, <<Paradoks>> Mińsk 2004.)
- 43) Кузнецов Игорь, *Возвращение памяти*, „АРТИ–ФЕКС”, Минск 1997.
(Kuzniecowa Igor, *Przywrócenie do pamięci*, „ARTI- FEKS”, Mińsk 1997.)

L

- 1) Leczyk Marian, *Polska i sąsiedzi, stosunki wojskowe 1921-1939*, Wydawn. Filii Uniwersytetu Warszawskiego, Białystok 1997.
- 2) Lenkiewicz Antoni, *Józef Piłsudski życie i czyny, myśli*, 1989,
- 3) Leskiewiczowa Janina, *Ziemiaństwo polskie 1795-1945, Zbiór prac o dziejach warstwy i ludzi*, Instytut Historii PAN, PWN, Warszawa 1985.

- 4) Leskiewiczowa Janina, *Ziemiaństwo polskie 1920-1945*, Zbiór prac o dziejach warstwy i ludzi, Instytut Historii PAN, PWN, Warszawa 1988.
- 5) Leszczyński Jan, *Procesy księży w Mińsku*, Zarys sprawozdawczy pod red. J. Leszczyńskiego, Wydawn. Partyjne С.В.К.Р.В., „NAPRZÓD”, Mińsk 1922.
- 6) Лебедев А.Д., *Газетная пропаганда как средство борьбы с влиянием католической церкви в БССР (1920 –е гг.)*. Міністарства адукаці Республікі Беларусь, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францішка Скарыны 2010.
(Lebiedziew A.D., *Propaganda gazetowa, jako środek walki z wpływem Kościoła katolickiego w BSRR (lata 1920)*, Ministerstwo Edukacji Republiki Białorusi, Homelski Państwowy Uniwersytet im. Franciszka Skariny 2010.)
- 7) Лиходедов Владимир, *Минск путешествие во времени*, Минск „Тэхналогія” 2008.
(Lihodziedow Władzimir, *Mińsk podróże w czasie*, Mińsk, „Tehnałogia” 2008.)
- 8) Lipińska Grażyna, *Jeśli zapomnę o nich...*, EDYITIONS SPOTKANIA, Paris 1988.

Ł

- 1) Лабаноўскі Л.В., *Званы памяці (неабгрунтаваныя палітычныя репрэсіі на Краснапольшчыне 20 - 50 гг.)*, „Белы вецер”, Мозыр 1999.
(Łabanojski L.W., *Dzwony pamięci (bezpodstawne polityczne represje na czerwonych Polakach w latach 20-50)*, Wydawn. „Bieły wieter”, Mozyr 1999.)
- 2) Лабысева У.Ф., *Рыжскі мірны дагавор 1921 г. і лёсы народзяў Усходняй Еўропы*, К.Я. Поча, *Рижский мир года и проблема безопасности прибалтийских государств*, У.Ф. Ладысеў, *Рыжскі дагавор 1921 года і курс кіраўніцтва Савецкай Расіі на сусвет ную ралетарску юрэвалюцыю*, Н.Ф. Белоус, *Итоги польско-советской войны и перспектива мировой революции*, Г.С. Хадасевіч, *Рыжскі дагавор і яго наступствы праз прызму англійскай гістарыяграфіі*, М.М. Мязга, *Дыпламатычная барацьба вокол выканання матэрыяльных абавязацельстваў па Рыжскаму дагавору*, А.Г. Хохлов, *О нарушении некоторых статей Рижского мирного договора запрещающих вмешательство во внутренние дела договаривающихся стран*, В.И. Меньковский, *Влияние Рижского мирного договора на внешнюю политику СССР 1920–1930-х гг.*, А.Н. Свирид, *К вопросу о национальной ориентации униатской церкви в западной Беларуси (1921–1939 гг.)* Д.М. Толочко, *Рижский мирный договор и проблемы заключения советско-польского союза в 1939 г.*, И.А. Литбиновский, *Проблема безопасности западных границ СССР накануне второй мировой войны*, Е.Ф. Савчук, *Влияние Советско польской войны на отношения советской власти и польского населения Беларуси*, А.Ф. Вялики, *Польскі эксперымент да гісторыі стварэння дзярынскага польскага раёна*, А.М. Вадішчэввіч, *Адукацыя ў заходняй Беларусі напярэдадні верасня 1939 г.*, А.А. Савіч, *Пытанні гістоыі парызанскага руху ў заходняй Беларусі ў пачатку 20-х гг у айчыннай гістарыяграфіі 50-90 – XX гг.*, *Матэрыялы міжнароднай навукова тэарэтычнай канферэнцыі (Мінск, 16 - 17 сакавіка 2001 г.)*, Мінск БГУ 2001.
(Łabysiewa U.F., *Pokój Ryski 1921 i losy narodów Wschodniej Europy*, К.Я. Поча, *Lata Pokoju Ryskiego i problem bezpieczeństwa państw nadbałtyc-*

- kich, K.F. Dadysej, *Pokój Ryski 1921 roku i kurs kierownictwa Sawieckiej Rosji na ówczesną proletariacką rewolucję*, N.F. Bełous, *Rezultat polsko-radzieckiej i perspektywa światowej rewolucji*, G.S. Hadasewicz, *Ryska umowa i jego konsekwencje w świetle historiografii angielskiej*, M.M. Mazga, *Walka dyplomatyczna wokół wykonywania zobowiązań materialnych ustalonych na mocy Traktatu Ryskiego*, A.G. Hohłow, *O naruszeniu pewnych artykułów Ryskiego Pokoju zabraniających ingerencji w sprawy wewnętrzne umawiających się stron*, W.I. Mieńkowskij, *Wpływ Ryskiej umowy pokojowej na politykę zagraniczną SRR latach 1920-1930*, A.N. Swiricz, *Zagadnienia dotyczące narodowej orientacji unickiej Cerkwi na Zachodniej Białorusi w latach (1921-1939)*, D.M. Tołoczko, *Ryska umowa pokojowa i problemy zawarcia sowiecko-polskiego sojuszu w 1939 r.*, A.I. Litwinowskij, *Problem bezpieczeństwa zachodnich granic ZSRR przeddzień drugiej wojny światowej*, E.F. Sawczuk, *Wpływ sowiecko-polskiej wojny na stosunek władzy radzieckiej do polskiej ludności Białorusi*, A.F. Wielikij, *Polski eksperyment w historii utworzenia Dzierżyńskiego Polskiego Rejonu*, A.M. Wadiszczewicz, *Edukacja na Zachodniej Białorusi w przededniu września 1939 r.*, A.A. Sawicz, *Zagadnienia historii ruchu partyzanckiego na Zachodniej Białorusi w początkach lat 20-tych w krajowej historiografii XX wieku*, Łatyszonek Oleg, *Od Rusinów Białych do Białorusinów*, Materiały Międzynarodowej Naukowo-Teoretycznej Konferencji (Mińsk 16-17 marca 2001 r.), Mińsk BNU 2001, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białym-stoku, Białystok 2006.)
- 3) Łatyszonek Oleg, *Białoruskie formacje wojskowe 1917-1923*, Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Białystok 1995.
 - 4) Łatyszonek Oleg, Eugeniusz Mironowicz, *Historia Białorusi od połowy XVIII do końca XX wieku*, *Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej*, Katedra Kultury Białoruskiej Uniwersytetu w Białymstoku.
 - 5) Лазько Р.Р., *Беларусь у еўрапейскай політыцы 1918-1925 гг*, Гомель ГДУ, 2003. УДК,
(Łazarko R. R., *Białoruś i europejska polityka w latach 1918-1925*, Homel: GDU 2003 UDK.)
 - 6) Лазарко Р.Р., *Еўрапейская палітыка Польшчы (1932-1939)*, Беларускі Дзяржаўны Універсітэт, Мінск 2001.
(Łazarko R. R., *Europejska polityka Polski (1932-1939)*, Białoruski Państwo-wy Uniwersytet, Mińsk 2001.)
 - 7) Липатов А.В, И.О.Шайтанов, *Поляки и Русские взаимопонимание и взаимонепонимание*, Польский институт при Посольстве РП в Москве. Издательство <<ИНДРИК>>, Москва 2000,
(Lipatow A. W. Szajtanow I.O., *Polacy i Rosjanie wzajemne zrozumienie i wzajemnie niezrozumienie*. Polski Instytut przy Ambasadzie RP w Moskwie, Wydawnictwo <<INDPIK> Moskwa 2000.)
 - 8) Łossowski Piotr, *Po tamtej stronie Niemna. Stosunki polsko-litewskie 1883-1939*, Czytelnik, Warszawa 1985.
 - 9) Łozowska Renata Katarzyna, *Obca ojczyzna szkice i eseje historyczno-literackie*, Wydawn. Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2004.
 - 10) Łukomski Grzegorz, *Rafał E. Stolarski, Walka o Wilno*, Oficyna Wydawn. „Adiutor”, Warszawa 1994.

- 11) Łukomski Grzegorz, Bogusław Polak, *W obronie Wilna, Grodna i Mińska 1918–1920*, Wydaw. Uczelniane WSI w Koszalinie, Koszalin–Warszawa 1994.
- 12) Łukomski Grzegorz, *Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie 1918–1920 Polityka i działania militarne*, Wydawn. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1994.
- 13) Лушчыцкі Я., Саветы нацыянальна польскага Дзяржынскага раёну на новым этапе (б Койданаўшчына), Беларуска Акадэмія Навук Інстытут Савецкага Будаўніцтва і права Менск 1932.
(Łukomski J., *Rady narodowościowe polskiego Dzierżyńskiego Rejonu na nowym etapie (była Kojdanowszczyzna)*, Białoruska Akademia Nauk, Instytut Radzieckiego Budownictwa i Prawa, Drukarnia Białoruskiej Akademii Nauk, Mińsk 1932.)
- 14) Лыч Леанід, Уладзімір Навіцкі, *Гісторыя культуры Беларусі* Выданне другое допоўненае, ВП „Экапрспектыва”, Мінск 1997.
(Łucz Leonid, Nowicki Włodzimierz, *Historia kultury Białorusi*, Wyd. drugie uzup. WP „Ekoperspektywa” Mińsk 1997.)

М

- 1) Mackiewicz (Cat) Stanisław, *Klucz do Piłsudskiego*, Wydawnictwo „Iskry”, Warszawa 1992.
- 2) Mackiewicz (Cat) Stanisław, *Kto mnie wołał czego chciał*, Instytut Wydawniczy „PAX”, Warszawa 1972.
- 3) Mackiewicz (Cat) Stanisław, *Historia Polski od 11 listopada 1918 r. do 17 września 1939 r.* Wydawnictwo Plus, Londyn 1992.
- 4) Mackiewicz Stanisław, *Myśl w obcęgach studia nad psychologią społeczeństwa sowieków*, Wydawnictwo LTW, Warszawa 1998.
- 5) Mackiewicz (Cat) Stanisław, *Dom Radziwiłłów*, Czytelnik, Warszawa 1990.
- 6) Mackiewicz (Cat) Stanisław, *Dziś i jutro*, Nakładem „Słowa”-Skład Główny Księgarnia Józefa Zawadzkiego w Wilnie, Wilno 1929.
- 7) Маракoў Леанід, *Рэпрэсаваныя каталіцкія духоўныя кансэкраваныя і свейкія асобы Беларусі 1917-1964*, Мінск <<Смэлтак>> 2009,
(Markowski Leonid, *Represjonowanie katolickiego duchowieństwa konsekrowanych świeckich osób na Białorusi w latach 1917-1964*, <<Смэлтак>>, Mińsk, 2009.)
- 8) Марчанка Л.М., Зенава Г.М., Ірнагоўская Л.Я., Латушка Л.А., *Беларусь Гісторычмы лёс народа і культуры*, Жук В.М., Мікула Я.І., *Рэпрэсіі супраць Нацыянальных меншасцей у Беларусі ў час яжойўчыны*, Жук В.Н., *Унічтожэнне военных кадров в белорусском военном округев 1937-1939 гг.*, Врублевский А.П., *Репрессии против церкви как средство уничтожения духовности народа (1917–1941 гг.)*, Матарыялы наукавай сесіі 16-17 лістапада 1994 г., Аддзяленне гуманітарных навук, Інстытут гісторыі АНБ, Мінск 1995.
(Żuk W. N., *Zniszczenie kadr wojskowych w białoruskim okręgu wojennym w latach 1937-1939*, Wróblewski A.P. *Represje przeciwko Kościołowi jako środek zniszczenia duchowieństwa narodowego w latach (1917-1941)*.)
- 9) Maliszewski Edward, *Przewodnik po Guberni Mińskiej zarys statystyczno-opisowy*, Wydawnictwo Straży Kresowej Warszawa, Drukarnia P. Ambroziewiczza, Warszawa 1919.

- 10) Марошынцева Н.В. *Проблемы славяноведения сб научных статей и матиалов* Вып 5 Б, Н.В. Марошынцева, *Земская помощь беженцам из западных губерний в годы первой мировой войны по материалам западных уездов Орловской губернии*, I.A. Пушкин, *Анысавецкі ўзброены супраіўва усходняй Беларусі (20–30-я гяды XX ст.)*, Брянский Государственный Университет имени академика И. Г. Петровского. Центр Славяноведения, Брянск Издательство БГУ 2003.
(Maroszyncewa N.W., *Problemy słowianoznawstwa*, zbiór art. naukowych, Wyd. 5 B, Maroszyncewa N.W. *Ziemska pomoc dla uchodźców z zachodnich guberni w latach I wojny światowej na podstawie materiałów zachodnich powiatów guberni orłowskiej*, I.A. Puszkin, *Antyradziecka zbrojna opozycja na Wschodniej Białorusi w latach 20–30 tych XX wieku*. Briański Państwowy Uniwersytet im. Akademika I. G. Pietrowskiego, Centrum Słowianoznawstwa, Briańsk Wydawnictwo BGU 2003.)
- 11) Marples David R *Historia ZSRR od rewolucji do rozkładu*, przekład Irena Scharoch Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawn., Wrocław 2011.)
- 12) *Materiały archiwalne do historii stosunków polsko-radzieckich marzec 1917-listopad 1918*, t 1., pod red. Gąsiorowskiej N., PAN Instytut Historii, Książka i Wiedza, Warszawa 1957.
- 13) Materski Wojciech, *Polska a ZSRR 1923-1924. Stosunki wzajemne na tle sytuacji politycznej w Europie* Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawnictwo PAN, Wrocław 1981.
- 14) Мельгулов С.П. *Красный террор в России, Чекистский олимп*, 2-е издание дополненное, АЙРИС ПРЕСС, Москва 2008,
(Melgułow S.P., *Czerwony terror w Rosji, Szczyt władzy czekistów*, wyd. 2 uzupełnione, AJRNC Press, Moskwa 2008.
- 15) Меньковский В.И., Федосик В.А., *Русские и славянские исследования, Е.Ф.Савчук, Советская власть и польское население БССР в первой половине 1920-х гг*, Сборник научных статей Выпуск 1, БГУ Миник 2004 ,
(Mieńkowski S.W., Fiedosik W.A., *Rosyjskie i sławiańskie badania*, E.F. Sawczuk, *Władza Radziecka i polska ludność Białoruskiej SRR w pierwszej połowie lat 1920*. Zbiór artykułów naukowych, Wyd. 1, BNU, Mińsk 2004)
- 16) Micewski Andrzej, *Polityka staje się historią*, Czytelnik, Warszawa 1986).
- 16) Mich Włodzimierz, *Wyzyskiwacze przeciw wywrotowcom, Walka Związku Ziemian w Warszawie ze Związkiem Zawodowym Rolników Rolnych Rzeczypospolitej Polskiej 1919–1926*, Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008.
- 17) Mierzwiński Zbigniew, *Generalowie II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo Polonia, Warszawa 1990.
- 18) Miller Marek, *Arystokracja*, Wydawnictwo TENTEN, 1998.
- 19) Михальченко С.И. *Проблемы славяноведения сб научных статей и материалов*, А.Д. Лебедев, *Католический костел в БССР глазами ГПУ (20-е годы XX века)*, П.А. Литвинов, *Проблемы образования и культуры сельского польского населения БССР в 1920-е годы*, Вып 8, Издательство Брянского государственного университета, Брянск 2006.
(Mihalczenko S.I., *Problemy słowianoznawstwa zbiór artykułów naukowych i materiałów*, Lebedziew A.D., *Katolicki Kościół na Białoruskiej SRR*

- oczami GPU w (20. latach XX wieku)*, Litwinow P.A., *Problemy wykształcenia i kultury polskiej społeczności wiejskiej na Białoruskiej SRR w 1920. latach*. Wyd. 8 Wydawn. Briańskiego Państwowego Uniwersytetu, Briańsk 2006).
- 20) Міхайлік Ларыса, *Няхай сведчанне іх веры не забудзецца. Лёс католіцкага Касцэга на Беларусі ў 1927-1957*, Юбілейны Камітэт Канфэрэнцыі Каталійкіх Біскупаў Беларусі Камісія па справах Новых Мучаніаў Друк ВАФ Непакалянвў 2000.
(Mihalik Larysa, *Niech świadectwo ich wiary nie zostaną zapomniane. Los katolickiego Kościoła na Białorusi w latach 1927-1957*, Jubileuszowy Komitet Konferencji Katolickich biskupów ds. Białorusi, Komisja Nowych Męczenników, Drukowane VAF Niepokalanów 2000).
- 21) Міхнюк Уладзімір, Пётр Гарнцарэк, *XX стагоддзе ў гісторыі палякаў і беларусаў*, Матэрыялы белавуска польскай навуковай канфэрэнцыі, 20–21 лістопада 2000 г. Мінск, (*XX wiek w historii Polaków i Białorusinów*, Materiały białorusko-polskiej konferencji naukowej, 20–21 listopada 2000, Mińsk, Ambasada Rzeczypospolitej w Mińsku, Мінск-Warszawa 2001, Szymon Rudnicki, *Polskie ziemiaństwo kresowe wobec Białorusi i Białorusinów 1918–1919*, Александр Ціхаміраў, *Польска-расійскія адносіны і лёс Беларусі ў гады польска-савецкай (1919–1920 гг.)*, Wojciech Matelski, *Problem Białorusi w procesie normalizacji stosunków polsko-sowieckich w latach 1928–1921*), Уладзімір Міхнюк, *Рыжскі мір і Беларусь*, Krystyna Gomółka, *Polityka rządów polskich wobec mniejszości białoruskiej w II Rzeczypospolitej*, Уладзімір Ладысеў, *Беларускаепытанне ў Другой Рэчы Пасполітвй*, Уладзімір Тугай, *Польскія нацыянальныяветы на Беларусі*, Mihniuk Uładzimir, Garncarek Piotr, Cihamira Aleksandr, *Stosunki polsko-rosyjskie i los Białorusi podczas polsko-radzieckiej (wojny) w latach (1919–1920)*, Mihniuk Uładzimir, *Rycki Pokój i Białoruś*, Ładysiej Uładzimir, *Męczeństwo Białorusinów w Drugiej Rzeczypospolitej*, Turgaj Uładzimir, *Polskie narodowościowe rady wiejskie na Białorusi*.
- 22) Млечин Леонид, *КГБ, Председатели органов госбезопасности Рассекреченные судьбы*, Издание 3 дополненное, Центрполиграф, Москва 2001.
(Mleczin Leonid, *KGB, Przewodniczący organów bezpieczeństwa publicznego. Odtajnione losy*, Wyd. 3 dopełnione, CENTRPOLIGRAF, Moskwa 2001.)
- 23) Mironowicz Eugeniusz, *Białoruś*, Instytut Historyczny UW, Wydawn. TRIO Warszawa 1999.
- 24) Mironowicz Eugeniusz, Siarhiej Tokc, Ryszard Radzik, *Zmiany struktury narodowościowej na pograniczu polsko-białoruskim w XX wieku*, Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Filologiczny, Katedra Kultury Białoruskiej, Wydawn. Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2005.
- 25) Musiał Bogdan, *Na Zachód po trupie Polski*, Wydawca Prószyński Media Sp. z o.o. Warszawa 2009.

- 26) Musiał Bogdan, Jan Szumski, *Przewrót majowy 1924 roku w oczach Kremla*, IPN Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Warszawa 2009.

N

- 1) Najdus Walentyna, *Lewica polska w Kraju Rad 1918-1920*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- 2) Навіцкі У.І., М.С. Сташкевіч, *Этнічныя супольнасці ў Беларусі гісторыя і сучаснасць*, А.М.Бабков, *Резэвакуацыя из России беженцев беларуси в 1918–1919 гг.*, А.В. Бубноў, *Некаторыя суб'ектыўныя моман-ты часоў беларусізацыі (гістарыяграфічны аспект)*, А.С. Замойскі, *Да пытання абанкэсацыяльна эамічным становішчы Меншасцей Савецкай Беларусі ў 1920-я годы*, Соколов М.Н., *Национальный состав студенчества Беларуси в 1920-е*, І.А. Пушкін, *Удел нацыянальных меншасцей БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці ў 1920-я гады*, І.М. Романова, *Рэпрэсіі супраць нацыянальных меншасцей БССР у міжваенны перыяд*, В.А. Астрога, *Вывучэнне гісторыі польскай меншасці ў міжваеннай Беларусі*, Н.В. Токарев, *Деятельность научных подразделений Белорусской Академии Наук по изучению национальных меньшинств республик (1929-1936гг)*, У.Ф. Ладысеў, *Проблема Беларускага этнасу ў Рэчы Пасполітай нацыянальна-прававы аспект (1919–1939 гг.)*, С.А. Елизаров, *Национальные советы в структуре административно тэрытоіальнага устроўства БССР в 1920–30-е гг.*, О.Э. Проценко, *Из истории польскрго національного образования на территории западной Беларуси (1921–1939 гг.)*, Я.А. Ліс, *Прывілеявана естановішча польскай этнічнай супольнасці ў заходняй Беларусі (1921–1939 гг.)*, Навуковая канферэнцыя, Мінск 6-7 снежня 2001, Інстытут гісторыі, Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, <<Дэполіс>> Мінск 2001.
- (Nowicki U.I., Stankiewicz M.S., *Etniczne społeczności na Białorusi historia i współczesność*, А.М. Babkow, *Reewakuacja z Rosji uchodźców z Białorusi w latach 1918 - 1919*, A. W. Bubnow, *Niektóre subiektywne chwile czasów białorusizacji (aspekt historiograficzny)*, A.S. Zamojski, *Pytania o emancypację ekonomiczną i sytuację mniejszości na Białorusi Radzieckiej w latach 1920*, Sokołow N.N., *Narodowościowy skład studentów Białorusi w latach 1920*, I. A. Puszkin, *Udział społeczeństwa mniejszości narodowych BSRR w życiu politycznym i kulturalnym latach 1920.*, I. M. Romanowa, *Represje w stosunku do mniejszości narodowych BSRR w okresie międzywojennym*, W. A. Astroga, *Studiowanie historii polskiej mniejszości w międzywojennej Białorusi*, N. W. Tokariew, *Działanie naukowych oddziałów Białoruskiej Akademii Nauk w studiowaniu narodowych mniejszości republiki za lata (1929-1936)*, U. F. Ładysiej, *Problem Białoruskiego etosu w pospolitej mowie, aspekt narodowo-prawny lata (1919-1939)*, S. A. Elizarow, *Rady narodowe w strukturze administracyjnie terytorialnego tworzenia BSRR w latach 1920-30.*, O. E. Procenko, *O historii polskiego narodowościowego nauczania na terytoria Zachodniej Białorusi w latach (1921-1939)*, J. A. Łis, *Przywileje polskiej etnicznej wspólnoty na Zachodniej Białorusi w latach 1921- 1939*. Naukowa

- Konferencja, Mińsk, 6-7 grudnia 2001, Instytut Historii, Narodowej Akademii Nauk Białorusi, «Depolis» Mińska 2001).
- 3) Несцяровіч Ю.У. і У.В. Фядосаў, *Мінулае павінна служыць Матэрыялы арыўных чытаньняў <<Р.П. Платонаў і пытанні архівазнаўства, археаграфіі, крыніцазнаўства і гісторыі Беларусі ХХ ст>>*, прысьвечаных 75-годдзю з дня нараджэння Р.П. Платонава, (Мінск 14 снежня 2005 г.), З.В.Антоновіч, Фонды Рыма катойцкіх кансісторый у габ як крыніца па сацыяльнай гісторыі, В.Н. Жук, *Політыка сплошной коллективизации в судьбах и настроениях польского населения БССР*, БелНДІДАС, Мінск 2006.
(Niescierowicz J. U. Fiodosaj U. W., *Przeszłość powinna służyć, Materiały archiwalnych czytelni <<R. P. Platonow i pytania z archiwistyki, archeografii, źródłoznawstwa i historii Białorusi XX w.>> poświęcone 75-leciu urodzin R.P. Platonowa* (Mińsk 14 grudnia 2005 roku.), Antonowicz Z. W. *Zespoły archiwalne Kościoła rzymskokatolickiego, jako źródło o historii społecznej* W.N. Żuk, *Polityka nieprzerwanej kolektywizacji w losach i nastrojach polskiej ludności BSRR*. Biel. NDIDAS, Mińsk 2006).
 - 4) Немаков Н.И., *К вопросу о землепользовании бывших помещиков в первое десятилетие Советской Власти*, „Вестник Московского Университета”, Научный Журнал, Серия 2, История, Март-Апрель, Издательство Московского Университета 1961.
(Niemakow N.I., *Pytania o użytkowanie ziemi byłych ziemian w pierwsze dziesięciolecie władzy radzieckiej*. „Zwiastun Moskiewskiego Uniwersytetu”, *Żurnal Naukowy*, Seria 2, Historia, Marzec-Kwiecień, Wydawn. Moskiewskiego Uniwersytetu 1961).
 - 5) Nietyksza Bronisław, *Nadzieje złudzenia rzeczywistość, wspomnienia z lat 1912-1945*, T I, Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, Warszawa 1985.
 - 6) Никифоров К.В., *Studia Slavica—Polonika (K 90-летию И.И.Костюшко)* Учреждение Российской академии наук, Институт славяноведения РАН, Москва 2009.
(Nikiforow K.W., *Studia Slavica—Polonika (Z okazji 90-lecia I.I. Kościuszko)* Instytucja Rosyjskiej Akademii Nauk, Instytut Słowianoznawstwa RAN, Moskwa 2009.)

O

- 1) Ochmański Jerzy, *Wielki Październik i Polacy*, Studia historyczne pod redakcją, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1987.
- 2) Ochmański Jerzy, *Feliks Dzierżyński 1877-1926*, Wydawn. Poznańskie, Poznań 1975.
- 3) Ochmański Jerzy, *Feliks Dzierżyński*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk—Łódź 1987.
- 4) Ольшанский П.Н. - Рижский договор и развитие советско - польских отношений 1921-1924, Издательство <<НАУКА>> Москва 1974,
(Olszanski P. N., *Ryska umowa i rozwój radziecko-polskich stosunków 1921-1924*, Wydawnictwo <<Nauka>> Moskwa 1974.
- 5) Opacki Zbigniew, *W kręgu Polski, Rosji i Słowiańszczyzny. Myśl i działalność społeczno-polityczna Mariana Zdziechowskiego do 1914 r.*, Wydawn. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1996.

- 6) Opacki Zbigniew, *Między uniwersalizmem a partykularyzmem. Myśl i działalność społeczno-polityczna Mariana Zdziechowskiego 1914-1938*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006.
- 7) Orłowska Beata Anna, *Czym jest pogranicze? Kwestie definicyjne*, Agata Kossakowska, *Tożsamość narodowa – założenia teoretyczne i zakres problematyki*, Adam Bobryk, *Tożsamość kulturowa i asymilacja. Dylematy integracji*, Andrzej Chodubski, *Kresy jako specyficzna wartość cywilizacyjna*, [b.m.d.w.].
- 8) Ostrowski Jan K., *Kresy bliskie i dalekie*, UNIVERSITAS, Kraków 2000.

P

- 1) Pajewski Janusz, *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, PWN, Warszawa 1985.
- 2) Палескі Янка, *Шляхам перамог Саўгас Навасёлкі*, Дзяржаўнае Выдавецтва Беларусі Сельгасэктор, Менск 1932,
(Paleski Janka, *W drodze do zwycięstw Sowchozu Nowosiołki*, Państwowe Wydawnictwo Białorusi „Sielgassektor”, Mińsk 1932.)
- 3) Pomarański Stefan, *Pierwsza wojna polska (1918–1920)*, Zbiór wojennych komunikatów prasowych Sztabu Generalnego (za czas od 26 XI 1918 r. do 20 X 1920 r.), uzupełniony komunikatami Naczelnej Komendy W. P. we Lwowie (od 2 XI 1918 r. do 23 XI 1918 r.) i Dowództwa Głównego W. P. w Poznaniu (od 11 I 1919 r. do 14 IX 1919 r.). Zebrał, opracował, wstępem i skorowidzem opatrzył kapitan Stefan Pomarański b. Kierownik Sekcji Hist. – Oprac. O.III Nacz. Dow., Główna Księgarnia Wojskowa, Warszawa 1920.
- 4) Peplowski Andrzej, *Wywiad polski na ZSRR 1921-1939*, Wydawnictwo Bellona, Warszawskie Oficyna Wydawnicza „Gryf”, Warszawa 1996.
- 5) Peplowski Andrzej, *Kontrwywiad II Rzeczypospolitej*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2002
- 6) Peplowski Andrzej, *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Wydawn. Adam Marszałek, Toruń 2005
- 7) Пичуков Виктор, М.И.Стройтов, *Гомельщина многонациональная (20–30 годы XX века)*, Выпуск I, Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины, Управление культуры Гомельского облисполкома, Гомель 1999.
(Puczukow Wiktor, Strojtow M.I., *Homelszczyzna wielonarodowa w 20-30 latach XX wieku*, Wyd. I, Homelski Państwowy Uniwersytet im. Franciszka Skoryny, Wydział Kultury Homelski Obwodowego Komitetu Wykonawczego, Homel 1999.)
- 8) Пичуков Виктор, *Конфессии на Гомельщине (20–30-е годы XX в.)* Документы и материалы Департамент по архивам и делопроизводства Министерства юстиции Республики Беларусь, Национальный архив Республики Беларусь, Государственный архив Гомельской области, Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины НАРБ, Минск 2011.
(Piczukow Wiktor, *Religie na Homelszczyźnie lata 20-30. XX w.*, Dokumenty i materiały Departament Archiwów i Administracji Ministerstwa Sprawiedliwości Republiki Białoruś, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Państwowe Archiwum Homelskiego Okręgu, Homelski Państwowy Uniwersytet im. Franciszka Skoryny NARB, Mińsk 2011.)

- 9) Pietrow Nikita, *Psy Stalina*, Demart SA, Warszawa 2012.
- 10) Pietrzak Michał, *Rządy parlamentarne w Polsce w latach 1919–1926*, K iW, Warszawa 1969.
- 11) Pipes Richard, *Rosja Bolszewików*, przekł. Władysław Jeżewski, Wydawn. MAGNUM sp. z o.o, Warszawa 2013.
- 12) Платонова Ростислав, Н.М. Житковский, *Правда истории: память и боль*, Тамара Антонович, Татьяна Протько, *О репрессиях годов в Белоруссии*, <<Беларусь>>, Минск 1991.
(Płatonowa Rostisław, Н.М. Żitkowskij, *Prawda historii: pamięć i ból*, Tamara Antonowicz, Paweł Łapiec, Tatiana Protko, *O latach represji na Białorusi*, <<Białoruś>>, Mińsk 1991.)
- 13) Покровский Николай, С.Г.Петров, *Архив Кремля Политбюро и церков 1922–1925 гг.*, Новосибирск, <<Сибирский хронограф>>, <<РОСПЭН>> Москва 1997.
(Pokrowskij Nikolaj, Pietrow. S.G., *Archiwum Kremļa Politbiuro i Cerkwi lata 1922-1925*, Nowosybirsk, <<Sybirski chronograf>> <<ROSPEN>> Moskwa 1997.)
- 14) Polak Bogusław, *Lance do boju, Szkice historyczne z dziejów jazdy wielkopolskiej X-1945 r.*, KAW, Poznań 1986.
- 15) Polak Tadeusz, *Zamki na Kresach Białoruś, Litwa, Ukraina*, „Pagina” Sp. z o.o. Warszawa, Warszawa 1997.
- 16) Поляков Юрий, *Всесоюзная перепись населения 1937 г., Краткие итоги*, Академия Наук СССР Ордена Трудового Красного Знамени Институт Истпри СССР, Москва 1991.
(Polakow Jurij, *Wszechzwiązkowy spis ludności 1937 r. Krótkie podsumowania*, Akademia Nauk ZSRR Orderu Pracy Czerwonego Sztandaru Instytut Historii ZSRR, Moskwa 1991.)
- 17) Процька Тацяна, *Вынішчэньне сялянства, Вёска Ёсходняй Беларусі пад цяжарам большавіцкіх рэпрэсіяў 30-х годаў*, Архіў Найноўшае Гісторыі, БГАКЦ, Минск 1998.
(Proćko Tatiana, *Wyniszczenie włościanstwa. Wioska Wschodniej Białorusi pod ciężarami bolszewickiej represji w latach 30*. Archiwum Narodowej Historii, BGAКC, Mińsk 1998.)
- 18) Протько Тацяна, *Становление советской тоталитарной системы в Беларуси (1917-1944 гг.)*, Минск ТЕСЕЙ 2002. Міністарства адукаціі Рэспублікі Беларусь, Установа адукаціі <<Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францішка Скарыны>> Гістарычны Факультэт Катэдра гістогі Беларусі-Наша Ваколіца, Збнік навуковых работ, Выпуск Рэдкалегія: В.П. Пічукоў (главы рэдактар) А.Дз. Лебедзеў, В.А. Міхедзька, К.В. Саўчык, В.І. Сычоў, А.Р. Яшчанка, Гомель УА <<ГДУ імя Франціска Скарыны>> 2010, Міністарство Ошвіаты Рэспублікі Бялоруś, Інстытуцыя Ошвіатова, <<Паўстwowы Homelski Універсітэт ім. Franciszka Skaryny>>, Wydział Historyczny, Kat. Historiі Białorusi-Nasza Okolica, Zbiór prac naukowych, Wydawnictwo Redkalegia: W. P. Piczukoj (główny redaktor) A. D. Lebedziew, W. A. Mihiedzka, K. W. Sawczyk, W. I. Syczoj, A.R. Jaszczanka, Homel УА „GDU imienia Franciszka Skoryna”, Protko Taciana, *Kształtowanie się radzieckiego totalitarnego systemu na Białorusi w latach (1917-1944)*, Tesej, Mińsk 2002.

- 19) Протцько Тацяна, *Становление советской тоталитарной системы в Беларуси (1917-1941 гг.)*, Тесеј Минск 2002.
(Protko Tatiana, *Kształtowanie się radzieckiego totalitarnego systemu na Białorusi w latach 1917-1941*, „Tesej”, Mińsk 2002 ,
- 20) Пушкін Ігар Аляксандравіч, *Нацыянальныя меншасці БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці в 20-я гады XX ст.*, Аўтарэферат Нацыянальная Акадэмія Навук Беларусі, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры, Мінск 2002.
(Puszkun Igor Aleksandrowicz, *Mniejszości narodowe BSRR w życiu społeczno-politycznym i kulturalnym w 20. latach XX wieku*. Autoreferat Narodowa Akademia Nauk Białorusi, Białoruski Państwowy Uniwersytet Kultury, Mińsk 2002.)
- 21) Пушкін Ігар, *Старонкі гісторыі Магілёва*, Ігар Пкшкін, *Рэлігійна-пытанне ў жыцці нацыянальных меншасцей (20-я гады XX ст.)*, Прочаков Ю.В., Римскокатолическая царква на тэрыторыі быўшага могілеўскага акруга (1920–90) гг. Сборнік навуковых прац удзельнікаў навуковай канферэнцыі „Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць”, Музей гісторыі Магілёва , Магілёў 1998 г. ,
(Puszkun Igar, *Strony Historii Mohylowa*, Puszkun I., Religijność w życiu mniejszości narodowych w 20. latach XX wieku, Proczkanow J.W., *Kościół rzymskokatlicki na terytorium byłego mogilewskiego okręgu w latach 1920 -90*. Zbiór prac naukowych uczestników konferencji naukowej „Historia Mohylewa: przeszłości współczesność”, Muzeum Historii Mohylewa, Mohylew 1998.)
- 22) Пушкін Ігар, *Нацыянальныя меншасці БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці. 20-я гады XX ст.* Монографія, Міністэрства Адукацыі Рэспублікі Беларусь, <<Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання>>, Магілёў 2004.
(Puszkun Igor, *Mniejszości narodowe BSRR w życiu społeczno-politycznym i kulturalnym w 20. latach XX wieku*. Monografia, Ministerstwo Nauki Republiki Białoruś, <<Mohylowski Państwowy Uniwersytet Kultury>>, Mohylew 2004.)
- 23) Пушкін Ігар, *Узброены супраціў ва Усходняй Беларусі (20-30-я гады XX ст.): дакументы і матэрыялы*, Магілёў 2003.
(Puszkun Igor, *Zbrojny opór na Wschodniej Białorusi w 20-30. latach XX w.: dokumenty i materiały*, Mohylew 2003.)
- 24) Пушкін Ігар, *Документы на ўзброенаму супраціву ў архівах Усходняй Беларусі (20-30 гаў XX ст)*, Магілёўская даніна / Магілёўс. гар. рада Т-ва бел. мовы імя Ф. Скарыны, Музей гісторыі Магілёва , Дабрачын.Фонд „Адраджэньне” пры Магілёўс арг Бел Нар. Фронту – Магілёў 1994–2001 № 9, УПКП Магілёўская ўзбуйненая друкарня Магілёў – 2001.
(Puszkun Igar, *Dokumenty o zbrojnym oporze w archiwach na Wschodniej Białorusi w latach 20-30 XX w.*, Mohylewski danina / Mohylewska Rada Miejska, Towarzystwo Białoruskiego Języka im. F. Skoryny, Muzeum Historii Mohylewa, Dobrowolny Fundusz Odrodzenie przy Mohylowskiej Organizacji Białoruskiego Frontu Ludowego – Mohylew 1994–2001 № 9, UPKP <<Mohylowska>> powiększona drukarnia Mohylew – 2001).

- 25) Ихорь Александрович Пушкин, *Религиозные организации польско-го населения Восточной Беларуси (беларуско-русское пограничье)*. (Ichor Aleksandrowicz Puszkina, *Religijne organizacje polskiej ludności na Wschodniej Białorusi (bielarusko-rosyjskie pogranicze)*. [b.m.d.w.]

R

- 1) Rayfield Donald, *Stalin i jego oprawcy*, przekł. Sławomir Kędziński, Ewa Skórska, Wydawn. AMBER Sp.o.o, Warszawa 2009.
- 2) Roszkowski Wojciech, *Najnowsza historia Polski 1914–1945*, Świat Książki, Bertelsmann Media Sp. z o.o., Warszawa 2003.
- 3) Rudkowski Roman i Robert Kasparka, *Dawna a nowa Rosja (z doświadczeń transformacji ustrojowej)*, Praca zbiorowa, Oficyna Wydawn. ASPRA – JR, Warszawa 2002.
- 4) Rudnicki Szymon, *Działalność polityczna polskich konserwatystów 1918-1926*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawn. Wrocław 1981.

S

- 1) Сарокін А.М., *На растанях яўчыннай гісторыі Беларуская вёска ад дэкрэта да кодэкса аб зямлі (1917-1990-я годкі)*, Мінск 1999.
(Sorokin A.M., *Na rozdrożach ojczyźnianej historii białoruskiej wioski od dekretu do kodeksu o ziemi lata (1917-1990)*, Mińsk 1999.)
- 2) Sart Marek, *Śpiewnik 1914-39. O mój rozmarynie*, Wydawn. Muzyczne, Warszawa 1988.
- 3) Service Robert, *Szpiedzy i komisarze, Bolszewicka Rosja kontra Zachód*, przekł. Mirosław Bielewicz, Wydawnictwo Znak, Kraków 2013.
- 4) Sienkiewicz Witold, *Niepokonani 1920. Wojna polsko-bolszewicka*, Demart S.A., Warszawa 2010/2011.
- 5) Skroboccki Eugeniusz, *Проблемы национального сознания польского населения на Беларуси*, Материалы Международной научной конференции, Гродно 16–18 ноября 2001 года Общественное объединение <<Союз поляков на Беларуси>>, Гродно 2003, Тугай, *Польські этнвс у БССР (20–30 гг.)*, mgr Jan Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków na Białorusi Radzieckiej w świetle powszechnych spisów ludności w okresie międzywojennym*, Eugeniusz Sobociński, *Problemy narodowej świadomości polskiego społeczeństwa na Białorusi*, Materiały Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Grodno 16–18 listopada 2001 r., *Společne zjednoczenie „Związek Polaków na Białorusi”*, Grodno 2003, Turgaj, *Polski etos na Białorusi w latach (20–30)*.
- 6) Skroboccki Eugeniusz, *Проблемы национального сознания польского населения на Беларуси*, Материалы II Международной научной конференции, Гродно 7–9 ноября 2003 г. Общественное объединение <<Союз поляков на Беларуси>>, Гродно 2004, dr Alfons Borowik, *Oświata na Ziemiach Północno-wschodnich w latach walki o granicę wschodnią II Rzeczypospolitej (1919–1922)*, Eugeniusz Sobociński, *Problemy narodowej świadomości polskiego społeczeństwa na Białorusi*, Materiały II Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Grodno 7–9 listopada 2003 r., *Společne Zjednoczenie „Związek Polaków na Białorusi”*, Grodno 2004.

- 7) Skroboccki Eugeniusz, *Проблемы национального сознания польского населения на Белоруси*, Материалы III Международной научной конференции, Гродно 22–24 октября 2004 г. Общественное объединение „Союз поляков на Беларуси”, Гродно 2005, Robert Apanowicz, *Sytuacja społeczno-polityczna na Wschodzie Polski w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Сергей Пивоварчик, *Фортификационное укрепление Советско-польской границы в Беларуси (1928–1939)*, Jan Szumski, *Z historii utworzenia polskich placówek dyplomatycznych w BSRR (w świetle dokumentów archiwalnych MSZ)*, Eugeniusz Sobociński, *Problemy narodowej świadomości polskiego społeczeństwa na Białorusi*, Materiały III Międzynarodowej Konferencji Naukowej, Grodno 22–24 października 2004 r., *Společne Zjednoczenie „Związek Polaków na Białorusi”*, Grodno 2005, Piwowarczyk Siergiej, *Fortyfikacyjne umocnienie sowiecko-polskiej granicy w Białorusi (1928–1939)*.
- 8) Skrzypek Andrzej, *Związek Bałtycki, Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919–1925*, PAN, Zakład Historii Stosunków Polsko-Radzieckich, KiW 1972.
- 9) Sławoj Składkowski Felicjan, *Strzępy meldunków*, Wydawnictwo MON, Warszawa 1988.
- 10) Sochaniewicz Kazimierz, *Sprawa rewindykacji archiwów i mienia kulturalnego Polski od Rosji*, Wydawn. T-wa Straży Kresowej, Warszawa Nowy Świat 21, rok 1923.
- 11) Софинов П., *Страницы из жизни Ф. Э. Дзержинского*, Государственное Издательство Политической Литературы, Москва 1956.
(Sofinow P., *Strony z życia F. E. Dzierżyńskiego*, Państwowe Wydawnictwo Politycznej Literatury, Moskwa 1956.)
- 12) Sołżenicyn Aleksander, *Archipelag Gułag 1918–1956*, Nowe Wydawnictwo Polskie, Warszawa 1991.
- 13) Станишевский В., *Боль сквозь годы. Свидетельства жертв политических репрессий в 1930–1950*, ЗАО <<Конфидор>> Минск 2004.
(Staniszewski W., *Ból przez lata. Zeznania ofiar politycznych represji w 1930–1950*, ЗАО <<Konfidor>>, Mińsk 2004.)
- 14) Степанов М.Г., *Политические репрессии в СССР периода сталинской диктатуры (1928–1955 гг.) взгляд советской и постсоветской историографии*, Абакан: Издательство ГОУ ДПО <<ХРИПК и ПРО>> <<РОСА>> 2009.
(Stiepanow M.G., *Polityczne represje w ZSRR okresie stalinowskiej dyktatury w latach (1928–1955) spojrzenie radzieckiej i poradzieckiej historiografii*, Abakan: Wydawn. GOU DPO <<HPIPK i PRO>> <<ROCA>> 2009.)
- 15) Stoczewska Barbara, *Litwa, Białoruś, Ukraina w myśli politycznej Leona Wasilewskiego*, Księgarnia Akademicka Wydawn. Naukowe, Kraków 1998.
- 16) Strzębosz Tomasz, *Saga o „Łupaszce” pplk. Jerzym Dąbrowskim 1889–1941*, Oficyna Wydawnicza Rytm, Warszawa 1996.
- 17) Strzębosz Tomasz, *Okupacja Sowiecka (1939–1941) w świetle tajnych dokumentów. Obywatele polscy na kresach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką w latach 1939–1941*, Biblioteka Ziem Wschodnich, Warszawa 1996.
- 18) Стужынская Нина, *Політычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX стагоддзі*, В. Астрога, *Польтычныя рэпрэсіі Беларускіх даследчыкаў новай*

- і найноўшай гісторыі (1920–30-ыя гады)*, Н. Васілеўская, *Масавыя рэпрэсіі інтэлігенцыі*, А. Гесь, „*Выслаць за межы Беларусі...*”, А. Дзірновіч, *Да дэмаграфічнага вызначэнні масавых рэпрэсіў камуністычнага рэжыму*. Тэзы, И. Кузнецов, *Технология террора*, В. Лебедзева, *Старонка ў мартыралогу Палута Балунова*, А. Литвін, *К вопросу о политических репрессиях на Беларуси в второй мировой войны*, У. Навіцкі, У. Заваўнюк, *Рэпрэсмм Духавенства рымска-каталіцкай царквы ў БССР (20–30 -ыя гг.)*, Т. Протко, *ЧК Беларусі і в борьбе за установление и укрепление советской власти*, М. Крывальцэвіч, *Куропаты як помнік гісторыі і аб'ект палітыкі*. Матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск 27-28 лютага 1998 г.), Белврускі Хельсінскі Комітэт, Беларуская Асацыяцыя вхвар палітычных рэпрэсій, Мінск 1998.
- (Strużnicka Nina, *Polityczne represje na Białorusi w XX wieku*, Astoga W., *Polityczne represje białoruskich naukowców nowej i najnowszej historii (w latach 1920–30.)*, Wasilejskaja N., *Masowe represje inteligencji*, Geś A., *Wysłać za miedzę Białorusi...*, Dzirnowicz A., *Demografia wyznaczanych masowych represji reżimu komunistycznego. Streszczenia*, Kuzniecowa I., *Technologia terroru*, Lebedziowa W., *Strona w martyrologii Paluta Bałunowa*, Litwin A., *Zagadnienia politycznych represji na Białorusi w czasie drugiej wojny światowej*, Nowicki, Zawalniuk U., *Represje duchowieństwa Kościoła rzymskokatolickiego na Białorusi w latach 20-30*. Protko T., *CzKa Białorusi w walce o ustanowienie i umocnienie władzy radzieckiej*, Krywalcewicz M., *Kuropaty, jako pomnik historii i obiekt polityczny*. Materiały Naukowo-Praktycznej Konferencji (Mińsk, 27-28 lutego 1998), Białoruski Helsinki Komitet, Białoruskie Stowarzyszenie Ofiar Represji Politycznych, Mińsk 1998.)
- 19) Стужинская Нина Ивановна, *Советская историография Великой Октябрьской Социалистической Революции в Белоруссии*, Институт Истории Наук Украинской ССР, Киев 1985.
- (Strużyńska Hanna Iwanowna, *Radziecka historiografia Wielkiej Socjalistycznej Rewolucji Październikowej na Białorusi*, Instytut Historii Nauk Ukrainiński SRR, Kijów 1985.)
- 20) Шаўчук Ігар Івановіч, *Кадры гуманітарных навук БССР станаўленне фарміраванне развіццё (20–30 гады XX ст.)* Нацыянальная Акадэмія Навук Беларусі, Дзяржаўная навуковая ўстанова „Інстытут Гісторыі”, Мінск 2009.
- (Szawczuk Ihar Iwanowicz, *Kadry humanitarnych nauk Białoruskiej SRR tworzenie i formowanie rozwoju w 20-30. latach XX stulecia*. Narodowa Akademia Nauk Białarusi, Dzierżyńska Naukowa Instytucja „Instytut Historii”, Mińsk 2009.)
- 21) Szczepański Janusz, *Spółeczeństwo Polski w walce z najazdem bolszewickim 1920 roku*, Oficyna Wydawnicza Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, Warszawa–Pułtusk 2000.
- 22) Szczęśniak Andrzej Leszek, *Deportacje XX wieku*, POLWEN Polskie Wydawn. Encyklopedyczne, Radom 2002.
- 23) Szczęśniak Andrzej Leszek, *Katyń. Lista ofiar i zaginionych jeńców obozów Kozielsk, Staszaków, Starobielsk*, Wydawnictwo ALFA, Warszawa 1989.

- 24) **Szczęśniak Andrzej Leszek**, *Wojna polsko-radziecka 1918–1920*, Wydawn. Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych (ODISS), Warszawa 1989.
- 25) **Szczęśniak Andrzej Leszek**, *Zmowa IV rozbiór Polski*, Wydawnictwo „ALFA”, Warszawa 1990.
- 26) **Шибекo З.В., С.Ф. Шибекo**, *Минск, Страницы жизни революционного города*, Минск <<Полыма>> 1990.
(Szibeko Z.W., Szibeko S.F., *Strony z życia do rewolucyjnego miasta*, Mińska <<Połyma>> 1990.)
- 27) **Шыбека З.В.**, *Минськ сто гадоў таму*, Минск <<Беларусь>> 2007.
(Szibeko Z.W., *Mińsk sto lat temu*, <<Białaruś>> 2007.)
- 28) **Шпілеўскі Ів.Ф., Баброві Л.А.**, *Міастэчка Койжанова. Гістарычны нарэ Дзяржыншчыны (койданаўшчыны)*, Беларуская Акадэмія Навук інстытут гісторыі, Друкарня Акадэміі Навук БССР, Менск 1929 (1932),
(Szpilejski Iw.F., Babowi Ł.A., *Miasteczko Kojadnowo. Historyczny zarys Dzierżyńszczyzny (kojdanowszczyzny)* Białoruska Akademia Nauk Instytut Historii, Drukarnia Akademii Nauk BSRR, Mińsk 1929 (1932).
- 29) Szpoper Dariusz, Andrzej Bielicki, *Aleksander Meysztowicz portret polityczny konserwatysty*, Arche, Gdańsk 2001.
- 30) Szpoper Dariusz. *Sukcesorzy Wielkiego Księstwa. Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904-1939*, Arche, Gdańsk 1999.
- 31) Szpoper Dariusz, *Pomiędzy caratem a snem o Rzeczpospolitej*, Arche s.c., Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003.
- 32) **Штыхова Георгий В., Станишевский**, Научна редакция предисловие доктора исторических наук профессора Г. Штыхова Георгий, *Боль сквозь горды, Свидетельства жертв*.
(Szyhowa Georgij W., Staniszewskij, *Ból przez dumę. Zeznania ofiar*. red. naukowa, [b.m.d.w.]
- 33) Szybieka Zachar, *Historia Białorusi 1795-2000*, przeł. Hubert Łukaszewicz, Instytut Europy Środkowo Wschodniej, Lublin 2002.
- 34) **Шыбека Захар**, „Спадчына”, 2-3 2002. Да 1989 г. часопіс выходзіў пад назвай „Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”, Ігар Кузьняцоў „Польскі Фактор” альбо *Тэхналёгія палітычных фабрыкацый 30 – х гадоў палітычных репресій в 1930-1950 г.г.* ЗАО <<Конфидо>>, Минск 2004.
(Szybeka Zahar, *Dziedzictwo 2-3*, 2002, Do 1989 roku czasopismo wychodzące pod nazwą „Pomniki historii i kultury Białorusi”, Kuzniecowa Igor, „Polski Factor” lub *technologia politycznych w latach 30., polityczne represje w latach 1930-1950*, ЗАО Konfido, Mińsk 2004.

Ś

- 1) **Śleszyński Wojciech**, *Bezpieczeństwo wewnętrzne w polityce państwa polskiego na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Instytut Historii Uniwersytetu w Białymstoku, Oficyna Wydawn. RYTM, Warszawa 2007.
- 2) **Ślusarczyk Jacek**, *Polska a państwo radzieckie kalendarium 1918–1939*, Warszawska Drukarnia Naukowa, Warszawa 1996.

T

- 1) Tanty Mieczysław, *Rewolucja rosyjska a sprawa polska 1917-1918*, RSW „Prasa–Książka–Ruch” MAW, Warszawa 1987.
- 2) Тарас Анатолий, *Анатомия ненависти русско-польские конфликты в XVII – XX вв.*, ООО „Харвест” Минск 2009.
(Taras Anatoli, *Anatomia nienawiści rosyjsko-polskie konflikty w XVIII-XX wieku*, „ООО Harwest”, Mińsk 2009.)
- 3) Taras Anatol, *Anatomia nienawiści, stosunki polsko-rosyjskie w XVIII-XX wieku*. „DEMART SA”, Warszawa 2015.
- 4) Tarasiuk Dariusz, K. Latawiec, M. Korzeniowski, red., *Kompromis czy konfrontacja? Studia z dziejów parlamentaryzmu rosyjskiego początku XX wieku*, Wydawn. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2009.
- 5) Тишков Валерий, *Первый Чекист* Военное Издательство Министерства Обороны ССР, МОСКВА 1968.
(Tiszkow Walerij, *Pierwszy Czekista*, Wydawn. Wojskowe Ministerstwa Obrony SRR, Moskwa 1968.)
- 6) Tomicki Jan red., *Polska odrodzona 1918-1939, państwo, społeczeństwo kultura*, <<Konfrontacje Historyczne>> Prace Instytutu Historii PAN pod red. Bogusława Leśnodorskiego, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982.
- 7) Topolski Jerzy, *Wolność i przymus w tworzeniu historii*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1990
- 8) Trocki Lew, *Moje życie*, Dom Księgarski i Wydawniczy Fundacji Polonia, Warszawa 1990.
- 9) Троцкий Лев, *Терроризм и коммунизм*, Издание второе, Государственне Издательство, Москва, Ленинград 1925.
(Trocki Lew, *Terroryzm i komunizm*, wyd. drugie, Wydawn. Gosudarstwienne, Moskwa, Leningrad 1925.)

U

- 1) Ustrzycki Mirosław, *Ziemiańscy na kresach 1864-1914, Świat wartości i postaw*, Wydawnictwo ARKANA, Kraków 2006.

W

- 1) Валахович А.И., А.Н. Кулагин, *Дзржыншчызна прошлое и настоящее*, <<НАУКА И ТЕХНИКА>> МИНСК 1986.
(Wałachowicz A.I., Kułagin A.N., *Dzierżyńszczyzna przeszłość i współczesność*, <<Nauka i Technika>> Mińsk 1986.)
- 2) Валаханович А. И., *Первая в Белоруссии, К 50-летию организации койдановской МТС*, <<Полымя>>, Минск 1980.
(Wałachowicz A. I., *Pierwsza na Białorusi. W 50-lecie organizacji kojdanowskiej MTS*, <<Połyma>>, Mińsk 1980.)
- 3) Валажынскі У.Г., *Мінск стары і новы*, под рэд. З. В. Шыбеки, <<Харвест>> Мінск 2006.
(Wałażynski U.G., *Mińsk stary i nowy*, red. Z. W. Szybeka, <<Harwest>> Mińsk 2006.)
- 4) Wapiński Roman, *U progu niepodległości 1918–1989*, Zbiór studiów pod red. R. Wapińskiego, Prace Zakładu Historii Myśli i Kultury Politycznej Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego, Wydawnictwo „STEPAN design” Ostaszewo Gdańskie, Gdańsk 1999.

- 5) Wapiński Roman, *Narodowa Demokracja 1893–1939, Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich–Wydawnictwo Wrocław 1980.
- 6) Wapiński Roman, *Polacy i sąsiedzi – dystanse i przenikanie kultur*, Część 1, 2, 3, *Prace Zakładu Historii Myśli i Kultury Politycznej Instytutu Historii Uniwersytetu Gdańskiego*, Wydawn. „STEPAN design”, Olszewo Gd., Gdańsk 2000,
- 7) Wapiński Roman, *Polska i małe ojczyzny Polaków*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1994.
- 8) Wasilewski Aleksander, *Polska Służba Konsularna 1918-1939 (akty prawne, organizacja, działalność)*, Wydawn. Adam Marszałek, Toruń 2004.
- 9) Wasilewski Aleksander, *Granica lorda Curzona. Polska granica wschodnia od Wersalu do Schengen (traktaty, umowy, przejścia graniczne, podróży, wizy)*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003.
- 10) Вялікі Анатолій, *Знакамітыя Мінчане*, А. Вялікі, *Польскія Помешчыкі. Хроніка знішчэння 1917–1930 гг.*, Матэрыялы Беларуска-Польскай навунковай конференцыі, Мінск 9 лістапада 2004 г., Міністэрства адукацыі, Рэспублікі Беларусь Установа адукацыі <<Беларускі дзяржаўны педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка>>, Мінск-Вроцлаў 2005.
(Wialikij Anatolij, *Znani Mińszczanie*, Wialikij A., *Polscy ziemianie. Kronika zniszczenia w latach 1917–1939*, Materiały białorusko-polskiej Konferencji Naukowej, Mińsk 9 listopada 2004 r., Ministerstwo Edukacji Republiki Białoruś, Instytucja Naukowa <<Białoruski Państwowy Pedagogiczny Uniwersytet im. Maksima Tanki>>, Mińsk–Wrocław 2005.)
- 11) Вялікі Анатолій, *Памяць Чэрвеньскі раён. Соцыяльна-Эканамічнае развіццё раёна ў 1920-1930-я гадах.*, Мінск, Белта 2000.
(Wialiki A., *Wspomnienia o Czerwieńskim Rejonie. Socjalno-gospodarczy rozwój regionu, w latach 1920–1930*, Белта, Mińsk 2000.)
- 12) Wierzbicki Marek, *Polacy i Białorusini w zaborze sowieckim. Stosunki polsko-białoruskie na ziemiach północno-wschodnich II Rzeczypospolitej pod okupacją sowiecką 1939-1941*, Oficyna Wydawnicza VOLUMEN, Warszawa 2000.
- 13) Wierzchowski Mirosław, *Sprawy Polski w III i IV Dumie Państwowej* [w] *Rozprawy Uniwersytetu Warszawskiego*, PWN, Warszawa 1966.
- 14) Верна Рэната, *Няхай сведчанне іх веры не забудзецца. Лёс каталіцкага Касцёла на Беларусі ў 1917–1953 гадах* Юбілейны Камітэт Канферэнцыі Каталіцкіх Біскупаў Беларусі Камісія па справах Новых Мучанікаў, Непакалянаў 2000.
(Wera Renata, *Niech świadectwo ich wiary nie zostaną. Zapomniane losy Kościoła katolickiego na Białorusi w latach 1917–1953*, Jubileuszowy Komitet Konferencji Biskupów Katolickich na Białorusi Komisja Nowych Męczenników, Niepokalanów 2000.)
- 15) Winnicki Zdzisław Julian, *Szkice Kojdanowskie. Kojdanowsko-polski Region Narodowościowy w BSR. Uwagi o genezie oraz przesłanki funkcjonowania. Stan badań problematyki*, Wydawn. GAJT s.c., Wrocław 2005.
- 16) Winnicki Zdzisław Julian, *W Mińsku Litewskim, mieście dawnej Rzeczypospolitej*, T. II, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” Oddział Dolnośląski, Wrocław 1999.

- 17) Winnicki Zdzisław Julian, *W Mińsku Litewskim, mieście dawnej Rzeczypospolitej*, Wydawn. GAJT s.c, Wrocław 2005.
- 18) Winnicki Zdzisław Julian, *Szkice Kresowe*, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” Oddział Dolnośląski, Wrocław 1995.
- 19) Winnicki Zdzisław Julian, *W krainie Wielkiej Niedźwiedzicy, śladami Sergiusza Piaseckiego*, Materiały z sesji pod red. Z.J. Winnickiego, Stowarzyszenie Wspólnota Polska Oddział Dolnośląski, Wydawnictwo GAJT, Wrocław 2001.
- 20) Winnicki Zdzisław Julian, *Współczesna doktryna i historiografia Białoruska (po roku 1989) wobec Polski i polskości*, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2003.
- 21) Wislak Jan, *O duszy, duchach i o zbawieniu wiecznym*, Centralne Wydawn. Ludów SSSR, Moskwa 1925.
- 22) Wiślak Andrzej, *Klerykalizm w Polsce i walka z nim*, Centralne Wydawn. Ludów ZSRR, Moskwa, Charków, Mińsk w roku 13. od Rewolucji Październikowej 1930.
- 23) Wituch Tomasz, *Terytoria sporne w Europie po roku 1815*, Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusk, Pułtusk 2001.
- 24) Wojciechowski Mieczysław red., *Traktat Ryski 1921 roku po 75 latach*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1998.
- 25) Wojna Rajmund, *Gdy runęły trony*, Książka i Wiedza, Warszawa 1972.
- 26) Wojna Rajmund, *W ogniu rosyjskiej wojny wewnętrznej 1918-1920*, PW „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1975.
- 27) Wójcik Włodzimierz, *Legenda Piłsudskiego w polskiej literaturze międzywojennej*, Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1986.
- 28) Воробьев Н.Я., *Всесоюзная перепись населения 1926 г.* 2-е издание Государственное Статистическое Издательство Москва 1957.
(Woroblew N.J., *Wszechzwiązkowy spis ludności 1926 r.*, Wyd. 2, Państwowe Statystyczne Wydawnictwo, Moskwa 1957.)
- 29) Woyniłłowicz Edward, *Wspomnienia 1847-1928*, Skład Główny w Księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie, Wilno 1931.
- 30) Врублевский А.П., Протко Т.С., *Из истории репрессии против белорусского крестьянства 1929-1934 гг.*, Академия Наук Беларуси, Институт Истории <<Наука і Тэхніка>>, Минск 1992.
(Wróblewski A.P., Protko T.S., *Historia represji przeciw białoruskiemu chłopstwu w latach 1929-1934*, Akademia Nauk Białorusi, Instytut Historii <<Nauka i Technika>>, Mińsk 1992.)
- 31) Wyszczelski Lech, *Niemien 1920*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1991.
- 32) Wyszczelski Lech, *Polskie piśmiennictwo wojskowe od XV do XX wieku*, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 1991.
- 33) Wyszczelski Lech, *Wojna i Kresy Wschodnie 1918-1921*, BELLONA, Warszawa 2011.

Z

- 1) Załuski Zbigniew, *Drogi do pewności*, Iskry, Warszawa 1984.
- 2) Zamoyski Adam, *Paderewski*, przekł. Agnieszka Kreczmar, PIW, Warszawa 1992.
- 3) Zieliński Henryk, *Historia Polski 1914-1939*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich-Wydawnictwo, Wrocław 1985.

- 4) Zdziechowski Marian, *Widmo przyszłości, Rosja. Bolszewizm. Polska*, Wydawn. GŁOS, Warszawa 1985.
- 5) Zdziechowski Marian, *W obliczu końca*, Apostolicum, Warszawa–Ząbki 1999.
- 6) Zdziechowski Marian, *Tragedia Kresów*, Maraton, Warszawa 1989.
- 7) Zdziechowski Marian, *Wizja Krasińskiego. Ze studyów nad literaturą i filozofią polską*, Odbito w Drukarni Narodowej w Krakowie, Kraków 1912.

Ż

- 1) Żarnowska Anna, A. Stawarz i P. Tusiński, A. Kołodziejczyk red. *Dziedzictwo rewolucji 1905-1907*, Dariusz Tarasiuk, *Rewolucja 1905–1907 w życiu Polaków białoruskich*, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, Radomskie Towarzystwo Naukowe, Wydawn. Instytutu Technologii Eksploatacji – PIB, Warszawa-Radom 2007.
- 2) Жук В.Н., *Из истории польского национального меньшинства в БССР (20-30-е годы XX столетия)*, Минск <<Ковчег>> 2008.
(Żuk W.N., *Historia polskiej mniejszości narodowej na BSR w latach 1920-30 XX w.*, Mińsk <<Kowczeg>> 2008.)
- 3) Жук В.Н., *Польское национальное меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси Государственное научное учреждение, <<Институт истории>> Минск 2008.
(Żuk W.N., *Polska mniejszość narodowa na BSR w latach 1921-1931*), Narodowa Akademia Nauk Białorusi, Państwowe Instytucja Naukowa <<Instytut historii> Mińsk 2008.)
- 4) Жытко А.П., *Славянскі свет: мінулае і сучасне*, Л.М. Лыч *Разна-стайносьць духоўнага жыцця славянскай супольнасці–галоўны фактар яе культурнага багацця*, В. Нжук, *Решение аграрного вопроса среди польской национальности БССР в 1920-е годы*, В.Н. Жук, *Социально экономические преобразования в польской деревне БССР во второй половине 1920-х годов*, Н.Л. Улейчик, *Белорусский национальный театр в Западной Беларуси в 1920–1930-е годы*, В.Н. Кузьмич, *Вооруженный бандитизм на белорусско польском пограничье как историческое (1921–1939 гг.)*, Д.М. Толочко, *Военно техническая подготовка в СССР к вступлению в Польшу в сентябре года в восприятии населения Советской Беларуси*. Матэрыялы Рэспубліканскай навуковай канфэрэнцыі, 26 сакавіка 2004 г. Частка 2, БДПУ, Мінск 2004.
(Żytko A.P., *Słowiański świat: Przeszłość i teraźniejszość*, Lycz L.M. *Różnorodność życia duchowa wspólnoty słowiańskiej - głównym czynnikiem bogactwa kulturowego*, Żuk W.N., *Decyzja kwestii agrarnej a społeczeństwo polskiej narodowości na Białoruskiej SRR w latach 1920-tych*, Żuk W.N., *Socjalno-ekonomiczne przekształcenia polskiej wsi w Białoruskiej SRR w II połowie 1920-tych lat.*, Ulejczik N.L., *Białoruski teatr narodowy na Zachodniej Białorusi w latach 1920–1930.*, Kuzmicz W.N. *Uzbrojony bandytyzm na białorusko-polskim pograniczu, jako objaw historyczny w latach (1921–1939)*, Tołoczko D.M., *Wojenno-techniczne przygotowania ZSRR do wkroczenia do Polski we wrześniu w postrzeganiu ludności Radzieckiej Białorusi*, Materiały z Republikańskiej Konferencji Naukowej, 26 marca 2004, część 2, Białoruski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny, Mińsk 2004.) Razem 320

VII. PUBLIKACJE W DRUKU

- 1) Biały Andrzej, *I Wszecbiałoruski Zjazd chłopów–Polaków w Mińsku Białoruskim 28 II–3 III 1926*, Międzynarodowa Konferencja „Kierunki przemian i ewolucji ruchu ludowego w Polsce, Europie i na świecie w XX–XXI wieku”, Wydział Zarządzania i Administracji Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach 19–20 listopad 2013, Kielce 2013.
- 2) Biały Andrzej, *Полюское меньшенство в Советской Белоруссии в 1921–1939 г. в историографии Польши, России, Белорусси*. Навукова Міжнародная Конференцыя „З гісторыі ў Беларусі: да 70-годдзя Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта (Biały Andrzej, *Z dziejów nauki na Białorusi, Polska mniejszość narodowa na Radzieckiej Białorusi w latach 1921–1939 w historiografii Polski, Rosji, Białorusi*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa z okazji 70. rocznicy Uniwersytetu Państwowego w Brześciu”, Brześć 22–23 października 2015.)

VIII. BIBLIOTEKA ELEKTRONICZNA

- 1) Jeneral-porucznik Dowbor-Muśnicki, *Krótki szkic do historii I-go Polskiego Korpusu*, Cz. I, Polskie Stowarzyszenie Wydawnicze „Placówka”, druk Gajewski i Dau, Warszawa 1919, Śląska Biblioteka Cyfrowa.
- 2) Jeneral-porucznik Dowbor-Muśnicki, *Krótki szkic do historii I-go Polskiego Korpusu*, Cz. II, Polskie Stowarzyszenie Wydawnicze „Placówka”, druk Gajewski i Dau, Warszawa 1919, Śląska Biblioteka Cyfrowa.
- 3) Pawełko-Czajka Barbara, *Proces powstawania świadomości politycznej społeczności obywatelskiej dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego* www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/editions-content?id=2798, dostęp 26 IV 2013.
- 4) *Pamiętnik z 1-go Zjazdu Polaków z Zagranicy 14–21 lipiec 1927*, Warszawa -Poznań-Kraków, Rada Organizacyjna Polaków z Zagranicy <http://sbc.org.pl/Content/124823/iii569150.pdf> http://zjazdpolonii.wspolnotapolska.org.pl/historia_zjazdow.html, dostęp 12 I 2015.
- 5) Leinwand A., Leksandra J., *Działalność agitacyjna i propagandowa komunistów polskich w RSFRR w latach 1918–1920*, Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej, XL PL ISSN 1230-5057AL http://rcin.org.pl/Content/44313/WA303_59082_A453-SzDR-R-40_Leinwand.pdf, dostęp 5 styczeń 2014.

IX. SŁOWNIKI

- 1) Mironowicz A., Dulewicz I., Grek-Pabis I., Martyniak I., *Wielki Słownik Rosyjsko-Polski*. T. 1, 2, Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna, Wydawnictwo – Sowietskaja Encykłopedija, Warszawa–Moskwa 1970. (Миронович А., Дулевич И., Грек-Пабис И., Мартыняк И., *Большой Русско-Польский в двух книгах около 65 000 слов* Словарь, Издательство Советска Энциклопедия Государственное Издательство Вєдза Ровшєхна Москва–Варшава 1970.)
- 2) Multimedialny Słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski PWN, Wydawn. Naukowe PWN SA Warszawa 2006.
- 3) Translacja 7 Standard polsko-rosyjska (7.5.0.14)

- 4) Online białoruski-polski tłumacz tekstów, dokumentów, fraz, wyrażeń, stron internet., <http://www.etranslator.ro/pl/bialoruski-polski-online-slownik.php> .
- 5) Tłumacz białorusko-polski online darmowy, <http://www.webtran.pl/belarusian/do-polski/> .

X. FILMY

1. Проект Пакаяньне Беларуска дакументальны фільмы, www.represii-by.info
www.represii@gmail.com, **Projekt Pokuta białoruskie filmy dokumentalne.**
2. Рэпрэсіі на Беларусі Кнігі і артыкулы 1937-2007 Дадаткі Пакаяньне www.represii-by.info.
(Represje na Białorusi książek i artykułów 1937–2007 Aplikacje skruchy.)
3. Лінія Сталіна Гомельскі рэгіён Кастусь Сяргей Саладучкін
e-mail: sr.gellix@gmail.com,
(Linia Stalina Region Homel, Konstantin Siergiej Solodukhin.)
4. Проект Обратный отсчет Фильм Объединенные науки Беларуси 2010 г.
(Projekt Odwrotny punkt odniesienia, Film połączone nauki Białorusi 2010 г.)
5. Проект. Обратный отсчет ФТльм „Между красной звездой и белым орлом” Сценарист Б. Герстен , Режиссер Л. Клинцова <<Мастерская Владимира Бокун>> 2009 г.
(Projekt. Odwrotny punkt odniesienia. Film „Między czerwoną gwiazdą a białym orłem” Scenarzysta by Gierstien, Reżyser: L. Klincowa.)
6. Обратный отсчёт. Спецпоселенцы.
<https://www.youtube.com/user/onttvchannel>,
Телеканал ОНТ, Ружиссёр Владимир Луцкий Автор и руководитель проекта Владимир Бокун ЗАО „Второй Национальный Телеканал” 2014.
(Odliczanie do tyłu. Specjalni zesłańcy. Reżyser Władzimir Łuckij, autor i kierownik projektu Włodzimirz Bakun, ЗАО „Drugi Narodowy Telekanał” 2014.)
7. Обратный отсчёт. Спецпоселенцы. Фильм второй.
<https://www.youtube.com/user/onttvchannel>,
Телеканал ОНТ, Ружиссёр: Владимир Луцкий, автор и руководитель проекта” Владимир Бокун ЗАО „Второй Национальный Телеканал”–2014.
(Odliczanie do tyłu. Specjalni zesłańcy. Film 2. Reżyser: Władimir Łucki, autor i kierownik projektu Włodzimirz Bakun, ЗАО „Drugi Narodowy Telekanał”-2014.)

Spis tabel, diagramów i map

1. Liczba jeńców odsyłanych z Polski do Rosji Radzieckiej i z Rosji Radzieckiej do Polski w ramach akcji wymiany jeńców.
2. Ostateczne rezultaty akcji repatriacyjnej z Polski do Rosji Radzieckiej z podziałem na poszczególne miesiące.
3. Stan liczebny ludności polskiej na Białorusi w latach 1914-1939 - zgodnie z oficjalnymi danymi.
4. Spis gmin Białorusi (pojęcie historyczne) z wydzieleniem polskiej narodowości, wg spisu w 1917 r.
5. Dane spisu przeprowadzonego przez Biuro Polskie KC KP(b) B latem 1924 r.
6. Ludność polska w okręgach Białorusi, wg danych spisu z 1926 r.
7. Ludność wiejska, 1926 r.
8. Ludność w miastach, 1926 r.
9. Narodowościowy skład ludności na Białorusi, wg danych powszechnego spisu ludności - brak daty, prawdopodobnie 1926 r.
10. Ludność polska w miastach, 1926 r.
11. Polska ludność miast i wsi z podziałem na płeć i język, 1926 r.
12. Miejscowości, gdzie występują Polskie Rady Wiejskie, ok. 1926–1927 r..
13. Skład socjalny ludności polskiej w BSRR – spis, 1926 r.
14. Rozpowszechnianie literatury polskiej od 1 II do 1 III 1921 r. w mińskich instytucjach i fabrykach.
15. Jednostki miar stosowane w Rosji Radzieckiej.
16. Stan liczebny polskich szkół, lata 1924–1927.
17. Ilość polskich szkół i domów dziecka na terenie Mińska, luty 1923 r.
18. Zestawienie polskich szkół przeznaczonych do likwidacji w latach 1923/24 i 1924/25.
- 19 A. Zestawienie polskich szkół i naukowych instytucji w latach 1924/25 i 1925/26
- 19 B. Zestawienie polskich szkół i instytucji oświatowych w latach 1924/25 i 1925/26.
20. Szkoły prywatne polskie – Okręg Słucki – 9 szkół, 1926 r.
21. Orientacyjna liczba Aktywu Polskiego i inne dane dotyczące pracy polskiej na Białorusi.
22. Polskie Rady Wiejskie na Białorusi w 1926 r.
23. Polskie Rady Wiejskie pogranicznych rejonów – zapewne po 1930 r.
24. Skład narodowościowy Rejonu Kojdanowskiego – wg rad wiejskich.
25. Organizacje partyjne Rejonu Kojdanowskiego.
26. Komisarze do spraw polskich na Białorusi.
27. Przebieg kolektywizacji w Rejonie Kojdanowskim – 20 III 1931 r. (streszczenie).
28. Adresy szkół, izb czytelniczych, rad wiejskich w latach 1926–1927.
29. Plan wydawniczy w 1926 r. -objętości 55 arkuszy*.
30. Plan wydawniczy na lata 1928-1930.
- 31 A. Rozwój sieci szkół polskich w BSRR w latach 1924–1929.
- 32 B. Rozwój sieci szkół polskich w BSRR w latach 1930–1937.
33. Polskie ośrodki kulturalno-oświatowe w BSRR w II poł. lat 20. XX w.
34. Rozwój sieci szkół polskich na Białorusi w latach 1922-27.

35. Białoruski Oddział Centralnego Wydawnictwa Narodów ZSRR wzrost wydawnictwa w latach 1929-1930, wg języków.
 36. Ilość osób umiających czytać i pisać na 1000 mieszkańców BSRR w 1926 r. i szkoły wieczorowe.
 37. Instytucje polityczno-uświadamiające mniejszości narodowych, 1930 r.
 38. Skład narodowy uczniów w szkołach socjalnego nauczania, wg planu państwowego I/XII r. w r. szk. 1930-1931.
 39. Rozmieszczenie szkół socjalno-wychowawczych wg języka nauczania, dane planu państwowego BSRR za I/XII 1930 r., rok szkolny 1930-1931.
 40. Skład narodowościowy doktorantów Instytutu Doktorskiego Białoruskiej Akademii Nauk w latach 1931-1932.
 41. Polskie gazety i czasopisma na Białorusi „Młot” i „Orka”, lata 1918-1933.
 42. Liczba obszarników wyznaczonych do wysiedlenia, okręgami – na początku kampanii, 1925 r., (bez Homelszczyzny).
 43. Ogólne wyniki kampanii dot. wysiedlenia byłych obszarników, 1925 r.
 44. Zestawienie obszarników do wysiedlenia z BSRR - podział socjalny i wartość majątków, 1925 r.
 45. Miejsca wysiedlenia ziemian, 1925 r.
 46. Wysiedleni obszarnicy – przynależności do klasy społecznej i majątku, 1925 r.
 47. Byli właściciele ziemscy 1. kategorii przeznaczeni do wysiedlenia z BSRR w 1925 r.
 48. Byli właściciele ziemscy 2. kategorii, przeznaczeni do wysiedlenia z BSRR w 1925 r.
 49. Byli właściciele ziemscy 3. kategorii przeznaczeni do wysiedlenia z BSRR w 1925 r.
 50. Komu została przekazana ziemia i inwentarz BSRR w 1925 r.
 51. Więźniowie i wyroki w BSRR na przełomie I/II 1927 r.
 52. Warstwy i grupy społeczne represjonowanych.
 53. Religijne kontrrewolucyjne organizacje wykryte przez organy GZP Ludowego Komitetu Spraw Wewnętrznych BSRR w latach 30.
 54. Majowa operacja NKWD w strefie przygranicznej, w 1931 r.
 55. Rozkaz NKWD nr 00485 - „Operacja polska”, liczba osadzonych w ZSRR, wg „Porządku albumów” od 5 VIII 1937 do 15 IX 1938 r.
Podział ze względu na chronologię i okres wyroku.
 56. Rozkaz NKWD Nr 00485 – „Operacja polska”, liczba osadzonych w ZSRR wg „Porządku albumów” od dnia 5 sierpnia 1937 roku do 15 września 1938 roku i Specjalnych „Trójek” od 15 września 1938 roku do 15 listopada 1938 r.
Podział według organów NKWD i okres kary.
 57. Zestawienia świadectw represjonowanych: szpiegów, dywersantów i powstańców, polskich, łotewskich i niemieckich wywiadowców (informacje statystyczne).
- Diagram 1. Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930-1940 – charakter winy.
 Diagram 2. Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930-1940 – skład socjalny.
 Diagram 3. Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930-1940 – skład narodowy.
 Mapa 1. Miejsca masowych rozstrzeliwań i pochówków (grobow) w Mińsku.
 Mapa 2. Masowe represje miejsca pochówku na Białorusi (1928-1940).

Tabela 1

Liczba jeńców odsyłanych z Polski do Rosji Radzieckiej i z Rosji Radzieckiej do Polski w ramach akcji wymiany jeńców.

Liczba jeńców wojennych	1921								
	do 15 IV	do 28 IV	do 30 V	do 23VIII	do 13 IX	do 19 IX	do 6 X	do 12 X	do 15 X
Wysłanych do Rosji	6000	21 646	23000	49 773	52 722	54 454	60 618	64 971	65 797
Wysłanych do Polski		11 582		22 926	23 839	24 925	26 165	26 440	

Źródło: Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce 1918-1924, Z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1991, s. 108 powołuję się na Monitor Polski Nr 247 z 29 X 1921 r., s. 3 dane dotyczące wyników akcji repatriacyjnej z Polski do Rosji.

Tabela 2

Ostateczne rezultaty akcji repatriacyjnej z Polski do Rosji Radzieckiej z podziałem na poszczególne miesiące.

Rok 1921	Jeńcy wojenni	
	Liczba transportów	Liczba jeńców
Marzec	7	5601
Kwiecień	12	8643
Maj	13	9906
Czerwiec	7	5886
Lipiec	11	11 022
Sierpień	12	10 229
Wrzesień	9	8599
Październik	7	5911
Razem	78	65 797

Źródło: Zbigniew Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce 1918-1924, Z dziejów militarno-politycznych wojny polsko-radzieckiej*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1991, s. 108, tabela, nr 7, powołuje się na Monitor Polski Nr 247 z 29 X 1921 r., s. 3 dane dotyczące wyników akcji repatriacyjnej z Polski do Rosji, Monitor Polski, Nr 247 z 29 X 1921 r., s. 3.

Tabela 3

Stan liczebny ludności polskiej na Białorusi w latach 1914–1939 – zgodnie z oficjalnymi danymi.

	Rok	Liczba Polaków
1	1914	300 000
2	1917	50 500
3	1920	54 196
4	1922	100-120 000
5	1924	200 000
6	1925	89 900
7	1926	97 208
8	1937	119 881
9	1939	58 380

Źródło: A. Biały na podstawie:

1. W styczniu 1914 r. gubernię Mińską zamieszkiwało około 3 mln. osób, z tego mniejszość polska stanowiła 10% to jest 300 tysięcy osób¹⁰²⁶.

2. Przeprowadzony w 1917 roku spis wykazał, że na terytorium guberni mińskiej znajduje się 50,5 tys. ludności narodowości polskiej. Przy obliczaniu nie brano pod uwagę danych statystycznych największych miast powiatowych guberni mińskiej. Udział procentowy ludności polskiej wynosił 3,8% mieszkańców guberni mińskiej¹⁰²⁷.

3. Spis przeprowadzony w roku 1920 wykazał, że na terytorium ówczesnej Białorusi Radzieckiej znajdowało się 54 196 ludności narodowości polskiej¹⁰²⁸.

4. W opracowanie na temat społeczeństwa polskiego na Białorusi podaje się, iż na dawnej Białorusi mieszkało około 100-120 tysięcy Polaków¹⁰²⁹. (1922)

5. J. Gajdel, w oparciu o zebrane dokumenty dotyczące spisu z 1924 r. wykonanego przez Biuro Polskie, szacuje liczbę Polaków 200 tys. osób¹⁰³⁰.

¹⁰²⁶ J. Gajdel, op. cit., s. 165, autor powołuje się na НАРБ, ф 4, оп 7, д 273, л 188, НАРБ ф 4 оп 11, д 3, л 136.

¹⁰²⁷ Tamże, s. 166, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 1, Д. 594, Л 16-17об, НАРБ. Ф. 3, Оп. 1, Д. 4325, Л 13-14об.

¹⁰²⁸ J. Gajdel, op. cit., s. 166, autor powołuje się na M. Iwanow, *Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921-1939*. Warszawa–Wrocław 1991.

¹⁰²⁹ НАРБ. Ф. 4 п, Оп. 1, Д. 1941, Л 46., Характеристика польского населения в шести уездах Белоруссии, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p КСКР Białorusi, opis 1,teczka 1941, karta 46, Charakterystyka polskiego społeczeństwa w sześciu powiatach Białorusi.

¹⁰³⁰ Tamże, autor powołuje się на НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 3, Л 136, Ф. 4, Оп. 11, Д. 29, Л 26, Ф. 4, Оп. 11, Д. 31, Л 132-134, Ф. 4, Оп. 8, Д. 2, Л 257.

6. W roku 1925 według oficjalnych danych Centralnego Urzędu Statystycznego ludności polskiej zamieszkałej na Białorusi Radzieckiej było około 89 900¹⁰³¹.

7. НАРБ Ф 4 п Оп 1 Д 5568 Л 5, В центральный комитет ВКП(б), Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4р, Комитет Централны Комуністычнай Партыі Бiałорусі, Opis 1, Teczka 5568, Karta 5, Do Centralnego Komitetu WKP (bolszewików).

8. Według Spisu Powszechnego 1937 roku w ZSRR żyło 636 220 Polaków z tego na USRR – 417 613, a na BSRR 119 881 z Federacji Rosyjskiej РСФСР – 92 078. Na Ukrainie i na Białorusi 2/3 Polaków mieszkało na wsi 1032.

9. Trzeci Powszechny Spis ludności, a zarazem ostatni przedwojenny, został przeprowadzony w styczniu 1939 roku. Przyczyną takiego spadu ludności były olbrzymie represje stosowane w latach 1937-1938 roku. Objęły one szczególnie ludność polską zgodnie z przeprowadzaną przez NKWD „Operacja polska”. Dane spisu z roku 1939 wykazały, że ludności polskiej pozostało na Białorusi Sowieckiej tylko 58 380 tysięcy osób.¹⁰³³ Po „Operacji polskiej” w liczebność ludności polskiej gwałtownie zmniejszyła się o 65 500 tysięcy osób. Trzeba zwrócić uwagę na to, że to są dane są oficjalne, mimo tego na ich podstawie można sobie wyobrazić jak olbrzymią i bezwzględną eksterminację dokonano na ludności polskiej¹⁰³⁴.

¹⁰³¹ Tamże, autor powołuje się na НАРБ. Ф. 4, Оп. 11, Д. 60, Л 74, Ф. 4; por. AAN, MSZ sygn.10 568, k. 87, 97, 115.

7. Piotr Eberhart w swojej pracy *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie* przedstawił teoretyczne dane dotyczące ludności polskiej. Obliczając ludność narodowości polskiej na Białorusi jako podstawę przyjął oficjalne dane ze spisu powszechnego 1926 r. Przyjmując oficjalny przyrost naturalny rządu 15% podał, że Polaków w roku 1931 powinno być 107,4 tysięcy.

¹⁰³² Исторические Сборники <<Мемориала>> Выпуск 1, Репрессии против поляков и польских граждан Редакционная коллегия издательской программа Общества <<Мемориал>> А.Ю. Даниэль, Л.С. Еремина, Т.И. Касаткина, М.М. Кораллов, Н.Г. Охотин, Я.З. Рачинский (председатель), Редактор Л.С. Еремина: <<ЗВЕНЬЯ>> Москва 1997, Н.В. Петров, А.Б.Рогинский (НИПЦ Мемориал) - <<Польская операция>> НКВД 1937-1938 гг. s. 25 powołuje się na Всесоюзная перепись раселения 1937: Кароелие итоги. М., 1991. С. 83, 85, 94. (Zbiory Historyczne <<Memoriał>> Wydanie 1, Represje przeciw Polakom i polskim obywatelom. Kolegium redakcyjne wydawniczego programu Społeczeństwo <<Memoriał>> A.J. Daniel, L. S. Eremina, T.I. Kasatkina, M.M. Korallow, N.G. Ohotin, J.P. Raczinskij (przewodniczący), red. L.S. Eremina: <<ZWENJA>> Moskwa 1997, N.W. Pietrow, A.B. Roginskij (NIPC Memoriał) – „Operacja polska” NKWD 1937–38 lata, s. 25, powołuje się na Wszecchrosyjski Spis Ludności 1937 roku. Główne rezultaty M. 1991, s.83, 85, 94).

¹⁰³³ J. Gajdel, op. cit., s 7, 21, 70-71.

¹⁰³⁴ P. Eberhardt, *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*, PWN, Warszawa 1998, s. 71.

Tabela 4

Spis gmin Białorusi (pojęcie historyczne) z wydzieleniem polskiej narodowości, wg spisu w 1917 r.

Gmina	Mężczyźni	Kobiety	Ogółem
Mińska	5404	5273	10 677
Bobrujska	4553	4488	9041
Borysowska	4676	4676	9352
Iguszeńska	5545	5297	10 842
Mozyrska	2343	2078	4421
Słucka	3270	3170	644
Razem	25 791	24 982	50 773

Źródło: A Biały, na podstawie: НАРБ. Ф. 4 п, Оп. 1, Д. 993, Л 16,16 об,17, 17 об, Список волостей Белорусии с указанием польского населения (по переписи 1917 г.), Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny KP (b) Białorusi, opis 1, teczka 993, karta 16, 16 об, 17, 17 об, Spis gmin (pojęcie historyczne) Białorusi z wyszczególnieniem polskiej społeczności (według spisu 1917 r.)

Tabela 5

Dane spisu przeprowadzonego przez Biuro Polskie KC KP(b) B latem 1924 r.

Nazwa okręgu	Liczba w tys.	Udział %
1. miński	50 000	10,16
2. borysowski	34 000	10,08
3. mohylowski	24 000	4,8
4. słucki	12 000	4,47
5. orszański	10 148	2,47
6. połocki	10 000	3,23
7. bobrujski	9000	1,89
8. witebski	9000	2,47
9. mozyrski	8000	2,64
10. kaliniński	2500	0,62
Ogólna liczba ludności na Białorusi	4 050 000	100
Liczba ludności polskiej łącznie	168 648	4,16

Źródło: J. Gajdel, *Liczba i rozmieszczenie Polaków na Białorusi Radzieckiej w świetle powszechnych spisów ludności w okresie międzywojennym*, s. 167.

Tabela 6

Ludność polska w okręgach Białorusi, wg danych spisu ludności w 1926 r.

Nazwa Okręgu	Ilość	Procent %	Ilość po korekcie
1. bobrujski	11 183	2,13%	12504
2. borysowski	16 182	4,24%	
3. witebski	10 172	1,72	
4. homelski	6531	1,6	11869
5. kaliniński	689	0,18	
6. miński	13 628	2,53	28543
7. mohylowski	5602	1,06	6359
8. mozyrski	8883	2,69	
9. orszański	6400	1,54	8643
10. połocki	8765	2,71	11 072
11. rzeczycki	5338	2,1	
12. słucki	3896	1,26	
Razem	97 450	1,96	

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф. 4П Оп. 1 Д. 3003 Л. 33, Ilość ludności polskiej w poszczególnych okręgach Białorusi wg danych spisu ludności w 1926, Nar. Arch. Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny KP (b) Białorusi, opis 1,teczka 3003, karta 33.

Tabela 7

Ludność wiejska, 1926 r.

Nazwa Okręgu	Ilość	Procent %
1. bobrujski	9148	2,1
2. borysowski	14 877	4,5
3. witebski	6159	1,4
4. homelski	4736	1,6
5. kaliniński	560	0,16
6. miński	8711	2,3
7. mohylowski	4191	0,93
8. mozyrski	8427	2,88
9. orszański	5535	1,53
10. połocki	7634	2,67
11. rzeczycki	4122	1,84
12. słucki	3692	133

Źródło: A. Biały, na podstawie: НАРБ Ф. 4П Оп. 1 Д. 3003 Л. 33, *Ilość ludności polskiej w poszczególnych okręgach Białorusi według danych spisu ludności w 1926 r.*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, Komitet Centralny KP(b) Białorusi, opis 1, teczka 3003, karta 33.

Tabela 8

Ludność w miastach, 1926 r.

1. miasto Bobrujsk	747 dusze
2. miasto Witebsk	3636 dusz
3. miasto Homel	1679 dusz
4. miasto Mińsk	4480 dusz
5. miasto Mohylew	948 dusz

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф. 4П Оп. 1 Д. 3003 Л. 33, *Ilość ludności polskiej w poszczególnych okręgach Białorusi wg danych spisu ludności w 1926 r.*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny KP(b) Białorusi, opis 1, teczka 3003, karta 33.

Tabela 9

Narodowościowy skład ludności na Białorusi, wg danych powszechnego spisu ludności - brak daty, prawdopodobnie 1926 r.

	Liczba ludności	Procent %	Na wsi	
			Liczba ludności	Procent %
Ogółem ludności	498.3168		4.135.431	
Mężczyzn	2 439 978		2 011 341	
Kobiet	2 543 190		2 124 090	
Białorusinów	401 7594	80,62	3 684 747	89,1
Żydzi	404 025	8,17	66.866	1,61
Rosjanie	383 749	7,7	251 511	6,08
Polacy	97 450	1,96	77 792	1,88
Ukraińcy	34 611	0,69	27 243	0,66
Łotysze	13 942	0,28	1086	0,26
Litwini	6905	0,14	4739	0,11
Inne narodowości	21 892	0,44	11 774	0,3

Największy procent ludności polskiej (16 138) w byłym okręgu borysowskim – 2,24% i najmniejszy procent w byłym okręgu kaliniskim – 0,18%.

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф. 4п Оп. 1 Д. 3003, Л. 31, *Narodowościowy skład ludności na Białorusi wg danych powszechnego spisu ludności*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny KP(b)Białorusi, opis 1, teczka 3003, karta 31.

Tabela 10

Ludność polska w miastach, 1926 r.

Miasto	Ogólna liczba ludności	Ilość ludności polskiej
Mińsk	131 483	4480
Witebsk	98 780	3636
Homel	86 390	1678
Bobrujsk	51 384	747
Mohylew	50 104	948

Ogółem ludności w miastach - 847 737 ludności polskiej – 2,32%

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф. 4п Оп. 1 Д. 3003, Л. 31, *Ludność polska w miastach, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, Komitet Centralny KP(b) Białorusi*, opis 1, teczka 3003, karta 31.

Tabela 11

Polska ludność miast i wsi z podziałem na płeć i język, 1926 r.

		Miejska			% całej ludności	
BSRR	Mężczyźni	Kobiety	Razem			
	8 584	11 081	19 665	2,3		
		Wiejska			% całej ludności	
BSRR	Mężczyźni	Kobiety	Razem			
	37 555	40 278	77 833	1,86		
		Razem		% całej liczby ludności	Język ojczysty	% z j. polskim
		Mężczyźni	Kobiety	Razem		
BBSRR	46 139	51 359	97 498	1,96	42 185	42,8 (43.2)

Źródło: И.И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Институт славяноведения Российской академии наук Москва 2001 s. 15, 16,

(Polska mniejszość narodowa w ZSRR (1920. lata), Instytut Słowianoznawstwa Rosyjska Akademia Nauk, Moskwa 2001 r. s. 15, 16.)

Tabela 12

Miejscowości, gdzie występują Polskie Rady Wiejskie, ok. 1926–1927 r.

Okręg	Rada wiejska	Rejon
Okręg Miński	1. Zamostocze	Śmiłowicki
	2. Szestaki	Kopylski
	3. Omniszewo	Pleszczeński
	4. Okołowo	Pleszczeński
Okręg Bobrujski	1. Janówka	Świsłocki
	2. Lubowin	Buda-Koszelowski
	3. Natałowo	Kryczewski
	4 Szatyłki	Parycki (żyd-pol.)
Okręg Mozyrski	1. Kustownica	Mozyrski
	2. Tworyczówka	Mozyrski
	3. Aleksandrówka	Narowiański
Okręg Orszański	1. Filatowo /Marchlewsk/	Tołoczyński
Okręg Mohylewski	1.Chrypielowo	Mohylewski
Okręg Połocki	1. Puszcza /Wesołowka/	Lepelski
Okręg Homelski	1. Rudnia-Stolbuńska	Wietkowski
	2. Rudnia-Szlagino	Wietkowski
	3. Rudna Nisimkowicka	Czczerski
	4. Podosowo	Czczerski
	5. Kuraki	Czczerski
	6. Zabołotie	Hojnicki
	7. Marchlewsk	Hojnicki
	8. Potosznia	Hojnicki
	9. Tieklinowo	Bragiński
	10. Bałasowka	Reczycki

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ 4п, Оп 1, Д 3000, Л 49, 50, 51,52. *Материалы об экономическом и культурном состоянии польского населения в БССР*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny KP (b) Białorusi, opis 1, teczka 3000, s. 49, 50, 51, 52. (Materiały o ekonomicznej i kulturalnej pozycji społeczności polskiej w BSRR).

Tabela 13

Skład socjalny ludności polskiej w BSRR – spis, 1926 r.

Grupy socjalne	Ludność miejska		
	Liczba	% w grupie socjalnej	% ludności
Robotnicy	2 659	3,2	28,4
Włościanie	1 226	1,8	13,1
Fornale	460	1,2	4,9
Urzędnicy	2 199	2,9	23,4
Byli urzędnicy	493	0,9	5,2
Handlowcy	74	0,6	0,8
Wolne zawody	38	2	0,4
Bezrobotni	645	2,9	6,9
Inni	1 558	3,9	16,9
Razem	9 352		

Grupy socjalne	Ludność wiejska		
	Liczba	% grupy socjalnej	% ludności
Robotnicy	1 645	3,1	3,1
Włościanie	49 312	1,8	93,1
Fornale	1 111	2,1	2,1
Urzędnicy	546	2,5	1
Byli urzędnicy	37	0,5	0,07
Handlowcy	12	0,4	0,02
Wolne zawody	16	1,2	1,03
Bezrobotni	83	3,2	0,2
Inni	291	2,9	0,38
Razem	53 053		

Grupy socjalne	Całej ludności		
	Liczba	% grupy socjalnej	% ludności
Robotnicy	4 394	3,5	6,9
Włościanie	50 538	1,9	80,9
Fornale	1 571	1,7	2,8
Urzędnicy	2 745	2,7	4,4
Byli urzędnicy	530	0,9	0,8
Handlowcy	86	0,5	0,1
Wolne zawody	54	1,6	0,08
Bezrobotni	728	2,9	1,1
Inni	1 849	3,7	2,9
Razem	62 405		

Źródło: И. И. Костюшко, *Польское национальное меньшинство в СССР (1920-е годы)*, Институт славяноведения Российской академия наук Москва 2001, s. 21–23.

(I. I. Kościuszko, *Polska mniejszość narodowa w ZSRR lata 1920.*, Instytut Słowianoznawstwa Rosyjska Akademia Nauk Moskwa 2001 r., s. 21–23).

Tablica 14

Rozpowszechnianie literatury polskiej od 1 II do 1 III 1921 r.
w mińskich instytucjach i fabrykach.

	Gazety			
	Młot	Głos Kom.	Trybuna Kom.	Broszury
Centroprasa do rozklejenia	550			
Agit. Punkt. aleksandrowski	1000	50	100	158
Aleksandrowski foksal Jacz	50	53	100	100
Wileński foksal Jacz	50	53	100	-
Klub Robot. Polski	50	680	600	949
Agit Punkt	140	250	400	410
T. Sławiński	400	6	102	-
Sekcja przy Komprosie	275	280	500	1322
C.B.K. Partii	40	-	-	-
Elektrownia Miejska	100	35	130	-
CzKa	40	60	50	100
Guber. Rada Związ. Klub	100	-	-	-
Mińskie Biuro Polskie	200	-	-	-
II-ga Garbarnia Radziecka	40	50	80	34
Garbarnia Salmana	240	75	45	180
Cegelnia Nr 2	45	200	40	420
Delegatura R.U.	15	4:	15	-
Poczta i telegraf	125	-	-	-
Wygnańcom Nr 16 Zacharzewska	33	1130	1300	975
Wygnańcom Nr 26 Zacharzewska	33	100	120	827
Wygnańcom Nr 43 Zacharzewska	38	800	10	525
powiaty mińskie				
Mozyr	325	320	-	799
Bobrojsk	325	300	100	1510
Igumen	325	400	620	1534
Borysow	325	450	300	780
Słuck	325	100	350	1755
Wieś Kozki, przewodzi Kom.Gm.	55	25	50	-
Wieś Kozki, osobny Oddz. nr 17	26	25	60	-
Kojdanowo Rewkom	26	100	300	200
Sianorzatki	42	-	-	-
Ogółem rozchodowano	2764	5426	6528	11 518
Ogółem otrzymano	11 288			
Ogółem rozchodowano	11 754 powyżej normy rozpowszechniono gazety z 1920 roku na 1921 rok.			

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ ф. 4п. ЦК КПБ, Оп. 1, Д. 650, Л. 225, *Rozpowszechniono literatury polskiej od 1 lutego do 1 marca 1921 roku w mińskich instytucjach i fabrykach*, Zespół 4p KC KPБ, opis 1,teczka 650, s. 225.

Tabela 15

Jednostki miar stosowane w Rosji Radzieckiej.

1 ha = 100 a = 10 000 m ²
1 pud = 40 funtów = 16,38 kg
1 dziesięcina skarbowa (miara podstawowa) = 3 ośminy = 10 925 m ²
c/c — gmina

Źródło: A. Biały na podstawie Wielka Encyklopedia Powszechna PWN.

Tabela 16

Stan liczebny polskich szkół, lata 1924–1927.

Rok szkolny	Szkoły 4-letnie	Procent %	Szkoły 7-letnie	Procent %
1924–25	94	2,30%		2,00%
1925–26	91	2,20%		2,50%
1926–27	122	2,50%	10	3,80%

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ 4п, Оп 1, Д 3000, Л 52.. *Материалы об экономическом и культурном состоянии польнаселения в БССР*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespól 4p, Komitet Centralny KP(b) Białorusi, opis 1,teczka 3000, karty: 49, 50, 51, 52. (Materiały o ekonomicznej i kulturalnej pozycji społeczności polskiej w BSRR).

Tablica 17

Ilość polskich szkół i domów dziecka na terenie Mińska, luty 1923 r.

Lp.	Nazwa szkoły	Nr szkoły	Liczba uczniów
1.	Siedmioletnia szkoła polska	6	465
2.	Niepełna szkoła siedmioletnia	33	248
3.	Szkoła wieczorowa dla dorosłych		55
4.	Dom dziecka (dzieci w wieku od 12 do 16 lat)	12	72
5.	Dom dziecka (dzieci w wieku od 9 do 12 lat)	16	45
6.	Dom dziecka (dzieci w wieku od 3 do 9 lat)	8	60
7.	Ogródek dziecięcy (dzieci w wieku od 3 do 6 lat)	14	40
8.	Ogródek dziecięcy (dzieci w wieku od 3 do 8 lat)	14	80
Razem			1049

Źródło: A. Biały na podst., *Z życia ludności polskiej Krótkie sprawozdanie inspektora szkół polskich przy Mińskim Wydziale Oświaty Ludowej, Sprawozdanie inspektora szkół polskich MWOI za okres czasu od 1 stycznia do 10 czerwca 1923 roku. „Młot”, 4 III 1923 r., nr 26, s. 3.*

Tabela 18
Zestawienie polskich szkół przeznaczonych do likwidacji w latach 1923/24 i 1924/25.

NAZWA OKRĘGÓW	Школьная сеть				Детские дома				Детские сады																
	1923/24 г.		1924/25 г.		1923/24 г.		1924/25 г.		1923/24		1924/25														
	Кол-ч. пан.,школ	Листъ учениковъ	Листъ польскихъ школъ	Листъ неучениковъ	Листъ школъ въ польскихъ вѣскахъ	Листъ неучениковъ	Листъ школъ польско-бѣларус.	Листъ учениковъ	Листъ неучениковъ	Листъ предшкол.	Листъ предшкол.	Листъ предшкол.	Листъ предшкол.												
1. Мѣдзѣжскі	7	1109	28	17	2033	48	20	874	21	17	1084	17	2	182	18	1	131	13	2	75	6	2	80	4	
2. Бобруйскі	11	717	17	14	782	21	-	-	-	-	-	-	-	1	25	2	1	23	2	-	-	-	-	-	-
3. Бѣлостокскі	10	560	12	13	-	18	7	311	7	7	157	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4. Червоневскі	11	905	19	-	543	-	8	742	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
5. Ступскі	9	343	10	13	182	13	-	-	-	-	2	160	2	1	24	2	1	20	1	-	-	-	-	-	-
6. Могилевскі	2	140	2	4	846	5	3	215	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7. Витебскі	9	422	28	12	278	28	-	-	3	2	56	2	1	48	2	1	48	2	-	-	-	-	-	-	-
8. Оршанскі	9	340	11	4	578	6	-	-	-	6	438	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9. Полноцкі	13	670	19	12	895	18	-	-	-	-	-	-	-	1	16	1	1	18	1	-	-	-	-	-	-
10. Мѣстѣлевскі	9	620	20	13	-	29	-	-	-	-	-	-	-	1	30	2	1	28	2	-	-	-	-	-	-
11. Рогачевскі	3	140	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
12. Бѣлзѣжскі	3	100	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13. Калининскі	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
RAZEM.....	97	6261	170	102	6958	186	38	2142	39	35	1935	35	7	325	27	6	268	21	2	75	6	2	80	4	

Źródło: Andrzej Biały na podst.:
НАРБ Ф. 4п., Оп.1, Д.1914,
Л.220, Narodowe Archiwum
Republiki Białoruś, Zespól 4p,
opis 1, teczka 1914, karta 220.

Tabela 19 A
Zestawienie polskich szkół i naukowych instytucji w latach 1924/25 i 1925/26.

NAZWA OKRĘGÓW	Ilość szkół polskich i dzieci w 1924/25 r.			Ilość polsko-białoruskich szkół w 1924/25 r.			Ilość polskich szkół w 1925/26 r.			Ilość polsko-białoruskich szkół w 1925/26 r.			Кол. школ. шк. в 1925/26 год.	Кол. пол.-белор.-шк. в 1925/26 год.	Кол. полск. и пер. на смешанные школы	Domy dziecka w 1924/25 r.			Domy dziecka w 1925/26 r.		
	Ilość szkół	Ilość dzieci	Nauczyciel	Ilość szkół	Ilość dzieci	Nauczyciel	Ilość szkół	Ilość dzieci	Nauczyciel	Ilość szkół	Ilość dzieci	Nauczyciel				Ilość domów	Wycho-wnków	Wycho-wców	Ilość domów	Wycho-wnków	Wycho-wców
1. Miński	17	2033	48	17	1084	12	15	3099	65	20	-	1140	2	3	-	2	182	18	1	131	13
2. Bobrujski	14	782	21	-	-	-	14	848	22	-	-	2000	2	3	-	-	-	-	1	23	2
3. Borysowski	13	872	18	7	301	7	14	1031	25	6	-	3000	3	7	1	-	-	-	-	-	-
4. Słucki	13	543	13	-	-	-	13	703	15	2	-	815	1	5	1	-	-	-	-	-	-
4. Mozyrski	4	182	5	3	215	3	3	267	5	3	-	185	4	-	-	-	-	-	-	-	-
6. Witebski	12	846	28	-	-	-	12	901	30	2	-	1140	2	3	-	-	-	-	1	48	2
7. Oszmiański	4	273	6	-	-	-	4	710	11	6	-	375	-	3	2	-	-	-	-	-	-
8. Połocki	12	578	18	-	-	-	12	578	21	-	-	1824	2	3	7	-	-	-	1	13	1
9. Mohylewski	13	896	29	4	-	-	13	844	30	-	-	1816	1	7	4	-	-	-	1	28	2
10. Kaliniński	-	-	-	-	-	-	1	40	1	1	-	182	-	2	-	-	-	-	-	-	-
RAZEM.....	102	7015	186	27	1600	22	101	9031	225	40	-	12477	17	33	15	2	182	18	5	243	20

Źródło: A. Biały na podst.:
НАРБ Ф. 4п, Оп. 1, Д. 1914, Л. 231
c. 2, Narodowe Archiwum
Republiki Białoruś, Zespół 4p,
opis 1, teczka 1914, karta 231, s.2.

Tabela 19 B

Zestawienie polskich szkół i inst. oświatowych w latach 1924/25 i 1925/26.

Przedzszkola całkow.	Ilość klubów szkolnych		Ilość bibliotek szkolnych		Ilość klubów robotniczych		Ilość bibliotek przy ogólnych i polskich klubach.		Kombinet. miast. rynek.		Ilość szkół dla dorosłych		Ilość polskich czytelników		Ilość polskich kapłanów w klubach i czytelników		Ilość szkół z polską młodzieżą		Ilość gazetek ściennej		Ilość promiennych zastępów		Ilość polskich Komсомольских komórek	
	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.	1924/5 r.	1925/6 r.
2	1	2	2	5	1	1	1	3	2	5	1	2	-	1	2	5	2	1	2	5	4	3	-	-
80	-	-	5	9	-	-	-	-	3	9	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	5	3	-	-
-	1	2	2	4	-	-	-	-	4	9	1	2	1	3	5	17	-	3	2	5	4	-	-	-
-	-	-	5	9	-	-	-	1	9	11	1	2	-	1	1	2	-	1	2	5	1	-	-	-
-	-	-	1	3	-	-	-	1	2	3	-	1	-	1	-	1	-	-	-	1	1	-	-	-
-	2	4	-	-	-	-	-	1	2	2	1	2	-	1	3	7	-	1	3	2	2	2	1	1
-	-	-	3	5	-	-	-	2	1	2	1	2	-	1	3	-	-	-	-	-	-	2	-	-
-	-	1	2	4	-	-	-	-	5	8	1	2	1	2	-	-	-	1	1	2	2	2	-	-
-	-	-	1	1	-	-	-	1	2	7	1	2	-	2	1	2	-	1	1	2	3	1	-	-
-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-
2	80	4	4	9	25	40	1	4	31	58	7	18	2	12	13	37	9	-	14	29	21	6	-	-

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф. 4п, Оп. 1, Д. 1914, Л. 231 c.2, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, opis 1, teczka 1914, karta 231, s.2.

Tabela 20

Prywatne szkoły polskie – Okręg Słucki – 9 szkół, 1926 r.

Nazwa wsi	Rejon	Rada wiejska	Nazwa wsi	Rejon	Rada wiejska
Szestaki	Kopylski	Szestaki	Ścepury	Kopylski	Sobowniansk
Czarnohubowo	Kopylski	Szestaki	Kołodziczno	Kopylski	Szestaki
Kołosowszczyzna	Kopylski	Bobowiańska	Rudniki	Kopylski	Wieleżyńsk
Krzywe-Sioło	Kopylski	Pociejowska	Rudnia	Greski	Polikqarp

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п , Оп 1, Д 2999, Л 117, *Sprawozdanie Biura Polskiego CKKP(b)B za okres od I/IV 1925 do I/V 1926 roku*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny KPB, opis 1,teczka 2999, s. 117.

Tabela 21

Orientacyjna liczna Aktywu Polskiego i inne dane dotyczące pracy polskiej na Białorusi.

	W roku 1924/25	W 1925/26 r.
1. Członków KPB Polaków	407	630
2. Kandydatów KPB	141	162
3. Członków KPB Chłopów od pługa	7	12
4. Komsomolców Polaków	668	1039
5. Komsomolców Chłopów od pługa	339	783
6. Komsomolców Parobków	104	152
7. Komsomolek dziewcząt	118	251
8. Deleetek kobiet	235	659
9. Członków Rad Wiejskich	305	401
10. Członków Rejispolkomów	41	63
11. Członków Okrispolkomów	6	8
12. Członków WCIKU	7*	6

13. Członków Komitetów Wzajemnej Pomocy	53	94
14. Członków kooperacji	42	77
15. Członków C PSPS B	16	24
16. Członków Okrprofbiuro	3	8
17. Rajprowbiuro	31	35
18. Członków Fabzawkomuw	79	122
19. Aktyw <i>komunistów</i> Polaków	182	229
20. Aktyw komsomolski	107	136
21. Aktyw bezpartyjny	879	1289
22. Pełnomocników rejonowych	49	66
23. Rejonowych konferencji chłopskich	46 ob 2507	89 ob 4598
24. Rejonowych konferencji kobiet	46 2003	34 1849
25. Rejonowych konferencji młodzieży	13 507	38 1164
26. Wieców, Zebrań, Pogadank	433 19937	621 28552
27. Pionierów	609	851
28. Prenumeratorów „Gwiazdy Młodzieży”	685	1100
29. Korespondentów „Gwiazdy”	161	137
30. Instrukcyjnych Objazdów przez Okręgi	92	210
31. Instrukcyjnych Objazdów przez CK	4	5
32. Kół Kobięcych	2	5
33. Kościołów czynnych	83	83
34. Księży		44
35. Rad Polskich	4	14

Źródło: A. Biały na podstawie: *Национальный Архив Республики Беларусь, Ф4п, Оп. 1, Д. 2999, Л. 72*, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, Komitet Centralny KP Białorusi, opis 1,teczka 2999, s. 72).

Tabela 22

Polskie Rady Wiejskie na Białorusi w 1926 r.

Nazwa okręgu	Nazwa Rady Polskiej	Nazwa rejonu
Borysowski	1. Wołosiewska	Lepelski
	2. Omniszewska	Pleszczenicki
	3. Zawiszczańska	Pleszczenicki
	4. Okołowska	Pleszczenicki
Bobrujski	1. Janowska	Swisłocki
	2. Szatylowska (polsko-żydowska)	Parycki
Miński	1. Zamostocka	Smisłowicki
	2. Narejkowska /w stadium org./	Kojdanowski
	3. Koreńska /w stadium org./	Łogojski /w stadium org./
	4. Rubiłkowska /w stadium org./	Samochwałowicki
Mozyrski	1. Kustowicka	Mozyrski
	2. Aleksandrowska	Narowlański
	3. Pieńkowska	Mozyrski
Mohylowski	1. Chrypielowska	Mohylowski
	2. Kniażycka	Mohylowski
	3. Faszczowska	Szkłowski /w stadium org./
Orszański	1. Filatowska	Tołoczyński
Stucki	1. Szestakowska	Kopylski
Witebski	1. Jedna rada polska w stadium org.	Surazki

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 2999, Л 84. *Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP/b/B za okres I/IV 1925 r do I/IV 1926 roku*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet Centralny KP(b) Białorusi, opis 1, teczka 2999, karta 84.

Tabela 23

Polskie Rady Wiejskie pogranicznych rejonów – zapewne po 1930 r.

Nazwa wioski	Rejon	Ilość gosp.	Liczba ludności	Ilość. polskich gospodarstw	Procent % gospodarstw polskich
Омнишевский Oniszewewo	Плещеничского pleszczeński	409	2146	342	82%
Околовский Okołowski	Плещеничского pleszczeński	525	2724	304	75
Ланцуцкий Łańcucki	Копыльского kopylski	400	2174	315	70
	Койдановским kojdanowski			434	
	Ушаческом uszacki			336	
	Ветринском wietryński			200	
	Заслввсльском zasławski			180	

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 5575, Л 38, 39, РГ - 4 экз. совершенно секретно. Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р., Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, Komitet Centralny KP(b) Białorusi, opis 1,teczka 5575, karty 38, 39, RG – 4 egz., (Ścisłe tajne. Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR).

Tabela 24

Skład narodowościowy Kojdanowskiego Rejonu – wg rad wiejskich.

Nazwa rady wiejskiej	Ilość mieszkańców	W tym Polaków		Procent kolektywizacji
		Ilość	Procent	
	Ogółem			
Койдановский Kojdanowska	6232	1767	28,19	93
Новоселковский Nowosielska	2295	1108	43,92	85
Старинковский Starynkowska	3330	913	27,42	86
Боровской Borowska (polska)	2984	1522	51	92
Полоневецкий Połoniecka (polska)	1248	970	77,72	86
Негорельский Nehorelska (polska)	3596	1858	51,67	92
Ляховицкий Lachowska (polska)	2089	1911	91,48	85
Добрневский Dobreniecka	3736	374	10	92
Станьковский Stańkowska	4257	894	21	92
Байдатский Bajdacka	2564	1167	45,51	75
Новосадский Nowosadzka (polska)	2899	1478	50,98	98
Путчинский Putczyńska (polska)	4180	3469	82,99	84
Нарейковский Narejkowska (polska)	3378	3041	90,02	95,4
Озервский Ozierska	3300	1300	39,39	90
Рубилковский Rubiłkowska (polska)	2171	1591	73,24	98
Фанипольский Fanipolska (polska)	1170	620	52,98	spółdzielczy
Сталинский Stalińska (polska)	1152	841	81,73	99

Źródło: А. Біаля на падставі: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 5568, Л 7, 13, *Національний склад койдановскаго раёна па сельсаветам*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, Komitet Centralny KP(b) Białorusi, opis 1,teczka 5568, karty 7, 13.

Tabela 25

Organizacje partyjne Rejonu Kojdanowskiego.

Wszystkich narodowości			Wg statutu społecznego			Wg narodowości		
Kółek	Komunistów	Robotników	Włościan	Urzęd. i innych	Białorusinów	Polaków	Żydów	Innych
38	413	255	121	37	303	42	23	45
W procentach %								
100%	100	61,8	29,3	8,9	73,4	10,2	5,5	10,9

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 5568, Л 15, *Сведения о составе парторганизации Койдановского района*, Narodowe Archiwum Republiki Białorusi Zespół 4p, Komitet Centralny KPartii(b) Białorusi, opis 1,teczka 5568, karta 15.

Tabela 26

Komisarze do spraw polskich na Białorusi.

Miejscowość	Imię i nazwisko	Przynależność organizacyjna
Homel	Kazimierz Chamski	SDKPiL
Mińsk	Stefan Heltman	PPS-Lewica
Mohylew	Antoni Trzewiczek	PPS-Lewica
Witebsk	Stefan Czarniecki(Czarnicki)	PPS-Lewica

Źródło: Walentyna Najdus, *Lewica Polska w Kraju Rad 1918–1920*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, s. 37.

Tabela 27

Przebieg kolektywizacji w Rejonie Kojdanowskim – 20 III 1931 r. (streszczenie).

Nazwa rady wiejskiej	Projekt kolektywizacji
1. Нарэйкацкі Narejkowska	82,7
2. Пугчынскі Putczyńska	64
3. Бвідакоўскі Bwidakowska	63
4. Рубілкаўскі Rubiłkowska	61
5. Негаральскі Nehorelska	53,2
6. Крупіцкі Krupicka	44,2
7. Навасадскі Nowosadzka	35,8
8. Паланевіцкі Połaniewska	35,1
9. Койдановскі Kojdanowska	28,4
10. Возерскі Азерскі Azerska	24,8
11. Старынкаўскі Staryńska	22,9
12. Ляхавіцкі Lachowicka	22,4
13. Станькаўскі Stańkowska	16,2
14. Бараўскі Barajska	15,5
15. Макаўчыцкі Makuczyska	15,3
16. Дабрынеўскі Dobryniecka	13,7
Średni procent kolektywizacji – 37,1	

Źródło: Л. М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён, Белта*, Мінск 2004 s. 144,
L.M. Drabowicz, *Pamięć o Dzierżyńskim Rejonie, Belta, Mińsk 2004, s. 144.*

Tabela 28

Adresy szkół, izb czytelniczych, rad wiejskich w latach 1926–1927.

Numer	Okręg	Rejon	Wieś lub Miasto	Instytucji	Uwagi
1	Miński	Borysowski	Borysów m.	szkoła	
2	- -	- -	Nowo Bor. m.	- -	
3	- -	- -	Łazino Wieś	- -	
4	- -	- -	Światoje	- -	
5	Ziębiński	Ziębiński	Diedzielowicze	- -	
6	- -	Pleszczeński	Chotajewicze	- -	
7	- -	- -	Omniszewo	- -	
8	- -	- -	Korgowie	- -	
9	- -	- -	Puszczza	- -	
10	- -	- -	Okołowo	- -	
11	- -	- -	Zaścianki	- -	
12	- -	Biegomski	Zabwieńskie	- -	
13	- -	- -	Kmieszczewsk	- -	
14	- -	Berezyński	Berezyna	- -	7-latka
15	- -	- -	Augustowo	- -	
16	- -	- -	Wasilewszczyzna	- -	
17	- -	- -	Raczyberki	- -	
18	- -	Lepelski	Puszczza	- -	
19	- -	- -	Gubińsk	- -	
20	- -	- -	Krasnołuki	- -	
21	- -	Borysowski	Osowo	- -	biał. z j. pol.
22	- -	Pleszczeni.[ki]	Zawiszyń	- -	- -
23	- -	- -	Wojnowo	- -	- -
24	- -	Chłopienic.[ki]	Brudo-Barań	- -	- -
25	- -	Czerejski	Michaliński	- -	- -
26	- -	Ziemiński	Czabotarki	- -	- -
27	- -	Chołopienic.[ki]	Adamowka	- -	- -
28	?	Lepelski	Puszczza /Wesołowska/	czytelnia	
29	- -	Pleszczeni.[ki]	Omniszewo	- -	
30	- -	Pleszczeni.[ki]	Okołowo	- -	
31				- -	
32	- -	Pleszczeni.[ki]	Omniszczewo	rada	
33	- -	Pleszczeni.[ki]	Okołowo	rada	
34	- -	Lepelski	Puszczza	- -	
35	Orszanski	Toloczyński	Toloczyno	szkoła pol.	
36	Orszanski	Toloczyński	Wargucine	szkoła pol.	
37	- -	Kruglański	Filatowo	- -	
38	- -	Kochanowski	Łaszewo	- -	

39	- -	Orszański	Krasnyj Oktiabr	szk. białoruska	z. jęz. pol.
40	- -	- -	Łomaczyne	- -	- -
41	- -	Kruglański	Kawryżyńsk	- -	- -
42	- -	Kochanowski	Pogościanka	- -	- -
43	- -	- -	Klebań	- -	- -
44	- -	Kopyski	Jarkowo	- -	- -
45	- -	Boguszewski	Turjewo	- -	- -
46	- -	Tołoczyński	Tołoczyno	izba-	cztelnia
47	- -	Orszański	Jurcewo ?	- -	- -
48	- -	Kopylski	Starosielje ?	- -	- -
49	- -	Drybiński	Susły ?	- -	- -
50	- -	Tołoczyński	Filatowo	rada	- -
51	Kalinski	Mścislawski	Żeracin	szkoła biał.	z jęz. pol.
52	- -	Krasnopolski	Żelezińsk	- -	- -
53	- -	Kryczewski	Dorlimoje	- -	- -
54	Homelski	Homel m.	Homel m.	szk. polska	7-latka
55	- -	Wietkowskij	Rudnia Stołuńska	- -	
56	- -	- -	Rudnia Stołuńska	- -	
57	- -	- -	Utońka	- -	
58	- -	Czeczerski	Podosowo	- -	
59	- -	- -	Rudnia Nosimkowicka	- -	
60	- -	- -	Rudnia-Dudiczska	- -	
61	- -	- -	Nowyje Małyniczy	- -	
62	- -	- -	Kuraki	- -	
63	- -	Homelski	Abramowka	- -	
64	- -	Uwarewiczski	Łapiczy	- -	
65	- -	Hojnickij	Hojniki m.	- -	7-latka
66	- -	- -	Bieresteczko	- -	
67	- -	- -	Marchlewsk	- -	
68	- -	- -	Potasznia	- -	
69	- -	Bragiński	Mariton	- -	
70	- -	- -	Bajdaki	- -	
71	- -	- -	Tieklinowo	- -	
72	- -	Reczyckij	Krasnyj Ostrow	- -	
73	- -	- -	Bałaszowka	- -	
74	Homelski	Wietkowski	Rudnia Stołbunska	Izba	czytelnia
75	- -	- -	Rudnia-Szlagine	- -	- -
76	- -	Hojnicki	Zabołotie	- -	- -
77	- -	- -	Marchlewsk	- -	- -
78	- -	- -	Potasznia	- -	- -
79	- -	Czeczerskij	Rudnia Nisimkowicka	- -	- -

80	- -	Braginskij	Teklinowo	- -	- -
81	- -	Reczyckij	Bałaszowka	- -	- -
82*	- -	- -	Bieresteczko	rada	- -
83	- -	- -	Nastolje	- -	
84	- -	- -	Hrabkow	- -	
85	- -	- -	Zagalje	- -	
86	- -	Bragińskij	Bajdaki	- -	
87	- -	- -	Mariton	- -	
88	- -	Czeczerski	Nowyje Małyniczy	- -	
89	- -	Wietkowski	Pos. Iwanowo-Pole	- -	
90*	- -	- -	Rudnia Stołbuńska	- -	
82	- -	Wietkowski	Rudnia Stołbuńska	rada	
83	- -	- -	Rudnia-Szlagino	- -	
84	- -	Czeczerski	Rudnia Nosimkowicka	- -	
85	- -	- -	Podosowo	- -	
86	- -	- -	Kuraki	- -	
87	- -	Hojnicki	Zabołotije	- -	
88	- -	- -	Marchlewsk	- -	
89	- -	- -	Potaszyna	- -	
90	- -	Braginski	Teklinowo	- -	
91	- -	Reczycki	Bałaszowka	- -	
92	- -	m. HOMEL		dom	dziecięcy
93	Bobrujski	Parycki	Lipniki	szkoła polska	
94	- -	- -	Zamin-Rynia	- -	
95	- -	- -	Malimówka	- -	
96	- -	- -	Nawozy	- -	
97	- -	- -	Szacilki	- -	
98	- -	(2) Bobrujski		- -	
99	- -	- -	Borki	- -	
100	- -	Osipowski	Osipowicze m.	- -	
101	- -	- -	Roźnietowo	- -	
102	- -	Świsłocki	Borsukowa Grada	- -	
103	Bobrujski	Świsłocki	Kazimirowo	szkoła polska	
104	- -	- -	Janówka	- -	
105	- -	Kaliszewski	Olgino-Dubrowka	- -	
106	- -	- -	Giżgajłowo	- -	
107	- -	Żłobiński	Czertiesz	- -	
108	- -	Głuski	Buda-Zabarewicka	- -	
109	- -	Buda Koszelowski	Lubowin	- -	
110	- -	miasto	Bobrujsk	- -	7-latka
111	- -	Bobrujski	Predwino	- -	biał.-pol.

112	- -	Świsłocki	Elizowo	- -	- -
113	- -	- -	Janówka	izba	czytelnia
114	- -	Żłobiński	Sjenożatki	- -	- -
115	- -	Parycki	Nawozy	- -	- -
116	- -	miasto	Bobrujsk	dom	dziecięcy
117	- -	Swisłocki	Janówka	rada	
118	- -	Klyczewska	Natałowo	- -	- -
119	- -	Buda Koszelowska	Lubowin	- -	- -
120	- -	Parycki	Szatyłki	rada wiejska	żyd.-pol.
121	Miński	miasto	Mińsk	3 szkoły	7-latki
122	- -	Kojdanowski	Kojdanowo	szkoła polska	7-latka
123	- -	- -	Tołkaczewo	- -	
124	- -	Płaszewo	Płaszewo	- -	
125	- -	- -	Mościszan	- -	
126	- -	miasto	Kalwaria	- -	
127	- -	Puchowicki	Suczyn	- -	
128	- -	- -	Repezszczan	- -	
129	- -	- -	Zafrancuska-Grobla	- -	
130	- -	Czerwiński	Czerwień	- -	
131	- -	Smiłowicki	Smiłowicze	- -	
132	- -	- -	Zamostocze	- -	
133	- -	- -	Zajemeczno	- -	
134	- -	Smolewicki	Staryń	- -	
135	- -	Samochwałowicki	Dubryn	- -	
136	- -	Podmiejski	Maławka	białoruska	z jęz. pol.
137	- -	Kojdanowski	Cichajsk	- -	- -
138	- -	- -	Kółakowo	- -	- -
139	- -	- -	Wiertnikowo	- -	- -
140	Minski	Kojdanowski	Gorska	szkoła biał.	z jęz. pol
141	- -	- -	Miezienowka	- -	- -
142	- -	- -	Wiesioły Kąt	- -	- -
143	- -	- -	Kowalowo	- -	- -
144	- -	- -	Głuchowszczyzna	- -	- -
145	- -	- -	Komarówka	- -	- -
146	- -	Zasławski	Kryłowo	- -	- -
147	- -	Uzdzieński	Gołowaczany	- -	- -
148	- -	Puchawicki	Profintern	- -	- -
149	- -	Czerwieński	Skrabin	- -	- -
150	- -	- -	Bojarowo-Laduta	- -	- -
151	- -	Samochwałowicki	Korolewicz	- -	- -
152	- -	- -	Sinilska	- -	- -
153	- -	Łagojski	Audustowo	- -	- -
154	- -	- -	Nowo- Gajno	- -	- -
155	- -	- -	Mościszany	- -	- -

156	- -	- -	Korenska	- -	- -
157	- -	- -	Goniewiczzy	- -	- -
158	- -	- -	Domaszańska	- -	- -
159	- -	- -	Torepowo	- -	- -
160	- -	Podmiejski	Kalwarja	izba	czytelnia
161	- -	Puchowicki	Sucin	- -	- -
162	- -	Smitłowicki	Zamestecze	- -	- -
163	- -	- -	- -	rada	wiejska
164	- -	miasto	Mińsk	dom	dzieciocy
165	- -	- -	- -	ogródek	dzieciocy
166	- -	- -	- -	klub	
167	- -	- -	- -	technika	Pedag.
168	Mohylowski	miasto	Mohylów	szkoła	pol. 7-lątka
169	- -	Mohylowski	Chrypielowo	- -	
170	- -	- -	Popławszczyzna	- -	
171	- -	- -	Połowiny Łęg	- -	
172	- -	Bielyniczski	Bielyniczy	- -	
173	- -	- -	Studzionka	- -	
174	- -	- -	Mieżonka	- -	
175	- -	Szkłowski	Sklów	- -	
176	- -	- -	Aleksandrowo	- -	
177	- -	Czauski	Łapieńsk	- -	
178	- -	Łupolowski	Dubrowa	- -	
179	Mohylowski	Łupolowski	Bieszczynie	szkoła	polska
180	- -	Mohylowski	Żurawie	szkoła biał.	z jęz. pol.
181	- -	- -	Ciszowka	- -	- -
182	- -	Szkłowski	Kniażycy	- -	- -
183	- -	Szkłowski	Faszczuwka	- -	- -
184	- -	- -	Krywielska	- -	- -
185	- -	- -	Bolszelaziki	- -	- -
186	- -	Miasto	Mohylów	dom	dzieciocy
187	- -	Mohykowski	Chrupielowo	rada	wiejska
188	- -	- -	- -	izba	czytelnia
189	- -	Bielynicki	Mieżonka	- -	
190	- -	Szkłowski	Faszczówka	- -	
191	- -	- -	Czernowska	- -	
192	Słucki	Kopylski	Szestaki	szkoła	polska
193	- -	- -	Scieputy	- -	
194	- -	- -	Czernogubowo	- -	
196	- -	- -	Kołodziejno	- -	
197	- -	- -	Rudniki	- -	

198	- -	- -	Woszkatowo /Wielesz/	- -	
199	- -	- -	Kołosowszczyzna	- -	
200	- -	Greski	Rudnia	- -	
201	- -	- -	Wyniszczce	szkoła biał.	z pol. jęz
202	- -	- -	Zamoście	- -	- -
203	- -	- -	Lenkowska	- -	- -
204	- -	- -	Kaszelowo	- -	- -
205	- -	Słucki	Zagradje	- -	- -
206	- -	Kopylski	Bobowina	- -	- -
207	- -	- -	Wynja	- -	- -
208	- -	- -	Dumiczy	- -	- -
209	- -	- -	Pieczurany	- -	- -
210	- -	- -	Nowosiółki		
211	- -	- -	Szestaki	izba	czytelnia
212	- -	- -	Bobownia	- -	- -
213	- -	Hreski	Zamoście	- -	- -
214	- -	Kopylski	Szesteki	rada	wiejska
215	Połocki	Połocki	Paderska	szkoła polska	
216	- -	- -	Waluszańska	- -	
217	- -	Rossońska	Gorbaczewska	- -	
218	- -	- -	Dmitrowo	- -	
219	Połocki	Rossonski	Gorsplanska	szkoła	polska
220	- -	Czerwonopolski	Golubowo	- -	
221	- -	Wołyński	Fisiukowo	- -	
222	- -	Uzacki	Marchlewsk	- -	
223	- -	Ulaski	Makrakowo	- -	
224	- -	miasto	Połock	szkoła polska	7-latka
225	- -	- -	- -	szkoła biał.	z jęz. pol.
226	- -	- -	- -	- -	- -
227	- -	Drysieński	Sarjańska	- -	- -
228	- -	Wietryński	Białodworska	- -	- -
229	- -	Drysieński	Zygulowska	- -	- -
230	- -	Wietryński	Zagacie	- -	- -
231	- -	Uzacki	Dalecka	- -	- -
232	- -	- -	Wietczańska	- -	- -
233	- -	Uluski	Mieszkowska	- -	- -
234	- -	- -	Borkowska	- -	- -
235	- -	Owsiejski	Awgulewska	- -	- -
236	- -	- -	Sueńkowska	- -	- -
237	- -	- -	Charkowska	- -	- -
238	- -	Rossoński	?		

239	- -	Wietrański	Zagacie	izba	czytelnia
240	- -	Uszacki	Dolecka	- -	- -
241	- -	MIASTO	Połock	dom	dziecięcy
242	Witebski	Witebski	Kuryłowo	szkoła	polska
243	- -	Wysoczański	Tropowo	- -	
244	- -	- -	Szapurowska	- -	
245	- -	- -	Bubolewska	- -	
246	- -	Sieñnieński	Sieñnieńska	- -	
247	- -	- -	Dubnikowska	- -	
248	- -	Kuzniecowski	Baranowska	- -	
249	- -	Łozniański	Starska	- -	
250	- -	Surażski	Kazanowska	- -	
251	- -	- -	Stepkowo	- -	
252	- -	Czasznikowski	Krasnaja Zwiezda	- -	
253	- -	Witebski	Połajewska	- -	
254	- -	- -	Filipkowska	- -	
255	- -	Wysoczański	Ksiendzowo	- -	
256	- -	miasto	Witebsk	- -	
257	- -	- -	- -	- -	7-latka
258	Witebski	Kuzniecowski	Nowa	szkoła biał.	z jęz. pol.
259	- -	Surażski	Kazanowska	izba	czytelnia
260	- -	miasto	Witebsk	klub	
261	- -	- -	- -	Ogródek	dziecięcy
262	Mozyrski	Narowlański	Aleksandrówka	szkoła	polska
263	- -	Mozyrski	Kustownica	- -	
264	- -	- -	Pieńkowska	- -	
265	- -	Zytkowicki	Łogowiszcze	- -	
266	- -	Lelczycki	Usowska	- -	
267	- -	Mozyrski	Drozdowska	szkoła biał.	z jęz. pol.
268	- -	Narowlański	Gruszewka	- -	- -
269	- -	- -	Aleksandrówka	rada	wiejska
270	- -	Mozyrski	Kustownica	- -	- -
271	- -	- -	Tworyczówka	- -	- -
272	- -	- -	- -	izba	czytelnia
273	- -	- -	Kustownica	- -	- -
274	- -	Narowlanski	Aleksandrówka	- -	- -

Źródło: A. Biały na podstawie, Национальный Архив Республики Беларусь: Ф. 4 п ЦК КПБ, 1 Оп., Д. 3000, Л. 53, 54, 55, 56, 56 a, 57, 58 59.

Adresy instytucji polskich: **szkół**, izb czytelniczych, Rad Wiejskich w latach 1926–1927 NARB Zespól 4p KC КПБ, opis 1, teczka 3000, s. 53, 54, 55, 56, 56 a, 57, 58, 59.

Tabela 29

Plan wydawniczy w 1926 r. – objętość 55 arkuszy*.

Lp.	Wydano/Tytuł	Ilość arkuszy	Ilość egzemplarzy
1	<i>Stracenie Engla</i>	1	5000
2	<i>Ulgi dla chałupników</i>	1	4000
3	<i>Skarb sowiecki</i>	1	4000
4	<i>Dąbala, Powstanie Krakowskie</i>	4	4000
5	<i>Kodeks rolny</i>	4,1/2	4000
6	Juchniewicz, <i>Kościół, kler i religia</i>	5	4000
7	Heltmanowa, <i>Elementarz cz. II</i>	9	10 000
8	Heltmanowa, <i>I książka do czytania</i>	10	10 000
W druku			
9	Pański, <i>Powieść o ostatniej walce</i>	8	4000
10	Pański, <i>Zdarzenie i ludzie</i>	5	2000
11	Witkowski, <i>Kościół i walka klasowa</i>	10	3000
12	Domski, <i>Walka proletariatu Polski</i>	2	4000
13	Jelizarow, <i>Polityka partii na wsi</i>	2	4000
14	Agronom, <i>Jak leczyć bydło?</i>	1	4000
W przygotowaniu			
15	Chrczonowicz, <i>Polska i Kościół</i>	2	3000
Zbiorowe			
16	<i>Elementarz, część I.</i>	4	5000
Razem		65	
Wydawnictwa związkowe			
17	Gimisc, <i>Oto są Związki Zawodowe</i>	3	4000

* Faktycznie w roku 1926 wydano 69 arkuszy, z tego 14 arkuszy należy odnieść do roku zeszłego.

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 2999, Л 83, *Sprawozdanie Biura Polskiego CK KP/b/B za okres I/IV-25 r. do I/IV-26 roku, Plan wydawniczy w roku 1926 w objętości 55 arkuszy**, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p KCKP(b) Białoruś, opis 1, teczka 2999, karta 83.

Tabela 30

Plan wydawniczy na lata 1928–1930.

Podręczniki szkolne		
Autor	Tytuł	L. arkuszy
Smolicz	<i>Geografia Białorusi</i>	15
Łojko	<i>Matematyka dla III klasy</i>	12
Jefimow	<i>Ćwiczenia muzyczne dla I-go koncertu i,,O" /wyjaśnienia/</i>	6
Dąbrowski i Witkowski	<i>Wych. antyreligijne i międzynarodowe w szkole</i>	3
Razem 41 arkuszy		
Społeczno–polityczne		
Wąsowski i Princ	<i>5-cioletni plan rozwoju BSRR z uwzględnieniem Z.S.R.R., 3 broszury</i>	4,1/2
Wąsowski i Princ	<i>Z.S.R.R. - jedyny obrońca pokoju</i>	1,1/2
Wąsowski	<i>Polska współczesna</i>	3
	<i>Kułak na wsi polskiej</i>	2
Razem 11 arkuszy		
KobiECE		
	<i>Rola włościanki w rekonstrukcji gos. rolnej</i>	1,1/2
	<i>Rewolucja kulturalna i kobieta</i>	1,1/2
Razem 3 arkusze		
Wiejska i agronomiczna		
	<i>O towarzystwach maszynowych i jak je organizować</i>	1,1/2
	<i>Co rolnik może eksportować</i>	2
	<i>O karmieniu krów i towarzystwach mleczarskich</i>	3
Zurik	<i>O karmieniu świń</i>	2
	<i>O okopowych</i>	2
	<i>O ulepszaniu łąk</i>	1,1/2
	<i>Jakie płodozmiany wprowadzać na Białorusi?</i>	1,1/2
Horawski	<i>Życie i praca w kolektywie /opis/</i>	2
Razem 15,1/2 arkusza		

Literatura		
Jakub Kołas	<i>Szymon muzykant /tłumaczenie /</i>	8
J. Kupała	<i>Zbiór wierszy /tłumaczenie /</i>	5
Biedula	<i>Zbiór opowiadań /tłumaczenie/</i>	6
	<i>Zbiór opowiadań proletarjackich pisarzy żydowskich</i>	5
	<i>Zbiór opowiadań międzynarodowego i antyreligijnego charakteru dla dorosłych</i>	6
WAAP.		15
	5 sztuk scenicznych dla klubów	7,1/2
	5 sztuk scenicznych dla klubów szkolnych	3
Antyreligijne		
	Opowiadania antyreligijne dla dzieci	5
Kukielko	O spowiedzi	5
Kukielko	Słowa i czyny kościoła i klerua	3
Razem 9,1/2 arkusza		
	Czego uczy pismo święte? *	3 IV 2015
Razem 57,1/2 arkusze		
Literatura dziecięca		
5 kolorowych opowiadań dziecięcych		
Zeszyty dla ćwiczeń matematycznych dla III i IV klas		
Jednocześnie uwzględnieni w planie Centralnego Wydaw. Ludów następujące książki:		
1. Geografia fizyczna i powszechna		
2. Zoologia		
3. Botanika		
4. Historia literatury polskiej		
5. Historia walk klasowych w Polsce		
6. Pospolite błędy w języku polskim.		
7. Terminologia. chemiczna		
8. Podręcznik dla kobiecych zebrań delegackich		
W razie powtórnego wyd. książki Srzedzieńskiego dla IV klasy włączyć momenty białoruskie		

*Dopisane ręcznie ołówkiem

Źródło: A. Biały na podstawie, Национальный Архив Республiки Беларусь Ф 4, Оп 1, Д 4676, Л 29,29 об. Plan wydawniczy na rok 1929/30, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, Komitet CKP(b) Białorusi, opis 1,teczka 4676, karta 29, 29 об.

Tabela 31 A

Rozwój sieci szkół polskich w BSRR w latach 1924–1929.

Szkoły i komplety	Ilość	polskich	szkół	w roku	szkolnym
	1924/25	1925/26	1926/1927	1927/28	1928/29
Szkoły 4-letnie pośród nich:	94	91	122	127	138
szkoła z 1 nauczycielem			97	100	114
szkoła z 2 nauczycielami			20	22	20
szkoła z 3 nauczycielami			3	2	2
szkoła z 4 nauczycielami			2	3	2
Szkoły 7-letnie	5	7	10	11	12
Razem	99	98	132	138	150

Tabela 32 B

Rozwój sieci szkół polskich w BSRR w latach 1930–1937.

Szkoły i komplety	Ilość	polskich	szkół	w roku szk.	rok 1937
	wiosna 1930	1 IV 1932	początek 1934	1935	sierpień- wrzesień
Szkoły 4-letnie pośród nich:	163	192			
szkoła z 1 nauczycielem					
szkoła z 2 nauczycielami					
szkoła z 3 nauczycielami					
szkoła z 4 nauczycielami					
Szkoły 7-letnie	13	34			
Razem	176	226	270	135	840

Źródło: Виталий, Николаевич Жук, *Польское национальное меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси Государственное научное учреждение <<Институт истории>>, Минск 2008 s. 136. Źródło: Гнилякевич М, *Нацмены Белорусской ССР Революция и национальность*, НАРБ Ф 4п, Оп 3, Д 427, Л 45, Ф 4п, Оп 11, Д 125, Л 167, Ф 4п, Оп 21, Д 362, Л 179, Ф 4п, Оп 21, Д 92, Л 186.,

Witali Nikolajewicz Żuk, *Polska mniejszość narodowa w BSRR (lata 1921-1939)*, Narodowa Akademia Nauk Białorusi Państwowy Urząd Naukowy <<Instytut Historii>>, Mińsk 2008, s. 136.

Tabela 33

Polskie ośrodki kulturalno-oświatowych w BSRR, w II poł. lat 20 XX w.

Nazwa ośrodków kulturalno-oświatowych	Lata			
	1925/26	1926/27	1927/1928	1928/1929
Polskie kluby w miastach	2	2	2	2
Polskie czytelnie	8	21	24	39
Polskie czerwone kącki	-	-	15	29

Źródło: НАРБ Ф 4п, Оп 11, Д 77, Л 70,, Ф 701, Оп 1 Д 92, Л 187 об. Виталий Николаевич Жук, *Польское национальное меньшинство в БССР (1921–1939 гг.)*, Национальная Академия Наук Беларуси Государственное научное учреждение <<Институт истории>>, Минск 2008 s. 1367. (Witali Nikołajewicz Żuk, *Polska mniejszość narodowa w BSRR (lata 1921–1939)*, Narodowa Akademia Nauk Białorusi Państwowy Urząd Naukowy <<Instytut Historii>> Mińsk 2008, s. 1367).

Tabela 34

Rozwój sieci szkół polskich na Białorusi w latach 1922–27.

Czterolatki			
Lata			
	1924/25	1925/26	1926/27
Ilość szkół	94	93	122
Siedmiolatki			
Lata			
	1924/25	1925/26	1926/27
Ilość	5	5	10

Liczba uczniów w polskich szkołach

Lata			
	1924/25	1925/26	1926/27
Ilość uczniów	6729	7200	9000

Liczba uczniów – Polaków w szkołach polskich i białoruskich

Czterolatki			
Lata			
	1924/25	1925/26	1926/27
	7760	9343	10 891
Siedmiolatki			
Lata			
	1924/25	1925/26	1926/27
	2424	3316	3754

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п , Оп 1, Д 33, Л 60, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4p, KCKP (b) Białorusi, opis 1, teczka 33, karta 60.

Tabela 35.

Białoruski Oddział Centralnego Wydawnictwa Narodów ZSRR
wzrost wydawnictwa w latach 1929–1930, wg języków.

Język	L. tytułów		Drukowanych kart		Ilość egzemplarzy		Odbitki	
	1929	1930	1929	1930	1929	1930	1929	1930
żydowski	47	68	225,2	509,75	147 000	317 000	708 950	2 756 000
polski	13	27	63,5	129,5	38 500	125 000	273 250	665 500
litewski	1	9	6,25	27,5	1500	23 500	9350	60 750
łotewski	2	9	5,75	27,5	3000	17 000	9875	50 250
niemiecki	-	1	-	1	-	1000	-	1000
rosyjski	-	1	-	3,25	-	3000	-	9750
Razem	63	115	301	698,5	190 000	486 500	1 001 425	3 542 250

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 101, Л 105, Белорусское отделение центрального издательства народов СССР рост изданий по годам /по языкам/; Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4р, КС КР(б) Białorusi, opis 1,teczka 101, karta 105, Białoruski Oddział Centralnego Wydawnictwa Narodów ZSRR wzrost wydawnictwa w latach [według języków].

Tabela 36

Ilość osób umiejących czytać i pisać na 1000 mieszkańców BSRR
w 1926 r. i szkoły wieczorowe.

Narodowość	Białorusini	Polacy	Łotysze
Mężczyzn	512,3	569,6	740
Kobiet	225,6	434,2	

Polskie szkoły wieczorowe

Rok szkolny	Typ szkoły		
	I	II	Kółka młodzieżowe
1927/28	142	11	1
1928/29	154	11	1
1929/30	162	13	3

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 92, Л 186, Культурное обслуживание зап. нацменьшинств БССР; Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4р, КС КР(б) Białorusi, opis 1,teczka 92, karta 186.

Tabela 37

Instytucje polityczno-uświadamiające mniejszości narodowych, 1930 r.

	Lata		
	1927/28	1928/29	1929/30
Kluby polskie	2		
Czytelnie polskich	24	39	40
Czerwone kącki	15	29	53

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 92, Л 187 Об культурное обслуживание зап. нацменьшинств БССР; Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4р, КС КР(b) Białorusi, opis 1,teczka 92, karta 187 a.

Tabela 38

Skład narodowy uczniów w szkołach socjalnego nauczania, wg planu państwowego I/XII w r. szk. 1930/1931.

Narodowości	Liczba uczniów									
	I-komplety szkolne		II-komplety szkolne		III-komplety szkolne		Razem		Szkoły przerostków	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Białorusini	510342	87,2	56503	73,9	154	56,2	566999	86,7	1092	65,8
Żydzi	39 253	6,9	25253	19,9	107	38,4	54 613	8,5	426	26,0
Polacy	17 675	3,0	2017	2,6	4	1,4	19 696	3,0	35	2,1
Rosjanie	13 198	2,2	2213	2,9	13	4,7	15 424	2,3	71	4,4
Ukraińcy	1908	0,3	191	0,3	1	0,3	2100	0,3	6	0,4
Łotysze	1195	0,2	146	0,2	-	-	1341	0,2	-	-
Litwini	553	0,1	100	0,1	-	-	653	0,1	-	-
Niemcy	282		25		-	-	307		-	-
Tatarzy	267		60	0,1	3	-	327	0,1	4	0,2
Estońscy	1		9		-	-	10		-	-
Inne *	14		5		-	-	19		2	0,1
Razem	584 696	100	75 526	100	279	100	661501	100	1636	100
Inne										
Cyganie	3		4		-		12			
Grecy	3		-		-		3			
Czuwasze	1		-		-		1			
Buriaci	1		-		-		1			
Gruzini	-		1*		-		1			

* „jedyńka” skreślona ołówkiem

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 101, Л 501, *Протокол 1-го всебелорусского сезда крестьяноки робокниц полек*, Narodowe Archiwum Republiki Białoruś, Zespół 4р, КС КР Białorusi, opis 1,teczka 1937, s 71, 72, (Protokół z 1-go Wszecbiałoruskiego zjazdu chłopek i robotnic Polek).

Tabela 39

Rozmieszczenie szkół socjalno-wychowawczych wg języka nauczania,
dane planu państwowego BSRR za I – XII 1930 r., rok szkolny 1930/1931.

Język nauczania	Klasy 1-3		Klasy 3-7		Klasy 7-10		Razem		Szkoły dla przerośniętych	
	Liczba szkół	Liczba uczniów	Liczba szkół	Liczba uczniów	Liczba szkół	Liczba uczniów	Liczba szkół	Liczba uczniów	L. szkół	Liczba uczniów
białoruski	5864	544 125	455	66 606	6	209	6 325	610 941	51	1 837
%	91,8	91,9	78,3	85,3	75,0	74,1	90,6	91,2	92,7	76,7
żydowski	220	24 409	81	6 448	-	-	301	30 857	2	230
%	3,4	4,1	13,9	8,3	-	-	4,3	4,3	3,7	9,6
polski	169*	8307	19	1 565	-	-	188	9 872	-	-
%	2,6	1,4	3,2	2,0	-	-	2,7	1,5	-	-
rosyjski	95	13 006	21	3 256	2	73	118	16 335	1	141
%	1,5	2,2	3,6	4,2	25,0	25,9	1,7	2,4	1,8	5,9
ukraiński	12	1045	2	50	-	-	14	1095	1,8	186
%	0,2	0,2	0,3	0,06	-	-	0,2	0,15	-	7,8
łotewski	18	486	2	62	-	-	20	548	-	-
%	0,3	0,1	0,3	0,07	-	-	0,3	0,08	-	-
litewski	0,6	239	1	64	-	-	7	303	-	-
%	0,1	0,06	0,2	0,07	-	-	0,1	0,04	-	-
niemiecki	3	212	1	6	-	-	9	218	-	-
%	0,00	0,04	0,2	0,00	-	-	0,1	0,03	-	-
estoński	1	55	-	-	-	-	1	55	-	-
%	0,00	0,00	-	-	-	-	0,00	0,00	-	-
Razem	6388	591 885	581	78 057	8	282	6977	670 224	55	2394
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

* w tej liczbie znajduje się 22 szkoły mieszane z 656 uczniami Polakami.

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п ЦК КПБ, Оп 1, Д 101, Л 509, 1930–31, *Научный год размыркванье школ сацвыху па мове выкладання данные дзя рэсплянэ БССР на I/XII – 1930 году*, NARB Zespół 4p KC KPВ, opis 1,teczka 101, s. 509.

Tablica 40

Skład narodowościowy doktorantów Instytutu Doktorskiego
Białoruskiej Akademii Nauk w latach 1931–1932.

	Białorusini	Żydzi	Rosjanie	Polacy	Inni	Razem
Historia %	7 – 11 39 – 50	9 – 8 50 – 36,4	1 – 0 5,5 – 0	1 – 2 5,5 – 9,1	0 – 1 0 – 4,5	18 – 22 100
Filozofia %	14 – 7 73,7 – 53,8	4 – 5 21,1 – 38,5	0 – 0 0 – 0	1 – 0 5,2 – 0	0 – 1 0 – 7,7	19 – 13 100
Filologia %	11 – 11 52,4 – 55	7 – 8 33,3 – 40	0 – 0 0 – 0	3 – 1 14,3 – 5	0 – 0 0 – 0	21 – 20 100
Grupa Hist. %	420	1575	0 – 0	15	0 – 0	20 100
Razem %	32 – 33 55,2 – 44	20 – 36 34,5 – 48	1 – 0 1,7 – 0	5 – 4 8,6 – 5,3	0 – 2 0 – 2,7	58 – 75 100–100

Uwaga – Tablica złożona i wyniki utworzone z [376, арк. 269 адв. - 273; 816, арк. 323-325].

Źródło: Шавўчук Ігар Івановіч, *Кадры гуманітарных навук БССР станаўленне фарміраванне развіццё 20-30-я годы XX ст.*, Нацыянальная Акадэмія Навук Беларусі Дзяржаўная Навукова Установа Інстытут Гісторыі, Мінск 2009, s. 292.

Tabela 41

Польские газеты и czasopisma na Białorusi „Młot” i „Orka”, lata 1918–1933.

Młot (Молат)		Orka (Орка, Ворына)	
Rok	Nakład	Rok	Nakład
1918	10	1926	39
1919	94	1927	52
1920	72	1928	103
1921	109	1929	101
1922	153	1930	96
1923	152	1931	130
1924	269	1932	143
1925	296	1933	142
1926	54	1934	173
		1935	178
		1936	150
	*1	1937	84*2

*1 MŁOT – wydawany po polsku od 18 XII 1918 do 7 III 1926 r. w Wilnie (1919), Smoleńsku (1920), Mińsku (1921-1926) wydano 1038 numerów.

*2 ORKA – wydawana po polsku od 28 III 1926 do 22 VI 1937 r., a od 1926 do 31 XII 1929 r. pismo codzienne, wydano 1340 numerów.

Źródło: Л.М. Драбовіч, *Память Дзяржынскі Раён, Белта*, Мінск 2004, s. 144.

Tabela 42

Liczba obszarników wyznaczonych do wysiedlenia, **okręgami – na początku kampanii, 1925 r., (bez Homelszczyzny).**

Nazwa Okręgu	Wyznaczeni do wysiedlenia przez Komisje Okręgowe	Z nich		
		Wg kat. I	Wg kat. II	Wg kat. III
miński	29	8	9	12
borysowski	52	-	-	-
bobrujski	48	10	28	10
ślucki	20	10	8	2
mozyrski	36	19	9	8
mohylowski	101	101	-	-
kaliniński	144	6	40	98
witebski	108	21	40	47
oszmiański	69	33	27	9
połocki	131	100	31	-
Razem	738	308	192	186

Źródło: A. Biały na podstawie: Ф. 6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л.63. Отчетный доклад о выселении б. помещиков из Белорусской ССР - лимь намеченных к выселению округами по категории (без Гомельщины). (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6, Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, opis 1,teczka 1454, karta 63, Referat Sprawozdawczy o wysiedleniu byłych ziemian z Białoruskiej SRR.)

Tabela 43

Ogólne wyniki kampanii dot. wysiedlenia byłych obszarników, 1925 r.

Nazwa Okręgu	Wykryto byłych obszarników	Wysiedlono	Pozostawiono
witebski	174	40	134
borysowski	132	25	107
mohylewski	98	31	67
słucki	20	7	13
oszmiański	69	4	65
mozyrski	36	11	25
kalininski	153	15	138
bobrujski	85	16	69
miński	100	9	91
połocki	199	54	145
homelski	10	6	4
reczicki	20	11	9
Razem	1096	229	867

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф.6, ЦИК БССР Оп.1, Д.1454, Л. 62об. отчетный доклад о выселении б. помещиков из Белорусской ССР, Ход кампании по выселению б. помещиков характеризуется следующими таблицами: общие результаты.

(Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6, Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, opis 1,teczka 1454, karta 62o b, Referat Sprawozdawczy o wysiedleniu byłych ziemian z Białoruskiej SRR. Ruch kampanii wysiedlania byłych posiadaczy ziemskich ukazują następujące tabele: ogólne wyniki.)

Tabela 44

Zestawienie obszarów do wysiedlenia z BSRR - podział socjalny
i wartość majątków, 1925 r.

Nazwa Okręgu	Ilość byłych ob. szarników i dużych posiadaczy ziemskich	W nich					Ilość dziesięcin ziemi w posiadaniu do rewolucji	Ilość odzyskanej ziemi	Wartość inwentarza i majątku
		Szlachty	Chłopów	Miezczań	Kupców	Innych			
witebski	40	37	-	2	1	-	18 035	339	-
bobrujski	25	brak informacji					4618	4618	2847
mohylowski	31	29	1	-	-	1	4836	230	18 233
ślucki	7	6	1	-	-	-	4170	1-2	14 862
orszański	4	brak informacji					31	31	24 550
mozyrski	11	4	-	7	-	-	4 816	236	4378
kalininski	15	15	-	-	-	-	8950	123	4856
bobrujski	16	4	9	2	-	1	10 464	224	5175
miński	9	8	1	-	-	-	1668	118	1 425 980
połocki	54	41	3	8	-	2	17.439	823	20 995 980
homelski	6	6	-	-	-	-	1205	1205	2955
reczicki	11	brak informacji					-	12 088	7376
Razem	229	150	15	19	1	4	72 996	708 538	28 513 810

Uwaga: W niezapełnionych rubrykach brak danych z Okręgów.

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф.6 ЦИК БССР, Оп. 1, Д. 1454, Л. 63об. отчетный доклад о выселении б. помещиков из Белорусской ССР, *Выявлено бывших помещиков с данными о сослови и земельных угодиях.*

(Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6, Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, opis 1,teczka 1454, karta 62o b, *Referat sprawozdawczy o wysiedleniu byłych ziemian z Białoruskiej SRR. Wykryto byłych właścicieli ziemskich* (dane socjalne i zasobach ziemi).

Tabela 45

Miejsca wysiedlenia, 1925 r.

Wyznaczono do wysiedlenia Okręgami	Faktycznie wysiedlono		Razem wysiedlono
	W granicach BSRR	Za granice BSRR	
738	75	141	216

Uwaga: W informacji brak danych odnośnie liczby wysiedlonych na Homelszczyźnie.

Źródło: A. Biały na podstawie: Ф. 6 ЦИК БССР, Оп.1, Д.1454, Л.64. *Отчетный доклад о выселении б. помещиков из Белорусской ССР, Места выселения.* (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6, Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, opis 1, teczka 1454, karta 64, Referat sprawozdawczy o wysiedleniu byłych ziemian z Białoruskiej SRR).

Tabela 46

Wysiedleni obszarnicy – dane o przynależności do klasy społecznej i majątku, 1925 r.

Nazwa Okręgu	Z nich						Ilość dzie- sięcin ziemi znajdujących się we wła- daniu do rewolucji	Ilość ziemi znajdującej się w ich posiadaniu aktualnie	
	Og. ilość obszar- ników i właścicieli ziemskich	Szlachty	Włościan	Mieszczan	Kupców	Inni			
witebski	174	81	21	32	1	39	44 618	2029,6	
bobrujski	132	Informacji nie podano i brak w okręgu							
mohylewski	98	62	32	2	1	1	15 602	755	
ślucki	20	17	2	1	-	-	3815	269	
orszański	69	21	13	16	-	15	38 524	1568,5	
mozyrski	36	17	4	11	1	3	11 220	454,3	
kalininski	153	86	32	29	-	6	34 102	2445,7	
bobrujski	85	28	18	32	3	4	16 788	1327	
miński	100	Informacji nie podano i brak w okręgu							
połocki	199	76	39	72	1	11	33011	3415	
homelski	10	6	2	1	1	-	5402	165,5	
reczicki	20	9	3	7	1	-	7969,5	270,5	
Razem	1096	403	166	203	9	79	211 051,5	12 700,2	

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф.6 ЦИК БССР, Оп.1, Д. 1454, Л. 62о б. *Отчетный доклад о выселении б. помещиков из Белорусской ССР, Выявлено бывших помещиков с данными о сослови и земельных угодиях.*

(Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6, Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, opis 1, teczka 1454, karta 62o b. Referat sprawozdawczy o wysiedleniu byłych ziemian z Białoruskiej SRR. Wykryto byłych właścicieli ziemskich (dane socjalne i zasobach ziemi).

Tabela 47

Byli właściciele ziemscy 1. kategorii, przeznaczeni do wysiedlenia z BSRR w 1925 r.

Nr pozycji	Nazwa okręgu	Wyznaczeni do wysiedlenia	Decyzja Centralnej Komisji		Według narodowości					Według ilości dziesięcin ziemi do rewolucji					Ziemie po wysiedleniu	
			Za granicę	W granicach BSR	Rosjanie	Polacy	Łotysze	Białorusini	Inni	do 100	100-200	200-300	300-500	500-1000	1000 i więcej	Dziesięcin
1	miński	8	1	1	-	-	-	1	1	-	1	-	-	1	-	18,75
2	borysowski	21	10	2	3	7	-	2	-	4	5	1	2	-	-	99,5
3	bobrujski	10	3	3	4	1	1	-	-	2	2	2	-	-	-	73
4	stucki	10	3	3	1	3	-	2	-	2	2	-	-	2	-	96
5	mozyrski	19	7	1	3	3	-	2	-	-	2	-	2	4	-	131
6	mohylewski	101	15	13	12	15	1	-	-	3	7	8	7	3	-	236,94
7	kalininski	6	6	-	2	3	-	1	-	-	2	2	-	2	-	41
8	witebski	21	8	5	2	9	2	-	-	1	5	2	3	1	1	132,75
9	orszański	33	2	-	1	-	-	-	1	-	1	1	-	-	-	12
10	połocki	101	32	9	30	9	2	-	-	8	-	22	9	2	-	-
Razem dziesięcin		330	87	37	58	50	6	8	2	20	25	38	25	15	1	840

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п ЦК КП, Оп. 1, Д. 2459, Л. 08. Доклад работа Центральной Комиссии по Выселению б. помещиков по постановлению ЦИК-а и СНК ВССР от 21/II-25 г., по I-й категории.

(Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, KC KP(b) Białorusi, opis 1,teczka 2459, karta 108. Referat z pracy Centralnej Komisji do Wysiedlenia Byłych Ziemian zgodnie z postanowieniem Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Ludowych Komunistów BSRR z dnia 21 II 1925 r. o wysiedleniu 1. kategorii.)

Tabela 48

Byli właściciele ziemscy 2. kategorii przeznaczeni do wysiedlenia z BSRR w 1925 r.

Nr pozycji	Nazwa okręgu	Wyznaczeni do wysiedlenia	Decyzja Centralnej Komisji		Według narodowości					Według ilości ziemi do rewolucji					Ziemie uzyskane po wysiedleniu	
			Za granicę	W granicach	Rosjanie	Polacy	Łotysze	Białorusini	Inni	Do 100	100-200	200-300	300-500	500-1000	1000 i więcej	Dziesięcin
1	miński	9	-	2	-	2	-	-	-	1	1	-	-	-	-	28
2	borysowski	24	3	10	4	9	-	-	-	6	1	3	2	-	1	137,25
3	bobrujski	28	6	-	4	1	-	-	1	1	1	3	-	-	1	43
4	ślucki	8	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	6
5	mozyrski	9	-	2	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	30
6	mohylewski	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
7	kalininski	40	4	1	-	2	-	2	1	-	1	-	2	1	1	45
8	witebski	40	9	3	2	8	2	-	-	-	4	2	2	2	2	90,5
9	orszański	27	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	17
10	połocki	30	10	4	11	1	2	-	-	2	3	3	2	4	-	
Razem dziesięcin		215	34	22	25	23	4	2	2	10	11	10	9	9	6	397

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп. 1, Д. 2459, Л. 109. Доклад работа Центральной Комиссии по выселению б. помещиков по постановлению ЦИК-а и СНК ВССР от 21/II-25 г., по II-й категории.

(Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, KC KP(b) Białorusi, opis 1,teczka 2459, karta 109, Referat z pracy Centralnej Komisji do Wysiedlenia Byłych Ziemian zgodnie z postanowieniem Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Ludowych Komunistów BSRR z dnia 21 II 1925 r. o wysiedleniu i 2. kategorii).

Tabela 49

Byli właściciele ziemscy **3** kategorii przeznaczeni do wysiedlenia z BSRR w 1925 r.

Nr pozycji	Nazwa okręgu	Wyznaczeni do wysiedlenia	Decyzja Centralnej Komisji		Według narodowości					Wg ilości ziemi do rewolucji					Ziemie uzyskane po wysiedleniu	
			Za granicę	W granicach	Rosjanie	Polacy	Łotysze	Białorusini	Inni	Do 100	100-200	200-300	300-500	500-1000	1000 i więcej	Dziesięcin
1	miński	12	1	4	-	4	-	-	-	1	2	1	-	-	-	44
2	borysowski	7	-	2	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	10
3	bobrujski	10	4	3	2	-	-	2	3	2	3	1	-	-	-	48
4	mozyrski	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
5	ślucki	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6	mohylewski															
7	połocki								1							
8	kalininski	98	4	2	2	2	-	-	-	-	-	2	1	1	-	
9	witebski	47	10	5	3	9	3	-	-	3	5	3	1	1	2	43
10	orszański	9	1	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
Razem dziesięcin		193	20	16	7	18	3	4	4	8	8	10	4	3	2	143

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп. 1, Д. 2459, Л. 109. Доклад работа Центральной Комиссии по выселению б. помещиков по постановлению ЦИК-а и СНК ВССР от 21/II-25 г., по III-й категории.

(Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, KC KP(b) Białorusi, opis 1,teczka 2459, karta 109, Referat z pracy Centralnej Komisji do Wysiedlenia Byłych Ziemian zgodnie z postanowieniem Centralnego Komitetu Wykonawczego i Związku Ludowych Komunistów BSRR z dnia 21 II 1925 r. o wysiedleniu w 3. kategorii).

Tabela 50

Komu została przekazana ziemia i inwentarz BSRR w 1925 r.

Nazwa organizacji	Budynki wartość (w rublach)	Inwentarz wartość (w rublach)		Ogólna wartość (w rublach)
Статьи ГЗИ - Oddziały Państwowego Użytkowania Ziemi	21 641,80	395		22 036,80
РПК - Rejonowy Komitet Wykonawczy	4221	1459		5680.-
ККОБ - Społeczny Komitet Włościańskiej Wzajemnej Pomocy	4650	290		4940
Szkoły	18 332	30		18 362
Szpitala	1298	-		1298
Innym ogólnym organizacjom	6795	-		6795
Wiejskie komunom, spółdzielniom pracy	5280	-		5280
Punkty agronomiczne	1875	1229		3104
Punkty weterynaryjne	930	930		1.159.-
Leśnictwa	290	-		290
Praca użytkowa społeczeństwa	8132	658		8790
Sprzedaż innym organizacjom	14 110,50	-		14 110,50
Razem	87 555,30	4290		91 845,30

UWAGI:

- 1) Ocena majątku, budynków i inwentarza w Witebskim Okręgu nie przeprowadzono, dlatego wielkość jego w danej tabeli nie uwzględniono.
- 2) W Mozyrskim Okręgu cały przejęty od obszarników majątek sprzedano, wielkości i ilości jego także nie przedstawiono.
- 3) W Okręgu Mińskim budynki za sumę 6 355 rubli sprzedano 15. Oddziałowi Pogranicznemu
- 4) Okręg Mohylowski budynki na sumę 1 299 rubli sprzedano Muzeum Наробразы (Oświaty Ludowej).

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф.6 ЦИК БССР, Оп.1, Д.1454, Л.64об. Отчетный доклад о выселении б. помещиков из Белорусской ССР.

(Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 6, Centralny Komitet Wykonawczy BSRR, opis 1,teczka 1454, karta 64o b, Referat Sprawozdawczy o wysiedleniu byłych ziemian z Białoruskiej SRR).

Tabela 51

Więźniowie i wyroki w BSRR na przełomie I/II 1927 r.

Zakład karny	Wyrok do 6 m-cy	Wyrok od 6 m-cy do 1 roku	Wyrok od 1 roku do 2 lat	Wyrok od 2 lat do 3 lat	Wyrok od 3 lat do 5 lat	Wyrok od 5 lat do 10 lat	Razem	Uwagi
miński	106	216	199	164	150	60	895	w/II 1927 r.
bobrujski	71	60	46	32	37	16	262	
borysowski	54	47	40	42	41	29	253	
czerykaucki	32	22	36	31	28	20	169	
raczycki	25	2	4	2	3	1	37	
witebski	50	30	45	46	61	53	285	
warysajski	33	51	64	77	28	23	276	
połocki	38	29	34	34	38	25	198	
mozyrski	33	10	16	9	8	1	77	
ślucki	40	19	33	16	17	25	150	
mohylowski	66	65	63	67	39	11	311	
Razem	548	551	580	520	450	264	2913	

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 34 НКВД, Оп 1, Д 820, Л 55. (brak tytułu) Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 34, Narodowy Komitet Spraw Wewnętrznych, opis 1, teczka 820, karta 55.

Tabela 52

Warstwy i grupy społeczne represjonowanych.

Warstwa społeczna	Liczba
Kułacy	1844
Kołchoźnicy	2717
Rolnicy indywidualni	640
Urzędnicy	1268
Inżynierowie i pracownicy naukowci	16
Robotnicy	424
Pracownicy kołchozów, Maszyno-Traktorowych Stacji i Warsztatów Maszyno-Traktorowych	50
Techników i rzemieślników, majstrów	20
Chałupników	227
Urzędników kultu (księży, popów)	7
Gospodyń domowych	48
Bez określonego zajęcia	198
Pracownic domowych, osób na utrzymaniu i innych	32
Razem	6530

Źródło: И.Н. Кузнецов, В.Г. Мазец, *История Белоруси в документах и материалах, <<Амалфея>>*, Минск 2000, Итоги разгрома антисоветского подполья в БССР (Извлечение (по материалам следствия 1937–1938 гг., s. 498 (L 256); Правда истории: память и боль /Сост. Н.М. Жилирслтй. Мн. Беларусь. С. 82-87.

(I. N. Kuzniecowa, W. G. Mazewc, *Historia Białorusi w dokumentach <<Amalfea>>*, Mińsk 2000, Historia zniszczenia antyradzieckiego polskiego podziemia w Białorusi (na podstawie) Z materiałów śledztw 1937-1938 w latach s.498 (L 256); Правда истории: память и боль. Zebrał N.M. Żilirsltj Mн. Białoruś s.82-87. P. П. Платонова, Н.М.Житковский, *Правда истории: память и боль, <<Беларусь>>*, Минск 1991, Т. Антонович, П. Лапец, Т. Протьюко, *О репрессях годов в Белоруссии*, s. 87, P. R. Platonowa, N. M. Żitkowskij, *Prawda historii : память и боль, <<Бiałoruś >>* Mińsk 1991, Т. Antonowicz, P. Lapiec, Т. Protko, *O represyjnych latach w Białorusi*, s. 87).

Tabela 53

Kontrrewolucyjne organizacje religijne wykryte przez organy GZP Ludowego Komitetu **Spraw Wewnętrznych BSRR** w latach 30.

Organizacja dowodząca	Religia	Rok wykrycia	Miejsce działalności	Liczba członków	Wyrok
1	2	3	4	5	6
POW księży: A. Puczkarczmielewski (Mińsk), K. Szemietiło (Homel)	Kościół rzymskokatolicki	1933	2 oddziały: Mińsk, Homel, księży z: Dzierżyńska, Zaslavia, Pleszczenic, Timkowiczów, Słucka, Borysowa i innych	79 osób	Od 3-10 lat Zakład Reeducacji Społecznej, Koloni Karnej Rehabilitowany

Źródło: Т.С. Протко, *Становление советской тоталитарной системы в Беларуси (1917-1941гг.)*, ТЕСЕЇ, Минск 2002, s. 307. (T. S. Protko, *Tworzenie radzieckiej totalitarnego systemu na Białorusi (1917-1941)*, TESEJ, Mińsk 2002, s. 307).

Tabela 54

Majowa operacja NKWD w strefie przygranicznej, 1931 r.

	Ilość rodzin	Ilość osób
Wywieziono w głąb ZSRR	860	3928
W tym		
Rozkułaczonych	388	
Kułaków ubiegłorocznych	472	
W tym		
Z kolchozów	101	
Zmartwionych, lamentowało		Mężczyzn - 109, Kobiet - 91
Pozostało do wysiedlenia		794

Źródło: A. Biały na podstawie: НАРБ Ф 4п, Оп 1, Д 5575, Л 39. РГ- 4 экз. (совершенно секретно) *Докладная записка по польскому населению и пограничных районах Б.С.С.Р.*, (Narodowe Archiwum Republiki Białoruś Zespół 4p, KC KP(b) Białorusi, opis 1, teczka 5575, karta 39, RG-4 egz. (Ścisłe tajne) Raport o ludności polskiej w rejonach nadgranicznych w BSRR.)

Tabela 55

Rozkaz NKWD nr 00485 - „Operacja polska”, liczba osadzonych w ZSRR,
wg <<Porządku albumów>> od 5 VIII 1937 do 15 IX 1938 r.
Podział ze względu na chronologię i okres wyroku.

Data	Razem rozpatrzone	w tej liczbie:												
		Razem osadzono	w tej liczbie	Zwrócono do dodatkowego śledztwa	Oddano do kompetencji Sądu	w tej liczbie	Uniewinniono							
Data	Razem rozpatrzone	Razem osadzono	w tej liczbie:											
			1. kategoria	2. kategoria	w tej liczbie					Zwrócono do dodatkowego śledztwa	Oddano do kompetencji Sądu	w tej liczbie		Uniewinniono
					w tej liczbie			zgodnie z Wojennym Kolegium	zgodnie z wojennym Trybunałem i Sądem					
					10 lat	5-8 lat	3 lata					Inne wyroki (zesłanie), wysłanie do innych rejonów ZSRR		
16.11.1937	25407	24990	22690	2300	2233	65		2	402	15	15			
15.11.1937	49376	48647	43140	5507	5388	113		6	658	71	52	19		
10.01.1938	67117	66041	56337	9704	9521	169		14	907	169	129	40		
7.02.1938	80728	79523	67030	12493	12301	175		17	985	220	167	53		
1.04.1938	90144	88688	74231	14457	14182	235		40	1143	313	249	64		
21.05.1938	97200	95291	78943	16348	15868	439		41	1411	498	392	106		
15.09.1938	106319	103067	84160	18907	18148	735		24	2277	975	580	395		
15.11.1938	143870	139835	111091	28744	25967	2224	153	400	2776	1219	580*	395*	40*	

Tablica 1 i 2 wykonana przez O. A. Gorlanowa na podst. danych statystycznych NKWD ZSRR i przedst.. krótki wariant tablic, który z koniecznym komentarzem będą opublikowane w specjalnym zbiorze o statystyce politycznych represji (zbiór s. 77). Na tabl. 1 zestawienie danych we wzrastającej sumie. Na tabl. 2 brak danych o osadzonych specjalnymi „trojkami” z niektórych rejonów. * Dane o liczbie przekazanych przez spec. „trojki” na Wojennym Kolegium, wojenne trybunały, sądy nie posiada.

Źródło: Составитель А. Э.Гурьянов, *Исторические Сборники <<МЕМОРИАЛ>>* 1 выпуск 1, *Репрессии против поляков и польских граждан, <<ЗВЕНЬЯ>>*, Москва 1997 г., л 160, В.Н.Хаустов - Из предыстории массовых репрессий против поляков. Середина 1930-х гг., Н.В.Петров, А.Б.Рогинский (НИПЦ <<Мемориал>> „Польская операция” НКВД 1937-1938 гг., s. 40. (Zestawił A.E. Gurjanow, *Zbiory Historyczne <<MEMORIAŁ>>*, wydanie 1, *Represje przeciw Polakom i polskim obywatelom, <<ZWEBJA>>* Moskwa 1997 r., karta 160, W.N. Haustow, *Z prehistorii masowych represji przeciw Polakom w połowie lat 1930*, N.W. Pietrow, A.B. Roginski, *NIPC <<Memorial>>, „Operacja polska” NKWD 1937–1938 latach*, s. 40).

Tabela 56

Rozkaz NKWD Nr 00485 - „Operacja polska”, liczba osadzonych w ZSRR wg <<Porządku Albumów>> od dnia 5 VIII 1937 do 15 IX 1938 r. i Specjalnych „Trójek” od 15 IX 1938 do 15 XI 1938 r.
Podział według organów NKWD i okres kary.

Wszystkich osadzonych		W pierwszej kategorii BMH			W inny sposób ukarane		
		w porządku albumów	Specjalne „trójki”	Razem	w porządku albumów	Specjalne „trójki”	Razem
NKWD							
BSRR	19 931	13 179	4593	17 772	532	1627	2159

Źródło: Составитель А.Э.Гурьянов, *Исторические Сборники <<МЕМОРИАЛ>> 1 выпуск 1, Репрессии против поляков и польских граждан, <<ЗВЕНЬЯ>>*, Москва 1997 г, л. 160, В.Н.Хаустов, *Из предыстории массовых репрессий против поляков. Середина 1930-х гг.*, Н.В. Петров, А.Б. Рогинский, НИИЦ <<Мемориал>> <<Польская операция>> НКВД 1937-1938 гг. s.41, Составитель А.Э. Гурьянов, *Исторические Сборники <<МЕМОРИАЛ>> 1 выпуск, Репрессии против поляков и польских граждан, <<ЗВЕНЬЯ>>*, Москва 1997 г, л 160, В.Н. Хаустов, *Из предыстории массовых репрессий против поляков. Середина 1930-х гг.*, Н.В. Петров, А.Б. Рогинский, (НИИЦ <<Мемориал>> „Польская операция” НКВД 1937-1938 гг. s. 40,

(Zestawił A. E. Gurianow, *Zbiory Historyczne <<MEMORIAŁ >> 1 wydanie 1, Represje przeciw Polakom i polskim obywatelom, <<ZWEBJA>>*. Moskwa 1997 r., karta 160, W. N. Haustow, *Z prehistorii masowych represji przeciw Polakom w połowie lat 1930*, N.W. Pietrow, A.B. Roginski, NIPC <<Memorial>> „Operacja polska” NKWD w latach 1937-1938, s. 40).

Tabela 57

Zestawienia świadectw represjonowanych szpiegów, dywersantów i powstańców, polskich, łotewskich i niemieckich wywiadowców (informacje statystyczne).

Zestaw narodowościowy od 1 VII do 1 IX 1938 r.

Narodowość	Liczba
Polaków	2663
Białorusinów	2717
Ukraińców	68
Rosjan	61
Żydów	375
Niemców	152
Łotyszy	400
Litwinów	56
Estończyków	12
Innych	26
Razem	6530

Źródło: И.Н. Кузнецов, В.Г. Мазец, *История Белоруси в документах и материалах, <<Амалфея>>*, Минск 2000, Итоги разгрома антисоветского подполья в БССР (Извлечение) по материалам следствия 1937– 1938 гг. s. 498 (L 256); Правда истории: память и боль /Сост. Н.М. Жилирелтй. Мн. Беларусь. С. 82–87.

(I. N. Kuzniecowa, W. G. Mazec, *Historia Białorusi w dokumentach, <<Amalfeja>>*, Mińsk 2000, Historia zniszczenia antyradzieckiego polskiego podziemia w Białorusi (Na podstawie) Z materiałów śledztw 1937–1938 w latach s.498 (L 256); Prawda historii: pamięć i ból /zebrał N. M. Żilirsłtj Мн. Białoruś s.82–87, Р.П. Платонова, Н.М.Житковский, *Правда истории: память и боль, <<Беларусь>>*, Минск 1991, Тамара Антонович, Павел Лапец, Татьяна Протко, *О репрессиях годов в Белоруссии*, s. 87. P.R. Platonowa, N.M. Żitkowski, *Prawda historii: pamięć i ból <<Białoruś>>* Mińsk 1991, Tamara Antonowicz, Paweł Lapiec, Tatiana Protko, *O represyjnych latach w Białorusi*, s. 87).

Diagram 1

Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930-1949 – charakter winy.

Źródło: Opracował И. Кузнецов.

Agenci obcych wywiadów - 57 %

Antyradziecka i kontrrewolucyjna agitacja – 22 %

Uczestnictwo w kontrrewolucyjnych organizacjach – 16 %

Inni – 5 %

Diagram 2

Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930-1940 – skład socjalny.

Źródło: Opracował И. Кузнецов.

Włościanie – 55 %

Robotnicy – 30 %

Inteligencja – 15 %

Diagram 3

Rozstrzelani w Mińsku w latach 1930–1940 – skład narodowy.

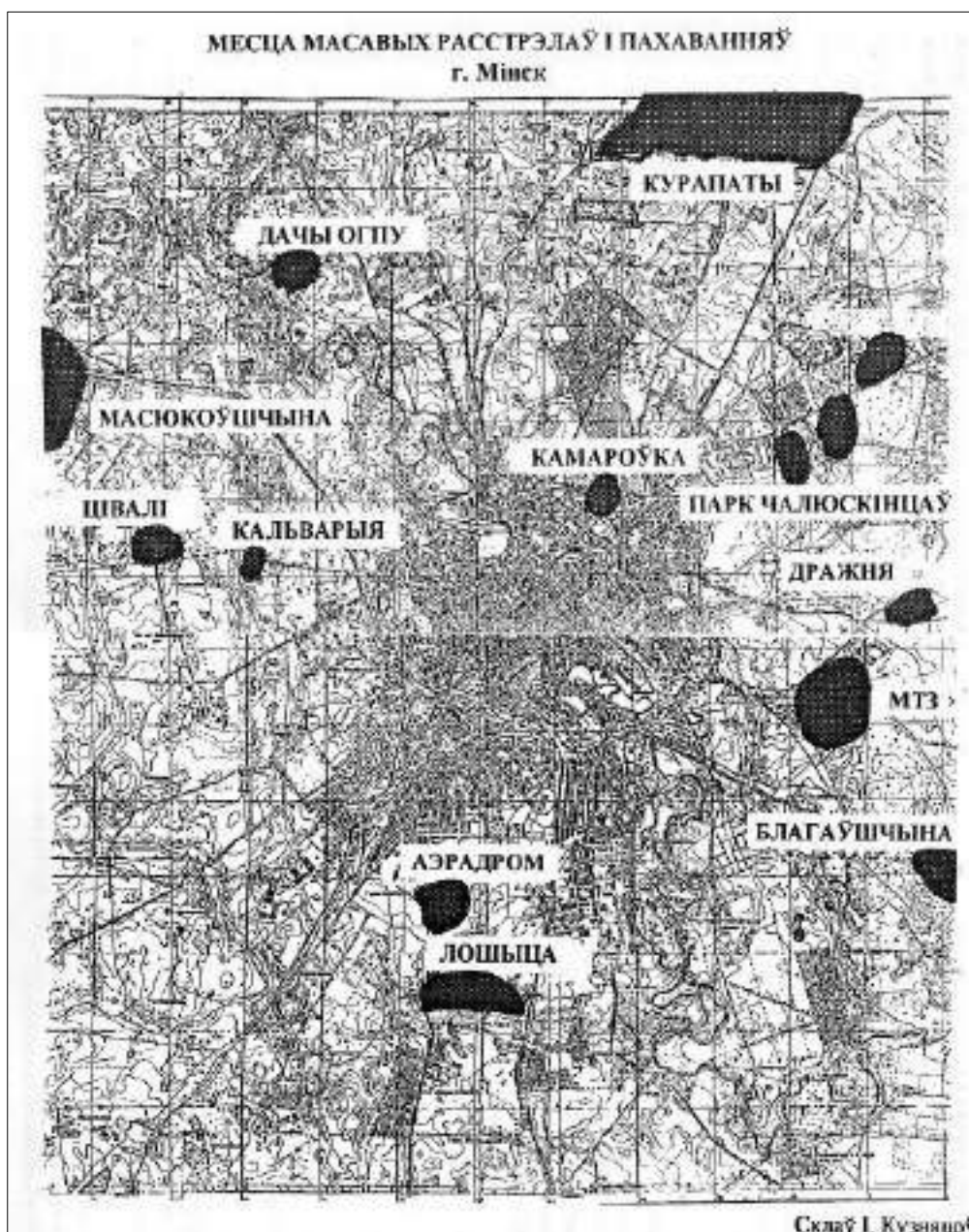

Źródło: Opracował И. Кузнецов.

Białorusini - 57 %,
Polacy – 25 %,
Żydzi – 7 %,
Inni – 6 %,
Rosjanie – 2 %,
Niemcy – 1 %,
Litwini – 1 %,
Ukraińcy – 1 %.

Мара 1

Міесца масовых разстрэліваў і похавкоў (гробоў) у Мінску.

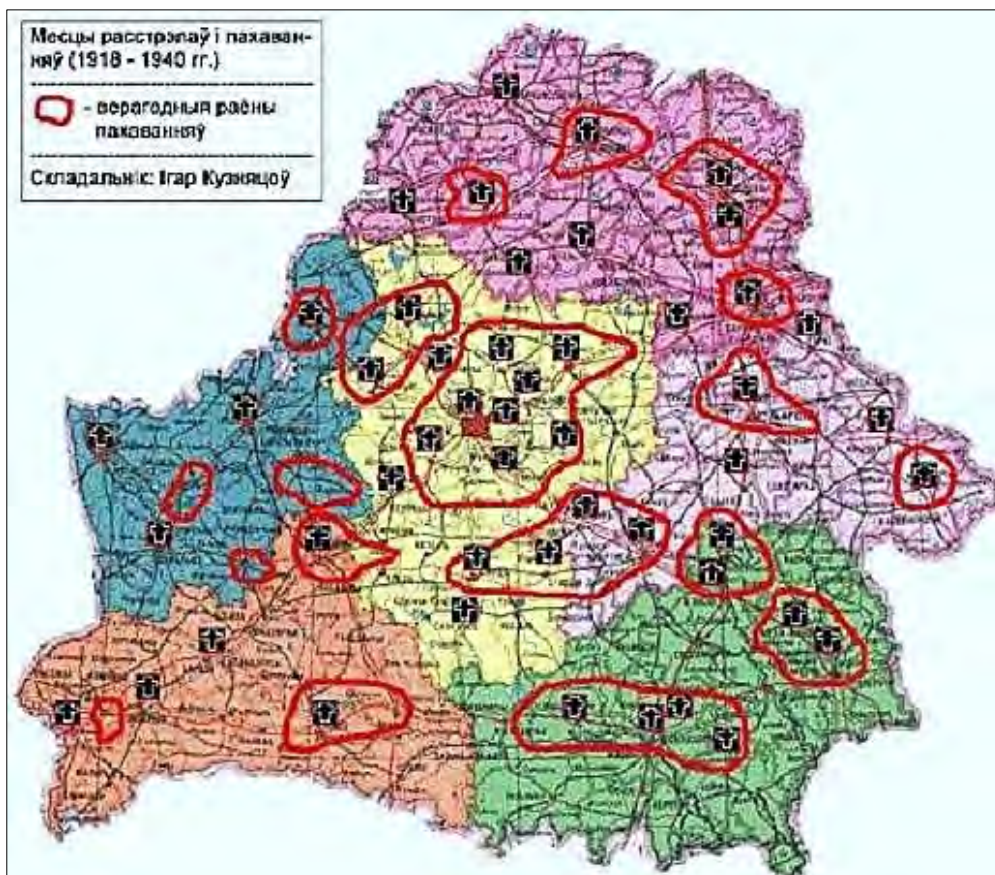

Źródło: Opracował И. Кузнецов

Курапаты-Kurapaty, Дачы ОПГУ – Działki. Okręgowy Państwowy Zarząd Polityczny (Policja Polityczna), Масюкоўшчына – Masjukowszczyzna, Камароўка – Komarowka, Парк Чалюскінцаў – Park Czeluskinców, Дразня – Draźnia, Цівалі – Ciwali, Кальварыя – Kalwaria, МТЗ – Mińskie Zakłady Traktorowe, Благаўшчына – Włagawszczyzna, Аэрадром – Lotnisko, Лошыца – Łoszyca.

Мара 2

Masowe represje i miejsca pochówku na Białorusi (1928-1940).

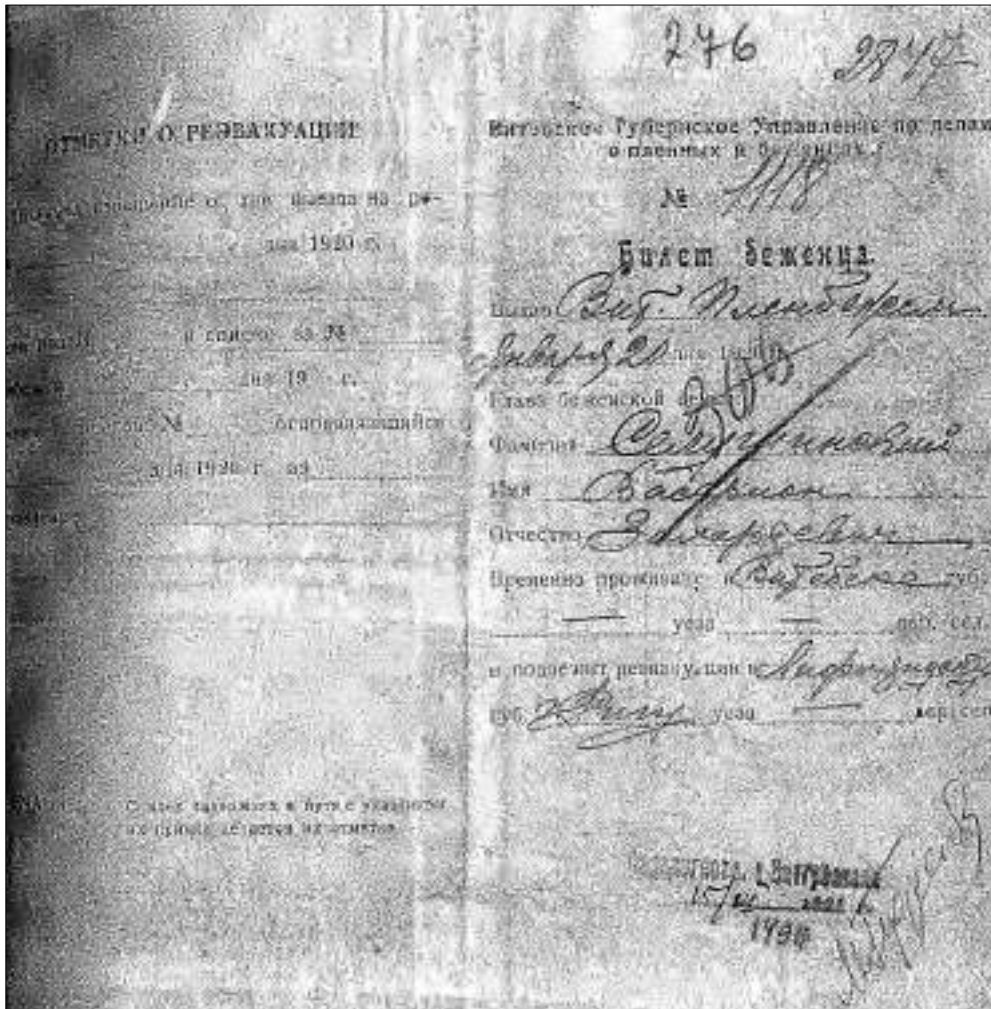
Źródło: Opracował И. Кузнецов.

Wiarygodne miejsca (rejon) pochówku.

ZAŁĄCZNIKI

a) archiwalne

1. Bilet – zaświadczenie wyгнаńca.

Źródło: НАРБ Фонд 34, Опись 2, Дело 37, Лист 276, NARB Zespól 34, opis 2, teczka 37, karta 276.

2. Zaświadczenie o wydaniu dokumentów i wiz polskich.

Mińsk, dnia 21 stycznia 1924 roku

53

Delegacja
Rosyjskiej Polskiej
KOMISJI WYKONAWCZEJ
DO SPRAW REPATRIACJI
W
R.S.F.R. i U.S.R.R.

Nr. 9955.-
W sprawie zawi-
zowania spisu
Nr. 25 z Borysowa

W załączeniu przesyła Pana Pełnomocnika
Delegacji Rosyjsko-Ukraińskiej z dnia 15/X-23 ro-
ku Nr. 630 i zgodnie z piśmie z dnia 27/X-23 roku
Nr. 653 Ekspozytura Mińska przesyła w załączeniu
dokumenty i wisy polskie dla następujących osób
ze spisu Nr. 25 Borysowskiego:

Nazwisko i imię	Nr. spisu Ekspozytury	Nr. wisy
Wieliki Jakób	861	1194 ✓
Szymakowuki Bolesław	862	1195 ✓
Strapko Pelagja	864	1197 ✓
Dobrzycki Antoni	865	1198 ✓
Aniym Konstanty	866	1199 ✓
Szanułek Atanazy	867	1200 ✓
Jeruz Filip	868	1201 ✓

Do Pana Pełnomocnika
Rosyjsko-Ukraińskiej
Delegacji

M i ń s k u. -
D.P. Nr. 9384.

Sprawa wydania wiz pozostałym dwóm rodzinom Mo-
sisza Orzegorza i Wilina Mojżesza może być roz-
strzygnięta po przedstawieniu przez nie dodatko-
wych dokumentów.

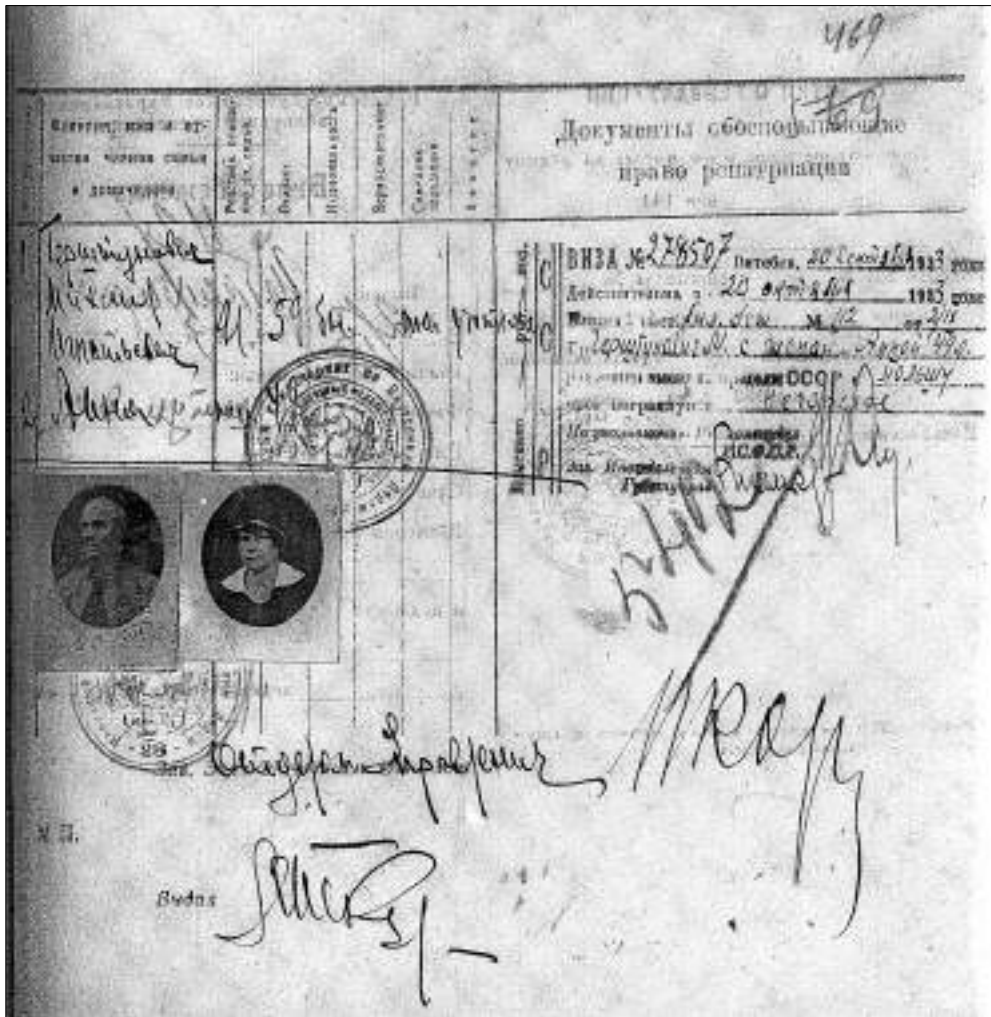
M. J. Roman
Sekretarz

53

*Wszystko w tym celu
zostało wysłane do
Mińska dnia 21/1/24
M. J. Roman*

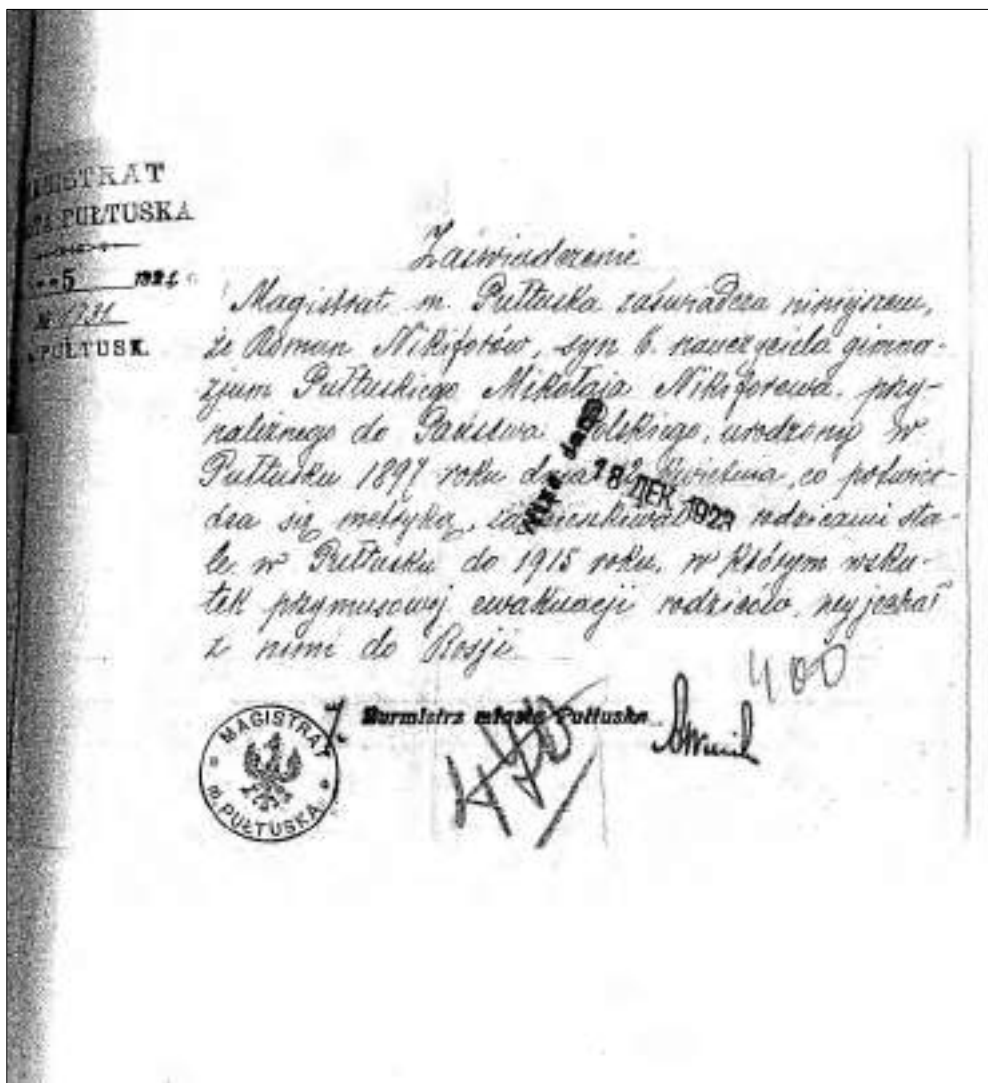
Źródło: НАРБ Фонд 3, Опись 2, Дело 37, Лист 63, NARB Zespół 34, opis 2, teczka 37, karta 63.

3. Dokument stwierdzający prawo do repatriacji z wystawioną wizą polską.

Źródło: НАРБ Фонд 34, Опись 2, Дело 37, Лист 469, NARB Zespół 34, opis 2,teczka 37, karta 469.

5. Zaświadczenie wystawione przez Magistrat miasta Pułtusk potrzebne do otrzymania wizy polskiej.

Źródło: НАРБ Фонд 34, Опись 2, Дело 37, Лист 400, NARB Zespół 34, opis 2, teczka 37, karta 400.

6. Skład narodowościowy ludności wioski Łagowiszcze według rejestratora spisu i po korekcje na skutek skarg ludności.

Деревня ЛАГОВИШЧЕ, Бронницкого
с/сеп.Ляховичского района, Могил-
ского о к р у г а.

№ п/п	Фамилия, Имя и Отчество домохозяйина.	Народность домохозяйина / записанного регистратором.	Народность домохозяйина. / Выявлено расследованием).	ПРИМЕЧАНИЕ.
1.	САВИЦКИЙ Виталий Герасим.	Белорус	Польша	
2.	Торговский Григорий Степан.	Белорус	Польша	
3.	Рудницкий Григорий Асфанд.	Польша	Польша	
4.	Зайоровский Андрей Иванович	Белорус	Польша	
5.	Торговский Андрей Яков.	Белорус	Белорус	
6.	Рудницкий Яков.	Белорус	Польша	
7.	Торговский П.А.	Белорус	Белорус	
8.	Савицкий Василий Гер.	Белорус	Польша	
9.	Торговский Александр Алар.	Белорус	Польша	
10.	Торговский Алар Гаврил.	Белорус	Польша	
11.	Некрасович Иван Степанович	Белорус	Белорус	
12.	Торговский Павел Петрович	Польша	Польша	
13.	Савицкий Валент Азгустинович	Белорус	Польша	
14.	Савицкий Карол. Викентьевич	Белорус	Польша	
15.	Торговский Иван Константинович.	Белорус	Польша	
16.	Сколовский Петр Семенович	Белорус	Белорус	
17.	Давыдов Николай Антонович	Белорус	Белорус	
18.	Савило Николай Антонович	Белорус	Польша	
19.	Ворух Антон Валаславович	Белорус	Польша	
20.	Каданко Александр Яковлев.	Белорус	Белорус	
21.	Савило Антон Иванович	Польша	Польша	
22.	Савило Иван Осипович	Белорус	Польша	
23.	Торговский Гаврил Семен.	Белорус	Польша	
24.	Давыдов Григорий Яков.	Белорус	Белорус	
25.	Торговский Бронислав Антон.	Белорус	Польша	
26.	Торговский Валерий Семен	Белорус	Польша	
27.	Савило Викентий Иосифович	Польша	Польша	
28.	Торговский Григорий Иван.	Белорус	Польша	
29.	Торговский Виталий Семен.	Белорус	Польша	
30.	Ходоровский Антон Михайлов.	Белорус	Польша	
31.	Торговский Степан П.	Польша	Польша	
32.	Торговский Адам Антонович	Белорус	Польша	
33.	Савило Бронислав Викентьевич	Белорус	Польша	
34.	Ходоровский Наполеон Иванович	Белорус	Польша	
35.	Торговский Степан Семен.	Белорус	Польша	
36.	Грабовский Владислав С.	Польша	Польша	
37.	Савицкий Павел Петрович	Польша	Польша	
38.	Торговский Антон Квилюнович	Белорус	Польша	
39.	Малевиц Стефан Григор.	Белорус	Польша	
40.	Рудницкий Алоиз Бронисл.	Белорус	Польша	
41.	Савило Павел Федосович	Польша	Польша	
42.	Рудницкий Виталий Асфанд.	Польша	Польша	
43.	Савило Франц Салехович	Белорус	Польша	
44.	Торговский Аляксандр Григорьевич	Белорус	Польша	
45.	Торговский Осип Гаврилович	Белорус	Польша	
46.	Рудницкий Леонтий Осипович	Польша	Польша	
47.	Рудницкий Александр Осипов.	Белорус	Польша	
48.	Савицкий Виктор Осипович	Польша	Польша	
49.	Давыдов Эдуард Кар.	Польша	Польша	
50.	Торговский Алоиз Чалович	Белорус	Польша	
51.	Рудницкая Анна Брониславна	Польша	Польша	
52.	Савило Адам Антонович	Белорус	Польша	
53.	Савило Мальвина Антоновна	Белорус	Польша	
54.	Савицкий Павел Герас.	Белорус	Польша	
55.	Савицкий Степан Гер.	Белорус	Польша	
56.	Торговский Яков Яков.	Белорус	Польша	
57.	Сикорская Евгения	Польша	Польша	
58.	Давыдов Алар Яков.	Белорус	Белорус	
59.	Ворух Иван Антон.	Белорус	Польша	
60.	Торговский Валент Виктор.	Польша	Польша	

Korrekta 14
Korrekta 17

Źródło: NARB Фонд 4п, Опись 1, Дело 3003, Лист 32, NARB Zespół 4р, opis 1, teczka 3003, karta 32.

7. Skarga do Biura Polskiego na rejestratora prowadzącego spis powszechny (Polaków zapisywano jako Białorusinów).

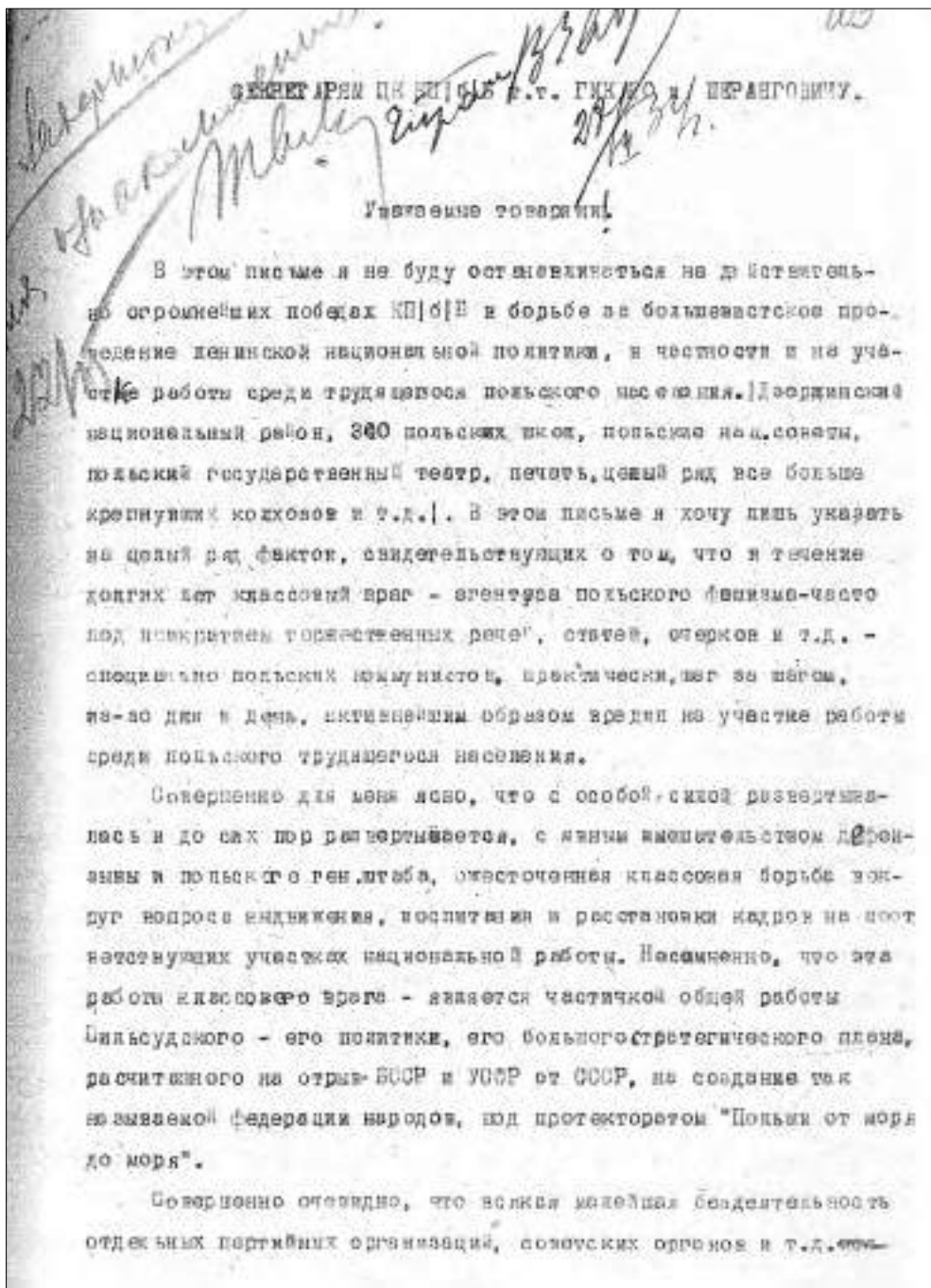
Biuro Polskie L. 248 P. B. in. L. 18

Wobec powszechnego żalu ludności w nowo wsiach powiatów
i miastach Kubitkowskiej i Łomachowickiej w. spisu
prowadzonym przez Matwiejczukowską i Wielkowosy, która przy
spisie pytała się tylko, kto rozumie po polsku i gdzie się urodził
nie pytała się o przynależność narodowościową, która w wyjątkach
białorusinami, chociaż ludność z tych wsi uważa się za Polaków.
Wielu się z nią sponosało i domagało się bych ich zapisano Polakami
ale ona twierdziła, że jako się urodził na Białorusi ten nie może
być Polakiem. Wiceburmistrz Barikowskiego, Spilowski zaprzęta białoru-
sinami i zapisano w ogólnym razie większą część matercyum ich zgłosze-
nia zapisano za Polaków. Wiele ludności skłamało się, że się urodził
za Polaków i jest ogólnie niezadowolone że ich zapisano białorusinami.

dan 30 lipca 1916. W. Kostowski.

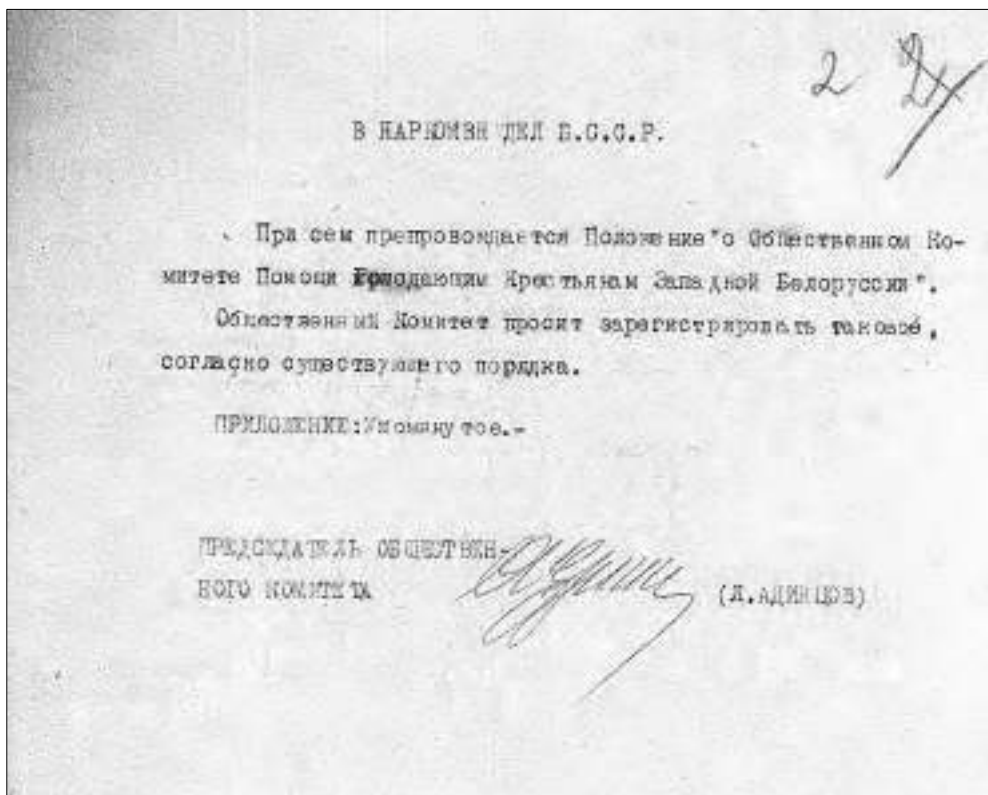
Źródło: НАРБ, Фонд 4п, Опись 1, Дело 3003, Лист 18, NARB Zespol 4p, opis 1, teczka 3003, karta 18.

8. Informacja o Polskim Rejonie Narodowościowym (Dzierżyńskim).

Źródło: NARB, Фонд 4п, Опись 1, Дело 6912, Лист 105, NARB Zespół 4p, opis 1, teczka 6912, karta 105.

9. Informacja o rejestracji Społecznego Komitetu Pomocy Głodującym w Zachodniej Białorusi.

Źródło: НАРБ Фонд 34, Опись 1, Дело 724, Лист 2, NARB Zespól 34, opis 1, teczka 724, karta 2.

10. Dodatek do rezolucji w sprawach organizacyjnych, projekt minimalnych etatów Biur Polskich w 1923 r.

СВЕДЕНІЯ ДО КОЛИЧЕСТВІ І СПРАВНОСТІ ОБСЛУГОВУВАННЯ			
ПРОЕКТЪ МИНИМАЛЬНЫХЪ ЕТАТОВЪ БИУРЪ ПОЛЬСКИХЪ.			
Видъ Бюро:	Кол-во	Кол-во	Сумма
	соотв. проектн.	не соотв. проектн.	
<u>Общественные Бюро:</u>			
1. Кіевъ/С.В.Д./	1	1	2
2. Минск/оргъ С.В.Д./	2	1	3
3. Ново-Біколуновск/оргъ Сибірака/	2	-	2
			<u>5</u>
<u>Губернские Бюро:</u>			
1. Петроградъ/С.В.Д./	2	-	2
2. Митва	2	-	2
3. Смоленск	2	-	2
4. Москва	1	-	1
5. Орелъ	1	-	1
6. Крапивинск	1	-	1
7. Кіевъ/С.В.Д./	1	-	1
8. Харьковъ	1	-	1
9. Зытоміеръ	2	-	2
10. Винница	2	-	2
11. Одесса	2	-	2
			<u>18</u>
<u>Резиденты:</u>			
1. Брестъ/Митвакскій губ./	1	-	1
2. Псковъ	1	-	1
3. Лепель	1	-	1
4. Мінскъ	1	-	1
5. Гродно	1	-	1
6. Могилевъ/Смоленскій губ./	1	-	1
7. Минскъ/С.В.Д./	1	-	1
8. Витебскъ	1	-	1
9. Могилевъ	1	-	1
10. Борисовъ	1	-	1
11. Житомиръ	1	-	1
12. Могилевъ	1	-	1
13. Могилевъ/Смоленскій губ./	1	-	1
14. Винница	1	-	1
15. Псковскій	1	-	1
16. Лавровскій	1	-	1
17. Каленіскій	1	-	1
18. Новогрудскій/Смоленскій губ./	1	-	1
19. Старо-Біколуновск	1	-	1
20. Могилевъ	1	-	1
21. Рогачевъ	1	-	1
22. Барысапольскій	1	-	1
23. Білая Церква	1	-	1
24. Радомышль	1	-	1
25. Івановъ	1	-	1
			<u>25</u>
<u>Бюро Могилевъ:</u>			
Москва, Кіевъ, Минскъ	по 1.	-	3
<u>Губернские:</u>			
Петроградъ, Кіевъ, Митва,	по 1.	-	3
Зытоміеръ, Винница.	по 1.	-	2
			<u>8</u>
			<u>33</u>

Źródło: НАРБ, Фонд 4п, Опись 1, Дело 628, Лист 36об, NARB Zespół 4р, opis 1, teczka 628, karta 36 a.

11. Obwieszenie Borysowskiego Okręgowego Komitetu Wykonawczego o likwidacji bezpłatnego użytkowania majątków kościelnych przez organizacje religijne.

Обязательное Постановление № 32.

Борисовского Округного Исполнительного Комитета

город Борисов. 22 октября 1924 года

о заключении союзами верующих договоров о бесплатном пользовании имуществом религиозного значения.

Вследствие обязательного постановления Борисовского Уполномоченного от 24 июля сего года № 20—о регистрации религиозных обществ, а Округной Исполком поступили указы, разработанные различными группами верующих, при чем оказалось, что некоторые из них до сего времени не заключили с Уздской Комиссией по отделению церкви от государства договоров о бесплатном пользовании молитвенными домами и предметами, употребляемыми при отправлении культа, хотя последний срок для сего истек 1 августа 1922 года.

Ввиду изложенного и на основании инструкции Наркомвост Р. С. Ф. С. Р. от 24 августа 1918 года о порядке проведения в жизнь декрета об отделении церкви от государства и постановления ЦИК'а Белоруссии от 6 июня сего года (Сбор. Уздкомов. 1924 года № 8 ст. 94,) Борисовский Округной Исполнительный Комитет **П О С Т А Н О В Л Я Е Т:**

1. Религиозные общества и союзы верующих, до сего времени не заключившие указанных выше договоров, обязаны в двухнедельный срок с 15 ноября сего года составить в трех экземплярах ишеварные описи всего имеющегося в их пользовании движимого и недвижимого имущества, оценить таковое и описи представить в местный Районный Исполнительный Комитет, указав лиц ответственных за сохранность имущества.
2. Райисполкомы, получившие такие описи в указанный срок, проверяют правильность составления описей и оценкой и затем, пересылая в Окрисполком, вместе с актом проверки и распиской хранителей.
3. Союзы верующих и религиозные общества, имеющие на менее 50 неопороченных по суду членов и желающие получить указанное имущество в безвозмездное пользование, должны избрать не менее двух представителей на общем собрании, разрешенном Райисполкомом, уполномочив эти представители возбудить перед Окрисполкомом соответствующее ходатайство и заключить с последним нотариальный договор. В случае нежелания верующих заключить такой договор, они заявляют об этом, одновременно с представлением описей, Райисполкому, который немедленно принимает меры охраны имущества и сообщает об этом в Окрисполком.
4. По истечении означенного в п. 1 двухнедельного срока, Райисполкомы, сельсоветы и органы Районной Миллиции проверяют все ли религиозные общества и союзы верующих имеют договоры и было ли исполнено наставление постановления теми союзами и обществами, которые не имеют договоров, при чем держатели религиозного имущества, не представившие Райисполкому требуемых описей, либо срезавшие часть имущества, привлекаются к административной ответственности, для наложения установленного наказания (штраф до 300 рублей, или принудительные работы до 3 месяцев).
5. Держатели всякого имущества религиозного значения, хотя и не заключившие требуемых описей договоров, ответственны в указанном порядке в случае растраты или порчи имущества и будут преданы суду через Борисовскую Округную Прокуратуру.
6. Настоящее обязательное постановление не отменяет обязательного постановления № 20 о регистрации религиозных обществ, напомним регистрацию должны производиться не зависимо от сего.

*Председатель Борисовского Округного
Исполнительного Комитета ПРЕФЕРАНСОВ.*

Секретарь БУШМАН.

Удостоверено № 409 Заказ № 279—400 тип. Окрисполкома, Борисов.

Źródło: GAMO Фонд 5, Опись 1, Дело 2, Лист 3, PAMO Zespól 5, opis 1, teczka 2, karta 31.

12. Pismo sekretarza Biura Polskiego KC KP/b/B Wnorowskiego do Zofii Dzierżyńskiej odnośnie Zjazdu w Warszawie Polaków zamieszkałych poza granicami Polski, strona 1.

72

Do Biura Polskiego KC, WKP/b/
Mia. tow. Dzierżyńskiej.

Poufne,
osobiste!

Szanowna Zofiuś!

1/ Sprawa Warszawskiego Zjazdu aminalistów na BP, większość / 4 przeciw 3 / wypowiedziała się przeciw wyzbanie delegatów od ludności polskiej w USSR. Na Biuro OK przyjęta była propozycja większości BP. Tęż wysłany był do Sekretariatu OK, WKP i do BP, OK, WKP specjalny list z motywacją. Biuro OK, proponuje sformułować republikańskie Konferencje Ludności polskiej / przeciwstawiając je Warszawskiemu Zjazdowi / na, których między innymi pobudził powstały przeciw udziałowi ludności polskiej RSGd w Zjeździe, uważając ten Zjazd jako krok taktyczny ze strony Imperjalizmu polskiego.

Zjazd Warszawski jakoby odbędzie się latem, wobec czego trzeba już teraz ostatecznie satelid naszemu stanowisko i podjąć odpowiednio kroki przygotowawcze - zwłaszcza jeżeli będziemy sformułować republikańskie konferencje, bo latem nie da się przeprowadzić we własnych ramach sekcji i konferencji regionalnych. Rekomendujemy możliwie przed tą decyzją OK, WKP. Jeżeli odbędą się u nas te konferencje / i w naszym zakresie to jest powiedziane i w naszym /, wartoby było, również w tej sprawie obojętnie na I Asied planu BP, z udziałem sekretarzy większości okręgów i sekretarów "Siarna" i "Orki".

2/ Bezpośredni otrzymano plan sprawozdania - Sprawozdania będących podli - tam poszedł w pierwszej połowie kwietnia, bo sprawozdania z okręgu na okres I/X-22 - I/IV - 22 otrzymamy na 1 kwietnia.

3/ Z ostatnim numerem "Ładto" jest nawiązana notatka o "Orce", bardzo ważna o wskazaniu konkretnych braków "ORKI", bo do ostatniej chwili odnosi BP, OK, WKP o "ORKE" było inne, tam w końcu bądź razie ja ją rozwinęłam. Notatka o "Ładto" o takiej treści notna uważa za niewłaściwą uwagę, bo wiadomości o tym jakiej formy trudności przy wyrażeniu uwagi. Nowych się literackich nie nowy i ta forma uważa się. Czy nie łatwiej byłoby napisać list i wskazać konkretnie jakie są braki "Orki" i jak polepszyć ją. Uważam, że warto reakcji "Ładto" porzuć się tej metody krytyki. Bądźmy wspaniałe / jak u siebie / by polepszyć "Orkę". Z ostatnich protokołów BP, zwłaszcza między jak rozala "ORKA", a to przecież jest pierwszy wskaźnik, że "ORKA" "analizacja drogi" do wdrożenia polaków na światowej.

"Orka" na i musi mieć braki, ja w to nie wątpię, ale w redencji trzeba było wskazać różnicę w konkretnych brakach, a nie tego rodzaju ogólności.

Przekazany jester, że tego rodzaju notatki wzmacniają a nie osłabiają prze-

Źródło: НАРБ, Фонд 4п, Опись 1, Дело 2993, Лист 77, NARB Zespół 4p, opis 1, teczka 2993, karta 77.

13. Pismo sekretarza Biura Polskiego KC.KP/b/B Wnorowskiego do Zofii Dzierżyńskiej odnośnie Zjazdu w Warszawie Polaków zamieszkałych poza granicami Polski, strona 2.

pracownikom "ORKI" więcej energii do pracy etc.

Jeżeli się wyle, będzie bardzo rad.

W Dnia na Sekretarjacie stoi sprawa przerwanie wydania "Gwiazdy Młodzieży" z braku finansów. Będę bronił, ale nadziei mało, bo jest projekt mniejszy o cetero dla wszystkich gazet, a "Gwiazdę" i inne jeszcze mniejsze tygodniki unknąć.

Sw. Spalinskiego jest b. trudno gdzieś urządzić, bo języka białoruskiego nie zna na robocie ogólnej jest to koniecznym/ a na pracę polską on nie nadaje się. Zarobocie zaś tutaj jest dużo. Zrobię wszystko, by miał on pracę.

Z pozdrowieniami komunistycznym:

Sekretarz Biura Polskiego KC.KP/b/B /Wnorowski/

Źródło: НАРБ, Фонд 4п, Опись 1, Дело 2993, Лист 78, NARB Zespol 4p, opis 1, teczka 2993, karta 78.

14. Akt nacjonalizacji majątku Lełbczyce należącego do hrabiego Tyszkiewicza.

Комитет
№ 63

Акт

1921 года 25 февраля 25 дня. Мы ниже подписавшиеся, представляем от Уездного Землеметра г. Курганской и В. Пурискарт и представляем от Лельчицкой Волости — г-на А. Кудовича, в том что при описи нами пис. Лельчицы — бывшая владения графа Тискевича, Лельчицкой волости Уездного Землеметра оказалось следующее: палатной земли 3000 д. сенокосной 7000 д. леса 76000 д. неудобной 4000 д. под садом 1 д., под постройками 2 д. Дом жилой 25х15 арш дер. кр. сотт., два дома 23х12 арш дер. кр. сотт., изба 11х9 арш дер. кр. сотт., сеница 9х8 арш дер. кр. сотт., баня 9х8 арш дер. кр. сотт., сарай 20х12 арш дер. кр. сотт. без пола и потолка, сарай 30х12 арш дер. кр. сотт. без пола и потолка, сарай 27х13 арш дер. кр. сотт. без пола и потолка, курятник 6х3 арш дер. кр. сотт. без пола, котелок два. Варельня 4х5 арш дер. кр. сотт. амбар 9х8 арш дер. кр. сотт. пол и потолок два. Сарай 10х8 арш дер. кр. сотт. без пола и потолка. Дом жилой 16х16 арш дер. кр. сотт. пол и потолок дер. доск. Сарай 25х9 арш дер. кр. сотт. Дом жилой 18х9 арш дер. кр. сотт. пол и потолок два. Варельня 4х5 арш дер. кр. сотт. без пола. Котелок два. Дом жилой 13х9 арш дер. кр. сотт. потолок и пол дер. Сарай дер. 11х8 арш дер. кр. сотт. без пола и потолка. Маленькая водонад 4х12 дер. кр. сотт. пол и потолок два. Земельный участок в Волостном в. лесу 15 д. в 1^ю гирани, луговой дер. два д. в нас. Варельня 4х5 дер. 4х1 пасы огорода покрытой косягой 12х3 в 2хх, багнеток просарая. Все поименованн. в настоящем акте тридцать разностей. Сведени о земле собраны со слов местных жителей, земли обмерены при помощи крестьян, на месте и заново.

Председатель Комитета А. Мухоморов
Члены: Пурискарт
Т. Курганский

Все поименованн. имущество в настоящем акте принято на хранение обозначенн. посарей и прочих производителей обозначенн. наследственно доминирующей Лельчицкой Волости.

Завариин Михаил, С. Мухоморов Верно С. Мухоморов

Źródło: NARB, Фонд 48, Опись 1, Дело 117, Лист 63, NARB Zespół 48, opis 1, teczka 117, karta 63.

15. Akt nacjonalizacji majątku Smysłowicze Lwa Wańkowicza.

24

А К Т

1918 года Января 18 дня я нижеподписавшись Уездный Контролер Советских Хозяйств Максимилиан Войцехович Ковальский в присутствии Управляющего Советскими Хозяйствами имени Смидовича Антона Михайловича Вероняка, Председателя Внутреннего Комитета Ольгана Васильевича Рабака, членов его Иосифа Валентьевича Яковича и Киприяна Гавриловича Горбача, при осмотре старого и нового дворцов и оградерея, которая соединяет дома между собой, быв. имения помещика Льва Львовича Валяковича, находившегося в ведении Смидовичского Волостного Земельного Отдела, наехали его в следующем виде: парадный вход Нового дворца и окна старого дворца были открыты, в некоторых окнах были выбиты стекла, вследствие чего была полная доступность во двор и охрана никакой не была. В предании дома носили характер полного разгрома; мебель была разбросана на полу, от многих стульев были сорваны ножки и легкая обивка, почти во всех матрацах была обнаружена махорка, а также в бильярде сукно; во всех шкафах, комодов, шкафов, столов были вывешены и открыты и по всему видно, что много вещей расхищено. Всплотище все было разбросано и частью изорвано. Вся электрическая арматура оказалась уничтоженной. В виду сего, желая сохранить оставшееся имущество из целостности, было решено взять ключи барского дома от Волостного Земельного Отдела; все вещи сняты из нескольких комнат, двери запорты их опечатать и сдать маршалскому Григорию Розуму, назначенному Уездным Управлением Советских Хозяйств М.А. Сидяковым под личную его ответственность, в верхней надвери возложено на Управляющего Советскими Хозяйствами Смидовича А.М. Вероняка, что в отдельном ведомстве в следующем порядке согласно прилагаемых при сем отдельных ведомостей и расписок. Акт сей составлен для представления по принадлежности, один экземпляр передан с ключами Вероняку Управляющему имен. Смидовича. *Копия сдана Управ.*

Контролер Советск. Хозяйств *А.Ковальский*

Управляющий имен. Смидович *А.М. Вероняк*

Председатель Внутреннего Комитета *О.Рабак*

Члены: *И.Якович*
К.Горбач
 Маршалский *Г.Розум*

Źródło: NARB, Фонд 48, Опись 1, Дело 107, Лист 24, NARB Zespół 48, opis 1, teczka 107, karta 24.

16. Podanie do Biura Polskiego o wstawiennictwo w sprawie wysiedlenia rok 1925, strona 1.

0- 53 47

Podanie

Do Polskiego Biura Okręgowego MKKPB

Mch 116
 dzień w tym dniu
 obywateli wstawiennictwo
 4/10-27 w odwołaniu
 12/10/27

Wch. no. 984
 18/10/27
 1/11-26/27
 J. Dolecki

Obywateli paścianka Pórzyn
 Marii, Eugenji i Julji
 Krajewskich. Kujawoskiego
 rejonu elńskiego okręgu.

Pochodzimy z drobnej szlachty miejscowej. Dziad
 nasz Karol Krajewski, jak świadek, stary miesz-
 kańczy wieśnik szkoliermyś, pracował sam na polu;
 nie tylko siał sam za siebie, lecz sam te
 siewy robił. Miał 2 konie i 3-4 krowy. Kupił
 z bratem kawał lasu z którego wypaliali pole.
 (co młodzi i rachownicy) Ojciec nasz brzech
 ucrony studiował w Leningradzie w typografii przy
 Senacie; zaczął studiować jako kancelista z 10 rubli
 i po 35 latach dostąpił się „demonpousobudownus”.
 Po śmierci swego ojca powrócił do pracy
 na roli. Rodzina nasza składa się z trzech
 sióstr. W 1915 roku przy następowaniu wojsk
 niemieckich władze carskie kazali nam wyjechać
 do budynki potrzebne były dla wojska. Wyjechaliśmy
 do Tambowa, gdzie od 1917-1922 roku
 pracowaliśmy na Szwieckiej stacji (poswiadczenia
 dotychczas). W 1922 roku powróciliśmy do Pórzyna
 i objęliśmy „muprobymu ropimij” w ilości 7 d.
 ornej i 2 1/2 d. łąki. Prowadzimy gospodarstwo
 bez najmników, spełniając wszelkie roboty wos-
 noszemie, nawet nie najmujemy pastucha.
 Wolne chwile czasu zimowego poświęcamy pra-
 cy kulturalnej, ucąc dzieci sąsiadów (mają

Źródło: НАРБ, Фонд 4п, Опись 1, Дело 2459, Лист 53, NARB Zespol 4p, opis 1, teczka 2459, karta 53.

17. Podanie do Biura Polskiego o wstawiennictwo w sprawie wysiedlenia,
rok 1925, strona 2.

porządnie wykonanego wydziału sieniady) Powróciły
my z Jarosława bez żadnych środków. Po dwóch
latach, dzięki niestannij pracy mamy 2 krowy
i niestodne masydnie robnice a w jesieni po
sprzedaniu miodu mamy kupić konia.
Według Dekretu od 21 Lutego podlegają wysiedleniu
obranicy lub gospodarze korzystające z najemnej
pracy do krowy. my zaleczeni być nie powinni
my, więc prosimy o pozostawienie nas
na miejscu.

J. Krajewska

19 $\frac{18}{11}$ 25

E. Krajewska

Źródło: НАРБ, Фонд 4п, Опись 1, Дело 2459, Лист 53об, НАРВ Zesrół 4р, opis 1,
teczka 2459, karta 53 a.

18. Wynik kampanii wysiedlania obszarników w 1927 r.

Ход кампании по выселению б. помещиков характеризуется следующей таблицей.

Общие результаты.

Наименование округа	Выселено б. помещиков	Выселено	Оставлено.
Витебский	174	40	134
Верховский	132	25	107
Могилевский	98	31	67
Слуцкий	20	7	13
Оршанский	69	4	65
Новгородский	35	11	25
Малгинский	153	15	138
Вебружский	85	16	69
Шинский	100	9	91
Полоцкий	199	54	145
Гомельский	10	6	4
Речицкий	20	11	9
В с е г о - 1096			
		229	867

Выселено бывших помещиков.
(с данными о освобождении и земельных угодьях).

Наименование округа	Общ. кол-во земельных и других владений	К в а д р а т н ы е					Кол-во десек. зем. угод. в их владении до революции.	Кол-во зем. угод. в настоящее время.
		Дворов	Простр. в кв.	Воздел.	Куст. и др.	Проч.		
Витебский ..	174	81	21	32	1	39	44818	2029,6
Верховский	132	Сведения не предоставлены и не в округе.						
Могилевский	98	62	32	2	1	1	15602	755
Слуцкий	20	17	2	1	-	-	3816	269
Оршанский...	69	21	13	16	-	15	38524	1568,5
Новгородский ..	35	17	4	11	1	3	11220	454,3
Малгинский	153	86	32	29	-	6	34102	2445,7
Вебружский..	85	28	13	32	3	4	16788	1327
Шинский	100	Сведения не предоставлены и не в округе .						
Полоцкий....	199	75	39	72	1	11	33011	3415
Гомельский..	10	6	2	1	1	-	5402	165,5
Речицкий ...	20	9	3	7	1	-	7989,5	270,5
В с е г о ..		1096	403	166	203	9	211051,5	12700,2

Źródło: НАРБ, Фонд 6, Опись 1, Дело 1454, Лист 410б, NARB Zespół 6, opis 1,teczka 1454, karta 41 a.

19. Lista podróżna osób aresztowanych przez NKWD przeznaczonych do wywózki.

ПЯТЕНОЕ СЧИСЛО						
НА ЗАКЛЮЧЕНИИ ТИПЫ НКВД пог. Горького в распоряжение Нав. пром. и т. д. войск Среднего экономического /гидротранспорт/ Нав. управления Ю.З.С. НКВД и НКВД, НКВД от 3/3-40 г. 1943г.						
ФАМИЛИЯ ИМЯ И ОТЧЕТАО	Год рожа.	Место рождения	Родина состоял	До выв. состоял	Средне- эконом.	Войск. состоял
АЛЕКСАНДР Иван Григорьевич	1880	Троицк, Нижегород	СССР	15/11-27	068	4/12-27
АЛЕКСАНДР Александрович	1917	"	"	15/11-27	"	15/11-27
АЛЕКСАНДР Иван Александрович	1918	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1896	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1898	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1912	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1915	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1917	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1918	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1920	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1921	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1922	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1923	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1924	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1925	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1926	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1927	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1928	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1929	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1930	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1931	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1932	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1933	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1934	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1935	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1936	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1937	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1938	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1939	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1940	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1941	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1942	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1943	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1944	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1945	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1946	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1947	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1948	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1949	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1950	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1951	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1952	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1953	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1954	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1955	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1956	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1957	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1958	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1959	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1960	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1961	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1962	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1963	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1964	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1965	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1966	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1967	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1968	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1969	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1970	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1971	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1972	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1973	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1974	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1975	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1976	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1977	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1978	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1979	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1980	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1981	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1982	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1983	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1984	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1985	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1986	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1987	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1988	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1989	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1990	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1991	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1992	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1993	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1994	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1995	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1996	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1997	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1998	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	1999	"	"	"	"	"
АЛЕКСАНДР Павел Александрович	2000	"	"	"	"	"

Źródło: НАРБ, Фонд 34, Опись 1, Дело 934, Лист 121, NARB Zespół 34, opis 1, teczka 934, karta 121.

20. Więzienie oraz kolonie karne w BSRR, 1927 r.

643

С Ы П И С

Справіцельна-Працоўных установаў БССР, ад якіх пазімам накіроўвання
справядаччы аб руху зьмяшчальных і іншых прадцаў №/3 у адрас ЦСУ.-

№ п/п	НАЗВА УСТАНОВЫ:	АДРАС УСТАНОВЫ	УВАГА
1.	Менскі Спраўдом	г. Мінск.	
2.	Віцебскі	г. Віцебск.	
3.	Гомельскі	г. Гомель	
4.	Магілёўскі	г. Магілёў.	
5.	Вабруўскі	г. Вабруўск	
6.	Аршанскі	г. Аршан.	
7.	Поліцкі	г. Поліца.	
8.	Варысаўскі	г. Варысаў	
9.	Магірскі	г. Магір	
10.	Слуцкі	г. Слуцк	
11.	Чарніўскі	г. Чарніў	
12.	Сельска-гасп. школа "Зьвязда".	Менскі Спраўдом	
13.	" " " "Радзям"	" "	
14.	" " " "Дасканалічы"	Віцебскі	
15.	" " " "Хашцінічы"	" "	
16.	" " " "Дзвігінава"	" "	
17.	" " " "Зарэ"	Магілёўскі	
18.	" " " "Золда"	Гомельскі	
19.	" " " "Чырвоны Сьцяг"	Вабруўскі	
20.	" " " "Прабудаваньне"	Варысаўскі	
21.	" " " "Прыпяч"	Аршанскі	
22.	" " " "Пумола"	Слуцкі	
23.	" " " "Сьвятля"	" "	
24.	" " " "Сэрп"	Магірскі	

Т. В. Х. СМЯТАЧКА НАУД /ПРЫМІСІЧ/

Źródło: NARB, Фонд 34, Опись 1, Дело 835, Лист 633, NARB Zespół 34, opis 1, teczka 835, karta 633

21. Występowanie więzień oraz kolonii karnych w BSRR.

О Ы П И О

528

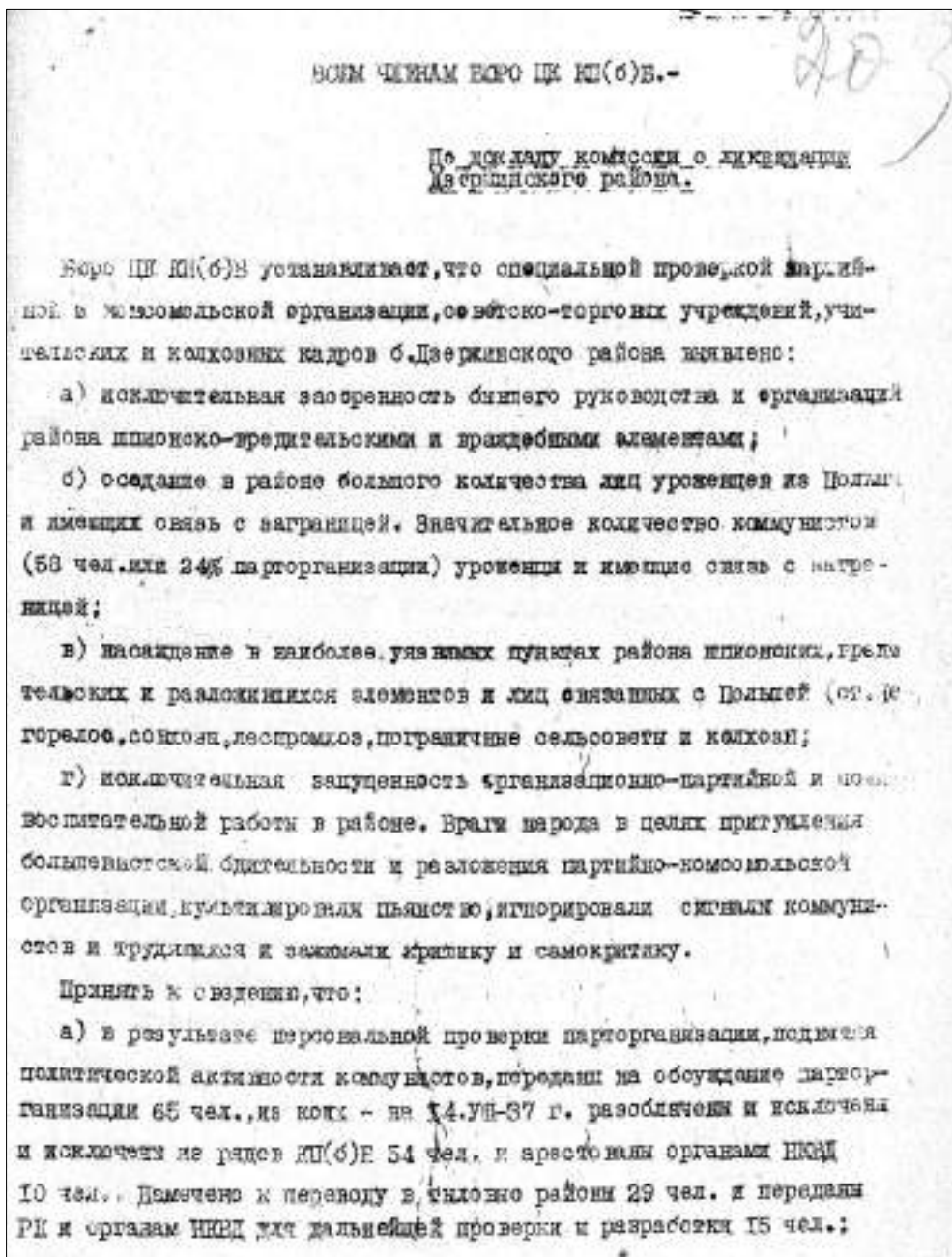
колякисці штук завестак зб руку вынасленых, якія утрымоўваюцца ў мясцах занявольеных ВССР, на першад в Мая м-ца на абстрэчкі, 1927 года уключна.-

№ п.п.	Назва устаноў з імямі пр.-атрымман вывасткі.-	Назва месца і коды штук вывастак.						УСНГО:	колькі лістоў.	УВАГА:
		М.С.П.	Чэрвень	Ліпень	Август	Верас.	Застр.			
1.	Менскі Спроудом...	1	1	1	1	1	1	6	30	
2.	Віцебскі -"	1	1	1	1	1	1	6	30	
3.	Малінаўскі -"	1	1	1	1	1	1	6	30	
4.	Гомельскі -"	1	1	1	1	1	-	5	25	
5.	Вабруўскі -"	1	1	1	1	1	1	6	30	
6.	Барысаўскі -"	1	1	1	1	1	1	6	30	
7.	Аршанскі -"	1	1	1	1	1	-	5	25	
8.	Можыскі -"	1	1	1	1	1	-	5	25	
9.	Слуцкі -"	1	1	1	1	1	1	6	30	
10.	Мазырскі -"	1	1	1	1	1	1	6	30	
11.	Чарнаўскі -"	1	1	1	1	1	1	6	30	
12.	Рэчыцкі -"	1	1	1	1	1	-	5	25	
УСНГО:.....		12	12	12	12	12	9	68	340	
13.	Сельска-гаспадарчая колонія "РАСЛІВІ"...	1	1	1	1	1	1	6	30	
14.	Тэхасна "Звязь"...	1	1	1	1	1	1	6	30	
15.	" "Баскавічы"...	1	1	1	1	1	1	6	30	
16.	" "Хадзінічы"...	1	1	1	1	1	1	6	30	
17.	" "Дангілева"...	1	1	1	1	1	1	6	30	
18.	" "Зара".....	1	1	1	1	1	1	6	30	
19.	" "Вола".....	1	1	1	1	1	-	5	25	
20.	" "Арсана"....	1	1	1	1	1	-	5	25	
21.	" "Прыбудына"...	1	1	1	1	1	1	6	30	
22.	" "Чырвоны Сцяг"...	1	1	1	1	1	1	6	30	
23.	" "Сэрп".....	1	1	1	1	1	1	6	30	
24.	" "Пуска"....	1	1	1	1	1	1	6	30	
25.	" "Самыт"....	1	1	1	1	1	1	6	30	
УСНГО :.....		13	13	13	13	13	11	75	380	
1 УСНГО:.....		25	25	25	25	25	19	144	720	

З Д А Р : ПРАМІС:

Źródło: НАРБ, Фонд 34, Опись 1, Дело 819, Лист 523, НАРБ Zespół 34, opis 1, teczka 819, karta 523.

22. Informacja o likwidacji Polskiego Rejonu Narodowościowego (Dzierżyńskiego).

Źródło: NARB, Фонд 4п, Опись 1, Дело 10069, Лист 20, NARB Zespół 4p, opis 1,teczka 10069, karta 20,

Proletariusze wszystkich krajów, łączcie się!

ORKA

TYGODNIK WŁOŚCIAŃSKI. — ORGAN C.K.K.P. (k) B.

Nr. 16 Rok 1 | red. Redakcji i Administracji
MINSK, ul. Sawucka 63. | 11 lipca 1926 r.

6-sta rocznica wyzwolenia Białorusi od białopolskiej okupacji.

W ciągu sześciu lat corocznie obliczamy w dniu 11-go lipca, postępy jakiegś poczynili w budowaniu gospodarki i kultury socjalistycznej w naszej Sowieckiej Republice Socjalistycznej Białorusi. Co rok odsuwają się dalej wspomnienia tych strasznych dni okupacji naszego kraju przez białopolskie bandy żoldackie. Odsuwają się dalej, lecz nie zamierzają. Nie sposób być zapomnieć, zatrzeć w swej pamięci te męki, które lud pracujący cierpiał, tych okrucieństw zgrozą przejmujących, których świadkami był każdy mieszkaniec naszego kraju.

Armia polska pod wodzą Piłsudskiego, korzystając z ciężkiej sytuacji, w jakiej podówczas znajdowaliśmy się zdołała okupować Białoruś Sowiecką. Wojska białopolskie szły ze złodzieńskimi obietnicami pokoju i wolności. Rychło jednak poznał lud pracujący wartość tych hasel, które wyraziły się w wolności dla burżuazji a niewoli dla ludu pracującego, w pokoju dla możnych, a ciężkiej niedoli dla włościan i robotników. Obszarnek, żandarm i ksiądz stali się panami polowania. Ziemia zdobyta przez włościan w wyniku rewolucji przeszła z powrotem w ręce jaśniepanów. Kłut, kula i szubienica stały się jedynym lekarstwem na niezadowolone ludu z powodu szerzącej się nędzy.

W takich warunkach masy ludowe przekonały się, że jedynie pewną drogą do zwycięstwa jest droga, wskazywana przez partię komunistyczną, droga rewolucyjnej walki z klasami posiadającymi, których przedstawicielem była wówczas armia Piłsudskiego. Powstania włościańskie ogarnęły całą Białoruś.

Wojska jaśniepańskie zaczęły się czuć nieswojo. Wroście bohaterka Armia Czerwona zadała ostatni cios najeźdźcom.

11-ty lipca 1920 roku zwiastował ludowi pracującemu Białorusi wyzwolenie od najeźdźczych band, wojska polskie pierzchnęły. Smutny jednak spadek po okupacji otrzymał lud pracujący. Cofająca się armia z dziką, zwierzęcą nienawiścią niszczyła wszystko na swej drodze. Stosy gruzów i zgłiszczą tylko świadczą o tym, że kiedyś na tym miejscu był tor kolejowy, stacja lub wieś. W wolnej już Sowieckiej Republice Socjalistycznej głównym zadaniem ludu pracującego stała się ciężka, żmudna praca nad odbudową zniszczonego.

Co rok nowe zdobycze na polu gospodarczym i kulturalnym świadczyły, że po prawidłowej drodze kroczymy. Dziś po sześciu latach pracy pokojowej zakończymy okres odbudowy zniszczonego, zaczynamy rozwijać się dalej.

Kultura nasza wyrosła niepomiernie, gospodarczo wyrastamy coraz bardziej. Wszystkie narodowości zamieszkujące naszą republikę budują swą własną kulturę, pracują zgodnie nad jednym dziełem, dziełem budowy socjalizmu. Praca czeka nas jeszcze niemała. Pamiętając o ostatecznym naszym celu, musimy w dalszym ciągu wzmocnić potęgę naszej Armii Czerwonej, która zabezpiecza nam pokojową pracę, musimy dążyć do zwiększenia rozwoju naszego przemysłu, uprzemysłowienia kraju, prowadzić uparczywą walkę o oszczędność, wzmocnić sojusz proletariatu z włościanstwem.

Z nową siłą kroczymy ku nowym zdobyczom!

myśl
Газета для всех заключенных

МЫСЛЬ ЗАКЛЮЧЕННОГО

Орган Училища-Воспитательной Части Гомельского ИР. № 1. Д.

№ 1. СЕПТЕМБЕРСКИЙ ГАЗЕТА. Выпуск, 3 октября 1927 г. 1-й год издания.

СОДЕРЖАНИЕ:

1. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
2. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
3. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
4. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
5. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
6. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
7. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
8. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
9. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).
10. СТРУЖИНА. Тезисы. (См. стр. 10).

Связь рабочих и основной массы крестьянства, скрепленный кровью в Октябре в годы гражданской войны — вот залог силы и крепости Советского Союза.

Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции.

ОКТАБРЬ.

Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции.

Октябрь.

Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции.

Октябрь и новая хозяйственная диктатура.

Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции.

К 10-летию.

Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции.

10-летию Октября.

Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции. Октябрьская революция превратила Россию из международного наводья в крепость мировой революции.

Źródło: NARB LA 34 1 839 002b.

ТВОРЧЕСТВО ЗАКЛЮЧЕННОГО

Публикации всех статей, создаваемых!

ГОД ИЗДАНИЯ
ТРЕТИЙ

ОРГАН
УЧЕБНО-ВОСПИТА-
ТЕЛЬНОЙ ЧАСТИ
МНИИСПРАВДОМА

№ 1 (11)

9 Февраля 1928 года

№ 1 (11)

Лишь труд упорный и полезный откроет нам засов железный.

Во всем заключенным!

Как в каждой семье, так и в творческой лаборатории, исследователь должен иметь и необходимый материал. Многие из нас имеют в распоряжении инструменты, а творческий процесс не возможен без материалов и приборов. Мы имеем много материалов, и в первую очередь это — железо. В настоящее время металл, который раньше считался самым драгоценным, теперь стал самым доступным. Мы можем использовать его для изготовления инструментов, для изготовления деталей, для изготовления различных изделий. Мы можем использовать его для изготовления различных изделий. Мы можем использовать его для изготовления различных изделий.

Радзинь.

Радио и пенитенциарная система.

Во всем мире идет процесс радиофикации. Радиофикация — это процесс внедрения радио в различные отрасли жизни. Радиофикация — это процесс внедрения радио в различные отрасли жизни. Радиофикация — это процесс внедрения радио в различные отрасли жизни.

Ленин.

Камерный культурник и для чего он?

Современный культурник — это учреждение, которое занимается культурной работой среди заключенных. Культурник — это учреждение, которое занимается культурной работой среди заключенных. Культурник — это учреждение, которое занимается культурной работой среди заключенных.

Ленин.

Береги книгу, это конер — самолет который подхватит тебя на свои крылья и облетит с тобой весь мир!

ЛЕНИН

Zdjęcia

1. Postój wygnańców w rejonie Bobrujska w latach I wojny światowej, mińska gubernia, 1916 r.

2. Wygnańcy w rejonie stacji Barkowicze – koniec lat 20.

Źródło: Białoruski Państwowe Archiwum Kinofotofono dokumentów BSRR,
nr. archiwalne: **1)** ОЦ I-14056, indeks 80 пев, **2)** 0-126794

3. Obóz wygnańców w lesie w okolicach Baranowicz, Białoruś 1914–1916 r.

4. Barka z polskimi jeńcami płynąca po rzece Dźwinie w mieście Witebsk, maj 1920 r.

Źródło: Centralne Państwowe Archiwum Kino-Foto-Fono Dokumentów BSRRA, Pudełko nr 310323: **3)** nr 0-30286, proizwod nr 28, **4)** nr 0-75970, proizwod nr 17.

5. Przesiadka jeńców polskich na statek w mieście Witebsku, 1920 r.

6. Polska delegacja pod przew. Jana Dąbskiego (w centrum) w czasie rozmów pokojowych między Polską a Rosją Radziecką, 1920 r.

Źródło: Centralne Państwowe Archiwum Kinofotofono Dokumentów BSRR,
5) nr O-21676, 6) nr O-21675.

7. W sali posiedzeń polsko-radzieckiej konferencji pokojowej, Ryga 1921 r.

8. Przedstawiciel polskiej delegacji Jan Dąbski czyta odpowiedź na propozycje Rosji Radzieckiej w czasie prowadzonych rozmów pokojowych.

Źródło: Centralne Państwowe Archiwum Kino-Foto-Fono Dokumentów BSRR, 7) nr I-608, proizvod Nr Д – 464, 8) nr O-21673.

9. Wymiana pism ratyfikacyjnych między przedstawicielami Rosyjskiej Socjalistycznej Federacji Republiki Radzieckiej, Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i Republiki Polskiej, Mińsk 1922 r.

Źródło: МВД БССР МСВ БСРР Centralne Państwowe Archiwum Kino-Foto-Fono Dokumentów, pudełko nr 319052, nr O-25446, proizvod nr 3.

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Imię i nazwisko autora rozprawy:

mgr Andrzej Biały

Stopień / tytuł naukowy oraz imię i nazwisko promotora rozprawy:

Prof. dr hab. Romuald Turkowski

Temat rozprawy doktorskiej:

Mniejszość polska na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939

Podstawowym powodem, który zadecydował o kierunku podjętych badań, była potrzeba serca i osobisty obowiązek w stosunku do kresowiaków. Głównym motywem napisania samej rozprawy był z kolei brak opracowania tego zagadnienia w polskiej literaturze przedmiotu, które poruszałoby kompleksowo zagadnienie losów Polaków na Białorusi Radzieckiej w pierwszej połowie XX wieku (zwłaszcza w latach 1918–1939). Badacze polscy omijali ten temat i nie zagłębiali się w trudny okres pomiędzy obiema wojnami światowymi. Kresowiaków traktowano po macoszemu, niezależnie od ustroju Polski. Autor podjął więc próbę zmiany tego stanu rzeczy.

Obszar Białorusi Sowieckiej obejmował wschodnie krańce dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, tj. od granicy II Rzeczypospolitej ustalonej w Rydze do granic sprzed I rozbioru. Na tym terenie żyło kilkaset tysięcy Polaków. Nie jest to liczba bagatelna, jednak losy tamtejszej ludności polskiej pozostały poza obrębem zainteresowania historyków przez całe dekady.

Najważniejszym celem przeprowadzonych badań było poznanie warunków życia i problemów, z jakimi spotykali się Polacy – obywatele bolszewickiej Białorusi – w latach 1921–1939. W czasie licznych kwerend w archiwach i bibliotekach białoruskich udało się dotrzeć do materiałów archiwalnych dotyczących Polaków, które rodzimemu środowisku naukowemu są albo w ogóle nieznane, albo też znane w znikomym stopniu.

Autor postawił sobie za cel znalezienie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jaki był stan liczebny społeczeństwa polskiego, jego struktura zawodowa, pozycja ekonomiczna na Białorusi Sowieckiej w latach 1921–1939?
2. Jakie były problemy życiowe, z którymi spotykali się obywatele polscy mieszkający we wskazanym okresie na Białorusi Sowieckiej?
3. Jak rozwijała się w tym czasie polska kultura masowa (kluby, oświata, szkolnictwo, czasopisma, gazety polskie)?
4. Jak wyglądała walka z ziemiaństwem polskim i szlachtą ze strony władz radzieckich?
5. Jak przebiegała kolektywizacja wsi i walka z kulakami (bogатыmi gospodarzami) a także, jakie były tego skutki?
6. Jak wyglądała walka z religią oraz strukturami Kościoła katolickiego oraz jakie były skutki tej walki podjętej przez bolszewików?
7. Jak wyglądał przebieg tzw. operacji polskiej i jakie były jej konsekwencje?

W skonstruowanej rozprawie zastosowano układ chronologiczno-problemowy, opisujący zarówno najważniejsze epizody z życia Polaków na Białorusi w analizowanych latach, jak i zmianę ich położenia w czasie. Praca składa się z 4 rozdziałów. Autor zamierzał ukazać w nich przebieg odradzania się Rzeczypospolitej na terenach wschodnich oraz występujące problemy z tym związane. Temu też w znaczącej mierze podporządkowana jest cała praca.

W **pierwszym** rozdziale rozprawy ukazano skutki I wojny światowej – zarówno w wymiarze globalnym, jak i regionalnym, z uwzględnieniem sytuacji na ziemiach polskich i jej ludności. Nacisk położono na opis wojny bolszewicko-polskiej o opanowanie kresów północno-wschodnich, ze szczególnym uwzględnieniem terenów Białorusi. Bazując na licznych wspomnieniach uczestników ówczesnych wydarzeń, przedstawiono zachodzące tam wydarzenia. Informacje uzupełniono licznymi opracowaniami i pracami naukowymi. Na podstawie dokumentów drukowanych i zapisków pamiętnikarskich ówczesnych elit politycznych przedstawiono, jak w owym czasie postrzegana była Rzeczpospolita i Wielkie Księstwo Litewskie, a w szczególności relacje Polski i Białorusi. Poruszano zagadnienia związane z traktatem ryskim. Omówiono przebieg obrad skład delegacji i postanowienia Traktatu, ze szczególnym uwzględnieniem praw Polaków zamieszkujących na Białorusi Sowieckiej. Tu wreszcie poddano interpretacji realizację ustalonych punktów traktatu – tak przez Rzeczpospolitą, jak i Rosję Sowiecką. Wreszcie tutaj omówiono sprawę powrotu licznej masy Polaków do swojej ojczyzny oraz trudności, z jakimi się spotykano.

W rozdziale **drugim** przedstawiono losy mniejszości polskiej zamieszkującej Białoruś Sowiecką przed utworzeniem Polskiego Regionu Narodowościowego. Na podstawie aktów prawnych wydanych przez władze radzieckie, a dotyczących bezpośrednio i pośrednio Polaków, zobrazowano ich miejsce w nowo powstałym państwie. Bazując na dokumentach archiwalnych przedstawiono stan liczebny, strukturę socjalną Polaków i w poszczególnych regionach, jak również stosunki polsko-białoruskie panujące na wsi. Przedstawiono także rozwój kultury i oświaty polskiej (na wsi i w mieście). Tu również zanalizowano pozycję społeczną Polaków oraz ich wkład w rozwój gospodarczy Białorusi na wsiach i w miastach.

W rozdziale **trzecim** przeanalizowano powody, którymi się kierowano podczas powoływania do istnienia Polskiego Regionu Narodowościowego. Przedstawiono więc m.in. prace Biura Polskiego w tych regionach Białorusi Sowieckiej, gdzie żyli Polacy. Opisano znaczenie Wszelibiałoruskiego Zjazdu Włościan–Polaków, a także Chłopek i Robotnic–Polek. Następnie zajęto się omówieniem rozwoju oświaty, programami nauczania, szkołami z językiem polskim. Analizie poddane zostały gazety i periodyki wydawane na tym terenie w języku polskim. Przedstawiono działalność artystyczną, rolę chóru, kół zainteresowań. Wiele miejsca poświęcono życiu społecznemu i służbie zdrowia, a także kwestii poborów do wojska.

W **rozdziale czwartym** ukazano losy Kościoła katolickiego na całej Białorusi Sowieckiej. Omówiono akty prawne dotyczące Kościoła i wyznawców. Przedstawiono wykonywanie postanowień antykościelnych, walkę z Kościołem, ateizację społeczeństwa polskiego a także liczną literaturę antykościelną. Pokazano działalność ateistów i rad parafialnych. Podkreślono rolę Kościoła katolickiego w polskim społeczeństwie kresowianów.

W rozdziale piątym zaprezentowano dużą liczbę odnalezionych materiałów archiwalnych. Są to meldunki, raporty, rozkazy, wytyczne i postanowienia, relacje dowództwa oddziałów NKWD z walki z kontrrewolucjonistami i kułakami oraz sprawozdania służby więziennej, ukazujące dane statystyczne. Przedstawiono przyczyny likwidacji Polskiego Rejonu Narodowościowego. Odnaleziono i zapoznano się z przepisami prawnymi władzy radzieckiej o eliminacji grup społecznych: ziemiaństwa, szlachty i bogatego chłopstwa jako klasy społecznej. Przeanalizowano przyczyny wprowadzania przyspieszonej kolektywizacji, która była akcją „szkoleniową”, poprzedzającą wielki terror. Zajęto się tu także analizą oskarżeń wobec Polaków (zarówno komunistów, jak i zwykłych obywateli) oraz oddziaływaniem ideologicznym na tę społeczność. Wskazano na najważniejsze miejsca przymusowych zesłań i więzień. Zapoznano się z rozkazami poprzedzającymi operację polską oraz rozkazem NKWD 00485 nakazującym jej rozpoczęcie. Przedstawiono w końcu skalę etnicznego oczyszczania strefy przygranicznej z Polską. Ustalono, że jedyną i zasadniczą wadą człowieka w BSRR było pochodzenie i gospodarność.

Prowadzone badania archiwalne pozwoliły na poszerzenie zakresu prac nad tematem. W świetle znalezionych dokumentów archiwalnych, które ukazały nieznane fakty z życia mniejszości narodowej, należało wspomnieć o zdarzeniach, które zaszły w badanym okresie.

Dysertacja jest pierwszą pracą poruszającą ten temat w takim szerokim zakresie napisaną przez Polaka. Zawiera ona spojrzenie z perspektywy polskiej na problemy polskiej ludności kresowej zamieszkałej na terenie Białorusi Sowieckiej w okresie międzywojennym. Wszelkie ustalenia i wnioski oparte są na bardzo bogatej dokumentacji archiwalnej, często całkiem nieznanej, o charakterze pionierskim (np. lista Polaków rozstrzelanych przez NKWD w Mińsku białoruskim w latach 1937–1938, opisy operacji polskiej, wykaz bibliografii polskiej, radzieckiej, białoruskiej oraz rosyjskiej, archiwalia, prasa polskojęzyczna itd.). Dodatkowo w rozprawie zawarte są 57 tabel, 3 diagramy i 2 mapy w większości opracowane samodzielnie, obrazujące konkretne zagadnienia związane z sytuacją Polaków na Białorusi. Opracowano je na podstawie dokumentów archiwalnych. W załącznikach umieszczone są ponadto m.in. kserokopie dokumentów oraz zdjęcia, mogące stanowić bazę dla innych autorów, którzy zdecydują się w przyszłości na rozwijanie tej tematyki. Dostęp do nich może okazać się znacznie utrudniony. Pracę kończy spis zagadnień, które zdaniem autora należałoby opracować.

РЭЗЮМЕ

кандыдацкай дысертацыі Бялага Анджэя на тэму

„Польская меншасць Савецкай Беларусі ў 1921–1939 гг.”

навуковы кіраўнік:

доктар гістарычных навук,

прафесар Р. Туркоўскі

Асноўнай прычынай, якая вызначыла выбар тэмы, было ўсведамленне асабістага абавязку ў дачыненні да суайчыннікаў. Галоўным матывам напісання самой дысертацыі стала, у сваю чаргу, адсутнасць навуковай распрацоўкі гэтага пытання ў польскай гістарыяграфіі. Да гэтага часу не з’явілася прац, якія б комплексна разглядалі лёс палякаў у Савецкай Беларусі ўвогуле і міжваеннага перыяду ў прыватнасці. Польскія даследчыкі абыходзілі гэтую тэму, і не канцэнтравалі сваёй увагі на беларускіх рэаліях неадназначнага перыяду паміж двума сусветнымі войнамі. Суайчыннікам, што жылі на савецкай тэрыторыі, нададзена несправядліва мала ўвагі. Таму аўтар сваёй працай імкнецца запоўніць лакуны польскай гістарычнай навукі.

Абшар Савецкай Беларусі ахопліваў усходнюю частку Рэчы Паспалітай Абодвух Народаў, гэта значыць ад мяжы II Рэчы Паспалітай, усталяванай у Рызе, да мяжы (прыблізна) перад I падзелам. На акрэсленай тэрыторыі жыло некалькі соцень тысяч палякаў. Гэта зусім не малы лік, аднак лёс тутэйшага польскага насельніцтва на працягу дзесяцігоддзяў заставаўся па-за ўвагай польскіх гісторыкаў.

Мэтай праведзенага даследавання было вывучэнне умоў жыцця палякаў як грамадзян Савецкай Беларусі ў 1921–1939 гг. Падчас доўгатрывалых пошукаў у шматлікіх беларускіх архівах і бібліятэках удалося выявіць і сістэматызаваць значную колькасць апублікаваных і архіўных матэрыялаў, датычных беларускіх палякаў, якія айчыннаму навуковаму асяродку альбо наогул невядомыя, альбо вядомыя ў нязначнай ступені.

Для раскрыцця пастаўленай мэты ад аўтара вымагалася вырашэнне наступных задач:

- выясніць колькасць польскай грамады, яе прафесійную структуру і эканамічнае становішча;
- даследаваць жыццёвыя цяжкасці з якімі сутыкаліся палякі ў Беларусі;
- паказаць развіццё польскай культуры акрэсленага часу (клубы, асвета, часопісы, газеты);
- прааналізаваць барацьбу савецкай улады з польскімі абшарнікамі і шляхтай;

- характарызаваць працэс і вынікі калектывізацыі;
- адлюстравіць барацьбу бальшавікоў з рэлігіяй і яе вынікі для каталіцкага касцёла;

- прасачыць працэс гэтак званай польскай аперацыі і яе наступствы.

Праца пабудавана паводле храналагічна-праблемнага прынцыпу. У ёй знайшлі адлюстраванне найбольш важных эпізоды з жыцця палякаў на Беларусі ў зазначаных гадах, а таксама змяненне іх становішча на працягу акрэсленага часу.

У **першым** раздзеле дысертацыі звернута ўвага на вынікі I Сусветнай вайны, як у цэлым, так і на рэгіянальным узроўні, з улікам сітуацыі на польскіх землях. Націск быў зроблены на апісанне бальшавіцка-польскай вайны. Пры гэтым акцэнтаваліся падзеі на паўночна-ўсходніх землях (Крэсаў) з улікам асаблівасцяў тэрыторыі Беларусі. Апісанне падзей, якія мелі месца, грунтуюцца на шматлікіх успамінах удзельнікаў, якія дапоўнены і верыфікаваныя навуковымі працамі. На падставе мемуараў і дакументаў прадстаўнікоў палітычных эліт паказана, як у тым часе разглядаліся Рэч Паспалітая і Вялікае Княства Літоўскае і, у прыватнасці, дачыненні Польшчы і Беларусі. Закранутыя пытанні, звязаныя з Рызжскім мірам. Звернута ўвага на ход перамоваў, склад дэлегацыі і палажэнні дагавора, якія акрэслівалі правы палякаў Савецкай Беларусі. Прааналізаваны працэс рэалізацыі адпаведных пунктаў дамовы як з боку Польшчы, так і Савецкай Расіі. У раздзеле знайшлі адлюстраванне пытання вяртання на радзіму вялікай колькасці палякаў і цяжкасці, якімі суправаджаўся гэты працэс.

У **другім** раздзеле паказаны лёс польскай нацыянальнай меншасці, што жыла ў Савецкай Беларусі да ўтварэння польскага нацыянальнага раёна. На падставе прававых актаў, прынятых савецкай ўладай, якія непасрэдна ці ўскосна тычыліся палякаў, паказана іх месца ў новапаўсталай дзяржаве. Грунтуючыся на архіўных дакументах, аўтар прывёў колькасны склад, структуру сацыяльную палякаў у асобных рэгіёнах, а таксама ахарактарызаваў польска-беларускія адносіны на вёсцы. Паказана таксама развіццё польскай культуры і адукацыі (у вёсцы і ў горадзе). Прааналізавана грамадская пазіцыя палякаў, іх унёсак у эканамічнае развіццё Беларусі.

У **трэцім** раздзеле прааналізаваны прычыны, якія паўплывалі на стварэнне польскага нацыянальнага раёна. Прыведзены, у прыватнасці, накірункі працы Польскага Бюро ў тых раёнах Савецкай Беларусі, дзе жылі палякі, раскрыта значэнне Усебеларускага з'езду сялян-палякаў, а таксама сялянскіх і работніц-полек. Далей увага сканцэнтраваная на развіцці адукацыі, школ з польскай мовай і праграмах навучання. Аналізу былі падвергнуты газеты і часопісы, якія выдаваліся на гэтай тэрыторыі на польскай мове. Паказана мастацкая дзейнасць, роля хору,

гурткоў па інтарэсах. Шмат месца прысвечана жыццезабеспячэнню і ахове здароўя, а таксама прызыву ў войска.

У **чацвёртым** раздзеле на аснове невядомых унікальных архіўных дакументаў, адлюстраваны лёс каталіцкага касцёла на тэрыторыі Савецкай Беларусі. Разглядаюцца прававыя акты, якія тычацца касцёла і дзейнасць актывістаў, якія выконвалі антыкасцёльныя мерапрыемствы, займаліся барацьбой з касцёлам і распаўсюджваннем шматлікай антырэлігійнай літаратуры. Паказана дзейнасць атэістаў і парафіяльных саветаў. Адзначаецца роля каталіцкага касцёла ў польскім нацыянальным асяродку.

У **пятым** раздзеле прадстаўлена вялікая колькасць выяўленых архіўных матэрыялаў. Гэта данясенні, справаздачы, загады, кіруючыя палажэнні, адносіны камандавання войскаў НКУС па барацьбе з контррэвалюцыянерамі і кулакамі, даклады пенітэнцыярнай службы, якія ўтрымліваюць статыстычныя дадзеныя. Устаноўлены прычыны ліквідацыі польскага нацыянальнага раёна. Былі знойдзеныя і вывучаныя прадпісанні савецкай улады пра ліквідацыю сацыяльных груп: абшарнікаў, шляхты і заможнага сялянства. Аўтар прааналізаваў прычыны пачатку суцэльнай калектывізацыі, якая была “вучэбнай акцыяй”, напярэдадні вялікага тэрору. Таксама здзейснены аналіз абвінавачванняў супраць палякаў (як камуністаў, так і звычайных грамадзян) і ідэалагічнага уздзеяння на гэтую нацыянальную супольнасць. У тэксце прыводзяцца загады, што папярэднічалі “польскай аперацыі” і загад НКУС 00485 пра яе пачатак. У канцы раздзела раскрыты маштаб этнічнай чысткі зоны, памежнай з Польшчай. Паказаны найважнейшыя месцазнаходжанні прымусовых высылак і турмаў. Устаноўлена, што істотнымі заганами чалавека ў БССР былі паходжанне і гаспадарлівасць.

Праведзеная архіўная праца дазволіла пашырыць сферу даследавання. Выяўленыя архіўныя дакументы, далі магчымасць апераваць невядомымі фактамі з жыцця польскай нацыянальнай меншасці, што дазволіла з высокай доляй верагоднасці рэканструяваць падзеі акрэсленых тэматыкі і перыяду.

Дадзеная дысертацыя з’яўляецца першай працай у польскай гістарыяграфіі, у якой комплексна даследуецца зазначаная праблема. Яна ўяўляе сабой польскі погляд на гісторыю польскага насельніцтва Савецкай Беларусі ў міжваенны перыяд. Усе заключэнні і высновы грунтуюцца на вельмі багатай архіўнай базе, часта зусім невядомай (напрыклад, спіс палякаў, расстраляных НКУС у Мінску ў 1937–1938 гг., апісанне “польскай аперацыі” і г. д.).

Акрамя таго, у дадатку да дысертацыі змешчаны 62 табліцы, галоўным чынам распрацаваныя самастойна, якія ілюструюць канкрэтныя пытанні, звязаныя з праблемай, што вывучаецца. Акрамя таго, у дадатках змешчаныя копіі дакументаў і фатаграфіі, якія могуць зацікавіць і стаць важным дапаможным матэрыялам для іншых аўтараў, якія звернуцца да гэтай тэматыкі. Працу завяршае спіс пытанняў, якія, на думку аўтара дысертацыі, заслугоўваюць далейшай распрацоўкі.

РЕЗЮМЕ

кандидатской диссертации Бялага Анджея на тему

«Польское меньшинство Советской Беларуси»

научный руководитель:
доктор исторических наук,
профессор Р. Турковский

Основной причиной, которая определила выбор темы, было осознание личного долга в отношении соотечественников. Главным мотивом написания самой диссертации стало, в свою очередь, отсутствие научной разработки этого вопроса в польской историографии. До сих пор не появилось работ, которые бы комплексно рассматривали судьбу поляков в Советской Беларуси вообще и межвоенного периода в частности. Польские исследователи обходили эту тему и не концентрировали своего внимания на белорусских реалиях неоднозначного периода между двумя мировыми войнами. Соотечественникам, жившим на советской территории, уделено несправедливо мало внимания. Поэтому автор своей работой стремится заполнить лакуны польской исторической науки.

Территория Советской Беларуси охватывала восточную часть Речи Посполитой Обоих Народов, то есть от границы || Речи Посполитой, установленной в Риге, до границы (приблизительно) перед I разделом. На указанной территории жило несколько сот тысяч поляков. Это совсем не малое количество, однако судьба польского населения в Беларуси на протяжении десятилетий оставался вне внимания польских историков.

Целью проведенного исследования было изучение условий жизни поляков как граждан Советской Беларуси в 1921–1939 гг. Во время продолжительных поисков в многочисленных белорусских архивах и библиотеках удалось обнаружить и систематизировать значительное количество опубликованных и архивных материалов, касающихся белорусских поляков, которые отечественному научному сообществу либо вообще неизвестны, либо известны в незначительной степени.

Для достижения поставленной цели автору было необходимо решить следующие задачи:

- выяснить количественный состав польской общины, её профессиональную структуру и экономическое положение;
- исследовать бытовые проблемы, с которыми сталкивались поляки в Беларуси;
- показать развитие польской культуры очерченного времени (клубы, просвещение, журналы, газеты);

- проанализировать борьбу советской власти с польскими помещиками и шляхтой;
- характеризовать причины, процесс и итоги коллективизации;
- отразить борьбу большевиков с религией и её результаты для католической церкви;
- проследить процесс так называемой польской операции и её последствия.

Работа построена по хронологически-проблемному принципу. В ней нашли отражение наиболее важные эпизоды из жизни поляков на Беларуси в указанные годы, а также изменение их положения в течение определенного в работе времени.

В **первой** главе диссертации обращено внимание на результаты II Мировой войны, как в целом, так и на региональном уровне, с учётом ситуации на польских землях. Упор был сделан на описание большевистско-польской войны. При этом акцентировались события на северо-восточных землях (Кресов) с учётом особенностей территории Беларуси. Описание событий, которые имели место, базируются на многочисленных воспоминаниях участников, которые дополнены и верифицированы научными работами. На основании мемуаров и документов представителей политических элит показано, как в то время рассматривались Речь Посполитая и Великое Княжество Литовское и, в частности, отношения Польши и Беларуси. Затронуты вопросы, связанные с Рижским миром. Обращено внимание на ход переговоров, состав делегации и положения договора, которые очерчивали права поляков Советской Беларуси. Проанализирован процесс реализации соответствующих пунктов договора, как со стороны Польши, так и Советской России. В главе нашли отражение вопросы возвращения на родину большого количества поляков и трудности, которыми сопровождался этот процесс.

Во **второй** главе показаны судьбы польского национального меньшинства, жившего в Советской Беларуси до образования польского национального района. На основании правовых актов, принятых советской властью, которые непосредственно или косвенно касались поляков, показано их место в новообразованном государстве. Основываясь на архивных документах, автор привел количественный состав, социальную структуру поляков в отдельных регионах, а также охарактеризовал польско-белорусские отношения в деревне. Показано также развитие польской культуры и образования (в деревне и в городе). Проанализирована общественная позиция поляков, их вклад в экономическое развитие Беларуси.

В **третьей** главе проанализированы причины, повлиявшие на создание польского национального района. Приведены, в частности,

направления работы Польского Бюро в тех районах Советской Беларуси, где жили поляки, раскрыто значение Всебелорусского съезда крестьян-поляков, а также крестьянок и работниц-полек. Далее внимание сконцентрировано на развитии образования, школ с польским языком и программах обучения. Анализу были подвергнуты газеты и журналы, которые издавались в республике на польском языке. Показано художественная деятельность, роль хора, кружков по интересам. Много места посвящено жизнеобеспечению и охране здоровья, а также призыву в армию.

В **четвертой** главе на основе неизвестных уникальных архивных документов, отображены судьба католического костёла на территории Советской Беларуси. Рассматриваются правовые акты, касающиеся церкви и деятельность активистов, которые проводили антикостельные мероприятия, занимались борьбой с церковью и распространением многочисленной антирелигиозной литературы. Показана деятельность атеистов и приходских советов. Обращается внимание на роль католического костёла в жизни польского населения.

В **пятой** главе представлено большое количество выявленных архивных материалов. Это донесения, отчеты, приказы, руководящие положения, отношения командования войск НКВД по борьбе с контрреволюционерами и кулаками, доклады пенитенциарной службы, которые содержат статистические данные. Установлены причины ликвидации польского национального района. Были выявлены и изучены предписания советской власти о ликвидации социальных групп: помещиков, шляхты и зажиточного. Автор проанализировал причины начала сплошной коллективизации, которая была «учебной акцией», в преддверии большого террора. Также произведен анализ обвинений против поляков (как коммунистов, так и обычных граждан) и идеологического воздействия на это национальное сообщество. В тексте приводятся приказы, предшествовавшие «польской операции» и приказ НКВД 00485 о её начале. В конце раздела раскрыт масштаб этнической чистки зоны, пограничной с Польшей. Показаны важнейшие местоположения принудительных ссылок и тюрем. Установлено, что существенными пороками человека в БССР были происхождение и хозяйственность.

Проведённая архивная работа позволила расширить сферу исследования. Выявленные архивные документы дали возможность оперировать неизвестными фактами из жизни польского национального меньшинства. Всё это позволило с высокой долей вероятности реконструировать события очерченных тематики и периода.

Данная диссертация является первой работой в польской историографии, в которой комплексно исследуется указанная проблема. Она представляет собой польский взгляд на историю польского населения Советской Беларуси в межвоенный период. Все заключения и выводы основываются на весьма богатой архивной базе, часто совсем неизвестной (например, список поляков, расстрелянных НКВД в Минске в 1937–1938 гг., описание “польской операции” и т.д.).

Кроме того, в приложении к диссертации помещены 62 таблицы, разработанные, главным образом, самостоятельно, иллюстрирующие конкретные вопросы, связанные с проблемой, что изучается. Кроме того, в приложениях помещены копии документов и фотографии, которые могут заинтересовать и стать важным вспомогательным материалом для других авторов, которые обратятся к этой тематике. Работу завершает список вопросов, которые, по мнению автора диссертации, заслуживают дальнейшей разработки.

SUMMARY OF Dsc. Thesis WORK

Name and surname of the author: master Andrzej Biały

Academic title, name and surname of promotor of the work:

Prof. assistant professor Romuald Turkowski

Topic of the work:

Polish minority in Soviet Belarussia between 1921–1939 year.

The main reason which had determined the choice of undertaken research was a need of a hearth and personal duty towards kresowiaczy (Polish people living in USSR within borders of former Polish Commonwealth). The main motive for writing this work was that this issue hadn't been described properly in Polish literature or explained as a whole the deeds of Poles in Soviet Belarussia in first 50 yrs of XX century (especially in between 1918–1939). Polish scientists used to avoid that topic and didn't ponder the difficult period between the two great wars. Kresowiaczy were treated with disregard regardless of Polish political system. Thus the author has decided to try and change this state of affairs.

The territory of Soviet Belarussia engulfed the eastern part of former Commonwealth of the two Nations, meaning from the border of II Commonwealth established in Ryga to the borders from the period before 1st Partition of Poland. Several hundred thousands of Poles lived there, which is a great number, however their welfare had been pushed behind a margin of interest of Polish historians throughout whole decades.

The most important aim of the undertaken research was determining conditions of life and the problems they encountered, Poles – citizens of bolshevik Belarussia – in between 1921–1939. During multiple research in the archives and Belarussian libraries I managed to get to archival files treating about Poles, which had been unknown for our scientific society, or just partially known.

The Author's goal was to find answers to the following questions:

1. How big was Polish society, what was its working structure and economical position in Soviet Belarussia between 1921–1939?
2. What were the problems encountered by Polish citizens living in that period in Soviet Belarussia?
3. How was mass culture developing (clubs, education, Polish magazines and newspapers)?
4. How the fight of soviet authorities with Polish nobility and land owners looked like?
5. How ongoing process of collectivisation and fight with kulaks (rich landlords) looked like and what were the results of it?
6. How was the fight against religion and structures of Catholic church begun by bolsheviks and results of that fight?

7. How was so called Polish operation developing and what were it's consequences?

Within the designed work a chronologic-problematic layout was used, describing both most important episodes of life of Poles in Belarussia during analysed years and the changes of their status. The work consists of four chapters. The author was going to show the process of recovering of Commonwealth on eastern territories and the problems accompanying it. The whole work is determined by that to a large extent.

The results of First World War were shown in the **first** chapter of this work – both global and regional, considering situation of Polish people on Polish soil. Emphasis was put on the description of Polish -bolshevik war for domination on eastern-north borderland, especially Belarussia.

Basing on numerous memories of participants of those events, the events were shown. Information were supplemented with many descriptions and scientific research. On the basis of printed documents and hand-written diaries of political leaders of that time there was shown how were Polish Commonwealth and Great Lithuanian Duchy seen, and especially Polish – Belarussian relations. Some issues of Ryga treaty were mentioned. The outcome of the Ryga treaty was described, including the laws of Poles living in Soviet Belarussia.

Finally realisation of given points of the treaty was described here, both by Commonwealth and Soviet Russia. Furthermore the issue of masses of Poles returning to their fatherland were described and the problems accompanying it.

In chapter **two** the deeds of Polish minority living in Soviet Belarussia before creating Polish National Region were shown. Based on laws given by Soviet authorities concerning Poles directly and indirectly, their social position in newly created country was shown.

Basing on archival files there was shown the number of Poles, their social structure in various regions, and Polish – Belarussian contacts in villages. The development of Polish culture and Education was shown (both in cities and in the country). Also here was analysed the social structure of Poles and their contribution to economic development of Belarussia in villages and cities.

In the **third** chapter there were analysed reasons of creating Polish National Region. Thus, the work of Polish Office on those regions of Soviet Belarussia where Poles lived was shown, the meaning of All-Belarussian Landowners Gathering – Poles and the Gathering of Polish Female Farmers and Labourers were described. Then such issues as development of education, school programs and schools with Polish language were attempted to be explained. Polish language newspapers and magazines were analysed. Works of art, importance of chorus and specific hobby societies were shown. A lot of place was reserved for social life and healthcare, and army recruitment.

In chapter **four** there were shown deeds of Catholic Church in all Soviet Belarussia. Laws concerning Catholic Church and followers were described, e.g. Anti Church decisions, fight with the Church, anti Church publications. The actions of atheists and clergy councils were described. The importance of Catholic Church among Polish societies of Kresowiaks was emphasised.

A large amount of discovered archival files and materials was presented in chapter **five**. These were announcements, orders, reports, decisions, descriptions from NKWD headquarters concerning fight with counter-revolutionists and kulaks, relations from penitentiary officers showing statistic data. Numerous reasons for delegitimizing Polish National Region were shown. Legal regulations of Soviet authorities about eliminating social groups: land owners, nobility, and rich farmers were uncovered and described. The reasons **of introducing in rush kolektywisation were analysed, it was „training activity”** before great terror. Analysis of accusations against Poles was undertaken (both communists and ordinary people) and ideologic influencing on that society. The most important places of incarceration and labour camps were pointed out. The orders preceding Polish operation were discovered and the executive 00485 of NKWD ordering to begin that procedure. Finally the scale of ethnical cleansing of border zone with Poland was shown. It was decided, that the main and only negative features of human in BSSR were heritage and economic efficiency.

The conducted research of archives allowed to broaden the knowledge of the topic. In the light of uncovered files, which had shown unknown facts of life of national minority, those events occurring in given period had to be mentioned.

This dissertation is the first work touching this issue with such a broad approach written by a Pole. It contains unique glimpses from Polish perspective on the problems of Polish borderland people (kresowiaczy) living on the territory of Soviet Belarussia in the period between great world wars. All assumptions and conclusions are based on rich archival documentation, which is partly unknown, often undiscovered before (e.g. The list of Poles shut dead by NKWD in Belarussian Minsk in 1937–1938, descriptions of Polish operation, list of sources of information – Polish, Soviet, Belarussian and Russian, archival files, polish-language newspapers, etc.). Furthermore there are 62 diagrams included in this work, most of them made by myself, illustrating specific issues connected to situation of Poles on Belarussia. They were based on archival files. There are also attached copies of documents and photographs, which might be a base for other authors, who would decide to deepen that issue in the future. The access to them might turn out to be difficult to large extent. The work is finished with the list of issues, which in authors' opinion should be worked upon.

Aneks

**Listy Polaków rozstrzelanych
na terenie Mińska**

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie 3

**Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska
w latach 1937–1938**

**Lista Polaków jako osoby bez określonej narodowości
rozstrzelane na terenie Mińska w latach 1937–1938** 148

**Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska w latach
1937–1938, urodzonych na ziemiach współczesnej Rzeczypospolitej
Polskiej**

**Lista Polaków rozstrzelanych na terenie Mińska w latach
1937–1938 (Memoriał wersja w języku rosyjskim)** 172

Wprowadzenie

Dyskryminacja i eksterminacja Polaków na terenie Białorusi trwała od zwycięstwa wielkiej rewolucji bolszewickiej. Pierwsze akty terroru skierowane zostały przeciwko posiadaczom ziemskich oraz szlachcie. Można było przypuszczać, że ta agresja miała podłoże czysto socjalne, związane hasłami głoszonymi przez bolszewików. Władza radziecka niszczyła po prostu swoich wrogów i przeciwników – przede wszystkim dawnych obszarników.

Szczególna rolę w realizacji tych celów odegrała powołana do życia w 1917 roku policja polityczna (Всероссийская чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией, спекуляцией и преступлениям по должности – Wszechrosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kontrrewolucją, Spekulacją i Nadużyciami Władzy), zwana potocznie CzKa, lub Czieriezwyczajka. Bezwzględny terror, brutalność i bezprawie w stosunku do pokonanych wrogów oraz ludności – tym CzKa będzie się charakteryzować praktycznie przez cały okres swojej działalności. Nie zmieniło się to nawet po jej reorganizacji i przekształceniu jej w Państwowy Zarząd Polityczny przy Ludowym Komisariacie Spraw Wewnętrznych Rosyjskiej Federacji Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (Государственное Политическое Управление при НКВД РСФСР, ГПУ НКВД РСФСР). To właśnie to ciało zajmowało się eksterminacją Polaków zamieszkujących Białoruś, w tym Polski Rejon Narodowościowy (choć nie tylko).

Zmiana linii partii po 1935 roku, psychoza zbliżającej się wojny, stałego zagrożenia ze strony imperializmu światowego, mobilizowały ZSRR do szybkiego rozwoju przemysłu ciężkiego. Jednak rozwój przemysłu wymagał olbrzymich funduszy, które zdobywano przez nadmierną sprzedaż zboża. W wyniku tych działań na masową skalę w latach 30. XX wieku pojawił się głód. To zaś sprzyjało realizacji działań typowych dla państwa policyjnego. Na tym tle dochodziło także do aktów terroru wobec ludności polskiej.

Zgodnie z dokumentami najtrudniejszym okresem dla Polaków był tzw. okres jeżowski, kiedy Ludowym Komisarzem Spraw Wewnętrznych został Nikołaj Iwanowicz Jeżow. Wykonując zalecenia Józefa Stalina doprowadził on do wielkiego terroru skierowanego m.in. przeciwko Polakom. To on wydał organom NKWD rozkaz numer 00477, na mocy którego zarządzono masową likwidację „elementów antyradzieckich”, a także rozkaz numer 00485 dotyczący ludobójczej operacji polskiej NKWD. Rozkazy te nie tylko zlikwidowały wszelką opozycję partyjną w stosunku do Stalina, lecz także stały się przyczyną śmierci wielu dziesiątek tysięcy Polaków (tak komunistów, jak i zwykłych ludzi).

Masowe rozstrzeliwania odbywały się w licznych miejscach na terenie Białorusi Sowieckiej. Odnajdywane są wciąż nowe, nieznane dotychczas miejsca kaźni. W rozprawie wskazuje się na fakt, że tylko na terenie Mińska znajduje się 12 miejsc, w których odbywały się egzekucje więźniów policji politycznej oskarżonych o działalność antypaństwową oraz uznanych za wrogów ludu. Jak podaje Igor Kuzniecowa, do nich należą następujące miejsca: Kuropaty (Куропаты)¹⁰³⁵, Działki Okręgowego Państwowego Zarządu

¹⁰³⁵ Zdaniem Igora Kuzniecowa Kuropaty to największe miejsce rozstrzelań i pochówku obywateli Białorusi, a także przedstawicieli innych państw. Łącznie miało tu zginąć do 250 tys. ludzi. Na terenie całej Białorusi zdaniem Igora Kuzniecowa zginęło ok. 370 tys. osób, w tym 9 tys. byłych żołnierzy

Politycznego (Дачы ОПГУ), Masjukowszczyzna (Масюкоўшчына), Komarowka (Комароўка), Park Czeluskinców (Парк Чэлюскінцаў), Draznia (Дражня), Ciwali (Цівалі), Kalwaria (Кальварыя), Mińskie Zakłady Traktorowe (МТЗ), Błagawszczyca (Благаўшчына), lotnisko (Аэрадром) oraz Łosznica (Лошыца).

W latach 1937–1938 w Mińsku rozstrzelanych było 8999 osób różnej narodowości. Autor pracy spośród ogólnej liczby 5773 rozstrzelanych wydzielił Polaków, których liczba wynosi 1470, oraz osoby o nieznannej narodowości, lecz o nazwiskach i imionach typowo polskich 62, co daje łączną liczbę 1532 osób.

Całkowita liczba Polaków, którzy zginęli w czasie operacji polskiej NKWD, jest trudna do określenia. Na początku wielkiego terronu nie wpisywano narodowości skazywanych. Przeprowadzony w nocy z 6 na 7 stycznia 1937 roku Drugi Wszechzwiązkowy Spis Powszechny wykazał, że na terenie BSRR w tym czasie mieszkało 119 881 Polaków. Dwa lata później według oficjalnych danych przeprowadzonego spisu powszechnego w styczniu 1939 roku liczebność Polaków w Białorusi zmniejszyła się do 58 380. Z tego wynika, że w ciągu zaledwie dwóch lat liczba Polaków zmniejszyła się o 61 501 osób.

Autor sądzi, że jest ona w ogólnych zestawieniach zaniżona, podobnie jak rzeczywista liczba Polaków mieszkających tu w latach 30. XX wieku. Przemawiają za tym: a) zastraszanie społeczeństwa polskiego – ukazywanie Polaka jako zdrajcy ojczyzny, dla którego jedyną karą jest śmierć, b) wyrzekanie się narodowości polskiej przez Polaków w obawie przed utratą życia, c) wzmożona, bezwzględna białorusinizacja.

Badacze białoruscy kwestionują jednak liczbę represjonowanych Polaków. Twierdzą, że jest ona znacznie niższa. W owym czasie Polak uważany był za szpiega, kontrrewolucjonistę, zdrajcę itp. i nie potrzeba było uzasadniać wyroku skazującego. Wydaje się jednak, że jest to pogląd krzywdzący i niesprawiedliwy, ponieważ skutki operacji polskiej NKWD na terenie dawnego Polskiego Rejonu Narodowościowego widać do dziś. Brak jest śladów dawnych mieszkańców, a obecnie mieszkający nawet nie wiedzą, że tam był kiedyś taki rejon.

Podczas opracowywania listy rozstrzelanych Polaków, pojawiły się problemy natury systemowej i językowej. W dostępnych dokumentach występują dane podziału administracyjnego zarówno Rosji carskiej jak i z okresu ZSRR. Aby lepiej oddać nazwy jednostek administracyjnych, odniesiono je do podziału administracyjnego panującego na ziemiach polskich. Poczynając od największych obszarów administracyjnych, uznano że odpowiednikiem polskiego:

- województwa – w podziale administracyjnym Rosji carskiej jest gubernia¹⁰³⁶, zaś w Rosji radzieckiej – obwód (область)¹⁰³⁷;
- powiatu – w podziale administracyjnym Rosji carskiej jest ujezd (уезд)¹⁰³⁸, w Rosji radzieckiej – rejon (рејон)¹⁰³⁹;

polskich urodzonych na terenie Białorusi Zachodniej i 3870 Polaków rozstrzelanych przez NKWD w 1940 roku. Represjonowanych było powyżej 800 tysięcy osób (cała ludność BSRR wynosiła ok. 3 miliony).

¹⁰³⁶ Губернія (gubernia) – jednostka podziału administracyjnego wyższego szczebla w Rosji oraz w krajach podbitych Finlandii i Polsce należących do Cesarstwa Rosyjskiego, historyczny odpowiednik polskiego województwa.

¹⁰³⁷ Область (oblast) – obwód administracyjny, odpowiednik polskiego województwa w Rosji Radzieckiej.

¹⁰³⁸ Уезд (ujezd) – historyczny odpowiednik polskiego powiatu.

¹⁰³⁹ Рејон (rejon) – odpowiednik polskiego powiatu w Rosji radzieckiej.

- gminy – w podziale administracyjnym Rosji carskiej jest wołość (волость)¹⁰⁴⁰, zaś w Rosji radzieckiej – rada wiejska (сельсовет)¹⁰⁴¹.

W dokumentach występują także różnego typu skupiska ludzkie, którym także nadano odpowiednik polski: miasto (город), miejscowość (местность), wieś (деревня, село), chutor (хутор), przysiółek (присиолек), zaścianek (застенок), majątek (имение), dwór (двор, усадьба), folwark (фольварк). To także utrudniało analizę i rekonstruowanie pochodzenia osób rozstrzelanych.

Najistotniejszym jednak problem były nazwiska polskie pisane fonetycznie przez Rosjan, które trzeba było przystosować do najczęściej występujących w Polsce. Autor zastrzega, że mimo szczerych chęci mógł przestawić dane nazwisko lub zniekształcić jego brzmienie. Dlatego została dołączona oryginalna lista rozstrzelanych, aby zainteresowani mogli sami poznać interesujące ich szczegóły dotyczące danej osoby. To pozwoli poznać bliższe szczegóły z życia swoich przodków.

Lista ta (wciąż niepełna) przedstawia tylko, ilu Polaków zostało rozstrzelanych na terenie Mińska. Nie wskazuje miejsca egzekucji i pochówku. Dokument ten nadal wymaga szczegółowego opracowania naukowego, i to pod różnymi względami, co jesteśmy winni zamordowanemu Polakom – tylko za to, że byli Polakami.

W roku 2018 ma ukazać się opracowanie zatytułowane: "Czarna księga stalinizmu. Białoruś". Będzie to zbiór prac naukowych i danych opracowanych przez naukowców białoruskich. Ukaże się ona w wersji elektronicznej staraniem Białoruskiego Memoriału. Wciąż jest ustalana lista osób represjonowanych w okresie Białorusi Radzieckiej. Na tą chwilę jest już zebranych ponad 100 000 nazwisk. Kolejne wciąż są ujawniane. Opracowanie będzie zawierać ponad 600 stron i jest cały czas uzupełniane.

Oprac. Andrzej Biały na bazie *Memoriału*.

¹⁰⁴⁰ Волость (wołość) – historyczny odpowiednik polskiej gminy.

¹⁰⁴¹ Сельсовет (sielsowiet), rada wiejska – odpowiednik polskiej gminy w Rosji Radzieckiej.

Listy Polaków rozstrzelanych

1

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1.	Aborski (Oborski)	Wiktor	Grzegorz	1875/00/00	miasto Lublin Polska
2.	Abramowicz	Wiktor	Julian	1900/00/00	miejsowość Ratomka pow. zaslawski
3.	Abramowicz	Leonard	Franciszek	1885/00/00	w. Bryjalewo pow. berezyński woj. mińskie
4.	Abramowicz	Ludwik	Józef	1867/00/00	w. Słobodka Hajdukowa pow. czerwieński woj. mińskie
5.	Abramowicz	Rafał	Adolf	1870/00/00	w. Raczyborok pow. berezyński woj. mińskie
6.	Abramowicz	Zenon	Franciszek	1873/00/00	w. Pachomowszczyzna pow. miński woj. mińskie
7.	Abramowicz	Aleksander	Aleksander		w. Raczyporki pow. berezyński
8.	Abramowicz	Mamert	Franciszek	1878/00/00	w. Pochomowszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
9.	Abramowicz	Jan	Antoni	1898/05/30	w. Słoboda Hajdukowska pow. czerwieński woj. mińskie
10.	Abramowicz	Jan	Mikołaj	1900/00/00	w. Koski pow. miński woj. mińskie
11.	Adamkiewicz	Jan	Kazimierz	1884/00/00	w. Putczyno pow. zaslawski woj. mińskie
12.	Adamowicz	Wacław	Stanisław	1889/00/00	ch. Koruchy pow. dzierżyński
13.	Adamowicz	Ignacy (Ignac)	Aleksander	1902/00/00	w. Żabichów pow. berezyński woj. mińskie / Żabichowo /
14.	Adamowicz	Mikołaj	Aleksander	1907/00/00	w. Żabichów pow. berezyński woj. mińskie / Zabichowo /
15.	Adamowicz	Aleksander	Michał	1872/04/01	w. Grabów pow. puchaczewski
16.	Adamowicz	Denis	Aleksander	1904/00/00	w. Żabichowo pow. berezyński woj. mińskie
17.	Adamowicz-Janczukowska	Julia	Bazyli	1916/00/00	w. Izbudiszczce pow. slucki
18.	Agryżko	Stanisław	Antoni	1875/00/00	w. Matryno pow. lepelski woj. witebskie
19.	Akrutny (Okrutny)	Józef	Grzegorz	1877/00/00	woj. radomskie Polska
20.	Akulicz	Kazimierz	Adolf	1902/00/00	w. Barywyszczce pow. gluski woj. mińskie
21.	Akulicz	Stanisław	Adolf	1915/00/00	w. Barywyszczce pow. gluski woj. mińskie
22.	Akulicz	Stanisław	Bolesław	1894/00/00	w. Borsuczyno pow. berezyński
23.	Akulicz	Jan	Antoni	1895/00/00	w. Czerniewo pow. łohojski woj. mińskie
24.	Alechnowicz	Kazimierz	Aleksander	1912/00/00	w. Czebotaury pow. łohojski woj. mińskie
25.	Aleksandrowicz	Aleksander	Marcin		w. Rudeńsk pow. śmiłowicki woj. mińskie
26.	Aleksandrowicz	Wincenty	Jan	1888/11/11	w. Żyżma pow. lidzki woj. grodzieńskie
27.	Aleńska / Oleńska /	Rozalia	Piotr	1902/00/00	w. Pyszno pow. lepelski woj. witebskie
28.	Aleszkiewicz	Wincenty	Jan	1895/00/00	m. Czerwień pow. czerwieński woj. mińskie
29.	Ambrosiewicz	Maria	Jan	1908/00/00	w. Soly pow. oszmiński woj. wileńskie
30.	Ambroziak	Kazimierz	Laurenty	1904/08/01	m. Mińsk
31.	Andruszkiewicz	Piotr	Tomasz	1871/00/00	w. Chatajewicze pow. pleszczeński
32.	Andrzejewski (Adrzejewski)	Stanisław	Ignacy	1883/00/00	w. Marianowo pow. uszacki
33.	Ankudowicz	Adam	Michał	1880/00/00	w. Zaborowie pow. lepelski woj. witebskie
34.	Anoszko	Antoni	Maciej	1891/00/00	w. Słoboda pow. czerwieński woj. mińskie
35.	Ansilewski	Józef	Wincenty	1895/00/00	w. Zajamne pow. śmiłowicki BSRR
36.	Ansilewski	Bronisław	Jan	1899/00/00	w. Berezówka pow. miński
37.	Ansilewski	Szczepan	Wincenty	1876/00/00	w. Zajamne pow. miński
38.	Ansilowski	Antoni	Wincenty	1891/00/00	w. Zajamne pow. śmiłowicki woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1.	Polak	zdun	na wynajęcia	mińskie
2.	Polak	kowal	Kolchoz „Walka o socjalizm”	mińskie
3.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
4.	Polak	włościanin	Gospodarstwo indywidualne	mińskie
5.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Bystra czerwień”	mińskie
6.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Mołotowa	mińskie
7.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
8.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Mołotowa	mińskie
9.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im Jeżowa	mińskie
10.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
11.	Polak	zdun	Putczyński MBS / Zakład Remontowy	mińskie
12.	Polak	stolarz	Kolchoz „Prawda”	mińskie
13.	Polak	kolchoźnik	w. Krynica	mińskie
14.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w. Żabichów / Żabichowo /	mińskie
15.	Polak	kolchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie
16.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz we w. Żabichowo	mińskie
17.	Polka	pielęgniarka	Mińsko-piachowskie ambulatorium	mińskie
18.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Żołnierz Armii Czerwonej”	witebskie
19.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
20.	Polak	ładowacz	Przedsiębiorstwo transportowe lasów	mińskie
21.	Polak	ładowacz	Przedsiębiorstwo transportowe lasów	mińskie
22.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
23.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w. Czerniewo	mińskie
24.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
25.	Polak	stróż	Koleje stacja Mińsk	mińskie
26.	Polak	komendant	Budynek Mińskiej Rady Miasta	mińskie
27.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Czerwony budowniczy”	witebskie
28.	Polak	robotnik	Czerwieńska podstacja energetyczna	mińskie
29.	Polka	robotnica	II Mechaniczna piekarnia	mińskie
30.	Polak	robotnik	Rada Organizacji Kultury – budowa	
31.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Stalina	mińskie
32.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz wsi Roczycza	witebskie
33.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie
34.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
35.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
36.	Polak	rymarz	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
37.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
38.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/03/25	1937/10/14
2.	miński		gm. stroczyńska w. Nowy Dwor	1938/07/07	1938/10/15
3.	berezyński		w. Bryjalewo	1938/07/31	1938/11/03
4.	czerwieński		w. Słobodka Hajdukowa	1937/07/19	1937/08/22
5.	berezyński		w. Raczyborok	1937/12/11	1937/12/28
6.	miński		w. Pachomowszczyzna	1937/12/24	1937/12/30
7.	berezyński		w. Raczyporki	1937/09/11	1938/01/10
8.	dzierżyński		w. Pochomowszczyzna	1937/12/25	1937/12/30
9.	chołopienicki		w. Słoboda Hajdukowaska	1938/04/10	1938/09/21
10.	miński		w. Koski	1937/11/28	1937/12/14
11.	zasławski		w. Sniłki	1938/02/02	1938/03/25
12.	zasławski		w. Dąbrowa	1937/12/15	1938/01/20
13.	berezyński		w. Krynica	1938/00/00	1938/02/15
14.	berezyński		w. Żabichów Żabichowo /	1937/11/04	1937/12/14
15.	berezyński		ch. Stary Żabichów	1938/02/13	1938/09/20
16.	berezyński		w. Żabichowo	1938/01/14	1938/02/15
17.	miński	Mińsk	Czerwone Uroczy-sko ner./wew. 6588	1938/06/21	1938/09/22
18.	lepelski		w. Matryno	1938/02/04	1938/02/15
19.	smolewicki		gm. zablocka ch. Starina	1938/08/02	1938/11/02
20.	starodorożski		stacja Doroganowo	1938/02/07	1938/02/16
21.	starodorożski		stacja Doroganowo		1938/02/16
22.	berezyński		w. Borsuczyna	1937/07/19	1937/09/07
23.	łohojski		w. Czerniewo	1938/07/25	1938/09/26
24.	łohojski		w. Czebotary	1933/03/19	1933/04/02
25.	śmiłowicki		w. Rudeńsk II	1937/09/11	1937/11/15
26.		Mińsk	brak danych	1937/11/19	1937/12/27
27.	lepelski		w. Stajki	1938/02/05	1938/02/15
28.	czerwieński	Czerwień		1937/09/20	1937/10/06
29.		Mińsk	ul. Bondarewska dom 9 m 1	1937/06/13	1937/09/28
30.		Mińsk	ul. Gruszevska 69/1	1937/09/28	1937/11/03
31.	pleszczeński		w. Chatajewicze	1938/04/06	1938/09/22
32.	lepelski		w. Roczyca	1937/12/17	1938/01/20
33.	lepelski		w. Zaborowie	1937/00/00	1938/02/15
34.	czerwieński		w. Potrudzie	1937/08/05	antyradziecka agitacja
35.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/06/27	1929/11/03
36.	miński		w. Berezówka	1937/05/28	1937/11/22
37.	miński		w. Zajamne	1937/05/28	1937/11/22
38.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/06/26	1929/11/03

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1.	członek POW	64,76KK BSRR	1937/10/26	1967/01/20
2.	członek POW, antyradziecka agitacja	64,68,72 KK BSRR	1938/11/06	1989/05/31
3.	agent polskiego wywiadu	68,64,76 KK BSRR	1938/11/18	1959/12/28
4.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/08/27	1989/03/02
5.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/02	1989/04/04
6.	antyradziecka agitacja, członek bandy Kłoczko o politycznym charakterze	72,74 KK BSRR	1938/03/02	1958/12/12
7.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/10	1989/07/12
8.	członek bandy, antyradziecka agitacja	72,74 KK BSRR	1938/03/02	1958/09/05
9.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,68,71,76 KK BS	1938/09/28	1989/04/30
10.	członek szpiegowskiej organizacji	68,71,76 KK BSRR	1937/12/28	1960/03/21
11.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1962/07/25
12.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/10	1989/04/29
13.	przynależność do „POW „	68 KK BSRR	1938/03/15	1959/01/29
14.	przynależność do kontrrewolucyjnej organizacji „POW „	64,72,76 KK BSRR	1938/03/02	1959/01/29
15.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/08	1989/04/30
16.	przynależność do "POW"	68 KK BSRR	1938/03/15	1959/08/24
17.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/09/26	1989/04/30
18.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/13	1989/09/29
19.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64 KK BSRR	1938/11/19	1989/04/22
20.	antyradziecka agitacja	72a KK BSRR	1938/03/14	1958/12/26
21.	antyradziecka agitacja	72a KK BSRR	1938/03/14	1958/12/26
22.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/09/14	1960/08/19
23.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/03	1958/12/30
24.	członek kontrrewolucyjnej organizacji antyradziecka działalność	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/08/26
25.	członek powstańczej, kontrrewolucyjnej organizacji	68a KK BSRR	1937/11/27	1957/06/15
26.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/01/08	1989/04/29
27.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/11	1958/03/20
28.	antyradziecka agitacja	72,74 KK BSRR	1937/10/19	1988/08/09
29.	antyradziecka działalność	66,68,72 KK BSRR	1937/10/03	1989/04/28
30.	kontrrewolucyjna nacjonalistyczna agitacja	72 a KK BSRR	1937/11/18	1957/06/29
31.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	64,68KK BSRR	1938/10/01	1989/04/28
32.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71 KK BSRR	1938/02/05	1989/09/25
33.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/03/14	1989/11/24
34.	antyradziecka agitacja	72a KK BSRR	1937/09/14	1961/06/02
35.	Kontrrewolucyjna działalność	58/2,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/12/30
36.	członek „POW „, szpiegowanie	64,68 KK BSRR	1937/11/28	1960/06/02
37.	członek „POW „	64,68 KK BSRR	1937/11/28	1960/06/02
38.	Kontrrewolucyjna działalność	58/2,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/12/30

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
39.	Antoniewicz	Leonard	Michał	1884/00/00	ch. Żukowiec pow. berezyński BSSR
40.	Antoniewicz	Wincenty	Hilarion	1870/00/00	w. Dębowy Jar pow. berezyński woj. mińskie
41.	Antoniewicz	Leon	Leon	1911/00/00	w. Jełówka pow. berezyński woj. mińskie
42.	Apoznańska	Anna	Jan	1870/00/00	m. Mińsk
43.	Apronowicz	Helena	Adam	1894/00/00	w. Zrzecznicza pow. miński woj. mińskie.
44.	Archipow	Tytus	Siemion	1876/01/04	w. Dorohobuz woj. smoleńskie
45.	Artemowicz	Zenon	Felicjan	1893/03/27	miejsowość Śmiłowicze pow. śmiłowicki woj. mińskie
46.	Artiszewski-Artuszewski	Józef	Jan	1886/00/00	m. Dzierżyńsk woj. mińskie
47.	Artuszevska	Wanda	Franciszek	1914/00/00	w. Kucowszczyzna pow. kopylski BSSR
48.	Artuszewski	Adam	Józef	1890/00/00	w. Gołowacze pow. uzdeński
49.	Astraszkiewicz	Wincenty	Eufemiusz	1869/00/00	w. Burbin pow. sienieński woj. witebskie
50.	Astrejko	Feliks	Walerian	1899/00/00	w. Zajezierze pow. horecki
51.	Azarenok	Antoni	Franciszek	1878/00/00	w. Zajezierze pow. uszacki
52.	Babaszyński	Aleksander	Aleksander	1888/00/00	w. Krasynie pow. łożeński woj. witebskie
53.	Babecki	Edward	Stefan	1903/00/00	w. Baturyno pow. wilejski woj. wilejskiego
54.	Babicki	Jan	Michał	1898/00/00	m. Borysow woj. mińskie
55.	Babicki	Walentyn	Wincenty	1898/00/00	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
56.	Babicki	Władysław	Mieczysław	1901/03/17	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
57.	Babicki	Mieczysław	Ferdynand	1870/00/00	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
58.	Babicki	Józef	Jan	1900/00/00	w. Pierchurowo gm. stalińska pow. dzierżyński woj. mińskie
59.	Babicki	Jan	Piotr	1910/00/00	w. Kozły gm. zaczyska pow. borysowski
60.	Babicki	Michał	Józef	1897/00/00	ch. Zielona Łączka pow. borysowski woj. mińskie
61.	Babicki	Stanisław	Wincenty	1893/00/00	w. Miechnica pow. czerwieński woj. mińskie
62.	Babiński	Bronisław	Franciszek	1906/00/00	w. Śladniewicze pow. lepelski woj. witebskie
63.	Babiński	Wacław	Franciszek	1898/00/00	majątek Tarankowicze gm. lachowska pow. lepelski
64.	Babiński	Michał	Franciszek	1880/00/00	w. Ozierce pow. lepelski BSRR
65.	Babkiewicz	Jan	Kazimierz	1884/00/00	miejsowość Dolhinów pow. wilejski woj. wileńskie
66.	Babski	Józef	Grzegorz	1900/00/00	w. Puszcza pow. pleszczeński woj. mińskie
67.	Babski	Feliks	Adam	1900/00/00	w. Zasowie pow. pleszczeński BSRR
68.	Babucki	Henryk	Benedykt	1888/07/15	w. Ładyszczce pow. borysowski woj. mińskie
69.	Bagiński	Edmund	Edmund	1883/09/26	m. Kowno (Litwa)
70.	Bakinowski	Jerzy	Józef	1883/00/00	m. Dzierżyńsk woj. mińskie
71.	Bakinowski	Wincenty	Rafał	1904/00/00	w. Stara Osada pow. zaslawski
72.	Bakinowski	Jacek	Dominik	1869/00/00	w. Bułynki pow. miński woj. mińskie
73.	Baksza	Stanisław	Wincenty	1888/00/00	w. Masewo pow. dryseński
74.	Balkowski	Konstanty	Filip	1894/04/16	w. Kuźmicze pow. wilejski woj. wilejskie
75.	Bałuk	Fiodor	Jan	1895/00/00	w. Wiszewicze pow. piński
76.	Banasewicz	Adam	Antoni	1883/00/00	ch. Domanowki pow. krasnostobocki
77.	Baran	Nikodem (Nicetas)	brak imienia ojca	1883/00/00	w. Staryki pow. dzierżyński woj. mińskie
78.	Bardaszewicz	Stanisław	Jan	1882/12/18	w. Kamienny Bród pow. czerwieński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
39.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Sierp”	mińskie
40.	Polak	bez określonego zajęcia	bez określonego zajęcia	mińskie
41.	Polak	kowal	Kolchoz „Nowy Promień”	mińskie
42.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
43.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
44.	Polak	stróż	ochrona zrzeszenia KC KP(b)B	
45.	Polak	rymarz	Rymarska Spółdzielnia „Internacjonalista”	mińskie
46.	Polak	robotnik fizyczny	Roboty bud. w Powiatowym Kombinaście Przemysłowym	mińskie
47.	Polka	fermentatorka	Tymkowicki zakład spirytusowy	mińskie
48.	Polak	kolchoźnik	kolchoz	mińskie
49.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kosariewa	witebskie
50.	Polak	księgowy	Glussa Rada Adwokatów i Prawników	mohylewskie
51.	Polak	kolchoźnik	kolchoz	witebskie
52.	Polak	dyrektor	Sowchoz „Babnicze”	witebskie
53.	Polak	brak danych	brak danych	mińskie
54.	Polak	woźnica	Fabryka makaronu	mińskie
55.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
56.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
57.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
58.	Polak	cieśla	Sowchoz (PGR) im. Stalina	mińskie
59.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Lenina	mińskie
60.	Polak	robotnik	Zakład im. Mołotowa	mińskie
61.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Pierwszomajowy”	mińskie
62.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im. Łuczyna	witebskie
63.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Promień”	witebskie
64.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Promień”	witebskie
65.	Polak	milicjant	I część okręgu	mińskie
66.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy Promień”	mińskie
67.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
68.	Polak	sadownik	Borysowskie gospodarstwo sadownicze	miński obwód
69.	Polak	kierujący	sceniczna część teatru opery i baletu	mińskie
70.	Polak	szewc	Spółdzielnia Obuwnicza „Czerwony Pogranicznik”	mińskie
71.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
72.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
73.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Promień”	witebskie
74.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Proletariacki bruk”	mińskie
75.	Polak	stróż	Sowchoz „10 lat BSRR”	mińskie
76.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
77.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
78.	Polak	kolchoznik	Kolchoz „Przodownik pracy”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
39.	berezyński		w Sosnówka Wielka gm. horska	1937/07/25	1937/11/02
40.	berezyński		ch. Zajamne	1937/07/18	1937/08/22
41.	krupski		Kołchoz „Nowa droga”	1938/02/09	1938/03/25
42.		Mińsk	ul. Starowileńska 39/51 m 1	1937/08/21	1937/10/14
43.	miński		w. Kamionka	1937/11/20	1937/11/28
44.		Mińsk	ul. Surażska 16 m.2	1937/10/26	1938/01/03
45.	śmiłowicki		miejscoowość Śmiłowicze	1937/06/18	1937/10/29
46.		Dzierżyńsk	ul. I Leninowska 77	1937/08/27	1937/10/29
47.	kopylski		m.Timkowicze	1937/12/21	1938/01/21
48.	uźdeński		w. Gołowacze	1937/12/17	1938/01/21
49.	sienieński		w. Kuźmino gm. rasnańska	1938/02/07	1938/02/27
50.	horecki		w Zajeziarze	1937/12/16	1938/01/21
51.	uszacki		w. Zajeziarze	1937/12/16	1938/01/20
52.	orszański		Sowchoz „Babinicze „	1938/03/13	1938/11/13
53.	wilejski		w. Baturyn	1933/03/04	1933/05/05
54.	borysowski		ch. Wielkie Pole	1938/02/09	1938/03/29
55.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/08/17	1929/11/03
56.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/08/17	1929/11/03
57.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/06/27	1929/11/03
58.	dzierżyński		w. Pierchurowo	1933/04/12	1933/04/15
59.	borysowski		w. Makowie gm. zaczyska	1938/02/10	1938/03/29
60.	borysowski	Borysów	ul. Urlickiego 62	1937/08/15	1937/10/22
61.	czerwieński		w. Torkowo	1937/12/18	1938/01/20
62.	lepelski		w. Tarankowicze	1937/12/23	1938/01/21
63.	lepelski		w. Tarankowicze gm. lepelska	1937/12/22	1938/01/21
64.	lepelski		w. Tarankowicze	1937/12/23	1938/01/21
65.	miński	Mińsk	ul. II Podzamkowa 4 bulwar 2	1920/10/22	Dział. w POW
66.	pleszczeński		w. Puszcza	1938/04/06	1938/09/26
67.	pleszczeński		w. Zasowie		1938/01/10
68.		Borysów	ul. Szkolna 23	1938/07/16	1938/09/26
69.		Mińsk	ul. Engelsa 54 m 2	1937/05/23	1937/10/14
70.		Dzierżyńsk	brak danych	1937/00/00	1938/01/21
71.	zasławski		osiedle Graniczne	1937/00/00	1938/01/10
72.	miński		w. Janowicze	1937/09/28	1937/10/29
73.	dryseński		w. Masewo	1938/08/03	1938/10/31
74.	czerwieński		osiedle Podślotwin	1937/08/24	1937/11/17
75.	lubański		Sowchoz „10 lat BSRR”	1937/12/16	1938/01/21
76.	krasnosłobocki		w. Mozole	1938/07/00	1938/09/25
77.	dzierżyński		w. Pietraszewicze	1932/12/31	1933/03/28
78.	czerwieński		kol. Gorelica	1938/01/07	1938/03/10

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
39.	członek organizacji szpiegowskiej, sabotaż , antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1937/11/27	1959/02/09
40.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/08/25	1989/03/13
41.	agent polskiego wywiadu	69 KK BSRR	1938/04/27	1958/12/30
42.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/10/26	1989/04/30
43.	działalność szpiegowska na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/12/15	1960/06/29
44.	szpiegowanie i kontrrewolucyjna działalność na korzyść Polski	68,71 KK BSRR	1938/01/00	1957/05/11
45.	członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/11/03	1958/12/18
46.	aktywny członek kontrrewolucyjnej polskiej organizacji	66,68,76 KK BSRR	1937/11/03	1958/10/06
47.	szpiegostwo	68a KK BSRR	1938/01/21	1989/04/30
48.	szpiegostwo	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1989/06/16
49.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/26	1989/10/05
50.	szpiegostwo	66,68	1938/02/20	1958/11/21
51.	szpiegowanie na rzecz Polski	68-a KK BSRR	1938/03/08	1989/10/29
52.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/28	1957/11/28
53.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1933/05/07	1989/05/31
54.	członek „ POW „, antyradziecka agitacja	68,71,76 KK BSRR	1938/04/20	1960/11/02
55.	Kontrrewolucyjna działalność	58/2,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/12/30
56.	Kontrrewolucyjna działalność	58/2,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/12/30
57.	Kontrrewolucyjna działalność	58/4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/12/30
58.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/26	1989/05/04
59.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	68,71,76 KK BSRR	1938/04/20	1989/04/30
60.	szpiegowanie, kontrrewolucyjna działalność	68 KK BSRR	1937/11/02	1989/01/12
61.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/05	1989/04/30
62.	Kontrrewolucyjna działalność	64,68 KK BSRR	1938/02/20	1960/08/27
63.	szpiegowanie na rzecz Polski	64,68,71 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/14
64.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,70,71 KK BSRR	1938/02/20	1989/12/30
65.	dezterter	Brak danych	1920/10/29	1992/10/29
66.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/05	1989/04/30
67.	agent polskiego wywiadu	63-1 KK BSRR	1938/04/20	1989/04/30
68.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/05	1956/06/26
69.	antyradziecka działalność	70-22,72,76KK	1937/10/26	1989/04/28
70.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1958/05/22
71.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/10	1989/04/28
72.	członek kontrrewolucyjnej organizacji „ Kółka”, kontrrewolucyjna agitacja	72,76 KK BSRR	1937/11/10	1960/01/26
73.	agent lotewskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/21	1959/06/04
74.	agent polskiego wywiadu	65,66,68,69,72 KK	1937/11/27	1962/06/13
75.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/28
76.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/07	1989/04/30
77.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1931/04/03	1959/05/09
78.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/04/07	1958/05/10

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
79.	Bardaszewicz	Gabriel	Franciszek	1880/00/00	miejscoowość Uła pow. bieszenkowicki
80.	Barko	Dymitr	Tytus	1894/00/00	w. Gotowszczyzna gm. orzechowska pow. dziśnieński
81.	Barszczewski	Andrzej	Jan	1893/00/00	w. Zagórze pow. lubański woj. nowogródzkie
82.	Bartaszewicz	Piotr	Franciszek	1899/00/00	w. Karolewo pow. oświejski woj. witebskie
83.	Bartaszewski	Aleksander	Edward	1882/00/00	w. Bezwierchowicze pow. słucki woj. mińskie
84.	Bartkiewicz	Zenon	Szymon	1895/00/00	w. Kojtewsczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
85.	Bartoszewicz	Kazimierz	Jan	1900/00/00	w. Korolewo pow. oświejski
86.	Bartoszewicz	Jan	Adolf	1905/00/00	w. Szuszerówka pow. starodoroski woj. mińskie
87.	Bartoszewicz	Piotr	Franciszek	1899/00/00	w. Karolewo pow. oświejski woj. witebskie
88.	Baruta	Franciszek	Jan	1906/00/00	w. Hałyszewo pow. zaslowski woj. mińskie
89.	Baruta	Antoni	Jan	1915/00/00	w. Norejki pow. zaslowski woj. mińskie
90.	Barzdziński	Zenon	Jan	1902/00/00	w. Pianina pow. dzierżyński woj. mińskie
91.	Baszko	Jan	Wincenty	1886/00/00	w. Wiszniewo woj. wileńskie
92.	Batura	Józef	Fadej(Tadeusz)	1895/00/00	w. Postaryny woj. wileńskie (Polska)
93.	Bejnarowicz	Józef	Antoni	1891/00/00	w. Worzowo pow. dryseński woj. witebskie
94.	Benedyktowicz	Bolesław	Konstanty	1897/00/00	w. Moszczne pow. miński BSRR
95.	Benedyktowicz	Józef	Wincenty	1913/00/00	w. Połoniewiczze pow. dzierżyński woj. mińskie
96.	Bereśniewicz	Kacper	Jan	1871/00/00	w. Meźnica pow. czerwieński BSSR
97.	Bereśniewicz	Jakub	Franciszek	1869/00/00	w. Motorowo pow. puchowski
98.	Bereśniewicz	Henryk	Kazimierz	1902/00/00	w. Dubinki pow. uźdeński woj. mińskie
99.	Berezowski (Brzozowski)	Marek	Paweł	1888/00/00	m. Mińsk
100.	Białek	Michał	Tomasz	1882/00/00	w. Franciszków pow. lubelski Polska
101.	Biały	Józef	Benedykt	1894/00/00	w. Żestyno pow. pleszczeński woj. mińskie
102.	Biały	Izydor	Aleksy	1896/00/00	w. Zasowie pow. pleszczeński woj. mińskie
103.	Biegański	Józef	Wincenty	1881/01/01	w. Łozina pow. borysowski woj. mińskie
104.	Bielewicz	Adolf	Mikołaj	1872/00/00	w. Lesiczyno pow. uszaciki woj. witebskie
105.	Bielacki	Michał	Antoni	1869/00/00	ch. Kontuchówka pow. lepelski BSRR
106.	Bielonowicz	Paweł	Wincenty	1900/00/00	w. Bogrynowo pow. tołoczyński woj. witebskie
107.	Bielousowa (Bielous)	Wanda	Józef	1906/00/00	w. Waśuki woj. wileńska
108.	Bieniek	Kazimierz	Franciszek	1895/01/24	w. Radoszewice woj. kaliskie (Polska)
109.	Bieńko	Fabian	Paweł	1890/00/00	w. Czarnohubowo pow. kopylski
110.	Biepirszcz	Jan	Kazimierz	1903/00/00	w. Subacze woj. wileńskie (Polska)
111.	Biernacki	Józef	Siemion	1874/09/00	m. Warszawa
112.	Biernatowicz	Józef	Arkadiusz	1916/00/00	w. Krynica gm. dmitrowska pow. rossoński woj. witebskie
113.	Bildjukiewicz	Antoni	Kazimierz	1890/00/00	m. Mińsk
114.	Birski	Wincenty	Wasył	1875/00/00	ch. Lipowo gm. szwabaska pow. łohojski woj. mińskie
115.	Birula	Adam	Ignacy	1903/00/00	w. Połoniewiczze pow. dzierżyński woj. mińskie
116.	Birula	Aleksander	Aleksander	1900/00/00	w. Połonowicze pow. dzierżyński woj. mińskie
117.	Birula	Piotr	Wincenty	1905/00/00	w. Błoń pow. puchowski
118.	Birula	Kazimierz	Augustyn	1870/00/00	w. Błoń pow. puchowski

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
79.	Polak	stróż	Zakład Splawu Drzewa	witebskie
80.	Polak	technik budowlany	Rossońskie Rejonowe Gospodarstwo Komunalne	witebskie
81.	Polak	gospodarstwo przyzakładowe	Mińskie tech. politechniczno- pedagogiczne	mińskie
82.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Na straży leninowskiej drogi”	witebskie
83.	Polak	cieśla	Sluckie Gospodarstwo Przemysłu Leśnego	mińskie
84.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
85.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
86.	Polak	robotnik	Cegielnia	mińskie
87.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Na straży leninowskiej drogi”	witebskie
88.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Woroszyłowa	mińskie
89.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Woroszyłowa	mińskie
90.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Bystra Czerwień”	mińskie
91.	Polak	ustawiacz form	Nowy Borysów Zakład szklarski	mińskie
92.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Krupskiej	mińskie
93.	Polak	weterynarz	Kolchoz „Prawda”	witebskie
94.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie
95.	Polak	kierownik	Poczta Poloniewickiej Rady Wiejskiej	mińskie
96.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
97.	Polak	bez określenia zajęcia	bez określonego zajęcia	
98.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Bolszewik”	mińskie
99.	Polak	szewc	UWSR-91 Rozwijanie wychowania przez pracę	mińskie
100.	Polak	zarządzający cieplarnią	Trest „Zielenstroj” Szklarnie	mińskie
101.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy Promień”	mińskie
102.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Mikojana	mińskie
103.	Polak	maszynista	Parowozownia stacji Mińsk	
104.	Polak	bez określenia zajęcia	nie	witebskie
105.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie
106.	Polak	majster zmianowy	Orszańska roszarnia lnu	witebskie
107.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
108.	Polak	komisarz ludowy	Narodowy Urząd Pomiaru Ziemi BSRR	
109.	Polak	obsługujący stajnię	Kolchoz „Polski komunard”	mińskie
110.	Polak	furman	Mińska Fabryka Obrabiarek	
111.	Polak	emeryt		
112.	Polak	obliczeniowy- brygadzysta	Kolchoz „Nowa wieś”	witebskie
113.	Polak	elektromonter	Zak. Prod. Urz. El. Wsiesoj. Elektro Trust m. Mińsk	
114.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Szwabka”	mińskie
115.	Polak	rachmistrz	Gmina Poloniewska	mińskie
116.	Polak	objeżdżający lasy	Dzierżyńskie gospodarstwo leśne	mińskie
117.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Osowiachima”	mińskie
118.	Polak	pracownik dniówkowy	Przed. splawiania drzewa po drogach wodnych	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
79.	bieszenkowicki		miejsowość Ula	1938/06/14	1938/10/16
80.	rosoński	Rossony		1937/12/19	1938/01/21
81.		Mińsk	ul. Cmentarna 8 m 2	1937/05/31	1937/10/21
82.	oświejski		w. Zaszczewryno	1937/12/18	1938/01/21
83.	ślucki	Śluczk		1938/02/01	1938/03/10
84.	dzierżyński		w. Kojtowszczyzna	1937/08/09	1937/09/22
85.	dryseński		w. Korolewo	1937/12/03	1938/01/10
86.	starodoroski		w. Szuszrówka	1937/12/18	1938/01/21
87.	oświejski		w. Zaszczeryn gm. sienkowska	1937/12/18	1938/01/21
88.	zasławski		w. Chałyszewo	1938/01/24	1938/05/25
89.	zasławski		w. Norejki	1938/01/24	1938/05/25
90.	dzierżyński		ch. Jasiewo	1937/08/28	1937/10/26
91.	borysowski	Nowy Borysów		1937/00/00	1938/01/21
92.	łohojski		w. Czerniewo	1938/07/28	1938/11/03
93.	dryseński		w. Julianowo gm. bigosowska	1938/08/03	1938/10/16
94.	dzierżyński		w. Poloniewiczze	1937/10/21	1937/11/19
95.	dzierżyńskiej		w. Poloniewiczze		1937/12/09
96.	berezyński		ch. Klebowicze		1938/01/10
97.	czerwieński		ch. Bór	1938/01/07	1938/02/27
98.	uździeński		w. Uryce	1937/12/15	1938/01/21
99.	miński		ch. Piękne Uroczysko	1938/00/00	1938/05/25
100.		Mińsk		1937/03/09	1937/08/25
101.	pleszczeński		w. Puszcza	1938/08/22	1938/10/31
102.	pleszczeński		w. Zasowie	1938/07/26	1938/11/11
103.			ul. Róży Luksemburg 54	1937/08/27	1937/09/23
104.	uszacki		osiedle Kulewsczyzna	1937/12/16	1938/01/21
105.	lepelski		ch. Kontuchówka	1937/12/25	1938/01/09
106.	orszański	Orsza	brak danych	1938/01/12	1938/02/26
107.	miński	Mińsk	Czerwieński trakt 88 m 2	1937/08/08	1938/01/03
108.		Mińsk	ul. Leninowska II dom Rad m 9	1937/05/25	1937/10/21
109.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/06/17	1938/09/26
110.		Mińsk	zaulek Sławny 6 m 1	1938/03/26	1938/05/25
111.		Mińsk	ul. Engelsa 37	1937/01/20	1937/08/25
112.	rosoński		w. Tiesny gm. dmitrowska	1937/12/18	1938/01/31
113.		Mińsk	Matwiejski zaulek 34/1	1936/11/03	1937/09/22
114.	łohojski		ch. Lipowo	1937/07/18	1937/09/17
115.	dzierżyński		w. Poloniewiczze	1937/10/26	1937/11/28
116.	dzierżyński		w. Poloniewiczze	1937/08/09	1937/10/14
117.	puchowicki		w. Błoń	1938/00/00	1938/09/25
118.	berezyński		miejsowość Boruszewicze	1937/11/04	1937/12/17

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
79.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,68,72,76 KK BSRR	1938/11/14	1962/04/11
80.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/29
81.	antyradziecka szpiegowska działalność	68-a, 22-70,71 KK	1937/10/28	1989/05/30
82.	agent organów wywiadu Polski	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/25
83.	Kontrrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1938/04/07	1959/12/26
84.	agent polskiego wywiadu	66,68,76 KK BSRR	1937/10/03	1958/08/11
85.	szpiegostwo na rzecz Łotwy, antysowiecka agitacja	68,72 KK BSRR	1938/02/09	1965/05/14
86.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/28	1958/08/18
87.	agent polskiego wywiadu	68-a KK BSRR	1938/02/20	1989/08/25
88.	uczestnictwo szpiegowsko-powstańczej organizacji, szpiegostwo	68,71 KK BSRR	1937/07/04	1959/11/23
89.	uczestnictwo szpiegowsko-powstańczej organizacji, szpiegostwo	68,71 KK BSRR	1937/07/04	1959/11/23
90.	agent polskiego wywiadu, członek „POW”	66,68,72 KK BSRR	1937/11/03	1958/11/13
91.	szpiegowanie, kontrrewolucyjna działalność	brak danych	1938/02/20	1958/05/12
92.	polski szpieg- dywersant	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1958/12/30
93.	agent łotewskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/06	1960/06/09
94.	członek „ POW „, agent polskiego wywiadu	72,68 KK BSRR	1937/11/26	1958/03/31
95.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/12/28	1959/05/09
96.	członek „POW”	Brak danych	1938/02/19	1959/05/28
97.	antyradziecka działalność	72 KK BSRR	1938/04/02	1989/04/19
98.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/10/19
99.	członek POW, antyradziecka agitacja	64,72a KK BSRR	1938/07/09	1961/06/30
100.	członek POW	68,76 KK BSRR	1937/08/27	1967/03/10
101.	agent polskiego wywiadu	64,68 KK BSRR	1938/11/19	1988/03/29
102.	agent polskiego wywiadu	64,68,71 KK BSRR	1938/11/26	1988/03/29
103.	szpiegowanie na korzyść wywiadu burżuazyjnej Polski	68a KK BSRR	1937/10/17	1956/04/11
104.	agent polskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/02/25	1989/08/24
105.	Kontrrewolucyjna działalność	64,68,71 KK BSRR	1938/02/08	1960/02/04
106.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/25	1957/11/05
107.	sądzona za szpiegostwo na na rzecz Polski	24-68 KK BSRR	1938/01/09	1961/11/01
108.	aktywny członek „POW”	68,76 KK BSRR	1938/02/13	1956/11/28
109.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/07	1989/04/28
110.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/07/09	1959/05/25
111.	w 1916 zjawił się jako członek „ POW „	68,70,74,76 KK BSRR	1937/12/30	1957/10/01
112.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/29
113.	członek kontrrewolucyjnej grupy, kontrrew. - agitacja, przygot. do terronu	22-70,76 KK BSRR	1937/09/28	1956/12/06
114.	antyradziecka agitacja	72 a KK BSRR	1937/10/04	1989/03/27
115.	agent polskiego wywiadu	64,68,70 KK BSRR	1937/12/15	1958/08/25
116.	agent polskiego wywiadu	66,68,70,71,76 KK	1938/01/31	1959/11/02
117.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/05	1965/12/21
118.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, kontrrewolucyjna agitacja	64,68,72 KK BSRR	1938/01/19	1960/10/26

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
119.	Birula	Władysława	Wincenty	1899/00/00	w. Mikulicze pow. berezyński
120.	Blocki	Bronisław	Antoni	1896/00/00	miasto Prużany
121.	Bobrowski	WIKtor	Józef (Osip)	1884/00/00	w. Wołodyc pow. ihumeński woj. miński
122.	Bogdach	Mieczysław	Adam	1906/06/29	m. Warszawa
123.	Bogdach-Keller	Janina	Adam	1899/12/23	m. Warszawa
124.	Bogdanowicz	Antoni	Antoni	1876/00/00	w. Plewaki pow. dzierżyński woj. miński
125.	Bogdanowicz	Antoni (Anatol)	Antoni	1908/00/00	m. Mińsk
126.	Bogdanowicz	Karol	Franciszek	1887/00/00	w. Stara – Rudnica pow. miński woj. miński
127.	Bogdanowicz	Paweł	Wincenty	1901/00/00	w. Łużeno pow. uździeński BSRR
128.	Bogdanowicz	Julian	Antoni	1877/01/08	mięscowosc Raków woj. wileński
129.	Bogdanowicz	Anna	Antoni	1896/00/00	w. Koźliscze pow. pleszczeński woj. miński
130.	Bogricewicz	Włodzimierz	brak danych	1904/00/00	pos. Ratnów pow. czerwieński woj. miński
131.	Bojko(Bajko)	Stanisław	Jan	1883/00/00	mięscowosc Nowy Pohost pow. bractawski woj. wileński
132.	Bokun (Bakun)	Jan	Feliks	1889/00/00	w. Kolodziejno pow. kopylski
133.	Borek	Jan	Franciszek	1883/00/00	Polska
134.	Borkewicz	Anna	Józef	1894/00/00	rogatka Ustronie pow. lepelski woj. witebskie
135.	Borkowski	Józef	Jan	1891/10/24	w. Czarnohubowo pow. kpylski
136.	Borkowski	Bronisław	Michał	1887/00/00	w. Czarnohubowo pow. kopylski
137.	Borkowski	Józef	Stanisław	1896/00/00	w. Czarnohubowo pow. kopylski BSRR
138.	Bornowki	Wiktor	Jan	1911/00/00	w. Slobodka Hajdukowska pow. czerwieński woj. miński
139.	Boronowicki	Stanisław	Adolf	1898/00/00	w. Slobodka Hajdukowska pow. czerwieński woj. miński
140.	Borowik	Wincenty	Tomasz	1876/01/16	w. Stasino pow. miński woj. miński
141.	Borowik	Adolf	Ksawery	1895/00/00	w. Wólka pow. dzierżyński woj. miński
142.	Borowik	Jan	Antoni	1877/06/02	m. Kowno Litwa
143.	Borowik	Wincenty	Edmund	1880/00/00	w. Rudoy pow. dzierżyński woj. miński
144.	Borowik	Karol	Edmund	1880/00/00	w. Rudoy pow. dzierżyński woj. miński
145.	Borowik	Feliks	Edmund	1875/00/00	w. Warenowce pow. samochwałowicki
146.	Borowski	Franciszek	Piotr	1882/00/00	w. Dobrzyńewo Duże pow. białostocki
147.	Borowski	Stefan	Kazimierz	1892/00/00	Łotwa
148.	Bortkiewicz	Adam	Alfons	1886/00/00	w. Kuty pow. dziśnieński Polska
149.	Borysewicz	Stanisław	Stepan (Stefan)	1890/05/00	w. Mickewicze gm. taledowicka
150.	Borysewicz	Benedykt	Józef	1871/00/00	w. Bubole II pow. sirotyński
151.	Bosarewski	Foma(Tomasz)	Szymon	1896/00/00	w. Baranowszczyzna pow. miński
152.	Botwiłowski	Władysław	Stefan (Szczepan)	1899/00/00	mięscowosc Kojdanowo woj. miński
153.	Brazański	Antoni	Aleksander	1898/00/00	w. Wesoly Kał pow. miński
154.	Brazowski	Włodzimierz	Stefan (Stepan)	1881/06/15	mięscowosc Jeremczyki pow. nowogródzki
155.	Brazulewicz	Józef	Stanisław	1909/00/00	w. Marianpol pow. witebski woj. witebskie
156.	Brejwo	Witold	Konstantyn / Konstancy	1906/00/00	m. Mińsk

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
119.	Polka	gospodyni domowa	Horodski Powiat	mińskie
120.	Polak	księgowy	Urząd pocztowy	witebskie
121.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
122.	Polak	sekretarz oddziału	Pracownik Polityczny NKWD BSRR	mińskie
123.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
124.	Polak	magazynier	Kolchoz im. Kirowa	mińskie
125.	Polak	dyżurny	Ujęcie wody	mińskie
126.	Polak	robotnik	Sowchoz „Zablocie”	witebskie
127.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komintern”	mohylewskie
128.	Polak	krawiec	Pracował w domu w Mińsku	
129.	Polka	brak danych	brak danych	mińskie
130.	Polak	leśnik	Czerwieńskie Przedsiębiorstwo Leśne	mińskie
131.	Polak	furman	Skład „Białoruskie Drzewo”, m . Mińsk	mińskie
132.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Woroszytowa	mińskie
133.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Rosochy”	mińskie
134.	Polka	bez określonego zajęcia		mińskie
135.	Polak	magazynier	Kolchoz „Polski komunard”	mińskie
136.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Pleski / Polski / komunard”	mińskie
137.	Polak	kolchoźnik	kolchoz	mińskie
138.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
139.	Polak	zawiadujący fermą	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
140.	Polak	magazynier	Kolchoz „Leninowski Gościniec”	mińskie
141.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
142.	Polak	ksiądz	Kościół Kalwaryjski	mińskie
143.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
144.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy Byt”	mińskie
145.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy Byt”	mińskie
146.	Polak	woził torf	Przędzalnia lnu im. Karola Marksa	witebskie
147.	Polak	robotnik	Sklep rybny	witebskie
148.	Polak	stajenny	Kolchoz „Wolność”	witebskie
149.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Marzyciel”	mińskie
150.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czeluskiniec”	witebskie
151.	Polak	traktorzysta	Kolchoz im. Stalina	mińskie
152.	Polak	przyjmujący	Rajzag – powiatowy skup produktów żywnościowych	mińskie
153.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Nowy Świat”	mińskie
154.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Rowanicze”	mińskie
155.	Polak	kierownik administracyjny	Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej	witebskie
156.	Polak	zarządzający produkcją	Spółdzielnia „Szturmowiec”	

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
119.	berezyński		w. Boguszewicze	1937/11/04	1937/12/17
120.	toloczyński		miejsowość Toloczyn	1937/12/15	1938/01/10
121.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/08/17	1929/11/03
122.		Mińsk	ul. Sadowa 19 m. 2	1937/08/31	1938/07/01
123.		Mińsk	ul. Sowieńska 6, m. 13	1937/11/06	1937/12/27
124.	dzierżyński		w. Plewaki	1938/02/08	1938/02/14
125.		Mińsk	Dołgiński Trakt 31	1938/03/04	1938/05/26
126.	orszański		Sowchoz"Zabłocie"	1937/00/00	1938/01/21
127.	czerikowski		w. Chomino gm. Nowe Jelińska	1938/04/25	1938/09/21
128.		Mińsk	ul. Moskiewska 4	1937/09/13	1937/09/23
129.	miński	Mińsk	uliczka Klebanowska 8 m 1	1937/09/00	1937/11/09
130.	berezyński		w. Sosnowe Błoto	1937/00/00	1938/02/15
131.	miński		ch. Antonowo	1937/11/17	1937/12/17
132.	kopylski		w. Kołodziezna	1938/07/16	1938/10/11
133.	smolewicki		w. Rosochy	1937/00/00	1937/11/05
134.		Borysów	uliczka Rewolucji 16/25	1937/00/00	1938/01/08
135.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/06/17	1938/09/26
136.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/06/17	1938/09/25
137.	krasnosłobocki		w. Pridirki	1938/06/27	1938/09/25
138.	czerwieński		w. Słobodka Hajdukowska	1937/10/21	1937/11/17
139.	czerwieński		w. Słobodka Hajdukowska	1937/12/18	1938/01/10
140.	miński		w. Stasino	1937/11/19	1937/11/30
141.	dzierżyński		w. Piotraszewicze	1932/12/31	1933/03/28
142.	miński	Mińsk	ul. Długobrodzka 28	1937/05/31	1937/08/25
143.	dzierżyński		w. Rudody	1933/02/20	1933/03/17
144.	dzierżyński		w. Rudody	1933/01/17	1933/03/17
145.	dzierżyński		w. Rudody	1933/01/17	1933/03/17
146.	łożneński		miejsowość Wysoczany	1938/04/04	1938/09/21
147.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
148.	dryseński		Kochoz , Wolność , gm.dernowicka	1938/01/19	1938/03/29
149.	kopylski		gm. trokcka w. Pięszaniec	1937/12/16	1938/02/28
150.	sirotyński		w. Nikolajewo	1938/07/14	1938/10/16
151.	miński		w. Baranowszczyzna	1938/08/22	1938/11/02
152.	brak danych	Kojdanowo	ul. Chłopska 9	1937/08/28	1937/10/25
153.	miński		w. Wesoły Kął	1938/06/18	1938/09/21
154.	czerwieński		w. Rowanicze	1937/07/17	1937/09/17
155.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
156.		Mińsk	II Komunistyczny zaułek 6 m 1	1937/08/09	1937/09/22

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
119.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, kontrrewolucyjna agitacja	64,68,72 KK BSRR	1938/01/19	1960/10/26
120.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/07/07	1958/06/23
121.	Kontrrewolucyjna działalność	58/4,58/9 KK BSRR	1929/11/14	1960/12/30
122.	szpiegowanie, członek POW	68,72,76 KK BSRR	1938/09/16	1958/05/20
123.	szpiegostwo	66,68 KK BSRR	1938/02/25	1989/04/03
124.	antyradziecka agitacja	22-70,72 KK BSRR	1938/03/07	1981/02/06
125.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/05	1958/06/12
126.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/02/20	1989/09/18
127.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/09/21	1989/09/15
128.	szpiegowska działalność na korzyść Polski	68,76 KK BSRR	1937/10/05	1958/02/04
129.	współpraca z polskim wywiadem, członkini szpieg.- wywrot. organizacji	68 KK BSRR	1937/11/18	1961/01/25
130.	członek "POW"	64 KK BSRR	1938/03/15	
131.	szpiegowanie, antyradziecka agitacja	68,72,76 KK BSRR	1937/12/26	1962/04/11
132.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/31	1989/06/23
133.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/07/24
134.	członkini „ POW”, działalność szpiegowska	68,72,76 KK BSRR	1938/02/25	1958/03/11
135.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/07	1989/06/23
136.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/07	1989/05/30
137.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/10/07	1989/04/30
138.	członek szpiegowsko- dywersyjnej organizacji szkodnictwo, agitacja	68,69,71,72,76 KK	1937/11/27	1957/11/25
139.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	68,72 KK BSRR	1938/03/02	1958/01/21
140.	antyradziecka działalność	72,68 KK BSRR	1937/12/15	1989/04/30
141.	antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/03	1959/05/09
142.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka agitacja , członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1989/04/30
143.	członek antyradzieckiej grupy	72,76 KK BSRR	1933/03/06	1989/04/25
144.	członek antyradzieckiej grupy	72,76 KK BSRR	1933/03/26	1989/04/25
145.	członek antyradzieckiej grupy	72,76 KK BSRR	1933/03/26	1989/04/25
146.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,69,71,72,76 KK	1938/10/01	1989/10/04
147.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, antyradziecka działalność	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
148.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71 KK BSRR	1938/04/19	1989/09/25
149.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/02	1989/04/30
150.	członek szpiegowskiej organizacji	68 KK BSRR	1938/11/14	1959/06/29
151.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1989/06/23
152.	członek POW	66,68,72KK BSRR	1937/10/27	1957/11/21
153.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/25	1989/06/23
154.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/10/04	1989/12/05
155.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, antyradziecka działalność	brak danych	1938/02/08	1958/09/11
156.	był członkiem POW prowadził antyradz. działalność .zajmował się szpiegowaniem	68,72,76 KK BSRR	1937/10/01	1957/10/14

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
157.	Bromand	Adolf	Ferdynand	1889/00/00	w. Czaplinek pow. piaseczyński woj. warszawskie
158.	Brrzizowski (Brzozowski)	Felicjan	Antoni	1872/00/00	m. Mińsk
159.	Brysz	Ilia	Michał	1896/00/00	w. Raczki woj. grodzieńskie / gm. kozłowszczyźnieńska pow. słonimski woj. nowogrodzkie /
160.	Buboła	Aniela	Stanisław	1898/00/00	Łotwa
161.	Buczyński	Jan	Ульянович	1900/00/00	ch. Borowe pow. uszacki woj. witebskie
162.	Budaj	Wiktor	Jan	1898/00/00	w. Putczyno pow. zastawski woj. mińskie
163.	Bugaj	Edward	Wacław	1913/00/00	w. Berezki gm. berezyńska pow. bogoulski
164.	Buglakow	Marta	Konstanty	1887/00/00	m. Mińsk
165.	Bujewicz	Jan	Jakub	1904/00/00	w. Kulikówka pow. seneński woj. witebskie
166.	Bujko	Antoni	Michał	1909/11/02	m. Mińsk
167.	Bujniewicz	Stefan (Szczepan)	Izydor	1899/04/06	w. Turyn pow. puchaczewski
168.	Bukatko	Józef	Michał	1891/00/00	w. Jancewicze pow. lidzki woj. wileńskie
169.	Bukaty	Mikołaj	Adam	1896/00/00	w. Pleszczyno pow. berezyński
170.	Bukiewicz	Stanisław	Aleksander	1890/00/00	w. Gislewo pow. oświejski
171.	Bułat	Franciszek	Jan	1897/00/00	w. Nowosiółki pow. bogomski
172.	Bułgak	Hieronim	Stanisław	1855/00/00	w. Sutin pow. puchowski
173.	Bułowicz	Wiktor	Onufry	1899/00/00	w. Nieprenszczyzna pow. uszacki
174.	Burak	Antoni	Aleksander	1889/00/00	miejsowość Śmiłowicze pow. śmiłowicki woj. mińskie
175.	Burimski	Piotr	Ignacy	1914/04/04	osiedle miejskie Berezyno woj. mińskie
176.	Bury	Piotr	Józef	1874/00/00	w. Lizuny pow. tołoczyński
177.	Burymski	Jan	Jan	1898/00/00	w. Agiż gm. horkowska pow. czerwieński woj. mińskie
178.	Butler	Michał	Jan	1914/00/00	w. B. Tronkowicze pow. lepelski woj. witebskie / w. Tarantowo gm. boczejkowska pow. lepelski woj. witebskie /
179.	Byczkowska	Anna	Józef	1877/00/00	w. Orzechówka pow. witebski woj. witebskie
180.	Bykowski	Józef	Józef	1886/00/00	w. Bielakowo pow. dzierżyński woj. mińskie
181.	Bykowski	Stanisław	Damian (Dymitr)		w. Grygorowszczyzna pow. dryeński
182.	Bykowski	Stanisław	Adolf	1913/00/00	m. Dzierżyńsk woj. mińskie
183.	Bykowski	Józef	Stefan	1876/00/00	w. Uborek pow. bogomski
184.	Bykowski	Józef	Stanisław	1901/00/00	m. Dzierżyńsk woj. mińskie
185.	Bykowski	Bronisław	Stanisław	1915/00/00	m. Dzierżyńsk
186.	Bylina(Bylin)	Piotr	Jan	1899/00/00	miejsowość Uzda pow. uździeński woj. mińskie
187.	Chamienok (Chomienok)	Jan	Wincenty	1890/00/00	w. Poddubie pow. uszacki
188.	Chaniecki	Antoni	Filip	1891/00/00	w. Łukasze pow. dzierżyński woj. mińskie
189.	Chatkiewicz	Piotr	Ignacy	1882/00/00	w. Sutyno pow. puchowski woj. mińskie
190.	Chatkowska	Ludwika	Jan	1885/00/00	w. Derwany pow. miński
191.	Chmielnicki	Jan	Jan	1906/02/27	m. Mińsk
192.	Choćko (Chodźko)	Józef	Kazimierz	1895/00/00	w. Zamoście pow. gresski
193.	Chodoczyński	Józef	Adam	1903/00/00	ch. Teklino pow. bereziński woj. mińskie
194.	Chodorowski	Bolesław	Piotr	1905/00/00	w. Puzowo pow. kopylski BSR
195.	Christowska	Katarzyna	Jan	1887/00/00	w. Szablaki gm. turoślańska pow. kolnieński woj. łomżyńskie(Polska)

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
157.	Polak	stróż	Budowa fabryki – kuchni	mińskie
158.	Polak	stróż	Zarząd Instytucji Miejskich „Związek Gorfo”	mińskie
159.	Polak	inżynier	Uszosdor – szkoła budowy dróg nr 1	mińskie
160.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Zwycięzca”	witebskie
161.	Polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie
162.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Orka”	mińskie
163.	Polak	kowal	Kolchoz „Proletariusz”	witebskie
164.	Polka	pokojuowa	Hotel „Europa”	mińskie
165.	Polak	robotnik	Sieneńskie powiatowe biuro „Skupu żywca”	witebskie
166.	Polak	ładowacz	Miński Zakład Mleczarski	mińskie
167.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
168.	Polak	kucharz	Stołówka zakładu im. Kirowa	mińskie
169.	Polak	kolchoźnik	W miejscowości zamieszkania	mińskie
170.	Polak	stróż	Sowchoz „Oświecenie”	witebskie
171.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Mołotowa	mińskie
172.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
173.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
174.	Polak	starszy mistrz	Śmiłowicka spółdzielnia garncarska	mińskie
175.	Polak	palacz	Kolchoz im. Kalinina	mińskie
176.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „1 Maj”	witebskie
177.	Polak	stolarz	Kolchoz „Awangarda”	mińskie
178.	Polak	traktorzysta	Wołosowska stacja maszynowo-traktorowa	witebskie
179.	Polka	księgowa	Sowchoz „Świadectwo”	witebskie
180.	Polak	przewodniczący	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
181.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Budionnego	witebskie
182.	Polak	strażak	NKWD m . Dzierżyńsk	mińskie
183.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowe Życie”	mińskie
184.	Polak	woźnica	Ministerstwo Przemysłu i Handlu	mińskie
185.	Polak	brak danych	brak danych	mińskie
186.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Iskra”	mińskie
187.	Polak	kowal	Kolchoz „Dynamo”	witebskie
188.	Polak	stróż	Kolchoz „Awangarda”	mińskie
189.	Polak	cieśla	Sowchoz	miński okręg
190.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
191.	Polak	elektromonter	Wydział montażu wagonów WP 3 im. Miasnikowa	mińskie
192.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Budowniczy”	mińskie
193.	Polak	robotnik	Berezińsk rejonowy przemysłowy kombinat	mińskie
194.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
195.	Polka	brak danych	brak danych	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
157.		Mińsk	ul. Białomorska 19 m 2	1937/12/22	1938/06/25
158.		Mińsk	brak danych	1937/10/00	1937/11/20
159.	starobiński		miejsowość Pohost	1937/11/14	1938/09/20
160.	oświejski		w. Wielkie Siolo	1937/12/03	1938/06/10
161.	uszacki		ch. Borowe	1937/00/00	1938/01/10
162.	zasławski		osiedle Feliksów	1938/02/02	1938/03/25
163.	bogomski		gm. berezyńska w. Berezki	1937/07/11	1938/01/21
164.		Mińsk	Gruszewskie osiedle 17 m 5	1937/12/02	1938/01/03
165.	sienieński		w. Kulikówka	1937/12/22	1938/01/21
166.		Mińsk	ul. Słonimska 19 m. 6	1937/08/18	1937/10/21
167.	berezyński		w. Sosnowe Błoto	1938/01/31	1938/03/25
168.	miński	Mińsk	ul. Uryckiego 3 m 5	1938/06/18	1938/11/01
169.	berezyński		w. Plesiczyno	1938/08/15	1938/09/25
170.	oświejski		w. Ostrów	1937/12/04	1938/01/21
171.	pleszczeński		w. Zapole	1933/01/05	1933/04/05
172.	puchowski		ch. Dworyszcze		1937/09/22
173.	uszacki		w. Borsuki	1937/12/16	1938/01/21
174.	śmiłowicki		miejsowość Smiłowicze	1937/09/11	1937/10/22
175.	berezyński		Osiedle Łuczne	1937/09/18	1937/11/19
176.	sienieński		w. Ładzinkowo	1937/12/21	1938/01/09
177.	czerwieński		w. Osowski Bór gm.chutorowska	1937/10/21	1937/12/17
178.	lepelski		w. B.Toronkowicze	1937/12/22	1938/01/02
179.	witebski		w. Pośwido	1937/12/18	1938/01/20
180.	dzierżyński		w. Bielakowo	1933/04/08	1933/04/15
181.	dryseński		w. Grygorowiczczyna	1938/08/15	1938/10/31
182.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/08/27	1937/10/29
183.	bogomski		w. Uborok	1938/02/03	1938/02/15
184.		Dzierżyńsk	ul. Październikowa 19	1938/06/06	1938/11/01
185.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/00/00	1937/11/01
186.	puchowski		osiedle Osowo	1937/11/29	1938/01/21
187.	uszacki		w. Marianpole	1937/07/16	1938/01/21
188.	dzierżyński		ch. Kottowo	1937/08/24	1937/10/25
189.	puchowski		w. Sutyno	1937/00/00	1937/10/06
190.		Mińsk	brak danych	1937/11/19	1937/12/17
191.		Mińsk	ul. Borysowska 14/ 4	1938/06/04	1938/10/07
192.	gresski		w. Zamoście	1938/06/28	1938/09/25
193.	berezyński		w. Kukowiec	1937/12/16	1938/01/10
194.	kopylski		w. Puzowo	1938/01/00	1938/02/15
195.	pleszczeński		w. Kozłiszcze	1937/00/00	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
157.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/09	1989/04/28
158.	antyradziecka działalność	pr.NOO485-37 r	1937/11/22	1989/04/30
159.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/11/29	1989/04/29
160.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68-a KK BSRR	1938/02/13	1989/08/08
161.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/04/25	1989/10/09
162.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1954/03/12
163.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka agitacja	68,72 KK BSRR	1938/02/25	1957/07/25
164.	członek "POW", szpiegowska działalność	66,68,69 KK BSRR	1938/01/31	1989/04/30
165.	agent polskiego wywiadu	71,68 KK BSRR	1938/02/20	1965/07/06
166.	działalność szpiegowska	68,72 KK BSRR	1937/10/28	1989/04/30
167.	członek POW, szkodnictwo	69,70 KK BSRR	1938/04/19	1989/04/30
168.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/10	1962/08/15
169.	związek z polskimi szpiegami	68 KK BSRR	1938/10/11	1989/04/30
170.	agent lotewskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1989/09/04
171.	członek dywersyjno-politycznej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
172.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/10/01	1961/03/04
173.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/00
174.	członek , POW ,	68,71 KK BSRR	1937/11/01	1958/12/18
175.	Kontrewolucyjna agitacja	71,72 KK BSRR	1938/01/19	1989/04/20
176.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/08	1989/03/13
177.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/01/21	1989/00/00
178.	działalność w ramach antyradzieckiej dywersyjno- szpiegowskiej organizacji	64,71,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/26
179.	członek "POW"	64,68,71,72,76 KK	1938/03/09	1957/12/03
180.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1933/04/28	1964/02/11
181.	agent lotewskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/21	1959/10/26
182.	agent polskiego wywiadu	66,68,76 KK BSRR	1937/11/03	1959/05/21
183.	Kontrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1938/03/13	1981/03/31
184.	członek , POW , ,szpiegowska praca	66,68,71,76 KK BSRR	1938/11/10	1959/01/29
185.	członek kontrewolucyjnej organizacji, szpiegowanie	68 KK BSRR		1990/05/18
186.	członek kontrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30
187.	kontrewolucyjna działalność	68a KK BSRR	1938/02/21	1959/03/26
188.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1937/10/27	1968/08/20
189.	antyradziecka działalność	72,74 KK BSRR	1937/10/19	1958/06/07
190.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1937/12/30	1989/04/29
191.	kontrew. robota wśród młodzieży, szpieg. na rzecz polskiego wywiadu	72 a KK BSRR	1938/11/17	1956/12/30
192.	antyradziecka działalność	64,68 KK BSRR	1938/10/07	1989/05/25
193.	agent polskiego wywiadu	726,24-68a KK BSRR	1938/02/19	1959/01/19
194.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/13	1989/04/30
195.	działalność szpiegowska	72,68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
196.	Chrucka- Agejczyk-Bogusławska	Anna	Antoni- Michał	1897/00/00	m. Witebsk
197.	Cwirko	Bazyli	Antoni	1890/00/00	w. Wilcza Dziura pow. puchowski woj. mińskie
198.	Czapkiewicz	Zygmunt	Wojciech	1902/00/00	w. Ostrów pow. oświejskiego woj. witebskie
199.	Czekan	Piotr	Ludwik	1883/00/00	m. Wilno
200.	Czemko	Stanisław	Józef (Osip)	1882/00/00	w. Delidowicze pow. iwenicki woj. mińskie .
201.	Czerepowicz	Dymitr	Józef	1905/00/00	w. Zadworce gm. horodska pow. mołodeczański
202.	Czerkasow (Czerkiesow)	Filip	Kazimierz	1908/00/00	w. Piliwszczyzna woj. grodzieńskie
203.	Czerniawski	Albert	Józef	1902/02/00	w. Medwieżyno pow. miński woj. mińskie
204.	Czerniawski	Maciej	Antoni	1888/00/00	w. Sertań woj. wileńskie
205.	Czerniawski	Henryk	Antoni	1876/08/00	m. Mariampol Litwa
206.	Czerniewicz	Stanisław	Wincenty	1884/00/00	w. Gołowy / Galyszewo / pow. wietrzyński woj.witebskie
207.	Czernik	Aleksander	Szczepan (Stefan)	1888/00/00	w. Podladzie pow. rufeński BSRR
208.	Czerwiński	Aleksander	Stanisław	1881/00/00	majątek Marcinkowo
209.	Czerwonko	Józef	Jan	1886/00/00	m. Częstochowa (Polska)
210.	Czugajewski	Włodzimierz	Antoni	1893/02/00	w. Stańkowicze pow. dzierżyński woj. mińskie
211.	Czyciwo	Walerian	Antoni	1860/00/00	w. Pieliki pow. dzierżyński BSRR
212.	Ćwirko	Witold	Michał	1888/00/00	w. Aleksandrowka pow. słucki BSRR
213.	Ćwirko	Jan	Michał	1883/00/00	ch. Ostrówek pow. kopylski BSRR
214.	Ćwirko	Lucjan	Aleksander	1854/00/00	ch. Mały pow. kopylski
215.	Ćwirko(Godycki)	Włodzimierz	Bronisław	1904/00/00	osiedle Zajamne pow. berezyński
216.	Daszkiewicz	Franciszek	Wincenty	1902/00/00	w. Kłosowo pow. miński woj. mińskie
217.	Daszkiewicz	Mikołaj	Tadeusz	1904/00/00	w. Andrusze pow. użdeński
218.	Dauksza	Kazimierz	Romuald	1884/00/00	miasto Czasy BSRR
219.	Dawidowicz	Antoni	Jan	1889/00/00	pow. dubiński woj. wołyńskie (Polska)
220.	Demczyk	Szymon	Jewdokim	1890/00/00	w. Komary gm. chojneńska pow. piński
221.	Demianowicz	Mieczysław	Antoni	1894/00/00	w. Jelnica pow. miński woj. mińskie
222.	Demidowicz	Franciszek	Felicjan	1883/00/00	w. Downary pow. dzierżyński woj. mińskie
223.	Dendewicki	Antoni	Zygmunt	1903/02/04	m. Mińsk
224.	Dendewicki	Zygmunt	Zygmunt	1874/00/00	m. Mińsk
225.	Deruga (Derugo, Deruga)	Stefania	Wincenty	1871/00/00	miejscość Drakowo Polska / Rakowo pow. rypiński woj. kujwsko-pom.,pow. płocki woj. maz.,pow. gnieździeński woj. wielkopolskie, pow. grajewski woj. podlaskie /
226.	Dewiatłowski	Jan	Ludwik	1888/00/00	w. Magdalenowo pow. pleszczeński woj. mińskie
227.	Diankiewicz (Dienkiewicz)	Jan	Walery	1912/00/00	osiedle Falicze pow. starodoroski woj. mińskie
228.	Diatkowski	Kazimierz	Ignacy	1911/00/00	w. Janowszczyzna pow. pleszczeński woj. mińskie
229.	Diawgo	Michał	Antoni	1894/00/00	w. Zuje pow. dzierżyński woj. mińskie
230.	Diczkowski	Włodzimierz	Józef	1912/00/00	w. Swoboda Hajdukowska pow. czerwieński BSRR
231.	Diczkowski	Stanisław	Józef	1901/00/00	w. Swoboda Hajdukowska pow. czerwieński BSRR
232.	Djatkano(Dziatko)	Olga	Włodzimierz	1906/00/00	w. Potoczewo pow. smolewicki woj. mińskie
233.	Długokęcki	Józef	Michał	1890/00/00	w. Krasiniec woj. płockie (Polska)

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
196.	Polak	bez określenia zajęcia	nie	witebskie
197.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Iskra”	mińskie
198.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Przyjeziorny”	witebskie
199.	Polak	naczelnik	Swisloczstroj – Świslockie Przed. Bud.	mińskie
200.	Polak	krawiec	Spółdzielnia „Nowa Droga”	mińskie
201.	Polak	bez określenia zajęcia	Bez określonego zajęcia	mińskie
202.	Polak	wielozawodowiec	Zakład „Proletariusz”	witebskie
203.	Polak	woźnica	Miński targ żywności	mińskie
204.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Pięciolatka”	mińskie
205.	Polak	ekonomista	Białoruskie biuro Oddziału „Związku galanterii”	mińskie
206.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Oddział Polityczny”	witebskie
207.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Praca”	mińskie
208.	Polak	robotnik	Horodeckie Przedsiębiorstwo Gospodarki Leśnej	witebskie
209.	Polak	emeryt		mińskie
210.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Lenina	mińskie
211.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowe Życie”	mińskie
212.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
213.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „10 lat Października ,	mińskie
214.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „II Pięciolatka”	mińskie
215.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
216.	Polak	pastuch koni	Kolchoz „Komintern”	mińskie
217.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
218.	Polak	redaktor	Redakcja gazety „Orka”	
219.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	baranowickie
220.	Polak	obsługujący konie	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
221.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Barańbit”	mińskie
222.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komintern”	mińskie
223.	Polak	ślusarz	Zakład naprawy instalacji sanitarnych i hydraulicznych	mińskie
224.	Polak	emeryt		mińskie
225.	Polak	stróż	Zakład remontowy	mińskie
226.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
227.	Polak	robotnik	Stacja kolejowa Stare Drogi	mińskie
228.	Polak	szewc	Białoruski Teatr Państwowy	mińskie
229.	Polak	cieśla	Wynajmowanie się do pracy	mińskie
230.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
231.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
232.	Polka	nauczycielka	Polska Szkoła	witebskie
233.	Polak	magazynier	Miński Miejski Targ	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
196.	witebski	Witebsk		1937/04/22	Dział. w POW
197.	puchowski		w. Barańki		1938/01/21
198.	oświejski		w. Ostrów	1938/08/03	1938/10/31
199.		Mińsk	ul. Bazarna 7/7 m 1	1937/11/19	1937/12/17
200.		Mińsk	ul. Czerwonego Znak 27 m 1	1938/03/10	1938/03/14
201.	borysowski	Borysów	ul. Podmiejska 14	1938/08/14	1938/11/01
202.	orszański		miejsowość Kopyś	1937/12/17	1938/01/21
203.	miński		w. Medwieżyno	1938/06/17	1938/09/22
204.	miński		ch. Baduny	1932/12/28	1933/03/13
205.		Mińsk	ul. Prowiantowa 43 w. 2	1937/08/23	1937/10/14
206.	wietrński		miejsowość Zaskorki	1938/01/12	1938/02/26
207.	puchowicki		w. Podładzie		1938/09/26
208.	horodecki	Horodok		1937/12/20	Dział. w POW
209.		Mińsk	bak danych	1938/00/00	1938/05/25
210.	dzierzżyński		w. Stańkowo	1937/08/08	1937/10/29
211.	zasławski		w. Wiertniki	1937/08/30	1937/09/22
212.	kopylski		w. Jażwino	1932/12/31	1933/04/02
213.	kopylski		w. Jażwino	1933/01/09	1933/04/02
214.	kopylski		w. M. Rajewka	1937/12/23	1938/02/14
215.	bereżyński		osiedle Zajamne	1938/04/26	1938/09/21
216.	miński		w. Kłosowo	1938/01/05	1938/01/09
217.	uźdeński		w. Andrasze	1937/12/17	1938/01/21
218.		Mińsk	ul. Staro-Słobodska 64 m 2	1937/08/04	1937/10/14
219.	łunieniecki pow.		w. Mikaszewicze	1929/07/18	1929/12/14
220.	miński		w. Mała Zlepianka	1938/04/01	1938/09/21
221.	miński		w. Jelnica	1938/07/05	1938/10/15
222.	miński		w. Downary	1938/01/06	1938/01/09
223.		Mińsk	ul. Osawiachimoska 36 m. 3	1937/11/01	1937/12/17
224.		Mińsk	Kojdanowski Trakt 38 m 8	1937/12/02	1938/01/03
225.	miński	Mińsk	ul. Chlebna 18 m 2	1938/03/10	1938/03/14
226.	pleszczeński		w. Magdalenowo	1933/01/23	1933/04/05
227.	starodoroski		w. Flicze	1938/07/08	1938/10/10
228.		Mińsk	Zautek Składowy 16 m 3	1937/12/17	1938/02/15
229.	dzierzżyński		Stacja Nehorele w. Rudnia	1937/08/24	1937/12/27
230.	czerwieński		w. Swoboda Hajdukowska	1937/12/18	1938/01/20
231.	czerwieński		w. Swoboda Hajdukowska	1937/12/18	1938/01/10
232.	witebski	Witebsk		1937/05/25	1937/11/17
233.		Mińsk	brak danych	1937/10/13	1937/11/09

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
196.	działalność w ramach „POW”	64,76,68 KK BSRR	1937/08/27	1989/10/16
197.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1966/04/19
198.	agent lotewskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/21	1989/09/01
199.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	68,71 KK BSRR	1937/12/27	1957/12/24
200.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/31	1960/03/11
201.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/10	1990/04/19
202.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/21	1963/03/01
203.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/26	1958/12/24
204.	szkodliwa działalność, antyradziecka agitacja	69 KK BSRR	1933/03/23	1960/02/20
205.	członek „POW”, szkodnictwo	66,68,71,76 KK BSRR	1937/10/26	1989/04/29
206.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/23	1959/09/10
207.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/10/05	1989/04/28
208.	działalność w ramach „POW”	64,68,72,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/18
209.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/14	1989/04/30
210.	agent polskiego wywiadu, dywersant	66,68,71 KK BSRR	1937/11/09	1989/03/27
211.	kontrrewolucyjna robota w kolchozie	72 KK BSRR	1937/10/01	1967/06/27
212.	antyradziecka działalność	68,69,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1989/05/31
213.	antyradziecka działalność	69,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1989/05/31
214.	członek POW	68 KK BSRR	1938/03/13	1989/04/30
215.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/05	1989/06/16
216.	antyradziecka agitacja	22-70,72 KK BSRR	1938/02/03	1959/09/12
217.	antyradziecka działalność	76 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/24
218.	członek „POW”,	66,68,76 KK	1937/10/26	1959/08/31
219.	związek z polskim wywiadem	58-9,16-121 KK	1929/12/26	1992/04/24
220.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/10/01	1989/04/28
221.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/28	1958/10/27
222.	antyradziecka agitacja, członek antyradzieckiej grupy	22-70,72a KK BSRR	1938/02/03	1961/08/11
223.	członek POW	66,68,71,76KKBS	1937/12/27	1957/12/24
224.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/01/09	1957/12/24
225.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/26	1989/04/28
226.	członek dywersyjno-politycznej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
227.	agent polskiego wywiadu	63,71,22-76 KK	1938/10/19	1959/08/10
228.	agent polskiego wywiadu	66,71,76 KK BSRR	1938/03/04	1989/04/30
229.	agent polskiego wywiadu	66,68,71 KK BSRR	1938/02/25	1959/06/15
230.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/05	1989/07/24
231.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/03/02	1989/03/28
232.	członek „POW”,	68 KK BSRR	1937/11/22	1957/08/20
233.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/01	1989/04/28

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
234.	Dłużniewski	Wincenty	Wincenty	1912/00/00	w. Nowosiółki pow. bogomłski BSRR
235.	Dobrański	Józef	Adolf	1907/00/00	w. Krasne pow. puchowski BSRR
236.	Dobrański (Dobriański)	Antoni	Adolf	1904/00/00	w. Prutsk pow. śmiłowicki pow. miński woj. mińskie
237.	Dobroński	Kazimierz	Adolf	1913/00/00	w. Pruce pow. puchowski BSRR
238.	Dobrowolski	Władysław	Piotr	1885/00/00	w. Letce pow. witebski
239.	Dobrowolski	Stanisław	Cyprian	1877/00/00	m. Warszawa
240.	Dobrowolski	Józef	Józef	1852/00/00	w. Drazy pow. borysowski woj. mińskie
241.	Dobryniowski	Jan	Antoni	1897/00/00	w. Łuka pow. puchowicki BSRR
242.	Dombrowska	Maria	Stanisław	1890/00/00	m. Borysów
243.	Dombrowski	Włodzimierz	Jan	1895/00/00	m. Warszawa
244.	Dorożko	Włodzimierz	Ignacy	1906/00/00	w. Mordasy pow. wileński woj. wileńskie
245.	Downar	Bronisław	Kacper		w. Borowo pow. miński woj. mińskie
246.	Downar	Rajmund (Roman)	Antoni	1912/00/00	w. Ratomka pow. zasławski woj. mińskie
247.	Downar	Bronisław	Felcjjan	1903/00/00	m. Mińsk
248.	Downar	Walerian	Jan	1881/01/10	w. Rudeńsk pow. śmiłowicki BSRR
249.	Downar	Jan	Konstanty	1896/00/00	w. Chomicze pow. dzierżyński
250.	Downar	Mieczysław	Konstanty	1900/00/00	w. Chomicze pow. dzierżyński
251.	Downar	Jan	Paweł	1883/00/00	ch. Gaj pow. miński woj. mińskie
252.	Downar	Kazimierz	Aleksander	1904/01/00	w. Pieńkowicze pow. dzierżyński
253.	Downar	Franciszek	Kazimierz	1904/03/27	w. Pawłowszczyzna gm. niehorelska pow. dzierżyński
254.	Downar	Janina(Anna)	Jan	1909/00/00	w. Pieńkowicze pow. dzierżyński woj. mińskie
255.	Downar- Zapolski	Wincenty	Aleksander	1903/00/00	w. Szybki pow. borysowski
256.	Downarowicz	Ludwik	Michał	1879/00/00	w. Brzożówka pow. berezyński BSRR
257.	Dowżyk	Józef	Wincenty	1905/00/00	Osiedle Janowo pow. zasławski
258.	Drob	Antoni	Piotr	1896/00/00	w. Józefin gm. błotnicka woj. radomskie
259.	Drozdowicz	Aleksander	Maksymilian	1882/00/00	w. Borowiany pow. miński
260.	Drozdowski	Kajetan (Kasjan)	Franciszek	1908/00/00	w. Buceszczyna pow. miński
261.	Drozdowski	Tadeusz (Teodor)	Franciszek	1910/00/00	w. Buceszczyna pow. miński
262.	Droża	Ignacy	Kazimierz	1896/00/00	w. Wynia pow. kopylski woj. mińskie
263.	Dubaniewicz	Franciszek	Antoni	1895/00/00	w. Dryła pow. pleszczeński woj. mińskie
264.	Dubiński	Edward	Michał	1909/00/00	w. Juchnowka pow. zasławski
265.	Dubko	Piotr	Józef	1890/00/00	w. Szainka /gm. andrzejewska /pow. sirotyński woj. witebskie
266.	Dubons	Benedykt	Ignacy	1883/00/00	w. Wyszarowo pow. oświejski woj. witebskie
267.	Dubowska	Stefania	Kazimierz	1896/00/00	m. Białystok
268.	Dubowski	Piotr	Piotr	1899/00/00	w. Wielki Bór pow. rossoński
269.	Dubowski	Michał	Antoni	1898/00/00	w. Czarnohubowo pow. kopylski
270.	Dubowski	Józef	Jan	1886/00/00	w. Szymonówka I pow. berezyński woj. mińskie
271.	Dubowski	Stanisław (Denis)	Antoni	1895/04/18	m. Białystok (Polska)
272.	Dubowski	Nikodem	Jan	1917/00/00	w. Poliadki pow. berezyński
273.	Dubowski	Michał	Adolf	1884/03/24	w. Czarnohubowo pow. kopylski

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
234.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Na straży”	witebskie
235.	Polak	robotnik	Rejon drogowy Uczdorz 712	mińskie
236.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
237.	Polak	robotnik	UCZDOR 712 bud. części drogi w pow. puchowickim	mińskie
238.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Testament Lenina”	witebskie
239.	Polak	instruktor	Szkoła Przyfabryczna Nauki Zawodów Budowlanych	mińskie
240.	Polak	sadownik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
241.	Polak	kolchoźnik	kolchoz	mińskie
242.	Polka	bibliotekarka	Boguszewska Szkoła Rolnicza	witebskie
243.	Polak	robotnik	Fabryka „Czerwony Październik”	witebskie
244.	Polak	brak danych	brak danych	mińskie
245.	Polak	cieśla	Kolchoz „Leninowski Gościniec”	mińskie
246.	Polak	kierowca	SNK BSRR	mińskie
247.	Polak	kierujący warsztatem	Radiostacja RW-10	mińskie
248.	Polak	księgowy	Magazyn „Centrali nasiennej”	mińskie
249.	Polak	robotnik	Komuna „Czerwony Sztandar”	mińskie
250.	Polak	robotnik	Komuna „Czerwony Sztandar”	mińskie
251.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komintern”	mińskie
252.	Polak	kowal	Kolchoz im. Wojkowa	mińskie
253.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Sztandar”	mińskie
254.	Polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	mińskie
255.	Polak	brygadzysta	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
256.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
257.	Polak	leśnik	Kojdanowskie Gospodarstwo Leśne	mińskie
258.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Leninowski gościniec”	mińskie
259.	Polak	do maja 1937 roku robotnik	Zakład „Białoruś”	mińskie
260.	Polak	maszynista dyżurny	Mińska Stacja Wieży Ciśnień	mińskie
261.	Polak	dyżurny	Mińska Stacja Wieży Ciśnień	mińskie
262.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
263.	Polak	sanitariusz weterynaryjny	Kolchoz im. Dryła	mińskie
264.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
265.	Polak	przyjmujący	Ulski młyn	witebskie
266.	Polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie
267.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
268.	Polak	Przewodniczący	Kolchoz w miejscu zamieszkania	witebskie
269.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Polski komunard”	mińskie
270.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
271.	Polak	szewc	Fabryka obuwnicza im. Kaganowicza	
272.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
273.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Polski Komunard”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
234.	bogomilski		w. Nowosiółki	1937/12/15	1938/01/20
235.	śmiłowski		osiedle Ławsk	1937/09/18	1937/12/09
236.	śmiłowski		osiedle Ławsk	1937/11/18	1937/12/09
237.	śmiłowski		osiedle Ławiek	1937/11/20	1938/01/05
238.	witebski		w. Ryczarzniki	1938/06/26	1938/10/16
239.		Mińsk		1937/11/18	1938/01/03
240.	borysowski		w. Drazy	1937/11/01	1937/12/28
241.	puchowski		w. Łuka	1938/04/06	1938/09/20
242.	boguszewski	m. Boguszewsk		1937/12/20	1938/01/21
243.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
244.	wileński		w. Mordasy	1933/03/04	1933/05/05
245.	miński		ch. Raniec	1938/06/06	1938/11/01
246.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/11/20
247.	miński		w. Kołodzieszcze	1937/11/03	1937/12/11
248.	puchowski		miejsowość Puchowicze	1937/12/19	1938/02/15
249.	dzierżyński		Komuna „Czerwony Sztandar”	1933/01/12	1933/03/28
250.	dzierżyński		w. Chomicze	1933/01/11	1933/03/28
251.	miński		w. Włodzkiemierzowo	1937/09/28	1937/10/29
252.	dzierżyński		w. Mielkowicze / w. Mikulicze /	1937/08/07	1937/10/14
253.	dzierżyński		w. Pawłowszczyzna	1938/07/20	1938/09/29
254.	dzierżyński		w. Pieńkowicze	1937/08/28	1937/10/21
255.	berezyński		w. Krupa	1937/00/00	1938/01/10
256.	berezyński		w. Berezówka	1937/00/00	1938/01/10
257.	zasławski		osiedle Janowo	1937/00/00	1938/02/15
258.	smolewicki		ch. Mościszczycyna	1937/08/06	1937/09/25
259.		Mińsk	ul. Cynańska 23 m 1	1937/08/24	1937/10/14
260.	miński		ch. Polinarowo		1938/05/26
261.	miński		ch. Nowe Polinarowo	1938/00/00	1938/05/25
262.	kopylski		w. Wynia	1938/04/07	1938/09/21
263.	pleszczeński		w. Dryła	1937/00/00	1938/01/10
264.	zasławski		w. Juchnowka	1938/04/04	1938/05/28
265.	sirotyński		w. Szainka	1938/00/00	1938/09/20
266.	oświejski		w. Wyszkarowo	1938/01/12	1938/03/29
267.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/12/09
268.	rossoński		w. Ryli	1937/12/19	1938/01/21
269.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/06/17	1938/11/12
270.	berezyński		w. Szymonówka I	1932/12/30	1933/02/28
271.		Mińsk	ul. Moskiewska 8 m 94	1937/08/24	1937/10/14
272.	berezyński		w. Poliadki	1937/12/18	1938/01/20
273.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/06/17	1938/09/26

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
234.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/00
235.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/02	1989/05/31
236.	członek , POW ,	64 KK BSRR	1938/03/02	1989/03/28
237.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/03/02	1989/05/25
238.	członek antyradzieckiej organizacji, antyradziecka działalność	61,64,72,76 KK BSRR	1938/11/06	1960/02/10
239.	członek Polskiej Organizacji Wojskowej	66,68,72KK BSRR	1938/01/19	1966/12/16
240.	działalność szpiegowska	68,71 KK BSRR	1938/03/10	1989/05/30
241.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/10/01	1989/00/00
242.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/14
243.	proboszcz, członek organizacji, antyradziecka działalność	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
244.	agent wywiadu z Wilejki	68 KK BSRR	1933/05/07	1989/05/31
245.	agent polskiego wywiadu	66,68,71 KK BSRR	1938/11/10	1961/12/30
246.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/22	1958/09/15
247.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/26	1958/08/18
248.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/15	1957/11/14
249.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/03	1989/03/30
250.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/03	1989/03/30
251.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, kontrrewolucyjna agitacja	72,76 KK BSRR	1937/11/10	1960/01/26
252.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/10/26	1989/04/30
253.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/30
254.	członek , POW ,, szpiegostwo na rzecz Polski	66,68,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/03/31
255.	agent polskiego wywiadu	64 KK BSRR	1938/02/10	1989/04/28
256.	agent polskiego wywiadu	64 KK BSRR	1938/02/10	1989/07/24
257.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/03/14	1989/04/30
258.	bandytyzm, uczestnik kontrrewol. organizacji, antyradz. agitacja	68,72,76 KK BSRR	1937/10/16	1939/03/20
259.	agent polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1937/10/26	1958/07/26
260.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	71 KK BSRR	1938/07/05	1989/05/30
261.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	68,71 KK BSRR	1938/07/09	1989/05/30
262.	agent polskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/10/01	1959/08/24
263.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/22	1958/10/16
264.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/09	1989/04/28
265.	członek szpiegowskiej organizacji	72,76 KK BSRR	1938/10/01	1958/04/21
266.	agent organów wywiadu Niemiec	68,72 KK BSRR	1938/09/01	1989/08/08
267.	współdziałal w szpiegowskiej działalności	68 KK BSRR	1937/12/27	1990/05/18
268.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1959/12/10
269.	nielegalnie przeszedł granicę	24-68 KK BSRR	1938/11/29	1990/04/18
270.	współpraca z polskimi okupantami, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1933/03/15	1959/09/26
271.	członek pol., szpiegow. -dywers., terrorystycznej organizacji	66,68,70 KK BSSR	1937/10/26	1956/05/12
272.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	68,69 KK BSRR	1938/02/05	1989/04/30
273.	członek POW, antyradziecka agitacja	64 KK BSRR	1938/10/07	1989/04/28

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
274.	Dubowski	Bronisław	Bolesław	1898/00/00	w. Poliadki pow. berezyński woj.mińskie
275.	Dubrowski	Antoni	Stefan	1897/00/00	w. Nowy Zapoń pow. dokszycki
276.	Duszewski	Stanisław	Wincenty	1907/05/08	w. Brielewo pow. berezyński woj. mińskie
277.	Duszyński	Konrad	Franciszek	1873/00/00	w. Lachowszczyzna pow. zasławski woj. mińskie
278.	Dworzecka	Antonina	Stanisław	1877/00/00	m. Mińsk
279.	Dworżnicki (Dworznicki)	Włodzimierz	Aleksander	1916/00/00	m. Odessa
280.	Dziczkowski	Aleksander	Jan	1891/00/00	m. Wilno
281.	Ejsmont	Piotr	Bolesław	1893/00/00	w. Raciborki pow. berezyński
282.	Ejsmont	Adolf	Bronisław	1899/00/00	w. Hryncia pow. berezyński woj. mińskie
283.	Ejsmont	Aleksander	Józef	1883/00/00	w. Studzienka pow. berezyński woj.mińskie
284.	Ejsmont	Maria	Julian	1873/00/00	w. Słobodka pow. czerwieński woj. mińskie
285.	Emilit	Józef	Jerzy	1874/00/00	w. Kozły pow. klimowski BSRR
286.	Enczyk	Franciszek	Adam	1883/00/00	m. Stuck BSRR
287.	Ermak	Antoni	Antoni	1878/00/00	w. Tejuki gm. sawiejkowska pow. oświejski woj. witebskie
288.	Ermolowicz	Bronisław	Franciszek	1888/00/00	w. Długi Ostup pow. miński woj.mińskie
289.	Erynowicz	Antoni	Michał	1881/00/00	ch. Piasionka II gm. rudniańska pow. rossoński
290.	Esemont	Antoni	Adolf	1901/02/04	m. Mińsk
291.	Ewstafiew	Jadwiga	Franciszek	1890/00/00	m. Postawy woj. wileńskie Polska
292.	Falczyński	Antoni	Antoni	1891/07/08	w. Drobin pow. płocki woj. płockie Polska
293.	Falej	Adam	Michał	1888/00/00	w. Ukropowicze pow. łohojski
294.	Falej	Jan	Jan	1899/00/00	w. Kronowicze pow. łohojski woj. mińskie
295.	Falkowski	Ignacy	Jakub	1862/00/00	ch. Jesionowa Wyspa pow. czerwieński woj. mińskie
296.	Fedorowicz	Florian	Michał	1888/00/00	w. Pokraszewo pow. greski woj. mińskiej
297.	Fedorowicz	Wincenty (Wicus)	Siemion	1907/00/00	w. Pokraszewo / Pokryszewo / pow. gresski woj.mińskie
298.	Fedorowicz	Dominik	Wincenty	1904/06/15	w. Pokraszewo pow. gresski woj.miński
299.	Fialkowski	Feliks	Franciszek	1892/00/00	w. Siedlin Wójty pow. zamojski
300.	Fiało	Olgierd	Włodzimierz	1904/05/00	w. Stańkowo pow. dzierzynski
301.	Filimonow	WIK tor	Józef	1909/00/00	osada Fatynówka pow. połocki
302.	Filimonow	Jan	Piotr	1887/00/00	osada Fatynówka pow. połocki
303.	Filipowicz	Adolf	Andrzej	1898/00/00	w. Czernowyszczyna (brak innych danych)
304.	Filipowicz	Anna	Piotr	1897/00/00	w. Kozaki pow. zasławski woj. mińskie
305.	Filipowicz	Włodzimierz	Michał	1877/00/00	ch. Kurhany pow. ostraszyczo-horodski woj. mińskie
306.	Filipowicz	Józef	Wincenty	1896/01/25	majątek Nowosady pow. miński
307.	Filipowicz	Józef	Jan	1885/00/00	w. Filipowicze pow. kojanowski woj. mińskie
308.	Filipowicz	Jadwiga	Adam	1900/00/00	w. Krasne pow. zasławski woj. mińskie
309.	Fornalski	Stanisław	Antoni	1909/05/08	pow. krasnostawski woj. lubelskie w. Fajstławice (Polska)
310.	Fornalski	Leon	Antoni	1896/00/00	m. Łódź (Polska)
311.	Franckowski	Stanisław	Paweł	1886/00/00	w. Karniewo pow. makowski
312.	Fufła	Juliusz	Kornel	1888/00/00	woj. wileńskie
313.	Gaczycki	Feliks	Józef	1889/00/00	w. Gorowce gm. czerejska pow. dryseński Polska

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
274.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz Łańcuckiego	mińskie
275.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy Zapoń”	witebskie
276.	Polak	mechanik	Rejonowy Punkt Skupu Złomu	mińskie
277.	Polak	kontroler peronu	Stacja Mińsk-Pasażerski	
278.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
279.	Polak	robotnik	Redakcja gazety „Gwiazda”	mińskie
280.	Polak	naczelnik	Zakłady im .Miasnikowa	mińskie
281.	Polak	cieśla	Budowa Popławskiej Szkoły	mińskie
282.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Znak”	mińskie
283.	Polak	kolchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie
284.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Ostra czerwień”	mińskie
285.	Polak	cieśla	Berezyński MTS – Baza traktorowo-maszynowa	mińskie
286.	Polak	brukarz	Prace sezonowe	mińskie
287.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Leninowskie Marzenie”	witebskie
288.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
289.	Polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie
290.	Polak	student	Instytut Pedagogiczny im. Gorkiego m. Mińsk	
291.	Polka	kolchoźnica	brak danych	witebskie
292.	Polak	brygadzysta	Sowchoz (PGR) im. Dzierżyńskiego	mińskie
293.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Poświata”	mińskie
294.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „20-lecie Października”	mohylewskie
295.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
296.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Putyłowiec”	mińskie
297.	Polak	elektromonter	Pokryszewska stacja motorowo-traktorowa	mińskie
298.	Polak	kowal	Kolchoz „Putyłowiec”	mińskie
299.	Polak	robotnik	Fabryka im. Kaganowicza	mińskie
300.	Polak	robotnik	Sowchoz (PGR) „Akerman”	mińskie
301.	Polak	woźnica	brak danych	witebskie
302.	Polak	woźnica	brak danych	witebskie
303.	Polak	robotnik	Zakład im Woroszyłowa	mińskie
304.	Polak	sprzątaczką	Browar	mińskie
305.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
306.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
307.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
308.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
309.	Polak	ekonomista	Bank Gospodarki Rolnej BSRR	mińskie
310.	Polak	magazynier	Komisja Lekarska KC KP(b)B	
311.	Polak	brokier	Ministerstwo Handlu	mińskie
312.	Polak	pilarz	Spółdzielnia „Przodownik Pracy”	mińskie
313.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
274.	czerwieński		w. Swoboda Hajdukowska	1937/08/24	1937/10/29
275.	dokszycki		w. Nowy Zapoń	1937/12/15	1938/01/21
276.	berezyński	miejsowość Berezyno	ul. Czerwieńska 23	1938/04/26	1938/09/20
277.		Mińsk	ul. Czolgowa 60 m 2	1938/07/27	1938/10/07
278.		Mińsk	ul. Zlepiona 34 m 1	1937/12/03	1938/01/03
279.	miński	Mińsk	ul. Przewodnia 4 m 1	1938/01/09	1938/02/25
280.		Mińsk	Bersonowski zaulek 6 m 1	1937/08/16	1937/11/20
281.	berezyński		w. Raciborki	1937/08/06	1937/09/16
282.	berezyński		w. Siemionowka	1937/08/06	1937/09/16
283.	berezyński		w. Borowy Mostek	1937/00/00	1938/01/10
284.	czerwieński		w. Szymonówka	1938/01/05	1938/01/09
285.	berezyński		osiedle Borowy Most	1937/00/00	1938/01/10
286.	ślucki	Śluczk	ul. Wieczerkiewicza 27	1938/08/22	1938/09/29
287.	oświejski		w. Teluki	1938/08/10	1938/10/16
288.	miński		w. Długi Ostup	1937/05/27	1937/11/13
289.	rossoński		ch. Łasionka II	1938/02/03	1938/04/12
290.		Mińsk	ul. Pierwszego Maja 15/18 m.7	1938/06/23	1938/11/01
291.	horodski		w. Bolec	1937/12/17	1938/01/21
292.	kopylski		Sowchoz im. Dzierżyńskiego	1937/12/16	1938/01/21
293.	łohojski		w. Ukropowicze	1937/12/13	1938/01/21
294.	gluski		w. Ujureń	1937/12/23	1938/02/15
295.	czerwieński		ch. Jesionowa Wyspa	1938/01/07	1938/02/27
296.	gresski		w. Pokraszewo	1937/12/16	1938/01/21
297.	gresski		w. Pokraszewo	1938/03/13	1938/09/20
298.	gresski		w. Pokraszewo	1937/12/16	1938/01/21
299.		Mińsk	bak danych	1937/00/00	1937/11/13
300.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. Wesołowska 38	1937/08/08	1937/12/14
301.	połocki		w. Fatynówka	1937/05/28	1938/02/26
302.	połocki		w. Fatynówka	1937/03/17	1938/02/26
303.		Mińsk	bak danych	1937/00/00	1937/11/17
304.		Mińsk	ul. Kamienna 14 m 3	1937/08/23	1937/10/21
305.	ostraszyccko- horodski		ch. Staryna	1929/09/18	1930/02/23
306.	zasławski		ch. Piotrowszczyzna	1937/12/06	1938/01/21
307.	dzierżyński		w. Harbuzy gm. negorelska	1930/01/31	1930/02/14
308.	zasławski		ch. Piotrowszczyzna	1937/12/05	1938/01/21
309.		Mińsk	ul. Stróżewska 63 m 2	1937/11/18	1937/12/27
310.		Mińsk	ul. Republikańska 3 m.3	1937/12/03	1938/01/03
311.		Mińsk	ul. Opańskiego 46 m 1	1937/08/08	1937/12/07
312.	krupski		w. Uchwała	1938/01/07	1938/02/27
313.	dryseński		ch. Marulino gm. żownieńska	1937/12/19	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
274.	był kier. szpiegowsko-dywerysyjnej organiz. na teryt. czerwińskiego pow.	68,71,72,74,76 KK	1937/11/27	1958/09/04
275.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/21	1960/05/05
276.	członek kontrrewolucyjnej, powstańczej polskiej organizacji	68KK BSRR	1938/10/08	1958/06/28
277.	agent polskiego wywiadu	68a KK BSRR	1938/11/17	1958/07/14
278.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/09	1989/06/16
279.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/04/13	1989/04/28
280.	Kierowanie kontrrewolucyjną działalnością, szkodliwą organizacją	69,71,76 KK BSRR	1937/12/28	1957/08/30
281.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/26	1964/03/04
282.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/26	1972/06/13
283.	członek POW	64,71 KK BSRR	1938/02/10	1989/04/28
284.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/02/22	1989/04/30
285.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/02/19	1989/04/30
286.	członek „POW”	68 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/30
287.	agent lotewskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/06	1989/08/21
288.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,68 KK BSRR	1937/11/21	1957/08/27
289.	agent lotewskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/05/05	1989/08/24
290.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/10	1958/07/28
291.	działalność w szeregach „POW”	64,68,70,71,76 KK	1938/02/20	1989/09/18
292.	członek POW	68 KK BSRR	1938/02/28	1966/12/06
293.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30
294.	szpiegowanie, uczestnictwo w kontrrewolucyjnej organizacji	66,68 KK BSRR	1938/03/14	1958/09/29
295.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1938/04/02	1989/04/10
296.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/28	1959/10/05
297.	członek POW	64,68 KK BSRR	1938/10/01	1962/02/28
298.	członek POW, antyradziecka działalność	64,68 KK BSRR	1938/02/20	1959/06/29
299.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/21	1989/04/29
300.	członek POW	66,68,70 KK BSRR	1937/12/26	1989/04/30
301.	wspomagał polskich agentów wywiadu	24-68 KK BSRR	1938/03/22	1958/11/20
302.	wspomagał polskich agentów wywiadu	24-68 KK BSRR	1938/03/22	1958/11/20
303.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1937/11/22	1989/04/30
304.	przynależność do agentury polskiego wywiadu	66,68,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/03/31
305.	członek bandy, antyradziecka agitacja	58-13,247,59-4KK	1930/03/09	1992/03/17
306.	członek dywersyjno-szpiegowskiej grupy	66,68,71,76 KK BSRR	1938/02/28	1960/02/04
307.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	70.76 KK BSRR		1960/05/20
308.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/28	1969/03/21
309.	agent polskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/01/08	1955/11/30
310.	szpiegowanie na korzyść wywiadu burżuazyjnej Polski	68 KK BSRR	1938/01/11	1955/12/24
311.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/27	1957/12/24
312.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/26	1989/04/10
313.	agent polskiego wywiadu	68-a KK BSRR	1938/02/20	1989/08/21

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
314.	Gaiukiewicz	Józef	Ignacy	1889/00/00	w. Tuchaje pow. zaslawski
315.	Gajdukiewicz	Jadwiga	Stanisław	1885/10/15	m. Mińsk
316.	Gajewska	Emilia	Nikołaj	1900/00/00	w. Zapole pow. witebski
317.	Galicki-Golicki	Stefan	Józef	1907/00/00	majątek Szypiany pow. smolewicki
318.	Galiński	Tomasz	Jan	1892/09/15	w. Luba pow. turek woj. kaliskie Polska
319.	Galkowski	Paweł	Jan	1892/00/00	m. Newel / obwód (woj.) pskowski Rosja /
320.	Gansiecki	Antoni	Wincenty	1897/10/17	w. Huta gm. mińska woj. mazowieckie (Polska)
321.	Gapanowicz	Bronisław	Jan	1893/06/00	w. Łonwa pow. pleszczeński
322.	Gapanowicz	Stanisław	Jan	1883/00/00	w. Łonwa pow. pleszczeński BSSR
323.	Garncarek	Franciszek	Franciszek	1888/05/19	zaścianek Gobiszki gm. kiemieliszki
324.	Gejno	Antoni	Jan	1886/00/00	w. Uprawa pow. łohojski
325.	Gejno	Kazimierz	Jan	1903/00/00	w. Janowiszczyna pow. pleszczeński
326.	Gejno	Ksawery	Walenty	1891/00/00	w. Dwinosa pow. pleszczeński woj. mińskie
327.	Gejno	Michał	Walenty	1876/00/00	w. Grajsk pow. pleszczeński woj. mińskie
328.	Gejno	Albert	Jan	1906/00/00	w. Janowiszczyna pow. pleszczeński woj. mińskie
329.	Gejno-Kostik	Konstancja	Wincenty	1898/00/00	w. Dworyszcze pow. pleszczeński
330.	Gelner	Antoni	Jan	1896/00/00	m. Białystok
331.	Gering	Jan Iwan	Jan Iwan	1905/00/00	w. Porecze pow. puchowski
332.	Germanowicz	Jan	Maciej	1874/00/00	w. Okolowo pow. łohojski BSSR
333.	Germanowicz	Michał	Stanisław	1906/06/00	w. Wólka pow. berezyński
334.	Germanowicz	Jan	Stanisław	1905/03/21	m. Śmiłowicze woj. mińskie
335.	Germanowicz	Maria	Aleksander	1885/00/00	miejsowość Śmiłowicze pow. śmiłowicki woj. mińskie
336.	Germanowicz	Anna	Michał	1889/12/04	m. Mińsk
337.	Gintow	Edward	Wincenty	1895/00/00	osiedle Przydrożna Łąka pow. łohojski
338.	Gintowt	Franciszek	Paweł	1880/00/00	w. Dzierże pow. czerwieński woj. mińskie
339.	Glebus	Martyn	Kosma	1901/00/00	w. Czynczyńce Polska/w. Czajczyńce gm. kłodno pow. krzemieniecki woj. wołyńskie /
340.	Gliński	Alfons	Alfons	1884/00/00	w. Kurylczyki woj. wileńskie
341.	Gładki	Antoni	Józef	1897/00/00	w. Diczki pow. zaslawski woj. mińskie
342.	Gładki	Wiaczesław	Wincenty	1905/00/00	pow. miński
343.	Gładki	Kazimierz	Adam	1893/00/00	w. Michałkowicze gm. koreńska pow. łohojski
344.	Głybocki	Piotr	Felicjan	1875/00/00	w. Ublocie pow. plesz./gm.plesz. pow. borysowski /woj.mińskie
345.	Gognajer – Blado	Bolesław	Jan	1896/10/23	m. Warszawa
346.	Goliatowski	Kazimierz	Paweł	1895/01/10	m. Bajdam – Ali Turkmeńska SRR
347.	Gołąb	Józef	Bazyli	1891/00/00	w. Aleszniki gmina jurkowska pow. łohojski
348.	Gołubicki	Władysław	Stanisław	1865/00/00	majątek Stefanowo pow. lepelski
349.	Gołubowicz	Antoni	Wincenty	1902/00/00	m. Śmiłowicze pow. śmiłowicki woj. mińskie
350.	Gorawska	Sodalia	Walenty	1861/00/00	w. Dębowa Łąka pow. borysowski woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
314.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komunard”	mińskie
315.	Polka	nauczycielka	Domowicka Szkoła Rolnicza	mińskie
316.	Polka	kierująca	Instytut	witebskie
317.	Polak	mechanik	Sowchoz-PGR „Młoda Gwardia”	mińskie
318.	Polak	dyrektor	Piekarnia dzierżyń. pow. Związku Zasp. Potrzeb	mińskie
319.	Polak	robotnik	Fabryka makaronu	witebskie
320.	Polak	robotnik	Fabryka im. Kirowa	mińskie
321.	Polak	szewc	Borysowska huta szkła	mińskie
322.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
323.	Polak	kierownik działu gospodarczego	Zakład Produkcji mąki i kaszy „Odrodzenie „	mińskie
324.	Polak	obsługujący konie	Kolchoz	mińskie
325.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	Polska
326.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
327.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
328.	Polak	stolarz	Na prywatne zlecenia	mińskie
329.	Polka	włościanka	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
330.	Polak	zarządzający oddziałem	Ludowy Komisariat Podziału Ziemi	mińskie
331.	Polak	dyrektor	Fabryka Luster	witebska
332.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
333.	Polak	flisak	Berezynowski Urząd Flisacki	mińskie
334.	Polak	stolarz	Spółdzielnia „Komunard”	mińskie
335.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
336.	Polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	mińskie
337.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Frunze	mińskie
338.	Polak	kasjer	Mieszkaniowa część Mińskiego Garnizonu	mińskie
339.	Polak	robotnik	Wynajmowanie się do pracy	mińskie
340.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Jasna Polana”	mińskie
341.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
342.	Polak	kierownik budowy	Budowa roszarni	witebskie
343.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
344.	Polak (wg in białorus)	stróż	Kolchoz „Droga Kommunizmu”	mińskie
345.	Polak	zawiadujący	Oddział zaopatrzenia Białoruskiej Straży Leśnej	mińskie
346.	Polak	kierownik administracyjny	Oddział Białoruskiego Państwowego Banku	
347.	Polak	kolchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie
348.	Polak	stajenny	Lecznica zwierząt	witebskie
349.	Polak	garncarz	Spółdzielnia „Nauczony”	mińskie
350.	Polka	gospodyni domowa		mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
314.	zasławski		w. Tuchaje	1938/07/20	1938/09/28
315.	czerwieński		w. Domowick	1937/12/25	1938/03/15
316.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/08
317.	czerwieński		Ladzieńska Stacja Maszyn.- Traktor.	1938/02/19	1938/04/12
318.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/05/02	1937/11/01
319.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
320.	borysowski	Borysów	ul. Dzierżyńskiego 107	1937/12/23	1938/01/21
321.	borysowski	Nowy Borysów	ul. Baturyna 45	1937/07/26	1937/10/22
322.	pleszczeński		w. Łonwa	1937/12/14	1938/01/20
323.		Mińsk	ul. Moskiewska 14 m.11	1937/12/02	1938/01/03
324.	pleszczeński		w. Gorbowszczyzna	1937/12/19	1938/01/20
325.	wilejski			1933/02/14	1933/04/05
326.	pleszczeński		w. Dworyszcze	1933/01/23	1933/00/00
327.	pleszczeński		w. Dworyszcze	1933/01/23	1933/04/05
328.	pleszczeński		w. Janowszczyzna	1933/02/14	1933/04/05
329.	pleszczeński		w. Dworyszcze	1933/01/23	1933/04/05
330.		Mińsk	ul. Radziecka 31 m 2	1937/05/23	1937/12/17
331.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1937/12/11
332.	łohojski		w. Okołowo	1937/08/00	1937/10/06
333.	berezyński		ch. Pıklino	1937/08/06	1937/09/23
334.	rudeński		m. Śmiłowicze	1937/09/11	1937/11/17
335.	śmiłowicki		m. Śmiłowicze	1937/11/22	1937/12/09
336.	miński	Mińsk	Kojdanowski Trakt 16a	1937/03/10	1937/09/22
337.	zasławski		Kolchoz im. Frunze	1937/09/12	1937/10/14
338.		Mińsk	II Połocki zaułek 7	1937/07/23	1937/09/22
339.	lubański		zaścianek Zakopanie	1937/12/09	1938/03/29
340.	puchowski		w. Jasna Polana	1937/12/24	1937/12/28
341.	zasławski		w. Diczki	1938/00/00	1938/05/25
342.	orszański	Orsza			1938/01/21
343.	łohojski		w. Szwabówka	1933/02/04	1933/04/02
344.	pleszczeński		w. Ublocie	1938/07/27	1938/09/28
345.	miński	Mińsk	ul. Galanteryjna 8	1937/09/16	1937/12/17
346.		Mińsk	róg Lenina i Radz. Banku Państw. m 4	1937/07/22	1937/10/20
347.	łohojski		w. Aleszniki	1933/02/19	1933/04/02
348.	lepelski	Lepel	bak danych	1938/01/11	1938/02/15
349.	śmiłowicki		Miejscowość Śmiłowicze	1937/07/18	1937/10/21
350.	borysowski		katownia Muraszki	1937/09/18	1938/01/08

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
314.	agent polskiego wywiadu	71 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/29
315.	członek szpiegowsko-śledczej organizacji	64,68,71,76 KK BSRR	1938/03/15	1967/01/20
316.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	brak danych	1938/02/26	1957/11/01
317.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71,76 KK BSRR	1938/05/15	1960/01/25
318.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/11	1959/11/12
319.	członek kontrrewolucyjnej organizacji antyrządziecka działalność	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
320.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/20
321.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/02	1989/04/28
322.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/05	1989/05/30
323.	członek POW	66,68,69,71KKBS	1938/01/09	1957/11/21
324.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/05	1961/09/27
325.	członek dywersyjno-politycznej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
326.	członek dywersyjno-politycznej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
327.	członek dywersyjno-politycznej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
328.	członek dywersyjno-politycznej organizacji, antyrządziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
329.	członek podziemnej organizacji, antyrządziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
330.	członek POW	66,68,71,76 KKBS	1937/12/27	1958/09/22
331.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1937/12/28	1958/04/14
332.	antyrządziecka agitacja	Brak danych	1937/10/19	1993/07/29
333.	antyrządziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/20	1989/03/20
334.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/27	1958/12/18
335.	członek "POW"	64 KK BSRR	1938/03/02	1958/12/18
336.	członek kontrrewolucyjnej grupy, kontrrewolucyjna agitacja	22-70,76 KK BSRR	1937/09/28	1956/12/06
337.	agent polskiego wywiadu, antyrządziecka agitacja	68a,72 KK BSRR	1937/10/26	1989/03/31
338.	aktywny członek polskiej wojskowej organizacji "POW"	66,68,70 KK BSSR	1937/09/28	1957/11/14
339.	zadanie od organów wywiadu Polski	71 KK BSRR	1938/04/25	1989/04/28
340.	antyrządziecka agitacja	72 KK BSSR	1938/03/15	1970/01/23
341.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/04	1959/07/23
342.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/02/20	1989/09/18
343.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, antyrządziecka działalność	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1957/01/21
344.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/10	1989/06/23
345.	agent polskiego wywiadu	68,69,76 KK BSRR	1967/04/15	1967/04/15
346.	członek kontrew. organizacji POW, szkodnictwo w bankowym systemie	66,76 KK BSRR	1937/12/30	1956/10/10
347.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, antyrządziecka działalność	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1957/01/21
348.	kontrrewolucyjna działalność	64,68 KK BSRR	1938/03/14	1958/12/15
349.	agent polskiego wywiadu, szpiegowsko-szkodliwa działalność	66,68,71 KK BSRR	1937/10/28	1958/12/18
350.	matka polskiego agenta-dyweraanta	68,71 KK BSRR	1938/02/03	1958/10/09

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
351.	Gorawski	Bronisław	Wincenty	1899/02/14	w. Łozin pow. borysowski woj. mińskie
352.	Gorawski-Grakalo	Adam	Jan	1905/01/16	w. Muraszki pow. borysowski woj. mińskie
353.	Gordej	Konstanty	Aleksander	1898/05/13	w. Andrzejki gm. miadzielska pow. wileński woj. wileńskie
354.	Gordyjewicz	Józef	Edward	1888/00/00	w. Listkowszczyzna pow. kopylski
355.	Gorecki	Franciszek	Ignacy	1886/08/16	w. Czerwony Bród pow. czerwieński woj. mińskie
356.	Goroszewicz	Stanisław	Wacław	1912/01/15	m. Mińsk
357.	Goroszewicz	Wacław	Edward	1887/00/00	w. Kamienka pow. uzdeński woj. mińskie
358.	Goroszko	Franciszek	Wincenty	1889/00/00	w. Romanowicze pow. czerwieński woj. mińskie
359.	Goszczyńska	Wanda	Tomasz	1895/04/20	w. Koszuby pow. sokólski woj. grodzieński/ w. Kaszuba gm.dąbrowskobiłostocka pow. sokólski /
360.	Gotowicki	Antoni	Józef	1900/00/00	w. Tarankowicze pow. lepelski woj.witebskie
361.	Gotowko	Stefan	Józef	1893/00/00	w. Żestyno pow. pleszczeński BSRR
362.	Gotowski	Antoni	Alfred	1913/00/00	w. Łuczyno pow. lepelski
363.	Górski	Stanisław	Aleksandr	1893/00/00	m. Warszawa Polska
364.	Graber	Bernard	Michał	1908/11/00	m. Mińsk
365.	Grabino	Adam	Ignacy	1886/00/00	m. Warszawa Polska
366.	Griniewicz	Jan	Piotr	1899/01/01	w. Stańkowo pow. dzierzynski woj. mińskie
367.	Griniewicz	Eliasz	Julian	1879/00/00	w. Siemieniec pow. witebski
368.	Grochowski	Władysław (Włodzimierz)	Mateusz	1888/00/00	m. Częstochowa woj. piotrkowskie (Polska)
369.	Gromyko	Albin	Aleksander	1888/09/01	ch. Zaręczenie gm. staweńska pow. tołoczyński
370.	Gronski	Józef	Antoni	1904/00/00	w. Sakowicze pow. dzierzynski woj.mińskie
371.	Gross	Edward	Bolesław	1899/00/00	m. Ostrołęka woj. łomżyńskie (Polska)
372.	Gruszewski	Antoni	Julian	1889/00/00	ch. Mtrug pow. starosielski
373.	Grycewicz	Aleksander	Józef	1906/00/00	w. Połoniewicze pow. dzierzynski woj. mińskie
374.	Gryckiewicz	Józef	Józef	1895/00/00	w. Połoniewicze pow. dzierzynski BSRR
375.	Gryncewicz	Wiaczesław	Bazyli	1891/07/02	w. Semków Miasteczko pow. zasławski woj. mińskie
376.	Gryniewicz	Kazimierz	Józef	1893/00/00	w. Kocierzowy pow. radomszczański woj. łódzkie
377.	Grynkiewicz	Włodzimierz	Gabriel	1900/00/00	w. Jakuty pow. dzierzynski woj. mińskie
378.	Gryń	Adolf	Tomasz	1884/00/00	w. Nowosielki gm. wituńska pow. bogomlski BSRR
379.	Grzybowski	Jan	Adam	1883/00/00	w. Czarnohubowo pow. kopylski woj. mińskie
380.	Guczek(Guczok)	Felicjan	Jan	1899/05/00	w. Zarzeczce pow. śmiłowicki woj. mińskie
381.	Gudwiłowicz	Jan	Wincenty (Wikenty)	1903/00/00	w. Kamień pow. gresski
382.	Gustyński	Józef	Piotr	1916/00/00	w. Krasne pow. zasławski woj. mińskie
383.	Guszcza	Karol	Aleksander	1903/11/10	w. Borsuczyno pow. berezyński
384.	Guszcza	Kazimierz	Apolinary	1896/00/00	w. Borsuczyno pow. berezyński
385.	Gutkowski	Felicjan	Zenon	1880/00/00	w. Dubniaki pow. samochwałowski woj. miń.
386.	Gutman (Zagórska)	Irena	Aleksander	1905/00/00	m. Mińsk
387.	Haniecki	Andrzej	Aleksander	1902/00/00	w. Wynia pow. kopylski

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
351.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Amelia”	mińskie
352.	Polak	pracownik naukowy	Akademia Nauk BSRR	
353.	Polak	Gospodarstwo zakładowe	Czerwieńskie Gospodarstwo Leśne	mińskie
354.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
355.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
356.	Polak	technik	Uszorsdor – remont szos NKWD BSSR	mińskie
357.	Polak	robotnik - metalowiec	Fabryka „Komunarka”	mińskie
358.	Polak	robotnik	Sowchoz „Rowanicze”	mińskie
359.	Polka	na utrzymaniu	na utrzymaniu	mińskie
360.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Płomień”	witebskie
361.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Ordżonikidze	mińskie
362.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Promienisty”	witebskie
363.	Polak	dyrektor	Lichaczewski Zakład Lniarski	mohylewskie
364.	Polak	Sekretarz	Staliński Rejonowy Komitet Komsomołu	
365.	Polak	inżynier	Zakład montaż.bud. sektora białoruskich przewodzalni lnu	mińskie
366.	Polak	kierujący farmą	Kolchoz im. Lenina	mińskie
367.	Polak	ładowacz	Kolej stacja Rosony	witebskie
368.	Polak	piszący pisma okólne	Spółdzielnia „Foto”	
369.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Czapajewa	witebskie
370.	Polak	krawiec	chałupnik	mińskie
371.	Polak	naczelnik	Sztab III Kawaleryjskiego Korpusu	
372.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Sztandar”	mińskie
373.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Gorkiego.	mińskie
374.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
375.	Polak	brygadzysta	Urząd Pocztowy w Mińsku Oddział Przekazów	mińskie
376.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
377.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Wschód”	mińskie
378.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Pamięć Illicza”	witebskie
379.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
380.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
381.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Kamień”	mińskie
382.	Polak	magazynier	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
383.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
384.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Wojkowa	mińskie
385.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
386.	Polka	pielęgniarka	Klinika	mińskie
387.	Polak	.	Kolchoz „Na straży”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
351.	czerwieński		w. Amiela	1937/08/24	1937/10/29
352.		Mińsk	ul. Kolejowa 10	1937/01/21	1937/08/25
353.	czerwieński	Czerwień		1937/08/23	1937/11/17
354.	kopylski		w. Listkowszczyzna	1938/08/31	1938/09/30
355.	czerwieński		w. Czerwony bród	1937/12/26	1937/12/30
356.	miński	Mińsk	ul. Kamienna 16/1		1937/09/22
357.	miński	Mińsk	Kojdanowski trakt 16/1	1936/11/03	1937/09/22
358.	czerwieński		w. Rowanicze	1937/08/24	1937/09/22
359.	łohojski		m.Łohojsk	1937/11/18	1938/02/15
360.	lepelski		w. Taronkowicze	1938/02/09	1938/03/29
361.	pleszczeński		w. Żestyno	1938/07/00	1938/09/27
362.	kopylski		w. Garonkowicze	1937/12/23	1938/01/21
363.	horecki		gm. lichaczewska Lich. Zakład Lniarski	1933/11/02	1934/03/03
364.		Mińsk	ul. Łąkowa 24/8 m 1	1937/08/15	1937/12/19
365.	miński	Mińsk	ul. Engelsa 17/5	1933/10/19	1934/03/03
366.	dzierżyński		w. Stańkowo	1937/08/07	1937/10/29
367.	rossoński		osiedle Rosony	1938/00/00	1938/04/12
368.		Mińsk	Omski zaułek 18 m 2	1937/11/19	1937/12/09
369.	toloczyński		Kol. im. Czapajewa gm. ewłachowska	1937/12/16	1938/01/21
370.	dzierżyński		w. Sakowicze	1937/11/17	1937/12/14
371.		Mińsk	ul. Komsomolska 31 / 3 m 40	1937/08/01	1937/12/20
372.	miński		ch. Dyferencja	1937/11/02	1937/11/19
373.	dzierżyński		w. Poloniewiczze		1937/11/19
374.	dzierżyński		w. Poloniewiczze	1937/00/00	1937/11/05
375.		Mińsk	Zaułek R. Luksemburg 43 m 3	1937/09/01	1937/11/05
376.	miński		w. Moszczne	1937/12/16	1938/01/21
377.	dzierżyński		w. Jakuty	1933/01/20	1933/03/17
378.	bogomski		w. Nowosielki	1937/12/16	1938/01/21
379.	kopylski		w. Czarnohubowo	1937/12/17	1938/01/21
380.	śmiłowicki		ch. Zarzecze	1929/08/17	1929/11/03
381.	gresski		w. Kamień	1938/02/23	1938/09/20
382.	zasławski		w. Krasne	1937/12/15	1938/01/21
383.	berezyński		w. Borsuczyno	1937/07/18	1937/09/07
384.	berezyński		w. Borsuczyno	1938/07/10	1938/10/11
385.	samochwałowicki		w. Dubniaki	1929/06/27	1929/11/03
386.		Mińsk	ul. Grigorolska 10	1937/12/20	1938/09/20
387.	kopylski		w. Wynia	1937/12/23	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
351.	kierujący szpiegowsko-dywersyjną organizacją	68,71,72,74,76 KK	1937/11/27	1958/09/04
352.	czł.kontrew. org.przy.szpieg. dział brata, autor nac.-fasz.dokonań	66,68,72 KK	1937/08/27	1958/11/27
353.	agent polskiego wywiadu	65,66,68,69,72 KK	1937/11/27	1962/06/13
354.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/30
355.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/02	1989/04/22
356.	kier. kontrewolucyjno-terrorystyczną grupą, kontrewolucyjna działalność	22-70,76 KK BSRR	1937/09/28	1956/12/06
357.	członek kontrew. - terrorystycznej grupy, antyradziecka agitacja	22-70,76KK BSRR	1937/09/28	1956/12/06
358.	antyradziecka agitacja	65,74,76 KK BSRR	1937/10/01	1988/12/28
359.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/04	1989/04/29
360.	szpiegowanie na rzecz Polski	64,71 KK BSRR	1938/04/20	1989/10/10
361.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/05	1989/04/28
362.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	64,68 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/00
363.	członek kontrewolucyjnej komórki, szkod. praca, antyradziecka agitacja	58,7,9,10,11 KK BSRR	1934/06/22	1956/12/11
364.	członek antyradzieckiej terrorystyczno-dywersyjnej organizacji	69,70,76 KK BSRR	1937/12/20	1958/02/08
365.	kierujący i członek kontrewolucyjnej org., szpiegostwo.dywersja, szkod.	58-6,7,9,10,11	1934/06/22	1956/12/11
366.	agent polskiego wywiadu	66,68,71 KK BSRR	1937/11/03	1959/06/04
367.	członek kontrewolucyjnej organizacji, antyradziecka działalność	brak danych	1938/05/31	1964/07/21
368.	polSKI agent	68,71 KK BSRR	1937/12/27	1962/06/06
369.	antyradziecka agitacja, szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/29
370.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/01/11	1967/06/13
371.	współpracował z polskim wywiadem	63-2,69,70, 76 KK	1937/12/21	1955/08/10
372.	antyradziecka działalność	68 KK BSRR	1937/11/26	1989/04/26
373.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/26	1958/03/18
374.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1937/11/09	1989/04/30
375.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/09	1957/10/04
376.	członek , POW ,, agent polskiego wywiadu	brak danych	1938/02/20	1959/02/05
377.	antyradziecka agitacja,szkodnictwo	69,72.76 KK BSRR	1933/03/26	1959/07/18
378.	szpiegowanie na rzecz Polski szkodnictwo, antyradz. działalność	64,68,71,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/22
379.	związek z polskim wywiadem	68 KK BSRR	1938/02/20	1968/04/26
380.	członek kontrewolucyjnej organizacji	58-2,4,19-58-9 KK	1929/11/14	1996/10/10
381.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/01	1964/02/21
382.	członek dywersyjno-szpiegowskiej grupy	66,68,71,76 KK BSRR	1938/02/28	1960/02/04
383.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/09/14	1960/08/19
384.	członek , POW ,, agitacja antyradziecka	Brak danych	1938/10/29	1965/12/21
385.	członek kontrewolucyjnej organizacji	58-4,19-58-9 KK BSRR	1929/11/14	1996/10/10
386.	polSKI szpieg	68 KK BSRR	1938/09/28	1989/04/30
387.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/28	1989/04/30

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
388.	Holodyński	Eufemiusz	Roman	1890/00/00	w. Wołna pow. smolewicki woj. mińskie
389.	Hwał	Mikołaj	Bazyli	1891/00/00	m. Mińsk
390.	Isajewicz	Józef	Władysław (Bolesław)	1895/00/00	miejsowość Śmiłowicze pow. czerwieński woj.mińskie
391.	Iwanowski	Ignacy	Fedor	1881/00/00	w. Dargejka pow. sieneński
392.	Iwaskiewicz	Bolesław	Zygmunt	1896/06/17	miejsowość Iwanowsk pow. czerwieński
393.	Iwaskiewicz	Konstanty	Jan	1879/00/00	w. Nowe Zapole pow. bogomlski woj. witebskie
394.	Iwaskiewicz	Atanazy	Cyprian	1884/03/24	w. Berezówka pow. berezyński woj.miński
395.	Iwaskiewicz	Józef	Wawrzyniec, Laurenty	1868/00/00	ch. Smolne-Wilgimowo gm. krunicka pow. miński woj.mińskie
396.	Iwaskiewicz	Anna	Zygmunt	1903/00/00	miejsowość Iwanowsk pow. czerwieński
397.	Iżyk	Jan	Franciszek	1904/00/00	w. Krzywosielce pow. dzierżyński
398.	Jabłoński	Stanisław	Aleksander	1881/00/00	w. Kropiwno pow. berezyński
399.	Jacewicz	Antoni	Antoni	1876/00/00	ch. Hajdukówka pow. zasławski
400.	Jacyna	Andrzej	Stanisław	1899/00/00	w. Kowalewce pow. dzierżyński woj. mińskie
401.	Jacyno	Wincenty	Hilary	1893/00/00	w. Kowalce pow. dzierżyński woj. mińskie
402.	Jaczny	Józef	Józef	1873/00/00	w. Belakowo pow. dzierżyński woj. mińskie
403.	Jagodziński	Edmund	Edmund	1903/12/08	m. Prużany
404.	Jakimowicz	Zygmunt	Ilija	1900/00/00	m.Wilno
405.	Jakubowski	Józef	Józef	1877/08/08	ch. Podpalczyk pow. czerwieński BSSR
406.	Jakubowski	Grzegorz	Michej (Michał)	1891/00/00	w. Głębczany pow. pleszczeński woj. mińskie
407.	Jakubowski	Adolf	Józef	1898/00/00	w. Berezówka pow. miński
408.	Jamroz	Feliks	Stefan	1889/00/00	w. Korzeniec woj. krakowskie
409.	Janczewski	Wincenty	Antoni	1891/09/05	osiedle Łuczki pow. berezyński woj. mińskie
410.	Janczewski	Józef	Mikołaj	1900/03/11	osiedle Łuczki pow. berezyński woj. mińskie
411.	Janisławski	Antoni	Antoni	1895/00/00	m. Czerwień woj. mińskie
412.	Janiszewska	Staniszewska	Kazimierz	1892/00/00	m. Wilno (Polska)
413.	Jankowski	Karol	Wincenty	1894/00/00	w. Ostrowo pow. pleszczeński
414.	Jankowski	Józef	Antoni	1905/02/00	w. Połoniewicze pow. dzierżyński woj.mińskie
415.	Jankowski	Jan	Felcjjan	1869/00/00	ch. Brzozowe Pole pow. miński woj. mińskie
416.	Jankowski	Stanisław	Stanisław	1883/00/00	w. Denisowszczyzna pow. dzierżyński woj.mińskie
417.	Janowski	Wiktor		1888/00/00	w. Borowucha I pow. połocki woj. witebskie
418.	Januszkiewicz	Adolf	Józef	1899/01/10	w. Wesoly Kąt pow. miński
419.	Januszkiewicz	Wincenty	Tadeusz	1883/00/00	w. Nakwasy pow. zasławski BSSR
420.	Jarmolkiewicz	Józef	Franciszek	1900/00/00	m. Mińsk
421.	Jaroszewicz	Bronisław	Kazimierz	1879/00/00	w. Domżerce pow. bogomolski
422.	Jaroszewicz	Józef	Aleksander	1887/03/07	miejsowość Śmiłowicze pow. czerwieński woj.mińskie
423.	Jaroszewicz	Maria	Wincenty	1903/00/00	w. Czarenowszczyzna pow. łohojski woj. mińskie
424.	Jaroszewicz	Stanisław	Antonowicz	1889/05/17	miejsc. Sieliszcze pow. uszacki okręg lepeński / woj. witebskie /
425.	Jaroszewicz	Helena	Kajetan	1903/00/00	m. Dzierżyńsk woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
388.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie
389.	Polak	mistrz	Zakład im. Masnikowa	mińskie
390.	Polak	kierownik	Spółdzielnia produkcyjna „Komunard”	mińskie
391.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kirowa	witebskie
392.	Polak	robotnik	UWSR- 75 woźnica transportu	mińskie
393.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Oracz”	witebskie
394.	Polak	sadownik	Berezyńska Miejska Rada	mińskie
395.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy byt”	mińskie
396.	Polka	bez określonego zajęcia		mińskie
397.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Czapajewa	witebskie
398.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
399.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Młody komunard”	mińskie
400.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Pogranicznik”	mińskie
401.	Polak	hodowca zwierząt	Kolchoz „Czerwony Pogranicznik”	mińskie
402.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
403.	Polak	frezer w drzewie	Fabryka im. Krupskiej	mińskie
404.	Polak	brak danych	brak danych	wileńskie
405.	Polak	robotnik	pracownik najemny	mińskie
406.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Mołotowa	mińskie
407.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
408.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komintern”	mińskie
409.	Polak	cieśla	Kolchoz „Czarowny Płomień”	mińskie
410.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Płomień”	mińskie
411.	Polak	rębacz mięsa	Rynek miejski	mińskie
412.	Polak	chalupniczka	Własnościowy przenośny warsztat do wyrobu bielizny	mińskie
413.	Polak	dozorca	Kolchoz im. D. Biednego	mińskie
414.	Polak	Przewodniczący	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie
415.	Polak	bez określonego zajęcia		mińskie
416.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komuna Paryska”	mińskie
417.	Polak	dozorca	Cegielnia – zakład 36	witebskie
418.	Polak	rachmistrz	Kolchoz „Nowy Świat”	mińskie
419.	Polak	stróż nocny	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
420.	Polak	zawiadujący	Pocztowy wagon linii Mińsk – Dzierżyńsk	
421.	Polak	woźnica	Huta szkła	mińskie
422.	Polak	robotnik	Spółdzielnia Garncarska	mińskie
423.	Polak	włościanka	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
424.	Polak	ksiądz	Kościół w Borysowie	mińskie
425.	Polka	gospodyni domowa		mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
388.	śmiłowski		w. Wolna	1937/09/27	1937/11/00
389.		Mińsk	Zaulek Gruszewski 25 m 1	1937/11/04	1937/12/07
390.	śmiłowski		m. Śmisłowicze	1937/10/29	1937/11/15
391.	sieneński		w. Simianka	1938/02/07	1938/02/27
392.	puchowski		w. Zarzecze	1937/12/23	1938/02/15
393.	bogomski		w. Mołodziejewo gm. berezowska	1937/12/16	1938/01/21
394.	berezyński	miejsowość Berezyno		1937/11/04	1937/12/14
395.	miński		w. Stanowszczyzna gm. krupnicka	1937/09/14	1937/11/01
396.	puchowski		w. Zarzecze	1937/12/23	1938/02/15
397.	dryski		w. Krzywosielce	1938/07/18	1938/10/16
398.	berezyński		w. Brylejew	1938/07/31	1938/11/02
399.	zasławski		w. Macki	1937/05/05	1937/09/07
400.	dzierżyński		w. Kowalewce	1937/08/28	1937/10/26
401.	dzierżyński		w. Kowalce	1937/00/00	1937/11/28
402.	dzierżyński		w. Beliakowo	1933/04/08	1933/04/15
403.	miński	Mińsk	ul. Engelsa 52 m. 1	1937/08/24	1937/10/14
404.	wileński	Nowa Wilejka		1933/04/13	1933/07/08
405.	czerwieński	Czerwień	osiedle Kozyrówka II	1937/08/06	1937/09/07
406.	pleszczeński		osada Wielki Ogród	1933/01/23	1933/05/04
407.	miński		w. Berezówka	1937/05/28	1937/11/22
408.	dzierżyński		w. Łukaszyno		1937/11/09
409.	berezyński		osiedle Łuczki	1938/01/05	1938/01/09
410.	berezyński		osiedle Łuczki	1938/01/05	1938/01/09
411.	czerwieński	Czerwień		1937/12/21	1938/01/21
412.		Mińsk	Plac Swobody 19 przy katedrze	1937/11/01	1937/11/28
413.	pleszczeński		w. Ostrowo	1937/09/19	1937/10/13
414.	dzierżyński		w. Połoniewiczze	1937/08/09	1937/10/21
415.	dzierżyński		w. Sokółwsczyzna	1937/09/28	1937/10/29
416.	dzierżyński		w. Denisowszczyzna	1937/00/00	1937/11/13
417.	połocki		w. Łozówka	1938/01/31	1938/04/09
418.	miński		w. Wesoly Kąt	1937/12/15	1938/01/21
419.	zasławski		w. Nakwasy	1938/01/22	1938/03/25
420.		Mińsk	ul. Białoruska 18/28 m 3	1937/09/30	1937/10/20
421.	borysowski	N- Borysów	bak danych	1938/06/15	1938/09/21
422.	śmiłowski		m. Śmisłowicze ul. Marchlewskiego32	1937/09/11	1937/10/22
423.	łohojski		w. Czernowszczyzna	1937/08/24	1937/11/01
424.	borysowski	Borysów	ul. Radziecka 2	1937/11/14	1938/01/03
425.		Dzierżyńsk	I ul. Leninowska dom 51	1937/08/08	1937/10/14

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
388.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/11/11	1989/01/11
389.	agent polskiego wywiadu, członek dywersyjnej „wrogiej organizacji	68,71,76 KK BSRR	1937/12/28	1957/08/30
390.	członek „ POW „	68,71 KK BSRR	1937/11/27	1958/12/18
391.	antyradziecka agitacja	72a KK BSRR	1938/03/26	1960/03/16
392.	agent polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1938/03/15	1960/06/02
393.	wspomagał polskich agentów wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/02/25	1989/09/04
394.	członek POW, antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1938/03/02	1957/10/11
395.	członek szpieN7 organizacji	68 KK BSRR	1937/11/27	1989/03/21
396.	agent polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1938/03/15	1960/06/02
397.	antyradziecka agitacja, agent lotewskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/11/14	1959/10/26
398.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	68,64,76 KK BSRR	1938/11/18	1989/04/30
399.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/14	1989/03/15
400.	agent polskiego wywiadu, członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/11/03	1958/11/13
401.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/02/15	1967/12/09
402.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1933/04/28	1964/02/11
403.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/10/26	1989/03/31
404.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1933/08/06	1989/06/22
405.	antyradziecka agitacja	65,72,74,80 KK BSRR	1937/09/14	1989/04/10
406.	antyradziecka agitacja, członek podziemnej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
407.	członek „ POW „	64,68 KK BSRR	1937/11/28	1960/06/02
408.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/18	1960/02/01
409.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/02/22	1989/04/24
410.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/02/22	1989/04/24
411.	członek szpiegowsko-dywersyjno- powstańczej grupy	68,69 KK BSRR	1938/02/21	1959/05/28
412.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/15	1989/05/30
413.	szkodnictwo, antyradziecka agitacja	Brak danych	1937/10/23	
414.	członek „ POW „, szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	66,68,70,71,76H KK	1937/10/28	1958/11/05
415.	członek kontrrewolucyjnej grupy „ Kółka „, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/11/10	1960/01/26
416.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/11/21	1960/09/14
417.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/05/05	1989/09/18
418.	polski agent	68 KK BSRR	1938/01/21	1959/07/20
419.	działalność szpiegowska	68,71 KK BSRR	1938/04/13	1960/08/10
420.	członek dywersyjno-szpiegowskiej grupy	68,76 KK BSRR	1937/11/18	1958/12/04
421.	uczestnictwo w zbrojnym powstaniu, dywersja	68,71 KK BSRR	1938/10/01	1959/12/26
422.	członek „ POW „	68,70 KK BSRR	1937/11/01	1958/12/18
423.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, szpiegowanie	68,72,76,64 KK BSRR	1938/01/04	1968/12/10
424.	szpiegowanie na korzyść Polski, członek POW	68,71,76 KK BSRR	1938/03/10	1989/04/28
425.	aktywna kościelna, człon.organizacji „ Kółka młodzieży Piłsudskiego"	68,72 KK BSRR	1938/01/31	1957/11/28

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
426.	Jaroszewicz	Eugenia	Józef	1904/05/00	m. Mińsk
427.	Jasiński	Franciszek	Stanisław	1878/00/00	m. Radom woj. radomskie Polska
428.	Jasiukiewicz	Jan	Adam	1886/00/00	w. Gromnice pow. łohojski
429.	Jasiukiewicz	Jan	Adam	1872/00/00	w. Poloniewcze pow. Dzierżyński
430.	Jasiukiewicz	Józef	Piotr	1909/00/00	w. Poloniewcze pow. dzierżyński woj. mińskie
431.	Jasiukiewicz	Adam	Jan	1898/00/00	w. Poloniewcze pow. dzierżyński woj. mińskie
432.	Jasiukiewicz	Józef	Wincenty	1904/00/00	w. Poloniewcze pow. dzierżyński woj. mińskie
433.	Jaśkiewicz	Jadwiga	Jan	1881/00/00	w. Stara pow. sejtański / święciański / woj. wileńskie
434.	Jaworski	Henryk	Stanisław	1892/00/00	w. Miedniewice woj. warszawskie
435.	Jaworski	Jan	Antoni	1885/00/00	m. Warszawa
436.	Jaźwinski	Lubomir	Wincenty	1896/00/00	w. Iwanowsk pow. czerwieński
437.	Jaźwiński	Wiktor	Kazimierz	1894/12/30	w. Jaźwino pow. uźdeński woj. mińskie
438.	Jeleński	Donat	Antoni	1893/00/00	w. Długie gm. stasiewska pow. łożniński woj. witebskie
439.	Jeleński	Karol	Antoni	1873/00/00	w. Żyliszczyno woj. mińskie
440.	Jeliniewicz – Jeleniewicz	Franciszek	Michał	1881/00/00	w. Lewdańszczyzna pow. pleszczeński
441.	Józefowicz	Feliks	Józef	1888/00/00	miej. Nowo-Aleksandrowsk woj. kowieńskie Polska
442.	Juchniewicz	Michał	Józef	1894/00/00	w. Zadesze pow. dryseński
443.	Juchnowicz	Felicjan	Franciszek	1884/00/00	w. Stupnia gm. dudycka pow. śmiłowicki
444.	Juchnowicz	Władysław	Adam	1877/05/02	ch. Borsuczka Łąka pow. miński woj. mińskie
445.	Juckiewicz	Stefan	Wincenty	1870/00/00	ch. Długobrodki pow. miński woj. miński
446.	Juliański	Bolesław	Ignacy	1886/00/00	w. Budy Zaklasztorne woj. warszawskie
447.	Juniewicz	Józef	Aleksander	1908/00/00	w. Szostaki pow. kopylski
448.	Jurewicz	Julian	Leopold	1860/00/00	zaścianek Tomaszewice pow. czerwieński
449.	Jurewicz	Wincenty	Jan	1897/00/00	w. Dworyszcz gm. kojdanowska pow. miński woj. mińskie
450.	Jurkiewicz	Jan	Jan	1887/00/00	ch. Gorawiec
451.	Jurkiewicz	Konstanty	Antoni	1905/00/00	w. Dubrowka pow. czerwieński
452.	Juszczyk	Józef	Piotr	1884/00/00	w. Łysaków woj. kieleckie (Polska)
453.	Juskiewicz	Stanisław	Grzegorz	1887/00/00	w. Święte pow. borysowski woj. mińskie
454.	Juskiewicz	Jan	Adam	1906/00/00	w. Rubierz pow. berezyński
455.	Juskiewicz	Józef	Michał	1911/00/00	w. Krasny Ostrów pow. bobrujski woj. mińskie
456.	Kabała	Stanisław	Włodzimierz	1913/00/00	woj. radomskie Polska
457.	Kacar	Anna	Franciszek	1896/00/00	w. Uljanowice pow. sienieński woj. witebskie
458.	Kaczuk	Fillmon	Bazyli	1898/00/00	woj. grodzieńskie Polska
459.	Kaczyński	Józef	Giliar	1893/00/00	w. Nowokacz pow. czerwieński
460.	Kaleczic	Rajmund	Jan	1888/00/00	w. Koski pow. miński woj. mińskie
461.	Kaleczyc	Bazyli	Kazimierz	1892/00/00	m. Dzierżyńsk BSRR
462.	Kalinowski	Stefan	Władysław	1894/00/00	w. Kalinowo – Solki pow. wys. maz. woj. łomżyńskie Polska
463.	Kamel (Komel)	Józef	Józef	1904/00/00	w. Kobyl pow. wilejski woj. mińskie
464.	Kamel (Komel)	Franciszek	Józef	1910/00/00	w. Kobyl pow. wilejski woj. mińskie
465.	Kamiński	Wincenty	Kazimierz	1895/00/00	w. Nielidowice pow. zasławski woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
426.	Polka	sprzątaczką	Piekarnia Nr 2	mińskie
427.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona gałązka”	mińskie
428.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Partyzant”	mińskie
429.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie
430.	Polak	leśnik	Gospodarstwo Leśne	mińskie
431.	Polak	kierownik	w. Ploniewiczze	mińskie
432.	Polak	magazynier	Kolchoz „Czerwony Pogranicznik”	mińskie
433.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Iskra”	mińskie
434.	Polak	naczelnik	Stacja kontroli drogowej	mińskie
435.	Polak	zarz. spec. sekt. Akad Nauk BSRR	Akademia Nauk BSRR	mińskie
436.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Amielo”	mińskie
437.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Stalina	mińskie
438.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Długie”	witebskie
439.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Długie”	witebskie
440.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Droga Lenina”	mińskie
441.	Polak	ślusarz	Witebska fabryka okularów	witebskie
442.	Polak	koniuch	Kolchoz „Komunard”	witebskie
443.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
444.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
445.	Polak	dozorca	Betoniarnia	
446.	Polak	robotnik	Zakład im. Kirowa	mińskie
447.	Polak	robotnik	Uźdeńskie Gospodarstwo Leśne	mińskie
448.	Polak	brak danych	brak danych	mińskie
449.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
450.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Aktywista”	mińskie
451.	Polak	bez określenia zajęcia		mińskie
452.	Polak	strażnik	Mińska Wojskowa Instytucja	
453.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
454.	Polak	robotnik	Białoruskie Budownictwo Państwowe	witebskie
455.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
456.	Polak	bez określenia zajęcia	bez określonego zajęcia	mińskie
457.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Wschód”	witebskie
458.	Polak	strażak	Tołoczyńska roszarnia	witebskie
459.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
460.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Obudzenie”	mińskie
461.	Polak	cieśla	Rada miasta	mińskie
462.	Polak	nauczyciel	Pliska Narodowa Szkoła Rol. pow. smolewickigo	mińskie
463.	Polak	Przewodniczący	Kolchoz „Promień socjalizmu”	mińskie
464.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
465.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
426.		Mińsk	ul. Pocztowa 12 m.1	1937/06/15	1937/09/22
427.	lubiński		Graczeńska rada gminna Dubrowa	1938/02/03	1938/03/25
428.	łohojski		w. Gromnice	1938/05/27	1938/09/22
429.	dzierżyński		w. Polonowice	1937/05/27	1937/11/22
430.	dzierżyński		w. Polonowice	1937/11/02	1937/12/17
431.	dzierżyński		w. Polonowice	1937/10/26	1937/11/19
432.	dzierżyński		w. Polonowice	1937/11/01	1937/11/17
433.	puchowski		w. Nowa Bołocza	1938/02/05	1938/02/14
434.		Mińsk	Zaulek Transport. 15 a m 2	1937/10/26	1937/12/09
435.		Mińsk	ul. Radziecka 32 m 1	1937/10/26	1937/11/28
436.	czerwieński		osiedle Amieło	1937/12/18	1938/02/15
437.	uźdeński		w. Jaźwino	1938/07/20	1938/09/27
438.	łożeński		w. Długie	1937/12/15	1938/01/21
439.	łożeński		w. Długie	1937/12/15	1938/01/21
440.	pleszczeński		w. Lewdańszczyzna	1938/02/09	1938/09/22
441.	witebski	Witebsk	ul. Wierchnia Nadbrzeżna dom 79	1937/12/06	1938/01/21
442.	dryseński		w. Zadesze	1938/07/11	1938/10/16
443.	śmiłowicki		w. Stupnia	1937/08/02	1937/10/29
444.	miński		ch. Strug	1937/11/20	1937/11/30
445.		Mińsk	bak danych	1938/03/03	1938/10/15
446.		Mińsk	ul. Proletariacka 11 m 6	1937/11/01	1937/11/22
447.	uźdeński		w. Zamoście	1937/12/16	1938/01/21
448.	miński	Mińsk	ul. Długobrodska 65 m 1	1937/11/28	1938/02/27
449.	zasławski		w. Piękne Siolo	1938/07/08	1938/10/11
450.	pleszczeński		ch. Gorawiec	1937/08/24	1937/10/18
451.	czerwieński		w. Dubrowka	1937/08/08	1937/09/17
452.		Mińsk	brak danych	1938/07/20	1938/09/27
453.	borysowski		w. Święte	1938/00/00	1938/03/29
454.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
455.	borysowski		w. Krasny Ostrów	1938/00/00	1938/03/29
456.	smolewicki		ch. Staryna	1937/10/02	1937/10/31
457.	sienieński		w. Rozpasz gm. goriwiecka	1938/01/06	1938/01/09
458.	tołoczyński	Tołoczyn		1937/00/00	1938/01/20
459.	czerwieński		ch. Zabłocie	1937/12/26	1937/12/30
460.	miński		w. Koski	1937/11/18	1937/11/28
461.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. Karola Marksa 60	1938/06/06	1938/10/11
462.		Mińsk	ul. Październikowa 26 m 1	1937/12/03	1938/01/03
463.	pleszczeński		w. Gaponowo	1937/12/23	1938/02/15
464.	pleszczeński		w. Gaponowo	1937/12/23	1938/02/15
465.	zasławski		w. Nielidowicze	1937/09/19	1937/10/13

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
426.	członek , POW ,, antyradziecka agitacja	66,68,72 KK BSRR	1937/10/03	1989/04/30
427.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/04/13	1989/04/30
428.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/26	1989/06/23
429.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/27	1989/05/30
430.	członek POW	66,68,71 KK BSRR	1937/12/26	1958/03/18
431.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/11/26	1959/05/18
432.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/11/22	1957/08/28
433.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/14	1989/04/28
434.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/01	1958/06/12
435.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/12/16	1962/05/09
436.	członek szpiegowsko – dywersyjno- powstańczej grupy	68,69 KK BSRR	1938/03/31	1959/06/29
437.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/07	1964/07/14
438.	członek POW, szpiegowanie	68,72,76 KK BSRR	1938/02/25	1989/08/21
439.	członek POW, szpiegowanie	68,72,76 KK BSRR	1938/02/25	1989/08/21
440.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/30
441.	agent organów wywiadu Polski	64,68,69,71,72 KK	1938/02/25	1989/08/24
442.	agent lotewskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/06	1961/03/15
443.	agent polskiego wywiadu	68-1 KK BSRR	1937/11/29	1989/03/30
444.	Kontrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1937/12/15	1974/07/02
445.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/14	1959/10/01
446.	członek POW	68,71 KK BSRR	1937/12/03	1957/12/10
447.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1960/08/17
448.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/14	1989/07/12
449.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/31	1989/06/23
450.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/11/02	1989/03/31
451.	antyradziecka agitacja	72,80 KK BSRR	1937/10/04	1959/04/25
452.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/03	1958/09/11
453.	członek , POW ,,	68 KK BSRR	1938/04/20	1958/10/09
454.	członek kontrewolucyjnej organizacji antyradziecka agitacja	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
455.	członek kontrewol. szpiegowskiej organizacji, szkodnicza praca	68 KK BSRR	1938/04/20	1958/10/09
456.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/11/11	1989/04/30
457.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/02/08	1989/10/31
458.	agent polskiego wywiadu	64,68 KK BSRR	1938/02/20	1989/11/20
459.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1938/03/02	1989/04/19
460.	członek szpiegowskiej organizacji	68,71,76 KK BSRR	1937/12/15	1960/03/21
461.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	66,68,71 KK BSRR	1938/10/19	1958/05/26
462.	antyradziecka działalność	66,68,76 KK BSRR	1938/01/09	1989/05/31
463.	członek kontrewolucyjnej organizacji, szpiegowanie na rzecz Polski	64,68,71,72,76 KK	1938/03/10	1961/11/15
464.	członek kontrewolucyjnej organizacji, szpiegowanie na rzecz Polski	64,68,71,72,76 KK	1938/03/10	1961/11/15
465.	bandytyzm, antyradziecka agitacja	Brak danych	1937/10/19	1959/05/09

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
466.	Kamocki	Karol	Kazimierz	1891/00/00	m.Mińsk
467.	Kanasz	Stefan (Szczeban)	Adam	1888/00/00	w. Lisowszczyzna pow. puchowicki
468.	Kanczak (Konczak)	Piotr	Józef	1910/00/00	w. Synak pow. gresski woj. mińskie
469.	Kanczak (Konczak)	Edward	Józef	1913/00/00	w. Synak pow. gresski woj. mińskie
470.	Kanczak (Konczak)	Stanisław	Józef	1915/00/00	w. Synak pow. gresski woj. mińskie
471.	Kanczak (Konczak)	Julian (Julik)	Józef	1895/00/00	w. Synak pow. gresski woj. mińskie
472.	Kandrowski	Czesław (Czesiek)	Józef	1901/00/00	m. Warszawa
473.	Kaptur	Wincenty	Wincenty	1882/00/00	w. Jurkowicze pow. łohojski
474.	Kapyłow	Adam	Jan	1893/00/00	w. Ryżeńki pow. sirotyński
475.	Kapyłow	Adam	Damian	1898/00/00	w. Ryżeńki gm. miszkowska pow. sirotyński woj.wilebskie
476.	Karaban	Zygmunt	Antoni	1885/00/00	w. Dechnowka pow. zasławski woj. mińskie
477.	Karabanowicz	Franciszek	Witold	1894/12/18	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
478.	Karbanowicz	Józef	Bolesław	1893/00/00	w. Osów pow. berezyński woj. mińskie
479.	Karczewski	Antoni	Ulian (Julian)	1885/00/00	w. Dubrowo woj.wileńskie Polska
480.	Karłow	Piotr	Jan	1906/00/00	m. Dwina Łotwa
481.	Karpezo (Karpeza)	Bolesław	Stefan (Stepan)	1888/00/00	brak danych
482.	Karpowicz	Michał	Jan	1870/00/00	w. Kurchany pow. miński woj. mińskie
483.	Karpowicz	Antoni	Stanisław	1891/04/14	ch. Podchymia pow. berezyński woj. mińskie
484.	Karpowicz	Stanisław	Józef	1898/00/00	ch. Kurhany pow. ostraszycko-horodski woj. mińskie
485.	Kasjanow	Stanisław	Apolinary	1899/00/00	w. Łanoszyno pow. sirotyński
486.	Kasperowicz	Józef	Aleksander	1896/00/00	miejscowość Śmiłowicze pow. śmiłowicki woj. mińskie
487.	Kasperowicz		Stanisław	1901/00/00	w. Ublocie gm. październikowska pow. pleszczeński
488.	Kaszelewski	Józef	Bolesław	1890/00/00	w. Mostyszczce gm. szwabska pow. łohojski woj. mińskie
489.	Kaszelewski	Stanisław	Michał	1898/00/00	w. Hrada gm. szwabska pow. łohojski woj. mińskie
490.	Kaszelewski	Antoni	Michał	1905/00/00	ch. Hrada gm. szwabska pow. łohojski woj. mińskie
491.	Kaszelewski	Wacław	Michał	1893/00/00	w. Hrada gm. szwabska pow. łohojski woj. mińskie
492.	Kaszelewski	Józef	Michał	1902/00/00	w. Hrada gm. szwabska pow. łohojski woj. mińskie
493.	Kaszewski (Ogrodziński)	Andrzej	Stanisław	1894/00/00	w. Wilcza Wola woj. radomskie Polska
494.	Kasztalian	Adolf	Bronisław	1895/00/00	ch. Kozakowszczyzna pow. zasławski
495.	Kaszyński	Franciszek	Zenon	1887/00/00	w. Goławszczyzna pow. miński woj. mińskie
496.	Katkowski	Antoni	Stefan	1877/00/00	miejscowość Kojdanowo woj. mińskie
497.	Kawieki	Antoni	Zygmunt	1893/05/00	w. Perny pow. berezyński woj. mińskie
498.	Kazynda	Donat	Józef	1873/00/00	miejscowość Kreslawsk pow. dwiński
499.	Każuro	Mikołaj	Julian	1897/00/00	w. Wola pow. pleszczeński woj. mińskie
500.	Keka	Józef	Franciszek	1895/00/00	woj. wileńskie
501.	Kelc	Rajmund	Franciszek	1877/00/00	m. Łódź Polska
502.	Keller	Jan	Józef	1895/00/00	Leszno woj. warszawskie
503.	Kenig	Alfred	Julian	1887/00/00	Konstantynów woj. piotrkowskie (Polska)
504.	Kimbar	Antoni	Antoni	1888/00/00	w. Bielakowo pow. dzierżyński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
466.	Polak	robotnik	stacja Ratomka	mińskie
467.	Polak	dróżnik obchodowy	Kolejowa bocznicza Karoliszczewicze – Michan.	mińskie
468.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
469.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
470.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
471.	Polak	bez określonego zajęcia		mińskie
472.	Polak	kierujący firmą	Kolchoz „Awangarda”	mińskie
473.	Polak	kowal	Kolchoz „Komunard”	mińskie
474.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Zwycięstwo”	witebskie
475.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Zwycięstwo”	witebskie
476.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
477.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
478.	Polak	technik	Berezyńskie Powiatowe Obmiary Ziemi	mińskie
479.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony październik”	witebskie
480.	Polak	brak danych	brak danych	mińskie
481.	Polak	Kolchoźnik – kowal	Kolchoz „Zwycięzca”	witebskie
482.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
483.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Czerwony lotnik”	mińskie
484.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
485.	Polak	cieśla	Stacja kolejowa Obol	witebskie
486.	Polak	stolarz	Spółdzielnia „Komunard”	mińskie
487.	Polak	strażnik pól	Kolchoz „Droga Komunizmu”	mińskie
488.	Polak	kolchoźnik	W miejscu zamieszkania	mińskie
489.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
490.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
491.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
492.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
493.	Polak	Kierujący oddziałem	Redakcja gazety „Orka”	mińskie
494.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Il zjazdu Rad”	mińskie
495.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
496.	Polak	rymarz	Kolchoz	mińskie
497.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
498.	Polak	brak danych	Kawaleryjska jednostka 40AW	witebskie
499.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy Promień”	mińskie
500.	Polak	kolchoźnik	w miejscowości zamieszkania	mińskie
501.	Polak	emeryt		mińskie
502.	Polak	zrządzający transportem	Zakład winno-wódczany	mińskie
503.	Polak	dyrektor	Mińskie Technikum Torfowe	
504.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
466.	miński		gm. ratomska ch. Greckowszczyzna	1937/11/27	1937/12/14
467.	miński		w. Karoliszczewicze	1938/00/00	1938/05/25
468.	gresski		w. Synak		1938/02/26
469.	gresski		w. Synak		1938/02/26
470.	gresski		w. Synak	1938/01/28	1938/02/26
471.	gresski		w. Synak		1938/02/26
472.	łohojski		ch. Malinówka	1938/06/24	1938/11/11
473.	łohojski		w. Jurkowicze	1938/06/23	1938/11/02
474.	sirotyński		w. Ryżeńki	1937/12/18	1938/01/21
475.	sirotynski		w. Ryżeńki	1937/12/18	1938/01/21
476.	zasławski		w. Dechnowka	1937/09/19	1937/10/13
477.	samochełowski		w. Dubniki	1929/06/27	1929/11/03
478.	berezyński		w. Borowy Most	1937/00/00	1938/01/10
479.	lepelski		w. Ozierty	1938/02/04	1938/02/15
480.	czerwieński	Czerwień	Dom Inwalidów	1937/12/18	1938/01/13
481.	uszacki		w. Sorzowo	1937/12/16	1938/01/21
482.	miński		w. Kurchany	1937/12/15	1937/12/30
483.	berezyński		ch. Podchymia	1938/08/08	1938/09/28
484.	Ostraszyccko-horodski		ch. Kurhany	1929/09/18	1930/02/23
485.	sirotyński		w. Borsuczyno	1937/12/18	1938/01/21
486.	śmiłowicki		miej. Śmiłowicze	1937/11/04	1937/11/15
487.	pleszczyński		w. Ublocie	1938/07/14	1938/09/25
488.	łohojski		w. Mostyszcze	1933/02/19	1933/04/02
489.	łohojski		w. Hrada	1933/02/18	1933/04/02
490.	łohojski		ch. Hrada	1933/02/19	1933/04/02
491.	łohojski		ch. Hrada	1933/02/19	1933/04/02
492.	łohojski		w. Hrada	1933/02/19	1933/04/02
493.	miński	Mińsk	ul. Kirowa 36/29 m 1	1937/08/04	1937/12/17
494.	zasławski		ch. Kryżówka	1938/01/10	1938/03/29
495.	miński		ch. Dębówka	1937/11/20	1937/12/11
496.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/10/31	1937/11/20
497.	berezyński		w. Perny	1937/10/05	1937/10/18
498.	witebski	Witebsk	ul. Inżynierska 9	1937/12/17	1938/01/20
499.	pleszczeński		w. Puszcza	1938/08/22	1938/10/31
500.	miński		w. Suchodoly	1938/00/00	1938/01/21
501.	miński	Mińsk	ul. Swierdłowa 2 m 9	1937/10/26	1937/11/19
502.		Mińsk			1937/12/09
503.		Mińsk	ul. Białoruska 4 m 19	1937/10/13	1937/11/17
504.	dzierżyński		w. Bielakowo	1933/04/08	1933/04/15

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
466.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka agitacja	68,72,76 KK BSRR	1937/12/28	1959/10/19
467.	członek POW, szpiegowanie	64,68 KK BSRR	1938/09/01	1959/05/07
468.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/25	1959/07/13
469.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/02	1959/07/13
470.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/25	1959/07/13
471.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/02	1959/07/13
472.	szpiegowanie na korzyść Polski, antyradziecka działalność	68,71 KK BSRR	1938/11/26	1989/04/30
473.	szpiegowanie na korzyść Polski	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1989/04/29
474.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	68 KK BSRR	1938/02/21	1960/01/07
475.	szpiegowanie na rzecz Polski, działalność w składzie POW	68 KK BSRR	1938/02/21	1989/08/22
476.	członek kontrrewolucyjnego ugrupowania, antyradziecka agitacja	72KK BSRR	1937/10/19	1960/06/18
477.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	58/2,4,9 KK BSRR	1929/11/14	1959/10/15
478.	polski szpieg	68 KK BSRR	1938/02/19	1958/03/18
479.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/13	1989/09/09
480.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68 KK BSRR	1938/03/02	1989/07/12
481.	agent polskiego wywiadu	68a,71 KK BSRR	1938/02/21	1962/05/09
482.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/02	1989/04/29
483.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/11	1989/05/05
484.	członek bandy, antyradziecka agitacja	58-13.59-4,247 KK	1930/03/12	1992/03/17
485.	agent polskiego wywiadu, członek kontrrewolucyjnego ugrupowania	68,76 KK BSRR	1938/01/21	1964/06/04
486.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/27	1958/12/18
487.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/05	1989/04/30
488.	członek szpiegowskiej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/02/05
489.	członek szpiegowskiej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/02/05
490.	członek szpiegowskiej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/02/05
491.	członek szpiegowskiej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/02/05
492.	członek szpiegowskiej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/02/05
493.	agent polskiego wywiadu	66,68a,76 KK BSRR	1937/12/27	1967/04/21
494.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1962/03/07
495.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/28	1968/12/30
496.	były agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/22	1958/09/25
497.	antyradziecka agitacja	118,80,72 KK BSRR	1937/10/25	1989/06/17
498.	członek POW	64,68,71,72,76 KK	1938/03/09	1957/12/03
499.	agent polskiego wywiadu, członek szpiegowsko-powstańczej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/11/19	1988/03/29
500.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30
501.	członek POW	64,72 KK BSRR	1937/11/26	1967/03/10
502.	polski agent, członek podziemnej, szpiegowskiej organizacji	68 KK BSRR	1937/12/27	1967/01/13
503.	był w składzie kontrrewolucyjnej organizacji , POW ,	68 KK BSRR	1937/11/22	1957/10/01
504.	antyradziecka agitacja, kierujący szkodnictwem	72,76 KK BSRR	1933/04/28	1964/02/11

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
505.	Kinderski	Karol	Antoni	1887/00/00	pow. dubiński woj. wołyńskie (Polska)
506.	Kipsztejner	Piotr	Konstanty	1903/00/00	m. Czerwień woj. mińskie
507.	Kisiel	Antoni	Wincenty	1901/00/00	w. Granice pow. dzierżyński woj. mińskie
508.	Kisiel	Walerian	Antoni	1871/00/00	w. Isłaczełka pow. zasławski woj. mińskie
509.	Kisiel	Kazimierz	Stanisław	1911/00/00	w. Piślaki pow. łohojski
510.	Kisiel	Paulina	Antoni	1903/00/00	ch. Bielcze pow. dzierżyński
511.	Kisielewski	Włodzimierz	Grzegorz	1909/00/00	w. Boryski pow. łohojski woj. mińskie
512.	Kjwiatkowski	Jan	Ignacy	1913/00/00	w. Michajłowo gm. domżerecka pow. bogomłski BSSR
513.	Klanowski	Zygmunt	Wincenty	1904/00/00	w. Kłypowszczyzna pow. dzierżyński
514.	Klepacki	Florian	Wasył	1897/00/00	w. Karajewicze pow. lepelski BSSR
515.	Klimaszewski	Walerian	Jan	1903/01/00	w. Bezwodna woj. wileńskie
516.	Klimczuk	Jan	Jan	1911/00/00	w. Szczerbino pow. baranowski (Polska)
517.	Klimowicz	Antoni	Antoni	1908/00/00	w. Krasne pow. zasławski woj. mińskie
518.	Klinowski	Józef	Wincenty	1894/00/00	w. Kłypowszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
519.	Klinowski	Wincenty	nikodem	1897/00/00	w. Kłypowszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
520.	Klipacki	Jan	Ignacy	1898/00/00	w. Borki gm. woronicka pow. wietrzyński
521.	Kluka (Kluko)	Adam	Józef (Osip)	1891/00/00	w. Zarczerce pow. uszacki BSRR
522.	Klups	Piotr	Ławrenty	1882/00/00	miejsowość Zazerie pow. miński BSRR
523.	Kłuskowski	Kazimierz	Włodzimierz	1910/00/00	ch. Dubnia pow. łohojski woj. mińskie
524.	Kłys	Jan	Roch	1896/00/00	w. Oraczew gm. wróblewska pow. sieradzki woj. kaliskie Polska
525.	Kobywecki	Antoni	Paweł	1893/00/00	w. Zalesice pow. piotrkowski Polska
526.	Kociello	Roman	Antoni	1891/02/00	miejsowość Pleszczerce woj. mińskie
527.	Kocyjan (Kacjan)	Stanisław	Ludwik	1894/00/00	w. Bałtów woj. radomskie Polska
528.	Kokarenko	Bronisław	Jan	1891/00/00	w. Pribostniki pow. wileński
529.	Kolodziej	Stanisław	Karol	1892/05/10	m. Warszawa (Polska)
530.	Komarowski	Franciszek	Dymitr(Dymitryj)	1913/00/00	m. Mińsk
531.	Konasz	Stanisław	Jakub	1896/07/17	wieś Sinilo pow. miński woj. mińskie
532.	Kondratowicz	Józef	Wincenty	1890/03/14	m. Mińsk
533.	Konnowicz	Franciszek	Benedykt	1872/00/00	w. Łukoszyno pow. miński woj. mińskie
534.	Konopko	Ignacy	Wincenty	1881/01/22	ch. Karyce pow. boryowski woj. mińskie
535.	Konwa	Jan	Jan	1889/00/00	woj. radomskie
536.	Koreniewski	Paweł	Aleksander	1902/08/05	w. Zbrodzie pow. czerwieński woj. mińskie
537.	Koresz	Feliks	Aleksander	1896/00/00	w. Pligowki pow. dryseński woj. witebskie
538.	Korf	Aleksander	Ksawery	1886/04/17	Kowno Litwa
539.	Korol	Franciszek	Wincenty	1898/00/00	w. Denisowszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
540.	Korol	Bolesław	Wincenty	1892/00/00	w. Denisowszczyzna pow. zasławski
541.	Korolec	Tadeusz	Feliks	1881/11/28	m. Tyraspol gubernia besarabska (Rumunia)
542.	Korzeniewski	Wiktor	Stanisław	1909/00/00	miejsowość Okołów pow. pleszczerński woj. mińskie
543.	Korzeniewski	Fabian	Antoni	1879/00/00	miejsowość Lachowicze (Polska) / woj. nowogródzkie /
544.	Korzeniewski	Józef	Zygmunt	1893/00/00	w. Dubniaki pow. sieneński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
505.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwoni oracze”	mińskie
506.	Polak	główny księgowy	Czerwieński Rejonowy Oddział Skupu	mińskie
507.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Wschód”	mińskie
508.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Wschód”	mińskie
509.	Polak	robotnik	Sowchoz „Wołowszczyzna”	mińskie
510.	Polka	krawcowa	Spółdzielnia chalupecza	mińskie
511.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Władza Rad”	mińskie
512.	Polak	dezynfektor	Lepelska okręgowa stacja sanitarna	witebskie
513.	Polak	cieśla	Rada Miejska Dierżyńska	mińskie
514.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. K. Marksa	witebskie
515.	Polak	ochroniarz	Ppoż. dozorująca ochrona Białorus. Teatru Narodowego	mińskie
516.	Polak	kierowca	Transport NKWD BSRR	mińskie
517.	Polak	kolchoźnik	w. Krasne	mińskie
518.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „9 Stycznia”	witebskie
519.	Polak	szewc	Spółdzielnia „Czerwony strażnik graniczny”	mińskie
520.	Polak	kolchoźnik	kolchoz	witebskie
521.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie
522.	Polak	brakier	Zakład skórzany „Bolszewik”	mińskie
523.	Polak	kowal	Sowchoz „Proletariusz”	mińskie
524.	Polak	dyrektor	Stackowska stacja maszynowo-tractorowa	witebskie
525.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
526.	Polak	wozak	Pleszczeńskie Gospodarstwo Powiatowe	mińskie
527.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
528.	Polak	zawiadujący częścią zakładu	Fabryka „KIM”	witebskie
529.	Polak	ładowacz	załadunkowo-rozładunkowe biuro towarów w Mińsku	
530.	Polak	ślusarz	Pompa wody miasta Mińska	
531.	Polak	szewc	Śmiłowicka spółdzielnia wyrobów skórzanych	mińskie
532.	Polak	brakarz	Mińska fabryka obuwia im. Kaganowicza	mińskie
533.	Polak	brak danych	bez określonego zajęcia	mińskie
534.	Polak	strażnik leśny	Leśnictwo Borysów	mińskie
535.	Polak	brygadzysta	Kolchoz w. Staryna	mińskie
536.	Polak	kierownik	Kolchoz „Energia”	mińskie
537.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Bolszewik”	witebskie
538.	Polak	kierownik	Specjalna Sekcja KC Związku Zaw. BSRR	mińskie
539.	Polak	krawiec	praca w domu	mińskie
540.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
541.	Polak	księgowy	bez pracy	mińskie
542.	Polak	kierowca	Wydawnictwo Kartograficzne	
543.	Polak	technik KECZ	III Kawaleryjski Korpus	mińskie
544.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im Jeżowa	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
505.	lubański		w. Ubibački pow. lubański woj. mińskie	1938/03/15	1938/09/30
506.	czerwieński	Czerwień		1937/12/18	1938/03/25
507.	dzierżyński		w. Granice	1933/02/03	1933/03/17
508.	dzierżyński		w. Granice	1933/02/03	1933/03/17
509.	zasławski		ch. Wolowszczyzna	1938/01/12	1938/03/29
510.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/11/00	1938/05/28
511.	łohojski		w. Boryski	1938/01/15	1938/02/15
512.	lepelski	Lepel	zaulek Slobodski 2	1938/02/08	1938/02/15
513.	dzierżyński		brak danych	1937/00/00	1937/11/17
514.	lepelski		w. Karajewicze	1938/02/04	1938/02/15
515.	miński	Mińsk	I Baspałowski zaulek 3 m 1	1938/01/09	1938/04/12
516.		Mińsk	brak danych	1937/03/20	1938/01/05
517.	zasławski		w. Krasne	1937/12/00	1938/01/10
518.	dzierżyński		w. Klypowszczyzna	1937/00/00	1937/11/20
519.	dzierżyński		w. Klypowszczyzna		1937/11/28
520.	wietryński		w. Borki gm.woroniecka		1938/01/05
521.	uszacki		w. Zarczenice	1937/12/15	1938/01/20
522.		Mińsk	brak danych	1938/00/00	1938/05/26
523.	miński		ch. Kurchany	1938/00/00	1938/09/21
524.	borysowski		wieś . Stajki	1937/05/10	1937/12/17
525.	smolewicki		w. Nowe Gąsięta	1938/01/23	1938/09/21
526.	pleszczeński		Pleszczeńce	1938/07/02	1938/09/25
527.	smolewicki		w. Staryna	1938/08/02	1938/10/15
528.	witebski	Witebsk	ul. Kr. Milicjanta dom 22	1938/04/08	1938/10/16
529.		Mińsk	ul. Czerwonego Sztandaru 26/2	1938/02/21	1938/04/16
530.		Mińsk	brak danych	1938/03/03	1938/05/26
531.	śmiłowicki		m.Śmiłowicze ul. Październik. 20	1937/06/18	1937/10/21
532.		Mińsk		1937/12/03	1938/01/03
533.	miński		w. Łukoszyno	1937/09/28	1937/10/29
534.	borysowski	Nowy Borysów	ul. Róży Luksemburg 69	1937/09/05	1937/10/22
535.	smolewicki		w. Staryna	1937/00/00	1937/11/05
536.	czerwieński		w. Zabrodzie	1937/12/26	1937/12/30
537.	dryseński		w. Pligowki	1938/08/03	1938/10/16
538.		Mińsk		1937/05/30	1937/12/17
539.	dzierżyński		w. Kowalce	1937/08/25	1937/10/29
540.	zasławski		osiedle Jamorod	1937/12/17	1938/01/21
541.		Mińsk	ul. Sowiecka 78 m. 2	1937/12/17	1938/02/15
542.		Mińsk	brak danych	1937/11/01	1937/12/09
543.		Mińsk	brak danych	1937/10/31	1938/01/08
544.	smolewicki		ch. Staryna	1937/08/05	1937/11/19

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
505.	kontrrew. robota wśród młodzieży, szpieg. na rzecz polskiego wywiadu	Brak danych	1938/10/09	1958/02/25
506.	członek szpiegowskiej organizacji	68,72,80 KK BSRR	1938/04/19	1966/08/30
507.	antyradziecka agitacja, szkodnictwo	69,72,76 KK BSRR	1933/03/26	1959/07/18
508.	antyradziecka agitacja, szkodnictwo	69,72,76 KK BSRR	1933/03/26	1959/07/18
509.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1960/02/01
510.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/09	1989/04/28
511.	przynależność do szpiegowskiej organizacji	68,69,76 KK BSRR	1938/03/10	1959/03/12
512.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/13	1989/09/25
513.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/22	1990/05/18
514.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/13	1959/10/03
515.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/05/15	1989/04/30
516.	związek z zagranicznym wywiadem	68 KK BSRR	1938/01/31	1989/05/30
517.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1965/02/19
518.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/22	1959/06/29
519.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/15	1988/11/17
520.	szpiegowanie na korzyść Polski	68,71 KK BSRR	1938/02/09	1990/02/16
521.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/08	1959/10/12
522.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/07/05	1989/04/28
523.	przynależność do agentury polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/25	1958/12/30
524.	członek POW	72,76KK BSRR	1938/09/01	1957/11/29
525.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/25	1989/04/28
526.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/05	1959/07/16
527.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	64,68 KK BSRR	1938/11/06	1968/11/19
528.	kontrrewolucyjna działalność, antyradziecka agitacja	64,69,76 KK BSRR	1938/11/06	1989/09/25
529.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68a KK BSRR		1958/07/17
530.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/07/05	1959/05/18
531.	członek „ POW „, szkodnictwo	66,68,72 KK BSRR	1937/10/28	1957/11/14
532.	członek POW, agent polskiego wywiadu	66,68 KK BSRR	1938/01/10	1961/03/08
533.	członek kontrrewolucyjnej organizacji antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/11/10	1960/01/26
534.	członek „ POW „	68,71 KK BSRR	1937/11/02	1957/11/14
535.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/07/24
536.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/02	1964/01/28
537.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68,71 KK BSRR	1938/11/06	1989/08/22
538.	członek POW	66,68a,76 KK BSRR	1937/12/30	1966/12/06
539.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/03	1958/02/25
540.	związek z polskim wywiadem	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/05/31
541.	działalność szpiegowska	68,72 KK BSRR	1938/03/04	1989/04/29
542.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/01	1958/04/07
543.	zmiana ojczyzny	63-1,76 KK BSRR	1938/02/01	1968/09/03
544.	członek bandy Komarowicza, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1938/01/19	1960/02/13

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
545.	Korzeniewski	Stanisław	Fabian	1914/00/00	m.Mińsk
546.	Korzin	Czesław	Adam	1887/08/14	osiedle Steliszcz gm. czerepowicka pow. uszacki
547.	Korzjuk	Franciszek	Józef	1875/00/00	w. Downary pow. miński woj. mińskie
548.	Kosnarewicz	Antoni	Franciszek	1884/00/00	w. Guryłowo/ Gluchowo gm.konstantynowska pow. bialialskopodlaski / Polska
549.	Kostukiewicz- Kostik	Zygmunt	Wincenty	1903/00/00	pow. wileński woj. wileńskie
550.	Kostukiewicz – Kostik	Franciszek	Wincenty	1892/00/00	pow. wileński woj. wileńskie
551.	Kostukiewicz- Kostik	Zenon	Feliks	1905/00/00	w. Mikulino pow. wileński woj. wileńskie
552.	Kostukiewicz- Kostik	Jan	Konstanty	1902/00/00	w,Mikulino pow. wileński woj. wileńskie
553.	Kostukiewicz- Kostik	Bolesław	Wincenty	1893/00/00	pow. wileński woj. wileńskie
554.	Kościukiewicz	Stanisław	Konstanty	1865/06/22	miejsowość Hobno powiat rzeczycki BSRR
555.	Kotko	Mamert	Norbert	1877/00/00	m. Dzwieńsk Łotwa
556.	Kowaleni-Matusewicz	Walentyna	Michał	1890/00/00	miejsowość Nowogródek woj. grodzieńskie
557.	Kowalewski	N	Ilia	1897/00/00	m. Dzierżyński (miejsc. Kojdanowo pow. dzierżyński BSRR)
558.	Kowalewski	Józef	Mikołaj	1882/00/00	w. Melasze pow. miński
559.	Kowalewski	Kazimierz	Iwan (Jan)	1904/00/00	m. Ostrolęka woj. łomżyńskie Polska
560.	Kowalewski	Antoni	Gerasim	1903/00/00	w. Tarankowicze pow. lepelski / w. Tarantowo gm. boczejkowska pow. lepelski woj. witebskie /
561.	Kowalewski	Kazimierz	Adam	1877/04/23	w. Pieski pow. czerwieński woj. mińskie
562.	Kowalewski	Jan	Antoni	1889/00/00	w. Mierkuny woj.wileńskie
563.	Kowalewski	Jan	Jan	1892/00/00	m. Ostrolęka (Polska)
564.	Kowalski	Włodzimierz	Antoni	1912/00/00	m. Woroneż woj. czernichowskie USRR
565.	Kowiecki	Józef	Stanisław	1903/00/00	w. Rowanicze pow. czerwieński woj. mińskie
566.	Kozaczenko	Bronisława	Anatol	1902/00/00	m. Dzwieńsk Łotwa
567.	Kozak	Antoni	Adam	1897/00/00	w. Rudnia pow. gresski woj. mińskie
568.	Kozak	Piotr	Stanisław	1896/00/00	w. Zasuwa pow. plesz. /w. Zassy gm.wołosiecka pow. borysowski /
569.	Kozakiewicz	Adam	Jan	1892/00/00	w. Kalebań pow. tołoczyński
570.	Kozer-Kozyrjew (Kozyr)	Stanisław	Łukasz	1885/00/00	m. Tomaszów woj. lubelskie Polska
571.	Kozłowa-Kraczkowska	Leokadia	Stanisław	1910/00/00	m. Kosilapy/Kasitan gm.leśniewicka pow. chełm./woj.lubelskie (Polska)
572.	Kozłowicz	Franciszek	Wincenty	1899/00/00	w. Gierki gm. kniahińska woj. wileńskie
573.	Kozłowska	Wiera	Wincenty	1878/11/08	w. Torgowicz okręg poznański (Polska) / woj. poznański/
574.	Kozłowski	Jan	Józef	1890/00/00	w. Domaszki pow. berezyński BSSR
575.	Kozłowski	Jan	Wincenty	1865/00/00	w. Jurkowicze pow. łohojski
576.	Kozłowski	Jan	Wojciech	1910/00/00	woj. radomskie (Polska)
577.	Kozłowski	Fiodor	Wojciech	1907/00/00	woj. lubelskie Polska
578.	Kozłowski	Antoni	Jan	1906/00/00	w. Tryniewki pow. surażski woj.witebskie / zaś.Trzyniwiki gm.kurańska pow. witebski /
579.	Kozłowski (Kozłowskoj)	Stefan	Jan	1887/00/00	m. Mińsk
580.	Kozyrjewski	Jan	Adam	1882/00/00	w. Słoboda pow. uszacki woj . witebskie
581.	Kozyrjewski	Jan	Adam	1882/00/00	w. Słoboda pow. uszacki woj. witebskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
545.	Polak	technik – budowlany	Gospodarka mieszkaniowa	mińskie
546.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
547.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komintern”	mińskie
548.	Polak	magazynier	Driseńska elektrownia	witebskie
549.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
550.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
551.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Worowskiego	mińskie
552.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Worowskiego	mińskie
553.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
554.	Polak	kasjer	Biuro Bazy Przed. Trans. „Biełkoopsojuz”	mińskie
555.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
556.	Polka	sprzątaczką	Fabryka „Szturmowiec”	mińskie
557.	Polak	pracownik biurowy	Stacja Mińsk Towarowy	mińskie
558.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „8 Marca”	mińskie
559.	Polak	robotnik	Spółdzielnia obcinaczy gałęzi	mińskie
560.	Polak	stajenny	Gospodarstwo Przemysłu Leśnego	witebskie
561.	Polak	ślusarz	Fabryka im. Kaganowicza m. Mińsk	
562.	Polak	brakarz	Kolchoz „Bolszewik”	
563.	Polak	zdun	Spółdzielcze Zjednoczenie Wynajmu Mieszkań N7	
564.	Polak	członek Związku Pisarzy	Związek Pisarzy	mińskie
565.	Polak	robotnik	Pralnia „Rowanicze”	mińskie
566.	Polka	technolog	Zakłady szwalnicze	witebskie
567.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie
568.	Polak	stróż	Pleszczeński Zakład Olejarski	mińskie
569.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Obal”	witebskie
570.	Polak	robotnik	palacz – sprzątaczką szkolny	
571.	Polka	rachmistrz	Fabryka im. Woroszyłowa m. Mińsk	
572.	Polak	nie pracował	nie pracował	witebskie
573.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
574.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony bojownik”	mińskie
575.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komunard”	mińskie
576.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowe Życie”	mińskie
577.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
578.	Polak	kowal	Fabryka „Znaki uprzemysłowienia” m. Witebsk	witebskie
579.	Polak	ochroniarz	Mińska stacja pomp wodnych	mińskie
580.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie
581.	Polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
545.		Mińsk	brak danych	1937/10/31	1938/01/08
546.	uszacki		ch. Zaproże gm. czerepowicka	1937/12/16	1938/01/21
547.	miński		w. Downary	1937/09/28	1938/10/29
548.	dryeński	Drissa		1937/00/00	1938/01/05
549.	pleszczeński		ch. Ludwinowo	1933/01/23	1933/04/05
550.	pleszczeński		ch. Ludwinowo	1933/01/23	1933/04/05
551.	pleszczeński		w. Mikulino	1933/01/23	1933/04/05
552.	pleszczeński		w. Mikulino	1933/01/23	1933/04/05
553.	pleszczeński		ch. Ludwinowo	1933/01/23	1933/04/05
554.		Mińsk	ul. Czerwonoznaczna 8/g	1937/08/09	1937/10/14
555.	uszacki		miej. Kublicze	1937/12/16	1938/01/21
556.	miński	Mińsk	ul. Prowiantowa 10/19	1937/08/24	1937/10/20
557.		Mińsk	Stacja Mińsk-Towarowy	1938/04/10	1938/05/20
558.	zasławski		w. Malesze	1938/06/14	1938/09/25
559.	miński	Mińsk	ul. Niemigiska 1 m 1	1937/08/24	1938/01/03
560.	lepelski		w. Bobówka	1938/01/13	1938/02/15
561.		Mińsk	Kojdanowski trakt 10 / 1	1938/06/03	1938/10/07
562.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/11/19
563.		Mińsk	brak danych	1937/11/01	1937/12/27
564.		Mińsk	bak danych	1937/00/00	1937/11/28
565.	czerwieński		w. Rowanicze	1937/12/18	1938/01/21
566.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
567.	gresski		w. Rudnia	1938/06/15	1938/09/26
568.	pleszczeński		m. Pleszczenice ul. Kalinińska 50	1938/04/06	1938/09/22
569.	tołoczyński		w. Kalebań	1937/12/16	1938/01/21
570.	sienieński		w. Purplewo	1937/12/14	1938/02/26
571.		Mińsk	ul. Kirowa 8 m 9	1937/08/20	1937/11/17
572.	połocki	Połock	ul. Nadwiniska 4	1937/12/18	1938/01/21
573.		Mińsk	Zaulek Muzykalny 5 m 2	1937/08/24	1937/12/27
574.	berezyński		w. Domaszki	1937/06/18	1937/08/27
575.	łohojski		w. Jurkowicze	1937/08/06	1937/09/16
576.	śmiłowicki		w. Olesino	1937/06/15	1937/08/25
577.	śmiłowicki		ch. Rosochy	1937/04/11	1937/08/25
578.	wietryński	Witebsk		1937/12/27	1938/01/08
579.	miński		w. Zaceń	1938/00/00	1938/05/25
580.	uszacki		w. Kazimierzowo	1937/07/15	1938/01/20
581.	uszacki		w. Kazimierzowo	1937/07/15	1938/01/20

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
545.	szpiegostwo	63-1,76 KK BSRR	1938/02/01	1968/09/03
546.	wrogo nastaw. do wł. radz., wykaz. terror. zamiary pod ad. kier. partii i rządu	64,68,70,71,76 KK	1938/02/20	1989/09/18
547.	członek kontrewolucyjnej organizacji antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/11/10	1960/01/26
548.	szpiegowanie na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/02/09	1989/10/02
549.	antyradziecka agitacja, członek podziemnej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
550.	antyradziecka agitacja, członek podziemnej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
551.	antyradziecka agitacja, członek podziemnej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
552.	antyradziecka agitacja, członek podziemnej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
553.	antyradziecka agitacja, członek podziemnej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
554.	agent polskiego wywiadu	66,68,72 KK BSRR	1937/10/26	1989/04/28
555.	agent polskiego wywiadu	64,68,76 KK BSRR	1938/02/25	1989/08/21
556.	członek antyradzieckiej organizacji. szpiegostwo na rzecz Polski	66,68,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/03/31
557.	agent polskiego wywiadu	68a KK BSRR	1938/06/27	1958/12/30
558.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/05	1960/01/07
559.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/05	1989/04/30
560.	działalność w ramach „POW”	64 KK BSRR	1938/03/14	1989/10/21
561.	szpiegowanie na rzecz polskiego wywiadu	68a,74 KK BSRR	1938/11/17	1958/01/21
562.	członek „POW”	68 KK BSRR	1937/11/26	1959/09/03
563.	Członek polskiej szpiegowsko-dywersyjnej organizacji	66,68,63,71 KK BSRR	1938/01/08	1963/07/23
564.	członek „POW”	68 KK BSRR	1937/12/28	1979/09/18
565.	członek POW	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/08/17
566.	członek kontrewolucyjnej organizacji	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
567.	członek POW, antyradziecka agitacja	64,72 KK BSRR	1938/10/07	1989/04/10
568.	członek szpiegowskiej organizacji	68,71 Kod Krym BSRR	1938/10/01	1989/04/30
569.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/18
570.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/25	1960/01/21
571.	Kontakty z współpracownikami byłego polskiego konsulatu w Mińsku	68 KK BSRR	1937/11/22	1957/08/30
572.	członek kontrewolucyjnej organizacji	64,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/21
573.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/08	1989/04/28
574.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/08/29	1989/04/10
575.	antyradziecka agitacja	72a KK BSRR	1937/09/26	1989/03/24
576.	antyradziecka działalność	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1964/07/03
577.	agent polskiego wywiadu, członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1964/07/03
578.	Kontrewolucyjna agitacja	72,76 KK BSRR	1938/02/13	1989/10/10
579.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/07/09	1989/05/30
580.	agent polskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/03/08	1989/09/22
581.	agent polskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/03/08	1989/09/22

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
582.	Kraczkowski	Jan	Stanisław	1886/00/00	w. Kasitan gm. Leśniewicka pow. chełmski woj. lubelskie
583.	Kraczkowski	Szczepan	Robert	1897/00/00	ch. Borsuki, pow. czerwieński woj. mińskie
584.	Kraiński-Sawicki	Erwin	Jan	1904/00/00	Polska
585.	Krasowski	Jan	Paweł	1880/00/00	w. Nieganicze pow. berezyński woj. mińskie
586.	Kraśnik	Kazimierz	Jan	1894/00/00	w. Zajamne pow. miński woj. mińskie
587.	Kraśnikowska	Maria	Julian	1867/00/00	m. Staszów woj. radomskie
588.	Krepski	Antoni	Franciszek	1888/00/00	w. Dowginowa pow. uździeński woj. mińskie
589.	Krepski	Ksawery	Wincenty	1901/00/00	w. Potejki pow. kopylski woj. mińskie
590.	Krepski	Jan	Antoni	1884/00/00	w. Czarnohubwo pow. kopylski woj. mińskie
591.	Kroman	Edward	Stanisław	1892/00/00	w. Budy pow. dryszeński
592.	Królikowski	Mikołaj	Jan	1904/12/00	woj. wileńskie
593.	Kruglik	Adam	Lucjan (Łukasz)	1897/00/00	w. Putczyna pow. dzierżyński woj. mińskie
594.	Krukowski	Julian	Aleksy (Aleksander)	1887/00/00	w. Służa Polska / w. Stróża woj. świętokrzyskie, woj. łódzkie /
595.	Krukowski	Aleksander	Józef	1914/00/00	w. Swoboda pow. berezyński woj. mińskie
596.	Krupski	Kazimierz	Piotr	1888/00/00	w. Woroszyły pow. zastawski woj. mińskie
597.	Kruszewski	Edward	Feliks	1899/00/00	m. Warszawa Polska
598.	Kryszkiewicz	Józef	Mateusz	1890/08/12	ch. Podjarkowo pow. miński
599.	Kseniewicz	Józef	Adam	1892/00/00	w. Podładź pow. śmiłowski woj. mińskie
600.	Kuczewski	Aleksander	Antoni	1893/00/00	w. Emilianwski Most pow. bobrujski woj. mohylewskie
601.	Kuczyńska	Olga	Michał	1900/00/00	pow. borysowski
602.	Kuczyński	Nikodem	Aleksander	1880/00/00	w. Długie gm. dołhowska pow. starobiński
603.	Kuczyński	Grzegorz	Kazimierz	1891/00/00	pow. hłuski
604.	Kudelik	Julian	Franciszek	1900/04/12	miejsowość Końskowola woj. lubelskie
605.	Kudraszenk	Teodor	Nazariusz	1872/00/00	wieś Serbino gm. chocieńczycka pow. wilejski woj. wileńskie
606.	Kudraszenok	Grzegorz	Teodor	1918/00/00	w. Ganie pow. łohojski woj. mińskie
607.	Kudraszenok	Bazył	Teodor	1907/00/00	w. Ganie pow. łohojski woj. mińskie
608.	Kudraszonek (Kudraszenok)	Teodor	Nazariusz	1872/00/00	wieś Serbino gm. chocieńczycka pow. wilejski woj. wileńskie
609.	Kudrewicz	Karol	Wincenty	1902/09/00	w. Rudnicze pow. kopylski woj. mińskie
610.	Kudrewicz	Józef	Jerzy	1900/00/00	m. Mińsk
611.	Kudrewicz	Józef	Wincenty	1885/06/12	zaścianek Rudniki pow. kopylski
612.	Kudrewicz	Leokadia	Melchior	1901/00/00	w. Junczewszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
613.	Kulikowska	Maria	Hipolit	1899/00/00	m. Reżyca Łotwa
614.	Kulikowska-Jaworska	Felicja	Hipolit	1903/00/00	Stacja Rozenowska (Łotwa)
615.	Kulikowski	Mikołaj	Aleksander	1909/00/00	w. Krasne pow. dzierżyński woj. mińskie
616.	Kulikowski	Franciszek	Karol	1904/00/00	w. Łukoszywo pow. miński
617.	Kulikowski	Antoni	Michał	1892/00/00	uroczysko Ustyńsk byty pow. miński (Polska)
618.	Kuncewicz	Józef	Kazimierz	1903/00/00	w. Kosarewo pow. wietryński

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
582.	Polak	dyrektor	Technikum Wychowania Fizycznego	mińskie
583.	Polak	kowal	Kolchoz „Czerwonarmista”	mińskie
584.	Polak	brak danych	Gazeta „Czerwona gwiazda armii”	
585.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „17 Zjazd Partii”	mińskie
586.	Polak	w rodzaju dyrektora	Sowchoz „Czerwony łącznościowiec”	mińskie
587.	Polka	bez określonego zajęcia		mińskie
588.	Polak	stolarz	Sowchoz „Zajezierze”	mińskie
589.	Polak	sekretarz	Kopylska Rada Osiedla	mińskie
590.	Polak	stróż	Baza Biał. Płodów Rolnych st.kolejowa Tymkowicze	mińskie
591.	Polak	zarządzający	Stoisko z towarami kultu pow. sienińskiego	witebskie
592.	Polak	mistrz droźników	MPS – 28 stacja Horodyszcze Kolej Zachodnia	mińskie
593.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Stalinowskie wezwanie”	mińskie
594.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Czerwony Zachód”	mińskie
595.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Sierp”	mińskie woj.
596.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
597.	Polak	ślusarz	Spółdzielnia „Metalowiec”m. Horodok	witebskie
598.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
599.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Praca”	mińskie
600.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Leninowska droga”	mohylewskie
601.	Polka	operator	Powiatowy Oddział Robot Ziarnych	witebskie
602.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Pogranicznik”	mińskie
603.	Polak	kierownik	Punkt medyczny w Fabryce Tytoniu	witebskie
604.	Polak	zarządzający stacją paliw	Smolewicka stacja maszynowo-traktowowa	mińskie
605.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im. Kirowa	mińskie
606.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kirowa	mińskie
607.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kirowa	mińskie
608.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kirowa	mińskie
609.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Łan”	mińskie
610.	Polak	kotlarz	Parowozownia stacji Mińsk Towarowy	
611.	Polak	woźnica	Listopadowickie Gospo-dar. Przemysłu Leśnego	mińskie
612.	Polka	gospodyni domowa		
613.	Polka	krawcowa	Fabryka „Październik”	mińskie
614.	Polka	robotnica	Mińska Fabryka im. Kujbyszewa	mińskie
615.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Komintern”	mińskie
616.	Polak	robotnik remontowy	Drogowy Eksploatacyjny Odcinek 711 gałązka 5	mińskie
617.	Polak	kolchoźnik	w. Poloniewiczze	mińskie
618.	Polak	stolarz	W/Cz 148 s.m.	witebskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
582.		Mińsk	ul. Kirowa 16 m.2	1938/00/00	1938/05/25
583.	czerwieński		ch. Borsuki	1938/03/13	1938/05/26
584.		Mińsk	ul. Międzynarodowa 14 m. 4	1937/05/20	1937/11/23
585.	berezyński		w. Nieganicze	1938/07/09	1938/09/26
586.	miński		w. Zajamne	1937/04/24	1937/08/25
587.	czerwieński	Czerwień	ul. Leninowska 15	1937/12/23	1938/02/14
588.	śmiłowski		w. Zajezerze	1937/11/07	1937/11/27
589.	kopylski		w. Szestaki	1937/12/16	1938/01/21
590.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/07/28	1938/10/10
591.	sienieński	Sienno		1937/12/21	1938/01/21
592.	miński		Stacja Horodyszcze rozjazd 499 km	1937/11/26	1937/12/28
593.	dzierżyński		w. Putczyna	1937/00/00	1938/01/10
594.	zasławski		w. Kozielszczyzna	1937/12/19	1938/01/10
595.	berezyński pow.		w. Dworek	1937/09/01	1937/11/02
596.	zasławski		w. Woroszyły		1938/01/10
597.	horodecki	Horodok		1937/00/00	1938/01/20
598.	miński		ch. Podjarkowo	1938/06/16	1938/09/22
599.	śmiłowski		w. Podładź	1937/08/06	1937/08/25
600.	bobrujski		w. Emilianowski Most	1938/07/27	1938/09/30
601.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
602.	starobiński		w. Długie	1937/12/22	1938/01/21
603.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
604.	smolewicki		miejsowość Smolewicze	1937/08/23	1937/11/29
605.	łohojski		w. Ganie	1938/05/28	1939/10/10
606.	łohojski		w. Ganie	1938/06/03	1938/09/25
607.	łohojski		w. Ganie	1938/06/04	1938/09/25
608.	łohojski		w. Ganie	1938/06/24	1938/09/25
609.	starobiński		ch. Mazurszczyzna	1937/08/24	1937/12/17
610.		Mińsk	Łohojski Trakt 97 m 1	1937/07/08	1937/12/07
611.	starobiński		ch. Zadrażewo	1938/02/07	1938/02/14
612.		Mińsk	Łohojski Trakt 97 m 1	1937/07/07	1938/01/03
613.	miński	Mińsk	ul. Radziecka 32 m 1	1937/11/01	1937/12/17
614.		Mińsk	ul. Sowietka 32 m 1	1937/11/01	1937/12/17
615.	dzierżyński		w. Downary gm. rubiłkowska	1937/08/09	1937/10/25
616.	miński		ch. Perekule	1937/09/28	1937/10/29
617.	dzierżyński		w. Połoniewiczze	1937/11/02	1937/11/22
618.	wietryński		w. Kosarewo		1938/02/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
582.	szpiegowanie na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/07/04	1957/11/05
583.	szpiegowska działalność na korzyść Polski	68,76,71 KK BSRR	1938/07/04	1958/02/25
584.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/03/11	1957/08/27
585.	członek POW szpiegowanie na rzecz Polski	64,68,76 KK BSRR	1938/10/11	1989/04/30
586.	Kontrrewolucyjna, szkodliwa robota	68,72,76 KK BSRR	1937/08/27	1957/09/17
587.	działalność szpiegowska	68,69,72 KK BSRR	1938/03/26	1990/04/24
588.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/15	1962/07/14
589.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1963/01/04
590.	członek „ POW „	68 KK BSRR	1938/10/19	1959/10/19
591.	polscy szpieg	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/10/13
592.	Kontrrewolucyjna agitacja, de stabilizacyjna działalność	72a,69 KK BSRR	1938/01/31	1959/05/15
593.	szpiegostwo	16614,98,180 KK	1938/02/19	1967/12/09
594.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1968/04/26
595.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, szkodnictwo, antyradziecka agitacja	64,72,68 KK BSRR	1937/11/02	1959/02/09
596.	szpiegowanie na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/02/10	1959/07/20
597.	działalność w ramach „ POW”	64 KK BSRR	1938/03/08	1989/11/24
598.	szpiegowanie na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/09/26	1989/06/23
599.	aktywny antyradziecki	72 KK BSRR	1937/09/02	1960/09/17
600.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/10/10	1957/10/29
601.	członek kręgu organizacji o antyradzieckiej działalności	Brak danych	1938/02/26	1964/10/07
602.	agent polskiego wywiadu, członek POW	68,76 KK BSRR	1938/02/25	1989/04/28
603.	członek kontrrewolucyjnej organizacji antyradziecka działalność	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
604.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/15	1989/03/31
605.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	71,76KK BSRR	1939/10/23	1992/12/29
606.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	68,71,76KK BSRR	1932/10/05	1989/06/23
607.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	68,71KK BSRR	1932/10/05	1989/06/23
608.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	69,71,76KK BSRR	1932/10/05	1989/04/28
609.	antyradziecka organizacja, szkodnictwo	64,69,72,76 KK BSRR	1938/04/07	1963/12/17
610.	były agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/02	1957/09/10
611.	Kontrrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1938/03/13	1989/04/30
612.	szpiegowska działalność na rzecz burż. Polski, antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/01/09	1957/09/10
613.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68 KK BSRR	1937/12/26	1962/05/09
614.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68 KK BSRR	1937/12/26	1962/05/09
615.	agent polskiego wywiadu	66,68,70 KK BSSR	1937/10/07	1959/08/24
616.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, kontrrewolucyjna agitacja	72,76 KK BSRR	1937/11/10	1960/01/26
617.	szpiegowanie na korzyść Polski, członek POW	66,68,71 KK BSRR	1937/12/03	1959/02/09
618.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1959/04/23

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
619.	Kunicki	Karol	Kajetan	1859/00/00	sióło.Krzywe pow. kopylski woj. mińskie
620.	Kunicki	Antoni	Jan	1891/00/00	w. Wiertniki pow. dzierżyński woj. mińskie
621.	Kupryk	Zofia	Stefan	1893/00/00	miejscowość Kojdanowo woj. mińskie
622.	Kurakiewicz	Antoni	Stanisław	1910/07/15	w. Bańkowszczyzna pow. miński
623.	Kurakiewicz	Witold	Adam	1898/00/00	Osiedle Ratomka pow. miński woj. mińskie
624.	Kurkiewicz	Stanisław	Jan	1895/00/00	wieś Strugi woj. warszawskie (Polska)
625.	Kurycki	Józef	Hilarion	1895/00/00	s. Łatuszki pow. dzierżyński woj. mińskie
626.	Kuś	Józef	Franciszek	1889/00/00	woj. radomskie (Polska)
627.	Kuźmicki	Leonard	Nikołaj	1894/00/00	w. Nowe Gajno pow. łohojski woj. mińskie
628.	Kuźmicki	Franciszek	Józef	1910/00/00	w. Komarowszczyzna pow. miński woj. mińskie
629.	Kwacz-Kwarin	Klementyna	Jan		m. Włocławek woj. warszawskie
630.	Kwapiński	Ludgier	Konrad	1901/00/00	m. Kielce (Polska)
631.	Kwiatkowska	Bronisława	Michał	1894/08/00	w. Waśuki woj.wileńska
632.	Kwiatkowski	Mikołaj	Roman	1892/12/06	miejscowość Parczew pow. włodawski woj. siedleckie
633.	Kwiatkowski	Tadeusz	Mikołaj	1901/00/00	w. Zalesie pow. lepelski BSRR
634.	Kwiatyński	Antoni	Adam	1871/00/00	w. Józefatów pow. lepelski BSRR
635.	Kwiatyński	Józef	Antoni	1888/00/00	w. Zabłocie pow. lepelski woj. witebskie
636.	Lachowicz	Adolf	Adam	1897/00/00	w. Tinkowce pow. drysieński woj.witebskiej
637.	Ladowski	Antoni	Michał	1897/00/00	miejscowość Nowe Świąciany pow. wileński woj.wileńskie
638.	Lebiecki	Antoni	Julian	1908/00/00	w. Zaryca pow. mołodecki
639.	Ledkiewicz	Jan	Kazimierz	1873/00/00	w. Julianów gm. iżańska woj.radomskie
640.	Lenartowicz	Jan	Jan	1886/03/02	w. Popowka gm.łukomska pow. czesznikowski
641.	Lenginowicz	Wincenty	Jan	1889/00/00	w. Kowalce pow. zasławski woj. mińskie
642.	Leonowicz	Kazimierz	Julian (Leonowicz)	1900/00/00	w. Litowicze pow. pleszczeński woj. mińskie
643.	Leonowicz	Jan	Henryk	1908/00/00	m. Mińsk
644.	Leonowicz	Józef	Karol	1888/00/00	w. Bogdanowszczyzna pow. miński woj.mińskie
645.	Leszczenko	Aleksander	Stanisław	1876/00/00	w. Zamoście pow. gresski
646.	Leszczenko	Julian	Marcin	1903/02/09	w. Zamoście pow. gresski woj. mińskie
647.	Leszczyński (Piaszczyński)	Stanisław	Kazimierz	1909/00/00	w. Szuszerówka pow. starodoroski woj. mińskie
648.	Letecki	Bronisław	Adam	1900/00/00	w. Polany gm. dołhińska pow. wileński woj. wileńskie
649.	Lewandowski	Stefan	Julian	1860/00/00	w. Sarblewo pow. płoński woj. warszawskie
650.	Lewandowski	Stefan (Szczepan)	Stanisław	1907/00/00	m. Mińsk
651.	Lewaszkiwicz	Józef	Józef	1909/03/19	m. Mińsk
652.	Lewaszkiwicz	Andrzej	Stanisław	1896/12/00	miejscowość Śmitowicze pow. śmitowicki woj. mińskie
653.	Lewaszkiwicz	Anna	Józef	1894/00/00	m. Mińsk
654.	Lewaszkiwicz (Sieńczyło)	Jadwiga	Józef	1904/00/00	m. Mińsk
655.	Lewaszkiwicz	Jan	Kazimierz	1879/00/00	miejscowość Śmitowicze pow. śmitowicki woj. mińskie
656.	Lewdański	Wiktor	Adam	1900/00/00	w. Wola pow. pleszczeński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
619.	Polak	pasterz	Kolchoz im. 16 Zjazdu Partii	mińskie
620.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowe życie”	mińskie
621.	Polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	mińskie
622.	Polak	kowal	Kolchoz „Rewolucja Październikowa”	mińskie
623.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Rewolucja Październikowa”	mińskie
624.	Polak	dyrektor	Lubańska stacja maszynowo-tractorowa	mińskie
625.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
626.	Polak	brak danych	brak danych	mińskie
627.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
628.	Polak	ładowacz na kolei	Stacja kolejowa Nehorełow	mińskie
629.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
630.	Polak	kierownik	Sekcja przedstawiania sztuki przy RLK BSRR	
631.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
632.	Polak	strażnik	Fabryka obuwia im. Karaganowa	mińskie
633.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
634.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
635.	Polak	woźnica	prywatna działalność	witebskie
636.	Polak	pracujący na czarno	Stacja Bigosowo	witebskie
637.	Polak	obcocywacz	Zakład im. Woroszyłowa	mińskie
638.	Polak	robotnik	Wynajmujący się	mińskie
639.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
640.	Polak	robotnik	Budownictwo Wojskowe	mińskie
641.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Pogranicznik”	mińskie
642.	Polak	sekretarz Gminy	Gmina Omniszewska	mińskie
643.	Polak	rachmistrz	Stołowki zajezdni stacji Mińsk	
644.	Polak	cieśla	Urząd Wychowania i Pracy Socjalnej – 67	mińskie
645.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
646.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Budowniczy”	mińskie
647.	Polak	robotnik	Ogrzewanie parowe	mińskie
648.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	woj. wileńskie
649.	Polak	nakładający nikiel	Zakład „Cepi Gała”	
650.	Polak	robotnik	Warsztat VII kawaler. Dyw. Biał. Okręgu Wojskowego	
651.	Polak	naczelnik wydziału remont.	Mińska elektrownia	mińskie
652.	Polak	stolarz	Kolchoz „Czerwona Gwiazda”	mińskie
653.	Polka	księgowa	„Biuro Skupu Bydła”	mińskie
654.	Polka	sekretarz	„Białoruska Organizacja Żywności”	mińskie
655.	Polak	zdun-chatupnik	na zamówienie	mińskie
656.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Wola”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
619.	śmitowicki		w. Tolłkoczewicze	1938/02/10	1938/02/14
620.	dzierzżyński		w. Wiertniki	1937/00/00	1937/11/09
621.	brak danych	Kojdanowo	ul. 1 Leninowska 46	1937/08/28	1937/10/25
622.	miński		w. Bańkowszczyzna	1937/11/20	1937/11/30
623.	miński		osiedle Ratomka	1938/00/00	1938/09/25
624.	lubański		osiedle miejskie Lubań	1937/07/26	1937/10/29
625.	dzierzżyński		w. Pietraszewicze	1932/12/31	1933/03/28
626.	czerwieński		w. Łowiszczce gm. rudnicka pow. miński	1937/12/18	1938/01/20
627.	łohojski		w. Nowe Gajno	1937/12/15	1938/01/08
628.	miński		w. Komarowszczyzna	1938/07/05	1938/10/07
629.		Mińsk	ul. Hemiga 25 m 2	1937/08/24	1937/12/17
630.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1938/01/08
631.		Mińsk	brak danych	1937/08/24	1937/12/17
632.		Mińsk	Kojdanowski Trakt 27 m 1	1937/08/23	1937/10/29
633.	lepelski		w. Zalesie	1937/12/20	1938/01/20
634.	bogomski		osiedle Zamoście	1937/00/00	1938/01/20
635.	lepelski	Lepel	brak danych	1938/02/08	1938/03/29
636.	dryseński		w. Tinkowcy	1937/12/12	1938/01/21
637.	miński	Mińsk	ul. Rakowska 2/1 m 2	1937/01/21	1937/12/14
638.	mołodecki		w. Zarzycza	1933/04/13	1933/07/08
639.	śmitowicki		ch. Mostiszcze	1937/08/05	1937/09/22
640.	borysowski	Borysów	ul. Stachanowska 45	1938/04/26	1938/09/21
641.	dzierzżyński		w. Kowalce	1938/04/07	1938/09/20
642.	pleszczeński		Litowicze	1938/08/07	1938/11/02
643.		Mińsk	ul. Piękna 21 m 1	1937/09/11	1937/10/04
644.	miński		w. Bogdanowszczyzna	1937/11/20	1937/11/28
645.	gresski		w. Zamoście	1938/06/15	1938/11/12
646.	gresski		w. Zamoście	1937/12/16	1937/01/21
647.	starodoróżski		w. Szuszerówka	1937/12/18	1938/01/21
648.	pow. wileński		w. Polany gm. dołhińska	1925/01/04	1925/11/16
649.		Mińsk	brak danych		1937/11/28
650.		Mińsk	brak danych	1937/08/24	1937/11/28
651.		Mińsk	ul. Moskiewska 40/1	1936/11/02	1937/09/22
652.	śmitowicki		miejscowość Śmitowicze	1937/06/18	1937/10/29
653.		Mińsk	ul. Moskiewska 40 m 1	1937/01/28	1937/09/22
654.		Mińsk	ul. Moskiewska 40 m 1	1937/03/16	1937/09/22
655.	śmitowicki		miejscowość Śmitowicze	1937/09/11	1937/10/22
656.	pleszczeński		w. Wola	1938/08/22	1938/10/31

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
619.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/26	1989/04/30
620.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/10	1960/03/03
621.	członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/10/27	1957/11/21
622.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/12/15	1989/04/18
623.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/29	1959/01/29
624.	członek , POW ,	71,76 KK BSRR	1937/10/05	1959/05/29
625.	działalność sabotażowa, agitacja antyradziecka	72,76 KK BSRR	1933/04/03	1959/05/09
626.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/08	1989/04/30
627.	były agent polskiego wywiadu	68,71,76 KK BSRR	1938/02/01	1958/09/18
628.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka agitacja	68a KK BSRR	1938/12/17	1959/02/09
629.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1937/12/27	1989/04/28
630.	członek szpiegowsko-dywerysyjnej organizacji Polskiej Organizacji Wojskowej	64 KK BSRR	1938/02/01	1958/12/22
631.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1937/12/26	1989/04/30
632.	agent polskiego wywiadu	68,71,72 KK BSRR	1937/11/03	1989/04/30
633.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/05	1960/02/11
634.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/02/08	1989/09/18
635.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/20	1959/07/02
636.	szpiegowanie na rzecz Polski	69,70,71,72,76 KK	1938/02/20	1989/11/30
637.	członek POW	66,70,76 KK BSRR	1937/12/25	1961/09/20
638.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1933/08/06	1989/06/22
639.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/10/01	1989/03/28
640.	szpiegowanie na rzecz Polski	64,68,72 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/30
641.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/22	1970/02/17
642.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1958/04/08
643.	przynależność do agentury polskiego wywiadu	58-6 KK BSRR		1958/06/09
644.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/04/07	1960/02/18
645.	członek POW	64 KK BSRR	1938/11/29	1989/04/28
646.	członek POW	68 KK BSRR	1938/02/28	1989/06/23
647.	związek z polskim wywiadem	68 KK BSRR	1938/02/20	1958/05/12
648.	agent polskiej policji politycznej, nielegalne przejście granicy	66,98 KK BSRR	1925/11/25	1992/06/06
649.	członek , POW ,	68 KK BSRR	1937/12/03	1960/03/24
650.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/03	1958/03/11
651.	czł. kontrew-terr. grupy, kontrew. agitacja, przygot. do terroru	22-70,76 KK BSR	1937/09/29	1956/12/06
652.	członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/11/03	1958/12/18
653.	agent polskiego generalnego konsulatu w Mińsku	68 KK BSRR	1937/09/28	1957/11/14
654.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/09/28	1957/11/14
655.	członek , POW , „działalność szpiegowska	68,71 KK BSRR	1937/11/01	1957/09/03
656.	agent polskiego wywiadu, członek szpiegowsko-dywerysyjnej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/11/19	1988/03/29

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
657.	Lewdański	Michał (Michaś)	Jan	1890/00/00	w. Wola pow. pleszczeński woj. mińskie
658.	Lewicki	Franciszek	Martyn	1882/00/00	w. Bartniki / gm. wolnieńska pow. baranowski woj. nowogrodzkie /
659.	Lewkowicz	Andrzej	Antoni	1894/00/00	w. Kowalewce pow. zaslowski woj. mińskie
660.	Lichadyjewski	Adolf	Hieronim	1897/00/00	w. Kudrycki pow. dzierżyński woj. mińskie
661.	Lichadzijewski	Jan	Herman	1903/00/00	w. Kudryck pow. dzierżyński
662.	Lichadzijewski	Antoni	Adam	1917/00/00	ch. Semienowicze pow. uździeński woj. mińskie
663.	Lichadzijewski	Kazimierz	Wicenty	1908/00/00	w. Chotynów pow. słucki
664.	Lichtarowicz	Józef	Józef	1889/00/00	w. Nowe Gajno pow. łogojski woj. mińskie
665.	Lifanow	Józef	Michał	1878/00/00	w. Nowozerkówka gm. żośelska pow. trocki woj. wileńskie
666.	Ligert	Antoni	Ignacy	1892/01/02	m. Warszawa
667.	Limiński	Włodzimierz	Piotr	1891/00/00	m. Warszawa
668.	Lipień	Jan	Felicjan	1898/00/00	w. Zdole pow. miński woj. mińskie
669.	Lipień	Bronisław	Adolf	1877/01/04	w. Kucowszczyzna pow. kopylski woj. mińskie
670.	Lipień	Ambroży	Franciszek	1891/00/00	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
671.	Lipień	Jan	Franciszek	1904/00/00	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
672.	Lipień	Franciszek	Felicjan	1898/00/00	w. Zjamne pow. miński
673.	Lipień	Bronisław	Wicenty	1869/00/00	w. Zajamne pow. miński woj. mińskie
674.	Lipień	Józef	Franciszek	1899/00/00	w. Prudiszczce pow. czerwieński woj. mińskie
675.	Lipień	Felicjan	Franciszek	1873/00/00	zaścianek Uzboroczce pow. smolewicki
676.	Lipinicki	Adolf	Piotr	1907/00/00	w. Krasne pow. berezyński woj. mińskie
677.	Lipnicki	Antoni	Ignacy	1884/00/00	w. Trostieniec pow. miński woj. mińskie
678.	Lipnicki	Adam	Józef		w. Rudnia pow. berezyński woj. mińskie
679.	Lis	Jan	Aleksander	1870/00/00	miejscowość Gajno pow. łohojski woj. mińskie
680.	Lis	Bronisław (Bolesław)	Jan	1912/00/00	m. Mińsk
681.	Lisatowicz	Gustaw	Gustaw	1893/00/00	zaś. Szkiładziški gm. kucewicz. pow. oszmiański woj. wileńskie
682.	Lisicki	Józef	Felicjanowicz	1908/00/00	w. Bołocz pow. puchowski
683.	Lisowicz-Lisowiec	Antoni	Mateusz	1893/00/00	w. Treciaki pow. nowoświęciański woj. wileńskie
684.	Lubecki	Bolesław	Adam	1887/00/00	w. Serafilowo pow. miński
685.	Lulak	Jan	Jan	1867/00/00	miejscowość Subacz Łotwa
686.	Łajkowski	Józef	Jakub (Jacek)	1896/00/00	w. Lisznice gm. koreńska pow. łohojski woj. mińskie
687.	Łapkowski	Fortunat	Wicenty	1876/00/00	w. Plotki pow. lepelski woj. witebskie
688.	Łaskin	Piotr	Antoni	1886/00/00	w. Klebań pow. tołoczyński woj. witebskie
689.	Łaszicki	Wiktor	Kazimierz	1904/00/00	w. Jarkowo pow. miński woj. mińskie
690.	Łaskiewicz	Leonard	Jan	1899/00/00	m. Ryga
691.	Ławrowicz	Józef	Edmund	1907/00/00	w. Orzechowo pow. dryseński woj. witebskie
692.	Ławrynowicz	Józef	Edmund	1907/00/00	w. Kładysze pow. dryseński
693.	Łepianin	Piotr	Jan	1901/00/00	w. Haniewiczze pow. łohojski
694.	Łeszko	Stanisław	Wicenty	1884/09/24	m. Raków woj. wileńskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
657.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy Promień”	mińskie
658.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
659.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Zachód”	mińskie
660.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
661.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
662.	Polak	zarządzający	Kompleks szkolny	witebskie
663.	Polak	strażnik obje-żdzac terenu	Sluckie Gospodarstwo Leśne odcinek Urecki	mińskie
664.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
665.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
666.	Polak	składacz	Państwowe Białoruskie Wydawnictwo	
667.	Polak	kolchoźnik	Miński Zakład Obuwniczy real. indywidualne zamów.	
668.	Polak	brygadzysta cieśli	Sowchoz „Czerwony Łącznościowiec”	mińskie
669.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Stalina	mińskie
670.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
671.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
672.	Polak	zarządzający	Park masz.-traktorowy kolchozu im. Dzierżyńskiego	mińskie
673.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
674.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
675.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
676.	Polak	leśniczy	Berezyńskie gospodarstwo leśne	mińskie
677.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Gaj”	mińskie
678.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Partyzant”	mińskie
679.	Polak	dozorca	Hotel „Europa”	mińskie
680.	Polak	dyrektor	Karolicka Niepełna Szkoła Średnia	mińskie
681.	Polak	krawiec	Bielizno-odzieżowy trust	mińskie
682.	Polak	agent poczty	Pocztowy punkt „Nowy Promień”	mińskie
683.	Polak	strażak	Fabryka zapalek im Kirowa	mińskie
684.	Polak	strażak	Straż Pożarna	mińskie
685.	Polak	cieśla	Spółdzielnia przerabiających drewno	witebskie
686.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
687.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
688.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie
689.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Woroszytowa	mińskie
690.	Polak	zastępca komisarza lud.	Ludowy Komisariat Sowchozów / PGR / BSRR	
691.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
692.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
693.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
694.	Polak	starszy księgowy	Sprawy związane z parowozami stacji Mińsk	

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
657.	pleszczeński		w. Puszcza	1938/07/26	1938/11/11
658.	pleszczeński		w. Urupowo	1937/05/00	1938/01/20
659.	zasławski		w. Kowalewce	1937/11/17	1937/12/14
660.	dzierżyński		w. Kudrycze	1937/10/00	1937/11/28
661.	dzierżyński		w. Kudryck	1937/10/29	1937/11/28
662.	rossoński		w. Marasz	1937/00/00	1938/04/12
663.	ślucki		miejsowość Urecz	1938/08/22	1938/11/02
664.	łohojski		w. Nowe Gajno	1937/12/15	1938/01/08
665.	czerwieński		w. Nowozerie	1937/10/04	1937/10/13
666.		Mińsk	ul. Hramadzka 13 m 1	1937/12/16	1938/01/21
667.		Mińsk	ul. Kujbyszewa 35 m 5	1938/04/23	1938/09/27
668.	miński		w. Zagórze	1938/02/09	1938/02/14
669.	kopylski		w. Kucowszczyzna	1938/07/15	1938/09/27
670.	śmiłowski		w. Zamoście	1929/08/27	1929/11/03
671.	smolewicki		ch. Rosochy	1929/08/17	1929/11/03
672.	miński		w. Zajamne	1937/05/28	1937/11/22
673.	miński		brak danych	1937/05/00	1937/11/13
674.	czerwieński		w. Prudyszczce	1929/08/17	1929/11/13
675.	smolewicki		uroczysko Paprotimówka	1937/09/14	1937/11/15
676.	berezyński		w. Krasne	1938/06/11	1938/11/02
677.	uździeński		w. Karpilówka	1937/12/18	1938/01/21
678.	berezyński		w. Duleby	1937/08/06	1937/09/07
679.		Mińsk	róg ul. Leninowskiej i ul. Wolności 9/1 m.1	1937/09/23	1937/10/26
680.	miński		w. Karolicewicze	1937/06/15	1937/09/22
681.		Mińsk	ul. Poleska 7 m 4	1938/08/05	1938/10/15
682.	puchowski		miejsowość Maryna Horka	1938/07/31	1938/09/27
683.	borysowski	Borysów	Prospekt Rewolucji 102	1938/05/12	1938/09/21
684.		Mińsk	ul. Chińska 15 m 2	1937/12/17	1938/01/21
685.	dryseński	miejsowość Rosica		1937/12/04	1938/01/08
686.	łohojski		w. Łuszyce	1933/02/24	1933/04/02
687.	lepelski		w. Płotki	1938/01/07	1938/01/08
688.	łoloczyński		w. Klebań	1937/00/00	1938/01/21
689.	miński		w. Jarkowo	1938/00/00	1938/09/27
690.		Mińsk	ul. Komsomolska 1/13	1937/08/01	1937/10/29
691.	dryseński		ch. Sandory	1938/08/03	1938/10/16
692.	dryseński		ch. Sandary gm.bigosowska	1938/08/03	1938/10/17
693.	łohojski		w. Ganiewiczze	1937/00/00	1937/10/08
694.		Mińsk	ul. Moskiewska 8/1 m. 81	1937/09/10	1937/09/23

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
657.	agent polskiego wywiadu, członek szpiegowsko-dywerysyjnej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/11/26	1988/03/21
658.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/05	1957/11/14
659.	agent polskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/01/13	1989/04/30
660.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/15	1959/09/24
661.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/15	1967/04/21
662.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/05/31	1957/11/28
663.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/22	1989/04/30
664.	były agent polskiego wywiadu	68,71,76 KK BSRR	1938/02/10	1958/09/18
665.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/10/25	1989/04/30
666.	członek dywersyjno-powstańczej i szpiegowskiej organizacji , POW	66,68 KK BSRR	1938/02/20	1957/11/21
667.	uczestnik kontrrew., eserowskiej powst.-organizacji , agent pol. wyw.		1938/10/01	1957/07/30
668.	antyradziecka działalność	22-70,72 KK BSRR	1938/03/07	1961/09/30
669.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/07	1989/04/30
670.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/12/30
671.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1959/10/15
672.	członek , POW ,	64,68 KK BSRR	1937/11/28	1960/06/02
673.	członek dywersyjno-politycznej organizacji	64,68 KK BSRR	1937/11/21	1957/08/27
674.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	58-2,4,19-58-9 KK	1929/11/14	1996/10/10
675.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/11/27	1989/03/09
676.	członek POW	64,68,76 KK BSRR	1938/11/18	1989/06/23
677.	antyradziecka agitacja, członek powstańczej organizacji	72,80,145 KK BSRR	1938/02/20	1963/01/15
678.	Kontrrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1937/09/14	1959/09/26
679.	członek , POW ,, antyradziecka agitacja	66,68,72 KK BSRR	1937/11/03	1989/03/27
680.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	66,68,70,76 KK BS	1937/10/03	1957/09/10
681.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/11/14	1989/04/30
682.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/30
683.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/30
684.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/28	1989/04/30
685.	działalność w ramach polskiej kontrrewolucyjnej organizacji	64,70,71 KK BSRR	1938/02/09	1988/11/03
686.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1957/01/21
687.	terrorystyczne zamiary	72 KK BSRR	1938/02/05	1989/08/28
688.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/02/20	1989/09/18
689.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/05	1959/01/15
690.	szkodliwa działalność w hodowli zwierząt	69,70,76 KK BSRR	1937/10/30	1957/03/21
691.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68,71 KK BSRR	1938/11/06	1958/12/15
692.	szpiegostwo	68,71 KK BSRR	1938/11/06	1958/12/15
693.	terrorystyczne zamiary	Brak danych	1937/10/23	1959/10/31
694.	szpiegowska działalność na korzyść polskich organizacji wywiadowczych	68,76 KK BSRR	1937/10/05	1958/02/04

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
695.	Łogin	Józef	Jan	1894/00/00	w. Okołowo pow. pleszczeński woj. mińskie
696.	Łoś	Kostka	Fortunat	1887/00/00	w. Carewo pow. wertyński woj. witebskie
697.	Łośmiński	Izydor	Aleksander	1885/00/00	w. Parankowice pow. lepelski / w. Panasowicze gm. kopcienicka pow. lepelski woj. witebskie /
698.	Łośmiński	Izydor	Aleksander	1885/00/00	w. Tarankowice pow. lepelski
699.	Łotysz	Alfons	Michał	1903/00/00	miejsowość Iwieniec pow. brzeski
700.	Łozowski	Stanisław	Jan	1902/00/00	w. Magdalenowo pow. pleszczeński BSSR
701.	Łozowski	Jan	Jan	1891/00/00	w. Magdalenowo pow. wilejski woj. wileńskie
702.	Łozowski	Zygmunt	Jan	1907/00/00	w. Magdalinowo pow. borysowski woj. mińskie
703.	Łożyńska	Teofila	Jan	1884/10/20	m. Nowo- Rodamsk / Radomsko / woj. piotrkowskie Polska
704.	Łożyński	Andrzej	Antoni	1877/00/00	m. Dzierżyńsk woj. mińskie
705.	Łubganow	Józef	Jan	1892/00/00	miejsowość Rerzyca Łotwa
706.	Łucewicz	Antoni	Ludwik	1877/11/00	m. Kołodyszczce pow. miński
707.	Łudojewicz (Ludojewicz)	Donat	Jan	1896/00/00	majątek Gejżanowo gm. susz. pow. dryseński woj. witebskie
708.	Ługowska	Anna	Paweł	1891/00/00	w. Zamszarniki pow. łuszczynski Łotwa
709.	Łukaszewicz	Paweł	Grzegorz	1882/08/25	ch. Gorc pow. berezyński
710.	Łukaszewicz	Kajetan	Bonifacy	1869/00/00	ch. Łuczyszczce gm. szwabska pow. łohojski woj. mińskie
711.	Łukowski	Piotr	Władysław	1878/06/01	miejsowość Samochwałowice pow. miński woj. mińskie
712.	Łuszkiewicz	Stanisław	Józef	1896/00/00	uroczysko Szpak gm. szwabska pow. łohojski woj. mińskie
713.	Łysakowski	Józef	Jan	1884/00/00	w. Belicowszczyzna pow. miński
714.	Maciewicz	Konstanty (Konstantyn)	Antoni	1892/00/00	m. Białystok Polska
715.	Mackiewicz	Karol	Włodzimierz	1901/00/00	Polska
716.	Mackiewicz	Jerzy	Antoni	1903/00/00	m. Białystok Polska
717.	Mackiewicz	Józef	Edward	1899/04/15	w. Łukasze pow. zaslawski
718.	Mackiewicz	Witold	bak danych	1901/00/00	w. Mikulino pow. zaslawski woj. mińskie
719.	Mackiewicz	Bolesław	Edward	1896/00/00	majątek Kowszowa pow. dzierżyński
720.	Mackiewicz	Karol	Włodzimierz	1901/00/00	Polska
721.	Mackiewicz	Stanisław	Józef	1897/00/00	w. Ewsejewicze pow. kopylski woj. mińskie
722.	Mackiewicz	Jan	Antoni	1897/09/13	w. II Ackowa pow. łozneński
723.	Mackiewicz	Antoni	Arkadiusz	1915/00/00	pow. łozneński woj. witebskie
724.	Mackiewicz	Antoni	Gabriel	1898/00/00	w. Chadunkowo pow. łozneński
725.	Mackiewicz	Marceli	Mateusz	1883/00/00	w. Czernysze pow. łozneński woj. witebskie
726.	Maculewicz	Bronisław	Adam	1894/00/00	w. Gubino pow. lepelski
727.	Magarewicz	Piotr	Ilia	1881/00/00	Stacja Kosowo woj. grodzieńskie
728.	Magdalenowo	Anna	Adolf	1898/00/00	m. Dzierżyńsk BSSR
729.	Majak	Józef	Izydor	1882/00/00	m. Gródek(Polska) / pow. białostocki woj. podlaskie. pow. wilejski woj. wileńskie / woj. lubelskie
730.	Majdyła	Wiaczesław	Franciszek	1913/00/00	woj. lubelskie
731.	Majdyło	Franciszek	Jan	1878/00/00	w. Hajduki pow. postawski woj. witebskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
695.	Polak	obieżdzający teren leśny	Kamieński rejon leśny	mińskie
696.	Polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	witebskie
697.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Łuczyna”	witebskie
698.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Łuczyno”	witebskie
699.	Polak	Księgowy	brak danych	mińskie
700.	Polak	mechanik	Zakład wycinki lasów RWK	mińskie
701.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwone Pole”	mińskie
702.	Polak	kowal	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
703.	Polka	kucharka	Dom Dziecka Nr 1 Grodno	
704.	Polak	ślusarz	III Spółdzielnia Inwalidów	
705.	Polak	sortujący	Zakład Leśny N 13	witebskie
706.	Polak	brygadzysta	UWSR – 75 stacja kolejowa Puchowicze	mińskie
707.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kirowa	witebskie
708.	Polka	robotnica	Fabryka obuwnicza m. Witebsk	witebskie
709.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
710.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
711.	Polak	nauczyciel muzyki	Indywidualna nauka w domu	mińskie
712.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
713.	Polak	woźnica	miejscość Osipowicze Magazyny ziarna	mińskie
714.	Polak	murarz	Zakład im. Kirowa	mińskie
715.	Polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie
716.	Polak	robotnik	Oddział „Białoruskiego Przedsięb. Transportowego”	mińskie
717.	Polak	obsługa koni	Kolchoz „Rewolucja Październikowa”	mińskie
718.	Polak	kolchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie
719.	Polak	brak danych	brak danych	mińskie
720.	Polak	kolchoźnik	Kolchoźnik	witebskie
721.	Polak	obsługa koni	Sowchoz”10 lat BSRR”	mińskie
722.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
723.	Polak	robotnik	Fabryka im. Kaganowicza	witebskie
724.	Polak	księgowy	Kolchoz „Stalinowskie wezwanie”	witebskie
725.	Polak	stróż	Zakład Naprawy Samochodów 40AW	witebskie
726.	Polak	brygadzysta	Fabryka „Czerwona Gwiazda”	witebskie
727.	Polak	ślusarz	Depo Stacji Orsza	witebskie
728.	Polka	dyżurna - służba na piętrze	Hotel	mińskie
729.	Polak	dozorca	brak danych	mińskie
730.	Polak	zarządzający magazynem	Putczyńska stacja maszynowo-traktorowa	mińskie
731.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
695.	pleszczeński		w. Okolowo	1937/12/00	1938/05/25
696.	wertyński		w. Zaskórki	1937/08/24	1937/11/22
697.	lepelski		w. Parankowice	1937/12/19	1938/01/21
698.	lepelski pow.		w. Tarankowice	1937/12/19	1938/01/21
699.		Mińsk	brak danych		1938/01/08
700.	pleszczeński		miejsowość Pleszczenice	1937/07/18	1937/09/17
701.	wilejski		w. Malgdanowo	1933/01/23	1933/04/05
702.	pleszczeński		w. Malgdanowo	1933/01/05	1933/04/05
703.		Mińsk	ul. Bereściańska 1 m 2	1937/08/21	1937/10/26
704.		Mińsk	ul. Berestiańska 1 m 2	1937/08/09	1937/10/14
705.	witebski	Witebsk	ul. Szeroka 42	1938/07/02	1938/09/01
706.	puchowski		Osiedle miejskie Marina Horka	1937/12/21	1938/02/15
707.	dryseński		w. Kłagisze	1938/08/03	1938/10/31
708.	witebski	Witebsk	ul. II Bebla dom 18	1938/03/21	1938/09/21
709.	berezyński		ch. Gorcz	1938/07/09	1938/10/11
710.	łohojski		ch. Łuczyszczce	1933/02/19	1933/04/02
711.	miński	Mińsk	Transportowy zaułek 18 m 1	1937/09/23	1937/10/14
712.	łohojski		w. Czebotary	1933/02/19	1933/04/02
713.	miński		w. Belicowszczyna	1938/01/29	1938/02/14
714.		Mińsk	ul. Proletariacka 14 m. 5	1937/10/00	1937/11/22
715.	łożnieński		gmina dobromyska	1937/12/15	1938/01/20
716.	miński	Mińsk	ul. Internacjonalna 8 m 24 a	1937/08/24	1937/10/20
717.	miński		osiedle Ratomka	1938/06/17	1938/09/22
718.	zasławski		w. Mikulino	1938/03/08	1938/05/26
719.	miński		osiedle Ratomka	1937/12/14	1938/01/10
720.	łożnieński		gm. dobromyśleńska	1937/12/15	1938/01/20
721.	lubański		Sowchoz"10 lat BSRR"	1938/06/15	1938/09/22
722.	łożnieński		w. II Ackowa	1937/12/16	1938/01/21
723.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/08
724.	łożnieński		w. Star	1937/12/15	1938/01/21
725.	witebski	Witebsk	ul. 3-a Kalinina 98A	1937/12/19	1938/01/20
726.	czasznicki	Czaszniki		1937/10/25	1938/01/21
727.	orszański		Stacja Orsza	1938/01/30	1938/02/13
728.	dzierżyński	Dzierżyńsk	nieznana wieś	1937/12/15	1938/01/21
729.		Mińsk	brak danych	1938/00/00	1938/01/20
730.	dzierżyński		w. Nakwosy	1937/00/00	1937/11/17
731.	lepelski		ch. Zofiówka		1938/01/20

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
695.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/04	1958/04/08
696.	przynależność do powstańczej organizacji „POW”	64,76 KK BSRR	1938/03/31	1989/10/17
697.	działalność w ramach polskiej powstańczej organizacji	68,74 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/29
698.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	68,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/29
699.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/02/01	1968/09/03
700.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/23	1989/03/21
701.	członek dywersyjno-politycznej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
702.	członek dywersyjno-politycznej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
703.	wspomagała szpiegowską działalność męża	66,68,71 KK BSRR	1937/10/26	1960/04/28
704.	członek , POW ,, agent polskiego wywiadu	66,68,72 KK BSRR	1937/10/26	1960/04/28
705.	szpiegostwo na korzyść Niemiec	68,69,71,72 KK BSRR	1938/11/21	1989/08/21
706.	agent polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1938/03/15	1960/06/02
707.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68,71 KK BSRR	1938/11/21	1989/09/01
708.	działalność w składzie polskiej nacjonalistycznej organizacji	64,72,76 KK BSRR	1938/10/01	1989/09/15
709.	członek POW, kontrrewolucyjna działalność	64,68,76 KK BSRR	1938/10/29	1989/04/30
710.	członek kontrrewolucyjnej organizacji,antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/08/26
711.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	66,68KK BSRR	1937/10/26	1989/03/31
712.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/08/26
713.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/07	1989/05/06
714.	członek POW	68,71 KK BSRR	1937/12/03	1957/12/10
715.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/08	1989/09/22
716.	agent polskiego wywiadu	66,68,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/03/31
717.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/09/26	1989/04/30
718.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/05	1989/04/28
719.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/10	1989/04/30
720.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/08	1989/09/22
721.	agent polskiego wywiadu, członek POW	64,68 KK BSRR	1938/10/03	1962/08/01
722.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka agitacja	68,72 KK BSRR	1938/02/20	1990/05/16
723.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, antyradziecka działalność	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
724.	członek POW	68,72KK BSRR	1938/02/20	1989/08/18
725.	członek POW	64,68,71,72,76 KK	1938/03/09	1957/12/03
726.	agent zagranicznego wywiadu	68,71,76 KK BSRR	1938/02/08	1989/00/00
727.	antyradziecka agitacja	58-10 KK Ros. SFSR	1938/03/26	1959/08/08
728.	antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/10/23
729.	szpiegowanie, szkodnictwo	64,68,71 KK BSRR	1938/02/08	1989/04/30
730.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/22	1958/08/04
731.	agent polskiego wywiadu	64,68 KK BSRR	1938/02/05	1989/09/25

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
732.	Majdyło	Franciszek	Jan	1878/00/00	w. Gładyszów Polska / gm. Ujście gorlockie pow. gorlicki woj. małopolskie /
733.	Majżak	Jan	Jakub	1885/00/00	woj.warszawskie
734.	Makarewicz	Kazimierz	Kazimierz	1888/00/00	w. Klypowszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
735.	Makarewicz	Adam	Mamert	1900/00/00	w. Połoniewiczze pow. dzierżyński woj. mińskie
736.	Makarewicz	Jan	Teodor	1888/00/00	w. Komieszowce pow. bogomski woj.witebskie
737.	Makiej	Stanisław	Antoni	1885/00/00	w. Prochody pow. pleszczenicki woj. mińskie
738.	Makowski	Kazimierz	Jan	1905/00/00	w. Staniszwsczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
739.	Malczewski	Antoni	Antoni	1901/00/00	w. Szyszki pow. zaslawski
740.	Malicki	Jan	Stanisław	1898/00/00	w. Zabłocie Dąbrówki pow. radomski woj. radomskie Polska
741.	Malinowski	Stanisław	Józef	1888/00/00	miejsowość Dryssa woj. witebskie
742.	Malinowski	Ignacy	Adam	1898/12/00	w. Aleksiejewka pow. kliczewski woj. mińskie
743.	Malinowski	Stanisław	Józef	1888/00/00	w. Wolyńce pow. dryseński
744.	Malinowski (Molinowski)	Jan	Adam	1893/00/00	w. Aleksejewka pow. kliczewski
745.	Maliszewski	Felicjan	Ignacy	1902/00/00	w. Papiernia pow. miński woj. mińskie
746.	Malkiewicz	Ignacy	Józef	1882/05/08	Osiedle Tanowiszczce pow. puchowski woj. mińskie
747.	Malkiewicz	Walenty	Jan	1902/00/00	Osiedle Tokowisko pow. puchowski woj. mińskie
748.	Małachowski	Jan	Konstanty	1898/00/00	w. Mokre Posznie pow. wietryński
749.	Mankiewicz	Michał	Jan	1908/00/00	w. Mikulicze gm. nehorelska pow. dzierżyński
750.	Mańkowska	Anastazja	Antoni	1905/00/00	m. Mińsk
751.	Mańkowski	Jan	Aleksander	1901/00/00	w. Żabichów pow. berezyński woj. mińskie / Żabichowo /
752.	Marcinkiewicz	Edward	Paweł	1918/00/00	ch. Paklecyszczyzna pow. czerwieński
753.	Marcinkiewicz-Martynkiewicz	Roman	Jan	1886/00/00	w. Lutczyno gm. lachowska pow. lepelski woj.witebskie
754.	Marecki	Antoni	Stanisław	1897/00/00	ch. Nowinki pow. wilejski woj. wilejskie
755.	Marecki	Jan	Stanisław	1903/00/00	ch. Nowinki pow. wilejski woj. wilejskie
756.	Markiewicz	Włodzimierz	brak danych	1909/00/00	w. Borki pow. berezyński BSRR
757.	Markowski	Feliks	Jan	1887/00/00	w. Diczki pow. zaslawski
758.	Markus	Henryk	Aleksander	1900/00/00	w. Kolenica pow. wogirski woj.war. /w. Kolnica pow. aug.woj.suwalskie/
759.	Martynkiewicz	Bronisław	Stanisław	1905/00/00	w. Moszczne pow. miński woj. mińskie
760.	Maruszewski	Kazimierz	Antoni	1887/00/00	m. Warszawa (Polska)
761.	Masalski	Józef	Tadeusz	1907/00/00	m. Borysów
762.	Masalski	Jan	Jan	1869/00/00	w. Transnica pow. drysseński woj. witebskie
763.	Mastowski	Stefan	Piotr	1898/00/00	w. Jurkowicze pow. łohojski woj. mińskie
764.	Matejkowicz	Wincenty	Tadeusz	1889/00/00	w. Wygory pow. pleszczeński woj. mińskie
765.	Matuszewicz	Wilhelm	Jan	1901/00/00	ch. Ostrów gm. nehorelska pow. miński BSRR
766.	Matuszewicz	Jadwiga	Michał	1889/10/03	w. Pozdniaki pow. orszański woj. witebskie
767.	Matuszewicz (Martusewicz)	Emil	Antoni	1879/00/00	w. Andrejewsczyzna pow. dzierżyński woj.mińskie
768.	Matuszewicz (Martusewicz)	Edmund	Karol	1890/00/00	w. Golyzewo pow. zaslawski
769.	Matuszewicz (Marusewicz)	Józef	Piotr	1884/00/00	w. Glusznica / Gluchowszczyzna / gm.narejska pow. dzierżyński

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
732.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	witebskie
733.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Wolny Proletariat”	mińskie
734.	Polak	stolarz	Sezonowe roboty	mińskie
735.	Polak	włościanin	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie
736.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Na warcie”	witebskie
737.	Polak	robotnik	PGR – Sowchoz „Biegi” im. Wojkowa	mińskie
738.	Polak	Zakładowa sto-lówka- kucharz	Zakład im. Miasnikowa	mińskie
739.	Polak	magazynier	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
740.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	woj. nowogródzkie
741.	Polak	stróż	Magazyn bielizny	witebska
742.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Pamięć Lenina”	mińskie
743.	Polak	stróż	Sklep	witebskie
744.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Pamięć Lenina”	mińskie
745.	Polak	Indywidualne gospodarstwo	Folwark „Kazimierzówka”	mińskie
746.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Woroszyłowa	mińskie
747.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Woroszyłowa	mińskie
748.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	witebska
749.	Polak	bez określonego zajęcia	nie	witebskie
750.	Polka	ekspedientka	Boryowski dom handlowy / Uniwermag /	mińskie
751.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
752.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Czernowa	mińskie
753.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Łuczyno”	witebskie
754.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwone Pole”	mińskie
755.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwone Pole”	mińskie
756.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
757.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
758.	Polak	uczący- kasjer	Lepelski aparat państwowy	witebskie
759.	Polak	przyjmujący	Powiatowy Oddział Zoopatrzenia	mińskie
760.	Polak	mechanik	Wysocki zakład spirytusowy	witebskie
761.	Polak	majster	Huta Szkła	mińskie
762.	Polak	stróż	Osiedle Wojskowe	witebskie
763.	Polak	zdun	Łohojski kolchoz	mińskie
764.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
765.	Polak	kowal	Kolchoz	mińskie
766.	Polka	sanitariuszka	Berezyński szpital rejonowy	mińskie
767.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w. Andrejewszczyzna	mińskie
768.	Polak	cieśla	Na umowy	mińskie
769.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Stalina	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
732.	lepelski		ch. Zofiówka		1938/01/20
733.	starodoroski		w. Wierchutino	1938/08/23	1938/11/02
734.	dzierżyński		w. Kłypowszczyzna	1938/06/06	1938/10/11
735.	dzierżyński		w. Poloniewicze	1937/11/02	1937/11/19
736.	bogomski		w. Kamieszewce	1937/12/16	1938/01/21
737.	pleszczeński		w. Prochody	1937/12/14	1938/01/10
738.		Mińsk	ul. Kolejowa 26 m 5	1937/10/05	1937/11/03
739.	zasławski		w. Szyszki	1937/12/17	1938/01/21
740.	pow. nieświeski		w. Etyczyły	1924/10/22	1925/01/19
741.	połocki	Połock		1938/01/12	1938/04/13
742.	berezyński		w. Buda	1938/07/10	1938/11/12
743.	połocki	Połock		1938/01/12	1938/04/12
744.	berezyński		w. Buda	1938/07/10	1938/09/29
745.	miński		gm. papierska Sow. „Komsomolec”	1937/00/00	1937/12/11
746.	puchowski		osiedle Tanowiszczce	1938/07/19	1938/11/03
747.	puchowski		osiedle Tokowisko	1938/03/15	1938/09/25
748.	połocki		w. Popłowo	1938/04/30	1938/09/21
749.	orszański	Orsza	ul. Zastenkowska dom 44	1937/12/19	1938/01/21
750.	borysowski	Borysów	ul. Swobody 9	1937/11/02	1937/12/17
751.	berezyński		w. Żabichów / Żabichowo /	1937/11/04	1937/12/14
752.	czerwieński		ch. Paklecyszczyzna	1938/01/06	1938/03/10
753.	lepelski		w. Wielkie Taronkowicze	1937/12/22	1938/01/21
754.	pleszczeński		ch. Nowinki	1933/01/23	1933/04/05
755.	pleszczeński		ch. Nowinki	1933/01/23	1933/04/05
756.	berezyński		w. Stoboda Hajdukowska	1937/12/18	1938/01/21
757.	zasławski		w. Kłoczki	1937/12/15	1937/01/10
758.	lepelski	Lepel	bak danych	1938/01/11	1938/02/26
759.	miński		w. Moszczne	1937/00/00	1938/01/21
760.	orszański	Orsza	ul. Engelsa 41	1937/00/00	1938/01/08
761.	borysowski	Borysów	ul. Szklana 5		1938/01/20
762.	witebski	Witebsk	ul. Witebska 3	1937/12/23	1938/01/20
763.	łohojski	Łohojsk		1938/00/00	1938/09/20
764.	pleszczeński		w. Wygory	1937/12/15	1938/01/21
765.	uzdeński		osiedle Żubrowicze	1937/12/17	1938/01/21
766.	berezyński		w. Raciborki	1937/08/06	1937/09/16
767.	dzierżyński		w. Andrejewszczyzna	1937/08/28	1937/10/25
768.	miński		w. Murowka	1938/03/29	1938/11/02
769.	miński			1938/06/10	1938/11/12

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
732.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/02/05	1989/09/25
733.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/22	1989/06/23
734.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/10/19	1988/11/17
735.	członek , POW „działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1937/11/26	1958/03/18
736.	szpiegowska działalność na korzyść obcego wywiadu	68-a KK BSRR	1938/02/21	1989/08/28
737.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/26	1959/05/28
738.	Kontrrewolucyjna , wywrotowa robota	69,76 KK BSRR	1937/11/18	1957/08/30
739.	antyradziecka agitacja	Brak danych	1938/02/20	1989/04/30
740.	agent II Oddziału Polskiego Sztabu Generalnego	66-1 KK BSRR	1925/01/28	1992/06/06
741.	antyradziecka agitacja , członek POW	72,76,64 KK BSRR	1938/05/31	1989/10/26
742.	agent polskiego wywiadu	64,68,76 KK BSRR	1938/11/29	1990/04/18
743.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,76 KK BSRR	1938/05/31	1989/10/26
744.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	64,68,76KK BSRR	1938/10/13	1989/04/30
745.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/26	1989/05/31
746.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/22	1958/02/11
747.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/07	1958/07/03
748.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/10/01	1959/04/16
749.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/14
750.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/01	1989/04/29
751.	członek , POW „	64,72,76 KK BSRR	1938/03/02	1959/01/29
752.	Kontrrewolucyjna działalność	72 KK BSRR	1938/04/07	1989/03/31
753.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71,76 KK	1938/02/20	1989/08/22
754.	członek dywersyjno-politycznej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
755.	członek dywersyjno-politycznej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
756.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/02/21	1989/08/22
757.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/10	1989/04/30
758.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/25	1957/10/29
759.	członek , POW „, antyradziecka agitacja	64,71 KK BSRR	1938/02/20	1958/03/28
760.	przynależność do agentury polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/25	1958/05/15
761.	członek , POW „	68 KK BSRR	1938/03/08	1959/06/15
762.	członek POW	64,68,71,72,76 KK	1938/03/09	1957/12/03
763.	polski szpieg	Brak danych	1938/10/01	1991/01/11
764.	agent polskiego wywiadu	72 KK BSRR	1938/02/20	1964/11/13
765.	posądzony o szpiegowską działalność	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/05/30
766.	podejrzanie o współpracę z polskim wywiadem, kontrrew. agitacja	68,72 KK BSRR	1937/09/26	1989/03/20
767.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/10/27	1960/05/05
768.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/11/19	1989/04/30
769.	szpiegowanie na korzyść Polski, członek POW	64,68 KK BSRR	1938/11/26	1989/04/30

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
770.	Mazurkiewicz	Władysław	Apolinary	1889/12/15	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
771.	Melchowicz	Adam	brak imienia ojca	1880/03/00	ch. Tolkaczewszczyzna pow. zasławski woj. mińskie
772.	Mendrys	Kazimierz	Konstanty	1893/00/00	m. Kraków Polska
773.	Merkowska-Sawicka	Wiera	Jan	1898/00/00	w. Diczki pow. zasławski woj. mińskie
774.	Merzyński	Michał	Józef	1897/00/00	ch. Woropole pow. boryowski
775.	Miakota	Adam	Stanisław	1880/00/00	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
776.	Miakota	Franciszek	Mikołaj	1882/09/17	w. Klinok pow. czerwieński woj. mińskie
777.	Miastowski	Antoni	Ignacy	1877/00/00	w. Zastarinie pow. śmiłowicki woj. mińskie
778.	Miastowski	Aleksander	Felicjan	1878/00/00	w. Zamostocze pow. śmiłowicki woj. mińskie
779.	Miateż	Wacław	Antoni	1893/00/00	w. Skorobogatowszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
780.	Michalski	Edward	Józef	1890/00/00	Polska
781.	Michniewicz	Antoni	Mieczysław	1902/11/14	w. Wasylewshczyzna pow. bereziński
782.	Michniewicz	Julian	Mieczysław	1883/01/15	w. Borsuczyno pow. berezyński woj. mińskie
783.	Michniewicz	Ignacy	Mieczysław	1890/02/10	w. Piotrówka pow. czerwieński
784.	Mickiewicz	Józef	Aleksander	1892/12/21	trasa kolejowa Fanipol-Kojdanowo 416 budka pow. kojdanowski woj. mińskie
785.	Mickiewicz	Piotr	Józef	1906/00/00	ch. Nakoł gm. tumiłowska woj. wileńskie
786.	Mickiewicz	Antoni	Jakub (Jacek)	1881/00/00	w. Radoszkowicze pow. miński woj. miński
787.	Mickiewicz	Janina	Walerian	1908/08/29	m. Leningrad
788.	Miedźwiecki	Antoni	brak odpowiednika	1890/00/00	ch. Urupowo pow. pleszczeński
789.	Miezin	Leon	Kajetan	1879/00/00	w. Lubcza pow. boryowski woj. mińskie
790.	Miezin	Jan	Felicjan	1886/00/00	w. Dworzyszcze pow. miński BSRR
791.	Miklaszewski	Jan	Julian	1900/00/00	w. Driła pow. pleszczeński woj. mińskie
792.	Miklaszewski	Józef	Felicjan	1879/00/00	w. Mackowicze woj. wileńskie
793.	Mikusz	Franciszek	Jakub	1877/01/29	m. Warszawa
794.	Mikulaniec	Antoni	Wincenty	1890/00/00	w. Kretony gm. kotyniańska pow. święciański woj. wileńskie
795.	Milec	Jan	Albert	1896/00/00	m. Warszawa (Polska)
796.	Milewicz	Antoni	Jan	1898/00/00	miejsowość Tychonowicze pow. rohaczewski woj. homelskie
797.	Milewski	Jan	Józef	1896/03/15	m. Warszawa (Polska)
798.	Milko	Wincenty	Michał (Małach)	1873/00/00	w. Krupa pow. berezyński
799.	Miller	Jan	Julian	1887/00/00	m. Warszawa
800.	Miłodowski	Konstanty (Konstantyn)	Antoni	1881/06/20	zaścianek Uznoha gm. zaostrowiecka Polska
801.	Miłoszewski	Mieczysław	Edmund	1896/00/00	w. Nowosady pow. zasławski woj. mińskie
802.	Mina	Aleksander	Michał	1898/00/00	w. Zacharycze pow. zasławski woj. mińskie
803.	Mińko	Wincenty	Wincenty	1913/00/00	w. Tuhaje pow. dzierżyński woj. mińskie
804.	Mirejczyk	Józef	Jan	1884/00/00	w. Matejewce gm. berezyńska pow. bereziński
805.	Mironowicz	Józef	Daniel	1874/00/00	w. Borok pow. samochwałowicki woj. mińskie
806.	Miroszewski	Józef	Dominik	1912/00/00	w. Kołodeże pow. kopylski /pow. czerwieński /

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
770.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
771.	Polak	stajenny	Sowchoz (PGR) im. Stalina	mińskie
772.	Polak	naczelnik	Oddział II Państwowych Sieci Energetycznych	
773.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Szturmowiec II pięciolatki”	mińskie
774.	Polak	robotnik	Uczdorz – szkoła drogowa 714	mińskie
775.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
776.	Polak	kowal	Kolchoz „Iskra”	mińskie
777.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
778.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
779.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „1Maja”	mińskie
780.	Polak	tokarz- mechanik	Roszarńia	witebskie
781.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Młot”	mińskie
782.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Wojkowa	mińskie
783.	Polak	stróż	Kolchoz „Młot”	mińskie
784.	Polak	mistrz kolejarski	VII odcinek obsługi szlaku kolejowego	mińskie
785.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Rozblysk”	mińskie
786.	Polak	krawiec	Labolatorium trustu bieliźniarsko-krawieckiego	mińskie
787.	Polka	magazynierka	Kolchoz „Putiłowiec”	mińskie
788.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowe życie”	mińskie
789.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
790.	Polak	bez określonego zajęcia		mińskie
791.	Polak	kierujący fermą	Kolchoz	mińskie
792.	Polak	objeżdżacz lasów	Leśnictwo pleszczeńskie	mińskie
793.	Polak	naczelnik	Mysłowski Komitet Sportowy	mińskie
794.	Polak	robotnik – prasowacz	Fabryka „Październik”	mińskie
795.	Polak	robotnik fizyczny niewykwalif.	Smolewicka stacja maszynowo-tractorowa	mińskie
796.	Polak	mechanik	Zakład wydobywczy torfu „Dukora”	mińskie
797.	Polak	dyrektor	Dom wypoczynkowy pisarzy w miejscowości Puchowicze	
798.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
799.	Polak	inspektor	Urząd Prawomocny Komitet odnoś Skupu RLK w BSRR	mińskie
800.	Polak	starszy kioskarz	Przed . Kolportażu prasy i materiałów drukowanych	mińskie
801.	Polak	plotnik	70 Jed. wyw. woj. USRR (m .Mińsk)	mińskie
802.	Polak	mierniczy	Zasławskie Rajzo-Zasławski Powiatowy Pomiar Ziemi	mińskie
803.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
804.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Iskra Socjalizmu”	witebskie
805.	Polak	gorzelnik	Zakład Spirytusowy „Rówieśnik”	mińskie
806.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
770.	śmiłowski		w. Zamoście	1929/06/27	1929/11/03
771.	zasławski		ch. Tolkaczewszczyzna	1937/11/01	1937/12/06
772.		Mińsk	brak danych	1937/11/19	1938/01/21
773.	zasławski		w. Diczki	1937/12/15	1938/01/21
774.	pleszczeński		w. Zawidno	1937/09/18	1937/10/13
775.	śmiłowski		w. Zamoście	1929/06/26	1929/11/03
776.	śmiłowski		m. Śmiłowicze	1937/09/11	1937/11/01
777.	śmiłowski		w. Zastarinie	1929/06/27	1929/11/03
778.	śmiłowski		w. Zamostocze	1929/06/27	1929/11/03
779.	dzierżyński		w. Skorobogato- wszczyzna	1937/08/25	1937/10/25
780.	orszański	Orsza		1938/01/10	1938/01/10
781.	bereziński		w. Wasylewshczyzna	1937/12/24	1937/12/30
782.	berezyński		w. Borsuczyno	1937/12/25	1937/12/30
783.	bereziński		w. Wasilewshczyzna	1937/09/26	1937/11/05
784.	kopylski		stacja Bobrowniki Kolej Zach.	1938/02/25	1938/05/15
785.	chołopieniecki		w. Komarowshczyzna	1937/08/23	1937/10/26
786.		Mińsk		1937/10/00	1937/12/11
787.	kopylski		w. Bobownia	1938/01/05	1938/02/15
788.	pleszczeński		w. Zarzecze	1938/07/27	1938/11/02
789.	boryowski		w. Lubcza	1937/00/00	1937/10/11
790.		Mińsk	ul. Pożarna 8 m. 1	1937/08/17	1937/10/29
791.	pleszczeński		w. Drita	1937/00/00	1938/01/10
792.	pleszczeński		miejscość Październik	1938/07/27	1938/09/29
793.		Mińsk	I Lekierta 3 m 1	1937/04/28	1937/08/25
794.		Mińsk	ul. R. Luksemburg 12 m. 3	1937/08/03	1937/10/20
795.	smolewiczki		osiedle Smolewicze	1938/08/05	1938/11/03
796.	śmiłowski		w. Dukora	1938/07/00	1938/09/28
797.		Mińsk	ul. Internacjonalna 5 m 14	1938/01/17	1938/03/29
798.	berezyński		w. Borowiny	1938/07/08	1938/09/30
799.		Mińsk		1937/00/00	1937/12/14
800.	ślucki	Śluck	ul. Komsomolska 40	1938/07/16	1938/09/27
801.	zasławski		w. Nowosady	1938/01/12	1938/02/26
802.	zasławski		w. Zacharycze	1938/01/10	1938/03/25
803.	dzierżyński		w. Tuhaje	1937/00/00	1937/11/22
804.	bogomski		w. Matejewce gm. berezińska	1937/12/16	1938/01/21
805.	czerwieński		przy zakładzie	1937/12/16	1938/02/26
806.	kopylski		w. Kolodeży	1937/12/22	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
770.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/12/30
771.	członek POW	68,72,76KK BSRR	1937/12/28	1989/03/21
772.	agent niemieckiego wywiadu	68,69,71 KK BSRR	1938/03/15	1959/09/21
773.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30
774.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/10/23	1989/10/20
775.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/12/30
776.	członek „ POW „	68 KK BSRR	1937/11/27	1958/12/18
777.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	58-4,19-58-9 KK BSRR	1929/11/14	1996/10/10
778.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	58-4,19-58-9 KKBSRR	1929/11/14	1996/10/10
779.	agent polskiego wywiadu, członek kontrrewolucyjnego ugrupowania	68,72 KK BSRR	1937/10/27	1969/05/22
780.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/02/25	1989/10/02
781.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/02	1989/04/20
782.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/02	1989/04/22
783.	antyradziecka agitacja, szpiegostwo na rzecz Polski	68,72 KK BSRR	1937/11/27	1989/06/30
784.	agent polskiego wywiadu	58-6,-7,-9 KK BSRR	1938/07/15	1959/09/28
785.	agent polskiego wywiadu	68,79 KK BSRR	1937/11/10	1989/04/28
786.	szpieg. na korzyść Polski, członek kontrrewolu . org. „ Kółka Piłsudskiego”	68 KK BSRR	1937/12/28	1961/04/05
787.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/13	1989/04/30
788.	szpiegowanie na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/11/19	1989/04/30
789.	antyradziecka agitacja, wywrotowa działalność	70,72,74 KK BSRR	1937/10/23	1960/02/20
790.	szpiegowanie, członek POW	64,68 KK BSRR	1937/11/03	1989/04/29
791.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/20	1959/05/18
792.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/30
793.	członek nacjonal.- szpiegowsko- terrorystycznej organizacji	64,22-68,145 KK	1937/08/27	1957/10/15
794.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1937/10/28	1989/07/12
795.	polski szpieg- dywersant	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1958/10/27
796.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/09	1959/08/17
797.	aktywny uczestnik dywersyjno-szpiegowskiej organizacji"POW"	66,68,76 KK BSRR	1938/11/27	1958/08/04
798.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/13	1989/06/23
799.	członek POW	68 KK BSRR	1937/12/28	1962/03/21
800.	członek POW	64,68,72KK BSRR	1937/10/07	1958/01/07
801.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/13	1989/04/30
802.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1958/11/27
803.	polski szpieg	68 KK BSRR	1937/11/28	1957/10/29
804.	członek polskiej kontrrew szpiegowsk org, przekaz informacji szpieg chrakt	64,68,72 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/18
805.	członek szpiegowsko – dywersyjnej organizacji	68,69,72 KK BSRR	1938/03/15	1959/07/02
806.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
807.	Mitr	Antoni	Jan	1898/00/00	resztówka Purowszczyzna pow. zaslawski
808.	Mojgis	Antoni	Józef	1905/06/12	miejsowość Śmiłowice pow. śmiłowicki woj. mińskie
809.	Mojgis	Antoni	Ignacy	1870/00/00	miejsowość Śmiłowice pow. śmiłowicki woj. mińskie
810.	Mojsa	Józef	Jan	1887/00/00	w. Łukasze pow. zaslawski
811.	Mokrzycki	Bogdan	Aleksander	1912/04/21	miejsowość Oszmiana woj. wileńskie (Polska)
812.	Molczan	Paweł	Aleksander	1867/01/15	miejsowość Śmiłowice pow. śmiłowicki
813.	Molczan	Antoni	Paweł	1904/00/00	miejsowość Śmiłowice pow. śmiłowicki woj. mińskie
814.	Molczan	Stefan	Aleksander	1873/00/00	miejsowość Śmiłowice pow. śmiłowicki woj. miński
815.	Mołodcow	Emilia	Antoni	1896/00/00	w. Pojdykowo pow. dzierżyński BSRR
816.	Mostowski	Henryk- Hendryk	Augustyn	1898/00/00	w. Sieliszcze pow. zaslawski
817.	Moszczyński	Franciszek	Jan	1906/00/00	w. Czarnohubowo pow. kopylski woj. mińskie
818.	Możejko	Ryszard	Michał	1898/03/15	miejsowość Smorgonie woj. wileńskie
819.	Mróz	Józef	Ignacy	1890/00/00	w. Korzeń pow. lohojski woj. mińskie
820.	Mudrowski	Bolesław	Wojciech	1885/00/00	m. Włino
821.	Muraszko	Antoni	Konstanty	1908/00/00	w. Boryski pow. lohojski woj. mińskie
822.	Muraszko	Dominik	Mikołaj	1872/00/00	w. Orzechówka pow. dzierżyński
823.	Murawski	Piotr	Mikołaj	1902/00/00	w. Jurdyka pow. czerwieński woj. mińskie
824.	Murawski	Felicjan	Ludwik	1902/00/00	osiedle Krupa pow. berezyński
825.	Murawski	Ignacy	Nikodem	1910/00/00	w. Jurydyka pow. czerwieński woj. mińskie
826.	Napierkowski	Jan	Tadeusz	1884/00/00	m. Ostrołęka (Polska)
827.	Narkiewicz	Józef	Piotr	1871/07/20	miejsowość Korolewo pow. kojanowski
828.	Narkiewicz	Stanisław	Piotr	1878/00/00	miejsowość Korolowo pow. kojanowski
829.	Narkiewicz	Józef	Michał	1866/04/12	w. Czarnohubowo pow. kopylski
830.	Nartowski	Aleksander	Konstanty	1904/00/00	w. Iwanczenko pow. witebski
831.	Nastaj	Bronisława	Józef	1890/00/00	miejsowość Zamosza woj. wileńskie (Polska)
832.	Nastiuszonok	Anna	Fiodor	1890/00/00	w. Kemieszewce gm. berezyńska pow. bogomłski
833.	Nieborski	Mikołaj	Bazyli	1905/00/00	w. Nowa Niwa pow. czerwieński woj. mińskie
834.	Nieborski	Grzegorz	Konstantyn	1892/00/00	w. Gorodziszcze pow. czerwieński woj. mińskie
835.	Niedzwiecki	Włodzimierz	Jan	1890/00/00	w. Boguszewiec pow. mohylewski woj. mohylewskie
836.	Niedźwiedzki	Jan	Wincenty	1878/00/00	miejsowość Czawnówka gm. wenderożska pow. mohylewski
837.	Niemiro	Antoni	Antoni	1888/00/00	majątek Myszyno woj. wileńskie
838.	Niemiro	Józef	Michał	1883/00/00	zaśc. -Żdaniuki gm. Iatyhowska pow. sieński woj. mohylewskie
839.	Niemiro	Franciszek	Jan	1880/00/00	w. Nierzele gm. rosicka pow. dryeński
840.	Niemirski	Zygmunt	Jan	1887/04/20	m. Zawiercie pow. radom. woj. piotrkowski Polska
841.	Niesielowski	Konstanty	Józef	1883/08/15	w. Komowo pow. miński
842.	Nieteki	Stanisław	Leonard	1916/00/00	m. Leningrad
843.	Niewiarowski	Jan	Adolf	1889/00/00	w. Łozino pow. boryowski woj. mińskie
844.	Niewierko	Włodzimierz	Stanisław	1883/00/00	w. Marynin Bór pow. cholopienicki BSRR
845.	Niewierowski	Stanisław	Felicjan (Ferdynand)	1900/00/00	w. Płosko gm. zabaszewska pow. boryowski
846.	Nikolajewicz/ Mikołajewicz/	Ignacy	Józef	1899/00/00	w. Naśladniki pow. zaslawski woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
807.	Polak	rymarz	Kolchoz „Orka”	mińskie
808.	Polak	rymarz	Spółdzielnia wyrobów ze skóry „Internacjonalista”	mińskie
809.	Polak	bednarz	Chalupnik	mińskie
810.	Polak	sortownik	Skład Białoruskie-Drzewo	mińskie
811.	Polak	mistrz na wydziale	III stacja rem. aut i traktor . Spółka remontu aut	
812.	Polak	kowal	Prywatna kuźnia	mińskie
813.	Polak	ogrodnik	Kolchoz „Czerw. Między. Związków Zawodowych”	mińskie
814.	Polak	kowal	Na umowy	mińskie
815.	Polka	robotnica	Spółdzielnia Chalupnicza „Nowy Gościniec”	mińskie
816.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Pogranicznik”	mińskie
817.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
818.	Polak	brakarz	Fabryka „Bolszewik”	
819.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
820.	Polak	ślusarz	Trzecia Spółdzielnia „Czerwony inwalida”	mińskie
821.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
822.	Polak	dozorca	Sanatorium dziecięce „Nowinka”	mińskie
823.	Polak	ślusarz	Huta szkła	mińskie
824.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Litwinowa	mińskie
825.	Polak	bez określonego zajęcia		mińskie
826.	Polak	budowlaniec	Specjalistyczne Przedsię- biorstwo Budowlane	mińskie
827.	Polak	stolarz	Czerwieńska Rada Narodowa	mińskie
828.	Polak	stolarz	Czerwieńska Rada Narodowa	mińskie
829.	Polak	stróż	Kolej stacja Tomkowicze	mińskie
830.	Polak	włościanin	Narodowe Gospodarstwo Doświadczalne	witebskie
831.	Polka	krawcowa	w miejscu zamieszkania	mińskie
832.	Polka	brak danych	brak danych	witebskie
833.	Polak	cieśla	Zakład „Boruski”	mińskie
834.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Amielo”	mińskie
835.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Dąbrowa	mohylewskie
836.	Polak	stróż	Przed. USzOSSD- kruszenie kamieni od 919 odcinka	mohylewski
837.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
838.	Polak	cieśla	Wojskowa formacja	witebskie
839.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Prawda”	witebskie
840.	Polak	dyrektor	Piekarnia Nr 6	mińskie
841.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kirowa	witebskie
842.	Polak	księgowy	Biuro Białoruskiego Rynku Żywnością	witebskie
843.	Polak	robotnik	Czerwieński kompleks gospodarstw	mińskie
844.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kalinina	mińskie
845.	Polak	Sekretarz	Gmina Wielatyccka	mińskie
846.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Baračbit”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
807.	dzierżyński		w. Pierchurowo	1933/04/10	1933/04/15
808.	śmiłowicki		miejscoowość Śmiłowicze	1937/06/18	1937/10/29
809.	śmiłowicki		miejscoowość Śmiłowicze	1937/06/18	1937/10/29
810.	miński		ch. Baranowszczyzna	1938/07/20	1938/09/25
811.		Mińsk	ul. Bazarna 9 m. 1	1937/10/28	1937/11/13
812.	śmiłowicki		miejscoowość Śmiłowicze	1937/09/11	1937/10/22
813.	śmiłowicki		m.Śmiłowicze ul. Październikowa 92	1937/10/29	1937/11/15
814.	śmiłowicki		m. Śmiłowicze ul. Pierwszego Maja 10	1937/10/29	1937/11/15
815.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/12/09
816.	zasławski		w. Sieliszczce	1937/12/15	1938/01/10
817.	kopylski		w. Czarnohubowo	1932/08/27	1933/02/17
818.		Mińsk	ul. Zakładowa 6 m. 2	1938/08/02	1938/11/14
819.	łohojski		w. Korzeń	1938/07/25	1938/09/28
820.		Mińsk	ul. Moprowska 22 m.3	1937/08/24	1937/12/17
821.	łohojski		w. Kozłowszczyzna	1937/12/00	1938/01/21
822.	miński		w. Cnianka		1938/09/20
823.	borysowski	Borysów	ul. Południowa 19	1937/12/23	1938/02/15
824.	berezyński		osiedle Krupa gm.niegończyńska	1938/03/14	1938/09/20
825.	czerwieński		w. Jurydyka	1938/01/15	1938/02/15
826.		Mińsk	bak danych	1937/00/00	1937/12/09
827.	czerwieński	Czerwień		1937/09/20	1937/10/25
828.	czerwieński	Czerwień		1937/09/20	1937/10/25
829.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/06/17	1938/10/10
830.	liożneński		w. Iwanczenko	1938/06/19	1938/10/16
831.	ślucki		w. Nowodworce	1938/01/12	1938/02/26
832.	bogomski		w. Kemeszewce	1937/00/00	1938/01/21
833.	czerwieński		w. Nowa Niwa	1937/12/18	1938/02/26
834.	czerwieński		przysiółek Amieło	1937/12/18	1938/02/15
835.	mohylewski		w. Boguszewiec	1938/07/26	1938/09/28
836.		Czerików		1938/07/08	1938/11/03
837.	uszacki		w. Pleczyszczce	1938/04/00	1938/09/20
838.	połocki	Połock	ul. Wleńska 66/13	1937/12/18	1938/01/21
839.	dryseński		w. Nierzele	1938/08/04	
840.		Mińsk		1937/08/18	1937/11/24
841.	dubrowski		w. Szczerbino	1937/12/19	1938/01/21
842.	lepelski	Lepel	bak danych	1938/02/10	1938/04/12
843.	czerwieński		w. Podlipki	1937/12/18	1938/01/21
844.	chołopieniecki		w. Marynin Bór	1938/02/20	1938/09/20
845.	borysowski		w. Welatycze	1938/04/13	1938/05/25
846.	dzierżyński		w. Naśladniki	1937/10/30	1937/12/06

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
807.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/26	1989/05/04
808.	członek POW	66,68,72KK BSRR	1937/11/03	1958/12/18
809.	członek POW	66,68,72KK BSRR	1937/11/03	1958/12/18
810.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/29	1989/04/30
811.	członek kontrrewolucyjnej polskiej nacjonalistyczno – faszyst organizacji	68,72,76 KK BSRR	1937/11/21	1957/07/05
812.	agent polskiego wywiadu	68-1,71 KK BSRR	1937/11/01	1989/04/28
813.	członek POW	67 KK BSRR	1937/11/27	1961/01/06
814.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/11/27	1989/03/31
815.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/28	1989/05/30
816.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1960/01/07
817.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1933/03/02	1989/07/22
818.	członek kontrrewolucyjnej organizacji „Kółka Piłsudskiego”	68 i 76 KK BSRR	1938/11/27	1957/07/01
819.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/14	1989/04/30
820.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1937/12/27	1989/04/30
821.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/07/27
822.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/22	1989/04/30
823.	agent polskiego wywiadu	64,68,71,76 KK BSRR	1938/03/15	1958/06/28
824.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/08	1989/04/28
825.	uczestnictwo w szpiegowskiej organizacji	64,68,71,76 KK BSRR	1938/03/15	1989/04/30
826.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/28	1989/05/30
827.	antyradziecka agitacja	72,74,76,80 KK BSRR	1937/11/01	1959/07/11
828.	antyradziecka agitacja	Brak danych	1937/11/01	1959/07/11
829.	członek POW, antyradziecka agitacja	71,76 KK BSRR	1938/10/19	1989/03/24
830.	kontrrewolucyjna działalność	64,71,76 KK BSRR	1938/11/06	1958/08/30
831.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/02	1989/07/12
832.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/02/25	1959/11/19
833.	członek szpiegowskiej organizacji, antyradziecka agitacja	68,72 KK BSRR	1938/03/15	1959/06/01
834.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/31	1959/04/20
835.	członek szpiegowsko-dywerysyjnej rezydentury	68,76 KK BSRR	1938/10/13	1957/03/05
836.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/11/18	1989/11/27
837.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/29	1989/09/14
838.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/24
839.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68,71 KK BSRR	1938/11/06	1989/08/21
840.	członek antyradzieckiej dywersyjno-szkodniczej organizacji	69,70,76 KK BSRR	1937/11/24	1966/12/08
841.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1972/03/25
842.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/05/15	1958/04/14
843.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/21	1958/08/28
844.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/09/29	1989/04/28
845.	członek kontrrewolucyjno-szpieg. organizacji, szpiegowanie	68 KK BSRR	1938/07/21	1958/10/09
846.	antyradziecka działalność, członek POW	68,71,72,76 KK BSRR	1937/12/28	1966/06/28

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
847.	Noj	Aleksander	Józef	1899/00/00	w. Ešmony pow. białynicki woj. mohylewskie
848.	Nowakowska	Rozalia	Karol	1897/10/01	m. Mińsk
849.	Nowicka	Maria	Józef	1872/00/00	w. Hydra pow. puchowski woj. mińskie
850.	Nowicki	Bronisław	Piotr	1895/00/00	w. Łozino pow. borysowski woj. mińskie
851.	Nowicki	Benedykt	Jan	1869/00/00	w. Kamienny Kął pow. dzierżyński
852.	Nowicki	Antoni	Włodzimierz	1905/00/00	m. Homel
853.	Nowicki	Józef	Franciszek	1899/00/00	w. Wybrany (Polska) pow. zambrowski
854.	Nowicki	Wincenty	Władysław (Włodzimierz)	1902/00/00	osada Talinowo pow. śmiłowicki woj. mińskie
855.	Nowicki	Konstantyn	Jakub(Jacek)	1898/00/00	miejscowość Zasław pow. zasławski
856.	Odorski	Antoni	Michał	1877/00/00	w. Pohost gm. dolhińska woj. wileńskie
857.	Odyniec	Józef	Aleksander	1894/00/00	ch. Puszcza gm. semkowo – horodska pow. zasławski
858.	Ofenberg	Jakub	Wihelm	1869/10/30	w. Woronice pow. śmiłowicki woj. mińskie
859.	Ogińska	Lilia	Piotr	1908/00/00	pow. pizneński
860.	Oglaziński (Aglaziński)	Wiktor	Stanisław	1893/12/31	m. Woroszyłow DWK / Dom Dziecka /
861.	Okolo	Antoni	Felicjan	1890/00/00	w. Zamosze pow. pleszczeński woj. mińskie
862.	Okolo-Kułak	Anna	Jan	1880/00/00	w. Niezówka pow. mohylewski woj. mohylewskie
863.	Olechnowicz	Włodzimierz (Władysław)	Izydor	1906/11/12	w. Nowinki pow. stucki
864.	Olechnowicz	Kalikst	Franciszek	1891/10/03	w. Aleksandrówka pow. szkłowski woj. mohylewskie
865.	Olszamowska Sosnowska	Helena	Józef	1891/00/00	w. Iwańkowce woj. chersońskie USRR
866.	Onicz	Jan	Franciszek	1891/00/00	Polska
867.	Onoszko	Jakub	Piotr	1873/00/00	w. Popławszczyzna pow. mohylewski woj. mohylewskie
868.	Onoszko	Andrzej	Antoni	1876/00/00	w. Popławszczyzna pow. mohylewski woj. mohylewskie
869.	Onoszko	Józef	Paweł	1884/00/00	w. Pierchurowo gm. stalińska pow. dzierżyński
870.	Onoszko	Edmund	Paweł	1877/00/00	w. Pierchurowo gm. stalińska pow. dzierżyński
871.	Onoszko	Zenon	Jan	1905/00/00	w. Kubliszczce pow. czerwieński woj. mińskie
872.	Oranowski	Wiktor	Cyprian	1897/00/00	ch. Tołkaczewszczyzna pow. zasławski woj. mińskie
873.	Orłowski (Świrydowski)	Bolesław (Kazimierz)	Jan	1907/00/00	w. Chmielew pow. ostapowski /pow. sokołowski / (Polska)
874.	Osadowski	Rajmund	Antoni	1898/00/00	w. Knyszynki pow. miński woj.mińskie
875.	Oskierko	Grzegorz	Piotr	1868/05/09	w. Stuzień pow. borysowski woj. mińskie
876.	Oskierko	Franciszek	Adam	1896/07/27	w. Pieski pow. borysowski
877.	Ostrowko	Leon (Leonid)	Mikołaj	1896/00/00	w. Litwicze pow. pleszczeński BSRR
878.	Ostrowska (Astrowska)	Paulina	Józef	1894/00/00	w. Chojewo pow. bielski woj. grodzieńskie
879.	Ostrowski	Denis	Tymoteusz	1883/00/00	m. Kamieniec Podolski
880.	Ostrowski	Mikołaj	Tymoteusz	1893/00/00	ch. Popowo Grobla pow. jampolski woj.podolskie
881.	Oświecimski	Włodzimierz	Zachariusz	1888/00/00	ch. Rutowszczyzna pow. miński
882.	Owczarek	Jan	Antoni	1890/00/00	m. Władysław Polska / m.iwanowicka pow. krakowski woj. małopolskie /
883.	Owłasko	Wacław	Antoni	1909/08/18	m. Borysów
884.	Packiewicz	Bronisław	Leonid	1899/00/00	w. Zamoście pow. gresski woj.mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
847.		wojskowy	Naczelnik UWSR-67 Białoruskiego Okręgu Woj.	mińskie
848.	Polka	sprzątaczką	Miński radiowęzeł	mińskie
849.	Polka	gospodyni domowa	gospodarstwo indywidualne	mińskie
850.	Polak	magazynier	Kolchoz im. Mienżyńskiego	mińskie
851.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
852.	Polak	rachmistrz	Kolchoz „Czerwony Partyzant”	mińskie
853.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
854.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
855.	Polak	zdun	Na umowy	mińskie
856.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Jurzenka Rad”	mińskie
857.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
858.	Polak	bez określonego zajęcia	bez określonego zajęcia	mińskie
859.	Polka	pielęgniarka	Budynek mieszkalny szpitala stacji Witebsk	witebskie
860.	Polak	normujący	Fabryka im. Kaganowicza	mińskie
861.	Polak	obsługujący stajnię	Sowchoz / PGR / „Wyścig”	mińskie
862.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Zwycięzca”	mohylewskie
863.	Polak	księgowy	Miński Instytut Pedagogiczny	mińskie
864.	Polak	lekarz	Szpital im. Siemaszko	witebskie
865.	Polka	wykładowca	brak danych	mińskie
866.	Polak	szewc	Spółdzielnia „Czerwona Gwiazda”	witebskie
867.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Stalina	mohylewskie
868.	Polak	dozorca	UCzDOR 704 – szosa Mohylew – Bobrujsk	mohylewskie
869.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Orka”	mińskie
870.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Orka”	mińskie
871.	Polak	robotnik	Czerwieński Chemiczno- Leśny Zakład	mińskie
872.	Polak	krawiec	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
873.	Polak	główny administrator	Teatr młodego widza	mińskie
874.	Polak	stróż	Cent Rada Połącz. Stow. Obrony Przeciwlot. i Chem.	
875.	Polak	stróż	Zakład konserwujący podkłady kolejowe	mińskie
876.	Polak	przewodniczący	Kolchoz im. M. Gorkiego	mińskie
877.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
878.	Polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	mińskie
879.	Polak	dozorca	Dom wypoczynkowy „Żdanowicze”	mińskie
880.	Polak	robotnik	Wydobywanie torfu w Żdanowiczach	mińskie
881.	Polak	bez określenia zajęcia	Bez określenia zajęcia	mińskie
882.	Polak	szewc	Spółdzielnia	mińskie
883.	Polak	majster	Huta szkła im. Dzierżyńskiego	mińskie
884.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Budowniczy”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
847.	dzierżyński		w. Stańkowo	1937/06/16	1937/11/24
848.		Mińsk	Północny zaulek 14 m 2	1936/12/27	1937/09/16
849.	czerwieński	Czerwień	ul. Radziecka 12	1937/09/19	1937/10/13
850.	borysowski		w. Łozino	1938/04/27	1938/09/21
851.	miński		w. Werbni	1937/09/14	1937/11/01
852.	dzierżyński		w. Kostewicze	1937/08/28	1938/01/03
853.	gresski		miejsowość Hrozowo		1938/01/21
854.	śmiłowicki		osada Taklinowo	1929/10/09	1929/11/03
855.	zasławski		przysiódek Góry	1937/00/00	1938/01/10
856.	pleszczeński		w. Bojaroszczyzna	1933/01/23	1933/04/05
857.	zasławski		ch. Puszcza	1937/11/18	1937/12/14
858.	puchowski		Osiedle Czerwona Latarnia Morska	1937/08/06	1937/09/16
859.	witebskie	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
860.		Mińsk	ul. Radziecka 148/10 m 103	1938/04/23	1938/09/30
861.	pleszczeński		w. Przejścia	1937/12/15	1938/01/10
862.	mohylewski		w. Tumanówka	1938/08/23	1938/09/28
863.		Mińsk	ul. Stonimska 8 m 10	1938/05/05	1938/09/21
864.	orszański	Orsza	ul. Leningradzka 11 m 12	1938/06/28	Dział. w POW
865.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1938/01/05
866.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
867.	mohylewski		w. Popławszczyzna	1938/07/05	1938/09/28
868.	mohylewski		w. Popławszczyzna	1938/07/07	1938/09/28
869.	dzierżyński		gm. stalińska w. Pierchurowo	1933/04/10	1933/04/15
870.	dzierżyński		w. Perchurowo gm. stalińska	1933/04/10	1933/04/15
871.	czerwieński		w. Kubliscze	1937/12/18	1938/01/21
872.	zasławski		w. Krasne	1937/12/05	1938/01/21
873.		Mińsk	ul. Jamna 3 m.3	1937/05/06	1937/08/25
874.		Mińsk	ul. Razińska 47a m 4	1937/10/19	1937/11/03
875.	borysowski	Nowy Borysów	ul. 8 Marca 55	1937/09/05	1937/10/26
876.	borysowski		w. Pieski	1938/04/26	1938/11/11
877.	pleszczeński		w. Litwicze	1938/04/06	1938/09/27
878.	miński		ch. Gryckowszczyzna	1937/11/28	1937/12/14
879.	miński		ch. Gryckowszczyzna	1937/10/26	1937/11/13
880.	miński		ch. Gryckowszczyzna	1937/10/28	1937/11/13
881.	miński		bez okr. miejsca zamieszkania	1938/01/23	1938/03/14
882.	łohojski	Łahojsk	ul. Zajeziorna 21	1938/01/15	1938/03/24
883.	borysowski	Nowy Borysów	ul. Poruczników 23	1938/01/10	1937/02/15
884.	gresski		w. Zamoście	1937/12/16	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
847.	uczestnictwo w wojenno-faszystowskim spisku	69,70,76 KK BSRR	1937/11/24	1958/03/08
848.	antyradziecka agitacja, członkini grupy baptystów	72,76 KK BSRR	1937/12/03	1989/03/28
849.	antyradziecka agitacja	72,74 KK BSRR	1937/10/25	1989/04/27
850.	członek szpiegowskiej organizacji	68 KK BSRR	1938/10/01	1958/10/09
851.	agent polskiego wywiadu, związki z POW	68 KK BSRR	1937/11/27	1989/03/27
852.	szkodliwa działalność, antyradziecka agitacja	68,72 KK BSRR	1938/01/10	1958/10/06
853.	członek „ POW „	64 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30
854.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	58-2,4,19-58-9 KK	1929/11/14	1996/10/10
855.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/10	1989/04/28
856.	członek dywersyjno-politycznej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
857.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/20	1989/04/30
858.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/26	1989/03/21
859.	członek tajnej organizacji, antyradziecka działalność	Brak danych	1938/02/08	1964/10/07
860.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/29	1990/04/19
861.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/04/20	1962/10/09
862.	członek szpiegowsko-dywersyjnej rezydentury	68,76 KK BSRR	1938/10/13	1957/03/05
863.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/25	1989/04/30
864.	agent polskiego wywiadu	64,68 KK BSRR	1938/10/03	1989/10/02
865.	antyradziecka działalność	64 KK BSRR	1938/01/31	1989/12/12
866.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
867.	członek szpiegowsko-dywersyjnej rezydentury	68,76 KK BSRR	1938/10/13	1957/03/05
868.	członek szpiegowsko-dywersyjnej rezydentury	68,76 KK BSRR	1938/10/13	1957/03/05
869.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/26	1989/05/04
870.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/26	1989/05/04
871.	członek szpiegowsko-dywersyjnej organizacji	68 KK BSRR	1938/02/28	1965/03/31
872.	członek dywersyjno-szpiegowskiej grupy	66,68,71,76 KK BSRR	1938/02/28	1960/02/04
873.	szpiegostwo	66,68 KK BSRR	1937/08/27	1989/06/30
874.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1937/11/18	1957/06/11
875.	członek „ POW „	68,75 KK BSRR	1937/11/02	1962/03/28
876.	szpiegowanie na rzecz Polski	64,68 KK BSRR	1938/10/26	1989/04/29
877.	polski szpieg	68 KK BSRR	1938/10/05	1989/06/16
878.	agent polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1937/12/26	1959/10/26
879.	agent polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1937/11/26	1959/10/26
880.	agent polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1937/11/21	1959/10/26
881.	kontrrewolucyjna robota	22-70,72 KK BSRR	1938/03/26	1989/04/15
882.	członek POW	64,22-68,71,76	1938/04/20	1958/10/20
883.	członek „ POW „ , szpiegostwo	68,69,76 KK BSRR	1938/03/10	1958/04/07
884.	członek POW	68 KK BSRR	1938/02/20	1962/03/14

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
885.	Paczewski	Henryk	Jan	1898/00/00	m. Warszawa
886.	Pagańko	Paweł	Aleksander	1895/00/00	w. Zasowia pow. pleszczeński
887.	Panfilowicz	Bronisław (Bolesław)	Stanisław	1910/00/00	w. Huslanka pow. mohylewski woj. mohylewskie
888.	Parchimowicz	Jan	Adam	1899/00/00	w. Homicze pow. miński woj. mińskie
889.	Parchimowicz	Stanisław	Adam	1887/00/00	w. Homicze pow. miński woj. mińskie
890.	Parchimowicz	Antoni	Adam	1886/00/00	w. Chomicze pow. dzierżyński
891.	Parfenowicz	Ignacy	Józef	1894/00/00	w. Turowo pow. sienieński
892.	Partasenok	Piotr	Kazimierz	1903/00/00	w. Wola pow. pleszczeński woj. mińskie
893.	Paszkwicz	Feliks	Ignacy	1913/00/00	w. Soczewki pow. dohin./gm. dohinowska pow. wilejski woj.wil./
894.	Paszkin	Bronisław	Karol	1888/07/08	w. Górne-Seniło pow. miński
895.	Paszko	Zygmunt	Julian	1907/03/25	m. Odessa
896.	Paszkowski	August	Antoni	1869/00/00	w. Krasne (Polska) / nad Uszą gm. Krasne pow. mołodecki woj.wileńskie /
897.	Paszkowski	Bolesław	August	1908/00/00	m. Mińsk
898.	Pawluc (Pawluć)	Walerian	Sawa	1871/00/00	w. Rusieczkowszczyzna pow. dzierżyński
899.	Pawłowicz	Franciszek	Franciszek	1890/00/00	w. Omiszczewo pow. pleszczeński
900.	Pawłowicz	Konstanty	Józef	1905/00/00	w. Moszczano pow. dzierżyński
901.	Pawłowski	Kazimierz	Sylwester	1886/00/00	woj. wileńskie (Polska)
902.	Pawłowski	Mikołaj	Włodzimierz	1898/00/00	m. Dwińsk (Łotwa)
903.	Pawłowski	Wincenty	Paweł (Karol)	1893/00/00	woj. wileńskie Polska
904.	Peczora	Adolf	Jan	1888/00/00	w. Pleczory pow. mohylewski woj. mohylewskie
905.	Petraszko- Stankiewicz	Józefa	Jan	1903/00/00	w. Manieły pow. zasławski woj. mińskie
906.	Plasko	Piotr	Józef	1886/00/00	majątek Bezwola /gm.wohyńska /pow. radzyński woj. siedleckie
907.	Piatecki	Lenard	Julian	1875/00/00	w. Borsuczyno pow. berezyński woj. mińskie
908.	Pichowski	Karol	Aleksander	1871/00/00	w. Stupkowszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
909.	Piekarski	Tadeusz	Antoni	1887/08/25	uroczysko Sakomienka gm. sennicka pow. miński woj.mińskie
910.	Piekarski	Hipolit	Adam	1897/00/00	w. Olszany gm. stroczyńska pow. miński
911.	Pieńkowski	Włodzimierz	Józef	1865/00/00	w. Zabłocie pow. kopylski
912.	Pieszkur	Włodzimierz	Józef	1904/00/00	w. Rowek / gm. krewska pow. oszmiański / woj .wileńskie
913.	Pietkiewicz	Adam	Antoni	1884/00/00	w. Łysucha pow. berezyński woj. mińskie
914.	Pietkiewicz	Antoni	Antoni	1887/03/20	posiłek Zaboże pow. berezyński woj. mińskie
915.	Pietraszewski	Wincenty	Józef	1883/00/00	w. Bielakowo pow. dzierżyński woj. mińskie
916.	Pietraszewski	Zenon	Józef	1878/00/00	w. Bielakowo pow. dzierżyński woj. mińskie
917.	Pietraszewski	Franciszek	Józef	1889/00/00	w. Bielakowo pow. dzierżyński woj. mińskie
918.	Pietraszkiewicz	Felicjan	Feliks	1891/02/16	w. Faniopol pow. miński woj. mińskie
919.	Pietrocki	Stefan	Aleksander	1899/00/00	w. Kotłowo pow. kojdanowski woj. mińskie
920.	Pietrowa	Ludmiła	Józef	1888/11/18	w. Krzesk gm. zbuczynska woj. siedleckie (Polaka)
921.	Pietrowicz	Jan	Michał	1899/00/00	w. Borowe pow. miński
922.	Pietrowicz	WIKtor	Józef	1886/00/00	w. Drachcza pow. czerwieński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
885.	Polak	ślusarz	Zakład „Przodownik pracy”	mińskie
886.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Mołotowa	mińskie
887.	Polak	naczelnik	Pożarniczo-dozorująca och. zakł. spirytusowego Batuń	mohylewskie
888.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Ilicz”	mińskie
889.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Ilicz”	mińskie
890.	Polak	stajenny	Komuna „Czerwony Sztandar”	mińskie
891.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Turowo”	witebskie
892.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Wola”	mińskie
893.	Polak	kolchoźnik	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
894.	Polak	obsługujący konie	Spółdzielnia „Czerwona Spółdzielnia”	mińskie
895.	Polak	sekretarz biura partyjnego	III batalion V brygady piechoty	mińskie
896.	Polak	emeryt		
897.	Polak	mistrz	Mińskie Budownictwo Centralny War. Stolarski	
898.	Polak	dozorca	GORPO	mińskie
899.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony sztandar”	mińskie
900.	Polak	kolchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie
901.	Polak	emeryt		
902.	Polak	artysta	Orkiestra Radiokomitetu	mińskie
903.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie
904.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Kłos”	mohylewskie
905.	Polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	mińskie
906.	Polak	kierownik	Oddział redakcji gazety „Orka”	
907.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
908.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
909.	Polak	ślusarz	Zakład im. Miasnikowa	mińskie
910.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
911.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „10 lat BSRR”	mińskie
912.	Polak	robotnik drogowy	2 część VIII odcinka Kolei Zachodniej	mińskie
913.	Polak	bednarz	Chałupnik	mińskie
914.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
915.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
916.	Polak	robotnik	Gospodarstwo Przemysłu Leśnego	mińskie
917.	Polak	kasjer	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
918.	Polak	starszy mistrz	Piekarnia nr 6	mińskie
919.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
920.	Polak	nauczycielka	Chutorowa Niepełna Szkoła Średnia	miński obwód
921.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Pietraszewicze”	mińskie
922.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
885.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/11/17
886.	pleszczeński		w. Zasowie	1938/07/26	1938/10/31
887.	mohylewski		Zakład Spirytusowy Batyń	1938/07/26	1938/09/28
888.	zasławski		w. Sadowszczyzna	1938/04/08	1938/09/21
889.	zasławski		w. Sadowszczyzna	1938/04/08	1938/09/22
890.	dzierżyński		w. Chomicze	1933/03/01	1933/03/28
891.	sienieński		w. Turowo	1937/12/15	1938/01/21
892.	pleszczeński		w. Wola	1938/08/22	1938/10/31
893.	wilejski		w. Soczewki	1937/11/06	1938/01/05
894.	miński		w. Górne Seniło	1937/08/07	1937/09/17
895.	borysowski	Nowy Borysów	miasteczko wojskowe	1937/07/21	1938/01/21
896.		Mińsk	ul. Dzierżyńska 26 / 2	1936/12/28	1937/09/22
897.		Mińsk	Kojdanowski Trakt 16 / 2	1936/11/29	1937/09/22
898.	dzierżyński	Dzierżyńsk			1937/11/01
899.	pleszczeński		w. Omiszczewo	1938/07/27	1938/11/02
900.	dzierżyński		w. Moszczano	1938/00/00	1938/01/21
901.		Mińsk	brak danych	1937/08/21	1937/12/11
902.		Mińsk	zaulek Tramwajowy 14 m 3	1937/08/24	1938/11/01
903.	sienieński		w. Zamoście	1937/12/16	1938/01/21
904.	mohylewski		w. Peczory	1938/08/23	1938/09/28
905.	zasławski		ch . Puszcza	1937/11/18	1937/12/14
906.		Mińsk	ul. Engelsa 45 m. 1	1937/08/04	1937/10/14
907.	berezyński		w. Borsuczyno	1937/08/08	1937/09/07
908.	dzierżyński		w. Stupkowszczyzna	1937/07/17	1937/09/22
909.		Mińsk	Uroczysko 7m 1 Kurasowszczyzna	1937/10/10	1937/11/03
910.	miński		w. Olszany gm. stroczyńska	1938/03/04	1938/05/25
911.	kopylski		w. Jaźwino	1932/12/31	1933/04/02
912.	miński		stacja Gorodiszcze	1938/07/07	1938/10/07
913.	berezyński		ch. Polańszczyzna	1937/08/06	1937/09/07
914.	berezyński		ch. Polańszczyzna	1937/07/20	1937/08/22
915.	dzierżyński		w. Bielakowo	1933/04/08	1933/04/15
916.	dzierżyński		w. Bielakowo	1933/04/08	1933/04/15
917.	dzierżyński		w. Bielakowo	1933/04/08	1933/04/15
918.		Mińsk	ul. Pulichowa 7 m 1	1937/11/19	1937/12/17
919.	kojdanowski		w. Kołtowo	1929/04/23	1929/11/04
920.	czerwieński		w. Chutor	1937/08/16	1937/12/17
921.	miński		w. Borowe	1937/12/16	1938/01/21
922.	czerwieński		w. Wola Hajdukowska	1938/02/07	1938/02/26

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
885.	członek , POW ,	Brak danych	1937/11/22	1989/04/28
886.	agent polskiego wywiadu	64,68,71 KK BSRR	1938/11/19	1989/04/30
887.	członek szpiegowsko-dywerysyjnej rezydentury	68,76 KK BSRR	1938/10/13	1957/03/05
888.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/09/25	1960/02/18
889.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/09/26	1960/02/18
890.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/03	1989/03/30
891.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1966/06/10
892.	agent polskiego wywiadu, członek szpiegowsko-powstańczej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/11/19	1988/03/29
893.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/26	1989/04/30
894.	antyradziecka agitacja	72a KK BSRR	1937/09/23	1962/10/09
895.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/05/25
896.	czł. kontrrew. -terror.grupy, kontrrew. agit., przygot. do terroru	22-70,76 KK BSR	1937/09/28	1956/12/06
897.	czł. kontrrew. -terror.grupy, kontrrew. agit., przygot. Do terroru	22-70,76 KK BSR	1937/09/28	1956/12/06
898.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1937/11/04	1989/06/16
899.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/29	1989/04/30
900.	Kontrrewolucyjna działalność	Brak danych	1938/02/21	1989/05/10
901.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/26	1958/09/08
902.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/10	1989/04/28
903.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/22
904.	członek szpiegowsko-dywerysyjnej rezydentury	68,76 KK BSRR	1938/10/13	1957/03/05
905.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/30	1989/04/28
906.	członek , POW ,	66,68,76 KK BSRR	1937/10/26	1959/08/31
907.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/14	1989/03/26
908.	antyradziecka agitacja, członek kontrrewolucyjnego ugrupowania	72,76 KK BSRR	1937/10/01	1968/01/28
909.	kontrrew. , wywrotowa robota celem rozbicia gospodarki wagonami	69,76 KK BSRR	1937/11/18	1957/08/30
910.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/07/04	1989/04/30
911.	antyradziecka działalność	68,69,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1989/05/31
912.	szpiegowanie na rzecz Polski	68a KK BSRR	1938/11/17	1959/08/10
913.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/14	1989/03/16
914.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/00/00	1989/03/07
915.	szkodnictwo, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/28	1964/02/11
916.	szkodnictwo, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/28	1964/02/11
917.	szkodnictwo, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/28	1964/02/11
918.	agent polskiego wywiadu,członek dywersyjnej ,wrogiej organizacji	68,71 KK BSRR	1937/12/26	1957/12/03
919.	szpiegowanie na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1924/11/16	1992/03/14
920.	szpiegowska działalność na korzyść Polski	65,66,68,74 KK BSRR	1938/09/01	1957/03/23
921.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/02/21	1962/07/11
922.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/03/15	1989/04/30

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
923.	Pietrowicz	AntonI	Alfons	1907/00/00	w. Wiazyczyn pow. berezyński
924.	Pietrowicz	Ludwik	Franciszek	1902/00/00	w. Byszanka pow. czerwieński
925.	Pietrowicz (Piotrowicz)	Aleksander	Jan	1869/00/00	w. Wiazyczyno pow. berezyński
926.	Pietrowski	Felicjan	Konstantyn	1888/00/00	w. Kowańce pow. łohojski woj. mińskie
927.	Pietrowski	Eliasz	Stefan (Szczepan)	1915/00/00	w. Dąbniaki pow. wietryński woj. witebskie
928.	Pietrusewicz	Adam	Siemion	1896/00/00	w. Pikieliszki gm. podbrzezińska pow. wileńsko-trocki woj. wileńskie
929.	Pietuchowski	Józef	Franciszek	1904/00/00	m. Romny USSR
930.	Pilecki	Wincenty	Franciszek	1889/00/00	m. Mińsk
931.	Pilecki	Jan	Władysław	1900/00/00	w. Uhły pow. borysowski woj. mińskie
932.	Piotrowicz	Teofila	Grzegorz	1873/00/00	w. Prodwino pow. bobrujski BSRR
933.	Pitkiewicz- Pietkiewicz	Wincenty	Jan	1875/00/00	w. Błoi pow. puchaczewski
934.	Piutarewicz	Maria	Franciszek	1896/00/00	Polska
935.	Pleszczenko	Józef	Andrzej	1878/00/00	w. Pokraszewo pow. gresski woj. mińskie
936.	Plutarewicz	Antoni	Józef	1896/00/00	w. Bieliczany pow. berezyński
937.	Plaszczyński	Antoni	Tomasz	1900/00/00	w. Karoliszczewicze pow. miński woj. mińskie
938.	Plaszczyński	Jan	Józef	1885/00/00	w. Kożuki pow. śmiłowicki BSRR
939.	Platkowski	Jan	Atanazy	1888/04/03	w. Zajamne pow. śmiłowicki BSRR
940.	Platkowski	Kazimierz	Atanazy	1886/03/04	w. Zajamne pow. śmiłowicki BSRR
941.	Platkowski	Aleksander	Jan	1896/00/00	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
942.	Platkowski		Kazimierz	1907/00/00	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
943.	Platkowski	Kazimierz	Wincenty	1880/00/00	w. Zamoście pow. śmiłowicki BSRR
944.	Plawiński	Wincenty	УСТИНОВИЧ	1904/00/00	w. Okolica pow. wietryński
945.	Płoski	Izidor	Ignacy	1877/00/00	w. Wigalnieta Polska / Wigańce pow. lidzki woj. nowogródzkie /
946.	Podwiński	Feliks	Jan	1904/00/00	sieberzyński pow. zachodnie woj.
947.	Pogirnicki	Piotr	Wincenty	1872/00/00	w. Grebienka pow. czerwieński woj. mińskie
948.	Pogirnicki	Michał	Antoni	1886/10/00	w. Kolec pow. czerwieński woj. mińskie
949.	Pogońko (Pogańko)	Bolesław	Piotr	1899/00/00	w. Łonwa pow. pleszczeński woj. miński
950.	Pogoski (Pogocki)	Antoni	Franciszek	1899/00/00	m. Mińsk
951.	Pogrebicki	Jakub (Jakow)	Józef	1901/00/00	miejsowość Kozakówka pow. kopylski
952.	Pogumirski	Edward	Kazimierz	1912/00/00	w. Borówka pow. dryseński woj. witebskie
953.	Poleszczuk	Antoni	Piotr	1909/00/00	w. Poloniewiczze pow. dzierżyński BSRR
954.	Poleszczuk	Piotr	Aleksander	1868/00/00	Polska
955.	Poloniewicz	Kazimierz	Włodzimierz (Władysław)	1884/03/04	w. Długie Wcięcie pow. miński
956.	Poloniewicz	Władysława	Wincenty	1881/00/00	w. Podosień gm. fanipolskiej pow. miński woj. mińskie
957.	Poloniewicz	Felicjan	Włodzimierz	1898/00/00	w. Długi Ostup pow. miński woj. miński
958.	Polubicki	Bronisław	Kazimierz	1891/05/29	m. Mińsk
959.	Polubiński	Edward	Onufry	1857/00/00	w. Wiśnicko pow. lepeński woj. witebskie
960.	Poniatowski	Julian	Ignacy	1902/00/00	w. Sutin pow. puchowski
961.	Popiel	Włodzimierz	Adam	1894/00/00	w. Horki pow. mohylewski woj. mohylewskie
962.	Popławski	AntonI	Jan	1884/00/00	w. Barany pow. szczuciński woj. grodzieńskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
923.	Polak	bez określenia zajęcia	Bez określonego zajęcia	mińskie
924.	Polak	robotnik	Fabryka im. Kirowa	mińskie
925.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Leninowski gościniec”	mińskie
926.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
927.	Polak	księgowy	Kolchoz „Rada”	witebskie
928.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	wileńskie
929.	Polak	pomocnik naczelnika	pasażerska stacja Mińsk II Białoruskiej Kolei Żelaznej	
930.	Polak	cieśla	Zakład odzieżowy „Kim”	
931.	Polak	pakowacz	Tartak im. Mołotowa	mińskie
932.	Polka	na utrzymaniu		mińskie
933.	Polak	bez określenia zajęcia	Bez określonego zajęcia	mińskie
934.	Polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	mińskie
935.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony przewodnik”	mińskie
936.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
937.	Polak	sadownik	Kolchoz „Czerwony bojownik	mińskie
938.	Polak	sprzedawca	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
939.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
940.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
941.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
942.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
943.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
944.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Proletariat”	witebskie
945.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Krupskiej	mińskie
946.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Bluchera	witebskie
947.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
948.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
949.	Polak	starszy księgowy	Cegielnia	
950.	Polak	kulowy	Garbarnia „Bolszewik”	
951.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
952.	Polak	pomocnik naczelnika	Dryseński Oddział Łączności	witebskie
953.	Polak	stajenny	Kolchoz	mińskie
954.	Polak	pastuch	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie
955.	Polak	dozorca	Sowchoz „Czerwony Łącznościowiec”	mińskie
956.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kirowa	mińskie
957.	Polak	leśnik	Mińskie Powiatowe Gospodarstwo Leśne	mińskie
958.	Polak	Agronom – urzędnik wojsk.	Oddział Zaopatrzenia Woj. Ochrony Pogr. NKWD BSRR	
959.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Bojkowa	witebskie
960.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
961.	Polak	dziesiątnik dostarczycieli torfu	TEC fabryki jedwabiu	mohylewskie
962.	Polak	palacz	Zakład asfalto-betoniarski	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
923.	berezyński		w. Wiazyczyn	1937/09/11	1938/01/10
924.	borysowski	Borysów	ul. Poruczników 27	1937/12/18	1938/02/15
925.	berezyński		w. Wiazyczyno	1938/07/10	1938/11/02
926.	łohojski		ch. Sadki	1938/08/05	1938/09/29
927.	witebski		w. Dubowoje	1938/01/13	1938/03/25
928.	radoszkowicki		w. Zalesie	1937/05/01	1937/09/14
929.		Mińsk	Ulianowski zaulek 7/16 m 1	1937/09/17	1937/12/07
930.		Mińsk	brak danych	1938/00/00	1938/05/25
931.	borysowski		w. Uhły	1937/08/15	1937/10/22
932.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/11/01
933.	czerwieński		w. Gliniszcz	1937/07/27	1937/09/17
934.	borysowski	Borysów	ul. Podgórna 10/21	1937/12/00	1938/01/20
935.	gresski		w. Pokraszewo	1938/01/12	1938/02/14
936.	berezyński		w. Bieliczany	1938/08/07	1938/10/15
937.	miński		w. Elnica	1938/01/08	1938/03/29
938.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/09/21	1929/11/03
939.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/06/28	1929/11/03
940.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/06/27	1929/11/03
941.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/06/30	1929/11/03
942.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/06/26	1929/11/03
943.	śmiłowicki		w. Zamoście	1929/06/26	1929/11/03
944.	wietryński		w. Okolica	1938/01/12	1938/02/26
945.	łohojski		w. Nowe-Czenowo	1937/08/06	1937/09/16
946.	horodecki		Kol.im. Bluchera gm. seliszczkańska	1937/00/00	1938/01/20
947.	czerwieński		w. Czarne Błoto	1937/08/06	1937/09/17
948.	czerwieński		w. Dubiniec	1937/09/19	1937/10/13
949.		Mińsk	brak danych	1938/02/00	1938/05/25
950.		Mińsk	ul. Majakowskiego 86	1937/10/26	1937/11/19
951.	kopylski	Kopyl		1938/07/16	1938/09/25
952.	dryseński	Дрисса		1937/00/00	1938/01/05
953.	dzierżyński		w. Połoniewiczze	1937/10/26	1937/11/28
954.	dzierżyński		w. Połoniewiczze	1937/11/02	1937/11/29
955.	miński		w. Długie Wcięcie	1937/11/19	1937/12/14
956.	miński		w. Podsośnie	1938/02/08	1938/02/14
957.	miński		w. Dułgi Ostup	1937/11/19	1937/12/14
958.		Mińsk	ul. Radziecka 148/19 m 34	1937/01/26	1937/12/17
959.	lepelski		w. Łazowniki	1938/02/03	1938/02/15
960.	puchowski		w. Sutin	1937/09/08	1937/12/14
961.	mohylewski		w. Horki	1938/08/16	1938/09/28
962.	miński	Mińsk	ul. Proletariacka 11	1937/08/24	1937/10/20

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
923.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/10	1989/04/28
924.	członek szpiegowskiej organizacji	64,68,71,76 KK BSRR	1938/03/15	1974/05/16
925.	członek POW	64,68,76 KK BSRR	1938/11/18	1989/04/30
926.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/09	1963/10/25
927.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/04/27	1989/10/17
928.	szpiegostwo	68,120 KK BSRR	1937/09/18	1986/03/28
929.	antyradziecka agitacja, wywrotowa działalność	69,72 KK BSRR	1937/12/28	1958/11/14
930.	działalność szpiegowska na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/07/09	1960/11/02
931.	członek „ POW „	68,71 KK BSRR	1937/11/02	1967/07/28
932.	działalność szpiegowska	brak danych	1937/11/04	1989/04/29
933.	Kontrrewolucyjna działalność	72,120 KK BSRR	1937/10/04	1989/12/28
934.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/08	1989/04/30
935.	antyradziecka agitacja, członek POW	64,72 KK BSRR	1938/03/13	1989/06/30
936.	antyradziecka działalność	64,68,76 KK BSRR	1938/11/29	1989/04/28
937.	członek powstańczej organizacji, szpiegowanie na rzecz Polski	66,68 KK BSRR	1938/04/13	1959/05/18
938.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1959/10/15
939.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/04/21
940.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1959/10/15
941.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/06/29
942.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/04/21
943.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1960/04/21
944.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/23	1959/10/12
945.	antyradziecka działalność	72a KK BSRR	1937/09/26	1989/03/02
946.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/03/08	1989/09/18
947.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/10/04	1959/06/13
948.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/10/25	1989/04/30
949.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/09	1959/07/16
950.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/26	1963/09/20
951.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/07	1988/08/02
952.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/02/09	1989/10/02
953.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/03	1989/12/30
954.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/15	1989/05/30
955.	agent polskiego wywiadu, członek POW	66,68,71,76 KK BSRR	1937/12/26	1989/04/28
956.	Kontrrewolucyjna agitacja	22-70,72 KK BSRR	1938/03/07	1989/05/06
957.	członek POW, szkodnictwo, agent polskiego wywiadu	66,68,71,76 KK BSRR	1937/12/26	1958/05/26
958.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/27	1957/07/09
959.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/11	1989/08/15
960.	członek szpiegowskiej organizacji, antyradziecka agitacja	68 KK BSRR	1938/02/01	1960/06/02
961.	członek szpiegowsko-dywerysyjnej rezydentury	68,76 KK BSRR	1938/10/13	1957/03/05
962.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1937/10/28	1989/03/28

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
963.	Poprocki	Franciszek	Makary	1905/00/00	w. lubelskie
964.	Porazińska	Krystyna	Sabin	1862/00/00	m. Mińsk
965.	Poraziński (Portaziński)	Józef- Przemysław	Michał	1882/00/00	m. Mińsk
966.	Połapczik	Michał	Aleksander	1897/00/00	miejsowość Śmitłowice woj.mińskie
967.	Powidajko (Powiedajko)	Adam	Jan	1886/00/00	miejsowość Siemków pow. zaslawski BSRR
968.	Poznański	Jan (Tomasz)	Piotr	1884/00/00	w. Zawada (Polska) / woj. lubelskie, woj. świętokrzyskie /
969.	Požniak	Helena	Antoni	1908/00/00	w. Kłosowszczyzna pow. kopylski woj. mińskie
970.	Požego (Pożoga)	Wincenty	Piotr	1900/00/00	w. Chotowo pow. graniczny / chodzi o pow. stołpecki / Polska
971.	Prokopowicz	Włodzimierz	Stanisław	1892/00/00	m. Warszawa
972.	Proszyński	Edward	Jan	1886/00/00	m. Połock woj. witebskie
973.	Prykoteń (Prakateń)	Pelagia	Kazimierz	1875/00/00	w. Zasuwie pow. pleszczeński woj. mińskie
974.	Przesmycki	Józef	Klemens	1889/01/18	m. Mińsk
975.	Przedomska	Helena	Piotr	1868/00/00	w. Mikszewice pow. oszmiański woj. wileńskie
976.	Przybytko	Stanisław	Gwidon	1899/00/00	w. Osowski Bór pow. czerwieński woj. mińskie
977.	Przygocki	Stanisław	Jan	1909/00/00	w. Dębowa Łąka pow. borysowski woj. mińskie
978.	Przygotski	Wilhelm	Paweł	1907/00/00	w. Muraszki pow. borysowski woj.mińskie
979.	Pszeleński	Edward	Julian	1878/00/00	w. Orzechowo gm. dymitrowska pow. rossoński woj. witebskie
980.	Pszygrocki	Felicjan	Stefan	1893/00/00	ch. .Mrowie pow. borysowski woj. mińskie
981.	Puchalski	Antoni	Justyn	1893/00/00	w. Suszyno pow. wietryński BSRR
982.	Puchalski	Józef	Justyn	1887/00/00	w. Kraśnica pow. uszacki BSRR
983.	Purcew (Purc)	Franciszka	Stanisław	1891/00/00	m. Lublin Polska
984.	Purowska	Leokadia	Stanisław	1891/00/00	w. Dubniaki pow. samochwałowicki woj.mińskie
985.	Puton	Józef	Karol	1890/00/00	woj. radomskie Polska
986.	Puton	Karol	Jan	1869/00/00	w. Jawor woj. radomskie Polska
987.	Rabczyński-Rybczyński	Franciszek	Konstanty	1887/00/00	w. Aperowszczyzna (Aniepowszczyzna)pow. uszacki
988.	Raczko	Filip	Adam	1889/00/00	w. Demidowice gm.zabrzeż pow. woło.woj.nowogródzkie (Polska)
989.	Raczyński	Wincenty	Stanisław	1891/00/00	m. Witebsk
990.	Radkiewicz	Antoni	Wincenty	1887/00/00	w. Podratimówka pow. smolewicki woj. mińskie
991.	Radkiewicz	Wacław	Aleksander	1908/03/05	w. Tabor pow. użdzieński
992.	Radzko	Antoni	Innocenty	1893/00/00	w. Diczki pow. zaslawski
993.	Rak	Felicjan	Józef	1904/00/00	miejsowość Śmitłowice woj. mińskie
994.	Rak	Ludwik	Stanisław	1907/12/17	miejsowość Śmitłowice
995.	Rakicki	Piotr	Ignacy	1914/07/15	w. Tworczyzewka pow. mozyrski
996.	Rancew	Antoni	Wincenty	1880/00/00	ch. Radkowo pow. stucki woj.mińskie
997.	Rasiński	Bronisław	Robert	1893/00/00	w. Słobudka pow. łohojski woj. mińskie
998.	Rasskazienok	Aleksander	Piotr	1891/00/00	w. Grodno pow. czerwieński woj. mińskie
999.	Ratkiewicz	Bronisław	Wincenty	1877/00/00	w. Kamionka gm. putczyńska pow. dzierżyński
1000.	Redzko (Recko)	Michał	Karol		w. Hrynkowice pow. zaslawski woj. mińskie
1001.	Rekszta	Andrzej	Tomasz	1893/00/00	ch. Teter gm. gudnieńska woj. kurlandzkie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
963.	Polak		Wiejski sklep w Wołosowie	witebskie
964.	Polka	brak danych		mińskie
965.	Polak	mierniczy	Łohojski powiatowy oddział mierniczy	mińskie
966.	Polak	szewc	Spółdzielnia „Internacjonalista”	mińskie
967.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Czerwona miedza”	mińskie
968.	Polak	kierownik techniczny	Elektrownia Nr 1 miasta Mińska	
969.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Orka”	mińskie
970.	Polak	kolchoźnik	w. Makowicze	mińskie
971.	Polak	zastępca naczelnika	Placówka wywiadowcza	mińskie
972.	Polak	bez określenia zajęcia		mińskie
973.	Polka	brak danych	brak danych	mińskie
974.	Polak	kontroler finansów	stacja kolejowa Mińsk Zachodni	mińskie
975.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
976.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
977.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Dąb”	mińskie
978.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
979.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
980.	Polak	kowal	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
981.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowe życie”	witebskie
982.	Polak	przewodniczący	Kolchoz im. Lenina	witebskie
983.	Polka	zawiadująca	Polski dom dziecka	mińskie
984.	Polka	kolchoźnik	Zgodnie z miejscem zamieszkania	mińskie
985.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Czerwiakowa	mińskie
986.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
987.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w. Trojanowo	witebskie
988.	Polak	zastępca głów-nego księgowego	Zarząd cukierniami i piekarniami w Mińsku	
989.	Polak	ślusarz	Zakład im. Kirowa	witebskie
990.	Polak	bez określenia zajęcia		mińskie
991.	Polak	ślusarz	Zakład „Czerwony kowal matrycowy”	mińskie
992.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Szturmowiec II pięciolatki”	mińskie
993.	Polak	murarz	na umowy	mińskie
994.	Polak	zdun	Spółdzielnia „Komunard”	mińskie
995.	Polak	elektrykro-mechanik	Instytut Podwyższania Kwalifikacji	mińskie
996.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Fala Rewolucji”	mohylewskie
997.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
998.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowa Droga”	mińskie
999.	Polak	rymarz	Kolchoz „Za władzę Rad”	mińskie
1000.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1001.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz wsi Rosochy	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
963.	lepelski		ch. Stajsk	1938/02/08	1938/03/29
964.		Mińsk	ul. Październikowa 11 m.5	1937/00/00	1937/11/28
965.	łohojski	Łohojsk		1937/00/00	1937/11/22
966.	Śmiłowicze		miejscoowość Śmiłowicze	1937/06/19	1937/10/21
967.	zasławski		w. Wiekszyce	1938/01/25	1938/05/25
968.		RR	ul. Sowiecka 110 m 5	1937/09/18	1937/10/20
969.	kopylski		w. Kłosowszczyzna	1937/12/26	1938/01/21
970.	dzierżyński		w. Makowczyce	1937/12/16	1938/01/21
971.	stołpecki	Stołpce	ul. Szpitalna 15	1940/11/11	1941/04/01
972.	berezyński		miejscoowość Berezyno	1937/07/10	1937/08/22
973.	pleszczeński		w. Czerwona Wola	1937/00/00	1937/11/17
974.		Mińsk	Małowski zaułek dom 23 m 1	1937/08/19	1937/09/23
975.		Mińsk	ul. Dworcowa 58	1933/03/02	1933/04/14
976.	czerwieński		w. Osowski Bór	1937/09/19	1937/10/08
977.	borysowski		w. Dębowa Łąka	1937/12/17	1938/01/20
978.	borysowski		w. Łozino	1938/01/11	1938/02/15
979.	rossoński		w. Orzechowo	1938/02/05	1938/02/27
980.	borysowski		ch. Mrowie	1938/01/11	1938/02/15
981.	uszacki		w. Andrzejewszczyzna	1937/12/25	1938/01/20
982.	uszacki		w. Nowe Życie	1937/12/16	1938/01/21
983.		Mińsk	brak danych	1937/11/01	1938/01/03
984.	zasławski		w. Purowszczyzna	1937/00/00	1938/01/20
985.	śmiłowicki		ch. Starzyna	1937/06/17	1937/08/25
986.	smolewicki		w. Staryna	1937/08/05	1937/11/19
987.	uszacki		w. Trojanowo	1937/12/15	1938/01/20
988.		Mińsk	brak danych		1938/01/08
989.	witebski	Witebsk	Proletariacki bulwar 29	1937/12/18	1938/01/20
990.	czerwieński	Czerwień	ul. Mińska 25	1937/08/06	1937/09/07
991.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. Komsomolska 26	1938/07/20	1938/09/28
992.	zasławski		w. Diczki	1937/12/14	1938/01/20
993.	smolewicki		miejsc. Smolewicze ul. Międzynarodowa	1937/10/29	1937/11/15
994.	śmiłowicki		miejsc. Śmiłowicze zaułek Październik 1	1938/03/13	1938/09/25
995.	miński		ch. Horodyszczczyzna	1938/06/05	1938/11/01
996.	krasnopolski		w. Chimicze	1938/07/25	1938/10/11
997.	łohojski		w. Wólka	1938/04/03	1938/09/21
998.	czerwieński		w. Grodno	1937/07/18	1937/09/02
999.	zasławski		w. Kamionka gm. putczyńska	1938/06/14	1938/10/15
1000.	zasławski		w. Hrynkowicze	1937/12/16	1938/01/21
1001.	smolewicki		w. Rosochy	1937/00/00	1937/11/05

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
963.	kontrrewolucyjna działalność	64,68 KK BSRR	1938/04/20	1958/07/28
964.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1937/12/15	1989/04/30
965.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1937/12/03	1989/04/30
966.	szpiegostwo na rzecz Polski, członek POW	brak danych	1937/10/28	1959/09/17
967.	czł. szpieg dyw organizacji, szpiegowie na korzyść polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/04	1958/07/03
968.	okazał się pol. szpieg., wydawał komu-nist. i rewolucjonistów, członek POW	66,68,70 KK BSRR	1937/10/28	1957/07/26
969.	pomoc w szpiegowaniu	68a KK BSRR	1938/08/25	1959/07/23
970.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/28	1959/08/24
971.	działalność szpiegowska	68a,74 KK BSRR	1941/05/20	1995/02/15
972.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/08/25	1989/03/28
973.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/22	1961/01/25
974.	agent polskiego wywiadu	68a KK BSRR	1937/10/05	1957/09/30
975.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1933/04/26	1989/05/31
976.	Kontrrewolucyjna agitacja	72,76 KK BSRR	1937/10/23	1989/12/28
977.	czł. kontrrewolucyjnej organizacji, Polskiej Organizacji Wojskowej	68,71 KK BSRR	1938/03/08	1957/12/02
978.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	71,72,76 KK	1938/03/10	1958/10/09
979.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/31	1989/09/13
980.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/10	1958/10/09
981.	kontrrewolucyjna działalność	68 KK BSRR	1938/03/08	1959/11/19
982.	kontrrewolucyjna działalność	68a KK BSRR	1938/02/21	1959/11/19
983.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/09	1959/06/16
984.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka agitacja	75 KK BSRR	1938/03/08	1989/04/22
985.	agent polskiego wywiadu, członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1959/08/24
986.	członek bandy, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1938/01/19	1960/02/13
987.	działalność w ramach „POW”	68 KK BSRR	1938/02/08	1989/10/02
988.	członek szpiegowsko – dywersyjnej organizacji, polski agent	68,71 KK BSRR	1938/02/01	1958/10/16
989.	członek POW	64,68,71,72,76 KK	1938/03/09	1957/12/03
990.	antyradziecka agitacja	65,72,80 KK BSRR	1937/09/14	1989/03/28
991.	związek z polskim wywiadem	68,71 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/29
992.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/10	1989/04/30
993.	członek POW	68a KK BSRR	1937/11/27	1959/10/19
994.	członek POW	64,2270,7KK BSRR	1938/10/05	1989/04/30
995.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/10	1990/04/18
996.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/10/29	1989/04/16
997.	członek antyradzieckiej szpiegowskiej organizacji	68 KK BSRR	1938/10/01	1959/12/21
998.	Kontrrewolucyjna agitacja	Brak danych	1937/10/01	1960/12/03
999.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/06	1989/04/30
1000.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/20	1959/07/02
1001.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/07/24

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1002.	Reut	Wiktor	Wincenty	1875/00/00	w. Nowosiółki pow. lepelski BSSR
1003.	Reut	Jan	Aleksander	1904/00/00	m. Kimejki(Kamienka) pow. sienieński
1004.	Reut	Wincenty	Adolf	1895/00/00	Reczki pow. borysowski woj. mińskie
1005.	Reut	Józef	Antoni	1910/03/07	m. Borysów
1006.	Reut	Julian	Piotr	1905/00/00	miejsowość Uła pow. bieszenkowicki
1007.	Reut	Michał	Wincenty	1874/00/00	w. Stupień pow. borysowski woj.mińskie
1008.	Reżecki	Mikołaj	Jan	1895/00/00	w. Wielkowszczyzna (Polska) / gm. radoszkowice pow. molodeczański woj. wileńskie /
1009.	Riabczun	Józef	Stefan	1867/00/00	w. Maniakow pow. łohojski BSRR
1010.	Rkszto	Jan	Jan	1894/00/00	m. Mińsk
1011.	Rogińska	Maria	Konstanty	1880/00/00	w. Charki gm. dołhińska pow. wilejski woj.wileńskie
1012.	Rogiński	Piotr	Franciszek	1898/02/01	m. Białystok Polska
1013.	Rokaczewska	Antonina	Antoni	1864/00/00	Polska
1014.	Romanowska	Albina	Józef	1878/00/00	w. Krasne pow. zasławski woj. mińskie
1015.	Romanowski	Bronisław	Kazimierz	1879/03/22	w. Maszuryn gm. Orla woj. wileńskie
1016.	Romanowski	Stanisław	Dominik	1884/00/00	miejsowość Iwieniec Polska
1017.	Romanowski	Wacław	Kacper	1891/01/25	miejsowość Iłów woj. warszawskie (Polska)
1018.	Roslkowska	Stanisław	Karol	1858/00/00	miejsowość Rudnia pow. orszański BSSR
1019.	Rotter	Bronisław	Augustyn	1873/00/00	m. Warszawa
1020.	Rubacha	Bronisław	Jan	1887/00/00	w. Kozłowszczyzna pow. łohojski
1021.	Rudakowski	Józef	Franciszek	1872/00/00	w. Żabichów / w. Żabichowo / pow. berezyński woj. mińskie
1022.	Rudziński (Rudyński)	Eugeniusz	Mikołaj	1900/02/12	m. Pińsk
1023.	Rusakowicz	Bolesław	Bazyli	1889/00/00	miejsowość Horodyszcz pow. wilejski
1024.	Rusiecki	Karol	Kazimierz	1860/00/00	ch. Terechal gm. siennicka pow. miński
1025.	Ruszkowski	Paweł	Stanisław	1875/03/06	w. Jaskułowo woj. warszawskie
1026.	Rutkowski	Jan	Jan	1893/02/08	m. Raków woj.wileńskie
1027.	Rybiński	Kazimierz	Fabian	1894/03/04	w. Zosino pow. puchowski woj. mińskie
1028.	Rykowski	Marian	Antoni	1899/12/07	m. Warszawa (Polska)
1029.	Rymaszewski	Stanisław	Antoni	1893/00/00	w. Buniew pow. htuski woj. mohylewskie
1030.	Rymaszewski	Wincenty	Julian	1899/00/00	ch. Zwierzyniec pow. uździeński
1031.	Rymaszewski	Jan	Jan	1883/00/00	w. Bułatniki pow. kopylski woj. mińskie
1032.	Rymaszewski	Bolesław	Józef	1902/03/07	osiedle Falicze pow. starodorożski woj. mińskie
1033.	Rymaszewski	Włodzimierz	Józef	1895/10/03	w. Nowosiółki pow. starodorożski woj. mińskie
1034.	Rymaszewski	Florian	Józef	1889/11/05	w. Nowosiółki pow. starodorożski woj. mińskie
1035.	Rymaszewski	Zenon	Adam	1905/07/09	m. Mińsk
1036.	Rymaszewski	Włodzimierz	Józef	1897/00/00	w. Prusnowo pow. uździeński BSRR
1037.	Rynkowicz	Stanisław	Kazimierz	1903/00/00	w. Sołowicha pow. łohojski
1038.	Rzeczycki	Zenon	Józef	1894/00/00	miejsowość Krajsk Polska / pow. łohojski woj. mińskie /
1039.	Rzewucka(Rzewutska)	Rozalia (Różia)	Kazimierz	1891/00/00	ch. Nowosady gm.łosznicka pow. borysowski

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1002.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwone Zwycięstwo”	witebskie
1003.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Ładykowo”	witebskie
1004.	Polak		Pracował indywidualnie po wioskach	mińskie
1005.	Polak	kierowca	Fabryka im. Kirowa	mińskie
1006.	Polak	maszynista	YBCP-98 Odcinek Spec. Wojskowych Prac – 98	witebskie
1007.	Polak	włościanin	bez określonego zajęcia	mińskie
1008.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie
1009.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1010.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1011.	Polka	włościanka	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1012.	Polak	redaktor	Gazeta „Orka”	mińskie
1013.	Polka	brak danych	brak danych	mińskie
1014.	Polka	kolchoźnik	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
1015.	Polak	kierowca	Stacja pogotowia ratunkowego	mińskie
1016.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
1017.	Polak	kierownik	Pracownia mińskich zakładów wojskowych	mińskie
1018.	Polka	brak danych	brak danych	mińskie
1019.	Polak	robotnik	Zakład Przerobu Skór „Bolszewik”	mińskie
1020.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Władza Rad”	mińskie
1021.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwone Berezyno ,	mińskie
1022.	Polak	Przewodniczący	Dzierżyński Powiatowy Komitet Wykonawczy	
1023.	Polak	fotograf	Wykonywanie fotografii na mińskim targowisku	mińskie
1024.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1025.	Polak	robotnik	Spółdzielnia inwalidów nr 4 im. II pięciolatki	mińskie
1026.	Polak	krawiec	Fabryka im. Komunistów miasto Mińsk	
1027.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Promień socjalizmu”	mińskie
1028.	Polak	kierownik	Oddział Kadr Państwowego Banku BSRR	
1029.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „1 Kwietnia”	mińskie
1030.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
1031.	Polak	kowal	Kolchoz	mińskie
1032.	Polak	sygnalista	Stacja kolejowa Stare Drogi	mińskie
1033.	Polak	drwal	Starodorożskie Gospodar-stwo Leśno-przemysłowe	mińskie
1034.	Polak	robotnik	13 odcinek drogi rozjazd Falicze	mińskie
1035.	Polak	docent	Instytut Pedagogiczny	mińskie
1036.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „XII lecie”	mohylewskie
1037.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Oracz”	mińskie
1038.	Polak	krawiec	Fabryka „KIM”	mińskie
1039.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz im. Kujbyszewa	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1002.	lepelski		w. Gerasimówka	1938/02/03	1938/02/15
1003.	sieneński		w. Ładzikowo (Ładykowo)	1937/12/22	1938/01/21
1004.	borysowski		w. Łozino	1938/01/11	1938/02/15
1005.	borysowski	Borysów	ul. Mińska 7	1937/09/05	1937/10/22
1006.	bieszenkowski		miejsowość Uła	1937/12/17	1938/01/20
1007.	borysowski		w. Stupień	1937/11/15	1937/11/20
1008.	uszacki		w. Szarki	1937/12/19	1938/01/08
1009.	łohojski		ch. Maniaki	1938/03/17	1938/09/28
1010.	czerwieński		osiedle Czerwony Wschód	1938/03/13	1938/05/26
1011.	pleszczeński		w. Nowe Franulino	1933/01/23	1933/04/05
1012.	miński	Mińsk	ul. Internacjonalna 14 m 6	1937/07/29	1937/12/17
1013.		Mińsk	bak danych	1937/00/00	1937/11/17
1014.	zasławski		w. Krasne	1937/12/15	1938/01/21
1015.	miński		stacja Kołodyszczce	1938/06/05	1938/11/01
1016.	zasławski		w. Krasne	1937/12/05	1938/01/21
1017.		Mińsk	brak danych	1937/11/19	1938/01/03
1018.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/11/05
1019.		Mińsk	brak danych	1937/10/26	1937/11/19
1020.	łohojski		w. Boryski	1937/12/16	1938/02/15
1021.	berezyński		w. Krupa	1937/07/18	1937/08/22
1022.		Mińsk	ul. Fabriciusa 15 m. 10	1937/08/08	1937/10/25
1023.	miński	Mińsk		1938/08/08	1938/09/30
1024.	miński		w. Żdany gm. samo-chwałowicka	1937/08/06	1937/12/02
1025.		Mińsk	ul. Engelsa 48 m 4	1937/11/01	1937/12/14
1026.		Mińsk	ul. Moskiewska 91/1	1937/09/04	1937/09/23
1027.	puchowicki		w. Marchlewszczy-zna	1938/03/08	1938/11/15
1028.		Mińsk	ul. Jamna 3 m 4	1937/09/01	1938/09/21
1029.	lubański		w. Jamińsk	1933/01/10	1933/02/14
1030.	uźdeński		ch. Urycko	1937/00/00	1938/01/21
1031.	kopylski		w. Bułatniki	1937/12/17	1938/01/21
1032.	starodorożski		osiedle Falicze	1938/06/29	1938/10/10
1033.	starodorożski		osiedle Falicze	1938/06/17	1938/10/10
1034.	starodorożski		osiedle Falicze	1938/06/17	1938/10/10
1035.		Mińsk	ul. Pulichowa 17	1937/01/20	1937/12/14
1036.	czerikowski		w. Stara Bielica	1938/06/21	1938/09/26
1037.	łohojski		w. Sołowicha	1938/07/00	1938/09/28
1038.		Mińsk	ul. Cmentarna 30 m 2	1937/10/26	1937/12/11
1039.	borysowski		w. Szylino	1937/08/18	1937/11/05

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1002.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/11	1989/10/18
1003.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1961/11/15
1004.	członek szpiegowskiej organizacji	68,76 KK BSRR	1938/03/10	1958/10/09
1005.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, szpiegowanie na rzecz Polski	68,71 KK BSRR	1937/11/02	1989/05/30
1006.	członek POW	64,68,71,72,76 KK	1938/03/09	1957/12/03
1007.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/03/10	1989/03/30
1008.	współpracował z polskim wywiadem	Brak danych	1938/09/01	1958/09/08
1009.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/10/10	1989/04/30
1010.	działalność szpiegowska	68,71 KK BSRR	1938/09/01	1989/04/30
1011.	członek dywersyjno-politycznej organizacji	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
1012.	agent polskiego wywiadu, członek POW	66,68,71,76 KK BSRR	1937/12/30	1967/03/10
1013.	członek „ POW „	68 KK BSRR	1937/11/22	1989/04/28
1014.	członek dywersyjno-szpiegowskiej grupy	66,68,71,76 KK BSRR	1938/02/28	1960/02/04
1015.	agent polskiego wywiadu	68 Gł. K BSRR	1938/11/10	1989/04/30
1016.	członek dywersyjno-szpiegowskiej grupy	66,68,71,76 KK BSRR	1938/02/28	1960/02/04
1017.	szpiegostwo	66,68,71 KK	1938/01/01	1989/04/29
1018.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/09	1989/04/30
1019.	antyradziecka działalność	64 KK BSRR	1937/11/26	1989/05/24
1020.	szkodnictwo , agent polskiego wywiadu	68,69 KK BSRR	1938/03/10	1989/06/23
1021.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/08/25	1989/03/13
1022.	czł. kontrrew. organizacji POW, prow. prace w kierunku sprywat. kolchozów	66,68,76 KK BSRR	1937/10/27	1957/06/08
1023.	agent polskiego wywiadu	68 Gł. K BSRR	1938/10/14	1961/10/25
1024.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/12/27	1989/04/30
1025.	agent polskiego wywiadu	68,71 Gł. K. BSRR	1937/12/28	1989/04/30
1026.	szpiegowska działalność na korzyść polskich organizacji wywiadowczych	68,76 KK BSRR	1937/10/05	1958/02/04
1027.	rezydent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/29	1960/02/01
1028.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/21	1956/02/12
1029.	antyradziecka agitacja, szkodnictwo	72,74 KK BSRR	1933/02/27	1960/07/23
1030.	agent polskiego wywiadu	68 Gł. K BSRR	1938/02/20	1967/09/05
1031.	związek z polskim wywiadem	68 KK BSRR	1938/02/20	1968/04/26
1032.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	71,76 KK BSRR	1938/10/19	1959/03/26
1033.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	71,76 KK BSRR	1938/10/19	1959/03/26
1034.	członek kontrrewolucyjnej polskiej organizacji	71,76 KK BSRR	1938/10/19	1959/03/26
1035.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	66,68,76 KK BSRR	1938/12/26	1957/09/17
1036.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/10/11	1989/11/27
1037.	agent polskiego wywiadu	68 Gł. K BSRR	1938/10/10	1989/04/30
1038.	członek organizacji „Kółka Piłsud-skiego”, szpiegostwo na rzecz Polski	68,76 KK BSRR	1937/12/28	1958/04/08
1039.	członek Polskiej Organizacji Wojskowej	68 KK BSRR	1938/03/10	1989/06/23

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1040.	Rzewucki (Rzewutski)	Paweł	Antoni	1895/00/00	w. Ełowka pow. berezyński woj. mińskie
1041.	Rzewucki (Rzewutski)	Józef	Stanisław	1873/00/00	w. Stedenka pow. borysowski BSRR
1042.	Rzewucki (Rzewutski)	Bronisław	Stanisław	1898/00/00	w. Ełowka pow. berezyński woj. mińskie
1043.	Rzewuski	Konstanty	Longin	1895/00/00	m. Borysów woj.mińskie
1044.	Rżecki	Piotr	Antoni	1898/00/00	w. Husłanka pow. mohylewski woj. mohylewskie
1045.	Rżeucki	Bolesław	Martyn	1882/00/00	w. Radyca pow. kopylski BSRR
1046.	Rżeucki-Rżywucki / Żywucki /	Antoni	Stanisław	1898/00/00	w. Prochody pow. borysowski
1047.	Rżewucki	Józef	Stefan	1900/00/00	osiedle Azaryszcz pw. borysowski woj. mińskie
1048.	Rżucki	Ambroży	Dominik	1904/00/00	w. Nowiszczyno pow. borysowski woj. mińskie
1049.	Rżucki	Bolesław	Szczepan (Stefan)	1890/00/00	w. Przechody pow. borysowski woj. miński
1050.	Saczuk	Sergiusz	Innocenty	1895/00/00	w. Bereśnie gm. stołowicka pow. nowogródzki
1051.	Sadłucki	Antoni	Witold	1868/00/00	w. Łozino pow. borysowski
1052.	Sadłucki	Józef	Wincenty	1882/00/00	w. Łozino pow. borysowski
1053.	Sadowski	Stanisław	Wincenty	1907/08/07	stacja Soły woj. wileńskie Polska
1054.	Sajkowski	Bronisław	Konstanty	1896/00/00	osiedle Berezyno woj. mińskie
1055.	Sajkowski	Piotr	Józef	1868/00/00	w. Granica pow. berezyński woj. mińskie
1056.	Sajkowski	Jan	Siemion	1875/00/00	w. Kłypowszczyzna pow. dzierżyński
1057.	Sakowicz	Piotr	Wincenty	1911/00/00	m. Borysów woj. mińskie
1058.	Sakowicz	Teodor	Filip	1903/00/00	w. Kazarewsczyzna pow. wietryński woj.poloockie
1059.	Salcewicz	Włodzimierz	Stanisław	1914/00/00	m. Połock
1060.	Salcewicz	Ignacy	Stanisław	1896/00/00	w. Fatynówka pow. połocki
1061.	Samkowicz	Tomasz	Mikołaj	1895/00/00	m. Borysów
1062.	Samotyja (Żylińska)	Izabela	Nikodem	1885/03/10	w. Lubacz pow. berezyński woj. mińskie
1063.	Saniuk	Emilia	Jerzy	1895/00/00	w. Starczyce pow. krasnosłobodski
1064.	Sapeszko	Antoni	Siemion	1891/09/13	w. Szostaki pow. kopylski woj. mińskie
1065.	Sapeszko	Józef	Jan	1877/05/00	w. Szostaki pow. kopylski woj. mińskie
1066.	Sarnacki	Julian	Julian	1890/00/00	w. Hrynkiewiczze pow. zasławski woj. mińskie
1067.	Sarnacki	Edward	Jan	1906/00/00	w. Hajbuty pow. dzierżyński BSRR
1068.	Saulski	Albin	Albin	1902/00/00	w. Toruny pow. dokszycki
1069.	Saulski	Bronisław	Jan	1887/00/00	w. Witunice pow. borysowski
1070.	Sawicki	Andrzej	Konstanty	1901/00/00	w. Buło pow. borysowski woj. mińskie
1071.	Sewruk	Witold	Julian	1917/00/00	osiedle Bartniki pow. dzierżyński woj. mińskie
1072.	Sidorowicz	Józef	Antoni	1905/00/00	w. Makuszyno pow. mohylewski
1073.	Sieciński	Wiktor	Antoni	1906/00/00	w. Papki pow. dzierżyński woj. mińskie
1074.	Sieczko	Jan	Wincenty	1890/00/00	w. Mirzec pow. starachowicki woj. radomskie / obecnie kieleckie /
1075.	Sielicki	Antoni	Eliasz	1884/01/01	m. Mińsk
1076.	Siemienkiewicz	Włodzimierz	Mikołaj	1911/00/00	m. Lepel woj. witebskie
1077.	Siemienowski	Feliks	Ignacy	1875/00/00	w. Szuszyńce pow. miński woj. mińskie
1078.	Sieprowski	Tomasz	Jan (Jankiel)	1877/00/00	m. Warszawa

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1040.	Polak	objeżdżacz lasów	Berezyńskie gospodarstwo leśne	mińskie
1041.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Sierp”	mińskie
1042.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Sierp”	mińskie
1043.	Polak	księgowy	pow. Rada Tow. Obrony Przeciwlotniczej Kraju	mińskie
1044.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony sztandar”	mohylewskie
1045.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w. Krasne	mińskie
1046.	Polak	leśnik	Borysowskie Gospodarstwo Leśne	mińskie
1047.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Stalinowski gościniec ,	mińskie
1048.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Mienżyńskiego	mińskie
1049.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1050.	Polak wg białorusin	zarządzający zakładem	Miński Zakład Elektryfikacyjny	
1051.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Róży Luksemburg	mińskie
1052.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Róży Luksemburg	mińskie
1053.	Polak	kierownik laboratoriów	Fabryka im. Frunzego	mińskie
1054.	Polak	mechanik	Berezyński powiatowy magazyn ziarna	mińskie
1055.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1056.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „9 Stycznia”	mińskie
1057.	Polak	pracownik suszarni	Fabryka makaronu	mińskie
1058.	Polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie
1059.	Polak	kontroler	Pocztowa stacja Połock	witebskie
1060.	Polak	robotnik	51 odcinek prac wojskowo- konstrukcyjnych	witebskie
1061.	Polak	mistrz	Huta szkła	mińskie
1062.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Proletariackie zwycięstwo”	mińskie
1063.	Polka	włościanka	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1064.	Polak	brygadzysta	Kolchoz	mińskie
1065.	Polak	zegarmistrz	Spółdzielnia „Czerwony Bojownik”	mińskie
1066.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Wschód II”	mińskie
1067.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1068.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „ Nowe Zaponie”	witebskie
1069.	Polak wg in białorusin	elektromonter	Budowa Nowodworskiej Lecznicy Weterynaryjnej	mińskie
1070.	Polak	zawiadujący	Mleczna ferma kolchozu „Czerwona wyspa”	mińskie
1071.	Polak	student	Białoruski Państwowy Uniwersytet prac.kat.	mińskie
1072.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
1073.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	Mińsk
1074.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1075.	Polak	tapicer	Miński WR 3 im. Miasnikowa	
1076.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Stajsk”	witebskie
1077.	Polak	maszynista	Mińska Elektrownia	mińskie
1078.	Polak	komendant uczelnianego bloku	Miński Instytut Prawa	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1040.	berezyński		w. Ełowka	1937/08/24	1937/11/02
1041.	berezyński		w. Ełowka	1937/09/25	1937/02/11
1042.	berezyński		w. Ełowka	1937/09/26	1937/02/11
1043.		Borysów	ul. Armii Czerwonej 29	1937/00/00	1938/01/08
1044.	mohylewski		w. Borsuki	1938/07/25	1938/09/28
1045.	berezyński		w. Krasne	1937/00/00	1938/01/10
1046.	borysowski		w. Karasiew	1938/07/24	1938/09/27
1047.	łohojski		ch. Puszeki	1938/01/15	1938/02/15
1048.	borysowski		w. Nowiszczynna	1938/04/28	1938/09/21
1049.	borysowski		ch. Radzimie	1938/02/09	1938/02/09
1050.		Mińsk	brak danych	1937/10/26	1937/12/22
1051.	borysowski		ch. Uchły	1937/10/04	1937/10/11
1052.	borysowski		ch. Uchły	1937/10/04	1937/10/11
1053.		Mińsk	ul. Swierdłowska 40 m 1	1937/08/24	1937/12/27
1054.	berezyński		osiedle Berezyno	1937/11/10	1938/01/10
1055.	berezyński		w. Granica	1937/08/06	1937/09/07
1056.	dzierżyński		w. Kłypowszczynna	1938/06/06	1938/11/14
1057.		Borysów	brak danych	1937/11/22	1937/12/17
1058.	wietryński		w. Zaprudzie	1937/11/22	1938/01/03
1059.	połocki		w. Fatynowka	1937/00/00	1938/01/05
1060.	połocki		w. Fatynówka	1938/04/08	1938/09/21
1061.	borysowski	Borysów	brak danych	1937/07/29	1938/01/21
1062.	berezyński		w. Lubacz	1938/03/04	1938/11/03
1063.	krasnosolobodski		w. Czerwona Dąbrowa	1937/08/24	1938/03/29
1064.	kopylski		w. Szostaki	1938/07/31	1938/09/29
1065.	kopylski		w. Szostaki	1937/12/17	1938/01/21
1066.	zasławski		w. Żujwody	1937/12/16	1938/01/21
1067.	miński		ch. Talkowszczynna	1937/00/00	1937/11/19
1068.	bogomski		w. Nowe Zaponie pow. dokszycki	1937/12/16	1938/02/15
1069.	zasławski		osiedle Karpiówka gm.nowodworska	1937/11/30	1938/03/25
1070.	borysowski		w. Budo	1938/01/11	1938/02/15
1071.		Mińsk	ul. Chemiga 21	1937/08/21	1937/10/21
1072.	miński		w. Piotrowicze	1938/08/14	1938/09/27
1073.	dzierżyński		w. Papki	1937/12/15	1938/01/21
1074.	smolewicki		ch. Staryna	1937/04/14	1937/08/25
1075.		Mińsk	ul. Razińska 34/1	1937/11/04	1937/11/20
1076.	lepelski		ch. Nowy Świat gm.wołowska	1937/12/24	1938/01/21
1077.		Mińsk	ul. Radziecka 110 m6	1937/09/17	1937/10/21
1078.	miński	Mińsk		1937/10/13	1937/11/22

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1040.	czł. dywersyjnej organizacji zorganizowanej przez polskich agentów	64,72,68 KK BSRR	1937/11/27	1959/02/09
1041.	czł. dywersyjnej organizacji zorganizowanej przez polskich agentów	64,72,68 KK BSRR	1937/11/27	1959/02/09
1042.	czł. dywersyjnej organizacji zorganizowanej przez polskich agentów	64,72,68 KK BSRR	1937/11/27	1959/02/09
1043.	członek „ POW „, antyradziecka agitacja	68,72,76 KK BSRR	1938/02/25	1958/03/11
1044.	członek szpiegowsko-dywersyjnej rezydentury	68,76 KK BSRR	1938/10/13	1957/03/05
1045.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1960/08/24
1046.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/05	1989/04/29
1047.	agent polskiego wywiadu	69,76 KK BSRR	1938/03/10	1963/01/15
1048.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,68,71 KK BSRR	1938/10/01	1958/10/09
1049.	szpiegostwo	brak danych	1938/05/05	1965/05/11
1050.	był agentem polskiego wywiadu, zajmował się szpiegostwem	68 KK BSRR	1937/12/03	1957/10/08
1051.	kontrrewolucyjna działalność	72,76 KK BSRR	1937/10/23	1958/12/27
1052.	kontrrewolucyjna	72,76 KK BSRR	1937/10/23	1958/12/27
1053.	były agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/01/08	1957/11/28
1054.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/10	1958/09/15
1055.	Kontrrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1937/09/14	1959/06/27
1056.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71 KK BSRR	1938/11/27	1957/11/05
1057.	członek POW	71,76 KK BSRR	1938/01/03	1959/12/11
1058.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/03/15	1957/10/07
1059.	członek POW, antyradziecka agitacja	brak danych	1938/02/09	1958/11/20
1060.	członek szpiegowskiej organizacji	68,71 KK BSRR	1938/09/01	1958/11/20
1061.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1958/07/03
1062.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/18	1962/04/18
1063.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/04/26	1989/04/30
1064.	agent polskiego wywiadu	22-71,68,72KK	1938/10/09	1989/04/30
1065.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/28
1066.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/09/24
1067.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/26	1989/04/28
1068.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,72 KK BSRR	1938/03/31	1989/09/11
1069.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/04/13	1989/04/30
1070.	członek szpiegowskiej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/03/10	1958/10/09
1071.	były agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/10/28	1958/08/18
1072.	agent polskiego wywiadu	68 Gł. K BSRR	1938/10/07	1989/04/30
1073.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1938/02/20	1959/04/20
1074.	członek POW	66,68,72KK BSRR	1937/08/27	1960/11/01
1075.	uczestnik antyradzieckiej organizacji „ POW „, kontrrewolucyjna działalność	66,76 KK BSRR	1937/12/03	1957/07/16
1076.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/22
1077.	antyradziecka działalność	66,68,69,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/03/30
1078.	członek POW	68 KK BSRR	1937/12/03	1970/10/16

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1079.	sierpień	Adam	Konstanty	1883/12/14	m. Warszawa Polska
1080.	Silicki	Jan	Mikołaj	1901/00/00	m. Borysów woj.mińskie
1081.	Sinkiewicz	Józef	Józef	1909/00/00	w. Płosk pow. borysowski woj. mińskie
1082.	Siwec	Stefania	Adam	1881/00/00	w. Korgowo pow. pleszczeński BSSR
1083.	Skarubo (Gapanowicz)	Nina	Stefan	1901/00/00	w. Czarna Witka pow. bogomski
1084.	Skibniewski	Adam	Jan	1864/00/00	w. Zaścianek pow. słucki woj. mińskie
1085.	Skibski	Stefan	Michał	1904/00/00	w. Lipsk pow. bogomski woj. witebskie
1086.	Skinder	Ludwika	Stanisław	1882/00/00	woj. grodzieńskie
1087.	Skoczelas (Skoczylas)	Jan	Jan	1879/00/00	w. Kacze Doły woj. krakowski (Polska) pow. proszowicki
1088.	Skorobogaty	Stefan	Karol	1865/00/00	w. Wiszniówka pow. samochwałowicki
1089.	Skorobogatyj	Józef	Adam	1898/06/21	w. Gaj pow. dzierżyński woj.mińskie
1090.	Skowyrko	Hieronima	Jan	1900/12/28	m. Warszawa (Polska)
1091.	Skrobacz	Stefan	Jan	1895/00/00	w. Piotrowice Okręg Krakowski Polska / w pobliżu Tarnowa /
1092.	Skuratowicz	Hipolit	Wincenty	1870/00/00	w. Krupa pow. berezyński
1093.	Skuratowicz	Piotr	Wincenty	1873/12/13	w. Krupa pow. berezyński woj. mińskie
1094.	Skuratowicz	Piotr	Antoni	1891/00/00	w. Krupa pow. berezyński woj. mińskie
1095.	Skuratowicz	Konstanty	Antoni	1908/02/24	w. Wygoda pow. smolewicki woj. mińskie
1096.	Skuratowicz	Antoni	Łukasz	1874/00/00	w. Mostyszczce pow. berezyński woj. mińskie
1097.	Skuratowicz	Felicjan	Wincenty	1889/00/00	w. Skuraty pow. miński
1098.	Skuratowicz	Józef	Ignacy	1884/00/00	w. Krupa pow. berezyński woj. mińskie
1099.	Skuratowicz	Anzelm	Józef	1900/00/00	w. Słobodka Hajdukowska pow. czerwieński woj. mińskie
1100.	Skwarkowski	Józef	Paweł	1880/04/25	ch. Szalin pow. berezyński
1101.	Skwarczewski	Zenon	Paweł	1913/00/00	w. Łatuszki pow. dzierżyński
1102.	Słabko	Konstanty	Michał	1896/00/00	w. Żestynno pow. pleszczeński woj. mińskie
1103.	Sławiński	Bazyli	Franciszek	1897/00/00	w. Smalgowo pow. starobiński woj. mińskie
1104.	Sławiński	Piotr	Antoni	1881/00/00	w. Niegowicze pow. berezyński woj.mińskie
1105.	Sławoszewski	Antoni	Józef	1884/00/00	m. Żabichów pow. berezyński woj. mińskie / Żabichowo /
1106.	Sławoszewski	Józef	Felicjan	1875/00/00	w. Łysucha pow. berezyński BSRR
1107.	Słowoszewski	Józef	Józef	1887/00/00	w. Żabichowo pow. berezyński BSRR
1108.	Słucki	Jan	Jan	1914/00/00	m. Mińsk
1109.	Smarowska	Władysława	Czesław	1891/00/00	w. Penza gm. Piątnica Poduchowna woj. łomżyńskie (Polska)
1110.	Smolicz	Zygmunt	Antoni	1881/00/00	w. Czarnohubowo gm.pruska pow. kopylski woj.mińskie
1111.	Smolicz	Jan	Antoni	1887/00/00	miejsowość Czarnohubowo pow. kopylski
1112.	Smoliński	Wacław	Jan	1888/00/00	woj.radomskie
1113.	Smolnik	Antonina	Tomasz	1888/00/00	w. Ruda woj. kaliskie
1114.	Smolski	Franciszek	Kazimierz	1900/00/00	w. Krasne pow. zasławski woj. mińskie
1115.	Smolski	Józef	Józef	1902/00/00	w. Stara Rudnia pow. miński
1116.	Sobolewska	Rozalia	Kazimierz	1899/00/00	miejsowość Śmitowcze pow. śmitowicki woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1079.	Polak	inspektor	Centralny Komitet Związ. Zaw. Ochrony Pracy	mińskie
1080.	Polak	auto-mechanik	Kombinat „Komintern”	mińskie
1081.	Polak	traktorzysta	Kolchoz im. Mienżyńskiego	mińskie
1082.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Partyzant”	mińskie
1083.	Polak	robotnica	Borysowska Huta Szkła	mińskie
1084.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
1085.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	witebskie
1086.	Polka	pozostająca na utrzymaniu	nie	witebskie
1087.	Polak	mistrz wykrawacz	Fabryka odzieżowa im. Krupskiej	
1088.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1089.	Polak	zdun – czyściciel rur	Kolej stacja Mińsk biuro N5	
1090.	Polka	studentka	Akademia Medyczna	mińskie
1091.	Polak	pracownik kult.-oświatowy	Rada Gminy Podmiejskiej	mińskie
1092.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwone Berezyno”	mińskie
1093.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Berezyna”	mińskie
1094.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1095.	Polak	dźwurny	Kolej Zachodnia stacja Proletariackie Zwycięstwo	mińskie
1096.	Polak	bez określenia zajęcia		mińskie
1097.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Proletariusz”	mińskie
1098.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona brzezina”	mińskie
1099.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
1100.	Polak	plawowy	Bobrujska żegluga śródlądowa	mińskie
1101.	Polak	żołnierz Armii Czerwonej	127 batalion budowlany UBSR-93	mińskie
1102.	Polak	cieśla	Komunalny Oddz. Pleszcz. pow. Wykonawstwa	mińskie
1103.	Polak	kolchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie
1104.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „17 Zjazdu Partii”	mińskie
1105.	Polak	kolchoźnik	w. Żabichów / Żabichowo /	mińskie
1106.	Polak	brak danych	Cegielnia	mińskie
1107.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1108.	Polak	furman	Urząd „Zaopatrzenia w pieczywo”	mińskie
1109.	Polka	krawcowa	Fabryka „KIM”	mińskie
1110.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Polski Komunard”	mińskie
1111.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Polski Komunard”	mińskie
1112.	Polak	kowal	Kolchoz wsi Staryna	mińskie
1113.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz im. Luksemburg	mińskie
1114.	Polak	zastępca prze-wodniczącego	Kolchoz „Orka”	mińskie
1115.	Polak	felczer weterynarii	Borowska lecznica	mińskie
1116.	Polka	czesacz wełny	Spółdzielnia „Czerwona Gwiazda”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1079.		Mińsk		1937/05/30	1937/11/22
1080.		Nowy- Borysów	ul. Ordżonikidze 11	1938/01/06	1938/03/29
1081.	borysowski		w. Nowiszcze	1938/01/11	1938/02/15
1082.	pleszczeński		w. Korgowo	A	1938/01/20
1083.	borysowski	Nowy Borysów	ul. Baturina 45	1937/07/26	1937/10/22
1084.	smolewicki		ch. Staryna	1937/08/05	1937/11/19
1085.	bogomliński		miejsowość Zamoście		1938/01/21
1086.	orszański	Orsza	ul. Engelsa 49	1938/01/02	1938/01/09
1087.		Mińsk	bak danych	1938/00/00	1938/05/25
1088.	śmiłowicki		w. Uzłany	1937/08/06	1937/10/29
1089.		Mińsk	ul. Oświacimowska 13 m 4	1938/07/26	1938/11/01
1090.		Mińsk	ul. Prowiantowa 5 a m 1	1938/01/08	1938/02/25
1091.		Mińsk	Osiedle Głuszewskie 2 m 6	1938/01/09	1938/11/12
1092.	berezyński		w. Krupa	1938/01/05	1938/01/09
1093.	berezyński		w. Krupa	1937/12/24	1937/12/30
1094.	berezyński		w. Krupa	1937/07/18	1937/09/16
1095.	śmiłowicki		st. Proletariackie Zwj.– bud. kolei	1937/12/26	1938/03/19
1096.	berezyński		bez określonego miejsca zam.	1937/08/10	1937/09/22
1097.	miński		w. Skuraty	1937/12/03	1938/01/03
1098.	berezyński		w. Krupa	1938/07/14	1938/09/25
1099.	czerwieński		w. Słabodka Hajdukowska	1937/10/22	1937/12/06
1100.	borysowski		w. " Czerwony łan „	1937/10/04	1937/10/11
1101.	miński		st. Ślepianka	1937/03/23	1937/09/22
1102.	pleszczeński		w. Żestynno	1937/12/14	1938/01/21
1103.	krasnosłobocki		w. Starczyce	1937/12/16	1938/01/21
1104.	berezyński		w. Niegowicze	1938/01/31	1938/02/26
1105.	berezyński		w. Żabichów / Żabichowo /	1934/11/04	1937/12/14
1106.	berezyński		w. Łysucha		1938/01/10
1107.	berezyński		w. Żabichówo		1938/02/15
1108.		Mińsk	Klebanowa 8 m 1	1937/00/00	1937/11/09
1109.		Mińsk	zaulek Zalewany m 22	1937/08/24	1937/12/27
1110.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/06/17	1938/09/26
1111.	kopylski		w. Czarnohubowo	1938/06/17	1938/09/25
1112.	smolewicki		w. Staryna	1937/00/00	1937/11/05
1113.	pleszczeński		osiedle Wenerw	1938/05/10	1938/10/31
1114.	zasławski		w. Krasne	1937/09/09	1937/09/16
1115.	miński		w. Stara Rudnia	1938/07/20	1938/10/15
1116.	puchowski		miejsowość Śmiłowicze	1937/10/29	1937/11/15

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1079.	członek POW	66,68,71,76 KK	1938/09/01	1966/12/06
1080.	członek kontrrewolucyjno-szpieg. organizacji, szpiegowanie	68,69,71 KK BSRR	1938/04/20	1957/11/05
1081.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	68,69,76 KK BSRR	1938/03/10	1958/10/09
1082.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/02/05	1989/04/30
1083.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/02	1989/04/28
1084.	członek bandy, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1938/01/19	1960/02/13
1085.	agent polskiego wywiadu	64,68,71 KK BSRR	1938/02/25	1989/09/25
1086.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/02/09	1989/09/15
1087.	przynależność do agentury polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/14	1958/01/28
1088.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, szpiegowanie	68,70,71 KK BSRR	1937/11/27	1989/03/28
1089.	szpiegowanie na rzecz Polski, antyradziecka agitacja	68 KK BSRR	1938/11/10	1959/01/26
1090.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1989/04/30
1091.	były agent polskiego wywiadu	66,68 KK BSRR	1938/11/27	1957/11/14
1092.	antyradziecka agitacja, agitator	72 KK BSRR	1938/03/22	1989/04/21
1093.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/02	1978/04/27
1094.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/26	1961/09/06
1095.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1958/11/20
1096.	zbiegł z miejsca zsyłki, antyradziecka agitacja	72,118 KK BSRR	1937/10/01	1989/03/31
1097.	polSKI agent, członek szkodliwej organizacji	68,69 KK BSRR	1938/01/00	1960/10/26
1098.	polSKI szpieg	Brak danych	1938/10/11	1975/02/10
1099.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, szkodnicza działalność	68,69,71,72,76 KK	1938/01/19	1958/04/29
1100.	kontrrewolucyjna działalność w składzie organizowanej grupy	72,76 KK BSRR	1937/10/23	1958/12/27
1101.	agent polskiego wywiadu	68 Gł. K BSRR	1937/10/14	1989/04/30
1102.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka agitacja	68 KK BSRR	1938/01/21	1959/02/09
1103.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1962/10/23
1104.	członek szpiegowsko – dywersyjnej organizacji	68,69 Kod Krym BSRR	1938/03/15	1989/04/28
1105.	przynależność do „ POW „	64,72,76 KK BSRR	1938/03/02	1959/01/29
1106.	działalność szpiegowska	64,68 KK BSRR	1938/02/19	1989/05/30
1107.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/03/15	1989/04/28
1108.	członek POW, szpiegowanie	68 KK BSRR	1937/11/18	1961/01/25
1109.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/08	1989/04/30
1110.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/07	1989/04/28
1111.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/07	1989/04/29
1112.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/07/24
1113.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1989/04/30
1114.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/26	1957/12/13
1115.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/06	1989/04/28
1116.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, antyradziecka agitacja	68 KK BSRR	1937/11/27	1961/08/16

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1117.	Sobolewska- Rak	Helena	Józef	1903/00/00	miejsowość Śmitowicze pow. miński
1118.	Sobolewski	Jan	Tadeusz	1873/05/00	miejsowość Śmitowicze pow. śmitowicki
1119.	Sobolewski	Grzegorz	Kazimierz	1899/00/00	miejsowość Śmitowicze pow. śmitowicki woj.mińskie
1120.	Soczkiwicz	Włodzimierz	Aleksander	1894/00/00	m. Dzierżyńsk woj.mińskie
1121.	Sokołoczko	Mateusz	Leonid	1888/00/00	woj. grodzieńskie
1122.	Sokołowski	Ludwig	Józef	1869/00/00	ch. Dębowy Jar pow. berezyński BSSR
1123.	Sokołowski	Stefan	Józef	1870/00/00	brak danych
1124.	Spaliński	Lucjan	Michał	1888/00/00	m. Warszawa
1125.	Spirydonowicz	Bolesław	Aleksander	1895/00/00	w. Sachnowszczyzna pow. uszacki woj. witebskie
1126.	Spirydowicz	Ignacy	Tadeusz	1905/00/00	w. Łutczyno pow. lepelski woj. witebskie
1127.	Spirydowicz	Jan	Aleksander	1910/00/00	w. Scharowszczyzna pow. uszacki BSRR
1128.	Spirydowicz	Ignacy	Tadeusz	1905/00/00	w. Łutczyno pow. lepelski woj. witebskie
1129.	Stalewski	Wiktor	Stanisław	1898/00/00	w. Obol pow. horodski woj. witebskie
1130.	Stanicki	Jan	Józef	1914/00/00	w. Wiesielowo pow. lepelski BSRR
1131.	Stanilewicz	Wincenty	Wincenty	1877/00/00	w. Karoliszczewicze pow. miński woj. mińskie
1132.	Stanilewicz	Elżbieta	Nikołaj	1889/00/00	miejsowość Zasław / woj. mińskie /
1133.	Staniszewski	Grzegorz	Onufry	1887/08/22	w. Piorunowy Most pow. czerwieński woj. mińskie
1134.	Stankiewicz	Stanisław	Julian	1875/00/00	miej. Śmitowicze pow. śmitowicki
1135.	Stankiewicz	Paweł	Iwan	1885/00/00	w. Wójtówka pow. miński BSRR
1136.	Stankiewicz	Stankiewicz	Wincenty	1898/00/00	majątek Królewo pow. seneński
1137.	Stankiewicz	Michał	Julian	1879/00/00	m. Śmitowicze pow. śmitowicki woj. mińskie
1138.	Stankiewicz	Ignacy	Piotr	1891/00/00	w. Bubojedowo (Bobojedowo) pow. seneński
1139.	Stankiewicz	Adam	Paweł	1898/00/00	m. Śmitowicze pow. śmitowicze woj. mińskie
1140.	Stankiewicz	Donat	Jakub (Jacek)	1905/00/00	w. Kaszyrino pow. oświejski
1141.	Stankiewicz	Julian	Jan	1880/00/00	w. Wójtówka pow. miński
1142.	Stanowski	Józef	Damian	1891/00/00	w. Gorendy pow. bielskopodlaski
1143.	Starewicz	Stefania	Felcján	1897/00/00	ch. Kapuścino pow. łohojski woj. mińskie
1144.	Starpowicz	Ignacy	Ludwik	1903/00/00	w. Uchły pow. borysowski BSRR
1145.	Staszkiwicz	Piotr	Józef	1896/00/00	w. Gadziewo pow. pleszczeński
1146.	Statkiewicz	Paweł	Adam	1893/00/00	ch. Wandolin gm. horecka pow. miński woj. mińskie
1147.	Stetkiewicz	Józef	Mieczysław	1902/00/00	m. Nowy Borysław woj. mińskie
1148.	Stolarnik	Mikołaj	Marcin	1902/00/00	w. Gruszyn pow. iłżecki woj.radom. Polska/Gruszczyn woj. maz. /
1149.	Stoma	Józef	Mikołaj	1889/04/27	w. Mukiniczce woj. mińskie Polska / gm. koszelewska pow. nowogródzki woj. nowogródzkie /
1150.	Stoma	Adolf	Adam	1872/00/00	w. Murza gm. tiałowska pow. dryseński BSRR
1151.	Strygelski	Jan	Andrzej	1905/00/00	w. Wylatyno pow. berezyński woj. mińskie
1152.	Suchocki	Kazimierz	Piotr	1888/01/00	w. Zamostocze pow. śmitowski BSRR
1153.	Suchocki	Józef	Jan	1897/00/00	w. Podlady pow. śmitowicki BSRR
1154.	Suchocki	Ignacy	Wiktor	1901/00/00	w. Rowanicze pow. czerwieński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1117.	Polka	księgowa	Iwanowski Skup Leśny	mińskie
1118.	Polak	stróż	Kinoteatr „Kino dźwiękowe”	mińskie
1119.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwone Między. Związki Zawodowe”	mińskie
1120.	Polak	majster	Wydział fabryki „Czerwony tłoczarz”	mińskie
1121.	Polak	magazynier	Horodzkie technikum mechanizacji	witebskie
1122.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1123.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1124.	Polak	inspektor	Miejski Oddział Pomocy Społecznej	
1125.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Chemik”	witebskie
1126.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Łutczyno”	witebskie
1127.	Polak	robotnik	Magazyn	witebskie
1128.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Łutczyno”	witebskie
1129.	Polak	lekarz	Przychodnia im Kalinina	witebskie
1130.	Polak	nauczyciel	Stupińska Niepełna Średnia Szkoła	mińskie
1131.	Polak	cieśla	Zakład obróbki drewna	mińskie
1132.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
1133.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Energia”	mińskie
1134.	Polak	kamieniarz	Wynajęcia	mińskie
1135.	Polak	ślusarz	Spółdzielnia „Czerwony kowal matrycowy”	mińskie
1136.	Polak	księgowy	VII Oddział Transportowy II Kolumna	witebskie
1137.	Polak	robotnik	Rzeźnia w miejscowości Śmiłowicze	mińskie
1138.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w. Bubojedowo	witebskie
1139.	Polak	lekarz	Śmiłowicki szpital	mińskie
1140.	Polak	kolchoz	Kolchoz „Czerwony Krojczy”	witebskie
1141.	Polak	ślusarz	Dzierżyńska stacja maszynowo- traktorowa	mińskie
1142.	Polak	robotnik	Stacja Niegorełów Urząd Celny „Niegorełów”	
1143.	Polak	kolchoźnica	Kolchoz „ABWSZ”	mińskie
1144.	Polak	dyrektor	Czerwieńska szkoła	mińskie
1145.	Polak	włościanin	Kolchoz w. Gadzewo	mińskie
1146.	Polak	leśnik	Mińskie Gospodarstwo Leśne	mińskie
1147.	Polak	elektrotechnik	Elektrownia im. Kirowa	mińskie
1148.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
1149.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Zwycięstwo”	witebskie
1150.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony brzeg”	witebskie
1151.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Sierp”	mińskie
1152.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1153.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1154.	Polak	kolchoz	Kolchoz „Rawanicze”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1117.	czerwieński		miejsowość Borsuki	1938/00/00	1938/04/12
1118.	smolewicki		miejsc Smolewice ul. Marchlewska 11	1937/09/11	1937/11/01
1119.	Śmiłowice		miejsowość Śmiłowice	1937/09/11	1937/10/22
1120.		Dzierżyńsk	ul. K. Marksa 14	1937/08/28	1937/11/05
1121.	horodecki	Horodok		1937/00/00	1938/01/20
1122.	czerwieński		ch. Matusowa Góra	1937/08/24	1937/10/25
1123.	borysowski		w. Janowo	1937/00/00	1937/10/11
1124.		Mińsk	ul. Swierdłowa 48	1937/06/10	1937/12/09
1125.	uszacki		w. Sachnowszczyzna	1937/00/00	1938/01/20
1126.	lepelski		w. Łuczyno gmina Iachowska	1937/12/25	1938/01/21
1127.	uszacki		w. Teliczyno	1937/12/16	1938/01/21
1128.	lepelski		w. Łuczyno	1937/12/25	1938/01/21
1129.	witebski	Witebsk	ul. Cziczera 12	1937/12/18	1938/01/20
1130.	witebski		w. Stupino	1938/02/18	1938/02/25
1131.		Mińsk	ul. Bednarska 9 m 1	1937/06/15	1937/10/05
1132.		Mińsk	ul. Bednarska 9 m 1	1937/09/24	1937/10/25
1133.	czerwieński		w. Piorunowy Most	1937/08/06	1937/09/17
1134.	śmiłowicki		miej. Śmiłowice ul. Październikowa 8	1937/09/11	1937/10/22
1135.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. II Leninowska 72	1937/12/15	1938/01/21
1136.	dzierżyński	Dubrowo		1937/12/21	1938/01/21
1137.	śmiłowicki		miej. Śmiłowice ul. Marchlewska 34	1937/09/12	1937/10/22
1138.	sieneński		w. Bubojedowo	1937/12/21	1938/01/21
1139.	śmiłowicki		m. Śmiłowice ul. Zielona 14	1937/10/01	1937/11/11
1140.	oświejski		w. Dubrowa	1938/06/18	1938/10/31
1141.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. Chłopska 26	1937/12/15	1938/01/21
1142.		Mińsk	brak danych	1937/08/28	1937/11/28
1143.	łohojski		ch. Koszyce	1938/02/06	1938/02/16
1144.	czerwieński	Czerwień	brak danych	1937/12/18	1938/01/21
1145.	pleszczerński		ch. Nowinki	1933/01/23	1933/04/05
1146.	miński		ch. Wandolin	1938/02/09	1938/02/14
1147.		Nowy Borysów	ul. Towarowa 29	1937/12/24	1938/01/21
1148.	smolewicki		w. Rosochy	1937/08/24	1937/11/29
1149.	horodecki		w. Krawce	1937/12/17	Dział. w POW
1150.	dryseński		w. Murza	1937/12/17	1937/12/28
1151.	berezyński		w. Medynka	1938/02/08	1938/03/25
1152.	śmiłowicki		w. Zamostocze	1929/06/27	1929/11/03
1153.	śmiłowicki		w. Podlady		1937/11/17
1154.	czerwieński		w. Rowanicze	1938/01/15	1938/02/15

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1117.	członek Polskiej Organizacji Wojskowej	64 KK BSRR	1938/05/15	1968/01/12
1118.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/27	1989/04/30
1119.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/11/01	1958/12/18
1120.	członek „ POW „, kontrrewolucyjna działalność	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/05/07
1121.	członek POW	64,71KK BSRR	1938/03/08	1958/10/31
1122.	antyradziecka agitacja	72,74,76 KK BSRR	1937/11/01	1989/04/10
1123.	antyradziecka agitacja, terrorystyczne zamiary	70,72,74 KK BSRR	1937/10/23	1960/02/20
1124.	członek kontrrewolucyjnej szpiegowsko- powstańczej organizacji	68,76 KK BSRR	1938/01/08	1957/08/27
1125.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/05	1989/09/18
1126.	antyradziecka działalność	64,68 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/08
1127.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/09/07
1128.	dział. w ramach kontrrewol. polskiej nacjonalistycznej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/02/20	1989/08/08
1129.	członek POW	64,68,71,72,76 KK	1938/03/09	1957/12/09
1130.	członek POW	68,76KK BSRR	1938/04/13	1957/06/11
1131.	były agent polskiego wywiadu	66,68,72 KK BSRR	1937/10/07	1957/10/29
1132.	były agent polskiego wywiadu	66,68,72 KK BSRR	1937/10/27	1957/10/29
1133.	członek bandy, antyradziecka agitacja, szkodnictwo	72,80 KK BSRR	1937/10/04	1959/05/08
1134.	antyradziecka działalność	68,71 KK BSRR	1937/12/01	1989/03/31
1135.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1990/04/28
1136.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1958/04/29
1137.	agent polskiego wywiadu, członek POW	68 KK BSRR	1937/11/01	1958/12/18
1138.	agent organów wywiadu Polski	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/10/02
1139.	obwinął się o przynależność do do polskiej agentury	68 KK BSRR	1937/11/27	1958/12/18
1140.	czł. Kontrrewolucyjno-szpiegowskiej organizacji, szkodnictwo	64,68,69,72,76	1938/11/21	1976/02/03
1141.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/20	
1142.	członek szpiegowsko – dywersyjnej „ POW”	68 KK BSRR	1937/12/15	1956/06/16
1143.	antyradziecka agitacja	72a KK BSRR	1938/03/10	1989/03/28
1144.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/21	1989/04/30
1145.	członek dywersyjno-politycznej organizacji, antyradziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
1146.	wrogo nastaw. do wł. radz., wykaz. terror.zamiary pod ad.kier.partii i rządu	22-70,72 KK BSRR	1938/03/07	1956/02/14
1147.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/25	1958/03/11
1148.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/12/15	1989/04/28
1149.	działalność w ramach „POW”	64,71,72,76 KK BSRR	1938/02/26	1989/09/15
1150.	związek z polskim wywiadem	68,72 KK BSRR	1938/02/26	1989/10/26
1151.	agent polskiego wywiadu	68,69 KK BSRR	1938/04/19	1959/08/27
1152.	antyrewolucyjna działalność	58/4,19-58/9 KK	1929/11/14	1959/10/15
1153.	członek szpiegowskiej organizacji	68 KK BSRR	1937/11/22	1989/06/06
1154.	członek szpiegowsko – dywersyjnej organizacji, szpieg. na rzecz Polski	64,68,71,76KK BSRR	1938/03/15	1959/08/31

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1155.	Sudnik	Bronisław	Benedykt	1882/00/00	w. Kłojewo pow. dzierżyński woj. mińskie
1156.	Sudnik	Adam	Kazimierz	1889/00/00	w. Zadoszenie pow. czerw. BSRR / gm. szacka pow. ihumeński woj. miń.
1157.	Suszczewicz	Józef	Feliks	1884/00/00	w. Jetczyce gm. grycewska (Polska) / w. Jodczyce gm. hrycewska pow. nieświecki woj. nowogródzkie /
1158.	Suszkiewicz	Maria	Ksawery	1877/00/00	w. Zielony Ruczaj pow. pleszczeński BSRR
1159.	Suszycki	Franciszek	Antoni	1870/00/00	w. Repiszcze pow. puchowski woj. mińskie
1160.	Sycz	Jan	Józef	1914/00/00	ch. Łużanka (Polska) / osada Łużek gm. opsańska pow. braclawski woj. wileńskie /
1161.	Szablowski	Franciszek	Piotr	1908/00/00	w. Krasne pow. zasławski woj. mińskie
1162.	Szablowski	Rafał	Rafał	1897/00/00	w. Liliki pow. zasławski woj. mińskie
1163.	Szablowski	Jan	Michał	1892/00/00	w. Jurkiewicze pow. dzierżyński woj. mińskie
1164.	Szablowski	Bolesław	Ignacy	1900/00/00	w. Juchnowicze pow. zasławski
1165.	Szablowski	Florian	Tomasz	1886/00/00	mięscowość Rakowo / Raków / (Polska) / woj. wileńskie, pow. kielecki woj. świętokrzyskie /
1166.	Szabunewicz	Matylda	Władysław	1902/00/00	w. Grebieniec pow. czerwieński woj. mińskie
1167.	Szabunia	Antoni	Stanisław	1906/00/00	w. Długi Odstęp pow. miński woj. mińskie
1168.	Szabunia	Felicjan	Stanisław	1892/00/00	w. Długi Odstęp gm. zamostocka pow. miński BSRR
1169.	Szabunia	Adolf	Stanisław	1896/00/00	w. Długi Odstęp pow. śmiłowicki
1170.	Szabuniewicz	Franciszek	Stefan	1895/03/19	w. Fedorosk pow. czerwieński woj. mińskie
1171.	Szabuniewicz	Maria	Andrzej	1895/00/00	w. Kłosowo pow. miński woj. mińskie
1172.	Szacukiewicz	Ludmiła	Konstanty	1896/00/00	w. Olchówka pow. kojanowski woj. mińskie
1173.	Szagan	Alfons	Sebastian-Aleksander	1898/08/03	w. Szestaki pow. kopylski
1174.	Szakał	Jan	Wincenty	1898/05/05	w. Wielkie Siolo pow. miński
1175.	Szałkowski	Wincenty	Adamowicz	1903/00/00	w. Krasne pow. zasławski woj. mińskie
1176.	Szanajc	Jan	Kazimierz	1913/00/00	m. Mozdok woj. twerskie
1177.	Szantor	Józef	Józef	1894/00/00	w. Kulewszczyzna pow. uszacki woj. witebskie
1178.	Szarantowicz	Julian	Tomasz	1902/00/00	w. Kaczany gm. żyzniańska woj. wileńskie / gm. jermicka pow. nowogr. woj. nowogródzkie /
1179.	Szarendo	Antonina	Bazyli	1895/00/00	w. Lisienki gm. niemojtowska pow. sienieński woj. witebskie
1180.	Szater	Julian	Damian	1896/00/00	w. Pługowki pow. dryseński woj. witebskie
1181.	Szatkowski	Stanisław	Tomasz	1883/00/00	w. Łanęta pow. włocławski woj. warszawskie Polska
1182.	Szatowski	Franciszek	Jan	1894/10/14	w. Husiny woj. lubelskie (Polska)
1183.	Szczarbicki (Szczerbicki)	Antoni	Fiodor	1875/00/00	w. Pokryzewo pow. gresski BSRR
1184.	Szczegłow	Agnieszka	Paweł	1893/00/00	w. Małe Żogotowo Lotwa
1185.	Szczerbicki	Wincenty-Winceś	Józef	1906/10/27	w. Pokryzewo pow. gresski BSRR
1186.	Szczerbicki	Franciszek	Stanisław	1904/00/00	w. Pokryzewo pow. gresski woj. mińskie
1187.	Szczetnicki	Bronisław	Stanisław	1892/00/00	m. Pińczów woj. kielecki Polska
1188.	Szczygłowski	Józef	Józef	1880/00/00	w. Maluszyno woj. piotrkowskie (Polska)
1189.	Szedźko	Ludwig	Tomasz	1895/00/00	w. Husińce pow. sirotyński woj. witebskie
1190.	Szejbak	Michał	Wincenty	1896/00/00	w. Zasowie pow. pleszczeński
1191.	Szewczyk	Piotr	Karol	1889/00/00	w. Pogrzebiszcze pow. łohojski woj. mińskie
1192.	Szewczyk	Tomasz	Stanisław	1889/00/00	w. Lublin (Polska)
1193.	Szikier (Szikir)	Józef	Cyprian	1883/00/00	w. Fortuna pow. berezyński

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1155.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komintern”	mińskie
1156.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Proletariusz”	mińskie
1157.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Energia”	mińskie
1158.	Polka	kolchoźnica	kolchoz	mińskie
1159.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1160.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Władza Rad”	mińskie
1161.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
1162.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
1163.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Ilicz”	mińskie
1164.	Polak	kolchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie
1165.	Polak	ochroniarz	Sąd Najwyższy BSRR	
1166.	Polka	nauczycielka	Rudniańska szkoła	mińskie
1167.	Polak	robotnik	Sowchoz (PGR) „Czerwony łącznościowiec”	mińskie
1168.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
1169.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1170.	Polak	cieśla	Czerwieński szpital	mińskie
1171.	Polka	sprzątaczką	Białoruska Mińska Średnia Szkoła	mińskie
1172.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Czerwoni Partyzanci”	mińskie
1173.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. K. Marksa	mińskie
1174.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Wschód II”	mińskie
1175.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im. Puszkina	mińskie
1176.	Polak	ślusarz	Białoruski przemysłowo-budowlany trest	mińskie
1177.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
1178.	Polak	zastępca dyrektora	Pierwszomajowa Stacja Maszynowo-tractorowa	witebskie
1179.	Polka	sprzątaczką	Szkoła	witebskie
1180.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Bolszewik”	witebskie
1181.	Polak	felczer	Dukorski Punkt Medyczny	mińskie
1182.	Polak	dmuchacz szkła	Zakład „Proletariusz”	
1183.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1184.	Polka	gospodyni domowa	gospodyni domowa	witebskie
1185.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Putyłowiec”	mińskie
1186.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Putyłowiec”	mińskie
1187.	Polak	ślusarz	Zakład „Przodownik pracy”	mińskie
1188.	Polak	operator turbiny	Mińska elektrownia	mińskie
1189.	Polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie
1190.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowy promień”	mińskie
1191.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Budionnego	mińskie
1192.	Polak	maszynista	Kolchoz „Czerwona pośwata”	mińskie
1193.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Przyjaźń”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1155.	miński		w. Kłwojewo	1938/01/05	1938/01/09
1156.	miński		w. Skuraty	1937/12/02	1938/01/03
1157.	kopylski		w. Nowa Polanka	1937/12/18	1938/01/21
1158.	pleszczeński		w. Zawiszyno	1937/00/00	1938/01/20
1159.	puchowicki		w. Repiszcze	1937/08/06	1937/09/16
1160.	łohojski		w. Koźlewszczyzna	1938/07/13	1938/09/28
1161.	zasławski		w. Krasne	1937/12/05	1938/01/21
1162.	zasławski		w. Piliki	1938/02/02	1938/03/25
1163.	dzierżyński		w. Jurkowicze	1938/07/20	1938/09/28
1164.	zasławski		w. Juchnowicze	1937/12/19	1938/01/10
1165.		Mińsk	brak danych	1937/11/18	1937/12/09
1166.	czerwieński		gm. rudniańska w. Czernowo	1938/04/06	1938/00/00
1167.	miński		w. Dolny Ostup	1937/05/27	1937/11/05
1168.	miński		w. Zajameczna	1937/12/02	1938/01/03
1169.	samochwałowicki		w. Dubniaki	1929/06/27	1929/11/03
1170.	czerwieński	Czerwień	ul. Niekrasowska	1938/01/07	1938/02/27
1171.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. Włociańska 26	1937/09/28	1937/10/29
1172.	dzierżyński		w. Janowo	1937/08/28	1938/01/03
1173.	kopylski		w. Szestaki	1938/07/31	1938/11/12
1174.	zasławski		w. Gryniewiczze	1937/12/19	1937/12/28
1175.	zasławski		w. Krasne	1937/12/05	1938/01/21
1176.	miński	Mińsk	plac Paryskiej Komuny 16 m 1	1937/08/24	1937/10/29
1177.	uszacki		ch. Łeniki	1937/12/15	1938/01/20
1178.	sienieński		w. Rosno	1937/08/01	1938/02/15
1179.	sienieński		w. Kimiejki gm. aleksandrowska	1937/12/15	1938/01/21
1180.	dryseński		w. Pligowki	1938/08/03	1938/10/16
1181.	śmitłowicki		miejsowość Dukora	1938/02/21	1938/09/21
1182.		Mińsk	ul. Moskiewska 35 m 12	1937/08/27	1937/10/14
1183.	gresski		w. Pokryszewo	1938/03/13	1938/05/26
1184.	połocki	Połock		1937/12/19	1938/01/21
1185.	gresski		w. Pokraszewo	1938/06/15	1938/09/26
1186.	gresski		w. Pokryszewo	1938/03/13	1938/09/20
1187.		Mińsk	ul. Przewodnia 12 m 1	1938/03/04	1938/05/25
1188.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/11/13
1189.	sirotyński		w. Obolonia	1938/03/10	1938/08/13
1190.	pleszczeński		w. Puszcza	1938/08/22	1938/10/31
1191.	łohojski		w. Porzebiszcze	1938/07/23	1938/10/31
1192.	borysowski		miejsowość Zembin	1937/00/00	1938/09/21
1193.	starodorożski		w. Zielona Dąbrowa gm. żytyńska	1938/08/22	1938/10/15

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1155.	antyradziecka działalność	72,74 KK BSRR	1938/02/03	1989/04/28
1156.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/03	1989/04/28
1157.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1960/10/26
1158.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/04/20	1989/04/30
1159.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/26	1989/03/26
1160.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/10	1959/09/28
1161.	członek dywersyjno-szpiegowskiej grupy	66,68,71,76 KK BSRR	1938/02/28	1960/02/04
1162.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1960/04/21
1163.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/09	1962/11/20
1164.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1989/04/30
1165.	członek , POW ,	68 KK BSRR	1938/02/01	1960/01/21
1166.	przewództwo kontrew. organizacji, szpiegostwo na rzecz Polski	68 Gl. K BSRR	1938/09/28	1968/02/06
1167.	członek kontrewolucyjnej organizacji	64,68 KK BSRR	1937/11/09	1957/08/27
1168.	agent polskiego wywiadu	66,72,68 KK BSRR	1938/01/09	1989/04/28
1169.	kontrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1959/10/15
1170.	antyradziecka agitacja	72,76 80 KK BSRR	1938/04/02	1989/04/14
1171.	członek antyradzieckiej organizacji	72,76 KK BSRR	1938/03/26	1960/01/26
1172.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/08	1959/06/11
1173.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/29	1990/04/18
1174.	szkodnictwo, związek z wrogami narodu	Brak danych	1938/01/09	1959/11/14
1175.	członek dywersyjno-szpiegowskiej grupy	66,68,71,76 KK BSRR	1938/02/28	1960/02/04
1176.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/03	1989/04/29
1177.	szpiegowanie na rzecz Polski	68,72 KK BSRR	1938/03/08	1989/10/09
1178.	agent polskiego wywiadu	68,76 KK BSRR	1938/04/25	1958/09/18
1179.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/18
1180.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68,71 KK BSRR	1938/11/06	1989/08/22
1181.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/09/28	1989/07/12
1182.	agent polskiego wywiadu	66,68,71 KK BSRR	1937/10/26	1961/12/30
1183.	antyradziecka działalność	64,68 KK BSRR	1938/07/22	1989/04/30
1184.	agent łotewskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/13	1965/02/12
1185.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/28
1186.	członek POW	68 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/30
1187.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/04	1958/05/26
1188.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/21	1989/04/30
1189.	antyradziecka agitacja	69,72,76 KK BSRR	1938/06/13	1989/10/10
1190.	szpiegowanie na korzyść Polski, czł. szpiegowsko-powstańczej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/11/19	1988/03/29
1191.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1973/03/29
1192.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/28
1193.	członek POW, szpiegowanie na rzecz Polski	64,68,71 KK BSRR	1938/11/06	1989/04/28

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1194.	Szklejnik	Stanisław	Bernard	1908/00/00	w. Ełowka pow. berezyński woj. mińskie
1195.	Szkulcecki	Wincenty	Franciszek	1864/00/00	w. Markowo pow. rossoński woj. witebskie
1196.	Szpakowski	Ignacy	Franciszek	1873/00/00	w. Andrusze pow. czerwieński woj. mińskie
1197.	Szpakowski	Wincenty	Franciszek	1869/00/00	w. Andrusze pow. uździeński / czerwieński /
1198.	Szpakowski	Jan	Antoni	1879/00/00	w. Moskówka pow. połocki woj. witebskie
1199.	Szpakowski	Wiktor	Wincenty	1890/00/00	w. Łysucha pow. berezyński woj. mińskie
1200.	Szpet	Grzegorz	Kazimierz	1877/00/00	w. Piadyr pow. bogomski woj. witebskie
1201.	Szpilecki	Wiktor	Felcjan	1887/01/10	w. Stare Drogi pow. czerwieński
1202.	Szpilewska	Amelia	Antoni	1890/00/00	w. Kurachny pow. miński woj. mińskie
1203.	Szpilewski	Hipolit	Wincenty	1886/00/00	ch. Pożyczone pow. berezyński
1204.	Szpilewski	Franciszek	Józef	1889/02/05	w. Pryterny pow. berezyński woj. mińskie
1205.	Szpilewski	Witold	Edward	1895/00/00	w. Zajamne pow. śmitowicki BSSR
1206.	Szpilewski	Jan	Adam	1892/00/00	w. Miakoty pow. dzierżyński
1207.	Szpilewski	Michał	Nepomucen	1863/05/15	w. Janówka pow. czerwieński woj. mińskie
1208.	Szpilewski	Bolesław	Franciszek	1883/00/00	w. Koski pow. miński woj. mińskie
1209.	Szpilewski (Oleś)	Lucjan	Aleksander	1888/00/00	w. Kulesze pow. siarobiński BSSR
1210.	Szukan	Jan	Konstanty	1884/02/04	w. Pokowino pow. berezyński BSSR
1211.	Szukiel	Julian	Antoni	1886/00/00	w. Masewo pow. dryseński
1212.	Szumiel	Felcjan	Leon	1863/00/00	m. Mińsk
1213.	Szumski	Wiktor	Michał	1881/00/00	w. Wola pow. łohojski
1214.	Szuniewicz	Kazimierz	Jan	1902/00/00	w. Łantuchowo gm. dukszycka /gm. hołobicka pow. dziśniński woj. wil./
1215.	Szuniewicz	Antoni	Jan	1906/00/00	w. Nosiki pow. uszacki
1216.	Szupak	Emilia	Franciszek	1892/00/00	w. Nadarzyno pow. sirotyński woj. witebskie
1217.	Szwejn (Wonsowska)	Wiktoria	Antonina	1900/03/23	w. Tychynicze pow. rohaczewski woj. mohylewskie
1218.	Szydłowski	Stanisław	Wincenty	1914/05/00	w. Daszki pow. zasławski woj. mińskie
1219.	Szymanowski	Bolesław	Józef	1880/00/00	gm. żywicka Polska
1220.	Szymański- Zamojtek	Stanisław	Andrzej	1884/01/02	w. Sitówka woj. grodzieńskie
1221.	Szymkowicz	Aleksy	Dominik	1894/00/00	w. Dzieżki pow. dzierżyński woj. mińskie
1222.	Szymkowicz	Stefan (Stepan)	Siemion	1895/00/00	w. Deszki gm. rubiłkowska pow. dzierżyński
1223.	Szymus	Jan	Jan	1889/00/00	m. Ryga
1224.	Szyrkewicz	Józef	Ignacy	1888/00/00	w. Rotonszczyzna pow. wietryński
1225.	Średziński	Mieczysław	Aleksander	1892/00/00	m. Łuniniec pow. piński woj. mińskie
1226.	Świdrycki	Piotr	Jan	1906/07/29	w. Pleczno pow. pleszczeński woj. mińskie
1227.	Świnkowski	Antoni	Michał	1886/00/00	w. Czernohubowo pow. kopylski woj. mińskie
1228.	Tamkowicz (Tomkowicz)	Adam	Wiktor (Witold)	1897/00/00	w. Brończyce pow. słucki woj. mińskie
1229.	Tamkowicz (Tomkowicz)	Kazimierz	Józef	1898/00/00	w. Zamostocze gm. zamostocka pow. miński woj. mińskie
1230.	Tarasewicz	Fedor	Antoni	1905/02/27	w. Nirzewka pow. słucki woj. wileńskie
1231.	Tarasewicz	Adam	Damian	1900/00/00	w. Zamoście pow. gresski
1232.	Tarasewicz	Stanisław	Feliks	1893/00/00	w. Potrzeba pow. miński woj. mińskie
1233.	Tarnogórska	Leokadia	Hilary	1897/12/00	w. Rubinki pow. dzierżyński

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1194.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Sierp”	mińskie
1195.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Gościniec Socjalizmu”	witebskie
1196.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kalinina	mińskie
1197.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kalinina	mińskie
1198.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Ściąg”	witebskie
1199.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Czapajewa	mińskie
1200.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	witebskie
1201.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
1202.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Bezbożnik”	mińskie
1203.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1204.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Mlot”	mińskie
1205.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1206.	Polak	zarządzający	Sklep winny Centrum Sportu	mińskie
1207.	Polak	emeryt	Emeryt	mińskie
1208.	Polak	robotnik	Spółdzielcze Zjednoczenie Wynajmu Mieszkań – 67	mińskie
1209.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1210.	Polak	robotnik	Sowchoz „Rowanicze”	mińskie
1211.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
1212.	Polak	emeryt		mińskie
1213.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1214.	Polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie
1215.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz wsi Nosiki	witebskie
1216.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Leninowskie wezwanie”	witebskie
1217.	Polak	pozostająca na utrzymaniu	Pozostająca na utrzymaniu	mińskie
1218.	Polak	wagonowy	Stacja Mińsk	
1219.	Polak	księgowy	Krupskie Leśno- Przemysłowe Gospodarstwo	mińskie
1220.	Polak	rachmistrz	Sowchoz im. Woroszyłowa	mińskie
1221.	Polak	magazynier	Kolchoz „Komunard”	mińskie
1222.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komunard”	mińskie
1223.	Polak	dozorca	Senneński Rej. Komitet Kom.Partii Białorusi	witebskie
1224.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Enskej dywizji”	witebskie
1225.	Polak	księgowy	Białoruskie płody	mińskie
1226.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Frunze	mińskie
1227.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
1228.	Polak	dzieśiętnik	Budowa słuckiego pow. Ośrodka Zdrowia	mińskie
1229.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Komintern”	mińskie
1230.	Polak	młynarz	w. Koty	mińskie
1231.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Budowniczy”	mińskie
1232.	Polak	pszczelarz	Kolchoz im. VII Samborskiej Dywizji	mińskie
1233.	Polak	krawcowa	W domu	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1194.	bereziński		w. Ełowka	1937/07/22	1937/10/18
1195.	rossoński		w. Siebierzok	1938/02/07	1938/02/27
1196.	śmiłowski		w. Zabrzozie	1938/02/07	1938/02/14
1197.	śmiłowski		osiedle Czerwony Bór	1938/01/05	1938/01/08
1198.	połocki		w. Moskówka	1938/02/07	1938/03/10
1199.	berezyński		w. Łysucha	1938/04/26	1938/09/21
1200.	bogomski		w. Piadyń	1938/02/03	1938/03/15
1201.	czerwieński		w. Stare Drogi	1937/09/19	1937/10/13
1202.	miński		brak danych	1937/09/13	1937/11/15
1203.	berezyński		ch. Zadole	1937/08/06	1937/09/07
1204.	berezyński		w. Wasilewsczyzna	1937/08/06	1937/09/16
1205.	śmiłowski		w. Zajamne	1929/06/27	1929/11/03
1206.	miński	Mińsk	Plac R.Luksemburg 53 m 2	1937/04/27	1937/09/22
1207.	starodorożski		w. Czerwone Osiedle	1938/07/04	1938/10/10
1208.	miński		w. Koski	1937/11/18	1937/11/28
1209.	starobinski		w. Kulesze	1938/03/14	1938/05/26
1210.	berezyński		ch. Obuczyno	1937/07/18	1937/08/22
1211.	dryseński		w. Masewo	1938/08/12	1938/10/16
1212.		Mińsk	ul. Poleska 27/5	1937/08/09	1937/10/14
1213.	zasławski		ch. Nowosady	1937/12/15	1938/01/10
1214.	uszacki		w. Nosiki	1937/12/15	1938/01/20
1215.	uszacki		w. Nosiki	1937/12/15	1938/01/20
1216.	sirotyński		w. Miskowicze	1938/03/11	1938/09/21
1217.	miński	Mińsk	ul. Fabrycusa 13 m 7	1937/05/22	1937/08/25
1218.		Mińsk	ul. Kamienna 32/1 m 1	1937/11/26	1937/12/28
1219.	krupski		w. Denisowicze	1938/01/00	1938/01/21
1220.	miński		sowchoz im. Woroszyłowa	1938/04/02	1938/05/25
1221.	dzierżyński		w. Derzki	1937/08/07	1937/10/29
1222.	dzierżyński		w. Żaki	1937/08/09	1937/10/25
1223.	sienieński	Sienno	bak danych	1938/01/15	1938/02/26
1224.	wietryński		w. Orzechowo	1937/12/17	1938/01/21
1225.		Mińsk	II Gruszewski Zaulek 11 m 1	1930/09/26	1931/06/06
1226.	pleszczerński		w. Horosze	1938/03/14	1938/09/21
1227.	kopylski		w. Czarnohubowo		1938/01/21
1228.	ślucki		w. Kalinino	1938/06/00	1938/09/25
1229.	miński		w. Zamostocze	1938/07/16	1938/11/11
1230.	ślucki		w. Nirzewka	1938/02/06	1938/02/14
1231.	gresski		w. Zamoście		1938/09/20
1232.	miński		w. Potrzeba	1938/06/15	1938/09/22
1233.	dzierżyński	Dzierżyński	ul. 1 Maja 24	1937/08/28	1937/10/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1194.	szpiegowanie , antyradziecka agitacja	72,76,64,68 KK BSRR	1937/10/25	1989/04/05
1195.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/31	1989/09/30
1196.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/26	1960/09/17
1197.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/02	1961/03/18
1198.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/31	1989/09/13
1199.	członek , POW ,	64,68 KK BSRR	1938/10/05	1959/08/17
1200.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/11	1989/04/10
1201.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/10/25	1956/05/16
1202.	szpiegostwo na korzyść Polski	68a KK BSRR	1937/11/27	1957/06/15
1203.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/14	1989/03/22
1204.	antyradziecka agitacja i propaganda	72 KK BSRR	1937/09/26	1960/02/27
1205.	kontrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1959/10/15
1206.	kierujący komórką POW	66,68,70 KK BSRR	1937/09/28	1989/03/28
1207.	członek POW	24,71,76 KK BSRR	1938/10/19	1989/03/27
1208.	członek szpiegowskiej organizacji Polski	68,71,76 KK BSRR	1937/12/15	1960/03/21
1209.	działalność szpiegowska	68,72 KK BSRR	1938/07/22	1989/04/30
1210.	antyradziecka agitacja	brak danych	1937/08/25	1989/04/10
1211.	agent lotewskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/06	1959/06/01
1212.	uczestnik , POW ,, wspomaganie białoPolaków	68,72,76 KK BSRR	1937/10/26	1989/04/30
1213.	brak danych	68-1 KK BSRR	1938/02/19	1989/04/28
1214.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/08	1989/09/11
1215.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/08	1989/10/02
1216.	Dział. w ramach kontrew. nacional.-dywers. oranizacji, antyradz.agitacja	64,72,76 KK BSRR	1938/10/01	1989/09/15
1217.	agent polskiego wywiadu, członek kontrewolucyjnej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/03/19	1989/06/30
1218.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	71 KK BSRR	1937/01/31	1956/11/28
1219.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/03/31
1220.	kontrewolucyjno-szpiegowska działalność na rzecz Polski	68,76 KK BSRR	1938/07/09	1989/04/30
1221.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/03	1989/04/30
1222.	agent polskiego wywiadu, organizator kontrewolucyjnej grupy	66,68,70 KK BSRR	1937/10/27	1989/04/30
1223.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/25	1958/12/15
1224.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1962/04/11
1225.	szkodnictwo	58-7,-11 KK BSRR	1931/06/13	1989/12/26
1226.	agent polskiego wywiadu	64,69,71,72,76 KK	1938/10/01	1989/04/14
1227.	szpiegowanie na korzyść Polski, szkodnictwo	68,71 KK BSRR	1938/02/25	1989/03/31
1228.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/06	1961/05/24
1229.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/26	1989/04/30
1230.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/13	1968/03/29
1231.	antyradziecka działalność	64,68 KK BSRR	1938/10/01	1990/01/11
1232.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/09/26	1959/01/29
1233.	członek POW, kontrewolucyjna działalność	66,68,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/03/31

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1234.	Tatarnicki (Tatarzycki)	Władysław (Włodzimierz)	Adolf	1895/00/00	miejsowość Kojdanowo pow. miński woj. mińskie
1235.	Tatarzycki	Jan	Antoni	1908/00/00	m. Mińsk
1236.	Terawski	Włodzimierz	Bazyli	1871/00/00	miejsowość Romanowo pow. słucki
1237.	Tomaszewicz	Stefan	Antoni	1885/00/00	osiedle Kurhany pow. kojdanowski woj. mińskie
1238.	Tomaszewski	Józef	Adolf	1867/00/00	ch. Bogorowszczyzna pow. kopylski woj. mińskie
1239.	Tomczyk	Stanisław	Józef	1896/00/00	m. Warszawa
1240.	Tomkowicz	Piotr	Józef	1898/00/00	w. Daniłowa pow. śmiłowicki BSRR
1241.	Towstik	Jan	Antoni	1908/03/24	w. Bieliczany pow. berezyński woj. mińskie
1242.	Towstik	Aleksander	Sawa	1877/03/05	w. Byliczany pow. berezyński
1243.	Tracewski	Antoni	Tadeusz	1872/00/00	m. Mińsk
1244.	Tracewski	Zygmunt	Antoni	1895/00/00	w. Nowy Dwór gm. stroczycka woj. mińskie
1245.	Trifonow	Józef	Piotr	1894/00/00	wileńskie woj. Polska
1246.	Truchanowicz	Wiacesław	Paweł	1909/00/00	m. Mińsk
1247.	Trusiewicz	Józef	Wincenty	1888/02/12	osiedle Zapolce Polska / pow. stołpecki woj. nowogrodzkie, pow. wołożyński woj. nowogrodzkie, pow. wileńsko-trocki woj. wileńskie /
1248.	Trusiewicz	Wincenty	Martyn	1887/00/00	w. Sukowce pow. dzierżyński
1249.	Trusiewicz	Jan	Antoni	1895/04/00	w. Kliposzczyzna pow. miński woj. mińskie
1250.	Trygubowicz	Kazimierz	Józef (Izydor)	1902/00/00	stacja Fanipol pow. miński
1251.	Tumiłowicz	Eliasz	Piotr	1862/00/00	w. Borsuczyno pow. berezyński BSRR
1252.	Tumiłowicz	Jan	Antoni	1903/00/00	w. Borsuczyno pow. berezyński
1253.	Tumiłowicz	Konstanty	Wasył	1884/00/00	osada Żale pow. berezyński
1254.	Tumiłowicz	Stanisław	Antoni	1885/07/01	w. Borsuczyno pow. berezyński
1255.	Tumiłowicz	Bolesław	Konstantyn	1909/00/00	w. Melkowicze gm. nehołelska pow. dzierżyński
1256.	Tumiłowicz	Witold	Michał	1898/11/03	w. Ustrony pow. borysowski woj. mińskie
1257.	Tumiłowicz	Adam	Julian	1895/00/00	w. Pożeżyno gm. kojdanowska woj. mińskie
1258.	Tumiłowicz	Stanisław	Józef	1906/00/00	w. Słobodka Hajdukowska pow. czerwieński woj. mińskie
1259.	Turkiewicz	Bernard	Stefan (Szczepan)	1907/12/30	m. Mińsk
1260.	Turkiewicz	Władysława	Józef	1910/09/03	m. Włino
1261.	Tuskulaska-Stoma	Helena	Władysław	1890/00/00	w. Rudnia pow. borysowski BSRR
1262.	Tychanowicz	Bronisław	Józef	1889/00/00	majątek Wjazyń pow. miński
1263.	Tychonowicz	Ignacy	Józef	1902/00/00	ch. Cielętniki pow. łohojski
1264.	Tychonowicz	Antoni	Jan	1873/10/18	w. Markowicze pow. dzierżyński woj. mińskie
1265.	Tychonowicz	Józef	Józef	1886/00/00	w. Karaczyny pow. miński woj. mińskie
1266.	Tychonowicz	Malwina	Tadeusz	1901/00/00	w. Łatuszki pow. dzierżyński woj. mińskie
1267.	Tykalewicz (Takalewicz)	Stanisław	Julian	1899/00/00	w. Dzierżanowo gm. karniewska woj. łomżyńskie
1268.	Ugrynowicz- Witkowska	Sylwina	Edward	1898/00/00	w. Iwniki pow. czerwieński BSRR
1269.	Ułaszczuk	Stanisław	Jan	1908/00/00	w. Wickowszczyzna pow. miński BSRR
1270.	Umecki	Józef	Denis	1877/00/00	w. Parnia pow. berezyński
1271.	Umecki	Włodzimierz	Jan	1909/00/00	m. Mińsk
1272.	Umiecki	Aleksander	Ignacy	1891/12/15	w. Kropiwno pow. berezyński woj. mińskie
1273.	Urban	Wojciech	Stanisław	1878/00/00	w. Karoliszczewicze pow. miński woj. mińskie
1274.	Urbanowicz	Jan	Bolesław	1907/10/24	m. Mińsk

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1234.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Postęp”	mińskie
1235.	Polak	starszy ekonomista	Ministerstwo Planowania BSRR	mińskie
1236.	Polak	nie pracował		mińskie
1237.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Bezbożnik”	mińskie
1238.	Polak	bez określenia zajęcia		mińskie
1239.	Polak	sędzia ludowy	Polska część mińskiego okręgu	
1240.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1241.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1242.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Telmana	mińskie
1243.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Znak”	mińskie
1244.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Bojownik o socjalizm”	mińskie
1245.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Wiosenny wschód”	witebskie
1246.	Polak	jubiler – nakładacz niklu	Związkowy jubilerski handel	mińskie
1247.	Polak	brygadzysta	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
1248.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Dzierżyńskiego	mińskie
1249.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „IX Kwietnia”	mińskie
1250.	Polak	Gospodarstwo zakładowe	Dzierżyńska stacja transformatorowa	mińskie
1251.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1252.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Wojkowa	mińskie
1253.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kalinina	mińskie
1254.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Bojkowa	mińskie
1255.	Polak	zwrotniczy	Stacja Nehorełów Zachodnia Kolej	mińskie
1256.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz mi. Dzierżyńskiego	mińskie
1257.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1258.	Polak	kierowca	Kolchoz „XVI Zjazdu”	mińskie
1259.	Polak	ślusarz	Zjednoczenie Elektrotechniczne	mińskie
1260.	Polka	pielęgniarka	Poliklinika	mińskie
1261.	Polka	bez określonego zajęcia		mińskie
1262.	Polak	robotnik	Sowchoz (PGR) „Prytuki”	mińskie
1263.	Polak	ślusarz	Kombinat przemysłowy	mińskie
1264.	Polak	robotnik nie-wykwalifikowany	Meleszewska spółdzielnia torfiarska	mińskie
1265.	Polak	stróż	Sklep tekstylny-spożywczy	
1266.	Polka	gospodyni domowa		
1267.	Polak	sadownik	Kolchoz doświadczalny	witebskie
1268.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1269.	Polak	księgowy	Kolchoz „Rewolucja Październikowa”	mińskie
1270.	narodowość nieznaną	kolchoźnik	Kolchoz im. Kujbyszewa	mińskie
1271.	narodowość nieznaną	ślusarz – wodociągowiec	Białoruski Teatr Państwowy	mińskie
1272.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1273.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „VII Kongresu Kominternu”	mińskie
1274.	Polak	stolarz	UWSR – 96	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1234.	miński		w. Lisowszczyzna	1938/04/29	1938/09/21
1235.		Mińsk	brak danych	1937/10/31	1938/01/08
1236.		Mińsk	ul. Strażnicza 74 m 4	1938/08/17	1938/11/01
1237.	śmiłowski		Osiedle Rudeńsk	1937/12/19	1938/02/15
1238.	berezyński		miejsowość Berezyno	1937/08/08	1937/09/22
1239.		Mińsk	ul. Pugaczewska 10	1927/08/24	1927/12/11
1240.	śmiłowski		w. Daniłówka	1929/08/17	1929/11/03
1241.	berezyński		w. Bieliczany	1938/01/06	1938/01/09
1242.	berezyński		w. Porna	1938/06/02	1938/09/27
1243.	śmiłowski		ch. Smolnica	1937/08/09	1937/09/25
1244.	miński		w. Nowy Dwór	1938/01/17	1938/03/14
1245.	uszacki		w. Zarzeczniki	1937/08/28	1938/01/21
1246.		Mińsk	ul. Moprowska 41 m 2	1938/07/10	1938/11/01
1247.	dzierżyński		w. Stroczyany	1937/08/28	1937/10/29
1248.	zasławski		ch. Puszcza	1937/12/14	1938/01/21
1249.	miński		wieś Klipowszczyzna	1938/06/06	1938/10/15
1250.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/08/28	1938/01/03
1251.	berezyński		w. Borsuczyno	1938/06/22	1938/09/27
1252.	berezyński		w. Borsuczyno	1937/08/03	1937/09/07
1253.	berezyński		Osiedle Żalin	1937/08/06	1937/09/16
1254.	berezyński		w. Borsuczyno	1937/07/18	1937/09/07
1255.	dzierżyński		w. Mieleńkowicze	1937/09/22	1937/10/26
1256.	borysowski		w. Ustrony	1938/01/10	1938/02/15
1257.	berezyński		w. Swoboda	1938/06/11	1938/09/21
1258.	czerwieński		w. Słobodka Hajdukowska	1937/07/24	1937/11/17
1259.		Mińsk	I Tarasowski zaułek 14/1 m. 1	1937/09/22	1937/10/26
1260.		Mińsk		1937/08/21	1938/01/03
1261.	borysowski		miejsowość Ziembino		1938/01/20
1262.	miński		Sowchoz Pryłuki	1937/09/12	1937/10/21
1263.	puchowski		w. Dajnowo	1932/12/29	1933/04/02
1264.	dzierżyński		w. Markowicze	1937/07/18	1937/09/22
1265.		Mińsk	brak danych	1937/09/12	1937/10/21
1266.		Mińsk	ul. Pugaczewska 18	1937/09/12	1937/10/21
1267.	orszański		Sowchoz , Smolany II ,	1937/06/06	1938/03/10
1268.	berezyński		w. Zamoście	1937/09/24	1937/10/06
1269.	miński		w. Wickowszczyzna	1937/11/02	1937/11/17
1270.	berezyński		w. Ulesie	1938/07/09	1938/10/11
1271.		Mińsk	Zaułek Bezbożny 11 m 3	1937/08/24	1937/12/17
1272.	berezyński		w. Kołgosz	1938/02/11	1938/02/14
1273.	czerwieński		w. Dębowy Jar	1938/01/07	1938/01/27
1274.	miński	Mińsk	ul. Miasnikowa 50 m	1937/11/01	1937/12/11

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1234.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/30
1235.	zmiana ojczyzny	63-1 KK BSRR	1938/02/01	1968/09/03
1236.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/10	1957/10/01
1237.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/31	1958/02/18
1238.	Kontrrewolucyjna agitacja , spekulacja	72,155 KK BSRR	1937/10/01	1989/03/27
1239.	był w polskiej żandarmerii, związek z polskim wywiadem	66 /1,67 KK BSRR	1927/10/14	1992/05/21
1240.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,4,19-58/9 KK	1929/11/14	1959/10/15
1241.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/22	1989/05/06
1242.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/11	1989/04/28
1243.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/10/16	1989/03/16
1244.	szpiegowanie na korzyść Polski antyradziecka agitacja	68,72 KK BSRR	1938/03/31	1989/06/23
1245.	działalność w ramach „POW”	68-a,64,72 KK BSRR	1938/02/21	1989/08/23
1246.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/10	1989/04/28
1247.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/03	1959/06/29
1248.	bandytyzm, związek z polskim wywiadem	68/1 KK BSRR	1938/02/28	1960/01/07
1249.	członek „POW „, szpiegostwo	68,71 KK BSRR	1938/11/14	1957/10/29
1250.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/01/09	1960/12/26
1251.	członek szpiegowskiej organizacji	68,76 KK BSRR	1938/10/11	1989/04/28
1252.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/09/14	1960/08/19
1253.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/26	1989/03/28
1254.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/09/14	1960/08/19
1255.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1937/10/26	1989/04/30
1256.	członek kontrrewolucyjnej szpiegowskiej organizacji	68,69,76 KK BSRR	1938/03/10	1958/10/09
1257.	członek „POW „	68 KK BSRR	1938/10/01	1959/08/17
1258.	członek szpiegowsko – diwersyjnej organizacji.szkodnictwo	68,69,71,72,76 KK	1937/11/27	1957/11/25
1259.	członek POW	66,68,71,76KK BSRR	1937/11/03	1957/09/09
1260.	agent polskiego wywiadu	24-68 KK BSRR	1938/01/09	1969/09/30
1261.	członek „POW „	64,68 Gł. K. BSRR	1938/03/08	1959/06/15
1262.	członek szpiegowskiej organizacji	68,72,76 KK BSRR	1937/10/28	1956/10/27
1263.	antyradziecka działalność	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1960/08/26
1264.	Kontrrewolucyjna agitacja	72 , a , KK BSRR	1937/10/01	1960/03/18
1265.	członek szpiegowsko-powstańczej organizacji	68,72,76 KK	1937/10/28	1956/10/27
1266.	członek szpiegowsko-powstańczej organizacji	68,72,76 KK	1937/10/28	1956/10/27
1267.	kontrrewolucyjna działalność	69,72,76 KK BSRR	1938/03/26	1959/12/18
1268.	Kontrrewolucyjna działalność	70,72,74 KK BSRR	1937/10/13	1989/05/16
1269.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/22	1989/05/30
1270.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/29	1989/04/28
1271.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1937/12/26	1989/04/28
1272.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/26	1988/06/02
1273.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/04/02	1960/07/23
1274.	antyradziecka agitacja, działalność	70 KK BSRR	1938/02/01	1989/04/28

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1275.	Urbanowicz	Wincenty	Mieczysław	1897/00/00	m. Czerwień woj. mińskie
1276.	Urbanowicz	Władysław	Marcin	1899/00/00	w. Pryłuki pow. miński woj. mińskie
1277.	Ustinowicz	Stanisław	Antoni	1909/00/00	ch. Wisienki pow. kliczewski
1278.	Ustinowicz	Leonid (Leonidas)	Wiaczesław	1913/00/00	osada Stary Żabichów / Żabichowo / pow. bereziński woj. mińskie
1279.	Uszał	Paweł	Piotr	1885/00/00	w. Borsuczyno pow. sirytyński woj. witebskie
1280.	Wajcechowicz	Antoni	Władysław (Włodzimierz)	1903/00/00	w. Dedyłowice pow. bogomski woj. mińskie
1281.	Wałachnowicz	Antoni Jan	Jan	1887/00/00	m. Dzierżyńsk woj. mińskie
1282.	Wańkowicz	Józef	Karol	1901/00/00	żaś. Szablinszczyna gm. zabat. pow. borys. woj.mińskie
1283.	Wańkowicz (Wońkowicz)	Józef	Jakub	1884/00/00	w. Nowe Morgi pow. słucki BSRR
1284.	Waraksa	Józef	Józef	1883/00/00	w. Jarosówka pow. dzierżyński BSRR
1285.	Waraksa	Witold	Jan	1908/00/00	w. Łukasze pow. zasławski woj. mińskie
1286.	Waraksa	Maria	Józef	1898/00/00	w. Kołodniki pow. dzierżyński woj. mińskie
1287.	Waraksa (Wereksa)	Jadwiga	Wincenty	1884/00/00	w. Pietraszewicze gm. borowicka pow. miński
1288.	Warenik	Wincenty	Stanisław	1870/00/00	w. Korodyszczewicze pow. miński woj. mińskie
1289.	Warywodski	Bonifacy	Stanisław	1898/05/14	w. Gumniszcze pow. ratom. BSRR /gm.czemer. pow. stonim. woj.nowogródzkie /
1290.	Warywodski	Kazimierz	Stanisław	1891/08/16	w. Gumniszcze pow. ratom. BSRR /gm.czemer. pow. stonim. woj.nowogródzkie /
1291.	Wasiecha	Karol	Felicjan	1880/00/00	w. Makraki pow. sirotyński
1292.	Wasilewska	Michalina	Walery	1887/00/00	w. Berezówka pow. miński woj. mińskie
1293.	Wasilewski	Jan	Józef	1894/00/00	w. Proworno pow. czerwieński woj. mińskie
1294.	Wasilewski	Michał	Benedykt	1890/00/00	w. Kniaziowskie Jezioro pow. mozyrski woj. homelskie
1295.	Wasilewski	Ignacy	Franciszek	1905/00/00	m. Mińsk
1296.	Wasilewski	Stanisław	Edward	1875/00/00	pow. wietryński
1297.	Wasilewski	Włodzimierz	Martyn	1888/00/00	lubelskie woj . Polska
1298.	Wasilewski	Kazimierz	Michał	1889/07/30	w. Snitnacie pow. śmiłowicki BSRR
1299.	Wasilewski	Konstanty	Franciszek	1888/00/00	w. Zoryny pow. orszański
1300.	Wasilewski	Franciszek	Karol	1877/00/00	w. Pryłuki pow. mińsk, woj. mińskie
1301.	Wasilewski	Bolesław	Felicjan	1894/04/00	w. Zajamne pow. śmiłowicki woj. mińskie
1302.	Wasilewski	Mikołaj	Franciszek	1895/00/00	w. Zorino pow. orszański woj.witebskie
1303.	Wańkowicz	Albin	Antoni	1902/00/00	w. Jełowiki pow. wietryński woj. witebskie
1304.	Wańkowicz	Alfons	Feliks	1913/00/00	w. Jełowiki pow. wietryński woj. witebskie
1305.	Wańkowicz	Mikołaj	Felicjan	1909/00/00	w. Etowiki pow. wietryński woj. mińskie
1306.	Wąsowicz	Aleksander	Stanisław	1896/00/00	w. Glebienki pow. krzyczewski woj. mińskie
1307.	Wejksznia	Feliks	Michał	1895/04/00	m. Wilno woj. wileńskie (Polska)
1308.	Wekr	Walenty	Franciszek	1885/00/00	m. Sosnowiec woj. piotrkowskie Polska
1309.	Wenedyktowicz	Bronisław	Wincenty	1911/00/00	w. Połonowicze pow. dzierżyński woj. mińskie
1310.	Wenedyktowicz	Włodzimierz	Konstanty	1882/00/00	w. Połonowicze pow. dzierżyński woj. mińskie
1311.	Wenedyktowicz	Wincenty	Гилярoвич	1883/00/00	w. Połonowicze pow. dzierżyński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1275.	Polak	bez określenia zajęcia		mińskie
1276.	Polak	technik	Centralny telegraf	mińskie
1277.	Polak	stróż	Boguszewski Młyn	mińskie
1278.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1279.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „17 Zjazd Partii i”	witebskie
1280.	Polak	kolchoźnik		mińskie
1281.	Polak	dozorca	Gospodarstwo Przemysłu Leśnego „Gorodiszcze”	mińskie
1282.	Polak	stolarz – cieśla	Kolchoz im. Mienżyńskiego we w. Łozino	mińskie woj.
1283.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1284.	Polak	woźnica	Zezwolenie nr 231	mińskie
1285.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Komuna Paryska”	mińskie
1286.	Polka	krawcowa	Artel „Zjednoczenie”-Spółdzielnia Zjednoczenie	mińskie
1287.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
1288.	Polak	pozostający na utrzymaniu		mińskie
1289.	Polak	ślusarz	Zakład asfalto-betoniarSKI miasta Mińsk	
1290.	Polak	konduktor	Kolej stacja Mińsk	
1291.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „III decydujący”	witebskie
1292.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
1293.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Frunze	mińskie
1294.	Polak	tankujący pojazdy	Borysowska Huta Szkła	mińskie
1295.	Polak	kierowca	Związek pisarzy	
1296.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
1297.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowe drogi”	mińskie
1298.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1299.	Polak	tokarz	Wydział mechaniczny kombinatu Inziarskiego	witebskie
1300.	Polak	robotnik fizyczny niewykwalif.	Mińska Stacja traktorowo- maszynowa	
1301.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1302.	Polak	ślusarz	Orszański Kombinat Lniarski	witebskie
1303.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Telmana	witebskie
1304.	Polak	brak danych	Połockie Przedsiębiorstwo Gospodarki Leśnej	witebskie
1305.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz Oddział Polityczny”	witebskie
1306.	Polak	księgowy	Postawski Powiatowy Oddział Drogowy	witebskie
1307.	Polak	zawiadujący	Oddział „Białoruskiego przedsiębior. transportowego”	mińskie
1308.	Polak	ślusarz – wodociągowy	Mińska Piekarnia	mińskie
1309.	Polak	robotnik	Uździeńskie Gospodarstwo Leśno-chemiczne	mińskie
1310.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie
1311.	Polak	obsługa koni	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1275.	czerwieński	Czerwień	ul. Łunczarskiego 6	1937/08/05	1937/09/17
1276.		Mińsk	brak danych	1937/07/26	1938/01/08
1277.	berezyński		miejsowość Boguszewicze	1937/08/08	1937/09/07
1278.	berezyński		osada Stary Żabichów / Żabichowo /	1938/01/01	1938/02/15
1279.	sirotyński		w. Borsuczyno	1938/05/04	1938/09/21
1280.	bogomski		w. Dedyłowicze	1938/06/11	1938/09/25
1281.	dzierżyński		ch. Mechówka	1935/02/21	1935/05/14
1282.	borysowski pow.		zaścianek Szablinszczyzna	1938/01/11	1938/02/15
1283.	ślucki		w. Nowe Morgi	1938/03/14	1938/05/26
1284.		Mińsk	ul. Obronna 5	1938/06/22	1938/09/28
1285.	zasławski		w. Tuchaje	1937/11/03	1937/12/06
1286.	dzierżyński			1937/08/00	1937/11/01
1287.	miński		w. Pietraszewicze	1938/07/20	1938/09/29
1288.	miński		w. Galinowo	1937/08/06	1937/09/17
1289.		Mińsk	ul. Razińska 49/1	1937/09/13	1937/09/23
1290.		Mińsk	ul. 11-go lipca 3a m 1	1937/08/23	1937/09/23
1291.	sirotński		w. Zawileniec	1937/12/17	1938/01/21
1292.	miński		w. Sniechnacze	1937/08/06	1937/09/17
1293.	czerwieński		w. Proworno	1937/08/05	1937/09/07
1294.		Nowo- Borysów	brak danych	1937/12/15	1938/01/21
1295.		Mińsk	brak danych	1937/11/19	1937/12/09
1296.	uszacki		w. Zabłocie	1937/12/15	1938/01/20
1297.	czerwieński		w. Stare Drogi	1937/10/28	1937/11/19
1298.	śmiłowicki		w. Sniatycze	1929/06/27	1929/11/03
1299.	orszański	Orsza	brak danych	1938/00/00	1938/02/15
1300.				1937/00/00	1937/11/17
1301.	śmiłowicki		w. Zajamne	1929/06/27	1929/11/03
1302.	orszański	Orsza	brak danych	1938/01/00	1938/03/14
1303.	wietrzyński		w. Jełowiki	1937/12/19	1938/01/21
1304.	wietrzyński		gm. zaskorska ch. Długi Polyrń	1938/01/12	1938/03/29
1305.	witebski		gm. zaskorska ch. Długi Polyrń	1938/01/12	1938/03/29
1306.	postawski	Postawy	ul. Sowiecka 41	1941/06/22	
1307.		Mińsk	Sadowo- Nadbrzeżna 5 m 5	1937/08/24	1937/12/27
1308.		Mińsk	ul. Obuwna 5 m. 1	1938/00/00	1938/05/25
1309.	dzierżyński		w. Połonowicze	1937/10/26	1937/11/29
1310.	dzierżyński		w. Połonowicze	1937/11/02	1937/11/19
1311.	dzierżyński		w. Połonowicze	1937/10/26	1937/11/28

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1275.	ochotnik do polskiej armii / białej /, antyradziecka działalność	65,72,80 KK BSRR	1937/10/04	1958/12/27
1276.	szpiegostwo	63-1,76 KK BSRR	1938/02/01	1968/09/03
1277.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/14	1989/03/22
1278.	członek „ POW „, szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/03/15	1959/05/28
1279.	antyradziecka agitacja, członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,69,72,76 KK BSRR	1938/10/01	1989/10/05
1280.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/05	1959/11/05
1281.	organizator i członek kontrrewolucyjnej grupy, antyradz. agitacja	72a,76 KK BSRR	1935/07/13	1959/10/23
1282.	członek „ POW „, szpiegowska i szkodnicza działalność	68,69 KK BSRR	1938/03/10	1958/10/09
1283.	członek „ POW „, antyradziecka agitacja	70 KK BSRR	1938/07/22	1989/04/28
1284.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/14	1989/04/30
1285.	szkodliwa działalność	68,69,72,76 KK BSRR	1937/12/06	1957/09/20
1286.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/04	1960/11/16
1287.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/28
1288.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/23	1989/03/31
1289.	szpiegowska działalność na korzyść polskich organizacji wywiadowczych	68,76 KK BSRR	1937/10/05	1958/02/04
1290.	szpiegowska działalność na korzyść polskich organizacji wywiadowczych	68,76 KK BSRR	1937/10/05	1958/02/04
1291.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, szpiegowanie	68 KK BSRR	1938/02/21	1964/07/17
1292.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/23	1960/03/07
1293.	antyradziecka agitacja	72,80 KK BSRR	1937/09/14	1962/03/20
1294.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/19	1958/11/27
1295.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/27	1959/07/02
1296.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/08	1989/10/02
1297.	Kontrrewolucyjna agitacja	72,74,76,80 KK BSRR	1938/01/19	1960/01/22
1298.	kontrrewolucyjna działalność	58/4,/9,19-58/9 KK	1929/11/14	1959/10/15
1299.	kontrrewolucyjna działalność	Brak danych	1938/02/15	1958/10/13
1300.	ukrywał agenta polskiego wywiadu, sprzedawał mu szpiegowski inf.	68 KK BSRR	1937/11/22	1958/09/18
1301.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	58-2,4,19-58-9 KK	1929/11/14	1996/10/10
1302.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/03/14	1958/04/29
1303.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1960/03/10
1304.	agent polskiego wywiadu	64,68,71 KK BSRR	1938/04/19	1961/05/17
1305.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,68,71KK BSRR	1938/04/19	1961/07/26
1306.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,76KK BSRR	1941/06/00	1960/10/27
1307.	agent polskiego wywiadu	68,76,66 KK BSRR	1938/01/08	1989/04/28
1308.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/07/14	1989/06/23
1309.	agent polskiego wywiadu, członek POW	Brak danych	1937/12/15	1962/06/13
1310.	agent polskiego wywiadu, członek POW	68 Gł. K BSRR	1937/11/22	1989/06/06
1311.	agent polskiego wywiadu, członek POW	Brak danych	1937/12/03	1989/04/29

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1312.	Wengierski	Włodzimierz	Antoni	1911/00/00	radomskie woj. Polska
1313.	Wengliński	Feliks (Felicjan)	Stanisław	1906/00/00	w. Góra pow. berezyński woj. mińskie .
1314.	Werbicka	Michalina	Franciszek	1892/00/00	w. Powiażeń woj. wileńskie
1315.	Werbicki	Mikołaj	Paweł	1903/00/00	w. Nowinki pow. dzierżyński
1316.	Werbicki	Józef	Karol	1878/00/00	w. Mastiszczce pow. iohojski woj. mińskie
1317.	Werigo	Wincenty	Paweł	1862/00/00	ch. Stolary pow. czerwieński BSRR
1318.	Werigo	Józef	Aleksander	1901/00/00	w. Andrzejewszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
1319.	Wernikowski	Bolesław	Józef	1884/00/00	w. Swoboda Dulewa pow. berezyński woj.mińskie
1320.	Werszyłow	Maria	Torfiej	1886/00/00	m. Traszki woj. kowieńskie
1321.	Wertyński	Józef	Antoni	1898/00/00	w. Prudyszczce pow. czerwieński woj. mińskie
1322.	Werygo	Franciszek	Konstanty	1907/00/00	w. Andrzejewszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
1323.	Werzbicka	Adolf	Antoni	1892/06/17	m. Mińsk
1324.	Wieczorek	Antoni	Paweł	1891/00/00	w. Opoka woj. lubelskie Polska
1325.	Wiejkus	Wacław	Michał	1896/00/00	w. Matesze /w. Matoski gm.zalewska / pow. dziśnieński
1326.	Wienikowski	Józef	Bolesław	1910/00/00	w. Mierznica pow. czerwieński BSRR
1327.	Wiergo	Karol	Adam	1890/00/00	w. Zarzeczce pow. miński woj.mińskie
1328.	Wierigo	Jan	Aleksander	1903/00/00	w. Andrzejewszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
1329.	Wierigo	Adam	Ignacy	1883/00/00	miejscość Drissa pow. dryseński woj. witebskie
1330.	Wierzbicki	Dymitr	Józef	1883/10/25	w. Macki pow. zasławski woj. mińskie
1331.	Wiktorowicz	Józefa	Konstanty	1900/07/16	w. Szabunie pow. śmiłowski woj..mińskie
1332.	Wilczyńska	Maria	Edward	1891/03/20	m. Szpory woj. kijowskie
1333.	Wilk	Józef	Michał	1890/00/00	w. Matiasy pow. wileński woj. wileńskie
1334.	Wiltowski	Jan	Szymon	1903/00/00	w. Wejna pow. pleszczeński woj. mińskie
1335.	Wiżyński	Józef	Ignacy	1908/00/00	w. Kulakowo gm. rosicka pow. dryseński
1336.	Winicki	Henryk	Julian	1885/00/00	m. Wilno
1337.	Wirszic	Mikołaj	Wincenty	1890/00/00	w. Rossolniki woj. wileńskie
1338.	Wiszniewski	Stanisław	Antoni	1901/00/00	w. Sosnowe Błoto pow. berezyński
1339.	Wiszniewski	Mikołaj	Leon	1894/00/00	w. Łutczyno pow. lepelski BSSR
1340.	Wiszniewski	Józef	Leon (Alfons)	1899/00/00	w. Łutczyno gm. lachowska pow. lepelski
1341.	Wiszniewski	Włodzimierz	Adam	1898/00/00	w. Krupryszce pow. dwiński
1342.	Wiszniewski	Antoni	Adam	1897/00/00	m. Berezyńno woj. mohylewskie / woj. mińskie /
1343.	Wiszniewski	Józef	Ignacy	1891/02/11	m. Kutno woj. warszawskie
1344.	Wiszniewski	Sergiusz	Józef	1913/11/20	m. Łódź (Polska)
1345.	Witebski	Wilhelm	Kazimierz	1892/00/00	w. Malbe pow. wilejski woj. mołodeczańskie
1346.	Witkowski	Mikołaj	Edward	1899/09/09	w. Iwniki pow. czerwieński woj. mińskie
1347.	Witkowski	Jan	Bazyli (Wincenty)	1868/00/00	w. Drohcza pow. czerwieński woj. mińskie
1348.	Witkowski	Piotr	Jan	1912/00/00	w. Zabodź pow. czerwieński woj. mińskie
1349.	Witkowski	Wincenty	Adolf	1895/06/16	w. Iwniki pow. czerwieński woj. mińskie
1350.	Witkowski	Jan	Franciszek	1894/04/00	w. Mastiszczce pow. berezyński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1312.	Polak	rymarz	Chałupnik	mińskie
1313.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w. Góra	mińskie
1314.	Polka	sprzątaczką	Przedszkole	mińskie
1315.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Proletariusz”	mińskie
1316.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1317.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1318.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im. Stalina	mińskie
1319.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Stalinowska Konstytucja”	mińskie
1320.	Polka	powroźnica	Przędzalnia im. K. Marksa	witebskie
1321.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1322.	Polak	przewodniczący	Kolchoz w. Andrzejewszczyzna	mińskie
1323.	Polka	krawcowa	Fabryka im. Krupskiej	mińskie
1324.	Polak	ładowacz	Fabryka im. Woroszytowa	mińskie
1325.	Polak	brygadzysta	Sowchoz-PGR „Współzawodnictwo”	witebskie
1326.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Stalinowska Konstytucja”	mińskie
1327.	Polak	kierujący 10 ludźmi	Białoruskie Przedsiębiorstwo Budowlane – budowa teatru	mińskie
1328.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Stalina	mińskie
1329.	Polak	stróż	Urząd Wychowania i Socjalnego Rozwoju – 98	witebskie
1330.	Polak	dziesiątnik	Skład paliwa stacji Mińsk	
1331.	Polka	włościanka	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1332.	Polka	księgowa	Mińska baza „Gossortfondu”	mińskie
1333.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	wileńskie
1334.	Polak	cieśla	Budowa szkoły muzycznej	mińskie
1335.	Polak	strażak	Oświejska rozszarnia lnu	witebskie
1336.	Polak	wykładowca	Technikum budowlane	witebskie
1337.	Polak	szewc – chałupnik		mińskie
1338.	Polak	kolchoźnik	brak danych	mińskie
1339.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie
1340.	Polak	murarz	II Lepelski MTS / baza traktorowo- maszynowa /	witebskie
1341.	Polak	dyrektor	Wietryńska piekarnia	witebskie
1342.	Polak	woźnica	Przystań statków rzecznych	mohylewskie
1343.	Polak	członek sądu	Wojewódzki Sąd w Słucku	mińskie
1344.	Polak	majster drogowy	Słucki drogowo-eksploatacyjny odcinek N 921	mińskie
1345.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Przyjaźń”	mińskie
1346.	Polak	cieśla	Kolchoz im. Wołodarskiego	mińskie
1347.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1348.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kujbyszewa	mińskie
1349.	Polak	piekarz	Bez określonego zajęcia	mińskie
1350.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1312.	śmiłowski		Kopalnia torfu „Czerwony znak”	1937/04/11	1937/08/25
1313.	berezyński		w. Góra	1937/04/27	1938/09/21
1314.		Mińsk	ul. Engelsa 52	1937/09/01	1938/02/25
1315.	dzierżyński		w. Kołtewszczyzna	1937/08/09	1937/12/27
1316.	pleszczeński		w. Podlesie	1937/07/17	1937/08/22
1317.	czerwieński		ch. Stolary	1937/00/00	1937/10/07
1318.	dzierżyński		w. Andrzejewszczyzna	1937/12/16	1938/01/21
1319.	czerwieński		w. Mierznica	1937/12/18	1938/01/20
1320.	liożneński		w. Czerwony Maj gm. kostojevska	1937/12/15	1938/01/21
1321.	czerwieński		w. Prudyszcz	1937/08/24	1937/09/22
1322.	dzierżyński		w. Andrzejewszczyzna	1937/11/02	1937/11/28
1323.	miński	Mińsk	uliczka Gruszevska 17 m 5	1937/08/25	1937/12/17
1324.		Mińsk	zaułek wojskowy 7 m 2	1937/08/23	1937/11/05
1325.	dubrowiecki		pomoc.gospodar-stwo „Ulianowo „	1937/12/19	1938/01/21
1326.	czerwieński		w. Mierznica	1937/12/18	1938/01/20
1327.		Mińsk	ul. Gruszevska 15 m 2	1938/06/16	1938/09/21
1328.	dzierżyński		w. Andrzejewszczyzna	1937/11/02	1937/11/22
1329.	witebski	Witebsk	ul. Winowska barak 114	1937/12/21	1938/01/20
1330.		Mińsk	ul. Osowiach. 46 / 1	1937/10/19	1937/11/03
1331.	miński		gm. krupicka Zakład Stańkowszczyzna	1937/08/24	1937/10/21
1332.	miński	Mińsk	ul. Duża Morska 9 m 20	1937/06/01	1937/12/02
1333.	bogomski		w. Bieriezki	1937/12/16	1938/01/21
1334.	borysowski	Borysów	brak danych	1937/07/27	1938/02/15
1335.	dryseński		ch. Malinówka gm. bigosowska	1938/01/13	1938/02/26
1336.	połocki	Połock		1937/12/07	1938/01/05
1337.		Mińsk	ul. Październikowa 11	1938/07/06	1938/09/28
1338.	berezyński		w. Sosnowe Błoto	1938/01/14	1938/02/15
1339.	lepelski		w. Łuczyno	1937/12/24	1938/01/21
1340.	lepelski		w. Łuczyno	1937/12/25	1938/01/21
1341.	wietrzyński		w. Możaje	1937/12/17	1938/01/21
1342.			m. Berezyno ul. Mińska 14	1938/07/09	1938/11/03
1343.	ślucki	Ślucsk	ul. Proletariacka 58	1937/07/26	1937/12/17
1344.	ślucki		dom drogowy Nr 773	1938/02/11	1938/03/29
1345.	miński		w. Grodziszcz	1937/10/31	1937/11/20
1346.	berezyński		osiedle Zajamne	1937/11/03	1937/12/11
1347.	czerwieński		ch. Ożewinka	1938/01/07	1938/02/27
1348.	czerwieński		w. Zabodź	1937/09/10	1937/10/13
1349.	berezyński	Berezino	ul. Armii Czerwonej 1	1937/10/01	1937/10/13
1350.	berezyński		w. Wiażczyno	1937/08/06	1937/09/07

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1312.	agent polskiego wywiadu, członek kontrrewolucyjnej organizacji	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1981/09/21
1313.	członek „POW”	68 KK BSRR	1938/10/05	1959/05/09
1314.	agitacja antyradziecka, działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/04/13	1989/04/30
1315.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/01/08	1959/12/28
1316.	kontrrewolucyjna propaganda	72 a KK BSRR	1937/08/31	1970/05/26
1317.	antyradziecka agitacja	72,74,70 KK BSRR	1937/10/19	1989/06/30
1318.	Kontrrewolucyjna agitacja, szkodnictwo	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/06/11
1319.	szpiegowanie, szkodnictwo	68,69 KK BSRR	1938/03/09	1960/05/26
1320.	działalność w „POW”, szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/25	22.08.1989
1321.	antyradziecka działalność	55,72,80 KK BSRR	1937/10/01	1969/02/21
1322.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRRYK	1937/12/15	1959/05/21
1323.	pomoc w szpiegowaniu	24-68 KK BSRR	1937/12/26	1989/04/07
1324.	były agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/08/00
1325.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/20	1958/08/11
1326.	szpiegowanie, szkodnictwo	68,69 KK BSRR	1938/03/09	1960/05/26
1327.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/09/25	1960/06/22
1328.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/28	1963/12/03
1329.	członek POW	64,68,71,72,76 KK	1938/03/09	1957/12/03
1330.	kontrrewolucyjno- nacjonalistyczna agitacja	72 a KK BSRR	1938/01/08	1957/06/29
1331.	członek kontrrewolucyjnej organizacji „Kółko Piłsudskiego”	66,72,76 KK BSRR	1937/10/28	
1332.	członek „POW”, antyradziecka działalność	66,68,72 KK BSRR	1937/12/27	1989/04/28
1333.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej polskiej organizacji	64,68,71,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/07/12
1334.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/10	1961/05/24
1335.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/23	1989/09/18
1336.	członek POW	64,76KK BSRR	1938/02/09	1957/08/26
1337.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/10/15	1989/04/29
1338.	członek „POW”, agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/15	1959/07/06
1339.	antyradziecka działalność	64,71,76 KK BSRR	1938/02/20	1990/04/14
1340.	agent polskiego wywiadu	71,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/12/12
1341.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/04/23
1342.	polaki agent	68 KK BSRR	1938/11/18	1958/10/13
1343.	członek POW, werbowanie nowych członków	68,70,76 KK BSRR	1937/12/26	1959/06/15
1344.	Członek trockistowsko-szkodniczej szpiegowskiej organizacji	64,69 KK BSRR	1938/04/25	1957/09/17
1345.	agent polskiego wywiadu	Brak danych	1937/11/27	1959/05/21
1346.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka działalność	68,72 KK BSRR	1938/03/02	1959/12/17
1347.	antyradziecka agitacja	72 KK BSSR	1938/04/02	1989/04/29
1348.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSSR	1937/10/25	1989/04/29
1349.	szkodnictwo, antyradziecka agitacja	69,72 KK BSRR	1937/10/23	1989/04/10
1350.	Kontrrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1937/09/14	1958/07/05

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1351.	Witkowski	Antoni	Leon	1903/00/00	w. Torkowo pow. czerwieński woj. mińskie
1352.	Witkowski	Leon	Adam	1907/00/00	w. Wysoka Góra pow. berezyński woj. mińskie
1353.	Wojciechowicz	Franciszek	Jan	1880/00/00	w. Horboty pow. dzierżyński woj. mińskie
1354.	Wojciechowicz	Józefa	Paweł	1903/00/00	w. Łatuszki pow. dzierżyński
1355.	Wojciechowski (Wojtichowski)	Edward	Józef	1893/10/00	w. Dulicze gm. narejkowska pow. dzierżyński woj. mińskie
1356.	Wojnicki	Kazimierz	Władysław	1866/00/00	w. Rudewicze pow. oszmiański woj. wileńskie
1357.	Wojnowski	Felicjan	Damian	1910/00/00	ch. Puszcza pow. zaslowski woj. mińskie
1358.	Wojtenok	Tomasz	Bazyli	1880/00/00	w. Morgi pow. czaszyński
1359.	Wojtkiewicz	Mikołaj	Józef	1872/09/10	zaścianek Pieszczyzna pow. święciański woj. wileńskie
1360.	Wolski	Piotr	Jan	1905/00/00	w. Zalesie pow. wileński woj. wileńskie
1361.	Woldźko	Stanisław	Witold	1909/04/10	m. Mińsk
1362.	Wolkow	Katarzyna	Parfen	1892/00/00	w. Kowale pow. wileński woj. wileńskie
1363.	Wolochonowicz	Michał	Antoni	1860/00/00	w. Komarowszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
1364.	Wolochonowicz	Adam	Stanisław	1884/09/26	w. Minulicze woj. mińskie
1365.	Wolońko	Kazimierz	Ignacy	1904/00/00	w. Dorochcza pow. czerwieński woj. mińskie
1366.	Wolodźko	Stanisław	Józef	1910/00/00	w. Suszniki pow. czerwieński BSRR
1367.	Wolorznicki (Wolotnicki)	Józef	Teofil	1885/00/00	w. Rusaki pow. kopylski
1368.	Wolosz	Wincenty	Antoni	1895/05/01	m. Ostrołęka Polska
1369.	Wolot	Antoni	Adam	1896/00/00	w. Pokroszewo pow. gresski
1370.	Wolot	Aleksander	Kazimierz	1895/00/00	w. Zamoście pow. gresski woj. mińskie
1371.	Wonsak	Jan	Jan	1885/00/00	w. Struże-Maszyce woj. piotrkowskie Polska
1372.	Wonsowski	Bronisław	Antoni	1898/00/00	m. Warszawa
1373.	Worobiej	Józef	Szczepan (Stefan)	1899/00/00	w. Borowe pow. orszański
1374.	Woropaj	Bolesław	Adolf	1893/00/00	w. Bogdanowicze pow. miński
1375.	Worowny	Stanisław	Jan	1904/00/00	PNR- Polski Narodowy Powiat /Rejon Kojdanowski /
1376.	Wosik	Wacław	Józef	1890/00/00	m. Łódź Polska
1377.	Woźniak	Michał	Paweł	1888/09/10	miejsowość Karczew woj. warszawskie
1378.	Woźniak	Eugenia	Ignacy	1898/00/00	w. Rundawy Łotwa
1379.	Wójcik	Andrzej	Władysław	1896/00/00	w. Jarczewo pow. tomaszewski woj. chełmskie
1380.	Wronowski (Wrunowski)	Edward	Władysław	1906/00/00	woj. lubelskie Polska
1381.	Wróblewska	Nina	Franciszek	1900/00/00	w. Wajniec woj. tomżyńskie / Wanacja gm. turoślańska pow. kolnieński woj. tomżyńskie /
1382.	Wróblewski	Włodzimierz	Adam	1862/00/00	w. Pazerki pow. miński woj. mińskie
1383.	Wróblewski	Aleksander	Wacław	1894/00/00	w. Zajamne pow. miński
1384.	Wróblewski	Franciszek	Fabian	1900/02/10	w. Mechowka gm. ledziańska pow. czerwieński
1385.	Wróblewski	Jan	Osip (Józef)	1895/00/00	w. Łużki pow. cholopienicki woj. mińskie
1386.	Wróblewski	Józef	Włodzimierz	1895/00/00	w. Pozderki /w. Pazdzieryki gm. krupicka/pow. miński woj. mińskie
1387.	Wróblewski	Ignacy	Mikołaj	1881/00/00	w. Rabinówka pow. dzierżyński woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1351.	Polak	kolchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie
1352.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Kultura”	mińskie
1353.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1354.	Polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	mińskie
1355.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. X Zjazdu	mińskie
1356.	Polak	włościanin	Bez określonego zajęcia	mińskie
1357.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
1358.	Polak	cieśla	Drużyna strażacka	witebskie
1359.	Polak	emeryt		mińskie
1360.	Polak	mistrz	Huta szkła „Proletariat”	mińskie
1361.	Polak	radiomonter	Miński węzeł łączności radiowej	
1362.	Polka	sprzątaczką	Łohojski RIK – Powiatowy Komitet Wykonawczy	mińskie
1363.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1364.	Polak	felczer	V placówka medyczna stacji Mińsk	
1365.	Polak	robotnik	Sowchoz „Rowanicze”	mińskie
1366.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1367.	Polak	nadzorca	Więzienie Kowno	mińskie
1368.	Polak	stolarz	Dom Dziecka Nr 1	
1369.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1370.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Budowniczy”	mińskie
1371.	Polak	instruktor oddziału	CIK BSRR	mińskie
1372.	Polak	dyrektor	Białoruska Wiejska Energetyka , /Przedsiębiorstwo /	mińskie
1373.	Polak	stróż	Stróżowanie i ochrona przeciwpożarowa cegielni	witebskie
1374.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Pogranicznik”	mińskie
1375.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Stajsk”	witebskie
1376.	Polak	mistrz	Zakłady im. Kirowa	mińskie
1377.	Polak	zawiadujący	Rajfo / Powiatowa Spółdzielnia Spożyców /	mińskie
1378.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
1379.	Polak	bez określonego zajęcia		mińskie
1380.	Polak	przewodniczący	Kolchoz „Stajsk”	witebskie
1381.	Polka	gospodyni domowa		mińskie
1382.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1383.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
1384.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Nowa Droga”	mińskie
1385.	Polak	przyjmujący drewno z lasu	Lepelskie Gospodarstwo Przemysłu Leśnego	mińskie
1386.	Polak	konduktor	Pociągi dalekobieżne	mińskie
1387.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1351.	czerwieński		w. Torkowo	1937/12/18	1938/01/20
1352.	berezyński		w. Wysoka Góra	1937/12/17	1938/01/10
1353.	dzierżyński		w. Rabinówka	1933/01/11	1933/04/02
1354.	dzierżyński		w. Łatuszki	1937/03/06	1937/09/22
1355.	dzierżyński		w. Dulicze	1937/08/25	1937/10/29
1356.	miński	Mińsk	I Szpitalny zaułek 6 m 3	1937/06/14	1937/09/22
1357.	zasławski		ch. Puszcza	1937/12/14	1938/01/10
1358.	czaszyński		miejsowość Czaszniki	1937/11/05	1938/01/21
1359.		Mińsk	ul. Tyfliska 8 m 2	1937/11/03	1937/11/20
1360.		Mińsk	ul. Fabricjusza 8 m 2	1937/11/16	1937/12/17
1361.		Mińsk	ul. Nowa 9/1	1937/09/16	1937/09/23
1362.	łohojski		Zielona Łąka	1937/12/16	1938/02/15
1363.	dzierżyński		w. Kołodniki	1937/08/06	1937/09/22
1364.		Mińsk	ul. 11-go lipca 8 m 3	1937/11/23	1937/10/29
1365.	czerwieński		Sowchoz „Rowanicze”		1938/02/15
1366.	czerwieński		w. Suszniki	1937/12/18	1938/01/10
1367.	kopylski		w. Rusaki	1937/12/18	1938/01/20
1368.		Mińsk	ul. Gałanterejna 8 m.1	1937/09/23	1937/10/29
1369.	gresski		w. Pokraszewo	1938/01/11	1938/02/26
1370.	gresski		w. Zmoście	1938/00/00	1928/09/25
1371.	miński	Mińsk	ul. Radziecka 3/2 m 2	1937/05/01	1937/08/25
1372.		Mińsk	brak danych	1937/03/26	1937/12/17
1373.	orszański		w. Borowe	1938/08/03	1938/10/16
1374.	dzierżyński		w. Perchurowo	1936/11/29	1937/07/03
1375.	lepelski		w. Stajsk	1938/02/08	1938/03/29
1376.		Mińsk	ul. Germanowska 17 m. 2	1937/11/00	1938/01/22
1377.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. Włościańska dom R I K	1937/08/08	1937/10/14
1378.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. Włościańska dom RIK /Powiatowego Komitetu Wykonawczego /		1937/11/28
1379.	kopylski		miejsowość Tymkowicze	1937/11/18	1938/01/03
1380.	lepelski		w. Augustowo	1938/01/14	1938/02/15
1381.	miński		sowchoz „Czerwona latarnia”	1937/08/21	1937/12/14
1382.	miński		dom indywidualny w. Pazerki	1937/09/15	1937/10/26
1383.	miński		w. Zajamne	1937/11/01	1937/11/20
1384.	czerwieński		w. Miechówka	1937/08/15	1937/09/17
1385.	cholopiński		ch. Nowinki	1937/00/00	1938/01/10
1386.	miński		w. Pozderki	1937/07/23	1937/10/21
1387.	dzierżyński		w. Rabinowka	1933/01/11	1933/04/02

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1351.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	68 KK BSRR	1938/02/05	1958/01/21
1352.	szpieg polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1958/08/28
1353.	członek antyradzieckiej grupy, antyradziecka działalność	72,76 KK BSRR	1933/04/06	1989/05/31
1354.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/09/28	1989/04/30
1355.	szpiegowanie na korzyść Polski, antyradziecka agitacja	68,69,72 KK BSRR	1937/11/03	1989/03/31
1356.	agent polskiego wywiadu	66,68,76 KK BSRR	1937/10/03	1989/03/27
1357.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/10	1968/10/29
1358.	agent niemieckiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/02/08	1960/11/23
1359.	działalność szpiegowska	68a KK BSRR	1937/12/03	1989/04/30
1360.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/27	1989/06/23
1361.	szpiegowska działalność na korzyść polskich organizacji wywiadowczych	68,76 KK BSRR	1937/10/05	1958/02/04
1362.	współdziałanie w szpiegostwie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/03/10	1989/04/23
1363.	antyradziecka agitacja	Brak danych	1937/10/01	1989/03/27
1364.	antyradziecka agitacja skierowana przeciw partii i rządowi	72a KK BSRR	1937/12/09	1958/08/22
1365.	agent polskiego wywiadu	64,68,71 KK BSRR	1938/03/15	1960/12/14
1366.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/02	1989/04/28
1367.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/05	1989/04/30
1368.	członek , POW ,	66,68,71,76 KK	1937/11/03	1961/11/01
1369.	agent polskiego wywiadu, członek POW	64,68 KK BSRR	1938/04/02	1989/04/30
1370.	polski szpieg, uczestnik , POW ,	68 KK BSRR	1938/10/07	1960/02/12
1371.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka agitacja	68,76,72 KK BSRR	1937/10/14	1961/01/11
1372.	grał przywódczą rolę w „POW”, antyradziecka działalność	68,72,76 KK BSRR	1938/09/01	1963/10/18
1373.	szpiegostwo na rzecz Łotwy	68 KK BSRR	1938/11/06	1989/08/22
1374.	agent polskiego wywiadu	68a KK BSRR	1937/09/05	1995/05/06
1375.	działalność w ramach kontrrewolucyjno- nacjonal. organizacji	64,71 KK BSRR	1938/04/20	1989/10/10
1376.	członek POW	68,71 KK BSRR	1938/02/26	1957/12/10
1377.	członek kontrrewolucyjnej organizacji, agent polskiego wywiadu	66,68,76 KK BSRR	1937/10/26	1960/02/08
1378.	przygotowywała męża M. Woźniaka do szpiegowania	brak danych	1937/12/15	1960/02/08
1379.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/09	1989/04/28
1380.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/03/14	1958/07/28
1381.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/26	1989/04/30
1382.	antyradziecka działalność	68a KK BSRR	1937/11/27	1989/03/31
1383.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/27	1989/04/28
1384.	Kontrrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1937/10/04	1989/12/05
1385.	obwinił się o przynależność do do polskiej agentury	Brak danych	1938/09/01	1958/02/11
1386.	członek , POW ,	66,68,70,72,76	1937/11/04	1957/09/06
1387.	członek antyradzieckiej szkodniczej organizacji, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1933/04/06	1989/05/31

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1388.	Wróblewski	Bazyli	Michał	1899/01/31	w. Stańkowo pow. dzierżyński woj. mińskie
1389.	Wróblewski	Karol	Piotr	1897/00/00	w. Zalesie pow. czerwiński woj. mińskie
1390.	Wrzos	Konstanty	Jan	1903/00/00	Lubań / m . Lubań pow. lubański woj. mińskie /
1391.	Wrzos	Józef	Jan	1904/03/00	w. Tetce / Leśce gm.garbowska/woj. lubelskie Pol.
1392.	Wykowski	Cezary	Adolf	1900/00/00	w. Dzierżyńsk pow. miński
1393.	Wysocki	Aleksander	Mikołaj	1885/00/00	w. Zakuta pow. berezyński BSSR
1394.	Wysocki	Hipolit	Mikołaj	1897/00/00	w. Boranowino pow. berezyński BSSR
1395.	Wyszyńska	Anna	Nikołaj	1904/00/00	w. Dokudowa woj. wileńskie
1396.	Zachar	Antoni	Józef	1912/04/18	w. Kowalce pow. zasławski woj. miński
1397.	Zacharczenko	Adam	Ludwik	1882/00/00	w. Gusińce pow. sirotyński
1398.	Zajęc	Aleksander	Jakub (Jacek)	1907/00/00	w. Wynośce pow. słucki woj. miński
1399.	Zajęc	Antoni	Kazimierz	1887/00/00	w. Pokraszewo pow. gresski woj. miński
1400.	Zajęczkowski	Jan	Bazyli (Wincenty)	1886/00/00	ch. Pawlinowo pow. łohojski woj. miński
1401.	Zajcew	Józef	Jan	1886/00/00	miejsowość Święciany woj. wileńskie
1402.	Zajcew	Fabiana	Karol	1904/00/00	Sowchoz Pryluki pow. miński woj. miński
1403.	Zakrzewska	Waleria	Krzysztof	1888/00/00	w. Zolotary pow. hrubieszowski Polska
1404.	Zakrzewski	Józef	Adam	1909/00/00	majątek Naborowyszczyna Polska / pow. stołpecki woj. nowogródzkie /
1405.	Zakrzewski	Józef	Bronisław	1907/00/00	w. Luba pow. berezyński woj. miński
1406.	Zakrzewski	Nikodem	Bronisław	1902/00/00	w. Lubacz pow. berezyński woj. miński
1407.	Zalewska	Halina	Franciszek	1902/06/00	woj. miński
1408.	Zalewski	Julian	Bronisław	1896/00/00	w. Dokszyce woj. witebskie
1409.	Zaliwako	Stanisław	Hilary	1892/00/00	w. Garowiec pow. bogomski woj. miński
1410.	Załator	Franciszek	Mikołaj	1902/00/00	w. Tuhaje pow. dzierżyński
1411.	Załucki	Wincenty	Bronisław	1909/10/20	w. Goretów pow. bogomski woj. miński
1412.	Zamienicki	Michał	Wincenty	1892/00/00	w. Sukniewcze pow. pleszczeński
1413.	Zankwicz	Tomasz	Piotr	1870/00/00	w. Oczkowo II pow. łozneński BSSR
1414.	Zapolski-Downar	Sebastian	Konstanty	1903/00/00	miejsowość Ussa pow. dzierżyński woj. miński
1415.	Zarembowska (Zarambowska)	Ludmiła	Fulgenty	1899/00/00	pow. uźdeński woj. miński
1416.	Zarembski	Feliks	Paweł	1893/05/20	m. Kraków
1417.	Zarębowski	Dymitr	Krystian	1889/00/00	miejsowość Piasieczno pow. kopylski woj.mińskie
1418.	Zawistowska	Jadwiga	Konstanty	1899/00/00	m. Raków pow. mołodecki
1419.	Zborowski	Grzegorz	Hipolit	1902/00/00	ch. Michałowo pow. czerwieński woj. miński
1420.	Zielenko	Julian	Julian	1903/00/00	w. Chodaki pow. pleszczeński woj. miński
1421.	Zieliński	Bolesław	Antoni	1891/00/00	w. Krasne pow. berezyński woj. miński
1422.	Zieniewicz (Ziniewicz)	Antoni	Jan	1899/00/00	w. Kulesze pow. starobiński woj.mińskie
1423.	Zimnicki	Wacław	Jan	1899/00/00	w. Wesoly Kąt pow. miński woj. miński
1424.	Ziniewicz	Włodzimierz	Bazyli	1906/05/15	w. Gośce pow. mołodeczański
1425.	Zinkowicz	Antoni	Antoni	1909/00/00	w. Kostewicze pow. dzierżyński BSRR
1426.	Zmaczyńska	Sabina	Konstanty	1906/11/26	m. Mińsk
1427.	Zmaczyński	Bronisław	Adolf	1905/10/07	w. Harbuzy pow. miński woj. miński
1428.	Zmaczyński	Józef	Wincenty	1904/00/00	w. Szabuniewka pow. dzierżyński woj. miński

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1388.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im Lenina	brak danych
1389.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Litwinowa	mińskie
1390.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Przeblysk światła”	mińskie
1391.	Polak	zarządzający młynem	Kolchoz „Przyjaźń”	mińskie
1392.	Polak	kierowca	Sowchoz „Kombinat mięsny”	mińskie
1393.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1394.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1395.	Polka	sprzedawczyni	Dom Handlowy Nr 219	mińskie
1396.	Polak	kolchoźnik	Putczyńska Stacja Maszynowo- Traktorowa	mińskie
1397.	Polak	robotnik	Fabryka „ZI” m. Witebsk	witebskie
1398.	Polak	stolarz	Chatupnik	mińskie
1399.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Pułkowiec”	mińskie
1400.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Stalinowska droga”	mińskie
1401.	Polak	mistrz	Zakład im. Mołotowa	mińskie
1402.	Polka	robotnica	Sowchoz „Materiał Siewny”	mińskie
1403.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Orka”	mińskie
1404.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Orka”	mińskie
1405.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1406.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1407.	Polka	bez określenia		mińskie
1408.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Lewanowskiego	witebskie
1409.	Polak	kolchoźnik	kolchoz	mińskie
1410.	Polak	brygadzysta	Kolchoz „Komuna Paryska”	mińskie
1411.	Polak	robotnik	Uszдор 714 – Remont szos punkt 714	mińskie
1412.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	mińskie
1413.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebska
1414.	Polak	kierownik	Stołówka w Dzierżyńsku	mińskie
1415.	Polka	nauczycielka	Bobrowska Średnia Szkoła	mińskie
1416.	Polak	wykładowca	Mińskie technikum rolnicze	mińskie
1417.	Polak	nauczyciel	Borysowska szkoła średnia	mińskie
1418.	Polka	gospodyni domowa		
1419.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1420.	Polak	brygadzysta – traktorzysta	Paż. MTS -Stacja masz. - trak.	mińskie
1421.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Pionier”	mińskie
1422.	Polak	traktorzysta	Starobińska pow. stacja maszynowo-traktorowa	mińskie
1423.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Krupskiej	mińskie
1424.	Polak	szofer	Mińskie magazyny ziarna	mińskie
1425.	Polak	młodszy milicjant	15 kaw. dywizjon Pow. Kom.M NKWD BSRR	mińskie
1426.	Polka	normująca	Oddział wagonów stacji Mińsk	
1427.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Kirowa	mińskie
1428.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwony Październik”	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1388.	dzierżyński		w. Stańkowo	1937/08/07	1937/10/29
1389.	czerwieński		w. Zalesie	1938/02/08	1938/03/29
1390.	łohojski		w. Świdno		1937/10/08
1391.	miński		w. Dubrowka	1937/11/20	1937/12/17
1392.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1938/06/06	1938/10/11
1393.	berezyński		w. Wojtuchowo	1937/09/01	1937/11/02
1394.	berezyński		ch. Wojtuchowo	1937/09/01	1937/11/02
1395.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/12/09
1396.	zasławski		w. Kowalce	1938/04/10	1938/09/26
1397.	witebski	Witebsk		1937/12/27	1938/01/08
1398.	ślucki		w. Wynośce	1938/01/11	1938/02/26
1399.	gresski		w. Pokraszewo	1938/01/11	1938/02/26
1400.	łohojski		ch. Pawlinowo	1937/12/15	1938/02/15
1401.		Mińsk	ul. Radziecka 145 m 6	1937/12/03	1938/01/08
1402.	miński		sowchoz Siennica	1937/09/12	1937/10/21
1403.	zasławski		osada Feliksowo	1937/12/16	1938/01/21
1404.	zasławski		w. Sakowicze	1937/12/16	1938/01/21
1405.	berezyński		w. Łubacz	1932/12/28	1933/02/28
1406.	berezyński		w. Łubacz	1932/12/28	1933/02/28
1407.		Mińsk	brak danych	1920/07/27	1920/07/29
1408.	uszacki		w. Lesiny gm. wieśnicka	1937/12/16	1938/01/21
1409.	pleszczeński		w. Chatajewicze	1937/12/14	1938/04/20
1410.	dzierżyński		w. Tuhaje	1937/08/25	1937/10/29
1411.	bogomski		w. Gorełów	1937/08/23	1937/09/16
1412.	pleszczeński		w. Sukniewiczze	1937/00/00	1938/01/10
1413.	liozneński		w. Oczkowo II	1937/11/19	1938/01/09
1414.		Dzierżńsk	brak danych	1937/12/00	1938/01/21
1415.	krupski		m.Bobr	1937/00/00	1938/01/21
1416.		Mińsk	ul. Rabkowska 21 m 3	1937/01/20	1937/08/25
1417.	krupski		miejsowość Bobr	1937/00/00	1938/01/21
1418.		Mińsk	brak danych	1937/08/24	1937/12/14
1419.	czerwieński		ch. Michałowo	1929/08/17	1929/11/03
1420.	pleszczeński		w. Chodaki	1937/12/14	1938/01/21
1421.	berezyński		w. Krasne	1938/03/15	1938/11/02
1422.	starobiński		w. Kulesze	1938/03/14	1938/05/26
1423.	miński		osiedle Lenino	1938/02/08	1938/02/14
1424.		Mińsk	ul. Masnikowa 24 m 4	1938/08/24	1937/10/14
1425.		Mińsk	ul. Radziecka 132	1937/03/06	1937/09/22
1426.		Mińsk	ul. R. Luksemburg 4 m 1	1938/07/08	1938/10/07
1427.	miński		w. Piniaki	1937/12/15	1938/01/21
1428.	dzierżyński		w. Połoniewiczze	1937/11/00	1937/11/19

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1388.	członek polskiej szpieg.- dywersyjno- terrorystycznej organizacji, bandytyzm	68,71 KK BSRR	1937/11/03	1957/12/17
1389.	szpiegowanie, działalność dywersyjna	64,68,71,76 KK BSRR	1938/04/19	1989/04/30
1390.	antyradziecka agitacja	brak danych	1937/10/23	1995/08/16
1391.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	66,68,71,76 KK BSRR	1937/12/26	1968/12/30
1392.	agent polskiego wywiadu, członek POW	66,68,71 KK BSRR	1938/10/19	1960/06/09
1393.	członek organizacji dywersyjno-powstańczej, sabotaż,antyradziecka ag.	64,72,68 KK BSRR	1937/11/27	1959/02/09
1394.	członek organizacji dywersyjno-powstańczej, sabotaż,antyradziecka ag.	64,72,68 KK BSRR	1937/11/27	1959/02/09
1395.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/27	1989/07/24
1396.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/07	1989/04/28
1397.	Kontrewolucyjna agitacja	72,76 KK BSRR	1938/02/13	1989/10/10
1398.	członek POW	64,76KK BSRR	1938/04/02	1960/09/09
1399.	członek POW	64,76KK BSRR	1938/04/02	1989/04/30
1400.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/03/10	1959/10/15
1401.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/09	1957/10/05
1402.	członek szpiegowskiej organizacji	68,72,76 KK BSRR	1937/10/28	1956/10/27
1403.	polaki agent	68a KK BSRR	1938/02/28	1967/06/13
1404.	polaki agent	68 KK BSRR	1938/02/20	1967/06/13
1405.	członek antyradzieckiego ugrupowania, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1933/03/15	1989/05/31
1406.	członek antyradzieckiego ugrupowania, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1933/03/15	1989/05/31
1407.	szpiegostwo	brak danych	1920/07/29	1992/07/31
1408.	działalność w ramach POW, antyradziecka agitacja	64,71,76 KK BSRR	1938/02/20	1989/09/05
1409.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/04/20	1963/07/16
1410.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1937/11/03	1967/12/13
1411.	kontrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1937/09/26	1959/12/18
1412.	szpiegowanie na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/02/26	1960/08/10
1413.	antyradziecka agitacja, uczestnik POW	68,72 KK BSRR	1938/02/09	1960/02/18
1414.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/21	1958/08/04
1415.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1963/04/12
1416.	członek , POW , kontrewolucyjna działalność	64,72,76 KK BSRR	1937/08/27	1989/05/24
1417.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1963/04/12
1418.	przyczyniła się do szpiegowskiej działalności męża	68 KK BSRR	1937/12/28	1959/05/18
1419.	członek kontrewolucyjnej organizacji	58-2,4,19-58-9 KK	1929/11/14	1996/10/10
1420.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/05/18
1421.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/29	1989/06/23
1422.	członek , POW ,, antyradziecka agitacja	64,68 KK BSRR	1938/07/22	1958/03/28
1423.	kontrewolucyjna robota	22-70,72 KK BSRR	1938/03/07	1989/05/06
1424.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/10/26	1957/11/21
1425.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/10/03	1989/04/30
1426.	agent polskiego wywiadu	68a KK BSRR	1938/11/17	1958/04/14
1427.	kontrewolucyjna działalność, członek kontrewolucyjno-szpiegowskiej org.	72,76 KK BSRR	1938/02/20	1958/09/25
1428.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/26	1959/10/19

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1429.	Zubrzycki	Kazimierz	Michał	1898/00/00	w. Tychonowice pow. pleszczeński woj. mińskie
1430.	Zuchowicz	Roman	Józef	1895/00/00	woj. kieleckie Polska
1431.	Zudin	Iwan (Jan)	Adam	1894/00/00	woj. liflandskie – obecnie część Łotwy
1432.	Zujewski	Stefan	Fomicz	1893/00/00	w. Szpilki pow. miński woj. mińskie
1433.	Zujewski	Wincenty	Julian	1887/00/00	w. Mastycz pow. berezyński woj. mińskie
1434.	Zujewski	Zenon	Bolesław	1905/00/00	w. Swoboda Hajdukowska pow. czerwieński woj.mińskie
1435.	Zynger	Alfred	Karol	1900/03/00	m. Łódź Polska
1436.	Żabicki	Piotr	Jan	1894/07/29	w. Płonki gm. kurowska woj. lubelskie (Polska)
1437.	Żachowski	Ludwig (Ludwig)	Antoni	1896/00/00	ch. Nowinki pow. cholopienicki BSRR
1438.	Żamiejko	Kazimierz	Adam	1876/00/00	w. Karoliszczewicze pow. miński woj. mińskie
1439.	Żandrowski	Michał	Michał	1909/00/00	woj. kieleckie (Polaka)
1440.	Żdanowicz	Józef	Jan	1895/00/00	im. Lipina pow. dzierżyński woj. mińskie
1441.	Żdanowicz	Wiaczesław	Antoni	1857/00/00	w. Mikulinicze pow. berezyński
1442.	Żdanowicz	Aleksander	Józef	1893/00/00	w. Słotwin pow. czerwieński woj. mińskie
1443.	Żdanowicz	Andrzej	Michał	1895/00/00	w. Zaborze pow. berezyński
1444.	Żdanowicz	Piotr	Wincenty	1905/00/00	w. Olchówka pow. berezyński woj. mińskie
1445.	Żdanowicz	Stefania	Adolf	1909/00/00	w. Jasewszczyzna pow. dzierżyński woj. mińskie
1446.	Żdanowicz	Emilia	Wincenty	1908/00/00	w. Olchówka pow. berezyński
1447.	Żewnierowski	Józef	Paweł	1905/00/00	w. Dobre pow. łożnieński woj. witebskie
1448.	Żołnarkiewicz	Ignacy	Tomasz	1903/00/00	w. Czerniki gm. rogowska pow. zastawski woj.mińskie
1449.	Żółtko	Włodzimierz	Tytus		mińskie
1450.	Żółtko	Bonifacy	Michał	1894/05/00	w. Martianówka pow. berezyński BSRR
1451.	Żudro	Kazimierz	Hipolit	1897/03/04	w. Teklino pow. berezyński
1452.	Żuk	Michalina	Wincenty	1879/00/00	w. Najdy gm. saryńska pow. dryseński
1453.	Żukowski	Jan	Semen (Stefan)	1894/00/00	w. Boryski pow. lohojski woj. mińskie
1454.	Żukowski	Feliks	Stanisław	1907/00/00	w. Boryski pow. lohojski woj. mińskie
1455.	Żukowski- Sadowski	Bolesław	Roman	1893/00/00	w. Turno pow. białostocki
1456.	Żurawski	Konstanty	Józef	1897/00/00	m. Rizań
1457.	Żuromski	Antoni	Karol	1904/00/00	Sowchoz (PGR) Wiejna pow. mohylewski woj. mohylewskie
1458.	Żwański	Jan	Kazimierz	1879/00/00	w. Wołyniec pow. uszacki
1459.	Żybol (Żybolowski)	Stanisław	Antoni	1909/00/00	w. Miłosze pow. zastawski woj.mińskie
1460.	Żybol (Żybolowski)	Stanisław	Antoni	1907/00/00	w. Mikulicze pow. dzierżyński woj.mińskie
1461.	Żybul	Grzegorz	Jan	1889/00/00	w. Sieliszcze pow. zastawski woj. mińskie
1462.	Żybul	Wincenty	Antoni	1902/00/00	m. Nowy Jork USA
1463.	Żydowicz	Antoni	Paweł	1901/00/00	w. Zielona Dąbrowa pow. starodoroski woj. mińskie
1464.	Żydowicz	Jan	Klemens	1895/00/00	w. Budziłowo pow. miński woj. mińskie
1465.	Żydowicz	Dominik	Karol	1882/00/00	w. Klimowszczyzna pow. miński
1466.	Żydowicz	Stanisław	Walerian	1875/00/00	w. Łukotino pow. samochwałowicki okręg miński

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1429.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1430.	Polak	zawiadujący MTF fermą mleczną	Kolchoz im. Czapajewa	witebskie
1431.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
1432.	Polak	woźnica	Prywatny woźnica z własnym koniem	
1433.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1434.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
1435.	Polak	kolchoźnik	Drukarnia im. Stalina	mińskie
1436.	Polak	kierownik	Mag. N78 Mińsk. Miej. Przed. Handlu Żywnością	
1437.	Polak	brygadzysta	Kolchoz im Stalina	witebskie
1438.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Wschód”	mińskie
1439.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Czapajewa	witebskie
1440.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Bolszewik”	mińskie
1441.	Polak	bez określenia zajęcia	Bez określonego zajęcia	mińskie
1442.	Polak	drwal	Czerwieńskie Gospodar-stwo Leśno-przemysłowe	mińskie
1443.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Swoboda”	mińskie
1444.	Polak	ślusarz	Berezyński Zakład Winiarski	mińskie
1445.	Polka	kolchoźnica	Kolchoz „Komuna Paryska”	mińskie
1446.	Polka	bez określonego zajęcia	bez określonego zajęcia	mińskie
1447.	Polak	kolchoźnik	Gospodarstwo szkoleniowe „Podbrzoie”	witebskie
1448.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Proletariacki”	mińskie
1449.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Szmida	mińskie
1450.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Szmida	mińskie
1451.	Polak	robotnik	Berezyński kombinat leśny	mińskie
1452.	Polka	bez określenia	nie	witebskie
1453.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Władza Rad”	mińskie
1454.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Władza Rad”	mińskie
1455.	Polak	Gospodarstwo zakładowe	Bolszewicka stacja maszynowo-traktorowa	mińskie
1456.	Polak	rachmistrz wody	Józef. Gminna Spółdzielnia Spożywców m. Drysa	witebskie
1457.	Polak	naczelnik	Szkoła kawalerii Osawiachima	mińskie
1458.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz w. Domantowszczyzna	witebskie
1459.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. 8 Marca	mińskie
1460.	Polak	strażak	3 drużyna strażacka	mińskie
1461.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
1462.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Lenina	mińskie
1463.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Czerwona Dąbrowa”	mińskie
1464.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. OGPU	mińskie
1465.	Polak	kolchoz	Kolchoz im. Woroszyłowa	mińskie
1466.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1429.	pleszczerński		w. Tychonowice	1933/01/23	1933/04/05
1430.	lepelski		ch. Zawody gm. wołosowska	1938/01/14	1938/02/15
1431.	zasławski		osiedle Dowborowo	1937/12/03	1938/01/10
1432.		Mińsk	ul. Leśna 1/3 m 1	1937/11/01	1937/12/27
1433.	berezyński		w. Mastycz	1938/06/08	1938/09/30
1434.	czerwieński		w. Swoboda Hajdukowska	1937/10/21	1937/11/17
1435.		Mińsk	ul. Opańskiego 36 m 4	1937/11/19	1938/01/03
1436.		Mińsk	Czerwieński trakt 81/1	1937/11/16	1937/12/26
1437.	lepelski		w. Adamówka	1937/12/22	1938/01/21
1438.	miński		w. Karoliszczewice	1938/07/13	1938/11/03
1439.	lepelski		ch. Potok	1938/01/26	1938/02/26
1440.	miński		osiedle Borowce	1937/12/16	1938/01/21
1441.	czerwieński	Czerwień	ul. Bobrujska 14	1937/07/26	1937/08/22
1442.	czerwieński		w. Slotwin	1937/12/18	1938/01/20
1443.	berezyński		osiedle Smolewka	1937/08/24	1937/12/17
1444.	berezyński		m. Berezyno ul. Proletariacka 14	1938/04/26	1938/09/21
1445.	dzierżyński		ch. Mostiszcze	1937/00/00	1937/12/09
1446.	berezyński		m. Berezino ul. Krasieńska 14	1938/01/24	1938/03/29
1447.	witebski		Gospod. Szkol. „Podbrzozie „	1937/12/22	1938/01/20
1448.	zasławski		w. Czerniki	1938/01/11	1938/04/09
1449.	berezyński		w. Kostowszczyzna	1938/03/14	1938/09/20
1450.	berezyński		ch. Stare Żabowo	1938/02/08	1938/03/25
1451.	berezyński		w. Teklino	1937/07/18	1937/08/12
1452.	dryseński		w. Hejzenowo gm. żownieńska	1937/09/22	1938/01/10
1453.	łohojski		w. Niedzwiedzie	1938/01/15	1938/02/15
1454.	łohojski		w. Boryski	1937/12/16	1938/02/15
1455.	miński		w. Trościaniec	1937/08/24	1937/10/20
1456.	dryseński		brak danych	1937/00/00	1938/01/05
1457.	miński		Sowch. „Czerwona Latarnia Morska”		1938/05/25
1458.	uszacki		w. Domantowszczyzna	1937/12/15	1938/01/20
1459.	zasławski		w. Miłosze	1938/06/14	1938/09/26
1460.	miński	Mińsk	ul. Surażska 6 m.3	1937/08/08	1937/10/14
1461.	zasławski		w. Kirsze	1937/12/20	1938/01/10
1462.	dzierżyński		w. Stańkowo	1938/06/18	1938/09/22
1463.	starodoroski		w. Zielona Dąbrowa	1938/08/22	1938/10/15
1464.	miński		w. Budziłowo	1937/10/07	1937/11/20
1465.	zasławski		w. Norejki	1938/01/24	1938/05/25
1466.	samochełowski		ul. Rubiłki	1929/05/15	1929/11/04

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1429.	członek dywersyjno-politycznej organizacji, antyrządziecka agitacja	64,72a,76 KK BSRR		1957/06/28
1430.	działalność w ramach „POW”	64,68 KK BSRR	1938/03/14	1989/09/25
1431.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1961/02/15
1432.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/08	1958/12/12
1433.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/13	1989/05/30
1434.	czł. kontrew. - szpiegowsko-dywer organizacji, szkodnicza działalność	68,69,71,72,76 KK	1937/11/27	1957/11/25
1435.	agent polskiego wywiadu	66,68 KK BSRR	1938/01/10	1989/04/30
1436.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/26	1959/02/02
1437.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1966/03/18
1438.	członek Polskiej Organizacji Wojskowej	64,70KK BSRR	1938/11/19	1989/04/28
1439.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/03/25	1958/07/28
1440.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1959/09/28
1441.	Kontrewolucyjna agitacja	65,72 KK BSRR	1937/08/27	1989/03/02
1442.	członek kontrewolucyjnej organizacji	68 KK BSRR	1938/02/05	1964/10/14
1443.	członek kontrewolucyjnej organizacji, kontrewolucyjna agitacja	64,68,7 KK BSRR	1938/01/19	1960/10/26
1444.	szpiegowska działalność na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/10/01	1959/07/20
1445.	agent polskiego wywiadu	brak danych	1937/12/28	1968/05/21
1446.	członek „POW”	68,76 KK BSRR	1938/09/01	1989/04/30
1447.	członek POW	64,68,71,76,72	1938/03/09	1957/12/03
1448.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/04/25	1989/04/30
1449.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/08	1959/12/28
1450.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/19	1989/04/28
1451.	antyrządziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/08/19	1989/03/28
1452.	antyrządziecka agitacja	brak danych	1938/02/13	1992/07/31
1453.	agent polskiego wywiadu	68,69,76 KK BSRR	1938/03/10	1959/03/12
1454.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/10	1989/04/30
1455.	agent polskiego wywiadu, członek POW	68,69,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/04/30
1456.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/09	1960/05/26
1457.	członek POW	64,68KK BSRR	1938/07/04	1959/10/08
1458.	antyrządziecka działalność	68 KK BSRR	1938/03/08	1989/10/02
1459.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1938/10/05	1960/01/25
1460.	szpiegowanie na rzecz Polski	66,68 KK BSRR	1937/10/26	1989/03/31
1461.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/10	1958/07/14
1462.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/26	1960/01/14
1463.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/11/06	1961/07/26
1464.	Kontrewolucyjna działalność	65,68,72 KK BSRR	1937/11/22	1960/01/14
1465.	uczestnictwo szpiegowsko-powstańczej organizacji	68 KK BSRR	1938/07/04	1959/11/23
1466.	członek kontrewolucyjnej grupy, antyrządziecka agitacja	58/2,-10,11 KK BSRR	1929/11/29	1989/07/30

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1467.	Żydowicz	Felicjan	Józef	1873/01/12	m. Mińsk
1468.	Żygunowski	Antoni	Konstanty	1891/00/00	ch. Huta pow. miński woj. mińskie
1469.	Żylinski	Józef	Paweł	1904/01/25	miejsowość Śmitowicze pow. śmitłowicki woj. mińskie
1470.	Żyliński	Włodzimierz	Grzegorz	1906/00/00	w. Berezówka pow. berezyński
1471.	Żyliński	Antoni	Jan	1889/00/00	miejsowość Sienno woj. radomskie
1472.	Żyliński	Edward	Jan	1890/08/26	ch. Tonzyny pow. smorgoński woj. wileński
1473.	Żywica	Antoni	Kazimierz	1894/00/00	miejsowość Adamaryno (Polska) / pow. miński woj. mińskie /
1474.	Żywica	Kazimierz	Adam	1908/00/00	w. Połoniewicze pow. dzierżyński woj. mińskie
1475.	Żywica	Bolesław	Zygmunt	1903/00/00	w. Żywica pow. dzierżyński woj. mińskie
1476.	Żyzniewski	Mikołaj	Aleksander	1895/00/00	wieś Ulitinki pow. lepelski woj. witebskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1467.	Polak	kolejarz maszynista	Stacja kolejowa Mińsk emeryt	
1468.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz „Pięciolatka”	mińskie
1469.	Polak	kowal	Kolchoz „XI Zjazd Rad”	mińskie
1470.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Szmidta	mińskie
1471.	Polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
1472.	Polak	mistrz wagonowy	Koleje stacja Mińsk	
1473.	Polak	cieśla	brak danych	mińskie
1474.	Polak	przewodniczący	Kolchoz we wsi Liw	mińskie
1475.	Polak	palacz	Zakład Leśny Dziegolino	mińskie
1476.	Polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	witebskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1467.		Mińsk	ul. Razinska 1	1938/07/15	1938/10/07
1468.	miński		ch. Huta	1933/01/23	1933/03/13
1469.	śmitowicki		miejsowość Śmłowicze	1937/06/18	1937/10/29
1470.	berezyński		w. Berezówka	1938/07/15	1938/11/02
1471.	smolewicki		ch. Staryno	1937/12/18	1938/01/21
1472.		Mińsk	I Swierdłowski zaulek 22/3	1938/01/18	1938/05/20
1473.	wołczyński		miej. Iwieniec zaulek Kościuszki 15	1937/12/21	1932/01/21
1474.	dzierżyński		w. Polonowicze	1937/00/00	1937/11/28
1475.	dzierżyński		Zakład Leśny Dziegolino	1937/11/02	1937/11/19
1476.	łepelski		przysiółek Bor	1937/12/23	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1467.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68a KK BSRR	1938/11/17	1958/04/08
1468.	Kontrewolucyjna działalność	69 KK BSRR	1933/03/23	1960/02/20
1469.	członek POW	66,68,72KK BSRR	1937/11/03	1958/12/18
1470.	agent polskiego wywiadu	64,68,76 KK BSRR	1938/11/18	1989/04/30
1471.	członek kontrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	66,68KK BSRR	1938/01/20	1989/04/30
1472.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68a KK BSRR	1938/07/27	1958/11/17
1473.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/25	1989/04/30
1474.	agent polskiego wywiadu, członek POW	68 KK BSRR	1937/12/03	1959/01/19
1475.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/26	
1476.	działalność szpiegowska	68,71 KK BSRR	1938/02/20	1958/10/16

Listy Polaków rozstrzelanych

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1.	Afanasiew	Semen	Łukasz	1888/00/00	w. Mielakowicze pow. słonimski woj. grodzieńskie / w. Mielachowicze gm.Molczadź pow. słonimski /
2.	Antonowicz	Ignacy	bez imienia ojca	1906/00/00	w. Raczyborok pow. berezyński
3.	Askirko	Mikołaj	Stefan	1907/00/00	w. Grabowie pow. puchowski woj. mińskie
4.	Barański	Fiodor	Aleksy	1894/00/00	w. Uzła pow. wileński woj. wileńskie
5.	Bieńkowska	Filipa	Józef	1896/00/00	w. Moratyń pow. tomaszowski woj. lubelskie
6.	Birinczyk	Lew	Wincenty	1905/00/00	m. Wilno (Polska)
7.	Bujnicki	Marek	Jan	1891/00/00	w. Nowosiółkowa pow. lepelski
8.	Bułat	Kajetan	Antoni	1882/00/00	w. Zawszystce pow. krasnosłobocki
9.	Czechowicz	Olena	Adam	1882/00/00	w. Błudnia pow. Brześć-Litewski (Litwa), Brześć
10.	Czerniawski	Michał	Stanisław (Stefan)	1895/00/00	w. Bołotce pow. nowogródzki woj. grodzieńskie / woj. nowogródzkie /
11.	Dejcz	Beniamin	Izrael	1902/00/00	m. Radomyśl woj. kijowski
12.	Ermolicki	Antoni	Michał	1876/00/00	ch. Bogorowszczyzna pow. kopylski BSSR
13.	Erocho	Onufry	Konon	1898/00/00	w. Tepluki gm. sawiejska pow. oświejski woj. witebskie
14.	Gilniczy (Gilincz)	Makar	Jan	1890/00/00	w. Seliszsze gm. parafianowska Polska /pow. wilejski woj. nowogródzkie /
15.	Gorochowik	Józef	Józef	1894/00/00	w. Żestianów pow. pleszczeński woj. mińskie.
16.	Gulis	Michał	Ignacy	1891/00/00	w. Białorucze pow. łohojski woj. mińskie.
17.	Gurinowicz	Sergiusz	Michał	1906/00/00	m. Wilno (Polska)
18.	Halecki	Antoni	Mikołaj	1892/00/00	w. Trestianka pow. berezyński woj. mińskie
19.	Iwczenko	Józef	Nikita	1906/00/00	w. Iwaszyno pow. puchowski BSSR
20.	Juskiewicz	Andrzej	Wincenty	1897/00/00	w. Łancewicze pow. dzierżyński woj. mińskie.
21.	Kimbar	Piotr	Bolesław	1905/00/00	ch. Berezówka pow. berezyński woj.mińskie
22.	Komarowski	Antoni	Stefan	1865/00/00	w. Worot pow. smolewicki woj.mińskie
23.	Kupcewicz	Józef	Wincenty	1872/00/00	w. Carewo pow. wietryński BSSR
24.	Łobacz	Sergiusz	Bazyli	1897/00/00	w. Kukszewicze gm. stańkowska pow. miński
25.	Molczan	Karolina	Stefan (Stanisław)	1904/00/00	m.Śmiłowicze pow. śmiłowicki BSSR
26.	Moloczko	Mikołaj	Leon	1892/00/00	w. Ostrowki pow. starobiński BSSR
27.	Moskalewicz	Julian	Semen	1896/00/00	w. Żydowicze pow. stołpecki woj. nowogródzkie
28.	Myczko	Jan	Andrzej	1897/00/00	w. Błudzień pow. prużański woj. grodzieńskie
29.	Nechajczyk	Antoni	Siemion	1899/00/00	w. Gurnowicze pow. radoszkowicki woj.molodeczańskie
30.	Pawłowicz	Felicjan	Aleksander	1893/11/20	w. Śnietniacze pow. miński woj. mińskie
31.	Pawłowski	Tadeusz	Jakub	1886/12/29	w. Darewka pow. nowogródzki (Polska)
32.	Piskunow	Piotr	Bazyli	1886/00/00	ch. Puchówka pow. lidzki woj.wileńskie
33.	Pitkiewicz	Leonid	Antoni	1898/00/00	pow. nowo-aleksandrowski woj. kowieńskie
34.	Powaricz	Dymitr	Eugeniusz	1889/00/00	w. Klinok pow. czerwieński woj. mińskie
35.	Pszygocki	Ignacy	Wincenty	1884/00/00	w. Łozino pow. borysowski woj.mińskie
36.	Radźko	Aleksander	Jan	1883/00/00	w. Diczki pow. zasławski
37.	Rojnik	Wincenty	Ilicz	1900/00/00	w. Szubinki pow. zasławski woj. mińskie
38.	Rokacz	Eugeniusz	Charyton	1884/00/00	w. Korzewo pow. nowogródzki
39.	Romanowicz	Stanisław	Hipolit	1906/00/00	w. Łogowce pow. łohojski BSSR
40.	Sewastiuk	Michał	Piotr	1891/00/00	w. Sadowicze pow. krasnosłobocki woj.mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo	Powiat
1.	narodowość nieznana	stolarz	Zakład remontu wagonów im. Miasnikowa	mińskie	miński
2.	narodowość nieznana	kowal-kołchoźnik	brak danych	mińskie	berezyński
3.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz „Urodzajny kraj”	mińskie	puchowski
4.	narodowość nieznana	dyrektor	Lesiczańska szkoła – Narodowa Szkoła Rolnicza	mińskie	chołopenicki
5.	narodowość nieznana	kołchoźnica	Kołchoz „Proletariacka rewolucja”	mińskie	greseński
6.	narodowość nieznana	kierownik	Dział kadr biura budowy”Wodokanał”BSSR	mińskie	
7.	narodowość nieznana	ładowacz	Lepelskie biuro budowy	witebskie	lepelskij
8.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz „Narodzenie socjalizmu”	mińskie	krasnostobocki
9.	narodowość nieznana	gospodyni domowa		mińskie	
10.	narodowość nieznana	zawód młynarz	Młyn „Ussa”, Kołchoz „Czerwony znak”	mińskie	dzierżyński
11.	narodowość nieznana	księgowy	Centralna rada społeczna wynalazców	mińskie	
12.	narodowość nieznana	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie	kopylski
13.	narodowość nieznana	cieśla	Zakład pracujący na rzecz wojska	witebskie	oświejski
14.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz „Iskra Socjalizmu”	witebskie	bogomski
15.	narodowość nieznana	cieśla	Powiatowe przedsiębiorstwo	mińskie	pleszczeński
16.	narodowość nieznana	pasterz	w miejscu zamieszkania	mińskie	łohojski
17.	narodowość nieznana	pracownik naukowy	Akademia Nauk BSSR		
18.	narodowość nieznana	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie	berezyński
19.	narodowość nieznana	brak danych	brak danych	mińskie	puchowski
20.	narodowość nieznana	felczer	Ozierski punkt medyczny	mińskie	uźdeński
21.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz „Czerwona brzezina”	mińskie	berezyński
22.	narodowość nieznana	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie	smolewicki
23.	narodowość nieznana	stajenny	Kołchoz „Polityczny Oddział ,	witebskie	wietryński
24.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz „Wolna praca”	mińskie	miński
25.	narodowość nieznana	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie	śmiłowicki
26.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz im. Woroszyłowa	mińskie	starobiński
27.	narodowość nieznana	nie pracował	nie pracował	baranowicka	stolpecki
28.	narodowość nieznana	kierownik	Rejonowy Domu Handlowego	mińskie	dzierżyński
29.	narodowość nieznana	zbrojarz	Budowa Akademii Nauk BSSR	mińskie	
30.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz „Dzierżyński ,	mińskie	miński
31.	narodowość nieznana	dyrektor	Dzierżyńskie przedsiębiorstwo leśne	mińskie	
32.	narodowość nieznana	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie	czerwieński
33.	narodowość nieznana	pracownik	Tajna policja Białorusi	mińskie	miński
34.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz „Przewodnik”	mińskie	czerwieński
35.	narodowość nieznana	kołchoźnik	Kołchoz	mińskie	borysowski
36.	narodowość nieznana	kołchoźnik	w miejscu zamieszkania	mińskie	zasławski
37.	narodowość nieznana	brygadzysta	Kołchoz	mińskie	zasławski
38.	narodowość nieznana	przewodniczący	Kołchoz „Stalinowskie zawołanie”	mińskie	dzierżyński
39.	narodowość nieznana	robotnik	Garbarnia „Bolszewik”	mińskie	
40.	narodowość nieznana	prokurator	Prokuratura pow. lioznowskiego	witebskie	lioznowski

Lp.	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1.		w. Łoszczyca	1937/11/26	1937/12/28
2.		w. Raczyborok	1937/00/00	1937/10/06
3.		w. Grabowie	1933/01/03	1933/04/02
4.		w. Leńniczyn	1937/00/00	1937/11/22
5.		Osiedle Lenino	1938/01/31	1938/03/29
6.	Mińsk	brak danych	1937/00/00	1938/01/20
7.	Lepel	ul. Pionierska 9	1938/01/11	1938/02/15
8.		w. Zawszyce	1938/03/13	1938/09/30
9.	Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/11/13
10.		młyn „Ussa”	1937/08/08	1937/10/29
11.	Mińsk	ul. II Sierpuchowska 17 m 8	1938/00/00	1938/05/25
12.		ch. Bogorowszczyzna	1937/12/19	1938/01/21
13.		w. Tepluki	1938/10/03	1938/11/20
14.		w. Matejewicze gm.berezowska	1937/12/16	
15.		w. Żestanów	1937/12/13	1938/01/20
16.		w. Belorucze		1937/10/19
17.	Mińsk	ul. komunistyczna 16 m 60	1937/09/04	1937/11/24
18.		ch. wieś-Kutino		1938/02/14
19.		w. Iwaszyno	1938/02/08	1938/04/09
20.		w. Jezioro	1937/04/14	1938/05/25
21.		w. Krupa	1937/07/18	1937/08/22
22.		w. Worot	1937/09/19	1937/10/31
23.		w. Petrowszczyzna	1937/12/18	1938/01/09
24.		pos. /kolonia/Cwietkowo	1938/07/26	1938/09/26
25.		miejsowość Śmiłowicze	1937/11/00	1937/11/28
26.		w. Ostrowki	1938/01/14	1938/09/20
27.		w. Żydowicze	1926/02/20	1926/05/10
28.	Dzierżyńsk	ul. Październikowa 23	1937/08/08	1937/10/14
29.	Mińsk	ul. Strażnicza 40, m 2	1938/03/26	1938/05/28
30.		w. Snielniacze	1937/04/23	1937/08/25
31.	Dzierżyńsk	zagroda zakładu leśnego	1937/08/08	1937/10/14
32.		w. Wiszenka	1937/09/26	1937/10/13
33.	Mińsk	ul. Jurjewska 8 m 1	1921/04/24	1921/05/23
34.		w. Czerwona osada	1937/07/18	1937/08/22
35.		w. Dębowy Jar	1937/12/17	1938/01/20
36.		w. Diczki	1937/12/15	1938/01/20
37.		w. Szubinki	1938/02/08	1938/05/25
38.		w. Posickowszczy- zna	1937/08/25	1937/11/01
39.	Mińsk	ul. Engelsa 16, m .4	1937/10/22	1937/11/05
40.		państwowy osiedle Liozno	1937/11/01	1938/01/05

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1.	tajny agent carskiej Ochrony, związek z wrogami narodu	74,69 KK BSRR	1938/01/31	1959/01/26
2.	antyradz. agitacja, szpiegostwo na rzecz Polski	70,72,74 KK BSRR	1937/10/13	1990/01/22
3.	członek kontrrew. org. „Partia oswobodzenia włościan” antyradz. ag.	64,72,76 KK BSRR	1933/04/06	1956/11/05
4.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1937/12/03	
5.	szpiegostwo na rzecz Polski	24-68 KK BSRR	1938/04/26	1961/01/18
6.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/03/08	1989/04/30
7.	polski szpieg	68 KK BSRR	1938/03/14	1958/02/25
8.	polski szpieg	68,72 KK BSRR	1938/10/09	1989/04/30
9.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/21	1989/04/30
10.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/03	1959/04/06
11.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/07	1989/04/30
12.	pomoc białopolakom / wojsku pol. walczącemu na tamtym terenie /	73 KK BSRR	1938/02/25	1989/04/28
13.	antyradziecka agitacja	58-10 Gł. K RRF SR	1939/10/01	1989/11/27
14.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/02/25	1991/12/00
15.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/05	1959/03/12
16.	antyradziecka agitacja	brak danych	1937/10/25	1990/08/13
17.	działalność sabotażowa antyradziecka agitacja	69,70,76 KK BSRR	1937/11/24	1957/07/19
18.	kontrrewolucyjna agitacja	72 KK BSRR	1938/03/26	1959/09/26
19.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/04/29	1989/04/30
20.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/09/01	1959/01/29
21.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/08/25	1989/03/28
22.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/11/11	1989/04/27
23.	antyradziecka agitacja	Brak danych	1938/02/13	1989/10/26
24.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/10/03	1959/02/02
25.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/03	1989/04/30
26.	związek z agentem polskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/28
27.	nielegalne przejście granicy z Polską w celach wywiadowczych	66,97,98 KK BSRR	1926/05/17	1992/11/11
28.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/10/25	1960/05/23
29.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/07/09	1989/04/28
30.	członek „POW”, szkodliwa działalność	68,72,76 KK BSRR	1937/08/27	1960/11/02
31.	aktywny członek „POW”	66,68,76 KK BSRR	1937/10/26	1957/08/27
32.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/10/25	1989/04/29
33.	łapówkarz, prowokator	Brak danych	1921/06/15	1992/11/11
34.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/08/27	1961/02/18
35.	agent polskiego wywiadu	64,68 KK BSRR	1938/03/08	1957/12/03
36.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/11	1989/04/30
37.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/07/09	1962/03/07
38.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/04	1959/06/29
39.	szpiegostwo	68 KK BSRR	1937/11/09	1989/04/30
40.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/05/31	1959/06/29

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
41.	Skinder	Franciszek	Ignacy	1895/00/00	w. Sutino pow. puchowski woj. mińskie
42.	Smilten	Konstanty	Karol	1908/00/00	ch. Drożałowo pow. bolszetelski woj. jarosławskie
43.	Sobolew	Jan	Bazyli	1876/00/00	w. Kusznirowo pow. horodski woj. witebskie
44.	Sukacz	Marek	Filip	1895/00/00	w. Bujnowicze pow. lepeleski BSSR
45.	Szamkuć	Stefan	Onufry	1899/00/00	w. Skobowo pow. nowogródzki
46.	Szewczuk	Konstanty	Nikifor	1886/05/21	w. Lubań gm. lachowska pow. łunieniecki
47.	Tarasik	Wincenty	Łukasz	1891/00/00	w. Zacharewicze pow. zastawski woj. mińskie
48.	Tychonowicz	Paweł	Tomasz	1899/10/07	m. Mokawicze pow. miński woj. mińskie
49.	Tyszkewicz	Feliks	Antoni	1896/00/00	w. Trosteniec pow. miński BSSR
50.	Wojtechowicz	Włodzimierz	Wincenty	1867/00/00	w. Ludwinowo pow. pleszczeński BSSR
51.	Żabko	Aleksander	Prochor	1873/00/00	w. Studenka pow. smolewiczki
52.	Żdanowicz	Jan	Wincenty	1886/00/00	w. Aleksiejewka pow. miński
53.	Żdanowicz	Michał	Józef	1888/00/00	ch. Mostyszczce pow. czerwieński woj. mińskie
54.	Żigunow	Julian	Jan	1893/00/00	m. Mińsk
55.	Żyżniewski (Żyżniewski)	Antoni	Włodzimierz	1898/00/00	w. Mały Ukropowiec (Opalenie) pow. tohojski woj. mińskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo	Powiat
41.	narodowość nieznana	włóścianin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie	puchowski
42.	narodowość nieznana	dyrektor	30 Łotewska szkoła	witebskie	witebski
43.	narodowość nieznana	agronom	Powiat Horodski	witebskie	horodski
44.	narodowość nieznana	dyrektor	Zasławski Ośrodek Maszynowo-Taraktorowy	mińskie	zasławski
45.	narodowość nieznana	dziesiętnik	Mińskie przedsiębiorstwo budowlane	mińskie	miński
46.	narodowość nieznana	stróż	Artel"Proletariusz"- Spółdzielnia wytwórcza	mińskie	
47.	narodowość nieznana	pracownik naukowy	Instytut kryminalistyki i ekspertyz sądowych	mińskie	
48.	narodowość nieznana	cieśla	Kolchoz „Bolszewicki Siew”	mińskie	miński
49.	narodowość nieznana	zdun	Zakład Remont. Budynków Mieszkalnych Nr 26	mińskie	
50.	narodowość nieznana	włóścianin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie	pleszczeński
51.	narodowość nieznana	włóścianin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie	smolewicki
52.	narodowość nieznana	nocny stróż	Kolchoz „Komintern”	mińskie	miński
53.	narodowość nieznana	kowal	Tartak w. Borsuki	mińskie	czerwieński
54.	narodowość nieznana	ślusarz	Stacja kolejowa Mińsk		
55.	narodowość nieznana	kolchoźnik	brak danych	mińskie	łohojski

Lp.	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
41.		w. Sutino	1937/00/00	1937/10/06
42.	Witebsk		1937/12/04	1938/01/21
43.	Horodok		1938/08/23	1938/11/12
44.		państwowe osiedle Zaslav	1937/00/00	1937/11/13
45.	Mińsk	brak danych	1937/11/05	1937/12/09
46.	Mińsk	ul. Kolchozowa 61 m 2	1937/11/19	1937/12/17
47.	Mińsk	kolonia Gruszevska 1	1938/01/11	1938/09/20
48.		w. Mokawicze	1938/08/23	1938/11/11
49.	Mińsk	brak danych	1937/11/01	1937/11/17
50.		w. Dobrowole	1937/09/15	1937/10/13
51.		ch. Smolnica	1937/08/10	1937/09/22
52.		w. Wojewodkowsz-czyzna	1937/09/28	1937/10/29
53.		w. Efimowka	1937/12/18	1938/01/20
54.	Mińsk	brak danych	1937/10/15	1937/11/13
55.		w. Mały Ukro- powiec(Opaleniec)	1937/12/15	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
41.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/10/19	1960/05/21
42.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,68,70,76 KK BSRR	1938/02/19	1957/11/14
43.	agent niemieckiego wywiadu	68,69,72 KK BSRR	1938/11/28	1989/08/21
44.	antyradziecka działalność	68 KK BSRR	1937/11/21	1989/04/30
45.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/01	1964/07/24
46.	działalność szpiegowska	66,68 KK BSRR	1937/12/27	1989/04/30
47.	polscy szpieg	68 KK BSRR	1938/09/22	1989/05/31
48.	uczestnik eserowskiego powstania, zbiegł do Polski	68,71 KK BSRR	1938/11/26	1957/12/31
49.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/22	1989/04/28
50.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/10/23	1989/03/27
51.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/09/29	1989/03/28
52.	członek kontrrew. organizacji, antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/11/10	1960/01/26
53.	członek organizacji szpiegowskiej	68,69 KK BSRR	1938/03/09	1964/04/28
54.	czł. . szt. . dyw. . org. "POW", sabotaż, zbieranie informacji wywiadowczych	68 KK BSRR	1937/11/21	1957/10/29
55.	agent polskiego wywiadu, antyradziecka agitacja	71 KK BSRR	1938/02/20	1961/06/02

Listy Polaków rozstrzelanych

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
1.	Aborski (Oborski)	Wiktor	Grzegorz	1875/00/00	miasto Lublin Polska
2.	Akrutny (Okrutny)	Józef	Grzegorz	1877/00/00	woj. radomskie Polska
3.	Białek	Michał	Tomasz	1882/00/00	w. Franciszków pow.lubelski Polska
4.	Bieniek	Kazimierz	Franciszek	1895/01/24	w. Radoszewice woj. kaliskie (Polska)
5.	Bieńkowska	Filipa	Józef	1896/00/00	w. Moratyń pow. tomaszowski woj. lubelskie
6.	Biernacki	Józef	Siemion	1874/09/00	m. Warszawa
7.	Bogdach	Mieczysław	Adam	1906/06/29	m. Warszawa
8.	Bogdach-Keller	Janina	Adam	1899/12/23	m. Warszawa
9.	Borek	Jan	Franciszek	1883/00/00	Polska
10.	Bromand	Adolf	Ferdynand	1889/00/00	w. Czaplinek pow. piaseczyński woj. warszawskie
11.	Christowska	Katarzyna	Jan	1887/00/00	w.Szablaki gm .turoślańska pow. kolnieński woj. łomżyńskie(Polska)
12.	Czerwonko	Józef	Jan	1886/00/00	m. Częstochowa (Polska)
13.	Deruga (Derugo , Deruga)	Stefania	Wincenty	1871/00/00	miejscowość Drakowo Polska / Rakowo pow.rypiński woj. kujwsko-pom. ,pow.plocki woj. maz. ,pow. gniezdziński woj. wielkopolskie , pow. grajewski woj. podlaskie /
14.	Długokęcki	Józef	Michał	1890/00/00	w. Krasiniec woj. plockie (Polska)
15.	Dobrowolski	Stanisław	Cyprian	1877/00/00	m. Warszawa
16.	Dombrowski	Włodzimierz	Jan	1895/00/00	m. Warszawa
17.	Drob	Antoni	Piotr	1896/00/00	w. Józefin gm. błotnicka woj. radomskie
18.	Dubowska	Stefania	Kazimierz	1896/00/00	m. Białystok
19.	Dubowski	Stanisław (Denis)	Antoni	1895/04/18	m. Białystok (Polska)
20.	Falczyński	Antoni	Antoni	1891/07/08	w. Drobin pow.plocki woj. plockie Polska
21.	Fialkowski	Feliks	Franciszek	1892/00/00	w. Siedlin Wójty pow. zamojski
22.	Fornalski	Leon	Antoni	1896/00/00	m. Łódź (Polska)
23.	Fornalski	Stanisław	Antoni	1909/05/08	pow. krasnostawski woj. lubelskie w. Fajslawice (Polska)
24.	Franckowski	Stanisław	Paweł	1886/00/00	w. Karniewo pow. makowski / woj. mazowieckie /
25.	Galiński	Tomasz	Jan	1892/09/15	w. Luba pow. turek woj. kaliskie Polska
26.	Gansiecki	Antoni	Wincenty	1897/10/17	w. Huta gm. mińska woj. mazowieckie (Polska)
27.	Gelnier	Antoni	Jan	1896/00/00	m. Białystok
28.	Gognajer – Błado	Bolesław	Jan	1896/10/23	m. Warszawa
29.	Goszczyńska	Wanda	Tomasz	1895/04/20	w. Koszuby pow. sokólski woj. grodzieński/ w. Kaszuba gm.dąbrowskobietostocka pow. sokólski /
30.	Górski	Stanisław	Aleksandr	1893/00/00	m. Warszawa Polska
31.	Grabino	Adam	Ignacy	1886/00/00	m. Warszawa Polska
32.	Grochowski	Władysław (Włodzimierz)	Mateusz	1888/00/00	m. Częstochowa woj. piotrkowskie (Polska)
33.	Gross	Edward	Bolesław	1899/00/00	m. Ostrołęka woj. łomżyńskie (Polska)
34.	Gryniewicz	Kazimierz	Józef	1893/00/00	w. Kocierzowy pow. radomszczański woj. łódzkie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
1.	polak	zdun	na wynajęcia	mińskie
2.	polak	włóścianin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
3.	polak	zarządzający cieplarnią	Trest " Zielenstroj " - Szklarnie	mińskie
4.	polak	komisarz ludowy	Narodowy Urząd Pomiaru Ziemi BSRR	
5.	narodowość nieznana	kolchoźnica	Kolchoz " Proletariacka rewolucja "	mińskie
6.	polak	emeryt		
7.	polak	sekretarz oddziału	Pracownik Polityczny NKWD BSRR	mińskie
8.	polka	gospodyni domowa		mińskie
9.	polak	kolchoźnik	Kolchoz „ Rosochy "	mińskie
10.	polak	stróż	Budowa fabryki -kuchni	mińskie
11.	polka	brak danych	brak danych	mińskie
12.	polak	emeryt		mińskie
13.	polak	stróż	Zakład remontowy	mińskie
14.	polak	magazynier	Miński Miejski Targ	mińskie
15.	polak	instruktor	Szkoła Przyfabryczna Nauki Zawodów Budowlanych	mińskie
16.	polak	robotnik	Fabryka " Czerwony Październik "	witebskie
17.	polak	kolchoźnik	Kolchoz " Leninowski gościniec "	mińskie
18.	polka	gospodyni domowa		mińskie
19.	polak	szewc	Fabryka obuwnicza im. Kaganowicza	
20.	polak	brygadzysta	Sowchoz (PGR) im. Dzierżyńskiego	mińskie
21.	polak	robotnik	Fabryka im. Kaganowicza	mińskie
22.	polak	magazynier	Komisja Lekarska KC KP(b)B	
23.	polak	ekonomista	Bank Gospodarki Rolnej BSRR	mińskie
24.	polak	broker	Ministerstwo Handlu	mińskie
25.	polak	dyrektor	Piekarnia Dzierżyńskiego Pow. Związku Zaspokajania Potrzeb	mińskie
26.	polak	robotnik	Fabryka im. Kirowa	mińskie
27.	polak	zarządzający oddziałem	Ludowy Komisariat Podziału Ziemi	mińskie
28.	polak	zawiadujący	Oddział zaopatrzenia Białoruskiej Straży Leśnej	mińskie
29.	polka	na utrzymaniu	na utrzymaniu	mińskie
30.	polak	dyrektor	Lichaczewski Zakład Lniarski	mohylewskie
31.	polak	inżynier	Zakład montaż.bud. sektora białoruskich przewodźni Inu	mińskie
32.	polak	piszący pisma okólne	Spółdzielnia " Foto "	
33.	polak	naczelnik	Sztab III Kawaleryjskiego Korpusu	
34.	polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
1.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/03/25	1937/10/14
2.	smolewicki		gm. zablocka ch. Starina	1938/08/02	1938/11/02
3.		Mińsk		1937/03/09	1937/08/25
4.		Mińsk	ul. Leninowska II dom Rad m 9	1937/05/25	1937/10/21
5.	greszeński		Osiedle Lenino	1938/01/31	1938/03/29
6.		Mińsk	ul. Engelsa 37	1937/01/20	1937/08/25
7.		Mińsk	ul. Sadowa 19 m. 2	1937/08/31	1938/07/01
8.		Mińsk	ul.Sowietska 6, m. 13	1937/11/06	1937/12/27
9.	smolewicki		w, Rosochy	1937/00/00	1937/11/05
10.		Mińsk	ul. Białomorska 19 m 2	1937/12/22	1938/06/25
11.	pleszczeński		w. Kozłiszczce	1937/00/00	1938/01/21
12.		Mińsk	bak danych	1938/00/00	1938/05/25
13.	miński	Mińsk	ul.Chlebna 18 m 2	1938/03/10	1938/03/14
14.		Mińsk	brak danych	1937/10/13	1937/11/09
15.		Mińsk		1937/11/18	1938/01/03
16.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
17.	smolewicki		ch. Mościszczyzna	1937/08/06	1937/09/25
18.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/12/09
19.		Mińsk	ul. Moskiewska 8 m 94	1937/08/24	1937/10/14
20.	kopylski		Sowchoz im. Dzierżyńskiego	1937/12/16	1938/01/21
21.		Mińsk	bak danych	1937/00/00	1937/11/13
22.		Mińsk	ul. Republikańska 3 m.3	1937/12/03	1938/01/03
23.		Mińsk	ul. Stróżewska 63 m 2	1937/11/18	1937/12/27
24.		Mińsk	ul. Opańskiego 46 m 1	1937/08/08	1937/12/07
25.	dzierżyński	Dzierżyńsk		1937/05/02	1937/11/01
26.	borysowski	Borysów	ul. Dzierżyńskiego 107	1937/12/23	1938/01/21
27.		Mińsk	ul. Radziecka 31 m 2	1937/05/23	1937/12/17
28.	miński	Mińsk	ul. Galanteryjna 8	1937/09/16	1937/12/17
29.	łohojski		m.Łohojsk	1937/11/18	1938/02/15
30.	horecki		gm. lichaczewska Lich. Zakład Lniarski	1933/11/02	1934/03/03
31.	miński	Mińsk	ul.Engelsa 17/5	1933/10/19	1934/03/03
32.		Mińsk	Omski zaułek 18 m 2	1937/11/19	1937/12/09
33.		Mińsk	ul. Komsomolska 31 / 3 m 40	1937/08/01	1937/12/20
34.	miński		w. Moszczne	1937/12/16	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
1.	członek POW	64,76KK BSRR	1937/10/26	1967/01/20
2.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64 KK BSRR	1938/11/19	1989/04/22
3.	członek POW	68,76 KK BSRR	1937/08/27	1967/03/10
4.	aktywny członek " POW "	68,76 KK BSRR	1938/02/13	1956/11/28
5.	szpiegostwo na rzecz Polski	24-68 KK BSRR	1938/04/26	1961/01/18
6.	w 1916 zjawił się jako członek " POW "	68,70,74,76 KK BSRR	1937/12/30	1957/10/01
7.	szpiegowanie , członek POW	68,72,76 KK BSRR	1938/09/16	1958/05/20
8.	szpiegostwo	66,68 KK BSRR	1938/02/25	1989/04/03
9.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/07/24
10.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/09	1989/04/28
11.	działalność szpiegowska	72,68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30
12.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/14	1989/04/30
13.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1938/03/26	1989/04/28
14.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/01	1989/04/28
15.	członek Polskiej Organizacji Wojskowej	66,68,72KK BSRR	1938/01/19	1966/12/16
16.	proboszcz ,członek organizacji , antyradziecka działalność	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
17.	bandytyzm , uczestnik kontrrewol. organizacji. ,antyradz. agitacja	68,72,76 KK BSRR	1937/10/16	1939/03/20
18.	współdział w szpiegowskiej działalności	68 KK BSRR	1937/12/27	1990/05/18
19.	członek pol. , szpiegow.-dywers., terrorystycznej organizacji	66,68,70 KK BSSR	1937/10/26	1956/05/12
20.	członek POW	68 KK BSRR	1938/02/28	1966/12/06
21.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/21	1989/04/29
22.	szpiegowanie na korzyść wywiadu burżuazyjnej Polski	68 KK BSRR	1938/01/11	1955/12/24
23.	agent polskiego wywiadu	68,72 KK BSRR	1938/01/08	1955/11/30
24.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/27	1957/12/24
25.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/11	1959/11/12
26.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/20
27.	członek POW	66,68,71,76 KKBS	1937/12/27	1958/09/22
28.	agent polskiego wywiadu	68,69,76 KK BSRR	1967/04/15	1967/04/15
29.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/04	1989/04/29
30.	członek kontrrewolucyjnej komórki, szkod. praca , antyradziecka agitacja	58,7,9,10,11 KK BSRR	1934/06/22	1956/12/11
31.	kierujący i członek kontrrewolucyjnej org., szpiegostwo,dywersja , szkod.	58-6,7,9,10,11	1934/06/22	1956/12/11
32.	polski agent	68,71 KK BSRR	1937/12/27	1962/06/06
33.	współpracował z polskim wywiadem	63-2,69,70, 76 KK	1937/12/21	1955/08/10
34.	członek " POW " , agent polskiego wywiadu	brak danych	1938/02/20	1959/02/05

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
35.	Jamroz	Feliks	Stefan	1889/00/00	w. Korzeniec woj. krakowskie
36.	Jasiński	Franciszek	Stanisław	1878/00/00	m. Radom woj. radomskie Polska
37.	Jaworski	Jan	Antoni	1885/00/00	m. Warszawa
38.	Jaworski	Henryk	Stanisław	1892/00/00	w. Miedniewice woj. warszawskie
39.	Juliański	Bolesław	Ignacy	1886/00/00	w. Budy Zaklasztorne woj. warszawskie
40.	Juszczak	Józef	Piotr	1884/00/00	w. Łysaków woj. kieleckie (Polska)
41.	Kabała	Stanisław	Włodzimierz	1913/00/00	woj. radomskie Polska
42.	Kalinowski	Stefan	Władysław	1894/00/00	w. Kalinowo – Solki pow. wysokomazowiecki woj. łomżyńskie Polska
43.	Kandrowski	Czesław (Czesiek)	Józef	1901/00/00	m. Warszawa
44.	Kaszewski (Ogrodziński)	Andrzej	Stanisław	1894/00/00	w. Wilcza Wola woj. radomskie Polska
45.	Kelc	Rajmund	Franciszek	1877/00/00	m. Łódź Polska
46.	Keller	Jan	Józef	1895/00/00	Leszno woj. warszawskie
47.	Kenig	Alfred	Julian	1887/00/00	Konstantynów woj. piotrkowskie (Polska)
48.	Kłys	Jan	Roch	1896/00/00	w. Oraczew gm. wróblewska pow.sieradzki woj. kaliskie Polska
49.	Kobywecki	Antoni	Paweł	1893/00/00	w. Zalesice pow. piotrkowski Polska
50.	Kocyjan (Kacjan)	Stanisław	Ludwik	1894/00/00	w. Bałtów woj. radomskie Polska
51.	Kołodziej	Stanisław	Karol	1892/05/10	m. Warszawa (Polska)
52.	Konwa	Jan	Jan	1889/00/00	woj. radomskie
53.	Kosnarewicz	Antoni	Franciszek	1884/00/00	w.Guryłowo/ Gluchowo gm.konstantynowska pow.białalskopodlaski / Polska
54.	Kowalewski	Jan	Jan	1892/00/00	m. Ostrołęka (Polska)
55.	Kowalewski	Kazimierz	Iwan (Jan)	1904/00/00	m. Ostrołęka woj. łomżyńskie Polska
56.	Kozer - Kozyrjew (Kozyr)	Stanisław	Łukasz	1885/00/00	m. Tomaszów woj. lubelskie Polska
57.	Kozłowa - Kraczkowska	Leokadia	Stanisław	1910/00/00	m. Kosilapy/Kosilan gm.leśniewicka pow.chełm./woj.lubelskie (Polska)
58.	Kozłowska	Wiera	Wincenty	1878/11/08	w. Torgowicz okręg poznański (Polska) / woj. poznański/
59.	Kozłowski	Fiodor	Wojciech	1907/00/00	woj. lubelskie Polska
60.	Kozłowski	Jan	Wojciech	1910/00/00	woj. radomskie (Polska)
61.	Kraczkowski	Jan	Stanisław	1886/00/00	w.Kasilan gm.leśniewicka pow. chełmski woj. lubelskie
62.	Kraiński-Sawicki	Erwin	Jan	1904/00/00	Polska
63.	Kraśnikowska	Maria	Julian	1867/00/00	m. Staszów woj. radomskie
64.	Krukowski	Julian	Aleksy (Aleksander)	1887/00/00	w. Służa Polska / w. Stróża woj. świętokrzyskie , woj. łódzkie /
65.	Kruszewski	Edward	Feliks	1899/00/00	m. Warszawa Polska
66.	Kudelik	Julian	Franciszek	1900/04/12	miejsowość Końskowola woj. lubelskie
67.	Kurkiewicz	Stanisław	Jan	1895/00/00	wieś Strugi woj. warszawskie (Polska)
68.	Kuś	Józef	Franciszek	1889/00/00	woj. radomskie (Polska)
69.	Kwacz - Kwarin	Klementyna	Jan		m. Włocławek woj. warszawskie
70.	Kwapiński	Ludgier	Konrad	1901/00/00	m. Kielce (Polska)
71.	Kwiatkowski	Mikołaj	Roman	1892/12/06	miejsowość Parczew pow. włodawski woj. siedleckie
72.	Ledkiewicz	Jan	Kazimierz	1873/00/00	w. Julianów gm. Iłżańska woj. radomskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
35.	polak	kolchoźnik	Kolchoz " Komintern "	mińskie
36.	polak	kolchoźnik	Kolchoz " Czerwona gałązka "	mińskie
37.	polak	zarz. spec. sekt. Akad Nauk BSRR	Akademia Nauk BSRR	mińskie
38.	polak	naczelnik	Stacja kontroli drogowej	mińskie
39.	polak	robotnik	Zakład im. Kirowa	mińskie
40.	polak	strażnik	Mińska Wojskowa Instytucja	
41.	polak	bez określenia zajęcia	bez określonego zajęcia	mińskie
42.	polak	nauczyciel	Pliska Narodowa Szkoła Rol. pow. smolewickiego	mińskie
43.	polak	kierujący firmą	Kolchoz " Awangarda "	mińskie
44.	polak	Kierujący oddziałem	Redakcja gazety " Orka "	mińskie
45.	polak	emeryt		mińskie
46.	polak	zrządzający transportem	Zakład winno-wódczany	mińskie
47.	polak	dyrektor	Mińskie Technikum Torfowe	
48.	polak	dyrektor	Stackowska stacja maszynowo-tractorowa	witebskie
49.	polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
50.	polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie
51.	polak	ładowacz	Zaladunkowo -rozładunkowe biuro towarów w Mińsku	
52.	polak	brygadzysta	Kolchoz w. Staryna	mińskie
53.	polak	magazynier	Driseńska elektrownia	witebskie
54.	polak	zdun	Spółdzielcze Zjednoczenie Wynajmu Mieszkań N7	
55.	polak	robotnik	Spółdzielnia obcinaczy gałęzi	mińskie
56.	polak	robotnik	palacz -sprzątac szkolny	
57.	polka	rachmistrz	Fabryka im..Woroszyłowa m. Mińsk	
58.	polka	gospodyni domowa		mińskie
59.	polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
60.	polak	kolchoźnik	Kolchoz " Nowe Życie "	mińskie
61.	polak	dyrektor	Technikum Wychowania Fizycznego	mińskie
62.	polak	brak danych	Gazeta " Czerwona gwiazda armii "	
63.	polka	bez określonego zajęcia		mińskie
64.	polak	przewodniczący	Kolchoz "Czerwony Zachód"	mińskie
65.	polak	ślusarz	Spółdzielnia " Metalowiec " m. Horodok	witebskie
66.	polak	zarządzający stacją paliw	Smolewicka stacja maszynowo-tractowowa	mińskie
67.	polak	dyrektor	Lubańska stacja maszynowo-tractorowa	mińskie
68.	polak	brak danych	brak danych	mińskie
69.	polka	gospodyni domowa		mińskie
70.	polak	kierownik	Sekcja przedstawiania sztuki przy RLK BSRR	
71.	polak	strażnik	Fabryka obuwia im. Karaganowa	mińskie
72.	polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
35.	dzierżyński		w. Łukaszyño		1937/11/09
36.	lubiński		Graczeńska rada gminna Dubrowa	1938/02/03	1938/03/25
37.		Mińsk	ul. Radziecka 32 m 1	1937/10/26	1937/11/28
38.		Mińsk	Zaułek Transport. 15 a m 2	1937/10/26	1937/12/09
39.		Mińsk	ul. Proletariacka 11 m 6	1937/11/01	1937/11/22
40.		Mińsk	brak danych	1938/07/20	1938/09/27
41.	smolewicky		ch.Staryna	1937/10/02	1937/10/31
42.		Mińsk	ul. Październikowa 26 m 1	1937/12/03	1938/01/03
43.	łahojski		ch. Malinówka	1938/06/24	1938/11/11
44.	miński	Mińsk	ul. Kirowa 36/29 m 1	1937/08/04	1937/12/17
45.	miński	Mińsk	ul. Swierdłowa 2 m 9	1937/10/26	1937/11/19
46.		Mińsk			1937/12/09
47.		Mińsk	ul.Białoruska 4 m 19	1937/10/13	1937/11/17
48.	borysowski		wieś . Stajki	1937/05/10	1937/12/17
49.	smolewicky		w. Nowe Gąsłęta	1938/01/23	1938/09/21
50.	smolewicky		w. Staryna	1938/08/02	1938/10/15
51.		Mińsk	ul. Czerwonego Sztandaru 26/2	1938/02/21	1938/04/16
52.	smolewicky		w. Staryna	1937/00/00	1937/11/05
53.	dryseński	Drissa		1937/00/00	1938/01/05
54.		Mińsk	brak danych	1937/11/01	1937/12/27
55.	miński	Mińsk	ul.Niemigska 1 m 1	1937/08/24	1938/01/03
56.	sienieński		w. Purplewo	1937/12/14	1938/02/26
57.		Mińsk	ul. Kirowa 8 m 9	1937/08/20	1937/11/17
58.		Mińsk	Zaułek Muzykalny 5 m 2	1937/08/24	1937/12/27
59.	śmiłowicky		ch. Rosochy	1937/04/11	1937/08/25
60.	śmiłowicky		w. Olesino	1937/06/15	1937/08/25
61.		Mińsk	ul. Kirowa 16 m.2	1938/00/00	1938/05/25
62.		Mińsk	ul. Międzynarodowa 14 m. 4	1937/05/20	1937/11/23
63.	czerwieński	Czerwień	ul. Leninowska 15	1937/12/23	1938/02/14
64.	zastawski		w. Koziełszczyzna	1937/12/19	1938/01/10
65.	horodecki	Horodok		1937/00/00	1938/01/20
66.	smolewicky		miejscowość Smolewicz	1937/08/23	1937/11/29
67.	lubański		osiedle miejskie Lubań	1937/07/26	1937/10/29
68.	czerwieński		w. Łowiszcz	1937/12/18	1938/01/20
69.		Mińsk	ul.Hemiga 25 m 2	1937/08/24	1937/12/17
70.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1938/01/08
71.		Mińsk	Kojdanowski Trakt 27 m 1	1937/08/23	1937/10/29
72.	śmiłowicky		ch. Mostiszcz	1937/08/05	1937/09/22

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
35.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/18	1960/02/01
36.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/04/13	1989/04/30
37.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1937/12/16	1962/05/09
38.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/01	1958/06/12
39.	członek POW	68,71 KK BSRR	1937/12/03	1957/12/10
40.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/03	1958/09/11
41.	antyradziecka agitacja	72 KK BSRR	1937/11/11	1989/04/30
42.	antyradziecka działalność	66,68,76 KK BSRR	1938/01/09	1989/05/31
43.	szpiegowanie na korzyść Polski , antyradziecka działalność	68,71 KK BSRR	1938/11/26	1989/04/30
44.	agent polskiego wywiadu	66,68a,76 KK BSRR	1937/12/27	1967/04/21
45.	członek POW	64,72 KK BSRR	1937/11/26	1967/03/10
46.	polski agent , członek podziemnej , szpiegowskiej organizacji	68 KK BSRR	1937/12/27	1967/01/13
47.	był w składzie kontrrewolucyjnej organizacji " POW "	68 KK BSRR	1937/11/22	1957/10/01
48.	członek POW	72,76KK BSRR	1938/09/01	1957/11/29
49.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/25	1989/04/28
50.	członek POW , szpiegowanie na rzecz Polski	64,68 KK BSRR	1938/11/06	1968/11/19
51.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68a KK BSRR		1958/07/17
52.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/07/24
53.	szpiegowanie na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/02/09	1989/10/02
54.	Członek polskiej szpiegowsko -dywersyjnej organizacji	66,68,63,71 KK BSRR	1938/01/08	1963/07/23
55.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/05	1989/04/30
56.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/25	1960/01/21
57.	Kontakty z współpracownikami byłego polskiego konsulatu w Mińsku	68 KK BSRR	1937/11/22	1957/08/30
58.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/08	1989/04/28
59.	agent polskiego wywiadu , członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1964/07/03
60.	antyradziecka działalność	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1964/07/03
61.	szpiegowanie na korzyść Polski	68 KK BSRR	1938/07/04	1957/11/05
62.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/03/11	1957/08/27
63.	działalność szpiegowska	68,69,72 KK BSRR	1938/03/26	1990/04/24
64.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/19	1968/04/26
65.	działalność w ramach " POW "	64 KK BSRR	1938/03/08	1989/11/24
66.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/15	1989/03/31
67.	członek " POW "	71,76 KK BSRR	1937/10/05	1959/05/29
68.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/02/08	1989/04/30
69.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1937/12/27	1989/04/28
70.	członek szpiegowsko-dywersyjnej organizacji Polskiej Organiz Wojskowej	64 KK BSRR	1938/02/01	1958/12/22
71.	agent polskiego wywiadu	68,71,72 KK BSRR	1937/11/03	1989/04/30
72.	antyradziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1937/10/01	1989/03/28

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
73.	Lewandowski	Stefan	Julian	1860/00/00	w. Sarblewo pow. płoński woj. warszawskie
74.	Ligert	Antoni	Ignacy	1892/01/02	m. Warszawa
75.	Limiński	Włodzimierz	Piotr	1891/00/00	m. Warszawa
76.	Łożyńska	Teofila	Jan	1884/10/20	m. Nowo- Rodamsk / Radomsko / woj. piotrkowskie Polska
77.	Maciewicz	Konstanty (Konstantyn)	Antoni	1892/00/00	m. Białystok Polska
78.	Mackiewicz	Karol	Włodzimierz	1901/00/00	Polska
79.	Mackiewicz	Jerzy	Antoni	1903/00/00	m. Białystok Polska
80.	Mackiewicz	Karol	Włodzimierz	1901/00/00	Polska
81.	Majak	Józef	Izydor	1882/00/00	m. Gródek(Polska) / pow. białostocki woj. podlaskie ,pow. wilejski woj. wileńskie /
82.	Majdyla	Wiaczesław	Franciszek	1913/00/00	woj. lubelskie
83.	Majdyło	Franciszek	Jan	1878/00/00	w. Gładyszów Polska / gm. Uście Gorlickie pow. gorlicki woj. małopolskie /
84.	Markus	Henryk	Aleksander	1900/00/00	w. Kolenica pow.wożyński woj.war. /w.Kolnica pow.augustowski woj.suwalskie/
85.	Maruszewski	Kazimierz	Antoni	1887/00/00	m. Warszawa (Polska)
86.	Mendrys	Kazimierz	Konstanty	1893/00/00	m. Kraków Polska
87.	Michalski	Edward	Józef	1890/00/00	Polska
88.	Miklusz	Franciszek	Jakub	1877/01/29	m. Warszawa
89.	Milec	Jan	Albert	1896/00/00	m. Warszawa (Polska)
90.	Miller	Jan	Julian	1887/00/00	m. Warszawa
91.	Napierkowski	Jan	Tadeusz	1884/00/00	m. Ostrołęka (Polska)
92.	Niemirski	Zygmunt	Jan	1887/04/20	m. Zawiercie pow. radom. woj. piotrkowskie Polska
93.	Nowicki	Józef	Franciszek	1899/00/00	w. Wybrany (Polska) pow. zambrowski
94.	Onicz	Jan	Franciszek	1891/00/00	Polska
95.	Orłowski (Świrydowski)	Bolesław (Kazimierz)	Jan	1907/00/00	w.Chmielew pow.ostapowski /pow.sokolowski / (Polska)
96.	Owczarek	Jan	Antoni	1890/00/00	m. Władysław Polska / m.iwanowicka pow. krakowski woj. małopolskie /
97.	Paczewski	Henryk	Jan	1898/00/00	m. Warszawa
98.	Paszkowski	August	Antoni	1869/00/00	w. Krasne (Polska)
99.	Piasko	Piotr	Józef	1886/00/00	majątek Bezwola /gm.wohyńska /pow.radzyński woj. siedleckie
100.	Pietrowa	Ludmiła	Józef	1888/11/18	w. Krzesk gm. zbuczynska woj. siedleckie (Polaka)
101.	Piutarewicz	Maria	Franciszek	1896/00/00	Polska
102.	Poleszczuk	Piotr	Aleksander	1868/00/00	Polska
103.	Poprocki	Franciszek	Makary	1905/00/00	w. lubelskie
104.	Poznański	Jan - Tomasz	Piotr	1884/00/00	w. Zawada (Polska) / woj. lubelskie , woj. świętokrzyskie /
105.	Prokopowicz	Włodzimierz	Stanisław	1892/00/00	m. Warszawa
106.	Purcew (Purc)	Franciszka	Stanisław	1891/00/00	m. Lublin Polska
107.	Puton	Józef	Karol	1890/00/00	woj. radomskie Polska
108.	Puton	Karol	Jan	1869/00/00	w. Jawor woj. radomskie Polska

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
73.	polak	nakładający nikiel	Zakład " Cepi Gala "	
74.	polak	składacz	Państwowe Białoruskie Wydawnictwo	
75.	polak	kolchoźnik	Miński Zakład Obuwiczny real. indywidualne zamów.	
76.	polka	kucharka	Dom Dziecka Nr 1 Grodno	
77.	polak	murarz	Zakład im. Kirowa	mińskie
78.	polak	kolchoźnik	brak danych	witebskie
79.	polak	robotnik	Oddział " Białoruskiego Przedsięb. Transportowego "	mińskie
80.	polak	kolchoźnik	Kolchoźnik	witebskie
81.	polak	dozorca	brak danych	mińskie
82.	polak	zarządzający magazynem	Putczyńska stacja maszynowo – traktorowa	mińskie
83.	polak	kolchoźnik	Kolchoz w miejscu zamieszkania	witebskie
84.	polak	uczący- kasjer	Lepelski aparat państwowy	witebskie
85.	polak	mechanik	Wysocki zakład spirytusowy	witebskie
86.	polak	naczelnik	Oddział II Państwowych Sieci Energetycznych	
87.	polak	tokarz- mechanik	Roszarnia	witebskie
88.	polak	naczelnik	Myśliwski Komitet Sportowy	mińskie
89.	polak	robotnik fizyczny niewykwalif.	Smolewicka stacja maszynowo-traktorowa	mińskie
90.	polak	inspektor	Urząd Prawomocny Komitet odnoś Skupu RLK w BSRR	mińskie
91.	polak	budowlaniec	Specjalistyczne Przedsię- biorstwo Budowlane	mińskie
92.	polak	dyrektor	Piekarnia Nr 6	mińskie
93.	polak	kolchoźnik	Kolchoz	mińskie
94.	polak	szewc	Spółdzielnia " Czerwona Gwiazda "	witebskie
95.	polak	główny administrator	Teatr młodego widza	mińskie
96.	polak	szewc	Spółdzielnia	mińskie
97.	polak	ślusarz	Zakład " Przędownik pracy "	mińskie
98.	polak	emeryt		
99.	polak	kierownik	Oddział redakcji gazety " Orka "	
100.	polak	nauczycielka	Chutorowa Niepełna Szkoła Średnia	miński obwód
101.	polka	gospodyni domowa	Gospodyni domowa	mińskie
102.	polak	pastuch	Kolchoz " Czerwony Październik "	mińskie
103.	polak		Wiejski sklep w Wołosowie	witebskie
104.	polak	kierownik techniczny	Elektrownia Nr 1 miasta Mińska	
105.	polak	zastępca naczelnika	Placówka wywiadowcza	mińskie
106.	polka	zawiadująca	Polski dom dziecka	mińskie
107.	polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Czerwiakowa	mińskie
108.	polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
73.		Mińsk	brak danych		1937/11/28
74.		Mińsk	ul. Hramadzka 13 m 1	1937/12/16	1938/01/21
75.		Mińsk	ul. Kujbyszewa 35 m 5	1938/04/23	1938/09/27
76.		Mińsk	ul. Bereściańska 1 m 2	1937/08/21	1937/10/26
77.		Mińsk	ul. Proletariacka 14 m. 5	1937/10/00	1937/11/22
78.	łoźnieński		gmina dobromyska	1937/12/15	1938/01/20
79.	miński	Mińsk	ul. Internacjonalna 8 m 24 a	1937/08/24	1937/10/20
80.	łoźnieński		gm. dobromyśleńska	1937/12/15	1938/01/20
81.		Mińsk	brak danych	1938/00/00	1938/01/20
82.	dzierżyński		w. Nakwosy	1937/00/00	1937/11/17
83.	lepelski		ch. Zofiówka		1938/01/20
84.	lepelski	Lepel	brak danych	1938/01/11	1938/02/26
85.	orszański	Orsza	ul. Engelsa 41	1937/00/00	1938/01/08
86.		Mińsk	brak danych	1937/11/19	1938/01/21
87.	orszański	Orsza		1938/01/10	1938/01/10
88.		Mińsk	I Lekierta 3 m 1	1937/04/28	1937/08/25
89.	smolewicki		osiedle Smolewicze	1938/08/05	1938/11/03
90.		Mińsk		1937/00/00	1937/12/14
91.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/12/09
92.		Mińsk		1937/08/18	1937/11/24
93.	gresski		miejsowość Hrozowo		1938/01/21
94.	witebski	Witebsk		1937/00/00	1938/01/20
95.		Mińsk	ul. Jamna 3 m.3	1937/05/06	1937/08/25
96.	łohojski	Łahojsk	ul. Zajeziorna 21	1938/01/15	1938/03/24
97.		Mińsk	brak danych	1937/00/00	1937/11/17
98.		Mińsk	ul. Dzierżyńska 26 / 2	1936/12/28	1937/09/22
99.		Mińsk	ul. Engelsa 45 m. 1	1937/08/04	1937/10/14
100.	czerwieński		w. Chutor	1937/08/16	1937/12/17
101.	borysowski	Borysów	ul. Podgórna 10/21	1937/12/00	1938/01/20
102.	dzierżyński		w. Poloniewicze	1937/11/02	1937/11/29
103.	lepelski		ch. Stajsk	1938/02/08	1938/03/29
104.		RR	ul. Sowiecka 110 m 5	1937/09/18	1937/10/20
105.	stołpecki	Stołpce	ul. Szpitalna 15	1940/11/11	1941/04/01
106.		Mińsk	brak danych	1937/11/01	1938/01/03
107.	śmiłowski		ch. Starzyna	1937/06/17	1937/08/25
108.	smolewicki		w. Staryna	1937/08/05	1937/11/19

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
73.	członek " POW "	68 KK BSRR	1937/12/03	1960/03/24
74.	członek dywersyjno-powstańczej i szpiegowskiej organizacji " POW "	66,68 KK BSRR	1938/02/20	1957/11/21
75.	uczestnik kontrrew., eserowskiej powst.-organizacji , agent pol. wyw.		1938/10/01	1957/07/30
76.	wspomagała szpiegowską działalność męża	66,68,71 KK BSRR	1937/10/26	1960/04/28
77.	członek POW	68,71 KK BSRR	1937/12/03	1957/12/10
78.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/08	1989/09/22
79.	agent polskiego wywiadu	66,68,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/03/31
80.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/08	1989/09/22
81.	szpiegowanie , szkodnictwo	64,68,71 KK BSRR	1938/02/08	1989/04/30
82.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/22	1958/08/04
83.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	64,68 KK BSRR	1938/02/05	1989/09/25
84.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/03/25	1957/10/29
85.	przynależność do agentury polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/25	1958/05/15
86.	agent niemieckiego wywiadu	68,69,71 KK BSRR	1938/03/15	1959/09/21
87.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/02/25	1989/10/02
88.	członek nacjonal.- szpiegowsko- terrorystycznej organizacji	64,22-68,145 KK	1937/08/27	1957/10/15
89.	polski szpieg- dywersant	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1958/10/27
90.	członek POW	68 KK BSRR	1937/12/28	1962/03/21
91.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/28	1989/05/30
92.	członek antyrządzieckiej dywersyjno-szkodniczej organizacji	69,70,76 KK BSRR	1937/11/24	1966/12/08
93.	członek " POW "	64 KK BSRR	1938/02/20	1989/04/30
94.	członek kontrrewolucyjnej organizacji	brak danych	1938/02/08	1964/10/07
95.	szpiegostwo	66,68 KK BSRR	1937/08/27	1989/06/30
96.	członek POW	64,22-68,71,76	1938/04/20	1958/10/20
97.	członek " POW "	Brak danych	1937/11/22	1989/04/28
98.	czł. kontrrew.-terror.grupy, kontrrew.agit. , przygot. do terroru	22-70,76 KK BSR	1937/09/28	1956/12/06
99.	członek " POW "	66,68,76 KK BSRR	1937/10/26	1959/08/31
100.	szpiegowska działalność na korzyść Polski	65,66,68,74 KK BSRR	1938/09/01	1957/03/23
101.	szpiegostwo na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/03/08	1989/04/30
102.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/15	1989/05/30
103.	kontrrewolucyjna działalność	64,68 KK BSRR	1938/04/20	1958/07/28
104.	okazał się pol.szpieg. ,wydawał komu-nist. i rewolucjonistów, członek POW	66,68,70 KK BSRR	1937/10/28	1957/07/26
105.	działalność szpiegowska	68a,74 KK BSRR	1941/05/20	1995/02/15
106.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/09	1959/06/16
107.	agent polskiego wywiadu , członek POW	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1959/08/24
108.	członek bandy , antyrządziecka agitacja	72,76 KK BSRR	1938/01/19	1960/02/13

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
109.	Rogiński	Piotr	Franciszek	1898/02/01	m. Białystok Polska
110.	Rokaczewska	Antonina	Antoni	1864/00/00	Polska
111.	Romanowski	Wacław	Kacper	1891/01/25	miejsowość Iłów woj. warszawskie (Polska)
112.	Rotter	Bronisław	Augustyn	1873/00/00	m. Warszawa
113.	Rykowski	Marian	Antoni	1899/12/07	m. Warszawa (Polska)
114.	Sieczko	Jan	Wincenty	1890/00/00	w. Mirzec pow. starachowicki woj. radomskie / obecnie kieleckie /
115.	Sieprowski	Tomasz	Jan (Jankiel)	1877/00/00	m. Warszawa
116.	sierpień	Adam	Konstanty	1883/12/14	m. Warszawa Polska
117.	Skoczelas (Skoczylas)	Jan	Jan	1879/00/00	w. Kacze Doły woj. krakowskie (Polska) pow. proszowicki
118.	Skowyrko	Hieronima	Jan	1900/12/28	m. Warszawa (Polska)
119.	Skrobacz	Stefan	Jan	1895/00/00	w. Piotrowice Okręg Krakowski Polska / w pobliżu Tarnowa /
120.	Smarowska	Władysława	Czesław	1891/00/00	w. Penza gm. Piątnica Poduchowna woj. łomżyńskie (Polska)
121.	Smoliński	Wacław	Jan	1888/00/00	woj.radomskie
122.	Smolnik	Antonina	Tomasz	1888/00/00	w. Ruda woj. kaliskie
123.	Spaliński	Lucjan	Michał	1888/00/00	m. Warszawa
124.	Suszczewicz	Józef	Feliks	1884/00/00	w. Jeczycze gm. grycewska (Polska)
125.	Szablowski	Florian	Tomasz	1886/00/00	miejsowość Rakowo / Raków / (Polska) / woj. wileńskie , pow. kielecki woj.świętokrzyskie /
126.	Szatkowski	Stanisław	Tomasz	1883/00/00	w.Łanięta pow. włocławski woj.warszawskie Polska
127.	Szatowski	Franciszek	Jan	1894/10/14	w. Husiny woj. lubelskie (Polska)
128.	Szczetnicki	Bronisław	Stanisław	1892/00/00	m. Pińczów woj. kieleckie Polska
129.	Szczygłowski	Józef	Józef	1880/00/00	w. Maluszyno woj. piotrkowskie (Polska)
130.	Szewczyk	Tomasz	Stanisław	1889/00/00	w. Lublin (Polska)
131.	Tomczyk	Stanisław	Józef	1896/00/00	m. Warszawa
132.	Tykalewicz (Takalewicz)	Stanisław	Julian	1899/00/00	w. Dzierżanowo gm. karniewska woj. łomżyńskie
133.	Wasilewski	Włodzimierz	Martyn	1888/00/00	lubelskie woj . Polska
134.	Wekr	Walenty	Franciszek	1885/00/00	m. Sosnowiec woj. piotrkowskie Polska
135.	Wengierski	Włodzimierz	Antoni	1911/00/00	radomskie woj. Polska
136.	Wieczorek	Antoni	Paweł	1891/00/00	w. Opoka woj. lubelskie Polska
137.	Wiszniewski	Józef	Ignacy	1891/02/11	m. Kutno woj. warszawskie
138.	Wiszniewski	Sergiusz	Józef	1913/11/20	m. Łódź (Polska)
139.	Wołosz	Wincenty	Antoni	1895/05/01	m. Ostrołęka Polska
140.	Wonsak	Jan	Jan	1885/00/00	w. Struże -Maszyce woj. piotrkowskie Polska
141.	Wonsowski	Bronisław	Antoni	1898/00/00	m. Warszawa
142.	Wosik	Wacław	Józef	1890/00/00	m. Łódź Polska
143.	Woźniak	Michał	Paweł	1888/09/10	miejsowość Karczew woj. warszawskie
144.	Wojcik	Andrzej	Władysław	1896/00/00	w. Jarczewo pow. tomaszewski woj. chełmskie
145.	Wronowski (Wrunowski)	Edward	Władysław	1906/00/00	woj. lubelskie Polska
146.	Wróblewska	Nina	Franciszek	1900/00/00	w.Wajniec woj.łomżyńskie / Wanacja gm. turoślańska pow.kolnieński woj.łomżyńskie /

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
109.	polak	redaktor	Gazeta " Orka "	mińskie
110.	polka	brak danych	brak danych	mińskie
111.	polak	kierownik	Pracownia mińskich zakładów wojskowych	mińskie
112.	polak	robotnik	Zakład Przerobu Skór " Bolszewik "	mińskie
113.	polak	kierownik	Oddział Kadr Państwowego Banku BSRR	
114.	polak	włościanin	Indywidualne gospodarstwo	mińskie
115.	polak	komendant uczel-nianego bloku	Miński Instytut Prawa	mińskie
116.	polak	inspektor	Centralny Komitet Związ. Zaw. Ochrony Pracy	mińskie
117.	polak	mistrz wykrawacz	Fabryka odzieżowa im. Krupskiej	
118.	polka	studentka	Akademia Medyczna	mińskie
119.	polak	pracownik kult.-oświatowy	Rada Gminy Podmiejskiej	mińskie
120.	polka	krawcowa	Fabryka " KIM "	mińskie
121.	polak	kowal	Kolchoz wsi Staryna	mińskie
122.	polka	kolchożnica	Kolchoz im. Luksemburg	mińskie
123.	polak	inspektor	Miejski Oddział Pomocy Społecznej	
124.	polak	kolchoźnik	Kolchoz " Energia "	mińskie
125.	polak	ochroniarz	Sąd Najwyższy BSRR	
126.	polak	felczer	Dukorski Punkt Medyczny	mińskie
127.	polak	dmuchacz szkła	Zakład " Proletriusz"	
128.	polak	ślusarz	Zakład " Przodownik pracy "	mińskie
129.	polak	operator turbiny	Mińska elektrownia	mińskie
130.	polak	maszynista	Kolchoz " Czerwona pośwata "	mińskie
131.	polak	sędzia ludowy	Polska część mińskiego okręgu	
132.	polak	sadownik	Kolchoz doświadczalny	witebskie
133.	polak	kolchoźnik	Kolchoz " Nowe drogi "	mińskie
134.	polak	ślusarz – wodociągowy	Mińska Piekarnia	mińskie
135.	polak	rymarz	Chałupnik	mińskie
136.	polak	ładowacz	Fabryka im. Woroszytowa	mińskie
137.	polak	członek sądu	Wojewódzki Sąd w Słucku	mińskie
138.	polak	majster drogowy	Słucki drogowo- eks-pluatacyjny odcinek N 921	mińskie
139.	polak	stolarz	Dom Dziecka Nr 1	
140.	polak	instruktor oddziału	CIK BSRR	mińskie
141.	polak	dyrektor	' Białoruska Wiejska Energetyka " /Przedsiębiorstwo /	mińskie
142.	polak	mistrz	Zakłady im. Kirowa	mińskie
143.	polak	zawiadujący	Rajfo / Powiatowa Spółdzielnia Spożyców /	mińskie
144.	polak	bez określonego zajęcia		mińskie
145.	polak	przewodniczący	Kolchoz " Stajsk "	witebskie
146.	polka	gospodyni domowa		mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
109.	miński	Mińsk	ul. Internacjonalna 14 m 6	1937/07/29	1937/12/17
110.		Mińsk	bak danych	1937/00/00	1937/11/17
111.		Mińsk	brak danych	1937/11/19	1938/01/03
112.		Mińsk	brak danych	1937/10/26	1937/11/19
113.		Mińsk	ul. Jamna 3 m 4	1937/09/01	1938/09/21
114.	smolewicki		ch. Staryna	1937/04/14	1937/08/25
115.	miński	Mińsk		1937/10/13	1937/11/22
116.		Mińsk		1937/05/30	1937/11/22
117.		Mińsk	bak danych	1938/00/00	1938/05/25
118.		Mińsk	ul. Prowiantowa 5 a m 1	1938/01/08	1938/02/25
119.		Mińsk	Osiedle Głuszewskie 2 m 6	1938/01/09	1938/11/12
120.		Mińsk	zaulek Zalewany m 22	1937/08/24	1937/12/27
121.	smolewicki		w. Staryna	1937/00/00	1937/11/05
122.	pleszczeński		osiedle Wenerw	1938/05/10	1938/10/31
123.		Mińsk	ul. Swierdłowa 48	1937/06/10	1937/12/09
124.	kopylski		w. Nowa Polanka	1937/12/18	1938/01/21
125.		Mińsk	brak danych	1937/11/18	1937/12/09
126.	śmiłowicki		miejsowość Dukora	1938/02/21	1938/09/21
127.		Mińsk	ul. Moskiewska 35 m 12	1937/08/27	1937/10/14
128.		Mińsk	ul. Przewodnia 12 m 1	1938/03/04	1938/05/25
129.		Mińsk	bak danych	1937/00/00	1937/11/13
130.	borysowski		miejsowość Zembin	1937/00/00	1938/09/21
131.		Mińsk	ul. Pugaczewska 10	1927/08/24	1927/12/11
132.	orszański		Sowchoz " Smolany II "	1937/06/06	1938/03/10
133.	czerwieński		w. Stare Drogi	1937/10/28	1937/11/19
134.		Mińsk	ul. Obuwna 5 m. 1	1938/00/00	1938/05/25
135.	śmiłowicki		Kopalnia torfu " Czerwony znak "	1937/04/11	1937/08/25
136.		Mińsk	zaulek wojskowy 7 m 2	1937/08/23	1937/11/05
137.	ślucki	Ślucck	ul. Proletariacka 58	1937/07/26	1937/12/17
138.	ślucki		dom drogowy Nr 773	1938/02/11	1938/03/29
139.		Mińsk	ul. Galanterejna 8 m.1	1937/09/23	1937/10/29
140.	miński	Mińsk	ul. Radziecka 3/2 m 2	1937/05/01	1937/08/25
141.		Mińsk	brak danych	1937/03/26	1937/12/17
142.		Mińsk	ul. Germanowska 17 m. 2	1937/11/00	1938/01/22
143.	dzierżyński	Dzierżyńsk	ul. Włociańska dom R I K	1937/08/08	1937/10/14
144.	kopylski		miejsowość Tymkowicze	1937/11/18	1938/01/03
145.	lepelski		w. Augustowo	1938/01/14	1938/02/15
146.	miński		sowchoz "Czerwona latarnia"	1937/08/21	1937/12/14

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
109.	agent polskiego wywiadu , członek POW	66,68,71,76 KK BSRR	1937/12/30	1967/03/10
110.	członek " POW "	68 KK BSRR	1937/11/22	1989/04/28
111.	szpiegostwo	66,68,71 KK	1938/01/01	1989/04/29
112.	antyradziecka działalność	64 KK BSRR	1937/11/26	1989/05/24
113.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/21	1956/02/12
114.	członek POW	66,68,72KK BSRR	1937/08/27	1960/11/01
115.	członek POW	68 KK BSRR	1937/12/03	1970/10/16
116.	członek POW	66,68,71,76 KK	1938/09/01	1966/12/06
117.	przynależność do agentury polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/14	1958/01/28
118.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/04/13	1989/04/30
119.	były agent polskiego wywiadu	66,68 KK BSRR	1938/11/27	1957/11/14
120.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/08	1989/04/30
121.	członek POW	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/07/24
122.	agent polskiego wywiadu	68,71 KK BSRR	1938/11/19	1989/04/30
123.	członek kontrrewolucyjnej szpiegowsko- powstańczej organizacji	68,76 KK BSRR	1938/01/08	1957/08/27
124.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/02/20	1960/10/26
125.	członek " POW "	68 KK BSRR	1938/02/01	1960/01/21
126.	szpiegowanie na rzecz Polski	68 KK BSRR	1938/09/28	1989/07/12
127.	agent polskiego wywiadu	66,68,71 KK BSRR	1937/10/26	1961/12/30
128.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/07/04	1958/05/26
129.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/21	1989/04/30
130.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/10/01	1989/04/28
131.	był w polskiej żandarmerii , związek z polskim wywiadem	66 /1,67 KK BSRR	1927/10/14	1992/05/21
132.	kontrrewolucyjna działalność	69,72,76 KK BSRR	1938/03/26	1959/12/18
133.	Kontrrewolucyjna agitacja	72,74,76,80 KK BSRR	1938/01/19	1960/01/22
134.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/07/14	1989/06/23
135.	agent polskiego wywiadu , członek kontrrewolucyjnej organizacji	66,68,72 KK BSRR	1937/08/27	1981/09/21
136.	były agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/11/09	1958/08/00
137.	członek POW , werbowanie nowych członków	68,70,76 KK BSRR	1937/12/26	1959/06/15
138.	Członek trockistowsko-szkodniczej szpiegowskiej organizacji	64,69 KK BSRR	1938/04/25	1957/09/17
139.	członek " POW "	66,68,71,76 KK	1937/11/03	1961/11/01
140.	agent polskiego wywiadu , antyradziecka agitacja	68,76,72 KK BSRR	1937/10/14	1961/01/11
141.	grał przywódczą rolę w " POW " , antyradziecka działalność	68,72,76 KK BSRR	1938/09/01	1963/10/18
142.	członek POW	68,71 KK BSRR	1938/02/26	1957/12/10
143.	członek kontrrewolucyjnej organizacji , agent polskiego wywiadu	66,68,76 KK BSRR	1937/10/26	1960/02/08
144.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/01/09	1989/04/28
145.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/03/14	1958/07/28
146.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/26	1989/04/30

Lp.	Nazwisko	Imię	Imię ojca	Data urodzenia	Miejsce urodzenia
147.	Wrzos	Józef	Jan	1904/03/00	w.Tetce / Leśce gm.garbowska/woj. lubelskie Pol.
148.	Zakrzewska	Waleria	Krzysztof	1888/00/00	w.Zołotary pow. hrubieszowski Polska
149.	Zaremski	Feliks	Paweł	1893/05/20	m. Kraków
150.	Zuchowicz	Roman	Józef	1895/00/00	woj. kieleckie Polska
151.	Zynger	Alfred	Karol	1900/03/00	m. Łódź Polska
152.	Żabicki	Piotr	Jan	1894/07/29	w. Płonki gm. kurowska woj. lubelskie (Polska)
153.	Żandrowski	Michał	Michał	1909/00/00	woj. kieleckie (Polaka)
154.	Żukowski- Sadowski	Bolesław	Roman	1893/00/00	w. Turno pow. białostocki
155.	Żybuł	Wincenty	Antoni	1902/00/00	m. Nowy Jork USA
156.	Żyliński	Antoni	Jan	1889/00/00	miejsowość Siemno woj.radomskie

Lp.	Narodowość	Stanowisko	Miejsce pracy	Województwo
147.	polak	zarządzający młynem	Kolchoz " Przyjaźń "	mińskie
148.	polka	kolchoźnica	Kolchoz " Orka"	mińskie
149.	polak	wykładowca	Mińskie technikum rolnicze	mińskie
150.	polak	zawiadujący MTF fermą mleczną	Kolchoz im. Czapajewa	witebskie
151.	polak	kolchoźnik	Drukarnia im. Stalina	mińskie
152.	polak	kierownik	Mag. N78 Mińsk. Miej. Przed. Handlu Żywnością	
153.	polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Czapajewa	witebskie
154.	polak	Gospodarstwo zakładowe	Bolszewicka stacja maszynowo-tractorowa	mińskie
155.	polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Lenina	mińskie
156.	polak	kolchoźnik	Kolchoz im. Jeżowa	mińskie

Lp.	Powiat	Miasto	Wieś	Data aresztu	Data osądzenia
147.	miński		w. Dubrowka	1937/11/20	1937/12/17
148.	zastawski		osada Feliksowo	1937/12/16	1938/01/21
149.		Mińsk	ul. Rabkowska 21 m 3	1937/01/20	1937/08/25
150.	lepelski		ch. Zawody gm. wołosowska	1938/01/14	1938/02/15
151.		Mińsk	ul. Opańskiego 36 m 4	1937/11/19	1938/01/03
152.		Mińsk	Czerwieński trakt 81/1	1937/11/16	1937/12/26
153.	lepelski		ch. Potok	1938/01/26	1938/02/26
154.	miński		w. Trościaniec	1937/08/24	1937/10/20
155.	dzierżyński		w. Stańkowo	1938/06/18	1938/09/22
156.	smolewicki		ch. Staryno	1937/12/18	1938/01/21

Lp.	Charakter oskarżenia	Strona Głównego Kodeksu	Data egzekucji	Data rehabilitacji
147.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	66,68,71,76 KK BSRR	1937/12/26	1968/12/30
148.	polSKI agent	68a KK BSRR	1938/02/28	1967/06/13
149.	członek " POW " kontrrewolucyjna działalność	64,72,76 KK BSRR	1937/08/27	1989/05/24
150.	działalność w ramach " POW "	64,68 KK BSRR	1938/03/14	1989/09/25
151.	agent polskiego wywiadu	66,68 KK BSRR	1938/01/10	1989/04/30
152.	szpiegostwo na rzecz polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1937/12/26	1959/02/02
153.	działalność szpiegowska	68 KK BSRR	1938/03/25	1958/07/28
154.	agent polskiego wywiadu , członek POW	68,69,76 KK BSRR	1937/10/28	1989/04/30
155.	agent polskiego wywiadu	68 KK BSRR	1938/09/26	1960/01/14
156.	członek kontrrewolucyjno- szpiegowskiej organizacji	66,68KK BSRR	1938/01/20	1989/04/30

Listy Polaków rosyjski

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1	Антоневич	Игнатий	без отчества	1906/00/00
2	Аскирко	Николай	Степанович	1907/00/00
3	Афанасьев	Семен	Лукич	1888/00/00
4	Баранский	Федор	Алексеевич	1894/00/00
5	Беньковская	Филиппа	Иосифовна	1896/00/00
6	Биринчик	Лев	Викентьевич	1905/00/00
7	Буйницкий	Марк	Иванович	1891/00/00
8	Булат	Кайтан(Кайтон)	Антонович	1882/00/00
9	Войтехович	Владимир	Викентьевич	1867/00/00
10	Гильнич (Гилинич)	Макар	Иванович	1890/00/00
11	Гороховик	Иосиф	Иосифович	1894/00/00
12	Гулис	Михаил	Игнатьевич	1891/00/00
13	Гуринович	Сергей	Михайлович	1906/00/00
14	Дейч	Вениамин	Израилевич	1902/00/00
15	Ермолицкий	Антон	Михайлович	1876/00/00
16	Ерохо	Ануфрий	Аконович	1898/00/00
17	Жабко	Александр	Прохорович	1873/00/00
18	Жданович	Иван	Викентьевич	1886/00/00
19	Жданович	Михаил	Иосифович	1888/00/00
20	Жигунов	Юльян	Иванович	1893/00/00
21	Жизневский (Жижневский)	Антон	Владимирович	1898/00/00
22	Ивченко	Иосиф	Никитович	1906/00/00
23	Кимбар	Петр	Болеславович	1905/00/00
24	Комаровский	Антон	Степанович	1865/00/00
25	Кунцевич	Иосиф	Викентьевич	1872/00/00
26	Лобач	Сергей	Васильевич	1897/00/00
27	Молочко	Николай	Леонтьевич	1892/00/00
28	Молчан	Каролина	Стефановна (Станиславовна)	1904/00/00
29	Москалевич	Юлиян	Семенович	1896/00/00
30	Мычко	Иван	Андреевич	1897/00/00
31	Нехайчик	Антон	Семенович	1899/00/00
32	Павловский	Фадей	Яковлевич	1886/12/29
33	Пискунов	Петр	Васильевич	1886/00/00
34	Питкевич	Леонид	Антонович	1898/00/00
35	Поварич	Дмитрий	Евсеевич	1889/00/00
36	Полоневич	Фелициан	Александрович	1893/11/20
37	Пшигоцкий	Игнат	Викентьевич	1884/00/00
38	Радько	Александр	Иванович	1883/00/00
39	Ройник	Викентий	Ильич	1900/00/00
40	Рокач	Евгений	Харитонович	1884/00/00
41	Романович	Станислав	Ипполитович	1906/00/00
42	Севастюк	Михаил	Петрович	1891/00/00
43	Скиндер	Франц	Игнатьевич	1895/00/00
44	Смильтен	Константин	Карлович	1908/00/00
45	Соболев	Иван	Васильевич	1876/00/00
46	Сукач	Марк	Филиппович	1895/00/00
47	Тарасик	Викентий	Лукич	1891/00/00
48	Тихонович	Павел	Фомич	1899/10/07
49	Тишкевич	Феликс	Антонович	1896/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1	д.Рачиборок Березинского р-на	н/д	кузнец-колхозник
2	д.Грабовье Пуховичского р-на Минской обл.	н/д	колхозник
3	д.Меляковичи Слонимского р-на Гродненской обл.	н/д	столяр
4	д.Узла Вилейского уезда Виленской губ.	н/д	директор
5	д.Моратынь Черкасской Гмины Томашевского уезда Люблинской губернии	н/д	колхозник
6	г.Вильно (Польша)	н/д	заведующий
7	д.Новоселовка Лепельского р-на	н/д	грузчик
8	д.Завшицы Краснослободского р-на	н/д	колхозник
9	д.Людвинуво Плещеницкого р-на БССР	н/д	крестьянин
10	д.Селище Парафиановской волости, Польша	н/д	колхозник
11	д.Жестяное Плещеницкого р-на Минской обл.	н/д	плотник
12	д.Белоручи Логойского р-на Минской обл.	н/д	пастух
13	г.Вильно(Польша)	н/д	научный работник
14	г.Радомысль Киевской губ.	н/д	бухгалтер
15	х.Богоровщина Копыльского р-на БССР	н/д	крестьянин
16	д.Теплюки Савейковского с/с Освейского р-на Витебской обл.	н/д	плотник
17	д.Студенка Смолевичского р-на	н/д	крестьянин
18	д.Алексеевка Минского уезда	н/д	ночной сторож
19	х.Мостище Червенского р-на Минской обл.	н/д	кузнец
20	г.Минск	н/д	слесарь
21	д.Малый Укроповец(Загорье)Логойского р-на Минской обл.	н/д	колхозник
22	д.Ивашино Пуховичского р-на БССР	н/д	н/д
23	х.Березовка Березинского р-на Минского окр.	н/д	колхозник
24	д.Ворот Смолевичского р-на Минской обл.	н/д	крестьянин
25	д. Царево Ветринского р-на, БССР	н/д	конюх
26	д.Кукшевичи Станьковского с/с Минского р-на	н/д	колхозник
27	д.островки Старобинского р-на БССР	н/д	колхозник
28	м.Смиловичи Смиловичского р-на БССР	н/д	крестьянка
29	д.Жидовичи Столбцовского уезда Новогрудской губ.	н/д	не работал
30	с.Блудень Пружанского уезда Гродненской губ.	н/д	заведующий
31	д.Гурновичи Радошковичского р-на Молодечненской обл.	н/д	арматурщик
32	д.Дарьевка Новогрудского уезда (Польша)	н/д	директор
33	х.Пуховка Лидского уезда Виленской губ.	н/д	крестьянин
34	Ново-Александровский уезд Ковенская губ.	н/д	сотрудник
35	д.Клинок Червенского р-на Минской обл.	н/д	колхозник
36	д.Снетнячи Минского р-на и обл.	н/д	колхозник
37	д.Лозино Борисовского р-на Минской обл.	н/д	колхозник
38	д.Дички Заславьского р-на	н/д	колхозник
39	д.Шубники Заславьского р-на Минской обл.	н/д	бригадир
40	д.Каживо Новогрудского уезда	н/д	председатель
41	д.Логовцы Логойского р-на БССР	н/д	рабочий
42	д.Садовичи Краснослободского р-на Минской обл.	н/д	прокурор
43	д.Сутино Пуховичского р-на Минского округа	н/д	крестьянин
44	х.Дрожалово Большесельского р-на Ярославской обл.	н/д	директор
45	д. Кушнерово Городокского р-на Витебской обл.	н/д	агроном
46	д.Буйновичи Лельчицкого р-на БССР	н/д	директор
47	д.Захаричи Заславьского р-на Минской обл.	н/д	научный сотрудник
48	д.Мокавчицы Минского р-на и обл.	н/д	плотник
49	д.Тростенец Минского р-на БССР	н/д	печник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1	н/д	Минская	Березинский		д.Рачиборок
2	К-з"Урожайный край"	Минская	Пуховичский		д.Грабовье
3	Вагоно-ремонтный завод им.Мясникова	Минская	Минский		д.Лошица
4	Лисичинская школа (НСШ)	Минская	Холопеничский		д.Лисичин
5	Колхоз "Пролетарская революция" Гресского р-на	Минская	Гресский		пос.Ленино
6	Отдел кадров стройконторы "Водоканал" Наркомхоза БССР	Минская		Минск	н/д
7	Лепельская стройконтора	Витебская	Лепельский	Лепель	ул.Пионерская, 9
8	К-з"Нараджэне сац-зма"	Минская	Краснослободский		д.Завшицы
9	Единоличное хозяйство	Минская	Плещеницкий		д.Доброволье
10	Колхоз "Искра социализма"	Витебская	Бегомльский		д.Матеевцы Березовского с/с
11	Райкомхоз	Минская	Плещеницкий		д.Жестяное
12	По м.ж.	Минская	Логойский		д.Белоручи
13	АН БССР			Минск	ул.Коммунистическая 16, кв.60
14	Центральный Совет общества изобретателей	Минская		Минск	2-я Серпуховская ул. 17, кв.8
15	Единоличное хозяйство	Минская	Логойский		х.Богоровщина
16	В/ч	Витебская	Освейский		д.Теплюки
17	Единоличное хоз-во	Минская	Смолевичский		х.Смольница
18	К-з"Коминтерн"	Минская	Минский		д.Воеводовщина
19	Лесопильный з-д в д.Барсуки	Минская	Червенский		д.Ефимовка
20	Ж.д.депо станции Минск			Минск	н/д
21	н/д	Минская	Логойский		д.Малый Укроповец(Загорье)
22	н/д	Минская	Пуховичский		д.Ивашино
23	К-з"Красная березина"	Минская	Березинский		д.Крупа
24	Единоличное хозяйство	Минская	Смолевичский		д.Ворот
25	Колхоз "Политотдел"	Витебская	Ветринский		д.Петровщина
26	Колхоз "Вольный труд"	Минская	Минский		пос.Цветково
27	Колхоз им.Ворошилова	Минская	Старобинский		д.Островки
28	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
29	Не работал	Барановичская	Столбцовский		д.Жидовичи
30	Продмагазин Райсоюза	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул.Октябрьская 23
31	Строительство Академии наук БССР	Минская		Минск	ул.Сторожевская 40, кв.2
32	Дзержинского леспромхоза	Минская		Дзержинск	усадыба леспромхоза
33	Единоличное хозяйство	Минская	Червенский		д.Вишенка
34	ЧК Белоруссии	Минская	Минский	Минск	ул.Юрьевская 8кв1
35	К-з"Вожатый"	Минская	Червенский		д.Красная Слобода
36	К-з"Дзержинский"	Минская	Минский		д.Снетячи
37	Колхоз	Минская	Борисовский		д.Дубовый лог
38	По м.ж.	Минская	Заславльский		д.Дички
39	К-з	Минская	Заславльский		д.Шубники
40	Колхоз "Сталински заклик"	Минская	Дзержинский		д.Лосицковщина
41	Кожзавод "Большевик"	Минская		Минск	ул.Энгельса 16, кв.4
42	Прокуратура Лиозненского р-на	Витебская	Лиозненский		г.п.Лиозно
43	Единоличное хозяйство	Минская	Пуховичский		д.Сутино
44	30 латышская школа	Витебская	Витебский	Витебск	
45	Городокский район	Витебская	Городокский	Городок	
46	Заславльская МТС	Минская	Заславльский		г.п.Заславль
47	Институт криминалистики и судебной экспертизы	Минская		Минск	пос.Грушевский 1
48	К-з"Большевистский сев"	Минская	Минский		д.Макавцы
49	ЖАКТ N 26	Минская		Минск	н/д

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1	1937/00/00	1937/10/06	а/с агитация, шпионаж в пользу Польши	70,72,74УКБССР	1937/10/13	1990/01/22
2	1933/01/03	1933/04/02	член к/р орг-ции "Партия освоб.крестьян", а/с агитация	64,72,76УК БССР	1933/04/06	1956/11/05
3	1937/11/26	1937/12/28	тайный агент царской охраны, связь с врагами народа	74,69 УК БССР	1938/01/31	1959/01/26
4	1937/00/00	1937/11/22	шпионская деятельность	68 УК БССР	1937/12/03	1989/04/30
5	1938/01/31	1938/03/29	шпионаж в пользу Польши	24-68 УК БССР	1938/04/26	1961/01/18
6	1937/00/00	1938/01/20	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/03/08	1989/04/30
7	1938/01/11	1938/02/15	польский шпион	68 УК БССР	1938/03/14	1958/02/25
8	1938/03/13	1938/09/30	польский шпион	68,72УК БССР	1938/10/09	1989/04/30
9	1937/09/15	1937/10/13	а/с агитация	72 УК БССР	1937/10/23	1989/03/27
10	1937/12/16		Шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/25	1991/12/00
11	1937/12/13	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/05	1959/03/12
12		1937/10/19	а/с агитация	нет данные	1937/10/25	1990/08/13
13	1937/09/04	1937/11/24	вредительская деятельность, а/с агитация	69,70,76 УК	1937/11/24	1957/07/19
14	1938/00/00	1938/05/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/07	1989/04/30
15	1937/12/19	1938/01/21	содействие белополякам	73 УК БССР	1938/02/25	1989/04/28
16	1938/10/03	1938/11/20	а/с агитация	58-10 УК РСФСР	1939/10/01	1989/11/27
17	1937/08/10	1937/09/22	а/с агитация	72,.,УК БССР	1937/09/29	1989/03/28
18	1937/09/28	1937/10/29	член к/р орг-ции, а/с агитация	72,76УК БССР	1937/11/10	1960/01/26
19	1937/12/18	1938/01/20	член шпион. орг-ции	68,69УК БССР	1938/03/09	1964/04/28
20	1937/10/15	1937/11/13	член шпион.-диверс.орг. "ПОВ", вредительская работа, сбор шпионских сведений	68 УК БССР	1937/11/21	1957/10/29
21	1937/12/15	1938/01/21	агент польской разведки, а/с агитация	71 УК БССР	1938/02/20	1961/06/02
22	1938/02/08	1938/04/09	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/04/29	1989/04/30
23	1937/07/18	1937/08/22	а/с агитация	72 УК БССР	1937/08/25	1989/03/28
24	1937/09/19	1937/10/31	а/с агитация	72 УК БССР	1937/11/11	1989/04/27
25	1937/12/18	1938/01/09	А/с агитация	н/д	1938/02/13	1989/10/26
26	1938/07/26	1938/09/26	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/03	1959/02/02
27	1938/01/14	1938/09/20	связь с агентом польской разведки	68,72 УК БССР	1938/10/01	1989/04/28
28	1937/11/00	1937/11/28	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1937/12/03	1989/04/30
29	1926/02/20	1926/05/10	нелег.перех.границы из Польши в разведцелях	66,97,98УК БССР	1926/05/17	1992/11/11
30	1937/08/08	1937/10/14	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/10/25	1960/05/23
31	1938/03/26	1938/05/28	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/07/09	1989/04/28
32	1937/08/08	1937/10/14	активный член "ПОВ"	66,68,76 УК	1937/10/26	1957/08/27
33	1937/09/26	1937/10/13	а/с агитация	72 УК БССР	1937/10/25	1989/04/29
34	1921/04/24	1921/05/23	взяточник, провокатор	н/д	1921/06/15	1992/11/11
35	1937/07/18	1937/08/22	а/с агитация	72 УК БССР	1937/08/27	1961/02/18
36	1937/04/23	1937/08/25	член ПОВ, вред-во	68,72,76УК БССР	1937/08/27	1960/11/02
37	1937/12/17	1938/01/20	агент польских разведорганов	64,68 УК БССР	1938/03/08	1957/12/03
38	1937/12/15	1938/01/20	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/03/11	1989/04/30
39	1938/02/08	1938/05/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/07/09	1962/03/07
40	1937/08/25	1937/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/04	1959/06/29
41	1937/10/22	1937/11/05	шпионаж	68 УК БССР	1937/11/09	1989/04/30
42	1937/11/01	1938/01/05	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/05/31	1959/06/29
43	1937/00/00	1937/10/06	а/с агитация	72 УК БССР	1937/10/19	1960/05/21
44	1937/12/04	1938/01/21	член к/р орг-ции	64,68,70,76УКБС	1938/02/19	1957/11/14
45	1938/08/23	1938/11/12	Агент немецких разведорганов	68,69,72 УК	1938/11/28	1989/08/21
46	1937/00/00	1937/11/13	а/с деятельность	68 УК БССР	1937/11/21	1989/04/30
47	1938/01/11	1938/09/20	польский шпион	68 УК БССР	1938/09/22	1989/05/31
48	1938/08/23	1938/11/11	уч-ик эсеровского вост., бежал в Польшу	68,71УК БССР	1938/11/26	1957/12/31
49	1937/11/01	1937/11/17	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1937/11/22	1989/04/28

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
50	Халецкий	Антон	Николаевич	1892/00/00
51	Чернявский	Михаил	Стефанович (Степанович)	1895/00/00
52	Чехович	Алена	Адамовна	1882/00/00
53	Шамкуть	Степан	Ануфриевич	1899/00/00
54	Шевчук	Константин	Никифорович	1886/05/21
55	Юшкевич	Андрей	Викентьевич	1897/00/00
56	Аборский (Оборский)	Виктор	Григорьевич	1875/00/00
57	Абрамович	Леонард	Францевич	1885/00/00
58	Абрамович	Мамерт	Францевич	1878/00/00
59	Абрамович	Зенон	Францевич	1873/00/00
60	Абрамович	Иван	Никодимович	1900/00/00
61	Абрамович	Иван	Антонович	1898/05/30
62	Абрамович	Виктор	Юльянович	1900/00/00
63	Абрамович	Людвиг	Иосифович	1867/00/00
64	Абрамович	Александр	Александрович	1886/00/00
65	Авласко	Вацлав	Антонович	1909/08/18
66	Авчарик	Иван	Антонович	1890/00/00
67	Агрызко	Станислав	Антонович	1875/00/00
68	Адамович	Денис	Александрович	1904/00/00
69	Адамович	Николай	Александрович	1907/00/00
70	Адамович	Игнатий(Игнат)	Александрович	1902/00/00
71	Адамович	Александр	Михайлович	1872/04/01
72	Адамович	Вацлав	Станиславович	1889/00/00
73	Адамович-Янчуковская	Юлия	Васильевна	1916/00/00
74	Адашкевич	Иван	Казимирович	1884/00/00
75	Адорский	Антон	Михайлович	1877/00/00
76	Азаренок	Антон	Францевич	1878/00/00
77	Акрутны (Акрутный, Окрутный)	Иосиф	Григорьевич	1877/00/00
78	Акулич	Иван	Антонович	1895/00/00
79	Акулич	Казимир	Адольфович	1902/00/00
80	Акулич	Станислав	Адольфович	1915/00/00
81	Акулич	Станислав	Болеславович	1894/00/00
82	Александрович	Александр	Мартынович	
83	Александрович	Викентий	Иванович	1888/11/11
84	Аленская	Розалия	Петровна	1902/00/00
85	Алехнович	Казимир	Александрович	1912/00/00
86	Алешкевич	Викентий	Иванович	1895/00/00
87	Амброзяк	Казимир	Лаврентьевич	1904/08/01
88	Амбросевич	Мария	Ивановна	1908/00/00
89	Андриевский (Адриевский)	Станислав	Игнатьевич	1883/00/00
90	Андрюшкевич	Петр	Фомич	1871/00/00
91	Анкудович	Адам	Михайлович	1880/00/00
92	Аношко	Антон	Матвеевич	1891/00/00
93	Аношко	Зенон	Иванович	1905/00/00
94	Аношко	Иосиф	Павлович	1884/00/00
95	Аношко	Эдмунд	Павлович	1877/00/00
96	Ансилевский	Бронислав	Иванович	1899/00/00
97	Ансилевский	Степан	Викентьевич	1876/00/00
98	Ансилевский	Антон	Викентьевич	1891/00/00
99	Ансилевский	Иосиф	Викентьевич	1895/00/00
100	Антоневич	Леонард	Михайлович	1884/00/00
101	Антоневич	Леон	Леонович	1911/00/00
102	Антоневич	Рафаил	Адольфович	1870/00/00
103	Антоневич	Викентий	Гилярович	1870/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
50	д.Трестянка Березинского р-на Минской обл.	н/д	крестьянин
51	д.Болотцы Новогрудского уезда Гродненской губ.	н/д	зав.мельницей
52	д.Блудня Брест-Литовского р-на (Литва)	н/д	домохозяйка
53	д.Скробово Новогрудского уезда	н/д	десятник
54	д.Любань Ляховской вол. Луненецкого уезда	н/д	сторож
55	д.Ланцевичи Дзержинского р-на Минской обл.	н/д	мед.фельдшер
56	г.Люблин Польша	поляк	печник
57	д.Бриялево Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
58	д.Похомовщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
59	д.Пахомовщина Минского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
60	д.Коски Минского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
61	д.Гайдукова Слобода Червенского р-на	поляк	колхозник
62	м.Ратомка Заславльского р-на	поляк	кузнец
63	д.Гайдукова Слобода Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
64	д.Рачипорки Березинского р-на	поляк	колхозник
65	г.Борисов	поляк	мастер
66	г.Владислав Польша	поляк	сапожник
67	д. Матырино Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
68	д.Жабихово Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
69	д.Жабихов Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
70	д.Жабихово Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
71	д.Грабовье Пуховичского р-на	поляк	колхозник
72	х.Коруки Дзержинского р-на	поляк	столяр
73	д.Избудище Слуцкого р-на	полька	медсестра
74	д.Путчино Заславльского р-на Минской обл.	поляк	печник
75	д.Погост Долгиновской вол. Виленской губ.	поляк	колхозник
76	д. Заозерье Ушачского р-на	поляк	колхозник
77	Радомская губ.Польша	поляк	крестьянин
78	д.Чернево Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
79	д.Барывище Глусского р-на Минская обл.	поляк	грузчик
80	д.Барывище Глусского р-на Минская обл.	поляк	грузчик
81	д.Барсучина Березинского р-на	поляк	колхозник
82	д.Руденск Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	сторож
83	д.Жижма Лидского р-на Гродненской обл.	поляк	комендант
84	д.Пышно Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	колхозница
85	д.Чеботари Логойского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
86	г.Червень Червенского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
87	г.Минск	поляк	рабочий
88	д.Солы Ошмянского уезда Виленской губ.	полька	рабочая
89	д. Марьяново Ушачского р-на	поляк	колхозник
90	д.Хотаевичи Плещеницкого р-на	поляк	колхозник
91	д. Заборовье Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
92	д.Слобода Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
93	д.Кублище Червенского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
94	д.Перхурово Сталинского с/с Дзержинского р-на	поляк	колхозник
95	д.Перхурово Сталинского с/с Дзержинского р-на	поляк	колхозник
96	д.Березовка Минского р-на	поляк	шорник
97	д.Заямочная Минского р-на	поляк	колхозник
98	д.Заямочное Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
99	д.Заямочное Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
100	х.Жуковец Березинского р-на БССР	поляк	колхозник
101	д.Еловка Березинского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
102	д.Рачиборок Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
103	д.Дубовый Лог Березинского р-на Минской обл.	поляк	без опр.зан.

№	Место работы	Область	Район	Город	География
50	Личное хозяйство	Минская	Березинский		х.Вязь-Кутино
51	Мельница "Усса", к/х "Красное знамя"	Минская	Дзержинский		мельница "Усса"
52		Минская		Минск	н/д
53	Минский стройтрест	Минская	Минский	Минск	н/д
54	Артель "Пролетарий"	Минская		Минск	ул.Колхозная 61, кв.2
55	Озерский медпункт	Минская	Узденский		д.Озеро
56	По найму	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
57	Единоличное хозяйство	Минская	Березинский		дер.Бриялево
58	Колхоз им.Молотова	Минская	Дзержинский		д.Похомовщина
59	Колхоз им.Молотова	Минская	Минский		д.Пахомовщина
60	н/д	Минская	Минский		д.Коски
61	К-з им.Ежова	Минская	Холопенический		д.Гайдукова Слобода
62	К-з"Борьба за соц-зм"	Минская	Минский		Строчинский с/с д.Новый Двор
63	Единоличное хозяйство	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слободка
64	К-з по м.ж.	Минская	Березинский		д.Рачипорки
65	Стекольный завод им.Дзержинского	Минская	Борисовский	Н.-Борисов	ул.Лейтенантская 23
66	Артель	Минская	Логойский	Логойск	ул.Заозерская 21
67	Колхоз "Красноармеец"	Витебская	Лепельский		д. Матырино
68	Колхоз дер.Жабихово	Минская	Березинский		дер.Жабихово
69	Колхоз д.Жабихов	Минская	Березинский		д.Жабихов
70	д.Гриница	Минская	Березинский		д.Гриница
71	По м.ж.	Минская	Березинский		х.Старый Жабиков
72	К-з"Правда"	Минская	Заславльский		д.Дубрава
73	Минско-Ляховская амбулатория	Минская	Минский	Минск	Красное Урочище в/с 6588
74	Путчинский МБС	Минская	Заславльский		д.Снитки
75	К-з"Заря Советов"	Минская	Плещеницкий		д.Боярщина
76	Колхоз	Витебская	Ушачский		д. Заозерье
77	Единоличное хоз-во	Минская	Смолевичский		Заболотский с/с х.Старина
78	Колхоз д.Чернево	Минская	Логойский		д.Чернево
79	Лестрансхоз	Минская	Стародорожский		ст.Дороганово
80	Лестрансхоз	Минская	Стародорожский		ст.Дороганово
81	Колхоз	Минская	Березинский		д.Барсучина
82	Ж.д.ст.Минск	Минская	Смиловичский		д.Руденск N2
83	Здание Минского горсовета	Минская		Минск	н/д
84	Колхоз "Чырвоны будауник"	Витебская	Лепельский		д.Стайки
85	Единоличное хоз-во	Минская	Логойский		д.Чеботари
86	Червенская электростанция	Минская	Червенский	Червень	
87	Союзкульторг.строительство			Минск	ул.Грушевская 69/1
88	2-я меххлебопекарня	Минская		Минск	ул.Бондаревская, д.9, кв.1
89	Колхоз д. Рочица	Витебская	Лепельский		д. Рочица
90	К-з им.Сталина	Минская	Плещеницкий		д.Хотаевичи
91	Колхоз	Витебская	Лепельский		д. Заборовье
92	Единоличное хоз-во	Минская	Червенский		д.Потдубье
93	Червенский химвлес	Минская	Червенский		д.Кублище
94	К-з"Орка"	Минская	Дзержинский		Сталинский с/с д.Перхурово
95	К-з"Орка"	Минская	Дзержинский		Сталинский с/с д.Перхурово
96	Колхоз им.Дзержинского	Минская	Минский		д.Березовка
97	Колхоз им.Дзержинского	Минская	Минский		д.Заямочное
98	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Заямочное
99	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Заямочное
100	Колхоз "Серп"	Минская	Березинский		дер.Еловка В.Горского с/с
101	Колхоз "Новый луч"	Минская	Крупский		колхоз "Новый путь "
102	К-з"Чырвоная Зорка"	Минская	Березинский		д.Рачиборок
103	Без опр.зан.	Минская	Березинский		х.Заямное

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
50		1938/02/14	к/р агитация	72 УК БССР	1938/03/26	1959/09/26
51	1937/08/08	1937/10/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/03	1959/04/06
52	1937/00/00	1937/11/13	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1937/11/21	1989/04/30
53	1937/11/05	1937/12/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/01	1964/07/24
54	1937/11/19	1937/12/17	шпионская деятельность	66,68 УК БССР	1937/12/27	1989/04/30
55	1937/04/14	1938/05/25	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/09/01	1959/01/29
56	1937/03/25	1937/10/14	член ПОВ	64,76УК БССР	1937/10/26	1967/01/20
57	1938/07/31	1938/11/03	агент польских разведорганов	68,64,76 УК	1938/11/18	1959/12/28
58	1937/12/25	1937/12/30	член банды, а/с агитация	72,74 УК БССР	1938/03/02	1958/09/05
59	1937/12/24	1937/12/30	а/с агитация, член политбанды Ключко	72,74 УК БССР	1938/03/02	1958/12/12
60	1937/11/28	1937/12/14	член ш-д орг-ции,	68,71,76УК БССР	1937/12/28	1960/03/21
61	1938/04/10	1938/09/21	член к/р орг-ции	64,68,71,76УКБС	1938/09/28	1989/04/30
62	1938/07/07	1938/10/15	член ПОВ, а/с агитация	64,68,72УКБССР	1938/11/06	1989/05/31
63	1937/07/19	1937/08/22	а/с агитация	72 УК БССР	1937/08/27	1989/03/02
64	1937/09/11	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/10	1989/07/12
65	1938/01/10	1937/02/15	член "ПОВ", шпионаж	68,69,76 УК	1938/03/10	1958/04/07
66	1938/01/15	1938/03/24	член ПОВ	64,22-68,71,76	1938/04/20	1958/10/20
67	1938/02/04	1938/02/15	А/с агитация	72 УК БССР	1938/03/13	1989/09/29
68	1938/01/14	1938/02/15	принадлежность к "ПОВ"	68 УК БССР	1938/03/15	1959/08/24
69	1937/11/04	1937/12/14	принадлежность к к/р орг. "ПОВ"	64,72,76 УК	1938/03/02	1959/01/29
70	1938/00/00	1938/02/15	принадлежность к "ПОВ"	68 УК БССР	1938/03/15	1959/01/29
71	1938/02/13	1938/09/20	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/08	1989/04/30
72	1937/12/15	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/10	1989/04/29
73	1938/06/21	1938/09/22	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/09/26	1989/04/30
74	1938/02/02	1938/03/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/13	1962/07/25
75	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции, а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
76	1937/12/16	1938/01/20	Шпионаж в пользу Польши	68-а УК БССР	1938/03/08	1989/10/29
77	1938/08/02	1938/11/02	член к/р орг-ции	64 УК БССР	1938/11/19	1989/04/22
78	1938/07/25	1938/09/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/03	1958/12/30
79	1938/02/07	1938/02/16	а/с агитация	72а УК БССР	1938/03/14	1958/12/26
80		1938/02/16	а/с агитация	72а УК БССР	1938/03/14	1958/12/26
81	1937/07/19	1937/09/07	а/с агитация	72,76 УК БССР	1937/09/14	1960/08/19
82	1937/09/11	1937/11/15	член повст. к/р орг.	68а УК БССР	1937/11/27	1957/06/15
83	1937/11/19	1937/12/27	шпионаж	68 УК БССР	1938/01/08	1989/04/29
84	1938/02/05	1938/02/15	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/11	1958/03/20
85	1933/03/19	1933/04/02	член к/р орг-ции, а/с деят-сть	64,72,76УКБССР	1933/04/06	1960/08/26
86	1937/09/20	1937/10/06	а/с агитация	72,74 УК БССР	1937/10/19	1988/08/09
87	1937/09/28	1937/11/03	к/р националистическая агитация	72а УК БССР	1937/11/18	1957/06/29
88	1937/06/13	1937/09/28	а/с деятельность	66,68,72 УК	1937/10/03	1989/04/28
89	1937/12/17	1938/01/20	Шпионаж в пользу Польши	68,71 УК БССР	1938/02/05	1989/09/25
90	1938/04/06	1938/09/22	член к/р шпионской орг-ции	64,68УК БССР	1938/10/01	1989/04/28
91	1937/00/00	1938/02/15	Агент польской разведки	н/д	1938/03/14	1989/11/24
92	1937/08/05	1937/09/07	а/с агитация	72а УК БССР	1937/09/14	1961/06/02
93	1937/12/18	1938/01/21	член шпион.-диверс. орг-ции	68 УК БССР	1938/02/28	1965/03/31
94	1933/04/10	1933/04/15	член а/с группировки	72,76УК БССР	1933/04/26	1989/05/04
95	1933/04/10	1933/04/15	член а/с группировки	72,76УК БССР	1933/04/26	1989/05/04
96	1937/05/28	1937/11/22	участник "ПОВ", шпионаж	64,68 УК БССР	1937/11/28	1960/06/02
97	1937/05/28	1937/11/22	участник "ПОВ", шпионаж	64,68 УК БССР	1937/11/28	1960/06/02
98	1929/06/26	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1960/12/30
99	1929/06/27	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1960/12/30
100	1937/07/25	1937/11/02	член шпионской орг., вредительство, а/с агитация	64,72,76 УК	1937/11/27	1959/02/09
101	1938/02/09	1938/03/25	агент польских разведорганов	69 УК БССР	1938/04/27	1958/12/30
102	1937/12/11	1937/12/28	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/02	1989/04/04
103	1937/07/18	1937/08/22	а/с агитация	72 УК БССР	1937/08/25	1989/03/13

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
104	Алозанская	Анна	Ивановна	1870/00/00
105	Апранович	Елена	Адамовна	1894/00/00
106	Арановский	Виктор	Куприянович	1897/00/00
107	Артемович	Зенон	Фелицианович	1893/03/27
108	Артишевский-Артюшевский	Иосиф	иванович	1886/00/00
109	Артюшевская	Ванда	Францевна	1914/00/00
110	Артюшевский	Адам	Иосифович	1890/00/00
111	Архипов	Тит	Семенович	1876/01/04
112	Асадовский	Раймунд	Антонович	1898/00/00
113	Аскерко	Григорий	Петрович	1868/05/09
114	Астрашкевич	Викентий	Ефимович	1869/00/00
115	Астрейко	Феликс	Валерьянович	1899/00/00
116	Бабашинский	Александр	Александрович	1888/00/00
117	Бабецкий	Эдуард	Степанович	1903/00/00
118	Бабинский	Ватя	Францевич	1898/00/00
119	Бабинский	Михаил	Францевич	1880/00/00
120	Бабинский	Бронислав	Францевич	1906/00/00
121	Бабицкий	Генрих	Венедиктович	1888/07/15
122	Бабицкий	Иван	Михайлович	1898/00/00
123	Бабицкий	Иван	Петрович	1910/00/00
124	Бабицкий	Иосиф	Иванович	1900/00/00
125	Бабицкий	Михаил	Иосифович	1897/00/00
126	Бабицкий	Станислав	Викентьевич	1893/00/00
127	Бабицкий	Валентин	Викентьевич	1898/00/00
128	Бабицкий	Владислав	Мячеславович	1901/03/17
129	Бабицкий	Мячеслав	Фердинандович	1870/00/00
130	Бабкевич	Иван	Казимирович	1884/00/00
131	Бабский	Иосиф	Григорьевич	1900/00/00
132	Бабский	Феликс	Адамович	1900/00/00
133	Бакиновский	Григорий	Иосифович	1883/00/00
134	Бакиновский	Яцэк	Доминикович	1869/00/00
135	Бакиновский	Викентий	Рафаилович	1904/00/00
136	Бакша	Станислав	Викентьевич	1888/00/00
137	Балковский	Константин	Филиппович	1894/04/16
138	Балук	Федор	Иванович	1895/00/00
139	Банасевич	Адам	Антонович	1883/00/00
140	Баран	Никодим(Никита)	без отч.	1883/00/00
141	Бардашевич	Станислав	Иванович	1882/12/18
142	Бардашевич	Габриель-Гавриил	Францевич	1880/00/00
143	Барздынский	Зенон	Иванович	1902/00/00
144	Барко	Дмитрий	Титович	1894/00/00
145	Барковский	Иосиф	Иванович	1891/10/24
146	Барковский	Бронислав	Михайлович	1887/00/00
147	Барковский	Иосиф	Станиславович	1896/00/00
148	Барковский	Франц	Петрович	1882/00/00
149	Барташевич	Иван	Адольфович	1905/00/00
150	Барташевич	Петр	Францевич	1899/00/00
151	Барташевич	Петр	Францевич	1899/00/00
152	Барташевич	Казимир	Иванович	1900/00/00
153	Барташевский	Александр	Эдуардович	1882/00/00
154	Барута	Франц	Иванович	1906/00/00
155	Барута	Антон	Иванович	1915/00/00
156	Басаревский	Фома(Томаш)	Семенович	1896/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
104	г. Минск	полька	домохозяйка
105	д. Заречица Минского р-на и обл.	полька	колхозница
106	х. Толкачевщина Заславьского р-на Минского окр.	поляк	портной
107	м. Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	шорник
108	г. Дзержинск Минской обл.	поляк	чернорабочий
109	д. Куцовщина Копыльского р-на БССР	полька	бродильщик
110	д. Головачи Узденского р-на	поляк	колхозник
111	г. Дорогобуж Смоленской обл.	поляк	сторож
112	д. Кнышники Минского р-на Минской обл.	поляк	сторож
113	д. Стужень Борисовского р-на Минской обл.	поляк	сторож
114	д. Бурбин Сенненского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
115	д. Заозерье Горецкого р-на	поляк	счетовод
116	д. Красыни Лиозненского р-на Витебской обл.	поляк	директор
117	д. Батурино Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	н/д
118	им. Таранковичи Ляховского с/с Лепельского р-на	поляк	колхозник
119	д. Озерцы Лепельского р-на, БССР	поляк	колхозник
120	д. Слядневичи Леельского р-на Витебской обл.	поляк	бригадир
121	д. Лядищи Борисовского р-на Минской обл.	поляк	садовник
122	г. Н. Борисов Минской губ.	поляк	возчик
123	д. Козлы Зачиского с/с Борисовского р-на	поляк	колхозник
124	д. Перхурово Сталинского с/с Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	плотник
125	х. Зеленый Лужок Борисовского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
126	д. Мехница Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
127	д. Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
128	д. Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
129	д. Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
130	м. Долгиново Виленской губ.	поляк	милиционер
131	д. Пуща Плещеницкого р-на Минского окр.	поляк	колхозник
132	д. Заосовье Плещеницкого р-на БССР	поляк	колхозник
133	г. Дзержинск Минской обл.	поляк	сапожник
134	д. Булынки Минского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
135	д. Старое Село Заславьского р-на	поляк	колхозник
136	д. Масево Дриссенского р-на	поляк	колхозник
137	д. Кузмичи Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	председатель
138	д. Вишевичи Пинского уезда	поляк	сторож
139	х. Домановки Краснослободского р-на	поляк	крестьянин
140	д. Старитки Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
141	д. Каменный Брод Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
142	м. Улла Бешенковичского р-на	поляк	сторож
143	д. Пянина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
144	д. Готовщина Ореховской вол. Дисненского уезда	поляк	техник-строитель
145	д. Черногубово Копыльского р-на	поляк	кладовщик
146	д. Черногубово Копыльского р-на	поляк	колхозник
147	д. Черногубово Копыльского р-на БССР	поляк	колхозник
148	д. Б. Добрынево Белостокского уезда	поляк	возчик торфа
149	д. Шушеровка Стародорожского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
150	д. Королево Освейского р-на Витебской обл.	поляк	бригадир
151	д. Королево Освейского р-на Витебской обл.	поляк	бригадир
152	д. Королево Освейского р-на	поляк	крестьянин
153	д. Безверховичи Слуцкого р-на Минской обл.	поляк	плотник
154	д. Гальшево Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
155	д. Норейки Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
156	д. Барановщина Минского р-на	поляк	тракторист

№	Место работы	Область	Район	Город	География
104		Минская		Минск	ул.Старовиленская 39/51, кв.1
105	К-з по м.ж.	Минская	Минский		д.Каменка
106	К-з им.Пушкина	Минская	Заславльский		д.Красное
107	Кожев.артель "Интернационал"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
108	Строительные работы в Райпромкомбинате	Минская		Дзержинск	ул.1-я Ленинская 77
109	Тимковичский спиртзавод	Минская	Копыльский		м.Тимковичи
110	Колхоз	Минская	Узденский		д.Головачи
111	охрана общежития ЦК КП(б)Б			Минск	ул.Суражская 16,кв.2
112	ЦС "Осоавиахим"			Минск	ул.Разинская 47а,кв.4
113	Шпало-пропиточный завод	Минская	Борисовский	н.Борисов	ул.8-го Марта,55
114	Колхоз им. Косарева	Витебская	Сенненский		д. Кузьмино Ряснянского с/с
115	Глусский ЛКХ	Могилевская	Горецкий		д.Заозерье
116	Совхоз "Бабиничи"	Витебская	Оршанский		совхоз "Бабиничи"
117	н/д	Минская	Вилейский		д.Батурино
118	Колхоз "Лутчина"	Витебская	Лепельский		д. Таранковичи Ляховского с/с
119	Колхоз "Лучино"	Витебская	Лепельский		д. Торонковичи
120	Колхоз им.Лутчино	Витебская	Лепельский		д.Таранковичи
121	Борисовский зеленхоз	Минская		Борисов	ул.Школьная 23
122	Макаронная ф-ка	Минская	Борисовский		х.Великое поле
123	К-з им.Ленина	Минская	Борисовский		Зачиский с/с д.Маковье
124	С-з им.Сталина	Минская	Дзержинский		д.Перхурово
125	З-д им.Молотова	Минская	Борисовский	Борисов	ул.Урицкого 62
126	Колхоз"Первомайск"	Минская	Червенский		д.Торково
127	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
128	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
129	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
130	1 уч-ок	Минская	Минский	Минск	ул.2 Подзамковая 4кв6
131	К-з"Новый Луч"	Минская	Плещеницкий		д.Пуца
132	Колхоз	Минская	Плещеницкий		д.Заозовье
133	Сапожная артель "Красный пограничник"	Минская		Дзержинск	н/д
134	Единоличное хоз-во	Минская	Минский		д.Яновичи
135	К-з по м.ж.	Минская	Заславльский		п.Граничный
136	К-з"Чырвоны луч"	Витебская	Дриссенский		д.Масево
137	К-з"Пролетарская перамога"	Минская	Червенский		п.Подслатвин
138	С-з"10 лет БССР"	Минская	Любанский		С-з"10 лет БССР"
139	Единоличное хоз-во	Минская	Краснослободский		д.Мозоли
140	Колхоз по месту жит-ва	Минская	Дзержинский		д.Петрашевичи
141	Колхоз "Ударник"	Минская	Червенский		пос.Горелица
142	Сплавконтора	Витебская	Бешенковичский		м.Улла
143	Колхоз "Чырвоная зорька"	Минская	Дзержинский		х.Ясево
144	Россонский райкомхоз	Витебская	Россонский	Россоны	
145	К-з"Польский коммунар"	Минская	Копыльский		д.Черногубово
146	К-з"Глесский коммунар"	Минская	Копыльский		д.Черногубово
147	Колхоз	Минская	Краснослободский		д.Придирки
148	Льнопрядильная ф-ка им.К.Маркса	Витебская	Лизненский		м.Высочаны
149	Кирпичный завод	Минская	Стародорожский		д.Шушеровка
150	Колхоз "На страже Ленинского пути"	Витебская	Освейский		д. Заширино Сеньковского с/с
151	Колхоз "На страже ленинского пути"	Витебская	Освейский		д. Заширино
152	Единоличное хоз-во	Витебская	Дриссенский		д.Королево
153	Слуцкий леспромхоз	Минская	Слуцкий	Слуцк	
154	Колхоз им.Ворошилова	Минская	Заславльский		д.Гальшево
155	Колхоз им.Ворошилова	Минская	Заславльский		д.Норейки
156	К-з им.Сталина	Минская	Минский		д.Барановщина

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
104	1937/08/21	1937/10/14	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/10/26	1989/04/30
105	1937/11/20	1937/11/28	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/12/15	1960/06/29
106	1937/12/05	1938/01/21	член диверс.-шпион.орг-ции	66,68,71,76УКБС	1938/02/28	1960/02/04
107	1937/06/18	1937/10/29	член ПОВ	66,68,72УК БССР	1937/11/03	1958/12/18
108	1937/08/27	1937/10/29	активный член к/р польской орг.	66,68,76 УК	1937/11/03	1958/10/06
109	1937/12/21	1938/01/21	шпионаж	68а УК БССР	1938/01/21	1989/04/30
110	1937/12/17	1938/01/21	шпионаж	68,71 УК БССР	1938/02/20	1989/06/16
111	1937/10/26	1938/01/03	шпионская и к/р деятельность в пользу Польши	68,71 УК БССР	1938/01/00	1957/05/11
112	1937/10/19	1937/11/03	шпионаж в пользу польской разведки	68,76 УК БССР	1937/11/18	1957/06/11
113	1937/09/05	1937/10/26	член "ПОВ"	68,75 УК БССР	1937/11/02	1962/03/28
114	1938/02/07	1938/02/27	А/с агитация	72 УК БССР	1938/03/26	1989/10/05
115	1937/12/16	1938/01/21	шпионаж	66,68	1938/02/20	1958/11/21
116	1938/03/13	1938/11/13	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/28	1957/11/28
117	1933/03/04	1933/05/05	агент польской разведки	68 УК БССР	1933/05/07	1989/05/31
118	1937/12/22	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши	64,68,71 УК	1938/02/20	1989/09/14
119	1937/12/23	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши	68,70,71 УК	1938/02/20	1989/12/30
120	1937/12/23	1938/01/21	к/р деятельность	64,68 УК БССР	1938/02/20	1960/08/27
121	1938/07/16	1938/09/26	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1938/10/05	1956/06/26
122	1938/02/09	1938/03/29	член "ПОВ", а/с агитация	68,71,76 УК	1938/04/20	1960/11/02
123	1938/02/10	1938/03/29	член ПОВ,шпионаж в пользу Польши	68,71,76УК БССР	1938/04/20	1989/04/30
124	1933/04/12	1933/04/15	член а/с группировки	72,76УК БССР	1933/04/26	1989/05/04
125	1937/08/15	1937/10/22	шпионаж,к/р деят-сть	68 УК БССР	1937/11/02	1989/01/12
126	1937/12/18	1938/01/20	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/02/05	1989/04/30
127	1929/08/17	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1960/12/30
128	1929/08/17	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1960/12/30
129	1929/06/27	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,19-58/9	1929/11/14	1960/12/30
130	1920/10/22	1920/10/27	дезертир	н/д	1920/10/29	1992/10/29
131	1938/04/06	1938/09/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/05	1989/04/30
132		1938/01/10	агент польской разведки	63-1 УК БССР	1938/04/20	1989/04/30
133	1937/00/00	1938/01/21	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/20	1958/05/22
134	1937/09/28	1937/10/29	член к/р орг-ции"Колка", к/р агитация	72,76УК БССР	1937/11/10	1960/01/26
135	1937/00/00	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/10	1989/04/28
136	1938/08/03	1938/10/31	агент латвийской разведки	68 УК БССР	1938/11/21	1959/06/04
137	1937/08/24	1937/11/17	агент польской разведки	65,66,68,69,72,	1937/11/27	1962/06/13
138	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68УК БССР	1938/02/20	1989/04/28
139	1938/07/00	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/07	1989/04/30
140	1932/12/31	1933/03/28	член а/с группы,а/с деятельность	72,76 УК БССР	1931/04/03	1959/05/09
141	1938/01/07	1938/03/10	а/с агитация	72 УК БССР	1938/04/07	1958/05/10
142	1938/06/14	1938/10/16	член к/р орг-ции	64,68,72,76УКБС	1938/11/14	1962/04/11
143	1937/08/28	1937/10/26	агент польских разведорганов,член "ПОВ"	66,68,72 УК	1937/11/03	1958/11/13
144	1937/12/19	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши	68,71 УК БССР	1938/02/20	1989/09/29
145	1938/06/17	1938/09/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/07	1989/06/23
146	1938/06/17	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/07	1989/05/30
147	1938/06/27	1938/09/25	шпионаж	68 УК БССР	1938/10/07	1989/04/30
148	1938/04/04	1938/09/21	член к/р орг-ции	64,69,71,72,76	1938/10/01	1989/10/04
149	1937/12/18	1938/01/21	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/28	1958/08/18
150	1937/12/18	1938/01/21	Агент польской разведки	68-а УК БССР	1938/02/20	1989/08/25
151	1937/12/18	1938/01/21	Агент разведорганов Польши	68 УК БССР	1938/02/20	1989/08/25
152	1937/12/03	1938/01/10	шпионаж в пользу Латвии,а/с агитация	68,72УК БССР	1938/02/09	1965/05/14
153	1938/02/01	1938/03/10	к/р агитация	72 УК БССР	1938/04/07	1959/12/26
154	1938/01/24	1938/05/25	участие в шпионско-повст.орг., шпионаж	68,71 УК БССР	1937/07/04	1959/11/23
155	1938/01/24	1938/05/25	участие в шпионско-повст.орг., шпионаж	68,71 УК БССР	1937/07/04	1959/11/23
156	1938/08/22	1938/11/02	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/11/19	1989/06/23

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
157	Батура	Иосиф	Фадеевич (Тодеушевич)	1895/00/00
158	Башко	Иван	Викентьевич	1886/00/00
159	Беганский	Иосиф	Викентьевич	1881/01/01
160	Бейнарович	Иосиф	Антонович	1891/00/00
161	Беланович	Павел	Викентьевич	1900/00/00
162	Белевич	Адольф	Николаевич	1872/00/00
163	Белоусова (Белоус)	Ванда	Иосифовна	1906/00/00
164	Белый	Иосиф	Венедиктович	1894/00/00
165	Белый	Сидор	Алексеевич	1896/00/00
166	Беляцкий	Михаил	Антонович	1869/00/00
167	Бенедиктович	Болеслав	Константинович	1897/00/00
168	Бенедиктович	Иосиф	Викентьевич	1913/00/00
169	Бенедиктович	Бронислав	Викентьевич	1911/00/00
170	Бенедиктович	Владимир	Константинович	1882/00/00
171	Бенедиктович	Викентий	Гилярович	1883/00/00
172	Бенек	Казимир	Францевич	1895/01/24
173	Бенько	Фабия	Павлович	1890/00/00
174	Бепирц	Иван	Казимирович	1903/00/00
175	Березовский (Бржезовский)	Марк	Павлович	1888/00/00
176	Бересневич	Каспар	Иванович	1871/00/00
177	Бересневич	Генрих	Казимирович	1902/00/00
178	Бересневич	Яков	Францевич	1869/00/00
179	Бернатович	Иосиф	Аркадьевич	1916/00/00
180	Бернацкий	Иосиф	Семенович	1874/09/00
181	Бильдюкевич	Антон	Казимирович	1890/00/00
182	Бирский	Викентий	Васильевич	1875/00/00
183	Бируля	Владислава	Викентьевна	1899/00/00
184	Бируля	Александр	Александрович	1900/00/00
185	Бируля	Адам	Игнатьевич	1903/00/00
186	Бируля	Петр	Викентьевич	1905/00/00
187	Бируля	Казимир	Августинovich	1870/00/00
188	Блоцкий	Бронислав	Антонович	1896/00/00
189	Бобровский	Виктор	Иосифович (Осипович)	1884/00/00
190	Богданович	Анна	Антоновна	1896/00/00
191	Богданович	Юлиан	Антонович	1877/01/08
192	Богданович	Антон (Анатолий)	Антонович	1908/00/00
193	Богданович	Антон	Антонович	1876/00/00
194	Богданович	Карл	Францевич	1887/00/00
195	Богданович	Павел	Викентьевич	1901/00/00
196	Богдах	Мечеслав	Адамович	1906/06/29
197	Богдах-Келлер	Янина	Адамовна	1899/12/23
198	Богинский	Эдмунд	Эдмундович	1883/09/26
199	Богрицевич	Владимир	Степанович	1904/00/00
200	Бойко (Байко)	Станислав	Иванович	1883/00/00
201	Бокун (Бакун)	Иван	Феликсович	1889/00/00
202	Борек	Иван	Францевич	1883/00/00
203	Борисевич	Станислав	Степанович (Стефанович)	1890/05/00
204	Борисевич	Винидикт	Иосифович	1871/00/00
205	Боркевич	Анна	Иосифовна	1894/00/00
206	Борновицкий	Виктор	Иванович	1911/00/00
207	Боровик	Викентий	Фомич	1876/01/16
208	Боровик	Адольф	Ксаверьевич	1895/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
157	д.Постарыни Виленской губ.(Польша)	поляк	колхозник
158	д.Вишнево Виленской губ.	поляк	составитель шахт
159	д.Лозина Борисовского р-на Минской обл.	поляк	машинист
160	д.Ворзово Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	ветеринар
161	д.Богриново Толочинского р-на Витебской обл.	поляк	сменный мастер
162	д. Лесичено Ушачского р-на Витебской обл.	поляк	без определенных занятий
163	д.Васюки Виленской губ.	полька	домохозяйка
164	д.Жестинное Плещеничского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
165	д.Засовье Плещеничского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
166	х.Коптюговка Лепельского р-на БССР	поляк	колхозник
167	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
168	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	заведующий
169	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
170	д.Полоневичи Дзержинского р-на	поляк	колхозник
171	д.Полоневичи Дзержинского р-на	поляк	конюх
172	д.Родошевицы Калижской губ. (Польша)	поляк	нарком
173	д.Черногубово Копельского р-на	поляк	конюх
174	д.Субачи Виленской губ. (Польша)	поляк	возчик
175	г.Минск	поляк	шорник
176	д.Межница Червенского р-на БССР	поляк	колхозник
177	д.Дубинки Узденского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
178	д.Моторово Пуховичского р-на	поляк	без опр. зан.
179	д. Криницы Дмитровского с/с Россонского р-на Витебской обл.	поляк	счетовод-бригадир
180	г.Варшава	поляк	пенсионер
181	г.Минск	поляк	электромонтер
182	х.Липово Швабского с/с Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
183	д.Микуличи Березинского р-на	полька	домохозяйка
184	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	объездчик
185	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	счетовод
186	д.Блонь Пуховичского р-на	поляк	колхозник
187	д.Блонь Пуховичского р-на	поляк	поденный рабочий
188	г.Пружаны	поляк	бухгалтер
189	д.Володуть Игуменского уезда Минской губ.	поляк	крестьянин
190	д.Козлище Плещенецкого р-на Минской обл.	полька	н/д
191	м.Раков Виленской губ.	поляк	портной
192	г.Минск	поляк	дежурный
193	д.Плеваки Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	кладовщик
194	д.Старая-Рудица Минского р-на и обл.	поляк	рабочий
195	д.Лужено Узденского р-на, БССР	поляк	колхозник
196	г.Варшава	поляк	секретарь отдела
197	г.Варшава	полька	домохозяйка
198	г.Ковно (Литва)	поляк	заведующий
199	пос.Ратное Червенского р-на Минской обл.	поляк	лесник
200	м.Новый Погост Дисненского уезда Виленской губ.	поляк	возчик
201	д.Колодезное Копельского р-на	поляк	конюх
202	Польша	поляк	колхозник
203	д.Мицкевичи Таледовецкой вол.	поляк	колхозник
204	д.Буболи-2 Сиротинского р-на	поляк	колхозник
205	застанва Устранье Лепельского р-на Витебской обл.	полька	без определенных занятий
206	д.Гайдукова Слободка Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
207	д.Стасино Минского р-на и обл.	поляк	кладовщик
208	д.Слободка Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
157	Колхоз им.Крупской	Минская	Логойский		д.Чернево
158	Н-Борисов.стеклозавод	Минская	Борисовский	Н-Борисов	
159	Паровозное депо ст.Минск				ул.Р.Люксембург 54
160	К-з"Правда"	Витебская	Дриссенский		Бигосовский с/с д.Юльяново
161	Оршанский льнокомбинат	Витебская	Оршанский	Орша	н/д
162	Нет	Витебская	Ушачский		пос. Кулевщина
163		Минская	Минский	Минск	Червенский тракт 88кв2
164	К-з"Новый Луч"	Минская	Плещеницкий		д.Пуша
165	К-з им.Микояна	Минская	Плещеницкий		д.Засовье
166	Колхоз	Витебская	Лепельский		х.Колтыговка
167	Колхоз "Красный октябрь"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
168	Почта Полоневичского с/с	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
169	Уздский лесхимхоз	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
170	КОз"Чырвоны кастрычник"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
171	К-з"Чырвоны кастрычник"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
172	Народный комиссариат земледелия БССР			Минск	ул.Ленинская,2-й дом Советов,кв.9
173	К-з"Польский Коммунар"	Минская	Копыльский		д.Черногубово
174	Минский станкостроительный завод			Минск	Славный пер.6,кв.1
175	УВСП-91	Минская	Минский		х.Краснок Урочище
176	Колхоз	Минская	Березинский		х.Клевчуки
177	К-з"Большевик"	Минская	Уздский		д.Урицы
178	Без опр.зан.	Минская	Червенский		х.Бор
179	Колхоз "Новая деревня"	Витебская	Россонский		д. Тесны Дмитровского с/с
180				Минск	ул.Энгельса 37
181	Электропром ВЭТ г.Минск			Минск	Матвеевский пер. 34/1
182	К-з"Чырвоная Швабковка"	Минская	Логойский		х.Липово
183	Домохозяйка	Минская	Березинский		д.Богушевичи
184	Дзержинский лесхоз	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
185	Полоневичского с/с	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
186	К-з"Освиахима"	Минская	Пуховичский		д.Блонь
187	Лесосплав	Минская	Березинский		м.Богушевичи
188	Почтовое отделение	Витебская	Толочинский		м.Толочин
189	Единое хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
190	н/д	Минская	Минский	Минск	пер.Клебановский 8кв1
191	Работал на дому в г.Минске			Минск	ул.Московская 4
192	Водонасосная станция	Минская		Минск	Долгиновский тракт 31
193	К-з им.Кирова	Минская	Дзержинский		д.Плеваки
194	С-з"Заболотье"	Витебская	Оршанский		с-з"Заболотье"
195	к-з "Коминтерн"	Могилевская	Чериковский		д.Холмены
196	Труд.пол.НКВД БССР	Минская		Минск	ул.Садовая 19кв2
197		Минская		Минск	ул.Советская 6, кв.13
198	Постановочная часть театра оперы и балета	Минская		Минск	ул.Энгельса 54, кв.2
199	Червеньский лесхоз	Минская	Березинский		дер.Сосновое болото
200	Склад "Белдрев"г.Минск	Минская	Минский		х.Антоново
201	К-з им.Ворошилова	Минская	Копыльский		д.Колодезное
202	К-з д.Россохи	Минская	Смолевичский		д.Россохи
203	К-з"Прожектор"	Минская	Любанский		Ткрюкский с/с д.Песчанец-1
204	К-з"Челюскинец"	Витебская	Сиротинский		д.Николаево
205		Минская		Борисов	пр.Революции 16/25
206	Колхоз им.Ежова	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слободка
207	Колхоз "Ленинский шлях"	Минская	Минский		д.Стаино
208	Колхоз по м.ж.	Минская	Дзержинский		д.Петрашевичи

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
157	1938/07/28	1938/11/03	польский шпион-диверсант	68,71 УК БССР	1938/11/19	1958/12/30
158	1937/00/00	1938/01/21	шпионаж, к/р дея-сть	н/д	1938/02/20	1958/05/12
159	1937/08/27	1937/09/23	шпионаж в пользу разведки бурж.Польши	68а УК БССР	1937/10/17	1956/04/11
160	1938/08/03	1938/10/16	агент латвийской разведки	68 УК БССР	1938/11/06	1960/06/09
161	1938/01/12	1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/25	1957/11/05
162	1937/12/16	1938/01/21	Агент польских разведорганов	68,72 УК БССР	1938/02/25	1989/08/24
163	1937/08/08	1938/01/03	сод.в шпионаже в пользу Польши	24-68УКБССР	1938/01/09	1961/11/01
164	1938/08/22	1938/10/31	агент польской разведки	64,68УК БССР	1938/11/19	1988/03/29
165	1938/07/26	1938/11/11	агент польской разведки	64,68,71УКБССР	1938/11/26	1988/03/29
166	1937/12/25	1938/01/09	к/р деятельность	64,68,71 УК	1938/02/08	1960/02/04
167	1937/10/21	1937/11/19	член "ПОВ", агент польской разведки	72,68 УК БССР	1937/11/26	1958/03/31
168		1937/12/09	шпионаж	68 УК БССР	1938/12/28	1959/05/09
169	1937/10/26	1937/11/29	агент польской разведки, член ПОВ	н/д	1937/12/15	1962/06/13
170	1937/11/02	1937/11/19	агент польской разведки, член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/22	1989/06/06
171	1937/10/26	1937/11/28	агент польской разведки, член ПОВ	н/д	1937/12/03	1989/04/29
172	1937/05/25	1937/10/21	активный член "ПОВ"	68,76 УК БССР	1938/02/13	1956/11/28
173	1938/06/17	1938/09/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/07	1989/04/28
174	1938/03/26	1938/05/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/07/09	1959/05/25
175	1938/00/00	1938/05/25	член ПОВ, а/с агитация	64,72аУК БССР	1938/07/09	1961/06/30
176		1938/01/10	член "ПОВ"	данных нет	1938/02/19	1959/05/28
177	1937/12/15	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1959/10/19
178	1938/01/07	1938/02/27	а/с дея-сть	72 УК БССР	1938/04/02	1989/04/19
179	1937/12/18	1938/01/31	Шпионаж в пользу Польши	68,71 УК БССР	1938/02/20	1989/09/29
180	1937/01/20	1937/08/25	с 1916г. являлся членом "ПОВ"	68,70,74,76 УК	1937/12/30	1957/10/01
181	1936/11/03	1937/09/22	член к/р тер.группы, к/р агитация, подготовка к террору	22-70,76 УК	1937/09/28	1956/12/06
182	1937/07/18	1937/09/17	а/с агитация	72 а УК БССР	1937/10/04	1989/03/27
183	1937/11/04	1937/12/17	член к/р орг-ции, к/р агитация	64,68,72УК БССР	1938/01/19	1960/10/26
184	1937/08/09	1937/10/14	агент польской разведки	66,68,70,71,76	1938/01/31	1959/11/02
185	1937/10/26	1937/11/28	агент польской разведки	64,68,70УКБССР	1937/12/15	1958/08/25
186	1938/00/00	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/05	1965/12/21
187	1937/11/04	1937/12/17	член к/р орг-ции, к/р агитация	64,68,72УК БССР	1938/01/19	1960/10/26
188	1937/12/15	1938/01/10	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/07/07	1958/06/23
189	1929/08/17	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,58/9 УК	1929/11/14	1960/12/30
190	1937/09/00	1937/11/09	сотр.с польской разведкой, член в шпион-див.орг-ции	68 УК БССР	1937/11/18	1961/01/25
191	1937/09/13	1937/09/23	шпионская деятельность в пользу Польши	68,76 УК БССР	1937/10/05	1958/02/04
192	1938/03/04	1938/05/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/05	1958/06/12
193	1938/02/08	1938/02/14	а/с агитация	22-70,72УК БССР	1938/03/07	1981/02/06
194	1937/00/00	1938/01/21	агент польской разведки	н/д	1938/02/20	1989/09/18
195	1938/04/25	1938/09/21	Шпионаж	68	1938/09/21	1989/09/15
196	1937/08/31	1938/07/01	шпионаж, член ПОВ	68,72,76УК БССР	1938/09/16	1958/05/20
197	1937/11/06	1937/12/27	шпионаж	66,68 УК БССР	1938/02/25	1989/04/03
198	1937/05/23	1937/10/14	а/с деятельность	70-22,72,76 УК	1937/10/26	1989/04/28
199	1937/00/00	1938/02/15	член "ПОВ"	64 УК БССР	1938/03/15	
200	1937/11/17	1937/12/17	шпионаж, а/с агитация	68,72,76УК БССР	1937/12/26	1962/04/11
201	1938/07/16	1938/10/11	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/31	1989/06/23
202	1937/00/00	1937/11/05	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/09	1958/07/24
203	1937/12/16	1938/02/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/02	1989/04/30
204	1938/07/14	1938/10/16	член шпион.орг-ции	68 УК БССР	1938/11/14	1959/06/29
205	1937/00/00	1938/01/08	член "ПОВ", шпионская деятельность	68,72,76 УК	1938/02/25	1958/03/11
206	1937/10/21	1937/11/17	член шпионско-диверс.орг., вредительство, а/с агитация	68,69,71,72,76	1937/11/27	1957/11/25
207	1937/11/19	1937/11/30	а/с деятельность	72,68 УК БССР	1937/12/15	1989/04/30
208	1932/12/31	1933/03/28	а/с деятельность	72,76 УК БССР	1933/04/03	1959/05/09

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
209	Боровик	Иван	Антонович	1877/06/02
210	Боровик	Викентий	Эдуардович	1880/00/00
211	Боровик	Карл	Эдуардович	1880/00/00
212	Боровик	Феликс	Эдуардович	1875/00/00
213	Боровский	Степан	Казимирович	1892/00/00
214	Бороновицкий	Станислав	Адольфович	1898/00/00
215	Борткевич	Зенон	Семенович	1895/00/00
216	Борткевич	Адам	Альфонсович	1886/00/00
217	Борщевский	Андрей	Иванович	1893/00/00
218	Ботвиловский	Владислав	Степанович	1899/00/00
219	Бразанский	Антон	Александрович	1898/00/00
220	Бразовский	Владимир	Стефанович (Степанович)	1881/06/15
221	Бразулевич	Иосиф	Станиславович	1909/00/00
222	Брейво	Витольд	Константинович	1906/00/00
223	Бржизовский (Бжезовский)	Фелициан	Антонович	1872/00/00
224	Бриш	Илья	Михайлович	1896/00/00
225	Броманд	Адольф	Фердинандович	1889/00/00
226	Бубола	Анеля	Селиверстовна	1898/00/00
227	Бугай	Эдуард	Вацлавович	1913/00/00
228	Будай	Виктор	Иванович	1898/00/00
229	Буевич	Иван	Яковлевич	1904/00/00
230	Буйко	Антон	Михайлович	1909/11/02
231	Буйневич	Степан	Сидорович	1899/04/06
232	Букатко	Иосиф	Михайлович	1891/00/00
233	Букатый	Николай	Адамович	1896/00/00
234	Букевич	Станислав	Александрович	1890/00/00
235	Булат	Франц	Иванович	1897/00/00
236	Булгак	Героним	Станиславович	1855/00/00
237	Булгакова	Марта	Константиновна	1887/00/00
238	Булович	Виктор	Ануфриевич	1899/00/00
239	Бурак	Антон	Александрович	1889/00/00
240	Буримский	Петр	Игнатьевич	1914/04/04
241	Буримский	Иван	Иванович	1898/00/00
242	Бурый	Петр	Иосифович	1874/00/00
243	Бутлер	Михаил	Иванович	1914/00/00
244	Бучинский	Иван	Ульянович	1900/00/00
245	Быковская	Анна	Адольфовна	1898/00/00
246	Быковский	Иосиф	Станиславович	1901/00/00
247	Быковский	Станислав	Адольфович	1913/00/00
248	Быковский	Иосиф	Иосифович	1886/00/00
249	Быковский	Иосиф	Степанович	1876/00/00
250	Быковский	Цезарь	Адольфович	1900/00/00
251	Быковский	Бронислав	Станиславович	1915/00/00
252	Быковский	Сигизмунд	Дементьевич (Димитрович)	
253	Былина(Былин)	Петр	Иванович	1899/00/00
254	Бычковская	Анна	Иосифовна	1877/00/00
255	Бялек	Михаил	Томашевич	1882/00/00
256	Вайновский	Фелициан	Демьянович	1910/00/00
257	Вайцехович	Антон	Владиславович (Владимир.)	1903/00/00
258	Валахнович	Антон Иванович	Иванович	1887/00/00
259	Ванкович	Иосиф	Карлович	1901/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
209	г.Ковно Литва	поляк	ксендз
210	д.Рудоды Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
211	д.Рудоды Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
212	д.Вареновцы Самохваловичского р-на	поляк	колхозник
213	Латвия	поляк	рабочий
214	д.Гайдукова Слободка Червенского р-на Минской обл.	поляк	зав.фермой
215	д.Коитевщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
216	д. Куты Дисненского уезда, Польша	поляк	конох
217	д.Загорье Новогрудской губ. Любанской вол.	поляк	завхоз
218	м.Койданово Минской обл.,	поляк	приемщик
219	д.Веселый Угол Минского р-на	поляк	бригадир
220	м.Еремичи Новогрудского уезда	поляк	колхозник
221	д.Марьянполь Витебского р-на и обл.	поляк	управляющий делами
222	г.Минск	поляк	зав.производством
223	г.Минск	поляк	сторож
224	д.Рачки Гродненской губ.	поляк	инженер
225	д.Чупля Пышковской вол. Варшавского уезда	поляк	сторож
226	Латвия	полька	колхозница
227	д.Березки Березовского с/с Бегомльского р-на	поляк	кузнец
228	д.Путчино Заславского р-на Минской обл.	поляк	председатель
229	д.Куликовка Сенненского р-на Витебской обл.	поляк	рабочий
230	г.Минск	поляк	грузчик
231	д.Турин Пуховичского р-на	поляк	колхозник
232	д.Янцевичи Лидского уезда Виленской губ.	поляк	повар
233	д.Плесичино Березинского р-на	поляк	колхозник
234	д.Гиселево Освейского р-на	поляк	сторож
235	д.Новоселки Бегомльского р-на	поляк	колхозник
236	д.Сутин Пуховичского р-на	поляк	крестьянин
237	г.Минск	полька	горничная
238	д. Непренщина Ушачского р-на	поляк	крестьянин
239	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	ст. мастер
240	г.п.Березино минской обл.	поляк	кочегар
241	д.Агиж Горковского с/с Червенского р-на Минского окр.	поляк	столар
242	д. Лизуны Толочинского р-на	поляк	колхозник
243	д. Б.Торонковичи Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	тракторист
244	хут. Боровые Ушачского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
245	г.Дзержинск БССР	полька	дежурная
246	г.Дзержинск Минской обл.	поляк	возчик
247	г.Дзержинск Минской обл.	поляк	бой пожарной охраны
248	д.Беляково Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	председатель
249	д.Уборок Бегомльского р-на	поляк	колхозник
250	г.Дзержинск Минского р-на	поляк	шофер
251	г.Дзержинск	поляк	н/д
252	д.Григоровщина Дриссенского р-на	поляк	колхозник
253	м.Узда Узденского р-на Минского окр.	поляк	колхозник
254	д.Ореховка Витебского р-на и обл.	полька	бухгалтер
255	д.Франтишков Лублянского р-на Польша	поляк	зав.оранжереи
256	х.Пуца Заславского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
257	д.Дедиловичи Бегомльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
258	г.Дзержинск Минской обл.	поляк	сторож
259	застанок Шаблинщина Забатовского с/с Борисовского р-на Минской обл.	поляк	столар-плотник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
209	Кальварийский костел	Минская	Минский	Минск	ул.Долгобродская 28
210	Единоличное хоз-во	Минская	Дзержинский		д.Рудоды
211	К-з"Новый быт"	Минская	Дзержинский		д.Рудоды
212	К-з"Новый быт"	Минская	Дзержинский		д.Рудоды
213	Магазин Рыбсбыта	Витебская	Витебский	Витебск	
214	К-з по м.ж.	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слободка
215	Личное хозяйство	Минская	Дзержинский		д.Коитевщина
216	Колхоз "Свобода"	Витебская	Дриссенский		колхоз "Свобода" Дерновичского с/с
217	Минский полъедтехникум	Минская		Минск	ул.Кладбищенская 8, кв.2
218	Райзаг	Минская	н/д	Койданово	ул.Крестьянская 9
219	К-з"Новый Мир"	Минская	Минский		д.Веселый Угол
220	К-з"Рованичи"	Минская	Червенский		д.Рованичи
221	Горкомхоз	Витебская	Витебский	Витебск	
222	Артель "Ударник"			Минск	2-й Коммунистический пер. 6, кв.1
223	Управление "Союз-Горфо"	Минская		Минск	н/д
224	Ушосдор - дор.строит.уч. N 1	Минская	Старобинский		м.Погост
225	Стройка фабрики-кухни	Минская		Минск	ул.Беломорская 19, кв.2
226	Колхоз "Пераможца"	Витебская	Освейский		д. Великое Село
227	К-з"Пролетарий"	Витебская	Бегомльский		Березковский с/с д.Березки
228	Колхоз "Орка"	Минская	Заславльский		п.Феликсов
229	Сеннен.райконтора"Заготживсырье"	Витебская	Сенненский		д.Куликовка
230	Минский молочный завод	Минская		Минск	ул.Слонимская 19, кв.6
231	К-з им.Ежова	Минская	Березинский		д.Сосновое Болото
232	Столовая з-да им.Кирова	Минская	Минский	Минск	ул.Урицкого 3кв5
233	По м.ж.	Минская	Березинский		д.Плесичино
234	С-з"Освея"	Витебская	Освейский		д.Острово
235	К-з им.Молотова	Минская	Плещеницкий		д.Заполье
236	Единоличное хоз-во	Минская	Пуховичский		х.Дворище
237	Гостиница "Европа"	Минская		Минск	Грушевский пос.17, кв.5
238	Единоличное хозяйство	Витебская	Ушачский		д. Барсуки
239	Смиловичская гончарная артель	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
240	Колхоз им.Калинина	Минская	Березинский		пос.Лучны
241	К-з"Авангард"	Минская	Червенский		Хуторский с/с д.Осовский Бор
242	Колхоз "1-е Мая"	Витебская	Сенненский		д. Ладиково
243	Волосовичская МТС	Витебская	Лепельский		д. Б.Торонковичи
244	н/д	Витебская	Ушачский		хут. Боровые
245	Гостиница	Минская	Дзержинский	Дзержинск	н/д
246	Минпромторг	Минская		Дзержинск	ул.Октябрьская 19
247	НКВД г.Дзержинск	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
248	К-з им.Дзержинского	Минская	Дзержинский		д.Беляково
249	К-з"Новое Житье"	Минская	Бегомльский		д.Уборок
250	С-з"Мясокомбинат"	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
251	н/д	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
252	К-з им.Буденного	Витебская	Дриссенский		д.Григоровщина
253	К-з"Чырвоная Искра"	Минская	Пуховичский		п.Осово
254	С-з"Лосвида"	Витебская	Витебский		д.Лосвида
255	Трест"Зеленстрой"	Минская		Минск	
256	К-з по м.ж.	Минская	Заславльский		х.Пуца
257	Дер.Дедиловичи	Минская	Бегомльский		дер.Дедиловичи
258	Леспромхоз "Городище"	Минская	Дзержинский		х.Меховкаа
259	Колхоз им.Менжинского в д.Лозино	Минская обл.	Борисовский р-н		застенек Шаблинщина

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
209	1937/05/31	1937/08/25	агент польской разведки, а/с агитация, член ПОВ	66,68,72УК БССР	1937/08/27	1989/04/30
210	1933/02/20	1933/03/17	член а/с группы	72,76УК БССР	1933/03/06	1989/04/25
211	1933/01/17	1933/03/17	член а/с группы	72,76УК БССР	1933/03/26	1989/04/25
212	1933/01/17	1933/03/17	член а/с группы	72,76УК БССР	1933/03/26	1989/04/25
213	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции, а/с деята-сть	н/д	1938/02/08	1964/10/07
214	1937/12/18	1938/01/10	член к/р орг-ции	68,72УК БССР	1938/03/02	1958/01/21
215	1937/08/09	1937/09/22	агент польской разведки	66,68,76 УК	1937/10/03	1958/08/11
216	1938/01/19	1938/03/29	Шпионаж в пользу Польши	68,71 УК БССР	1938/04/19	1989/09/25
217	1937/05/31	1937/10/21	а/с шпионская деятельность	68-а, 22-70,71	1937/10/28	1989/05/30
218	1937/08/28	1937/10/25	член ПОВ	66,68,72УКБССР	1937/10/27	1957/11/21
219	1938/06/18	1938/09/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/25	1989/06/23
220	1937/07/17	1937/09/17	а/с агитация	72 УК БССР	1937/10/04	1989/12/05
221	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции, а/с деята-сть	н/д	1938/02/08	1958/09/11
222	1937/08/09	1937/09/22	являлся членом "ПОВ", проводил а/с деятельность, занимался шпионажем	68,72,76 УК	1937/10/01	1957/10/14
223	1937/10/00	1937/11/20	а/с деятельность	пр. N00485-37г.	1937/11/22	1989/04/30
224	1937/11/14	1938/09/20	а/с агитация	72 УК БССР	1938/11/29	1989/04/29
225	1937/12/22	1938/06/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/09	1989/04/28
226	1937/12/03	1938/06/10	Шпионаж в пользу Латвии	68-а УК БССР	1938/02/13	1989/08/08
227	1937/07/11	1938/01/21	агент польской разведки, а/с агитация	68,72УК БССР	1938/02/25	1957/07/25
228	1938/02/02	1938/03/25	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/04/13	1954/03/12
229	1937/12/22	1938/01/21	агент польской разведки	71,68 УК БССР	1938/02/20	1965/07/06
230	1937/08/18	1937/10/21	шпионская деятельность	68,72 УК БССР	1937/10/28	1989/04/30
231	1938/01/31	1938/03/25	член ПОВ, вред-во	69,70УК БССР	1938/04/19	1989/04/30
232	1938/06/18	1938/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/10	1962/08/15
233	1938/08/15	1938/09/25	связь с польскими шпионами	68 УК БССР	1938/10/11	1989/04/30
234	1937/12/04	1938/01/21	агент латвийской разведки	68 УК БССР	1938/02/19	1989/09/04
235	1933/01/05	1933/04/05	член д-п орг-ции, а/с агитация	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
236		1937/09/22	а/с агитация	72 УКБССР	1937/10/01	1961/03/04
237	1937/12/02	1938/01/03	участник "ПОВ", шпионская деятельность	66,68,69 УК	1938/01/31	1989/04/30
238	1937/12/16	1938/01/21	Шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/02/20	1989/08/00
239	1937/09/11	1937/10/22	член "ПОВ"	68,71 УК БССР	1937/11/01	1958/12/18
240	1937/09/18	1937/11/19	к/р агитация	71,72 УК БССР	1938/01/19	1989/04/20
241	1937/10/21	1937/12/17	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/01/21	1989/00/00
242	1937/12/21	1938/01/09	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/08	1989/03/13
243	1937/12/22	1938/01/02	Деятельность в составе а/с диверсионно-шпионской орг-ции	64,71,76 УК	1938/02/20	1989/09/26
244	1937/00/00	1938/01/10	Агент польской разведки	н/д	1938/04/25	1989/10/09
245	1937/12/15	1938/01/21	а/с деятельность	72,76 УК БССР	1938/02/20	1989/10/23
246	1938/06/06	1938/11/01	член "ПОВ", шпионская работа	66,68,71,76 УК	1938/11/10	1959/01/29
247	1937/08/27	1937/10/29	агент польской разведки	66,68,76УК БССР	1937/11/03	1959/05/21
248	1933/04/08	1933/04/15	а/с агитация	72,76УК БССР	1933/04/28	1964/02/11
249	1938/02/03	1938/02/15	к/р агитация	72 УК БССР	1938/03/13	1981/03/31
250	1938/06/06	1938/10/11	агент польской разведки, член ПОВ	66,68,71УКБССР	1938/10/19	1960/06/09
251	1937/00/00	1937/11/01	член к/р орг-ции, шпионаж	68 УК БССР		1990/05/18
252	1938/08/15	1938/10/31	агент латвийской разведки	68,71УК БССР	1938/11/21	1959/10/26
253	1937/11/29	1938/01/21	член к/р шпион.орг-ции	68 УК БССР	1938/02/20	1989/04/30
254	1937/12/18	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,72,76	1938/03/09	1957/12/03
255	1937/03/09	1937/08/25	член ПОВ	68,76 УК БССР	1937/08/27	1967/03/10
256	1937/12/14	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/10	1968/10/29
257	1938/06/11	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/05	1959/11/05
258	1935/02/21	1935/05/14	организатор и участник к/р группы, а/с агитация	72а,76 УК БССР	1935/07/13	1959/10/23
259	1938/01/11	1938/02/15	член "ПОВ", шпионская и вредительская деятельность	68,69 УК БССР	1938/03/10	1958/10/09

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
260	Вансович	Александр	Станиславович	1896/00/00
261	Ванькович (Вонькович)	Иосиф	Яковлевич	1884/00/00
262	Варакса	Мария	Иосифовна	1898/00/00
263	Варакса	Витольд	Иванович	1908/00/00
264	Варакса	Иосиф	Иосифович	1883/00/00
265	Варакса (Веракса)	Иван	Викентьевич	1884/00/00
266	Вареник	Викентий	Станиславович	1870/00/00
267	Вариводский	Бонифатий	Станиславович	1898/05/14
268	Вариводский	Казимир	Станиславович	1891/08/16
269	Васеха	Карл	Феликсович	1880/00/00
270	Василевская	Михалина	Валериановна	1887/00/00
271	Василевский	Франц	Карлович	1877/00/00
272	Василевский	Игнатий	Францевич	1905/00/00
273	Василевский	Владимир	Мартынович	1888/00/00
274	Василевский	Иван	Иосифович	1894/00/00
275	Василевский	Станислав	Эдуардович	1875/00/00
276	Василевский	Казимир	Михайлович	1889/07/30
277	Василевский	Константин	Францевич	1888/00/00
278	Василевский	Николай	Францевич	1895/00/00
279	Василевский	Болеслав	Фелицианович	1894/04/00
280	Васькович	Альбин	Антонович	1902/00/00
281	Васькович	Альфонс	Феликсович	1913/00/00
282	Васькович	Николай	Феликсович	1909/00/00
283	Василевский	Михаил	Венедиктович	1890/00/00
284	Вейкус	Вацлав	Михайлович	1896/00/00
285	Вейкшня	Феликс	Михайлович	1895/04/00
286	Векр	Валентин	Францевич	1885/00/00
287	Венгерский	Владимир	Антонович	1911/00/00
288	Венглинский	Феликс (Фелициан)	Станиславович	1906/00/00
289	Вербицкая	Михалина	Францевна	1892/00/00
290	Вербицкий	Николай	Павлович	1903/00/00
291	Вербицкий	Иосиф	Карлович	1878/00/00
292	Вержицкая	Адольфина	Антоновна	1892/06/17
293	Вержицкий	Дмитрий	Иосифович	1883/10/25
294	Вериго	Франц	Константинович	1907/00/00
295	Вериго	Иосиф	Александрович	1901/00/00
296	Вериго	Карл	Адамович	1890/00/00
297	Вериго	Иван	Александрович	1903/00/00
298	Вериго	Викентий	Павлович	1862/00/00
299	Вериго	Адам	Игнатьевич	1883/00/00
300	Верниковский	Болеслав	Иосифович	1884/00/00
301	Верниковский	Иосиф	Болеславович	1910/00/00
302	Вертинский	Иосиф	Антонович	1898/00/00
303	Вершилова	Мария	Торфивовна	1886/00/00
304	Вечорек	Антон	Павлович	1891/00/00
305	Вжос	Иосиф	Иванович	1904/03/00
306	Вжос	Константин	Иванович	1903/00/00
307	Викторович	Юзефа	Константиновна	1900/07/16
308	Вильжинский	Иосиф	Игнатьевич	1908/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
260	д.Глебенки Кривичского р-на Минской обл.	поляк	бухгалтер
261	д.Новые Морги Слуцкого р-на БССР	поляк	колхозник
262	д.Колодничи Дзержинского р-на Минской обл.	полька	портниха
263	д.Лукаши Заславльского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
264	д.Ярошевка Дзержинского р-на БССР	поляк	возчик
265	д.Петрашевичи Боровичского с/с Минского р-на.	поляк	колхозник
266	д.Кородищевичи Минского р-на и обл.	поляк	иждевенец
267	д.Гумница Ратомского р-на БССР	поляк	слесарь
268	д.Гумнице Ратомского р-на БССР	поляк	проводник вагона
269	д.Макраки Сиротинского р-на	поляк	колхозник
270	д.Березовка Минского р-на и обл.	полька	домохозяйка
271	д.Прилуки Минского р-на и области	поляк	чернорабочий
272	г.Минск	поляк	шофер
273	Люблинская губ.Польша	поляк	колхозник
274	д.Проворное Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
275	Ветринский р-н	поляк	крестьянин
276	д.Снитячи Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
277	д.Зорины Оршанского р-на	поляк	токарь
278	д.Зарино Оршанского р-на Витебской обл.	поляк	слесарь
279	д.Заямочное Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
280	д.Яловики Ветринского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
281	д.Еловики Ветринского р-на Витебской обл.	поляк	н/д
282	д.Еловики Ветринского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
283	д.Князь-Озеро Мозырского р-на Гомельской обл.	поляк	заправщик автомашин
284	д.Матеша Дисненского уезда	поляк	бригадир
285	г.Вильма Виленской губ. (Польша)	поляк	заведующий
286	г.Сосновицы Петраковской губ., Польша	поляк	слесарь-водопроводчик
287	Радомская губ.Польша	поляк	шорник
288	д.Гора Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
289	д.Повязень Виленской губ.	полька	уборщица
290	д.Новинки Дзержинского р-на	поляк	колхозник
291	д.Мастище Логойского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
292	г.Минск	полька	портниха
293	д.Мацки Заславльского р-на Минской обл.	поляк	десятник
294	д.Андреевщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	председатель
295	д.Андреевщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
296	д.Заречье Минского р-на Минской обл.	поляк	десятник
297	д.Андреевщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
298	х.Столярный Червенского р-на БССР	поляк	крестьянин
299	м.Дрисса Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	сторож
300	д.Дулева Слобода Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
301	д.Межницы Червенского р-на БССР	поляк	председатель
302	д.Прудиче Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
303	м. Трашкуны Ковенской губ.	полька	кордовщица
304	д.Опока Люблинской губ.Польша	поляк	грузчик
305	д.Тетцы Люблинской губ.Польша	поляк	зав.мельницей
306	Любань	поляк	колхозник
307	д.Шабуня Смиловичского р-на Минской обл.	полька	крестьянка
308	д. Кулаково Росицкого с/с Дриссенского р-на	поляк	пожарник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
260	Поставский райдоротдел	Витебская	Поставский	Поставы	ул.Советская 41
261	Колхоз	Минская	Слуцкий		д.Новые Морги
262	Артель "Объединение"	Минская	Дзержинский		д.Колодники
263	К-з"Парижская коммуна"	Минская	Заславльский		д.Тюхаи
264	Домоуправление N 231	Минская		Минск	ул.Оборонная 5
265	К-з им.Ежова	Минская	Минский		д.Петрашевичи
266		Минская	Минский		д.Галиново
267	Асфальто-бетонный завод г.Минска			Минск	ул.Разинская 49/1
268	Ж.д. станция Минск			Минск	ул.11-го июня 3а,кв.1
269	К-з"3-й решающий"	Витебская	Сиротинский		д.Завиленец
270		Минская	Минский		д.Снежнячи
271	Минская МТМ				
272	Союз писателей			Минск	н/д
273	К-з"Новые дороги"	Минская	Червенский		д.Старые Дороги
274	К-з им.Фрунзе	Минская	Червенский		д.Проворное
275	Единоличное хозяйство	Витебская	Ушачский		д.Заболотье
276	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Снитнячи
277	Мехмастерские льнокомбината	Витебская	Оршанский	Орша	н/д
278	Оршанский льнокомбинат	Витебская	Оршанский	Орша	н/д
279	Единоличное хоз-во	Минская	Смиловичский		д.Заямочное
280	К-з им.Тельмана	Витебская	Ветринский		д.Яловики
281	Полоцкий леспромхоз	Витебская	Ветринский		Заскорский с/с х.Долгой Полянь
282	К-з"Политотдел"	Витебская	Ветринский		Заскорский с/с х.Долгой Полянь
283	Борисовский стеклозавод	Минская		Ново-Борисов	н/д
284	С-з"Соревнование"	Витебская	Дубровенский		пособ.хоз-во"Ульяново"
285	Отдел автобазы "Белгостранс"	Минская		Минск	Садово-Набережная 5, кв.5
286	Минский хлебозавод	Минская		Минск	ул.Обувная 5, кв.1
287	Кустарь	Минская	Смолевичский		торфозавод"Красное Знамя"
288	Колхоз дер.Гора	Минская	Березинский		дер.Гора
289	Летний сад	Минская		Минск	ул.Энгельса 52
290	Колхоз "Пролетарий"	Минская	Дзержинский		д.Колтевщина
291	Единоличное хоз-во	Минская	Плещеницкий		д.Подлесье
292	Ф-ка им.Крупской	Минская	Минский	Минск	Грушевский п.17кв5
293	Склад топлива ст.Минск			Минск	ул.Осовиахилевская 46/1
294	Колхоз д.Андреевщина	Минская	Дзержинский		д.Андреевщина
295	Колхоз им.Сталина	Минская	Дзержинский		д.Андреевщина
296	Белгострой,стр-во театра	Минская		Минск	ул.Грушевская 15кв2
297	К-з им.Сталина	Минская	Дзержинский		д.Андреевщина
298	Единоличное хозяйство	Минская	Червенский		х.Столярный
299	УВСР-98	Витебская	Витебский	Витебск	ул.Винневская барак 114
300	К-з"Сталинская конституция"	Минская	Червенский		д.Межняца
301	К-з"Сталинская конституция"	Минская	Червенский		д.Межняца
302	Единоличное хозяйство	Минская	Червенский		д.Пруднице
303	Прядильная фабрика им. К.Маркса	Витебская	Лиозненский		д. Красный май Костеевского с/с
304	З-д им.Ворошилова	Минская		Минск	Войсковый пер.7кв2
305	К-з"Дружба"	Минская	Минский		д.Дубровка
306	К-з"Просвет"	Минская	Логойский		д.Свидно
307	Единоличное хоз-во	Минская	Минский		крупицкий с/с з.Станьковщина
308	Освейский льнозавод	Витебская	Дриссенский		хут. Малиновка Бигосовского с/с

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
260	1941/06/22		член к/р орг-ции	64,76УК БССР	1941/06/00	1960/10/27
261	1938/03/14	1938/05/26	член "ПОВ", а/с агитация	70 УК БССР	1938/07/22	1989/04/28
262	1937/08/00	1937/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/04	1960/11/16
263	1937/11/03	1937/12/06	вред-во	68,69,72,76УКБС	1937/12/06	1957/09/20
264	1938/06/22	1938/09/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/14	1989/04/30
265	1938/07/20	1938/09/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/09	1989/04/28
266	1937/08/06	1937/09/17	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/23	1989/03/31
267	1937/09/13	1937/09/23	шпионская деятельность в пользу польских разведорганов	68,76 УК БССР	1937/10/05	1958/02/04
268	1937/08/23	1937/09/23	шпионская деятельность в пользу польских разведорганов	68,76 УК БССР	1937/10/05	1958/02/04
269	1937/12/17	1938/01/21	член к/р орг-ции, шпионаж	68 УК БССР	1938/02/21	1964/07/17
270	1937/08/06	1937/09/17	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/23	1960/03/07
271	1937/00/00	1937/11/17	скрывал агента польской разведки, передавал ему шпионские сведения	68 УК БССР	1937/11/22	1958/09/18
272	1937/11/19	1937/12/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/27	1959/07/02
273	1937/10/28	1937/11/19	к/р агитация	72,74,76,80УКБС	1938/01/19	1960/01/22
274	1937/08/05	1937/09/07	а/с агитация	72,80УК БССР	1937/09/14	1962/03/20
275	1937/12/15	1938/01/20	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/08	1989/10/02
276	1929/06/27	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,9,19-58/9	1929/11/14	1959/10/15
277	1938/00/00	1938/02/15	к/р деятельность	н/д	1938/02/15	1958/10/13
278	1938/01/00	1938/03/14	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/03/14	1958/04/29
279	1929/06/27	1929/11/03	член к/р орг-ции	58-2,4,19-58-9	1929/11/14	1996/10/10
280	1937/12/19	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1960/03/10
281	1938/01/12	1938/03/29	агент польской разведки	64,68,71УК БССР	1938/04/19	1961/05/17
282	1938/01/12	1938/03/29	член к/р орг-ции	64,68,71УК БССР	1938/04/19	1961/07/26
283	1937/12/15	1938/01/21	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/03/19	1958/11/27
284	1937/12/19	1938/01/21	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/20	1958/08/11
285	1937/08/24	1937/12/27	агент польской разведки	68,76,66 УК	1938/01/08	1989/04/28
286	1938/00/00	1938/05/25	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/07/14	1989/06/23
287	1937/04/11	1937/08/25	агент польской разведки, член к/р орг-ции	66,68,72 УК БСР	1937/08/27	1981/09/21
288	1937/04/27	1938/09/21	член "ПОВ"	68 УК БССР	1938/10/05	1959/05/09
289	1937/09/01	1938/02/25	а/с, шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/04/13	1989/04/30
290	1937/08/09	1937/12/27	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/01/08	1959/12/28
291	1937/07/17	1937/08/22	к/р пропаганда	72а УК БССР	1937/08/31	1970/05/26
292	1937/08/25	1937/12/17	пособ. в шпионаже	24-68 УК БССР	1937/12/26	1989/04/07
293	1937/10/19	1937/11/03	к/р националистическая агитация	72а УК БССР	1938/01/08	1957/06/29
294	1937/11/02	1937/11/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/15	1959/05/21
295	1937/12/16	1938/01/21	к/р агитация, вредительство	68 УК БССР	1938/02/20	1959/06/11
296	1938/06/16	1938/09/21	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/09/25	1960/06/22
297	1937/11/02	1937/11/22	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/28	1963/12/03
298	1937/00/00	1937/10/07	а/с агитация	72,74,70 УК	1937/10/19	1989/06/30
299	1937/12/21	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,72,76	1938/03/09	1957/12/03
300	1937/12/18	1938/01/20	шпионаж, вред-во	68,69 УК БССР	1938/03/09	1960/05/26
301	1937/12/18	1938/01/20	шпионаж, вред-во	68,69УКБССР	1938/03/09	1960/05/26
302	1937/08/24	1937/09/22	а/с деятельность	55,72,80 УК	1937/10/01	1969/02/21
303	1937/12/15	1938/01/21	Деятельность в составе ПОВ, шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/25	1989/08/22
304	1937/08/23	1937/11/05	агент быв. польских разведорганов	68 УК БССР	1937/11/09	1958/08/00
305	1937/11/20	1937/12/17	шпионаж в пользу Польской разведки	66,68,71,76УКБС	1937/12/26	1968/12/30
306		1937/10/08	а/с агитация	н/д	1937/10/23	1995/08/16
307	1937/08/24	1937/10/21	член к/р орг-ции "Кулка Пилсудского"	66,72,76УК БССР	1937/10/28	
308	1938/01/13	1938/02/26	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/23	1989/09/18

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
309	Вильтовский	Иван	Семенович	1903/00/00
310	Вильчинская	Мария	Эдуардовна	1891/03/20
311	Виницкий	Генрих	Юльянович	1885/00/00
312	Виршиц	Николай	Викентьевич	1890/00/00
313	Витебский	Вильгельм	Казимирович	1892/00/00
314	Витковский	Николай	Эдуардович	1899/09/09
315	Витковский	Леон	Гилярович (Гиляриевич)	1907/00/00
316	Витковский	Иван	Францевич	1894/04/00
317	Витковский	Антон	Леонович	1903/00/00
318	Витковский	Иван	Васильевич(Викентьевич)	1868/00/00
319	Витковский	Викентий	Адольфович	1895/06/16
320	Витковский	Петр	Иванович	1912/00/00
321	Вишневский	Станислав	Антонович	1901/00/00
322	Вишневский	Антон	Адамович	1897/00/00
323	Вишневский	Сергей	Иосифович	1913/11/20
324	Вишневский	Иосиф	Игнатьевич	1891/02/11
325	Вишневский	Владимир	Адамович	1898/00/00
326	Вишневский	Иосиф	Леонович (Альфонсович)	1899/00/00
327	Вишневский	Михаил	Леонович	1894/00/00
328	Возняк	Евгения	Игнатьевна	1898/00/00
329	Возняк	Михаил	Павлович	1888/09/10
330	Войницкий	Казимир	Владиславович	1866/00/00
331	Войтенок	Фома	Васильевич	1880/00/00
332	Войтик	Андрей	Владиславович	1896/00/00
333	Войткевич	Николай	Иосифович	1872/09/10
334	Войцехович	Юзефа	Павловна	1903/00/00
335	Войцехович	Франц	Иванович	1880/00/00
336	Войцеховский (Войтеховский)	Эдуард	Иосифович	1893/10/00
337	Волк	Иосиф	Михайлович	1890/00/00
338	Волкова	Екатерина	Парфеновна	1892/00/00
339	Володько	Станислав	Витольдович	1909/04/10
340	Володько	Казимир	Игнатьевич	1904/00/00
341	Володько	Станислав	Иосифович	1910/00/00
342	Воложинский (Волотинский)	Иосиф	Феофилович	1885/00/00
343	Волот	Александр	Казимирович	1895/00/00
344	Волот	Антон	Адамович	1896/00/00
345	Волохнович	Адам	Степанович	1884/09/26
346	Волохнович	Михаил	Антонович	1860/00/00
347	Волош	Викентий	Антонович	1895/05/01
348	Вольский	Петр	Иванович	1905/00/00
349	Вонсак	Ян	Янович	1885/00/00
350	Вонсовский	Бронислав	Антонович	1898/00/00
351	Воробей	Иосиф	Степанович	1899/00/00
352	Воровной	Станислав	Иванович	1904/00/00
353	Воропай	Болеслав	Адольфович	1893/00/00
354	Восик	Вацлав	Иосифович	1890/00/00
355	Вроновский (Вруновский)	Эдуард	Владиславович	1906/00/00
356	Врублевская	Нина	Францевна	1900/00/00
357	Врублевский	Иосиф	Вдамирович	1895/00/00
358	Врублевский	Иван	Осипович (Иосифович)	1895/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
309	д.Вейна Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	плотник
310	м.Шполы Киевской обл.	полька	бухгалтер
311	г.Вильно	поляк	преподаватель
312	д.Рассольники Виленской губ.	поляк	сапожник-кустарь
313	д.Мальбе Вилейского р-на Молодеченской обл.	поляк	председатель
314	д.Ивники Червенского р-на Минской обл.	поляк	плотник
315	д.Высокая гора Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
316	д.Мастище Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
317	д.Торково Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
318	д.Дрохча Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
319	д.Ивники Червенского р-на Минской обл.	поляк	лекарь
320	д.Забодь Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
321	д.Сосновое Болото Березинского р-на	поляк	колхозник
322	м-ко Березино Могилевской обл.	поляк	возчик
323	г.Лодзь(Польша)	поляк	дорожный мастер
324	г.Кутно Варшавской губ.	поляк	член суда
325	д.Крпиши Двинского уезда	поляк	директор
326	д.Лутчино Ляховского с/с Лепельского р-на	поляк	каменщик
327	д.Лутчино Лепельского р-на БССР	поляк	крестьянин
328	д.Рунданы Латвия	полька	домохозяйка
329	м.Карчев Варшавской губ.	поляк	заведующий
330	д.Родивичи Ошмянского уезда Виленской губ.	поляк	крестьянин
331	д.Морги Чашникского р-на	поляк	плотник
332	д.Ярчево Тамашевского уезда Холмской губ.	поляк	без определенных занятий
333	заст.Пещина Свентянского уезда Виленской губ.	поляк	пенсионер
334	д.Латушки Дзержинского р-на	полька	домохозяйка
335	д.Горбаты Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
336	д.Дуличи Нарейковского с/с Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
337	д.Метясы Виленского уезда Виленской губ.	поляк	крестьянин
338	д.Ковали Вилейского уезда Виленской губ.	полька	уборщица
339	г.Минск	поляк	радиомонтер
340	д.Дрохча Червенского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
341	д.Сушники Червенского р-на БССР	поляк	колхозник
342	д.Русаки Копыльского р-на	поляк	надзиратель
343	д.Замостье Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
344	д.Покрошево Гресского р-на	поляк	крестьянин
345	д.Минуличи Минской обл.	поляк	фельдшер
346	д.Комаровщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
347	г.Остроленко,Польша	поляк	столяр
348	д.Залесье Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	мастер
349	д.Стреже-Мешицы Петраковской губ.Польша	поляк	инструктор отдела
350	г.Варшава	поляк	директор
351	д.Боровые Оршанского р-на	поляк	сторож
352	ПНР	поляк	колхозник
353	д.Богдановичи Минского р-на	поляк	колхозник
354	г.Лодзь Польша	поляк	мастер
355	Любленская губ., Польша	поляк	председатель
356	д.Вайнец Ломисенской губ. (Польша)	полька	домохозяйка
357	д.Поздерки Минского р-на и обл.	поляк	проводник
358	д.Лужки Холопеничского р-на Минской обл.	поляк	приемщик лесоматериала

№	Место работы	Область	Район	Город	География
309	Строительство музыкальной фабрики	Минская	Борисовский	Борисов	н/д
310	Минбаза "Госсортфонд"	Минская	Минский	Минск	ул. Большая Морская 9 кв.20
311	Строит.техникум	Витебская	Полоцкий	Полоцк	
312		Минская		Минск	ул. Октябрьская 11
313	К-з "Дружба"	Минская	Минский		д. Городище
314	Колхоз им. Володарского	Минская	Березинский		пос. Заямное
315	Колхоз "Культура"	Минская	Березинский		д. Высокая гора
316	Личное хозяйство	Минская	Березинский		д. Вязычино
317	По м.ж.	Минская	Червенский		д. Торково
318	Единое хозяйство	Минская	Червенский		х. Ажевинка
319	без определенных занятий	Минская	Березинский	Березино	ул. Красноармейская 1
320	Колхоз им. Куйбышева	Минская	Червенский		д. Забодь
321	данных нет	Минская	Березинский		дер. Сосновое болото
322	Пароходская пристань	Могилевская			м-ко Березино, ул. Минская 14
323	Слуцкий ДЭУ №21	Минская	Слуцкий		дорожный дом N 773
324	Окружной суд г. Слуцк	Минская	Слуцкий	Слуцк	ул. Пролетарская 58
325	Ветринская хлебопекарня	Витебская	Ветринский		д. Можай
326	2-я лепельская МТС	Витебская	Лепельский		д. Лутчино
327	Единое хозяйство	Витебская	Лепельский		д. Лутчино
328		Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул. Крестьянская д. РИКа
329	Райфо	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул. Крестьянская д. РИКа
330	Без опр. зан.	Минская	Минский	Минск	1 госпитальный пер. 6 кв.3
331	Пожарная команда	Витебская	Чашникский		м. Чашники
332		Минская	Копельский		м. Тимковичи
333		Минская		Минск	ул. Тифлисская 8, кв. 2
334	Домохозяйка	Минская	Дзержинский		д. Латушки
335	Единое хозяйство	Минская	Дзержинский		д. Рядновка
336	К-з им. 10 съезда	Минская	Дзержинский		д. Дуличи
337	Единое хозяйство	Минская	Бегомльский		д. Березки
338	Логойский РИК	Минская	Логойский		Зеленый Луг
339	Минский радиотрансляционный узел			Минск	ул. Новая 9/1
340	С-з "Рованичи"	Минская	Червенский		с-з "Рованичи"
341	Колхоз	Минская	Червенский		д. Сушники
342	Ковенская тюрьма	Минская	Копельский		д. Русяки
343	Колхоз "Чырвоны будауник"	Минская	Гресский		д. Замостье
344	Единое хозяйство	Минская	Гресский		д. Покрошево
345	5 санитарный участок ст. Минск			Минск	ул. 11-го июля 8, кв. 3
346	Единое хозяйство	Минская	Дзержинский		д. Колодники
347	Детский дом N1			Минск	ул. Галантерейная 8, кв. 1
348	Стеклозавод "Пролетарий"	Минская		Минск	ул. Фабрициуса 8, кв. 2
349	ЦИК БССР	Минская	Минский	Минск	ул. Советская 3/2 кв. 2
350	"Белсельэлектро"	Минская		Минск	н/д
351	Пожарно-сторожевая охрана кирпичный з-д	Витебская	Оршанский		д. Боровые
352	Колхоз "Стайск"	Витебская	Лепельский		д. Стайск
353	К-з "Красный пограничник"	Минская	Дзержинский		д. Перхурово
354	З-д им. Кирова	Минская		Минск	ул. Германовская 17 кв. 2
355	Колхоз "Стайск"	Витебская	Лепельский		д. Августово
356		Минская	Минский		совхоз расный маяк"
357	Поезда дальнего следования	Минская	Минский		д. Поздерки
358	Лепельский леспромхоз	Минская	Холопеничский		х. Новинки

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
309	1937/07/27	1938/02/15	агент польской разведки	68,72 УК БССР	1938/03/10	1961/05/24
310	1937/06/01	1937/12/02	член ПОВ, а/с деят-сть	66,68,72УК БССР	1937/12/27	1989/04/28
311	1937/12/07	1938/01/05	член ПОВ	64,76УК БССР	1938/02/09	1957/08/26
312	1938/07/06	1938/09/28	шпионаж	68 УК БССР	1938/10/15	1989/04/29
313	1937/10/31	1937/11/20	агент польской разведки	н/д	1937/11/27	1959/05/21
314	1937/11/03	1937/12/11	агент польских разведорганов, а/с деятельность	68,72 УК БССР	1938/03/02	1959/12/17
315	1937/12/17	1938/01/10	шпион польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/19	1958/08/28
316	1937/08/06	1937/09/07	к/р агитация	72 УК БССР	1937/09/14	1958/07/05
317	1937/12/18	1938/01/20	член к/р орг-ции	68 УК БССР	1938/02/05	1958/01/21
318	1938/01/07	1938/02/27	а/с агитация	72 УК БССР	1938/04/02	1989/04/29
319	1937/10/01	1937/10/13	вредительство, а/с агитация	69,72 УК БССР	1937/10/23	1989/04/10
320	1937/09/10	1937/10/13	а/с агитация	72,76 УК БССР	1937/10/25	1989/04/29
321	1938/01/14	1938/02/15	член "ПОВ", агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/15	1959/07/06
322	1938/07/09	1938/11/03	польский агент	68 УК БССР	1938/11/18	1958/10/13
323	1938/02/11	1938/03/29	член троцкистско-вредительской шпионской орг.	64,69 УК БССР	1938/04/25	1957/09/17
324	1937/07/26	1937/12/17	член ПОВ, вербовка новых членов	68,70,76УК БССР	1937/12/26	1959/06/15
325	1937/12/17	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1959/04/23
326	1937/12/25	1938/01/21	агент польских разведорганов	71,76 УК БССР	1938/02/20	1989/12/12
327	1937/12/24	1938/01/21	а/с деятельность	64,71,76 УК	1938/02/20	1990/04/14
328		1937/11/28	способствовала мужу Возняку М. в шпионской работе	н/д	1937/12/15	1960/02/08
329	1937/08/08	1937/10/14	член к/р организации, агент польской разведки	66,68,76УК БССР	1937/10/26	1960/02/08
330	1937/06/14	1937/09/22	агент польской разведки	66,68,76УК БССР	1937/10/03	1989/03/27
331	1937/11/05	1938/01/21	агент немецкой разведки	68,71 УК БССР	1938/02/08	1960/11/23
332	1937/11/18	1938/01/03	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/09	1989/04/28
333	1937/11/03	1937/11/20	шпионская деятельность	68а УК БССР	1937/12/03	1989/04/30
334	1937/03/06	1937/09/22	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/09/28	1989/04/30
335	1933/01/11	1933/04/02	член а/с группировки	72,76УК БССР	1933/04/06	1989/05/31
336	1937/08/25	1937/10/29	шпионаж в пользу Польши, а/с агитация	68,69,72УКБССР	1937/11/03	1989/03/31
337	1937/12/16	1938/01/21	член к/р польской ш-д орг-ции	64,68,71,76УКБС	1938/02/20	1989/07/12
338	1937/12/16	1938/02/15	содей в шпионаже в пользу Польши	68 УК БССР	1937/03/10	1989/04/23
339	1937/09/16	1937/09/23	шпионская деятельность в пользу польских разведорганов	68,76 УК БССР	1937/10/05	1958/02/04
340		1938/02/15	агент польской разведки	64,68,71 УК БСР	1938/03/15	1960/12/14
341	1937/12/18	1938/01/10	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/03/02	1989/04/28
342	1937/12/18	1938/01/20	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/05	1989/04/30
343	1938/00/00	1928/09/25	польский шпион, участник ПОВ	68 УК БССР	1938/10/07	1960/02/12
344	1938/01/11	1938/02/26	агент польской разведки, член ПОВ	64,68УК БССР	1938/04/02	1989/04/30
345	1937/11/23	1937/10/29	а/с агитация, направленная против партии и правительства	72а УК БССР	1937/12/09	1958/08/22
346	1937/08/06	1937/09/22	а/с агитация	н/д	1937/10/01	1989/03/27
347	1937/09/23	1937/10/29	член "ПОВ"	66,68,71,76 УК	1937/11/03	1961/11/01
348	1937/11/16	1937/12/17	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/27	1989/06/23
349	1937/05/01	1937/08/25	агент польской разведки, а/с агитация	68,76,72УК БССР	1937/10/14	1961/01/11
350	1937/03/26	1937/12/17	играл руководящую роль в "ПОВ", а/с деятельность	68,72,76 УК	1938/09/01	1963/10/18
351	1938/08/03	1938/10/16	шпионаж в пользу Латвии	68 УК БССР	1938/11/06	1989/08/22
352	1938/02/08	1938/03/29	Деятельность в составе к/р националистической орг-ции	64,71 УК БССР	1938/04/20	1989/10/10
353	1936/11/29	1937/07/03	агент польской разведки	68а УК БССР	1937/09/05	1995/05/06
354	1937/11/00	1938/01/22	член ПОВ	68,71 УК БССР	1938/02/26	1957/12/10
355	1938/01/14	1938/02/15	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/03/14	1958/07/28
356	1937/08/21	1937/12/14	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/26	1989/04/30
357	1937/07/23	1937/10/21	член "ПОВ"	66,68,70,72,76	1937/11/04	1957/09/06
358	1937/00/00	1938/01/10	обвинялся в принадлежности к польской агентуре	н/д	1938/09/01	1958/02/11

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
359	Врублевский	Карл	Петрович	1897/00/00
360	Врублевский	Василий	Михайлович	1899/01/31
361	Врублевский	Игнатий	Никодимович	1881/00/00
362	Врублевский	Владимир	Адамович	1862/00/00
363	Врублевский	Франц	Фабиянович	1900/02/10
364	Врублевский	Александр	Вацлавович	1894/00/00
365	Высоцкий	Александр	Николаевич	1885/00/00
366	Высоцкий	Ипполит	Николаевич	1897/00/00
367	Вышинская	Анна	Николаевна	1904/00/00
368	Гаевская	Эмилия	Николаевна	1900/00/00
369	Гайдукевич	Ядвига	Сельвестровна	1885/10/15
370	Галенский	Томаш	Иванович	1892/09/15
371	Галицкий-Гоицкий	Стефан	Иосифович	1907/00/00
372	Гальковский	Павел	Иванович	1892/00/00
373	Галюкевич	Иосиф	Игнатьевич	1889/00/00
374	Гансецкий	Антон	Викентьевич	1897/10/17
375	Гапанович	Бронислав	Иванович	1893/06/00
376	Гапанович	Станислав	Иванович	1883/00/00
377	Гаравская	Садалия	Вальтияновна	1861/00/00
378	Гачицкий	Феликс	Иосифович	1889/00/00
379	Гейно	Казимир	Иванович	1903/00/00
380	Гейно	Ксаверий	Валентинович	1891/00/00
381	Гейно	Михаил	Валентинович	1876/00/00
382	Гейно	Альберт	Иванович	1906/00/00
383	Гейно	Антон	Иванович	1886/00/00
384	Гейно-Костик	Констанция	Викентьевна	1898/00/00
385	Гельнер	Анатолий	Иванович	1896/00/00
386	Геринг	Ян(Иван)	Янович (Иванович)	1905/00/00
387	Германович	Мария	Александровна	1885/00/00
388	Германович	Иван	Станиславович	1905/03/21
389	Германович	Иван	Матвеевич	1874/00/00
390	Гинтов	Эдуард	Викентьевич	1895/00/00
391	Гинтовт	Франц	Павлович	1880/00/00
392	Гладкий	Антон	Иосифович	1897/00/00
393	Гладкий	Казимир	Адамович	1893/00/00
394	Гладкий	Вячеслав	Викентьевич	1905/00/00
395	Глебус	Мартин	Кузьмич	1901/00/00
396	Глинский	Альфонс	Альфонович	1884/00/00
397	Гльмбоцкий	Петр	Филицианович	1875/00/00
398	Гогмаер-Блядо	Болеслав	Иванович	1896/10/23
399	Голуб	Иосиф	Васильевич	1891/00/00
400	Голубицкий	Владислав	Станиславович	1865/00/00
401	Голубович	Антон	Викентьевич	1902/00/00
402	Голятовский	Казимир	Павлович	1895/01/10
403	Горавский	Бронислав	Викентьевич	1899/02/14
404	Горавский-Гракало	Адам	Иванович	1905/01/16
405	Гордей	Константин	Андреевич	1898/05/13
406	Гордиевич	Иосиф	Эдуардович	1888/00/00
407	Горецкий	Франц	Игнатьевич	1886/08/16
408	Горнцарек	Франц	Францевич	1888/05/19

№	Место рождения	Национальность	Должность
359	д.Залесье Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
360	д.Станьково Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
361	д.Рябиновка Дзержинского р-на Минского окр.	поляк	крестьянин
362	д.Пазерки Минского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
363	д.Меховка Ледянского с/с Червенского р-на	поляк	колхозник
364	д.Заямочное Минского р-на	поляк	колхозник
365	д.Закутя Березинского р-на БССР	поляк	крестьянин
366	д.Борановина Березинского р-на БССР	поляк	крестьянин
367	д.Докудова Виленской губ.	полька	продавец
368	д.Заполье Витебского р-на	полька	завхоз
369	г.Минск	полька	учительница
370	д.Любая Турекского уезда Калижской губ.Польша	поляк	директор
371	им.Шипяны Смолевичского р-на	поляк	механик
372	г.Невель	поляк	рабочий
373	д.Тюхаи Заславьского р-на	поляк	колхозник
374	д.Гута Новомышленской вол. (Польша)	поляк	рабочий
375	д.Лонва Плещеницкого р-на	поляк	сапожник
376	д.Лонва Плещеницкого р-на БССР	поляк	крестьянин
377	д.Дубовый Лог Борисовского р-на Минской обл.	полька	домохозяйка
378	д.Горовцы Черейской вол. Дриссенского уезда, Польша	поляк	крестьянин
379	д.Яновщина Плещеницкого р-на	поляк	крестьянин
380	д.Двиноса Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
381	д.Грайск Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
382	д.Яновщина Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	столяр
383	д.Упровище Логойского р-на	поляк	конюх
384	д.Дворище Плещеницкого р-на	полька	крестьяника
385	г.Белосток Польша	поляк	зав.отделом
386	д.Поречье Пуховичского р-на	поляк	директор
387	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	полька	домохозяйка
388	м.Смиловичи Минской обл.	поляк	столяр
389	д.Околово Логойского р-на БССР	поляк	крестьянин
390	п.Трипутный Лог Логойского р-на	поляк	колхозник
391	д.Дерзцы Червенского р-на Минской обл.	поляк	счетовод-кассир
392	д.Дички Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
393	д.Михалковичи Кореньского с/с Логойского р-на	поляк	крестьянин
394	Минский р-н	поляк	прораб
395	д.Чинчицы Польша	поляк	рабочий
396	д.Курклички Виленской губ.	поляк	колхозник
397	д.Уболотье Плещеницкого р-на Минского окр.	поляк	сторож
398	г.Варшава	поляк	заведующий
399	д.Алешники Юрковского с/с Логойского р-на	поляк	колхозник
400	им.Стефаново Лепельского р-на	поляк	конюх
401	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	гончар
402	г.Байдам-Али Туркменской ССР	поляк	управляющий
403	дкр.Лозин Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
404	д.Мурашки Борисовского р-на Минской обл.	поляк	научный сотрудник
405	д.Андрейки Мядельской вол.Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	завхоз
406	д.Листковщина Копыльского р-на	поляк	колхозник
407	д.Чырвоны Брод Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
408	д.Годишки Камешского уезда	поляк	завхоз

№	Место работы	Область	Район	Город	География
359	Колхоз им.Литвинова	Минская	Червенский		д.Залесье
360	К-з им.Ленина	н/д	Дзержинский		д.Станьково
361	Единоеличное хоз-во	Минская	Дзержинский		д.Рябиновка
362	Колхоз	Минская	Минский		дкр.Пазерки
363	К-з"Новая Дорога"	Минская	Червенский		д.Меховка
364	К-з по м.ж.	Минская	Минский		д.Заямочное
365	Личное хозяйство	Минская	Березинский		дер.Вайтохов
366	Личное хозяйство	Минская	Березинский		х.Войтохово
367	Магазин N 219	Минская		Минск	н/д
368	Институт	Витебская	Витебский	Витебск	
369	Домовицкая НСШ	Минская	Червенский		д.Домовицк
370	Хлебопекарня Дзержинского Райпотребсоюза	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
371	С-з"Молодая Гвардия"	Минская	Червенский		Ляденская МТС
372	Макаронная ф-ка	Витебская	Витебский	Витебск	
373	К-з"Коммунар"	Минская	Заславльский		д.Тюхаи
374	Фабрика им.Кирова	Минская	Борисовский	Борисов	ул.Дзержинского 107
375	Борисовский стеклоз-д	Минская	Борисовский	Н.Борисов	ул.Батурина 45
376	Единоеличное хозяйство	Минская	Плещеницкий		д.Лонва
377		Минская обл.	Борисовский		застанок Мурашки
378	Единоеличное хозяйство	Витебская	Дриссенский		хут. Марулино Жовненского с/с
379	Единоеличное хоз-во	Польша	Вилейский		
380	Единоеличное хоз-во	Минская	Плещеницкий		д.Дворищи
381	Единоеличное хоз-во	Минская	Плещеницкий		д.Дворищи
382	По найму	Минская	Плещеницкий		д.Яновщина
383	К-з	Минская	Плещеницкий		д.Горбовщина
384	Единоеличное хоз-во	Минская	Плещеницкий		д.Дворище
385	НКЗ БССР	Минская		Минск	ул.Советская 31/2кв2
386	Зеркальная ф-ка	Витебская	Витебский	Витебск	
387		Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
388	Артель "Коммунар"	Минская	Руденский		м.Смиловичи
389	Единоеличное хозяйство	Минская	Логойский		д.Околово
390	К-з им.Фрунзе	Минская	Заславльский		К-з им.Фрунзе
391	Квартирная часть Минского гарнизона			Минск	2-й Полоцкий пер.7
392	Колхоз	Минская	Заславльский		д.Дички
393	Единоеличное хоз-во	Минская	Логойский		д.Швабовка
394	Стр-во льнокомбината	Витебская	Оршанский	Орша	
395	По найму	Минская	Любанский		з.Закопанье
396	К-з"Ясная поляна"	Минской	Пуховичский		д.Ясная Поляна
397	К-з"Путь Коммуны"	Минская	Плещеницкий		д.Уболотье
398	Отд.Снабжен Беллесохраны	Минская	Минский	Минск	ул.Галантерейная 8
399	По м.ж.	Минская	Логойский		д.Алешники
400	Санитарная станция	Витебская	Лепельский	Лепель	н/д
401	Артель "Вылчэнец"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
402	Бел.контора Госбанка			Минск	угол Ленинской и Советской,Госбанк,кв.4
403	Колхоз"Красная Амела"	Минская	Червенский		д.Амела
404	АН БССР			Минск	ул.Железнодорожная 10
405	Червенский лесхоз	Минская	Червенский	Червень	
406	К-з по м.ж.	Минская	Копыльский		д.Летковщина
407	К-з им.Дзержинского	Минская	Червенский		д.Чырвоны Брод
408	Мелькрузавод"Возрождение"	Минская		Минск	ул.Московская 14кв11

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
359	1938/02/08	1938/03/29	шпионаж, диверсионная деятельность	64,68,71,76 УК	1938/04/19	1989/04/30
360	1937/08/07	1937/10/29	член польс.шпион.диверс.terr.орг-ции,бандитизм	68,71УК БССР	1937/11/03	1957/12/17
361	1933/01/11	1933/04/02	член а/с вредной орг-ции,а/с агитация	72,76УК БССР	1933/04/06	1989/05/31
362	1937/09/15	1937/10/26	а/с деятельность	68а УК БССР	1937/11/27	1989/03/31
363	1937/08/15	1937/09/17	к/р агитация	72 УК БССР	1937/10/04	1989/12/05
364	1937/11/01	1937/11/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/27	1989/04/28
365	1937/09/01	1937/11/02	член диверс.-повст.орг.,вредительство,а/с агитация	64,72,68 УК БСР	1937/11/27	1959/02/09
366	1937/09/01	1937/11/02	член диверс.-повст.орг.,вредительство,а/с агитация	64,72,68 УК БСР	1937/11/27	1959/02/09
367	1937/00/00	1937/12/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/27	1989/07/24
368	1937/00/00	1938/01/08	член к/р орг-ции	н/д	1938/02/26	1957/11/01
369	1937/12/25	1938/03/15	член шпион.-диверс.орг-ции	64,68,71,76УКБС	1938/03/15	1967/01/20
370	1937/05/02	1937/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/11	1959/11/12
371	1938/02/19	1938/04/12	шпионаж в пользу Польши	68,71,76УК БССР	1938/05/15	1960/01/25
372	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции,а/с деят-сть	н/д	1938/02/08	1964/10/07
373	1938/07/20	1938/09/28	агент польской разведки	71 УК БССР	1938/10/09	1989/04/29
374	1937/12/23	1938/01/21	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/02/20	1989/04/20
375	1937/07/26	1937/10/22	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/02	1989/04/28
376	1937/12/14	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/05	1989/05/30
377	1937/09/18	1938/01/08	мать польского агента-диверсанта	68,71 УК БССР	1938/02/03	1958/10/09
378	1937/12/19	1938/01/21	Агент польских разведорганов	68-а УК БССР	1938/02/20	1989/08/21
379	1933/02/14	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
380	1933/01/23	1933/00/00	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
381	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
382	1933/02/14	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
383	1937/12/19	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/05	1961/09/27
384	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
385	1937/05/23	1937/12/17	член ПОВ	66,68,71,76УКБС	1937/12/27	1958/09/22
386	1937/00/00	1937/12/11	шпионаж	68 УК БССР	1937/12/28	1958/04/14
387	1937/11/22	1937/12/09	член "ПОВ"	64 УК БССР	1938/03/02	1958/12/18
388	1937/09/11	1937/11/17	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/27	1958/12/18
389	1937/08/00	1937/10/06	а/с агитация	н/д	1937/10/19	1993/07/29
390	1937/09/12	1937/10/14	агент польской разведки,а/с агитация	68а,72УК БССР	1937/10/26	1989/03/31
391	1937/07/23	1937/09/22	активный член польской военной к/р орг."ПОВ"	66,68,70 УК	1937/09/28	1957/11/14
392	1938/00/00	1938/05/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/04	1959/07/23
393	1933/02/04	1933/04/02	член к/р орг-ции,а/с деят-сть	64,72,76УК БССР	1933/04/06	1957/01/21
394		1938/01/21	агент польской разведки	н/д	1938/02/20	1989/09/18
395	1937/12/09	1938/03/29	задание от разведорганов Польши	71 УК БССР	1938/04/25	1989/04/28
396	1937/12/24	1937/12/28	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/15	1970/01/23
397	1938/07/27	1938/09/28	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/10	1989/06/23
398	1937/09/16	1937/12/17	агент польской разведки	68,69,76УК БССР	1967/04/15	1967/04/15
399	1933/02/19	1933/04/02	член к/р орг-ции,а/с деят-сть	64,72,76УК БССР	1933/04/06	1957/01/21
400	1938/01/11	1938/02/15	к/р деятельность	64,68 УК БССР	1938/03/14	1958/12/15
401	1937/07/18	1937/10/21	агент польской разведки,шпионско-вредит.деятельность	66,68,71 УК	1937/10/28	1958/12/18
402	1937/07/22	1937/10/20	член к/р орг."ПОВ",вредительство в банковской системе	66,76 УК БССР	1937/12/30	1956/10/10
403	1937/08/24	1937/10/29	руководитель шпионско-диверс.орг.	68,71,72,74,76	1937/11/27	1958/09/04
404	1937/01/21	1937/08/25	член к/р орг.,способствовал шпион.деят.брата,автор ряда нац.-фаш.произведений	66,68,72 УК	1937/08/27	1958/11/27
405	1937/08/23	1937/11/17	агент польской разведки	65,66,68,69,72,	1937/11/27	1962/06/13
406	1938/08/31	1938/09/30	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/09	1989/04/30
407	1937/12/26	1937/12/30	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/02	1989/04/22
408	1937/12/02	1938/01/03	член ПОВ	66,68,69,71УКБС	1938/01/09	1957/11/21

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
409	Горошевич	Анна	Михайловна	1889/12/04
410	Горошевич	Станислав	Вацлавович	1912/01/15
411	Горошевич	Вацлав	Эдуардович	1887/00/00
412	Горошко	Франц	Венедиктович	1889/00/00
413	Госчинская	Ванда	Фоминична	1895/04/20
414	Готовко	Степан	Иосифович	1893/00/00
415	Готовский	Антон	Флеркович	1913/00/00
416	Готовский	Антон	Осипович	1900/00/00
417	Грабер	Бернард	Михайлович	1908/11/00
418	Грабино	Адам	Игнатъевич	1886/00/00
419	Грибовский	Иван	Адамович	1883/00/00
420	Гриневич	Казимир	Иосифович	1893/00/00
421	Гриневич	Иван	Петрович	1899/01/01
422	Гриневич	Илья	Ульянович	1879/00/00
423	Гринкевич	Владимир	Гаврилович	1900/00/00
424	Гринцевич	Вячеслав	Васильевич	1891/07/02
425	Гринь	Адольф	Фомич	1884/00/00
426	Грицевич	Александр	Иосифович	1906/00/00
427	Грицкевич	Иосиф	Иосифович	1895/00/00
428	Громько	Альбин	Александрович	1888/09/01
429	Гронский	Иосиф	Антонович	1904/00/00
430	Гросс	Эдуард	Болезславович	1899/00/00
431	Гроховский	Владислав(Владимир)	Матвеевич	1888/00/00
432	Грушевский	Антон	Юлианович	1889/00/00
433	Гудвиллович	Иван	Винцесевич-Викентъевич	1903/00/00
434	Гурецкий	Михаил	Станиславович	1906/06/00
435	Гурский	Станислав	Александрович	1893/00/00
436	Густинский	Иосиф	Петрович	1916/00/00
437	Гутковский	Фелициан	Зенонович (Зиновьевич)	1880/00/00
438	Гутман (Загурская)	Ирина	Александровна	1905/00/00
439	Гучек(Гучок)	Фелициан	Иванович	1899/05/00
440	Гуца	Казимир	Аппалинарович	1896/00/00
441	Гуца	Король	Андреевич	1903/11/10
442	Давыдович	Антон	Иванович	1889/00/00
443	Дауша	Казимир	Ромуальдович	1884/00/00
444	Дашкевич	Франц	Викентъевич	1902/00/00
445	Дашкевич	Николай	Фадеевич	1904/00/00
446	Дворжецкая	Антонина	Станиславовна	1877/00/00
447	Дворжинский (Двожинский)	Владимир	Александрович	1916/00/00
448	Десятловский	Иван	Людвигович	1888/00/00
449	Демидович	Франц	Фелицианович	1883/00/00
450	Демчик	Семен	Евдокимович	1890/00/00
451	Демьянович	Мечеслав	Антонович	1894/00/00
452	Дендевицкий	Сигизмунд	Сигизмундович	1874/00/00
453	Дендевицкий	Антон	Сигизмундович	1903/02/04
454	Деруга (Дерюго, Дерюга)	Степан	Викентъевич	1871/00/00
455	Дзичковский	Александр	Иванович	1891/00/00
456	Дичковский	Владимир	Иосифович	1912/00/00
457	Дичковский	Станислав	Иосифович	1901/00/00
458	Диянкевич (Диенкевич)	Иван	Валерьянович	1912/00/00
459	Длугокенский	Иосиф	Михайлович	1890/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
409	г. Минск	полька	домохозяйка
410	г. Минск	поляк	техник
411	д. Каменка Узденского р-на Минской обл.	поляк	рабочий-металлист
412	д. Рованичи Червенского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
413	д. Кошубы Соколицкий уезд Гродненская губ.	полька	иждвенка
414	д. Жестинное Плещеницкого р-на БССР	поляк	колхозник
415	д. Лутчино Лепельского р-на	поляк	колхозник
416	д. Б. Торонковичи Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
417	г. Минск	поляк	секретарь
418	г. Варшава Польша	поляк	инженер
419	д. Черногубово Копыльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
420	д. Мащенное Минского р-на БССР	поляк	колхозник
421	д. Станьково Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	зав. фермой
422	д. Семенец Ветринского р-на	поляк	грузчик
423	д. Якуты Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	председатель
424	д. Семков Городок Заславьского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
425	д. Новоселки Витуничского с/с Бегомльского р-на, БССР	поляк	колхозник
426	д. Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
427	д. Полоневичи Дзержинского р-на БССР	поляк	колхозник
428	хут. Заручье Славенского с/с Толочинского р-на	поляк	колхоз
429	д. Саковичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	портной
430	м. Остроленка Ломтинской губ. (Польша)	поляк	начальник
431	г. Ченстохов Петроковской губ. (Польша)	поляк	циркулярщик
432	х. Мтруг Старосельской вол.	поляк	колхозник
433	д. Камень Гресского р-на	поляк	колхозник
434	д. Слободка Березинского р-на	поляк	сплавщик
435	г. Варшава Польша	поляк	директор
436	д. Красное Заславьского р-на Минской обл.	поляк	кладовщик
437	д. Дубняки Самохваловичского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
438	г. Минск	полька	медсестра
439	д. Заручье Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
440	д. Барсучина Березинского р-на	поляк	колхозник
441	д. Барсучина Березинского р-на	поляк	колхозник
442	м. Владимировец Луцкого уезда Волынской губ.	поляк	крестьянин
443	г. Чаусы БССР	поляк	редактор
444	д. Кловсово Минского р-на Минской обл.	поляк	конюх
445	д. Андруши Узденского р-на	поляк	колхозник
446	г. Минск	полька	домохозяйка
447	г. Одесса	поляк	рабочий
448	д. Магдалиново Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
449	д. Довнары Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
450	д. Комары Хойниковской вол. Пинского уезда	поляк	конюх
451	д. Ельница Минского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
452	г. Минск	поляк	пенсионер
453	г. Минск	поляк	слесарь
454	м. Драково Польша	поляк	сторож
455	г. Вильнюс	поляк	начальник
456	д. Гайдукова Слобода Червенского р-на БССР	поляк	колхозник
457	д. Гайдукова Слобода Червенского р-на БССР	поляк	колхозник
458	п. Фаличи Стародорожского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
459	д. Красенец Плоцкой губ. (Польша)	поляк	кладовщик

№	Место работы	Область	Район	Город	География
409	домохозяйка	Минская	Минский	Минск	Койдановский тракт 16а
410	Ушосдор НКВД БССР	Минская	Минский	Минск	ул.Каменная 16/1
411	Ф-ка "Коммунарка"	Минская	Минский	Минск	Койдановский тракт 16/1
412	С-з "Рованичи"	Минская	Червенский		д.Рованичи
413	Иждивенка	Минская	Логойский		м.Логойск
414	Колхоз им.Орджоникидзе	Минская	Плещеницкий		д.Жестинное
415	Колхоз "Лучина"	Витебская	Лепельский		д. Гаронковичи
416	Колхоз "Лутчино"	Витебская	Лепельский		д. Торонковичи
417	Сталинский райком комсомола			Минск	ул.Луговая 24/8, кв.1
418	Зав.монтаж сектором Беллныконоплеводстроа	Минская	Минский	Минск	ул.Энгельса 17/5
419	Колхоз	Минская	Копыльский		д.Черногубово
420	Колхоз	Минская	Минский		д.Мащенное
421	Колхоз им.Ленина	Минская	Дзержинский		д.Станьково
422	Ж/д ст.Россоны	Витебская	Россонский		г.п.Россоны
423	Колхоз "Восход"	Минская	Дзержинский		д.Якуты
424	Переводной отдел Минского почтамта	Минская		Минск	ул.Р.Люксембург 43кв3
425	Колхоз "Память Ильича"	Витебская	Бегомльский		д.Новоселки
426	К-з им.Горького	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
427	Колхоз	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
428	Колхоз им. Чапаева	Витебская	Толочинский		к-з им. Чапаева Евлаховского с/с
429	Кустарь	Минская	Дзержинский		д.Саковичи
430	Штаб 3-го кавалерийского корпуса			Минск	ул.Комсомольская 31/3, кв.40
431	Артель "Фото"			Минск	Омский пер.18, кв.2
432	Колхоз "Чырвоны сцяг"	Минская	Минский		х.Диференция
433	Колхоз "Чырвоны камень"	Минская	Гресский		д.Камень
434	Березинская сплавконтора	Минская	Березинский		хут.Пиклино
435	Лихачевский льнозавод	Могилевская	Горецкий		Лихачевский с/с льнозавод №60
436	К-з им.Пушкина	Минская	Заславльский		д.Красное
437	Единоличное хоз-во	Минская	Самохваловичский		д.Дубняки
438	Клинический городок	Минская		Минск	ул.Григорьевская 10
439	Единоличное хоз-во	Минская	Смиловичский		х.Заречье
440	Колхоз им.Войково	Минская	Березинский		д.Барсучина
441	Колхоз	Минская	Березинский		д.Барсучина
442	Единоличное хоз-во	Барановичская	Луненецкий уезд		д.Микашевичи
443	Редакция газеты "орка"			Минск	ул.Старо-Слободская 64, кв.2
444	К-з "Коминтерн"	Минская	Минский		д.Кловсово
445	Колхоз	Минская	Узденский		д.Андруши
446		Минская		Минск	ул.Слепянская 34, кв.1
447	Редакция газ. "Звезда"	Минская	Минский	Минск	ул.Проводная 4кв1
448	Единоличное хоз-во	Минская	Плещеницкий		д.Магдалиново
449	К-з "Коминтерн"	Минская	Минский		д.Довнары
450	К-з им.Дзержинского	Минская	Минский		д.Малая Слепянка
451	Колхоз "Чырвоны барацьбіт"	Минская	Минский		д.Ельница
452				Минск	Койдановский тракт 38, кв.8
453	Мастерские сантехстроа	Минская		Минск	ул.Осовахиимовская 36кв3
454	Ремконтора	Минская	Минский	Минск	ул.Хлебная 18кв2
455	З-д им.Мясникова	Минская		Минск	Берсоновский пер.бкв1
456	Колхоз	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слобода
457	Колхоз им.Ежова	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слобода
458	Ж/д ст.Старые Дороги	Минская	Стародорожский		д.Фаличи
459	Минский Горторг	Минская		Минск	н/д

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
409	1937/03/10	1937/09/22	член к/р терр.группы,к/р агитация	22-70,76УК БССР	1937/09/28	1956/12/06
410		1937/09/22	руков.к/р терр.группы,к/р агитация	22-70,76УК БССР	1937/09/28	1956/12/06
411	1936/11/03	1937/09/22	член к/р терр.группы,к/р агитация	22-70,76УК БССР	1937/09/28	1956/12/06
412	1937/08/24	1937/09/22	а/с агитация	65,74,76УК БССР	1937/10/01	1988/12/28
413	1937/11/18	1938/02/15	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/03/04	1989/04/29
414	1938/07/00	1938/09/27	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/05	1989/04/28
415	1937/12/23	1938/01/21	Шпионаж в пользу иностранного гос-ва	64,68 УК БССР	1938/02/20	1989/08/00
416	1938/02/09	1938/03/29	Шпионаж в пользу Польши	64,71 УК БССР	1938/04/20	1989/10/10
417	1937/08/15	1937/12/19	член а/с террор.диверс.орг.	69,70,76 УК	1937/12/20	1958/02/08
418	1933/10/19	1934/03/03	руков.и член к/р шпион.диверс.вред.орг-ции	58-6,7,9,10,11	1934/06/22	1956/12/11
419	1937/12/17	1938/01/21	связь с польской разведкой	68 УК БССР	1938/02/20	1968/04/26
420	1937/12/16	1938/01/21	член "ПОВ", агент польской разведки	н/д	1938/02/20	1959/02/05
421	1937/08/07	1937/10/29	агент польской разведки	66,68,71УК БССР	1937/11/03	1959/06/04
422	1938/00/00	1938/04/12	член к/р орг-ции,а/с деят-сть	н/д	1938/05/31	1964/07/21
423	1933/01/20	1933/03/17	а/с агитация,вредительство	69,72,76УК БССР	1933/03/26	1959/07/18
424	1937/09/01	1937/11/05	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/09	1957/10/04
425	1937/12/16	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши, вредительство, а/с деятельность	64,68,71,76 УК	1938/02/20	1989/08/22
426		1937/11/19	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/26	1958/03/18
427	1937/00/00	1937/11/05	агент польских разведорганов	н/д	1937/11/09	1989/04/30
428	1937/12/16	1938/01/21	А/с агитация, шпионаж	68 УК БССР	1938/02/20	1989/09/29
429	1937/11/17	1937/12/14	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/01/11	1967/06/13
430	1937/08/01	1937/12/20	сотрудничал с польской разведкой	63-2,69,70,76	1937/12/21	1955/08/10
431	1937/11/19	1937/12/09	польский агент	68,71 УК БССР	1937/12/27	1962/06/06
432	1937/11/02	1937/11/19	а/с деятельность	68 УК БССР	1937/11/26	1989/04/26
433	1938/02/23	1938/09/20	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/10/01	1964/02/21
434	1937/08/06	1937/09/23	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/20	1989/03/20
435	1933/11/02	1934/03/03	член к/р ячейки,вред.работа,а/с агитация	58-7,9,10,11УКР	1934/06/22	1956/12/11
436	1937/12/15	1938/01/21	член диверс.-шпион.орг-ции	66,68,71,76УКБС	1938/02/28	1960/02/04
437	1929/06/27	1929/11/03	член к/р орг-ции	58-4,19-58-9УКР	1929/11/14	1996/10/10
438	1937/12/20	1938/09/20	польский шпион	68 УК БССР	1938/09/28	1989/04/30
439	1929/08/17	1929/11/03	член к/р орг-ции	58-2,4,19-58-9	1929/11/14	1996/10/10
440	1938/07/10	1938/10/11	участник "ПОВ", а/с агитация	н/д	1938/10/29	1965/12/21
441	1937/07/18	1937/09/07	а/с агитация	72,76 УК БССР	1937/09/14	1960/08/19
442	1929/07/18	1929/12/14	связь с поль.разведорганами	58-9,16-121УКРС	1929/12/26	1992/04/24
443	1937/08/04	1937/10/14	член "ПОВ"	66,68,76 УК	1937/10/26	1959/08/31
444	1938/01/05	1938/01/09	а/с агитация	22-70,72УК БССР	1938/02/03	1959/09/12
445	1937/12/17	1938/01/21	а/с деятельность	76 УК БССР	1938/02/20	1989/04/24
446	1937/12/03	1938/01/03	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/09	1989/06/16
447	1938/01/09	1938/02/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/04/13	1989/04/28
448	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
449	1938/01/06	1938/01/09	а/с агитация,член а/с группы	22-70,72аУК БСР	1938/02/03	1961/08/11
450	1938/04/01	1938/09/21	агент польской разведки	н/д	1938/10/01	1989/04/28
451	1938/07/05	1938/10/15	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/11/28	1958/10/27
452	1937/12/02	1938/01/03	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/01/09	1957/12/24
453	1937/11/01	1937/12/17	член ПОВ	66,68,71,76УКБС	1937/12/27	1957/12/24
454	1938/03/10	1938/03/14	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/26	1989/04/28
455	1937/08/16	1937/11/20	руководитель к/р вред.орг-ции	69,71,76УК БССР	1937/12/28	1957/08/30
456	1937/12/18	1938/01/20	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/02/05	1989/07/24
457	1937/12/18	1938/01/10	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/03/02	1989/03/28
458	1938/07/08	1938/10/10	агент польской разведки	63,71,22-76 УК	1938/10/19	1959/08/10
459	1937/10/13	1937/11/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/01	1989/04/28

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
460	Длужневский	Викентий	Викентьевич	1912/00/00
461	Добранский	Казимир	Адольфович	1913/00/00
462	Добранский (Добрянский)	Антон	Адольфович	1904/00/00
463	Добриневский	Иван	Антонович	1897/00/00
464	Добровольский	Станислав	Куприянович	1877/00/00
465	Добровольский	Иосиф	Иосифович	1852/00/00
466	Добровольский	Владислав	Петрович	1885/00/00
467	Добрянский	Иосиф	Адольфович	1907/00/00
468	Довжик	Иосиф	Викентьевич	1905/00/00
469	Довнар	Янина(Анна)	Ивановна	1909/00/00
470	Довнар	Раймунд(Роман)	Антонович	1912/00/00
471	Довнар	Бронислав	Фелицианович	1903/00/00
472	Довнар	Валерьян	Иванович	1881/01/10
473	Довнар	Иван	Константинович	1896/00/00
474	Довнар	Мечеслав	Константинович	1900/00/00
475	Довнар	Иван	Павлович	1883/00/00
476	Довнар	Казимир	Александрович	1904/01/00
477	Довнар	Франц	Казимирович	1904/03/27
478	Довнар	Бронислав	Касперович	1895/00/00
479	Довнар-Запольский	Винцес	Александрович	1903/00/00
480	Довнарлович	Людвиг	Михайлович	1879/00/00
481	Домбровская	Мария	Станиславовна	1890/00/00
482	Домбровский	Владимир	Иванович	1895/00/00
483	Дорожко	Владимир	Игнатьевич	1906/00/00
484	Дроб	Антон	Петрович	1896/00/00
485	Дрожжа	Игнатий	Казимирович	1896/00/00
486	Дроздович	Александр	Максимович	1882/00/00
487	Дроздовский	Кайтан(Кастан)	Францевич	1908/00/00
488	Дроздовский	Фадей(Федор)	Францевич	1910/00/00
489	Дубаневич	Франц	Антонович	1895/00/00
490	Дубинский	Эдуард	Михайлович	1909/00/00
491	Дубко	Петр	Иосифович(Осипович)	1890/00/00
492	Дубовская	Стефания	Казимировна	1896/00/00
493	Дубовский	Станислав(Денис)	Антонович	1895/04/18
494	Дубовский	Бронислав	Болеславович	1898/00/00
495	Дубовский	Иосиф	Иванович	1886/00/00
496	Дубовский	Никадим	Иванович	1917/00/00
497	Дубовский	Михаил	Адольфович	1884/03/24
498	Дубовский	Михаил	Антонович	1898/00/00
499	Дубовский	Петр	Петрович	1899/00/00
500	Дубонос	Венедикт	Игнатьевич	1883/00/00
501	Дубровский	Антон	Степанович	1897/00/00
502	Душевский	Станислав	Викентьевич	1907/05/08
503	Душинский	Кондратий	Францевич	1873/00/00
504	Дявго	Михаил	Антонович	1894/00/00
505	Дятко(Дзятко)	Ольга	Владимировна	1906/00/00
506	Дятковский	Казимир	Игнатьевич	1911/00/00
507	Евстафьева	Ядвига	Францевна	1890/00/00
508	Еленский	Донат	Антонович	1893/00/00
509	Еленский	Карл	Антонович	1873/00/00
510	Елиневич-Еленевич	Франц	Михайлович	1881/00/00
511	Еринович	Антон	Михайлович	1881/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
460	д.Новоселки Бегомльского р-на, БССР	поляк	бригадир
461	д.Пруцы Пуховичского р-на БССР	поляк	рабочий
462	д.Прутск Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
463	д.Лука Пуховичского р-на БССР	поляк	колхозник
464	г.Варшава	поляк	инструктор
465	д.Дрази Борисовского р-на Минской обл.	поляк	садовод
466	д.Летцы Витебского р-на	поляк	колхозник
467	д.Красное Пуховичского р-на БССР	поляк	рабочиф
468	п.Яново Заславьского р-на	поляк	лесник
469	д.Пеньковичи Дзержинского р-на Минского окр.	полька	домохозяйка
470	д.Ратомка Заславьского р-на Минской обл.	поляк	шофер
471	г.Минск	поляк	зав.мастерской
472	д.Руденск Смиловичского р-на БССР	поляк	бухгалтер
473	д.Хомичи Дзержинского р-на	поляк	рабочий
474	д.Хомичи Дзержинского р-на	поляк	рабочий
475	х.Гай Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
476	д.Пеньковичи Дзержинского р-на	поляк	кузнец
477	д.Павловщина Негорельского с/с Дзержинского р-на	поляк	колхозник
478	д.Боровое Минского р-на и обл.	поляк	плотник
479	д.Шипки Борисовского р-на	поляк	бригадир
480	д.Березовка Березинского р-на БССР	поляк	колхозник
481	г. Борисов	полька	библиотекарь
482	г.варшава	поляк	рабочий
483	д.Мордасы Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	н/д
484	д.Юзефин Блотницкой вол. Рамодской губ.	поляк	колхозник
485	д.Вьня Копыльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
486	д.Боровляны Минского р-на	поляк	до мая 1937г рабочий
487	д.Буцевщина Минского р-на	поляк	дежур.Машинист
488	д.Буцевщина Минского р-на	поляк	дежурный
489	д.Дрыла Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	ветсанитар
490	д.Юхновска Заславьского р-на	поляк	колхозник
491	д.Шаинка Сиротинского р-на	поляк	приемщик
492	г.Белосток	полька	домохозяйка
493	г.Белосток (Польша)	поляк	сапожник
494	д.Полядки Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
495	д.Симоновка 1-я Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
496	д.Полядки Березинского р-на	поляк	крестьянин
497	д.Черногубово Копыльского р-на	поляк	колхозник
498	д.Черногубово Копыльского р-на	поляк	колхозник
499	д.Великий Бор Россонского р-на	поляк	председатель
500	д. Вышкарово Освейского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
501	д.Новое Запонье Докшицкого р-на	поляк	колхозник
502	д.Брилево Березинского р-на Минской обл.	поляк	механик
503	д.Ляховщина Заславьского р-на Минской обл.	поляк	перронный контролер
504	д.Зуи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	плотник
505	д.Поточеве Смолевичского р-на Минской обл.	полька	учительница
506	д.Яновщина Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	сапожник
507	м. Поставы Виленской губ., Польша	полька	колхозница
508	д.Долгое Стасевского с/с Лиозненского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
509	д.Жилищино Могилевской обл.	поляк	колхозник
510	д.Левданщина Плещеницкого р-на	поляк	колхознику
511	хут. 2-я Ляшонка Руднянского с/с Россонского р-на	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
460	Колхоз "На варце"	Витебская	Бегомльский		д. Новоселки
461	Учдор 712	Минская	Смиловичский		пос.Лавек
462	Колхоз	Минская	Смиловичский		пос.Лавск
463	Колхоз	Минская	Пуховичский		д.Лука
464	ФЗУ строителей	Минская		Минск	
465	Колхоз им.Дзержинского	Минская	Борисовский		д.Дразы
466	К-з"Завет Ленина"	Витебская	Витебский		д.Рычажники
467	Учдор 712	Минская	Смиловичский		пос.Лавск
468	Койдановский лесхоз	Минская	Заславльский		п.Яново
469	Домохозяйка	Минская	Дзержинский		д.Пеньковичи
470	СНК БССР			Минск	н/д
471	Радиостанция РВ-10	Минская	Минский		д.Колодищи
472	Склад"Семхозснаба"	Минская	Пуховичский		м.Пуховичи
473	Коммуна"Красное знамя"	Минская	Дзержинский		Коммуна"Красное знамя"
474	Коммуна"Красное знамя"	Минская	Дзержинский		д.Хомичи
475	К-з"Коминтерн"	Минская	Минский		д.Владимирово
476	К-з им.Войкова	Минская	Дзержинский		д.Мельковичи
477	К-з"Красное Знамя"	Минская	Дзержинский		д.Павловщина
478	Колхоз "Ленинский шлях"	Минская	Минский		х.Ранец
479	К-з по м.ж.	Минская	Березинский		д.Крупа
480	Колхоз	Минская	Березинский		д.Березовка
481	Богушевская НСШ	Витебская	Богушевский	г. Богушевск	
482	Ф-ка"Красный Октябрь"	Витебская	Витебский	Витебск	
483	н/д	Минская	Вилейский		д.Мордасы
484	Колхоз "Ленинский шлях"	Минская	Смолевичский		х.Мостище
485	Колхоз	Минская	Копыльский		д.Вьня
486	З-д "Белорус"	Минская		Минск	ул.Цнянская 23кв1
487	Минская водонасосная станция	Минская	Минский		х.Полинарво
488	Минская водонасосная станция	Минская	Минский		х.Ново-Полинарво
489	Колхоз им.Дрыла	Минская	Плещеницкий		д.Дрыла
490	К-з	Минская	Заславльский		д.Юхновка
491	Ульская мельница	Витебская	Сиротинский		д.Шаинка
492		Минская		Минск	н/д
493	Обувная фабрика им.Кагановича			Минск	Московска 8, кв.94
494	Колхоз Ланцуцкого	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слободка
495	Единоличное хозяйство	Минская	Березинский		д.Симонова 1-я
496	Единоличное хоз-во	Минская	Березинский		д.Полядки
497	К-з"Польский коммунар"	Минская	Копыльский		д.Черногубово
498	К-з"Польский коммунар"	Минская	Копыльский		д.Черногубово
499	К-з по м.ж.	Витебская	Россонский		д.Рыли
500	н/д	Витебская	Освейский		д.Вышкарово
501	К-з"Новое Запонье"	Витебская	Докшицкий		д.Новое Запонье
502	Райзаготконтора	Минская	Березинский	м.Березино	ул.Червеньская 23
503	Ст.Минск-пасс.			Минск	ул.Танковая 60,кв.2
504	По найму	Минская	Дзержинский		ст.Негорелое д.Рудня
505	Польская школа	Витебская	Витебский	Витебск	
506	Белгостеатр	Минская		Минск	пер.Пакагузный 16, кв.3
507	н/д	Витебская	Городокский		д.Болец
508	К-з"Долгое"	Витебская	Лioзненский		д.Долгое
509	К-з"Долгое"	Витебская	Лioзненский		д.Долгое
510	К-з"Путь Ленина"	Минская	Плещеницкий		д.Левданщина
511	н/д	Витебская	Россонский		хут. 2 Ляшонка

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
460	1937/12/15	1938/01/20	Шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/02/20	1989/08/00
461	1937/11/20	1938/01/05	шпионаж	68 УК БССР	1938/03/02	1989/05/25
462	1937/11/18	1937/12/09	участник "ПОВ"	64 УК БССР	1938/03/02	1989/03/28
463	1938/04/06	1938/09/20	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/10/01	1989/00/00
464	1937/11/18	1938/01/03	член ПОВ	66,68,72УК БССР	1938/01/19	1966/12/16
465	1937/11/01	1937/12/28	шпионская деятельность	68,71 УК БССР	1938/03/10	1989/05/30
466	1938/06/26	1938/10/16	член а/с орг-ции, а/с деят-сть	61,64,72,76	1938/11/06	1960/02/10
467	1937/09/18	1937/12/09	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/03/02	1989/05/31
468	1937/00/00	1938/02/15	агент польской разведки	н/д	1938/03/14	1989/04/30
469	1937/08/28	1937/10/21	член ПОВ, шпионаж в пользу Польши	66,68,76УК БССР	1937/10/28	1989/03/31
470	1937/00/00	1937/11/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/22	1958/09/15
471	1937/11/03	1937/12/11	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/26	1958/08/18
472	1937/12/19	1938/02/15	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/15	1957/11/14
473	1933/01/12	1933/03/28	член а/с группировки	72,76УК БССР	1933/04/03	1989/03/30
474	1933/01/11	1933/03/28	член а/с группировки	72,76УК БССР	1933/04/03	1989/03/30
475	1937/09/28	1937/10/29	член к/р орг-ции, к/р агитация	72,76УК БССР	1937/11/10	1960/01/26
476	1937/08/07	1937/10/14	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/10/26	1989/04/30
477	1938/07/20	1938/09/29	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/09	1989/04/30
478	1938/06/06	1938/11/01	агент польских разведорганов	66,68,71 УК	1938/11/10	1961/12/30
479	1937/00/00	1938/01/10	агент польской разведки	64УК БССР	1938/02/10	1989/04/28
480	1937/00/00	1938/01/10	агент польских разведорганов	64 УК БССР	1938/02/10	1989/07/24
481	1937/12/20	1938/01/21	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1989/09/14
482	1937/00/00	1938/01/20	член кюр орг-ции, а/с деят-сть	н/д	1938/02/08	1964/10/07
483	1933/03/04	1933/05/05	агент вилейской разведки	68 УК БССР	1933/05/07	1989/05/31
484	1937/08/06	1937/09/25	бандитизи, участник к/р рг., а/с агитация	68,72,76 УК	1937/10/16	1939/03/20
485	1938/04/07	1938/09/21	агент польской разведки	68,72 УК БССР	1938/10/01	1959/08/24
486	1937/08/24	1937/10/14	агент польской разведки	68,76 УК БССР	1937/10/26	1958/07/26
487		1938/05/26	член к/р орг-ции	71 УК БССР	1938/07/05	1989/05/30
488	1938/00/00	1938/05/25	член к/р орг-ции	68,71 УК БССР	1938/07/09	1989/05/30
489	1937/00/00	1938/01/10	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/22	1958/10/16
490	1938/04/04	1938/05/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/09	1989/04/28
491	1938/00/00	1938/09/20	член шпион. орг-ции	72,76УК БССР	1938/10/01	1958/04/21
492	1937/00/00	1937/12/09	пособничество шпионской деятельности	68 УК БССР	1937/12/27	1990/05/18
493	1937/08/24	1937/10/14	Участник польской, шпионско-диверсионной, террористической организации	66,68,70	1937/10/26	1956/05/12
494	1937/08/24	1937/10/29	явл. руководителем шпионско-диверс. орг. на территории Червенского р-на	68,71,72,74,76	1937/11/27	1958/09/04
495	1932/12/30	1933/02/28	пособничество польским оккупантам, а/с агитация	72,76 УК ЮССР	1933/03/15	1959/09/26
496	1937/12/18	1938/01/20	член к/р орг-ции	68,69УК БССР	1938/02/05	1989/04/30
497	1938/06/17	1938/09/26	член ПОВ, а/с агитация	64 УК БССР	1938/10/07	1989/04/28
498	1938/06/17	1938/11/12	нелег. перешел госграницу	24-68УКБССР	1938/11/29	1990/04/18
499	1937/12/19	1938/01/21	член к/р орг-ции	68,71 УК БССР	1938/02/20	1959/12/10
500	1938/01/12	1938/03/29	Агент разведорганов Германии	68,72 УК БССР	1938/09/01	1989/08/08
501	1937/12/15	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/21	1960/05/05
502	1938/04/26	1938/09/20	член к/р повст. поль. орг-ции	68 УК БССР	1938/10/08	1958/06/28
503	1938/07/27	1938/10/07	агент польской разведки	68а УК БССР	1938/11/17	1958/07/14
504	1937/08/24	1937/12/27	агент польской разведки	66,68,71УК БССР	1938/02/25	1959/06/15
505	1937/05/25	1937/11/17	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/22	1957/08/20
506	1937/12/17	1938/02/15	агент польской разведки	66,71,76 УК	1938/03/04	1989/04/30
507	1937/12/17	1938/01/21	Деятельность в составе "ПОВ"	64,68,70,71,76	1938/02/20	1989/09/18
508	1937/12/15	1938/01/21	член ПОВ, шпионаж	68,72,76УК БССР	1938/02/25	1989/08/21
509	1937/12/15	1938/01/21	член ПОВ, шпионаж	68,72,76 УК БССР	1938/02/25	1989/08/21
510	1938/02/09	1938/09/22	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/01	1989/04/30
511	1938/02/03	1938/04/12	Агент латвийских разведорганов	68,71 УК БССР	1938/05/05	1989/08/24

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
512	Ермак	Антон	Антонович	1878/00/00
513	Ермолович	Бронислав	Фелицианович	1888/00/00
514	Есемонт	Антон	Адольфович	1901/02/04
515	Жабицкий	Петр	Иванович	1894/07/29
516	Жамейко	Казимир	Адамович	1876/00/00
517	Жандарский	Михаил	Михайлович	1909/00/00
518	Жаховский	Людвик (Людвиг)	Антонович	1896/00/00
519	Жванский	Иван	Казимирович	1879/00/00
520	Жданович	Стефанида	Адольфовна	1909/00/00
521	Жданович	Эмилия	Викентьевна	1908/00/00
522	Жданович	Петр	Викентьевич	1905/00/00
523	Жданович	Александр	Иосифович	1893/00/00
524	Жданович	Иосиф	Иванович	1895/00/00
525	Жданович	Станислав	Антонович	1907/00/00
526	Жданович	Вячеслав	Антонович	1857/00/00
527	Жданович	Андрей	Михайлович	1895/00/00
528	Жевнеровский	Иосиф	Павлович	1905/00/00
529	Желток	Владимир	Титович	
530	Желток	Бонифатий	Михайлович	1894/05/00
531	Жибуль	Григорий	Иванович	1889/00/00
532	Жибуль	Викентий	Антонович	1902/00/00
533	Жибуль (Жибулевский)	Станислав	Антонович	1909/00/00
534	Живица	Казимир	Адамович	1908/00/00
535	Живица	Болеслав	Сигизмундович	1903/00/00
536	Живица	Антон	Казимирович	1894/00/00
537	Жигуновский	Антон	Константинович	1891/00/00
538	Жидович	Фелициан	Иосифович	1873/01/12
539	Жидович	Доменик	Карлович	1882/00/00
540	Жидович	Станислав	Валерьянович	1875/00/00
541	Жидович	Антон	Павлович	1901/00/00
542	Жидович	Иван	Климентьевич	1895/00/00
543	Жижневский	Николай	Александрович	1895/00/00
544	Жилинский	Эдуард	Иванович	1890/08/26
545	Жилинский	Иосиф	Павлович	1904/01/25
546	Жилинский	Владимир	Георгиевич	1906/00/00
547	Жилинский	Антон	Иванович	1889/00/00
548	Жолнаркевич	Игнатий	Фомич	1903/00/00
549	Жудро	Казимир	Ипполитович	1897/03/04
550	Жук	Михалина	Викентьевна	1879/00/00
551	Жуковский	Иван	Семенович (Стефанович)	1894/00/00
552	Жуковский	Феликс	Стефанович	1907/00/00
553	Жуковский-Садовский	Болеслав	Романович	1893/00/00
554	Журавский	Константин	Иосифович	1897/00/00
555	Журомский	Антон	Карлович	1904/00/00
556	Завистовская	Ядвига	Константиновна	1899/00/00
557	Зайцев	Иосиф	Иванович	1886/00/00
558	Зайцева	Фабиана	Карловна	1904/00/00
559	Закревская	Валерия	Криштоповна	1888/00/00
560	Закревский	Иосиф	Брониславович	1907/00/00
561	Закревский	Никодим	Брониславович	1902/00/00
562	Закревский	Иосиф	Адамович	1909/00/00
563	Залатор	Франц	Миколаев (Николаевич)	1902/00/00
564	Залевский	Юльян	Брониславович	1896/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
512	д.Тейлюки Савейковского с/с Освейского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
513	д.Долгий Остун Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
514	г.Минск	поляк	студент
515	д.Планки Куровской волости Люблинской губ. (Польша)	поляк	заведующий
516	д.Королищевичи Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
517	Килецкая губ. (Польша)	поляк	колхозник
518	х.Новинки Холопеницкого р-на БССР	поляк	бригадир
519	д. Вольнец Ушачского р-на	поляк	колхозник
520	д.Ясевичина Дзержинского р-на Минской обл.	полька	колхозница
521	д.Ольховка Березинского р-на	полька	без опр.зан.
522	д.Ольховка Березинского р-на Минской обл.	поляк	слечарь
523	д.Слатвин Червенского р-на Минской обл.	поляк	лесоруб
524	им.Липня Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	конюх
525	д.Микуличи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	пожарный
526	д.Микуличи Березинского р-на	поляк	без опр.зан.
527	д.Заборье Березинского р-на	поляк	колхозник
528	д.Доброе Лиозненского р-на Витебской обл.	поляк	кладовщик
529	д.Костовщина Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
530	д.Мартьяновка Березинского р-на БССР	поляк	колхозник
531	д.Селище Заславьского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
532	г.Нью-Йорк США	поляк	колхозник
533	д.Милоши Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
534	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	председатель
535	д.Живица Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	кочегар
536	им.Адамарино (Польша)	поляк	плотник
537	х.Гута Минского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
538	г.Минск	поляк	жд машинист
539	д.Климковщина Минского р-на	поляк	конюх
540	д.Лукотино Самохваловичского р-на Минского округа	поляк	крестьянин
541	д.Зеленая Дубрава Стародорожского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
542	д.Будилово Минского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
543	д.Улитинки Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	крестьянин
544	х.Тончины Сморгоньской волости Виленской губ.	поляк	вагон.мастер
545	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
546	д.Березовка Березинского р-на	поляк	колхозник
547	м.Синно Радомской губ.	поляк	колхозник
548	д.Черники Рогового с/с Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
549	д.Теклино Березинского р-на	поляк	рабочий
550	д.Найды Сарьинского с/с Дриссенского р-на	полька	без определенных занятий
551	д.Бориски Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
552	д.Бориски Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
553	д.Турно Белостокского уезда	поляк	завхоз
554	г.Рязань	поляк	счетовод
555	с-з Вейна Могилевского р-на и обл.	поляк	начальник
556	м.Раков Молодечненского уезда	полька	домохозяйка
557	м.Свентяны Виленской губ.	поляк	мастер
558	с-з Прилуки Минского р-на и обл.	полька	рабочая
559	д.Золотари Рубежувичской вол.Польша	полька	колхозница
560	д.Любая Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
561	д.Любач Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
562	им.Наборовщина Польша	поляк	бригадир
563	д.Тохаи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
564	г. Докшицы Витебской обл.	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
512	К-з"Ленинский маяк"	Витебская	Освейский		д.Тейлюки
513	н/д	Минская	Минский		д.Долгий Остун
514	Пединститут им.Горького г.Минск			Минск	ул.Первомайская 15/18, кв.7
515	Магазин N78 Мингорпищеторга			Минск	Червеньский тракт 81/1
516	К-з"Восход"	Минская	Минский		д.Королищевичи
517	Колхоз им.Чапаева	Витебская	Лепельский		х.Поток
518	Колхоз им. Сталина	Витебская	Лепельский		д.Адамовка
519	Колхоз д. Домантовщина	Витебская	Ушачский		д. Домантовщина
520	К-з"Парижская коммуна"	Минская	Дзержинский		х.Мостище
521	Без опр.зан.	Минская	Березинский		м.Березино ул.Красинская 14
522	Березинский винзавод	Минская	Березинский		мест.Березино, ул.Пролетарская 14
523	Червенск.леспромхоз	Минская	Червенский		д.Слатвин
524	К-з"Большевик"	Минская	Минский		п.Боровцы
525	3 пож.ком.	Минская	Минский	Минск	ул.Суражская 6кв3
526	Без опр.зан.	Минская	Червенский	Червень	ул.Бобруйская 14
527	К-з"Свобода"	Минская	Березинский		п.Смолевка
528	Учхоз"Подберезье"	Витебская	Витебский		учхоз"Подберезье"
529	Колхоз им.Шмидта	Минская	Березинский		д. Костовщина
530	Колхоз им.Шмидта	Минская	Березинский		х.Старо Жабукуово
531	Личное хозяйство	Минская	Заславльский		д.Кириши
532	Колхоз им.Ленина	Минская	Дзержинский		д.Станьково
533	Колхоз им. 8-го Марта	Минская	Заславльский		д.Милоши
534	Колхоз в д.Ливье	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
535	Лесозавод Дзегильно	Минская	Дзержинский		лесозавод Дзегильно
536	н/д	Минская	Воложинский		м.Ивенец, пер.Костюшко 15
537	К-з"Пятилетка"	Минская	Минский		х.Гута
538	жд ст.Минск (пенсионер)			Минск	ул.Разинская 1
539	Колхоз им.Ворошилова	Минская	Заславльский		д.Нарейки
540	Единоличное хозяйство	Минская	Самохваловичский		д.Рубилки
541	К-з"Красная Дуброва"	Минская	Стародорожский		д.Зеленая Дубрава
542	К-з им.ОГПУ	Минская	Минский		д.Будилово
543	Единоличное хозяйство	Витебская	Лепельский		п.Бор
544	Жд. ст.Минск			Минск	1-й Свердловский пер.22/3
545	К-з"11 Съезд Советов"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
546	К-з им.Шмидта	Минская	Березинский		д.Березовка
547	К-з им.Ежова	Минская	Смолевичский		х.Старино
548	К-з"Пролетарий"	Минская	Заславльский		д.Черники
549	Березинский лесокombинат	Минская	Березинский		д.Теклино
550	Нет	Витебская	Дриссенский		д.Гейженово Жовненского с/с
551	Колхоз "Власть Советов"	Минская	Логойский		д.Медведки
552	К-з"Власть Советов"	Минская	Логойский		д.Бориски
553	Большевичская МТС	Минская	Минский		д.Тросцянец
554	Юзефоское сельпо г.Дрисса	Витебская	Дриссенский		н/д
555	Кавалерийская школа Осавиахима	Минская	Минский		С-з"Красный маяк"
556				Минск	н/д
557	3-д им.Молотова	Минская		Минск	ул.Советская 145кв6
558	С-з Сенница	Минская	Минский		с-з Сенница
559	К-з"Орка"	Минская	Заславльский		п.Фелликово
560	Единоличное хозяйство	Минская	Березинский		д.Любач
561	Единоличное хозяйство	Минская	Березинский		д.Любач
562	К-з"Орка"	Минская	Заславльский		д.Саковичи
563	Колхоз "Парижская коммуна"	Минская	Дзержинский		д.Тюхаи
564	Колхоз им. Леваневского	Витебская	Ушачский		д. Лесины Весницкого с/с

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
512	1938/08/10	1938/10/16	агент латвийской разведки	68 УК БССР	1938/11/06	1989/08/21
513	1937/05/27	1937/11/13	член к/р орг-ции	64,68УК БССР	1937/11/21	1957/08/27
514	1938/06/23	1938/11/01	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1938/11/10	1958/07/28
515	1937/11/16	1937/12/26	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1937/12/26	1959/02/02
516	1938/07/13	1938/11/03	член ПОВ	64,70УК БССР	1938/11/19	1989/04/28
517	1938/01/26	1938/02/26	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/03/25	1958/07/28
518	1937/12/22	1938/01/21	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/02/20	1966/03/18
519	1937/12/15	1938/01/20	А/с деятельность	68 УК БССР	1938/03/08	1989/10/02
520	1937/00/00	1937/12/09	агент польской разведки	н/д	1937/12/28	1968/05/21
521	1938/01/24	1938/03/29	член ПОВ	68,76УК БССР	1938/09/01	1989/04/30
522	1938/04/26	1938/09/21	шпионская деятельность в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/01	1959/07/20
523	1937/12/18	1938/01/20	член к/р орг-ции	68 УК БССР	1938/02/05	1964/10/14
524	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1959/09/28
525	1937/08/08	1937/10/14	шпионаж в пользу Польши	66,68УК БССР	1937/10/26	1989/03/31
526	1937/07/26	1937/08/22	к/р агитация	65,72УК БССР	1937/08/27	1989/03/02
527	1937/08/24	1937/12/17	член к/р орг-ции, к/р агитация	64,68,72УК БССР	1938/01/19	1960/10/26
528	1937/12/22	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,76,72	1938/03/09	1957/12/03
529	1938/03/14	1938/09/20	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/10/08	1959/12/28
530	1938/02/08	1938/03/25	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/04/19	1989/04/28
531	1937/12/20	1938/01/10	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/10	1958/07/14
532	1938/06/18	1938/09/22	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/26	1960/01/14
533	1938/06/14	1938/09/26	шпионаж	68 УК БССР	1938/10/05	1960/01/25
534	1937/00/00	1937/11/28	агент польской разведки, член "ПОВ"	68 УК БССР	1937/12/03	1959/01/19
535	1937/11/02	1937/11/19	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/26	
536	1937/12/21	1932/01/21	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/25	1989/04/30
537	1933/01/23	1933/03/13	к/р деят-сть	69УК БССР	1933/03/23	1960/02/20
538	1938/07/15	1938/10/07	шпионаж в пользу польских разведорганов	68а УК БССР	1938/11/17	1958/04/08
539	1938/01/24	1938/05/25	участие в шпионско-повстанческой орг.	68а УК БССР	1938/07/04	1959/11/23
540	1929/05/15	1929/11/04	участник к/р группы, а/с агитация	58/2,-10,-11 УК	1929/11/29	1989/07/30
541	1938/08/22	1938/10/15	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/06	1961/07/26
542	1937/10/07	1937/11/20	к/р деят-сть	65,68,72УК БССР	1937/11/22	1960/01/14
543	1937/12/23	1938/01/21	шпионская деятельность	68,71 УК БССР	1938/02/20	1958/10/16
544	1938/01/18	1938/05/20	шпионаж в пользу польских разведорганов	68а УК БССР	1938/07/27	1958/11/17
545	1937/06/18	1937/10/29	член ПОВ	66,68,72УК БССР	1937/11/03	1958/12/18
546	1938/07/15	1938/11/02	агент польской разведки	64,68,76УК БССР	1938/11/18	1989/04/30
547	1937/12/18	1938/01/21	член к/р шпион.орг-ции	66,68УК БССР	1938/01/20	1989/04/30
548	1938/01/11	1938/04/09	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/04/25	1989/04/30
549	1937/07/18	1937/08/12	а/с агитация	72 УК БССР	1937/08/19	1989/03/28
550	1937/09/22	1938/01/10	А/с агитация	н/д	1938/02/13	1992/07/31
551	1938/01/15	1938/02/15	агент польской разведки	68,69,76 УК	1938/03/10	1959/03/12
552	1937/12/16	1938/02/15	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/03/10	1989/04/30
553	1937/08/24	1937/10/20	агент польской разведки, член ПОВ	68,69,76УК БССР	1937/10/28	1989/04/30
554	1937/00/00	1938/01/05	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/09	1960/05/26
555		1938/05/25	член ПОВ	64,68УК БССР	1938/07/04	1959/10/08
556	1937/08/24	1937/12/14	способствовала мужу в шпионской деятельности	68 УК БССР	1937/12/28	1959/05/18
557	1937/12/03	1938/01/08	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/09	1957/10/05
558	1937/09/12	1937/10/21	член ш-п орг-ции	68,72,76УК БССР	1937/10/28	1956/10/27
559	1937/12/16	1938/01/21	польский агент	68а УКБССР	1938/02/28	1967/06/13
560	1932/12/28	1933/02/28	участник а/с группировки, а/с агитация	72,76 УК БССР	1933/03/15	1989/05/31
561	1932/12/28	1933/02/28	участник а/с группировки, а/с агитация	72,76 УК БССР	1933/03/15	1989/05/31
562	1937/12/16	1938/01/21	польский агент	68 УКБССР	1938/02/20	1967/06/13
563	1937/08/25	1937/10/29	шпионаж	68 УК БССР	1937/11/03	1967/12/13
564	1937/12/16	1938/01/21	Деятельность в составе ПОВ, а/с агитация	64,71,76 УК	1938/02/20	1989/09/05

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
565	Заленская	Галина	Францевна	1902/06/00
566	Заливако	Станислав	Гилярович	1892/00/00
567	Залуцкий	Викентий	Брониславович	1909/10/20
568	Занкович	Томаш	Петрович	1870/00/00
569	Запольский-Довнар	Севостьян	Константинович	1903/00/00
570	Зарембовская (Зарамбовская)	Людмила	Фульгентьевна	1899/00/00
571	Зарембовский	Дмитрий	Хрисанфович	1889/00/00
572	Зарембский	Феликс	Павлович	1893/05/20
573	Захар	Антон	Иосифович	1912/04/18
574	Захарченко	Адам	Людвигович	1882/00/00
575	Заянчковский	Иван	Васильевич (Викентьевич)	1886/00/00
576	Заяц	Александр	Яковлевич	1907/00/00
577	Заяц	Антон	Казимирович	1887/00/00
578	Зборовский	Григорий	Ипполитович	1902/00/00
579	Зеленко	Юльян	Юльянович	1903/00/00
580	Зеленский	Болеслав	Антонович	1891/00/00
581	Зеневич(Зиневич)	Антон	Иванович	1899/00/00
582	Зимницкий	Михаил	Викентьевич	1892/00/00
583	Зимницкий	Вацлав	Иванович	1899/00/00
584	Зингер	Альфред	Карлович	1900/03/00
585	Зиневич	Владимир	Васильевич	1906/05/15
586	Зинкович	Антон	Антонович	1909/00/00
587	Змачинская	Сабина	Константиновна	1906/11/26
588	Змачинский	Бронислав	Адольфович	1905/10/07
589	Змачинский	Иосиф	Викентьевич	1904/00/00
590	Зубрицкий	Казимир	Михайлович	1898/00/00
591	Зудин	Иван(Ян)	Адамович	1894/00/00
592	Зуевский	Стефан	Фомич	1893/00/00
593	Зуевский	Зенон	Болеславович	1905/00/00
594	Зуевский	Викентий	Юльянович	1887/00/00
595	Зухович	Роман	Иосифович	1895/00/00
596	Ивановский	Игнат	Федорович	1881/00/00
597	Ивашкевич	Анна	Сигизмундовна	1903/00/00
598	Ивашкевич	Болеслав	Сигизмундович	1896/06/17
599	Ивашкевич	Апанас	Куприянович	1884/03/24
600	Ивашкевич	Константин	Иванович	1879/00/00
601	Ивашкевич	Иосиф	Лаврентьевич	1868/00/00
602	Ижик	Иван	Францевич	1904/00/00
603	Исаевич	Иосиф	Владиславович (Болеславов)	1895/00/00
604	Кабала	Станислав	Владимирович	1913/00/00
605	Кабывецкий	Антон	Павлович	1893/00/00
606	Кавецкий	Антон	Сигизмундович	1893/05/00
607	Кажуро	Николай	Юльянович	1897/00/00
608	Казак	Петр	Степанович	1896/00/00
609	Казак	Антон	Адамович	1897/00/00
610	Казакевич	Адам	Иванович	1892/00/00
611	Казаченко	Бронислава	Анатољевна	1902/00/00
612	Казында	Донат	Осипович	1873/00/00
613	Калечиц	Василий	Казимирович	1892/00/00
614	Калечиц	Раймунд	Иванович	1888/00/00
615	Калиновский	Степан	Владиславович	1894/00/00
616	Камель (Комель)	Иосиф	Иосифович	1904/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
565	Минская губ.	полька	без определенных занятий
566	д.Гаравец Бегомльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
567	д.Горелое Бегомльского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
568	д. 2-я Ацковая Лизненского р-на БССР	поляк	крестьянин
569	м.Усса Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	заведующий
570	Узденский р-н Минской обл.	полька	учитель
571	м.Песочное Копыльского р-на Минской обл.	поляк	учитель
572	г.Краков	поляк	преподаватель
573	д.Ковальцы Заславьского р-на Минской обл.	поляк	тракторист
574	д. Гусинцы Сиротинского р-на	поляк	рабочий
575	х.Павлиново Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
576	д.Выносы Слуцкого р-на Минской обл.	поляк	столяр
577	д.Покрашево Гресского р-на Минского окр.	поляк	колхозник
578	х.Михайлово Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
579	д.Ходаки Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	бригадир-тракторист
580	д.Красное Березинского р-на Минского окр.	поляк	колхозник
581	д.Кулеши Старобинского р-на Минской обл.	поляк	тракторист
582	д.Сукневич Плещеницкого р-на	поляк	колхозник
583	д.Веселы Угол Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
584	г.Лодзь, Польша	поляк	корректор
585	д.Гашце Молодечненского уезда	поляк	шофер
586	д.Костевичи Дзержинского р-на БССР	поляк	мл.милиционер
587	г.Минск	полька	нормировщица
588	д.Гарбузы Минского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
589	д.Шабуневка Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
590	д.Тихоновичи Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
591	Лифляндская губ.	поляк	колхозник
592	д.Шпильки Минского р-на и обл.	поляк	извозчик
593	д.Гайдукова Слободка Червенского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
594	д.Мастище Березинского р-на Могилевской обл.	поляк	крестьянин
595	Керецкая губ., Польша	поляк	заведующий МТФ
596	д.Даргейка Сенненского р-на	поляк	колхозник
597	им.Ивановск Червенского р-на	полька	без определенных занятий
598	им.Ивановск Червенского р-на	поляк	рабочий
599	д.Березовка Березинского р-на Минской обл.	поляк	садовник
600	д. Новое Заполье Бегомльского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
601	х.Смольна-Вильгельмово Крупницкого с/с Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
602	д.Кривосельцы Дриссенского р-на	поляк	колхозник
603	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	заведующий
604	Радомская губ.Польша	поляк	Без опр.зан.
605	д.Залесица Петраковского уезда, Польша	поляк	колхозник
606	д.Перны Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
607	д.Слобода Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	колхозник
608	д.Засовья Плещеницкого р-на	поляк	сторож
609	д.Рудня Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
610	д. Калепань Толочинского р-на	поляк	колхозник
611	г.Двинск Латвия	полька	товаровед
612	м.Кресловка Двинского уезда	поляк	н/д
613	г.Дзержинск БССР	поляк	плотник
614	д.Коски Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
615	д.Калиново-Сольки Высокомозовецкого уезда Ломжецкой губ., Польша	поляк	учитель
616	д.Кобылье Вилейского р-на Минской обл.	поляк	председатель

№	Место работы	Область	Район	Город	География
565		Минская		Минск	н/д
566	Колхоз	Минская	Плещеницкий		д.Хатаевичи
567	Ущдор 714 - ремонт шоссеиных дорог	Минская	Бегомльский		дер.Горелое
568	Единоеличное хозяйство	Витебская	Лозненский		д. 2-я Ацковая
569	Столовая в г. Дзержинске	Минская		Дзержинск	н/д
570	Бобровская ср.школа	Минская	Крупский		м.Бобр
571	Бобровская ср.школа	Минская	Крупский		м.Бобр
572	Минский техникум нархозучета	Минская		Минск	ул.Раковорская 21, кв.3
573	Путчинская МТС	Минская	Заславльскй		д.Ковальцы
574	Фабрика "ЗИ", г. Витебск	Витебская	Витебский	Витебск	
575	Колхоз "Сталинский путь"	Минская	Логойский		х.Павлиново
576	Кустарь	Минская	Слуцкий		д.Вынсоцы
577	К-з"Чырвоны Путиловец"	Минская	Гресский		д.Покрашево
578	Единоеличное хоз-во	Минская	Червенский		х.Михайлово
579	Октябрьска МТС	Минская	Плещеницкий		д.Ходаки
580	К-з"Пионер"	Минская	Березинский		д.Красное
581	МТС Старобинского р-на	Минская	Старобинский		д.Кулешы
582	К-з по м.ж.	Минская	Плещеницкий		д.Сукневич
583	К-з им.Крупской	Минская	Минский		п.Ленино
584	Типография им.Сталина	Минская		Минск	ул.Опанского 36, кв.4
585	Минская контора заготзерно	Минская		Минск	ул.Мясникова 24кв4
586	15 кав.дивизиона РКМ НКВД БССР	Минская		Минск	ул.Советская 132
587	Вагонное депо ст.Минск			Минск	ул.Р.Люксембург 4, кв.1
588	Колхоз им.Кирова	Минская	Минский		д.Пиняки
589	Колхоз "Чырвоны Кастрьчник"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичы
590	Единоеличное хоз-во	Минская	Плещеницкий		д.Тихоновичы
591	К-з	Минская	Заславльскй		п.Довбарово
592	Частный извозчик на собств.лошади			Минск	ул.Лесная 1/3, кв.1
593	Колхоз им.Ежова	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слободка
594	Единоеличное хоз-во	Минская	Березинский		д.Мастище
595	Колхоз им. Чапаева	Витебская	Лепельский		хут. Заводы Волосовского с/с
596	К-з им.Кирова	Витебская	Сенненский		д.Симянка
597		Минская	Пуховичский		д.Заречье
598	УВСП-75, возчик транспорта	Минская	Пуховичский		д.Заречье
599	Березинский м/совет	Минская	Березинский	м.Березино	
600	Колхоз "Красный пахарь "	Витебская	Бегомльский		д.Молодеево Березовского с/с
601	К-з"Новый быт"	Минская	Минский		Крупницкий с/с д.Станковщина
602	К-з им.Чапаева	Витебская	Дриссенский		д.Кривосельцы
603	Производство артели"Коммунар"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичы
604	Без опр.Зан.	Минская	Смолевичский		х.Старина
605	Колхоз	Минская	Смолевичский		д.Новые Усята
606	Единоеличное хоз-во	Минская	Березинский		д.Перны
607	К-з"Новый Луч"	Минская	Плещеницкий		д.Пуца
608	Плещ-кий маслос-д	Минская	Плещеницкий		м.Плещеницы ул.Калининская 50
609	К-з"Красный Октябрь"	Минская	Гресский		д.Рудня
610	Колхоз "Чырвоная Обаль"	Витебская	Толочинский		д.Калебань
611	База швейсбыта	Витебская	Витебский	Витебск	
612	Квар.часть 40 АВ	Витебская	Витебский	Витебск	ул.Инженерная 9
613	Горсовет	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул.К.Маркса 60
614	К-з"Пробуждение"	Минская	Минский		д.Коски
615	Плисская НСШ Смолевичского р-на	Минская		Минск	ул.Октябрьская 26, кв.1
616	К-з"Прамень соц-зма"	Минская	Плещеницкий		д.Гапоново

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
565	1920/07/27	1920/07/29	шпионаж	н/д	1920/07/29	1992/07/31
566	1937/12/14	1938/04/20	шпионаж	68 УК БССР	1938/04/20	1963/07/16
567	1937/08/23	1937/09/16	к/р агитация	72 УК БССР	1937/09/26	1959/12/18
568	1937/11/19	1938/01/09	а/с агитация, участник ПОВ	68,72 УК БССР	1938/02/09	1960/02/18
569	1937/12/00	1938/01/21	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/21	1958/08/04
570	1937/00/00	1938/01/21	шпионаж в пользу польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1963/04/12
571	1937/00/00	1938/01/21	шпионаж в пользу польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1963/04/12
572	1937/01/20	1937/08/25	участник "ПОВ", к/р деятельность	64,72,76 УК	1937/08/27	1989/05/24
573	1938/04/10	1938/09/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/07	1989/04/28
574	1937/12/27	1938/01/08	К/р агитация	72,76 УК БССР	1938/02/13	1989/10/10
575	1937/12/15	1938/02/15	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/03/10	1959/10/15
576	1938/01/11	1938/02/26	член ПОВ	64,76УК БССР	1938/04/02	1960/09/09
577	1938/01/11	1938/02/26	член ПОВ	64,76УК БССР	1938/04/02	1989/04/30
578	1929/08/17	1929/11/03	член к/р орг-ции	58-2,4,19-58-9	1929/11/14	1996/10/10
579	1937/12/14	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1959/05/18
580	1938/03/15	1938/11/02	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/29	1989/06/23
581	1938/03/14	1938/05/26	член "ПОВ", а/с агитация	64,68 УК БССР	1938/07/22	1958/03/28
582	1937/00/00	1938/01/10	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/26	1960/08/10
583	1938/02/08	1938/02/14	к/р работа	22-70,72 УК БСР	1938/03/07	1989/05/06
584	1937/11/19	1938/01/03	агент польской разведки	66,68 УК БССР	1938/01/10	1989/04/30
585	1938/08/24	1937/10/14	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/10/26	1957/11/21
586	1937/03/06	1937/09/22	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1937/10/03	1989/04/30
587	1938/07/08	1938/10/07	агент польской разведки	68а УК БССР	1938/11/17	1958/04/14
588	1937/12/15	1938/01/21	к/р деятельность,член к/р шпионской орг.	68 УК БССР	1938/02/20	1958/09/25
589	1937/11/00	1937/11/19	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/26	1959/10/19
590	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
591	1937/12/03	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/19	1961/02/15
592	1937/11/01	1937/12/27	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/08	1958/12/12
593	1937/10/21	1937/11/17	член к/р шпионской диверс.орг., вредительская деятельность	68,69,71,72,76	1937/11/27	1957/11/25
594	1938/06/08	1938/09/30	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/13	1989/05/30
595	1938/01/14	1938/02/15	Деятельность в составе ПОВ	64,68 УК БССР	1938/03/14	1989/09/25
596	1938/02/07	1938/02/27	а/с агитация	72а УКБССР	1938/03/26	1960/03/16
597	1937/12/23	1938/02/15	агент польской разведки	68,76 УК БССР	1938/03/15	1960/06/02
598	1937/12/23	1938/02/15	агент польской разведки	68,76 УК БССР	1938/03/15	1960/06/02
599	1937/11/04	1937/12/14	член ПОВ,а/с агитация	64,72,76УК БССР	1938/03/02	1957/10/11
600	1937/12/16	1938/01/21	Содействие польским агентам, а/с агитация	68,72 УК БССР	1938/02/25	1989/09/04
601	1937/09/14	1937/11/01	член шпион7орг-ции	68 УК БССР	1937/11/27	1989/03/21
602	1938/07/18	1938/10/16	а/с агитация,агент латвийской разведки	68,72 УК БССР	1938/11/14	1959/10/26
603	1937/10/29	1937/11/15	член "ПОВ"	68,71 УК БССР	1937/11/27	1958/12/18
604	1937/10/02	1937/10/31	а/с агитация	72 УК БССР	1937/11/11	1989/04/30
605	1938/01/23	1938/09/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/25	1989/04/28
606	1937/10/05	1937/10/18	а/с агитация	118,80,72УКБССР	1937/10/25	1989/06/17
607	1938/08/22	1938/10/31	агент польской разведки,член шпион-повст.орг-ции	64,68УК БССР	1938/11/19	1988/03/29
608	1938/04/06	1938/09/22	член шпион.орг-ции	68,71УК БССР	1938/10/01	1989/04/30
609	1938/06/15	1938/09/26	член ПОВ,а/с агитация	64,72УК БССР	1938/10/07	1989/04/10
610	1937/12/16	1938/01/21	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1989/09/18
611	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции	н/д	1938/02/08	1964/10/07
612	1937/12/17	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,72,76	1938/03/09	1957/12/03
613	1938/06/06	1938/10/11	член ПОВ,шпионаж в пользу Польши	66,68,71 УКБССР	1938/10/19	1958/05/26
614	1937/11/18	1937/11/28	член ш-д орг-ции	68,71,76УК БССР	1937/12/15	1960/03/21
615	1937/12/03	1938/01/03	а/с деятельность	66,68,76 УК	1938/01/09	1989/05/31
616	1937/12/23	1938/02/15	член к/р орг-ции,шпионаж в пользу Польши	64,68,71,72,76	1938/03/10	1961/11/15

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
617	Камель (Комель)	Франц	Иосифович	1910/00/00
618	Каминский	Викентий	Казимирович	1895/00/00
619	Камоцкий	Карл	Казимирович	1891/00/00
620	Канаш	Степан	Адамович	1888/00/00
621	Кандровский	Чеслав(Чесик)	Иосифович (Осипович)	1901/00/00
622	Канчак (Кончак)	Петр	Иосифович	1910/00/00
623	Канчак (Кончак)	Эдуард	Иосифович	1913/00/00
624	Канчак (Кончак)	Станислав	Иосифович	1915/00/00
625	Канчак (Кончак)	Юльян(Юлик)	Иосифович	1895/00/00
626	Каптур	Викентй	Викентьевич	1882/00/00
627	Капылов	Адам	Дементьевич	1898/00/00
628	Капылов	Адам	Иванович	1893/00/00
629	Карабан	Сигизмунд	Антонович	1885/00/00
630	Карабанович	Франц	Витольдович	1894/12/18
631	Карбанович	Иосиф	Болеславович	1893/00/00
632	Карлов	Петр	Яковлевич	1906/00/00
633	Карпезо (Карпеза)	Болеслав	Стефанович (Степанович)	1888/00/00
634	Карлович	Станислав	Иосифович	1898/00/00
635	Карлович	Михаил	Иванович	1870/00/00
636	Карлович	Антон	Станиславович	1891/04/14
637	Карчевский	Антон	Ульянович (Юльянович)	1885/00/00
638	Касперович	Иосиф	Александрович	1896/00/00
639	Касперович	Михаил	Станиславович	1901/00/00
640	Касьянов	Станислав	Апполинарович	1899/00/00
641	Катковский	Антон	Стефанович	1877/00/00
642	Кацар	Анна	Францевна	1896/00/00
643	Кацыян (Кациян)	Станислав	Людвигович	1894/00/00
644	Качинский	Иосиф	Гилярович	1893/00/00
645	Качук	Филимон	Васильевич	1898/00/00
646	Кашевский	Иосиф	Болеславович	1890/00/00
647	Кашевский (Огородинский)	Андрей	Станиславович	1894/00/00
648	Кашелевский	Антон	Михайлович	1905/00/00
649	Кашелевский	Вацлав	Михайлович	1893/00/00
650	Кашелевский	Иосиф	Михайлович	1902/00/00
651	Кашелевский	Станислав	Михайлович	1898/00/00
652	Кашинский	Франц	Зенонович	1887/00/00
653	Каштальян	Адольф	Брониславович	1895/00/00
654	Квапинский	Людгер	Конрадович	1901/00/00
655	Квач-Кварина	Климентина	Ивановна	
656	Квятинский	Антон	Адамович	1871/00/00
657	Квятинский	Иван	Игнатьевич	1913/00/00
658	Квятинский	Иосиф	Антонович	1888/00/00
659	Квятковская	Бронислава	Михайловна	1894/08/00
660	Квятковский	Николай	Романович	1892/12/06
661	Квятковский	Фадей	Николаевич	1901/00/00
662	Кека	Иосиф	Францевич	1895/00/00
663	Келлер	Иван	Иосифович	1895/00/00
664	Кельц	Рейнгольд	Францевич	1877/00/00
665	Кениг	Альфред	Юльянович	1887/00/00
666	Кимбар	Антон	Антонович	1888/00/00
667	Киндерский	Карл	Антонович	1887/00/00
668	Кирштейнер	Петр	Константинович	1903/00/00
669	Киселевский	Владимир	Григорьевич	1909/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
617	д.Кобылье Вилейского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
618	д.Нелидовичи Заславльского уезда Минской губ.	поляк	колхозник
619	г.Минск	поляк	рабочий
620	д.Лысовщина Пуховичского р-на	поляк	путевой обходчик
621	г.Варшава	поляк	зав фермой
622	д.Сунак Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
623	д.Сунак Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
624	д.Сунак Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
625	д.Сунак Гресского р-на Минской обл.	поляк	без опред. занятий
626	д.Юрковичи Логойского р-на	поляк	кузнец
627	д. Рыженьки Мишковского с/с Сиротинского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
628	д.Рыженьки Сиротинского р-на	поляк	колхозник
629	д.Дехновка Заславльского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
630	д.Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
631	д.Осов Березинского р-на Минской обл.	поляк	техник
632	г.Двина Латвия	поляк	н/д
633	н/д	поляк	колхозник-кузнец
634	х.Курган Острошицко-Городокского р-на минской обл.	поляк	крестьянин
635	д.Курганы Минского р-на и обл.	поляк	крестьянин
636	х.Подхимия Березинского р-на Минского окр.	поляк	бригадир
637	д. Дуброво Виленской губ., Польша	поляк	колхозник
638	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	столяр
639	д.Уболотье Октябрьского с/с Плещеницкого р-на	поляк	полевой сторож
640	д.Ланошино Сиротинского р-на	поляк	плотник
641	м.Койданово Минской обл.	поляк	шорник
642	д. Ульяновичи Сенненского р-на Витебской обл.	полька	колхозница
643	д.Балтуф Радумской губ.Польша	поляк	колхозник
644	д.Новокач Червенского р-на	поляк	крестьянин
645	Гродненская губ., Польша	поляк	пожарник
646	д.Мостище Швабского с/с Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
647	д.Вильча Воля Радумской губ.Польша	поляк	зав.отделом
648	х.Града Швабского с/с Логойского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
649	д.Града Швабского с/с Логойского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
650	д.Града Швабского с/с Логойского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
651	д.Града Швабского с/с Логойского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
652	д.Холявщина Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
653	х.Казаковщина Заславльского р-на	поляк	колхозник
654	г.Кельцы (Польша)	поляк	заведующий
655	г.Возлавск Варшавской губ.	полька	домохозяйка
656	д. Юзефатово Лепельского р-на, БССР	поляк	крестьянин
657	д. Михайлово Домжерецкого с/с Бегомльского р-на, БССР	поляк	дезинфектор
658	д.Заболотье Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	извозчик
659	м.Условицы Холмского уезда Люблинской губ.	полька	домохозяйка
660	м.Парчи Владавского уезда Седлецкой губ.	поляк	охранник
661	д.Залесье Лепельского р-на, БССР	поляк	крестьянин
662	Виленская губ.	поляк	колхозник
663	д.Лешино Варшавской губ.	поляк	зав.транспорта
664	г.Лодзь Польша	поляк	пенсионер
665	г.Константинов Петровской губ.(Польша)	поляк	директор
666	д.Беляково Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
667	Дубинский уезд,Волынской губ.(Польша)	поляк	колхозник
668	г.Червень Минской обл.	поляк	гл.бухгалтер
669	д.Бориски Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
617	Единоличное хоз-во	Минская	Плещеницкий		д.Гапоново
618	Колхоз им.Дзержинского	Минская	Заславльский		д.Нелидовичи
619	Ст.Ратомка	Минская	Минский		Ратомский с/с х.Грицковщина
620	Ж/д ветка Каролищевичи-Михановичи	Минская	Минский		д.Каролищевичи
621	К-з"Авангард"	Минская	Логойский		х.Малиновка
622	н/д	Минская	Гресский		д.Сунак
623	н/д	Минская	Гресский		д.Сунак
624	н/д	Минская	Гресский		д.Сунак
625		Минская	Гресский		д.Сунак
626	К-з"Коммунар"	Минская	Логойский		д.Юрковичи
627	Колхоз "Победа"	Витебская	Сиротинский		д.Рыженьки
628	К-з"Победа"	Витебская	Сиротинский		д.Рыженьки
629	Единоличное хоз-во	Минская	Заславльский		д.Дехновка
630	Единоличное хозяйство	Минская	Самохваловичский		д.Дубники
631	Березинское Райзо	Минская	Березинский		д.Боровой Мост
632	н/д	Минская	Червенский	Червень	дом инвалидов
633	Колхоз "Пераможнік"	Витебская	Ушачский		дер.Сорзово
634	Единоличное хоз-во	Минская	Острошицко-Городокский		х.Курган
635	Единоличное хоз-во	Минская	Минский		д.Кургань
636	К-з"Чырвоны летчик"	Минская	Березинский		х.Подхимия
637	Колхоз "Красный Октябрь"	Витебская	Лепельский		д. Озеруты
638	Артель "Коммунар"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
639	К-з"Шлях Коммуны"	Минская	Плещеницкий		д.Уболотье
640	ж/д ст.Оболь	Витебская	Сиротинский		д.Барсурино
641	К-з	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
642	Колхоз "Восход"	Витебская	Сенненский		д. Роспаш Горивецкого с/с
643	К-з им.Ежова	Минская	Смолевичский		д.Старина
644	Единоличное хоз-во	Минская	Червенский		х.Заболотье
645	Толочинский льнозавод	Витебская	Толочинский	Толочин	
646	По м.ж.	Минская	Логойский		д.Мостище
647	Редакция газеты"Орка"	Минская	Минский	Минск	ул.Кирова 36/29кв1
648	Единоличное хоз-во	Минская	Логойский		х.Града
649	Единоличное хоз-во	Минская	Логойский		х.Града
650	Единоличное хоз-во	Минская	Логойский		д.Града
651	Единоличное хоз-во	Минская	Логойский		д.Града
652	К-з	Минская	Минский		х.Дубровка
653	К-з"2 съезд Советов"	Минская	Заславльский		х.Крыжовка
654	Сектор изобр.искусства при СНК БССР			Минск	н/д
655		Минская		Минск	ул.Немига 25, кв.2
656	Единоличное хозяйство	Витебская	Бегомльский		п. Замошье
657	Лепельская окружная санстанция	Витебская	Лепельский	Лепель	пер. Слободской, д. 2
658	Частник	Витебская	Лепельский	Лепель	н/д
659		Минская		Минск	н/д
660	Обувная фабрика им.Кагановича	Минская		Минск	Койдановский тракт 27, кв.1
661	Единоличное хозяйство	Витебская	Лепельский		д.Залесье
662	По м.ж.	Минская	Минский		д.Суходолы
663	Винно-водочный з-д	Минская		Минск	
664	Пенсионер	Минская	Минский	Минск	ул.Свердлова 2кв9
665	Минский торфотехникум			Минск	ул.Белорусская 4,кв.10
666	К-з им.Дзержинского	Минская	Дзержинский		д.Беляково
667	Колхоз "Чырвоныя Арёсы"	Минская	Любаньский		д.Убибатьки
668	Червенский райотдел заготовок	Минская	Червенский	Червень	
669	Колхоз "Власть Советов"	Минская	Логойский		д.Бориски

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
617	1937/12/23	1938/02/15	член к/р орг-ции, шпионаж в пользу Польши	64, 68, 71, 72, 76	1938/03/10	1961/11/15
618	1937/09/19	1937/10/13	бандитизм, а/с деятельность	н/д	1937/10/19	1959/05/09
619	1937/11/27	1937/12/14	агент польской разведки, а/с агитация	68, 72, 76 УК БССР	1937/12/28	1959/10/19
620	1938/00/00	1938/05/25	член ПОВ, шпионаж	64, 68 УК БССР	1938/09/01	1959/05/07
621	1938/06/24	1938/11/11	шпионаж в пользу Польши, а/с деят-сть	68, 71 УК БССР	1938/11/26	1989/04/30
622		1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/25	1959/07/13
623		1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/25	1959/07/13
624	1938/01/28	1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/25	1959/07/13
625		1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/02	1959/07/13
626	1938/06/23	1938/11/02	шпионаж в пользу Польши	68, 71 УК БССР	1938/11/19	1989/04/29
627	1937/12/18	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши, деятельность в составе ПОВ	68 УК БССР	1938/02/21	1989/08/22
628	1937/12/18	1938/01/21	член к/р шпион. орг-ции	68 УК БССР	1938/02/21	1960/01/07
629	1937/09/19	1937/10/13	член к/р группировки, а/с агитация	72 УК БССР	1937/10/19	1960/06/18
630	1929/06/27	1929/11/03	участник к/р организации	58/2, 4, 9 УК	1929/11/14	1959/10/15
631	1937/00/00	1938/01/10	польский шпион	68 УК БССР	1938/02/19	1958/03/18
632	1937/12/18	1938/01/13	шпионаж в пользу Латвии	68 УК БССР	1938/03/02	1989/07/12
633	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68а, 71 УК БССР	1938/02/21	1962/05/09
634	1929/09/18	1930/02/23	член банды, а/с агитация	58-13, 59-4, 247	1930/03/12	1992/03/17
635	1937/12/15	1937/12/30	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/02	1989/04/29
636	1938/08/08	1938/09/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/11	1989/05/05
637	1938/02/04	1938/02/15	А/с агитация	72 УК БССР	1938/03/13	1989/09/09
638	1937/11/04	1937/11/15	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1937/11/27	1958/12/18
639	1938/07/14	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/05	1989/04/30
640	1937/12/18	1938/01/21	агент польской разведки, член к/р группировки	68, 76 УК БССР	1938/01/21	1964/06/04
641	1937/10/31	1937/11/20	агент быв. поль. разведорганов	68 УК БССР	1937/11/22	1958/09/25
642	1938/01/06	1938/01/09	А/с агитация	72 УК БССР	1938/02/08	1989/10/31
643	1938/08/02	1938/10/15	член ПОВ, шпионаж в пользу Польши	64, 68 УК БССР	1938/11/06	1968/11/19
644	1937/12/26	1937/12/30	а/с агитация	72, 76 УК БССР	1938/03/02	1989/04/19
645	1937/00/00	1938/01/20	Агент польской разведки	64, 68 УК БССР	1938/02/20	1989/11/20
646	1933/02/19	1933/04/02	член а/с орг-ции, а/с агитация	64, 72, 76 УК БССР	1933/04/06	1960/02/05
647	1937/08/04	1937/12/17	агент польской разведки	66, 68а, 76 УК БССР	1937/12/27	1967/04/21
648	1933/02/19	1933/04/02	член а/с орг-ции, а/с агитация	64, 72, 76 УК БССР	1933/04/06	1960/02/05
649	1933/02/19	1933/04/02	член а/с орг-ции, а/с агитация	64, 72, 76 УК БССР	1933/04/06	1960/02/05
650	1933/02/19	1933/04/02	член а/с орг-ции, а/с агитация	64, 72, 76 УК БССР	1933/04/06	1960/02/05
651	1933/02/18	1933/04/02	член а/с орг-ции, а/с агитация	64, 72, 76 УК БССР	1933/04/06	1960/02/05
652	1937/11/20	1937/12/11	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/28	1968/12/30
653	1938/01/10	1938/03/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/13	1962/03/07
654	1937/00/00	1938/01/08	член шпион.-диверс. орг. "ПОВ"	64 УК БССР	1938/02/01	1958/12/22
655	1937/08/24	1937/12/17	шпионская деятельность	68 УК БССР	1937/12/27	1989/04/28
656	1937/00/00	1938/01/20	Агент польской разведки	н/д	1938/02/08	1989/09/18
657	1938/02/08	1938/02/15	А/с агитация	72 УК БССР	1938/03/13	1989/09/25
658	1938/02/08	1938/03/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/20	1959/07/02
659	1937/08/24	1937/12/17	шпионаж	68 УК БССР	1937/12/26	1989/04/30
660	1937/08/23	1937/10/29	агент польской разведки	68, 71, 72 УК	1937/11/03	1989/04/30
661	1937/12/20	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/05	1960/02/11
662	1938/00/00	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1989/04/30
663		1937/12/09	польский агент, член д-п шп. орг-ции	68 УК БССР	1937/12/27	1967/01/13
664	1937/10/26	1937/11/19	член ПОВ	64, 72 УК БССР	1937/11/26	1967/03/10
665	1937/10/13	1937/11/17	состоял в к/р орг. "ПОВ"	68 УК БССР	1937/11/22	1957/10/01
666	1933/04/08	1933/04/15	а/с агитация, вред-во	72, 76 УК БССР	1933/04/28	1964/02/11
667	1938/03/15	1938/09/30	состоял в банде, польский агент	н/д	1938/10/09	1958/02/25
668	1937/12/18	1938/03/25	член ш-д орг-ции	68, 72, 80 УК БССР	1938/04/19	1966/08/30
669	1938/01/15	1938/02/15	принадлежность к шпионской орг.	68, 69, 76 УК	1938/03/10	1959/03/12

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
670	Кисель	Павлина	Антоновна	1903/00/00
671	Кисель	Казимир	Станиславович	1911/00/00
672	Кисель	Антон	Викентьевич	1901/00/00
673	Кисель	Валерьян	Антонович	1871/00/00
674	Кленовский	Иосиф	Викентьевич	1894/00/00
675	Кленовский	Викентий	Викентьевич	1897/00/00
676	Клепацкий	Флориан	Васильевич	1897/00/00
677	Климашевский	Валерьян	Иванович	1903/01/00
678	Климович	Антон	Антонович	1908/00/00
679	Климчук	Иван	Иванович	1911/00/00
680	Клипацкий	Иван (Янка)	Игнатьевич	1898/00/00
681	Клусковский	Казимир	Владимирович	1910/00/00
682	Клыс	Ян	Рохович	1896/00/00
683	Клюка (Клюко)	Адам	Иосифович (Осипович)	1891/00/00
684	Клюс	Петр	Лаврентьевич	1882/00/00
685	Кляновский	Сигизмунд	Викентьевич	1904/00/00
686	Ковалевский	Казимир	Адамович	1877/04/23
687	Ковалевский	Адам	Ильч	1897/00/00
688	Ковалевский	Иван	Иванович	1892/00/00
689	Ковалевский	Иван	Антонович	1889/00/00
690	Ковалевский	Иосиф	Николаевич	1882/00/00
691	Ковалевский	Антон	Герасимович	1903/00/00
692	Ковалевский	Казимир	Иванович (Янович)	1904/00/00
693	Коваленя-Матусевич	Валентина	Михайловна	1890/00/00
694	Ковальский	Владимир	Антонович	1912/00/00
695	Ковецкий	Иосиф	Станиславович	1903/00/00
696	Ковзович	Франц	Викентьевич	1899/00/00
697	Козер-Козырев (Козырь)	Станислав	Лукич	1885/00/00
698	Козлова-Крачковская	Леокадия	Станиславовна	1910/00/00
699	Козловская	Вера	Викентьевна	1878/11/08
700	Козловский	Иван	Иосифович	1890/00/00
701	Козловский	Федор	Войцехович	1907/00/00
702	Козловский	Антон	Иванович	1906/00/00
703	Козловский	Иван	Войцехович	1910/00/00
704	Козловский	Иван	Викентьевич	1865/00/00
705	Козловский (Козловской)	Стефан	Иванович	1887/00/00
706	Козыревский	Иван	Адамович	1882/00/00
707	Козыревский	Иван	Адамович	1882/00/00
708	Кокаренко	Бронислав	Иванович	1891/00/00
709	Колодей	Станислав	Карлович	1892/05/10
710	Комаровский	Франц	Дмитриевич (Дмитрович)	1913/00/00
711	Конаш	Станислав	Яковлевич	1896/07/17
712	Конва	Иван	Иванович	1889/00/00
713	Кондратович	Иосиф	Викентьевич	1890/03/14
714	Коннович	Франц	Вендиктович	1872/00/00
715	Конопко	Игнатий	Викентьевич	1881/01/22
716	Кореневский	Павел	Александрович	1902/08/05
717	Кореш	Феликс	Александрович	1896/00/00
718	Корженевский	Виктор	Станиславович	1909/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
670	х.Беличи Дзержинского р-на	полька	портниха
671	д.Писляки Логойского р-на	поляк	рабочий
672	д.Границы Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
673	д.Ислачевка Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
674	д.Клыповщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
675	д.Клыповщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	сапожник
676	д.Караевичи Лепельского р-на БССР	поляк	колхозник
677	д.Безводная Виленской губ.	поляк	охранник
678	д.Красное Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
679	д.Щербино Барановичского уезда (Польша)		шофер
680	д. Борки Вороничского с/с Ветринского р-на	поляк	колхозник
681	х.Дубня Логойского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
682	д.Орачев Врублевской вол.Соридзевского уезда Калишской губ.Польша	поляк	директор
683	дер.Зарчиницы Ушачского р-на БССР	поляк	колхозник
684	им.Зазерье Минского р-на БССР	поляк	бракер
685	д.Клыповщина Дзержинского р-на	поляк	плотник
686	д.Пески Червенского р-на Минской обл.	поляк	слесарь
687	г.Дзержинск БССР(м.Койданово Дзержинского р-на БССР)	поляк	конторщик
688	г.Остроленск(Польша)	поляк	печник
689	д.Меркуны Виленской губ.	поляк	бракер
690	д.Мелаши Минского уезда	поляк	колхозник
691	д. Таранковичи Лепельского р-на	поляк	конюх
692	м.Остроленок Ломженской губ.Польша	поляк	рабочий
693	г.НовогрудокГродненской губ.	полька	техничка
694	г.Воронеж Черниговской обл. УССР	поляк	член Союза писателей
695	д.Рованичи Червенского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
696	д.Гребенки Княгининской вол.Виленской губ.	поляк	не работал
697	м.Тумашев Люблинской губ.Польша	поляк	рабочий
698	г.Косиляно Люблинской губернии(Польша)	полька	счетовод
699	д.Торгович Познаньского округа (Польша)	полька	домохозяйка
700	д.Домашки Березинского р-на БССР	поляк	колхозник
701	Люблинская губ.Польша	поляк	крестьянин
702	д. Триневки Суражского р-на Витебской обл.	поляк	кузнец
703	Радомская губ. (Польша)	поляк	колхозник
704	д.Юрковичи Логойского р-на	поляк	колхозник
705	г.Минск	поляк	охранник
706	д. Слобода Ушачского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
707	д.Слобода Ушачского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
708	д. Прибостинки Виленского р-на	поляк	зав. хозчасти
709	г.Варшава(Польша)	поляк	грузчик
710	г.Минск	поляк	слесарь
711	д.Синило Минского р-на и обл.	поляк	сапожник
712	Радомская губ.	поляк	бригадир
713	г.Минск	поляк	бракер
714	д.Лукошино Минского р-на и обл.	поляк	н/д
715	х.Карыце Борисовского уезда Минской губ.	поляк	лесной сторож
716	д.Забродье Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
717	д.Плиговки Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	бригадир
718	м.Околова Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	шофер

№	Место работы	Область	Район	Город	География
670	Кустарная артель	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
671	Совхоз "Воловщина"	Минская	Заславльский		х.Воловщина
672	Колхоз "Восток"	Минская	Дзержинский		п.Границы
673	Колхоз "Восход"	Минская	Дзержинский		п.Границы
674	Колхоз "9 января"	Минская	Дзержинский		д.Клыповщина
675	Артель "Червонный Пограничник"	Минская	Дзержинский		д.Клыповщина
676	Колхоз им.К.Маркса	Витебская	Лепельский		д.Караевичи
677	Пожарно-сторожевая охрана Белгостеатра	Минская	Минский	Минск	1-й Баспаловский пер.3кв1
678	Д.Красное	Минская	Заславльский		д.Красное
679	Гараж НКВД БССР	Минская		Минск	н/д
680	Колхоз	Витебская	Ветринский		д. Борки Вороничского с/с
681	Совхоз "Пролетарий"	Минская	Минский		х.Курганы
682	Стацковская МТС	Витебская	Богушевский		д.Стайки
683	Колхоз	Витебская	Ушачский		дер.Зарчаницы
684	Кожзавод "Большевик"	Минская		Минск	н/д
685	Дзержинск.горсовет	Минская	Дзержинский		н/д
686	Ф-ка им.Когановича г.Минск			Минск	Койдановский тракт 10/1
687	Ст.Минск-тов.			Минск	ст.Минск-товарная
688	ЖАКТ N7			Минск	н/д
689	Кожзавод "Большевик"			Минск	н/д
690	Колхоз "8 Марта"	Минская	Заславльский		д.Мелаши
691	Леспромхоз	Витебская	Лепельский		д. Бобовка
692	Артель доровосеков	Минская	Минский	Минск	ул.Немигская 1кв1
693	З-д "Ударник"	Минская	Минский	Минск	ул.Провиантская 10/19
694	Союз писателей	Минская		Минск	н/д
695	Спиртзавод "Рованичи"	Минская	Червенский		д.Рованичи
696	не работал	Витебская	Полоцкий	Полоцк	ул.Надвинская 4
697	Исполник-уборщик школы	Витебская	Сенненский		д.Гурплево
698	Завод им.Ворошилова г.Минск			Минск	ул.Кирова 8, кв.9
699		Минская		Минск	пер.Музыкальный 5, кв.2
700	Колхоз "Красный боевик"	Минская	Березинский		д.Домашки
701	Единое хозяйство	Минская	Смолевичский		х.Россохи
702	Фабрика "Знамя индустриализации", г. Витебск	Витебская	Витебский	Витебск	
703	Колхоз "Новая жизнь"	Минская	Смолевичский		д.Алесино
704	Колхоз "Коммунар"	Минская	Логойский		д.Юрковичи
705	Минск.водонасосная станция	Минская	Минский		д.Зацен
706	Колхоз	Витебская	Ушачский		д.Казимирово
707	н/д	Витебская	Ушачский		д.Казимирово
708	Фабрика "КИМ"	Витебская	Витебский	Витебск	ул. Кр. Милиционера, д. 22
709	Погрузочно-разгрузочная контора т.Минск			Минск	ул.Краснознаменная 26/2
710	Водокачка г.Минска			Минск	н/д
711	Смиловичская кожартель	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи, ул. Октябрьская 20
712	К-з д.Старина	Минская	Смолевичский		д.Старина
713	Минская обувная ф-ка им.Кагановича	Минская		Минск	
714	Без опр.зан.	Минская	Минский		д.Лукушино
715	Борисовское лесничество	Минская	Борисовский	Ново-Борисов	ул.Розы Люксембург 69
716	Колхоз "Энергия"	Минская	Червенский		д.Забродье
717	Колхоз "Большевик"	Витебская	Дриссенский		д. Плигови
718	Картографическая фабрика			Минск	н/д

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
670	1937/11/00	1938/05/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/09	1989/04/28
671	1938/01/12	1938/03/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/13	1960/02/01
672	1933/02/03	1933/03/17	а/с агитация, вредительство	69, 72, 76 УК БССР	1933/03/26	1959/07/18
673	1933/02/03	1933/03/17	а/с агитация, вредительство	69, 72, 76 УК БССР	1933/03/26	1959/07/18
674	1937/00/00	1937/11/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/22	1959/06/29
675		1937/11/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/15	1988/11/17
676	1938/02/04	1938/02/15	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/13	1959/10/03
677	1938/01/09	1938/04/12	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/05/15	1989/04/30
678	1937/12/00	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/19	1965/02/19
679	1937/03/20	1938/01/05	связь с иностранной разведкой	68 УК БССР	1938/01/31	1989/05/30
680		1938/01/05	Шпионаж в пользу Польши	68, 71 УК БССР	1938/02/09	1990/02/16
681	1938/00/00	1938/09/21	принадлежность к агентуре польской разведки	68 УК БССР	1938/09/25	1958/12/30
682	1937/05/10	1937/12/17	член ПОВ	72, 76 УК БССР	1938/09/01	1957/11/29
683	1937/12/15	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/08	1959/10/12
684	1938/00/00	1938/05/26	а/с агитация	72 УК БССР	1938/07/05	1989/04/28
685	1937/00/00	1937/11/17	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/22	1990/05/18
686	1938/06/03	1938/10/07	шпионаж в пользу польских разведорганов	68а, 74 УК БССР	1938/11/17	1958/01/21
687	1938/04/10	1938/05/20	агент польской разведки	68а УК БССР	1938/06/27	1958/12/30
688	1937/11/01	1937/12/27	член польской шпионско-диверс. орг.	66, 68, 63, 71 УК	1938/01/08	1963/07/23
689	1937/00/00	1937/11/19	член "ПОВ"	68 УК БССР	1937/11/26	1959/09/03
690	1938/06/14	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/05	1960/01/07
691	1938/01/13	1938/02/15	Деятельность в составе ПОВ	64 УК БССР	1938/03/14	1989/10/21
692	1937/08/24	1938/01/03	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/05	1989/04/30
693	1937/08/24	1937/10/20	член а/с орг-ции, шпионаж в пользу Польши	66, 68, 76 УК БССР	1937/10/28	1989/03/31
694	1937/00/00	1937/11/28	участник "ПОВ"	68 УК БССР	1937/12/28	1979/09/18
695	1937/12/18	1938/01/21	член ПОВ	68 УК БССР	1938/02/20	1959/08/17
696	1937/12/18	1938/01/21	член к/р орг-ции	64, 76 УК БССР	1938/02/20	1989/08/21
697	1937/12/14	1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/25	1960/01/21
698	1937/08/20	1937/11/17	связь с сотрудниками быв. польского консульства в Минске	68 УК БССР	1937/11/22	1957/08/30
699	1937/08/24	1937/12/27	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/08	1989/04/28
700	1937/06/18	1937/08/27	а/с агитация	72 УК БССР	1937/08/29	1989/04/10
701	1937/04/11	1937/08/25	агент польской разведки, член ПОВ	66, 68, 72 УК БССР	1937/08/27	1964/07/03
702	1937/12/27	1938/01/08	К/р агитация	72, 76 УК БССР	1938/02/13	1989/10/10
703	1937/06/15	1937/08/25	а/с деятельность	66, 68, 72 УК	1937/08/27	1964/07/03
704	1937/08/06	1937/09/16	а/с агитация	72а УК БССР	1937/09/26	1989/03/24
705	1938/00/00	1938/05/25	агент польской разведки	68, 71 УК БССР	1938/07/09	1989/05/30
706	1937/07/15	1938/01/20	Агент польской разведки	68, 72 УК БССР	1938/03/08	1989/09/22
707	1937/07/15	1938/01/20	агент польской разведки	68, 72 УК БССР	1938/03/08	1989/09/22
708	1938/04/08	1938/10/16	К/р деятельность, а/с агитация	64, 69, 76 УК	1938/11/06	1989/09/25
709	1938/02/21	1938/04/16	шпионаж в пользу польской разведки	68а УК БССР		1958/07/17
710	1938/03/03	1938/05/26	агент польской разведки	68, 71 УК БССР	1938/07/05	1959/05/18
711	1937/06/18	1937/10/21	член "ПОВ", вредительство	66, 68, 72 УК	1937/10/28	1957/11/14
712	1937/00/00	1937/11/05	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/09	1958/07/24
713	1937/12/03	1938/01/03	член ПОВ, агент польской разведки	66, 68 УК БССР	1938/01/10	1961/03/08
714	1937/09/28	1937/10/29	член к/р орг-ции, а/с агитация	72, 76 УК БССР	1937/11/10	1960/01/26
715	1937/09/05	1937/10/22	участник "ПОВ"	68, 71 УК БССР	1937/11/02	1957/11/14
716	1937/12/26	1937/12/30	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/02	1964/01/28
717	1938/08/03	1938/10/16	Шпионаж в пользу Латвии	68, 71 УК БССР	1938/11/06	1989/08/22
718	1937/11/01	1937/12/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/01	1958/04/07

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
719	Корженевский	Иосиф	Сигизмундович	1893/00/00
720	Корженевский	Станислав	Фабианович	1914/00/00
721	Корженевский	Фабиан	Антонович	1879/00/00
722	Корзин	Чеслав	Адамович	1887/08/14
723	Корзюк	Франц	Иосифович	1875/00/00
724	Королец	Фадей	Феликсович	1881/11/28
725	Король	Франц	Викентьевич	1898/00/00
726	Король	Болеслав	Викентьевич	1892/00/00
727	Корф	Александр	Ксаверьевич	1886/04/17
728	Коснаревич	Антон	Францевич	1884/00/00
729	Костюкевич	Станислав	Константинович	1865/06/22
730	Костюкевич-Костик	Зенон	Феликсович	1905/00/00
731	Костюкевич-Костик	Иван	Константинович	1902/00/00
732	Костюкевич-Костик	Франц	Викентьевич	1892/00/00
733	Костюкевич-Костик	Сигизмунд	Викентьевич	1903/00/00
734	Костюкевич-Костик	Болеслав	Викентьевич	1893/00/00
735	Коцелло	Роман	Антонович	1891/02/00
736	Кошко	Мамерт	Норбертович	1877/00/00
737	Краинский-Савицкий	Эрвин	Иванович	1904/00/00
738	Красник	Казимир	Иванович	1894/00/00
739	Красниковская	Мария	Юльяновна	1867/00/00
740	Красовский	Иван	Павлович	1880/00/00
741	Крачковский	Степан	Робертович	1897/00/00
742	Крачковский	Иван	Станиславович	1886/00/00
743	Крепский	Иван	Антонович	1884/00/00
744	Крепский	Ксаверий	Викентьевич	1901/00/00
745	Крепский	Антон	Францевич	1888/00/00
746	Кроман	Эдуард	Станиславович	1892/00/00
747	Круглик	Адам	Лукьянович (Лукич)	1897/00/00
748	Круковский	Александр	Иосифович	1914/00/00
749	Круковский	Юльян	Алексеевич (Александрович)	1887/00/00
750	Круликовский	Николай	Иванович	1904/12/00
751	Крупский	Казимир	Петрович	1888/00/00
752	Крушевский	Эдуард	Феликсович	1899/00/00
753	Крышкевич	Иосиф	Матвеевич	1890/08/12
754	Ксеневиц	Иосиф	Адамович	1892/00/00
755	Куделик	Юльян	Францевич	1900/04/12
756	Кудрашенок	Василий	Федорович	1907/00/00
757	Кудрашенок	Григорий	Федорович	1918/00/00
758	Кудрашенок	Федот	Назарович	1872/00/00
759	Кудрашенок (Кудрашенок)	Федор	Назарович	1872/00/00
760	Кудревич	Леокадия	Мельхиоровна	1901/00/00
761	Кудревич	Иосиф	Григорьевич	1900/00/00
762	Кудревич	Король	Викентьевич	1902/09/00
763	Кудревич	Иосиф	Викентьевич	1885/06/12
764	Кузьмицкий	Леонтий	Николаевич	1894/00/00
765	Кузьмицкий	Франц	Иосифович	1910/00/00
766	Куликовская	Мария	Ипполитовна	1899/00/00
767	Куликовская-Яворская	Фелиция	Ипполитовна	1903/00/00
768	Куликовский	Антон	Михайлович	1892/00/00
769	Куликовский	Николай	Александрович	1909/00/00
770	Куликовский	Франц	Карлович	1904/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
719	д.Дубняки Сенницкой вол.Минской губ.	поляк	колхозник
720	г.Минск	поляк	техник-строитель
721	м.Ляховичи (Польша)	поляк	техник КЭЧ
722	с. Селище Череповецкого с/с Ушачского р-на	поляк	крестьянин
723	д.Довнары Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
724	г.Тирасполь Бессарабской губ. (Румыния)	поляк	бухгалтер
725	д.Денисовщина Дзержинского уезда Минской губ.	поляк	портной
726	д.Денисовщина Заславьского р-на	поляк	колхозник
727	г.Ковно Литва	поляк	начальник
728	д. Гурилово, Польша	поляк	кладовщик
729	м.Хобное Речицкого уезда БССР	поляк	кассир
730	д.Микулино Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	колхозник
731	д.Микулино Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	колхозник
732	Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	крестьянин
733	Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	крестьянин
734	Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	крестьянин
735	м.Плещеницы Минской обл.	поляк	возчик
736	г. Двинск, Латвия	поляк	крестьянин
737	Польша	поляк	н/д
738	д.Заямочное Минского р-на и обл.	поляк	врио директора
739	г.Сташев Радомской губ.	полька	без определенных занятий
740	д.Негачи Березинского р-на Минского окр.	поляк	колхозник
741	х.Барсуки Червенского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
742	д.Косилапы Раполупской вол.Люблинской губ.	поляк	директор
743	д.Черногубово Копыльского р-на Минской обл.	поляк	сторож
744	д.Потейки Копыльского р-на Минского окр.	поляк	секретарь
745	д.Довгинова Узденского р-на Минской обл.	поляк	столяр
746	д.Буды Дриссенского р-на	поляк	заведующий
747	с.Путчина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
748	д.Слобода Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
749	д.Служа Польша	поляк	председатель
750	Виленская губ.	поляк	дорож.мастер
751	д.Ворошилы Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
752	г. Варшава , Польша	поляк	слесарь
753	х.Подьярково Минского р-на	поляк	крестьянин
754	д.Подлядь Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
755	м.Консковоля Люблинской губ.	поляк	зав.нефтебазой
756	д.Гани Логойского р-на Минскогоокр.	поляк	колхозник
757	д.Гани Логойского р-на Минскогоокр.	поляк	колхозник
758	д.Сербино Хотенской вол.Виленской губ.	поляк	бригадир
759	д.Сербино Хотенской вол.Виленской губ.	поляк	колхозник
760	д.Юнцевщина Дзержинского р-на Минской обл.	полька	домашняя хозяйка
761	г.Минск	поляк	котельщик
762	д.Руднички Копыльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
763	з.Руднички Копыльского р-на	поляк	возчик
764	д.Н.Гайно Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
765	д.Комаровщина Минского уезда Минской губ.	поляк	грузчик
766	г.Режица Латвия	полька	портниха
767	ст.Розеновская Латвия	полька	рабочая
768	ур.Устинское б.Минского уезда(Польша)	поляк	колхозник
769	д.Красная Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	председатель
770	д.Лукашино Минского р-на	поляк	рем.рабочий

№	Место работы	Область	Район	Город	География
719	К-з им. Ежова	Минская	Смолевичский		х. Старина
720	Жилуправление	Минская		Минск	н/д
721	3 кав. корпус	Минская		Минск	н/д
722	Единое хозяйство	Витебская	Ушачский		хут. Запружье Череповецкого с/с
723	К-з "Коминтерн"	Минская	Минский		д. Довнары
724	Без работы	Минская		Минск	ул. Советская 78, кв. 2
725	На дому	Минская	Дзержинский		д. Ковальцы
726	К-з по м.ж.	Минская	Заславльский		п. Ямород
727	Спецсектор ЦС профсоюза БССР	Минская		Минск	
728	Дриссенская электростанция	Витебская	Дриссенский	Дрисса	
729	Транспортная конторбаза "Белкоопсоюза"	Минская		Минск	ул. Краснознаменная 8/г
730	К-з им. Воровского	Минская	Плещеницкий		д. Микулино
731	К-з им. Воровского	Минская	Плещеницкий		д. Микулино
732	Единое хозяйство	Минская	Плещеницкий		х. Людвиново
733	Единое хозяйство	Минская	Плещеницкий		х. Людвиново
734	Единое хозяйство	Минская	Плещеницкий		х. Людвиново
735	Плещеницкий райкомхоз	Минская	Плещеницкий		Плещеницы
736	Единое хозяйство	Витебская	Ушачский		м. Кубличи
737	Газета "Красноармейская звезда"			Минск	ул. Интернациональная 14, кв. 4
738	С-з "Красный связист"	Минская	Минский		д. Заямное
739		Минская	Червенский	Червень	ул. Ленинская 15
740	К-з "17 партсъезд"	Минская	Березинский		д. Неганичи
741	Колхоз "Красноармеец"	Минская	Червенский		х. Барсуки
742	Техникум физкультуры	Минская		Минск	ул. Кирова 16 кв. 2
743	База Белплодоовощ ст. Тимковичи	Минская	Копыльский		д. Черногубово
744	Копыльский поселковый совет	Минская	Копыльский		д. Шестаки
745	С-з "Заозерье"	Минская	Смиловичский		д. Заозерье
746	Культмагазин Сенненского р-на	Витебская	Сенненский	Сенно	
747	Колхоз "Сталинский призыв"	Минская	Дзержинский		с. Путчина
748	Колхоз "Серп"	Минская обл.	Березинский р-н		д. Дворок
749	К-з "Чырвоны Заход"	Минская	Заславльский		д. Козельщина
750	МПС-28 ст. Городище зап. ж/д	Минская	Минский		ст. Городище разъезд 499 км
751	н/д	Минская	Заславльский		д. Ворошилы
752	Артель "Металлист", г. Городок	Витебская	Городокский	Городок	
753	Единое хозяйство	Минская	Минский		х. Подъярково
754	Колхоз "Праца"	Минская	Смиловичский		д. Подлядь
755	Смолевичская МТС	Минская	Смолевичский		м. Смолевичи
756	К-з им. Кирова	Минская	Логойский		д. Гани
757	К-з им. Кирова	Минская	Логойский		д. Гани
758	К-з им. Кирова	Минская	Логойский		д. Гани
759	К-з им. Кирова	Минская	Логойский		д. Гани
760				Минск	Логойский тракт 97, кв. 1
761	Паровозное депо ст. Минск-товарная			Минск	Логойский тракт 97, кв. 1
762	Колхоз "Красная нива"	Минская	Старобинский		х. Мазурщина
763	Листопадовичский леспромхоз	Минская	Старобинский		х. Задражево
764	н/д	Минская	Логойский		д. Н. Гайно
765	Ж/д ст. Негорелое	Минская	Минский		д. Комаровщина
766	Ф-ка "Октябрь"	Минская	Минский	Минск	ул. Советская 32 кв. 1
767	Минская ф-ка им. Куйбышева	Минская		Минск	ул. Советская 32 кв. 1
768	Д. Полоневичи	Минская	Дзержинский		д. Полоневичи
769	Колхоз "Коминтерн"	Минская	Дзержинский		д. Довнары Рубилковского с/с
770	ДЭУ 711 околодок 5	Минская	Минский		х. Перекули

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
719	1937/08/05	1937/11/19	член банды Комаровича, а/с агитация	72,76 УК БССР	1938/01/19	1960/02/13
720	1937/10/31	1938/01/08	шпионаж	63-1,76 УК БССР	1938/02/01	1968/09/03
721	1937/10/31	1938/01/08	измена родине	63-1,76 УК БССР	1938/02/01	1968/09/03
722	1937/12/16	1938/01/21	Деятельность в составе ПОВ, а/с агитация, шпионаж	64,68,70,71,76	1938/02/20	1989/09/18
723	1937/09/28	1938/10/29	член к/р орг-ции, а/с агитация	72,76УК БССР	1937/11/10	1960/01/26
724	1937/12/17	1938/02/15	шпионская деятельность	68,72 УК БССР	1938/03/04	1989/04/29
725	1937/08/25	1937/10/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/03	1958/02/25
726	1937/12/17	1938/01/21	связь с польской разведкой	68 УК БССР	1938/02/20	1989/05/31
727	1937/05/30	1937/12/17	член ПОВ	66,68а,76УКБССР	1937/12/30	1966/12/06
728	1937/00/00	1938/01/05	Шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/09	1989/10/02
729	1937/08/09	1937/10/14	агент польской разведки	66,68,72 УК БСР	1937/10/26	1989/04/28
730	1933/01/23	1933/04/05	а/с агитация, член д-п орг-ции	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
731	1933/01/23	1933/04/05	а/с агитация, член д-п орг-ции	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
732	1933/01/23	1933/04/05	а/с агитация, член д-п орг-ции	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
733	1933/01/23	1933/04/05	а/с агитация, член д-п орг-ции	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
734	1933/01/23	1933/04/05	а/с агитация, член д-п орг-ции	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
735	1938/07/02	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/05	1959/07/16
736	1937/12/16	1938/01/21	Агент польских разведорганов	64,68,76 УК	1938/02/25	1989/08/21
737	1937/05/20	1937/11/23	член к/р шпионской орг.	64,68 УК БССР	1938/03/11	1957/08/27
738	1937/04/24	1937/08/25	к/р вред. работа	68,72,76УК БССР	1937/08/27	1957/09/17
739	1937/12/23	1938/02/14	шпионская деятельность	68,69,72 УК	1938/03/26	1990/04/24
740	1938/07/09	1938/09/26	член ПОВ, шпионаж в пользу Польши	64,68,76УК БССР	1938/10/11	1989/04/30
741	1938/03/13	1938/05/26	шпионская деятельность в пользу Польши	68,76,71 УК	1938/07/04	1958/02/25
742	1938/00/00	1938/05/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/07/04	1957/11/05
743	1938/07/28	1938/10/10	участник "ПОВ", шпионаж	68 УК БССР	1938/10/19	1959/10/19
744	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1963/01/04
745	1937/11/07	1937/11/27	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/15	1962/07/14
746	1937/12/21	1938/01/21	польский шпион	68 УК БССР	1938/02/20	1989/10/13
747	1937/00/00	1938/01/10	шпионаж	16614,98,180 УК	1938/02/19	1967/12/09
748	1937/09/01	1937/11/02	член к/р орг., вредительство, а/с агитация	64,72,68 УК	1937/11/02	1959/02/09
749	1937/12/19	1938/01/10	агент польразведки	68 УК БССР	1938/02/19	1968/04/26
750	1937/11/26	1937/12/28	к/р агитация, д-п деят-сть	72а,69 УК БССР	1938/01/31	1959/05/15
751		1938/01/10	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/10	1959/07/20
752	1937/00/00	1938/01/20	Деятельность в составе ПОВ	64 УК БССР	1938/03/08	1989/11/24
753	1938/06/16	1938/09/22	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/09/26	1989/06/23
754	1937/08/06	1937/08/25	активный антисоветчик	72 УК БССР	1937/09/02	1960/09/17
755	1937/08/23	1937/11/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/15	1989/03/31
756	1938/06/04	1938/09/25	член к/р шпионской орг-ции	68,71УК БССР	1932/10/05	1989/06/23
757	1938/06/03	1938/09/25	член к/р шпионской орг-ции	68,71,76УК БССР	1932/10/05	1989/06/23
758	1938/05/28	1939/10/10	член к/р шпионской орг-ции	71,76УК БССР	1939/10/23	1992/12/29
759	1938/06/24	1938/09/25	член к/р шпионской орг-ции	69,71,76УК БССР	1932/10/05	1989/04/28
760	1937/07/07	1938/01/03	шпионская деят. в пользу бурж. Польши, а/с агитация	72 УК БССР	1938/01/09	1957/09/10
761	1937/07/08	1937/12/07	агент быв. польский разведорганов	68 УК БССР	1938/01/02	1957/09/10
762	1937/08/24	1937/12/17	а/с орг., вредительство	64,69,72,76 УК	1938/04/07	1963/12/17
763	1938/02/07	1938/02/14	к/р агитация	72 УК БССР	1938/03/13	1989/04/30
764	1937/12/15	1938/01/08	агент быв. польских разведорганов	68,71,76УК БССР	1938/02/01	1958/09/18
765	1938/07/05	1938/10/07	агент польской разведки, а/с агитация	68аУК БССР	1938/12/17	1959/02/09
766	1937/11/01	1937/12/17	шпионаж в пользу Латвии	68 УК БССР	1937/12/26	1962/05/09
767	1937/11/01	1937/12/17	шпионаж в пользу Латвии	68 УК БССР	1937/12/26	1962/05/09
768	1937/11/02	1937/11/22	шпионаж в пользу Польши, член ПОВ	66,68,71УК БССР	1937/12/03	1959/02/09
769	1937/08/09	1937/10/25	агент польской разведки	66,68,70УК БССР	1937/10/07	1959/08/24
770	1937/09/28	1937/10/29	член к/р орг-ции, к/р агитация	72,76УК БССР	1937/11/10	1960/01/26

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
771	Куницкий	Карл	Кайтанович	1859/00/00
772	Куницкий	Антон	Иванович	1891/00/00
773	Кунцевич	Иосиф	Казимирович	1903/00/00
774	Куприк	Софья	Степановна	1893/00/00
775	Куракевич	Витольд	Адамович	1898/00/00
776	Куракевич	Антон	Станиславович	1910/07/15
777	Курицкий	Иосиф	Гилярович	1895/00/00
778	Куркевич	Станислав	Иванович	1895/00/00
779	Кусь	Иосиф	Францевич	1889/00/00
780	Кучинская	Ольга	Михайловна	1900/00/00
781	Кучинский	Никодим	Александрович	1880/00/00
782	Кучинский	Гектор	Казимирович	1891/00/00
783	Кучинский	Александр	Антонович	1893/00/00
784	Лабковский	Фортунат	Викентьевич	1876/00/00
785	Лавринович	Иосиф	Эдуардович	1907/00/00
786	Лавринович	Иосиф	Эдуардович	1907/00/00
787	Лайковский	Иосиф	Яковлевич	1896/00/00
788	Ласкин	Петр	Антонович	1886/00/00
789	Лашицкий	Виктор	Казимирович	1904/00/00
790	Лашкевич	Леонард	Янович	1899/00/00
791	Лебецкий	Антон	Юльянович	1908/00/00
792	Левандовский	Степан	Степанович	1907/00/00
793	Левандовский	Степан	Юльянович	1860/00/00
794	Левашкевич	Анна	Иосифовна	1894/00/00
795	Левашкевич	Иосиф	Иосифович	1909/03/19
796	Левашкевич	Иван	Казимирович	1879/00/00
797	Левашкевич	Андрей	Станиславович	1896/12/00
798	Левашкевич (Сенчило)	Ядвига	Иосифовна	1904/00/00
799	Левданский	Виктор	Адамович	1900/00/00
800	Левданский	Михаил(Михась)	Иванович	1890/00/00
801	Левцкий	Франц	Мартьянович	1882/00/00
802	Левкович	Андрей	Антонович	1894/00/00
803	Ледкевич	Иван	Казимирович	1873/00/00
804	Ленартович	Иван	Иванович	1886/03/02
805	Ленгинович	Викентий	Иванович	1889/00/00
806	Леонович	Иван	Генрихович	1908/00/00
807	Леонович	Казимир	Юльянович (Леонович)	1900/00/00
808	Леонович	Иосиф	Карлович	1888/00/00
809	Леплянин	Петр	Иванович	1901/00/00
810	Летецкий	Бронислав	Адамович	1900/00/00
811	Лешкевич	Станислав	Иосифович	1896/00/00
812	Лешко	Станислав	викентьевич	1884/09/24
813	Лещенко	Александр	Степанович	1876/00/00
814	Лещенко	Юльян	Мартинович	1903/02/09
815	Лещенко	Иосиф	Андреевич	1878/00/00
816	Лещинский (Лящинский)	Станислав	Казимирович	1909/00/00
817	Лигерт	Антон	Игнатьевич	1892/01/02
818	Лиминский	Владимир	Петрович	1891/00/00
819	Липень	Франц	Филицианович	1898/00/00
820	Липень	Бронислав	Викентьевич	1869/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
771	с.Кривое Копыльского р-на Минской обл.	поляк	пастух
772	д.Вертники Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
773	д.Косарево Ветринского р-на	поляк	столяр
774	м.Койданово Минской обл.,	полька	домохозяйка
775	п.Ратомка Минского р-на Минской обл.	полск	колхозник
776	д.Баньковщина Минского р-на и обл.	поляк	кузнец
777	с.Латушки Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
778	д.Стриги Варшавской губ. (Польша)	поляк	директор
779	Радомская губ. (Польша)	поляк	н/д
780	Борисовский р-н	полька	машинистка
781	д.Долгое Долговского с/с Старобинского р-на	поляк	колхозник
782	Глусский р-н	поляк	заведующий
783	д.Емельянов Мост Бобруйского р-на Могилевской области	поляк	колхозник
784	д.Плотки Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	крестьянин
785	д.Орехово Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	крестьянин
786	д.Кладыши Дриссенского р-на	поляк	крестьянин
787	д.Лишицы Кореньского с/с Логойского р-на Минского окр.	поляк	крестьянин
788	д.Клебань Толочинского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
789	д.Ярково Минского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
790	г.Рига	поляк	зам.наркома
791	д.Зарица Молодечненского уезда	поляк	рабочий
792	г.Минск	поляк	рабочий
793	д.Сарблево Понетского уезда Варшавского воеводства	поляк	никелировщик
794	г.Минск	полька	бухгалтер
795	г.Минск	поляк	начальник ремонтного цеха
796	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	печник-кустарь
797	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	столяр
798	г.Минск	полька	секретарь
799	д.Слобода Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	колхозник
800	д.Слобода Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	колхозник
801	д.Бортники	поляк	колхозник
802	д.Ковалевцы Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
803	д.Елянка Женьковской вол.Родомской губ.	поляк	крестьянин
804	д.Поповка Лукомского с/с Чашинского р-на	поляк	рабочий
805	д.Ковальцы Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
806	г.Минск	поляк	счетовод
807	д.Литвичи Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	секретарь с/с
808	д.Богдановщина Минского р-на Минской обл.	поляк	плотник
809	д.Ганевичи Логойского р-на	поляк	крестьянин
810	д.Поляны Долгиновской вол.Вилейского уезда Виленской губ	поляк	крестьянин
811	ур.Шпак Швабского с/с Логойского р-на Минского окр.	поляк	крестьянин
812	м.Раков Виленской губ.	поляк	ст.счетовод
813	д.Замостье Гресского р-на	поляк	крестьянин
814	д.Замостье Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
815	д.Покрашево Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
816	д.Шушеровка Стародорожского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
817	г.Варшава	поляк	наборщик
818	г.Варшава	поляк	колхозник
819	д.Заямочное Минского р-на	поляк	заведующий
820	д.Заямочное Минского р-на и обл.	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
771	Колхоз им.16 партсъезда	Минская	Смиловичский		д.Толкачевичи
772	К-з"Новая Жизнь"	Минская	Дзержинский		д.Вертники
773	В/ч 148 с.м.	Витебская	Ветринский		д.Косарево
774	домохозяйка	Минская	н/д	Койданово	ул.1 Ленинская 46
775	Колхоз "Октябрьская революция"	Минская	Минский		пос.Ратомка
776	Колхоз "Октябрьская революция"	Минская	Минский		д.Баньковщина
777	Единоличное хозяйство	Минская	Дзержинский		д.Петрашевичи
778	Любанская МТС	Минская	Любанский		г.п.Любань
779	н/д	Минская	Червенский		д.Ловище
780	Райземотдел	Витебская	Витебский	Витебск	
781	К-з"Чырвоны пограничник"	Минская	Старобинский		д.Долгое
782	Медпункт махороч. ф-ки	Витебская	Витебский	Витебск	
783	к-з "Ленинский шлях"	Могилевская	Бобруйский		д.Емельянов Мост
784	Единоличное хозяйство	Витебская	Лепельский		д. Плотки
785	Единоличное хозяйство	Витебская	Дриссенский		хут. Сандоры
786	Единоличное хоз-во	Витебская	Дриссенский		Бигосовский с/с х.Сандари
787	Единоличное хоз-во	Минская	Логойский		д.Лишицы
788	Колхоз	Витебская	Толочинский		д. Клебань
789	Колхоз им.Ворошилова	Минская	Минский		д.Ярково
790	Наркомат совхозов БССР			Минск	ул.Комсомольская 1/13
791	По найму	Минская	Молодеченский		д.Зарица
792	Мастерская 7-й кавал.дивизии БВО			Минск	н/д
793	Завод"Цели Гала"			Минск	н/д
794	Контора "Заготскот"	Минская		Минск	ул.Московская 40кв1
795	Минская электростанция	Минская обл.		Минск	ул.Московская, 40/1
796	По найму	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
797	Войлочная артель"Красная Зорька"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
798	"Белпищеторг"	Минская		Минск	ул.Московская 40кв1
799	К-з"Красная Слобода"	Минская	Плещеницкий		д.Слобода
800	К-з"Новый Луч"	Минская	Плещеницкий		д.Пуша
801	К-з	Минская	Плещеницкий		д.Урупово
802	К-з"Чырвоны Запад"	Минская	Заславльский		д.Ковалевцы
803	Единоличное хоз-во	Минская	Смолевичский		х.Мостище
804	Военстрой	Минская	Борисовский	Борисов	ул.Стахановская 45
805	К-з"Чырвоны пограничник"	Минская	Дзержинский		д.Ковальцы
806	Столовая депо ст.Минск			Минск	ул.Красивая 21, кв.1
807	Омнишевский с/с	Минская	Плещеницкий		Литвичи
808	УВСР-67	Минская	Минский		д.Богдановщина
809	Единоличное хозяйство	Минская	Логойский		д.Ганевичи
810	Единоличное хоз-во	Виленская губ.	Вилейский уезд		Долгиновская вол.д.Поляны
811	Единоличное хоз-во	Минская	Логойский		д.Чеботари
812	Паровозное депо ст.Минск			Минск	ул.Московская 8/1, кв.81
813	Единоличное хоз-во	Минская	Гресский		д.Замостье
814	К-з"Будауник"	Минская	Гресский		д.Замостье
815	К-з"Красный путиловец"	Минская	Гресский		д.Покрашево
816	Паровое отопление	Минская	Стародорожский		д.Шушеровка
817	Госбеллиздат			Минск	ул.Грамадская 13, кв.1
818	Минская обувная фабрика инд.заказов			Минск	ул.Куйбышева 35, кв.5
819	МТФ колхоза им.Дзержинского	Минская	Минский		д.Заямочное
820	н/д	Минская	Минский		н/д

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
771	1938/02/10	1938/02/14	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/26	1989/04/30
772	1937/00/00	1937/11/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/10	1960/03/03
773		1938/02/21	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/02/20	1959/04/23
774	1937/08/28	1937/10/25	член ПОВ	66,68,72УКБССР	1937/10/27	1957/11/21
775	1938/00/00	1938/09/25	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1938/09/29	1959/01/29
776	1937/11/20	1937/11/30	а/с агитация	72 УК БССР	1937/12/15	1989/04/18
777	1932/12/31	1933/03/28	деят-сть в а/с группе	72,76 УК БССР	1933/04/03	1959/05/09
778	1937/07/26	1937/10/29	участник "ПОВ"	71,76 УК БССР	1937/10/05	1959/05/29
779	1937/12/18	1938/01/20	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/02/08	1989/04/30
780	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции,а/с деят-сть	н/д	1938/02/26	1964/10/07
781	1937/12/22	1938/01/21	агент польской разведки,член ПОВ	68,76УК БССР	1938/02/25	1989/04/28
782	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции,а/с деят-сть	н/д	1938/02/08	1964/10/07
783	1938/07/27	1938/09/30	Шпионаж	68	1938/10/10	1957/10/29
784	1938/01/07	1938/01/08	Тер. намерения	72 УК БССР	1938/02/05	1989/08/28
785	1938/08/03	1938/10/16	Шпионаж в пользу Латвии	68,71 УК БССР	1938/11/06	1958/12/15
786	1938/08/03	1938/10/17	шпионаж	68,71 УК БССР	1938/11/06	1958/12/15
787	1933/02/24	1933/04/02	члент к/р орг-ции	64,72,76УК БССР	1933/04/06	1957/01/21
788	1937/00/00	1938/01/21	Агент польской разведки	н/д	1938/02/20	1989/09/18
789	1938/00/00	1938/09/27	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/05	1959/01/15
790	1937/08/01	1937/10/29	вредит.деят. в области животноводства	69,70,76 УК	1937/10/30	1957/03/21
791	1933/04/13	1933/07/08	агент польского генштаба	68 УК БССР	1933/08/06	1989/06/22
792	1937/08/24	1937/11/28	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1937/12/03	1958/03/11
793		1937/11/28	член "ПОВ"	68 УК БССР	1937/12/03	1960/03/24
794	1937/01/28	1937/09/22	агент польского ген.консульства в Минске	68 УК БССР	1937/09/28	1957/11/14
795	1936/11/02	1937/09/22	Участник к/рев.террористич.группы,к/рев агитация, подготовка к террору	22-70,76	1937/09/29	1956/12/06
796	1937/09/11	1937/10/22	член "ПОВ",шпионская деятельность	68,71 УК БССР	1937/11/01	1957/09/03
797	1937/06/18	1937/10/29	член ПОВ	66,68,72УК БССР	1937/11/03	1958/12/18
798	1937/03/16	1937/09/22	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/09/28	1957/11/14
799	1938/08/22	1938/10/31	агент польской разведки,член шпион-дивер.орг-ции	64,68 УК БССР	1938/11/19	1988/03/29
800	1938/07/26	1938/11/11	агент польской разведки,член шпион-дивер.орг-ции	64,68 УК БССР	1938/11/26	1988/03/21
801	1937/05/00	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/05	1957/11/14
802	1937/11/17	1937/12/14	агент польской разведки	68,72 УК БССР	1938/01/13	1989/04/30
803	1937/08/05	1937/09/22	а/с агитация	72,76УК БССР	1937/10/01	1989/03/28
804	1938/04/26	1938/09/21	шпионаж в пользу Польши	64,68,72УК БССР	1938/10/01	1989/04/30
805	1938/04/07	1938/09/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/22	1970/02/17
806	1937/09/11	1937/10/04	принадлежность к польским разведорганам	58-6 УК БССР		1958/06/09
807	1938/08/07	1938/11/02	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/11/19	1958/04/08
808	1937/11/20	1937/11/28	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/04/07	1960/02/18
809	1937/00/00	1937/10/08	террористич. намерения	н/д	1937/10/23	1959/10/31
810	1925/01/04	1925/11/16	агент поль.полит.полиции,нелег.перех.границы	66,98УК БССР	1925/11/25	1992/06/06
811	1933/02/19	1933/04/02	члент к/р орг-ции,а/с агитация	64,72,76УК БССР	1933/04/06	1960/08/26
812	1937/09/10	1937/09/23	шпионская деятельность в пользу польских разведорганов	68,76 УК БССР	1937/10/05	1958/02/04
813	1938/06/15	1938/11/12	член ПОВ	64 УК БССР	1938/11/29	1989/04/28
814	1937/12/16	1937/01/21	член ПОВ	68 УК БССР	1938/02/28	1989/06/23
815	1938/01/12	1938/02/14	а/с агитация,член ПОВ	64,72 УК БССР	1938/03/13	1989/06/30
816	1937/12/18	1938/01/21	связь с польскими разведорганами	68 УК БССР	1938/02/20	1958/05/12
817	1937/12/16	1938/01/21	Участник диверсионно-повстанческой и шпионской организации "ПОВ"	66,68	1938/02/20	1957/11/21
818	1938/04/23	1938/09/27	Участник к/рев.зсеровской повст.организации, агент польской разведки	66,68,71,76	1938/10/01	1957/07/30
819	1937/05/28	1937/11/22	участник "ПОВ"	64,68 УК БССР	1937/11/28	1960/06/02
820	1937/05/00	1937/11/13	член д-п орг-ции	64,68УК БССР	1937/11/21	1957/08/27

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
821	Липень	Иван	Фелицианович	1898/00/00
822	Липень	Бронислав	Адольфович	1877/01/04
823	Липень	Филициан	Францевич	1873/00/00
824	Липень	Амброжий	Францевич	1891/00/00
825	Липень	Иван	Францевич	1904/00/00
826	Липень	Иосиф	Францевич	1899/00/00
827	Липницкий	Адам	Иосифович	
828	Липницкий	Антон	Игнатъевич	1884/00/00
829	Липницкий	Адольф	Петрович	1907/00/00
830	Лис	Иван	Александрович	1870/00/00
831	Лис	Бронислав	Иванович	1912/00/00
832	Лисатович	Густав	Густавович	1893/00/00
833	Лисович-Лисовец	Антон	Матвеевич	1893/00/00
834	Лифанов	Иосиф	Михайлович	1878/00/00
835	Лихадиевский	Адольф	Гераминович	1897/00/00
836	Лихадиевский	Иван	Германович	1903/00/00
837	Лихадиевский	Антон	Адамович	1917/00/00
838	Лиходиевский	Карл	Александрович	1871/00/00
839	Лиходиевский	Казимир	Викентъевич	1908/00/00
840	Лихтарович	Осип	Осипович	1889/00/00
841	Лобецкий	Болеслав	Адамович	1887/00/00
842	Логин	Иосиф	Иванович	1894/00/00
843	Ложинская	Тофилия	Ивановна	1884/10/20
844	Ложинский	Андрей	Антонович	1877/00/00
845	Лозовский	Станислав	Иванович	1902/00/00
846	Лозовский	Иван	Иванович	1891/00/00
847	Лозовский	Сигизмунд	Иванович	1907/00/00
848	Лосицкий	Иосиф	Филицианович	1908/00/00
849	Лосминский	Сидор	Александрович	1885/00/00
850	Лосминский	Сидор	Александрович	1885/00/00
851	Лось	Кастусия	Фортуновна	1887/00/00
852	Лотьш	Альфонс	Михайлович	1903/00/00
853	Лубганов	Иосиф	Иванович	1892/00/00
854	Луговская	Анна	Павловна	1891/00/00
855	Лукашевич	Павел	Григорьевич	1882/08/25
856	Лукашевич	Каетан	Варфоломеевич	1869/00/00
857	Луковский	Петр	Владиславович	1878/06/01
858	Луцевич	Антон	Людвигович	1877/11/00
859	Лысаковский	Иосиф	Иванович	1884/00/00
860	Людоевич	Донат	Иванович	1896/00/00
861	Люляк	Иван	Иванович	1867/00/00
862	Лютаревич	Мария	Францевна	1896/00/00
863	Лютаревич	Антон	Иосифович	1896/00/00
864	Лядовский	Антон	Михайлович	1897/00/00
865	Лятецкий	Леонард	Юльянович	1875/00/00
866	Ляхович	Адольф	Адамович	1897/00/00
867	Магаревич	Петр	Ильич	1881/00/00
868	Мазуркевич	Владислав	Гилярович	1889/12/15
869	Майдыла	Вячеслав	Францевич	1913/00/00
870	Майдыло	Франц	Иванович	1878/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
821	д.Заямочное Минского р-на и обл.	поляк	бригадир плотников
822	д.Куцовщина Копыльского р-на Минско йобл.	поляк	колхозник
823	з.Узборочи Смолевичского р-на	поляк	крестьянин
824	д.Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
825	д.Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
826	д.Прудичи Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
827	д.Рудня Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
828	д.Тростенец Узденского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
829	д.Красное Березинского р-на Минского окр.	поляк	лесничий
830	м.ГайноЛогойского р-на МИНской обл.	поляк	дворник
831	г.Минск	поляк	директор
832	д.Шкилондишки Ошмянского уезда Виленской губ.	поляк	портной
833	д.Третьяки Ново-Свянтянского уезда Виленской губ.	поляк	пожарный
834	д.Новозерковка Жосельской вол. Виленской губ.	поляк	крестьянин
835	д.Кудрицкие Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
836	д.Кудрицкие Дзержинского р-на	поляк	колхозник
837	х.Семеновичи Узденского р-на Минской обл.	поляк	заведующий
838	д.Ступковщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
839	д.Хотиново Слуцкого р-на	поляк	объездчик
840	д.Н.Гайно Логойского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
841	д.Серафилово Минского р-на	поляк	охранник
842	д.Околово Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	объездчик лесов
843	г.Ново-Радамск Петроковской губ.,Польша	полька	повар
844	д.Котязова Новорадожского повята Лодзинского воеводства,Польша	поляк	слесарь
845	д.Магдаленово Плещеницкого р-на БССР	поляк	механик
846	д.Мальганово Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	колхозник
847	д.Магдалиново Борисовский уезд Минской губ.	поляк	кузнец
848	д.Болоч Пуховичского р-на	поляк	почтовый агент
849	д. Паранковичи Лепельского р-на	поляк	колхозник
850	д.Таранковичи Лепельского р-на	поляк	колхозник
851	д. Царево Ветринского р-на Витебской обл.	полька	домохозяйка
852	м.Ивенец Брестской обл.	поляк	бухгалтер
853	м. Режица, Латвия	поляк	сортировщик
854	д.Замшарники Люцинского р-на, Латвия	полька	рабочая
855	х.Горчь Березинского р-на	поляк	крестьянин
856	х.Лучище Швабского с/с Логойского р-на Минского окр.	поляк	крестьянин
857	м. Самохваловичи Минского р-на и обл.	поляк	преподаватель музыки
858	м.Колодищи Минского р-на	поляк	бригадир
859	д.Белицковщина Минского р-на	поляк	возчик
860	д.Гейжиново Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
861	мест. Субач, Латвия	поляк	плотник
862	Польша	полька	домохозяйка
863	д.Беличаны Березинского р-на	поляк	крестьянин
864	м.Новосвянтяны Виленского уезда Виленской губ.	поляк	обрубщик
865	д.Барсучино Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
866	д.Тинковцы Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	чернорабочий
867	ст.Косово Гродненской обл.	поляк	слесарь
868	д.Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
869	Люблинская губ.	поляк	зав.складом
870	д.Гайдичув, Польша	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
821	С/х "Красный связист"	Минская	Минский		д. Загорье
822	Колхоз им. Сталина	Минская	Копыльский		д. Куцовщина
823	Единое хозяйство	Минская	Смолевичский		ур. Попротимовка
824	Единое хозяйство	Минская	Смиловичский		д. Замосточье
825	Единое хозяйство	Минская	Смолевичский		х. Россохи
826	Единое хозяйство	Минская	Червенский		д. Прудници
827	Колхоз "Красный партизан"	Минская	Березинский		д. Дубебы
828	К-з "Красный Гай"	Минская	Узденский		д. Карпиловка
829	Березинский лесхоз	Минская	Березинский		д. Красное
830	Гостиница "Европа"	Минская		Минск	угол ул. Ленинской и пл. Свободы 9/1, кв. 1
831	Каролицевская НСШ	Минская	Минский		д. Каролицевичи
832	Белшвейтрест	Минская		Минск	ул. Полесская 7, кв. 4
833	Спичечная ф-ка им. Кирова	Минская	Борисовский	Борисов	пр. Революции 102
834	Единое хозяйство	Минская	Червенский		д. Новозерье
835	н/д	Минская	Дзержинский		д. Кудицкие
836	К-з	Минская	Дзержинский		д. Кудицкие
837	Комплектная школа	Витебская	Россонский		д. Мураш
838	Единое хозяйство	Минская	Дзержинский		д. Ступковщина
839	Слуцкий лесхоз Уречский участок	Минская	Слуцкий		м. Уречье
840	Единое хозяйство	Минская	Логойский		д. Н. Гайно
841	Пожарная охрана	Минская		Минск	ул. Китайская 15, кв. 2
842	Каменский лесозащитный участок	Минская	Плещеницкий		д. Околово
843	Детский дом №1 Горона			Минск	ул. Берестянская 1, кв. 2
844	3-я артель инвалидов			Минск	ул. Берестянская 1, кв. 2
845	Лесопильный завод РВК	Минская	Плещеницкий		м. Плещеницы
846	К-з "Чырвоная нива"	Минская	Вилейский		д. Мальганово
847	К-з по м. ж.	Минская	Плещеницкий		д. Магдалиново
848	П/о "Новая Заря"	Минская	Пуховичский		м. Марьяна Горка
849	Колхоз "Лучина"	Витебская	Лепельский		д. Паранковичи
850	К-з "Лучина"	Витебская	Лепельский		д. Таранковичи
851	домохозяйка	Витебская	Ветринский		д. Заскорки
852	н/д	Минская		Минск	н/д
853	Лесозавод № 13	Витебская	Витебский	Витебск	ул. Широкая, 42
854	ФЗУ обувщиков, г. Витебск	Витебская	Витебский	Витебск	ул. 2-я Бебеля, д. 18
855	Единое хозяйство	Минская	Березинский		х. Горь
856	Единое хозяйство	Минская	Логойский		х. Лучище
857	Частные уроки на дому	Минская	Минский	Минск	Транспортный пер. 18 кв. 1
858	УВСР-75 ж. д. ст. Пуховичи	Минская	Пуховичский		г. п. Марьяна Горка
859	г. Осиповичи Заготзерно	Минская	Минский		д. Белицковщина
860	Колхоз им. Кирова	Витебская	Дриссенский		д. Клагши
861	Артель деревообработчиков	Витебская	Дриссенский	мест. Росица	
862	Домохозяйка	Минская	Борисовский	Борисов	ул. Подгорная 10/21
863	Единое хозяйство	Минская	Березинский		д. Беличаны
864	З д им. Ворошилова	Минская	Минский	Минск	ул. Раковская 2/1 кв. 2
865	Единое хозяйство	Минская	Березинский		д. Барсурино
866	Стн. Бигосово	Витебская	Дриссенский		д. Тинковцы
867	Депо ст. Орша	Витебская	Оршанский		ст. Орша
868	Единое хозяйство	Минская	Смиловичский		д. Замосточье
869	Путчинская МТС	Минская	Дзержинский		д. Наквосы
870	Колхоз	Витебская	Лепельский		хут. Зофиевка

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
821	1938/02/09	1938/02/14	а/с деятельность	22-70,72 УК	1938/03/07	1961/09/30
822	1938/07/15	1938/09/27	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/10/07	1989/04/30
823	1937/09/14	1937/11/15	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/11/27	1989/03/09
824	1929/08/27	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,14,19-58/9	1929/11/14	1960/12/30
825	1929/08/17	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,14,19-58/9	1929/11/14	1959/10/15
826	1929/08/17	1929/11/13	член к/р орг-ции	58-2,4,19-58-9	1929/11/14	1996/10/10
827	1937/08/06	1937/09/07	к/р агитация	72 УК БССР	1937/09/14	1959/09/26
828	1937/12/18	1938/01/21	а/с агитация,член повст.орг-ции	72,80,145УКБССР	1938/02/20	1963/01/15
829	1938/06/11	1938/11/02	член ПОВ	64,68,76УК БССР	1938/11/18	1989/06/23
830	1937/09/23	1937/10/26	член "ПОВ", а/с агитация	66,68,72 УК БСР	1937/11/03	1989/03/27
831	1937/06/15	1937/09/22	член к/р орг-ции	66,68,70,76УКБС	1937/10/03	1957/09/10
832	1938/08/05	1938/10/15	шпионаж	68 УК БССР	1938/11/14	1989/04/30
833	1938/05/12	1938/09/21	шпионаж в пользу Польши	68,71УК БССР	1938/10/01	1989/04/30
834	1937/10/04	1937/10/13	а/с агитация	72,76УК БССР	1937/10/25	1989/04/30
835	1937/10/00	1937/11/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/15	1959/09/24
836	1937/10/29	1937/11/28	агент польской разведки	68УК БССР	1937/12/15	1967/04/21
837	1937/00/00	1938/04/12	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/05/31	1957/11/28
838	1937/07/17	1937/09/22	а/с агитация,член к/р группировки	72,76УК БССР	1937/10/01	1968/01/28
839	1938/08/22	1938/11/02	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/22	1989/04/30
840	1937/12/15	1938/01/08	агент быв.поль.разведорганов	68,71,76УК БССР	1938/02/10	1958/09/18
841	1937/12/17	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/28	1989/04/30
842	1937/12/00	1938/05/25	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1938/07/04	1958/04/08
843	1937/08/21	1937/10/26	пособничала шпионской деятельности мужа	66,68,71 УК	1937/10/26	1960/04/28
844	1937/08/09	1937/10/14	член "ПОВ",агент польской разведки	66,68,72 УК	1937/10/26	1960/04/28
845	1937/07/18	1937/09/17	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/23	1989/03/21
846	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
847	1933/01/05	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
848	1938/07/31	1938/09/27	агент польской разведкт	68 УК БССР	1938/10/09	1989/04/30
849	1937/12/19	1938/01/21	Деятельность в составе польской повстанческой орг-ции	68,74 УК БССР	1938/02/20	1989/09/29
850	1937/12/19	1938/01/21	член к/р орг-ции	68,76УК БССР	1938/02/20	1989/09/29
851	1937/08/24	1937/11/22	Принадлежность к польской повстанческой организации "ПОВ"	64,76 УК БССР	1938/03/31	1989/10/17
852		1938/01/08	шпионаж	68 УК БССР	1938/02/01	1968/09/03
853	1938/07/02	1938/09/01	Шпионаж в пользу Германии	68,69,71,72 УК	1938/11/21	1989/08/21
854	1938/03/21	1938/09/21	Деятельность в составе польской националистической орг-ции	64,72,76 УКБССР	1938/10/01	1989/09/15
855	1938/07/09	1938/10/11	член ПОВ,к/р деят-сть	64,68,76УКБССР	1938/10/29	1989/04/30
856	1933/02/19	1933/04/02	члент к/р орг-ции,а/с агитация	64,72,76УК БССР	1933/04/06	1960/08/26
857	1937/09/23	1937/10/14	член ПОВ,шпионаж в пользу Польши	66,68УК БССР	1937/10/26	1989/03/31
858	1937/12/21	1938/02/15	агент польской разведки	68,76 УК БССР	1938/03/15	1960/06/02
859	1938/01/29	1938/02/14	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/07	1989/05/06
860	1938/08/03	1938/10/31	Шпионаж в пользу Латвии	68,71 УК БССР	1938/11/21	1989/09/01
861	1937/12/04	1938/01/08	Деятельность в составе польской к/р орг-ции	64,70,71 УК	1938/02/09	1988/11/03
862	1937/12/00	1938/01/20	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/03/08	1989/04/30
863	1938/08/07	1938/10/15	а/с деятельность	64,68,76 УК	1938/11/29	1989/04/28
864	1937/01/21	1937/12/14	член ПОВ	66,70,76УК БССР	1937/12/25	1961/09/20
865	1937/08/08	1937/09/07	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/14	1989/03/26
866	1937/12/12	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши	69,70,71,72,76	1938/02/20	1989/11/30
867	1938/01/30	1938/02/13	а/с агитация	58-10 УК РСФСР	1938/03/26	1959/08/08
868	1929/06/27	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,19-58/9	1929/11/14	1960/12/30
869	1937/00/00	1937/11/17	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/22	1958/08/04
870		1938/01/20	Агент польской разведки	64,68 УК БССР	1938/02/05	1989/09/25

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
871	Майдыло	Франц	Иванович	1878/00/00
872	Майжак	Иван	Яковлевич	1885/00/00
873	Макаревич	Адам	Мамертович	1900/00/00
874	Макаревич	Казимир	Казимирович	1888/00/00
875	Макаревич	Иван	Федорович	1888/00/00
876	Макей	Станислав	Антонович	1885/00/00
877	Маковский	Казимир	Иванович	1905/00/00
878	Малаховский	Иван	Константинович	1898/00/00
879	Малецкий	Ян	Станиславович	1898/00/00
880	Малиновский	Станислав	Иосифович	1888/00/00
881	Малиновский	Игнат	Адамович	1898/12/00
882	Малиновский	Станислав	Иосифович	1888/00/00
883	Малиновский (Молиновский)	Иван	Адамович	1893/00/00
884	Малишевский	Фелициан	Игнатъевич	1902/00/00
885	Малькевич	Игнат	Иосифович	1882/05/08
886	Малькевич	Валентин	Иванович	1902/00/00
887	Мальчевский	Антон	Антонович	1901/00/00
888	Манкевич	Михаил	Иванович	1908/00/00
889	Маньковская	Анастасия	Антоновна	1905/00/00
890	Маньковский	Иван	Александрович	1901/00/00
891	Марецкий	Антон	Станиславович	1897/00/00
892	Марецкий	Иван	Станиславович	1903/00/00
893	Маркевич	Владимир	н/д	1909/00/00
894	Марковский	Феликс	Иванович	1887/00/00
895	Маркус	Генрих	Александрович	1900/00/00
896	Мартинкевич	Бронислав	Станиславович	1905/00/00
897	Марушевский	Казимир	Антонович	1887/00/00
898	Марцинкевич	Эдуард	Павлович	1918/00/00
899	Марцынкевич-Мартинкевич	Роман	Иванович	1886/00/00
900	Масальский	Иосиф	Фадеевич	1907/00/00
901	Масальский	Иван	Иванович	1869/00/00
902	Масловский	Стефан	Петрович	1898/00/00
903	Мастовский	Генрих-Гендрик	Августович	1898/00/00
904	Матейкович	Викентий	Фадеевич	1889/00/00
905	Матусевич	Ядвига	Михайловна	1889/10/03
906	Матусевич	Эмиль	Антонович	1879/00/00
907	Матусевич	Эдмунд	Карлович	1890/00/00
908	Матусевич	Вильгельм	Иванович	1901/00/00
909	Матусевич (Мартусевич)	Иосиф	Петрович	1884/00/00
910	Мацевич	Константин	Антонович	1892/00/00
911	Мацевич	Георгий	Антонович	1903/00/00
912	Мацевич	Станислав	Иосифович	1897/00/00
913	Мацевич	Иосиф	Эдуардович	1899/04/15
914	Мацевич	Виталий	н/д	1901/00/00
915	Мацевич	Болеслав	Эдуардович	1896/00/00
916	Мацевич	Карл	Владимирович	1901/00/00
917	Мацевич	Антон	Гаврилович	1898/00/00
918	Мацевич	Антон	Аркадьевич	1915/00/00
919	Мацевич	Марцель	Матвеевич	1883/00/00
920	Мацевич	Иван	Антонович	1897/09/13

№	Место рождения	Национальность	Должность
871	д.Гадичув Польша	поляк	колхозник
872	Варшавская губ.	поляк	колхозник
873	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
874	д.Клыповщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	столяр
875	д.Камешевцы Бегомльского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
876	д.Проходы Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	рабочий
877	д.Станишевщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	э/сварщик
878	д.Мокрые Пошны Ветринского р-на	поляк	бригадир
879	д.Заболотные Домбровки Радомского уезда Радомской губ. Польша	поляк	крестьянин
880	м. Дрисса Витебской обл.	поляк	сторож
881	д.Алексеевка Кличевского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
882	д.Волыңцы Дриссенского р-на	поляк	сторож
883	д.Алексеевка Кличевского р-на	поляк	колхозник
884	д.Палерня Минского р-на и обл.	поляк	крестьянин
885	пос.Тановице Пуховичского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
886	п.Токовице Пуховичского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
887	д.Шишки Заславьского р-на	поляк	кладовщик
888	д. Микуличи Негорельского с/с Дзержинского	поляк	без определенных занятий
889	г. Минск	полька	продавец
890	д.Жабихов Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
891	х.Новинки Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	колхозник
892	х.Новинки Вилейского уезда Виленской губ.	поляк	колхозник
893	д.Борки Березинского р-на БССР	поляк	крестьянин
894	д.Дички Заславьского р-на	поляк	колхозник
895	д.Коленица Вогинского уезда Варшавской губ.	поляк	учетчик-кассир
896	д.Мощное Минского р-на Минской обл.	поляк	приемщик
897	г.Варшава (Польша)	поляк	механик
898	х.Паклециша Червенского р-на	поляк	колхозник
899	д. Лутчино Ляховского с/с Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
900	г.Борисов	поляк	мастер
901	д.Трасница Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	сторож
902	д.Юрковичи Логойского р-на Минской обл.	поляк	печник
903	д.Селище Заславьского р-на	поляк	колхозник
904	д.Выгори Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	колхозник
905	д.Поздняки Оршанского р-на Витебской обл.	полька	санитарка
906	д.Андриевщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
907	д.Гольшево Заславьского р-на	поляк	плотник
908	х.Остров Негорельского с/с Минского р-на БССР	поляк	кузнец
909	д.Глушница Нарейкровского с/с Дзержинского р-на	поляк	колхозник
910	г.Белосток Польша	поляк	каменщик
911	г.Белосток Польша	поляк	рабочий
912	д.Евсеевичи Копельского р-на Минской обл.	поляк	конюх
913	д.Лукаши Заславьского р-на	поляк	конюх
914	д.Микулино Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
915	им.Ковшово Дзержинского р-на	поляк	н/д
916	Польша	поляк	колхозник
917	д.Ходуново Лиозненского р-на	поляк	счетовод
918	Лиозненский р-н Витебской обл.	поляк	рабочий
919	д.Черныши Лиозненского р-на Витебской обл.	поляк	сторож
920	д.2-я Ацковая Лиозненского р-на	поляк	крестьянин

№	Место работы	Область	Район	Город	География
871	К-з по м.ж.	Витебская	Лепельский		х.Зофиевка
872	К-з"Вольный Пролетарий"	Минская	Стародорожский		д.Верхутино
873	Колхоз "Красный Октябрь"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
874	Сезонные работы	Минская	Дзержинский		д.Клыповщина
875	Колхоз "На варце"	Витебская	Бегомльский		д. Камешевцы
876	С-з"Забеги"им.Войкова	Минская	Плещеницкий		д.Проходы
877	З-д им.Мясникова	Минская		Минск	ул.Железнодорожная 26кв5
878	К-з им.Дзержинского	Витебская	Полоцкий		д.Поплаво
879	Единое хозяйство	Новогрудская	Несвижский уезд		д.Етичицы
880	Магазин Беллищетоорга	Витебская	Полоцкий	Полоцк	
881	К-з"Память Ленина"	Минская	Березинский		д.Буда
882	Магазин	Витебская	Полоцкий	Полоцк	
883	К-з"Память Ленина"	Минская	Березинский		д.Буда
884	Фольварк"Казимировка"	Минская	Минский		Папернянский с/с с-з"Комсомолец"
885	Колхоз им.Ворошилова	Минская	Пуховичский		пос.Тановице
886	К-з им.Ворошилова	Минская	Пуховичский		п.Токовице
887	К-з по м.ж.	Минская	Заславский		д.Шишки
888	Нет	Витебская	Оршанский	Орша	ул. Застенковская, д. 44
889	Борисовский универмаг	Минская	Борисовский	борисов	ул.Свободы 9
890	Единое хозяйство	Минская	Березинский		д.Жабихов
891	К-з"Чырвоная нива"	Минская	Плещеницкий		х.Новинки
892	К-з"Чырвоная нива"	Минская	Плещеницкий		х.Новинки
893	Единое хозяйство	Минская	Березинский		д.Гайдукова Слободка
894	К-з по м.ж.	Минская	Заславский		д.Кладочки
895	Лепельский госаппарат	Витебская	Лепельский	Лепель	н/д
896	Райзагототдел	Минская	Минский		д.Мощное
897	Высойцкий спиртзавод	Витебская	Оршанский	Орша	ул.Энгельса 41
898	К-з им.Чернова	Минская	Червенский		х.Паклециша
899	Колхоз "Лутчино"	Витебская	Лепельский		д. Б.Таронковичи
900	Стеклозавод	Минская	Борисовский	Борисов	ул.Стекланная 5
901	Квартцать	Витебская	Витебский	Витебск	ул.Витебская 3
902	Логойский комхоз	Минская	Логойский	Логойск	
903	Колхоз "Красный пограничник"	Минская	Заславский		д.Селище
904	Нетданных	Минская	Плещеницкий		д.Выгори
905	Березинская райбольница	Минская	Березинский		д.Рачиборки
906	Колхоз д.Андриевщина	Минская	Дзержинский		д.Андриевщина
907	По найму	Минская	Минский		д.Муровка
908	Колхоз	Минская	Узденский		пос.Зубревичи
909	К-з им.Сталина	Минская	Минский		Пригородского с/с к-з им.Сталина
910	З-д им.Кирова	Минская		Минск	ул.Пролетарская 13кв5
911	Минск.з-д им.Кирова	Минская	Минский	Минск	ул.Интернациональная 8кв24а
912	С-з"10 лет БССР"	Минская	Любанский		с-з"10 лет БССР"
913	К-з"Октябрьская рев-ция"	Минская	Минский		п.Ратомка
914	По м.ж.	Минская	Заславский		д.Микулино
915	н/д	Минская	Минский		п.Ратомка
916	К-з	Витебская	Лозненский		Добромысленский с/с
917	К-з"Сталиский призыв"	Витебская	Лозненский		д.Старь
918	Ф-ка им.Кагановича	Витебская	Витебский	Витебск	
919	Авиамастерская 40 АВ	Витебская	Витебский	Витебск	кл.3-я Калинина 9 8А
920	Единое хозяйство	Витебская	Лозненский		д.2-я Ацковая

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
871		1938/01/20	член к/р орг-ции	64,68УК БССР	1938/02/05	1989/09/25
872	1938/08/23	1938/11/02	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/22	1989/06/23
873	1937/11/02	1937/11/19	член "ПОВ", шпионская деятельность	68 УК БССР	1937/11/26	1958/03/18
874	1938/06/06	1938/10/11	агент польской разведки	68,71УК БССР	1938/10/19	1988/11/17
875	1937/12/16	1938/01/21	Шпионская деятельность в пользу иностранной разведки	68-а УК БССР	1938/02/21	1989/08/28
876	1937/12/14	1938/01/10	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/26	1959/05/28
877	1937/10/05	1937/11/03	к/р подрыв работа	69,76 УК БССР	1937/11/18	1957/08/30
878	1938/04/30	1938/09/21	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/10/01	1959/04/16
879	1924/10/22	1925/01/19	агент 2 отд.Поль.генштаба	66-1УКБССР	1925/01/28	1992/06/06
880	1938/01/12	1938/04/13	А/с агитация, член организации ПОВ	72,76,64 УК	1938/05/31	1989/10/26
881	1938/07/10	1938/11/12	агент польской разведки	64,68,76УКБССР	1938/11/29	1990/04/18
882	1938/01/12	1938/04/12	член к/р орг-ции	64,76УК БССР	1938/05/31	1989/10/26
883	1938/07/10	1938/09/29	член ПОВ,Шпионаж в пользу Польши	64,68,76УК БССР	1938/10/13	1989/04/30
884	1937/00/00	1937/12/11	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/26	1989/05/31
885	1938/07/19	1938/11/03	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/11/22	1958/02/11
886	1938/03/15	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/07	1958/07/03
887	1937/12/17	1938/01/21	а/с агитация	н/д	1938/02/20	1989/04/30
888	1937/12/19	1938/01/21	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1989/09/14
889	1937/11/02	1937/12/17	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/02/01	1989/04/29
890	1937/11/04	1937/12/14	член "ПОВ"	64,72,76 УК	1938/03/02	1959/01/29
891	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
892	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
893	1937/12/18	1938/01/21	шпионаж	68 УК БССР	1938/02/21	1989/08/22
894	1937/12/15	1937/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/10	1989/04/30
895	1938/01/11	1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/25	1957/10/29
896	1937/00/00	1938/01/21	член "ПОВ",а/с агитация	64,71 УК БССР	1938/02/20	1958/03/28
897	1937/00/00	1938/01/08	принадлежность к агентуре польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/25	1958/05/15
898	1938/01/06	1938/03/10	к/р деят-сть	72 УК БССР	1938/04/07	1989/03/31
899	1937/12/22	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши	68,71,76 УК	1938/02/20	1989/08/22
900		1938/01/20	член "ПОВ"	68 УК БССР	1938/03/08	1959/06/15
901	1937/12/23	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,72,76	1938/03/09	1957/12/03
902	1938/00/00	1938/09/20	польский шпион	н/д	1938/10/01	1991/01/11
903	1937/12/15	1938/01/10	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/19	1960/01/07
904	1937/12/15	1938/01/21	агент польской разведки	72 УК БССР	1938/02/20	1964/11/13
905	1937/08/06	1937/09/16	подозрение в связях с польской разведкой, к/р агитация	68,72 УК БССР	1937/09/26	1989/03/20
906	1937/08/28	1937/10/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/10/27	1960/05/05
907	1938/03/29	1938/11/02	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/11/19	1989/04/30
908	1937/12/17	1938/01/21	подозревался в шпионской деятельности	68 УК БССР	1938/02/20	1989/05/30
909	1938/06/10	1938/11/12	шпионаж в пользу Польши,член ПОВ	64,68УК БССР	1938/11/26	1989/04/30
910	1937/10/00	1937/11/22	член ПОВ	68,71 УК БССР	1937/12/03	1957/12/10
911	1937/08/24	1937/10/20	агент польской разведки	66,68,76УК БССР	1937/10/28	1989/03/31
912	1938/06/15	1938/09/22	агент польской разведки,член ПОВ	64,68УК БССР	1938/10/03	1962/08/01
913	1938/06/17	1938/09/22	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/09/26	1989/04/30
914	1938/03/08	1938/05/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/05	1989/04/28
915	1937/12/14	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/10	1989/04/30
916	1937/12/15	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/08	1989/09/22
917	1937/12/15	1938/01/21	член ПОВ	68,72УК БССР	1938/02/20	1989/08/18
918	1937/00/00	1938/01/08	член к/р орг-ции,а/с деят-сть	н/д	1938/02/08	1964/10/07
919	1937/12/19	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,72,76	1938/03/09	1957/12/03
920	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разседки,а/с агитация	68,72 УК БССР	1938/02/20	1990/05/16

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
921	Мацкевич	Карл	Владимирович	1901/00/00
922	Мацулевич	Бронислав	Адамович	1894/00/00
923	Маяк	Иосиф	Сидорович	1882/00/00
924	Медвецкий	Антон	Без отчества	1890/00/00
925	Мезин	Леон	Кайтанович	1879/00/00
926	Мезин	Иван	Фелицианович	1886/00/00
927	Мельхович	Адам	Без отчества	1880/03/00
928	Мендрис	Казимир	Константинович	1893/00/00
929	Мержинский	Михаил	Иосифович	1897/00/00
930	Мерковская-Савицкая	Вера	Ивановна	1898/00/00
931	Миклашевский	Иван	Юльянович	1900/00/00
932	Миклашевский	Иосиф	Фелицианович	1879/00/00
933	Миклуш	Франц	Яковлевич	1877/01/29
934	Микулянец	Антон	Викентьевич	1890/00/00
935	Милашевский	Мячеслав	Эдмундович	1896/00/00
936	Милевич	Антон	Иванович	1898/00/00
937	Милевский	Иван	Иосифович	1896/03/15
938	Милец	Иван	Альбертович	1896/00/00
939	Миллер	Ян	Юльевич	1887/00/00
940	Милодовский	Константин	Антонович	1881/06/20
941	Милько	Викентий	Михайлович-Малахович	1873/00/00
942	Мина	Александр	Михайлович	1898/00/00
943	Минько	Викентий	Викентьевич	1913/00/00
944	Мирейчик	Иосиф	Иванович	1884/00/00
945	Миронович	Иосиф	Данилович	1874/00/00
946	Мирошевский	Иосиф	Доминикович	1912/00/00
947	Митр	Антон	Иванович	1898/00/00
948	Михальский	Эдуард	Иосифович	1890/00/00
949	Михневич	Антон	Мечеславович	1902/11/14
950	Михневич	Юльян	Мечеславович	1883/01/15
951	Михневич	Игнатий	Мечеславович	1890/02/10
952	Мицкевич	Янина	Валерьяновна	1908/08/29
953	Мицкевич	Иосиф	Александрович	1892/12/21
954	Мицкевич	Антон	Яковлевич	1881/00/00
955	Мицкевич	Петр	Иосифович	1906/00/00
956	Можейко	Ричард	Михайлович	1898/03/15
957	Мойгис	Антон	Иосифович	1905/06/12
958	Мойгис	Антон	Игнатьевич	1870/00/00
959	Мойса	Иосиф	Иванович	1887/00/00
960	Мокржицкий	Богдан	Александрович	1912/04/21
961	Молодцова	Эмилия	Антоновна	1896/00/00
962	Молчан	Антон	Павлович	1904/00/00
963	Молчан	Стефан	Александрович	1873/00/00
964	Молчан	Павел	Александрович	1867/01/15
965	Мороз	Иосиф	Игнатьевич	1890/00/00
966	Мощинский	Франц	Иванович	1906/00/00
967	Мудровский	Болеслав	Войцехович	1885/00/00
968	Муравский	Петр	Николаевич	1902/00/00
969	Муравский	Игнатий	Никодимович	1910/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
921	Польша	поляк	колхозник
922	д. Губино Лепельского р-на	поляк	бригадир
923	г.Грудец (Польша)	поляк	дворник
924	х.Урупово Плещеницкого р-на	поляк	колхозник
925	д.Любча Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
926	д.Дворище Минского р-на БССР	поляк	без определенных занятий
927	х.Толкачевщина Заславьского р-на Минской обл.	поляк	конох
928	г.Краков, Польша	поляк	начальник
929	х.Ворополье Борисовского уезда	поляк	рабочий
930	д.Дички Заславьского р-на Минской обл.	полька	колхозница
931	д.Дрила Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	зав. фермой
932	д.Мацковичи Втленской губ.	поляк	лесной объездчик
933	г.Варшава	поляк	начальник
934	д.Кротоны Свинянского уезда Виленской губ.	поляк	рабочий-утожчик
935	д.Новосады Заславьского р-на Минской обл.	поляк	плотник
936	м.Тихиничи Рогачевского р-на Гомельской обл.	поляк	механик
937	г.Варшава (Польша)	поляк	директор
938	г.Варшава(Польша)	поляк	чернорабочий
939	г.Варшава	поляк	инспектор
940	д.Узныя Заостровеч.вол.Польша	поляк	ст. киоскер
941	д.Крупа Березинского р-на	поляк	колхозник
942	д.Захаричи Заславьского р-на Минской обл.	поляк	землемер
943	д.Тюхай Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
944	д.Матеевцы Березовского с/с Бегомльского р-на	поляк	колхозник
945	д.Борк Самохваловичского р-на Минской обл.	поляк	винокур
946	д.Колодезное Копыльского р-на	поляк	крестьянин
947	окол.Пуровщина Заславьского р-на	поляк	шорник
948	Польша	поляк	токарь-механик
949	д.Василевщина Березинского р-на	поляк	колхозник
950	д.Борсучина Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
951	д.Петровка Червенского р-на	поляк	сторож
952	г.Ленинград	полька	кладовщица
953	Ж/д перегон Фаниполь-Кайданово, 416 будка Койдановского р-на Минской обл.	поляк	ж/д мастер
954	м.Радошковичи Минского р-на Минской обл.	поляк	портной
955	х.Накол Тумилевский вол. Виленской губ.	поляк	колхозник
956	м.Сморгонь быв.Виленской губ.	поляк	бракер
957	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	шорник
958	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	бондарь
959	д.Лукаши Заславьского р-на	поляк	сортировщик
960	м.Ошмяны Виленской губернии(Польша)	поляк	мастер цеха
961	д.Пойдыново Дзержинского р-на БССР	полька	рабочая
962	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	огородник
963	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
964	м.Смиловичи Смиловичского р-на	поляк	кузнец
965	д.Корень Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
966	д.Черногубово Копыльского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
967	г.Вильно	поляк	слесарь
968	д.Юрдыка Черынского р-на Минской обл.	поляк	слесарь
969	д.Юрдыка Червенского р-на Минской обл.	поляк	без определенных занятий

№	Место работы	Область	Район	Город	География
921	н/д	Витебская	Лизненский		Добромысленский с/с
922	Фабрика "Красная Звезда"	Витебская	Чашникский	Чашники	
923	н/д	Минская		Минск	н/д
924	К-з "Новая жизнь"	Минская	Плещеницкий		д.Заречье
925	Колхоз	Минская	Борисовский		д.Любча
926		Минская		Минск	ул.Пожарная 8, кв.1
927	С-з им.Сталина	Минская	Заславльский		х.Толкачевщина
928	Цех ГЭС-2			Минск	н/д
929	Учдор 714	Минская	Плещеницкий		д.Завидное
930	К-з "Ударник 2 пятилетки"	Минская	Заславльский		д.Дички
931	К-з	Минская	Плещеницкий		д.Дрила
932	Плещеницкое лесничество	Минская	Плещеницкий		м.Октябрь
933	Охотничий спортивный комитет	Минская		Минск	1 Лекерта 3кв1
934	Фабрика "Октябрь"	Минская		Минск	ул.Р.Люксембург 12, кв.3
935	Военвед УССР 70 (г.Минск)	Минская	Заславльский		д.Новосады
936	Торфзавод "Дукора"	Минская	Смиловичский		д.Дукора
937	Дом отдыха писателей в м.Пуховичи			Минск	ул.Интернациональная 5, кв.14
938	Смолевичская МТС	Минская	Смолевичский		п.Смолевичи
939	Уполкомзага СНК по БССР	Минская		Минск	
940	Союзпечать	Минская	Слуцкий	Слуцк	ул.Комсомольская 40
941	К-з по м.ж.	Минская	Березинский		д.Боровины
942	Заславльское РайЗо	Минская	Заславльский		д.Захаричи
943	н/д	Минская	Дзержинский		д.Тюхаи
944	Колхоз "Искра социализма"	Витебская	Бегомльский		д. Матеевцы Березковского с/с
945	Спиртзавод "Ровеничи"	Минская	Червенский		при заводе
946	Единое хозяйство	Минская	Копыльский		д.Колодезное
947	К-з "Орка"	Минская	Дзержинский		д.Перхурово
948	Льнокомбинат	Витебская	Оршанский	Орша	
949	К-з "Молот"	Минская	Березинский		д.Василевщина
950	К-з им.Войкова	Минская	Березинский		д.Борсучина
951	К-з "Молот"	Минская	Березинский		д.Василевщина
952	Колхоз "Путиловец"	Минская	Копыльский		д.Бобовня
953	7-я дистанция службы пути	Минская	Крупский		ст.Бобр Зап.ж.д.
954	Белшвейтрест лаборатория	Минская		Минск	
955	К-з "Рассвет"	Минская	Холопеницкий		д.Каршовица
956	Завод "Большевик"			Минск	ул.Заводская 6, кв.2
957	Кожев.артель "Интернационал"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
958	Кустарь	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
959	Склад Белдреве	Минская	Минский		х.Барановщина
960	3-я авторемонтная станция тр. "Союзавторемонт"			Минск	ул.Базарная 9, кв.1
961	Артель "Новый шлях"	Минская		Минск	н/д
962	К-з "Профинтерн"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи ул.Октябрьская 92
963	По найму	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи ул.Первомайская 10
964	Частная кузница	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
965	Колхоз	Минская	Логойский		д.Корень
966	Единое хозяйство	Минская	Копыльский		д.Черногубово
967	3-я артель "Красный инвалид"	Минская		Минск	ул.Мопровская 22, кв.3
968	Стеклозавод	Минская	Борисовский	Борисов	ул.Южная 19
969		Минская	Червенский		д.Юрздыка

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
921	1937/12/15	1938/01/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/08	1989/09/22
922	1937/10/25	1938/01/21	Агент иностранной разведки	68,71,76 УК	1938/02/08	1989/00/00
923	1938/00/00	1938/01/20	шпионаж, вредительство	64,68,71 УК	1938/02/08	1989/04/30
924	1938/07/27	1938/11/02	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/11/19	1989/04/30
925	1937/00/00	1937/10/11	а/с агитация, хранение оружия	70,72,74 УК	1937/10/23	1960/02/20
926	1937/08/17	1937/10/29	шпионаж, участник "ПОВ"	64,68 УК БССР	1937/11/03	1989/04/29
927	1937/11/01	1937/12/06	член ПОВ	68,72,76УК БССР	1937/12/28	1989/03/21
928	1937/11/19	1938/01/21	агент германской разведки	68,69,71 УК	1938/03/15	1959/09/21
929	1937/09/18	1937/10/13	а/с агитация	72 УК БССР	1937/10/23	1989/10/20
930	1937/12/15	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1989/04/30
931	1937/00/00	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/20	1959/05/18
932	1938/07/27	1938/09/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/09	1989/04/30
933	1937/04/28	1937/08/25	член н.ш. терр. орг-ции	64,22-68,145 УК	1937/08/27	1957/10/15
934	1937/08/03	1937/10/20	шпионаж	68 УК БССР	1937/10/28	1989/07/12
935	1938/01/12	1938/02/26	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/03/13	1989/04/30
936	1938/07/00	1938/09/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/09	1959/08/17
937	1938/01/17	1938/03/29	активный участник диверс.-шпион. орг. "ПОВ"	66,68,76 УК	1938/11/27	1958/08/04
938	1938/08/05	1938/11/03	польский шпион-диверсант	68,71 УК БССР	1938/11/19	1958/10/27
939	1937/00/00	1937/12/14	член ПОВ	68 УК БССР	1937/12/28	1962/03/21
940	1938/07/16	1938/09/27	член ПОВ	64,68,72УК БССР	1937/10/07	1958/01/07
941	1938/07/08	1938/09/30	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/13	1989/06/23
942	1938/01/10	1938/03/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/13	1958/11/27
943	1937/00/00	1937/11/22	польский шпион	68 УК БССР	1937/11/28	1957/10/29
944	1937/12/16	1938/01/21	Член польской к/р шпионской организации, передача сведений шпионск. характ.	64,68,72 УК	1938/02/20	1989/09/18
945	1937/12/16	1938/02/26	член шпион. орг-ции	68,69,72УК БССР	1938/03/15	1959/07/02
946	1937/12/22	1938/01/21	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/20	1989/04/30
947	1933/04/10	1933/04/15	член а/с группировки	72,76 УК БССР	1933/04/26	1989/05/04
948	1938/01/10	1938/01/10	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/02/25	1989/10/02
949	1937/12/24	1937/12/30	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/02	1989/04/20
950	1937/12/25	1937/12/30	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/02	1989/04/22
951	1937/09/26	1937/11/05	а/с агитация, шпионаж в пользу Польши	68,72УК БССР	1937/11/27	1989/06/30
952	1938/01/05	1938/02/15	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/13	1989/04/30
953	1938/02/25	1938/05/15	агент польских разведорганов	58-6,-7,-9 УК	1938/07/15	1959/09/28
954	1937/10/00	1937/12/11	шпионаж в пользу Польши, член к/р орг-ции "Кулка Пилсудского"	68 УК БССР	1937/12/28	1961/04/05
955	1937/08/23	1937/10/26	агент польской разведки	68,79УК БССР	1937/11/10	1989/04/28
956	1938/08/02	1938/11/14	Член к/рев. орг-ции "Кулка Пилсудского"	68 и 76	1938/11/27	1957/07/01
957	1937/06/18	1937/10/29	член ПОВ	66,68,72УК БССР	1937/11/03	1958/12/18
958	1937/06/18	1937/10/29	член ПОВ	66,68,72УК БССР	1937/11/03	1958/12/18
959	1938/07/20	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/29	1989/04/30
960	1937/10/28	1937/11/13	член к/р польской национал-фашистской орг.	68,72,76 УК	1937/11/21	1957/07/05
961	1937/00/00	1937/12/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/28	1989/05/30
962	1937/10/29	1937/11/15	член ПОВ	67 УК БССР	1937/11/27	1961/01/06
963	1937/10/29	1937/11/15	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/11/27	1989/03/31
964	1937/09/11	1937/10/22	агент польской разведки	68-1,71 УК БССР	1937/11/01	1989/04/28
965	1938/07/25	1938/09/28	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/10/14	1989/04/30
966	1932/08/27	1933/02/17	шпионская деятельность	68 УК БССР	1933/03/02	1989/07/22
967	1937/08/24	1937/12/17	шпионская деятельность	68 УК БССР	1937/12/27	1989/04/30
968	1937/12/23	1938/02/15	агент польской разведки	64,68,71,76 УК	1938/03/15	1958/06/28
969	1938/01/15	1938/02/15	участие в шпионской орг.	64,68,71,76 УК	1938/03/15	1989/04/30

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
970	Муравский	Фелициан	Людвигович	1902/00/00
971	Мурашко	Антон	Константинович	1908/00/00
972	Мурашко	Доминик	Николаевич	1872/00/00
973	Мякота	Франц	Николаевич	1882/09/17
974	Мякота	Адам	Станиславович	1880/00/00
975	Мястовский	Антон	Игнатъевич	1877/00/00
976	Мястовский	Александр	Фелицианович	1878/00/00
977	Мятеж	Вацлав	Антонович	1893/00/00
978	Наперковский	Иван	Фомич	1884/00/00
979	Наркевич	Иосиф	Петрович	1871/07/20
980	Наркевич	Станислав	Петрович	1878/00/00
981	Наркевич	Иосиф	Михайлович	1866/04/12
982	Нартовский	Александр	Костантинович	1904/00/00
983	Настай	Бронислава	Иосифовна	1890/00/00
984	Настюшонок	Анна	Федоровна	1890/00/00
985	Неборский	Николай	Васильевич	1905/00/00
986	Неборский	Григорий	Константинович	1892/00/00
987	Неверко	Владимир	Станиславович	1883/00/00
988	Неверовский	Станислав	Фелицианович (Фердинандов)	1900/00/00
989	Неверовский	Иван	Адольфович	1889/00/00
990	Недведский	Иван	Викентъевич	1878/00/00
991	Недвецкий	Владимир	Иванович	1890/00/00
992	Немиро	Франц	Иванович	1880/00/00
993	Немиро	Антон	Антонович	1888/00/00
994	Немиро	Иосиф	Михайлович	1883/00/00
995	Немирский	Сигизмунд	Янович	1887/04/20
996	Неселовский	Константин	Иосифович	1883/08/15
997	Нетецкий	Станислав	Леонардович	1916/00/00
998	Николаевич	Игнатий	Иосифович	1899/00/00
999	Новаковская	Розалия	Карловна	1897/10/01
1000	Новицкая	Мария	Иосифовна	1872/00/00
1001	Новицкий	Бронислав	Петрович	1895/00/00
1002	Новицкий	Антон	Владимирович	1905/00/00
1003	Новицкий	Венедикт	Иванович	1869/00/00
1004	Новицкий	Константин	Яковлевич	1898/00/00
1005	Новицкий	Иосиф	Францевич	1899/00/00
1006	Новицкий	Винцес	Владиславович (Владимирови)	1902/00/00
1007	Ной	Александр	Иосифович	1899/00/00
1008	Огинская	Лилия	Петровна	1908/00/00
1009	Оглазинский (Аглазинский)	Виктор	Станиславович	1893/12/31
1010	Одынец	Иосиф	Александрович	1894/00/00
1011	Около	Антон	Фелицианович	1890/00/00
1012	Около-Кулак	Анна	Ивановна	1880/00/00
1013	Олехнович	Владимир (Владислав)	Исидорович	1906/11/12
1014	Олехнович	Каликст	Францевич	1891/10/03
1015	Ольшамовская-Сосновская	Елена	Иосифовна	1891/00/00
1016	Онич	Ян	Францевич	1891/00/00
1017	Оношко	Яков	Петрович	1873/00/00
1018	Оношко	Андрей	Антонович	1876/00/00
1019	Орловский (Свиридовский)	Болеслав (Казимир)	Иванович	1907/00/00
1020	Осветимский	Владимир	Захарович	1888/00/00
1021	Оскерко	Франц	Адамович	1896/07/27
1022	Островко	Леон (Леонид)	Николаевич	1896/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
970	п.Крупна Березинского р-на	поляк	колхозник
971	д.Бориски Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
972	д.Ореховка Дзержинского р-на	поляк	сторож
973	д.Клинок Червенского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
974	д.Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
975	д.Застаринье Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
976	д.Замосточье Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
977	д.Скоробогатовщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
978	г.Остроленки (Польша)	поляк	строитель
979	им.Королево Койдановского р-на	поляк	столяр
980	им.Королево Койдановского р-на	поляк	столяр
981	д.Черногубово Копыльского р-на	поляк	сторож
982	д.Иваченко Лиозненского р-на Витебской обл.	поляк	инспектор
983	м.Замоша Виленской губ. (Польша)	полька	портниха
984	д.Кемешевцы Березковского с/с Бегомльского р-на	полька	н/д
985	д.Новая Нива Червенского р-на Минской обл.	поляк	плотник
986	д.Городище Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
987	д.Марын бор Холопеничского р-на БССР	поляк	колхозник
988	д.Плоское Забашевского с/с Борисовского р-на Минской обл.	поляк	секретарь
989	д.Лозино Борисовского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
990	м.Черневка Могилевского р-на	поляк	сторож
991	д.Богушевец Могилевского р-на Могилевской области	поляк	колхозник
992	д.Межель Росицкого с/с Дриссенского р-на	поляк	колхозник
993	им.Мышино Виленской губ.	поляк	крестьянин
994	м.Застенно-Жданки Могилевской губ.	поляк	плотник
995	м.Заверцы Петраковской губ.Польша	поляк	директор
996	д.Комово Минского р-на	поляк	колхозник
997	г.Ленинград	поляк	бухгалтер
998	д.Наследники Заславльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
999	г.Минск	полька	уборщица
1000	д.Хидра Пуховичского р-на Минской обл.	полька	домохозяйка
1001	д.Лозино Борисовского р-на Минской обл.	поляк	кладовщик
1002	г.Гомель	поляк	счетовод
1003	д.Каменный Угол Дзержинского р-на	поляк	крестьянин
1004	м.Заславль Заславльского р-на	поляк	печник
1005	д.Выбраны (Польша)	поляк	колхозник
1006	п.Таклиново Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1007	д.Эсмоны Бельничского р-на Могилевской области		военнослужащий
1008	Лиозненский р-н	полька	медсестра
1009	г.Ворошилов, ДВК	поляк	нормировщик
1010	х.Пуца Семково-Городокского с/с Заславльского р-на	поляк	колхозник
1011	д.Замощье Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	конох
1012	д.Незовка Могилевского р-на Могилевской области	полька	колхозница
1013	д.Новинки Слуцкого р-на	поляк	бухгалтер
1014	д.Александровка Шкловского р-на Могилевской обл.	поляк	врач
1015	д.Иваньковцы Херсонской губ. УССР	полька	преподаватель
1016	Польша	поляк	сапожник
1017	д.Поплавщина Могилевского р-на Могилевской области	поляк	колхозник
1018	д.Поплавщина Могилевского р-на Могилевской области	поляк	сторож
1019	д.Хмелев Остаповского уезда Белецкого воеводства (Польша)	поляк	гл. администратор
1020	х.Рутовщина Минского р-на	поляк	без опрзан.
1021	д.Пески Борисовского р-на	поляк	председатель
1022	д.Литвичи Плещеницкого р-на БССР	поляк	крестьянин

№	Место работы	Область	Район	Город	География
970	К-з им.Литвинова	Минская	Березинский		Негоничский с/с п.Круппа
971	Колхоз	Минская	Логойский		д.Козловщина
972	Детский санаторий "Новинка"	Минская	Минский		д.Цнянка
973	Колхоз "Искра"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
974	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
975	Единоличное хоз-во	Минская	Смиловичский		д.Застарине
976	Единоличное хоз-во	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
977	К-з"1 Мая"	Минская	Дзержинский		д.Скоробогатовщина
978	Спецстрой	Минская		Минск	н/д
979	Червенский горсовет	Минская	Червенский	Червень	
980	Червенский горсовет	Минская	Червенский	Червень	
981	Ж/д ст.Тимковичи	Минская	Копельский		д.Черногубово
982	Нархозучет	Витебская	Лозненский		д.Иванченко
983	На дому	Минская	Слуцкий		д.Новодворцы
984	н/д	Витебская	Бегомльский		д.Кемешевцы
985	З-д"Барсуки"	Минская	Червенский		д.Новая Нива
986	К-з"Чырвоны Амело"	Минская	Червенский		п.Амело
987	Колхоз им.Калинина	Минская	Холопеничский		д.Марын бор
988	Велятичский с/с	Минская	Борисовский		д.Велятичи
989	Червенский комлеспхоз	Минская	Червенский		д.Подлипки
990	камнедробилка от 919 участка Ушоусдора	Могилевская		Чериков	
991	к-з "Червоная Дуброва"	Могилевская	Могилевский		д.Богушевец
992	Колхоз "Правда"	Витебская	Дриссенский		д.Межель
993	Единоличное хозяйство	Витебская	Ушачский		д.Печище
994	Войсковая часть	Витебская	Полоцкий	Полоцк	ул.Виленская 66/13
995	Хлебозавод №6	Минская		Минск	
996	К-з им.Кирова	Витебская	Дубровенский		д.Щербино
997	Контора Белплицеторга	Витебская	Лепельский	Лепель	н/д
998	К-з"Барацьбит"	Минская	Дзержинский		д.Наследники
999	Минский радиоузел	Минская		Минск	Северный пер., 14, кв.2
1000	Единоличное хоз-во	Минская	Червенский	Червень	ул.Советская 12
1001	Колхоз им.Менжинского	Минская	Борисовский		д.Лозино
1002	К-з"Красный партизан"	Минская	Дзержинский		д.Костевичи
1003	Единоличное хоз-во	Минская	Минский		д.Вербники
1004	По найму	Минская	Заславльский		п.Гуры
1005	Колхоз	Минская	Гресский		м.Грозово
1006	Единоличное хоз-во	Минская	Смиловичский		п.Таклиново
1007	начальник УВСП-67 Белорусского ВО	Минская	Дзержинский		д.Станьково
1008	Ж/д больница ст.Витебск	Витебская	Витебский	Витебск	
1009	Фабрика им.Кагановича	Минская		Минск	ул.Советская 148/10, кв.103
1010	К-з им.Дзержинского	Минская	Заславльский		х.Пуца
1011	С-з"Забега"	Минская	Плещеницкий		д.Проходы
1012	к-з "Победитель"	Могилевская	Могилевский		д.Тумановка
1013	Минский пединститут	Минская		Минск	ул.Слонимская 8, кв.10
1014	Больница им.семашко	Витебская	Оршанский	Орша	ул.Ленинградская 11кв12
1015	н/д	Минская		Минск	н/д
1016	Артель"Красная Звезда"	Витебская	Витебский	Витебск	
1017	колхоз им.Сталина	Могилевская	Могилевский		д.Поплавщина
1018	УЧДОР 704 - шоссе Могилев-Бобруйск	Могилевская	Могилевский		д.Поплавщина
1019	Театр юного зрителя	Минская		Минск	ул.Ямная 3, кв.3
1020	без опр.зан.	Минская	Минский		без опр.м.ж.
1021	К-з им.М.Горького	Минская	Борисовский		д.Пески
1022	Единоличное хозяйство	Минская	Плещеницкий		д.Литвичи

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
970	1938/03/14	1938/09/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/08	1989/04/28
971	1937/12/00	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1959/07/27
972		1938/09/20	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/22	1989/04/30
973	1937/09/11	1937/11/01	член "ПОВ"	68 УК БССР	1937/11/27	1958/12/18
974	1929/06/26	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1960/12/30
975	1929/06/27	1929/11/03	член к/р орг-ции	58-4,19-58-9	1929/11/14	1996/10/10
976	1929/06/27	1929/11/03	член к/р орг-ции	58-4,19-58-9	1929/11/14	1996/10/10
977	1937/08/25	1937/10/25	агент польской разведки, член к/р группы	68,72УК БССР	1937/10/27	1969/05/22
978	1937/00/00	1937/12/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/28	1989/05/30
979	1937/09/20	1937/10/25	а/с агитация	72,74,76,80 УК	1937/11/01	1959/07/11
980	1937/09/20	1937/10/25	а/с агитация	н/д	1937/11/01	1959/07/11
981	1938/06/17	1938/10/10	член ПОВ, а/с агитация	71,76УК БССР	1938/10/19	1989/03/24
982	1938/06/19	1938/10/16	к/р деятельность	64,71,76 УК	1938/11/06	1958/08/30
983	1938/01/12	1938/02/26	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/04/02	1989/07/12
984	1937/00/00	1938/01/21	а/с деят-сть	72 УК БССР	1938/02/25	1959/11/19
985	1937/12/18	1938/02/26	член шп.орг-ции, а/с агитация	68,72,ук БССР	1938/03/15	1959/06/01
986	1937/12/18	1938/02/15	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/03/31	1959/04/20
987	1938/02/20	1938/09/20	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/09/29	1989/04/28
988	1938/04/13	1938/05/25	член к/р шпионской орг., шпионаж	68 УК БССР	1938/07/21	1958/10/09
989	1937/12/18	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/21	1958/08/28
990	1938/07/08	1938/11/03	Шпионаж	68	1938/11/18	1989/11/27
991	1938/07/26	1938/09/28	Участник шпионской диверсионной резидентуры	68,76	1938/10/13	1957/03/05
992	1938/08/04		Шпионаж в пользу Латвии	68,71 УК БССР	1938/11/06	1989/08/21
993	1938/04/00	1938/09/20	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/29	1989/09/14
994	1937/12/18	1938/01/21	шпионаж	68 УК БССР	1938/02/20	1989/08/24
995	1937/08/18	1937/11/24	член а/с див-вред орг-ции	69,70,76УК БССР	1937/11/24	1966/12/08
996	1937/12/19	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1972/03/25
997	1938/02/10	1938/04/12	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/05/15	1958/04/14
998	1937/10/30	1937/12/06	а/с деят-сть, член ПОВ	68,71,72,76УКБС	1937/12/28	1966/06/28
999	1936/12/27	1937/09/16	а/с агитация, член баптистской группы	72,76 УК БССР	1937/12/03	1989/03/28
1000	1937/09/19	1937/10/13	а/с агитация	72,74 УК БССР	1937/10/25	1989/04/27
1001	1938/04/27	1938/09/21	участник шпионской орг.	68 УК БССР	1938/10/01	1958/10/09
1002	1937/08/28	1938/01/03	вред-во, а/с агитация	68,72УКБССР	1938/01/10	1958/10/06
1003	1937/09/14	1937/11/01	агент польской разведки, связь с ПОВ	68 УК БССР	1937/11/27	1989/03/27
1004	1937/00/00	1938/01/10	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/10	1989/04/28
1005		1938/01/21	участник "ПОВ"	64 УК БССР	1938/02/20	1989/04/30
1006	1929/10/09	1929/11/03	член к/р ор-ции	58-2,4,19-58-9	1929/11/14	1996/10/10
1007	1937/06/16	1937/11/24	Участие в военно-фашистском заговоре	69,70,76	1937/11/24	1958/03/08
1008	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции, а/с деят-сть	н/д	1938/02/08	1964/10/07
1009	1938/04/23	1938/09/30	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/29	1990/04/19
1010	1937/11/18	1937/12/14	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/20	1989/04/30
1011	1937/12/15	1938/01/10	агент польской разведки	68,71 УКБССР	1938/04/20	1962/10/09
1012	1938/08/23	1938/09/28	Участник шпионской диверсионной резидентуры	68,76	1938/10/13	1957/03/05
1013	1938/05/05	1938/09/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/25	1989/04/30
1014	1938/06/28	1938/09/22	гент польской разведки	64,68УК БССР	1938/10/03	1989/10/02
1015	1937/00/00	1938/01/05	а/с деятельность	64 УК БССР	1938/01/31	1989/12/12
1016	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции	н/д	1938/02/08	1964/10/07
1017	1938/07/05	1938/09/28	Участник шпионской диверсионной резидентуры	68,76	1938/10/13	1957/03/05
1018	1938/07/07	1938/09/28	Участник шпионской диверсионной резидентуры	68,76	1938/10/13	1957/03/05
1019	1937/05/06	1937/08/25	шпионаж	66,68 УК БССР	1937/08/27	1989/06/30
1020	1938/01/23	1938/03/14	к/р работа	22-70,72УКБССР	1938/03/26	1989/04/15
1021	1938/04/26	1938/11/11	шпионаж в пользу Польши	64,68УК БССР	1938/10/26	1989/04/29
1022	1938/04/06	1938/09/27	польский шпион	68 УК БССР	1938/10/05	1989/06/16

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1023	Островская (Астровская)	Павлина	Иосифовна	1894/00/00
1024	Островский	Денис	Тимофеевич	1883/00/00
1025	Островский	Николай	Тимофеевич	1893/00/00
1026	Офенберг	Яков	Вильгельмович	1869/10/30
1027	Павлович	Франц	Францевич	1890/00/00
1028	Павлович	Константин	Иосифович	1905/00/00
1029	Павловский	Казимир	Сильвестрович	1886/00/00
1030	Павловский	Николай	Владимирович	1898/00/00
1031	Павловский	Викентий	Павлович (Карлович)	1893/00/00
1032	Павлюц(ь)	Валерьян	Савельевич	1871/00/00
1033	Паганько	Павел	Алексеевич	1895/00/00
1034	Панфилович	Бронислав (Болеслав)	Станиславович	1910/00/00
1035	Паразинская	Кристина	Сабиновна	1862/00/00
1036	Паразинский (Партазинский)	Иосиф-Пржемисав	Михайлович	1882/00/00
1037	Партасенок	Петр	Казимирович	1903/00/00
1038	Парфенович	Игнат	Иосифович	1894/00/00
1039	Пархимович	Иван	Адамович	1899/00/00
1040	Пархимович	Станислав	Адамович	1887/00/00
1041	Пархимович	Антон	Адамович	1886/00/00
1042	Пацкевич	Бронислав	Леонтьевич	1899/00/00
1043	Пачевский	Генрих	Иванович	1898/00/00
1044	Пашкевич	Феликс	Игнатьевич	1913/00/00
1045	Пашко	Сигизмунд	Юльянович	1907/03/25
1046	Пашковский	Болеслав	Августович	1908/00/00
1047	Пашковский	Август	Антонович	1869/00/00
1048	Пашкун	Бронислав	Карлович	1888/07/08
1049	Пекарский	Тадеуш	Антонович	1887/08/25
1050	Пекарский	Ипполит	Адамович	1897/00/00
1051	Пеньковский	Владимир	Иосифович	1865/00/00
1052	Петкевич	Адам	Антонович	1884/00/00
1053	Петкевич	Антон	Антонович	1887/03/20
1054	Петрашевский	Викентий	Иосифович	1883/00/00
1055	Петрашевский	Зенон	Иосифович	1878/00/00
1056	Петрашевский	Франц	Иосифович	1889/00/00
1057	Петрашкевич	Фелициан	Фелексович	1891/02/16
1058	Петрашко-Станкевич	Юзефа	Ивановна	1903/00/00
1059	Петрова	Людмила	Осиповна	1888/11/18
1060	Петрович	Людвиг	Францевич	1902/00/00
1061	Петрович	Иван	Михайлович	1899/00/00
1062	Петрович	Виктор	Иосифович	1886/00/00
1063	Петрович	Антон	Альфонович	1907/00/00
1064	Петрович (Пиотрович)	Александр	Иванович	1869/00/00
1065	Петровский	Фелициан	Константинович	1888/00/00
1066	Петровский	Илья	Степанович	1915/00/00
1067	Петроцкий	Степан	Александрович	1899/00/00
1068	Петрусевич	Адам	Семенович	1896/00/00
1069	Петуховский	Иосиф	Францевич	1904/00/00
1070	Печора	Адольф	Иванович	1888/00/00
1071	Пешкур	Владимир	Осипович	1904/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1023	д.Хаево Бельского уезда Гродненской обл.	полька	домохозяйка
1024	г.Каменец-Подольск	поляк	сторож
1025	х.Попова Гребля Ямпольского уезда Каменец-Подольской губ.	поляк	рабочий
1026	д.Вороници Смилевичского р-на Минской обл.	поляк	Без опр.зан.
1027	д.Омнищево Плещеницкого р-на	поляк	колхозник
1028	д.Мощаное Дзержинского р-на	поляк	колхозник
1029	Виленская губерния(Польша)	поляк	пенсионер
1030	г.Двинск (Латвия)	поляк	артист
1031	Виленская губ., Польша	поляк	колхозник
1032	д.Русечковщина Дзержинского р-на	поляк	сторож
1033	д.Засовья Плещеницкого р-на	поляк	колхозник
1034	д.Гусянка Могилевского р-на Могилевской области	поляк	начальник
1035	г.Минск	полька	н/д
1036	г.Минск	поляк	землемер
1037	д.Слобода Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1038	д.Турьево Сенненского р-на	поляк	колхозник
1039	д.Хомичи Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
1040	д.Хомичи Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
1041	д.Хомичи Дзержинского р-на	поляк	конюх
1042	д.Замостье Греского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1043	г.Варшава	поляк	слесарь
1044	д.Сочивки Долгиновского уезда	поляк	крестьянин
1045	г.Одесса	поляк	секретарь партбюро
1046	г.Минск	поляк	мастер
1047	д.Красное (Польша)	поляк	пенсионер
1048	д.Верхнее-Синило Минского р-на и обл.	поляк	конюх
1049	ур.Сакоменка Сенницкой вол.Минского уезда Минской губ.	поляк	слесарь
1050	д.Ольшаны Сирочинского с/с Минского р-на	поляк	крестьянин
1051	д.Заболотье Копыльского р-на БССР	поляк	колхозник
1052	д.Лысуха Березинского р-на Минского окр.	поляк	бондарь
1053	п.Заборье Березинского р-на Минского окр.	поляк	крестьянин
1054	д.Беляково Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1055	д.Беляково Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
1056	д.Беляково Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	счетовод
1057	д.Фаниполь Минского р-на Минской обл.	поляк	ст.мастер
1058	д.Манелы Заславьского р-на Минского окр.	полька	домохозяйка
1059	д.Кжеск Мендерожицкого уезда Седлецкой губ.(Польша)	полька	учительница
1060	д.Бышанка Червенского р-на	поляк	рабочий
1061	д.Боровая Минского р-на	поляк	колхозник
1062	д.Драхча Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1063	д.Вязьчино Березинского р-на	поляк	без опр.зан.
1064	д.Вязьчино Березинского р-на	поляк	колхозник
1065	д.Кованицы Логойского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1066	д.Дубовое Ветринского р-на Витебской обл.	поляк	счетовод
1067	д.Котлово Койдановского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1068	д.Пекелишки Подберезовской вол.Виленской губ.	поляк	крестьянин
1069	г.Ромны УССР	поляк	пом.начальника
1070	д.Печоры Могилевского р-на Могилевской области	поляк	колхозник
1071	д.Ровок Виленской губ.	поляк	путевой рабочий

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1023	Домохозяйка	Минская	Минский		х.Грицковщина
1024	Дом отдыха "Ждановичи"	Минская	Минский		х.Грицковщина
1025	Торфоразработки в Ждановичах	Минская	Минский		х.Грицковщина
1026	Без опр.зан.	Минская	Пуховичский		п.Красный Маяк
1027	К-з "Чырвоны Сцяг"	Минская	Плещеницкий		д.Омнищево
1028	По м.ж.	Минская	Дзержинский		д.Мощаное
1029				Минск	н/д
1030	Оркестр радиокомитета	Минская		Минск	пер.Трамвайный 14, кв.3
1031	Колхоз	Витебская	Сенненский		д.Замосье
1032	ГОРПО	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
1033	К-з им.Молотова	Минская	Плещеницкий		д.Засовье
1034	пожарно-сторожевая охрана спиртзавода Батунь	Могилевская	Могилевский		спиртзавод Батунь
1035		Минская		Минск	ул.Октябрьская 11, кв.5
1036	Логойский райземотдел	Минская	Логойский	Логойск	
1037	К-з "Чырвоная Слобода"	Минская	Плещеницкий		д.Слобода
1038	К-з "Турьево"	Витебская	Сенненский		д.Турьево
1039	К-з "Ильич"	Минская	Заславльский		д.Садовщина
1040	К-з "Ильич"	Минская	Заславльский		д.Садовщина
1041	Коммуна "Красное знамя"	Минская	Дзержинский		д.Хомичи
1042	К-з "Будовник"	Минская	Гресский		д.Замостье
1043	Завод "Ударник"	Минская		Минск	н/д
1044	Единое хозяйство	Виленская	Вилейский		д.Сочивки
1045	3-й батальон 5-й пехбригады	Минская	Борисовский	Ново-Борисов	военный городок
1046	Минстрой, центр.мастерские			Минск	Койдановский тракт 16/2
1047				Минск	ул.Дзержинская 26/2
1048	Артель "Чырвоная артель"	Минская	Минский		д.Верхнее-Сенило
1049	З-д им.Мясникова	Минская		Минск	уроч.Курасовщина 7кв1
1050	Единое хозяйство	Минская	Минский		Строчинский с/с д.Ольшаны
1051	Колхоз "10 лет БССР"	Минская	Копельский		д.Явино
1052	Кустарь	Минская	Березинский		х.Полянщина
1053	Единое хозяйство	Минская	Березинский		х.Полянщина
1054	К-з им.Дзержинского	Минская	Дзержинский		д.Беляково
1055	Леспромхоз	Минская	Дзержинский		д.Беляково
1056	К-з им.Дзержинского	Минская	Дзержинский		д.Беляково
1057	Хлебозавод №6	Минская		Минск	ул.Пулихова 7кв1
1058	Домохозяйка	Минская	Заславльский		х.Пуца
1059	Хуторская НСШ	Минская	Червенский		д.Хутор
1060	Фабрика им.Кирова	Минская	Борисовский	Борисов	ул.Лейтенантов 27
1061	К-з "Петрашевичи"	Минская	Минский		д.Боровая
1062	К-з им.Ежова	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слободка
1063	Без опр.зан.	Минская	Березинский		д.Вязычино
1064	К-з "Ленинский Шлях"	Минская	Березинский		д.Вязычино
1065	Единое хозяйство	Минская	Логойский		х.Садки
1066	Колхоз "Совет"	Витебская	Ветринский		д.Дубовое
1067	Личное хозяйство	Минская	Койдановский		д.Котлово
1068	Единое хозяйство	Вилейская	Радошковичский		д.Залесье
1069	2-я пассажирская станция Минск Бел.ж.д.			Минск	Ульяновский пер.7/16, кв.1
1070	к-з "Колос"	Могилевская	Могилевский		д.Печоры
1071	2 околотов 8 дистанции пути Зап.ж/д	Минская	Минский		ст.Городище

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1023	1937/11/28	1937/12/14	агент польской разведки	68,76УК БССР	1937/12/26	1959/10/26
1024	1937/10/26	1937/11/13	агент польской разведки	68,76УК БССР	1937/11/26	1959/10/26
1025	1937/10/28	1937/11/13	агент польской разведки	68,76УК БССР	1937/11/21	1959/10/26
1026	1937/08/06	1937/09/16	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/26	1989/03/21
1027	1938/07/27	1938/11/02	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/29	1989/04/30
1028	1938/00/00	1938/01/21	к/р деять-сть	н/д	1938/02/21	1989/05/10
1029	1937/08/21	1937/12/11	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1937/12/26	1958/09/08
1030	1937/08/24	1938/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/10	1989/04/28
1031	1937/12/16	1938/01/21	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1989/09/22
1032		1937/11/01	агент польской разведки	н/д	1937/11/04	1989/06/16
1033	1938/07/26	1938/10/31	агент польской разведки	64,68,71УК БССР	1938/11/19	1989/04/30
1034	1938/07/26	1938/09/28	Участник шпионской диверсионной резидентуры	68,76	1938/10/13	1957/03/05
1035	1937/00/00	1937/11/28	шпионаж	68 УК БССР	1937/12/15	1989/04/30
1036	1937/00/00	1937/11/22	агент польской разведки	н/д	1937/12/03	1989/04/30
1037	1938/08/22	1938/10/31	агент польской разведки,член шпион-повст.орг-ции	64,68УК БССР	1938/11/19	1988/03/29
1038	1937/12/15	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1966/06/10
1039	1938/04/08	1938/09/21	агент польской разведки	н/д	1938/09/25	1960/02/18
1040	1938/04/08	1938/09/22	агент польской разведки	н/д	1938/09/26	1960/02/18
1041	1933/03/01	1933/03/28	член а/с группы,а/с деять-сть	72,76,УК БССР	1933/04/03	1989/03/30
1042	1937/12/16	1938/01/21	член ПОВ	68 УК БССР	1938/02/20	1962/03/14
1043	1937/00/00	1937/11/17	участник "ПОВ"	н/д	1937/11/22	1989/04/28
1044	1937/11/06	1938/01/05	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/26	1989/04/30
1045	1937/07/21	1938/01/21	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/02/20	1989/05/25
1046	1936/11/29	1937/09/22	участник контррев.террористич.группы;контррев.агитация,подготовка к террору	22-70,76 УКБССР	1937/09/28	1956/12/06
1047	1936/12/28	1937/09/22	участник контррев.террорист.группы;контррев.агитация,подготовка к террору	22-70,76 УКБССР	1937/09/28	1956/12/06
1048	1937/08/07	1937/09/17	а/с агитация	72а УК БССР	1937/09/23	1962/10/09
1049	1937/10/10	1937/11/03	к/р подрыв. работа по разр. вагонного хоз-ва	69,76 УК БССР	1937/11/18	1957/08/30
1050	1938/03/04	1938/05/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/07/04	1989/04/30
1051	1932/12/31	1933/04/02	а/с деятельность	68,69,72,76 УК	1933/04/06	1989/05/31
1052	1937/08/06	1937/09/07	а/с агитация	72УК БССР	1937/09/14	1989/03/16
1053	1937/07/20	1937/08/22	а/с агитация	72УК БССР	1937/00/00	1989/03/07
1054	1933/04/08	1933/04/15	вред-во,а/с деять-сть	72,76,УК БССР	1933/04/28	1964/02/11
1055	1933/04/08	1933/04/15	вред-во,а/с деять-сть	72,76,УК БССР	1933/04/28	1964/02/11
1056	1933/04/08	1933/04/15	вред-во,а/с деять-сть	72,76,УК БССР	1933/04/28	1964/02/11
1057	1937/11/19	1937/12/17	агент польской разведки,содерж.явочной квартиры	68,71 УК БССР	1937/12/26	1957/12/03
1058	1937/11/18	1937/12/14	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/30	1989/04/28
1059	1937/08/16	1937/12/17	шпионская деятельность в пользу Польши	65,66,68,74 УК	1938/09/01	1957/03/23
1060	1937/12/18	1938/02/15	участник шпионской орг.	64,68,71,76 УК	1938/03/15	1974/05/16
1061	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68,71УКБССР	1938/02/21	1962/07/11
1062	1938/02/07	1938/02/26	агент польской разведки	64,68,71 УК БСР	1938/03/15	1989/04/30
1063	1937/09/11	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/10	1989/04/28
1064	1938/07/10	1938/11/02	членПОВ	64,68,76УК БССР	1938/11/18	1989/04/30
1065	1938/08/05	1938/09/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/09	1963/10/25
1066	1938/01/13	1938/03/25	Шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/04/27	1989/10/17
1067	1929/04/23	1929/11/04	пшионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1924/11/16	1992/03/14
1068	1937/05/01	1937/09/14	шпионаж	68,120УК БССР	1937/09/18	1986/03/28
1069	1937/09/17	1937/12/07	а/с агитация,подрывная деять.	69,72 УК БССР	1937/12/28	1958/11/14
1070	1938/08/23	1938/09/28	Участник шпионской диверсионной резидентуры	68,76	1938/10/13	1957/03/05
1071	1938/07/07	1938/10/07	шпионаж в пользу Польши	68а УК БССР	1938/11/17	1959/08/10

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1072	Пилецкий	Викентий	Францевич	1889/00/00
1073	Пилецкий	Иван	Владиславович	1900/00/00
1074	Пиотрович	Теофилия	Григорьевна	1873/00/00
1075	Питкевич-Петкевич	Викентий	Иванович	1875/00/00
1076	Плавинский	Викентий	Устинович	1904/00/00
1077	Платковский	Иван	Афанасьевич	1888/04/03
1078	Платковский	Казимир	Афанасьевич	1886/03/04
1079	Платковский	Александр	Иванович	1896/00/00
1080	Платковский	Владислав (Владимир)	Казимирович	1907/00/00
1081	Платковский	Казимир	Викентьевич	1880/00/00
1082	Плащинский	Антон	Фомич	1900/00/00
1083	Плащинский	Иван	Иосифович	1885/00/00
1084	Плоский	Исидор	Игнатьевич	1877/00/00
1085	Повидайко (Поведайко)	Адам	Иванович	1886/00/00
1086	Погирницкий	Петр	Викентьевич	1872/00/00
1087	Погирницкий	Михаил	Антонович	1886/10/00
1088	Погонько (Поганько)	Болеслав	Петрович	1899/00/00
1089	Погоский (Погоцкий)	Антон	Францевич	1899/00/00
1090	Погребницкий	Якуб(Яков)	Иосифович	1901/00/00
1091	Погумирский	Эдуард	Казимирович	1912/00/00
1092	Подвинский	Феликс	Иванович	1904/00/00
1093	Пожего (Пажого)	Викентий	Петрович	1900/00/00
1094	Познанский	Ян-Томаш	Петрович	1884/00/00
1095	Позняк	Елена	Антоновна	1908/00/00
1096	Полещук	Антон	Петрович	1909/00/00
1097	Полещук	Петр	Александрович	1868/00/00
1098	Полоневич	Фелициан	Владимирович	1898/00/00
1099	Полоневич	Владислав	Викентьевич	1881/00/00
1100	Полоневич	Казимир	Владимирович (Владиславов)	1884/03/04
1101	Полубинский	Бронислав	Казимирович	1891/05/29
1102	Полубинский	Эдуард	Ануфриевич	1857/00/00
1103	Понятовский	Юльян	Игнатьевич	1902/00/00
1104	Попель	Владимир	Адамович	1894/00/00
1105	Поплавский	Антон	Иванович	1884/00/00
1106	Попроцкий	Франц	Маркович	1905/00/00
1107	Потапчик	Михаил	Александрович	1897/00/00
1108	Пржездомская	Елена	Петровна	1868/00/00
1109	Пржесмьцкий	Иосиф	Клементьевич	1889/01/18
1110	Прикотень (Пракатень)	Пелагея	Казимировна	1875/00/00
1111	Прокопович	Владимир	Станиславович	1892/00/00
1112	Прошинский	Эдуард	Иванович	1886/00/00
1113	Пуровская	Леокадия	Станиславовна	1891/00/00
1114	Пурцева (Пурц)	Франтишка	Станиславовна	1891/00/00
1115	Путон	Иосиф	Карлович	1890/00/00
1116	Путон	Карл	Иванович	1869/00/00
1117	Пухальский	Антон	Устинович	1893/00/00
1118	Пухальский	Иосиф	Устинович	1887/00/00
1119	Пшеленский	Эдуард	Юльянович	1878/00/00
1120	Пшибытко	Станислав	Гвидонович	1899/00/00
1121	Пшиготский	Вильгельм	Павлович	1907/00/00
1122	Пшигоцкий	Станислав	Иванович	1909/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1072	г. Минск	поляк	плотник
1073	д. Углы Борисовского р-на Минской обл.	поляк	упаковщик
1074	д. Продвино Бобруйского р-на БССР	полька	иждевенка
1075	д. Блонь Пуховичского р-на	поляк	без опр. зан.
1076	д. Околица Ветринского р-на	поляк	колхозник
1077	д. Заямочное Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
1078	д. Заямочное Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
1079	д. Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
1080	д. Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
1081	д. Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
1082	д. Каролищевичи Минского р-на и обл.	поляк	садовник
1083	д. Корзюки Самохваловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
1084	д. Вигальнеты Польша	поляк	колхозник
1085	м. Семков городок Заславьского р-на БССР	поляк	бригадир
1086	д. Гребенка Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1087	д. Колюга Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1088	д. Лонва Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	ст. бухгалтер
1089	г. Минск	поляк	шаровщик
1090	п. Казаковка Копыльского р-на	поляк	крестьянин
1091	д. Боровка Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	пом. начальника
1092	Себежский р-н Западной обл.	поляк	колхозник
1093	д. Хатово Рубежувичской вол. Польша	поляк	колхозник
1094	д. Завада (Польша)	поляк	технорук
1095	д. Колосовщина Копыльского р-на Минской обл.	полька	колхозница
1096	д. Полоневичи Дзержинского р-на БССР	поляк	конюх
1097	Польша	поляк	пастух
1098	д. Долгий Оступ Минского р-на и обл.	поляк	лесник
1099	д. Подсосень Фанипольского с/с Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
1100	д. Долгий Отступ Минского р-на	поляк	сторож
1101	г. Минск	поляк	агроном - военно-служащий
1102	д. Весницкая Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1103	д. Сутин Пуховичского р-на	поляк	крестьянин
1104	д. Горки Могилевского р-на и области	поляк	десятник торфподачи
1105	д. Бараны Щучинского р-на Гродненской обл.	поляк	кочегар
1106	Люблинская губ.	поляк	продавец
1107	м. Смиловичи Минской обл.	поляк	сапожник
1108	д. Микшевичи Ошмянского уезда Виленской губ.	полька	домохозяйка
1109	г. Минск	поляк	финансовый ревизор
1110	д. Засувье Плещеницкого р-на Минской обл.	полька	н/д
1111	г. Варшава	поляк	пом. начальника
1112	г. Полоцк Витебской обл.	поляк	без определенных занятий
1113	д. Пууровщина Заславьского р-на	полька	колхозник
1114	г. Люблин, Польша	полька	заведующая
1115	Радомская губ. Польша	поляк	колхозник
1116	д. Явор Радомская губ. Польша	поляк	крестьянин
1117	д. Сушино Ветринского р-на БССР	поляк	колхозник
1118	д. Красница Ушачского р-на БССР	поляк	председатель
1119	д. Орехово Дмитровского с/с Россонского р-на Витебской обл.	поляк	крестьянин
1120	д. Осовский Бор Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1121	д. Мурашки Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1122	д. Дубовый Лог Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1072	Швейная фабрика "Ким"			Минск	данных нет
1073	Лесозавод им.Молотова	Минская	Борисовский		д.Углы
1074		Минская		Минск	н/д
1075	Без опр.зан.	Минская	Червенский		д.Глинище
1076	К-з"Пролетарий"	Витебская	Ветринский		д.Околица
1077	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Заямочное
1078	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Заямочное
1079	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
1080	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
1081	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
1082	К-з"Красный боец"	Минская	Минский		д.Ельница
1083	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
1084	К-з им.Крупской	Минская	Логойский		д.Ново-Черново
1085	Колхоз "Красная межа"	Минская	Заславльский		д.Векшичи
1086	Единоличное хозяйство	Минская	Червенский		д.Черноградь
1087	Колхоз	Минская	Червенский		д.Дубинец
1088	Кирпичный завод			Минск	н/д
1089	Кожзавод "Большевик"			Минск	ул.Маяковского 86
1090	Единоличное хоз-во	Минская	Копыльский	Копыль	
1091	Дриссенский отдел связи	Витебская	Дриссенский	Дрисса	
1092	Колхоз им. Блюхера	Витебская	Городокский		колхоз им. Блюхера Селищанского с/с
1093	д.Маковчицы	Минская	Дзержинский		д.Маковчицы
1094	электростанция N1 г.Минска			Минск	ул.Советская 110,кв.5
1095	Колхоз "Орка"	Минская	Копыльский		д.Колосовщина
1096	Колхоз	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
1097	Колхоз "Чырвоны Кастрычник"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
1098	Минский райлесхоз	Минская	Минский		д.Долгий Отступ
1099	К-з им.Кирова	Минская	Минский		д.Подсосенье
1100	С-з"Красный Связист"	Минская	Минский		д.Долгий Отступ
1101	Отдел снабжения УПВО НКВД БССР			Минск	ул.Советская 148/19,кв.34
1102	Колхоз им. Войкова	Витебская	Лепельский		д. Лазовики
1103	Единоличное хозяйство	Минская	Пуховичский		д.Сутин
1104	ТЭЦ шелковой фабрики	Могилевская	Могилевский		д.Горки
1105	Асфальто-бетонный з-д	Минская	Минский	Минск	ул.Пролетарская 11
1106	Волосовский сельмаг	Витебская	Лепельский		х.Стайск
1107	Артель "Интернационал"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
1108		Минская		Минск	ул.Вокзальная 58
1109	ст.Минск Зап.ж.д.			Минск	Малаявский переулок,д.23,кв.1
1110	н/д	Минская	Плещеницкий		д.Красная Слобода
1111	Разведпяцовка	Минская	Столбцовский	Столбцы	ул.Госпитальная, 15
1112		Минская	Березинский		м.Березино
1113	По м.ж.	Минская	Заславльский		д.Пуровщина
1114	Полький детдом			Минск	н/д
1115	К-з им.Червякова	Минская	Смолевичский		х.Старина
1116	Единоличное хозяйство	Минская	Смолевичский		д.Старина
1117	Колхоз "Новая жизнь"	Витебская	Ушачский		д.Новае жыцце
1118	Колхоз им.Ленина	Витебская	Ушачский		д.Новае жыцце
1119	Единоличное хозяйство	Витебская	Россонский		д. Орехово
1120	Единоличное хоз-во	Минская	Червенский		д.Осовиный Бор
1121	Колхоз	Минская	Борисовский		д.Лозино
1122	Колхоз "Чырвоны Дуб"	Минская	Борисовский		д.Дубовый лог

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1072	1938/00/00	1938/05/25	шпионская деятельность в пользу Польши	68 УК БССР	1938/07/09	1960/11/02
1073	1937/08/15	1937/10/22	член "ПОВ"	68,71 УК БССР	1937/11/02	1967/07/28
1074	1937/00/00	1937/11/01	шпионская деятельность	н/д	1937/11/04	1989/04/29
1075	1937/07/27	1937/09/17	к/р деят-сть	72,120УК БССР	1937/10/04	1989/12/28
1076	1938/01/12	1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/23	1959/10/12
1077	1929/06/28	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1960/04/21
1078	1929/06/27	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,19-58/9	1929/11/14	1959/10/15
1079	1929/06/30	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1960/06/29
1080	1929/06/26	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,19-58/9 УК	1929/11/14	1960/04/21
1081	1929/06/26	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,19-58/9 УК	1929/11/14	1960/04/21
1082	1938/01/08	1938/03/29	член повст.орг-ции,шптонаж в пользу Польши	66,68УК БССР	1938/04/13	1959/05/18
1083	1929/09/21	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,19-58/9 УК	1929/11/14	1959/10/15
1084	1937/08/06	1937/09/16	а/с деят-сть	72а УК БССР	1937/09/26	1989/03/02
1085	1938/01/25	1938/05/25	член шпионскодиверс.орг.,шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1938/07/04	1958/07/03
1086	1937/08/06	1937/09/17	а/с агитация	72 УК БССР	1937/10/04	1959/06/13
1087	1937/09/19	1937/10/13	а/с агитация	72,76 УК БССР	1937/10/25	1989/04/30
1088	1938/02/00	1938/05/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/09	1959/07/16
1089	1937/10/26	1937/11/19	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/26	1963/09/20
1090	1938/07/16	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/07	1988/08/02
1091	1937/00/00	1938/01/05	Агент польской разведки	н/д	1938/02/09	1989/10/02
1092	1937/00/00	1938/01/20	Агент польской разведки	н/д	1938/03/08	1989/09/18
1093	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/28	1959/08/24
1094	1937/09/18	1937/10/20	являясь польским шпионом,выдавал коммунистов и революционеров,член "ПОВ"	66,68,70 УК	1937/10/28	1957/07/26
1095	1937/12/26	1938/01/21	содействие шпионажу	68а УК БССР	1938/08/25	1959/07/23
1096	1937/10/26	1937/11/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/03	1989/12/30
1097	1937/11/02	1937/11/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/15	1989/05/30
1098	1937/11/19	1937/12/14	член ПОВ,вред-во,агент польской разведки	66,68,71,76УКБС	1937/12/26	1958/05/26
1099	1938/02/08	1938/02/14	к/р агитация	22-70,72УКБССР	1938/03/07	1989/05/06
1100	1937/11/19	1937/12/14	агент польской разведки,члет ПОВ	66,68,71,76УКБС	1937/12/26	1989/04/28
1101	1937/01/26	1937/12/17	шпионаж в пользу польской разведки	68 УК БССР	1937/12/27	1957/07/09
1102	1938/02/03	1938/02/15	А/с агитация	72 УК БССР	1938/03/11	1989/08/15
1103	1937/09/08	1937/12/14	участник шпионской орг., а/с агитация	68 УК БССР	1938/02/01	1960/06/02
1104	1938/08/16	1938/09/28	Участник шпионской диверсионной резидентуры	68,76	1938/10/13	1957/03/05
1105	1937/08/24	1937/10/20	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1937/10/28	1989/03/28
1106	1938/02/08	1938/03/29	к/р деятельность	64,68 УК БССР	1938/04/20	1958/07/28
1107	1937/06/19	1937/10/21	шпионаж в пользу Подъши,член ПОВ	н/д	1937/10/28	1959/09/17
1108	1933/03/02	1933/04/14	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1933/04/26	1989/05/31
1109	1937/08/19	1937/09/23	агент польской разведки	68а УК БССР	1937/10/05	1957/09/30
1110	1937/00/00	1937/11/17	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/22	1961/01/25
1111	1940/11/11	1941/04/01	шпионская деятельность	68а,74 УК БССР	1941/05/20	1995/02/15
1112	1937/07/10	1937/08/22	а/с агитация	72 УК БССР	1937/08/25	1989/03/28
1113	1937/00/00	1938/01/20	член а/с группы,а/с агитация	75 УК БССР	1938/03/08	1989/04/22
1114	1937/11/01	1938/01/03	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/09	1959/06/16
1115	1937/06/17	1937/08/25	агент польской разведки,член ПОВ	66,68,72УК БССР	1937/08/27	1959/08/24
1116	1937/08/05	1937/11/19	член банды,а/с агитация	72,76 УК БССР	1938/01/19	1960/02/13
1117	1937/12/25	1938/01/20	к/р деятельность	68 УК БССР	1938/03/08	1959/11/19
1118	1937/12/16	1938/01/21	к/р деятельность	68а УК БССР	1938/02/21	1959/11/19
1119	1938/02/05	1938/02/27	А/с агитация	72 УК БССР	1938/03/31	1989/09/13
1120	1937/09/19	1937/10/08	к/р агитация	72,76УК БССР	1937/10/23	1989/12/28
1121	1938/01/11	1938/02/15	член к/р шпионской орг.	71,72,76 УК	1938/03/10	1958/10/09
1122	1937/12/17	1938/01/20	член к/р орг. "ПОВ"	68,71 УК БССР	1938/03/08	1957/12/02

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1123	Пшигоцкий	Фелициан	Стефанович	1893/00/00
1124	Пляско	Петр	Иосифович	1886/00/00
1125	Радкевич	Вацлав	Александрович	1908/03/05
1126	Радкевич	Антон	Викентьевич	1887/00/00
1127	Радько	Антон	Игнатьевич	1893/00/00
1128	Рак	Фелициан	Иосифович	1904/00/00
1129	Рак	Людвиг	Станиславович	1907/12/17
1130	Ракицкий	Петр	Игнатьевич	1914/07/15
1131	Ранцев	Антон	Викентьевич	1880/00/00
1132	Расинский	Бронислав	Робертович	1893/00/00
1133	Рассказенок	Александр	Петрович	1891/00/00
1134	Раткевич	Бронислав	Викентьевич	1877/00/00
1135	Рачинский	Викентий	Станиславович	1891/00/00
1136	Рачко	Филипп	Адамович	1889/00/00
1137	Редько (Ретько)	Михаил	Карлович	
1138	Режецкий	Николай	Иванович	1895/00/00
1139	Рекшта	Андрей	Фомич	1893/00/00
1140	Реут	Викентий	Адольфович	1895/00/00
1141	Реут	Иосиф	Антонович	1910/03/07
1142	Реут	Михаил	Викентьевич	1874/00/00
1143	Реут	Виктор	Винцесович	1875/00/00
1144	Реут	Ульян	Петрович	1905/00/00
1145	Реут	Иван	Александрович	1904/00/00
1146	Ржевущая (Ржевутская)	Розалия(Рудзя,Рудя)	Казимировна	1891/00/00
1147	Ржевущий	Иосиф	Стефанович	1900/00/00
1148	Ржеусский	Константин	Лонгинович	1895/00/00
1149	Ржеусский	Амброс	Доминикович	1904/00/00
1150	Ржеуцкий	Болеслав	Мартинович	1882/00/00
1151	Ржеуцкий	Болеслав	Степанович (Стефанович)	1890/00/00
1152	Ржеуцкий	Петр	Антонович	1898/00/00
1153	Ржеуцкий (Ржеутский)	Павел	Антонович	1895/00/00
1154	Ржеуцкий (Ржеутский)	Иосиф	Станиславович	1873/00/00
1155	Ржеуцкий (Ржеутский)	Бронислав	Станиславович	1898/00/00
1156	Ржеуцкий-Рживуцкий	Антон	Станиславович	1898/00/00
1157	Ржевицкий	Зенон	Иосифович	1894/00/00
1158	Римашевский	Иван	Иванович	1883/00/00
1159	Римашевский	Викентий	Юльянович	1899/00/00
1160	Римашевский	Владимир	Иосифович	1897/00/00
1161	Ркшто	Иван	Иосифович	1894/00/00
1162	Рогинская	Мария	Константиновна	1880/00/00
1163	Рогинский	Петр	Францевич	1898/02/01
1164	Рокачевская	Антонина	Антоновна	1864/00/00
1165	Романовская	Альбина	Иосифовна	1878/00/00
1166	Романовский	Бронислав	Казимирович	1879/03/22
1167	Романовский	Станислав	Доменикович	1884/00/00
1168	Романовский	Вацлав	Каспирович	1891/01/25
1169	Ростковская	Станислава	Карловна	1858/00/00
1170	Роттер	Бронислав	Августович	1873/00/00
1171	Рубаха	Бронислав	Иванович	1887/00/00
1172	Рудаковский	Иосиф	Францевич	1872/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1123	х.Мурашки Борисовского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
1124	им.Безволя Радикского уезда Седлецкой губ.	поляк	заведующий
1125	д.Табор Узденского р-на	поляк	слесарь
1126	д.Побратимовка Смолевичского р-на Минской обл.	поляк	без определенных занятий
1127	д.Дички Заславльского р-на	поляк	колхозник
1128	м.Смиловичи Минской обл.	поляк	каменщик
1129	м.Смиловичи	поляк	печник
1130	д.Творчичевка Мозырского р-на	поляк	механик-электрик
1131	х.Радково Слуцкого уезда Минской области	поляк	колхозник
1132	д.Слободка Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1133	д.Градно Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1134	д.Каменка Путчинского с/с Дзержинского р-на	поляк	шорник
1135	г.Витебск	поляк	слесарь
1136	д.Демидовичи Лангской волости (Польша)		зам.главбуха
1137	д.Гринковичи Заславльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1138	д.Вельковщина (Польша)	поляк	колхозник
1139	х.Тэтэр Гудненской вол.Курляндской губ.	поляк	колхозник
1140	д.Речки Борисовского р-на Минской обл.	поляк	
1141	г.Борисов	поляк	шофер
1142	д.Струпень Борисовского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1143	д.Новоселки Лепельского р-на, БССР	поляк	колхозник
1144	м.Улла Бешенковичского р-на	поляк	машинист
1145	г.Кимейки(Каменка) Сенненского р-на	поляк	колхозник
1146	х.Новосады Лошницкого с/с Борисовского р-на	полька	колхозница
1147	п.Азарище Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1148	г.Борисов Минской обл.	поляк	бухгалтер
1149	д.Новищино Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1150	д.Радица Крупского р-на БССР	поляк	колхозник
1151	д.Проходы Борисовского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1152	д.Гусянка Могилевского р-на Могилевской области	поляк	колхозник
1153	д.Еловка Березинского р-на Минской обл.	поляк	объездчик
1154	д.Стеденка Борисовского р-на БССР	поляк	колхозник
1155	д.Еловка Березинского р-на БССР	поляк	колхозник
1156	д.Проходы Борисовского р-на	поляк	лесник
1157	м.Крайск Польша	поляк	портной
1158	д.Булатники Копельского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
1159	х.Зверинец Узденского р-на	поляк	колхозник
1160	д.Прусиново Узденского р-на, БССР	поляк	колхозник
1161	г.Минск	поляк	колхозник
1162	д.Харки Долгинской вол.Виленского уезда	полька	крестьянка
1163	г.Белосток Польша	поляк	редактор
1164	Польша	полька	н/д
1165	д.Красное Заславльского р-на Минской обл7	полька	колхозница
1166	д.Машурино ородокской волости Виленской губ.	поляк	шофер
1167	м.Ивенец Польша	поляк	колхозник
1168	м.Илуф Варшавской губ.(Польша)	поляк	заведующий
1169	м.Рудня Оршанского р-на БССР	полька	н/д
1170	г.Варшава	поляк	рабочий
1171	д.Козлевщина Логойского р-на	поляк	колхозник
1172	д.Жабихово Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1123	Колхоз им.Дзержинского	Минская	Борисовский		х.Мурашки
1124	Отдел редакции газеты "Орка"			Минск	ул.Энгельса 45,кв.1
1125	З-д"Красный штамповщик"	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул.Комсомольская 26
1126		Минская	Червенский	Червень	ул.Минская, д.25
1127	К-з"Ударник 2 пятилетки"	Минская	Заславльский		д.Дички
1128	По найму	Минская	Смолевичский		м.Смолевичи ул.Интернациональная
1129	Артель"Коммунар"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи пер.Октябрьский 1
1130	Институт повышения квалификации	Минская	Минский		х.Городища
1131	к-з "Волна Революции"	Могилевская	Краснопольский		д.Химичи
1132	Колхоз	Минская	Логойский		д.Слободка
1133	К-з"Новый Путь"	Минская	Червенский		д.Градно
1134	К-з"Зза власть Советов"	Минская	Заславльский		Путчинский с/с д.Каменка
1135	З-д им.Кирова	Витебская	Витебский	Витебск	Пролетарский бульвар 28
1136	Упарвление кондитерских и булочных пекарен в г.Минске			Минск	д.н.
1137	Колхоз	Минская	Заславльский		д.Гринковичи
1138	Колхоз	Витебская	Ушачский		д.Шарки
1139	К-з д.Россохи	Минская	Смолевичский		д.Россохи
1140	Работал частным образом по деревням	Минская	Борисовский		д.Лозино
1141	Ф-ка им.Кирова	Минская	Борисовский	Борисов	ул.Минская 7
1142	Без определенных занятий	Минская	Борисовский		д.Струпень
1143	Колхоз "Красная перамога"	Витебская	Лепельский		д. Герасимовка
1144	УВСР-98	Витебская	Бешенковичский		м.Улла
1145	К-з"Ладыково"	Витебская	Сенненский		д.Ладиково(Ладыково)
1146	К-з им.Куйбышева	Минская	Борисовский		Велико-Негневский с/с д.Шилино
1147	К-з"Сталинский шлях"	Минская	Логойский		х.Лушки
1148	Райсовет Осовиахима	Минская		Борисов	ул.Красноармейская 29
1149	Колхоз им. Менжинского	Минская	Борисовский		д.Новицина
1150	Колхоз д.Красное	Минская	Березинский		д.Красное
1151	Единое хозяйство	Минская	Борисовский		х.Радимье
1152	к-з "Червоный Сцяг"	Могилевская	Могилевский		д.Барсуки
1153	Березинский лесхоз	Минская	Березинский		д.Еловка
1154	Колхоз "Серп"	Минская	Березинский		д.Еловка
1155	Колхоз "Серп"	Минская	Березинский		д.Еловка
1156	Борисовский лесхоз	Минская	Борисовский		д.Карасев
1157	Ф-ка "КИМ"	Минская		Минск	ул.Кладбищенская 30кв2
1158	Колхоз	Минская	Копыльский		дерБулатники
1159	н/д	Минская	Узденский		х.Урицкого
1160	колхоз "12-ти ление"	Могилевская	Чериковский		д.Ст.Белица
1161	Колхоз	Минская	Червенский		пос.Чырвоны усход
1162	Единое хозяйство	Минская	Плещеницкий		д.Н.Франулино
1163	Газета"Орка"	Минская	Минский	Минск	ул.Интернациональная 14кв6
1164	н/д	Минская		Минск	н/д
1165	К-з им.Пушкина	Минская	Заславльский		д.Красное
1166	Станция скорой помощи	Минская	Минский		ст.Колодищи
1167	К-з им.Пушкина	Минская	Заславльский		д.Красное
1168	Мастерская минского военторга	Минская		Минск	н/д
1169	н/д	Минская		Минск	н/д
1170	Кожзавод "Большевик"	Минская		Минск	н/д
1171	К-з"Власть Советов"	Минская	Логойский		д.Бориски
1172	Колхоз "Красное Березино"	Минская	Березинский		д.Крупа

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1123	1938/01/11	1938/02/15	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/10	1958/10/09
1124	1937/08/04	1937/10/14	член "ПОВ"	66,68,76 УК	1937/10/26	1959/08/31
1125	1938/07/20	1938/09/28	связь с польской разведкой	68,71 УК БССР	1938/10/09	1989/04/29
1126	1937/08/06	1937/09/07	а/с агитация	65,72,80 УК	1937/09/14	1989/03/28
1127	1937/12/14	1938/01/20	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/03/10	1989/04/30
1128	1937/10/29	1937/11/15	член ПОВ	68а УК БССР	1937/11/27	1959/10/19
1129	1938/03/13	1938/09/25	член ПОВ	64,22-70,71УКБР	1938/10/05	1989/04/30
1130	1938/06/05	1938/11/01	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/11/10	1990/04/18
1131	1938/07/25	1938/10/11	Шпионаж	68	1938/10/29	1989/04/16
1132	1938/04/03	1938/09/21	участник а/с шпионской орг.	68 УК БССР	1938/10/01	1959/12/21
1133	1937/07/18	1937/09/02	к/р агитация	н/д	1937/10/01	1960/12/03
1134	1938/06/14	1938/10/15	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/06	1989/04/30
1135	1937/12/18	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,72,76	1938/03/09	1957/12/03
1136		1938/01/08	член шпионско-диверсионной орг.,польский агент	68,71 УК БССР	1938/02/01	1958/10/16
1137	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/20	1959/07/02
1138	1937/12/19	1938/01/08	сотрудничество с польской разведкой	н/д	1938/09/01	1958/09/08
1139	1937/00/00	1937/11/05	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/09	1958/07/24
1140	1938/01/11	1938/02/15	участник шпионской орг.	68,76 УК БССР	1938/03/10	1958/10/09
1141	1937/09/05	1937/10/22	член к/р орг-ции,шпионаж в пользу Польши	68,71УК БССР	1937/11/02	1989/05/30
1142	1937/11/15	1937/11/20	шпионаж	68 УК БССР	1938/03/10	1989/03/30
1143	1938/02/03	1938/02/15	А/с агитация	72 УК БССР	1938/03/11	1989/10/18
1144	1937/12/17	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,72,76	1938/03/09	1957/12/03
1145	1937/12/22	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1961/11/15
1146	1937/08/18	1937/11/05	член ПОВ	68 УК БССР	1938/03/10	1989/06/23
1147	1938/01/15	1938/02/15	агент польской разведки	69,76УК БССР	1938/03/10	1963/01/15
1148	1937/00/00	1938/01/08	член "ПОВ", а/с агитация	68,72,76 УК	1938/02/25	1958/03/11
1149	1938/04/28	1938/09/21	участник к/р орг.	64,68,71 УК	1938/10/01	1958/10/09
1150	1937/00/00	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/19	1960/08/24
1151	1938/02/09	1938/02/09	шпионаж	н/д	1938/05/05	1965/05/11
1152	1938/07/25	1938/09/28	Участник шпионской диверсионной резидентуры	68,76	1938/10/13	1957/03/05
1153	1937/08/24	1937/11/02	член диверс.орг., соданной польскими агентами	64,72,68 УК	1937/11/27	1959/02/09
1154	1937/09/25	1937/02/11	член диверс.орг., соданной польскими агентами	64,72,68 УК	1937/11/27	1959/02/09
1155	1937/09/26	1937/02/11	член диверс.орг., соданной польскими агентами	64,72,68 УК	1937/11/27	1959/02/09
1156	1938/07/24	1938/09/27	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/05	1989/04/29
1157	1937/10/26	1937/12/11	член к/р орг-ции"Кулка Пилсудского",шпионаж в пользу Польши	68,76 УК БССР	1937/12/28	1958/04/08
1158	1937/12/17	1938/01/21	связь с польской разведкой	68 УК БССР	1938/02/20	1968/04/26
1159	1937/00/00	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1967/09/05
1160	1938/06/21	1938/09/26	Шпионаж	68	1938/10/11	1989/11/27
1161	1938/03/13	1938/05/26	шпионская деятельность	68,71 УК БССР	1938/09/01	1989/04/30
1162	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции,а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
1163	1937/07/29	1937/12/17	агент польской разведки,член ПОВ	66,68,71,76УКБС	1937/12/30	1967/03/10
1164	1937/00/00	1937/11/17	участник "ПОВ"	68 УК БССР	1937/11/22	1989/04/28
1165	1937/12/15	1938/01/21	член дивер.-шпион.орг-ции	66,68,71,76УКБС	1938/02/28	1960/02/04
1166	1938/06/05	1938/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/10	1989/04/30
1167	1937/12/05	1938/01/21	член дивер.-шпион.орг-ции	66,68,71,76УКБС	1938/02/28	1960/02/04
1168	1937/11/19	1938/01/03	шпионаж	66,68,71 УК	1938/01/01	1989/04/29
1169	1937/00/00	1937/11/05	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1937/11/09	1989/04/30
1170	1937/10/26	1937/11/19	а/с деятельность	64 УК БССР	1937/11/26	1989/05/24
1171	1937/12/16	1938/02/15	вред-во.агент польской разведки	68,69УК БССР	1938/03/10	1989/06/23
1172	1937/07/18	1937/08/22	а/с агитация	72 УК БССР	1937/08/25	1989/03/13

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1173	Рудзинский (Рудинский)	Евгений	Николаевич	1900/02/12
1174	Русякович	Болеслав	Васильевич	1889/00/00
1175	Русецкий	Карл	Казимирович	1860/00/00
1176	Рутковский	Игнатий	Иванович	1893/02/08
1177	Рушковский	Павел	Станиславович	1875/03/06
1178	Рыбинский	Казимир	Фабиянович	1894/03/04
1179	Рыковский	Марьян	Антонович	1899/12/07
1180	Рымашевский	Станислав	Антонович	1893/00/00
1181	Рымашевский	Зенон	Адамович	1905/07/09
1182	Рымашевский	Болеслав	Иосифович	1902/03/07
1183	Рымашевский	Владимир	Иосифович	1895/10/03
1184	Рымашевский	Флориан	Иосифович	1889/11/05
1185	Рышкович	Станислав	Казимирович	1903/00/00
1186	Рябчинский-Рябчинский	Франц	Константинович	1887/00/00
1187	Рябчун	Иосиф	Стефанович	1867/00/00
1188	Савинский	Андрей	Константинович	1901/00/00
1189	Садлущий	Антон	Витольдович	1868/00/00
1190	Садлущий	Иосиф	Витольдович	1882/00/00
1191	Садовский	Станислав	Викентьевич	1907/08/07
1192	Сайковский	Бронислав	Константинович	1896/00/00
1193	Сайковский	Петр	Иосифович	1868/00/00
1194	Сайковский	Иван	Семенович	1875/00/00
1195	Сакович	Петр	Викентьевич	1911/00/00
1196	Сакович	Федор	Филиппович	1903/00/00
1197	Сальцевич	Владимир	Станиславович	1914/00/00
1198	Сальцевич	Игнатий	Станиславович	1896/00/00
1199	Самкович	Фома	Николаевич	1895/00/00
1200	Самотья (Жилинская)	Изобела	Никодимовна	1885/03/10
1201	Санюк	Эмилия	Георгиевна	1895/00/00
1202	Сапешко	Антон	Семенович	1891/09/13
1203	Сапешко	Иосиф	Иванович	1877/05/00
1204	Сарнацкий	Юльян	Юльянович	1890/00/00
1205	Сарнацкий	Эдвард	Иванович	1906/00/00
1206	Саульский	Альбин	Альбинович	1902/00/00
1207	Саульский	Бронислав	Иванович	1887/00/00
1208	Сачкевич	Владимир	Александрович	1894/00/00
1209	Сачук	Сергей	Иосифович	1895/00/00
1210	Свидрицкий	Петр	Иванович	1906/07/29
1211	Свинковский	Антон	Михайлович	1886/00/00
1212	Севрук	Витольд	Юльянович	1917/00/00
1213	Селицкий	Антон	Ильич	1884/01/01
1214	Семенкевич	Владимир	Николаевич	1911/00/00
1215	Семеновский	Феликс	Игнатьевич	1875/00/00
1216	Сепровский	Томаш	Янович (Янкевич)	1877/00/00
1217	Серпень	Адам	Константинович	1883/12/14
1218	Сетинский	Виктор	Антонович	1906/00/00
1219	Сечко	Иван	Викентьевич	1890/00/00
1220	Сивец	Степан	Адамович	1881/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1173	г.Пинск	поляк	председатель
1174	с.Городище Вилейского уезда	поляк	Фотограф
1175	х.Терехаль Сенницкой вол.Минского р-на	поляк	крестьянин
1176	м.Раково Виленской губ.	поляк	портной
1177	д.Яскулово Варшавской губ.	поляк	рабочий
1178	д.Зосино Пуховичского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1179	г.Варшава(Польша)	поляк	заведующий
1180	д.Бунев Глусского р-на Могилевской обл.	поляк	колхозник
1181	г.Минск	поляк	доцент
1182	п.Фаличи Стародорожского р-на Минской обл.	поляк	сигналист
1183	д.Новоселки Стародорожского р-на Минской обл.	поляк	лесоруб
1184	д.Новоселки Стародорожского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
1185	д.Соловяха Логойского р-на	поляк	колхозник
1186	д. Аперовщина (Анеровщина) Ушачского р-на	поляк	колхозник
1187	д.Маняки Логойского р-на БССР	поляк	крестьянин
1188	д.Було Борисовского р-на Минской обл.	поляк	заведующий
1189	д.Лозино Борисовского р-на	поляк	колхозник
1190	д.Лозино Борисовского р-на	поляк	колхозник
1191	ст.Солы Виленской губ.Польша	поляк	зав.лаборатории
1192	пос.Березино Минской обл.	поляк	механик
1193	д.Граница Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1194	д.Клыповщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1195	г.Борисов Минской обл.	поляк	сушильщик
1196	д.Казаревщина Ветринского р-на Полоцкой обл.	поляк	колхозник
1197	г.Полоцк	поляк	контролер
1198	д.Фатыновка Полоцкого р-на	поляк	рабочий
1199	г.Борисов	поляк	мастер
1200	д.Любач Березинского р-на Минской обл.	полька	колхозница
1201	д.Старницы Краснослободского р-на	полька	крестьянка
1202	д.Шостаки Копыльского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
1203	д.Шостаки Копыльского р-на Минской обл.	поляк	часовой мастер
1204	д.Гринкевичи Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1205	д.Гайбуты Дзержинского р-на БССР	поляк	крестьянин
1206	д. Торгуны Докшицкого р-на	поляк	колхозник
1207	д.Витуничи Борисовского уезда	поляк	электромонтер
1208	г.Дзержинск Минской обл.	поляк	мастер
1209	д.Беренело Новогрудского уезда Гродненской губернии	поляк (по др. д.белорус)	зав.складом
1210	д.Печное Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1211	д.Черногубово Копыльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1212	п.Бортники Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	студент
1213	г.Минск	поляк	обойщик
1214	г. Лепель Витебской обл.	поляк	колхозник
1215	д.Шлушинцы Минского р-на и обл.	поляк	машинист
1216	г.Варшава	поляк	комендант уч.корпуса
1217	г.Варшава Польша	поляк	инспектор
1218	д.Папки Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1219	д.Межец Елина уезда Радомской губ.	поляк	крестьянин
1220	д.Коргово Плещеницкого р-на БССР	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1173	Дзержинский райисполком			Минск	ул.Фабрициуса 15, кв.10
1174	Фотография на Минском базаре	Минская	Минский	Минск	
1175	Единоличное хоз-во	Минская	Минский		Самохваловичский с/с д.Жданы
1176	Ф-ка "КИМ", г.Минск			Минск	ул.Московская 9а/1
1177	Артель инвалидов N 4 им.2-й пятилетки	Минская		Минск	ул.Энгельса 48, кв.4
1178	К-з"Прамень сацыялізма"	Минская	Пуховичский		д.Марковщизма
1179	Отдел кадров Госбанка БССР			Минск	ул.Ямная 3, кв.4
1180	Колхоз "1 Августа"	Минская	Любанский		д.Яменск
1181	Пединститут	Минская		Минск	ул.Пулихова 17
1182	Ст.Старые Дороги	Минская	Стародорожский		п.Фаличи
1183	Стародор.лесничество	Минская	Стародорожский		п.Фаличи
1184	13 дистанция пути разъезд Фаличи	Минская	Стародорожский		п.Фаличи
1185	К-з"Чырвоны Араты"	Минская	Логойский		д.Соловяха
1186	Колхоз д. Трояново	Витебская	Ушачский		д. Трояново
1187	Единоличное хозяйство	Минская	Логойский		х.Маняки
1188	Молочная ферма колхоза "Чырвоны остров"	Минская	Борисовский		д.Будо
1189	Колхоз им.Розы Люксембург	Минская	Борисовский		х.Углы
1190	Колхоз им.Розы Люксембург	Минская	Борисовский		х.Углы
1191	Ф-ка им.Фрунзе	Минская		Минск	ул.Свердловская 40кв1
1192	Березинское райзаготзерно	Минская	Березинский		пос.Березино
1193	Колхоз	Минская	Березинский		д.Граница
1194	К-з"9 января"	Минская	Дзержинский		д.Кльповщина
1195	Макаронная фабрика	Минская		Борисов	н/д
1196	н/д	Витебская	Ветринский		д.Запрудье
1197	Почта ст.Полоцк	Витебская	Полоцкий		д.Фатыновка
1198	УВСР-51	Витебская	Полоцкий		д.Фатыновка
1199	Стеклозавод	Минская	Борисовский	Борисов	н/д
1200	К-з"Пролет.перемога"	Минская	Березинский		д.Любач
1201	Единоличное хоз-во	Минская	Краснослободский		д.Красная Дуброва
1202	К-з	Минская	Копыльский		д.Шостаки
1203	Артель"Чырвоны Баявик"	Минская	Копыльский		д.Шостаки
1204	Колхоз "Усход 2-й"	Минская	Заславльский		д.Жуиводы
1205	Единоличное хозяйство	Минская	Минский		х.Тальковщина
1206	Колхоз "Н-Запонье"	Витебская	Бегомльский		д. Н-Запонье Витуничского с/с
1207	Стр-во Новодворской ветлечебницы	Минская	Заславльский		Новодворский с/с п.Карпиловка
1208	Цех фабрики "Красный штамповщик"	Минская		Дзержинск	ул.К.Маркса 14
1209	Минский электропром			Минск	н/д
1210	К-з им.Фрунзе	Минская	Плещеницкий		д.Хорошее
1211	К-з по м.ж.	Минская	Копыльский		д.Чеоногуново
1212	БГУ рабфак	Минская		Минск	ул.Немига 21
1213	Минский ВРЗ им.Мясникова			Минск	ул.Разинская 34/1
1214	Колхоз "Стайск"	Витебская	Лепельский		хут. Новый Свет Волосовского с/с
1215	Минская электростанция	Минская		Минск	ул.Советская 110, кв.8
1216	Минский юр институт	Минская	Минский	Минск	
1217	Центр.Комитет Профсоюза БССР охрана труда	Минская		Минск	
1218	Колхоз по м.ж.	Минская	Дзержинский		д.Папки
1219	Единоличное хоз-во	Минская	Смолевичский		х.Старина
1220	Колхоз "Чырвоны партизан"	Минская	Плещеницкий		д.Коргово

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1173	1937/08/08	1937/10/25	член к/р орг. "ПОВ", проводил работу, направленную на срыв колх. строительства	66,68,76 УК БССР	1937/10/27	1957/06/08
1174	1938/08/08	1938/09/30	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/14	1961/10/25
1175	1937/08/06	1937/12/02	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/12/27	1989/04/30
1176	1937/09/04	1937/09/23	шпионская деятельность в пользу польских разведорганов	68,76 УК БССР	1937/10/05	1958/02/04
1177	1937/11/01	1937/12/14	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1937/12/28	1989/04/30
1178	1938/03/08	1938/11/15	резидент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/29	1960/02/01
1179	1937/09/01	1938/09/21	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/09/21	1956/02/12
1180	1933/01/10	1933/02/14	а/с агитация, вредительство	72,74 УК БССР	1933/02/27	1960/07/23
1181	1937/01/20	1937/12/14	член ПОВ, шпионаж в пользу Польши	66,68,76 УК БСР	1938/12/26	1957/09/17
1182	1938/06/29	1938/10/10	член к/р орг-ции	71,76 УК БССР	1938/10/19	1959/03/26
1183	1938/06/17	1938/10/10	член к/р орг-ции	71,76 УК БССР	1938/10/19	1959/03/26
1184	1938/06/17	1938/10/10	член к/р польской орг-ции	71,76 УК БССР	1938/10/19	1959/03/26
1185	1938/07/00	1938/09/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/10	1989/04/30
1186	1937/12/15	1938/01/20	Деятельность в составе ПОВ	68 УК БССР	1938/02/08	1989/10/02
1187	1938/03/17	1938/09/28	шпионаж	68 УК БССР	1938/10/10	1989/04/30
1188	1938/01/11	1938/02/15	участник шпионской орг.	64,68 УК БССР	1938/03/10	1958/10/09
1189	1937/10/04	1937/10/11	к/р деятельность	72,76 УК БССР	1937/10/23	1958/12/27
1190	1937/10/04	1937/10/11	к/р деятельность	72,76 УК БССР	1937/10/23	1958/12/27
1191	1937/08/24	1937/12/27	агент быв. польских разведорганов	68,71 УК БССР	1938/01/08	1957/11/28
1192	1937/11/10	1938/01/10	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/10	1958/09/15
1193	1937/08/06	1937/09/07	к/р агитация	72 УК БССР	1937/09/14	1959/06/27
1194	1938/06/06	1938/11/14	шпионаж в пользу Польши	68,71 УК БССР	1938/11/27	1957/11/05
1195	1937/11/22	1937/12/17	член ПОВ	71,76 УК БССР	1938/01/03	1959/12/11
1196	1937/11/22	1938/01/03	шпионаж	68 УК БССР	1938/03/15	1957/10/07
1197	1937/00/00	1938/01/05	член ПОВ, а/с агитация	н/д	1938/02/09	1958/11/20
1198	1938/04/08	1938/09/21	член шпион. орг-ции	68,71 УК БССР	1938/09/01	1958/11/20
1199	1937/07/29	1938/01/21	агент польских разведорганов	68,71 УК БССР	1938/02/20	1958/07/03
1200	1938/03/04	1938/11/03	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/18	1962/04/18
1201	1937/08/24	1938/03/29	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/04/26	1989/04/30
1202	1938/07/31	1938/09/29	агент польской разведки	22-71,68,72 УК БС	1938/10/09	1989/04/30
1203	1937/12/17	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1989/04/28
1204	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1959/09/24
1205	1937/00/00	1937/11/19	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/26	1989/04/28
1206	1937/12/16	1938/02/15	Шпионаж в пользу Польши	68,72 УК БССР	1938/03/31	1989/09/11
1207	1937/11/30	1938/03/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/04/13	1989/04/30
1208	1937/08/28	1937/11/05	член "ПОВ", к/р деятельность	68 УК БССР	1937/11/09	1958/05/07
1209	1937/10/26	1937/12/22	явл. агентом польской разведки, занимался шпионажем	68 УК БССР	1937/12/03	1957/10/08
1210	1938/03/14	1938/09/21	агент польской разведки	64,69,71,72,76	1938/10/01	1989/04/14
1211		1938/01/21	шпионаж в пользу Польши, вред-во	68,71 УК БССР	1938/02/25	1989/03/31
1212	1937/08/21	1937/10/21	агент быв. польских разведорганов	68 УК БССР	1937/10/28	1958/08/18
1213	1937/11/04	1937/11/20	участник а/с орг. "ПОВ", к/р деятельность	66,76 УК БССР	1937/12/03	1957/07/16
1214	1937/12/24	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши	68,71 УК БССР	1938/02/20	1989/08/22
1215	1937/09/17	1937/10/21	а/с деятельность	66,68,69,76 УК	1937/10/28	1989/03/30
1216	1937/10/13	1937/11/22	член ПОВ	68 УК БССР	1937/12/03	1970/10/16
1217	1937/05/30	1937/11/22	член ПОВ	66,68,71,76 УК	1938/09/01	1966/12/06
1218	1937/12/15	1938/01/21	агент польской разведки	н/д	1938/02/20	1959/04/20
1219	1937/04/14	1937/08/25	член ПОВ	66,68,72 УК БССР	1937/08/27	1960/11/01
1220	1937/12/15	1938/01/20	а/с агитация	72 УК БССР	1938/02/05	1989/04/30

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1221	Сидорович	Иосиф	Антонович	1905/00/00
1222	Силицкий	Иван	Николаевич	1901/00/00
1223	Синкевич	Иосиф	Иосифович	1909/00/00
1224	Скарубо (Гапанович)	Нина	Степановна	1901/00/00
1225	Сварковский	Иосиф	Павлович	1880/04/25
1226	Сворчевский	Зион	Павлович	1913/00/00
1227	Скибневский	Адам	Иванович	1864/00/00
1228	Скибский	Стефан	Михайлович	1904/00/00
1229	Скиндер	Людвиг	Станиславовна	1882/00/00
1230	Сковырко	Херонима	Ивановна	1900/12/28
1231	Скоробогатый	Иосиф	Адамович	1898/06/21
1232	Скоробогатый	Степан	Карлович	1865/00/00
1233	сочеляс (Скочилас)	Иван	Иванович	1879/00/00
1234	Скробач	Стефан	Иванович	1895/00/00
1235	Скуратович	Константин	Антонович	1908/02/24
1236	Скуратович	Иосиф	Игнатъевич	1884/00/00
1237	Скуратович	Петр	Викентъевич	1873/12/13
1238	Скуратович	Антон	Лукьянович	1874/00/00
1239	Скуратович	Анзельм	Иосифович	1900/00/00
1240	Скуратович	Петр	Антонович	1891/00/00
1241	Скуратович	Фелициан	Викентъевич	1889/00/00
1242	Скуратович	Ипполит	Викентъевич	1870/00/00
1243	Слабуко	Константин	Михайлович	1896/00/00
1244	Славинский	Василий	Францевич	1897/00/00
1245	Славинский	Петр	Антонович	1881/00/00
1246	Славошевский	Антон	Иосифович	1884/00/00
1247	Славошевский	Иосиф	Фелицианович	1875/00/00
1248	Словошевский	Иосиф	Иосифович	1887/00/00
1249	Слуцкий	Иван	Иванович	1914/00/00
1250	Смоленский	Вацлав	Иванович	1888/00/00
1251	Смолич	Зигмонд(Зигмонт)	Антонович	1881/00/00
1252	Смолич	Иван	Антонович	1887/00/00
1253	Смольник	Антонина	Фоминична	1888/00/00
1254	Смольский	Иосиф	Иосифович	1902/00/00
1255	Смольский	Франц	Казимирович	1900/00/00
1256	Смяровская	Владислава	Чеславовна	1891/00/00
1257	Снарский	Иосиф	Демьянович	1891/00/00
1258	Соболевская	Розалия	Казимировна	1899/00/00
1259	Соболевская-Рак	Елена	Иосифовна	1903/00/00
1260	Соболевский	Григорий	Казимирович	1899/00/00
1261	Соболевский	Иван	Фадеевич	1873/05/00
1262	Соколовский	Стефан	Иосифович	1870/00/00
1263	Соколовский	Людвиг	Иосифович	1869/00/00
1264	Соколочко	Матвей	Леонтьевич	1888/00/00
1265	Спалинский	Люциан	Михайлович	1888/00/00
1266	Спиридович	Игнатий	Фадеевич	1905/00/00
1267	Спиридович	Игнатий	Фадеевич	1905/00/00
1268	Спиридович	Болеслав	Александрович	1895/00/00
1269	Спиридович	Иван	Александрович	1910/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1221	д.Мяжино Могилевского р-на	поляк	колхозник
1222	г.Борисов Минской обл.	поляк	автомеханик
1223	д.Плоское Борисовского р-на Минской обл.	поляк	тракторист
1224	д.Черная Лоза Бегомльского р-на	полька	рабочая
1225	х.Шалин Березинского р-на	поляк	бакенщик
1226	д.Латушки Дзержинского р-на	поляк	красноармеец
1227	д.Застенок Слуцкого уезда Минской губ.	поляк	колхозник
1228	д. Липск Бегомльского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1229	Гродненская область	полька	иждивенка
1230	г.Варшава (Польша)	полька	студентка
1231	д.Гай Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	печник-трубочист
1232	д.Вишневка Самохваловичского р-на	поляк	крестьянин
1233	д.Качедольня Краковской губ. (Польша)	поляк	мастер-закройщик
1234	д.Петровичи Крановского окр.Польша	поляк	культурработник
1235	д.Выгода Смолевичского р-на Минской обл.	поляк	дежурный
1236	д.Крупа Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1237	д.Крупа Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1238	д.Мостище Березинского р-на Минской обл.	поляк	без определенных занятий
1239	д.Гайдукова Слобода Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1240	д.Крупа Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1241	д.Скураты Минского р-на	поляк	колхозник
1242	д.Крупа Березинского р-на	поляк	колхозник
1243	д.Жестинное Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	плотник
1244	д.Смальгово Старобинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1245	д.Негоничи Березинского р-на Минского окр.	поляк	колхозник
1246	м.Жабихов Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1247	д.Лысуха Березинского р-на БССР	поляк	н/д
1248	д.Жабихово Березинского р-на БССР	поляк	колхозник
1249	г.Минск	поляк	возчик
1250	Радомская губ.	поляк	кузнец
1251	д.Черногубово Прусского с/с Копыльского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1252	м.Черногубово Копыльского р-на	поляк	колхозник
1253	д.Руда Калишской губ.	полька	колхозница
1254	д.Старая Рудня Минского р-на	поляк	ветфельдшер
1255	д.Красное Заславльского р-на Минской обл.	поляк	зам.председателя
1256	д.Пенза Киленского уезда Ломжинской губ. (Польша)	полька	портниха
1257	д.Горенды Бельского уезда	поляк	рабочий
1258	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	полька	чесальщик шерсти
1259	м.Смиловичи Минского р-на	полька	счетовод
1260	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1261	м.Смиловичи Смиловичского р-на	поляк	сторож
1262	н/д	поляк	колхозник
1263	х.Дубовый Лог Березинского р-на БССР	поляк	крестьянин
1264	Гродненская обл.	поляк	кладовщик
1265	г.Варшава	поляк	инспектор
1266	д. Лутчино Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1267	д. Лутчино Лепельского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1268	д. Сахновщина Ушачского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1269	д.Сахаровщина Ушачского р-на БССР	поляк	рабочий

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1221	К-з им. Ежова	Минская	Минский		д.Петрошевичи
1222	Комбинат "Коминтерн"	Минская		Ново-Борисов	ул.Орджоникидзе 11
1223	Колхоз им. Менжинского	Минская	Борисовский		д.Новище
1224	Борисовский стеклоз-д	Минская	Борисовский	Н.Борисов	ул.Батурина 45
1225	Бобруйское пароходство	Минская	Борисовский		д.Красная Нива
1226	127 стройбат УВСП-93	Минская	Минский		ст.Слепянка
1227	К-з им. Ежова	Минская	Смолевичский		х.Старина
1228	Колхоз	Витебская	Бегомльский		п.Замошье
1229	Нет	Витебская	Оршанский	Орша	ул.Энгельса, д. 49
1230	Мединститут	Минская		Минск	ул.Провиантская 5а, кв.1
1231	Ж.д.ст.Минск,контора N5			Минск	ул.Осовиахимовская 13,кв.4
1232	Единоеличное хоз-во	Минская	Смиловичский		д.Узляны
1233	Швейная ф-ка им.Крупской			Минск	н/д
1234	Пригородный с/с	Минская		Минск	Грушевский пос.2кв6
1235	ст.Пролетарская победа Зап.ж.д.	Минская	Смолевичский		ст.Пролетарская победа,ж.д.дом
1236	Колхоз "Чырвоная Березина"	Минская	Березинский		д.Крупа
1237	Колхоз "Березина"	Минская	Березинский		д.Крупа
1238		Минская	Березинский		без определенного места жительства
1239	К-з им. Ежова	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слобода
1240	Единоеличное хоз-во	Минская	Березинский		д.Крупа
1241	К-з"Пролетарий"	Минская	Минский		д.Скураты
1242	К-з"Красное Березино"	Минская	Березинский		д.Крупа
1243	Коммунальный отдел Плещеницкого райисполкома	Минская	Плещеницкий		д.Жестинное
1244	По м.ж.	Минская	Краснослободский		д.Старчицы
1245	К-з"17 партсъезд"	Минская	Березинский		д.Негоници
1246	д.Жабихов	Минская	Березинский		д.Жабихов
1247	Кирпичный завод	Минская	Березинский		д.Лысуха
1248	Колхоз	Минская	Березинский		д.Жабихово
1249	Контора "Главхлеб"	Минская		Минск	пер.Клебанова 8кв1
1250	К-з д.Старина	Минская	Смолевичский		д.Старина
1251	К-з"Польский Коммунар"	Минская	Копыльский		д.Черногубово
1252	К-з"Польский коммунар"	Минская	Копыльский		д.Черногубово
1253	К-з им.ЛКСМБ	Минская	Плещеницкий		п.Венерв
1254	Боровская ветлечебница	Минская	Минский		д.Старая Рудня
1255	К-з"Орка"	Минская	Заславльский		д.Красное
1256	Фабрика "КИМ"	Минская		Минск	Заливной пер., кв.22
1257	ст.Негорелое,таможня "Негорелое"			Минск	н/д
1258	Арт."Чырвоная Зорка"	Минская	Пуховичский		п.Смиловичи
1259	Ивановский лесопункт	Минская	Червенский		м.Барсуки
1260	Колхоз "Профинтерн"	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи
1261	Кинотеатр"Звуковое кино"	Минская	Смолевичский		м.Смиловичи ул.Мархлевская 11
1262	Колхоз	Минская	Борисовский		д. Яново
1263	Единоеличное хоз-во	Минская	Червенский		х.Матусова Гора
1264	Городок.техникум механизации	Витебская	Городокский	Городок	
1265	Горсобес			Минск	ул.Свердлова 48
1266	Колхоз "Лутчино"	Витебская	Лепельский		д. Лутчино
1267	Колхоз "Лутчино"	Витебская	Лепельский		д. Лутчино Ляховского с/с
1268	Колхоз "Химик"	Витебская	Ушачский		д. Сахновщина
1269	Заготлен	Витебская	Ушачский		д.Теличино

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1221	1938/08/14	1938/09/27	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/07	1989/04/30
1222	1938/01/06	1938/03/29	член к/р шпионской орг., шпионаж	68,69,71 УК	1938/04/20	1957/11/05
1223	1938/01/11	1938/02/15	участник к/р орг.	68,69,76 УК	1938/03/10	1958/10/09
1224	1937/07/26	1937/10/22	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/02	1989/04/28
1225	1937/10/04	1937/10/11	к/р деятельность в составе организованной группы	72,76 УК БССР	1937/10/23	1958/12/27
1226	1937/03/23	1937/09/22	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/10/14	1989/04/30
1227	1937/08/05	1937/11/19	член банды, а/с агитация	72,76 УК БССР	1938/01/19	1960/02/13
1228		1938/01/21	Агент польской разведки	64,68,71 УК	1938/02/25	1989/09/25
1229	1938/01/02	1938/01/09	А/с агитация	72 УК БССР	1938/02/09	1989/09/15
1230	1938/01/08	1938/02/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/13	1989/04/30
1231	1938/07/26	1938/11/01	шпионаж в пользу Польши, а/с агитация	68 УК БССР	1938/11/10	1959/01/26
1232	1937/08/06	1937/10/29	член к/р орг-ции, шпион	68,70,71УКБССР	1937/11/27	1989/03/28
1233	1938/00/00	1938/05/25	принадлежность к агентуре польских разведорганов	68 УК БССР	1938/07/14	1958/01/28
1234	1938/01/09	1938/11/12	агент быв. польских разведорганов	66,68 УК БССР	1938/11/27	1957/11/14
1235	1937/12/26	1938/03/19	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/13	1958/11/20
1236	1938/07/14	1938/09/25	польский шпион	н/д	1938/10/11	1975/02/10
1237	1937/12/24	1937/12/30	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/02	1978/04/27
1238	1937/08/10	1937/09/22	бежал с места ссылки, а/с агитация	72,118 УК БССР	1937/10/01	1989/03/31
1239	1937/10/22	1937/12/06	член к/р орг-ции, вред-во	68,69,71,72,76	1938/01/19	1958/04/29
1240	1937/07/18	1937/09/16	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/26	1961/09/06
1241	1937/12/03	1938/01/03	польский агент, член вред. орг-ции	68,69УКБССР	1938/01/00	1960/10/26
1242	1938/01/05	1938/01/09	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/22	1989/04/21
1243	1937/12/14	1938/01/21	агент польских разведорганов, а/с агитация	68 УК БССР	1938/01/21	1959/02/09
1244	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1962/10/23
1245	1938/01/31	1938/02/26	член шпион. - диверс. орг-ции	68,69УК БССР	1938/03/15	1989/04/28
1246	1934/11/04	1937/12/14	принадлежность к "ПОВ"	64,72,76 УК	1938/03/02	1959/01/29
1247		1938/01/10	шпионская деятельность	64,68 УК БССР	1938/02/19	1989/05/30
1248		1938/02/15	шпионская деятельность	68 УК БССР	1938/03/15	1989/04/28
1249	1937/00/00	1937/11/09	член ПОВ, шпионаж	68 УК БССР	1937/11/18	1961/01/25
1250	1937/00/00	1937/11/05	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/09	1958/07/24
1251	1938/06/17	1938/09/26	шпионаж в Пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/07	1989/04/28
1252	1938/06/17	1938/09/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/07	1989/04/29
1253	1938/05/10	1938/10/31	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/11/19	1989/04/30
1254	1938/07/20	1938/10/15	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/11/06	1989/04/28
1255	1937/09/09	1937/09/16	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/26	1957/12/13
1256	1937/08/24	1937/12/27	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/08	1989/04/30
1257	1937/08/28	1937/11/28	член шпионско-диверс. "ПОВ"	68 УК БССР	1937/12/15	1956/06/16
1258	1937/10/29	1937/11/15	член к/р орг-ции, а/с агитация	68 УК БССР	1937/11/27	1961/08/16
1259	1938/00/00	1938/04/12	член ПОВ	64УК БССР	1938/05/15	1968/01/12
1260	1937/09/11	1937/10/22	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/11/01	1958/12/18
1261	1937/09/11	1937/11/01	член ПОВ	68 УК БССР	1937/11/27	1989/04/30
1262	1937/00/00	1937/10/11	а/с агитация, террористические намерения	70,72,74 УК	1937/10/23	1960/02/20
1263	1937/08/24	1937/10/25	а/с агитация	72,74,76УК БССР	1937/11/01	1989/04/10
1264	1937/00/00	1938/01/20	член ПОВ	64,71УК БССР	1938/03/08	1958/10/31
1265	1937/06/10	1937/12/09	член к/р шпионско-повст. орг.	68,76 УК БССР	1938/01/08	1957/08/27
1266	1937/12/25	1938/01/21	Деятельность в составе к/р польской националистической орг-ции	64,68 УК	1938/02/20	1989/08/08
1267	1937/12/25	1938/01/21	А/с деятельность	64,68 УК БССР	1938/02/20	1989/08/08
1268	1937/00/00	1938/01/20	Агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/05	1989/09/18
1269	1937/12/16	1938/01/21	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/20	1959/09/07

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1270	Средзинский	Мечислав	Александрович	1892/00/00
1271	Сталевский	Виктор	Станиславович	1898/00/00
1272	Станилевич	Екатерина	Николаевна	1889/00/00
1273	Станилевич	Викентий	Викентьевич	1877/00/00
1274	Станицкий	Иван	Иосифович	1914/00/00
1275	Станишевский	Григорий	Ануфриевич	1887/08/22
1276	Станкевич	Адам	Павлович	1898/00/00
1277	Станкевич	Михаил	Юльянович	1879/00/00
1278	Станкевич	Павел	Иванович	1885/00/00
1279	Станкевич	Юлиан	Иванович	1880/00/00
1280	Станкевич	Станислав	Юльянович	1875/00/00
1281	Станкевич	Игнатий	Петрович	1891/00/00
1282	Станкевич	Станислав	Викентьевич	1898/00/00
1283	Станкевич	Донат	Яковлевич (Яцохович)	1905/00/00
1284	Старевич	Стефанида	Фелициановна	1897/00/00
1285	Старпович	Игнатий	Людвигович	1903/00/00
1286	Статкевич	Павел	Адамович	1893/00/00
1287	Сташкевич	Петр	Иосифович	1896/00/00
1288	Стеткевич	Иосиф	Мечеславович	1902/00/00
1289	Столярник	Николай	Мартьянович	1902/00/00
1290	Стома	Иосиф	Николаевич	1889/04/27
1291	Стома	Адольф	Адамович	1872/00/00
1292	Стригельский	Иван	Андреевич	1905/00/00
1293	Судник	Адам	Казимирович	1889/00/00
1294	Судник	Бронислав	Венедиктович	1882/00/00
1295	Сухоцкий	Игнат	Викторович	1901/00/00
1296	Сухоцкий	Иосиф	Иванович	1897/00/00
1297	Сухоцкий	Казимир	Петрович	1888/01/00
1298	Сушицкий	Франц	Ануфриевич	1870/00/00
1299	Сушкевич	Мария	Саверовна	1877/00/00
1300	Сущевич	Иосиф	Феликсович	1884/00/00
1301	Сыч	Иван	Иосифович	1914/00/00
1302	Тамкович (Томкович)	Адам	Викторович (Витольдович)	1897/00/00
1303	Тамкович (Томкович)	Казимир	Иосифович	1898/00/00
1304	Тарасевич	Станислав	Феликсович	1893/00/00
1305	Тарасевич	Федор	Антонович	1905/02/27
1306	Тарасевич	Адам	Демьянович	1900/00/00
1307	Тарногурская	Леокадия	Гиляровна	1897/12/00
1308	Татаржицкий	Иван	Антонович	1908/00/00
1309	Татарницкий (Татаржицкий)	Владислав (Владимир)	Адольфович	1895/00/00
1310	Терравский	Владимир	Васильевич	1871/00/00
1311	Тиханович	Бронислав	Иосифович	1889/00/00
1312	Тихонович	Мальвина	Фадеевна	1901/00/00
1313	Тихонович	Иосиф	Иосифович	1886/00/00
1314	Тихонович	Антон	Иванович	1873/10/18
1315	Тихонович	Игнатий	Иосифович	1902/00/00
1316	Товстик	Александр	Саввич	1877/03/05
1317	Товстик	Иван	Антонович	1908/03/24
1318	Томашевич	Степан	Антонович	1885/00/00
1319	Томашевский	Иосиф	Адольфович	1867/00/00
1320	Томкович	Петр	Иосифович	1898/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1270	м.Луинец Пинского уезда Минской губ.	поляк	бухгалтер
1271	с.Оболь Городокского р-на Витебской обл.	поляк	врач
1272	м.Заславль	полька	домохозяйка
1273	д.Каролищевичи Минского р-на Минской обл.	поляк	плотник
1274	д.Веселово Лепельского р-на БССР	поляк	учитель
1275	д.Перунов Мост Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1276	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	врач
1277	м.Смиловичи Смиловичского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
1278	д.Войтовка Минского р-на БССР	поляк	слесарь
1279	д.Войтовка Минского р-на	поляк	слесарь
1280	м.Смиловичи Смиловичского р-на	поляк	каменщик
1281	д. Бубоедово (Бобоедово) Сенненского р-на	поляк	колхозник
1282	им.Кралево Сенненского р-на	поляк	бухгалтер
1283	д.Каширино Освейского р-на	поляк	колхозник
1284	х.Капустино Логойского р-на Минской обл.	полька	колхозница
1285	д.Углы Борисовского р-на БССР	поляк	директор
1286	х.Вандолино Городецкого с/с Минского р-на Минской обл.	поляк	лесник
1287	д.Гадьево Плещеницкого р-на	поляк	крестьянин
1288	г.Н.Борисов Минской обл.	поляк	электротехник
1289	д.Грушин Илжевского уезда Радомской губ.	поляк	колхозник
1290	д. Мукиничи Минской губ., Польша	поляк	бригадир
1291	д. Мурзы Тястовского с/с Дриссенского р-на, БССР	поляк	колхозник
1292	д.Вилятино Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1293	д.Задашенья Червенского р-на БССР	поляк	колхозник
1294	д.Кловево Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1295	д.Реваничи Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1296	д.Подляды Смиловичского р-на БССР	поляк	колхозник
1297	д.Замосточье Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
1298	д.Репище Пуховичского р-на Минского окр.	поляк	крестьянин
1299	д.Зеленый Ручей Плещеницкого р-на БССР	полька	колхозница
1300	д.Етчицы Грицевичской вол. (Польша)	поляк	колхозник
1301	х.Лужанка (Польша)	поляк	колхозник
1302	д.Брончицы Слуцкого р-на Минской обл.	поляк	десятник
1303	д.Замосточье Замосточского с/с Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
1304	д.Потреба Минского р-на Минской обл.	поляк	пчеловод
1305	д.Нежевка Слуцкого р-на Минской обл.	поляк	мельник
1306	д.Замостье Гресского р-на	поляк	колхозник
1307	д.Рубинки Дзержинского р-на	полька	портниха
1308	г.Минск	поляк	ст. экономист
1309	м.Койданово Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
1310	м.Романово Слуцкого р-на	поляк	не работал
1311	им.Вязьнь Минского р-на	поляк	рабочий
1312	д.Латушки Дзержинского р-на Минской обл.	полька	домохозяйка
1313	д.Карачуны Минского р-на и обл.	поляк	сторож
1314	д.Марковцы Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	чернорабочий
1315	х.Телятники Логойского р-на Минской обл.	поляк	слесарь
1316	д.Биличаны Березинского р-на	поляк	колхозник
1317	д.Беличаны Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1318	з.Курганы Койдановского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1319	х.Богоровщина Копыльского р-на Минской обл.	поляк	без определенных занятий
1320	д.Даниловка Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1270	Белплодоовоци	Минская		Минск	2-й Грушевский пер. 11, кв.1
1271	Поликлиника им.Калина	Витебская	Витебский	Витебск	ул.Чичерина 12
1272		Минская		Минск	ул.Бондарная 9кв1
1273	Деревообраз.з.д	Минская		Минск	ул.Бондаровская 9кв1
1274	Ступинская НСШ	Минская	Пуховичский		д.Ступино
1275	К-з"Энергия"	Минская	Червенский		д.Перунов Мост
1276	Смиловичская больница	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи, ул.Зеленая 14
1277	Бойня в м.Смиловичи	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи, ул.Мархлевская 34
1278	Артель "Красный штамповщик"	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул. 2-я Ленинская 72
1279	Дзержинская МТС	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул.Крестьянская 26
1280	По найму	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи, ул.Октябрьская 8
1281	Колхоз д. Бубоедово	Витебская	Сенненский		д. Бубоедово
1282	7 от.Вазмлага 2 автоотряд	Витебская	Дубровенский	Дубровно	
1283	К-з"Чырвоны прымежнік"	Витебская	Освейский		д.Дуброво
1284	Колхоз "АБВШ"	Минская	Логойский		х.Кошицы
1285	Червенская школа	Минская	Червенский	Червень	н/д
1286	Минский лесхоз	Минская	Минский		х.Вандолино
1287	К-з д.Гадьево	Минская	Плещеницкий		д.Тихоновичи
1288	Электростанция,ф-ка им.Кирова	Минская		Ново-Борисов	ул.Товарная 29
1289	К-з им.Ежова	Минская	Смолевичский		д.Рассохи
1290	Колхоз "Победа"	Витебская	Городокский		д.Кравцово
1291	Колхоз "Красный берег"	Витебская	Дриссенский		д.Мурзы
1292	Колхоз"Серп"	Минская	Березинский		д.Мединка
1293	Колхоз "Пролетарий"	Минская	Минский		д.Скурааты
1294	Колхоз "Коминтерн"	Минская	Минский		д.Кловеово
1295	К-з"Рованичи"	Минская	Червенский		д.Реваничи
1296	Колхоз	Минская	Смиловичский		д.Подляды
1297	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Замосточье
1298	Единоличное хоз-во	Минская	Пуховичский		д.Репище
1299	Колхоз	Минская	Плещеницкий		д.Завишино
1300	Колхоз "Энергия"	Минская	Копельский		д.Новая Полянка
1301	Колхоз "Власть Советов"	Минская	Логойский		д.Козлевщина
1302	Стройка Слуцкого РайЗО	Минская	Слуцкий		д.Калинино
1303	К-з"Коминтерн"	Минская	Минский		д.Замосточье
1304	Колхоз им.7-й Самарской дивизии	Минская	Минский		д.Потреба
1305	Д.Коты	Минская	Слуцкий		д.Нежевка
1306	Колхоз "Красный строитель"	Минская	Гресский		д.Замостье
1307	На дому	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул.1 Мая 24
1308	Госплан БССР	Минская		Минск	н/д
1309	Колхоз "Прогресс"	Минская	Минский		д.Лисовщина
1310		Минская		Минск	ул.Сторожовская 74кв4
1311	Совхоз"Прилуки"	Минская	Минский		с-з"Прилуки"
1312				Минск	ул.Пугачевская 18
1313	Магазин Беллицеторга			Минск	ул.Пугачевская 18
1314	Мелешевская торфартель	Минская	Дзержинский		д.Марковцы
1315	Промкомбинат	Минская	Пуховичский		д.дайново
1316	К-з им.Тельмана	Минская	Березинский		д.Порня
1317	Единоличное хозяйство	Минская	Березинский		д.Беличаны
1318	К-з"Безбожник"	Минская	Смиловичский		п.Руденск
1319		Минская	Березинский		м.Березино
1320	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Даниловка

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1270	1930/09/26	1931/06/06	вредительство	58-7,-11 УК	1931/06/13	1989/12/26
1271	1937/12/18	1938/01/20	член ПОВ	64,68,71,72,76	1938/03/09	1957/12/09
1272	1937/09/24	1937/10/25	агент быв.польских разведорганов	66,68,72УК БССР	1937/10/27	1957/10/29
1273	1937/06/15	1937/10/05	агент быв.польских разведорганов	66,68,72УК БССР	1937/10/07	1957/10/29
1274	1938/02/18	1938/02/25	член ПОВ	68,76УК БССР	1938/04/13	1957/06/11
1275	1937/08/06	1937/09/17	член банды, а/с агитация, вред-во	72,80 УК БССР	1937/10/04	1959/05/08
1276	1937/10/01	1937/11/11	обвинялся в принадлежности к польской агентуре	68 УК БССР	1937/11/27	1958/12/18
1277	1937/09/12	1937/10/22	агент польской разведки, член"ПОВ"	68 УК БССР	1937/11/01	1958/12/18
1278	1937/12/15	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1990/04/28
1279	1937/12/15	1938/01/21	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/20	
1280	1937/09/11	1937/10/22	а/с деятельность	68,71 УК БССР	1937/12/01	1989/03/31
1281	1937/12/21	1938/01/21	Агент разведорганов Польши	68 УК БССР	1938/02/20	1989/10/02
1282	1937/12/21	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1958/04/29
1283	1938/06/18	1938/10/31	член к/р шпион.орг-ции, вред-во	64,68,69,72,76	1938/11/21	1976/02/03
1284	1938/02/06	1938/02/16	а/с агитация	72а УК БССР	1938/03/10	1989/03/28
1285	1937/12/18	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/21	1989/04/30
1286	1938/02/09	1938/02/14	враждебно настроен к Сов.власти, высказывал тер.намерения в адр.рук.партии и прав	22-70,72 УК	1938/03/07	1956/02/14
1287	1933/01/23	1933/04/05	член д-п орг-ции, а/с агитация	64,72а,76УК БСР		1957/06/28
1288	1937/12/24	1938/01/21	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/25	1958/03/11
1289	1937/08/24	1937/11/29	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/12/15	1989/04/28
1290	1937/12/17	1938/01/21	Деятельность в составе "ПОВ"	64,71,72,76 УК	1938/02/26	1989/09/15
1291	1937/12/17	1937/12/28	Связь с разведорганами Польши	68,72 УК БССР	1938/02/26	1989/10/26
1292	1938/02/08	1938/03/25	агент польских разведорганов	68,69 УК БССР	1938/04/19	1959/08/27
1293	1937/12/02	1938/01/03	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/03	1989/04/28
1294	1938/01/05	1938/01/09	а/с деятельность	72,74 УК БССР	1938/02/03	1989/04/28
1295	1938/01/15	1938/02/15	член шпион-диверс.орг-ции, шпионаж в пользу Польши	64,68,71,76УКБС	1938/03/15	1959/08/31
1296		1937/11/17	участник шпионской орг.	68 УК БССР	1937/11/22	1989/06/06
1297	1929/06/27	1929/11/03	а/р деятельность	58/4,19-58/9 УК	1929/11/14	1959/10/15
1298	1937/08/06	1937/09/16	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/26	1989/03/26
1299	1937/00/00	1938/01/20	шпионаж	68 УК БССР	1938/04/20	1989/04/30
1300	1937/12/18	1938/01/21	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/02/20	1960/10/26
1301	1938/07/13	1938/09/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/10	1959/09/28
1302	1938/06/00	1938/09/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/06	1961/05/24
1303	1938/07/16	1938/11/11	агент польской разведки	68,71УК БССР	1938/11/26	1989/04/30
1304	1938/06/15	1938/09/22	шпионаж в пользу польской разведки	68,71 УК БССР	1938/09/26	1959/01/29
1305	1938/02/06	1938/02/14	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/13	1968/03/29
1306		1938/09/20	а/с деятельность	64,68 УК БССР	1938/10/01	1990/01/11
1307	1937/08/28	1937/10/21	член ПОВ, к/р работа	66,68,76УК БССР	1937/10/28	1989/03/31
1308	1937/10/31	1938/01/08	измена Родине	63-1 УК БССР	1938/02/01	1968/09/03
1309	1938/04/29	1938/09/21	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/10/01	1989/04/30
1310	1938/08/17	1938/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/10	1957/10/01
1311	1937/09/12	1937/10/21	член ш-п орг-ции	68,72,76УК БССР	1937/10/28	1956/10/27
1312	1937/09/12	1937/10/21	член шпионско-повстанческой орг.	68,72,76 УК	1937/10/28	1956/10/27
1313	1937/09/12	1937/10/21	член шпионско-повстанческой орг.	68,72,76 УК	1937/10/28	1956/10/27
1314	1937/07/18	1937/09/22	к/р агитация	72"а" УК БССР	1937/10/01	1960/03/18
1315	1932/12/29	1933/04/02	а/с деятельность	64,72,76 УК	1933/04/06	1960/08/26
1316	1938/06/02	1938/09/27	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/11	1989/04/28
1317	1938/01/06	1938/01/09	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/22	1989/05/06
1318	1937/12/19	1938/02/15	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/31	1958/02/18
1319	1937/08/08	1937/09/22	к/р агитация, спекуляция	72,155 УК БССР	1937/10/01	1989/03/27
1320	1929/08/17	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1959/10/15

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1321	Томчик	Станислав	Иосифович	1896/00/00
1322	Трацевский	Антон	Фадеевич	1872/00/00
1323	Трацевский	Сигизмунд	Антонович	1895/00/00
1324	Тригубович	Казимир	Иосифович (Исидорович)	1902/00/00
1325	Трифонов	Иосиф	Петрович	1894/00/00
1326	Трусевич	Иван	Антонович	1895/04/00
1327	Трусевич	Викентий	Мартынович	1887/00/00
1328	Трусевич	Иосиф	Викентьевич	1888/02/12
1329	Труханович	Вячеслав	Павлович	1909/00/00
1330	Тумилович	Станислав	Иосифович	1906/00/00
1331	Тумилович	Адам	Юльянович	1895/00/00
1332	Тумилович	Витольд	Михайлович	1898/11/03
1333	Тумилович	Иван	Антонович	1903/00/00
1334	Тумилович	Константин	Васильевич	1884/00/00
1335	Тумилович	Станислав	Антонович	1885/07/01
1336	Тумилович	Илья	Петрович	1862/00/00
1337	Тумилович	Болеслав	Константинович	1909/00/00
1338	Туркевич	Владислава	Иосифовна	1910/09/03
1339	Туркевич	Бернард	Степанович	1907/12/30
1340	Тускуляская-Стома	Елена	Владиславовна	1890/00/00
1341	Тыкалевич (Такалевич)	Станислав	Ульянович	1899/00/00
1342	Угринович-Витковская	Сальвина	Эдуардовна	1898/00/00
1343	Улащик	Станислав	Иванович	1908/00/00
1344	Умецкий	Александр	Игнатьевич	1891/12/15
1345	Умецкий	Иосиф	Денисович	1877/00/00
1346	Умецкий	Владимир	Иванович	1909/00/00
1347	Урбан	Войтех	Станиславович	1878/00/00
1348	Урбанович	Викентий	Мечеславович	1897/00/00
1349	Урбанович	Владислав	Мартынович	1899/00/00
1350	Урбанович	Иван	Болеславович	1907/10/24
1351	Устинович	Леонид	Вячеславович	1913/00/00
1352	Устинович	Станислав	Антонович	1909/00/00
1353	Ушал	Павел	Петрович	1885/00/00
1354	Фалей	Адам	Михайлович	1888/00/00
1355	Фалей	Иван	Иванович	1899/00/00
1356	Фальковский	Игнат	Яковлевич	1862/00/00
1357	Фальчинский	Антон	Антонович	1891/07/08
1358	Федорович	Флориан	Михайлович	1888/00/00
1359	Федорович	Доменик	Винцесович	1904/06/15
1360	Федорович	Викентий(Винцусь)	Семенович	1907/00/00
1361	Фиалковский	Феликс	Францевич	1892/00/00
1362	Фиало	Ольгерт	Владимирович	1904/05/00
1363	Филимонов	Виктор	Осипович	1909/00/00
1364	Филимонов	Иван	Петрович	1887/00/00
1365	Филиппович	Ядвига	Адамовна	1900/00/00
1366	Филиппович	Анна	Петровна	1897/00/00
1367	Филиппович	Иосиф	Иванович	1885/00/00
1368	Филиппович	Иосиф	Викентьевич	1896/01/25
1369	Филиппович	Владимир	Михайлович	1877/00/00
1370	Филиппович	Адольф	Андреевич	1898/00/00
1371	Форнальский	Станислав	Антонович	1909/05/08
1372	Форнальский	Леон	Антонович	1896/00/00
1373	Франчковский	Станислав	Павлович	1886/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1321	г.Варшава	поляк	нарсудья
1322	г.Минск	поляк	колхозник
1323	д.Новый Двор Строчицкого с/с Минского р-на	поляк	колхозник
1324	ст.Фаниполь Минского р-на	поляк	завхоз
1325	Виленская губерния, Польша	поляк	колхозник
1326	д.Клиповщина Минского уезда Минской губ.	поляк	колхозник
1327	д.Суковцы Дзержинского р-на	поляк	колхозник
1328	п.Запольцы Польша	поляк	бригадир
1329	г.Минск	поляк	никелировщик
1330	д.Г.Слободка Червенского р-на Минской обл.	поляк	шофер
1331	д.Пожежино Койдановской волости Минской губ.	поляк	крестьянин
1332	д.Устрыны Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1333	д.Барсучино Березинского р-на	поляк	колхозник
1334	пос.Жалин Березинского р-на	поляк	колхозник
1335	д.Барсучина Березинского р-на	поляк	колхозник
1336	д.Барсучино Березинского р-на БССР	поляк	крестьянин
1337	д.Мельковичи Негорельского с/с Дзержинского р-на	поляк	стрелочник
1338	г.Вильно	полька	медсестра
1339	г.Минск	поляк	слесарь
1340	д.Рудня Борисовского р-на БССР	полька	без определенных занятий
1341	д.Держаново Карневская вол. Ломженская губ.	поляк	садовод
1342	д.Ивники Червенского р-на БССР	полька	крестьянка
1343	д.Вицковщина Минского р-на БССР	поляк	бухгалтер
1344	д.Крапивна Березинского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1345	д.Парня Березинского р-на	поляк	колхозник
1346	г.Минск	поляк	слесарь-водопроводчик
1347	д.Каролищевичи Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
1348	г.Червень Минской обл.	поляк	без определенных занятий
1349	с.Прилуки Минского р-на Минской обл.	поляк	техник
1350	г.Минск	поляк	столяр
1351	пос.Старое Жабихово Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1352	х.Вишенки Кличевского р-на	поляк	сторож
1353	д.Барсучено Сиротинского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1354	д.Укроповичи Логойского р-на	поляк	колхозник
1355	д.Кроповичи Логойского р-на Минской области	поляк	колхозник
1356	х.Ясев Остров Червенского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1357	д.Дробин Пуотского уезда и губ.Польша	поляк	бригадир
1358	д.Покрашево Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1359	д.Покрашево Гресского р-на Минской обл.	поляк	кузнец
1360	д.Покрашево Гресского р-на Минской обл.	поляк	электромонтер
1361	д.Седлин Вуйты-Замостянской вол.	поляк	рабочий
1362	д.Станьково Дзержинского р-на	поляк	рабочий
1363	п.Фатыновка Полоцкого р-на	поляк	возчик
1364	п.Фатыновка Полоцкого р-на	поляк	возчик
1365	д.Красное Заславьского р-на Минского окр.	полька	колхозница
1366	д.Казаки Заславьского р-на Минской обл.	полька	уборщица
1367	д.Филипповичи Койдановского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1368	им.Новосады Минского уезда	поляк	бригадир
1369	х.Курган Острошицко-Городокского р-на Минской обл.	поляк	крестьянин
1370	д.Чернявщина (др.н/д)	поляк	рабочий
1371	Красноставский уезд Люблянской губ., д.Файславица (Польша)	поляк	экономист
1372	г.Лодзь (Польша)	поляк	кладовщик
1373	д.Корнев Маковского уезда	поляк	бракер

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1321	Польский участок минского округа			Минск	ул.Пугачевская 10
1322	К-з"Красное Знамя"	Минская	Смолевичский		х.Смольница
1323	К-з"Борец за соц-зм"	Минская	Минский		д.Новый Двор
1324	Дзержинская электростанция	Минская	Дзержинский	Дзержинск	
1325	Колхоз "Весновой восход"	Витебская	Ушачский		д. Зарченичи
1326	Колхоз "9-е января"	Минская	Минский		д.Клиповщина
1327	Колхоз им.Дзержинского	Минская	Заславльский		х.Пуца
1328	Колхоз по м.ж.	Минская	Дзержинский		д.Строчаны
1329	Союзювелирторг	Минская		Минск	ул.Мопровская 41, кв.2
1330	Колхоз "XVI съезда"	Минская	Червенский		д.Гайдукова Слободка
1331	Личное хозяйство	Минская	Березинский		д.Слобода
1332	Колхоз им.Дзержинского	Минская	Борисовский		д.Устроны
1333	Колхоз им.Войкова	Минская	Березинский		д.Барсучино
1334	Колхоз им.Калинина	Минская	Березинский		пос.Жалин
1335	Колхоз им.Войкова	Минская	Березинский		д.Барсучина
1336	Единоличное хозяйство	Минская	Березинский		д.Барсучино
1337	Ст.Негорелое Зап.ж/д	Минская	Дзержинский		д.Мельковичи
1338	Поликлиника	Минская		Минск	
1339	З-д ВОО	Минская		Минск	1 Тарасовский пер.14/1кв1
1340		Минская	Борисовский		м.Зембино
1341	Учхоз Смоляны	Витебская	Оршанский		совхоз"Смоляны2
1342	Единоличное хозяйство	Минская	Березинский		д.Заямное
1343	Колхоз "Октябрьская революция"	Минская	Минский		д.Вицковщина
1344	Единоличное хоз-во	Минская	Березинский		д.Колгож
1345	К-з им.Куйбышева	Минская	Березинский		д.Улесья
1346	Белгостеатр	Минская		Минск	пер.Безбожный 11, кв.3
1347	К-з"7 конгрес Коминтерна"	Минская	Червенский		д.Дубовый Лог
1348		Минская	Червенский	Червень	ул.Луначарского 6
1349	Центральный телеграф	Минская		Минск	н/д
1350	УВСР_96	Минская	Минский	Минск	ул.Мясникова 50кв3
1351	Колхоз	Минская	Березинский		пос.Старое Жабихово
1352	Богушевская мельница	Минская	Березинский		м.Богушевичи
1353	К-з"17 партсъезд"	Витебская	Сиротинский		д.Барсучено
1354	К-з"Чырвоная Зорька"	Минская	Логойский		д.Укроповичи
1355	к-з "20-летие Октября"	Могилевская	Глусский		д.Уюрень
1356	Единоличное хозяйство	Минская	Червенский		х.Ясев Остров
1357	С-з им.Дзержинского	Минская	Копельский		с-з им.Дзержинского
1358	Колхоз "Путиловец"	Минская	Гресский		д.Покрашево
1359	Колхоз "Путиловец"	Минская	Гресский		д.Покрашево
1360	Покрышевское МТС	Минская	Гресский		д.Покрышево
1361	Фабрика им.Кагановича	Минская		Минск	н/д
1362	С-з"Аккерман"	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул.Веселовская 38
1363	н/д	Витебская	Полоцкий		д.Фатыновка
1364	н/д	Витебская	Полоцкий		д.Фатыновка
1365	К-з им.Пушкина	Минская	Заславльский		х.Петровщина
1366	Пивзавод	Минская		Минск	ул.Каменная 14, кв.3
1367	Единоличное хозяйство	Минская	Дзержинский		д.Гарбузы Негорельского с/с
1368	К-з им.Пушкина	Минская	Заславльский		х.Петровщина
1369	Единоличное хоз-во	Минская	Острошицко-Городокский		х.Курган
1370	Завод им.Ворошилова	Минская		Минск	н/д
1371	Сельхозбанк БССР			Минск	ул.Сторожевская 63, кв.2
1372	Лечебная комиссия ЦК КП(б)Б			Минск	ул.Республиканская 3, кв.3
1373	Минпромторга	Минская		Минск	ул.Опанского 46кв1

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1321	1927/08/24	1927/12/11	состоял на службе в польской жандармерии, связь с польской разведкой	66/1,67 УК БССР	1927/10/14	1992/05/21
1322	1937/08/09	1937/09/25	а/с агитация	72,76УК БССР	1937/10/16	1989/03/16
1323	1938/01/17	1938/03/14	шпионаж в пользу Польши, а/с агитация	68,72УК БССР	1938/03/31	1989/06/23
1324	1937/08/28	1938/01/03	агент польской разведки	68,71УК БССР	1938/01/09	1960/12/26
1325	1937/08/28	1938/01/21	Деятельность в составе ПОВ	68-а,64,72 УК	1938/02/21	1989/08/23
1326	1938/06/06	1938/10/15	член "ПОВ", шпионаж	68,71 УК БССР	1938/11/14	1957/10/29
1327	1937/12/14	1938/01/21	бандитизм, связь с польской разведкой	68/1 УК БССР	1938/02/28	1960/01/07
1328	1937/08/28	1937/10/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/03	1959/06/29
1329	1938/07/10	1938/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/10	1989/04/28
1330	1937/07/24	1937/11/17	член шпионско-диверс.орг., вредительство	68,69,71,72,76	1937/11/27	1957/11/25
1331	1938/06/11	1938/09/21	член "ПОВ"	68 УК БССР	1938/10/01	1959/08/17
1332	1938/01/10	1938/02/15	участник к/р шпионской орг.	68,69,76 УК	1938/03/10	1958/10/09
1333	1937/08/03	1937/09/07	а/с агитация	72,76 УК БССР	1937/09/14	1960/08/19
1334	1937/08/06	1937/09/16	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/26	1989/03/28
1335	1937/07/18	1937/09/07	а/с агитация	72,76 УК БССР	1937/09/14	1960/08/19
1336	1938/06/22	1938/09/27	участник шпионской орг.	68,76 УК БССР	1938/10/11	1989/04/28
1337	1937/09/22	1937/10/26	агент польской разведки	68,71УК БССР	1937/10/26	1989/04/30
1338	1937/08/21	1938/01/03	агент польской разведки	24-68 УК БССР	1938/01/09	1969/09/30
1339	1937/09/22	1937/10/26	член ПОВ	66,68,71,76 УК	1937/11/03	1957/09/09
1340		1938/01/20	член "ПОВ"	64,68 УК БССР	1938/03/08	1959/06/15
1341	1937/06/06	1938/03/10	к/р деятельность	69,72,76 УК	1938/03/26	1959/12/18
1342	1937/09/24	1937/10/06	к/р деятельность	70,72,74 УК	1937/10/13	1989/05/16
1343	1937/11/02	1937/11/17	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/22	1989/05/30
1344	1938/02/11	1938/02/14	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/26	1988/06/02
1345	1938/07/09	1938/10/11	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/29	1989/04/28
1346	1937/08/24	1937/12/17	агент польской разведки	68,71,72 УК	1937/12/26	1989/04/28
1347	1938/01/07	1938/01/27	а/с агитация	72 УК БССР	1938/04/02	1960/07/23
1348	1937/08/05	1937/09/17	доброволец белопольской армии, а/с деятельность	65,72,80 УК	1937/10/04	1958/12/27
1349	1937/07/26	1938/01/08	шпионаж	63-1,76 УК	1938/02/01	1968/09/03
1350	1937/11/01	1937/12/11	а/с агитация, а/с деят-сть	70 УК БССР	1938/02/01	1989/04/28
1351	1938/01/01	1938/02/15	член "ПОВ", шпионаж	68 УК БССР	1938/03/15	1959/05/28
1352	1937/08/08	1937/09/07	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/14	1989/03/22
1353	1938/05/04	1938/09/21	а/с агитация, член к/р орг-ции	64,69,72,76УКБС	1938/10/01	1989/10/05
1354	1937/12/13	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1989/04/30
1355	1937/12/23	1938/02/15	Шпионаж, участие в к/р организации	66,68	1938/03/14	1958/09/29
1356	1938/01/07	1938/02/27	а/с агитация	72,76 УК БССР	1938/04/02	1989/04/10
1357	1937/12/16	1938/01/21	член ПОВ	68 УК БССР	1938/02/28	1966/12/06
1358	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/28	1959/10/05
1359	1937/12/16	1938/01/21	член ПОВ, а/с деятельность	64,68 УК БССР	1938/02/20	1959/06/29
1360	1938/03/13	1938/09/20	член ПОВ	64,68УК БССР	1938/10/01	1962/02/28
1361	1937/00/00	1937/11/13	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/21	1989/04/29
1362	1937/08/08	1937/12/14	член ПОВ	66,68,70УКБССР	1937/12/26	1989/04/30
1363	1937/05/28	1938/02/26	содей. агентам польской разведки	24-68 УК БССР	1938/03/22	1958/11/20
1364	1937/03/17	1938/02/26	содей. агентам польской разведки	24-68 УК БССР	1938/03/22	1958/11/20
1365	1937/12/05	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/28	1969/03/21
1366	1937/08/23	1937/10/21	принадлежность к польской разведке	66,68,76 УК	1937/10/28	1989/03/31
1367	1930/01/31	1930/02/14	член к/р орг-ции	70,76 УК БССР		1960/05/20
1368	1937/12/06	1938/01/21	член дивер-шпион.орг-ции	66,68,71,76УКБС	1938/02/28	1960/02/04
1369	1929/09/18	1930/02/23	член банды, а/с агитация	58-13,247,59-4	1930/03/09	1992/03/17
1370	1937/00/00	1937/11/17	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1937/11/22	1989/04/30
1371	1937/11/18	1937/12/27	агент польской разведки	68,72 УК БССР	1938/01/08	1955/11/30
1372	1937/12/03	1938/01/03	шпионаж в пользу разведки бурж.Польши	68 УК БССР	1938/01/11	1955/12/24
1373	1937/08/08	1937/12/07	агент польской разведкой	68 УК БССР	1937/12/27	1957/12/24

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1374	Фуфта	Юлис	Корнеевич	1888/00/00
1375	Хаменок (Хоменок)	Иван	Викентьевич	1890/00/00
1376	Ханецкий	Антон	Филиппович	1891/00/00
1377	Хаткевич	Петр	Игнатьевич	1882/00/00
1378	Хатковская	Людвиг	Ивановна	1885/00/00
1379	Хваль	Николай	Васильевич	1891/00/00
1380	Хвицко	Андрей	Александрович	1902/00/00
1381	Хмельницкий	Иван	Иванович	1906/02/27
1382	Ходоровский	Болеслав	Петрович	1905/00/00
1383	Ходочинский	Иосиф	Адамович	1903/00/00
1384	Холодинский	Ефим	Романович	1890/00/00
1385	Хоцько (Хотько)	Иосиф	Казимирович	1895/00/00
1386	Христовская	Екатерина	Ивановна	1887/00/00
1387	Хруцкая-Агейчик-Богуславская	Анна	Антоновна-Михайловна	1897/00/00
1388	Цвирко	Василий	Антонович	1890/00/00
1389	Цвирко	Люциан	Александрович	1854/00/00
1390	Цвирко	Витольд	Михайлович	1888/00/00
1391	Цвирко	Иван	Михайлович	1883/00/00
1392	Цвирко (Годицкий)	Владимир	Брониславович	1904/00/00
1393	Чапкевич	Сигизмунд	Войцехович	1902/00/00
1394	Чекан	Петр	Людвигович	1883/00/00
1395	Чемко	Станислав	Иосифович (Осипович)	1882/00/00
1396	Червинский	Александр	Станиславович	1881/00/00
1397	Червонко	Иосиф	Иванович	1886/00/00
1398	Черепович	Дмитрий	Осипович	1905/00/00
1399	Черкасов (Черкесов)	Филипп	Казимирович	1908/00/00
1400	Черневич	Станислав	Викентьевич	1884/00/00
1401	Черник	Александр	Степанович (Стефанович)	1888/00/00
1402	Чернявский	Альберт	Иосифович	1902/02/00
1403	Чернявский	Матвей	Антонович	1888/00/00
1404	Чернявский	Генрих	Антонович	1876/08/00
1405	Чичиро	Валериан	Антонович	1860/00/00
1406	Чугаевский	Владимир	Антонович	1893/02/00
1407	Шабловский	Флориан	Фомич	1886/00/00
1408	Шабловский	Рафаил	Рафаилович	1897/00/00
1409	Шабловский	Франц	Петрович	1908/00/00
1410	Шабловский	Иван	Михайлович	1892/00/00
1411	Шабловский	Болеслав	Игнатьевич	1900/00/00
1412	Шабуневич	Матильда	Владиславовна	1902/00/00
1413	Шабуневич	Мария	Андреевна	1895/00/00
1414	Шабуневич	Франц	Стефанович	1895/03/19
1415	Шабуня	Антон	Станиславович	1906/00/00
1416	Шабуня	Фелициан	Станиславович	1892/00/00
1417	Шабуня	Адольф	Станиславович	1896/00/00
1418	Шагун	Альфонс	Савостьянович-Александров	1898/08/03
1419	Шакаль	Иван	Викентьевич	1898/05/05
1420	Шалковский	Викентий	Адамович	1903/00/00
1421	Шанайц	Иван	Казимирович	1913/00/00
1422	Шантор	Иосиф	Цезаревич	1894/00/00
1423	Шарантович	Илья	Фомич	1902/00/00
1424	Шарендо	Антонина	Вацлавовна	1895/00/00
1425	Шатер	Юльян	Дементьевич	1896/00/00
1426	Шатковский	Станислав	Фомич (Томашевич)	1883/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1374	Виленская губ.	поляк	пильщик
1375	д.Поддубы Ушачского р-на	поляк	кузнец
1376	д.Лукаши Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	сторож
1377	д.Сутино Пуховичского р-на Минской обл.	поляк	плотник
1378	д.Дерваны Минского р-на	полька	домохозяйка
1379	г.Минск	поляк	мастер
1380	д.Вьяня Копыльского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
1381	г.Минск	поляк	электромонтер
1382	д.Пузово Копыльского р-на БССР	поляк	колхозник
1383	х.Теклино Березинского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
1384	д.Волма Смолевичского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1385	д.Замостье Гресского р-на	поляк	колхозник
1386	д.Сабляки Турайской вол. Ломженской губ. (Польша)	полька	н/д
1387	г. Витебск	полька	без определенных занятий
1388	д.Волчий Угол Пуховичского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1389	х.Малых Копыльского р-на	поляк	колхозник
1390	д.Александровка Слуцкого р-на БССР	поляк	крестьянин
1391	х.Островок Копыльского р-на БССР	поляк	колхозник
1392	п.Заямное Березинского р-на	поляк	крестьянин
1393	д. Остров Освейского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1394	г.Вильно	поляк	начльник
1395	д.Делидовичи Ивенецкого р-на Минской обл.	поляк	портной
1396	им. Марцинково	поляк	рабочий
1397	г.Ченстохово (Польша)	поляк	пенсионер
1398	д.Задворцы Городокской вол.Молодечненского уезда	поляк	без опр.зан.
1399	д.Пилище Гродненской губ.	поляк	разнорабочий
1400	д.Головы Ветринского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1401	д.Подлядь Руденского р-на БССР	поляк	колхозник
1402	д.Медвежино Минского р-на Минской обл.	поляк	возчик
1403	д.Сетрань Вильнюсской губ.	поляк	председатель
1404	г.Мариамполь, Литва	поляк	экономист
1405	д.Пелики Дзержинского р-на БССР	поляк	колхозник
1406	д.Станьковичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1407	м.Раково(Польша)	поляк	охранник
1408	д.Пилики Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1409	д.Красное Заславьского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1410	д.Юрковичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1411	д.Юхновичи Заславьского р-на	поляк	колхозник
1412	д.Гребенец Червенского р-на Минской обл.	полька	учительница
1413	д.Кловсово Минского р-на и обл.	полька	уборщица
1414	д.Федоровск Червенского р-на Минской обл.	поляк	плотник
1415	д.Долгий Оступ Минского р-на и обл.	поляк	рабочий
1416	д.Долгий Оступ Замосточского с/с Минского р-на БССР	поляк	колхозник
1417	д.Долгий Оступ Смиловичского р-на	поляк	крестьянин
1418	д.Шестаки Копыльского р-на	поляк	колхозник
1419	д.Великое Село Минского р-на	поляк	председатель
1420	д.Красное Заславьского р-на Минской обл.	поляк	бригадир
1421	г.Моздок Терской обл.	поляк	слесарь
1422	д. Кулевщина Ушачского р-на Витебской обл.	поляк	крестьянин
1423	д.Качаны Жизнянской вол.Виленской губ.	поляк	зам.директора
1424	д. Лисенки Немойтовского с/с Сенненского р-на Витебской обл.	полька	уборщица
1425	д. Плиговки Дриссенского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1426	д.Ланенто Врацловского уезда Варшавской губ.Польша	поляк	фельдшер

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1374	Артель "Ударник"	Минская	Крупский		д. Ухвала
1375	Колхоз "Динамо"	Витебская	Ушачский		д. Марьянполье
1376	К-з "Авангард"	Минская	Дзержинский		х. Котлово
1377	С-з	Минский окр.	Пуховичский		д. Сутино
1378		Минская		Минск	н/д
1379	З-д им. Мясникова	Минская		Минск	Грушевский пер. 25кв1
1380	К-з "На страже"	Минская	Копыльский		д. Выня
1381	Вагоноборочный цех ВРЗ им. Мясникова			Минск	ул. Борисовская 14/4
1382	Колхоз	Минская	Копыльский		д. Пузово
1383	Березинский райпромкомбинат	Минская	Березинский		д. Куковец
1384	К-з "Красный Октябрь"	Минская	Смолевичский		д. Волма
1385	Колхоз "Чырвоны будауник"	Минская	Гресский		д. Замостье
1386	н/д	Минская	Плещеницкий		д. Козлища
1387	нет	Витебская	Витебский	Витебск	
1388	К-з "Красная Искра"	Минская	Пуховичский		д. Бараньки
1389	К-з "2 пятилетка"	Минская	Копыльский		д. М. Раевка
1390	Единоличное хозяйство	Минская	Копыльский		д. Язвино
1391	Колхоз "10 лет Октября"	Минская	Копыльский		д. Язвино
1392	Единоличное хоз-во	Минская	Березинский		п. Заямное
1393	Колхоз "Приозерный"	Витебская	Освейский		д. Остров
1394	"Свислочьстрой"	Минская		Минск	ул. Базарная 7/7кв1
1395	Артель "Новый путь"	Минская		Минск	ул. Краснознаменная 27кв1
1396	Городокский леспромхоз	Витебская	Городокский	Городок	
1397		Минская		Минск	н/д
1398	без опр. зан.	Минская	Борисовский	Борисов	ул. Подгорная 14
1399	Завод "Пролетарий"	Витебская	Оршанский		м. Копысь
1400	К-з "Политотдел"	Витебская	Ветринский		м. Заскорки
1401	Колхоз "Праца"	Минская	Пуховичский		д. Подлядье
1402	Минский пищеторг	Минская	Минский		д. Медвежино
1403	К-з "Пятилетка"	Минская	Минский		х. Бадуны
1404	Белконтора "Союз Отгалантерея"	Минская		Минск	ул. Провианская 43, в. 2
1405	К-з "Новое житье"	Минская	Заславльский		д. Вертники
1406	К-з им. Ленина	Минская	Дзержинский		д. Станьково
1407	Верховный суд БССР			Минск	н/д
1408	Колхоз им. Ежова	Минская	Заславльский		д. Пилики
1409	К-з им. Пушкина	Минская	Заславльский		д. Красное
1410	К-з "Ильич"	Минская	Дзержинский		д. Юрковичи
1411	По м.ж.	Минская	Заславльский		д. Юхновичи
1412	Руднянская школа	Минская	Червенский		Руднянский с/с д. Чернова
1413	Белорусская МСШ	Минская	Дзержинский	Дзержинск	ул. Крестьянская 26
1414	Червенская больница	Минская	Червенский	Червень	ул. Некрасовская
1415	С-з "Красный связист"	Минская	Минский		д. Долгий Оступ
1416	Колхоз им. Дзержинского	Минская	Минский		д. Заямочное
1417	Единоличное хозяйство	Минская	Самохваловичский		д. Дубяки
1418	К-з им. К. Маркса	Минская	Копыльский		д. Шестаки
1419	Колхоз "Восход-2"	Минская	Заславльский		д. Гринкевичи
1420	К-з им. Пушкина	Минская	Заславльский		д. Красное
1421	Белпромстройтрест	Минская	Минский	Минск	пл. Парижской Коммуны 16кв1
1422	Единоличное хозяйство	Витебская	Ушачский		хут. Лепники
1423	Первомайская МТС	Витебская	Сенненский		д. Расно
1424	Школа	Витебская	Сенненский		д. Кимейки Алексеничского с/с
1425	Колхоз "Большевик"	Витебская	Дриссенский		д. Плиговки
1426	Дукорский медпункт	Минская	Смиловичский		м. Дукора

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1374	1938/01/07	1938/02/27	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/26	1989/04/10
1375	1937/07/16	1938/01/21	к/р деятельность	68а УК БССР	1938/02/21	1959/03/26
1376	1937/08/24	1937/10/25	шпионаж	68 УК БССР	1937/10/27	1968/08/20
1377	1937/00/00	1937/10/06	а/с деят-сть	72,74УК БССР	1937/10/19	1958/06/07
1378	1937/11/19	1937/12/17	шпионаж	68 УК БССР	1937/12/30	1989/04/29
1379	1937/11/04	1937/12/07	агент польской разведки,член див.вред.орг-ции	68,71,76УК БССР	1937/12/28	1957/08/30
1380	1937/12/23	1938/01/21	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/28	1989/04/30
1381	1938/06/04	1938/10/07	к/р работа среди молодежи,шпионаж в пользу польских разведорганов	72а УК БССР	1938/11/17	1956/12/30
1382	1938/01/00	1938/02/15	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/13	1989/04/30
1383	1937/12/16	1938/01/10	агент польской разведки	726,24-68а УК	1938/02/19	1959/01/19
1384	1937/09/27	1937/11/00	а/с агитация	72 УК БССР	1937/11/11	1989/01/11
1385	1938/06/28	1938/09/25	а/с деятельность	64,68 УК БССР	1938/10/07	1989/05/25
1386	1937/00/00	1938/01/21	шпионская деятельность	72,68 УК БССР	1938/02/20	1989/04/30
1387	1937/04/22	1937/08/25	Деятельность в составе "ПОВ"	64,76,68 УКБССР	1937/08/27	1989/10/16
1388		1938/01/21	агент польской разведки	68 УКБССР	1938/02/20	1966/04/19
1389	1937/12/23	1938/02/14	член ПОВ	68 УК БССР	1938/03/13	1989/04/30
1390	1932/12/31	1933/04/02	а/с деятельность	68,69,72,76 УК	1933/04/06	1989/05/31
1391	1933/01/09	1933/04/02	а/с деятельность	69,72,76 УК	1933/04/06	1989/05/31
1392	1938/04/26	1938/09/21	член ПОВ,шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/10/05	1989/06/16
1393	1938/08/03	1938/10/31	Агент латвийской разведки	68,71 УК БССР	1938/11/21	1989/09/01
1394	1937/11/19	1937/12/17	член к/р орг-ции	68,71 УК БССР	1937/12/27	1957/12/24
1395	1938/03/10	1938/03/14	а/с агитация	72 ук БССР	1938/03/31	1960/03/11
1396	1937/12/20	1938/01/21	Деятельность в составе "ПОВ"	64,68,72,76 УК	1938/02/20	1989/09/18
1397	1938/00/00	1938/05/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/14	1989/04/30
1398	1938/08/14	1938/11/01	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/10	1990/04/19
1399	1937/12/17	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/21	1963/03/01
1400	1938/01/12	1938/02/26	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/03/23	1959/09/10
1401		1938/09/26	шпионаж	68 УК БССР	1938/10/05	1989/04/28
1402	1938/06/17	1938/09/22	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/09/26	1958/12/24
1403	1932/12/28	1933/03/13	вред-во,а/с агитация	69УК БССР	1933/03/23	1960/02/20
1404	1937/08/23	1937/10/14	участник "ПОВ", вредительство	66,68,71,76 УК	1937/10/26	1989/04/29
1405	1937/08/30	1937/09/22	к/р работа в к-зе	72 УК БССР	1937/10/01	1967/06/27
1406	1937/08/08	1937/10/29	агент польской разведки,диверсант	66,68,71УК БССР	1937/11/09	1989/03/27
1407	1937/11/18	1937/12/09	член "ПОВ"	68 УК БССР	1938/02/01	1960/01/21
1408	1938/02/02	1938/03/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/04/13	1960/04/21
1409	1937/12/05	1938/01/21	член див.-шпион.орг-ции	66,68,71,76УКБС	1938/02/28	1960/02/04
1410	1938/07/20	1938/09/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/09	1962/11/20
1411	1937/12/19	1938/01/10	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/19	1989/04/30
1412	1938/04/06	1938/00/00	рук.к/р орг-ции,шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/09/28	1968/02/06
1413	1937/09/28	1937/10/29	член а/с орг-ции	72,76УК БССР	1938/03/26	1960/01/26
1414	1938/01/07	1938/02/27	а/с агитация	72,76,80УК БССР	1938/04/02	1989/04/14
1415	1937/05/27	1937/11/05	член к/р орг-ции	64,68УК БССР	1937/11/09	1957/08/27
1416	1937/12/02	1938/01/03	агент польской разведки	66,72,68 УК	1938/01/09	1989/04/28
1417	1929/06/27	1929/11/03	к/р деятельность	58/4,19-58/9 УК	1929/11/14	1959/10/15
1418	1938/07/31	1938/11/12	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/29	1990/04/18
1419	1937/12/19	1937/12/28	вредительство, связь с врагами народа	н/д	1938/01/09	1959/11/14
1420	1937/12/05	1938/01/21	член див.-шпион.группы	66,68,71,76УКБС	1938/02/28	1960/02/04
1421	1937/08/24	1937/10/29	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/03	1989/04/29
1422	1937/12/15	1938/01/20	Шпионаж в пользу Польши	68,72 УК БССР	1938/03/08	1989/10/09
1423	1937/08/01	1938/02/15	агент польской разведки	68,76УК БССР	1938/04/25	1958/09/18
1424	1937/12/15	1938/01/21	Шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/20	1989/09/18
1425	1938/08/03	1938/10/16	Шпионаж в пользу Латвии	68,71 УК БССР	1938/11/06	1989/08/22
1426	1938/02/21	1938/09/21	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/09/28	1989/07/12

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1427	Шатовский	Франц	Иванович	1894/10/14
1428	Шацкевич	Любовь	Константиновна	1896/00/00
1429	Швейниц (Вонсовская)	Виктория	Антоновна	1900/03/23
1430	Шевчик	Петр	Карлович	1889/00/00
1431	Шевчик	Фома	Станиславович	1889/00/00
1432	Шедько	Людвиг	Фомич	1895/00/00
1433	Шейбак	Михаил	Викентьевич	1896/00/00
1434	Шидловский	Станислав	Викентьевич	1914/05/00
1435	Шикер(Шикир)	Иосиф	Куприянович	1883/00/00
1436	Шимаковский	Болеслав	Иосифович	1880/00/00
1437	Шиманский-Жамойтек	Станислав	Андреевич	1884/01/02
1438	Шимкович	Стефан(Степан)	Семенович	1895/00/00
1439	Шимкович	Алексей	Доменикович	1894/00/00
1440	Шимус	Иван	Иванович	1889/00/00
1441	Ширкевич	Иосиф	Игнатьевич	1888/00/00
1442	Шклеиник	Станислав	Бернардович	1908/00/00
1443	Шкультецкий	Викентий	Францевич	1864/00/00
1444	Шпаковский	Виктор	Викентьевич	1890/00/00
1445	Шпаковский	Игнат	Францевич	1873/00/00
1446	Шпаковский	Викентий	Францевич	1869/00/00
1447	Шпаковский	Иван	Антонович	1879/00/00
1448	Шпет	Григорий	Казимирович	1877/00/00
1449	Шпилевская	Амелия	Антоновна	1890/00/00
1450	Шпилевский	Франц	Иосифович	1889/02/05
1451	Шпилевский	Виктор	Фелицианович	1887/01/10
1452	Шпилевский	Болеслав	Францевич	1883/00/00
1453	Шпилевский	Иван	Адамович	1892/00/00
1454	Шпилевский	Михаил	Наполеонович	1863/05/15
1455	Шпилевский	Ипполит	Викентьевич	1886/00/00
1456	Шпилевский	Витольд	Эдуардович	1895/00/00
1457	Шпилевский (Алесев)	Люциан	Александрович	1888/00/00
1458	Шукан	Иван	Константинович	1884/02/04
1459	Шукель	Юльян	Антонович	1886/00/00
1460	Шумель	Фелициан	Леонович	1863/00/00
1461	Шумский	Виктор	Михайлович	1881/00/00
1462	Шуневич	Казимир	Иванович	1902/00/00
1463	Шуневич	Антон	Иванович	1906/00/00
1464	Шупак	Эмилия	Францевна	1892/00/00
1465	Щарбицкий (Щербицкий)	Антон	Федорович	1875/00/00
1466	Щеглова	Агнесса	Павловна	1893/00/00
1467	Щербицкий	Викентий-Винцесь	Иосифович	1906/10/27
1468	Щербицкий	Франц	Степанович	1904/00/00
1469	Щетинский	Бронислав	Станиславович	1892/00/00
1470	Щигловский	Иосиф	Иосифович	1880/00/00
1471	Эйсмонт	Мария	Юльяновна	1873/00/00
1472	Эйсмонт	Петр	Болеславович	1893/00/00
1473	Эйсмонт	Адольф	Брониславович	1899/00/00
1474	Эйсмонт	Александр	Иосифович	1883/00/00
1475	Эмилиг	Иосиф	Григорьевич	1874/00/00
1476	Энчик	Франц	Адамович	1883/00/00
1477	Юзефович	Феликс	Осипович	1888/00/00
1478	Юльянский	Болеслав	Игнатьевич	1886/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1427	д.Хусины Люблинской губ. (Польша)	поляк	стеклодув
1428	д.Ольховка Койдановского р-на Минской обл.	полька	колхозница
1429	им.Тихиничи Рогачевского уезда Могилевской губ.	полька	иждивенка
1430	д.Погребище Логойского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1431	г.Люблин (Польша)	поляк	машинист
1432	д. Гусинцы Сиротинского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1433	д.Засовье Плещеницкого р-на	поляк	колхозник
1434	д.Дашки Заславского р-на Минской обл.	поляк	весовщик
1435	д.Фартуна Бобруйского р-на	поляк	колхозник
1436	Живицкая вол.Польша	поляк	бухгалтер
1437	д.Ситовка Гродненской губ.	поляк	счетовод
1438	д.Дешки Рубилкоского с/с Дзержинского р-на	поляк	колхозник
1439	д.Дежки Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	кладовщик
1440	г.рига	поляк	сторож
1441	д.Ротонщина Ветринского р-на	поляк	колхозник
1442	д.Еловка Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1443	д. Марково Россоносского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1444	д.Лысуха Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1445	д.Андрюши Червенского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1446	д.Андрюши Узденского р-на	поляк	колхозник
1447	д.Московка Полоцкого р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1448	д.Пядынь Бегомльского р-на Витебской обл.	поляк	колхозник
1449	д.Курганы Минского р-на и обл.	полька	колхозница
1450	д.Притерны Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1451	д.Старые Дороги Червенского р-на	поляк	колхозник
1452	д.Коски Минского р-на и обл.	поляк	рабочий
1453	д.Мякоты Дзержинского р-на	поляк	заведующий
1454	д.Яновка Червенского р-на Минской обл.	поляк	пенсионер
1455	х.Заемное Березинского р-на	поляк	крестьянин
1456	д.Заямочное Смиловичского р-на БССР	поляк	крестьянин
1457	д.Кулеши Старобинского р-на БССР	поляк	крестьянин
1458	д.Поковино Березинского р-на БССР	поляк	рабочий
1459	д.масево Дриссенского р-на	поляк	крестьянин
1460	г.Минск	поляк	пенсионер
1461	д.Слобода Логойского р-на	поляк	крестьянин
1462	д.Лантухово Докшицкой вол.	поляк	колхозник
1463	д.Носики Ушачского р-на	поляк	колхозник
1464	д.Надежино Сиротинского р-на Витебской обл.	полька	колхозница
1465	д.Покришево Гресского р-на БССР	поляк	колхозник
1466	д.Малое Жоготово Латвия	полька	домохозяйка
1467	д.Покрашево Гресского р-на БССР	поляк	колхозник
1468	д.Покрышево Гресского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1469	г.Пинсус Келецкой губ.Польша	поляк	слесарь
1470	д.Малюшино Петриковской губ. (Польша)	поляк	машинист турбины
1471	д.Слободка Червенского р-на Минской обл.	полька	колхозница
1472	д.Рачиборки Березинского р-на	поляк	плотник
1473	д.Гриница Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1474	д.Студенка Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1475	д.Козлы Климовичского р-на БССР	поляк	плотник
1476	г.Слуцк БССР	поляк	мостовщик
1477	м.Ново-Александровск Ковенской губ., Польша	поляк	слесарь
1478	д.БудыЗакрашторный Варшавской губ.	поляк	рабочий

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1427	Завод "Пролетарий"			Минск	ул.Московская 35,кв.12
1428	Колхоз "Чырвоны партызан"	Минская	Дзержинский		д.Яново
1429	Иждивенка	Минская	Минский	Минск	ул.Фабрициуса 13кв7
1430	К-з им.Буденного	Минская	Логойский		д.Погребище
1431	Колхоз "Красная зорька"	Минская	Борисовский		м.Зембин
1432	н/д	Витебская	Сиротинский		д.Оболонья
1433	К-з"Новый луч"	Минская	Плещеницкий		д.Пуца
1434	Станция Минск			Минск	ул.Каменная 32/10,кв.1
1435	К-з"Чырвоная Дубрава"	Минская	Стародорожский		Житинский с/с д.Зеленая Дубрава
1436	Крупский леспромхоз	Минская	Крупский		д.Денисовичи
1437	С-з им.Ворошилова	Минская	Минский		с-з им.Ворошилова
1438	К-з"Коммунар"	Минская	Дзержинский		д.Жаки
1439	К-з"Коммунар"	Минская	Дзержинский		д.Дежи
1440	Сеннинский РК КПБ	Витебская	Сенненский	Сенно	н/д
1441	К-з"Энской дивизии"	Витебская	Ветринский		д.Орехово
1442	Колхоз "Серп"	Минская	Березинский		д.Еловка
1443	Колхоз "Шлях сацыялізму"	Витебская	Россонский		д.Себежок
1444	Колхоз им.Чапаева	Минская	Березинский		д.Лысуха
1445	Колхоз им.Калинина	Минская	Смиловичский		д.Заберестье
1446	К-з им.Калинина	Минская	Смиловичский		п.Красный бор
1447	К-з"Чырвоны сцяг"	Витебская	Полоцкий		д.Московка
1448	К-з им.Дзержинского	Витебская	Бегомльский		д.Пядынь
1449	К-з"Безбожник"	Минская	Минский		н/д
1450	Колхоз "Молот"	Минская	Березинский		д.Василевщина
1451	н/д	Минская	Червенский		д.Старые Дороги
1452	УВСР-67	Минская	Минский		д.Коски
1453	Винная лавка центра спорта	Минская	Минский	Минск	кл.Р.Люксембург 53кв2
1454	Пенсионер	Минская	Стародорожский		д.Красная Слобода
1455	Единоличное хоз-во	Минская	Березинский		х.Заямное
1456	Единоличное хозяйство	Минская	Смиловичский		д.Заямное
1457	Единоличное хозяйство	Минская	Старобинский		д.Кулеша
1458	Совхоз "Рованичи"	Минская	Березинский		х.Абчулино
1459	Единоличное хоз-во	Витебская	Дриссенский		д.Масево
1460		Минская		Минск	ул.Полесская 27/5
1461	Единоличное хоз-во	Минская	Заславльский		х.Новосады
1462	н/д	Витебская	Ушачский		д.Носики
1463	Колхоз д. Носики	Витебская	Ушачский		д. Носики
1464	Колхоз "Ленинский призыв"	Витебская	Сиротинский		д. Мишковичи
1465	Колхоз	Минская	Гресский		д.Покришево
1466	Домохозяйка	Витебская	Полоцкий	Полоцк	
1467	Колхоз "Путиловец"	Минская	Гресский		д.Покрашево
1468	К-з"Путиловец"	Минская	Гресский		д.Покрышево
1469	З-д "Ударник"	Минская		Минск	ул.Проводная 12кв1
1470	Минская электростанция	Минская		Минск	н/д
1471	Колхоз "Чырвоная зорька"	Минская	Червенский		д.Сымоновка
1472	Стр-во Поплавской школы	Минская	Березинский		д.Рачиборки
1473	Колхоз "Чырвоная зорка"	Минская	Березинский		д.Симоновка
1474	По м.ж.	Минская	Березинский		д.Боровой Мосток
1475	Березинская МТС	Минская	Березинский		пос.Боровой Мост
1476	Сезонная работа	Минская	Слуцкий	Слуцк	ул.Вечеркевича 27
1477	Витебская очковая фабрика	Витебская	Витебский	Витебск	ул.Верхняя Набережная, д. 79
1478	З-д им.Кирова	Минская		Минск	ул.Пролетарская 11кв6

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1427	1937/08/27	1937/10/14	агент польской разведки	66,68,71 УК	1937/10/26	1961/12/30
1428	1937/08/28	1938/01/03	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/01/08	1959/06/11
1429	1937/05/22	1937/08/25	агент польской разведки,член к/р орг-уии	68,64 УК БССР	1938/03/19	1989/06/30
1430	1938/07/23	1938/10/31	агент польской разведки	68,71УК БССР	1938/11/19	1973/03/29
1431	1937/00/00	1938/09/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/01	1989/04/28
1432	1938/03/10	1938/08/13	А/с агитация	69,72,76 УК	1938/06/13	1989/10/10
1433	1938/08/22	1938/10/31	шпионаж в пользу Польши,член шпион-повст.орг-ции	64,68 УК БССР	1938/11/19	1988/03/29
1434	1937/11/26	1937/12/28	шпионаж в пользу польских разведорганов	71 УК БССР	1937/01/31	1956/11/28
1435	1938/08/22	1938/10/15	член ПОВ,шпионаж в пользу Польши	64,68,71УКБССР	1938/11/06	1989/04/28
1436	1938/01/00	1938/01/21	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/20	1989/03/31
1437	1938/04/02	1938/05/25	к/р шпионская деят-сть в пользу Польши	68,76УК БССР	1938/07/09	1989/04/30
1438	1937/08/09	1937/10/25	агент польской разведки,орг-тор к/р группы	66,68,70УК БССР	1937/10/27	1989/04/30
1439	1937/08/07	1937/10/29	агент польской разведки	66,68 УК БССР	1937/11/03	1989/04/30
1440	1938/01/15	1938/02/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/25	1958/12/15
1441	1937/12/17	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1962/04/11
1442	1937/07/22	1937/10/18	шпионаж, а/с агитация	72,76,64,68 УК	1937/10/25	1989/04/05
1443	1938/02/07	1938/02/27	А/с агитация	72 УК БССР	1938/03/31	1989/09/30
1444	1938/04/26	1938/09/21	член "ПОВ"	64,68 УК БССР	1938/10/05	1959/08/17
1445	1938/02/07	1938/02/14	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/26	1960/09/17
1446	1938/01/05	1938/01/08	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/02	1961/03/18
1447	1938/02/07	1938/03/10	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/31	1989/09/13
1448	1938/02/03	1938/03/15	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/11	1989/04/10
1449	1937/09/13	1937/11/15	шпзнаж в пользу Польши	68а УК БССР	1937/11/27	1957/06/15
1450	1937/08/06	1937/09/16	а/с агитация и пропаганда	72 УК БССР	1937/09/26	1960/02/27
1451	1937/09/19	1937/10/13	а/с агитация	72,76 УК БССР	1937/10/25	1956/05/16
1452	1937/11/18	1937/11/28	член ш-д орг-цииПольши	68,71,76УК БССР	1937/12/15	1960/03/21
1453	1937/04/27	1937/09/22	руков.ячейки ПОВ	66,68,70УК БССР	1937/09/28	1989/03/28
1454	1938/07/04	1938/10/10	член ПОВ	24,71,76УКБССР	1938/10/19	1989/03/27
1455	1937/08/06	1937/09/07	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/14	1989/03/22
1456	1929/06/27	1929/11/03	к/р деятельность	58/2,4,19-58/9	1929/11/14	1959/10/15
1457	1938/03/14	1938/05/26	шпионская деятельность	68,72 УК БССР	1938/07/22	1989/04/30
1458	1937/07/18	1937/08/22	а/с агитация	н/д	1937/08/25	1989/04/10
1459	1938/08/12	1938/10/16	агент латвийской разведки	68,71 УК БССР	1938/11/06	1959/06/01
1460	1937/08/09	1937/10/14	участник "ПОВ", содействие Белополякам	68,72,76 УК	1937/10/26	1989/04/30
1461	1937/12/15	1938/01/10	н/д	68-1 УК БССР	1938/02/19	1989/04/28
1462	1937/12/15	1938/01/20	Шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/08	1989/09/11
1463	1937/12/15	1938/01/20	Шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/02/08	1989/10/02
1464	1938/03/11	1938/09/21	Деятельность в составе к/р националистической диверс. орг-ции, а/с агитация	64,72,76 УК	1938/10/01	1989/09/15
1465	1938/03/13	1938/05/26	а/с деятельность	64,68 УК БССР	1938/07/22	1989/04/30
1466	1937/12/19	1938/01/21	агент латвийской разведки	68 УК БССР	1938/02/13	1965/02/12
1467	1938/06/15	1938/09/26	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/10/01	1989/04/28
1468	1938/03/13	1938/09/20	член ПОВ	68 УК БССР	1938/10/01	1989/04/30
1469	1938/03/04	1938/05/25	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/07/04	1958/05/26
1470	1937/00/00	1937/11/13	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/21	1989/04/30
1471	1938/01/05	1938/01/09	а/с агитация	72 УК БССР	1938/02/22	1989/04/30
1472	1937/08/06	1937/09/16	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/26	1964/03/04
1473	1937/08/06	1937/09/16	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/26	1972/06/13
1474	1937/00/00	1938/01/10	член ПОВ	64,71УК БССР	1938/02/10	1989/04/28
1475	1937/00/00	1938/01/10	агент польских разведорганов	н/д	1938/02/19	1989/04/30
1476	1938/08/22	1938/09/29	участник "ПОВ"	68 УК БССР	1938/10/09	1989/04/30
1477	1937/12/06	1938/01/21	Агент разведорганов Польши	64,68,69,71,72	1938/02/25	1989/08/24
1478	1937/11/01	1937/11/22	член ПОВ	68,71 УК БССР	1937/12/03	1957/12/10

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1479	Юневич	Иосиф	Александрович	1908/00/00
1480	Юревич	Юльян	Леопольдович	1860/00/00
1481	Юревич	Викентий	Иванович	1897/00/00
1482	Юркевич	Иван	Иосифович	1887/00/00
1483	Юркевич	Константин	Антонович	1905/00/00
1484	Юхневич	Михаил	Иосифович	1894/00/00
1485	Юхнович	Владислав	Адамович	1877/05/02
1486	Юхнович	Фелициан	Францевич	1884/00/00
1487	Юцкевич	Степан	Викентьевич	1870/00/00
1488	Юшкевич	Иосиф	Михайлович	1911/00/00
1489	Юшкевич	Станислав	Григорьевич	1887/00/00
1490	Юшкевич	Иван	Адамович	1906/00/00
1491	Ющик	Иосиф	Петрович	1884/00/00
1492	Яблонский	Станислав	Александрович	1881/00/00
1493	Яворский	Генрих	Станиславович	1892/00/00
1494	Яворский	Иван	Антонович	1885/00/00
1495	Ягодинский	Эдмунд	Эдмундович	1903/12/08
1496	Язвинский	Людвиг	Викентьевич	1896/00/00
1497	Язвинский	Виктор	Казимирович	1894/12/30
1498	Якимович	Сигизмунд	Ильич	1900/00/00
1499	Якубовский	Иосиф	Иосифович	1877/08/08
1500	Якубовский	Адольф	Иосифович	1898/00/00
1501	Якубовский	Григорий	Михеевич (Михайлович)	1891/00/00
1502	Ямросс	Феликс	Стефанович	1889/00/00
1503	Яниславский	Антон	Антонович	1895/00/00
1504	Янишевская	Станислава	Казимировна	1892/00/00
1505	Янковский	Иосиф	Антонович	1905/02/00
1506	Янковский	Карл	Викентьевич	1894/00/00
1507	Янковский	Иван	Фелицианович	1869/00/00
1508	Янковский	Станислав	Станиславович	1883/00/00
1509	Яновский	Виктор	Адамович	1888/00/00
1510	Янушкевич	Викентий	Фадеевич	1883/00/00
1511	Янушкевич	Адольф	Иосифович	1899/01/10
1512	Янчевский	Викентий	Антонович	1891/09/05
1513	Янчевский	Иосиф	Николаевич	1900/03/11
1514	Ярмолкевич	Иосиф	Францевич	1900/00/00
1515	Ярошевич	Елена	Коетановна	1903/00/00
1516	Ярошевич	Евгения	Иосифовна (Осиповна)	1904/05/00
1517	Ярошевич	Мария	Викентьевна	1903/00/00
1518	Ярошевич	Иосиф	Александрович	1887/03/07
1519	Ярошевич	Бронислав	Казимирович	1879/00/00
1520	Ярошевич	Станислав	Антонович	1889/05/17
1521	Ясинский	Франц	Станиславович	1878/00/00
1522	Яскевич	Александр	Иванович	1881/00/00
1523	Ясюкевич	Адам	Иванович	1898/00/00
1524	Ясюкевич	Иосиф	Викентьевич	1904/00/00
1525	Ясюкевич	Иосиф	Петрович	1909/00/00
1526	Ясюкевич	Иван	Адамович	1886/00/00
1527	Ясюкевич	Иван	Адамович	1872/00/00
1528	Яцевич	Антон	Антонович	1876/00/00

№	Место рождения	Национальность	Должность
1479	д.Шестаки Копыльского р-на	поляк	рабочий
1480	з.Тамашевичи Червенского р-на	поляк	н/д
1481	д.Дворище Койдановской вол.Минского уезда и губ.	поляк	колхозник
1482	х.Горавец	поляк	колхозник
1483	д.Дубровка Червенского р-на	поляк	без опр. занятий
1484	д.Задешье Дриссенского р-на	поляк	конюх
1485	х.Борсуков Лог Минского р-на и обл.	поляк	крестьянин
1486	д.Ступня Дудичского с/с Смиловичского р-на	поляк	колхозник
1487	х.Долгобродки Минского р-на Минской обл.	поляк	сторож
1488	д.Красный Остров Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1489	д.Святое Борисовского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1490	д.Рубеж Березинского р-на	поляк	рабочий
1491	д.Лысаков Килецкой губ. (Польша)	поляк	вахтер
1492	д.Крапивное Березинского р-на	поляк	крестьянин
1493	д.Медневицы Варшавской губ.	поляк	начальник
1494	г.Варшава	поляк	зав.спецсектором
1495	г.Сосновец Польша	поляк	фрезеровщик по дереву
1496	д.Ивановск Червенского р-на	поляк	колхозник
1497	д.Явина Узденского р-на Минской обл.	поляк	конюх
1498	г.Вильно	поляк	н/д
1499	х.Подпальчик Червенского р-на БССР	поляк	рабочий
1500	д.Березовка Минского р-на и обл.	поляк	колхозник
1501	д.Глубочаны Плещеницкого р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1502	д.Кожинец Краковского воеводства	поляк	колхозник
1503	г.Червень Минской обл.	поляк	рубщик мяса
1504	г.Вильно (Польша)	полька	кустарь
1505	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	председатель
1506	д.Острово Плещеницкого р-на	поляк	сторож
1507	х.Березовая Ляда Минского р-на Минской обл.	поляк	без опр. занятий
1508	д.Денисовщина Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1509	д.Боровуха-1 Полоцкого р-на Витебской обл.	поляк	сторож
1510	д.Наквасы Заславльского р-на БССР	поляк	ночной сторож
1511	д.Веселый Угол Минского р-на	поляк	счетовод
1512	п.Лучки Березинского р-на Минской обл.	поляк	плотник
1513	п.Лучки Березинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1514	г.Минск	поляк	заведующий
1515	г.Дзержинск Минской обл.	полька	домохозяйка
1516	г.Минск	полька	уборщица
1517	д.Череповщина Логойского р-на Минской обл.	полька	крестьянин
1518	м.Смиловичи Руденского р-на Минской обл.	поляк	рабочий
1519	д.Домжерицы Бегомльского р-на	поляк	возчик
1520	м.Селище Ушачского р-на Лепельского окр.	поляк	ксендз
1521	г.Градом Градомской губ.Польша	поляк	колхозник
1522	д.Старая Сейтянского уезда Виленской губ.	поляк	колхозник
1523	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	заведующий
1524	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	кладовщик
1525	д.Полоневичи Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	лесник
1526	д.Громницы Логойского р-на	поляк	колхозник
1527	д.Полоневичи Дзержинского р-на	поляк	колхозник
1528	х.Гайдуковка Заславльского р-на	поляк	колхозник

№	Место работы	Область	Район	Город	География
1479	Узденский леспромхоз	Минская	Узденский		д.Замостье
1480	н/д	Минская	Минский	Минск	ул.Долгобродская 65кв1
1481	К-з им.Пушкина	Минская	Заславльский		д.Красное Село
1482	Колхоз "Активист"	Минская	Плещеницкий		х.Горавец
1483		Минская	Червенский		д.Дубровка
1484	К-з"Коммунар"	Витебская	Дриссенский		д.Задешье
1485	Единое хозяйство	Минская	Минский		х.Струг
1486	К-з по м.ж.	Минская	Смиловичский		д.Ступня
1487	Бетонный завод			Минск	н/д
1488	Колхоз	Минская	Борисовский		дер.Красный Остров
1489	Колхоз	Минская	Борисовский		д.Святое
1490	Белгосстрой	Витебская	Витебский	Витебск	
1491	Минское военное училище			Минск	н/д
1492	Единое хозяйство	Минская	Березинский		д.Брилеев
1493	Дорожно-стр-ная контора	Минская		Минск	Транспортный пер.15а кв2
1494	АН БССР	Минская		Минск	ул.Советская 32кв1
1495	Ф-ка им.Крупской	Минская	Минский	Минск	ул.Энгельса 52кв1
1496	К-з"Чырвоны Амело"	Минская	Червенский		п.Амело
1497	Колхоз им.Сталина	Минская	Узденский		д.Язвино
1498	н/д	Виленская	Вилейский	Н-Вилейка	
1499	Работал по найму	Минская	Червенский	Червень	л.Козыровская 2
1500	Колхоз	Минская	Минский		д.Березовка
1501	К-з им.Молотова	Минская	Плещеницкий		п.Великий Огород
1502	Колхоз "Коминтерн"	Минская	Дзержинский		д.Лукашино
1503	Городской рынок	Минская	Червенский	Червень	
1504	Собственный катальный станок для белья	Минская		Минск	пл.Свободы 19, при кафедральном соборе
1505	Колхоз "Красный октябрь"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
1506	Колхоз им.Д.Бедного	Минская	Плещеницкий		д.Острове
1507		Минская	Дзержинский		д.Соколыцина
1508	К0з"Парижская Коммуна"	Минская	Дзержинский		д.Денисовщина
1509	Кирпичный з-д 36	Витебская	Полоцкий		д.Лозовка
1510	Колхоз им.Ежова	Минская	Заславльский		д.Наквасы
1511	К-з"Новый Мир"	Минская	Минский		д.Веселый Угол
1512	Колхоз "Чырвоный луч"	Минская	Березинский		пос.Лучки
1513	Колхоз "Чырвоный луч"	Минская	Березинский		пос.Лучки
1514	Почтовый вагон линии Минск-Дзержинск			Минск	ул.Белорусская 18/28, кв.3
1515		Минская		Дзержинск	1-я Ленинская ул. д.51
1516	Пекарня N 2	Минская		Минск	ул.Почтовая 12, кв.1
1517	Единое хозяйство	Минская	Логойский		д.Череповщина
1518	Гончарная артель	Минская	Смиловичский		м.Смиловичи, ул.Марклевского 32
1519	Стеклозавод	Минская	Борисовский	Н.-Борисов	н/д
1520	Борисовский костел	Минская	Борисовский	Борисов	ул.Советская 2
1521	К-з"Чырвоная Ветка"	Минская	Любанский		Грачевский с/с д.Дуброва
1522	Колхоз "Красная искра"	Минская	Пуховичский		д.Новая Болоча
1523	Полоневичское сельпо	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
1524	К-з"Чырвоны пограничник"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
1525	Лесхоз	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
1526	К-з"Чырвоны Партизан"	Минская	Логойский		д.Громницы
1527	Колхоз "Чырвоный Кастрьчник"	Минская	Дзержинский		д.Полоневичи
1528	К-з"Юный коммунарь"	Минская	Заславльский		д.Мацци

№	Дата ареста	Дата осуждения	Характер обвинения	Ст УК	Дата гибели	Дата реабилитации
1479	1937/12/16	1938/01/21	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/20	1960/08/17
1480	1937/11/28	1938/02/27	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/03/14	1989/07/12
1481	1938/07/08	1938/10/11	агент польской разведки	68 УКБССР	1938/10/31	1989/06/23
1482	1937/08/24	1937/10/18	а/с агитация	72 УК БССР	1937/11/02	1989/03/31
1483	1937/08/08	1937/09/17	а/с агитация	72,80УК БССР	1937/10/04	1959/04/25
1484	1938/07/11	1938/10/16	агент латвийской разведки	68,71 УК БССР	1938/11/06	1961/03/15
1485	1937/11/20	1937/11/30	к/р агитация	72 УК БССР	1937/12/15	1974/07/02
1486	1937/08/02	1937/10/29	агент польской разведки	68-1 УК БССР	1937/11/29	1989/03/30
1487	1938/03/03	1938/10/15	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/11/14	1959/10/01
1488	1938/00/00	1938/03/29	член к/р шпионской орг., вредительская работа	68 УК БССР	1938/04/20	1958/10/09
1489	1938/00/00	1938/03/29	член "ПОВ"	68 УК БССР	1938/04/20	1958/10/09
1490	1937/00/00	1938/01/20	член к/р орг-ции, а/с агитация	н/д	1938/02/08	1964/10/07
1491	1938/07/20	1938/09/27	шпионаж в пользу польских разведорганов	68 УК БССР	1938/10/03	1958/09/11
1492	1938/07/31	1938/11/02	член ПОВ, шпионаж в пользу Польши	68,64,76УК БССР	1938/11/18	1989/04/30
1493	1937/10/26	1937/12/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/02/01	1958/06/12
1494	1937/10/26	1937/11/28	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/12/16	1962/05/09
1495	1937/08/24	1937/10/14	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/10/26	1989/03/31
1496	1937/12/18	1938/02/15	член шпион.-див. повст. группы	68,69УК БССР	1938/03/31	1959/06/29
1497	1938/07/20	1938/09/27	агент польских разведорганов	68 УК БССР	1938/10/07	1964/07/14
1498	1933/04/13	1933/07/08	агент польского штаба	68 УК БССР	1933/08/06	1989/06/22
1499	1937/08/06	1937/09/07	а/с агитация	65,72,74,80 УК	1937/09/14	1989/04/10
1500	1937/05/28	1937/11/22	участник "ПОВ", шпионаж	64,68 УК БССР	1937/11/28	1960/06/02
1501	1933/01/23	1933/05/04	а/с агитация, член д-п орг-ции	64,72а,76УКБССР		1957/06/28
1502		1937/11/09	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/18	1960/02/01
1503	1937/12/21	1938/01/21	член шпион.-див. повст. группы	68,69УК БССР	1938/02/21	1959/05/28
1504	1937/11/01	1937/11/28	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/12/15	1989/05/30
1505	1937/08/09	1937/10/21	член "ПОВ", шпионаж в пользу польских разведорганов	66,68,70,71,76Н	1937/10/28	1958/11/05
1506	1937/09/19	1937/10/13	вредительство, а/с агитация	н/д	1937/10/23	
1507	1937/09/28	1937/10/29	член к/р группы "Кулка", а/с агитация	72,76 УК БССР	1937/11/10	1960/01/26
1508	1937/00/00	1937/11/13	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/11/21	1960/09/14
1509	1938/01/31	1938/04/09	агент польской разведки	68,71 УК БССР	1938/05/05	1989/09/18
1510	1938/01/22	1938/03/25	шпионская деят.	68,71 УК БССР	1938/04/13	1960/08/10
1511	1937/12/15	1938/01/21	польский агент	68 УК БССР	1938/01/21	1959/07/20
1512	1938/01/05	1938/01/09	а/с агитация	72 УК БССР	1938/02/22	1989/04/24
1513	1938/01/05	1938/01/09	а/с агитация	72 УК БССР	1938/02/22	1989/04/24
1514	1937/09/30	1937/10/20	член диверс.-шпионской орг.	68,76 УК БССР	1937/11/18	1958/12/04
1515	1937/08/08	1937/10/14	активная костельница, член орг. "Кулка молодежи Пилсудского"	68,72 УК БССР	1938/01/31	1957/11/28
1516	1937/06/15	1937/09/22	член "ПОВ", а/с агитация	66,68,72 УК	1937/10/03	1989/04/30
1517	1937/08/24	1937/11/01	член к/р орг-ции, шпионаж	68,72,76,64УКБС	1938/01/04	1968/12/10
1518	1937/09/11	1937/10/22	член "ПОВ"	68,70 УК БССР	1937/11/01	1958/12/18
1519	1938/06/15	1938/09/21	участие в вооруж. восстании, диверсия	64,71 УК БССР	1938/10/01	1959/12/26
1520	1937/11/14	1938/01/03	шпионаж в пользу Польши, член ПОВ	68,71,76УК БССР	1938/03/10	1989/04/28
1521	1938/02/03	1938/03/25	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1938/04/13	1989/04/30
1522	1938/02/05	1938/02/14	а/с агитация	72 УК БССР	1938/03/14	1989/04/28
1523	1937/10/26	1937/11/19	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/11/26	1959/05/18
1524	1937/11/01	1937/11/17	шпионаж в пользу Польши	68 УК БССР	1937/11/22	1957/08/28
1525	1937/11/02	1937/12/17	член ПОВ	66,68,71УК БССР	1937/12/26	1958/03/18
1526	1938/05/27	1938/09/22	агент польской разведки	68 УК БССР	1938/09/26	1989/06/23
1527	1937/05/27	1937/11/22	агент польской разведки	68 УК БССР	1937/11/27	1989/05/30
1528	1937/05/05	1937/09/07	а/с агитация	72 УК БССР	1937/09/14	1989/03/15

№	Фамилия	Имя	Отчество	Дата рождения
1529	Яцына	Андрей	Станиславович	1899/00/00
1530	Яцыно	Викентий	Гилярович	1893/00/00
1531	Ячный	Иосиф	Иосифович	1873/00/00

<i>№</i>	<i>Место рождения</i>	<i>Национальность</i>	<i>Должность</i>
1529	д.Ковалевцы Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник
1530	д.Ковальцы Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	животновод
1531	д.Беляково Дзержинского р-на Минской обл.	поляк	колхозник

<i>№</i>	<i>Место работы</i>	<i>Область</i>	<i>Район</i>	<i>Город</i>	<i>География</i>
1529	Колхоз "Красный пограничник"	Минская	Дзержинский		д. Ковалевцы
1530	Колхоз "Красный пограничник"	Минская	Дзержинский		д. Ковальцы
1531	К-з им. Дзержинского	Минская	Дзержинский		д. Беляково

<i>№</i>	<i>Дата ареста</i>	<i>Дата осуждения</i>	<i>Характер обвинения</i>	<i>Ст УК</i>	<i>Дата гибели</i>	<i>Дата реабилитации</i>
1529	1937/08/28	1937/10/26	агент польской разведки, член "ПОВ"	66,68,72 УК	1937/11/03	1958/11/13
1530	1937/00/00	1937/11/28	шпионаж	68 УК БССР	1938/02/15	1967/12/09
1531	1933/04/08	1933/04/15	а/с агитация	72,76УК БССР	1933/04/28	1964/02/11

